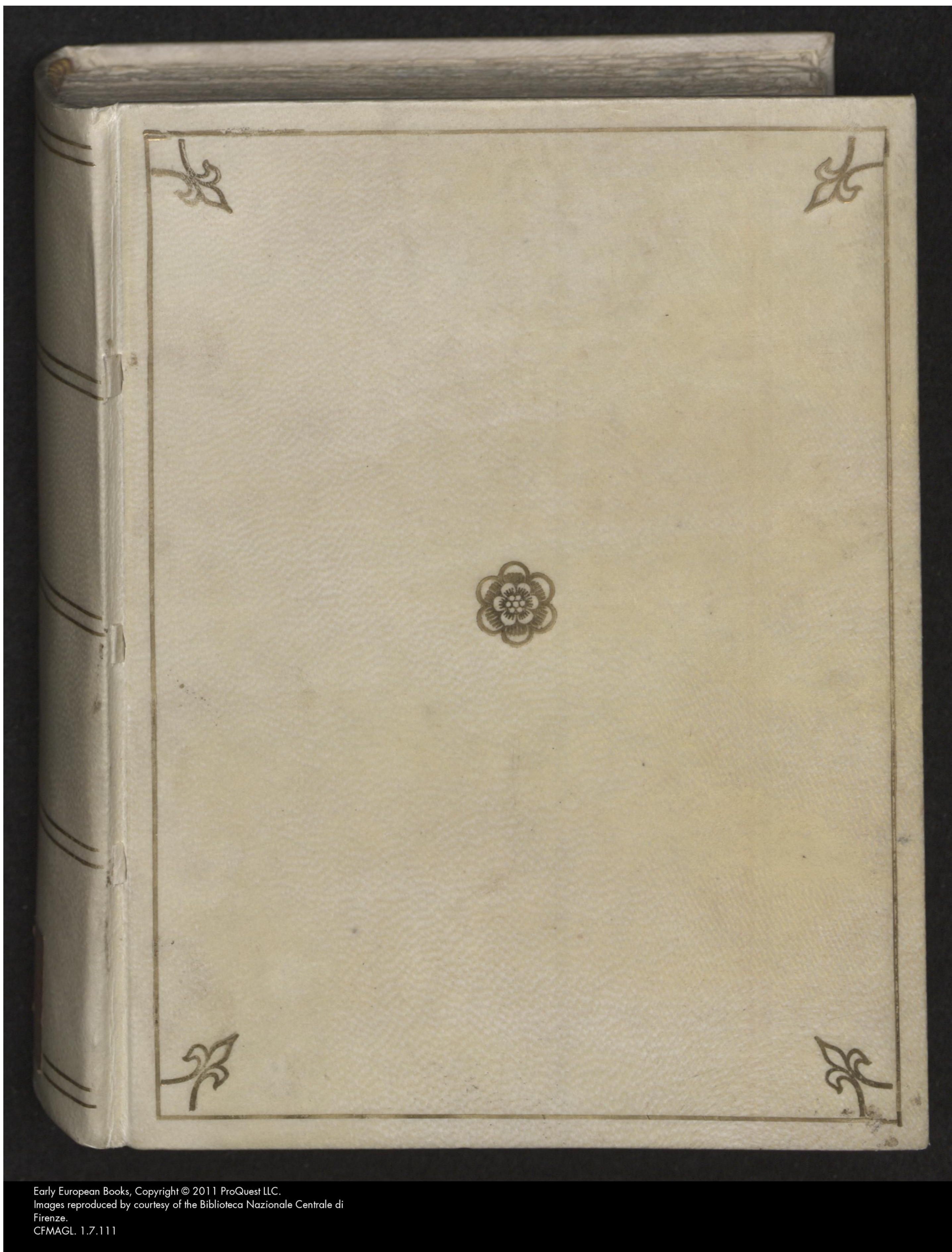
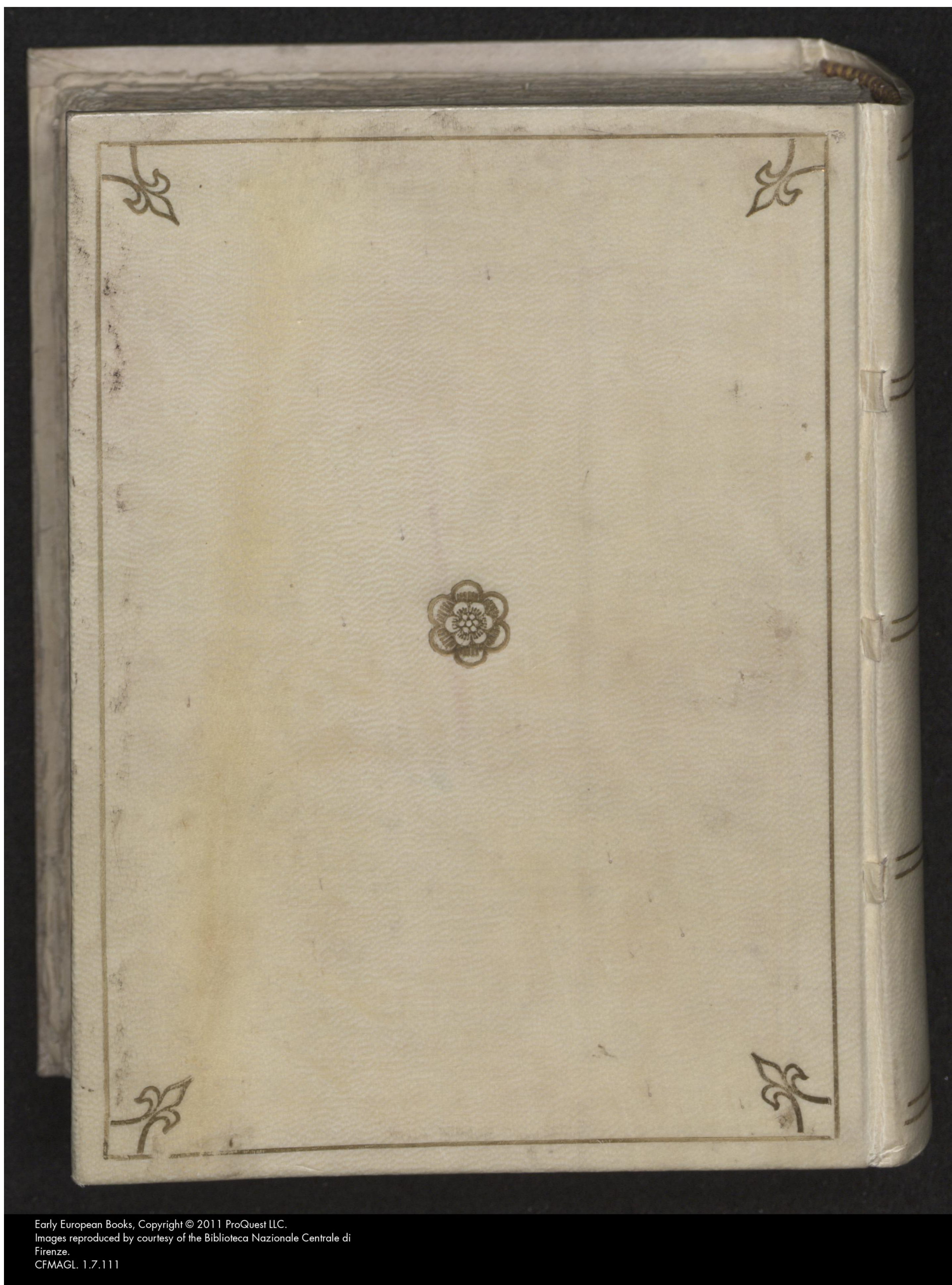

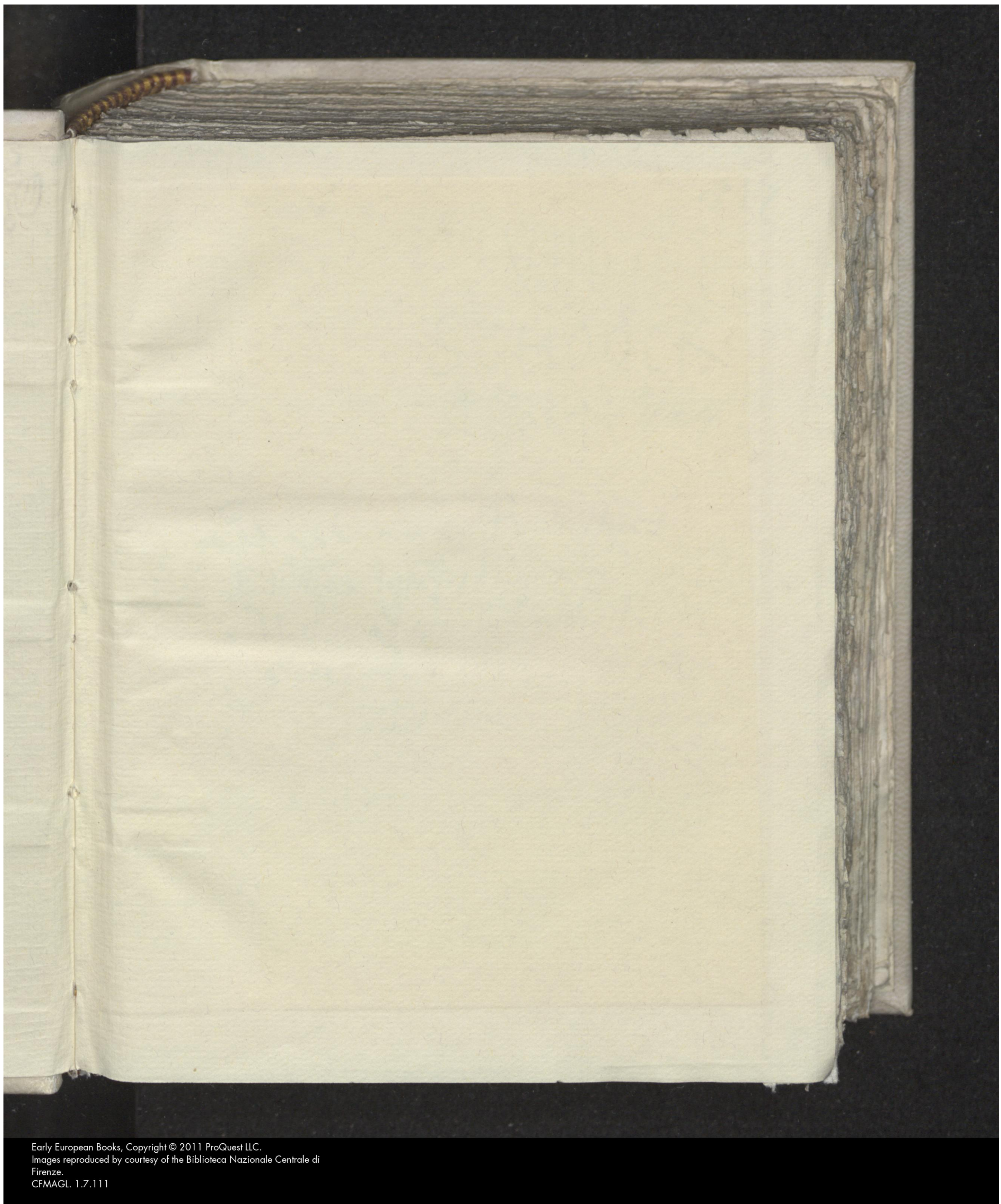

1
7
111

217

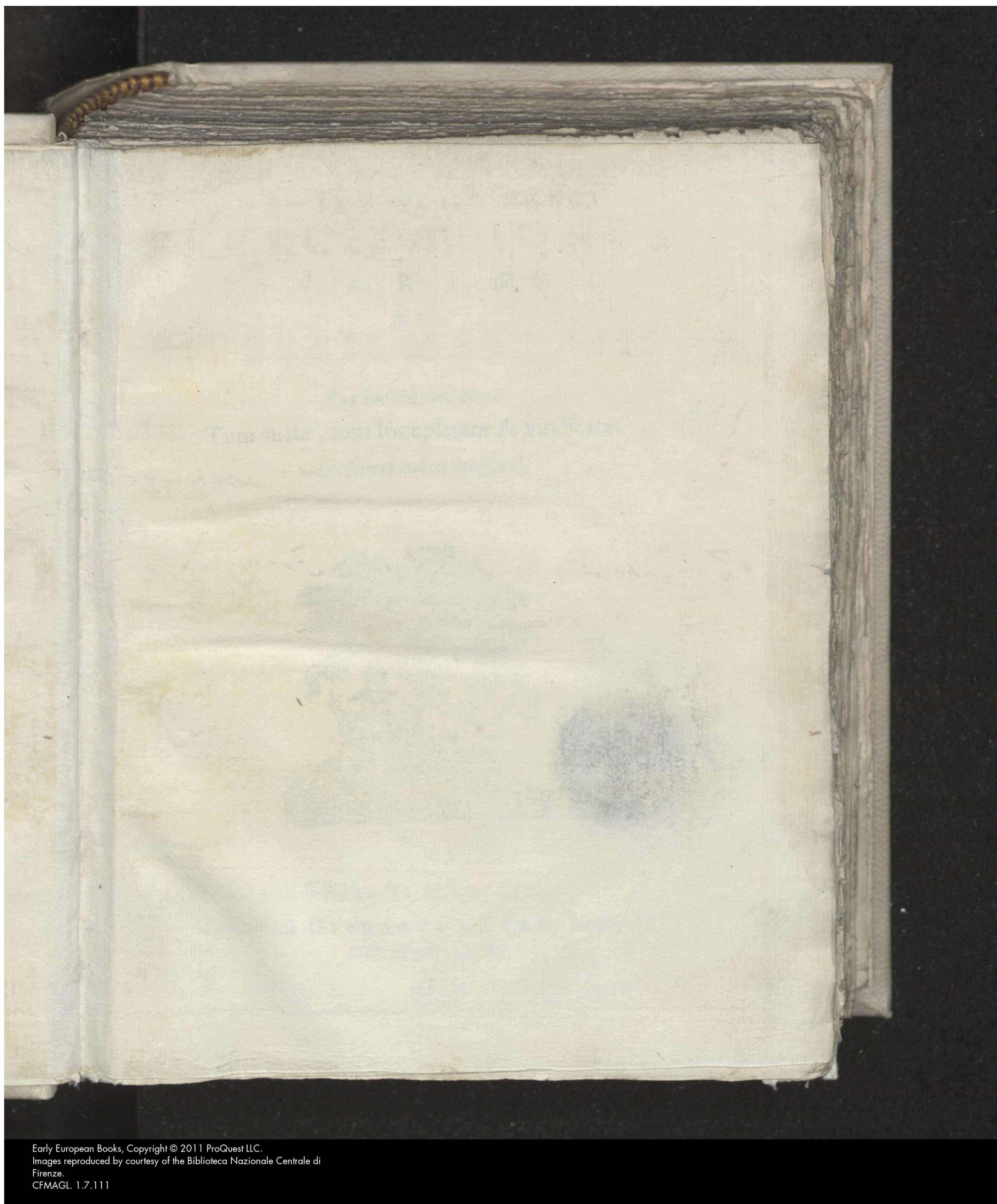
78

VIII

SCHOOCK

Dissert. Var.

Ex selectissima Bibliotheca
Equitis Antonij Francisci
Marmi Supremi Bibliothecari
Serenissimi Magni Ducis
Etruriæ

Ex legato D: Equitis Antonij Francisci
de Marmis

E

D

I

MARTINI SCHOOCKII

EXERCITATIONES VARIÆ, DE DIVERSIS MATERIIS.

1
7
111

Quæ hac Editione Novæ

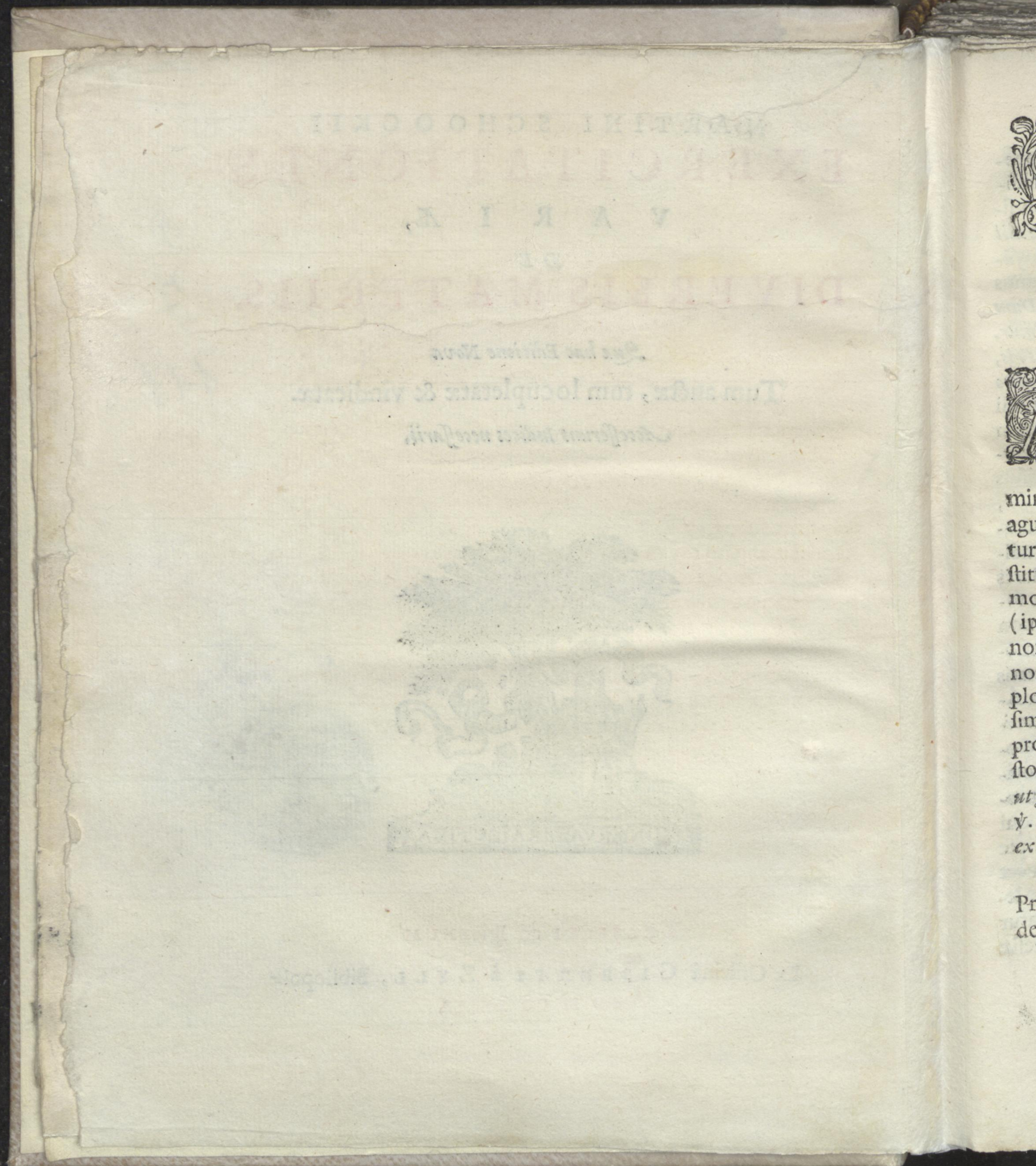
Tum auctæ, tum locupletatæ & vindicatæ.

Accesserunt Indices necessarii.

TRAJECTI ad RHENUM
Ex Officinâ GISBERTI à ZYLL, Bibliopolæ
Anno M DC LXIII.

PRÆFATIO.

L. S.

ALiis libris ferme præmitti ſolet Dedicatio, cui grandia nomina ſunt præſcripta, cauda ut plurimum deſinente in locupletatione loci communis de Adulatione, quæ Græculum non minus in cœlum ſubvehit, quam loculos bene ſperare jubet: qui tamen minus auſpicato ſæpe hiant, atque cochleæ, quæ, dum hoc agunt juxta experientiam, haut fallacem per omnia, cenſentur pluviam prænunciare. Mihi aliud placet. non, quod inſtitutum pervetuſtum, quo, viris in eminentia conſtitutis monumenta literaria conſecrari ſolent, prorſus improbem: (ipſe aliàs idem facere ſoleo) verum ut ab hoc libro avertam non ſolum *malæ verbera linguæ*, ſed & ſtyli; quæ prævideo non modo mihi, ſed illis quoque, quorum patrocinium imploravero, parata fore ab iis, quorum fucata ſanctimonia, ſimpliciter ſanctimonia ex ſenſu perverſo cenſeri debet, quòd propoſiti ſui ſit tenaciſſima. Cum tamen dictum ſit ab Apoſtolo Jacobo: *Ne eſtote multi doctores, fratres mei, ſcientes fore, ut gravius judicium auferamus*, Jacob. 3. 1. & à Paulo Phil. 2. ℣. 3. *Nihil gerite per contentionem, aut per inanem gloriam, ſed ex animi ſubmiſſione alii alios exiſtimate ſibi præcellere.*

II. Adeoque ſecurus Dedicatoriæ Epiſtolæ, ad ſcribendum Prologum me compono. atque ne repetam illa, quæ fuſius deduxi in Præfatione, præfixa Priori Editioni harum Exercita-

tionum, de paucis ſolummodo agam, concernentibus præſens inſtitutum, ſimul averruncaturus illa, quæ forte offendiculum præbere poſſent infirmioribus. Initio quidem non ſine ratione aliquis cogitet illud Apoſtoli Gal. 5. 15. *Quòd ſi alii alios mordetis & exeditis, videte ne viciſſim alii ab aliis conſumamini.* Quem locum paraphraſtice explicans Baſilius Magnus lib. de Sp. Sancto cap. 30. ita per Interpretem loquitur: *Dum alii in alios viciſſim impetum facimus, alii ab aliis ſubvertimur.* (ὑπ᾽ ἀλλήλων ἀνατρεπόμεθα) *Et, ſi te prior non percuſſerit hoſtis, is, qui auxiliatur, vulnerat: quod ſi ille ceciderit ictus, commilito tuus inſurgit.* κἂν πέσῃ βληθεὶς, ὁ συνασπιστὴς ἐπανέβη. Sed ejuſmodi Cenſoribus in memoriam revoco factum Pauli ipſius, qui cum Apoſtolum Petrum aliquid facere vidiſſet, quod præjudicioſum erat Chriſtianæ libertati, quam Dominus Jeſus Chriſtus nobis aſſeruit, *in os ei obſtitit, eò quòd condemnandus eſſet*, Galat. 2. verſ. 11. & *recto pede non incederet*, verſ. 14. Occaſio ſcriptionis meæ oblata eſt ab illis, qui in grande præjudicium Chriſtianæ libertatis, circa Adiaphora, per ſingulares ſuas opiniones (pro quibus haud aliter atque pro aris & focis digladiantur) laqueos conſcientiis injiciunt. Quibus ut non minus candide, nihilque affingendo, quàm ſerio & animoſe reſtiti; ita apud genuinos Euangelicæ religionis & libertatis fautores, confido me æque ſecurum fore, atque Paulum Apoſtolum, qui licet non velit Galatas, ἀλλήλους δάκνειν, *ſe invicem mordere*, profitetur tamen ſe Petro, in Collegio Apoſtolorum ſeniori, reſtitiſſe κατὰ πρόσωπον. Non is, qui patrocinatur Chriſtianæ libertati, atque in alterius ſententiam modeſte inquirit, cenſendus eſt fratrem ſuum mordere; ſed, qui clam ei detrahit, affictiſque opinionibus impiis (ad quas ipſe exhorreſcit) viris bonis, &, quibus non vacat, aut non licet per ignorantiam linguæ Latinæ ſcripta illius, qui læditur, legere, perſuadet, indignum Scriptorem eſſe, qui agnoſcatur

Ecclesiæ Reformatæ membrum. Hoc vero mihi contigisse, & Sycophanticis morsibus Theologorum quorundam Pseudo-zelotarum parum quin discerptum fuisse, constat plurimis non modo in Belgio, verum etiam extra illud: optime vero novit Judex Universæ terræ, καρδιογνώστης Deus, cui ultimo judicii die sistar cum adversariis illis, quorum odium, plus quam Vatinianum, nulla ratione hactenus placare potui. *Quantum ad me, ex animo illis ignosco, & Deum supplex veneror, ne in peccatum iis statuat illa, quæ hactenus amarus & immodestus zelus dictavit.*

III. Ex quo librum de bonis Pseudo-Ecclesiasticis evulgavi, commovi usque adeo hos (de quibus conqueror) homines, ut *circumdederint me tanquam apes*, Psal. 118. vers. 12. laborarintque non tantum per semetipsos, sed per discipulos quoque, (qui maledicam linguam, exacutam ad cotem Præcisitatis, ad me lædendum in curribus & navibus circumferre solent) imo per ipsos Venerandos Synodi hujus Provinciæ Deputatos (quibus cæteroquin nihil detractum cupio) omnibus modis perdere. Intumuit bilis, editis Exercitationibus Sacris, æstuavit vero usque ad furorem, adjuncto libello de Præcisitate, quem ut proclamarunt execrandum esse, ita non modo Carnifici destinarant, qui eum Vulcano offerret, sed mihi Authori, si non laqueum, saltem exilium perpetuum extra Belgium pro sua misericordia voverant. Atque *nisi Iehova adfuisset mihi, cum hi homines contra me insurgerent, vivum absorbuissent: at, Benedictus Jehova, qui non exposuit me prædæ dentibus eorum* Psal. 124. ỷ. 2. 3. 6. Is IPSE, indignissimo suo servo, ac destituto omnium hominum præsidio, adfuit à dextra, & mirabiliter servavit: adeo ut quidam ex primipilis horum Zelotarum, *me transeunte, inciderint in retia jacula sua*, Psal. 141. vers. 10. Quum vero *libertatem loquendi habeamus apud Deum, si cor nostrum* (quod alias *ut fraudulentum* Jer. 17. su-

ſpecto) *nos non condemnet:* gratia Dei me, miſerum cætero-quin peccatorem, mirabiliter corroborante, verum eſſe per propriam experientiam didici, quod dicitur Jeſ. 54. ℣. 17. *Nullum inſtrumentum formatum contra te proſperabitur, & omnem linguam inſurgentem contra te in jus condemnabis: hæc eſt poſſeſſio ſervorum Jehovæ, quorum juſtitia eſt ex me, dictum Jehovæ.*

IV. Prævideo homines noſtros, juxta ſuum ingenium, ſannis hæc excepturos, atque me traducturos, ut graphicum hypocritam, novisque convitiis apud ſuos amicos oneraturos eſſe. At *à rumore malo non timet, erecto animo ſuo confiſus Jehovæ*, Pſal. 112. verſ. 7. Ipſorum vero judicio, charitatis experti, ronchis, itemque canticis omnibus, duntaxat oppono illud Pauli 1. Corint. 4. verſ. 3. *Mihi pro minimo eſt quòd à vobis dijudicer, aut ab humano judicio.* item illud Lactantii ex Epit. Divin. Inſtitut. *Nihil ad nos adtinet, quid judicent ſtulti; quid homunculi ſentiant. Nos judicium Dei exſpectare debemus: ut eos poſtmodum, qui de nobis judicaverint, judicemus.*

V. Fateor me ex profeſſo Theologiam non docere; non tamen propterea mereor contemni ab iis, quos Doctura & Profeſſio Theologiæ ſupinant. Pro me ſuffragium dicit ipſe D. Doctor Voetius, in Oratione Inaugurali, quam habuit cum in Gymnaſio Ultrajectino Profeſſionem Theologicam auſpicaretur. Fero, ut à talibus cenſoribus traducar, tanquam homo ἐπιδανός, & obſcurus. Etenim ab animo, odio excæcato, ſanum non poteſt proficiſci judicium. Ego interim *contentus ſum lucubrationum mearum opinione: de qua mihi jampridem in portu judicii publici, poſt lividulorum latratuum Scyllas enavigatas, ſufficientis gloriæ anchora ſidit.* ut pauca commodato accipiam à Sidonio Apollinare lib. 1. ep. 1. Atque ſi pecco ex ignorantia Theologiæ Practicæ (ut quidam publice perſuaſum eſſe vellent) cur mihi tam inclementer dicitur? utique docendus eſſem, & *reconcinnandus cum ſpiritu lenitatis*, ut Pau-

Paulus monet Galat. 6. ℣. 1. Dionysius Epist. ad Demophilum: διδάσκεσθαι οὐ τιμωρεῖσθαι χρὴ τοὺς ἀγνοοῦντας, ὥσπερ καὶ τυφλοὺς οὐ κολάζομεν, ἀλλὰ καὶ χειραγωγοῦμεν. *Ignorantia laborantes docendi sunt, non puniendi; non enim cæcos punire solemus, sed manu ducimus, errantesque in viam dirigimus.*

VI. Sed, quoniam hi homines existimant, per me aliquid decessisse suæ existimationi, apud cœcos suos admiratores, adeo ut prudentes suspectare incipiant tripodem, è quo promanare antehac solent quorumcunque casuum conscientiæ decisiones, iis *factus sum ostento*, Zach. 3. ℣. 8. atque non modo in libellis ex professo contra me scriptis, verum etiam in Præfationibus & chartis alterius argumenti traducor ut homo profanus, & discinctus natta, qui (ut loquar cum Petro Damiani, Opusc. 49. cap. 4.) *aliis jejunantibus, tanto livoris atque invidiæ felle torquear, ut, illorum salutem mihimet in perniciem vertam, &, ut ita loquar, per alieni profectus scalam ipse in præcipitium ruam:* sive, ut clarius loquar, qui ex pietate & præcisa probitate, eorum, qui gloriæ sibi ducunt, quòd *Præcisistæ* vocentur, magis dissolutus & improbior fiam: ideoque fingunt quoque se misericordia erga me affici, quod ad Atheismum non tam ferar, quàm ruam. Quid faciam? Ut hactenus *in silentio & spe mea fuit potentia*, Es. 30. ℣. 15. ita factum non muto. Licet sæpius ingemuerim ad Deum, quod nactus sim ex ordine Reformatorum Theologorum tales adversarios, quibus ex rei veritate applicare possum hæc Augustini verba ex Comment. in Psal. 25. *Nodosas calumnias mihi proponunt, nodum in scirpo, fissuram in plano, angulum in circulo quærentes.* Fateor, Ecclesiæ Reformatæ gratius fuisset, si rediissem cum hisce hominibus in gratiam? Sed hoc, tentatum licet sæpius fuerit, (me offerente omnia, quæ salva conscientia & existimatione concedere aliquis posset) impetrari non potuit ab iis, in quos quadrat illud Sidonii Apollinaris lib. 5. Epist. 7. *Adignoscen-*

dum

dum ferrei; ad amicitias pardi. Tacere proinde non potui, adeo inique & Sycophantice traductus in publicis scriptis: quæ, ut ab omnibus leguntur, ita dignus videri possem illis convitiis, quæ plena manu in me profunduntur; atque posteritas judicaret (cujus rationem vir sapiens habere debet) adversarios judicii calculum recte collocasse, cum me accensent hominibus profanis hujus seculi, *tanquam forem alter Samson, qui effossis oculis, non frontis, sed cordis, aurarum secularium molam volverem*, ut loquar cum scriptore non de trivio, Petro Damiani Ep. 9.

VI. Non tamen, inter respondendum, cum iis ἴσῳ μέτρῳ egi, nec me similem convitiantibus reddidi. Occurrit siquidem illud Ambrosii lib. I. Off. cap. 5. *Peccator est*, (inquit) *qui nos provocat, qui injuriam facit: & nos sui similes fieri desiderat. Si referas contumeliam; dicetur: ambo conviciati sunt. Uterque condemnatur; nemo absolvitur. Ergo illius est studium: ut irritet; ut similia illi loquar; similia agam. Justi autem est, dissimulare: nihil loqui; tenere bonum fructum conscientiæ; plus committere bonorum judicio, quàm criminantis insolentiæ; contentum esse gravitate morum suorum.* Absit tamen ut diffitear me hominem esse. Subinde me continere non potui, stylumque felle imbui, verum innoxio: tum potissimnm, cum in præjudicium Scriptorum egregiorum aliquod testimonium urgeretur Sycophantice, & fide minus bona; quod fieri non potest absque mendacio. Juxta vero Lactantium, qui loquitur cum Scriptura, ex Epitoma Divinarum Institutionum cap. 6. *Nunquam mentiendum est: quia mendacium semper aut fallit, aut nocet.*

VII. Quod grandibus calumniis, intermixtis convitiis, sim gravatus in publicis scriptis, cogitare aliquis posset, testimoniis (prout ab aliis hoc seculo fieri solet) me tueri & bonum nomen asserere debere. Sed levia semper duxi hæc chartacea muni-

munimenta, quibus tuto ut carere possunt, quotquot, mentem consciam recti, pro muro aheneo agnoscunt; ita iidem, securi hominum calumniatorum & malevolorum, malunt acquiescere in testimonio Dei, quam mortalium, qui ad unum omnes sunt mendaces, & qui, quotiescunque favent, testimonium perhibere solent magis ex gratia, quam ex rei veritate. Tantum abest ut unquam sollicitus fuerim de talibus testimoniis; veritus malā scævam, fautoribus & amicis, qui per literas ingenii nostri scruta æquo impensius ęstimare videbantur, sępius opposui illud Sidonii Apollinaris lib. 8. ep. 10. *Ingentes præconiorum titulos moribus meis adplicas. Sed si pudoris nostri fecisses utcunq; rationem: Simmachianum illud te cogitare, par fuerat: ut vera laus ornat; ita falsa castigat.* Securus vero admodum sum objectæ avaritiæ, quasi scil. pellectus spe honorarii, Dominis Canonicis, iisque qui per Belgium Mensam exercent, mercenarium stylum cōmodaverim. Novi in me nihil boni habitare, & à diabolo ad varia peccata (quibus pro dolor! contigit & succumbere) pellectum esse, coram Deo tamen cum Luthero dicere possum: Ad avaritiā me extimulatum nunquam. Quotquot in hac provincia vivunt, atq; me norunt, speciatim Nobilissimi & Amplissimi Domini Curatores testimonium mihi hoc perhibere debebunt, non consuevisse obtundere quemquam pro stipendii augmento, nec, ut hoc consequerer, finxisse novam vocationem: quanquam modeste me obtuli ad labores majores in ornamentum Academię subeundos. Cum potuissem, non petii unquam pro filiis, quos quinque per Dei gratiam habeo, omnes studiis consecratos, annuum subsidium è publico: quod injurios in tenuiores esse putem, atque avaritiæ nota insigniendos, qui, cum de suo commode filiorum studia promovere possint, noctes tamen atque dies hoc agunt, quô in suam domum publicæ liberalitatis rivos, quam largos, derivent. Absque gemitu, fateor me pertinere ad classem illorum, de quibus dicit Ambrosius lib. 2. de Officiis cap. 15. *Sunt plerique viri boni, tenues censu, contenti quidem*

 exigue

exiguo ad ſui uſum: ſed non idonei ad ſubſidium levandæ paupertatis alienæ. Quanquam Deo meo ſummas adhuc debeo gratias, quòd hactenus ita largiter dimenſo meo benedixerit, ut pro ratione vocationis ſuffecerim confirmandæ manui pauperis. Quod tamen non ex jactantia, ſed, ad unius Dei gloriam hic profiteor: cum noverim illud ejuſdem Ambroſii lib. I. de Off. cap. 30. *Non illa perfecta eſt liberalitas: ſi jactantiæ cauſſa magis, quàm miſericordiæ, largiaris. Adfectus tuus nomen imponit operi tuo.* Mihi à prima ætate ſemper placuit illud Achillis apud Philoſtratum: ἐμὸν πλέον τῶν ἔργων ἔςω; χρήμασι πλεονεκτείτω ὁ βουλόμενος. *Mihi laboris plurimum cedat: pecuniâ affluat, quicunque voluerit.* Quicquid alii judicent, ſubmoveri tribu literaria deberent, quos *ſola propagandæ rei familiaris urtica ſollicitat*, ut loquitur Sidonius Apollinaris lib. 8. ep. 8. Digni quoque non ſunt, ut in illa tolerentur, quotquot, ut dicit Parterculus lib. 2. cap. 102. *magnæ fortunæ comites* eſſe amant, edoctique ſecundas agere, eos, à quibus aliquid ſperant, exquiſitis laudibus non tantum in os laudare, ſed in ſcriptis quoque ſuſtinent: quibus niſi præſcriptus eſſet titulus Dedicationis, jurares te legere Orationem parentalem eſurientis Græculi. Vellem in ipſo ordine ſano tales non notarentur: de quibus, his verbis, ſuo jam ſeculo, queſtus eſt Petrus Damiani, Epiſcopus Oſtienſis (vixit circa annum Chriſti M LX.) in Prolog. Opuſ. 22. *Nonnulli*, (inquit) *dum honores Eccleſiaſticos, AEtnæis vaporibus æſtuantes, ambiunt; in clientelam potentium, tanquam ſervos dedititios, obſcœne ſe ſubſternunt.* Ad me quod, confiſus moribus meis, provocare ſuſtineo ad illos, inter quos vivo, & à quibus quotidie obſervor. Speciatim vero, ut amoliar illud, quod muſſitant æmuli, de donariis Ultrajectinorum Canonicorum, tantum abeſt, ut ſuffecerint incremento rei familiaris, illud, quod pertinaci diligentia quorundam amicorum (quibus cæteroquin gratias debeo) impetratum eſt, magna ex parte non

potuit

potuit sufficere dispungendis sumptibus, quos feci in evulgationem libri *de bonis vulgo Ecclesiasticis*. Nec tamen hoc nomine unquam apud ullum hominem querulus fui. Qui mihi nihil destinaram, non potui non gratissimo animo exosculari liberalitatem, præsentaneæ difficultati succurrentem. Multa offendo in variis libellis, quæ me non tangunt. Quisque pro se respondere debet. Vetus fuit querela Virgilii:

Sic vos non vobis mellificatis apes.

Scripta mea de bonis Pseudo-sacris publice leguntur: patior, ut aliquis ex illis proficiat. Professor quidam non incelebris in Academia Norica, quæ est Altorphii, nominis mei facta mentione, ante aliquot annos integram ex iis Disputationem concinnavit. Caussam ordinis honorati egi sincere, &, quæ minus per conscientiam poteram admittere, intacta reliqui. De Trapezitis postea dicam, ad confusionem omnium, qui laborant me publice exosum reddere.

IX. Habeor præterea dissolutus homo & laxus Casuista, qui doceam alios profanare Sabbatum, patrociner lascivis saltationibus, pectoris fœminei turpi denudationi, simul infamibus aleonibus, imo vitiis omnibus. Adhoc gravis sim libertati Ecclesiæ Reformatæ, patrocinando juri Patronatus. Hæc de me jactant ipsi Theologi, hæc persuadentur ipsis meis propinquis, apud quos, cum sint viri pii, parum quin sinistram opinionem incurri. At, si hæc ita se habeant, fateor me dignum non modo esse, qui feriar fulmine majoris Excommunicationis, publiceque habear velut Ethnicus & Publicanus, sed & indignum cum quo ullus vir honestus conversetur. At, quod deplorandum, &, de quo toties apud Deum ingemui, hæc omnia meræ sunt calumniæ, quibus me differunt *viri linguæ*, Psal. 140. 12. qui utinam saperent! & has Dissertationes non secundum præjudicium, & odium, quo contra me effascinati sunt, discuterent, sed secundum charitatem judiciosam!

 Tan-

Tantum abeſt, ut viam ſternam ad profanationem Dominici diei, illius moralitatem perpetuam judicant multi ſolidius à me propugnatam eſſe, quàm ab ullo alio: minime illum, in partes quoque ſollicitato magiſtratu, (cujus officium eſt per leges proſpicere) profanandum eſſe, adductis variis rationibus oſtendo. Fateor me obloqui illis, qui rigidius & portatu difficilius onus conſcientiis Reformatorum imponunt, quàm juxta traditiones antiquorum Judæi ſibi accerſiverunt: at nihil dico, quod non dictum ſit à τῷ πάνυ D. Walæo, aliisque Theologis ſeriis. Saltationes molles, & motus Ionicos deteſtor, nec patior, ut quisquam è familia mea iis vacet. Solummodo oſtendo, mimicum & laſcivum illud à ſaltationibus abeſſe poſſe, & conſequenter, mox inclementer non dicendum eſſe aliis nationibus, in quibus inculpati chori recepti ſunt. Legiſlatorum graviſſimus, Lycurgus habetur, *aſſuefecit tamen* (ut teſtis eſt Plutarchus in Vita) *juxta puellas atque adultos nudos in publico verſari, certisque ſolemnibus ſaltare & cantare, aſſiſtentibus atque ſpectantibus juvenibus.* Tantum abeſt, ut faveam petulantiæ fœminarum, pectus fucatum denudantium ut in ſe convertant oculos impudicorum: impudentiam hanc extremam execror. Quanquam ſimpliciter arguendos non eſſe exiſtimo, illos populos, cum Celeberrimo Theologo & Philoſopho Alſtedio, qui juxta cœlum ſuum & conſuetudinem majorum, meliori parte corporis nudi incedere ſolent. Aleam per omnem vitam non tractavi, nec faveo ulla ratione aleonibus, qui non minus fortunarum ſuarum, quam temporis prodigi ſunt. Licet putem honeſtæ recreationi (modo oportuno tempore inſtituatur) aleam æque ſervire poſſe, atque ludum Schacciorum. Jus Patronatus agnoſco eſſe ἥττημα Eccleſiæ, optaremque in Fœderato Belgio ne quidem ratione nominis cognoſci: ſed, cum illud tolerandum eſſe judicaverit ipſa Synodus Dordracena, irrito ſucceſſu contra illud non

eſſe

esse disputandum, contendo. Altera hac Editione ago amplius de ludis Scenicis, quos summa cum cautela ut admitto, ita ostendo me neutiquam favere illorum Magistratuum instituto, in quorum civitatibus perpetuum notatur Theatrum, sustentandis pauperibus destinatum. Omnia discutiantur ab iis, qui Orthodoxi non minus, quàm ingenui, agnosci merentur, & nihil in omnibus his Exercitationibus offendetur, quòd non Scripturæ sacræ pariter, atque rationi, sit consentaneum. Nec tamen me satisfacturum prævideo illis, qui me prosequuntur odio Vatiniano, nullam aliam ob caussam, quam quod peculiares ipsorum sententias ausus fuerim ad examen vocare; quum ipsi omnium aliorum libros censoria virgula notare ausint, nulliusque mortalium scriptis parcant. Quid faciam? aliud non possum, quàm exclamare cum Jeremia cap. 11. vers. 20. *O Jehova exercituum, judex justissime, probator renum & cordis, visurus sum ultionem tuam de eis, nam tibi revelavi caussam meam!* Tu, Deus mihi à juventute, sperantem in te nunquam deseras! plura si rogare audeam: hoc tantum velim, pro tua potentia & gratia, immutes corda illorum, qui me immeritò oderunt.

X. Venio ad illos, quorum stylis Dissertationes non tantum Sacras, sed & nomen meum lacerari atque confodi contigit. Utque nihil dicam de Paulo Voet, qui hoc incidenter egit in variis libellis, quos, compingendos cum Volusii annalibus, multiplicat: ex professo contra Dissertationes insurrexit quidam levis armaturæ miles, discipulus Dn. Gisberti Voetii, quem cum puderet proprii sui nominis, finxit se vocari ARNOLDUM REYNESSIUM; atque, ut amant similes labra lactucas habere, invenit personatum quendam ROELANDUM PERITONIUM, qui cribrum supponeret, dum ipse hircum mulgeret. Quinam sint hi homines οὐτιδανοί, non

inquiro ſtudioſe, ne apud poſteritatem conſequantur illud, quod per ſummum flagitium Eroſtratus affectabat. Dicitur Reyneſſius à D. Voetio, ex obſcuro pago, ubi verbi Divini miniſter agnoſcebatur, ſubvectus fuiſſe ad Eccleſiam Heuſdanam: cum tuto enim iſtic ſubſiſtere non poſſet, quòd à Menſariis, quibus pro conſcientia Theologica maledixerat, vocatus eſſet ad Curiam Provincialem Ultrajectinam, ut cauſſam diceret, aliò ablegari debuit, ne fronti forte infame Kappa inureretur, quô ex eo internoſci poſſet Theologus Calumniator. Quanquam dubitare non licet, hunc Domini Voetii armigerum, ab eo ipſo inſtructum fuiſſe; tam ſtolide tamen & imperite hoc agit, ut dignus ſit miſericordia. Ne enim dicam de multiplici injuria, quam paſſim Orbilio infert, &, quam vindicare poſſunt pueri, qui nondum manum ferulæ ſubduxerunt; tota ipſius Diſputatio, quæ Sycophantica eſt, (paſſim enim mihi illa affingit, quæ non agnoſco) cum Auguſtino lib. 3. contra Academ. cap. 4. vocari poteſt *Thuſcum jurgium*: ſecurus enim rationum mearum, aëra ferit, mihique afficta aliqua ſententia, eam undiquaque conquiſitis argumentis confirmare laborat, ratus, mea placita everſum iri, ſi ipſe cerebri ſui commentum in arce collocaverit. Tam ineptum vero ſe exhibet, ut, juxta Bernardum Serm. de Davide, liceat *Goliam Goliæ gladio perimere*, & hominem propriis argumentis convincere. In conviciando duntaxat, ſupra quemcunque, virum probat ſe exercitatum eſſe, laborans ſubinde jocos admiſcere, ſed qui aut ſordidi aut ſcurriles ſunt, ut credere poſſis hominem (ſi non prodierit è lupanari) hos lepôrum floſculos collegiſſe in foro piſcario & olitorio. Simulac prodiiſſet ſacer libellus, quidam ex diſcipulis (qui hoc tempore, ſuo merito, venerandus Divini verbi miniſter agnoſcitur) erucas ipſius ſtylo confodere aggreſſus fuit: jamque duo folia typis exſcripta erant, cum Typographus Ultrajectinus offerret ſuam ope-

operam in recudendis Exercitationibus ſacris; ne progrederetur amicus; Author fui. Ita enim tacitus mecum: *Quorſum officinæ librariæ repleantur libellis, deſtinatis detectioni ineptiarum hominis male-ſani? quales ſeculo ſunt dehoneſtamento: & quorum in ſcribendo impudentiam ne Stoica quidem, aut Spartana, tolerantia patientiſſimus quisque perferat:* qui tamen (ut cum Bernhardo loquar) *inſaniſſime ſibi tanquam ſanis exſultant: & aliis vaniſſime, trabem portantes, de feſtucis inſultant.* An ſufficienter reſponderim tumido huic Diſputatori, nec abſimili Plauti militi glorioſo, judicent, quibus datum eſt habere naſum. Reliquorum, qui præjudiciis adverſus me exæcati ſunt, ſecurus ſum, quum in eos quadret illud Salomonis Proverb. 27. verſ. 22. *Si contunderes ſtultum in mortario, cum mola piſtillo, non recederet ab eo ſtultitia.* Excepi vero hominem immodeſtiſſimum, præter ſua merita, modeſte, quanquam non diffiteor, inſolentiſſimam ſycophantiam ſubinde aſperius verbum extorſiſſe.

XI. Præter Reyneſſium Rev. D. Eſſenius ex obliquo me pungere voluit. Non potuit enim abſolvere Defenſionem Conſilii Theologici, de bonis vulgo Eccleſiaſticis, quin pag. 255. hæc infarciret: *D. Schoockii, quem ante annos viginti circiter novi, miſeret me ex animo, quoties conditionem ejus, quam in nuperis ſcriptis ipſe prodit miſere, mecum conſidero.* Quod daretur occaſio in Diſquiſitione circa Decalogum pag. 64. & 65. obiter ſiniſtro huic judicio occurri, oſtendendo, virum Rever. multo magis miſericordia dignum eſſe, quod ſecundum *Decalogi præceptum contenderet pertinere ad jus Divinum poſitivum.* Cujus cenſuræ, homo ſcil. minime ambitioſus, impatiens, in Præfat. quam præmiſit ſecundo Tomo Syſtem. Theol. non dubitat ita in me inſurgere: *Qua ſcientia, qua conſcientia, ille mihi tribuit, iſta verba, diſtincto charactere expreſſa,* ſecundum præceptum pertinere ad jus Divinum poſitivum? *& qui-*

dem

dem ſic, quaſi ego idololatriæ Papanæ patrocinarer, aut mea foret ſententia, Vaſquezianæ exceptioni ſimilis, cultum imaginum non niſi Juri Poſitivo adverſari? atque ut probet me ſibi ſimilem, ſive, Sycophantam eſſe, provocat ad ſua verba, quæ ita habeant: *Actus autem cultus inſtituti* (N.B.) *quos ſecundum Præceptum ſpectat, & tempus aliquod definitum, quo iſti potiſſimum eſſent præſtandi, aliaque plura, ad Jus Divinum poſitivum pertinent.* Simul ut liqueat, eſſe habendum ἀναμάρτητον, ex quæſt. 96. Catecheſios probare laborat, affirmativum præcepti ex ejus negativo eliciendum eſſe. Sed hæc me non gravant, aut crudæ ipſius locutioni patrocinantur. Ut ego verba ipſius intellexi, alii magni Theologi mecum intellexerunt. Actus in Præcepto ſecundo Catecheſis duplices notat l. d. quoſdam licitos, quoſdam illicitos. Illiciti κατὰ τὸ ῥητὸν in ipſa formula præcepti negative notantur. Nec eſt, quod κρησφύγετον quærat in verbis *cultus inſtituti:* debuiſſet enim dixiſſe aut *inſtituti à Deo*, aut *inſtituti & liciti.* Nam homines quoque καὶ ἐθελοθρησκείαν cultum imaginum inſtituerunt. Eoque, ſi vir candidus haberi velit, agnoſcat ſe obſcurius locutum fuiſſe, & me, (qui Davus ſum non Oedipus) abſolvat à crimine Sycophantiæ; quod qua conſcientia mihi objicere potuerit, judicent qui extra partes ſunt. At, nunquam hoc faciet. Ex quo enim Cathedram Academicam obtinuit, ut placere queat illi, à quo promotus eſt, non dubitavit inter primarias ſuas virtutes adoptare pertinaciam, & opinionem infallibilitatis. Quô vero mihi (à quo merito reprehenſum fuiſſe, quòd obſcure & periculoſe locutus fuiſſet, liquere jam confido) ægre facere poſſit, Præfationem his verbis obſignat: *Quid autem ſit* (inquit) *de Exercitationibus ſacris, & tractatu de Præciſitate, ſimilibusque ſcriptis iſtius Auctoris, judicent Lectores, quibus cordi eſt* ἀλήθεια ἡ κατ᾽ εὐσέβειαν. *Sic ille, dum fingere voluit, cujus ergo ipſum mei non ſolum miſereret, ſed & puderet, magis etiam ſe*

miſeran-

miſerandum præbuit. Sed miſereatur ejus Dominus, detque ei reſipiſcentiam, ad agnitionem veritatis, & ſanctificationem in ea. Reſp. 1. Viderit primo Deus, & dein ſcripta hæc exigantur ad Lydium lapidem Scripturæ ſacræ, ab illis, quibus ita curæ eſt ἀλήθεια ἡ κατ' εὐσέβειαν, ut pariter cognorint, quousque ſe extendat Chriſtiana libertas circa τὰ ἀδιάφορα, & quantum tribuendum ſit charitati, quæ *nec agit perperam, nec inflatur, nec acerbatur*, 1. Cor. 13. ℣. 4. 5. *Reſp.* 2. Quod voveat mihi Deum miſericordem, & reſipiſcentiam, eo nomine gratias ago. Profiteor, me diſſimilem eſſe Catharis perfectiſtis, ad quos accedunt proxime Domini Præciſiſtæ, qui jactabant jam olim, ſe *non habere peccatum*, 1. Joh. 1. 8. *cor ſuum mundum eſſe*, Prov. 20. 9. eoque nec reſipiſcentia indigere, Luc. 15. 7. Judicet de me Doctor Eſſenius pro petulantia judicii ſui, ut voluerit: cum Deus mandarit per juge ſacrificium, mane & veſperi oblatum, quotidie renovari, uti peccati memoriam, ſic reſipiſcentiæ exercitium, Levit. 6. Num. 28. Luc. 1. Hebr. 10. 3. Ego, qui vivo ſub Euangelio, per Dei gratiam conſcius quotidianorum meorum lapſuum, quotidie quoque illius miſericordiam implorabo, & ex mandato Chriſti orabo pro remiſſione peccatorum, Matth. 6. 12. Luc. 11. 4. ſimul exemplo Davidis, *Veſpere, & mane, atque meridie meditabor, & perſtrepam, donec audiverit vocem meam*, Pſal. 55. 18. Parum vero mihi eſt, quòd ab ipſo juxta modeſtiam, quam hauſit è ſua Theologia Caſuiſtica, *vocer ὁ Δεῖνα Philoſophus & Antiquarius.* Cum puer ferme adhuc eſſem (quòd viderer non inutilis eſſe) à Doctore Voetio commendabar ab inſigni cognitione Theologiæ; in quo ſtudii genere quid præſtare valeam, docent mea ſcripta, &, ſi placuerit Deo vitam prorogare, conſtabit ex pluribus ſcriptis Didacticis, Polemicis, Exegeticis, Practicis, ſuo tempore evulgandis. Hic ὁ Δεῖνα, extra Belgium quoque clarior eſt, quàm vellent Doctores Præciſiani, qui (quòd putent ſibi aliquid per me diſceſſiſſe)

ſceſſiſſe) juxta charitatis, non Chriſtianæ, ſed ſuæ praxin, ſpiritum ipſum invident: quanquam Deus novit, me mea nunquã ad pompam, aut ſeculi typhum compoſuiſſe. Contentus quoque hactenus ſum Profeſſione Philoſophica, quòd Deo meo, à quo totus pendeo, non placeat me hactenus promovere ad Cathedram Theologicam: interim quam diu ipſe vitæ hujus uſuram conceſſerit, patrocinabor glorię nominis Divini, & praxi verę pietatis, cujus an inimicus ſim, propediẽ ξὺν Θεῷ docebit Tractatus de Zelo.

XII. Præter D. Eſſenium, inſurrexit amplius publice in me cœcus quidam Zelotes ex Academia Hardervicena, nomine *Paulus Colonius*, homo piſtillo obtuſior, licet audiat Doctor Theologiæ, & Midæ aures aſininæ dilucide prominuerint per priorem editionem Diſputationis Inauguralis. Is in ſua ἐπικρίσει de re Trapezitica p. 221. ita profatur: *Schoockius quis ſit, colligere potui ex ejus Exercitationibus ſacris, de quibus recte judicavit Vir aliquis eruditiſſimus, illis Exercitationibus verè applicandum eſſe id, quod* Ameſius de Grevinchovio *ferebat, judicium*; Ludos ille Taurios nobis edidiſſe videtur. *Cui ex animo aſtipulor*. An ita de Grevinchovio cenſuerit Rev. D. Ameſius, præceptor jucundæ recordationis, ambigo. Vir eruditiſſimus (cujus mentio fit) nominari debuiſſet, quô ei me purgare poſſem, ſimulque liquere, an mereatur hoc elogium. Certè, ſi vere ita cenſuerit de meis Exercitationibus, referri debet ad eandem Claſſem eruditorum, ad quam pertinent noſter Paulus & ſimilia eruditorum carcinomata atque propudia. Uterque ſi examinaretur, neuter dicere poſſet, quales ludi Taurei, aut Ταύρειοι fuerint. Nomen equidem non habent à Tauro, cornu ferire ſolito, ut forte ſibi perſuadet Paulus: ſed ἀπὸ τῶν ταύρων: quomodo apud Epheſios, teſte Heſychio, vocabantur pueri, qui vinum miniſtrant. Edebantur vero hi ludi Epheſi (teſte Athenæo lib. 10.) in honorem Neptuni, & adoleſcentes, ταῦροι dicti, vinum miniſtrabant. Quæ vero affinitas inter meas Exercitationes, &

ludos

ludos ταυρείους, ſeu ταύρεια? Feſtum vocant Euſtathius & Heſychius. Niſi forte rationem dicti ſui homines inficeti accerſere voluerint à vino, quod in ludis his miniſtrabatur: & innuere voluerint, Exercitationes meas fibulam conſcientiæ laxare, & recreandis combibonibus ſervire. Sed calumniȩ huic contundendȩ ipſæ Exercitationes abunde ſerviunt, quas legi ſolummodo exopto. Occurri quoque in anteceſſum in Præfatione, quam priori Editioni præmiſeram, & ob cauſſas ſonticas recudi curavi. Non contentus Paulus noſter judicium ſuum protuliſſe de Exercitationibus ſacris, amplius adeſſe laborat lepido Reyneſſio. Ita lego pag. 224. *Schoockium quod attinet, in caſibus conſcientiæ, niſi reſpondeat ſufficienter ad judicium D. Reneſſe, mihi eſt, & erit, Ardelio.* Itane? Sed jam occurri Reyneſſii bullatis nugis, & frivolis exceptionibus: num ſufficienter? non hic Paulus, aut Roelandus, ſed alii judicent, quibus datum eſt ſapere & fari. Et, ſi Paulus modo auſit, aggrediatur vel ſolam Exercitationem de Uſura Trapezitica, (hanc materiam videtur quadantenus intelligere) & experiri poterit, an ſuæ machæræ propulſandæ noſtra vernina ſufficiat. Interea auctor ſim, pedibus ſuis vice talarium crura ardeæ aptet, quô venerabile illud caput inter ſimilis furfuris Doctores emineat.

XIII. Denique Celeberrimus D. Gronovius concoquere non potuit, ſuam ſententiam de fœnore Unciario à me examinatam eſſe: cui Examini cum præter ſuam conſuetudinem chartas dentatas oppoſuiſſet, è veſtigio ſcriprum adornavi, ferme præter animi ſententiam, haud edentulum. Huic ut vir doctiſſimus reſponderet, ultra ſeſquiannum exſpectavi. Cur Reſponſionem amicis ſcriptam, quàm univerſo orbi literario typis expreſſam exhibere malit, fateor rationes me ignorare. Quô uno volumine omnia cõplecti poſſem, hactenus preſſi Vindicias Ad. Junii, haut ridiculi Batavi, ſed viri docti, opponendas eidem D. Gronovio, cum iterata Defenſione ſententiæ meæ de fœnore Unciario.

XIV. Ut aliquid etiam dicam de Trapezitis, qui ubiq; à Magi-

 ſtrati-

ſtratibus in Belgio hoc tempore non modo viri honeſti agnoſcuntur, verum absque ſcrupulo quoque ad menſam Domini admittuntur, iis nullo modo (ut alicubi muſſitatum eſt) obſtrictus teneor. Qui jactant, me illis mercenariam operam dediſſe, habendi ſunt Calumniatores. Parocinatus ſum, quantum licuit per conſcientiam, ſoli cauſſæ, quòd dolerem eam minus convenienter diſcuſſam eſſe. Quomodo unuſquisque in hac vocatione ſe gerat, ipſe viderit, certus, ſe Deo ſuæ adminiſtrationis aliquando rationem redditurum eſſe. Favere neutiquam illis poſſum, qui, cum de ſuo aut commode agitare poſſint, aut alia ratione, ſe, ſuamque familiam, honeſte ſuſtentare, Menſæ trapeziticæ nullam aliam ob cauſſam admoveri geſtiunt, quàm ut ſordidæ ſuæ avaritiæ ſatisfaciant, prætexentes ſe liberorum curam gerere debere; cum interim ſecuri ſint pauperum. Si Deus largiter alicui Trapezitæ benedicat, ipſius officium eſt, Divinæ liberalitatis rivos derivare in pauperes. Qui hic deprehenduntur negligentes, non modo Deo diſplicent, ſed hominibus quoque exoſi ſunt. In nullius hominis gratiam, ringente conſcientia, quæ veritati, prout mihi cognita, faſces ſemper ſubmittit, unquam aliquid inſtitui ſcribere. Quare & eventus docuit, me minus placuiſſe illis, quibus aliàs videri poſſem præcipuè operam dediſſe. At hoc parum curo: quum ſummo hoc mihi ſit ſolatio, quòd, conſcio Deo meo, dicere poſſim cum Paulo: *Nunquam ſermone aſſentatorio uſus ſum, nec avaritiæ cauſſa quicquam prætexui*, 1. Theſſ. 2. 5.

XV. Et hæc ſunt illa, de quibus in hac Præfatione, Benivole Lector, te monere volui. Aliis ſcrupulis, in Præfatione, priori Editioni præmiſſa, occurri, quam proinde recudi quoque volui. Exercitationes, quas hic offendes, ſuperadditas iis, quas ante ſexennium evulgavi, tales eſſe confido, ut non ſit neceſſum pro illis aliquid dicere. Decreveram agere de Sortibus, & vindicare illibatam exiſtimationem undiquaque Doctiſſimi

ſimi Theologi D. Gatakeri, cui defuncto, ſecurus per tot annos acrioris cenſuræ, ſcriptum rhapſodicum opponere D. Giſbertus Voetius ſuſtinuit: Sed quod Reſponſum, nondum coronide munitum, in majorem molem jam excreviſſet, viſum fuit ſatius, illud ad tempus ſeponere, & interea convertere in juſtum Tractatum de Sorte, complectentem varia, eaque in vulgus minus nota, ex penetralibus non minus Græcæ, quàm Latinæ literaturæ. Voluiſſent quidam, ſaltem per Indicem indicaſſem trecentas illas vitioſas citationes, (mendaciis accenſendas) quas in D. Voetii Conſilio Theologico notari poſſe, aliàs indicaveram. Sed cauſſas habeo, cur illud facere noluerim. Satis diu contentionis ſerra inter me & virum illum celeberrimum agitata fuit: tempus eſt, tandem receptui canatur. Quantum citationibus ipſius tribuendum ſit, vel ex ſolis his Exercitationibus liquere poteſt. Utinam Deus viri illius cor aliquando componeret ad ſeriam reconciliationem! ut dicere mihi liceret cum Salomone, Prov. 16. 7. *Quum benevolentiâ proſequitur Jehova vias alicujus, etiam inimicos ejus pacatos reddit ei.* Quòd ſi Deo hoc non placuerit, ſpero nos citra iram, & diſceptationem, ſimul in regno Cœlorum accubituros eſſe, atque, interea in hoc mundo, Deum hanc gratiam mihi præſtiturum, ut nihil, quacunque etiam ratione contigerit me provocari, deſignem, quod conſcientiam lædere poſſit. Hoc largire indigniſſimo tuo ſervo, æterne & clementiſſime Deus, cui ut Patri, Filio, & Sp. Sancto, ſit laus & gloria in ſempiterna ſecula, Amen.

PRÆFATIO
AD
LECTOREM,

Priori Editioni præmiſſa.

BEnivole Lector, quoniam præſidium duntaxat quæro in tuo candore & libero judicio, in veſtibulo hujus libri, & liberius & uberius tecum agam, conceſſis Dedicationibus, & grandibus nominibus, hiſce vulgo præſcribi ſolitis, illis, qui ad adulationem, & colligendos favoris atque pecuniȩ theſauros, magis facti ſunt quam ego, qui de eo uno poſſnm gloriari, quod Deus cor αὐταρκὲς mihi conceſſerit. Agam vero tecum diſtincte, atque abſq; omnibus ampullis, lenociniisq; orationis, (quam alias per Dei gratiam pectere quoq; ſcio) quo non minus à te probe intelligar, quam tu etiam judicium commodius intendas.

I. Incipere vero à perſona mea compellor, ſiquidem prævideo, varios ex illis, qui, & titulo, & profeſſione, & ſupercilio agnoſci volunt Theologi, nares corrugaturos eſſe, quod neglectus ego Philoſophus, qui cum mortalium pauciſſimis amicitiam & familiaritatem colo, ſuſtineam evulgare Exercitationes Sacras, & liberius ea diſcutere, quæ ad ſuum duntaxat Tribunal pertinere contendunt. Quod horum autem authoritas apud multos habeatur juſſum Dictatorium, deſpiciendum omnino mihi eſt, non qua ratione tam gravium Cenſorum fidem atterere poſſim, (æque imprudenter Bidental contrectarim!) ſed ſolummodo avertere tantiſper, quam, quæ ſcribo & evulgo, mente libera, à te, mi Lector, fuerint examinata. At, illud ipſum quod voveo, &, à te, Lector, exigo, quomodo impetrem? δίχα μοι νόος. Quod jam ſuo ſeculo ſcripſit Salvianus epiſt. ad Salon. hoc noſtro nimis quam verum eſt. *Tam imbecilla*, dicebat, *judicia hujus temporis, ac pœne tam nulla, ut, ii qui legunt, non tam conſiderent, quid legant, quam cujus legant, nec tam dictionis vim, atque virtutem, quam dictatoris cogitent authoritatem.* Et tamen aliquid dicere debeo, quum à tot viris Theologis, in Belgio hoc noſtro, ſe

gerenti-

gerentibus pro Dictatoribus, (Romani unum duntaxat eodem tempore agnoſcere conſueverant) vix lixa aut calo habear. Nihil autem apologiæ habeo, ſeu ore, ſeu ſtylo, depromendum ad mei commendationem, præter hoc ipſum, quod legendum offero: aut illud Authorem cenſuræ Theologicæ eximere poterit, aut nulla quoque verba ſufficient. Si idem me ſidus regeret, quod Nobil. P. Voet, (videatur ejus Præf. præmiſſa Philoſ. Reform.) dicerem, non quidem aliquando ſtimulum ab amicis mihi additum fuiſſe, ut capeſſerem Profeſſionem Theologicam, alicubi oblatam, ſed à pluribus jam annis multoties per variorum æmulorum artes varias (non tamen dictatas à Sp. Sancto) ſubmotum fuiſſe ab ejuſmodi profeſſione, ſuffuſa mihi largiter frigida apud illos, qui exiſtimabant me forte non inutilem Eccleſiæ fore. Iſtis ſi voluiſſem me exhibere ſimilem, jam diu maledicæ & calumnatoriæ eorum Epiſtolæ, ad ſui commatis homines datæ, publice oſtenſæ fuiſſent. At ego in Dei mei conſilio acquieſco, & viris tantis, quo centuplo magis, non quidem apud homines, ſed Deum & ſanctos ejuſdem Angelos, Reverendi haberi mereantur, ex animo precor, deinceps, juxta admonitionem Pauli, *ſua non quærant, ſed, quæ Chriſti Ieſu*, Phil. 2. 21. Porro, quantum ad me mortuum canem, non gero me in hoc ſcripto, aut ullo alio, quod unquam, me conſcio, ſub meo nomine fuit evulgatum, pro Theologo Profeſſione: ſufficit, eſſe Theologum Confeſſione, atque juxta Apoſtoli Judæ admonitionem, directam ad omnes illos, qui *à Deo Patre ſunt ſanctificati, & Ieſu Chriſto aſſervantur, decertare pro fide, quæ ſemel tradita eſt ſanctis*, Jud. verſ. 1. & 3. Ubi evicerint Doctores noſtri, aut, ſe ſolos eſſe infallibiles, aut, fas non eſſe cuilibet Chriſtiano, ad cæleſtis veritatis illuſtrationem, ſuique fratris emendationem, convertere quantulumcunque illud, quod, per Spiritus Sancti gratiam, conſecuti ſunt, non modo tacebo præfracte, ſed fatebor quoque, me, ut ἀμύητον, eminus quoque, non debuiſſe ad Sanctuarium accedere.

II. Ad ea, quæ hoc libro diſcutio, ut accedam, video initio, à plurimis vitio mihi datum iri, quod inſtituerim τὰ ἀκίνητα, quaſi κινεῖν; atque aliter pronunciare de quibuſdam Conſcientiæ caſibus, atque illis viſum fuit, qui jam diu ſuſtinent, absque ſuffragio populi (non tunicati, ſed ſtola juſtitiæ amicti) dictaturam gerere. Quibus ut ſatisfaciam, quanquam vix mea modeſtia permittit, primo objicio illud, quod habet Juſtinus Exhort. ad Græc. ἡ τῶν πραγμάτων ἀκριβὴς ἐξέτασις, καὶ τὰ δόξαντα καλῶς ἔχειν, πολλάκις ἀλλοιότερα δείκνυσιν, ἀκριβεστέρα πεῖρα τ' ἀληθὲς βασανίσασα. Hoc eſt: *Accurata rerum inquiſitio, perſæpe ea, quæ recta judicata ſunt, exactiore veritatis*

examine adhibito, longe aliter ſe habere oſtendit. Deinde dico, paucorum, imo multorum quoque Theologorum ſententiam privatam, non eſſe eodem loco habendam, cum ſententia Eccleſiæ Catholicæ, nedum rerum imperitis obtrudendam eſſe pro dictamine ipſius Spiritus Sancti. Orthodoxorum conſtans eſt ſententia, non modo errare poſſe Synodos Particulares, verum etiam Oecumenicas, imo utrasque quoque de facto (prout in Scholis loquuntur) ſæpius erraſſe. Quis ergo non multo magis hoc perſuaſum habeat de Doctoribus particularibus? Imo, quis vitio, aut mihi, aut cuicunque alii vertat, ſi inſtituerit modeſte inquirere in privatam ſententiam quorundam, qui & homines ſunt, & à quibus nihil humani alienum eſt? Si alicubi fallar, argui, & erudiri rogo. Non ego ſacramentum dixi Academiæ, cujus, ſecundum Ciceronem lib. 1. de Orat. *patrius mos erat, adverſari ſemper omnibus in diſputando*; ſed uni veritati, pro qua ut paratus quoque ſum vadimonium deſerere, ita, edoctus ab Apoſtolo 2. Cor. 13. 8. *nihil omnino poſſum adverſus veritatem, ſed pro veritate.*

III. Eoque, quicquid alii quoque exiſtiment, digitum non vertero, ſi à quibuſdam arguar mutatæ circa quædam dogmata ſententiæ: cum conſcientia mihi dictet, me nunquam hoc feciſſe, niſi expugnatum antea à veritate. *Nullus pudor eſt ad meliora tranſire*, jam olim ipſe Ambroſius ſcripſit Valentiniano Imper. Ep. 31. Atque aureum illud Solonis dictum, *γηράσκειν ἀεὶ, πολλὰ διδασκόμενον*, pro ſe non modo adducit *Plato in Lachete, & lib. 7. Polit.* verum etiam ipſe Cato apud Ciceronem lib. de Senect. fatetur, *ſe ſeneſcere in dies multa addiſcentem.* Plaudant ſibi alii, quod ſententiam, quam ſemel imbiberunt, haud aliter retineant, atque claudi pilam ſolent; ſemper mihi placebit, per Dei gratiam, Auguſtini modeſtia, qui in Epiſtola ad Auxentium profitetur, *ſe ſenem* licet, *à juvene*, *Epiſcopum tot annorum*, *à collega necdum anniculo*, *edoceri paratum* eſſe: quod adeo placuit Gratiano, Juris Canonici primo auſpici, ut illud exhibuerit c. 23. q. 8.

IV. Etenim, ſi viri egregii, iique Celebres Theologi, quos aliquando arguere videor, abrepti non fuiſſent torrente ſingularitatis, atque inſtitiſſent veſtigiis primorum Reformatorum, utique multæ Theologicæ Controverſiæ, non minus Theoreticæ, quam Practicæ, quæ Eccleſias Reformatas mirum quam hoc ipſo quoque tempore concutiunt, jamdiu aut ſubmotæ, aut penitus extinctæ fuiſſent. Utinam! utinam! obſervatum fuiſſet, quod ſuo Timotheo olim inculcavit Gentium Doctor Paulus, *Mane in iis, quæ didiciſti, & quæ tibi concredita ſunt, ſciens à quo didiceris*, 2. Tim. 3. 14. Sed, dum viri Eximii, ſive, per novam Methodum docendi Theologiam, ſive,

per

per singulares opiniones, sive etiam, per novas loquendi formulas, tum nominis celebritatem venantur, tum etiam applausum Academicæ juventutis captant, pro dolor! impletum est vaticinium pientissimi D. Philippi Melanchthonis, ita loquentis Præf. Comment. in Epist. ad Romanos: *Video*, inquit, *& nunc exoriri multa ingenia, quæ, vel propter curiositatem, vel propter ambitionem, ea quæ nunc in Ecclesiis nostris recte traduntur, & optima fide ac simpliciter explicata sunt, novis præstigiis conturbare & obruere studebunt. Quare propter Christum oro & obtestor omnes pios, qui in studiis versantur, ut simplicem veritatem patefactam in Ecclesiis nostris ament ac tueatur.* Huic simplici veritati, quantum licuit per qualemcunque meam tenuitatem, sincere & absque omni fuco patrocinari laboravi, ostendendo, viros doctos frustra valde esse, quando, sub prætextu perfectioris & strictioris quasi Reformationis, non minus infirmorum fratrum conscientias, quam pacem quoque Ecclesiæ turbare instituunt.

V. Quam graves vero Ecclesiæ sint, intempestivæ hominum horum contentiones de rebus mere indifferentibus, pro me dicat ὁ πάνυ D. Prideauxius, qui in Præfatione ad Lectorem, præmissa Orationibus, *ita loquitur:* Haut scio (*inquit*) an quicquam contigerit molestius mulieri ex Eremo reduci, quam Filiorum suorum de Adiaphoris Rixæ non necessariæ; quæ præcipue inter Tales recrudescunt, qui pium esse & pacificum, vix commode cohærere autumant. Nec piorum minus retardant molimina, & retundunt conatus, Ardelionum quorundam parati ungues; qui lancinant plerunque quod non intelligunt, & sapere didicerunt, non ex aliqua prævia Institutione aut praxi, sed ex Titulo, vel ab eo, quod conscendunt, subsellio. *Huc usq; ille.*

VI. Sed tamen ejusmodi admonitio parum admodum curari solet à modernis Reformatoribus, qui cum existiment non minus *intensive*, quam *extensive* Ecclesiam esse Reformandam, πικρὸν ζῆλον & pertinaciam sociant opinioni, quam semel imbiberunt, atque atrocibus non minus dicteriis, quam maledicis libellis, velut homines mere carnales & Spiritus Dei expertes, incessunt illos, qui vel hiscere sustinent adversus perfectionem, quam existimant consistere in sua, circa certa quædam adiaphora, determinatione: quum ipsi, de his & similibus intempestive rixantes, manifesto ostendant, se destitutos esse Spiritu Sancto: si enim ab eo, & non potius à spiritu carnis, imo diaboli agitarentur, dicerent idem, quod in simili casu dictum est à Paulo, *Quod si quis videtur contentiosus esse, nos ejusmodi consuetudinem non habemus, neque Ecclesiæ Dei*, 1. Corint. 11. vers. 16. Audiant vero severi hi Reformatores, atque Cathari redivivi, quid moneat gravis atque veteranus Theologus,

idemque Ὀρθοδοξώτατος D. Pareus, Theologus Heidelbergensis Celeberrimus in Commen. ad cap. 13. Matthæi: *Debent* (inquit) *pastores reprehendere, vitia prohibere, & cavere scandala, eradicare Zizania pro virili, ut quotidie Ecclesia reddatur purior: sed ita, ne officii limites transgrediantur. Ergo cavendus nimius rigor, ne noceatur bonis censura malorum. Desideranda quidem omnis eradicatio: sed cum fieri non possit, aliqua toleranda. Separatio omnimoda expectanda, consolentur se, qui triticum sunt, futurâ gloriâ, cui nihil nocebunt Zizania. In reformatione Ecclesiarum observanda doctrina, ne nimiam ἀκρίβειαν sectantes, plus noceant quam prosint Ecclesiæ.*

VII. Scio, mi Lector, te jam exspectare, ut aliquos ex hisce, qui soliti sunt cum Zizaniis evellere frugiferas in agro Domini herbas, nominetenus tibi prodam, sed, hoc nunquam faciam; siquidem cogito, quantum intersit publice, eos non prodi. Non solum ducenti Hierosolomytani, ut olim Absalonem rebellem, eos sequuntur, *euntes simplici corde, & caussam penitus ignorantes*, 2. Sam. 15. vers. 11. verum ampla virorum turba, atque amplior adhuc mulierculärum & puerorum, quorum quoniam habere debeo rationem, *Sacerdotes & Clerum meum non discutio, quia Domini mei ministerio reverentiam servo:* ut pauca à Salviano Massiliensi commodato accipiam. Hoc solum in genere dico, mihi videri hos ipsos tales esse, quos jam olim Hieronymus, ipse Clericus, imo Presbyter, tetigit quum lib. de Norma vivendi sic scriberet: *Nulla crudelior in mundo bestia est, quam Clericus vel sacerdos malus: nam corrigi non patitur, nec veritatem audire vult.* Imo, si debeam respicere libros, qui, aut ab ipsis, aut pro ipsis antehac scripti fuerunt, non inconvenienter, si à mortuis iterum resurgeret, censeret Incomparabilis Casaubonus, *sibi non videri honesti viri esse, delectari lectione eorum, quos ebria & insana scholarum juventus hodie Theologos vocat.*

VIII. At, nimis multa jam dixi, meque porro contineo: quæ enim amplius dicenda & scribenda forent, iis merentur applicari verba Augustini Epist. 121. *Plerumque hoc negotium* (inquit) *plus gemitibus, quam sermonibus agitur; plus fletu, quam affatu.*

IX. Scio, adversarios habere Divam certam, qua, velut machina aliqua, simplicium hominum animos, non tam expugnant, quam effascinant, aut, verius, quæ idem patronis suis officium exhibet, quod aliquando Phryne meretrix Pisistrato, quum Athenis tyrannidem occuparet: vocatur illa *Præcisitas*, atque mollius curatur à suis fautoribus, quam Regi Antiocho oculi solent. At, bonum factum! quod fuci illius jam publice pateant. Certe superiori anno Synodus Zuyd-Hollandica, quæ habita fuit Dordraci,

masculi-

mascule eidem se opposuit, personam huic Thaidi detrahendo. Ex actis, quæ sequuntur, hæc mihi communicata sunt: **Is geresolveert/ dat geen nieuwigheden ende** Prçcisiteyten, **nopende de solemnele Jaer-feesten / ende den H. Sabbath ingevoert worden / ende dat men sich strictelijck sal houden na d'ordre** Synodi Nationalis Dordracenæ **desen aengaende: ende om het contrarie te vermijden / salmen** in Examinibus **daer opletten / ende** Candidatis **af-vragen 't gevoelen van het** Ceremoniael **ende het** Morael præcepti Sabbathi; **als oock dat** visitatores in Classibus **sullen letten / dat niemandt in zijn conscientie/ desen aengaende/ beswaert worde.** Quæ sic vertere licet: *Decretum est ne ullæ novitates &* PRAECISITATES *ratione solemnium & annuorum Festorum, atque Sancti Sabbathi introducantur, quisquis autem componet se ad ordinem, circa hæc à Synodo Nationali Dordracena definitum: Ut vero contrarium evitetur, in Examinibus horum habebitur ratio, quæreturque ex Candidatis, quidnam Cæremoniale & Morale sit præcepti de Sabbatho; visitatores quoque Classium operam dabunt, ne quis in conscientia sua gravetur.* Nobilis Paulus Voet Rever. sui Parentis Præcisitatem non putat quicquam distare à B. Pauli τῇ ἀκριβείᾳ, (Eph. 5. vers. 15.) persuasum siquidem vult credulo Lectori in Præf. nuperi libri (qui inscribitur Philosophia Reformata) *Præcisistas ex sensu Paulino ἀκρίβειαν sectari:* sed inspexisset solummodo Versionem Belgicam, quæ in loco Paulino, modo adducto, verbum ἀκριβῶς, reddidit *prudenter*, seu **voorsichtelijck.** Quid vero existimandum sit de lepida *Præcisitate*, prout speciali Disputatione à Rev. D. Voetio est delineata, propediem, mi Lector, discere poteris ex justo meo Tractatu, adversus illam vulgando. Vitio dubio procul quoque mihi à variis vertetur, quod pluribus Exercitationibus Rever. & Celeberrimum D. Doct. Gisbertum Voetium, ad partes vocaverim: sed, quomodo aliter facere potui, quum illius sententia, circa illa, quæ controvertebantur, potissimum debuerit examinari? Cæteroquin placet mihi (prout innuo quoque in Exercitationum vestibulo) illud Strabonis, qui sic sub initium Geographiæ per interpretem loquitur: *Neque enim propositum est adversus omnes dicere, sed plerosque missos facere, quos sequi non decet: illos vero judicare* (διαιτᾶν) *quos in plerisque cum laude egisse novimus.* Interea scio, multis modis præjudicatum mihi iri per favorem publicum, quo tantus hic vir gaudet. Sed, licet libentissime secundum Plautinum Epidicum Act. 3. scen. 4. *Me minoris facio præ illo:* per Dei gratiam tamen exploratissimum habeo, quod sæpe

Pravo favore labi mortales solent,

atque Aristophanem apud Vitruvium in Præf. lib. 7. Archit. *eum* in ludis,

quos Musis & Apollini reges Attalici *dedicarant*, *jussisse primum pronunciari, qui minime populo placuisset*: nam talibus ut plurimum palmam deberi, (quæ tamen fato hujus seculi illis non obtingit) non minus ingeniose quam graphice ostendit Rusticus digrunnicus adversus scurram, apud Phædrum lib. 5. Fab. 86.

XI. Quoniam vero Rev. D. Voetii mentionem facere cœpi, obtestor Reverentiam ipsius, unum sibi dici patiatur. Similem se in omnibus suis scriptis exhibet Patribus Jesuitis, quorum gloriatio in hoc præ aliis consistit, quod integra plaustra Authorum (quorum plerosque tamen ne quidem inspexerunt) in suis libris exhibeant, atque ut dicit ὁ πάνυ D. Prideauxius, Orat. 3. c. 2. iis *solenne est, aliorum sententiis latas paginas implere, ut ad tam multiplicem lectionem imperitiores stupeant*. quũ tamen (ut idem loquitur Lect. 4.) *tam candide agant in authoribus citandis*, *ut sublesta ipsorũ fides incipiat jam tandem suis symmistis vilescere*. Quod examussim suæ quoq; Reverentiæ convenire, prolixe possem docere, nisi ratio habenda foret Ecclesię, & pauca, quę hinc inde in hisce Exercitationibus exhibeo specimina, instar omnium esse possent. Persuasum vero habeo, virum cæteroquin doctum & diligentem, non tam peccare hac in parte destinato animi consilio, quam potius per imprudentiam; siquidem authores, quos solitus est ad suffragium vocare, ab initio ad finem non est solitus perlegere, sed duntaxat *quasi per indicem*, ut loquitur Imp. *in fine Institut.* Certè, quotquot hoc faciunt, non possunt plene Authorum mentem assequi. Rogaverat aliquando Lucilius Senecam, ut sententias quasdam ex Epicuro, Heraclito, & aliis opiniosis Philosophis per epistolam mitteret, sed rescripsit Stoicus Romanus ep. 33. *Depone istam spem, te posse summatim degustare ingenia maximorum hominum, tota tibi inspicienda sunt, tota tractanda res geritur*, *& per lineamenta sui ingenii opus nectitur*, *ex quo nihil subduci sine ruina potest*. Cæterum demiror, virum Rev. adeo pertinaciter adhærere illis, quæ ex suis Authoribus, (sæpe contra eorundem mentem) sibi collegisse videtur, & pro iis non aliter digladiari (etiamsi ab authoribus solummodo pro indifferentibus habita fuerint) atq; pro necessariis ad salutem dogmatibus. Non est hæc constantia, sed pertinacia, imo superba φιλονεικία, omnibus hominibus, maxime vero Theologis, indigna. Ut enim pauca iterum commodato accipiam à Seneca lib. 4. de Benef. c. 38. *Non est levitas à cognito & damnato errore discedere, & ingenue fatendum est, aliud putavi, deceptus sum: hæc vero superbæ stultitiæ perseverantia est, quod semel dixi, qualecunq; est, fixum ratumq; sit*. Vir mihi hac in parte, ex Gentilibus, Posidonius Stoicus Philosophus, qui teste Galeno in lib. quod mores animi seq. temper. *Sectam deserere*

maluit,

maluit, quam veritatem: atque ex Christianis Doctoribus Hieronymus, qui postquam in Comm. ad XVIII. caput Ezechielis, diu se fatigasset circa explicationem loci difficillimi, tandem sequentia subjicit: *Si quis vel meliorem, vel alterum sensum poterit reperire, qui contrariorum inter se testimoniorum scandalum tollat, illius magis acquiescendum sententiæ est.*

XII. Ego vero omnibus authoribus (exceptos cupio amanuenses Spiritus Sancti) sic uti frui didici, ut sciam eos homines fuisse, multiplicibus erroribus obnoxios, quos liceat sæpe, non minus pro affirmativa, quam negativa alicujus dogmatis assertione adducere. Quantum jam olim non fuit inter Græcos nomen Homeri? At jam olim (prout discere est ex Strab. lib. 9. Geograph.) Megarenses & Athenienses contendentes de insula Salaminia, ambo jus suum Homericis versibus probare nitebantur: quomodo & pluribus Icc. notatum fuit, non minus Sabinianos quam Proculeianos in controversia de Venditione, pro se adduxisse Homeri authoritatem. Alias verum est illud Tullii lib. 2. de Orat. *Diogenes ait, Antipater negat.* Eoque plus apud me valet ratio, quam hominum, quorumcunque quoque, Testimonia; quæ si alicubi adducam, (facio vero hoc semper fide optima) aliud mihi non est propositum, quam ut me munire possim adversus illos, à quibus libere dissentio, quibus accusationis materia in mundo occurrere videtur, si illi, quos ut adversarios acerrime insectantur, suæ sententiæ celebre nomen prætexere non queant. In reliquis, certum mihi, perpetuo cogitare illud ejusdem Ciceronis lib. 1. de Nat. Deorum: *Non tam auctoris in disputando, quam rationis momenta quærenda sunt.*

XIII. Porro, ut persuasissimum habeo, verum illud esse, quod Phœbadius lib. contra Arrianos dicit, nempe: *Destructioni veritatem non subjacere, sed, ut est semper, incorruptam durare:* ita, ob oculos perpetuo habui Augustini aureum monitum, qui lib. 1. contra Epistol. Petiliani fratres suos seriis hisce verbis affatur: *Diligite homines, interficite errores, sine superbia de veritate præsumite, sine sævitia pro veritate certate. Orate pro eis, quos redarguitis & convincitis.* Idem stipulor ab iis, qui hæc mea ὀβελίζειν voluerint; ut enim pro veritate scribo, ita hactenus me hominem esse fateor, atque forte in iis ipsis, quæ mihi liquida & vera videntur, graviter potuisse falli. Eoque, non minus te, mi Lector, rogo, quam eos, qui hæc qualiacunque voluerint examinare, perpetuo cogitent cedro digna Oecumenii verba, qui commentans ad cap. 5. Epistol. 2. ad Corinth. ita scribit: ἀμυδρὰν ἀπόῤῥοιαν τῆς ἀληθινῆς γνώσεως ἐχο-

μεν νῦν, καὶ ὥσπερ ἀπὸ ἡλίου παμφαοῦς αὐγὴν ἀμυδράν. *Nunc habemus obscurum defluxum veræ cognitionis, & veluti à sole lucidissimo obscurum splendorem.* & simul ea, quæ habet Augustinus adversus Epistol. Fundam. cap. 2. *Illi* (inquit) *in vos sæviant, qui nesciunt cum quo labore verum inveniatur, & quam difficile caveantur errores.*

XIV. Quoniam vero unius veritatis habui rationem, nec sermo meus est συντεταγμένος πρὸς ἐπίδειξιν, (ut loquar cum Gregor. Nysseno) nec multorum more, verbis humidis & lapsantibus, ut ille ait, diffluo: satis mihi fuit rerum momenta jejuno stylo utcunque exæquasse. *Quid enim est tam furiosum, quam verborum vel optimorum atque ornatissimorum sonitus inanis, nulla subjecta sententia nec scientia?* inquit Cicero. Forte interim non inconveniens fuisset, alicubi, circa illa, quæ censuram merentur, orationem, parænesios purpura splendentem, convertisse ad superiores potestates. at, fateor hac in parte me leporem esse, & quam dissimilem illis,

—— Qui dare jura leonibus audent,
Conanturque truces sine vi frænare potentes.

more hoc seculo recepto mea ad pompam non compono, nec in parte felicitatis colloco, in omnibus bibliopoliis legi, & per ingenii fœtus fatigare quotquot in ampla urbe sunt præla. Cum Callimacho hymno Apoll.

οὐκ ἄγαμαι τὸν ἀοιδὸν, ὃς οὐ πόντος ἀείδει.

Ad hoc scio, scribacitatem garrulitate longe turpiorem esse, cum ista in auras evanescat, illa distendat bibliopolia, & ad exenteranda sæpius marsupia, quam ad erudiendos alios sit accommodatior. Denique, Christus me docuit omnes illos Pharisæorum exemplo Matth. 6. vers. 2. *perceptam habere mercedem suam,* qui libris scribendis, nullum alium in finem vacant, quam ut aut possint amplam sui famam excitare apud homines; aut placere superioribus, aliisve, à quorum caussa defensa, sive honores sive præmia exspectant; aut etiam in pretio haberi ab improvida juventute, cui sæpe, magno profectuum dispendio, excutiuntur meliores authores per illos, qui omnia suæ professionis capita, contra quoscunque etiam adversarios, suismet scriptis complecti allaborant.

XV. Forte quis dicere posset, me in his ipsis Exercitationibus, alicubi, præter veritatis patrocinium, affectasse aliquam gloriolam, quod instituerim, quædam distinctius explicare, quam ab aliis factum fuit. Sed, non huic opponenti, verum tibi, (mi Lector) provocando pariter ad ipsam rem præsentem, dico, me hoc quam parce egisse, simulque reliquisse aliis materiam uberioris tractationis, & ut, (secundum Varronem in lege

Mænia) *in bona segete neque nullum est spicum nequam, neque in mala non aliquod bonum*, ita (teste eodem lib. 6. de LL.) *nemo est reprehensus, qui è segete ad spicilegium reliquit stipulam.*

XVI. Ad quædam specialia Exercitationum capita me convertere debeo, quod ratione illorum, plurimi, (quos tamen calumniatoribus absit! ut mox accenseam) genuinos suos non minus exacutos, quam accinctos habeant, ut innoxium Authorem non modo mordere, verum etiam dentibus suis dilaniare queant. Incipio vero à caussa Canonicorum Ultrajectinorum, quam, variis Exercitationibus sic ago, ut tamen nunquam dixerim, omnia circa Capitula in Urbe patria usque adeo castigata & exacta adhuc esse, ut nihil occurrat, quod ulteriorem emendationem non efflagitet. Nescio autem an gratulari mihi debeam, quod D. Gisberti Voetii filius, Nobilis scil. ille Paulus Voet, in Præf. nupero suo libro præmissa, testetur, me ad agendam hanc caussam, *nec munere à manu, nec à lingua, nec ab obsequio conductum* fuisse; siquidem cogito forte, dum hæc scribo, sæpe verum evadere, quod Menander dicit:

ἡ γλῶσσ' ἁμαρτάνουσα τ' ἀληθὲς λέγει;

atque quod in scripto publico adversariorum Vatinius patrocinium innocentiæ meæ præstet, uni Deo καρδιογνώστῃ acceptum refero, qui ut in potestate sua habet linguas & stylos ipsorum Bileamorum, Caipharum, & Pilatorum; ita novit, me ordini honorato (cui tamen sub initium Reformationis mei majores, etiam cum invitarentur, renuerunt asscribi) amore solius veritatis qualecunque patrocinium parasse, atque patriæ voluisse ostendere, quales homines in præjudicium suorum civium (qui à novis inquilinis haud aliter atq; Lycaonis fratribus excipiuntur) in sinu suo foveat. simul ut posteritati constaret, seculo hoc, intemeratæ fidei viros adhuc superfuisse, qui maluerint justitiæ & veritati magno rei suæ incommodo patrocinari, quam blandiendo dominantibus, sublimiores cathedras occupare. Nec tamen more Myconiorum (videatur Athenæus lib. 1. Dipnosoph.) non invitatus interveni: vivunt per Dei gratiam adhuc nonnulli, viri vere eximii, qui, ut initio expiscati sunt qualecunque meum judicium, circa bona Capitularia, ita ex eorundem consilio premo justæ molis librum Belgicum, oppositum gemino scripto ejusdem idiomatis D. Gisberti Voetii, sane ex falsis narrationibus, & ἀπροσδιονύσοις citationibus, non modo Scripturæ, verum etiam testimoniorum humanorum consuto. An alius quis, contra legem Talariam, suppresso nomine, ex meo prolixiori scripto (ut narrantem audio loco dicto Nob. P. Voet) brevius stylo floridiori (cui tamen in tractatione rei

feriæ ferius veritatis ruſpator nunquam ſtudet) concinnarit, digitum non verto. Si luberet omnia proponere, quæ circa Canonicorum cauſſam habeo digeſta, juſtæ molis volumen in Folio, ut loquuntur, exhibere poſſem. Teſtis mihi conſcientia, ſolidiora duntaxat ſectatum ſuiſſe, atque ſexcenta, partim ſtatuta, partim decreta (quorum major pars diſtractionem Præbendarum concernit) ſepoſuiſſe, quod, omnibus ad vivum excuſſis, non queant juſta ratione, cauſſæ controverſæ patrocinari. Propoſitum mihi perpetuo eſt, nullo, in quacunque etiam controverſia, argumento uti, quod, cum ex parte ſolum faveat, alia parte reconditum habeat telum, quo feriat authorem ſuum. Alias, cum Marone lib. 7. Æneid. dicere poſſum:

Nunquam acies, nunquam arma libens in prælia movi.

Nec, poſt majus volumen, duobus libellis eidem cauſſæ patrocinatus fuiſſem, niſi intolerandum in modum, usque ad *Heterodoxi* convitium, non modo traductus fuiſſem à Giſberti Voetii filio & ejuſdem diſcipulis, verum etiam à quodam Reverendo & Celeberrimo viro, à quo ſane aliud quid exſpectaſſem. Quo vero ſucceſſu, cauſſæ (ad quam excutiendam animo ſincero atque veritatis amore acceſſi) patrocinatus fuerim, judicent illi, qui ad legendum & judicandum illud adferre poſſunt, quod à te, mi Lector, ſtipulor. Mihi perpetuo placebit illud Martialis lib. 9. Epigr. 38.

——— *Cœnæ fercula noſtræ*
Malim convivis, quam placuiſſe cocis.

Coqui ſiquidem, inſtar figulorum & fabrorum apud Heſiodum, amant ſibi invicem detrahere, atque propemodum unuſquisque eorum, pro ſe dicit, quod ille ex gente Magirica apud Plautum Pſeud. 2. 2. *Non item cœnam condio, ut alii coqui*; atque, alter gentilis prioris, apud Alexidem: θαυμαςὸν ἐμὸν δ' εὕρημα πάνυ. Quandiu orbis ſtabit, verum quoque erit illud Arbitri:

——— *Non omnibus unum eſt*
Quod placet: hic ſpinas colligit, ille roſas.

Interea non miror modo, verum ex animo quoque deploro, Rev. D. Giſbertum Voetium uſque adeo depuduiſſe, (ſi non ſimul & ſcotomate fuerit percuſſus, & conſcientiæ ſuæ vim fecerit) quod vix integra pag. (ſive pag. 161.) partis poſterioris Conſilii Theologici, continuato filo connectat XII. ſubſequentia mendacia. Nam I. horrendum eſt mendacium quod anno 1649. Ultrajecti fuerit *diſperſus* (Belg. **geſtropt**) libellus Belgicus adverſus ſententiam Senatus Ultrajectini: quum publice conſtet, huncce libellum, more aliorum librorum, ad Bibliopolas miſſum & ab iis diſtra-

distractũ fuisse. 2. Æque falsũ, quod hic ipse *Voetius* & D. **de Maets** eo libello calumniis graventur, (Belg. **worden gepasquilleert**) quum nihil de his Duumviris dicatur, quod non *tam clarum sit, ut solis radio posset scriptum videri*, ut utar locutione Tertulliani ex libell. de Resurr. Carnis cap. 47. prout liquere poterit, si singula distincte excutiantur. 3. Pariter per crassum mendacium placetur Patri mendaciorum diabolo, quando dicitur, quod anno L. hujus seculi, liber meus *de Bonis vulgo Ecclesiasticis*, evulgatus sit contra decretum & voluntatem Synodi, (Damnonensis scil.) quum quinque mensibus ab evulgato libro Synodus demum coierit. 4. Similiter falsissimum est, quod ego librum illum evulgarim, nullum alium in finem, quam ut possem occasionem excitare, contradicendi, traducendi, atque subsannandi (Belg. **tegensprecken / schenden / lasteren / ende bespotten**) hunc ipsum Voetium, Dematium, aliosque eorundem Collegas. 5. Ejusdem notæ est, quod vir hic candidus, pro solito scil. suo candore, dicit, & simplicibus hominibus persuasum cupit, me toto illo libro aberrasse à limine, nec attigisse quæstionem propositam. 6. Sycophantice, & simul mendaciter agit hic ipse Rev. Theologus, quando de argumento libri mei majoris, vult judicari ex duabus laciniis libellorum Apologeticorum, subsequentibus annis evulgatorum, quum iis duntaxat quædam propter adversariorum digressionem dicantur occasione caussæ principalis, non vero ea principaliter iis locis, prout alibi fit, tangatur. 7. Falsissimum in specie, me pag. 158. Dissertationis Politico-Historicæ de Bonis vulgo Ecclesiasticis dictis, determinare caussam principalem, quum duntaxat Exegetice elucidem quendam Ambrosii locum de usu Bonorum Pseudo-sacrorum tempore necessitatis. 8. Falsissimum itidẽ in specie est, quod in Epistola ad D. *Hoornbeeck* (cui tantus quasi Theologus hactenus non sustinuit respondere) *Aggæi Albadæ* judicium laudem, tanquam quod quæstionẽ terminare possit, quum castigatis antea modeste iis, quæ D. *Hoornbeeck* ἀπεϱσδιονύσως ad Bullam Papę commentatus erat, innuam me tale judicium vulgaturum esse. 9. Falsum itidem, me verbis, ex consilio *Albadæ* excerptis, concludere Disputationem principalem, pugillo quasi comprehensam. 10. Falso dicitur quoque, quod Consilium Theologicum non adversetur judicio *Albadæ*; nam si bona Pseudo-sacra debeant haberi *patrimonium Christi*, quod violari non possit, nec aliis usibus quam sacris (nisi forte extrema aliqua necessitas publica urgeat) destinari, (huc vergunt omnia, quæ in Consilio Theologico dicuntur) quomodo Magistratus poterit privatis familiarum illustriorum necessitatibus ex talibus bonis consulere, ut credulo suo Lectori persuasum

 vellet

vellet verax sc. *D. Voetius*, tantum ut meum ſcriptum in ſiniſtram ſuſpicionem adducere poſſit. 11. Falſum eſt, unquam DD. Canonicos (quibus intempeſtive D. Voetius adulatur, quum alias eos habere conſueverit pro Achanis ſociis) declaraſſe, nolle ſibi quid negotii eſſe cum grandiori meo libro. 12. Multo magis falſum eſt, & impudentiſſimum mendacium, eo nomine me conqueri in Diſſert. Hiſtorico-Politica pag. 97. 98. & 147. niſi forte ea, quæ refero per paucos è Canonicis (Deus novit an non artibus Voetianis) accidiſſe Typographo, imputari debeant toti ordini Canonicorum Ultrajectinorum, cui qualemcunque meum conatum hactenus quam acceptum eſſe, certo novi, & mecum plures alii. Arbitrare (obteſtor te) mi Lector, pro tuo candore, quid exiſtimandum ſit de hoc homine, eodemque Theologo, qui aperto capite unâ pagina in ſcripto publico duodecies mentiri audet? Imo arbitrare, quid exiſtimandum ſit de Voetiis omnibus, patre ſcil. Gisberto, ejuſdemque filiis. Anno 1651. Ultrajecti ex officinâ *Ioannis à Waesberge* prodiit libellus, inſcriptus *Martinus Schoockius* Ἀπερσδιόνυσος, cujus Author licet voluerit latere ſub literis S. C. alius tamen non debet haberi quam Nobilis Paulus Voet, ille ſcil. Sacerrimus Calumniator: prout patet ex chartis manum illius referentibus, è Typographia ad me delatis, & teſtimoniis virorum Reverendorum, qui quum ſtudiorum gratia Ultrajecti eo tempore morarentur, chartas Paulinas manu Gisbertina interpolatas notarunt in Typographia, quam quotidie frequentabant. Hi ipſi vero Dnn. SS. CC. ſive venerandi Voetii, tanquam inſigne mendacium pag. 24. lin. 22. mihi objiciunt, quod dixiſſem *Voetium* (Rever. ſcil. Gisbertum) *ſolum*, *Manuſcriptum confeciſſe*, h. e. Theologicum Conſilium, (**Theologisch Advijs**) quod eo tempore duntaxat Ms. circumferebatur; quum tamen parte ſecunda **van het Theologisch Advijs** pag. 151. hoc expreſſe de ſeipſo teſtetur ipſe pater Voetius, ſive Venerabilis Dn. *Gisbertus Voetius*, addendo, ſe, ut hoc ſcriptum adornaret, mandatum accepiſſe à quatuor ſuis fratribus, nempe **De Maets**/ *Heycopio*, *Spruytio*, & **de Bruyn.** Amplius iidem Dnn. SS. CC. pag. 25. lin. 8. dicti libelli, mihi exprobrant velut mendacium, quod dixerim, *Theologos Ultrajectinos contra abuſum bonorum Eccleſiaſticorum, nubes humanæ authoritatis non verbum Dei adducere*; quum tamen ipſe pater Voetius tali titulo inſignierit alteram partem Theologici ſui Conſilii. Verba inſcriptionis, quæ Belgica, ita habent: **Wolcke der Getuygen / ofte / het twede deel van het Theologisch Advijs.** Atque cum oportuiſſet primo loco collocari Scripturæ Teſtimonia, nulla omnino diſtincte, ſed duntaxat incidenter

anno-

annotantur, atque initium fit à testimonio Lutheri, à quo ut homine, nihil humani alienum fuit. Interim vir Rever. sibi usque adeo plaudit circa hunc suum centonem (consilium Theologicum innuo) simulque ei, qui eundem examinare voluerit, hanc legem præscribit, ut illud à capite ad calcem ordine agat: sed quæ iniquitas, si hæc non est? Cur eadem ratione non est examinatus meus liber de Bonis Pseudo-sacris? Aut, cur à Rev. Voetio instigatus Cl. D. Hoornbeeck, contra meam mentem, imo (scapham scapham vocare debeo) contra officium boniviri, nedum tanti Theologi, totum librum ad quatuor redegit Hypotheses, sive totidem Chimæras? quas ante quadriennium ad non Entium classem per modestissimum scriptum à me redactas, ab eo tempore tam amplæ famæ vir in integrum restituere haut quivit. Aut, cur ipse D. Voetius, ut modo ostendi, tam injuste & inique mecum agit, ut ex paucis scriptorum meorum laciniis, aut aliena, aut πάρεργα concernentibus, velit ab ipsis Idiotis judicari de mea sententia circa Bona Pseudo-sacra, & Canonicos, speciatim Ultrajectinos? Quasi vero è tegula judicari possit de domus elegantia, licet eam insulsus quis, & barba tenus Philosophus (teste Carystio) Corinthi aliquando circumgestaverit, quum emptores ædium suarum quæreret. Et tamen hic ipse D. Voetius obtestatur omnes, aliter ne agant, nisi conscientiæ suæ simul vim inferre voluerint. Judica, mi Lector, an non *frons* hujus hominis (juxta Prophetam Jesaiam cap. 48. 4.) *sit chalybea*? At age, mi D. Voeti, (siquidem compellor te alloqui) conditionem quam toties offers, accipio, & à primo folio ad ultimum, scriptum tuum ἀπροσδιόνυσον citra ulla dicteria examinabo; verum ea lege, ut tu simul spondeas, te à capite ad calcem examinaturum esse, duntaxat tres ex hisce meis Exercitationibus, eas scil. (optionem relinquo) quas putaveris maxime præjudiciosas esse præconceptis tuis opinionibus. Interim coram toto orbe pronuncio, quum altera pars Consilii Theologici constet paginis ducentis & octuaginta quatuor, me paratum esse, sive coram Amplissimo Urbis patriæ Senatu, sive Venerando ejusdem Urbis consistorio, ostendere, te amplius quam trecenties æque certo mendacium simplici Lectori propinasse, atque in una, eademque vix integra pagina modo duodecim notavi: ex quibus, si, vel unum, aut tu, aut filii ad arcem veritatis, per Sophisticam, solitasque vestras artes deducere conati fueritis, prædico, felicius hoc vobis non esse successurum, atque cum filius tuus natu maximus, Nobilis scil. ille Paulus Voet, niteretur veritatis plumis exornare quoddam tuum mendacium, ipsis Thesibus insertum, contra amicum Constantis Alethini. Ad

te redeo, (mi Lector) quem rogo, quum publice intersit, inquiras in molimina viri, ad quem coactus fui orationem convertere. Jam anno 1651. in quodam illius libello, evulgato per filium ejusdem primogenitum, constante duntaxat pagellis centum & quadraginta quatuor, notavi trecenta mendacia & calumnias, æque manifesta, atque quondam in Plauti Comœdia mœchus fuit: ab eo vero tempore ne quidem unum instituit diluere, quia nullum potest; nihilominus apud suos tuitus est existimationem, & forte tuebitur post hac quoque. Ne vero, tu pariter, qui salutis æternæ studiosus es, circumveniaris, cogites, te mecum incidisse in illa tempora, de quibus Propheta Jesaias dixit cap. 59. 14. quod *corruat in platea veritas, & æquitas non possit incedere*; atque, secundum eundem Prophetam (cap. 28. 14. 15.) fuisse *dominatores Ieruschalaimis*, qui *disposuerant fallaciam receptum suum, & in mendacio absconderant se*. Eoque, ne pudore quidem afficior, quod per hosce homines in patria urbe apud cives, atque amicos & fautores antiquos, imo ipsos quoque propinquos, mei odium jam diu fuerit procuratum, quoniam abunde solatii invenio in Jehovæ sacrario, quod sæpe ingredior, ipso Spiritu Sancto edicente per Salomonem cap. 19. 5. *Testis falsitatum non impunis erit, & conflator mendaciorum non proripiet se*. Doleo vero vicem eorum, qui videri possent (Deus scrutator cordium omnia novit, suoque tempore patefaciet) uti opera Architecti consilii Theologici, contra Capitula & ordinem Reformatorum Ultrajecti Canonicorum. certe longe alia, eaque veriora atque utiliora, ex ipsis penetralibus juris Capitularis suggeri potuissent. Ut perpetuo præsupposui, circa Capitula Ultrajectina, prout hoc tempore sunt ordinata, varia occurrere, quæ admittere possint ulteriorem limam, cum bona venia Dominorum Capitularium, ducendam per supremas Provinciæ patriæ potestates; ita mihi in proclivi, ostendere modum, quo salvis Capitulis eorumque juribus, tum Provinciæ Ultrajectinæ annuatim decies milleni floreni, tum singulis Canonicis, (etiamsi amplius quam centum sint) præter honestum & spectabile munus florenorum centuria quoque pariter anno procurari queat, civitati vero Ultrajectinæ talia & tanta ornamenta, qualia hactenus in nulla urbe, ubi sonat Reformata Religio, notata fuerunt. Nec praxis hujus consilii futura difficilis, modo antea in ordinem redigantur πολυπράγμονες Theologi, qui solent perpetuo satagere circa aliorum conscientias, (quas exemplo Pseudo-Apostolorum tantum possunt ταράσσειν Gal. 1. vers. 7. & 5. vers. 10.) ne propriæ morsus & vellicationes persentiscant. Non sunt hæ speculationes Utopicæ, nec ego aut natus sum gente fumivendulorum, aut similis Architecto Consilii Theologici,

logici,

logici, qui ordinem honoratissimum duntaxat territare potuit larva falsarum hypothesium, citationum, & narrationum, suppetias advocato vulgo (ideo Consilium Belgice prodiit) quod pessimus judex veri est, nec ultra corticem, ad interiora rerum penetralia pertingere potest. Si modo jusserint, quorum aut interest, aut quibus obsequii gloriam debeo, quæ amplius quam unius anni spatio perpendi & percoxi, lubens communicabo, totique orbi tum constabit, hominem, propter peregrinos & malesanos quosdam homines, in patria per plures annos nulla sua culpa neglectissimum, plus subsidii & solatii ejusdem civibus procurasse, atque à quatuor Academiis, Tripode licet gaudentibus, sperari queat.

XVII. Indignabuntur & plurimi, quod Trapezitis, (qui jam diu præter omnem suam culpam incurrerunt odium publicum) patrocinium præstiterim. Sed, velim iidem cogitent, me neque primum pro iis dicere instituisse, neque solum quoque. Si quis alius, ordini eorum, ut scripta mea quoque docent, aliquando infestissimus fui, quod omnia distincte nondum expendissem. At postquam veni Daventriam, familiarius conferre cœpi cum τῷ πάνυ D. Nicolao Vedelio, Theologo Orthodoxo accuratissimo, qui sæpius testatus mihi fuit, se, ex quo Geneva in Belgium venisset, & in hanc controversiam inquisivisset penitius, judicasse, præjudiciis innoxios Trapezitas gravatos fuisse. Prodierunt deinde tria justa volumina virorum summi D. Salmasii, quæ cum initio oscitantius legissem, occasione certa distinctissime legere & pro qualicunque meo judicio examinare institui. Cum enim vir quidam Amplissimus, rerumque usu instructissimus, idemque Consularis reip. Ultrajectinę meritissimus, anno 1643. ab Illustrissimo Ordd. Generalium Consessu (cui adhuc hodie per Dei gratiam ornamento est) in hanc urbem, ad componendos provinciæ motus, cum aliis delegatus esset, ipseque in familiari Colloquio (ad quod me admiserat) forte dixisset, optare se, quæ Salmasius diffusius de caussa Trapezitica disseruisset, ab aliquo in compendium redigi; suscepi hanc in me operam, & mox tria illa volumina Salmasiana non modo pervolutare incepi, verum etiam (plurimis occupationibus licet distraherer) intra medium annum accuratum concinnavi compendium, quod & viro illi vere Eximio (quem grato animo perpetuo prædicabo, promotorem unicum conatuum meorum ferme puerilium) obtulissem, nisi paulo post incidissem in rixas cum Celeberrimo D. Voetio, atque hujus stomachus cedere nescius, non modo hunc virum Amplissimum, verum plures alios quoque in patria à me alienissimos reddidisset. Interea gratulatus mihi ipsi sum, quod erroris profundo fuerim edu-

ctus, atque, de hac controversia dilucidius, præeunte Salmasio, possim judicare: simul, argumenta nova excogitavi, & quædam Salmasiana partim elucidare, partim interpolare institui. Quo successu, judica ipse, mi Lector, atque ad Exercitationis Undevicesimæ lectionem adferto animum ab omni præjudicio liberrimum.

XVIII. Porro, ut spero me veniam facile impetraturum esse, quod communem Theologorum sententiam propugnem circa statos dies festos, ita, non putem, me censuram quoque promeritum esse circa Sanctificationem diei Dominici: cujus occasione, licet considerem cauponas, eo die patentes, ex animo tamen optarem (modo fieri posset) earum quoque nomen obliterari posse. Nolui vero tangere ea, quæ à rigidioribus quibusdam Theologis, antehac Ultrajecti pro ipsa concione sunt dicta, nec expendere illa, quæ ipsi Ampliss. illius Urbis Magistratui sunt suggesta. Qui dominatum in Ecclesia obtinent, dominari quoque videntur auribus suorum auditorum, adeo, ut hi credere debeant se non audivisse illa, quæ alias bibulis & purgatis auribus excepisse videbantur, quod ita videatur iis, qui Reverendi audiunt. Satis mihi fuit, quasdam Theses D. Voetii, ejusdemque Lacrymas, à Crocodilo fusas, ad censuram vocasse. Tanti autem Theologi Præcisitas circa observationem quarti Præcepti, jam olim non placuit ipsis Synodis Belgicis. Ut ostendi posset adducto decreto Synodi Iselstadianæ, in quo quoniam præter Dn. Voetium alii quoque nominatim notantur, hoc quidem tempore illud adhuc premendum videretur; sufficeretque supra digitum intendisse in decretum Synodi recentioris, Dordracenæ scilicet: Sed, cum illi ipsi, qui videri volunt Doctores per omnia infallibiles, dicantur eo usque processisse, ut persuasum cupiant, nihil in dicta Synodo adversus se definitum esse, rogo, inspiciantur Acta Synodi Suyt-hollandicæ anno 1626. habitæ Iselstadii, atque ea, quæ decreta sunt circa Art. 32. concernentem gravamen Classis Schilandianæ. Certe ego nihil aut tango, aut intelligo, aut dicto articulo notati sunt illi, qui, circa observationem diei Dominici, præsumebant nimis esse præcisi; simulque injunctum fuit D. Teelingio, Spiliardo, & Voetio, ut, suam sententiam de sanctificatione diei Dominicæ pressius declararent.

XIX. Scio, & vitio mihi versum iri, quod aliarum Ecclesiarum regimen Ecclesiasticum tolerabile pro tempore statuam. A quo ut me purgem, dico, me statuere, Presbyteriale Ecclesiæ regimen, Scripturæ & antiquitati Ecclesiasticæ quam maxime consentaneum esse, atque Hierarchiam omnem ab Ecclesia Christi proscribendam; item Magistratus debere quidem æstimari nutricios

nutricios Ecclesiæ, nec tamen iis deferendam circa sacra talem potestatem, quæ præjudiciosa sit libertati Ecclesiæ. Interim perpetuo cogitandum, Ecclesiam militantem multum distare ab Ecclesia Triumphante, atque, in illa multos nævos esse tolerandos; cumque Ecclesia militans se submittere debeat ut plurimum Politiæ, ratione illius quædam circa regimen Ecclesiasticum sæpe aut dissimulanda, aut admittenda esse, quæ alias abesse præstaret. Quisquis tamen hæc intempestive, sive tollere, sive traducere instituit, quid aliud facit, quam ut prodat suam imprudentiam, signumque det ad concitationem variarum turbarum, dum instituit τὰ ἀκίνητα κινεῖν. Ob conditionem peculiarem militantis Ecclesiæ, mihi admodum probatur talis verbi Divini minister, qui non modo ratione regiminis Ecclesiastici & rituum, verum etiam naturæ hominum, inter quos vivit, potest esse (quod Plato ex Æschylo bis citat & commendat) ἄλλος πρὸς ἄλλην πόλιν τεταγμένος: ad quod, ut requiritur prudentia, quæ raro in feroces juvenes cadit, ita, qui ea pollet, non mox futurus aut laxus Casuista, aut Proteus, ut à multis jactari audio. Quorum hominum principia si quis attenderit, sanandis Ecclesiæ ulceribus nunquam oportuerit admovere μαλακὰν χεῖρα, ut Pindarus loquitur; sed perpetuo cauterium & scalpellum: graviterque peccarit Paulus, quod *Iudæis non modo factus fuerit Iudæus, exlegibus exlex, verum etiam omnibus omnia, ut saltem aliquos lucrifaceret*, 1. Cor. 9.

XX. Quando ago de Patronatus jure, perpetuo præsuppono esse quoddam ἥττημα, & nævum qualemcunque Ecclesiæ, quem quoniam per Belgium Synodus Dordracena se desperabat abstersuram esse, præter rationem, existimo illius turpitudinem exaggerari. Nam, cum constet, plurimos per Belgium Pastores, secundum juris quasi Patronatus formulam, ad pascendum Christi gregem vocari, quid aliud faciunt illi, qui in hoc jure exagitando toti sunt, quam ut suorum Symmistarum conscientias non modo territent, verum etiam eorum ministerium inutile reddant? ipsis adversariis Ecclesiæ ostendendo hosce, quod legitime non sint vocati, haut mereri haberi genuinos Christi ministros. Mihi solum propositum fuit ostendere, argumenta, quę plenis pelvibus vulgo adversus hoc ipsum jus profundi solent, adeo valida non esse, atque à quibusdam jactatur. Quando, occasione hujus juris, excurro circa Diaconos nostros, sane nihil omnino iis detractum cupio, quum eorum duntaxat mentionem fecerim, ut ostenderem, multa recepta esse in Ecclesia jure Ecclesiastico, innitente regulis generalibus Spiritus Sancti in Scriptura loquentis, quæ neque κατὰ τὸ ῥητὸν invenire liceat in verbo Dei scripto, aut observata fuerint à primitiva Ecclesia. Alias, aspirante Dei

Opt.

Opt. Max. gratia, meam ſententiam de regimine non minus Eccleſiæ, quam de Vocatione Miniſtrorum publici juris faciam, ſperoque me, qui laboravi ipſos fontes excutere, omnibus æquis judicibus probaturum, forte non indignum eſſe, qui collocer proxime eos, qui cum aliud non poſſint quam compilare ſcrinia Centuriatorum Magdeburgenſium, Chemnitii, Pleſſæi, Hoſpiniani, Pleſſæi, Rainoldi, Molinæi, Blondelli, Aubertini, & Dallæi, (quos authores utinam bene legerent!) & quorundam Pontificiorum Doctorum, ſpeciatim Adverſaria la Cerda, ejuſdemque notas in Tertullianum, Petavii Animadverſiones in Epiphanium, Opuſcula Fileſaci, Albaſpinæi notas ad Optatum Milevitanum, &c. ſalutantur tamen publice promi condi Antiquitatis Eccleſiaſticæ. Ego aliis applauſum ſeculi non invideo: cujusque opus Deus & tempus probabunt.

XXI. Non nemo mihi inclementer quoque dicet, quod videar carni fibulam laxare, propugnando tripudia, pocula ſalutis, denudationem corporis, veſtium mutationem, &c. Alii vitio vertent, quod videar propugnare tolerantiam excelſorum Idololatricorum, &c. At, omnes hos & ſingulos coram Domino obteſtor, dignentur tantiſper judicium ſuſpendere, quam Exercitationes, quibus hoc ago, integras legerint. Si ſecundum Icc. incivile habetur, judicare, niſi tota lege perſpecta; næ injuſtum quoque haberi debet, ex una alterave periodo judicare de alicujus Authoris mente, quæ non poſſit colligi niſi ex comparatione antecedentium cum ſubſequentibus. Et tamen hoc antehac ſæpius mihi accidit, atque ſolemne eſt multis, Reverentiæ licet titulo conſpicuis, qui, ſi judicent librum aliquem ſuis præconceptis opinionibus non favere, mox paratos habent diſcipulos & amicos, qui integras Centurias non modo errorum, ſed, ſi Deo placet, Hæreſium quoque excerpunt. Certe, quotieſcunque ad horum ingenium attendo, compellor meminiſſe dicti Theophraſti: Θυμὸς μεθύων φιλονεικίας ὡς ἔτυχε ὁρμαῖς χρῆται. Ad me quod, ſcio, *legem ſpiritualem eſſe*, ut monet Apoſtolus Rom. 7. verſ. 14. atque, ut recte ad eum locum obſervat D. Pareus, *angelicam & divinam integritatem hominibus præſcribere*, ad hoc, ne minimo quidem peccato conſcientiam gravandam, Pſalm 19. verſ. 12.13. Non tamen perpeti illos poſſum, qui inſidiantur libertati noſtræ, per Chriſtum partæ, atque ſic laborant in effurcillandis adiaphoris, ut putent eſſe grandia peccata, quæ Lex Dei, per Prophetas & Apoſtolos convenientiſſime explicata, nullibi notat. Specimen in his Exercitationibus dedi, atque, ſi Deo placuerit vitam prorogare, alio tempore plenam exhibebo meſſem.

XXII. Quum Sectione ſuperiori Speciminis, Benivole Lector, mentionem fecerim, ignorare te nolo, me hanc Exercitationum telam abrupiſſe, quod liber jam ad aliquam molem perveniſſet, & minus favente gauderem prælo. Decreveram alias, de quinque materiis adhuc agere, ex quibus tamen quintam ſeu poſtremam poſtea abdicavi. Egiſſem de Organis, ſed, dum examino Diſputationes D. Voetii de iis habitas, atque ex antiquitatis Eccleſiaſticæ penetralibus rationem cantus Sacri examino, liber prodit. Deinde, rationem Spectaculorum expendiſſem; verum liber Prinnii citationibus ἀπροσδιονύσοις ſaburratus, (qui dicitur κατ' ἐπιτομὴν Belgice exhibitus eſſe à Rev. D. Hoornbeeck) amplius quam libelli materiam ſuppeditavit. Tertio, rationem Catechizationum examinaſſem, ſimulque ſub cenſuram vocaſſem, quæ pro illuſtranda quaſi antiquitate Eccleſiaſtica, ex aliis conſcribillavit jam nominatus D. Hoornbeeck: at ubi ad medium vix perveniſſem, jam juſti Tractatus materia collecta erat. Quarto, deſtinaram non ex recentioribus quidem Authoribus, (ex iis amplius quam quadraginta vidi, eadem omnes chorda oberrantes) ſed, ex Patribus atque primis Reformatoribus, rationem legitime concionandi delineare, atque oſtendere, Theologos Anglos, cum ſuis admiratoribus & imitatoribus, dum ex quibuſlibet locis Scripturæ ad modum Textuum arreptis, quidlibet colligere inſtituunt, recta viam ſternere ad Enthuſiaſmum, qui pro dolor! in inſula (heu quondam beata!) videtur meditari Thronum erigere; at poſtea vidi, me publice magis profuturum, ſi hoc ſeorſum juſto volumine ξὺν Θεῷ aliquando præſtitero. Interim noli mirari, Lector, quod ſemel atque iterum oblique in hos Tractatus, adinſtar Exercitationum quaſi exhibendos, digitum intendam. Principio deſtinaram quoque, monſtroſis revera Diſputationibus D. Voetii de Falſo, quoſdam caſus à tam diligenti Theologo eodemque Caſuiſta omiſſos ſuperaddere, (quis enim videt manticæ, quod in tergo eſt?) atque oſtendere, indignum eſſe viro bonam fidem profeſſo, nedum Theologo, falſis citationibus integras paginas replere. At, quod hinc inde in ſubſequentibus Exercitationibus compellerer guſtum hujus rei exhibere, deſtiti, contentus hic adduxiſſe ſolummodo D. Ameſium, ita loquentem lib. 5. de Conſcient, cap. 53. Th. 5. *Si quis falſum teſtetur in eis, quæ ſcire & poteſt, & tenetur, & etiam ſcire ſe profitetur, quamvis verum eſſe putet, ille per interpretationem habetur pro non putante, & eo nomine in Scripturis dicitur mentiri, ſicut in falſis doctoribus apparet: qui omnes in Scriptura paſſim dicuntur* mentiri, *quamvis inter illos non pauci ſint, quibus Deus, (ex juſto ſuo ju-*

dicio) immisit efficaciam erroris, ut credant mendacio 2. *Thessal.* 2. *vers.* 11.

XXIII. Dum myrmecino gradu prorepit verius, quam procedit, Præfationis hujus editio, per Bibliopolam mittitur libellus Belgicus à prælo recens, cui præfixus est hic titulus, *Canonicus Ultrajectinus* Αὐτοκατάκριτος (Belg. *Den Overtuyghden Canonick*) qui licet à me possit negligi, quod is, cui opponitur, sufficiat patrocinio, & ad me nulla ratione pertineat, quum ex talibus fundamentis, nullo invitante præmio aut spe lucri, laborarim antehac, etiam in ipsis Exercitationibus ordini Canonicorum Ultrajectinorum patrocinari, quæ per conscientiam putabam substerni posse, & tam solida esse video, ut omnes λόγοι D. Voetii in secunda parte Consf. Theol. ea ne quidem labefactare queant, licet popello, latine nescio, aliud passim persuadeatur, eiq; per fumi mercatū & insulsarū fabellarū narrationē, placeatur ab histrionibus in scena hujus mundi, in qua, quotquot Deum ex animo non timent, tuto personam circumferre possunt. Author hujus libelli gerit se pro Verbi Divini Ministro [siquidē ita videor colligere ex tribus literis in frontispicio apparentibus V. D. M.] magnoque zelo, sed qualem Sp. Sanctus in Jehu notavit, non minus contra Canonicos, quam pro D. Voetio æstuare videtur. Quod nomen illi sit nescio, nec divinare possum, quid sibi velint hæ literæ S. P. quas, qui diligentius dictum Tractatum legerit, posset interpretari vel per *Stultum Pastorem*, vel per *Sacerrimum Pastorem.* Nam revera quædam occurrunt, quæ arguunt hominem non modo laborare τῆς διανοίας ἀρρωστίᾳ, sed, nisi tempestive fuerit curatus, media vena pertusa, propediem esse commendandum non modo agnatis & gentilibus, verum per eos quoque Curatoribus Academiæ, quæ Ultrajecti notatur ad finem plateæ novæ prope Cœmiterium S. Nicolai: nisi forte Pontifex omnium stultorum, quem Magistratus Ultrajectinus, quod amplius intolerabilis esset, proscribere debuit (alias hic pro Voetiis carmen Latinum & Belgicum evulgavit contra Necessariam Defensionem) huic homini Iselstadio solemnem suum habitum mittere voluerit. Nam cum non norit, quid aut dicat, aut scribat, nec alias responsiones adferre queat, quam illas, quæ à me aliquoties solidissime sunt retusæ, vice asyli sibi proposito Consilio Theologico (audet hoc vocare pro sua sapientia Præf. alt. ad Lect. *een heerlick, onbesproken Theologisch advijs*) quotiescunque tenetur, audet nihilominus non modo sperare triumphum, verum etiam plane se similem reddit fatuo Horatiano, de quo ita Poëta lib. 2. epist. 2.

Fuit haud ignobilis Argis,
Qui se credebat miros audire tragœdos,
In vacuo lætus sessor, plausorque, theatro.

Eo-

Eodem refero, quod usque adeo amore D. Voetii sit excæcatus, ut persuasum habeat, alios secum credituros esse, meridie diei profundas tenebras esse. Licet enim sub finem Præf. prioris, occurrat horrendum carmen, hisce Belgicis verbis conceptum: *Voorts betuyge, ick, voor den Almachtigen, die levendigen en doden oordelen sal, en oock my, voor wien alle dingen naeckt en bloot zijn, oock mijn gedachten, en besonder bedrijf in en ontrent dit schrijven, dat ick hebbe geschreven,* proprio motu, *door eygen drift, en aenporringe, sonder van yemand in de werelt daer toe,* direct. *of* indirect. *in 't alderminste beweeght of aengestelt te zijn.* Novi tamen, tam certo, quam scio per Dei gratiam me vivere, D. Voetium eodem modo, cum hoc sui admiratore egisse, quam mecum agere solet; nempe si non submisisse chartas per tertium, quartumve, saltem libellum, cui quasi respondetur, marginalibus notis castigatum. Si necessum sit, duos tresve libellos adhuc exhibebo, manu D. Voetii sic interpolatos, quo tempore oppido adhuc juvenis, loco illius impetum Remonstrantium sustinebam. Eoque nota, mi Lector, hunc hominem non dicere, se omni subsidio fuisse destitutum cum ad scribendum animum appelleret, sed non fuisse incitatum ab alio aut extimulatum: siquidem D. Voetius pro simplicitate sua, neminem ad scribendum extimulat, quando aut chartas, aut libellos, quos notavi, patitur venire in manus suorum Hyperaspistarum. Novi magno meo malo, quomodo mecum antehac fuerit actum. At Deus suo tempore omnia manifestabit. Viceversa cogitet aliquis, nec sine ratione, hominem hunc, censeri posse *Sacerrimum Pastorem*, atque ordinis sui propudium, utut protestetur, Dei fidem inclamet, atque abutatur Scriptura, quam toties citat. Nam vide, Lector, quo Genio impellente ad scribendum animum appulerit. In priori Præfatione protestatur, obtestando Deum τὸν καρδιογνώστην, quod scripserit absque odio, aut, ut loquitur, *buyten personeele haet*; & tamen pag. 3. queritur, quod in sua Ecclesia [ad quam forte per Canonicos promotus fuit] minus commode per ipsos Canonicos fuerit habitus: sic enim de illis l. d. loquitur: *Iae ick hebbe wel ghehoort, en oock bevonden, in onse eyghen kerck, datse het al nemen, of van andere laten doen.* Quo candore vero agat, hinc disce, Lector, quod Lectorem suum, (ut scil. tempestive discat serio odisse Canonicos) ableget ad *Theologicum Consilium*, *Hoornbeeckii Examen Bullæ Papæ Innocentii*, & *S. C. dissertationem de bonis Ecclesiasticis*; profunde dissimulando, me prolixo libro de bonis vulgo Ecclesiasticis dictis, totum Consilium Theologicum, etiam antequam typis exscriptum esset, examinasse; Dissertationi S. C.

 hoc

hoc est, Nobilis Pauli Voet opposuisse Dissertationem Politico-Historicam de bonis iisdem; atque D. Hoornbeeckio exiguo libello sic respondisse, ut hactenus tantus Theologus taceat, certo per Dei gratiam habiturus responsum, si suis Hypothesibus adversus meas responsiones destinarit patrocinium. Utut sit, hominem hunc missum facio cum cœcis suis admiratoribus, siquidem indignus est, cui respondeatur, quod ineptiendo seipsum evertat, atque ad summum cum D. Voetio [sic agit hic Theologus altera parte Consilii Theologici, quando quam speciosissime argutari verius, quam argumentari videtur] nihil aliud notare possit, quam quosdam abusus in ordine Canonicorum Ultrajectinorum, de quorum veritate ubi constiterit [hactenus enim adhuc dubia est] omnes pacifici Theologi serio consilia inire deberent, de iisdem, salvo ipso ordine, tollendis. Ego supra Rev. D. Voetio conditionem obtuli, atque, si nolit me admittere, ad exhibitionem amplius quam trecentorum partim mendaciorum, partim falsitatum, partim sublestarum citationum, occurrentium altera parte Consilii Theologici, profiteatur publice se per semetipsum responsurum esse brevi examini, sed secundum lineas instituto, quod tum propediem per gratiam Omnipotentis publice lecturus est; ita tamen ut in antecessum eundem moneam, dignetur inter scribendum memor esse admonitionis Ciceronis, ita loquentis Orat. pro Cælio: *Illud te, (si quis es) Atratine, esse admonitum volo: primum qualis es, talem te esse existimes: ut quantum à rerum turpitudine abes, tantum te à verborum libertate sejungas: deinde, ut ea in alterum ne dicas, quæ cum tibi falso responsa sint, erubescas.*

XXIV. Redeundo ad lineas hujus Præfationis, quæ per intervenientem, sed vere ἀπροσδιόνυσον libellum τοῦ Δεῖνα aliquatenus turbata est, aliquid monere debeo, de quæstionibus Theologico-Practicis, quas hisce Exercitationibus plenius discutio. Atque, cum constet, plerasque earum moveri, de rebus, quæ si absolute in se considerentur, haberi debeant Adiaphoræ, iis, quos noto, non aliter sum infestus, quam quatenus circa illas talem faciunt determinationem, ut conscientiis laqueum injiciant, eripiendo iisdem libertatem. Novi apprime, Dei admonitionem de observanda lege sua, etiam Christianos spectare, atque, sub ipsis temporibus N. T. audiendum esse Deum, sic loquentem Exod. 23. 13. *In omnibus, quæ edixero vobis, custodite vos.* Interim tamen hoc quoque novi, ex eodem Dei verbo, utut commendetur Pręcisitas, toto cœlo distans à Paulina ἀκριβείᾳ, inter ἀδιάφορα, & illa, quæ expresse à Deo aut sunt præcepta, aut prohibita, plurimum interesse, atque, per conquisitas consequentias verius quam rationes, Adia-

phora sic non esse determinanda, sive pro concione, sive in Catechizationibus publico-privatis, sive in lectionibus Academicis, multo minus in publicis scriptis, ut condemnentur illi, sive expresse, sive per consequentiam, quibus certum fuerit sua libertate uti. Quis enim non exhorrescat ad hoc Pauli monitum Rom. 14. 4: *Tu quis es, qui condemnas alienum famulum? proprio Domino perstat, aut cadit.* Interim viceversa, absit, ut condemnem simul eos, qui hic sunt infirmi, & hypocritas mox vocem, qui V. C. nolint aut Santeas bibere, aut barbam detondere, aut promissos capillos alere, &c. Dei verbum me docuit, de conscientia alterius, per neminem mortalium posse judicium ferri, antequam à Spiritu Sancto detegatur. Quo sensu à Paulo dictum est, 1. Cor. 4. 5. *Ne ante præstitutum tempus quicquam judicate*, id est, *usquedum venerit Dominus.* Eoque hujusmodi homines similes putaverim esse viro illi, cui propter infirmitatem judicii consilium datur, *ut oleribus vescatur*, Rom. 14. 2. quod præ stupiditate capere non posset, per adventum Christi in carnem, legem Cæremonialem de differentia ciborum sublatam esse; quales nullatenus humano judicio condemnandos aut vexandos esse, idem ipse Apostolus innuit, quando Comm. proximo sic loquitur: *Qui edit, non edentem ne pro nihilo habeto, & qui non edit, non edentem ne condemnato.* Atque, ut de meipso pauca interseram, quanquam puto in ordine Canonicorum Ultrajectinorum nihil occurrere vitii, ut toties docui & probavi, nunquam tamen per Dei gratiam permittam, ut, me vivo, aliquis ex filiis ei asscribatur, pluribusque constat, me proletarium licet, jam bis recusasse admittere Vicariatum, pro continuandis quasi horum studiis, ne viderer patrocinio bonorum Pseudo-Sacrorum stylum antehac commodasse, ut quid ex illis, in usus meorum redundare posset. Ego, per Dei gratiam, didici parvo contentus esse, nec aliis divitias invideo, vovendo solum, ne plurimi illi, quos pro iis cogendis noctes atque dies, aliis omnibus relictis, laborare video, accenseri debeant illis, de quibus David dicebat Ps. 17. 14. *Ab hominibus eripe manu tua, Iehova, ab hominibus è mundo, quorum portio est in hac vita, quorum ventrem imples recondito thesauro tuo.* Licet ergo infirmos hos non condemnarim, ita nihilominus condemnare per conscientiam possum, doctrinam minus Orthodoxam de usu Adiaphororum, quæ scil. infirmos illos non modo confirmat, verum etiam aliis laqueos injicit. Nam, licet Paulus Apostolus Corinthios, ut modo ostendi, noluerit personæ suæ judices esse, ad eorum judicium tamen de doctrina, in eadem Epistola provocat, quando dicit, *ut intelligentibus loquor: judicate vos, quod ajo*, 1. Cor. 10. 15. & Thessaloni-

 censes

censes jubet eodem pacto, *omnia probare, quod bonum est, retinere*, 1. Thess. 5. 21. Fateor quidem, multos bonos ringi, in Ecclesia Orthodoxa notari hæc certamina inter ipsos Orthodoxos Doctores, & Theologos; atque optandum esse, ut *perstantes in uno Spiritu, possemus uno animo concertare per fidem Euangelii*, Phil. 1. 27. At, hoc voveri magis potest ab Ecclesia militante, quam impetrari. Cum hac, ex admiranda Dei dispensatione, atque, ut vere pii æstuent vehementiori desiderio suæ patrię, ferme eodem modo agitur, atque Melanthius apud Plutarch. lib. de aud. Poëtis, dicebat agi cum Atheniensium civitate, quam existimabat *conservari oratorum dissidiis atque turbis, quod in dissidio quid esset quod revelleret à damnosa parte urbem, adeo ut universi non inclinarent in unum parietem.* Atque, ut pauca à Nazianzeno commodato accipiam ex prima illius Oratione de Concordia: κρείσσων ἐμπαθοῦς ὁμονοίας ἡ ὑπὲρ εὐσεβείας διάστασις: *Melius est pro pietate dissidium, concordia fucata.* Et postea sic per interpretem: *Nemo arbitretur me dicere, omnem pacem acceptandam esse. Novi enim, ut dissenssionem quandam optimam ita & perniciosissimam concordiam: sed ea demum bona est, quæ bono, & ipsi Deo, nos conjungit.*

XXV. Postremo, & antequam te missum faciam, æquissime Lector, verbo de quadam mea caussa tecum agere debeo. Nosti [ut persuasum habeo] quam duriter à plurimis annis mecum agant Dnn. Voetii, præ cæteris Celeberrimus Doctor Gisbertus: & quidem nullam aliam ob caussam, quam quod conscientiam & veritatis professionem privatæ amicitiæ prætulerim, atque, in caussa Cartesii quædam professus fuerim, quæ neque lædere poterant tanti Theologi existimationem, neque ulla ratioue eidem præjudiciosa esse. Ob hæc vero promerui, non modo violento detineri Arresto in ipsa patria urbe, & liti molestissimæ pariter atque sumptuosissimæ ultra duodecim annos implicari, verum, quod caput, per hos ipsos, eorúmque discipulos, velut perjurus traduci: quæ omnia ut testatiora essent, atque non minus per totum terrarum orbem de me crederentur, quam ad seram posteritatem quoque propagarentur, instituit Nob. Paulus, ἀπροσδιονύσως per omnia, sententiam quandam mirifice & contra ordinarias Juris formulas modificatam (novit Deus qua ratione ea fuerit impetrata) inserere Rhapsodico libro suo, qui inscribitur *Naturalis Theologia Reformata*, eamque ita interpretari, quasi parens suus de me, tanquam perjurorum maximo, jam triumphasset; quum tamen mox à sententla illa lata, appellationem instituerim ad Curiam Provinciæ Ultrajectinæ, & jam à triennio, atque, quod excurrit, suscepto quoque itinere gravi, ac mihi prole-

tario admodum molesto, sæpius apud Curiam illam, compellato quoque Præside pro tempore, institerim, caussa mea per definitivam sententiam terminari queat. Antehac, sive sub initium hujus litis, libello Latino, eoque tam modesto, ut provocare ipsam Modestiam videretur, coram oculis Dei scrutatoris cordium innocentiam meam asserui; dein, quum inexspectata, sed simul modificata sententia lata esset, libello Belgico tam modeste, & (absit dicto invidia!) tam solide, determinationes Politicas magis quam Juridicas exarmavi, ut scribaces Voetii nihil opponere sustinuerint, nisi suos κοκκυσμὰς, sic adornatos, ut extra Belgium provolare possent. Quid hisce debeam opponere, ambigo. Hoc ferreo seculo vivunt quidam homines, nescio quo fatuo igne accensi, qui si modo calcentur pedibus pediculorum, quos constat dentes non habere, non modo ejulant, sed Quiritium quoque & Summatium fidem (adeo sunt sensibiles) non aliter inclamant, atque si jugulum lupus, aut leo peteret: quid eos moveat nescio. Hoc scio, nullius feræ morsum vehementiorem esse quam conscientiæ & sycophantę. Inde video, prętER integros libellos, volumina quoque convitiorum, dicteriorum, aliorumque mentis minus compositæ excrementorum plaustris onerari, & avidos quoque emptores invenire; quod *totus mundus in illo improbo jaceat*, 1. Joh. 5. 19. simulque, authores eorum, usque adeo (non tamen ex instinctu Sp. Sancti, sed mundi, imo diaboli) sibi plaudere, atque illam apud Petronium, quæ, quod vitulum sustulisset, bovem quoque se sublaturam esse somniabat: quum tamen his, præ omnibus aliis, exploratissimum esse deberet, *convitiatores regni Dei hæreditatem non possessuros*, 1. Cor. 6. 9. 10. atque ultimo judicii die, qui vere decretorius erit, Sophisticas distinctiones haut magis profuturas esse, quam ficulna folia tegere primos parentes potuerunt. Eoque coram Deo, & omnibus hominibus, profiteor, me nolle horum vestigiis insistere, exemploque muliercularum in foro olitorio & piscario, quando ungues præcisi sunt, pugnare luto, fimo, & famæ incertæ rumusculis; nec veras narrationes (quas in ipsa mea solitudine magno numero exploratas habeo) velut hastas amentare, quod væ exspectandum iis sit, qui scandalum dederint: sed, secundum Dei testimonium, quocum conscientia conspirare debet, ea dicere, quorum non pudeat coram hujus ipsius tribunali. Professione Philosophus sum, atque per Dei gratiam novi, non esse sapientis recalcitrare, si ab asino calcibus petatur. At, magis tamen memini me Christianum esse, & Christum servatorem meum me per suum Apostolum docuisse, ne, si *convitiis affectus fuero*, *vicissim convitier*, 1. Pet. 2. 23. Ergo, quod aliquid in gratiam liberorum & posterita-

tis sit dicendum, dico initio cum Flacco Horatio lib. 2. Od. 17. *Non ego perfidum dixi sacramentum.* Porro cogito illud Imperatorum l. 10. Cod. de his, quib. ut ind. hæred. auf. *Si fiduciam innocentiæ geris, adversus omnem calumniam maximam habes securitatem.* Aut verius dictum Prophetæ Jesaiæ cap. 51. 7. *Ne timetote probrum mortalis, & præ contumeliis istorum ne consternamini.* Nam, dicant & scribant homines de nobis quicquid modo caro & diabolus suggerere potuerint, *si cor nostrum nos non condemnet, libertatem loquendi habemus apud Deum*, 1. Joh. 3. 21. Homines, si libertatem loquendi in hoc seculo nobis adimant atque invideant, parum est. Fateor lubens, me, qui mortuus habeor canis, longe inferiorem esse meis adversariis, atque eos singularibus artibus instructos esse, quibus in suam sententiam pertrahere queant eos ipsos, qui alias de caussa nostra haut male sentire visi sunt; non tamen animum despondeo. *Omni tempore officium meum penes Iehovam erit, & opus meum penes Deum meum*, Jes. 49. vers. 4. Is ipse hactenus *dedit defesso virtutem, & defecto viribus copiose robur suppeditavit*, Jes. 40. vers. 26. Eoque, quia *Dominus Iehovi auxiliatur mihi, non ideo afficior ignominia*, Jes. 50. 7. Diu est, quod sciam Celeb. D. Gisbertum Voetium cum suis hoc agere, ut quando amicorum suorum numerus in Curia Provinciali Ultrajectina completus fuerit, surreptitiam adversus me sententiam obtineat, eamque pro singulari sua charitate divulget. At, pulchrum ducam tali ratione succubuisse, bonaque cum venia DD. Judicum (modo vitam prorogaverit illius arbiter) omnia examinabo pressius, atque adhuc liquidius, quam antehac feci, diducam, additis summorum Icc. testimoniis, de caussa mea consultis. Domino Adversario non invideo ejusmodi triumphum, licet ex animo ingemiscam, quod usque adeo pendeat à testimonio hominum, (qui tamen *omnes sunt mendaces*, Rom. 3. 4.) maxime à metricis encomiis Virginis, sexu suo augustioris; quam spero aliquando, si Augustini libros Retractationum legerit, pœnitentia ductum iri, quod homini tam exquisitas laudes copiosasque præsumpserit deferre, temere judicando de illis, quæ uni Deo, cordium & renum scrutatori nota sunt. Quicquid dicatur, aut scribatur, imo quicquid somnietur quoque, aut ab hoc homine, aut pro illo, hactenus, prout ex scriptis suis agnosci potest, meretur accenseri iis, qui apud Jesaiam cap. 28. v. 15. dicunt: *Disponimus fallaciam receptum nostrum, & in mendacio abscondimus nos.* Quod an vere à me dicatur, rogo te, mi Lector, extra hunc librum non labores inquirere. Cui in hac ipsa Præf. observaveris ex una pagina objecta fuisse duodecim mendacia, eum (si sapis) non celebrabis tanquam *vivam virtutis*

imagi-

imaginem. Sed tantiſper (modo homo ſis) fidem eidem denegabis, quam ſe purgaverit, & veritati litaſſe teſtatum fecerit. Hic ipſe aliqnando per ſuos Dn. Jacobo Ravensbergero (nunc ἐν τοῖς ἁγίοις) author fuit, ut, è lecto ferali, ſuæ innocentiæ in quadam cauſſa (quam hic non diſcutio) coram ſufficientibus teſtibus ederet teſtimonium, Typis poſtea exſcriptum. Exemplum ſequar, &, cum ſciam me quoque, momento nullo, diſtare ab Agonizante, atque lateri huic ubique locorum lethalem arundinem adhærere, operam ξὺν Θεῷ dabo, ut ſimili Teſtamento & meam innocentiam mundo (Deo alias teſtatiſſimam) probem, & irreconciliabilis adverſarii memoriam ad poſteritatem propagem. Fateor ex intimis animi mei viſceribus coram Deo, me omnium peccatorum maximum eſſe, & ipſius miſericordiam infinitam licet, non poſſe mihi veniam concedere, niſi per infiniti valoris λύτρον, à Salvatore meo Chriſto ſolutum, ipſius Juſtitiæ, quæ & infinita, ſatisfactum fuiſſet; imo centum Infernos non ſufficere peccatis meis caſtigandis, ſi in me ipſo conſiderer, quia & opere, & ore, & corde innumeris vicibus adverſus infinitum Deum, creatorem & conſervatorem meum peccavi: interim Αὐτόπτης hic, qui ſolus novit omnia, & perluſtrat interiores fallacis noſtri cordis receſſus, novit me cauſſæ Carteſianæ ratione nihil Voetio aut Dematio affinxiſſe in declaratione, quam coram Senatu hujus Academiæ edidi, licet ſimul fatear, imo calidis lacrymis centies in ſolitudine deplorarim, quod initio, partim ambigue loquendo, partim veritatem reticendo, cum hiſce hominibus, quorum ſtationem in Eccleſia reſpiciebam, colludere inſtituerim. Plura pro me hoc tempore non addam. Sed finiam, cum hac tamen proteſtatione, quod Voetiis, qua patri, qua filiis, imo omnibus fautoribus, & adjutoribus, eorum, ex animo condonem quicquid aut injuriarum mihi intulerunt, aut probrorum ſive ore ſive ſtylo aſfricare laborarunt, Deum rogando, ut propediem poſſimus nobis invicem occurrere & gratulari in regno cælorum. At, quoniam Doctor Giſbertus Voetius nimis ſatagere mihi videtur pro conſcientia aliena, exiſtimando, nihil occurrere quod circa ſuam examinet, rogo & obteſtor eum, dum tempus eſt, adhuc ſemel, & quidem ſerio, ſeſe ratione cauſſæ Carteſianæ excutere dignetur, atque (ut aliis ſcivit inculcare pag. 192. part. 2. Conſ. Theol.) *excutiat ſe, iterumque excutiat, quum nondum exequitur decretum*, Tzeph. 2. 1. 2. nam *noſter Deus non irridetur*, Gal. 6. 7. Ad me quod, quicquid vitæ ſupereſt, aſpirante Dei Opt. Max. gratia, impendam eruendæ & aſtruendæ veritati Theologicæ, Philoſophicæ, Hiſtoricæ, & Philologicæ; ſic tamen ut perpetuo memor ſim futurus aurei

moniti Augustini lib. 1. contra Epist. Petil. cap. 29. jam antea exhibiti. Atque hæc sunt, Benivole Lector, quæ hoc tempore tibi proponere debui. Quod reliquum (ut initio quoque stipulatus sum) de omnibus candide, & ἀπροσωπολήπτως, judica, simulque Vale.

ELENCHUS EXERCITATIONUM,

quæ in hoc opere continentur.

EXER-

EXERCITATIO PRIMA.

DE
ADIAPHORIS,
SIVE
INDIFFERENTIBUS.

1. *Vox ἀδιαφόρου Stoicos authores agnoscens, κατὰ τὸ ῥητὸν non occurrit in Scriptura.*
2. *Quid notet vox ἀδιαφόρου? Cujus & multiplex distinctio proponitur.*
3. *De Adiaphoris ex mente Stoicorum.*
4. *Probatur dari Adiaphora: & fusius docetur, quomodo actiones humanæ, secundum speciem consideratæ, Adiaphoræ sint.*
5. *Distincte docetur, quomodo actiones secundum speciem indifferentes, secundum individuationem vel bonæ, vel malæ, evadant.*
6. *An dentur aliquæ actiones, usque adeo adiaphoræ, ut neque bonæ neque malæ queant evadere. Disputatur contra D. Amesium.*
7. *Quæ in Ecclesia habeantur ut Adiaphora? Distinguitur inter cultum & cæremoniam.*
8. *Quænam actiones secundum Theologos Adiaphora censeantur.*
9. *Proponuntur tres distinctiones diligenter observandæ circa usum Adiaphororum in Ecclesia.*
10. *Traduntur duæ Regulæ, concernentes leges Ecclesiasticas & Politicas de Adiaphoris: simul varia notantur Consectaria.*
11. *Quantum deferendum sit legibus Magistratus Politicis, & quatenus conscientiam obligent.*
12. *Non convenit hic distinguere inter leges Ecclesiasticas & Politicas: quarum consensus ita indicatur, ut aliquod tamen discrimen notetur.*
13. *Statutis Ecclesiasticis, & Politicis, de Adiaphoris obsequendum est.*
14. *Duæ Regulæ observandæ circa Cæremonias.*
15. *Proponuntur distincti Canones de usu Adiaphororum.*

 Quod

I QUod recudendæ essent Exercitationes, populo Reformato, qui idem agnosci debet populus Dei, antehac exhibitæ, variosque Tractatus Ecclesiæ profuturos, paratos haberem; operæ pretium me facturum existimavi, si, pro commodiori usu recudendarum Exercitationum, quosdam ex illis in Exercitationes converterem, atque novas Exercitationes destinarem illustrationi præcedentium. Omnibus vero in timore Domini excussis, visum fuit, Exercitationi de Adiaphoris primum locum concedere: quod enim, quaque propemodum Exercitatione, Adiaphororum mentio fiat, atque de illis instituatur quæstio; quò ordini constaret ratio, atque subsequentia ex antecedentibus illustrari possent, non potuit non Iterata Exercitationum Editio, in ipso vestibulo exhibere doctrinam περὶ ἀδιαφόρων, sive, *de Indifferentibus*. quæ, ut legitime procedat, à nomine incipiendum est, quod ipsa sacra pagina non agnoscit. Apud Scriptorem Apocryphum libri Ecclesiastici, sive is sit Philo Judæus, sive alius aliquis, cap. 27. vers. 1. sic legas: Χάριν ἀδιαφόρου πολλοὶ ἥμαρτον. Scriptura nihilominus, prout postea liquebit, rem agnoscit, licet ignoret, vocem, quæ à Stoicis videtur inventa esse. Cic. Lucullo: *Huic* (loquitur de Aristone) *summum bonum est, in rebus neutram in partem moveri: quæ ἀδιαφορία ab ipso dicitur.* Fuit vero hic Aristo Zenonis (qui Stoicæ familiæ ductor) auditor. Laërt. in vita Zen. Ἀρίστων ὁ τὴν ἀδιαφορίαν εἰσηγησάμενος. Sic enim videtur cum Casaubono legendum esse. Qualia vero hæc ipsa τὰ ἀδιάφορα ex sensu Stoicorum fuerint, docet idem Laërtius loco dicto, ita per Interpretem loquens: *Eorum quæ sunt, alia bona, alia mala, alia neutra.* (οὐδέτερα) *Bona quidem, virtutes esse, prudentiam, justitiam, fortitudinem, temperantiam, & cætera id genus: mala vero, his opposita vitia, imprudentiam, injustitiam, & cætera: neutra vero, quæ neq; prosunt neque obsunt,* (οὐδέτερα δὲ, ὅσα μήτε ὠφελεῖ, μήτε βλάπτει) *ut est vita, sanitas, pulchritudo, voluptas, vires, opes, gloria, nobilitas, & quæ eis opposita sunt: mors, ægritudo, dolor, turpitudo, infirmitas, inopia, obscuritas atque ignobilitas, & his similia, &c. Non enim ista esse bona,* ἀλλ᾽ ἀδιάφορα κατ᾽ εἶδος προηγμένα, *sed indifferentia, per speciem producta.* Similiter Aulus Gellius lib. 2. Noct. Att. c. 7. *Quæ vero in medio sunt, & à Græcis tum* ἀδιάφορα *tum* μέσα *appellantur, ut in militiam ire, rus colere, honores capessere, caussas defendere, uxorem ducere,*

ducere, uti jussum proficisci, uti accersitum venire; quoniam & hæc & his similia per sese ipsa neque honesta sunt, neque turpia, sed, proinde ut à nobis aguntur; ita ipsis actionibus aut probanda fiunt, aut reprehendenda. Quæ ut distinctius intelligantur, cuncta aliquanto pressius expendendenda veniunt.

Ergo priusquam expendimus, quomodo ex usu Theologico τὰ ἀδιάφορα accipiantur, vis ipsius vocis ante omnia est expendenda. Apud Hesychium ἀδιάφορον redditur per ἀδιάκριτον. In Glossario vero quantivis pretii, ἀδιάφορος est *promiscuus*; & ἀδιαφόρως *indifferenter.* quomodo & Ciceroni in Explicatione Dogmatum Stoicorum, *indifferens* & ἀδιάφορον Synonyma sunt. Nomen autem non minus τοῦ ἀδιαφόρου, quam *indifferentis*, refertur vel ad judicium, vel ad illa ipsa, circa quæ judicium exercetur. Illo modo si menti ἡ ἀδιαφορία offeratur, eam quasi in judicio practico suspendit, adeo ut circa illa, ad quæ eligendo fertur, neque rationem boni moralis, neque mali distinctè attendat. Unde ita Basil. Comm. in Psal. 37. οὐκ ἀδιαφορῶν ἐπὶ τῶν πεπραγμένων μοι. *Non ut animo indifferens ob ea, quæ admisi.* Similiter Oppius apud Suetonium lib. 1. cap. 53. testatur Julium Cæsarem circa victum *indifferentem* fuisse, quod non attenderet, aut parum observaret, quidnam comederet. Basilius quoque, loco jam citato sub finem, oppido quam eleganter, dicit de iis qui vivebant ἀδιαφόρως: οἱ μὲν γὰρ πολλοὶ λήθην ποιοῦνται τῶν προτέρων ἁμαρτημάτων, ἀδιαφοροῦντες ἐπ' αὐτοῖς καὶ καταφρονοῦντες. *Multi enim priorum peccatorum oblivione capiuntur, nullam eorum rationem habentes, imo & contemnentes.* qui homines ut Atheismo quam propinqui erant, ita ad eorum blasphemias quam proxime illi accedebant, quorum occasione, Valentinianorum Clemens Alexandrinus meminit, lib. 3. Strom. cap. 6. ubi ita loquitur: ἐπεὶ δὲ οἱ τὴν ἀδιαφορίαν εἰσάγοντες, βιαζόμενοι τινας ὀλίγας γραφὰς, συνηγορεῖν αὐτῶν τῇ ἡδυπαθείᾳ οἴονται. Quæ ita reddidit doctissimus interpres: *Quoniam autem qui introducunt indifferentiam, paucas quasdam Scripturas detorquentes, titillanti suæ voluptati eas suffragari existimant.* Atque, ut deinde proxime eorum rationes examinat; ita ostendit hos ipsos Adiaphoristicos, Hæreticos, parum quam diversos fuisse, ab iis, qui nomen Antinomorum superiori jam seculo ferre solent. In Ipso quoque ut Theoretico, hæc ἀδιαφορία notari potest, atque tum parum, aut nihil distat à decantata illa Scepticorum ἐποχῇ. Sextus Empiricus lib. 3. Pyrrhon. Hypoth. cap. 22. enumerans tres τοῦ ἀδιαφόρου significationes, primò illud dicit esse ἀδιάφορον, πρὸς ὃ μήτε ὁρμὴ, μήτε ἀφορμὴ

γίνεται. Quod ſic reddidit Henricus Stephanus: *Ad quod neque appetitus, neq; animi inappetentia fertur.* quum verò pro exemplis adducat *numerum ſtellarum*, aut *pilorum capitis*; abunde oſtendit hæc ipſa referenda eſſe non ad mentem practicè ſe habentem, ſed ut ipſa eſt θεωρητός. Similiter Suidas in voce ἀδιαφορία per interpretatem dicit: *Quod neque appetitionis, neque declinationis movendæ vim habet, ut eſt, pares vel impares habere capitis pilos.* Altero modo, ſive objectivè, ſi ſpectetur illud, quod eſt ἀδιάφορον, bifariam rurſum conſiderari poteſt, vel enim indifferenter ſe duntaxat habet κατὰ θεωρίαν, vel pariter quoque ſecundum Praxin. De prioris ordinis indifferenti Sextus l. d. agens ita loquitur: καθ᾽ ἑτέρον πρὸς ὃ ὁρμὴ ἢ ἀφορμὴ γίνεται· οὐ μᾶλλον ἢ πρὸς τόδε, ἢ τόδε. *Alio modo* (Adiaphororum ſcil.) *ad quod* ὁρμὴ *quidem, aut* ἀφορμὴ *fit, ſed non magis ad hoc, quam ad illud.* Quod exemplo duorum numorum tetradrachmorum illuſtrat, ex quibus cum unum ſolum ſit eligendum, ὁρμὴ quidem fertur ad unum illorum, cæterum non magis ad hoc, quam ad illud. Quod ſecundum Praxin ἀδιάφορον eſt, illud ſecundum eundem Sextum eſt συμβαλλόμενον μήτε πρὸς εὐδαιμονίαν, μήτε πρὸς κακοδαιμονίαν, *neque vergit ad felicitatem, neque ad infelicitatem*: ut ſanitas, divitiæ, &c. Sive, ut dicit Suidas loco dicto de iiſdem: τὰ μήτε πρὸς εὐδαιμονίαν, μήτε πρὸς κακοδαιμονίαν ἐστι συνεργοῦντα: *Neque ad felicitatem, neque ad infelicitatem homines deducendi vim habent.* quæ licet gaudeant non minus bonitate Metaphyſica, quam Phyſica, moraliter tamen conſiderata, neque in bonis neque in malis poſſunt cenſeri: ſed ſunt indifferentia ad utrumque, ut poſtea liquebit: unde etiam uſitatè à Græcis τὰ μέσα vocantur; aut, ut pulchre Nazianzenus loquitur Orat. 23. τὰ ἐν μέσῳ κείμενα: à Stoicis quoque, ut antea vidimus, οὐδέτερα. Nec inconvenienter Suidas, loco aliquoties citato, ἀδιαφορίαν explicat per τὴν ἀμέλειαν: quod circa ea, quæ indifferentia ſunt, non conſueverit curari bonitas aut malitia moralis. Atque eſt receptior τοῦ ἀδιαφόρου notatio, quæ & inſtituto noſtro præſenti maximè convenit.

III. Porro hæc ἀδιαφορία in communi hactenus conſideranda (de ſpeciali ratione Adiaphorum in Eccleſia, poſtea agemus) attendi poteſt, vel circa res, vel circa hominis actiones. Illo modo ſi conſideretur, vera eſt illa diſtinctio rerum, (moraliter ſcil. conſideratarum) ſeu diviſio eorum, quæ in hac vita occurrunt, quæ jam olim placuit Cebeti in Tabula, in qua Sphynx αἰνίττεται τάδε, τί ἀγαθὸν, τί κακὸν, τί οὔτε ἀγαθὸν, οὔτε κακὸν ἐστὶν ἐν τῷ βίῳ, *Ænigma tale proponebat: Quid bonum? Quid malum? Quid id, quod*

neque bonum est, neque malum? Ita, verbi causa, ἀδιάφορα sunt divitiæ. Quare de illis agens Chrysostomus hom. 29. in 1. Epist. ad Corinth. sic loquitur: Διὰ τοῦτο καὶ αἱ πυκναὶ ἐρωτήσεις, ὅτι τὰ μὲν ἀδιάφορα διαφέρειν αὐτοῖς νομίζουσιν, καὶ πολλά, τῶν δὲ διαφερόντων οὐδένα ποιοῦνται λόγον. ***Propterea frequentes hæ interrogationes, quod quæ indifferentia sunt, pertinere sibi multi arbitrantur, non ut animo propriorum nullam faciunt rationem.*** Stoici hic morosè subtiles, τὰ ἀδιάφορα hujus ordinis variè distinxerunt, quemadmodum videre est apud Lipsium lib. 2. Manud. ad Philos. Stoicam Diss. 23. circa quæ, licet censura cum ratione exerceri posset, illud tamen hoc tempore facere non lubet; quod parum instituto nostro serviat. Hoc solum notamus ex Stoicorum divisionibus, quod quædam ἀδιάφορα sint προηγμένα, alia ἀποπροηγμένα, alia vero neque προηγμένα, neque ἀποπροηγμενα. Quod ita per Interpretem suum explicat Sextus lib. 3. Pyrrh. Hypoth. cap. 24. τὰ προηγμένα ***ea esse dicunt, quæ sufficientem habent dignitatem, ut sanitatem, divitias.*** ἀποπροηγμένα ***autem quæ non habent sufficientem dignitatem***, (Lipsius l. d. in Græco ut substituit τὴν ἀναξίαν ita vertendum fuerit, ***indignitatem***) ***ut paupertatem, morbum. Neque*** προηγμένα, ***neque*** ἀποπροηγμένα, ***quale est extendere aut contrahere digitum.*** Laërtius in vita Zenonis, προηγμένα dicit esse, τὰ ἀξίαν ἔχοντα: Ἀποπροηγμένα, τὰ ἀναξίαν. Cicero lib. 3. de Finib. verbum προηγμένον vertit, ***productum esse ad dignitatem***, atque ἀποπροηγμένα ipsi sunt ***rejecta***, quæ alias à Stoicis vocari solent δύσχρηστα. Verba Ciceronis sunt: ***Nemo dicit*** (inquit) ***in Regia Regem ipsum quasi productum esse ad dignitatem*** (***id enim est*** προηγμένον) ***sed eos, qui in aliquo honore sunt, quorum ordo accedit proxime ad Regium Principatum: sic in vita, non quæ primario loco sunt, sed quæ secundo,*** προηγμένα ***vocantur.*** Inhærentes Stoicorum vestigiis, forte pro usu nostro, non inconvenienter Ἀδιάφορα distinxerimus in προηγμένα, & ἀποπροηγμένα. Illa sunt, quæ in se aliquid splendoris & dignitatis continent, & per quorum legitimam usurpationem felicitas augustior redditur. Atque hæc rursum censeri possunt triplicia, ratione triplicis boni. Nam V. C. in bonis animi ejusmodi ἀδιάφορον, est ingenium acutum, bona indoles, scil. Physicè considerata, &c. In bonis corporis V. C. robur, prospera valetudo, sensuum integritas &c. 3. In bonis externis, V. C. divitiæ, honor, gloria, &c. τὰ Ἀποπροηγμένα ut discedunt à felicitate; ita ejusdem splendori maculam quandoq; aspergunt. Hæc pariter sunt triplicia, pro triplicis boni respectu, Nam 1. V. C. talia sunt in bonis animi, stupor, inertia,

&c. 2. In bonis corporis, V. C. imbecillitas, morbus, &c. 3. In bonis externis V. C. paupertas, neglectus, amicorum inopia, &c. Hæc poſteriora Seneca reſpiciens, dicit ep. 92. *Sumpturum me, ſi detur electio, ſanitatem & vires.* & de vita Beata cap. 25. *Beatus* (inquit) *totum fortunæ regnum deſpiciet, ſed, ex illo tamen ſi dabitur electio, molliora ſumet.* Quod vero res hæ cenſeantur adiaphoræ, ſive, indifferentes, accidit pro diverſa hominis conſideratione. Si homo cenſeatur ſecundum illud quod ei ut homini convenit, ſive, quatenus λογικὸς, ſeu, rationalis eſt, hæ res *indifferentes* ſunt. Non vero quatenus aut corpore conſtat, aut, in ſocietate politica degit. Illo enim modo ſi ſpectetur, ſanitas ei magis congrua eſt, quam morbus: hoc vero modo honor præ ignominia ei convenit. Iidem Stoici docuerunt (& quidem non inconvenienter) τὰ ἀδιάφορα, ſive προηγμένα, ſive ἀποπροηγμένα, proprie neque eligi, aut appeti, neque etiam rejici. Quum enim bona tantum, noſtram appetitionem ſeu amorem; & tantum mala, noſtram averſationem ſeu odium, mereantur; accuratè loquendo, indifferentia nec appetere, nec averſari, poſſumus. Illorum applicationi pro majori commoditate, aut incommoditate, actus remiſſiores (ita loqui fas ſit) ſufficiunt: ſcil. τὸ legere ſive ſumere, τὸ ſecernere. Atq; ita indifferentium habetur delectus, abſq; illorum vel formali appetitione vel averſatione: & producta rejectis præferuntur, ſimul neceſſaria ad vitam corporalem, eamque politicè commodius tranſigendam, quæruntur legendo ſeu ſumendo, non vero appetendo: ſimiliter rejecta ſecernendo, non vero averſando, quotieſcunq; optio contingit.

IV. Sed miſſis Stoicis, conſideremus diſtinctè ἀδιαφορίαν ſive indifferentiam, prout humanis actionibus, iiſdemque liberis accidit. Nonnulli, fidem faciente Piccolominæo lib. 4. Philoſ. Moral. cap. 31. jam olim inſtituerunt negare, dari ullas actiones humanas, indifferentes, ſeu neutras. Per quos convenit intelligere Scotum cum ſuis aſſeclis, ſiquidem ille expreſſe in 2. ſentent. diſt. 7. qu. nu. art. 1. defendit nullum poſſe eſſe actum moralem indifferentem vel ſecundum ſpeciem. Idem vitio datum eſt (dubito an verè) Johanni Hus, conſtantiſſimo Chriſti Martyri, ſiquidem articulus decimus quintus à Concilio Conſtantienſi condemnatus, ita habet: *Nulla ſunt opera indifferentia.* Interim admittendas eſſe aliquas actiones indifferentes, ex ſubſequentibus liquebit clariſſime. Quò vero omnia pateant, primitus ex Thoma Aquinate notandum eſt, actiones humanas diverſimode ut bonas conſiderari poſſe. Nam (ut idem loquitur 2. 2. qu. 18. art. 4. *In actione humana boni-*

bonitas quadruplex considerari potest. Vna quidem secundum genus, prout scil. est actio, quia quantum habet de actione & entitate, tantum habet de bonitate. Alia vero secundum speciem, quæ accipitur secundum objectum conveniens. Tertia secundum circumstantias, quasi secundum accidentia quadam. Quarta autem secundum finem, quasi secundum habitudinem ad bonitatis caussam. Quæ omnia ut distinctius pateant, notamus actionem humanam dupliciter considerari posse, vel in genere entis (ut loquuntur) vel in genere moris. In genere entis omnis actio bona est. Nam ut omne ens est bonum bonitate transcendentali, sive Metaphysica; sic non potest non quoque omnis actio hominis, quæ & libera est, bona esse bonitate transcendentali: quod adeo verum est, ut actio quoque Physica, quatenus ex accidenti est subjectum mali moralis, privativè se habentis ad bonum morale, quatenus Ens manet, hac ipsa bonitate gaudere debeat. Nam ita malum semper conjunctum est cum bono (non eo quidem, cui opponitur, sed cum bono alterius generis) ut ne quidem absque illo esse possit. Atque mirum est Piccolomineum l. d. contendere actiones quasdam dari, penitus malas, & quibus nihil boni sit conjunctum: nam hoc idem est, atque siquis diceret, dari posse aliquod accidens, quod per omnia, nempe secundum suum esse atque existere, sit independens à substantia, tanquam suo subjecto inhęsionis. Cùm vero homo sit pariter Ens Physicum, non possunt non quoque illius actiones, licet liberæ, (secundum generalem considerationem τȣ̃ naturalis) censeri naturales, & pariter illis præter bonitatem Metaphysicam, deferri bonitas Physica, sive, naturalis, quę ratione actionis humanę, ut consideratę hoc respectu, resultat ex aggregatione eorum omnium, quę requiruntur ad perfectionem actus secundum suam speciem, à certa persona editi. At, seposita, circa actiones humanas, bonitate qua Metaphysica qua Physica; in iis attendi debet bonitas Ethica sive moralis, quam cum Thomas l. d. contendat nihil aliud esse, quam *plenitudinem essendi ipsius actus*: non inconveniens censeri potest hęc descriptio Scoti, secundum quem in 2. dist. 40. qu. 1. hęc bonitas consistit *in aggregatione eorum omnium, quæ conveniunt actui non absolute ex natura ipsius actus, sed secundum rectam rationem.* Solet vero hominis recta ratio, in statu quoque naturę considerata, respectu actuum suorum ut bonorum, attendere ad quatuor. 1. Objectum. 2. Finem extrinsecum. 3. Circumstantias. 4. Legem se ordinantem. Actibus hisce, qua talibus, opponitur actio moraliter mala, quę una voce Gręcè dicitur ἁμαρτία, ἢ ἁμάρτημα; Latinè

Latinè *peccatum*. Habita vero in actionibus humanis ratione tum boni, tum mali moralis; statuendum est eas bifariam rursum considerari posse, vel in actu signato, sive secundum speciem; vel in actu exercito, sive secundum rationem individuam. Hoc modo (ut postea fusius liquebit) ἀδιαφορία quod ad actiones humanas neutiquam admittenda est, illo vero modo omninò admitti debet, modò attendantur requisita proximè explicanda. Et, quod secundum actum signatum in humanis actionibus, quædam ἀδιαφορία debeat admitti, convenienter probat Thomas Aquinas, quando l. d. art. 18. ita argumentatur: Tales sunt actus secundum suam speciem, quales permittuntur à suo objecto. Atqui, nonnulli actus sunt indifferentes quod ad suum objectum. Ergo, hi ipsi tales quoque admitti debent secundum suam speciem. De Majori propositione non licet ambigere; siquidem re verâ actionum humanarum specificatio ab ipso objecto desumitur. Minor vero inde patet, quod quorundam actionum objecta ejusmodi sint, ut neglecto ultimo hominis fine, sive beatitudine, nullum ordinem ad legem Divinam, sive naturalem, quæ eidem respondet, habeant, quo minus aut repugnent, aut adversentur. Gnarum fuit Hieronymo, sic scribenti in Epist. quadam ad Augustinum, quæ XI. est inter Augustini Epistolas: *Bonum* (inquit) *est continentia, malum luxuria. Inter utrumque indifferens ambulare. Capitis purgamenta naribus projicere; sputis rheumata jacere. Hoc nec bonum nec malum est. Sive enim feceris, sive non feceris, nec justitiam habebis, nec injustitiam.* Argumentis autem, quibus Scotus nititur, tantum pondus non inest, ut aliquem cum ratione movere possint. Si enim sequentia solum notentur, quæ Adiaphororum horum ulteriori explicationi serviunt, omnia quam expedita erunt. Ergo notandum, quod quando actionem humanam hic consideramus ut indifferentem secundum τὸ esse morale, illud dextrè esse intelligendum. Siquidem esse illud morale bifariam considerari potest. 1. Secundum rationem communissimam, quatenus omne illud morale censetur, quod habet respectum ad hominem, ut secundum rationem liberè agentem. 2. Strictè magis accipitur, ut morale illud dicatur, quod non modo respectum habet ad hominem in agendo intellectu atque voluntate utentem; sed amplius quoque ad legem sive Dei, sive naturæ; habita simul ratione ultimi finis, sive beatitudinis supremæ ab ipso Deo propositæ. Atque ut morale posterius hic considerari debet, ita non modo qua tale concurrit ad specificationem actionis vel ut bonæ vel ut malæ; verum etiam hoc

hoc respectu æstimari debet ἡ ἀδιαφορία, sive indifferentia. Unde illa, quæ τὰ ἀδιάφορα censentur, neque respectum habent ad ultimum hominis finem, sive ejusdem beatitudinem, neque etiam, qua talia, sunt objectum sive legis Divinæ, sive naturalis. Intelligendum vero hoc de Adiaphoris, qua talibus: siquidem fieri potest, ut de re, seu actione indifferenti, Lex Divina ex accidenti aliquid præcipiat, ut patet circa esum carnis suillæ, lege Dei positiva prohibitum Judæis, qui tamen in se indifferens erat. Sed de hac re infra pluribus agendum fuerit. Prętérea quando res, seu humana actio, quę hac ratione est indifferens, media vocatur, aut τοῦ μέσου rationem habere censetur, illud dextre est intelligendum. Medium participationis, aut communitatis extremorum (ut in Scholis vulgo loquuntur) hic locum habere non potest: sed medium negationis, seu medium per negationem utriusque extremi, hoc est, per negationem conformitatis & difformitatis, æstimandæ tum secundum Legem Dei, tum legem naturę, quę & ipsa Lex Dei est, quatenus hæc ipsa non est mere positiva, licet hoc respectu ipsa Dei lex hic etiam considerari debeat. Nam si pro altero extremorum, sive per legem Dei, sive per legem naturę aliquid definitum fuerit, ἡ ἀδιαφορία non habet amplius locum. Deniq; medium negationis ratione extremorum se quoq; ęqualiter habere debet, adeo ut illud, quod Adiaphorum, seu indifferens censetur, æqualiter ab utroq; extremorum recedat. Nam si ad unum extremorũ magis inclinaverit, quam ad alterum, hæc ipsa ἀδιαφορία neque in ipsis rebus, neque in actionibus humanis convenienter attendi poterit. Non tamen omnia, quæ hactenus dicta sunt, sufficiunt: nam amplius, ipsa Adiaphora considerata secundum medium negationis ratione actus signati, habere debent non repugnantiam, ad hoc, ut ratione actus exerciti, & pro ratione circumstantiarũ, atq; finis, itemq; pro varia determinatione Legis Dei positivę, recipere possint formalitatem rei, actionisque, sive bonæ, sive malæ, prout hoc infra fusius declarabitur.

At, si actiones humanę considerẽtur in actu exercito, recte statuit communis Schola Thomistarum, omnem actum humanum, qui à deliberata ratione procedit, consideratum ratione finis & circumstantiarum (addimus nos, ratione legis Divinæ positivæ) in individuo consideratum, evadere bonum vel malum: prout expresse ipse Thomas asserit 2. 2. qu. 18. art. 9. cui ex Scholasticis accedunt Albertus in 2. sent. Dist. 40. art. 4. Ægid. ib. qu. 2. Richard. ib. qu. 3. Durandus in ead. Dist. art. 1. Cajetanus ad d. Thomæ locum. Quibus & communiter astipulantur V.

omnes Pontificii Doctores, speciatim Bellarminus lib. 4. de Grat. & lib. arb. cap. 1. Eustach. de S. Paulo Tract. de act. homin. 2. qu. 5. Eadem sententia est Amesii lib. 3. de Conscient. cap. 18. Authoris Altaris Damasceni pag. 496. & seqq. item Burnathi lib. 1. Eth. cap. 16. Præiverat Hieronymus in Jes. cap. 55. quando dicit: *Indifferentia sunt nec bona, nec mala, & pro utentium qualitate variantur.* Quæ ut distinctè innotescant, distinctè quoque hæc tria membra considerabimus. Atque, quod habita ratione finis (is aliàs ad circumstantias refertur) actus in specie in se indifferens, individualiter evadat vel bonus vel malus; inde manifestum, quod omne non modò agens rationale, verum etiam naturale, perpetuò agat propter finem, qui licet ratione agentis non possit non perpetuo esse bonus, actionem tamen non determinat bonam moraliter, nisi in se pariter bonus fuerit. Quum ipsa actio evadat mala, si finis ratione agentis, speciem solummodo boni præ se ferens, in se res mala fuerit. Nam, quamvis id, propter quod agitur, possit esse malum moraliter, si materaliter consideretur; quatenus tamen formaliter consideratur sub ratione finis, atque, ut appetitur ab agente tanquam finis, omnino boni rationem habere debet. Eoque actio humana in se secundum speciem indifferens, evadet moraliter bona, si agens finem in se bonum intenderit; mala vero si intenderit finem, apparenter licet bonum, in se tamen malum. V. G. Edere atque bibere actiones omnino indifferentes sunt; quę tamen moraliter bonę redduntur, si edens atque bibens edendo & bibendo intenderit satisfacere legibus sobrietatis: malæ vero vice versa evadent, si in actione edendi atque bibendi, gulæ duntaxat oblectamentum intendatur. Quoniam vero Deus nos non vult esse velut *equum & mulum*, Ps. 32. 7. nec *ut bruta animalia, quæ non intelligunt*, Ps. 73. 22. sed, *intelligentes sua voluntatis*, Rom. 12. 2. ideo idem Apostolus omnibus Christi discipulis 1 Cor. 10. 31. hanc regulam proponit: *Sive editis, sive bibitis, sive quid facitis, omnia in Dei gloriam facite.* Atque, simul consequens est, hominem Christianum, eundemque Scripturę filium, ratione finis, ipsas actiones naturales taliter debere instituere, ut, licet moraliter secundum speciem indifferentes sint, individualiter tamen, atq; exercitii ratione, non nisi moraliter bonæ evadant, & consequenter, ut *omnis planta Iehovæ ei gloriosa evadat.* Es. 61. 3. Prout infra distinctius patebit. Ex iis quæ hactenus ratione finis dicta sunt, quivis, qui in sacris Philosophicis non est peregrinus, facile perspicere potest, hic non esse considerandum finem internum actuum humanorum,

ſed externum duntaxat. ſiquidem ut tironibus quoq; Metaphyſicæ & Ethicæ notum eſt, hic ſolum eſt finis agentis; quum finis internus cenſeri conſueverit finis ipſius operis. Nam, ſi finis internus hic foret attendendus, nulla differentia & varietas occurrerent, quod ille ſub deliberationem, & conſequenter prudentiæ regulas non cadat: quum finis externus, ſive finis ipſius agentis, ſit arbitrarius & mutabilis, ac proinde ſecundum rectam rationem ſit ordinandus ſecundũ prudentiæ regulas, ad hoc ut bonus evadat. *Secundo* loco occurrunt circumſtantię ipſarũ actionum humanarum, quas Ariſtoteles quoque attendi vult circa eaſdem, ad hoc, ut ſive bonę, ſive malę cenſeantur, lib. 3. Eth. Nicom. cap. 1. quibus licet ipſe finis accenſeri conſueverit, juxta verſiculum in Scholis receptum:

Quis? Quid? ubi? quibus auxiliis? cur? quomodo? quando? maluimus tamen eum diſtincte attendere, quemadmodum antea quoque ſeorſim conſideravimus objectum ipſi verſiculo incluſum. Eoque per circumſtantias hic intelligimus. 1. Perſonas. 2. Modum actionis. 3. Locum. 4. Inſtrumenta, ad quæ quoque referre convenit ſocias in actione cauſſas. 5. Tempus. Per hæc omnia enim, non modo conjunctim & ſimul, verum diviſim quoque & ſejunctim conſidarata, actio vel bona vel mala redditur: uſque adeo, ut minima quoque ex his circumſtantiis non modo actiones variare poſſit; verum etiam, ſi ea ipſa indifferens fuerit, malum reddere. Ut enim bona ſit, omnes circumſtantię concurrere in bonum debent: cum bonum (ut loquuntur Scholaſtici) non oriatur niſi ex integra cauſſa, malum autem ex minimo quoque defectu, ut vel ex hoc uno exemplo liquere poteſt. Bibere vinum, tanquam actionem naturalem circa objectum naturale in ſe indifferentem eſſe, cui non eſt notum? & tamen malum evadit, ratione ſingularum harum circumſtantiarum, prout ex ipſa Scriptura liquere poteſt, quę ratione primę circumſtantię actionem hanc indifferentem determinando Prov. 31. 4. ſic ſancit: *Abſit regibus, abſit regibus bibere vinum* (ſcil. uſq; ad animi exhilarationem majorem, quod alias ſimpliciter non illicitum) *& dominantibus deſiderium potus inebriantis.* Ratione ſecundę circumſtantię omnes illi arguuntur, qui *multo vino fuerint addicti*, 1 Tim. 3. 8. &, *quos ſuperat vinum*, Jirm. 23. 9. Ratione tertię circumſtantię notantur, qui vinum bibunt in templo idolorum, Amoſ. 2. 8. Ratione quartę circumſtantię non modo peccavit, ſed Deum quoque in ſe concitavit Rex Belſchatzar, quod biberet ex aureis & argenteis vaſis, ſubductis domui Jehovæ, Dan. 5. 2. Similiter Apoſtolus Rom. 14. 21. ut laudat

illos, qui vino abſtinent, ne fratri ſcandalum præbeant; ita illos oblique notat, qui illud bibendo, eum offendunt. Ratione quoque temporis, ſeu, quintæ circumſtantiæ, obſervatu digna eſt hæc Salomonis admonitio: *O te beatam regionem, cujus Rex natus eſt clariſſimis; & cujus principes ſuo tempore comedunt, ad robur, non autem ad compotationem*, Eccleſiaſt. 10. verſ. 14. Item illud Eſaiæ, cap. 5. verſ. 11. *Væ ſurgentibus ſummo mane, ut potum inebriantem ſectentur, prorogantibus ad crepuſculum uſque, ut vinum incendat illos.* Hic nobis non convenit cum τῷ πάνυ D. Ameſio, qui l. d. Th. 13. ſic ſcribit: *Circumſtantia una aut altera actionis alicujus poteſt eſſe indifferens, ut ſi ſtudioſus unus cum alio ſermonem conferat, indifferens eſt ſæpe numero utrum vernaculo utatur ſermone, an Latino*, &c. *Ratio eſt quia determinatio actionis non dependet ab una circumſtantia ſeorſim, ſed ab omnibus conjunctim.* Nam quamvis hoc verum ſit, ut jam antea vidimus, ratione actionis indifferentis, ad hoc ut mala evadat, oppoſiti tamen ratione idem non obtinet. Nec contrarium ſuadere poteſt exemplum quod adfertur. Præterquam enim quod adjunctam non habet rationem circumſtantiæ propriè dictę; minime vero alicujus ex circumſtantiis, antea conſideratis: Amplius hoc dici poteſt, ſtudioſum, qua ſtudioſum, teneri potius uti lingua eruditorum, ſive Latina, quam alia; ſi res ei ſit cum condiſcipulo, aut cum præceptore. Siquidem, ut hoc alicubi exigunt ipſæ leges Scholaſticæ; ita idem quoque ſuadet τὸ πρέπον ſtudioſi, qua talis. *Tertio* & poſtremo, poſt circumſtantias conſiderari debet Lex Dei poſitiva, per quam τὰ ἀδιάφορα redduntur ſive bona, ſive mala. Prout evincunt vel ſolę leges Politicæ & Cæremoniales populo Iſraëlitico latæ. Alia ne adferam exempla, ſolummodo attendantur Dei interdicta, de non comedendis quibuſdam animalibus, Lev. 11. quibus cum licite, tanquam rebus in ſe indifferentibus, aliæ gentes veſci potuerint, iis tamen Iſraëlitæ abſtinere debuerunt, ob ſpeciale Dei præceptum, qui agnoſcendus ſupremus Legiſlator. Quum vero Magiſtratus, Dei ſit vicarius, Rom. 13. verſ. 1. illiuſque leges non quidem directe, ſed indirecte, obligent conſcientiam hominis Chriſtiani, è Scriptura edocti, ſe *propter Dominum ſubjectum eſſe debere cuivis humanæ ordinationi*, 1 Petr. 2. verſ. 13. etenim attendi quoque debent leges ipſius circa τὰ ἀδιάφορα, modo non confligant cum ipſis Dei legibus. Atque hoc ipſum docet Theodorus Beza, Theologus

gus ſummus, Epiſtol. 24. ubi hæc inter *alia habet*: Res alioqui per ſe mediæ mutant quodammodo naturam, quum aliquo legitimo mandato vel præcipiuntur, vel prohibentur: quia neque contra juſtum pręceptum omitti poſſunt, ſi pręcipiantur, neque contra interdictum fieri, ſi prohibeantur, ſicut ex lege Cęremoniali apparet, &c. In ſpecie vero coërcetur earum rerum uſus ex conſtitutione vel Politica, vel Eccleſiaſtica: Etſi enim conſcientias proprie ſolus Deus ligat, tamen quatenus vel Magiſtratus, qui Dei miniſter eſt, indicat intereſſe Reipubl. ut quippiam per ſe licitum non fiat; vel Eccleſia ordinis & decori, adeoque ædificationis rationem habens, leges aliquas de rebus mediis rite condit: ejuſmodi leges piis omnino ſunt obſervandæ, & eatenus conſcientias ligant, ut nemo ſciens & prudens, rebellandi animo, poſſit abſque peccato, vel facere quę ita prohibentur, vel omittere quę ſic pręcipiuntur: *Hæc Beza.* Et ſic jam liquet, quomodo ſive res, ſive actiones, ſecundum ſpeciem indifferentes, in actu exercito, ſive ſecundum individuationem vel bonę, vel malę reddantur.

Cæterum hic dubium emergit, an ſcil. quędam actiones huma- VI.
næ occurrant, uſque adeo indifferentes, ut ne quidem ratione circumſtantiarum ſint determinabiles? Statuere hoc videtur D. Ameſius l. d. Th. 10. *ſic loquens*: Actiones quædam ita ſunt hominis, ut non ſint proprie humanæ, illæ ſcil. quæ procedunt ab imaginatione nuda, & non à ratione deliberata; ut fricare manus, aut barbam, ſcalpere caput, levare feſtucam, &c. dum aliud aliquid cogitamus. Hujuſmodi actiones non ſunt moraliter bonæ aut malæ: quia non ſunt in genere moris conſtitutæ, dum omni conſilio deſtituuntur. Quamvis enim iſtis etiam poſſit quis peccare, ut ſi tempore precum vagari ſineret imaginationem ſuam, & hujuſmodi nugis indulgeret: ipſæ tamen actiones per ſe neque bonæ ſunt, neque malæ. Subjiciuntur quidem ejuſmodi motus imperio arbitrii humani: ſed ita ſubjiciuntur, ut poſſint exerceri nullo rationis actu præeunte: neque ulterius illas ratione prævenire tenemur, quam ut officiis non obſint. Sicut in oculorum palpebris movendis, moderandi poteſtatem habet ratio & voluntas: ſed non eſt operæ pretium obſervare, quoties connivemus, ſi modo caveamus, ne præter decorum, aut officium, aliquid in iſtis admittatur. *Hactenus D. Ameſius.*

Cui adversatur Author Altaris Damasceni pag. 499. *sic disputans*: Respondetur, imperio rationis & voluntatis subesse motus istos locales membrorum exteriorum, quos prævenire debebat ratio, &c. Certe si ratio tenetur esse pervigil, ne transgrediatur labia nostra verbum otiosum, quia de eo rationem reddituri sumus in die judicii, vigilare etiam debet nè prodat actus aliquis otiosus. Rigidum jus legis Divinæ mihi minuere videntur, qui ista negant, &c. Dico igitur nullum actum à deliberativa ratione procedentem esse in individuo indifferentem; sed, vel esse vestitum omnibus debitis circumstantiis, maxime finis; vel non esse: si prius, erit actus bonus; si posterius, malus, &c. Usus rerum indifferentium determinandus est regulis sobrietatis, charitatis, & pietatis, &c. *Hæc ille*: cujus sane sententia non potest non mihi magis probari, licet contra opinionem ipsius D. Præceptoris, jucundissimæ alias recordationis. Ne enim jam dicam de argumento, desumpto ex loco Matth. 12. secundum locum Comparatorum hic vulgo negari solito; amplius ratio habeatur solius hominis, considerandi vel in statu naturæ corruptæ, vel in statu gratiæ. Utriusque ratione quid statuendum sit, docet Apostolus, quando Tit. 1. vers. 15. dicit: *Omnia quidem munda mundis: pollutis autem & incredulis nihil est mundum.* Etenim, ut reprobus, idemque irregenitus, Deo secundum se totum displicet; ita non possunt non quoque Deo displicere ejusdem actiones, quæ duntaxat naturæ sunt, nec moderamen rationis definitum præsupponunt. Contrarium autem statuendum de Electis & regenitis; quorum actiones non possunt non, secundum rationem oppositorum, Deo placere, ut bonæ: unde & David dicit Ps. 1. 3. de homine hujus notæ: *Quicquid faciet, prosperabitur.* Fide siquidem ut corda purificantur, Act. 15. 9. Ita non possunt non quoque actiones horum, adiaphoræ alias secundum speciem, Deo justissimo judici atque æstimatori placere: atque vice versa, omnes actiones impiorum, licet in se alias indifferentes, Deo ut malę displicere. Nam ut loquitur Theophylactus ad dictum Pauli locum: *Mens sordida perperam de his cogitans & judicans, sibi hæc coinquinat, quæ tamen natura haut sunt ejusmodi.* Præterea, quum in homine, actiones quoque quæ ab imaginatione in belluis pendent, moderamini rationis subsint; næ pariter consequens est, hominem tanquam ζῶον λογικὸν, easdem non posse non edere, secundum dictamen rationis, attendentis ad finem & circumstantias. Nec tamen idem dixerim de actionibus naturalibus, in quas homo nullum imperium exercere potest:

teſt: licet hæ ipſæ quoque non poſſint non in homine irregenito Deo diſplicere, quod totus is Deo diſpliceat.

Præmiſſis his hactenus in genere, diſpiciendum dein ulterius quo- VII.
modo Adiaphoris Eccleſia Chriſti uti debeat. Quæ vero ab ea ut talia agnoſcuntur, ſunt cæremoniæ, res, actiones, opera & negotia, certis ritibus adminiſtrari & peragi ſolita: quatenus ſcil. Eccleſia eadem diſponere atque ordinare poteſt ad ſui conſervationem, utilitatem, decus, ordinem, & diſciplinam, præſuppoſito quod Deus in ſuo verbo de iis nihil præceperit: neutiquam enim Adiaphora haberi poſſunt, de quibus Deus certi quid præcepit: multo minus talia haberi debent, quæ Divina authoritate ſunt prohibita. Qualia ſunt peccata contra ſingula Dei præcepta, licet homines profani plurima ex illis inter Adiaphora recenſeant, ſpeciatim blaſphemiam, ebrietatem, lucrum cum proximi damno ſingulari quæſitum, fraudes mercatorias, deceptiones politicas, mendacia officioſa, Simoniam, luxum, licentiam, & id genus alia. Quod vero in cenſu Adiaphororum veniant Ceremonię, atque omni tempore de iis fuerit contentio, operę pretium erit, de iis aliquanto diſtinctius egiſſe. Atque initio, in genere quoque ſi conſiderentur, non debent, prout à multis per errorem factum fuit, confundi cum ipſo Dei cultu (vero ſcil. falſi ſiquidem hic nulla habenda ratio eſt) per quem intelligo omne opus, internum vel externum, mandatum à Deo, & factum in fide, hoc principali fine, ut Deus glorificetur. Non ſufficit vero ad cultum Dei, opus aliquod non eſſe malum, vel non prohibitum, ſed oportet quoque à Deo præceptum eſſe, 1. Sam. 15. 22. Eſ. 29. 13. Ezech. 20. 19. Matth. 15. 9. eoque quædam, à magnis Theologis quoque ad Cæremonias referri ſolita, ſimpliciter Cæremoniæ haberi non poſſunt, ſed cenſeri pars cultus Dei: ut V. C. ritus à Chriſto ſic in Baptiſmo & Cœna adhibiti, ut ſimul pertineant ad formam alterutrius ſacramenti. Hoc poſtremum enim eſt neceſſarium, ſi enim non pertineant ad formalitatem ſacramenti, ſimplices Cæremoniæ, aut, ut alii loquuntur, non neceſſariæ Cæremoniæ haberi debent. V. C. ſedendo, aut ſtando, indifferenter percipere licet Sacramentum Euchariſtiæ, non æquè vero pro arbitratu, aut adhibere aut intermittere fractionem ipſius panis. Cæremoniæ vero, hic diligenter à cultu Dei, ſecernendæ, ſunt ritus in publicis Eccleſiæ congreſſibus ſic uſitati, ut cum non nitantur definito præcepto aut inſtitutione Chriſti, inſtitui, retineri, aut etiam abrogari poſſint, pro Eccleſiarum, Gentium,

loco-

locorum, adverſariorum, & aliarum circumſtantiarum varietate. Obſervat vero Eccleſia hoſce ritus ſolummodo εὐταξίας gratia, (ideo eos à cultu Dei jam antea diſtinximus) & ut Eccleſiæ membra convenientem Pædagogiam habeant. Prout graphice oſtendit Epiphanius, diſputans contra Encratitas, qui fingebant (ut hodie Papani) humanas obſervationes eſſe cultum Dei, & juſtitiam, propter quam non modo Deo accepti eſſent; ſed etiam Dei iram placarent. Hanc opinionem ſerio improbat Epiphanius, & alios fines eſſe cæremoniarum oſtendit; dicit enim obſervari διὰ τὴν ἐγκράτειαν, ἢ διὰ τὴν πολιτείαν: hoc eſt, aut ad coërcendam carnem propter diſciplinam rudium, aut propter Politicum ordinem.

VIII. De *rebus* ipſis ſecundum uſum Eccleſiaſticum ut Adiaphoris, non eſt neceſſum aliquid diſtincte moneam, cum, quæ in antecedentibus propoſui, hic uſum quoque habeant. Actiones vero, quæ ut mediæ, ſeu Adiaphoræ, hic attenduntur, ſunt illæ, quæ à Deo neque præcipiuntur neque prohibentur, atque illo ipſo, per ſe nec bonæ, nec malæ ſunt, ſed liberæ; ita, ut illas abſque peccato poſſis vel facere, vel omittere, modo attendantur illa, quę deinceps circa uſum Adiaphororum diſtincte annotabuntur. Interim qua in cęremoniis, qua in rebus, qua in actionibus Adiaphoris tres gradus dantur, qui quam diligenter hic ſunt diſtinguendi. Nam, ſecundum Scholaſticos, quædam eorum in bonum ſonant: quędam in malum: quędam inter utrumque quaſi nutant. Quæ diſtinctio quamvis in Praxi ſummum uſum habeat, natura tamen ipſius Adiaphori perpetuo obverſari debet, ſcilicet, illud neque præceptum, neque prohibitum eſſe à Deo, ſed, liberum relictum; vel ab hominibus, abſque ullius legis Divinę violatione, ordinis & decori cauſſa introductum. Quod Deus enim juſſit, illud neceſſario eſt faciendum; ac vice verſa, quod prohibuit, neceſſario eſt omittendum: quod autem ſecus ſe habet, facere, vel omittere licet; adeo ut ſi illud facias, vel non facias, te Deo neque charum, neque exoſum reddat, juxta illud, quod Paulus dicit 1. Cor. 8. 8.

IX. Ut dein pateat, quomodo Chriſtianus ſe gerere debeat circa uſum Adiaphororum, tria ulterius à nobis videntur præſtanda eſſe. I. Diſtinctiones quædam ſunt notandæ. 2. Regula generalis tradenda. 3. Uſus Adiaphororum ſecundum leges certas veniet definiendus. Quod ad Diſtinctiones, tres potiſſimum occurrunt, ex quibus hæc *prima*: Genus quorumcunque Adiaphororum, aut eſt *à Deo præceptum*: aut

omnino

omnino à *Deo prohibitum.* Si *Præceptum* ſit genus, tum ſpecies, opusres, actio, ſive factum ipſum recte cenſetur ἀδιάφορον eſſe. Exemplo ſit Hoc genus, *Ordo aut decorum in Eccleſia ſervandum,* pręcipitur à Deo, per Paulum 1. Cor. 14. 40. Ergo, omnes hujus generis ſpecies, qualeſcunque fuerint, ſunt liberæ & indifferentes, modo juxta hanc regulam ordinatæ fuerint. Quod ſi vero genus fuerit *prohibitum,* quod ſub eo continetur, nulla ratione medium ſeu indifferens cenſeri poteſt. V. C. Prohibitum eſt, nequis Deum colat mandatis hominum. Ergo Miſſa, & aliæ hujus generis ἐθελοθρησκείας ſpecies, quod ſub vetito genere contineantur, neutiquam Adiaphoris accenſeri poſſunt. *Secunda* diſtinctio ſit hęc: Adiaphora quædam *certo ſolum tempore* ſunt libera: Quædam vero *ſemper* ſunt talia. *Certi* ſolum *temporis* Adiaphora fuerunt in primitiva Eccleſia Apoſtolica, Feſtorum Moſaicorum obſervatio, Circumciſio, & ſimilia Cæremonialia Moſis: nam ut licebat infirmioribus hæc obſervare; ita alias liberum erat eadem negligere. Cæterum non erant hęc ipſa ante Chriſti adventum indifferentia; ſed neceſſaria pars cultus Dei, quod à Deo pręcepta eſſent. At tempore Apoſtolorum, abrogata licet, indifferentia tamen facta ſunt, adeo ut ſi quis ad tempus illa obſervaret, pacis cauſſa, non peccaret. Fuit ſiquidem hæc Dei voluntas, ut non ſtatim ſed paulatim Cæremonię Moſaicę tollerentur: quod quamdiu ſtaret Templum, non potuerit carere Cæremoniis. Quo diruto, omnes in univerſum Cęremonias ſepeliri voluit. Atq; hoc eſt, quod Auguſtinus ſcripſit ad Hieronymum: *Deducendam fuiſſe Synagogam cum pompa ad tumulum, atque cum honore ſepeliendam.* Eoq; mox Eccleſia confirmata, Adiaphora eſſe deſierunt: prout adhuc hodie prohibita ſunt, Paulo edicente Gal. 5. 2. *Si circumcidamini, Chriſtus vobis nihil proderit.* Semper Adiaphora ſunt V. C. hæc: matrimonium contrahere vel in cœlibatu manere, 1. Cor. 7. 36. & 1. Cor. 9. quocunque cibo vecti, 1 Cor. 8. 8. 1. Cor. 10. 25. Col. 2. 16. & ſexcenta alia, quæ enumerare longum foret, & circa quę in ſequentibus Exercitationibus diſtincte inquiretur. *Tertia* diſtinctio hæc ſit: *Adiaphora* dupliciter conſiderantur: *Primo in ſe*, & ut ſunt res medię, abſq; relatione ad perſonas. *Secundo ex ratione perſonarum,* quę illis utuntur. In ſe conſiderata, & ſecundum naturam ſuam, omnia Adiaphora ſunt libera, & talia, quæ neque placeant neque diſpliceant Deo, ut quę nec ſub pręceptum, nec ſub interdictum ipſius cadant. At, ſi ex perſonis conſiderantur, tum poſſunt eſſe vel *licita*, vel *illicita*, pro ratione nimirum perſonarum aut hominum illis utentium. Sunt vero homi-

nes duplicis generis. Alii enim *Renati* ſunt, alii adhuc *Irregeniti*. Renatorum iterum alii in fide *firmi* ſunt, alii *infirmi*. Si *Renati* Adiaphoris utentes, *in fide firmi* ſint, hoc eſt, ſi de fide, non autem dubitante conſcientia, (quæ ſcrupulum injiciat, utrum illa re eis uti liceat; aut hoc illudve agere bona conſcientia, vel non?) aliquid agant, aut utantur: tum licita ſunt illis omnia, & Deo placet eorum in Adiaphoris obedientia. Ex Dei enim verbo perſuaſum habere debemus, quid nobis permiſſum, quid pręceptum, quid prohibitum ſit, juxta illud Rom. 14. 5. ἕκαςος ἐν τῷ ἰδίῳ νοῒ πληροφορείσθω. Et verſ. 14. *Nihil eſt impurum per ſe: ſed ei, qui exiſtimat aliquid eſſe impurum, ei impurum eſt.* Et verſ. 22. & 23. *Beatus, qui non condemnat ſeipſum in eo, quod approbat*, &c. Nec obſtat, quod Paulus dicat Rom. 14. verſ. ult. *Quicquid non fit ex fide, peccatum eſt*: ſiquidem Adiaphora non carent omni verbo; ſed habent verbum, quod attinet genus facti, quare, ſi acceſſerit fides; ipſum quoque opus æſtimatur à Deo, 1. Cor. 14. verſ 37. Ezechias non habuit expreſſum verbum de tollendo æneo ſerpente, & tamen hoc placuit Deo: quod genus facti mandatum ſit, nimirum tollere omnia inſtrumenta Idololatriæ, illiuſque occaſiones. Quod ſi vero *Renati* in fide adhuc *infirmi* fuerint, hoc eſt, ſi cum ſcandalo Adiaphoris utantur, & conſcientia fluctuante, tum illis evadunt *illicita*, ut ex præcedentibus liquet. Denique ſi utentes Adiaphoris, adhuc fuerint *irregent*, & *infideles*, his omnino omnia (ut ſupra quoque animadvertebamus) ſunt *illicita*: nam polluta ſunt mens & conſcientia illorum, Tit. 1. verſ. 15. atque hic demum valet illud Apoſtoli: *Quicquid non fit ex fide, peccatum eſt*: hoc eſt, pollutum, impurum, atque maledictum coram Deo.

X. Poſt tres has diſtinctiones, notari debet gemina regula reſpiciens leges & conſtitutiones ſive Eccleſiaſticas, ſive Politicas, de rebus Adiaphoris: *prior* regula agit de illis, ut ſecundum Conſtitutiones Eccleſicas pro uſu Eccleſiæ uſurpandis. Eſt vero hæc: Omnes hæ Conſtitutiones duo complecti debent: *primo* debent habere fundamentum in Dei verbo: *ſecundo* debent ordinatæ eſſe ad promovendam pietatem, & Eccleſiæ ædificationem. Quod dupliciter probari poteſt. 1. Ex generali regula, quam Apoſtolus de iis rebus præſcribit, 1. Cor. 14. *Omnia ad ædificationem fiant.* Item: *Omnia decenter & ſecundum ordinem fiant.* 2. Idem patet ex particulari locorum inductione, in quibus Scriptura agit de Conſtitutionibus Apoſtolorum. Duo exempla ſint inſtar omnium. 1. Cor. 11. Inſtituit Apoſtolus, ut mulieres in Eccleſia Co-

rinthiaca

rinthiaca orent capite tecto, viri detecto. Fundamentum licet non probet ex Scriptura Apostolus, non tamen Scriptura constitutioni huic adversatur, quod hactenus sufficere potest. *Secundo*, finis hujus constitutionis est honestas, & decorum in Ecclesia servandum, eoque ędificatio Ecclesiæ; hoc est, ut externus cultus majori cum honestate & decoro exerceatur. Item, ut quisque ea cæremonia moneatur sui officii, hoc est, ut agnoscat vir se caput esse mulieris: mulier vero memor sit suæ subjectionis, qua viro subjecta est. Præterea 1. Cor. 14. idem Apostolus sancit, quomodo Corinthii uti debeant linguis: nimirum, ut non loquantur linguis sine explicatione & interpretatione. Atque 1. fundamentum hujus Constitutionis è Scriptura probat: Nam post varia adducta, affert quoque Scripturam, dicendo: *In lege scriptum est, variis linguis, & labiis variis loquar populo huic* (infideli) *& ne sic quidem audient me.* Quasi dicat Apostolus: Ne sinatis hujusmodi homines loqui in Ecclesia, qui exoticis linguis loquuntur absque explicatione: Hoc siquidem argueret, Deum vos non amare, quod tales soleat mittere Prophetas populo infideli, quem non vult veritatem intelligere. 2. Finem hujus institutionis manifesto dicit esse ædificationem Ecclesiæ, ut scil. Corinthii habeant consolationem, exhortationem, &c. Plura exempla adferre liceret, sed hæc duo sint instar omnium. Ex his, quę hactenus diximus, hęc Consectaria elici necessario debent: I. Constitutiones Ecclesiasticæ, quæ sua natura pugnant cum verbo & mandato Dei, vel, quæ absque peccato observari non possunt, neutiquam inter Adiaphora numerari debent, quod sint res sua natura impiæ. II. Quando etiam constitutiones factæ sunt de rebus sua natura Adiaphoris, ex accidenti fiunt impiæ, & doctrina Dæmoniorum, si accesserit opinio 1. Meriti, quasi earum observatio promereatur remissionem peccatorum. 2. Cultus, jam antea à Cȩremonia distincti: quasi Deus iis coli velit, contra expressum dictum Christi, Matth. 15. vers. *Frustra me colunt mandatis hominum.* 3. Perfectionis, quasi earundem observatio nos perfectos redderet. 4. Necessitatis absolutæ, quasi simpliciter necessarium foret eas, qua tales, observare propter conscientiam. III. Gestus ridiculi & scenici, otiosæ & inutiles Cæremoniæ, quæ nec disciplinæ nec ordini serviunt, sed Ethnicam vanitatem præ se ferunt, simul Religionem ludibrio exponunt, doctrinam obscurant, superstitionum Papisticarum imitamenta sunt, & homines profanos reddunt, V. C. Ridiculæ gesticulationes, circuitus cœmiterii, circum-

cumgeſtationes ſtatuarum & reliquiarum, depoſitio crucis in ſepulchrum, ludus aſcenſionis Chriſti, & ſimiles ineptiæ ſine numero, neutiquam condecorari merentur vocabulo rerum Adiaphorarum, prout Eccleſia de illis loquitur. Convenienter Calvinus lib. 4. Inſtit. cap. 10. §. 14. *An non hoc dignum inſectatione vitium eſt, quod non intellectas caremonias, velut hiſtrionicam ſcenam aut magicam incantationem* (Pontificii) *oſtentant? Certum enim eſt, Caremonias omnes corruptas eſſe & noxias, niſi per eas homines ad Chriſtum dirigantur: Qua autem in uſu ſunt Ceremonia ſub Papatu, à doctrina ſeparantur, ut homines in ſignis omni ſignificatione carentibus retineant.* IV. Cæremoniæ, quæ ſunt vel ſcaturigo ſuperſtitionis, vel abſque ſpecie ſuperſtitionis uſurpari non poſſunt, (ut ut de iis latæ ſint variæ leges Eccleſiaſticæ) neutiquam rebus Adiaphoris accenſeri debent. Ut vero ſuperſtitio (Græcis eſt ἐθελοθρησκεία, ſeu δεισιδαιμονία) deſcribi poteſt, quod ſit cultus Dei fictitius, cum opinione neceſſitatis, perfectionis, & meriti; Ita non inconvenienter diſtinguitur, in ſuperſtitionem *Theoreticam*, (quam alii *Theologicam* vocant) & *Practicam*. Superſtitio *Theoretica*, ſeu, *Speculativa* eſt, cum quis aliter ſentit aut de cultu divinitus inſtituto, aut de conſtitutionibus Eccleſiaſticis, quam ſentire debeat, iis affingendo aliquam virtutem aut perfectionem, quæ iis non competit. Ut V. C. ſi quis aut putet ſigna ſacramentalia habere vim juſtificandi; aut plus energiæ ſpiritualis in ſe redundaturum eſſe, ſi ad menſam ſedens Euchariſtiam acceperit. *Practica* ſuperſtitio eſt, ſi quis Deum aut alio modo colit quam voluit, aut conſtitutiones Eccleſiaſticus ad alium finem dirigat, quam ab Eccleſia ſunt conſtitutæ. V. C. Si quis aut in abſtinentia à carnibus cultum Dei collocet, aut putet, placere ſe Deo magis, ſi rigide ſe componat ad obſervationem Conſtitutionum Eccleſiaſticarum. Utraque Superſtitio ut hic debet intelligi, ita utraque varios quoque gradus admittit. V. Neque illi ritus convenienter ad Adiaphora referuntur, quorum obſervatione hoſtes veræ doctrinæ confirmantur, imbecilliores autem offenduntur & langueſcunt. Convenit enim Cæremonias eſſe adminicula, incitamenta & vincula veræ pietatis, ædificationis, charitatis, officiorum, ordinis atque decori.

XI. Quum vero circa ipſa Adiaphora ſæpe notentur leges Magiſtratus politicæ, quantum Chriſtianus, ſive fidelis, iis deferre debeat, hoc loco diſtincte inquirendum eſt. Atque initio quidem præſupponendum eſt, Civiles & Eccleſiaſticas adminiſtrationes diſtinctas & diverſas eſſe,

esse, quas cum mirificie diabolus in Papatu confuderit, invigilandum nobis est, ut inconfusæ maneant. Nec tamen omnis Ecclesiæ cura Magistratui denegari potest: siquidem in rebus Ecclesiasticis triplex ejusdem officium notari potest. *Primum*, ut puræ doctrinæ & cultus exercitium in toto ipsius territorio floreat, adeoque Ecclesiæ per legitimas personas constituantur, prout Davidem fecisse legimus, 1. Paral. 16. 37. & seq. *Secundum*, ut ordo à Deo in hunc finem constitutus, publica Magistratus authoritate sanciatur & constituatur. Quemadmodum pius Josaphatus excelsa & lucos de Juda abstulit, & principes suos cum Levitis atque Sacerdotibus cum libro Legis, qui cum ipsis fuit, misit, ut per universas civitates Judæ circumirent, & docerent populum, 2. Paral. 17.6. Pariter Ezechias per universum Israëlem legatos & literas misit, ut Hierosolymam venirent in domum Jehovæ, ad faciendum Pascha Jehovæ Deo Israëlis. Similiter Nehemias librum legis in auribus populi legi curat, & simul juxta illius præscriptum omnes alienigenas mulieres, quas Israëlitæ uxores duxerant, separat ab Israële, Nehem 13. 1. & seqq. *Tertio*, licet quæ Dei sunt, & hominum conscientias concernunt, per Ecclesiæ duntaxat ministros administrentur: eorundem tamen administratio muniri debet Magistratus præsentia, consilio, patrocinio, & auctoritate; ita tamen ut non confusio, sed conjunctio utriusque ordinis hinc proveniat. Vnde David 1. Chron. 28. 21. filium Salomonem ad templi structuram, & cultus Divini curam seriam exhortans, dicit: *Turma Sacerdotum & Levitarum aderunt tibi in omni ministerio domus Dei.* In summa, Magistratus civilis custos est Legis, quod attinet ad externam disciplinam, ad hoc ut conservetur discrimen inter *Ministerium Euangelii*, & *Magistratum.* Ministri Euangelii proponunt Euangelium, per quod Spiritus Sanctus est efficax in credentibus, unde Paulus dicit 2. Cor. 3. 6. *Fecit nos ministros Novi Testamenti.* Interea tamen Magistratus non debet deesse officio suo externo, ne scandala proveniant, quem in finem varias leges fert, sæpe etiam de usu rerum, alias in se indifferentium, quæ an & quatenus conscientiam obligent, inquiritur & anxie disputatur. Ut vero, quod sentio, libere & ingenue proponam, ac simul breviter omnibus defungar, salvo meliori judicio, omnino mihi videtur hic distinguendum esse inter regimen hominis *spirituale* aut internum, & regimen *politicum* aut externum: quorum illo conscientia ad pietatem & cultum Dei informatur; hoc vero ad humanitatis & civilis

vitæ officia instituitur. Qua distinctione supposita, dico omnes Christianos, secundum regimen externum & politicum, subjici humanis legibus, (modo justis, nec adversantibus Dei legibus) sive à Magistratu civili, sive ab Ecclesia latis: quum interim secundum *spirituale & internum regimen*, coram Deo, legibus illis Christianorum conscientię solutæ sint. Nam ea solum lex conscientiam obstingere dicitur, quæ hominem simpliciter obligat, absque respectu aut intuitu circumstantiarum aut hominum, seu, non habita ulla horum omnium ratione. Quomodo & Divinis legibus simpliciter obsequendum est, sine ulla aut hominum, aut temporum, aut locorum, aut circumstantiarum ratione & discrimine. At humanis legibus, (qua talibus scil. secus enim statuendum est, si Magistratus leges Divinas V. C. de Sabbato sanctificando, & non temerando Dei nomine, pœnis specialibus adjectis, suis subditis inculcet) duntaxat obsequium præstandum est, quia ad colendam pacem & tranquillitatem publicam sunt necessariæ; eoque, non simpliciter, sed quatenus circumstantiæ suadent. Veluti si Belga in Belgio vivat, legibus Belgici magistratus, cui subest, obedire debet; at si in Angliam commigret & ibi sedes suas statuat, non obstringitur ulterius observare leges Belgicas. Certo indicio Belgę illius conscientiam non fuisse alligatam legibus Magistratus Belgici; alias enim & in Anglia & ubivis locorum leges (quibus in Belgio subjectus fuit) observare deberet. Nec contrarium colligi cum ratione potest, ex loco Apostoli Rom. 13. 5. quo vult omnem animam potestatibus supereminentibus esse subjectam, *non solum propter iram, verum etiam propter conscientiam.* Siquidem hoc solum Apostolus vult innuere, quod qui justa & licita Magistratus statuta atque leges negligit, vel illorum potestati & imperio, cujus ipse Deus author est, resistit, is lędat suam conscientiam. Adeo, ut iis (nimirum officio suo legitime fungentibus) resisti non queat, aut imperium ipsorum negligi, quin simul Deo ipsi resistatur, ac mandatum ipsius, quo Magistratui obsequium pręstandum esse sancivit, violetur. Sensus hic (quicquid tandem aliis videatur) manifestus est ex Antithesi, quę occurrit in Textu Paulino: *Non tantum propter iram, verum etiam propter conscientiam.* Quod idem esset, ac si dixisset Apostolus, non tantum parendum esse Magistratibus, ad vitandam pœnam, quam infligere possunt, quod gladio armati sint; (ut dicitur versu pręcedenti) verum etiam ad vitandum peccatum in Deum, quod solum conscientiam lędere potest. Est enim Dei pręceptum, (videatur

deatur

deatur versus 1. hujus capitis XIII. ad Rom.) ut Magistratui nosmet ipsos subjiciamus, & hoc Dei præceptum conscientiam concernit. Eoque Magistratui, quod ad genus, parendum est, *propter conscientiam*: quod generali præcepto jubeamur Magistratui parere; quum particulares Magistratuum leges in conscīentiam nullum omnino dominatum habeant. Paulum explicat & illustrat Petrus 1. ep. 2. 19. ubi postquam servis præceptum dedisset, ut non tantum dominis bonis & æquis, verum etiam pravis se subjicerent, hanc præcepti sui rationem reddit: *Hoc enim cedit gratiæ, si quis, propter conscientiam Dei, suffert molestias, injuste afflictus.* Quo loco per *conscientiam Dei* aliud non potest intelligi, quam divinę voluntatis conscientia, ad quam fidelis respiciens, hominum iniquitatem patienti animo fert, quod novit Deum hoc ita ordinasse in suo verbo, ut hoc sibi gratum sit. Eoque, ut ad Adiaphora redeamus, quando Magistratus de iis leges fert, omnino illæ à piis observari debent, &, quanquam conscientiam, qua tales leges agnoscuntur, non obligant; nemo tamen absque peccato, (& quod Magistratui secundum genus sit obsequendum) sciens & volens eas aut omittendo, aut committendo, (quemadmodum in scholis loquuntur) violare potest.

Nec tamen sufficit, sic definivisse circa leges à Magistratu latas; siquidem Papani Doctores (quos, utinam multi ex Reformatis non sequerentur!) plurimum interesse volunt inter leges Politicas Magistratus, & leges Ecclesiasticas. Quum tamen hæ ipsæ, haud magis atque leges Politicæ, fidelium conscientias premere & urgere possint, &, ab omnibus Ecclesiæ filiis, aliter secundum libertatem Christianam, non observentur, quam quatenus Ecclesiæ paci, ordini, honestati, decoro, atque ędificationi inserviunt. Hic enim distingui non oportere inter leges Magistratus Politicas, atque Ecclesiasticas, patebit, si modo conferantur dicta παράλληλα, de Magistratu Ecclesiastico, & Civili, in Scriptura occurrentia. De Ecclesiastico quidem suffecerit ex N. T. duntaxat hæc dicta notasse: Matth. 18. 17. *Si Ecclesiam non audierit, sit tibi velut Ethnicus & Publicanus.* Luc. 10. 16. *Qui vos audit, me audit: qui vos spernit, me spernit.* 1. Thess. 4. vers. 2. & 8. *Nostis qua mandata dederimus vobis per Dominum Iesum. Proinde qui hæc rejicit, non rejicit hominem, sed Deum, qui etiam dedit nobis Spiritum suum Sanctum.* & Hebr. 13. 17. *Obedite præpositis vestris, & obsecundate*; (καὶ ὑπείκετε, quod proprie idem est, atque *subjacete*) *excubant enim ipsi pro animabus vestris, tanquam* XII.

ratio-

rationem reddituri. De Civili vero Magistratu hęc dicta extant: Rom. 13. 1. 2. *Omnis anima potestatibus supereminentibus subjecta esto, non enim est potestas, nisi à Deo, &c. Itaque quisquis obsistit potestati, Dei ordinationi obsistit.* Tit. 3. 1. *Suggere ipsis, ut sese subjiciant principatibus ac potestatibus.* Similia occurrunt Eph. 6. 1. Col. 3. 22. 23. Ex quibus dictis, inter se comparatis, quis non colligat, quod ad Leges, eandem potestatem esse Politici atque Ecclesiastici Magistratus? Quomodo & duæ hæ potestates dici possunt, quadantenus secundum materiam objectam, seu objectum, consentire. Ut enim civilis potestatis materia, sive objectum, est societas hominum, illiusque conservatio, ad corporalem hanc vitam transigendam, sub uno eodemque Magistratu: Ita etiam Ecclesiasticæ potestatis objectum est Ecclesia, sive, cætus hominum Christianorum, quatenus à Deo sunt vocati,& per hanc vocationem consecrati ad vitam transigendam in sincera Dei obedientia. Quid quod idem finis, qui hic communis est, suadeat? Ecclesiæ Antistitum directus finis est, ut civium Ecclesię conscientias ædificent, regant, atque sic informent ex Dei verbo,ut in hoc ipso mundi exilio, se gerant tanquam cœlorum municipes, Eph. 1. 18. Phil. 3. 20. Col. 3. 2. 3. Similiter Magistratus finis est, ut humanam societatem tueatur, legibus bonis informet,& tueatur tum vitam tum fortunas civium suorum, adversus quoscunquo, qui lędere voluerint, Rom. 13. 1. & seqq. Hoc solum ratione executionis interest, quod cum Magistratus civilis gestet gladium, suas leges aut gladio aut mulcta pecuniaria vindicare possit, si violentur; quum Magistratus Ecclesiasticus, ultra admonitiones & censuras Ecclesiasticas, propter scandalum datum, progredi non possit.

XIII. Ut ergo, propter generale Dei pręceptum, Magistratui Politico circa Adiaphora leges ferenti obsequium pręstari debet; ita pariter obsequium præstandum est Magistratui Ecclesiastico, hæc ipsa quoque ordinanti legitime, & citra præjudicium Divinarum legum; cum quibus si statuta Ecclesiastica confligant, observari debet illud Thomę Aquinatis quęst. disput. de conscient. qu. 4. *Inferiori potestati non est obediendum, contra præceptum superioris.* In confesso vero est apud omnes, qui homines sunt, Magistratum Civilem Deo inferiorem esse. Interim nemo, (nisi contentiosus velit haberi) temere illis resistere potest, quæ sive hæc illave Ecclesia particularis, in qua vivit, sive plures Ecclesiæ ejusdem confessionis, circa Adiaphora, decori, εὐταξίας, & pacis ergo constituerunt. Nec monitum Gersonis, de relig. part. 3. insuper haberi

beri debet: *In Adiaphoris* (inquit) *ſuperioris judicio maxime credendum, quoniam ille vice Dei tibi dicit, quid expedit, & quid decet.* Et quiſquis prudens ac pacis ſtudioſus eſt, quod ad Cæremonias, & ſimiles ritus ab Eccleſia definitos, libenter amplectetur regulam Auguſtini, Ep.118.ad Januarium, cap.22. *In his* (inquit) *nulla melior diſciplina prudenti Chriſtiano, quam ut eo modo agat, quo agit Eccleſia, ad quamcumque devenerit: quod enim nec contra fidem, nec bonos mores injungitur, indifferenter habendum eſt.* Præclare quoque Calvinus lib.4.Inſt.c.10.§. 30. *Quia in externa* (dicit) *Eccleſiæ diſciplina & cæremoniis, non voluit* Deus *ſigillatim praſcribere quid ſequi debeamus (quod iſtud pendere à temporum conditione prævideret, neq; judicavit unam ſeculis omnibus formam convenire) confugere hic oportet ad generales quas dedit regulas, ut ad eas exigantur, quæcunque ad ordinem & decorum præcipi, neceßitas Eccleſiæ poſtulabit. Ideo nihil expreſſum tradidit, quia nec ad ſalutem hæc neceſſaria ſunt; & pro moribus uniuſcujuſq; gentis ac ſeculi varie accommodari debent ad Eccleſiæ ædificationem, prout Eccleſiæ utilitas requiret, tam uſitatas mutare & abrogare, quam novas inſtituere conveniet.* Eoq; non probantur mihi, qui (ut ſerviant pręconceptæ ſuæ opinioni, V. C. de Feſtis omnibus abolendis, &c.) ita temere violare pręſumunt decreta Eccleſię, in ſe nihil complectentia, quod Dei verbo adverſetur. Fateor lubens, tranſgreſſionem decretorum Eccleſiaſticorum circa indifferentia, ſtatim peccatum non implicare; interim dum quis ea præfracto & obſtinato animo, (tantū ut ſingularis videatur) violat, ſimul in regulam pacis, charitatis, honeſtatis, & ædificationis, à Deo generalibus præceptis injunctam, impingit. Amplector quidem utraq; manu illud D. Piſcatoris in Obſervat. ad Galat. 2. 3. *Quum adiaphora obruduntur Eccleſiæ, tanquam obſervatu neceſſaria ad ſalutē: miniſter Verbi conſtanter iſtiuſmodi doctoribus reſiſtere debet, exēplo Pauli.* At quomodo ex his collegeris, ſtatuta Eccleſię, antiquę quoque, de Feſtis anniverſariis, Synodo Dodracena confirmata, impune violare licere? prout *D. Voetius ſuum Reyneßium* docuit, pag. 71.

Velim tamen circa Cæremonias & ritus Eccleſiaſticos, duas neceſſarias XIV
cautiones quam diligēter attendi. I. Cavendū ſedulo, ne ſtatuta Eccleſię de ritibus, aliiſq; rebus ſua natura Adiaphoris, aut ea intētione ſanciantur à ſuperioribus, aut etiā ab inferioribus (quibus obſequii gloria relicta eſt) recipiātur, quaſi pariter conſcientiā obligarent, atq; leges Divinę: id eſt, quaſi reatus Gehennę incurratur, ex illorum quacūq; violatione, licet id accidat aut abſq; contēptu pręcipientium, aut ſcandalo aliorū. Prudenter & verè Gerſon. l.d. *Abutūtur ſua poteſtate, qui volūt ſuas omnes ordinationes*

robur habere, per obligationem ad pœnam æternam. II. Cavendum quoque Ecclesiæ Antistitibus, ne cumulentur nimis Cæremoniæ, prout factum est in Papatu. Quod cum displiceret ipsi Gersoni part. 1. de nupt. Christi & Ecclesiæ, erupit in hæc verba: *Quid vult constitutionum talis multiplicatio, Euangelio nec cognito, nec observato? Sciatur in primis, & servetur Euangelium.* Et de vita Spirituali Coroll. 14. part. 3. *Tanta est hujusmodi constitutionum multitudo, ut, si teneerentur in suo rigore, maxima pars Ecclesiæ damnaretur.* Modus ergo servetur, quem prudenter definit Calvinus l. d. §. 14. *Modus* (inquit) *in Cæremoniis tria spectat. 1. In numero paucitatem. 2. In observatione facilitatem. 3. In significatione dignitatem, quæ etiam claritate constet.* Secundum quas regulas si Cæremoniæ Ecclesiasticæ exactæ fuerint, ne quidem ipse Calvinus atro carbone eas notare sustinet. Sic enim loquitur in Tract. de optimo Ecclesias Reformandi genere, cap. 6. *Verum ne quis calumnietur, nos in rebus externis nimium esse morosos, qui adeo præcise tollamus omnem libertatem: hic testatum velim piis Lectoribus, me non de Cæremoniis litigare, quæ decoro tantum & ordini serviunt; vel etiam symbola sunt & incitamenta ejus, quam Deo deferimus, reverentiæ.*

XV. Reliquum est, ut definiamus secundum certa præcepta, quomodo unusquisque tum ratione sui, tum aliorum, se gerere debeat in legitimo Adiaphororum usu. Eoque veris Adiaphoris quivis Christianus fidelis (nisi forte Magistratui aut Politico aut Civili aliter statuere placuerit) quovis tempore & loco, pro ratione sui commodi aut uti, aut etiam abstinere potest. Quare Apostolus edicit Col. 2. 16. *Ne quis vos judicet in cibo & potu.* & 1. Tim. 4. de ciborũ indifferente usu, ita loquitur: *Omnis creatura Dei bona est, & nihil rejiciendum quod cum gratiarũ actione sumitur. Sanctificatur enim per verbum Dei, & per orationem.* Cum vero duplex humanæ vitæ conditio sit, una ψυχικὴ, quæ concernit præsens seculum, & altera πνευματικὴ, quę futurum respicit: Ad animalem illam vitam pertinet cibus, potus, amictus (ut & quodlibet aliud externum, ἀδιάφορον) neque illius usurpatio cum spirituali vita confundi debet. *Esca* (inquit Paulus 1. Cor. 6. 13.) *ventri & venter escis conditus est.* & 1. Cor. 8. 7. *Esca non commendat nos Deo. Neque enim si manducaverimus, quicquam amplius habebimus, neq; si non manducaverimus, quicquam minus.* Unde occurrunt hęc verba Pauli 1. Cor. 10. 25. de ἐξουσίᾳ & libertate Christiana, opposita Judaicis traditionibus: *Quicquid in macello venditur, edite, nihil interrogantes propter conscientiam. Domini enim est terra, & plenitudo ejus.* Omnium

vero clarissimus est locus Pauli, de usu τῶν ἀδιαφόρων, ad Rom. c. 14. ubi tribus regulis, omnia, quę hic observanda sint, complectitur. 1. Infirmos in fide non esse rejiciendos. 2. Conscientias non esse turbandas. 3. Ex rebus adiaphoris & mere externis non esse judicandum de doctrina & fide aliorum. Magnus ille Chamierus, comparando hunc locum cum aliis locis παραλλήλοις, apud eundem Paulum occurrentibus, tom. 3. lib. 17. cap. 7. Adiaphora dicit regulari duobus pręceptis, quorum prius ex Rom. 14. 14. appellat *regulam conscientiæ*: posterius, adducto loco 1. Cor. 6. 10. & 10. 23. vocat, *regulam prudentiæ*. Alii attendi hic volunt tres regulas. 1. *Regulam fidei*, Deum respicientem, ut certo scil. constet, hoc illud ve esse rem indifferentem. 2. *Regulam charitatis*, quæ concernit nos ipsos, ne scilicet scandalum demus. & 3. *Regulam prudentiæ*, quæ concernit proximum, ut scil. habeatur ratio circumstantiarum. Quo omnia tamen distinctius atque explicatius cognoscantur, subsequentes regulæ distincte proponendæ videntur. I. Perpetuo fidei caussa præferri debet charitati. Et consequenter Deus aliquid præcipiens definite, æstimari debet præ hominibus determinationem facientibus circa Indifferentia. Peremptoria siquidem (fas fuerit ita loqui) hæc Dei Lex est, ab Apostolis hoc verborum compendio comprehensa, Act. 4. 19. *Oportet Deo magis obedire, quam hominibus*. II. Necessaria fieri debent: In non necessariis, quæ tamen licita sunt, ea moderatio observari debet, ne aut exempla nostra aliorum conscientias lędant, aut publicæ concordiæ officiant. Mihi hic semper Jurisconsultorum regula arrisit: *Quod tibi non nocet, & alteri prodest, hoc præstari debet*. III. Adiaphora per accidens fiunt observatu necessaria, quando de iis aliquid definit sive Ecclesia, (exemplum occurrit Act. 15. 28.) sive Magistratus. IV. Interim, quæ ita definita sunt, sive à Senatu Ecclesiastico, sive Politico, in casu necessitatis intermitti possunt. Unde & Christus de lege Divina dispensavit, quum discipuli illius spicas vellerent, Matt. 12. 1. atque tum de legibus Ecclesiasticis, tum Politicis circa Adiaphora (propter varia pericula, quæ sępe oboriuntur) dispensari posse, videtur colligi posse ex hoc Pauli dicto 2. Cor. 13. 10. *Data est nobis potestas in ædificationem, non in destructionem*. V. Contradici constanter debet adversariis, quotiescunque ita pręfracte urgent traditionum suarum observationem, ut putent hoc conducere saluti æternæ. Hoc in casu insidiatoribus libertatis nostræ nihil est largiendum, quo Christiana libertas incolumis sit. Quum ipsi discipuli Christo

Matth. 15. 12. non ſine ſtomacho objicerent: *Noſti Phariſæos, audito iſto ſermone, offenſos fuiſſe?* Chriſtus reſpondit: *Omnis planta, quam non plantavit Pater ille meus cœleſtis, eradicabitur. Omittite illos, duces ſunt cœci cœcorum*, &c. Quo pertinet & illud Pauli factum, quod noluerit circumcidere Titum, Iudæis hoc efflagitantibus, velut rem neceſſariam. VI. At, ſi quis fuerit apud infirmos, quos erudire & eoſdem traducendo ad meliorem ſenſum lucrifacere poſſit; ſuam libertatem aſſerendo, eam, (quicunque etiam obloqui voluerint) ſibi ſartam atque tectam præſtare debet, eo uſque quoque, ut alios auſit reprehendere, qui ſecus fecerint. Sic Paulus Petrum reprehendit, quod infirmorum, qui ex Gentibus acceſſerant, conſcientiam vacillantem ſuo exemplo non confirmaſſet Gal. 2. 11. VII. Quod ſi ejuſmodi infirmi occurrerint, qui facile erudiri non queant, ac habeant conſcientiam teneriorem, faciendum eſt Charitatis officium, & inſerviendum eorundem opinioni. Obſervavit hoc Paulus, cum veniſſet Hieroſolymam. Nam cum in tanta multitudine, pauci aut nulli eſſent, qui ſufficienter edocti forent de libertate Euangelica, plurium opinioni acceſſit, atque cum iis una raſus fuit, Act. 21 Hinc & idem Paulus hanc fert legem, Rom. 14. 1. *Infirmum fide aſſumite*. Et hæc ſunt, quę, ad modum regularum, putavimus ulterius circa Adiaphora annotanda eſſe, quæ ſi libuerit alicui componere cum præcedentibus, ſpeciatim cum illis, quæ propoſuimus ſect. 9. hujus Exercitationis primæ, nihil à nobis præteritum eſſe videbit. Omnia vero ſubjecta ſunto judicio Eccleſiæ Orthodoxæ, & filiorum Prophetarum, quorum labia hactenus ſapientiam cenſentur cuſtodire, quam ipſi non recedant ab ipſo Dei verbo.

EXERCITATIO II.
DE
SCANDALIS.

1. *De voce Scandali, & de varia illius diſtinctione.*
2. *Scandalum hic conſiderandum definitur, illiuſq; requiſita notantur.*
3. *Scandalum dividitur in datum & acceptum. Speciatim agitur de Scandalo, occaſione rei malæ dato.*
4. *Agitur de Scandalo, dato occaſione rei indifferentis.*

5. *Quid*

5. *Quid sit scandalum acceptum; simul arguitur Reynesius, distinguens inter Scandalum acceptum & arreptum.*
6. *De subdivisione Scandali accepti. Speciatim de eo, quod humanum dicitur, & de variis illius differentiis.*
7. *De scandalo accepto piorum.*
8. *De scandalo diabolico, quod potius ad datum scandalum referendum esse ostenditur.*
9. *Respondetur ad duas quæstiones Scandalum concernentes.*
10. *Divisio scandali in publicum & privatum.*
11. *Divisio Scandali ratione personarum.*
12. *Quam scrupulose cavendum sit, ne cui simus scandalo.*

POst Homerum Iliada scripturus videar, quod, post accuratam maximi Calvini, incomparabilis Gomari, (egit hoc in appendice, ad cap. 14. ad Romanos) subtilissimique Cameronis de Scandalo Diatribam, meas qualescumque commentationes, ad modum Exercitationis, de eadem materia proponere sustineam. Sed, quod in subsequentibus Exercitationibus, sæpissime recurrat distinctio in Scandalum datum & acceptum, atque personatus Reynessius, à suo Doctore (qui eum subornavit) novarum distinctionum pulverem spargere edoctus sit, necessitas quadantenus imposita fuit, hoc agendi. De vocis Etymologia nihil addimus, quod omnia, quæ hic dici possent, complexus sit ὁ πάνυ D. Gomarus. Vox, origine Græca, Latina quoque civitate donata est. Sic enim legas in Glossario quantivis pretii: Σκάνδαλον, *Scandalum*. In eodem Glossario, vox Synonyma πρόσκομμα redditur offendiculum. Proprie vero σκάνδαλον notat lapidem aut simile quid, ad quod aliquis offendendo pedem, possit impingere. Quomodo legitur de Iudæis in libro Iudith cap. 5. vers. 1. quod ἔθηκαν ἐν τοῖς πεδίοις σκάνδαλα. Quibusdam placet distinguere inter scandalum corporis, & scandalum animi. Ad scandalum corporis, quod fuerit offendiculum corpori objectum, quo minus functionibus suis sufficere queat, vulgo referunt illud, quod dicitur Levit. 19. 14. *Ante cœcum ne ponito offendiculum.* At tale offendiculum, hic non respicitur. Scandalum animi est, quando intellectus ex apprehensione alicujus rei, quam malam esse putat, sic dejicitur & infirmatur, obveniente quoque inferioribus facultatibus tristitia, ut voluntas aut prona feratur ad imitan- I.

 dum

dum illud, ob quod intellectus turbatur: aut etiam ad aversandum illud, quod aliâs argui non meretur. Scandalum hoc, ita late hactenus consideratum, non inconvenienter distingui potest in ***internum*** & ***externum***. Scandalum ***internum*** est, quando vetus homo offendiculum prębet novo homini, eique obstaculo est, quo minus obsequi possit Spiritui regeneranti. Huc facit Christi dictum Matt. 5. 29. ***Si oculus dexter te scandalizat.*** (σκανδαλίζει) Et, quãta inde tristitia sępe oboriatur, patet ex querela Pauli, Rom. 7. 24. ***Ærumnosus ego homo, quis me eripiet ex isto corpore mortis?***

II. At ***internum*** scandalum hic non respicitur, verum ***externum***, quod foris quasi accidit, & est omne illud, quod alicui prębere potest, si non caussam, saltem occasionem ruinæ. In iis, quæ sub titulo Ἀσκητικῶν Basilio asscribuntur, (judicio quorundam, ut refert Sozomenus lib 3. cap. 14. Author illorum fuerit Eustathius Sebastenus) Scandalum sic definitur: Σκάνδαλόν ἐστιν ὡς ἐγὼ λογίζομαι ἐκ τῶν γεγραμμένων ὁδηγούμενος· πᾶν τὸ, ἤτοι εἰς ἀποστασίαν τινὰ τῆς κατ᾽ εὐσέβειαν ἀληθείας ἄγον, ἢ πρόσλκησιν τῆς πλάνης ἐμποιοῦν, ἢ οἰκοδομοῦν εἰς ἀσέβειαν, ἢ καθόλου πᾶν τὸ κωλύον τῇ ἐντολῇ τοῦ Θεοῦ ὑπακούειν, μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ θανάτου. ***Scandalum est, quemadmodum ego ratiocinor secundum ductum Scripturarum: Quicquid vel ad defectionem, à veritate pietatis abducit, vel efficit ut error alliciatur, vel adjuvat impietatis ædificationem, vel omnino quicquid impedimentum infert, & prohibet, quo minus obediatur mandato Dei, etiamsi ipsa mors oppetenda sit.*** Ex Hieronymo tom. 9. sive in cap. 15. Matthæi, alia definitio colligi potest, quando ibid. sic loquitur: ***Quia crebro teritur in Ecclesiasticis Scripturus, scandalum: breviter dicamus quid significet*** σκολιὸν ***& scandalum nos offendiculum, vel ruinam & impactionem pedis possumus dicere. Quando ergo legimus, de minimis istis scandalizaverit quempiam, hoc intelligimus, qui dicto factove occasionem ruinæ cuiquam dederit.*** Brevi nostræ descriptioni, paucissimis verbis comprehensæ, nihil hactenus superaddo. & recte observavit D. Gomarus, vulgarem descriptionem, quæ vulgo colligitur ex verbis Hieronymi, æquo angustiorem esse, quum silentium & perpessio, scandali quoque materiam exhibere queant. quæ ulteriori declarationi serviunt, in subsequentibus convenienter exhibebuntur. In scandalo autem quatuor occurrunt, distincte consideranda pro perfecta illius cognitione. 1. Principium fundamentale. 2. Res, seu materiale, in quo occurrit scandalum. 3. Formale ejusdem. Et 4. consequens. Quod ad principium fundamentale, est Dei Lex, cui si quid adversetur, datur scandalum; quod accipi quoque potest, ratione

tione

tione facti, aut dicti, Legi Dei alias non adverſantis, ratione illius, qui aut principium fundamentale non bene intelligit, aut non legitime applicat. Quum vero principium hoc fundamentale invariabiliter ſe habeat, & ſit perpetua regula eorum, quæ agimus: aliter fieri non poteſt, quin æque à parte Dei, ut judicis, ſcandalum deur, quando aliquid à Lege recedens, ab hominibus non cognoſcitur, aut ſaltem ut Dei Legi adverſans non cognoſcitur; atque cum homo illud, qua tale cognoſcit. Nam, ut de Davide, qui clam peccaverat, Deus per Nathanem edicit, quod *occaſionem dederit irritandi contemptim Iehovam inimicis ejus*, 2. Sam. 12. 13. 14. ita illa quoque res, velut Dei Legi adverſans, ſcandaloſa judicatur, quæ alios offendere poteſt, licet actu non offendat. Non enim Deus tam rei eventum, quam agentis voluntatem, intentionem, & operis à ſua Lege deviationem reſpicit. Quomodo Chriſtus Matth. 16. 23. Petro dicit: *Vade poſt me Satan, ſcandalum es mihi.* Nec tamen ipſe Chriſtus actu à Petro ſcandalizari poterat: propterea tamen ſcandalum dixit, quod talia diceret Petrus, quæ aliis ſcandalo eſſe poterant. Et juxta Paulum 1. Cor. 8. 13. Eſca vitanda eſſe dicitur, quæ ſcandalo eſſe poteſt, licet ſemper actu ſcandalo non ſit. 2. Res, ſeu materiale in quo ſcandalum occurrit, eſt omne illud, quod aut Legi Dei eſt conſentaneum, aut ei adverſarium, aut indifferens. 3. Formale, eſt judicium alterius de ejuſmodi re, ratione cujus ſi mox non obveniat inclinatio ad imitandum, oboritur tamen offenſio, ſæpe quam gravis, atque conjuncta cum indignatione. Hoc judicium cum errore ſemper conjunctum eſſe, dein liquebit. 4. Conſequentia ſcandali ſunt varia & multiplicia: cæterum pro diſtincta ratione ſcandali, *vel dati*, *vel accepti*, diſtincte poſtea conſideranda venient.

Scandalum in genere hactenus conſideratum, vulgo, nec inconve- III.
nienter diſtingui ſolet in ſcandalum *datum ſeu activum*, *& acceptum ſeu paſſivum*. *Activum*, ſive *datum* ſcandalum eſt, cujus culpa provenit à rei ipſius Authore. Sive, eſt illud cum aliquis alteri ſi non efficacem cauſſam lapſus præbet; offerat ſaltem expeditam labendi occaſionem. Hoc ſi ſecundum materiale ſpectetur, aut oritur ex eo, quod per ſe malum eſt, hoc eſt, diſerte Lege Dei prohibitum: aut ex eo, quod cum in ſe Indifferens ſit, intempeſtive tamen vel fit, vel omittitur, contra charitatis legem. Qui ſcandalum dat priori modo, is vel deſtinato conſilio hoc agit, vel deſtinatum conſilium non habet. Illo modo ſi agat, hoc agit, ut, quod ipſe agit, perperam alii imitentur; quemadmodum factum

fuit

fuit à Bileamo, de quo dicitur Apoc. 2. 14. quod *docuerit Balacum objicere offendiculum coram filiis Israëlis, ut ederent ex iis, quæ simulacris erant immolata, & ut scortarentur.* Non destinato vero consilio eorum, qui delinquunt, scandali materia evadunt omnes hęreses, omnia flagitia, omnes actiones aut omissiones pugnantes cum lege Dei; &,ut uno verbo multa complectar, quicquid adversatur dilectioni Dei aut proximi. Sive vero hoc, sive illo modo scandalum detur, applicare licet duram illam & tremendam Christi sententiam Matth. 18, 6. *Quisquis offendiculo fuerit uni ex parvis istis, qui in me credunt, præstiterit ei, ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, ac demergatur in profundo maris.* At deveniendo ad formale scandali hoc modo dati, quicumque malum perpetratum, aut ea destinatione ut cedat in scandalum, aut absque tali destinatione, ad modum remorę & impedimenti sibi esse deputant, quo minus alacriter propositum sibi stadium per observationem Divinorum pręceptorum decurrant judicio se vacillare ostendunt. Nam qui confirmatiores sunt, talibus non moventur. Patet in Pinees, qui tot millibus Israëlitarum pellectis ad scortationem, non modo immotus perstitit, Num. 25. Verum etiam *judicium* in alios *exercuit*, Psal. 106. 30. Atque cum omnes spectet admonitio Pauli Rom. 12. 2. *Ne vos configurate seculo isti.* vereq; fideles, quotidie cum Davide dicant, *Ne sinas inclinari animum meum ad rem malam, ad agitandum actiones per improbitatem cum strenuis operam dantibus iniquitati: etiam ne inescer rebus amœnis eorum.* Psal. 141. 4. necessum est ut illi ex fidelibus quoque, qui pervertuntur, (Deo quasi manum suam subducente) judicio antea vacillent, quam exemplo aliorum ad peccata se accingant: quod in irregenitis nemo mirari potest, quum juxta Apostolum, *ambulent in vanitate mentis suæ, tenebris obscuratam mentem habentes*, Eph. 4. 16. 17. quare & præcipites ad Infernum tendunt, quod eò promiscuam multitudinem ruere videant. Scandali vero hac ratione secundum suum materiale & formale definiti, quæ non sunt consectaria, si illa dentur ab iis, qui censentur esse in communione Ecclesiæ? Bifariam illa possunt attendi, vel ratione eorum, qui sunt ἔξω, sive *foris*; vel ratione eorum, qui sunt ἔσω, sive intus, prout Apostolus distinguit, 1. Cor. 5. 12. Quod ad illos, qui *extra* seu *foris* sunt (quales non agnoscuntur in cœtu fidelium) illis offertur occasio traducendi doctrinam ipsius Ecclesiæ, dum metiuntur eam ex moribus illorum, qui eandem profitentur. Quare Apostolus dicit Iudæis, qui degeneres erant, Rom. 2. 13. *Dei*

nomen propter vos blasphematur inter gentes. Quo ſpectat quoque hæc ejuſdem admonitio, 1. Tim. 6. 1. *Quicunque ſub jugo ſunt ſervi, ſuos dominos omni honore dignos ducunto, ne Dei nomen & doctrina blasphementur.* & Tit. 2. 5. Anus vult eſſe *temperantes, caſtas, domi manentes, bonas, quæ ſeſe ſubjiciant ſuis viris: ne ſermo Dei blasphemetur.* Qui vero ſunt in ipſo cætu fidelium, ſi modo genuini Chriſtiani nominis profeſſores fuerint, ſerio contriſtantur, uſque adeo ut dicant cum Davide, *ſimul ac video perfide agentes, faſtidio me ipſum torqueo; quod ſermonem tuum non obſervent*, Pſal. 119. 158. Qui active hic ſeſe habent, ſive fuerint ſcandaloſi in doctrina, ſive in moribus, ſi admoniti ab Eccleſia, non reſipiſcant, tollendi ſunt è medio, 1. Cor. 5. 2. 11. atque caſtigandi, ne probro amplius ſint Eccleſiæ. Quod, quomodo & quo ordine fieri debeat, hic non definio, aliquando, ſi annuerit Juſtiſſimus & certiſſimus omnium ſcandalorum vindex, ex profeſſo hoc acturus.

Ratione rei, quæ in ſe eſt Adiaphora, Scandalum quoque datur, IV.
quotieſcunq; circa uſum illius aliquis abutitur ſua libertate per Chriſtum parta. Cujus Scandali materiale ſi conſideretur, ſane illud in ſe neque malum, neque peccatum eſt; ſed conſideratum ratione animi & intentionis illius, qui eo utitur, illudque ſibi mancipat, peccatum evadit: &, ut ad formale quoque accedamus, illud ipſum Scandali faciem induit, ratione illorum, qui de uſu talis rei ſufficienter non ſunt eruditi. Hic enim notari debent tria diſtincta hominum genera. I. Quidam ſunt docti Chriſtianam libertatem, eoque firmi & validi cenſentur. His Scandalo neutiquam eſt factum Adiaphorum, ſed potius gaudio & conſolationi. II. Quidam ſunt obſtinati atque indociles, de quibus obſervari debet hæc Chriſti regula: *Omittite eos, quia cœci ſunt, & duces cœcorum*; quod licet Chriſtus Matt. 15. 14. de Phariſæis dixerit, convenienter tamen omnibus hujus ordinis applicari poteſt. III. Quidam ſunt infirmi & veluti puſilli in Schola Chriſti. Horum ratio habenda eſt accurata in uſu τῶν ἀδιαφόρων. Quiſquis enim, cum Scandalo talium, utitur Adiaphoris, charitatis legem violat ſimulque Chriſti fidem abnegat. Hoc Scandalum vulgo vocatur *Scandalum infirmorum*, atque de eo accurate diſputat Paulus Rom. 14. & 1. Cor. 8.

Succedit *Scandalum paſſivũ*, ſive *Scandalum acceptũ*, ſic vocari ſolitum, V.
quod homines illud ſibi accipiant, vel ex aliorum recte factis, dictis,

 conſiliis;

conſiliis; vel ex doctrina recta & externa Eccleſiæ forma; vel in genere, ex aliis rebus quibuſcunque. In ſpecie vero, eſt dictum aliquod noſtrum, conſilium, aut factum pium, juſtum, aut per ſe honeſtum, aut ſaltem non improbe aut importune admiſſum, propter quod tamen quiſpiam male de nobis, ſed tamen immerito, vel ex quadam perverſitate, aut ſiniſtra quadam animi malignitate, aut errore judicat, ſimulq; in offenſionis occaſionem rapit. Chryſippus noſter Reyneſſius, forte à D. Voetio edoctus, videtur hic idem inveniſſe, quod pueri in faba ſolent: ſic enim pag. 171. philoſophatur: *Diſtingui* (inquit) *debet*, dare *ſcandalum, &* pati *ſcandalum; quemadmodum ſæpe ſcandalum* accipitur, *ubi non* datur, *ita ſæqe* datur, *ubi non* accipitur; datur *quoties quis imprudentia aut impudentia ſua alteri labendi occaſionem objicit*, accipitur *quoties quis ad oblatam occaſionem offenditur: Quod enim vulgo* acceptum *dicitur*, *id* arreptum *potius quam* acceptum *dicendum. Atque ita ſcandalum diſtingui poſſet: quod aliud eſſet* datum; *aliud* acceptum *cum datur; aliud* arreptum *cum ne datur quidem*. Sed, mira hæc ſubtilitas! quis negavit unquam ſcandalum datum materialiter committi poſſe, ut tamen formale, ſeu offenſio, à parte proximi non accedat? Supra nos hoc docuimus *Diſtinct.* 2. ex Matt. 16. *Acceptio* illa ſcandali, unde homo noſter fabricatur tertiam, ſed intermediam quaſi, ſcandali ſpeciem, provenit ex natura ipſius dicti vel facti, quod, ſi non adverſetur legi Dei, atque *Adiaphorum* agnoſci queat, ſaltem non habet circa ſe omnes requiſitas circumſtantias: & tale ſeu dictum, ſeu factum, in ſe ſcandaloſum eſt, etiamſi ad offenſionem actualem alterius (in hoc conſiſtit ſcandali completi quaſi formalitas) non pertingat. Accidit vero hoc vel ex conditione perſonæ, quæ non offenditur, vel ex ſingulari gratia, quæ divinitus alicui conceſſa fuerit. Prioris exemplum habemus in Chriſto, Petri ſcandalum (omnino ad ſcandalum datum pertinens, eo ſenſu, quem antea propoſuimus) retundente, Matt. 16. 23. Poſterioris exempla in multis fidelibus occurrunt. Hinc dicitur Pſal. 119. 165. *Pacem multam eſſe diligentibus legem tuam, neque eſſe eis offendiculum.* Pulchre Macarius Homil. 25. οἷς ἐνυπάρχει ὁ θεῖος νόμος οὐκ ἐν μέλανι καὶ γράμμασιν ἐγγεγραμμένος, ἀλλ᾽ ἐν καρδίαις σαρκίναις ἐμπεφυτευμένος, οὗτοι τοὺς τῆς διανοίας ὀφθαλμοὺς φωτισθέντες, καὶ ἀεὶ ὀρεγόμενοι, οὐ τῆς αἰσθητῆς καὶ βλεπομένης ἐλπίδος, ἀλλὰ τῆς ἀοράτου καὶ νοητῆς περιγίνεσθαι τῶν τοῦ πονηροῦ σκανδάλων ἰσχύουσιν, ἀλλ᾽ ἐκ τῆς ἀηττήτου δυνάμεως. *Quibus ineſt divina lex, non atramento, aut literis ſcripta, ſed in cordibus plantata,*

plantata, hi oculis intellectus illuminati, perpetuoq; desiderio capti non sensibilis, aut visibili spei, sed invisibilis & intellectualis, superare nequißimi scandala possunt, per invictam tamen virtutem. Neque enim est cujusvis, sed in quo occurrit plenitudo Sp. Sancti, non offendi in re quaquam. Interim nulla est ratio cur hoc contingens, superveniens scandalo dato, constituat distinctam ab eo speciem, & quod in Scholis vulgo *acceptum* scandalum dicitur, *arreptum* vocetur. Convenientius ab aliis *Scandalum per accidens* vocatur, quum non secundum naturam suam peccatum efficiat, sed, duntaxat vitio alterius, rei, in se haut malæ, peccatum accedat. Materiale hujus Scandali est res in se bona: formale vero consistit in erroneo judicio, sinistre apprehendente quod bonum est.

Paßivum hoc, seu *acceptum* Scandalum vulgo rursum distingui solet in VI.
Scandalum humanum, & Scandalum *diabolicum.* Illud iterum est duplex, vel *impiorum,* vel *piorum infirmorum.* Impii vel sunt extra Ecclesiam, vel in externo Ecclesię cœtu: his ut genuinis hypocritis si scandalum detur, scandalum hoc *Pharisaicum* dicitur, quod Pharisæis fuerit familiare. Sic Pharisæi *audito sermone Christi* de vanitate humanarum traditionum, *offensi sunt*, Matth. 15. 12. & *temporarii*, *orta persecutione propter sermonem* Dei, *statim offenduntur*, Matt. 13. 21. Contingit vero utrosque offendi 1. vel infima specie, humilitate, & cruce Christi in assumpta carne, 1. Cor. 1. 23. Vel 2. Euangelii absurditate imprudenter concepta, novitatis suspicione, simplicitate doctrinæ Euangelii, gratiæ prædicatione, prædestinationis articulo, veteris hominis mortificatione, Matth. 15. 12. Vel 3, externa Ecclesiæ forma. 4. Vel priorum vita & actionibus, quibus sentiunt se redargui libero Adiaphororum usu. Vel 5. cruce & persecutionibus, quę professionem Euangelii comitantur. Vel alia quoque ratione. Sed unde quoque hoc scandalum oriatur, pii nihili illud facere debent, exemplo Christi, cujus hæc vox est, Matth. 15. 14. *Omittite illos: duces sunt cæci cæcorum.* & Prophetarum, speciatim Eliæ, 1. Reg. 18. 17. 18. & Amosi, Amos. 7. 10. & seqq. similiter fidelium, Act. 17. 6. Hic locum habet illud Tertulliani de veland. virgin. cap. 3. *Scandalum nisi fallor, non bonæ rei, sed malæ rei exemplum est, ædificans ad delictum. Bonæ res neminem scandalizant, nisi malam mentem.* Item illud Gregorii Magni hom. 7. in Ezech. quod insertum quoq; est regulis lib. 5. Decret. *In quantum* (inquit) *sine peccato possumus, vitare proximorum scandalum debemus: si autem de veritate scandalum sumitur, utilius permittitur nasci scandalum, quam veritas relinquatur.* Quod ipsũ respiciens Bernardus epist. 78.

dicit: *Nec cautior sum in verbo, nec circumspectior in sensu, illo qui ait: Melius est, ut scandalum oriatur, quam veritas relinquatur.*

VII. Scandalum *acceptum* piorum est, quod ab infirmis adhuc in Ecclesia, aut minime malis, accipitur; invigilantibus tamen ad hoc maligniori- bus, qui occasione hujus scandali, Euangelii doctrinam rudioribus incertam reddere student. Ei ratione piorum occasionem præbent 1. vel Ecclesię persecutio, oppressio, & innocentium supplicia. Vel 2. hęreses & dissensiones in Ecclesia. Vel 3. Adversariorum Ecclesiæ multitudo, potentia, & auctoritas. Vel 4. florens impiorum fortuna, & prosper rerum successus, Ps. 73. 2. Hoc vero scandalum rursus pii superant, confirmante eos Sp. Sancto: atque, ut hic multum eos juvare possunt preces; ita diligenter attendere convenit, ad conditionem regni Christi, ad regimen Dei circa suos & impios, quod & Asaph attendit d. Psalm. vers. 20. ad Dei occulta judicia, & immutabile decretum; speciatim Dei imperscrutabilem sapientiam, liberam voluntatem, & sanctissimam justitiam. Nos homines duntaxat œconomi sumus, Deus est Paterfamilias, cujus sumptu omnia fiunt. Si quam ergo offensionem arripiamus ex impiorum in aspernando Euangelio indignissima perversitate, eam referamus ad rectissimam & liberrimam Dei voluntatem: si horum injustitia nos offendat, recreet nos justitiæ Dei memoria: si horum in conculcandis margaritis stultitia nos ad impatientiam irritet, eandem placet sapientiæ Dei cogitatio, quæ id sapienter faciendum decernit, quod illi prę stultitia faciunt: si quorundam levitas nos vellicet, quod illud fastidiose & subito respuant, quod primum avide arripuerunt, medeatur constans & immutabile Dei decretum, quod ita fieri ab æterno constituit. In summa tanto magis nos consolemur & erigamus, quanto Dei justitia, sapientia, & constantia, hominum flagitiosissimâ injustitiâ major & excelsior est.

VIII. *Scandalum diabolicum* sic communiter describunt Theologi, quod sit illud, cum proterve homines carnales sanctorum lapsus & vitia captant ad peccandi licentiam; eum in finem, ut possint impune præcipites proruere in quæcunq; flagitia: addunt Diabolicum vocari, non à subjecto, sed à qualitate, quod malitiose non tam in dedecus Sanctorum, quam in contumeliam Dei velut velamen malitiæ apprehendatur. Sed, quod pace eorum dictum sit, male hoc scandalum refertur ad scandalum acceptum. Nam, si Sanctorum lapsus (non fuerunt unquam ulli illorum, in hoc mundo plene sanctificati) vere fuerint lapsus, quod legi Dei adver-

verſarentur; etenim à parte peccantium habuerunt rationem ſcandali a-ctivi, ſive dati. Quomodo ęque Noach inebriatus Gen. 9, 22. Loth ince-ſtuoſus, Gen. 19. 30. 31. & David adulter, 2. Sam. 11. 2. 3. 15. dederunt ſcan-dalũ, atq; Petrus, abnegando ſuum Dominum Ieſum Chriſtũ, Matt. 26. quod vero per artes diaboli, ſecundum ſtupendum judicium Dei, quidã in peccando obfirmati, lapſus, Sanctorum alias virorum, velut pulvinar apprehendant, quò ſecurius ex ſuo ſenſu peccata perpetrare poſſint, hoc non magis eos poteſt excuſare, atque ſcandali dati indolem pervertere.

Poſſemus videri omnibus eſſe defuncti, niſi ratione ſcandali qua da- IX.
ti qua accepti, ſimulque utriuſque ratione, & quædam dubia eſſent ſolvenda, & quædam communes diſtinctiones elucidandæ. Dubia duo potiſſimum ſunt, qua datum qua acceptum ſcandalum reſpicietia I. Ut ratione illegitimi uſus circa *adiaphora*, prout antea patuit, ſcandalum da-ri poteſt, atq; illud etiam accipi; quæritur, quod ſi occurrant ratione u-ſus Adiaphororum & validi & invalidi, an validorum præ invalidis ha-benda ſit ratio? Si ſoli invalidi occurrant, quin illi debeant reſpici nul-lum dubium eſt: Sed, ſi permixti fuerint, validorum potior ratio eſſe debet: ut patet ex reprehenſione Petri Apoſtoli per Paulum, Gal 2. 14. quum enim Petrus potiorem haberet rationem Iudaizantium fratrum per errorem, quam Gentilium, & probe edoctorum, & de Chriſtiana libertate probe ſentientium, Paulus in os recte ei reſtitit. Nam qui ve-ræ doctrinæ jam initiati ſunt, potiores cenſeri debent iis, qui erro-neæ opinioni nondum renunciarunt. Interim hi ipſi validi, (prout ſuperiori Exercitatione attendimus) ſuo modo ut infirmi conſidera-ri poſſunt. Eoque volumus hęc comparative intelligi. II. An is, qui proponit aliquid in Eccleſia, quod Scripturæ eſt conſentaneum, i-temque Orthodoxæ religionis formulis, cenſeri poteſt ſcandalum da-re? Dubitare non licet, V. C. ſi quis Catechumenis, & infirmis fratribus, intempeſtive ea Chriſtianæ religionis myſteria proponat, quæ capere non queant, & per quorum meditationem ſic turbentur eorum conſcientiæ, ut ſimul minus attendant ad illa, quæ ad ſalu-tem magis neceſſaria ſunt. Obſervatu dignum eſt, quod Paulus ſcribit ad Corinthios ep. 1. cap. 3. verſ. 2. *Lactis potu vos alui, & non ſeca: nondum enim poteratis id ferre.* Valde quoque mihi pro-bantur hæc Cameronis: *Unde* (inquit) *deprehendere poſſumus qui ſint ſchiſmatici, qui minus: non enim ſchiſmaticus eo agnoſcitur, quod fovet perverſum dogma; immo contingit aliquando ut ſententia hominis*

schismatici verißima sit, tamen quia eam neque loco, neque tempore, nullaq; neceßitate urget, schismaticus est, & scandalum objicit Dei populo. Cum enim non agatur salus Ecclesiæ, ostendit se non adductum studio gloriæ Dei, sed sua potius existimationis, Ecclesiam turbasse.

X. Divisiones qua dato qua accepto scandalo communes, duæ sunt. Utrumque est vel publicum, vel privatum. Illud si detur maxime in publico loco, non modo publice innotescit, sed plures quoque offendit: accipi vero dicitur quando ex concione, quæ publice habetur, aut ex alio actu publico, à pluribus per erroneum judicium, accipitur. Privatum scandalum dari censetur, si aliquid in occulto fiat, quod Dei legi adversetur: quod si neminem quoque offenderit, propter illa tamen, quæ antea notata fuerunt, scandalum censeri debet; & quoniam privatum vocatur, eo ipso etiam quando innotescit, pauciores offendit, quoniam paucioribus notum est.

XI. Ratione quoque personarum, qua datum, qua acceptum scandalum variat. Nam, si datur à persona, quæ versatur in mundi illustri theatro, & in aliqua dignitate est constituta, magis nocet exemplum, & pluribus ruinam procurat, quam si privatam vitam ageret, aut alioqui obscura esset persona. Ut enim quo majus fuerit saxum, quod ab alta turri ruit, eo quoque in plurima fragmenta dissilit: ita quo dignior fuerit persona, & in excelsiori dignitatis culmine constituta, eo plures quoque, si cadat, secum in lapsum trahit, atque majorem quoque pœnam meretur. Si is quoque qui alios docet, & sensus exercitatos habet ad discretionem boni & mali, ex doctrina aut orthodoxa, aut re bona scandalum accipiat, argui magis meretur, atque quivis de trivio Christianus.

XII. Et tantum quoque de Scandalis. Faxit Deus, *ut nullam ulla in re præbeamus impingendi caussam*, 2. Cor. 6. 3. & perpetuo *simus sine offendiculo Ecclesiæ Dei*. 1. Cor. 10. 32. Egregie Nazianzenus Orat. 1. καλὸν γὰρ μήτε ἁμαρτάνοντα, μήτε ὑπονοούμενον, ἕως ἂν οἱπέρ τε ᾖ, καὶ ὁ λόγος αἱρῇ, τιθέναι πρόσκομμα τοῖς πολλοῖς ἢ σκάνδαλον. *Pulchrum est enim, nec peccando, nec suspicionem subeundo, quamdiu fieri potest, ac ratio dominatur, offendiculum aut scandalum multis ponere.* Attendi hoc quoque debet ratione ipsius scandali accepti, quod quanquam, ut antea vidimus, imputatur ipsi σκανδαλιζομένῳ: quisquis tamen Deum ex animo timet, quoad fieri potest, ex Christiana charitate, etiam in his infirmorum rationem habere debet, in iis maxime, quorum omissio

nec

nec officium violat, nec conſcientiam lædit. Ita Chriſtus ipſe Matth. 17. 27. etiamſi omni jure, puta Rex cœli & terræ, tributi immunitatem vindicare ſibi potuiſſet: Noluit tamen ea uti, ne alii ſcandalum inde accipere poſſent, (ipſe dicit, Petro ἵνα μὴ σκανδαλίσωμεν ἀυτὺς, *Ne ſimus offendiculo eis*). Ita & Paulus, etiamſi idolothytorum eſum certo modo conceſſum eſſe, dixit; ſe tamen eo abſtinere velle innuit, propter infirmos, qui non recte informati inde ſcandalum accipere poſſent, 1. Cor. 8. 13. *Quapropter ſi eſca offendiculo eſt fratri, non edam carnes in æternum, ne ſim offendiculo fratri meo.* & Rom. 14. 21. *Bonum eſt non edere carnes, neque bibere vinum, neque quicquam facere in quo frater tuus impingit, vel offenditur, vel infirmus eſt.* Non enim omnia, quæ licent, etiam proſunt, 1. Cor. 6. 12. nec omnia, quæ licent, ædificant, 1. Cor. 10. 23.

EXERCITATIO III.

DE

BONIS PSEUDO-SACRIS.

1. *AUthorum multitudini, ſæpe præferendus unus, ſi cum judicio tractarit materiam, circa quam occupatus fuit.*
2. *Nulli probro ducendum, ſi fateatur ſe ſcribendo proficere, etiam uſque ad ſententiæ mutationem.*
3. *Eccleſiæ N. T. Chriſtus non eſt ſtipulatus divitias, & poſſeßiones, nedum bona immobilia.*
4. *Eccleſia V. T.* κτήσει *non poſſedit immobilia, ſed* χρήσει.
5. *Uſque ad Conſtantinum Magnum Eccleſia N. T. caruit bonis immobilibus.*
6. *Bona fanorum Paganicorum non dedit Conſtantinus M. Eccleſiæ, ſed fiſco vindicavit.*
7. *Conſtantini exemplo ſequentes Impp. Chriſtiani templa ipſa locarunt.*
8. *Ut concedente Conſtantino M. Eccleſiaſtici per legata ditari cœperunt, ita bona hæc omnia ſunt carnalia, & poßidentur jure humano. Simul vindicatur locus Matth. 23. 17.*
9. *Eccleſias brevi corruperunt divitiæ, debuitque per Impp. prohiberi, ne aut Eccleſiis, aut Eccleſiaſticis, aliquid legaretur.*

10. *Monachorum insatiabilis avaritia in occupandis fundis.*
11. *Exoriente jam Antichristo, atque à seculo* VI. *quicquid legatum est Ecclesiæ, ad usum idololatricum legatum est.*
12. *Omnia hæc bona ad curam solius Magistratus pertinent.*
13. *Inique traducuntur Canonici Ultrajectini, ut malæ fidei possessores.*
14. *Nec fas est eorum conscientias sub quocunque prætextu turbare.*
15. *In rebus hujusmodi mediis habenda est ratio charitatis.*
16. *Helfricus Vlricus Hunnius, miser & famelicus Apostata, instruxit architectos Consilii Theologici.*
17. *Qui ex verbi Divini ministris Ultrajecti Canonicorum conscientias turbant, ultro pacis ergo potius secedere deberent.*
18. *Supremæ Potestates in Diœcesi Ultrajectina probarunt meam sententiam, cui & accesserunt quatuor ex Reverendis Ecclesiæ Vltrajectinæ Ministris.*

I. QUæ hac exercitatione discussurus sum, si non tam secundum authoritatem legitimam, quam dissidentium numerum expendenda forent, desperarem de successu, paratusq; foret triumphus iis, qui copias suas secundum unum numerum censere sciunt. Sed, quod in vestibulo Geographiæ Strabo dicit, pro me in antecessum laudo: οὐ γὰρ πρόκειται πρὸς ἅπαντας ἀντιλέγειν, ἀλλὰ τοὺς μὲν πολλοὺς ἐᾶν, οἷς μηδὲ ἀκολουθεῖν ἄξιον· ἐκείνους δὲ διαιτᾶν, οὓς ἐν τοῖς πλείστοις κατορθωκότας ἴσμεν· ἐπεὶ οὐδὲ πρὸς ἅπαντας φιλοσοφεῖν ἄξιον. *Neque enim propositum est adversus omnes dicere, sed plerosque missos facere, quos sequi non decet: illos vero indicare, quos in plerisque cum laude egisse novimus.* Quicunque ad lectionem authorum vagam, exalciatum judicium non afferunt, atque phantasiâ magis hærent circa paginas in præsidium memoriæ, quam mente circa rationes, apud sui similes, nullo ferme negotio, vastæ, & tumultuariæ eruditionis opinionem concitare possunt, haut pariter vero sapientiæ, apud illos, qui suo merito censeri merentur, corcula. Unus scriptor plurium instar sæpe habendus est, si maturo judicio, præmeditato consilio, & citra ullius respectum ea tractarit, à quibus, brevi licet libello comprehensis, maluit apud judiciosam posteritatem agnosci & commendari, quam ex libris Elephantinis, vix per indicem ipsis Criticorum filiis notis. Qui gloriam ex librorum multitudine venantur, cum sint homines, per oblivionem ea sæpe jugulant,

gulant, quibus astruendis alibi operose vacarunt. Quod sæpissime Chrysippo Stoico contigisse, observat Plutarch. in lib. περὶ Στοικ. ἐναντιωμ. & Diogenes Laërtius in Chrysippo: item Didymo Grammatico, teste Athen. lib. 4. Δειπνοσοφ. Qui tam multa scripserat, (tria millia librorum & quingentos) ut suorum librorum esset immemor, qui & ideo βιβλιολάθας dicebatur. Judicio ergo singulari opus est, non minus in discutiendis opinionibus, ubi earum delectus occurrit, quam seligendis Authoribus, qui hic duces esse solent: nec pluribus libris in materia certa indiget, qui in optimum incidit. Non inconvenienter Gregorius Nazianzen. de Basilio, Oration. 20. ἤρκεσε γὰρ εἷς ἀντὶ πάντων τοῖς σπουδαιοτέροις εἰς παίδευσιν: *Sufficit unus omnium loco studiosis ad eruditionem.* Quod deinceps ulterius ostendit, quando ait, eum eruditissimum haberi, qui Basilii libros intelligat, quique eos possit explicare. Atque, si dicere debeamus, quod res est, pleræque in Theologia hæreses originem trahunt ab hominibus ingeniosis, & lectionis inexhaustæ: quos cum inanis gloriæ sidus temperaret, vellentque videri non frustra nocturnis chartis impalluisse, ingenium intenderunt, ut novi aliquid invenire possent; atque cum hanc suam Helenam nimis impense diligerent, judicio haut quaquam ingenio respondente, errorum periculosorum deprehensi sunt fautores.

Eo hæc præmitto, quo possim viam mihi sternere ad illa, quæ præsenti Exercitatione astruere laboro, de bonis *Pseudo-sacris*, per abusum vulgo *Ecclesiasticis* dictis: de quibus licet egerim justo opere, suis irrefragabilibus vindiciis munito; quod tamen reliquiæ quædam illius doctrinæ adhuc superessent, visum fuit eas præsenti Exercitatione apponere veritatis studioso Lectori; qui, si notaverit forte, in quibusdam me sententiam mutasse, observet velim, me adversariis quam dissimillimum esse, & in laude ponere, quod accenseri merear illis, qui scribendo proficiunt, quibus perpetuo, ne cum turba errent, obversantur illa Fabii Quintiliani lib. 10. Orator. Institut. cap. 1. *Neque id statim legenti persuasum sit, omnia quæ magni authores dixerint, utique esse perfecta: nam & labuntur aliquando, & oneri cedunt, & indulgent ingeniorum suorum voluptati, nec semper intendunt animum; cum Ciceroni dormitare interdum Demosthenes, Horatio vero etiam Homerus ipse videatur. Summi enim sunt, homines tamen. Acciditque iis, qui quicquid apud illos repererunt, dicendi legem putant, ut deteriora imitentur,* (id II.

 enim

enim est facilius) *ac se abunde similes putent, si vitia magnorum consequantur*. Sed hoc agamus.

III. Ut ergo cuncta ab ovo, & simul quam succincte, accersam, in toto N.T. ne γρῦ quidem occurrit, ex quo colligi possit, Ecclesię, tempore ejusdem colligendæ, deberi bona hujus seculi, speciatim fundos, ac ea, quæ immobilia bona vulgo habentur; cum contrarium potius non inconvenienter ex scriptis Apostolorum & Euangelistarum erui queat. Nam cum, teste Propheta Davide Ps. 45. 14. *tota filiæ Regis*, genuini Salomonis sponsæ, *glaria ab intus esse debeat*; næ pariter, divitiarum splendor, & possessionum terrenarum inanis fiducia, ab ea quam procul esse debent, quum ad thalamum illius propius pauperes, quam divites pertineant: Christo, Matth. 11. 5. edicente, quod *pauperibus Euangelizetur*; & Paulo expresse monente, 1. Cor. 1. 26. eos, qui vocandi essent ad communionem Ecclesiæ, *non esse multos sapientes secundum carnem, non multos nobiles*. Unde expresse quoque, post ipsam Christi resurrectionem Petrus dicit Act. 3. 6. *Argentum & aurum non est mihi*. Fateor quidem, Glossam ordinariam, hanc affingere mentem Apostoli verbis, quasi diceret: *Non habeo hic*. At longe circumspectius Chrysostomus: *Non dixit, non habeo hic, qualia nos dicimus: sed prorsus non habeo*. David in Psalmo Mystico ne nobis faveat, adducta D. Riveti Glossa, laborat ostendere larvatus D. Voetii Hyperaspistes: at fide Voetiana. Sic enim Rivetus ad comma 14. dicti Psal. pag. 465. *commentatur*: Nolim recedere à communi interpretum *sensu*, id referentium ad ornatum interiorem sponsę pręcipuum illum quidem, etsi exterius etiam appareat aliquid, quod eam commendet, sed exiguum id & pretii plane nullius, si cum internis ornamentis comparetur, aut sine illis compareat. Hanc intelligentiam suggerunt omnes fere veteres interpretes, & recentiores, quam sic expressit venerabilis Beza in Paraphrasi Poëtica:

Nec modo tu speciosa foris, pars maxima longe
Intus opum, decorisque tui.

Quasi diceret; præcipua ornamenta spiritualia sunt interna, in corde requirenda. *Hac Rivetus*, quæ nobis sufficiunt. Nec inconvenienter adductus locus Matt. 11. 5. Nam quamvis plerique interpretes intelligant pauperes Spiritu, Theophylactus tamen intelligit pauperes re ipsa Apostolos. Quod & suadere videntur antecedentia. Verum quidem est, Apostolos sub N. T. quoque docere, ministris Euangelii deberi τὰ πρὸς τὸ βίον: interim quam modestissime docent, Domini Jesu

Christi

Christi institutum esse, (1. Cor. 9. 14.) *ut qui Euangelium annunciat, de Euangelio vivat*; idque, non ut principi *tributum pendi*, sed ut (*ibid vers.* 7.) *militi stipendium reddi volunt*; quamvis ne ipsi quidem (*ibid vers.* 15.) hoc exigant summo jure. Tantum gregibus demonstrant, quid æquitas, quid gratitudo ab ipsis hoc loco requirat; ut ii, sponte, proprioque judicio impulsi, magis quam jussi, suas partes exsequantur; nedum ut anxie, ac morose, primitias, decimas, fundos, aliaque quæ ultimis tabulis legari solent, à subditis sigillatim sibi aut offerenda, aut pendenda indicant. Contrarium non evincunt pauci illi divites, qui ab Apostolis vocati sunt ad communionem Ecclesiæ, quorum fit mentio Matth. 27. 57. Luc. 19. 2. Act. 8. 27. & 1. Tim. 6. 17. quosque objicit *Reinesius*, siquidem vocati sunt ut essent membra Ecclesiæ, non vero illius antecessores & pastores. Preterea hi divites & potentes adeo pauci fuerunt, ut Ioh. 7. 48. Pharisæi ex suis discipulis quærant: *Num quis ex primoribus* (ἐκ τῶν ἀρχόντων) credidit in eum ?

Nec est, quod aliquis existimet, deteriorem hac ratione constitui statum Ecclesiæ N. T. præ conditione Ecclesiæ V. T. Siquidem ne quidem hæc ipsa (quicquid clamitent nonnulli) unquam immobilia bona nexu mancipioque possedit, prout recte judicat Theologorum Orthodoxorum aquila Franc. Junius, alibi à nobis ad suffragium super hac re vocatus, ante quem, quod idem statuisset Nicolaus Liranus, Junius vindicando Liranum à Bellarmini detorsionibus, *ad lib. 1. Animadv. Bellarm. cap. 26. sic loquitur*: Non fallitur Liranus; sed sermone non adeo distincte expressit, quod Bellarminus intelligeret. Sic ergo dstinguamus. Chananæa fuit Dei, dominio proprietario: fuit Israëlitarum dominio emphyteutico, & quasi proprietario: quod autem Sacerdotibus in eo fuit attributum, id Sacerdotum Levitarumque fuit lege usus & habitationis (ut Iureconss. solent distinguere) atque usufructus. Hoc non intellecto, quod sibi Liranus voluit, Bellarminus bellas narrat fabulas. Hebronem Caleb proprietate tenuit, Sacerdotes usu & habitatione. *Hæc Iunius.* quæ si quis composita mente expendat, videbit plus quam παπίζειν Stentores illos, qui plenis buccis identidem clamant, bona immobilia Ecclesiæ N. T. vindicanda, atque in solidum asserenda esse, tanquam bona mancipi. Quæ contra Junium cornicatur Reinesius, pili non sunt facienda, & à nobis jam anno 1651. castigata fuerunt in Nob. Paulo Voet (qui cum sub literis S. C. videri vellet *severus castigator*, prodidit se esse *Scelestum Calumniatorem*) Dissert. IV.

F 2 Pol-

Polit. Hist. de Bonis Ecclesiast. Sect. 3. cap. 1. §. 5. quod dissimulare non debuisset Reinesius. Nec contrarium suadent Urbes, quas Levitæ possederunt Jos. 21. siquidem earum usum solum habuerunt. Contrarium quoque non erueris ex Levitic. 27. vers. 15. 16. 21. Nam non negandum agros & domos potuisse Jehovæ sanctificari, sed ut pari jure, hoc est, usufructuario à Levitis possiderentur. Unde recte dicit Junius in Anal. ad vers. 21. agrum votivum post Jubilæum, si non fuerit redemptus, *sanctum fore Domino, & utilem sacerdoti possessionem ejus.* De Emphyteusi quæ ineptit ex Icc. quasi, hominis imperitiam arguunt: quum rusticis notum sit, multum interesse inter Emphyteutam, & dominum proprietarium, atque inter Emphyteusin & bona mancipi. Quomodo & Thesauri sub V. T. commemorati 1. Chron. 26. & 28. pertinuerunt solum ad bona mobilia, non vero immobilia, de quibus est Quæstio. Porro ipsi Pontificii magis ingenui sunt circa originem bonorum Pseudo-sacrorum, quam D. Voetius cum suis admiratoribus. Certe apud Servinum in Vindiciis Ecclesiæ Gallicanæ, hæc inter alia legas: *Olim* (inquit) *Levitæ in terra Sancta prædia non possidebant, saltem hæreditario jure, ut ex Deuter.* 10. *& 18. & Levit.* 25. *capitib. discimus. Sic neque teste Plinio Druidæ in Galliis. Clericis vero & Monachis Christianis, sub veteribus Principibus prohibitum fuit, ne quid ex donatione, sive ex testamento caperent.*

V. Nec æternum à quoquam probabitur, ante tempora Constantini Magni, Ecclesiam fundos, similiaque bona possedisse. Imo his omnibus eam caruisse abunde patet ex Cod. Theodos. lib. XI. de Episc. leg. 11. quæ ita incipit atque post excessum quoque Constantini lata est à Constantio & Constante: *Iam pridem sanximus ut Catholicæ legis antistes, & clerici, qui in totum nihil possident, ac patrimonio inutiles sunt, ad munera curialia minime devocentur.* Etenim si universus Clerus, *patrimonio* primum *inutilis* fuit, *& in totum nihil possidens*, quis, nisi amens, aut præ febri delirans, somniare ausit Christi Ecclesiam ante tempora Constantini Magni dotatam fuisse, atque bona immobilia possedisse? maxime quum Impp. Christiani quoque, testentur eam etiam post mortem Constantini Magni nihil possedisse? Quod ut probet Bellarminus (hic, quod detestandum, circa præsentem controversiam agnosci debet Doctor quorundam Theologorum Reformatorum) alia

alia non potest adducere documenta, quam ex scriptis, quæ, judicio ipsorum Doctorum Pontificiorum, habentur Apocrypha.

Nec tamen Constantinus Magnus possessiones, sacratas fanis Gen- VI.
tilium, Clericis possidendas dedit. Fateor, me antehac in eadem fuisse sententia: sed decepit me, qui & plures alios, Cedrenus, qui solus in sua Historia p. m. 234. perhibet Constantinum jussisse, τὰς τῶν ναῶν προσόδους ἐκκλησίαις δωρεῖσθαι. At hoc non testantur aut Socrates & Sozomenus, aut incertus Author, qui vitam Constantini descripsit: nec obliti fuissent objicere Constantino Libanius, Zosimus, Eunapius, & alii è Gentilibus. Hoc certum, Constantinum donaria, reditusque, templis detraxisse, ut testatur author, additus *Notitiæ Imperii.* 2. eaque, maxime simulacra, convertisse ad ornatum Urbis, à se denominatæ, prout referunt *Socrat. lib.* 1. *cap.* 12. *Sozom. lib.* 2. *cap.* 4. & *auctor vitæ Constantini lib.* 3. *cap.* 52. atque hanc ob caussam potissimum obnoxium fuisse calumniæ apud Gentiles, ut patet ex *Zosimo lib.* 2. *Libanio Orat. de Templis, ac de Divitiis, & Eunapio in Ædesio.*

Constantini exemplum imitati fuerunt subsequentes Impp. Chri- VII.
stiani, qui, reclamante nullo, ipsa Gentilium templa, velut ad fiscum suum pertinentia, in alios usus, quam sacros converterunt, prout discere est ex Augustini *epist. ad Maximum Madaurensem.* imo, eadem elocarunt, prout manifesto colligere licet *ex leg.* 4. *&* 5. *Cod. Theod. de locat. fund. juris emphyt. & templ.*

Ecclesiæ vero, earumque antistites, usque à tempore Constan- VIII.
tini M. cœperunt ditari, quod Imp. (hoc alias notavimus) anno à Christo Nato 321. d. Julii 7. licentiam dedisset Clericis aliquid legandi, quum antea ex testamento nihil possent percipere. Sed, ut, per concessionem Imperatoriam, Ecclesiæ ab hoc tempore, bona immobilia possederunt; ita, quicquid sive ab Ecclesiis, personisque ad eas pertinentibus, imo ab aliis quoque possidetur, non nisi jure humano possidetur, prout recte docet Augustinus in Joan. Tract. 6. *ubi sequentia offendo*: Unde quisque possidet, quod possidet? nonne jure humano? nam jure divino *Domini est terra & plenitudo ejus*: Pauperes & divites Deus de uno limo fecit, & pauperes & divites una terra supportat; jure tamen humano dicit;

hæc villa mea est, hæc domus mea, hic servus meus est: jure ergo humano, Iure Imperatorum. Quare? quia ipsa jura humana, per Imperatores & Reges seculi, Deus distribuit generi humano, *&c.* Sed dicis, Quid mihi & Imperatori? Secundum jus ipsius possides terrena. Tolle jura Imperatorum, & quis audet dicere, mea est illa villa, aut meus est ille servus, aut domus hęc mea est? *Hæc Augustinus*, quæ si quis paulo attentius expendat, non poterit non mirari, quod Theologi, iique Reformati, non solum in suis concionibus, verum etiam in libris editis, illa, quę ab Idololatris per errorem summum Ecclesiis donata sunt, ausint vocare, non solum *Ecclesiastica*: verum etiam *spiritualia*, imo ipsum *Christi patrimonium*. Quasi vero, circa ea, quando Ecclesiæ destinantur, occurrat aliquis Judæus, *urceos baptizans, & calices (quasi & insensibilia vel culpam recipere possint, vel gratiam)* prout salse loquitur *Ambros. de iis, qui myst. init. cap.* 4. Quicunque ex Pontificiis unquam judicio modo sano gavisi fuerunt, sequius existimarunt, atque pro dolor! in ruborem dant illos, qui prosperorum successuum typho elati, jactant se solos habere clavem scientiæ. Alios alibi adduxi. Hic solum notari velim ea, quæ habet P. Paulus Servita in Hist. Concil. Trident. lib. 6. Edit. Lat. pag. 552. quæ, ut mei cives possint legere, *bona fide hic exhibeo*: Ab eo longe diversum sentiebat *Gabriel le Veneur* Gallus, Episcopus Vivariensis, affirmans patrimonium Clericorum esse quid seculare, de quo Ecclesiasticus nulla lege possit statuere. Multa quidem posse intervenire, propter quæ lex, aut Magistratus legitime imperare possit, ut illud alienetur. *Hæc ibi* Imo, quis, qui modo Scripturæ authoritatem agnoscit, aliter ausit statuere? cum Apostolus Paulus bona hujus ordinis, bona quoq; intentione & legitime Ecclesiæ consecrata, duobus in locis σαρκικὰ, sive *carnalia* vocet, Rom. 15. 27. & 1. Cor. 9. 11. Henricus Andreas Cranius IC. & Professor Helmstadiensis, in consilio evulgato per Apostatam Hunnium (de hoc vide Num. 16.) contrarium probare nititur ex dicto Christi, Matth. 23. vers. 17. *Dicentis templum sanctificare aurum*: unde & ipse per largam consequentiam colligit, ea quæ quocunque modo Deo semel consecrata sunt, semper sacra debere censeri. Sed ἁγιάζειν eo loco nihil aliud est, quam sacro usui destinare: prout recte Beza observavit, qui hęc in Notis habet: *Templum facit ut aurum pro re sancta habeatur, divinis nimirum usibus consecratum.* Si valeret Cranii argumentatio, pari ratione concludere liceret, omnes illas speluncas & domos, fuisse perpetuo habendas pro rebus sacris, in quibus Christiani

Christiani tempore persecutionis sacra sua peragere solent, quod ad tempus usui sacro consecratę fuerint. At quis ita ineptiat? Quæ usui sacro destinantur, ratione illius usus sic sacra sunt, ut subjective tamen nullam sanctimoniam recipiant, atque ad suam naturam extra illum usum redeant: quomodo panis, reliquus post administratam Domini cænam, à pane communi nihil distat. Longe infelicior Disputator est D. Voetius, sub pelle Reinessii delitescens, quando pag. 21. ideo hęc bona vult haberi sacra, quod *de iis vota essent*, Lev. 27. sed votum, quod ut legitimum, censetur ex concessione adimpletum esse, usum solummodo sacrum evincit, de quo non est quæstio. Mirum vero mihi ab impudentissimo Reinessio, qui ne quidem statum controversiæ intellexit, objici iterum S. C. sive Paulum Voet, usque ad ἐχεμυθίαν jam à seprennio per me castigatum. Sed ita agunt hi homines.

Ex quo sacrorum Antistites divitiarum dulcedinem degustarunt, IX. mirum est, quam loto illa inebriati fuerint, ęstuarintque insatiabili desiderio, sub quocunque etiam prętextu adaugendi Thesaurum sacrum. Infulati vero Tantali socii, tanti extiterunt captatores, & pro tam impudentibus vulturibus se gesserunt, ut non multis annis post, primo Impp. Christiani Valentinianus, Valens, & Gratianus; atq; postea quoque Arcadius Imp. specialibus Constitutionibus (alibi eas exhibuimus) prohibere debuerint, ne quid personis Ecclesiasticis legaretur: quas constitutiones respiciens Hieronymus, A. D. 393. *ita scribebat ad Nepotianum*: Pudet dicere, Sacerdotes Idolorum, mimi, & aurigæ, & scorta hæreditates capiunt; solum Clericis & Monachis hoc lege prohibetur, & prohibetur non à persecutoribus, sed à Principibus: nec de lege conqueror; sed doleo cur meruerimus hanc legem, cauterium bonum est, sed quo mihi vulnus, ut indigeam cauterio? provida severaq; legis cautio, & tamen nec sic refręnatur avaritia: per fideicommissa legibus illudimus; & (quasi majora sint Imperatorum scita, quam Christi leges) timemus, Euangelia contemnimus. *Hactenus Hieronymus*, alio loco etiam ante hac à nobis exhibitus.

Præ cęteris autem Monachorum habendi libido se exeruit, qui tem- X. plorum ruralium diruendorum obtentu specieque, sua rusticis ereptum ibant, atque in ipsas eorum possessiones involarunt, quasi Dis sacratas. Non dissimulat Libanius Sophista Gentilis, qui Orat. de Templis, scripta ad Theodosium M. Imperatorem Christianum, *interprete Cl. V. Iacobo Gothofredo, sic loquitur*: Ita ad maxima procedunt ea, quæ per lasciviam

viam horum in agris patrantur: qui quidem ajunt, *se Templis bellum inferre*; at enim bellum istud, proventus est eorum qui populis incumbunt, miserisque sua raptum eunt, quæ ipsis reposita sunt è fructibus terræ, atque alimenta: sicut aggressores eorum, quos expugnarunt, bona auferentes discedunt. His vero neque hæc sufficiunt, verum & terram intervertunt, hujus aut illius, *sacram eam esse*, dicentes, multiq; adeo paternis spoliati sunt sub falsi nominis obtentu. Hi vero alienis malis luxuriant, qui, ut quidem ajunt, *jejuniis Deum colunt.* Hæc *Libanius.* Quæ si quis consideret, judicabit haut frustra fuisse, Marcellinum & Faustinum Ecclesię ipsius Romanæ Presbyteros, & Ambrosii coętaneos cum in libello precum A. D. 384. Imp. oblato, sic loquerentur: *Ideo nominis istius* (Episcopalis) *etiam cum omni dedecore quærebatur auctoritas, ne illis possessiones Ecclesiæ tollerentur; quas utinam nunquam* (NB.) *possedisset Ecclesia, ut Apostolico more vivens fidem integram inviolabiliter possideret.*

XI. At à quo tempore cœpit peragi grande illud Iniquitatis Mysterium, succrevitque Antichristus, invalescente simul errore de Purgatorio, atque Eleemosynarum meritis, ingentes opes non solum accesserunt Episcopo Romano, verum etiam passim Clericis & Monachis per orbem Christianum: at omnes hæ donationes, à *seculo sexto* quoque, nituntur non modo fundamento erroneo, Deique gloriæ multis modis præjudicioso, verum etiam factæ sunt in usum Idololatricum, ut ingenue & aperte fatentur Theologi summi, *Calvinus*, *Danæus*, *Rivetus*, *& Triglandius*, alibi à nobis ad suffragium vocati: quibus sane plus deferendum est, quam paucis νεοφύτοις Ministris, communi pede se metientibus. Nec contrarium suadere potest Perkinsius, à Reinessio pag. 17. ex Problem. adductus, quod *vox meriti per mille annos à nato Christo in Ecclesia non fuerit recepta*; licet enim hæc vox in sensu Papistico in Ecclesia per plura secula non fuerit agnita, interim à seculo sexto omnes Ecclesiasticæ donationes factæ fuerunt, nullum alium in finem, quam ut *essent satisfactio, pro peccato, & meritoriæ majoris gratiæ & gloriæ*: Ut jam anno 1653. invictis argumentis probavi in epist. ad D. Hoornbeeck pag. 7. & seqq. contra quæ tantus Theologus hactenus non sustinet hiscere.

XII. Ergo consequens est, hæc bona Idololatrica, (ne quidem, si legitime oblata forent, ab Ecclesia velut bona sacra possidenda) ad unius

Magi-

Magiſtratus curam & ordinationem pertinere. Nam I. ſi Magiſtratus, tanquam Dei vicarius, (prout ſupra docuit Auguſtinus) ſolus arbiter eſt eorum, quę à quoque poſſidenda ſunt, nę pariter hic intervenire debet ejuſdem arbitrium. II. Quum à pluribus ſeculis, (prout alibi oſtendimus) viri Principes & Magiſtratus per omnia ferme regna & Provincias Europæ, legibus ſpecialibus, iiſque ſeveris admodum, prohibuerint Donationes ſacras, velut reip. mirum quam prędjudicioſas, eorumque juſſa nihilominus violata fuerint, omnino jus ſucceſſoribus eorum competit, bona ejuſmodi fiſco ſuo adjudicandi. In hunc ſenſum loquuntur trium-viri Impp. Chriſtiani, in quos ſupra digitum intendi, in leg. 20. Cod. Theod. de Epiſc. & Cler. *Quin etiam ſi forte poſt admonitionem legis noſtræ, aliquid ex fœmina vel donatione, vel extremo judicio, putaverint relinquendum, id fiſcus uſurpet.* III. Quis non exiſtimet, tum optimos reges fuiſſe Aſam & Ezechiam, tum donaria ab ipſo Deo aſsignata Levitis & cultui ſacro V. T. multo majorem ſpeciem ſanctimoniæ præ ſe tuliſſe, atque falſo affingitur bonis Idololatricis per omnia, hodie occurrentibus ſub N. T? & tamen Aſa *omne argentum & aurum, quæ reliqua erant in theſauris Iehovæ, etiam theſauros domus regiæ tradidit Benhadado Regi Syriæ*, 1. Reg. 15. 18. Ezechias vero, *confractas Dominici templi valvas, quaſque ipſe affixerat auri laminas, detraxit, ut eas traderet Aſſyriorum Regi*, 2. Reg. 18. v. 16. Fateor quidem, utriq; Regi hoc ſuaſiſſe neceſsitatem; ſed, ut neuter in hoc caſu conſuluit Sacerdotes & Levitas, quod noſſent, quæ ſui juris eſſent, ita hinc manifeſto patet, penes Iſraëliticos Reges, non minus poteſtatem fuiſſe arbitrandi de ejuſmodi neceſſitatis articulo, quam libere per ſe ſtatuendi de bonis quaſi ſacris. Nec eos, quia nunquam hoc nomine arguuntur, peccaſſe magis probaveris, quam Davidem (exemplum hoc imprudenter adducit Reineſſius pag. 22.) veſcentem panibus propoſitionis, Matth. 12. 4. Nam nec Davidem, nec ſacerdotem Abimelechum, panes ſacratos concedentem, peccaſſe, (ut alios jam non adducam) ſolide in comm. probat Paræus, addita hac ratione, *quod cæremonialia debeant cedere moralibus. Moralis autem lex jubebat eſurientes paſcere.* IV. Quare & Ambroſius fatetur, Imperatori jus eſſe vindicandi agros quaſi Eccleſiaſticos Serm. adverſus Auxentium: *Si tributum* (inquit) *petit, non negamus; agri Eccleſiæ ſolvunt tributum; ſi agros deſiderat Imperator, poteſtatem habet vindicandorum; nemo noſtrum intervenit; poteſt pauperibus collatio populi redundare: non faciant de agris invidiam, tollant eos, ſi lubitum eſt.*

XIII. Quæ omnia si notentur, omnibus non minus veritatis, quam æquitatis studiosis liquebit, quam inique, imo injuste, quidam ab aliquot annis instituerint debacchari non minus pro suggestu sacro, quam in variis libellis, contra Canonicos Ultrajectinos, eorumque Collegia, quibus, ut loquitur D. Voetius in Confrat. Marian. pag. 445. *implicita est suprema & prima auctoritas ac potestas politica, Theologis etiam sacra atque inviolabilis.* Nam, si teste eodem D. Voetio ibid. pag. 445. & 446. *Canonici in mutatione Reip. & vindicatione communis libertatis contra tyrannidem Hispanicam, non tanquam subditi, aut optimates, sed tanquam domini supremi (pro sua parte) & tanquam pars magna, imo potior, ac prima regiminis ac consessus Illustr. Ord. Provinciæ Ultrajectinæ, talis status sui cum reditibus perpetuationem & stipulati sunt pariter, ut pars contrahens, & autocratorice approbarunt, simul pro parte sua, ut primum membrum Ordinum, qui magnam, imo maximam partem prædiorum & dominiorum in Provincia prædicta poßident:* Ne, certissimum est, per summam injuriam eos inquietari circa bonorum Capitularium possessionem. Si enim, ut modo nos docuit è Dei verbo Augustinus, possessionum distributio & distinctio pendet à beneplacito Magistratus, atque secundum Icc. *l.* 11. *D. de acq. vel amitt. possess. & l.* 137. *ff. de reg. Iur.* qui auctore Prætore possidet, juste possidet; nullus (Sycophantas excludere fas est) ambigere potest, quin legitimo & justo titulo bona sua Canonici Ultrajectini possideant, quum ab Ill. Ordd. Provinciæ, postquam abunde ministerio & Scholis provinciæ illius prospectum esset, ordo eorum cum bonorum omnium appendice, speciatim libera eorundem possessione & administratione, multoties approbatus fuerit. Ineptissimum vero se exhibet Reinessius, quando pag. 22. sic loquitur: *An non si fur Patrimonii Schoockii, furto quondam ablati, hæredem S. C. scribat, an non inquam S. C. illud bona fide poßideret? Qui enim justo titulo (ut est hæreditatis) poßidet, is bonæ fidei possessor est.* Siquidem in fure nondum purgatum est furtum, atque sic recte Icc. docent in heredem furis non quidem dari actionem furti, sed rei furtivæ, quæ non sit pœnalis, sed rei persecutoria *l.* 1. *& 9. ff. de cond. furt. l.* 1. *ff. de Privat. del.* Sed pone hunc casum; per judicium Magistratus, alicui tanquam Majestatis reo ablata esse bona, & donata Titio, certe heres Titii ea legitime possidebit. Bona vero, de quibus contendimus, fisco ut idololatrica sunt addicta, & judicio supremarum Potestatum aliquibus Collegiis ad possessionem concessa.

Sed

Sed dicunt viri boni, se velut magistros conscientiarum (dicere vo- XIV.
lui medicos) debere consulere saluti sui gregis, atque operam dare, ne quid alicui imponat sub specie boni. Hæc quidem speciose dicuntur: & nuper Ultrajecti ad modum ἀπροσδιονύσως repeti audivi coram promiscuis concionis sacræ auditoribus. At, num ut eximantur scrupuli conscientiarum, eos admodum laqueorum antea injicere oportet? Idem jactabant & prætexebant illi Pseudo-zelotæ, qui ab ipso Spiritu Sancto Act. 15. 24. notantur velut ἀνασκευάζοντες τὰς ψυχὰς, *labefactantes animas*, Quales secundum Paulum Gal. 1. 7. sciunt duntaxat ταράσσειν, seu *turbare conscientias*. Conscientias tranquillare potest solum Dei verbum, & Christus, secundum illud legitime iis turbatis applicatus: at cedo Dei verbum liquidum, quod tum arguat Canonicos malæ fidei possessores esse, tum jubeat valedicere huic vitæ generi? Si hi spirituales aliptæ suos excuterent, invenirent forte non neminem qui ædes, loco quondam sacro positas, à pluribus annis sibi citra scrupulum ullum conscientiæ comparare potuerit: Qui quando iis minimum favet, qui inquietandis Canonicorum conscientiis incumbunt, viderit quomodo notam hypocritæ effugiat. Ut enim pro sua possessione, velut bonæ fidei, aliud prætexere non potest, quam quod legitimus Magistratus alias consenserit in talium locorum distractionem: sic, ęque secure Canonici aquiescere possunt in possessione suorum bonorum, quod ea sæpius consensu Illust. Ordinum Ultrajectinorum, quorum ipsi primum membrum constituunt, approbata fuerit. Si Canonici vero propterea Possessores malæ fidei haberi debeant, quod hoc illi dicant, qui perperam sibi applicant illud Malachiæ cap. 2. 7. *labia Sacerdotis observabunt scientiam*: pari ratione ab iisdem inquietari possent, quotquot aliquid possident, quum circa titulum, quo illud possident, multa notari queant, quam injustitiam redolentia. At μέγ' ὄνειαρ occurrit circa Canonicos, danturque speciales rationes, at profunde reticendæ, cur eos pro aliis oporteat θεατρίζεσθαι.

Qui zelum suum ad genuini usque fractionem exercent in Canoni- XV.
cos, gloriantur de eo, quod publice habeantur Præcisistæ: sed, si qua in re Scriptura nos vult esse Præcisos, omnino charitas est, Apostolo Petro edicente Ep. 1. cap. 4. vers. 8. *Ante omnia charitatem alii in alios* (ἐκτενῆ) *intensam habentes*. Charitas vero cum maxime se prodere debet in rebus mediis, ad quas quis neget referenda esse illa, de quibus tam fervide contenditur? Præclare Calvinus in Comment. ad cap. 15.

Act. *Si aliud quicquam*, (inquit) *hoc certe ex Dei verbo esse fatebimur, ut in rebus mediis dominetur inter nos Charitas: hoc est, ut earum rerum, quæ per se liberæ sunt, externus usus ad charitatis regulam flectatur. In summa, si charitas est perfectionis vinculum & finis Legis, si Dei mandatum est, ut mutuæ unitati studeant fideles, & quisque proximis serviat in ædificationem: nemo tam rudis est, qui hoc Dei verbo contineri non prospiciat.*

XVI. At, frustra viris hisce hanc de charitate cantilenam occino. Antequam Thesin suam missam faciant, potius perreptabunt Babylonicum illud Augiæ stabulum, sive, sterquilinium Canonistarum, in quo cum non industria alicujus galli, verum scarabæi, inventa fuerit benedicta illa gemma, seu Theologicum consilium, sic iteratò noto, pellucentem illum centonem, magnam partem consarcinatum esse ex duodecim consiliis Lutheranorum, (sapientium ex formula unius Juris Canonici, publice à Luthero concremati) simul editis per Helfricum Ulricum Hunnium, JC. filium Ægidii Hunnii, celebris quondam Theologiæ Doctoris & Professoris in Academia Witebergensi, qui pellectus offa Antichristiana, cum turpissime defecisset ad Pontificios, atque secundum fatum Apostatarum, negligeretur ab iis, qui exemplo diaboli Matth. 4.9. plurimos sectatores sibi colligere solent, per mysticam illam vocem: *Hæc tibi dabo*: Coloniȩ Agrippinȩ anno 1633. evulgavit duodecim illa Responsa, seu, ut ipse pariter vocat, *Præjudicia*, inscripta Abbati Fuldensi, eum in finem, ut evinci posset, Lutheranos (per errorem summum iis conjungit Calvinistas, quum neq; Matthȩus Wesenbecius, neque Hieronymus Treutlerus, prout fingit Hunnius, unquam vixerint in communione eorum, qui Calvinistæ audiunt) esse αὐτοκατακρίτους, atq; dictante propria conscientia, debere restituere bona Ecclesiastica, à se *invasa, occupata, direpta, ac prophanata*, ut loquitur famelicus Apostata in titulo. Verum esse quod dico, quivis cognoscet, si instituerit Consilium Theologicum comparare cum hisce Responsis; ubi aut Hunnius, aut ejus Typographus erravit in citandis authoribus, maxime juris Canonici textibus, pariter (respicio primam editionem) errant Architecti hujus, Κατ' ἀντίφρασιν, Consilii Theologici; quod adeo impudens, ut pag. 25. speciatim in hunc Hunnii tractatum digitum intendat.

XVII. Etenim mecum plurimi, qui sunt pacis studiosi, dolent concitatos ab anno 1645. in Provincia & Ecclesia Ultrajectina super hac re fluctus, nondum, quæcunque etiam tentata fuerint, compositos esse. Si

docerent ibi Clementes, Nazianzeni, & Augustini, brevi remedium adhiberetur. Ex re est singulos audire. Ita ergo Clemens Romanus Pontifex per suum interpretem loquitur in Epist. ad Corinthios, scripta circa A. D. LXX. *Quis* (inquit) *inter vos generosus? quis per misericordiam moveri facilis? quis charitate confidentior factus? dicat, si propter me seditio, contentio, & schismata: secedo, abeo, quocunque volueritis, quæque à multitudine præscripta fuer. t, facio, ovile solum Christi pace cum constitutis presbyteris fruatur.* De Gregorio Nazianzeno vero hæc habet incertus vitæ Author, similiter *per interpretem hic exhibendus*: Si quomodocunque vobis dissidii causa sum, Jona Propheta venerabilior non sum; in mare me projicite, & tumultum procella vobis relictis ponet; ut ut à culpa immunis sim, concordiæ vestræ caussa, quicquid volueritis pati elegerim; throno deturbate, urbe expellite, veritatem duntaxat pacemque (prout Zacharias dicit) amate. *Hæc ille.* Denique de Augustino Possidius Calamensis Ecclesiæ antistes *in vita illius cap.* 23. Dum forte (*inquit*) de possessionibus ipsis invidia Clericis fieret, alloquebatur plebem Dei, malle se ex collationibus plebis Dei vivere, quam illarum possessionum curam vel gubernationem pati, & paratum se esse illis cedere, ut eo modo omnes Dei servi, & ministri viverent, quo in Veteri testamento leguntur altari deservientes, de eodem comparticipati; sed nunquam id laici suscipere voluerunt. *Huc usque Possidius de Augustino.* Sed cur his immoror, ac pergo surdis fabulam narrare? Finio ergo hanc Exercitationem, quam superaddi velim illis, quæ alias de hac eadem re sum commentatus.

Quam admirandus vero Deus est! ut est ipsa *Veritas*, tandem XVIII.
triumphum quoque veritati, ut ut oppressæ diu, concedit. Primus bona conscientia, & amore solius veritatis, oppugnare institui Consilium Theologicum: sed ob difficilia tempora Ill. & Potentes Ultrajectinæ Provinciæ Ordines anno 1650. renuerunt admittere grandius meum volumen, *de Bonis vulgo Ecclesiasticis dictis*, quod iis inscripseram: & simul cornua tanta non modo D. Voetio, architecto illius Consilii, verum etiam ejus asseclis addiderunt, ut non modo instituerint hoc nomine publice mihi insultare, verum ipsis supremis quoque Potestatibus. quibus cum non cessarent inclementer dicere, fatigata tandem fuit Earundem patientia, adeo ut mense Julio anni 1660. proscriptis duobus ex his

Tribunis plebis, perpetuo Edicto caverint, ne cui ex Ministris, Euangelium in Diœcesi Ultrajectina annunciantibus, fas sit aut publice aut privatim Canonicorum ordinem traducere. Quum quatuor Reverendi verbi Divini Ministri in Ecclesia Ultrajectina, nempe *D. Arnoldus Teekmannus*, *D. Iohannes Flaman*, *D. Daniel van Hengel*, *& D. Iohannes van Heimenbergh*, suam sententiam, meæ per omnia consentaneam, paucis mensibus ante, Amplissimo Magistratui Ultrajectino communicassent. Ita mirabilis est Dominus, qui *dat salutem rectis corde.*

EXERCITATIO IV.

An cum Pontificiis colludant, qui agnoscuntur è titulis, in Papatu receptis?

1. *LIcet Reformato nihil commercii intercedere debeat, cum ritibus Idololatricis Pontificiorum:*
2. *Mox tamen communionis cum Papanis non sunt insimulandi, qui titulo in Papatu recepto, distinguuntur: Quando Sp. Sanctus non abhorruit à voce* τοῦ μυστηρίου.
3. *Impp. Christiani salutati sunt à Christianis Pontifices.*
4. *Moses à Paulo vocatur* θεράπων.
5. *A talibus Titulis frustra periculum timetur.*
6. *Frequentari potest vox, gaudens significatione, aliena à prima & propria sua significatione; ut ostendit vox Baptismi.*
7. *Sæpe vox ratione primæ significationis rem abominandam signat, quæ degenerat dein ad usum honestum.*
8. *Canonici Ultrajectini cum ratione retinent titulos, hodie adhuc receptos in Reformatis eorum Capitulis.*
9. *Exemplo Apostoli Pauli, & Patrum in Primitiva Ecclesia progressi sunt Illust. Ordd. Ultrajectini in reformandis Canonicorum capitulis.*
10. *In Capitulis illis nihil occurrit, quod Papismum redoleat, nec Canonici similes sunt Dendrophoris.*
11. *Illustratur locus Act. 14. 12. & Act. 17. 28. Canonici recte ferunt usitata sua nomina, etiamsi non fungantur officio Papistico.*

QUanquam libenter agnoſcimus ſic eſſe exeundum è Babylone, ut nunquam aut facies cum uxore Lothi ad peſtiferum illius aëris convertatur, aut communio idololatrica cum Antichriſti ſatellitibus colatur, prout Patres primitivos Chriſtianos ratione Gentiliſmi recte monebant, ex quibus Tertullianus dehortando Chriſtianos ab obſervando ritu ſolemnium Paganicorum, inter alia lib. de Idololatr. cap. 17. dicit: *O melior fides nationum in ſectam ſuam, quæ nullam ſolemnitatem Chriſtianorum ſibi vendicat, non Dominicum diem, non Pentecoſten! Etiamſi noviſſent, nobiſcum non communicaſſent: timerent enim ne Chriſtiani viderentur: nos ne Ethnici pronunciemur, non veremur?* & Auguſtin. Serm. 6. de verbis Domini: *Si quæritis, unde vincantur Pagani, unde illuminentur, unde ad ſalutem adducantur? Deſerite omnes ſolemnitates ipſorum, deſerite nugas eorum, & ſi non conſentiant veritati noſtræ, ſaltem pudeat pravitatis ſuæ.* I.

Mox tamen cenſeri non debet μετοχὴν, ſeu communionem cum Papiſmo colere, quiſquis in Collegio aliquo Politice ordinato, atque ab omni fermento Papano defæcato, nomen fert, quod alias in Papatu ferre ſolent, ſacrorum Idololatricorum, aut miniſtri, aut antiſtites. Nam ſi Paulus Apoſtolus, qui de eo gloriatur, quod *omnibus omnia factus fuerit*, 1. Cor. 9. 22. non ſolum (ut recte & vere obſervavit Hieronymus *ep. ad Algaſiam*,) multis verbis, *juxta morem Urbis & Provinciæ ſuæ Tarſi & Ciliciæ*, familiarius uſus fuit; actus ab ipſo Spiritu Sancto, adorandum illud arcanum, atque ne quidem ipſis angelis penetrabile, Incarnationem ſcil. Filii Dei, 1. Timoth. 3. 16. explicuit terminis, propriis Eleuſiniæ Cereris abominandis ſacris, prout erudite obſervabit ὁ ἐν ἁγίοις *Iacob. Gothefredus* in longe accutatiſſima Exercitatione ſuper illo loco; placuitque Spiritu Sancto vicies ſepties in N. T. uti voce μυστηρίου in ſe abominanda, peculiarique ratione ac proprie conveniente Eleuſiniis ſacris, in terra Attica celebrari ſolitis, ſignificationes longe ſublimiores, rebuſque ſacris ſervientes eidem aptando; (ut de aliis, ſimilibus plane vocabulis, alibi exhibitis, jam non dicam) quis cui modo conſtat ratio, pariter non ſtatuat poſſe quempiam titulum functionis Papanæ ferre, ordinis Politici ergo, atque nihil eorum tamen facere, quæ in Papatu fieri ſolent? No at Gregorius Magnus, ſiquidem lib. 9. Moral. cap. 6. circa illud *qui facit Arcturum, & Orionas*, II.

Orionas, & hyadas, & interiora Austri, tradit eo loco, Scripturam, nomina illa, plane fabulosa usurpasse, non ex mente Hesiodi, Arati, aliorumque Poëtarum, sed, *ut res quas insinuare appetit, notitia usitatæ appellationis exprimantur. Nam si Astra quæ vellet, per ignota nobis nomina diceret; homo pro quo hæc eadem Scriptura facta est, nesciret procul dubio quid audiret. Sic igitur in sacro eloquio, sapientes Dei sermonem trahunt à sapientibus seculi: sicut in eo pro utilitate hominis, vocem in se humanæ passionis ipse sumit.* Quod si vero Deus per locutiones à se ipso desumptas, nec tamen sibi convenientes, succurrat humanæ imbecillitati, cur non magis succurrat eidem, per adæquata scruta? scruta, inquam, humana & hominem imperfectum arguentia. Usitatum amplius est Sp. Sancto, ut antehac prolixo exhibito Catalogo evici, nomina ratione aut primæ suæ originis, aut ordinarii usus, quam abominanda, transferre ad usum sacrum, iisque ejusmodi attribuere significationem, quæ plane recedat à primigenio, & ordinario significatu. Nam, ut dicit ter maximus Casaubonus Exerc. 16. sect. 43. advers. Cæs. Baronium, postquam prolixe considerasset μυστηρίου *vocem*: Ex iis, quæ diximus, utcunque potest cognosci, quas opiniones de suis mysteriis Pagani haberent; quos ritus in illis servarent: de quibus plurima afferre cum possemus, ea duntaxat hoc loco attigimus, quæ aliquam cum sanctissimis Christianæ pietatis institutis, speciem affinitatis habere videbantur. Quod pii Patres quum intelligerent, quo facilius ad veritatis amorem corruptas superstitione mentes traducerent; & verba sacrorum illorum quam plurima, in suos usus transtulerunt; & cum doctrinæ veræ capita aliquot sic tractarunt, tum ritus etiam nonnullos ejusmodi instituerunt, ut videantur cum Paulo dicere Gentibus voluisse, ἃ ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, ταῦτα καταγγέλλομεν ὑμῖν: quæ creditis, & facitis, ut pii sitis, ea quæ possint ac debeant vere credi fierive, ut sitis revera pii, vos docere volumus. Hinc igitur est, quod sacramenta Patres appellarunt *Mysteria*, μυήσεις, τελετάς, τελεώσεις, ἐποπτείας, sive ἐποψείας, τελεστήρια; item τελεστικὰ, aut τελειωτικὰ μυστήρια, τελειωτικὰς θεώσεις, ἱεραρχικὰς τελετάς: interdum etiam ὄργια, sed rarius; & συμβολικὴν θεολογίαν, sive ἱεραρχίαν, peculiariter vero Eucharistiam τελετῶν τελετὴν, &c. *Hactenus Casaubonus*: quæ si quis diligenter attendat, patebit, quam longe præ zeli inconsiderati temerario impetu, à prudentia tum Apostolica, tum Patrum in primitiva Ecclesia, illi recedant, qui hic à nobis dissentiunt. Nec quicquam huic meo argumento decedit per stolidam Reinesii cornica-

cornicationem pag. 24. contendentis vocem τοῦ μυστηρίου, origine quaſi Ebræam eſſe. Hoc docuerat jam antea Caſaubonus lib. 1. de Sat. cap. 2. contendens, à voce *Miſter*, ſeu *Miſtur*, quæ Ebræis eſt locus, ſeu res abſcondita, deſcendere Myſterium. Sed quomodo hinc argumentum noſtrum poteſt infirmari? Quum vox remote Ebręa, ſecundum profanationes Idololatricas inter Grȩcos admiſerit aliquid, quod ipſo Caſaubono teſte Spiritus Sanctus κατ' ἀπόδοσιν voluerit arcanis Euangelicis applicare. Licet vox originalis, in Ebræa lingua quaſi inventa, Ebræis fuerit nota, vox derivativa tamen μυστηρίου prius nota fuit Eccleſiæ Paganicę, quæ Synagoga Sathanæ, quam verę Chriſti Eccleſię; licet ſecundum Apoſtolorum ſingularem prudentiam, uſibus verę Eccleſię mancipata fuerit.

Porro, nolim quidem contendere cum Baronio, aliiſque viris III. doctis, Impp. ipſos Chriſtianos, ſpeciatim poſt Gratianum, exemplo Impp. Gentilium ſibi arrogaſſe titulum Pontificis Maximi: (contrarium ſiquidem ſolide videtur probaſſe ὁ πάνυ *D. Iacob. Gothofredus* in accurata Diſſertatione de non colenda communione cum Gentilibus) interim hoc inficias ire non licet, ipſos Chriſtianos Doctores, citra cenſuram omnem iis tribuiſſe titulum Pontificis Maximi. Ne dicam Auſonium, virum Politicum, in Gratiarum actione cap. 11. Gratianum vocare *Pontificem religione*, eumque capite proximo ſic alloqui: *Tributa iſta quod in urbe Sirmio geruntur, an ut quod in procinctu, centuriata dicentur: an ut quondam, Pontificalia vocabuntur, ſine arbitrio multitudinis, ſacerdotum tractata collegio? Sic potius, ſic vocentur, quæ tu Pontifex maximus, Deo participatus, habuiſti.* In ipſa Synodo Chalcedonenſi, Martiano Imp. acclamatum fuit, à Patribus, qui erant Theologi, *Pontifici Imperatori*, ut patet ex act. 5. ſub finem. Teſtiſque eſt Gregorius Magnus lib. 2. epiſt. 2. ad Leonem III. Conſtantinum, Theodoſium, Valentinianum, fuiſſe & *Pontifices & Imperatores.* Quem titulum, licet Principes Romani, iidemque Chriſtiani, videantur indepti fuiſſe, quod velut nutritii, Eccleſię curam gererent: ſi valeat tamen ratio quorundam recentiorum, eundem ſine conſcientię ſcrupulo admittere non potuerunt, quod neutiquam ad munus eorum pertineret, ſacra per ſe, veluti Pontifices, adminiſtrare; diſtinctum quippe manere debet munus Pontificis (hoc eſt, Sacrorum Antiſtitis) & Imperatoris. Unde Fulgentius in lib. Prædeſtinationis & gloriæ: *Quantum pertinet*

ad hujus temporis vitam, in Ecclesia nemo Pontifice potior, & in seculo, Christiano Imperatore nemo celsior invenitur. Extremam vero in Ecclesiastica non minus, quam in Romana Antiquitate imperitiam prodit Reynessius, quando existimat Impp. Christianos à primitiva Ecclesia salutatos fuisse Pontifices Maximos, ut alias dici solent Augusti: siquidem Pontificis Maximi nomen, tanquam definiti officii titulum tulerunt, in ordine ad Ecclesiam, cujus honoratissima membra censebantur. Nec uni alicui, velut Gnathoni, aut adulatori Palatino (ut noster Reynessius vult) imputari potest, quod à tota Synodo est factum.

IV. Sic & alibi notavi, quod Moses ab Apostolo Heb. 3. v. 3. vocetur θεράπων; cum tamen, ut ibidem ostendi, nomen illud ferre solerent proprie, qui inter Gentiles occupati erant ἐν ταῖς θεραπείαις, sive in sacris, quæ proprie fiebant Semideis. Quo nomine omnino abstinere debuisset Paulus, si audiamus hosce homines, quibus nihil placet, nisi quod ipsi, si non primitus excogitarint, saltem legerint, tanquam palato suo conveniens, apud hunc illumve suæ farinæ improvidum Scriptorem.

V. Audio quidem primo prætexi periculum, quasi occasione titulorum, idololatriam redolentium, facilius ipsa idololatria revocari queat: sed quare non liceat verbi Divini ministris securis esse à nominibus, si ipsi omnes idololatriæ radices non minus doctrina, quam exemplo extirpatum eant, præ ceteris vero avaritiam, quę expresse ab Apostolo vocatur εἰδωλολάτρεια, Col. 3. 5. Turbat conscientias, quisquis in hoc casu præ Spiritu Sancto vult esse rigidus. Si enim inani huic metui locus dandus esset; omnino Paulus toties in Epistola, ad Hebræos, Christum non debuisset vocasse ἀρχιερέα, hoc siquidem verbum nexu mancipioq; Gentilibus proprium, munus Paganicum significat, quod ut Græcis est ἀρχιερωσύνη, ita in Glossario vertitur: *Pontificatus.* debebat & ipse autem ἀρχιερεὺς, sive, *Pontifex* apud Gentiles ἄρχειν ἱερῶν ἁπάντων, καὶ ἀπονέμειν τὸ πρέπον ἑκάστῳ, prout liquet ex Epist. 49. & 63. Juliani τοῦ παραβάτου. Imo non debuisset Sp. Sanctus uti voce τοῦ ἀγγέλου. Nam & hic anguis in herba latitat: siquidem Gentiles ἀγγέλους vocare solent, qui renunciabant & testabantur sibi visos esse Deos. Qui alias κήρυκες dicebantur. Hesych. in Lex. κήρυκες, οἱ ἄγγελοι, οἱ διάκονοι, οἱ τὰς ὑπηρετικὰς ἐπιτελοῦντες πράξεις. Idem κήρυξ, ἄγγελος, διάκονος. Et in voce κηρύκιον: ὄρος τῆς Ἐφέσου, ἐφ᾽ οὗ μυθεύουσι τὸν Ἑρμῆν κηρῦξαι τὰς γονὰς Ἀρτέμιδος.

VI. Dein

Dein clamatur nefas esse, si non scelus morte piandum, si nomen non VI.
habita ratione suæ primæ significationis, atque usus primogenii transferatur ad significandam ejusmodi rem, quæ recesserit à prima illa significatione. At miror, quod hi rigidi Censores adhuc uti ausint voce *Baptismi.* Nam præterquam, quod & Pharisæis fuerint sui βαπτισμοὶ, Marc. 7. 8. imo Gentilibus, juxta illud Tertulliani de Baptis. cap. 5. *Diabolus, res Dei æmulans, Baptismum in suis exercet.* amplius ipsa vox proprie considerata, non notat ῥαντισμὸν, seu *aspersionem*, sed, *immersionem,* hodie neque apud Orthodoxos, neque apud Pontificios receptam: unde & βαπτίζειν in Glossario, quod Cyrillo tribuitur, edito à Bon. Vulcanio, redditur *mergere.*

Voces, quæ secundum vulgatum dictum, cum nummis conferri solent, ratione usus æstimari debent. Sæpe accidit, ut vox ratione suæ VII.
propriæ significationis, rem sive turpem, sive illicitam significet, cui tamen usus deinceps significationem longe commodiorem conciliarit. Ex infinitis exemplis, quæ occurrunt, & circa quæ non minus eruditionis opinionem mihi conciliare possem, quam variis authorum locis hactenus aut intactis, aut ab aliis infeliciter tentatis, mederi; instar omnium habeatur vox θίασος, quæ teste Athæneo lib. 8. Dipnos. cap. 16. proprie notat *turbam Bacchicos choros agitantem*; Synecdochice & ut videtur, secundum receptum quoque usum, apud Xenophontem, atque Philonem Judæum accipitur pro quocunque conventu, ut & apud ipsum Athenæum lib. 5. cap. 6. pro *convivio*: quam significationem adoptasse quoque videntur LXX. Interpretes Amos. 6. vers. 7. licet Francofurtensis Editio, quæ tamen reliquis vulgò melior haberi solet, corrupte legat θύασον.

Ut vero Theologi, non minus Orthodoxi, quam Pontificii, ratione VIII.
Baptismi, ne sibi vox recepta pereat, confugere solent, ad secundam significationem, qua *ablutionem* quoque notat: ita æquum omnino est, ratione similium vocabulorum, eandem ἐπιείκειαν concedere, nec scirpos in nodo quærere, nullum alium in finem, quam ut conscientiæ honestorum virorum turbentur, atque fenestra ad turbas aperiatur. Cui ἐπιεικείᾳ, si qua in re unquam locus concessus fuit, omnino sua ratio constare debet circa Capitula, & Canonicos Ultrajectinos, quos, cum quidam desperarent convinci per se posse possessionis malæ fidei, arrodere cæperunt titulos Capitulares, quasi redolentes fermentum Papanum: quum tamen nomina Canonicorum, Decanorum & Scholasti-

corum, quæ ibi adhuc in usu sunt, ipsis Romanis nota, per abusum in Papatu frequentari consueverint, atque in Capitulis Reformatis hodie gaudeant significatione longe propiori primigeniæ suæ notationi, sub tenebris Papatus parum quin obliteratæ. Certe Canonici Ultrajectini, aliique inter reformatos, iis similes, quod ex agris annuos suos proventus accipiant, convenientissime à *canone* nomen ferunt. Canon siquidem, ipsa florente Romana republ. notavit pensionem, quæ ex Emphyteuticariis prædiis redigitur. Asconius in 4. Act. in Verrem: *Omne genus præstationis in hoc capite positum est, canonis, oblationis, indictionis.* Inde in Cod. Theod. leg. 35. de canone frumentar. commemoratur *canon sacratissimæ urbis*, qui & *canon urbicarius* vocatur *leg. 3. eodem titulo.* Similiter in leg. 2. Cod. Theod. de militari veste, mentio fit in similem sensum *canonis vestium*, quando Impp. sic loquuntur: *Omnem canonem vestium ex* Kal. *Septemb. ad* Kal. *April. nostris largitionibus tradi præcipimus.* Qui hosce canones exigebant, *canonicarii* dicebantur, ut liquet ex *leg.* 1. *Cod. de advocat. divers. judic.* quemadmodum hodie *canonici* sunt, qui canones tales authoritate publica (ac proinde honesto titulo) percipiunt. Sarcasmi Reynessii neutiquam curandi, atque oppido vereor ne in Sardonium risum desinant. Quid hoc enim? *An omnes dicendi Canonici, qui ex agris vivunt? Pastores ergo qui decimas, Domini qui pensiones annuas habent, Canonici agnosci debent, & Canonicorum collegio interesse?* Quænam hujus nominis origo sit, ostendi Lib. de Bonis Eccles. sect. 2. cap. 1. & 2. quæ non exscribo. Nomen hoc in se generale, factum est speciale olim, & tale adhuc hodie agnosci debet, quod, cum olim Canonici, tanquam clerici sportulantes ferrent tum ratione regulæ vivendi, tum canonis annonarii, quem authoritate Episcopi accipiebant; ita, posterioris significationis ratione habita, hodie nomen hoc ferunt, quod eum canonem publica authoritate accipiant, quem Capitulum assignarit. Nec curanda quæ p. 27. habet Reynessius, quasi hinc sequatur, Canonicos Reformatos esse habendos personas Ecclesiasticas. Distingue tempora, & intelligentur Scripturæ. Olim nomen hoc ferebant cum respectu ad officium Ecclesiasticum; nunc solummodo cum respectu ad Canonem annonarium, cujus ratione, ulteriori distinctioni in ordine Canonicorum nomina Decani, Scholastici, Præpositi, &c. serviunt. Quæritur an convenienter? Ego affirmo simulque meam sententiam probo è Scriptura, atque per praxin Ecclesiæ antiquæ. Nec Reynessius

ſius cum ſuo Voetio, argumenta, arroſa licet dente Sycophantico, hactenus infringere poteſt. Nam grande eſt mendacium, quod, ut dicit Reyneſſius, pag. 26. *Præsbyter, Decanus, Præsbyter animæ, fungatur officio ad modum in Papatu obſervari ſolitum.* Siquidem nomina illa nullum alium in finem retinentur, quam pro diſtinctione Canonis Annonarii: ut jam ante in Capitulis Ultrajectinis oſtendi Sycophantæ.

Scio amplius adverſantes clamare, præſtare Capitula, cum Canonicis obliterari: At dum ea reformata ſunt, expurgato omni fermento Papano, ad modulum Politicum, mihi videntur ſupremæ Poteſtates, quibus ſolis jus hoc competit, imitatæ fuiſſe prudentiam Apoſtoli Pauli, & venerandæ antiquitatis. Quod ne videar ſine teſte dicere, rogo, audiatur incomparabilis Caſaubonus, loco hac Exercit. Num. 2. *laudato ſic loquens*: Quod videmus feciſſe Athenis Paulum, ductorem Chriſtiani exercitus, ſicut appellatur Hieronymo, ut inſcriptionem fortuitam arte torqueret in argumentum fidei, &, ex ara, Ignoto Deo inſcripta, occaſionem ſumeret verum Deum Athenienſibus annunciandi; id pios doctores in convertendis Gentibus magno cum fructu ſæpe feciſſe res arguit, & quæ hic ſumus obſervaturi manifeſtiſſime oſtendent. Conſtat nihil magis olim paganos avertiſſe à fide in Chriſtum, quam opinionem novitatis. Fit enim naturæ quodam inſtinctu & indicio: (recto ſane, ſi illo recte utamur;) ut in religionis negotio nova omnia ſint ſuſpecta & fere exoſa: traditas à majoribus opiniones mordicus retineamus: ita ut hac potiſſimum in parte verum ſit, quod antea dicebamus, *res eſt difficillima, contrarium aliquid docere ejus, quod prius fuit creditum.* Paulus igitur, quo facilius doctrina ſua admitteretur, amota ſuſpicione novitatis, ingenioſo quodam, ut ſic dicam, ſtratagemate, aræ illius occaſionem arripit, & Athenienſibus eum Deum ſe dicit prædicare, quem ipſi jam dudum colebant. Inſignia Apoſtoli verba ſunt: *quem ergo ignorantes pie colitis, hunc ego vobis annuntio.* Nimirum ut vere ſcribit B. Auguſtinus de unico baptiſmo contra Petil. cap. 5. *noluit Apoſtolus deſtruere verum, quod invenit in lapide Paganorum.* Vide eundem plura in eandem ſententiam differentem libro ſexto extremo, de baptiſmo contra Donatiſtas. Hanc Pauli ſanctam prudentiam Antiſtites primos religionis Chriſtianę ſępe eſſe imitatos, facile eſt intelligere qui antiquiſſimos pietatis noſtrę ritus cum iis comparabunt, qui prius fuerunt apud Paganos. IX.

Multa nomina antiquæ ſuperſtitionis, multi ritus & cęremoniæ retentæ: ſed pia adhibita interpretatione omnia in melius verſa, planeque ut alicubi ait Beda, *pertinaci paganiſmo mutatione ſubventum eſt, quum rei in totum ſublatio potius irritaſſet.* Hactenus *Caſaubonus.* Pari per omnia ratione ſupremę Ultrajectinę Provinciæ poteſtates, cum viderent Canonicorum, (qui à pluribus ſeculis primum locum in Comitiis obtinuerant) potentiam adultam eſſe, indigerentq; eorundem opera (eam, ſumma quoque fide, variis experimentis probarunt) in excutiendo regis Hiſpaniarum jugo; ſic cum iis tranſegerunt, ut integrum quidem manſerit Capitulare regimen, ipſis vero Capitulis exterminatę fuerint omnes reliquię, minimę quoque & in ſpeciem tolerabiles, fermenti Pontificii; uſque adeo, ut à pluribus annis nemo potuerit in ordinem Canonicorum recipi, niſi qui profiteretur Reformatam religionem: prout alibi prolixe, adductis ipſis Diplomatibus & tranſactionibus, oſtendi.

X. Lubens darem, haut abſque conſcientiæ ſcrupulo, aliquem nomen poſſe dare Capitulis, hac ratione Reformatis; ſi in illis quędam fierent, quæ ſapiunt Idololatriam, & Papanam ſuperſtitionem: at, tale quid ne ipſe Argus quidem animadverterit, niſi ignorantis vulgi judicium, & erratum Secretarii, inhęrentis per incogitantiam formulæ alicujus Inſtrumenti ſub Papatu etiamnum conditi (hoc loco Apodictici argumenti adducitur in Conſilio Theologico) debeat inſtar teſtis claſſici haberi. Approbamus toto animo, quod Impp. Valentinianus, Theodoſius, & Arcadius occaſione ſuperſtitionis gentilitię dicunt, in leg. 12. Cod. Theod. de Decurionib. *Indecorum eſt, imo, ut verius dicamus inlicitum, ad eorum curam templa & templorum ſolemnia pertinere, quorum conſcientiam veneratio* (ita legendum) *divinæ religionis imbuerit, & quos ipſos decebat, tale munus, etiamſi non prohiberentur, effugere*: ſed, ut hęc lex lata fuit A.D. 386. ita teſte Zoſimo lib. 4. & Idacio in Chron. ſacrificia Gentilium, demum per Theodoſium M. prohibita fuerunt An. Do. 388. admiſſa fumigatione & thurificatione in templis orationis tempore uſque ad A. D. 391. ut patet ex leg. 11. & 12. *Cod Theod. de Sacrif. Pagan.* Eoque hęc lex, ut plane diſſimilis, ad rem non facit, ſiquidem in templis quorum curam gerunt Canonici Ultrajectini, eorundemque Conventibus publicis, nihil fit, quod ab homine ſani judicii dici queat ſive Paganiſmum, ſive Papiſmum redolere. Spirans illa, dum viveret, Bibliotheca, ὁ μακαρίτης *D. David Blondellus*, lecto libro meo de bonis

quaſi

quasi Ecclesiasticis, prolixe assensum suum testatus est, solummodo addendo, *se dubitare, an non Canonici Ultrajectini possint forte componi cum Dendrophoris*, quorum mentio fit l. 20. Cod. Theod. de Pagan. & de quibus, ut & de *centenariis*, agit speciatim titulus octavus. lib. 14. Cod. Theod. quorumque nomina d. l. 20. Honorius & Theodosius AA. aboleverunt ut *errore submoto compendia domus sublevarent.* (Vel hinc patet, hoc quoque tempore, bona Paganici cultus serviisse sublevando Principum Christianorum Fisco, ut præc. Exerc. evictum) At cum hic *Dendrophori* una cum *Fredianis*, in d. l. 23. expresse & indistincte vocentur *nomina & professiones Gentilitiæ, dicanturque loca ad superstitionem pertinentia tenuisse epholis vel sumptibus deputata, errore Gentilitio*: patet manifesto, quod Canonicis Ultrajectinis nihil commercii cum iis intercedat. Videntur vero *Dendrophori* nomen tulisse, quod cum asscripti essent, Dei, Deæve collegio, arboris alicujus folium, vice characteris impressum haberent. quomodo constat liberi Patris sodalibus hederæ folium impressum fuisse. Auctor Etymologici Magni: Γάλλος ὁ φιλοπάτωρ πτολεμαῖος διὰ τὰ φύλλα κισνοῦ καλεστίχθαι, ὡς οἱ Γάλλοι. Horum crebra fit mentio in Inscriptionibus Gruterianis, paginis XIV. CLXXV. CCLXI. CCCL. CCCCXXXVIII. CCCCXCIV. notatique fuerunt Carthagine, Romæ, Comæ, Veronæ, & alibi.

Reynessius, ne præcedentia valeant, porro insurgit, & pag. 27. sic XI.
loquitur: *Nemo sub titulis Ecclesiastici officii, Paulo authore, beneficia isti officio, quatenus Ecclesiasticum est, annexa, arripuit, qui officium nollet: quod nostri faciunt Canonici. Quin imo Paulus dici* Mercurius *non voluit, cum* Mercurius *non esset, neque ea sibi offerri, quæ* Mercurio *solebant,* homines sumus, *inquit Act. 14. 12. 14. Hi ergo, cur, quod non sunt, dici desiderant?* Resp. I. Sed an non Paulus, ut supra vidimus, nomina officiorum Gentilium, ipsius quoque Christi ratione, analogice considerat & accipit? Pariter analogice ratione solius Canonis Annonarii antiqua nomina in Capitulis Reformatorum Canonicorum hodie adhuc frequentantur: cum in Papatu usurpari amplius solerent ratione officii. II. Peccarent Canonici Reformati, si facerent idem quod Canonici in Papatu: at hoc nunquam probabitur? III. Locus ex Actibus Apostolorum admodum ἀπροσδιονύσως adducitur. Nam non legitur indignatus esse Paulus, quod ipse Mercurio, & Barnabas Jovi assimilaretur; sed quod Sacerdos Jovis, vittas tauris jam imponeret, iisdem more Gentilitio sacrificaturus. Totus contextus hoc docet. Et proinde Apostoli indi-

gnantes sibi destinari victimas, vers. 15. dicunt: *Viri cur ista facitis?* Respicientes scil. victimas. Quum ad nomina illa tacuissent, quæ æque servire potuissent occasionaliter convertendis Gentilibus, atque ara Athenis Θῷ ἀγνώςῳ inscripta, Paulo occasionem exhibuit Atheniensibus annunciandi Deum verum, Act. 17.23. & seqq. Certe ipse Paulus in illa sua concione oblique licet, concedit Deum verum vocari posse Δία, seu Jovem. Quod ne videar primus excogitasse, eoque nomine apud vulgus traducar, authorem meum laudabo, eumque virum Orthodoxum & scriptis celeberrimum, Is est Seldenus, qui Syntagmate de Diis Syris II. cap. I. pag. 203. *sic loquitur*: Certe Jovis sive Διὸς vocabulo ipsum Deum Opt. Max. designari pie posse, videtur; & D. Pauli etiam exemplo. Is Act. XVII. com. 28. ὡς ἢ, inquit Atheniensibus, τινὲς τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκασι, τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν: id est, *uti & quidam apud vos poëtæ dixerunt*, EJUS ENIM ET GENUS SUMUS. Deum verum innuit. cæterum idem est ac si dixisset, Διὸς γένος ἐσμέν, id est, *Iovis genus sumus*. Poëta enim de quo ille, Aratus est: qui Phœnomena sua, pro more poëtarum, à Jove ita est auspicatus, ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα, id est, *Ab Iove principium*, paucisque interjectis, τοῦ γὰρ, inquit, ἢ γένος ἐσμέν, id est, *ejus enim & genus sumus*. Quod Aratus igitur scripsit, & Apostolus citavit, est *Iovis genus* (id est τοῦ Jehovæ) *sumus*. Nil apertius dici potuit. *Hactenus doctissimus Seldenus*, cujus verbis, quod abunde caussam nostram & Canonicorum egerit, ipse dum viveret Canonicus in Anglia, nihil addimus

EXERCITATIO V.

Citra collusionem cum Papatu, Reformatus aliquis designare potest templum secundum nomen, quod in Dedicatione accepit.

1. *Licet Pontificii, per intolerandum errorem templa Sanctis dedicarint; præstat tamen dicere V. G. Templum. S. Petri, quam Petri: Licet utrumque sit vitiosum.*
2. *Communis loquendi usus rationem quoque haberi vult Tertullianus, licet rigidus in allis sit.*

3. Nec

3. *Nec dissentit D. Voetius.*
4. *Qui aliter loquuntur, fenestram aperiunt ad sinistras suspiciones.*
5. *Præstat talia nomina retineri, ut pateat quam errarint olim majores nostri;*
6. *Et quantam gratiam nobis Deus præstiterit, quod meliora nos docuerit.*
Vbi & agitur de Cophinis Iudæorum.

INficias ire non licet, Pontificios (qui hac in parte Gentiles imitantur) non modo idololatriam crassam committere, quando templa Sanctis demortuis dedicant, verum etiam inter dedicandum tales ritus adhibere, qui magiam sapiunt; item optandum esse, nomina illa aboleri possent. Sed cum consuetudo, quotidianę loquendi rationi imperans, non tam imperium, quam tyrannidem exerceat, eique libenter hac in parte omnes cedant, quibus sapere datum est: non video cur quidam ex Theologis doceant suos auditores, quando templum aut fanum aliquod designandum est, potius V. C. illud vocare templum Petri, Jacobi, Nicolai, Catharinæ, &c. Nam præterquam quod nomina illa, sic castigata, nihilominus arguant superstitionem dedicantium; sic non video, cur potius non sit dicendum templum Sancti Petri, quam simpliciter templum Petri: nam, ut utraque loquendi ratio, arguit, per superstitionem, hominibus quondam sub Papatus tenebris, templa dedicata fuisse; ita posterior, non minus injuria est in Pontificios, quam superstitionem eorundem nova superstitione deturpat. Quis enim non statuat, longe turpius, & superstitiosius esse, fana dedicare hominibus nihili, scil. Titio, Męvio, Sejo, &c. quam iis, qui, dum in terra adhuc degerent, agnoscebantur templa Spiritus Sancti? cumque illud, ne per somnium quidem, Pontificiis, ut ut profundæ idololatriæ immersis, in mentem venerit, quis pariter non videt, Pontificiis per hanc ridiculam reformationem, insignem injuriam fieri? Quid, quod illi qui audiunt novas hasce loquendi formulas, cogitare possunt illum sive Petrum, sive Joannem, sive Jacobum, à quo hoc illudve templum denominatur, fuisse forte cruciarium, flagrionem, vappam, aliumve Caci fraterculum, à quo templum illud æque nomen suum traxerit, atque notissimum antrum à Caco. I.

Rigidus minutiarum harum, similiumque censor extitit Tertullianus, Hæretici Montani in his atque aliis sectator, prout alibi probamus; interim eo rigoris, ratione fanorum Paganicorum, ut nomine suo II.

designandorum, non processit, atque hi, cum quibus nobis est negotium: siquidem, attendendo, quanta consuetudinis vis sit, & quæ non eidem, tyrannice imperanti, deferri debeant, *libell. de Idololat. cap. 20. sic loquitur*: Deos nationum nominari lex prohibet, non utique ne nomina eorum pronunciemus, quæ nobis, ut dicamus, conversatio extorquet. Nam id plerumque dicendum est, in templo Æsculapii illum habes, & in vico Isidis habito, & sacerdos Jovis factus est, & multa alia in hunc modum, quando & hominibus hoc genus nomina inducuntur. Neque enim Saturnum honoro, si ita vocavero eum suo nomine, tam non honoro quam Marcum, si vocavero Marcum. *Huc usque Tertullianus.* Sic in Codice Theodosiano plurima occurrunt loca, ubi templa Gentilium ab ipsis Impp. Christianis, propriis suis nominibus designantur. Speciatim aliquoties ibi commemorantur Pantheon, & templum Minervæ, ubi & proponi solent Principum Christianorum constitutiones, ob frequentem populi eò concursum.

III. Nec alia mens est ipsius D. Voetii, (cujus authoritas falso, atque per ignorantiam prætexitur à plurimis è vulgo) siquidem in ipsius Disput. 2. de Templ. Th. 8. Probl. 10. *sequentia occurrunt*: An à sanctis templa sint denominanda? Respond. In prima impositione Negat. quomodo determinant nostri de nominibus personarum. Ubi usu nomina illa obtinuerint, agendum, ut mutentur per eos qui debent & possunt, Ps. 16. 4. Hos. 2. v. 16. 17. Zach. 13. v. 2. si non est in potestate Ecclesiæ & Magistratus, aut usus & consuetudinis tyrannis vicerit (quod plerumque fit, ubi idololatræ rerum potiuntur) nostri, ut intelligantur, utuntur appellationibus usu receptis, exemplo Sanctorum, qui à nominibus idola referentibus, eo in casu non abstinuerunt. *Huc usque D. Voetius*: pro quo licet forte aliquis, sed in ipsius præjudicium, posset hanc rimam invenire, quod ejusdem assertio duntaxat valeat iis in locis, ubi idololatræ rerum potiuntur; neutiquam vero inter Orthodoxos, minime inter eos, habentes magistratum ejusdem professionis: hoc duntaxat vice responsi regeram; me non tam attendere ad assertionem D. Voetii, (multoties sibi soliti contradicere) quam ad ejusdem rationem, quæ hæc est; quod consuetudo, veluti tyrannus, non tam imperet, quam dominetur (si non violentiam quoque exerceat) iis ipsis in locis quoque, ubi Magistratus, Ecclesiæ alias Orthodoxę nutritius & defensor, omnia posse videtur. Valeret hęc exceptio, nisi notum foret illud Ciceronis: *Non utendum verbis iis, quibus consuetudo nostra non utitur:*

utitur: cui consuetudini, legum & virgæ lictoris nesciȩ, quisquis obnititur, tantundem facit, atque qui contra torrentem nititur. Inter consuetudinem vivendi, & loquendi, multum interest: utque à peccato excusari non potest, qui actioni, adversanti Dei legi, utpote à vulgo perpetrari solitæ, vacat; ita non æque peccati insimulari potest, qui cum vulgo, ut intelligatur, loquitur; licet forte limatius eruditiusque, imo minus ambigue quoque, loqui posset.

IV. Qui non est hospes in antiquitatibus Ecclesiasticis, audiendo V. C. loco S. Petri, aut S. Jacobi, substitui simpliciter aut Petrum, aut Jacobum, posset cogitare, eos, quondam inquilinos, sive conductores, fuisse eorundem fanorum, similesque illis, qui sub tempora primorum Impp. Christianorum, templa per eosdem locari solita, usq; ad publicas Gentilium calumnias conducere solent. Certe, Libanius templa hominibus privatis à Constantio Imp. instar rerum vilissimarum, si non rejicularum, ex indulgentia imperatoria cessisse, testatur *Orat. de Templ.* qui & *Orat. in Iuliani necem*, haut citra Christianorum opprobrium, testatur, eadem templa à Constantio concessa fuisse meretricibus: quod & eadem Oratione videtur innuere de reditibus, donariisque templorum, quando, habita ratione temporum Constantii, scribit τὸν τῶν ἱερῶν πλοῦτον εἰς τοὺς ἀσελγεστάτους μεμερισμένον. Atque, nequis existimet, hominem Gentilem, præ odio Christiani nominis, minus veritatis meminisse, ipsi Impp. Valentinianus & Valens sic loquuntur l. 8. Cod. Theod. de Jure Fisci: *Universa loca vel prædia, quæ nunc in jure templorum sunt, quæque à diversis principibus vendita vel donata sunt, retracta, ei patrimoninio, quod privatum nostrum est, placuit adgregari.* quæ lex, præter illud quod intendimus, amplius ostendit (quod jam antea quoque duabus præcedentibus assertionibus sufficienter probavimus) Impp. Christianos, templa non minus Paganica, quam reliqua eorundem donaria, consuevisse suo fisco, seu privato patrimonio, vindicare atque addicere.

V. Etenim, quum templorum Papanorum dedicatio Idololatrica, plane (ut initio quoque concessimus) abominanda atque execranda sit, omnibusque Reformatis, hoc ad detestationem usque perpetim exploratum esse debet. Nomina siquidem usitata, ut arguunt Papanorum vesanam superstitionem, sic quoties audiuntur, non possunt non quoque eos, qui Babylone exiverunt, concitare non minus ad detestationem talis idololatriæ, quam commonefacere verborum Apostoli, *Eramus quondam & nos amentes*, Tit. 3. 3. atque iterum, & *hæc eratis quidam*, 1. Cor. 6. 11.

 unde

unde & expresse idem Apostolus Galatis in memoriam revocat statum idololatricum (sub eo licet pauci nostrum in Belgio Reformato vixerint, vixerunt saltem sub profundis illius tenebris nostri majores) quando dicit, *Ignorantes Deum, serviebatis iis, qui natura non sunt Dii*, Gal. 4. 8. Ob quam caussam quosdam etiam ex ipsis antiquis Patribus, cum diruerentur templa Paganica, censuisse in unaquaque Provincia minimum unum templum esse relinquendum, veluti monumentum prioris cæcitatis, alibi ex Socrate, Ecclesiastico Historico notamus. Quod tamen neutiquam probamus, licet personatus Reynessius odiose & Sycophantice hoc nobis exprobratum eat pag. 31. Historice idem solum retuli, quod idem scopo meo servire adhuc credam. Pariter hactenus meo Lectori liquere confido, (quanquam Reynessius aliud persuasum cupiat) me ideo solum vulgarem formulam probare, quod citra Papanorum injuriam, serviat magis detegendo eorundem errori. Nam licet illud *Sancti* omittatur, templum tamen de homine denominatur: nec nostra hactenus refert, an quidam οὐτιδανοὶ occurrant inter illos, quos Pontificii Sanctorum choro amant asscribere.

VI. Hæc omnia si attenta mente considerentur, patebit, per hæc ipsa nomina, arguentia Papanorum superstitionem, non posse non, pias quasque mentes excitari ad seriam gratiarum actionem, atque hæc in solidum accepta referre *uni benignitati & amori Dei*, Tit. 3. 3. simulque operam dare, ut per se *in omnibus*, possit *glorificari Deus per Iesum Christum, cui debetur gloria & robur in secula seculorum*, 1. Petr. 4. 11. Atque sub hac consideratione, hæc nomina nobis eundem exhibebunt usum, quem olim cophim Judæis solent, quos Apellæ secum gestabant, quocunque ferme ibant, in memoriam servitutis Ægyptiacæ, qua durante, cophinis lutum, fænum, lapides, atque similia bajulare solent. quod non videtur solum colligi posse ex Historia Euangelica, nominatim Math. 14. 21. ib. 16. 7. Marci, 8. 14. Joan. 6. 13. Verum etiam ex profanis patet authoribus, ex quibus sic Juven. Sat. 3.

Nunc sacri fontis nemus, & delubra locantur
Iudæis, quorum cophinus, fænumque supellex.

& iterum Sat. 6.

—— cophino, fœnoque relicto,
Arcanam Iudæa tremens mendicat in aurem.

Inde *cystifer*, Martiali idem est qui Judæus, lib. 5. ep. 17.

Dum

Dum te posse negas nisi lato, Gellia, clavo
Nubere; nupsisti, Gellia, cistifero.

EXERCITATIO VI.

Num minister Verbi, in eo summam suam gloriationem hoc tempore collocare debeat, quod sit annunciator Legis?

1. *Occasio hujus quæstionis.*
2. *Quos usus Lex moralis, seu Decalogus, sub Euangelio habeat.*
3. *Nec tamen ministri Verbi se gerere debent, tam pro ministris Legis, quam Euangelii.*
4. *Quod ulterius confirmatur.*
5. *Prædicatio Euangelii efficax est ad instillandam proxin sanctificationis.*
6. *Quamvis in ecclesia multi occurrant hypocritæ, potiorem tamen rationem fidelium Minister habere debet: & quomodo hos oporteat increpare.*
7. *Praxis consolationis præcipua pars Ministerii.*
8. *Nec aliud suadet ferreum hoc seculum.*
9. *Respondentur ad locum Ezech. 3. 11.*
10. *Quem in finem quidam ex verbi Divini Ministris se instituant gerere pro Legis præconibus: redditur prior ratio.*
11. *Hac editione secunda, proponitur altera ratio: quæ postea Authori innotuit. Consideratur Locus 2. Cor. 2. vers. 6. & seqq.*

QUum *Lex*, quæ pœdagogus ad Christum est, Gal. 3. 24. I.
ab Euangelio, tanquam superiori, per Christum, potissimum ut exhibitum, domino, sit exarmata ratione omnis maledictionis & observationis cæremoniarum, juxta dictum Apostoli, eodem loco comm. xxv. *At postquam venit fides, non amplius sub prædagogo sumus*; quæsitum ex me nuper fuit à popularibus, (cum essem Ultrajecti ut seni patri officium τῆς ἀντιπελαργίας exhiberem) an recte faciant quidam ex V. D. ministris; quod, per modum quasi occupationis, dicant identidem, sese eo nomine sibi gratulari, quod habeantur *legis præcones*? speciatim, an quis ex eodem ordine occasione mandati, à Deo dati Prophetæ Ezechieli cap. 3. 11.

 protestari

protestari potuerit, sese reliquum vitæ, cum Ezechiele Propheta, pro Christi quasi gloria, impensurum esse arguendis hominum peccatis, quod in hoc potissimum consistat officium fidelis Christi ministri.

II. Desiderium amicorum non minus honestorum, quam salutis æternę seriò studiosorum, ut excitavit me ad quæstionis hujus penitiorem considerationem, ita initio protestor, me alienissimum esse ab opinione eorum, qui, quod sub Euangelio existimarent esse otiosam Legis doctrinam, non sine ratione, velut hæretici *Antinomi* notati fuerunt. Lubens do, ad hoc, ut Euangelium (ad quod proprie concio pœnitentiæ pertinet) finem suum assequatur, indigere omnino adminiculo Legis: Lege enim oportet nos humiliari, ut Euangelio exaltemur. Similiter concedo, ultimo hoc tempore, si unquam alias, à quo colligi cæpit Ecclesia, propter hypocritarum frequentiam, & mundi, plus quam ferrei corruptionem extremam, eos, qui Ministerio V. D. funguntur, quo illi plene & rite satisfaciant, & quam plurimos Sathanæ laqueis eripiant, totis viribus comminationes legales intonare debere, atque horrendum illum Domini (ultimo judicii die comparituri,) terrorem (quem tangit Apostolus 2. Cor. 5. 10. 11.) convenienter objicere, quo, si fieri possit, illi, qui in fæcibus peccatorum suorum congelati sunt, ad aliquem peccati sensum, quem penitus alias exuisse videntur, adducantur.

III. Interim nulla ratione, is, qui minister agnoscitur Jesu Christi, in Ecclesia N. T. se gerere potest pro *ministro Legis*, multo minus de hoc ipso titulo gloriari. Certe, perpetuo verum manere debet illud S. Pauli Apostoli (neq; enim putarim, hujus seculi ministros, minime νεοφύτους, eo sapientiores agnoscendos esse) qui pro se, & συνέργοις loquens, fatetur 2. Cor. 3. 6. *se non factum esse ministrum veteris pacti, sed novi, non literæ sed Spiritus; non condemnationis & mortis, sed vitæ atque justitiæ.* Non diffiteor, ut me docere voluit Reynessius, hic legem Euangelio opponi: sed eo ipso magis hic locus stringit, quatenus oppositive ad V. T. minister N. T. Paulus vocari voluit. Hinc etiam omnes illi expresse *ministri Euangelii* vocantur Eph. 3. 7. & Coloss. 1. 23. qui verbum salutis annunciant. Nam etiamsi Ministri N. T. ut modo concessi, legem etiam moralem, sive Decalogum explicare debeant, & quidem ex officio, neutiquam tamen hoc alio intuitu facere debent, quam quatenus, aut legis doctrina, excitando in nobis peccati & miserię naturalis agnitionem & sensum, nos deducit ad Euangelium, illiusque objectum Christum, *qui finis est Legis, ad justitiam cuivis credenti*, Rom. 10. 4. aut, quatenus ea continet, exactissimeque

meque explicat vitæ Christianæ officia, quę tanquam fructus genuinos resipiscentiæ, & nostræ erga Deum Christumque Servatorem gratitudinis indicia atque testimonia, Euangelium præcipit. Nec est quod Reynessius pag. 34. me arguat, tanquam minus accurate loquentem, quod hic dicam Euangelium pręcipere fructus resipiscentiæ. Amplius cum summis Theologis dico; Resipiscentiam non esse fructum legis, sed Euangelii. Scio, quosdam ex ipsis Theologis Reformatis (in partes non vere, sed secundum apparentiam quasi veniente Catechesi qu. 115.) resipiscentiam instrumentaliter partim Legi, partim Euangelio deferre, atque Dn. Walęum Theologum alias accuratum, non modo in Synopsi Professorum Theologorum Leidensium Disp. 32. Th. 10. has partes deferre Legi & Euangelio, verum etiam in locis Communibus loco de Resipiscentia, media ad eam assequendam conducentia, statuere meditationem Divinæ Legis & Euangelii. Sed, cum *occasio* haberi consueverit caussa sine qua non, quæ vere non est caussa, & Lex, ejusq; Prædicatio, hic solummodo velut occasio agnosci debeat, pro agnitione peccati, quæ, ut in Juda videre est, terminari potest in desperationem, non succurrente Euangelio; mihi admodum arridet, quod habet Cartvvrichtus in Harmonia Euangelica pag. 616. occasione Textuum Luc. 9. 6. & Marc. 6. vers. 12. 13. *verba sic habent*: Quod Lucas appellat prædicationem Euangelii, Marcus prædicationem resipiscentię appellat; unde constat, resipiscentiam non esse effectum medicationis legis, sed Euangelii. Est enim resipiscentia ex dolore animi, ob Deum mandatorum suorum violatione offensum, vitæ malè actæ emendatio. Hunc dolorem nemo admittit, nisi qui Deum ex gratiæ persuasione, amore complectitur. Fieri potest ut quis fide vacuus angatur ex violata lege; sed hoc fit metu pœnæ, &c. *Hæc ille*. Vere & convenienter plane Scripturæ. Nec alia mens Polani lib 6. Syntagm. cap. 37. sic scribentis: *Euangelii autem vox propria est, non nota rationi ex lege, quæ jubet peccatores reverti ad Deum proposita nobis spe reditus in promissam gratiam per Christum, pro ipsis satisfacientem legi; & docet modum resipiscendi, ac proinde est instrnmentum Spiritus Sancti, quo* (NB) *proprie ad efficiendam conversionem utitur.* Consentit honorandus & celeberrimus D. Collega Maresius, quem frustra à me se alienaturum esse sperabant Reynessii amici. Hæc siquidem illius verba Systemat. loc 13. Th. 26. *Frustra sunt Pontificii in assignando Legis speciali mandato, quo pœnitentia mandetur, cum officium hoc sit magis Euangelicum, quam Legale.* Euangelii ergo præ lege potiores hic sunt partes.

IV. Vero

IV. Ut vero ſemper à potiori parte fieri ſolet denominato, ita, ratione pręſentis quęſiti, omnino pręvalere debet titulus Miniſterii Euangelici, titulo Miniſtri legis, atque ceteroquin agnoſci illud Hieronymi lib. 1. contra Pelagianos: *Aliud eſt*, inquit, *damnare Legem, quod Manichaus facit, aliud Legi præferre Euangelium, quæ Apoſtolica doctrina eſt: In illa enim ſervus, in hoc præſens Dominus loquitur: Ibi promittitur, hic impletur: Ibi initia, hic perfectio eſt: In illa operum fundamenta jaciuntur, hic fidei & gratiæ culmen imponitur.*

V. Omnino certiſſimum eſt, non poſſe aliquem ſibi vere applicare promiſſa Euangelica, niſi corde, ad legem & ſecundum legem prius contrito, ſerio animi propoſito præſumpſerit, omnes non ſolum actiones, verum etiam verba & cogitationes ſuas, componere ad Decalogum, ceu perfectiſſimam normam pietatis, juſtitię, & ſobrietatis: interim illi, qui agnoſcitur ut Eccleſiæ membrum, multo efficacius ſecundum praxin Apoſtolicam pro renovatione pœnitentiæ, hoc ſuaderi poteſt per argumenta Euangelica, quam Legalia. Nam pręterquam, quod doctrina Euangelii, ab Apoſtolo 2. Cor. 3. 18. vocatur *ſpeculum transformationis, ad imaginem Domini*, quia eſt miniſterium Spiritus, *ibid. verſ.* 8. qui expreſſe vocatur *Spiritus ſanctificationis*, Rom. 1. 4. amplius *Euangelizatum eſt mortuis* (hoc eſt illis, qui tempore Apoſtoli Petri jam mortui erant, audiverantque Prophetas Veteris Teſtamenti Euangelium obſcurius annunciantes, ad hoc obtulerant quoq; hoſtias, Chriſtum, qui in Euangelio annunciatur, typice repræſentantes) *ut damnarentur quidem ſecundum homines, id eſt, carne, viverent autem ſecundum Deum, id eſt, Spiritu*: cumque Euangelium lux ſit, valere debet illud Apoſtoli Pauli Rom. 13. verſ. 12. 13. 14. *Nox proceſſit, dies autem propinquat: Abjiciamus igitur opera tenebrarum, & induamur habitu, qui luci conveniat. Ut interdiu compoſite ambulemus: non in comeſſationibus & ebrietatibus: non cubilibus ac laſciviis, non lite & invidia. Sed induimini Ieſu Chriſto, & carnis curam ne habete ad explendas cupiditates:* cum quo componi velim ejuſdem Apoſtoli locum Eph. 4. verſ. 22. 23. 24. Nec modo Euangelium eſt cauſſa inchoans ſanctificationis, verum etiam conſervans & conſummans: unde non ſolum vocatur *ſemen regenerationis incorruptibile*, 1. Petr. 1. 23. verum etiam *lac ſincerum*, 1. Petr. 2. 2. & *ſolidus cibus*, Heb. 5. 13. Adeo, ut Eccleſiæ filii, non poſſint efficacioribus ſtimulis, quam rationibus Euangelicis (quæ hic fuſe per quatuor cauſſarum genera deduci poſſent niſi omnibus Scripturæ filiis notæ forent) ad vitæ ſanctimoniam compelli: quomodo iidem,

dem, nunquam ſecurius vitam ſuam inſtituunt, quam ſi vivant vitam Euangelii, ſeu fidei: Juxta illud Hab. 2. 4. *juſtus ex fide vivet*: quod toties Apoſtolus inculcat. Quantus vero ſit Theologus, oſtendit Reyneſſius, quando me arguit, ut ἀκύρως loquentem, eo, quod dixerim, Euangelium conſummantem non minus, quam inchoantem cauſſam ſanctificationis: eo quod (ut loquitur pag. 34.) *Euangelium quidem Spiritum ſubminiſtret*, Gal. 3. 5. *Lex tamen ne extinguamus præcipiat*, 1. Theſſ. 5. 19. *ſed rectas pedibus faciamus orbitas, ut quod claudum eſt ſanetur*, Heb. 12. 23. Sed hoc Lex non magis effective facit, atque exemplar, ad quod puer ſcribit, influit in ſcripturam, aut ſpeculum in faciem, quæ ex eo dignoſcitur. Lex quidem eſt regula caſtigatiſſima morum perfecte inſtituendorum, eos tamen efficienter nec ordinat, nec corrigit. Sed ut eſt norma, quæ hactenus paſſivè ſe habet, ita data eſt ad hoc, ut *ad eam explorentur* (δοκιμάζειν τὰ διαφέροντα) quæ diſcrepant.

Fatendum quidem, Eccleſiam hanc viſibilem ſimilem eſſe areæ, VII.
in qua palea tritico immixta eſt; atque hypocritas, qui ſæpe aut irrepunt, aut irrumpunt, ſubinde legis terribilibus fulminibus proſternendos eſſe; interim tamen potior haberi debet fidelium ratio, atque Miniſter, qui non eſt καρδιογνώστης, ex lege charitatis meliora quæque de auditoribus ſuis augurari debet, exemplo magni illius Apoſtoli Gentium, B. Pauli, qui poſt ſeveram illam reproborum reprehenſionem, occurrentem in Epiſt. ad Hebr. 6. verſ. 4. hæc ſubjicit: *Sed nobis perſuaſimus de vobis, dilecti, quæ meliora ſunt, & ſaluti adhærentia, etiamſi ita loquamur.* Ex illa concione Pauli reprobos re vera reſpiciente, comparata cum verbis modo adductis, recte quidem D. Gomarus hanc obſervationem colligit: *Comminationes proponendæ ſunt, non ſolum reprobis, ſed etiam electis: ut repreſſa carne in Dei timore, & officiis pietatis, retineantur, ac proficiant.* Nihilominus obſervari quoque debet, quod Calvinus prudenter monet ad hunc eundem locum: *Certe quiſquis docendo prodeſſe cupit, ſic tractare debet ſuos diſcipulos, ut animum illis ſemper addat potius, quam diminuat. Nihil enim eſt quod nos magis alienet à doctrina audienda, quam dum videmus nos haberi pro deſperatis.* Ratione autem redargutionum, digniſſima eſt Parei admonitio, occurrens in ejuſdem Commentario ad præſentem locum: *Prudentis præceptoris, concionatoris, parentis & magiſtratus eſt, increpationes aſperiores ſic temperare lenioribus dictis, ut nec boni*

 inde

inde offendantur, nec mali obstinatiores fiant. In cœtu enim magno varia sunt ingenia, quorum alia duci, alia trahi volunt; plus autem valet mansuetudo quam rigor & acerbitas. Nam etiam boni asperitate nimia offenduntur: mali vero in malitia plerumque indurantur potius, quam molliuntur: semper autem blandior oratio est gratior, & malos emollit.

VIII. Si fas mihi Semi-Pagano foret sublimes hos Theologos erudire, varia adferre possem; at, non audeo hosce aut sollicitare, aut eorundem supercilium provocare. Moneo interim eos, per occasionem divertant ad Axiomata concionandi, summi Theologi Practici, Abrahami Sculteti, qui Axiom. LXI. hæc habet: *Praxis consolationis ut frequentissima esse debet, ita si recte instituatur, non solum totam concionem, sed mentes etiam ipsas auditorum illustrat.* Nec alia mens est viri summi D. Bisterveldii siquidem lib. 1. cap. 2. Artis concionandi Th. 42. hæc lego: *Usus paracleticus seu consolatio est, quo homines infirmi & afflicti eriguntur, ipsorumq; dolor & metus vel tollitur, vel saltem minuitur. Hic usus fit omnium frequentissimus, vivacissimus, ac efficasissimus.* Circa cujus illustrationem, licet multa adferri possent, ita hęc pauca solum è Scriptura adjicio. Proprium esse Euangelio illiusque ministris, consolari animas abjectas, prout ostendit ipse Deus, quando per Euangelistam veteris Testamenti Jesaiam cap. 40. vers. 1. proclamat: *Consolamini, consolamini populum meum dicit Deus vester.* Ad quæ verba hæc inter alia observat Calvinus: *Ex hoc loco, quid maxime quærendum sit in Prophetis colligimus, nempe ut proposita gratia Dei dulcedine, ad spem animent pias mentes, ne sub malorum onere deficiant, sed intrepide persistant in Dei invocatione.* Similiter Christus proclamat Jes. 61. vers. 1. 2. *Spiritus Domini Iehovi est super me: eo quod unxit Iehova me ad euangelizandum mansuetis, misit me ad obligandum fractos animo, ad proclamandum annum acceptum Iehovæ, & diem ultionis Dei nostri: ad consolandum omnes lugentes: ad consolationem adhibendam lugentibus Tziionis.* Atque hinc ipse Paulus optat videre oppressos per persecutionem Romanos, *ad communem consolationem* (verbum παρακληθῆναι quod hic usurpatur, licet à pluribus de exhortatione accipiatur, convenientius tamen hoc loco ad consolationem transfertur, prout & accipitur Rom. 15. 14.) *percipiendam per mutuam fidem*, Rom. 1. 12. ac Tychicum mittere voluit ad Colossenses, ut *corda eorundem consolaretur*, Col. 4. 8. qui & de semetipso, velut Ministro V. T. testatur, quod fideles Thessalonicenses, tanquam *pater suos liberos, non modo* fuerit *hortatus*, sed potissimum *consolatus*, 1. Thess. 2. 11.

IX. Ut

Ut nihil possum *contra veritatem*, *sed omnia pro veritate*; sic pariter IX.
non diffiteor, hisce ultimis temporibus compleri Prophetiam Apostoli, atque occurrere *homines sui amantes, avaros, gloriosos, maledicos, parentibus non obsequentes, ingratos, prophanos, charitatis expertes, implacabiles, calumniatores, intemperantes, immites, minime amantes bonorum, præcipites, inflatos, voluptatum amantes potius, quam amantes Dei, atque habentes formam pietatis, sed qui vim ejus abnegaverint* 2. Tim. 3. vers. 2. & seqq. At quis majorem horum partem existimet complere numerum eorum, qui pertinent ad particulares Ecclesias? Rationes, quas in contrarium adducit Reynessius, tales non sunt, ut aliquis iis moveri aut possit, aut debeat: numerantur quidem tres, at una instar omnium esse potuisset. Sequemur tamen hominem. Ergo pag. 35. sic loquitur: *Quod consolatione egeant duntaxat abjectæ animæ. Adhortatione ad officium & lege omnes, plures quoque sint immobiles, quam abjecti.* Resp. 1. Inter nos convenit, conciones legales non per omnia esse inutiles, & quæstio solum est, an non Consolatoriæ in Ecclesia debeant esse frequentiores. Hoc ego omnino statuo; nec ratio hæc quicquam ad rem facit. 2. Auditores concionum vel sunt membra Ecclesiæ, vel non sunt. Ut vero illorum præ his est habenda ratio, ita consolationibus frequentius erigi debent. Nam promissiones Euangelicæ, ut præsumuntur iis præ aliis competere, sic per modum quoque consolationis potissimum, debent applicari. Unde & N. T. Pastor eorum quoque, exemplo Pauli, præ cæteris rationem habet, dicendo cum illo: *Quid mea interest etiam de extraneis judicare?* 1. Cor. 5. 12. Non potest vero commodiorem rationem eorundem habere, quam quando illud iis applicat, quod est scopus universæ Prophetiæ, atqui hoc est consolatio, Rom. 15. 4. ubi ita Apostolus: *Quæ ante scripta sunt, ad nostram doctrinam ante scripta sunt: ut per tolerantiam & consolationem Scripturarum spem habeamus.* Si delinquant gravius membra Ecclesiæ, observetur praxis, quam indicavit Christus Matt. 18. Quod vero ad illos, qui extra Ecclesiam adhuc sunt, & fæci peccatorum suorum indormiunt, plurimum V. D. M. ex Dei benedictione apud eos poterit, si ipse inculpatam vitam in oculis eorum agendo, secutus fuerit Pauli consilium, & non modo (privatim potius, quam publice) *cum lenitate eos erudierit* 2. Tim. 2. 25. verum etiam *arguendo & objurgando eos, tempestive & intempestive*, 2. Tim. 4. 2. laborarit ex laqueo diaboli eripere. Publicæ invectivæ ex lege (ut experientia docet) eos magis sæpe alienant, licet ratione eorum, qui ad ipsam Ecclesiam pertinent, sæpe

ſint neceſſariæ. Huc enim pertinet illud Pauli 1.Tim.5.20. *Eos, qui peccant, in conſpectu omnium argue, ut & reliqui metuant.* Quod ut præ cæteris concernit ipſos Seniores & paſtores, contextu hoc docente, ita intelligẽdum eſt de publicis & manifeſtis peccatis. *Secunda* ratio eſt hæc: *Quod natura ſoleamus nobis blandiri, & fauſta polliceri, nunquam humiliari, rariſſime arguere*, &c. Fateor, ſubinde obtingere veternum, & ſenſum humiliationis in optimis Eccleſię membris extingui, ſic, ut quando ad ſe redeũt, dicant cum Davide: *Retundat me juſtus, benignitas erit* Pſ.141.5. interim tamen, dum conſolando, cordi, quod attritum eſſe deberet, ſuccurritur, artificioſe ſimul ſuaderi poteſt humiliatio, ſi forte torpidior fuerit illius ſenſus. Nam ut ſolus *Deus, qui dilexit nos, dedit conſolationem æternam*, 2.Theſſ.2.16. ſic hæc *Dei dilectio nos pariter conſtringit, ut non nobis vivamus, ſed ſimus nova creatura*, 1.Cor.5. ſimulq; ingenerat humillimum de nobis ſenſum, ut non poſſimus non exclamare ô Deus, *quid eſt mortalis, ut memor ſis ejus!* Pſ.8.5. Simul evaneſcit *tertia* ratio: *Quod conſolatio qua talis tantum apta ſit tollere malum triſte. Admonitio malum turpe, quod tolli magis neceſſarium eſt.* Nam conſolationẽ ſervire quoq; ſublationi mali triſtis, ex antecedentibus jam liquet. Prẹterea ut nulla conſolatio extra Chriſtũ haberi poteſt, ita nemo, qui Chriſti mandata negligit, eadem frui poteſt. Quomodo ad Col.2.2. Apoſtolus teſtis eſt, illorum duntaxat *corda conſolationem percipere, qui compacti ſunt charitate.* Quæ hactenus doceo, ſpeciatim concernunt Eccleſiam Ultrajectinam, ubi tanta ſollicitudo videtur adhiberi in admittendis Eccleſiæ membris (hactenus hoc probo, quod ſufficienti præparatione per Catechizationem privato-publicam ab Ultrajectinis miniſtris illi præparentur, qui recipiuntur inter membra Eccleſiæ) niſi *hypocritæ cum ſimulatoribus colludant*, ut alibi Salvianus loquitur. Fateor lubens, extra Eccleſiam plurimos pro dolor! occurrere, in quos Pauli dictum 2.Tim.3.2. nimis quam vere quadret: at, quiſnam ſibi perſuadeat, in Eccleſia probe conſtituta, plures hujus ordinis inveniri, aut ſi forte reperiantur, tolerandos non eſſe, ſed poſt legitimam admonitionem, ex ordine, à Chriſto definito, factam, ejiciendos eſſe, uſquedum reſipiſcant? Dolent interim multi mecum, diſciplinam in Eccleſiis Reformatis, ſpeciatim Belgicis, adeo negligenter adminiſtrari. Sed ſimul haut pauci ſunt, qui pariter mecũ ingemiſcunt, quando vident per ſummam προσωποληψίαν, hoc ſeculo in ipſis Eccleſiis Reformatis, nimis quam verum alicubi deprehendi, quod habet Hieronymus in cap. 8. Eccleſ. *Nemo*, inquit, *peccantibus Epiſcopis audet contradicere.*

Poteſta-

Poteſtate licet accepta ſcandalizarent magis, quos docere & ad meliora invitare deberent. Nemo quippe audet accuſare majorem. Propterea quaſi ſancti aut beati, & in Domini præceptis ambulantes, augent peccata peccatis. Difficilis in Epiſcopum accuſatio. Lapſus enim non creditur, & convictus non punitur. Verum ad lineas. Ex iis quæ dixi, omnino conſequens, neq; Prophetiam Pauli de ultimis tẽporibus obſtare, quo minus fideles verbi Divini miniſtri, ſe gerere debeant in annunciatione verbi corã Eccleſia, magis pro præconibus Euangelii, quam pro prȩconibus & annunciatoribus legis.

Neq; fidiculis contrarium extorſeris ex loco Ezechielis: nam quando X.
Deus, jure merito rebelli atq; pertinaci ſuo populo iratus, dicit: *Linguam tuã agglutinaturus ſum palato tuo, ut obmuteſcas, ac non agas reprehẽſorẽ apud illos: quia domus rebellis*: neutiquã vult innuere, eos ſolũmodo eſſe agnoſcendos pro fidelibus verbi miniſtris, qui ſunt *viri objurgantes*, (ut habet hic Verſio vulgata) aut potiores prȩconis Eccleſiaſtici partes eſſe, *arguẽdo & objurgando* promovere regnum Chriſti: ſed indicium eſſe certiſſimum, Deum quam maxime exaſperatũ eſſe, atq; certo decreviſſe, immorigerũ ſuum populũ quam graviſſime punire, quando nullos mittit, qui arguãt clamantia populi peccata: nam uti recte docet Chryſoſtomus in Jeſ. c. 6. hom. 4. *Prophetarum ſilentium ſignum eſt iræ divinæ.* Alias per hunc ipſum Prophetam Deus viſcera ſuȩ miſericordiȩ, in Chriſto potiſſimum manifeſtatæ recludit, quando per eundem dicit: *An ullo pacto delector morte improbi: an non quũ revertitur è viis ſuis, ut vivat?* Ezech. 18. Contrariũ quoq; non ſuadet ὁ πάνυ Junius ad hunc Ezechielis locum, (ut perſuaſũ cuperet Reyneſſius) ſiquidẽ ſolum docet, *nunquam officium reprehendendi à ſervis Dei abeſſe debere.* Quod & nos libenter concedimus. Sed an ideo non poſſunt ut & debent conſolationes frequẽtiores eſſe? Quod ut omnibus pateat, quid amplius adhuc dico, quod hoc doceatur in ipſo Dei verbo. Nempe, quando Miniſter quam fervidiſſime quoq; peccata redarguit, eadem manu, qua per flagellum legis conſcientiam vulneravit, applicare debet lene & conſolatorium Euangelii balſamum. Prȩit eruditus ille animarum medicus, Apoſtolus Paulus, qui cum 1. Cor. 6. 9. 10. dixiſſet; *Ne errate, neque ſcortatores, neque idololatræ, neque mœchi, neque molles, neque qui concumbunt cum maſculis, neq; fures, neq; avari, neque ebrioſi, neque conviciatores, neque rapaces regni Dei hereditatem poſſidebunt.* commate proximo, ſive 11. hæc ſubjicit immediate: *Et hæc eratis quidam; ſed abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis, ſed juſtificati eſtis, in nomine Domini Ieſu & per Spiritum Dei noſtri.* Similiter Hebr. 6. 9. idem Apoſtolus ſic loqui-

tur, postquam concionatus esset de peccato in Sp. Sanctum: *Nobis persuasimus de vobis, dilecti, quæ meliora sunt, & saluti adhærentia, etiam si ita loquamur.* Atque idem observarunt, quotquot unquam in Dei domo fideles agniti fuerunt. Nathan, quo momento fulmine legis Davidem prostraverat, eum consolando iterum erexit, atque non modo (2. Sam. 12. 13.) Dei nomine ei significavit, quod *peccatum illius translatum esset*; verum etiam vers. 25. ei annunciavit, quod ex Berscheba ei nasciturus esset filius, cujus nomen foret Jedid-Jah, sive *Amatus Domini*. Similiter postquam Deus usus esset ministerio Prophetę Jesaię, ad humiliandum Ezechiam, Jes. 38. 13. eodem quoque tempore ejusdem ministerio usus est, ad pium regem consolandum, vers. 4. 5. Denique unus & idem Apostolus Petrus, qui tria ista millia virorum, *corde compunxit*, Act. 2. 37. sanavit quoque per consolationem Euangelicam, vers. 38. sive proximo. Adeo, ut certissimum illud maneat, quod dixi.

XI. Sed ideo forte hi homines (quibuscum nobis est negotium) pro legis annunciatoribus se gerere debent, quod pariter incumbant operi Reformationis *intensive* ex suo (ut loquuntur) judicio promovendo, atque adiaphoris ad suum sensum (ringentibus licet vicinis Ecclesiis) determinandis, injiciendo pariter laqueos servitii illis, quos Christus voluit esse liberos. Certe, dum attendo ad eorum molimina, sępe cogito illud Augustini ex Epist. 119. ad Januar. cap. 10. *Hoc nimis doleo, quia multa, quæ in divinis literis saluberrima præcepta sunt, minus curantur, & tam multis præsumptionibus plena sunt omnia, ut gravius corripiatur, qui per octavas suas, terram nudo pede tetigerit, quam qui mentem vinolentia sepeliverit.* At, hæc exempla fideles Verbi ministros parum, aut nihil movere debent, quum sciant se perpetuò sic debere esse intentos *lectioni & doctrinæ*, ut simul speciatim vacent παρακλήσει, sive *consolationi*, 1. Tim. 4. 13.

XII. Ut dies diem docet, ita post priorem Exercitationum harum Editionem, plura de singulari praxi DD. Præcisianorum didici, in annuncianda lege præ Euangelio. Scilicet ordinarium iis est, non modo quando vocantur ad ægros, verum etiam pro concione hoc agere, ut possint homines, nullo habito delectu, reddere desperatos. Imo mihi relatum est à pluribus viris Reverendis, quod suis auribus audiverint, quosdam qui Ultrajecti studuerant, & jam ministerio in majoribus quoque urbibus funguntur, aliquoties pro concione ad suos Auditores dicentes: *Utinam jam possem vos omnes desperatos reddere!* Quomodo solitum iis est, si ad ægros vocentur conscientias tam diu per legem terrere, quam omnem

ferme

ferme aditum ſpei, per Euangelium introducendę, pręcluſerint. Ne jam dicam, de frequentia hominum ad deſperationem ferme in conſcientia afflictorum, iis in locis, ubi hi viri (quos noto) dominantur; qui exiſtimant ſe tum demum ſingulares fore medicos animarum, atque his oculos reſtituturos eſſe, quando fulmine legis non tam hos dejecerint & præſtrinxerint, quam plane effoderint. Certe hi homines præſumunt ſapientiores eſſe Paulo Apoſtolo. Hic, quod Eccleſia Corinthiaca male audiret propter inceſtuoſum, per quem diabolus moliebatur Eccleſiæ florenti labem affricare, voluit eum *Sathanæ tradi, ad exitium carnis, ut ſpiritus ſalvus eſſet die illo Domini Ieſu*, 1. Cor. 5. 5. Sed, cum ille compungeretur corde, & ſerio ſecundum Deum doleret, diabolus autem laboraret Eccleſiæ perſuadere eum non eſſe recipiendum, quo poſſet tum Eccleſiæ Corinthiacæ, nimiæ ſeveritatis notam inurere, tum ipſum excommunicatum ad deſperationem adactum perdere, tempeſtive Apoſtolus, machinationum diaboli quam gnarus, occurrit 2. Cor. 2. verſ. 6. 7. 8. & 11. *Sufficit* (inquit) *iſtiuſmodi homini iſta increpatio, à plurimis profecta: Ut è contrario potius vos ei condonetis, eumque conſolemini, neque modo redundante* (NB) *triſtitia abſorbeatur vir hujuſmodi. Quapropter precor vos, ut ratam faciatis in illum charitatem*, &c. *Ut ne ſuperemur à Sathana. Non enim illius machinationes ignoramus.* Pro quorum (argumentum ſiquidem eſt dilucidum) applicatione ad pręſens inſtitutum, pauca ſolum ex Muſculi, Theologi gravis commentario adduco. Ubi hæc *inter alia lego*: Locus hic de immodica triſtitia, diligenter obſervandus eſt omnibus, præſertim illis, quibus commiſſa eſt cura aliorum. Credi non poteſt, quantum hinc ſit periculi, conſcientiis maxime, ſenſu peccatorum, quaſi importabili quadam mole, oppreſſis. Qui hujuſmodi ſunt, ſalutandi ſunt amanter, afflatuque blando & amico frequenter erigendi, fundendę ſunt pro illis preces ad Dominum, & ſi quo pacto fieri poteſt, onus, quo premuntur vel tollendum univerſum, vel aliquouſque diminuendum. Et hæc facienda ſunt, priuſquam per immodicam triſtitiam abſorbeantur. Etenim ubi fuerint abſorpti, nihil vel certe parum profuerit quicquid tentetur, niſi ſingularis quędam gratia abſorptos è barathro deſperationis extrahat. *Hæc Muſculus*, & aliquanto poſt: *Utinam Epiſcopi & paſtores Eccleſiarum jam olim νοήματα Satanæ in angelum lucis transformati intellexiſſent, vel hodie ſaltem intelligerent!* Hoc ex animo voveo iis, contra quos pro ſalute Eccleſiæ hæc Exercitatio dirigi debuit. Qui ſi pergant, ut jam video eos facere, do-
ctrinam

ctrinam Euangelii propter Præcisitatem legalem collutulare, alias ζὺν Θεῷ machinas admovebo.

EXERCITATIO VII.

An cives Heterodoxi, cæteroquin politice honesti, licite recipiantur in eadem Collegia, privilegiis suis gaudentia, cum illis qui Reformatam profitentur religionem, & agnoscuntur membra Ecclesiæ?

1. *Status quæstionis.*
2. *Consideratio à parte subjecti.*
3. *Concluditur sub conditione affirmate, & argumentum adfertur ex* 1. *Cor.* 5. *&* 1. *Cor.* 10.
4. *Argumentum petitur ex dicto Christi, Luc.* 18.
5. *Argumentum à pari, seu federibus, quæ fideles percusserunt cum infidelibus.*
6. *Idem probatur ab exemplo Theodosii M.*
7. *Iterum ab exemplo Valentiniani.*
8. *Ab exemplis hujus ævi.*
9. *A commodo, quod speratur.*
10. *Ab incommodo, quod metuendum, si secus fiat.*
11. *Occurritur priori adversariorum rationi, quod Heterodoxis nimium concedatur.*
12. *Occurritur argumento posteriori, quod Heterodoxi sic confirmentur.*
13. *Extenditur affirmativa sententia ad Magistratuum ministros.*
14. *Item ad eos, cum quibus tum contrahendum, tum eos, quorum opera indigemus.*
15. *Respondetur ad locum* Gal. 6. 10.

I. NE incurram censuram apud illos, qui, instar Manii Horatiani, nulli sciunt parcere, preterquam sibi, in antecessum circumspecte mihi agendum est. Nolo ergo suadere τὴν ἑτεροζυγίαν, seu collusionem cum Hereticis aut Heterodoxis memor illius Paulini dicti: *Ne impari jugo cum infidelibus copulemini, quæ enim communio luci cum tenebris?* &c. 2. Cor. 6. 14. quod speciatim extendendum censeo non modo ad pacta matrimonialia, verum

rum etiam ad honores Politicos in regimine ſeu Ariſtocratico, ſeu Democratico,ſeu mixto quoque;modo illi,quibus ejuſmodi dignitates obtingunt,ac juriſdictionem exercent,prioris tabulę cuſtodes & vindices agnoſcantur,ſuamque potentiam exercere conſueverint circa ſacrorum defenſionem. Nefas ſiquidem eſt,illis,qui execrantur Orthodoxam religionem,deferre arbitrium definiendi aut ordinem circa illam,aut verbi Divini miniſtris leges pręſcribendi. Quęſtio ſolummodo eſt de Collegiis juriſdictione deſtitutis,cæterum aliis privilegiis munitis: V. C. Collegiis Curatorum aggerum,Curatorum Eleemoſynariorum,Gerōtotrophiorum,Noſocomiorum, Orphanotrophiorum,&c. item de tribubus Mechanicorum,V.C.Piſtorum,Sartorum,Fabrorū,&c. An ſcil. in hæc ſive Collegia,ſive tribus admitti per Reformatum Magiſtratum licite queant illi,qui cum ſint cętera cives modeſti,aliam tamen religionem à Reformata profiteantur?Nolo equidem contēdere,hoſce de quibus loquimur, ibi in hæc Collegia recipiendos eſſe in Reformatorum præjudicium,ubi antea recipi non conſueverint; quum ea duntaxat loca reſpiciam, in quibus cum recipi ante hac conſueverint, per decreta quædam excludendi eſſe videantur, quibus non aliter ſuam ſtationem pacifice relinquendam & continuandam eſſe exiſtimo, quam ut pariter in hujus ordinis collegiis & tribubus potior membrorum pars agnoſcatur Reformatam religionem publice profiteri. Statu controverſiæ ſic à me, ſecundum tertias lineas definito, nolo eas, ut factum à graphico Sycophanta Reyneſſio, ſive extendi, ſive coarctari.

Ut, quemadmodum jam definitum, ſtatuam,ſequentes rationes ſuadere videntur,quas priuſquam propono unum amplius pręmittere convenit. Sic enim cenſendum, hoſce Heterodoxos cives non poſſe adoptari in Collegia, aut tribus eaſdem cum Reformatis, niſi prius à Magiſtratu agniti fuerint pro bonis civibus, taleſque ſe fore, ſolemni juramento (ordinariò alias à civibus præſtari ſolito) promiſerint. Si enim non poſſit Eccleſia eum eligere Miniſtrum, quem Magiſtratus, ob rationes ſibi notas, nolit agnoſcere pro cive: næ pariter conſequens eſt, non poſſe eum, in aliquam ſive tribum, ſive Collegium recipi, qui non habetur bonus civis, quales cenſendi omnes illi, (ut ut glorientur quoq; ſuper profeſſione Reformatæ rligionis) qui nova veteribus pręferunt, pronique ſunt ad turbanda omnia, modo aut faſces occupare, aut ſuos clientes promovere, aut dominationem ſeculi artibus quæſitam firmare queant. II.

III. Hisce sic prælibatis pro averruncanda calumnia, I. argumentum petere licet ex 1. Cor. 10. 27. ubi expresse Apostolus permittit fidelibus, ut accedant ad convivia Gentilium: *Quod* (inquit) *si quis infidelium vos vocat* (hoc est, ad sumendum cibum invitat) *& vultis ire*, (sive hoc gratum animo vestro videatur) *quicquid apponitur vobis edite, nihil interrogantes propter conscientiam*. Quod omnino neutiquam Apostolus permisisset, si simpliciter illicitum foret, infideles aut Heterodoxos agnoscere contribules: quin imo correctionem, vel restrictionem hanc expresse habet ejusdem Epistolæ cap. 5. vers. 9. & seqq. *Scripsi* inquit, *vobis in Epistola, ne commisceamini cum scortatoribus. At non omnino cum scortatoribus mundi hujus, aut avaris, aut rapacibus, aut idololatris: alioquin debetis scil. è mundo exire. Nunc autem scripsi vobis, ne commisceamini, id est, siquis quum frater nominetur, sit scortator, aut alieni avidus, aut idololatra, aut conviciator, aut ebriosus, aut rapax, cum ejusmodi, inquam, ne edatis quidem.* Quo loco ut expresse Apostolus hanc prohibitionem restringit ad eos, qui *fratres nominantur*, hoc est, eos qui nomine ac professione Christiani sunt, cum ceteroquin vitiis pluribus deforment nomen pretiosissimum; ita manifesto permittit Christianis, civiliter conversari cum iis, qui non minus extra societatem Ecclesię vivunt, quam vitiis pluribus laborant. Certo iterum documento, (quicquid in adversum multi proclament, qui longe sapientiores videri volunt ipso Apostolo) non gravaturum Christianum conscientiam, si ex ratione vocationis suæ, aut familiaritatem civilem coluerit cum infidelibus aut ad expediunda negotia hujus seculi, ejusdem sive Collegii, sive Tribus, cum iisdem fuerit membrum. Argumentum hoc nequaquam infirmat, qui arrodere fuit ausus Reynessius. Nam I. Apostolum de conviviis agere certum; ita ut ab illis, velut à pari liceat argumentando progredi. II. Convivæ heterodoxi admittebantur ab Orthodoxis, eo quod hi ad illos accederent: nec dubium est, quin qui accedebant alteros, sive heterodoxos, ad fovendam civilem amicitiam, iterum invitarint. Eoque secunda Reynessii responsio ad hunc locum, est per omnia diluta. III. Ineptior adhuc tertia responsio: nam quamvis sæpe communem habeamus mensam cum iis, qui juramentnm fidelitatis non pręstiterunt; recte tamen ex hoc loco argumentamur secundum hypothesin nostram. Nam si communem mensam habere possumus cum illis, qui juramentum fidelitatis non pręstiterunt, quanto magis cum illis, qui & sacramentum dixerunt.

IV. Haut præter rationem monitum est à Christo, (licet occasionem eximiæ

eximiæ injustitiæ facinus præbuerit) Luc. 16. 8. *Certe filii hujus seculi prudentiores sunt filiis lucis in suo genere.* At cum in collegiis,& tribubus, de quibus loquimur, pręsupponantur tractari tantum negotia hujus seculi,citra respectum ad religionem, cur eorum administratio non committatur peritissimis , quales (innuente Christo) agnoscuntur ut plurimum homines, ab Ecclesia & regno cœlorum quam remoti? Nec tamen ratione eorum , quæ seculum corruptum sapiunt, pios atque fideles impiis & infidelibus adæquandos contendimus : prout cornicatur Reynessius. Pii memores erunt perpetuo hujus admonitionis Paulinæ Rom. 12. 2. *Ne vos configurate seculo isti , sed transformate vos per renovationem mentis vestræ.* Certe Deus, qui ex medio Iisraëlitarum pro adornando & instruendo tabernaculo, iisque, quæ ad illud pertinent exuscitavit Betzaleelem , & Aholiabum , *implendo eos Spiritu suo* , Exod. 35.31. Salomoni occupato in extruendo templo Hierosolymitano adjunxit Hiramum virum Tyrium, cujus mater licet fuerit è tribu Naphthali , nullum alium in finem tamen à Sp. Sancto 1. Reg. 7. 14. & 2. Chron.2.14. adeo accurate ratione tum patris, tum patriæ suæ, describi videtur,quam ut innuatur, eum Tyrium quoque religione, sive idololatram fuisse. Sic mihi quidem videtur , nec ut sententiam mutem, suadere hactenus potest Reynessii ratio. Lego quidem hęc apud illum : *Qui quod* patre Tyrio *genitus dicatur , non magis probatur fuisse idololatra quam Timotheus aut Titus, Græci cum dicantur,* Act.16.3. ad Gal. 2. Nam Act. 16. 18. quando non ipse Timotheus, sed pater ipsius Græcus vocatur , per Græcum convenit intelligere idololatram : siquidem pater Timothei Græcus expresse opponitur matri ejusdem Judeæ. Similiter Titum fuisse origine Græcum & idololatram , manifestum est ex Gal. 2. 3. patetque ex deliberatione Pauli de eodem circumcidendo. Porro ars Mechanica ab Hiramo exercita prostituit omnes illos ex Pręcisistis, qui alicubi Magistratui authores fuerunt , de non admittendis aliis ad exercitium artis, quam qui membra forent Ecclesiæ.

III. Si certis casibus licitum fuit ipsis fidelibus percutere fœdera cum infidelibus , speciatim Abrahamo cum Mamre, Escol, & Anere, Gen. 14. 13. item eidem atque Isaaco cum regibus Gerar, Gen. 21. 32. & 26. 31. itemque Salomoni cum Hiramo , Tyri Rege. 1. Reg. 5. atque per ejusmodi federa coaluerit arctior amicitia inter fideles & infideles, usque adeo,ut idem Hiram, cum quo & Davidi videtur fedus intercessisse, expresse vocetur *Davidis amicus*, 1. Reg. 5. 1. cur non æque, V.

aut ratione federum, aut longæ consuetudinis, quæ in legem transire solet, fimbriæ amicitiæ, quæ intercedit Reformato cum Heterodoxo, eo usque queant extendi, ut boni publici caussa (hoc perpetuo subesse putandum) Heterodoxi pariter recipiantur in ejusmodi sive collegia, sive tribus?

VI. IV. Hic occurrit exemplum Theodosii Magni, Imperatoris Christiani laudatissimi, qui Paganos ad dignitates quoq; politicas subvexit. Unde Prudentius Poëta Christianus lib. Priore adv. Symmachum circa finem sic scribit:

Sacricolis summos impertit honores
Dux bonus, & certare sinit cum laude suorum:
Nec pago implicitos per debita culmina mundi
Ire viros prohibet, &c.

Quod ut colligi quoque potest ex *leg* 11. *Cod. Theod. de Paganis*, quę hunc ipsum authorem agnoscit, ita eo nomine hic Imp. admodum commendatur à Libanio Orat de Templ. edita à D. Jacobo Gothofredo, atqne superius quoq; ad suffragium vocata, ubi disertissimus Gręcorum Oratorum per doctissimum suum interpretem sic loquitur: *Sed neque tales* (Gentiles scil.) *ab honoribus submovisti, quin & Magistratus contulisti, & convivas fecisti. Idque & multoties antea fecisti, & nunc præter alios tibi sociasti(conducere id imperio censens) virum per Deos jurantem, tum apud alios, tum apud te quoque, neque succenses, neque injuria affici hujusmodi jurejurando putas, neque malum esse, meliores spes in Diis habentem.*

VII. V. Sic & Valentinianus Imperator Christianus, iisdem forte efflagitantibus eximi collegio Pistorum, in quo plurimi erant Gentiles, missionem denegavit, ut patet ex *leg.* 8. *Cod. Theod. De Pistorib.* quæ sic habet: *In speculis erit officiū sinceritatis tua, ne cui, qui semel pistorū corpori fuerit deputatus, abscedendi qualibet ratione copia facultasq; tribuatur: etiamsi absolutionē ejus pistorū omnium labor & ad sensus consessus cōvenisse videatur.* Nam quāvis Romę obnoxium valde esset Collegium pistorum, innoxium tamen erat, prout & statuimus esse collegia atque tribus, de quibus loquimur.

VIII. VI. Si plane illicitum foret Reformato eidem collegio Politico interesse cum Heterodoxis, speciatim Pontificiis, nę in Galliis peccaretur à fratribus ejusdem nobiscum confessionis, quando ex singulari Christianissimorum Regum indulgentia, censentur sub titulo Senatorum membra Parlamentorum, quorum pars longe major constituitur per Pontificios. Nec potuissent, citra læsionem conscientiæ, hactenus Barones, & Nobiles

Nobiles Reformati comparere inComitiis Polonicis,conſtantibus ma-
jori ex parte ſic Papanis,ut pariter iiſdem immixti antehac fuerint qui-
dam Sociniani, hiſce longe pejores.
VII. Hac ratione offertur ſingularis occaſio convertendi non minus IX.
verbo,quam inculpatę vitę exemplo eos,qui præjudiciis præpediti alias
alieniores vidētur ab audiendisOrthodoxorum concionibus,quomodo
& ex Euangelio conſtat,ipſum benedictum noſtrum Salvatorem Chri-
ſtum, cum peccatoribus & Publicanis gratioſe converſatum fuiſſe, nec
eos ad ſe venientes,ab alloquio ſuo rejeciſſe,uſq; adeo ut ob familiario-
rem convictum cum illis publice traduceretur *homo edax & vini potor,pu-
blicanorum amicus & peccatorum*,Matth.11.19.Cumq;Pontificii,eo maxi-
me avertantur à noſtra religione,quod hęc videatur inutilis eſſe ad bona
opera,quibus neq; ipſi Reformati ex ſuo judicio vacent;per familiario-
rem hanc converſationem,à Reformatis, ſcrupuloſe in cōmunibus ne-
gotiis pietati,juſtitiæ,& ſobrietati litantibus,contrarium evinci poterit,
atque ſecundum Petrum 1.Epiſt.cap.2.verſ.12.Heterodoxi,*ex bonis ope-
ribus*(Reformatorum)*quæ ſpectarint, glorificabunt Deum in die viſitationis.*
VIII. Quod ſi vero ex judicio eorum , qui rigidiores videri volunt X.
Reformatores, procedatur hic rigidius,atque omnes Heterodoxi Colle-
giis & tribubus jam antea definitis , excludantur ; forte multi ex illis
tranſibunt quidem ad viſibilem Eccleſiam , ſed , ut ipſi magis homini-
bus, quam Deo placeant, atque ad eorum ingreſſum in Eccleſiam ſub-
ſellia templi arctiora per hypocritas reddantur. Simile quid (patet ex
Thuano) circa ipſos Reformatos, pro dolor ! in Gallia obſervari potuit
tempore Henrici III. qui cum nullos, vel ad aulæ miniſteria abjectiora
promoveret , niſi qui Papanam religionem profiterentur , plures ex iis
reduxit ad Eccleſiam Romanam hujus ſeculi , quam cum in bello atro-
ciori eoſdem perſequeretur. Ita plerique, quod deplorandum ſummo-
pere, *diligunt gloriam hominum potius , quam Deum*, Joan. 12. 43.
Aſſerta breviter ſententiæ noſtræ veritate , deſpiciendum quænam XI.
ab adverſariæ ſententiæ patronis in contrarium objici & urgeri con-
ſueverint. Multa quidem crepant , (ſolemne noſtris hominibus ar-
gumenta potius numerare , quam ponderare) cęterum duo duntaxat
occurrunt argumenta alicujus momenti. I. Dicunt , *nos per hanc to-
lerantiam nimium gratificari Heterodoxis , ſpeciatim Pontificiis: noſtris nul-
libi ſub imperio Papanorum magiſtratuum tantum favoris praſtari.* Sed , an
nos , qui docemus Reformatam religionem præ cæteris exacte urgere

officia pietatis, Charitatis, & justitiæ, pro exemplari nobis proponemus Pontificios, hic præ errore & singulari animi malevolentia, officii sui obliviscentes? Nos docemur à Christo per Paulum, *Nemini malum pro malo vicißim reddere: Sed procurare honesta in omnium conspectu: atque, si fieri potest, quantum in nobis est, cum omnibus hominibus in pace vivere*, Rom. 12. 17. 18. Sane, si hac in parte, seposita Scriptura, & conscientia eidem subjecta, cum Pontificiis, reliquisque Heterodoxis ἴσῳ μέτρῳ debeamus agere, ne quidem eos in patria ut cives tolerare concedendo conscientiæ libertatem, posthac poterimus. Quum tamen supremi Reip. nostræ moderatores, perpetuo hactenus probaverint illud, quod dicit Cassiodorus, pro Theodorico Ostrogothorum Rege lib. 2. ep. 27. *Religionem imperare non possumus, quia nemo cogitur, ut credat invitus.* Nam, secundum Bernardum Serm. 66. super Cantica: *fides suadenda est, non imponenda.* Quibus volupe videtur, Chios imitentur, qui privilegio gaudebant ad hoc, ut turpiter impune possent agere: qui vero meminerunt, se *Domini servos esse*, nunquam obliviscentur, se debere *esse mansuetos erga omnes, aptos ad docendum, tolerantes malos, cum lenitate erudientes eos qui ex adverso consistunt, num aliquando Deus eis resipiscentiam ad veritatis agnitionem daturus sit*, 2. Tim. 2. 24.

XII. Nec validior est alter aries, licet sępe contra nostram sententiam admoveatur. Scilicet, dicunt viri Zelotæ: *Hisce beneficiis in sua heterodoxia confirmari, & parum quin deteriores reddi religionis hostes: speciatim Pontificios; usque adeo, ut ausint in Collegiis quoque, ad quæ in modum beneficii promoventur, suos errores disseminare.* Non diffiteor ipsam quoq; Dei longanimitatem, quę peccatores *ad resipiscentiam deberet deducere* Rom. 2. 4. aliquando quibusdam pro dolor! animum ad peccandum addere; atque haut paucos inveniri, quos deteriores beneficia reddant: speciatim, ut paulo ante didicimus ex Libanio, Gentiles cristas pro suo Gentilismo erexisse, cum tam clementer haberentur à Theodosio. Sed, an ea, quæ hic per accidens fiunt, imputabimus Christo, quasi vitiosa præcepta in Euangelio suo nobis proposuerit? Absit. Si nostra humanitate & benevolentia abutantur inimici Ecclesiæ nostræ, nihilominus, *si esuriant, eos cibabimus; si sitiant, potum dabimus*, Rom. 12. 20. nam nostrum officium est, cum *omni animi submißione & lenitate, cum ira cohibitione sufferre alii alios per charitatem*, Eph. 4. 2. Quod additur, per Heterodoxos forte perversum iri Orthodoxos gratis dicitur atque jam antea huic difficultati occurri, dum Heterodoxis nullas omnino partes

reliqui

reliqui in iis, quę religionem concernunt. Sane ſi hoc inſtituerint agere, ἀλλοτριεπίσκοποι erunt ſubmovendi. Atque ſic omnia tuta & ſecura fuerint, neque, ſuccurrente præ cęteris Dei gratia, Orthodoxi *nefariorum errore abducti à propria ſtabilitate excident*. 2. Petr. 2. 17. modo ipſi *ſemet ſanctiſsimæ ſuæ fidei per Spiritum Sanctum ſuperſtruxerint*, Jud. v. 20. fiantque *lucernæ, quæ univerſis, qui in domo ſunt, ſplendeant*, Matth. 5. 15. Nam ſi ſic eorum *lux ſplenduerit*, Heterodoxi non modo *Patrem, qui in cœlis eſt, glorificabunt*, ibid. verſ. 16. verum etiam ipſi Orthodoxi, qui cenſebuntur ejuſdem collegii membra, *ſimiles erunt domui ſupra petram ædificatæ*, Matth. 7. 25. imo ſi ſerio incubuerint collegarum converſioni, neutiquam, cooperante potenter Deo, *aërem cædent* 1. Cor. 9. 26.

Veritate ſic vindicata convenit eandem ulterius extendere. Eoque XIII
exiſtimamus hic ultra collegia & tribus licite nos poſſe progredi, atque cum parium conſueverit eſſe par ratio, recte nos poſſe ſtatuere, inter accenſos atque miniſtros ſupremarum Poteſtatum, qua ſuperiores, qua inferiores licite poſſe admitti heterodoxos, modo ex Orthodoxis non occurrant, qui apti ſint ejuſmodi functioni; quum alias hiſce prærogativa omnino debeatur. Mirum vero, ratione hujus caſus, alicubi citra ullam limitationem, omnibus hujus ordinis miniſtris hanc legem dici, ut membra Reformatę Eccleſię ſint: quaſi vero inter Reformatos ſemper occurrant, qui convenienter officio carnificum & lictorum defungi aut poſſint, aut velint. Singulari Dei providentiæ imputandum, quod inter Iſraëlitas vixerint Gibhonitæ, (de iis vide Joſ. cap. 9.) qui abjectiſsima munera obirent non minus pro cœtu Iſraëlitarum, quam altari, quos pariter circumciſos fuiſſe, & factos proſelytos, nunquam liquido probabitur. Verum quidem eſt, ceſsiſſe civitatem eorum, nomine *Gibhonem* tribui Benjamiticę, Joſ. 18. 21. atque deinde ſpeciatim in poſſeſsionem datam fuiſſe filiis Aharonis, Joſ. 21. 17. Interim primi civitatis inquilini, pertinentes ad Hevæos, Joſ. 11. diſperſi fuerunt per totum Iſraëlem, ut ſervilem hanc operam præſtarent iis, quibus facta fuerant promiſſa, ſive Iſraëlitis; unde expreſſe dicitur 2. Sam. 21. 2. *Gibhonitæ non è filiis Iſraëlis erant, ſed è reſiduo Emoræi.* Ad quem locum convenienter quoque obſervant Interpretes Belgici, quod Gibhonitæ fuerint *reliquiæ Paganicæ*, quas, ut ad obeunda viliora munia in Iſraële, ſupereſſe voluit ſapientiſſimus Deus; ſic hinc colligere poſſumus, quid in ſimilibus fieri oporteat. Præterea ſi in omnibus judiciis fœderati Belgii admittantur advocati Heterodoxi, ſpeciatim Pontificii, quibus

Theologi

Theologi Reformati, in contrarium nitentes, caussas suas, cæteroquin minus justas aliquando etiam commendant; cur non pariter ejusdem professionis causidici, secretarii, apparitores &c. admittantur? Modo inter Orthodoxos non occurrant, qui æque convenienter & prompte hisce muneribus expediundis sufficiant.

XIV. Amplius, quod jam antea asserui, existimarim, salvo meliori judicio extendendum esse ad illos cum quibus aut contrahimus, aut quorum operam redimimus. Persuasum multis, in contractibus & redemptione eorum, quibus in hac vita indigemus, rationem ab Orthodoxo solum habendam esse membrorum Ecclesiæ: quod equidem concedo, modo mihi æque quod ad τὰ βιωτικὰ queat satisfieri. At cur V. C. emam panem à pistore, qui se venditet pro membro Ecclesiæ, si ipse & male eum subigat coquatque, ac simul defraudet pondus; quum & probe coctum & justi ponderis panem, sive apud Pistorem Pontificium, sive Anabaptisticum habere queam? Aut, cur utar opera Medici Reformati, si per mortes grassetur ad famam; & non potius consulam vel medicum Judęum, artis suę magis peritum, vel Pontificium, memorem magis, secundum suæ sectę principia, juramenti Hippocratici? Certe (ut jam antea ostēsum) Salomon, quo domus Dei extrueretur commodius, Hiramum religione Tyrium accersivit Tyro. Idem censuerim de ancillis & famulis. Paulus non rejecit servitium Onesimi, servi licet fugitivi, adhæc furis, & infidelis, sed de eo gloriatur, quod eum *in vinculis genuerit*, & ad Christum adduxerit, *epist. ad Philem. vers.* 10. Plurimi, pro dolor! ex iis qui neminem in familiam suam recipere volunt, nisi membrum Ecclesiæ fuerit, haut multum distant à Jacobo Reyngouts (de hoc homine videatur Apologia Barneveldii pag. 6. & 7.) qui cum favore Comitis Licestrensis supremam in federato Belgio quæsturam consecutus esset, quo populo placeret, nullum sive famulum, sive famulam in ædes suas recipere voluit, nisi nomen Ecclesiæ dedisset: at postquam Licestrius in Angliam revocatus, ac ipse munere motus esset, transivit in partes Regis Hispaniarum, atque in Brabantia mortuus est Pontificius. Si inter Reformatos, vix idonei famuli, famulæve occurrant, atque necessitas nos adigat eos quærere sive inter Pontificios, sive Anabaptistas; simul nobis offertur occasio eos non modo doctrina, verum etiam vitæ exemplo convertendi ad veritatem. Atque utinam hic omnes cogitaremus Dei promissa apud Danielem cap. 12. 3. *Erudientes splendebunt quasi splendore expansi, & justificantes multos, ut stellæ, in sempiterna*

terna secula. Item illud Apostoli Jacobi: *Fratres, si quis inter vos aberraverit à veritate, & converterit eum quisquam, sciat, eum, qui averterit peccatorem ab errore viæ suæ, servaturum animam à morte, & obtecturum multitudinem peccatorum* Jacob. 5. 19. 10.

Nec contrarium patet ex notissimo loco Gal. 6. 10. *Simus benefici erga omnes, maxime vero erga domesticos fidei.* siquidem, ut recte observarunt Interpretes Belgici, Apostolus respicit liberalitatem exercendam in egenos, quæ magis derivari debet ad domesticos fidei, quam eos, qui à fide in Christum alieni sunt. Et hęc quidem hactenus: quæ quamvis nonnemo forte voluerit arrodere, antequam tamen genuinum suum exacuat, velim expendat, quæ cautelæ & limitationes ubique à me adhibeantur. Nec ego magis Censuram hic sum promeritus, quam ipse D. Voetius, qui in his & similibus alias tam pręcisus vult videri: siquidem vir Celeberrimus Disput. 2. de Gentilismo, sive Tom. 2. Selectarum Disputationum, pag. 615. & 616. *ea, quæ sequuntur, habet*: An, si rationes Reipubl. aliter non ferant, Magistratus gentiles & fanaticos hæreticos supra memoratos, non tantum in Republica tolerare possit, sed etiam exercitia & conventus iis permittere? *Resp. Aff.* Cum omnibus quod sciamus, Casuistis tum Pontificiis, tum nostris. *Hæc Voetius.* Atque ut nos, scrupulose ad omnia attendendo, speciatim hic habuimus rationem status Reipublicæ; ita non videmus, ob ea quæ diximus, cur in gratiam paucorum Pseudo-Zelotarum Magistratus ea mutare debeat, quæ in repub. salubriter sunt recepta, & amice cum eadem non minus, quam cum Dei verbo, conspirant. XV.

EXERCITATIO VIII.

An illud, quod ex bonis Pseudo-sacris superesse videtur, impendendum sit conversioni Gentilium?

1. *Occasio quæstionis, & adversariorum sententia.*
2. *Concluditur negative, quod Euangelistæ nihil minus, quam terrena curare debeant.*
3. *Nec reditus Ecclesiastici, iique ampli requiruntur, adhoc ut poßint præparari aliqui ad hanc legationem.*

4. *Multo minus existimandum est, bona Pseudo-sacra olim à majoribus donata fuisse ad conversionem Gentium.*

5. *Quomodo Pastor domui suæ prospicere debeat? simul examinatur locus* 1. *Tim.* 5. 8.

I. BOnorum Pseudo-sacrorum naturam alibi diligentius expendimus, simulque scrupulose examinavimus eorundem usus veluti legitimos: quæstio duntaxat unica superest, agitari solita ab illis, qui eadem magis considerant secundum improvidi zeli impetum, quam secundum infallibilem Scripturę Sacrę amussim, & judicium sanæ rationis, Scripturę perpetuo sese submittentis. Scilicet viri hi Reverendi contendunt, omne illud, quod videtur superesse ex bonis hujus ordinis, quę ipsi habere solent pro *patrimonio Christi*, impendendum esse conversioni Gentium: nam si fidem velimus adhibere D. Voetio in Disput. de Plantatorib. Ecclesiarum, quæ comparet in parte 2. Disput. Theolog. pag. 562. inter reliquas caussas, quod conversio Gentium per Belgas, in utraque India, minus feliciter procedat & promoveatur, hæc agnosci debet: *Quod reditus Ecclesiastici non suppetant Ecclesiis ad nutum: cum custodia & dispensatio eorum sit penes alios; sine quorum nutu & prompto animo nihil aut parum hic effici potest.* Ex qua assertione, quis non colligat, hujus viri sententiam esse, quod bona, vulgo dicta Ecclesiastica, debeant pariter administrari ab Ecclesiæ Ministris, contra praxin non modo primitivę Ecclesiæ, verum etiam contra expressum mandatum Apostoli Pauli, qui diserte dicit 2. Tim. 2. 4. *Nemo qui militat, implicatur hujus vita negotiis, ut ei placeat, à quo electus est miles.*

II. Sed, ut ad rem ipsam accedamus, initio notamus, eos, qui opus Euangelistæ peragent, & conversioni Gentium, in alterutra India, seu Africa vacabunt, nihil minus curare debere, quam pecuniam, & lucrum. Certe aliud docet Christus, quando Luc. cap. 22. 35. discipulos suos revocat ad praxin doctrinæ, quam sæpius iis inculcaverat, blandeque ex illis quærit: *Quando misi vos sine sacculo, & pera, & calceamentis, nunquid defuit vobis? Ipsi vero dixerunt: Nihil.* Ad quem versum, comparando eundem cum proximo, recte sic παραφραστὴς incomparabilis Calvinus: *Si absque annona, quum res pacatæ ipsos sibi prospicere sinerent, ad munus suum egressis nihil defuit: nunc multo magis in tumultu & fervore, deposita victus cura, properare convenit, quo vocat necessitas.* Etenim ut hoc omnibus Ministris documento

documento proponitur, qui ſpeciali ratione in Deo acquieſcere debent, nec hujus ſeculi curis ſe conficere, tametſi in inhumanos & immemores homines incidant, ſic ut omni ſpe, quæ ad vitam tuendam pertinet, deſtitui videantur: ita potiſſimum pertinet ad eos, quibus propoſitum eſt Chriſti regnum propagare, annunciando Euangelium inter Gentes; hi enim nihil minus curare debent, quam terrena. Alios ad ſuffragium ne vocem, inſtar omnium ſit, vir vere pius & ſincerus Juſtus Heurnius, magni illius Medici, Johannis Heurnii filius, qui non minus per plures annos inculpate in Orientali India opere Euangeliſtæ defunctus fuit, quam quodnam munus ſit Euangeliſtę ex verbo Dei docet in pia ſua *Admonitione de Euangelica Legatione ad Indos capeſſenda. Is ergo pag. 27. & ſeqq. ſic loquitur:* Utque neminem huc adhibita violentia compelli decet, ita nequaquam actum avaritia vel boni terreni ductum appetitu oportet accedere: faceſſat procul à pio hoc animo, terreniſq; ut deſideramus cupiditatibus vacuo, pernicioſa divitiarum ſitis, qua ſemel concepta, multos Eccleſia è ſinu ſuo, ubi inter ſtellas verſabantur, in mundum devolutos, cum angue terram vorare vidit: nam ut munera excæcant judicem, judiciumque mentis in ipſo pervertunt, ita divitiarum ſapor ubi ſemel animo arriſerit, cœleſtis alimenti guſtum in poſterum vitiare ſolet. Quocirca ſufficiat huic operario, qui ſe itineri Euangelico accingit, ſpes retributionis quæ in ſequenti ſeculo dabitur: ubi vero meſſuerit jam agrum Domini, ſe ſatis lucratum putet, quod ſpiritualis ſegetis manipulos aliquot in horreum Eccleſię contulerit. Si quę reſtent ex illa meſſe terreni boni ariſtæ, pauperi illas & peregrino relinquet: ut enim regnum Regis noſtri ex hoc mundo non eſt, ita nec nobis hic noſtra facienda fortuna, qui cœleſtium bonorum nos hæredes profitemur. Habentes quibus tegamur & nutriamur, ſacrilegium putemus, quicquid ad faſtum & luxuriam corraditur. Hæc omnium malorum radix, in animo Eccleſiaſticis ſi pullulet, mirum quam ferax futura ſit omnis iniquitatis, quam apta diabolo ad inſerendas quaſvis impietatis ſpecies: odium ex interverſo lucro naſcetur, ſeditio ob ejus ſpem movebitur, quæque rigore ſummo inſtitui debet animarum cura, in adulationem & applauſum degenerabit. *Hactenus Heurnius, qui pag. 214. iterum inculcat ea, quæ ſequuntur:* Durum fortaſſe videbitur, ſe omnibus his, quæ bona dicuntur, ſpoliatum, omnimodis incommoditationibus exponere. Sed quid timemus? anne hoc, ne perdamus periculum, ne procul à laqueis & foveis diſcedamus? Vos non eſtis ex hoc mundo

M 2 inquit

inquit Christus, nihil ergo hic nostrum est, cujus jactura nos à servitio Dei retrahat; nisi forte in mundo nostra collocantes nos ex mundo esse perdite fateri malimus. Relinquimus possessiones? Christus mammonæ iniquitatis non serviendum monet, eamque ob regnum Dei relinquentibus, duplum se in hoc seculo, & longe melius daturum promittit. Suavi amicorum consuetudine privamur; quibus ut demus nos destitui, quidni ille nobis multis amicis potior sit? Securis quoque ædibus relictis, in periculum cur conjici doleat? cum Christus te amissurum vitam asserat, si eam servare volueris: pax enim carnis militat adversus animam; ejusdem exultatio est spiritus afflictio; mensaq; opipara animam emaciat: hæc si perdimus, escam è hamo sublatam ne stulte doleamus, plures enim dolo, quam vi, robustus hic Venator in potestatem suam redegit. Juvet alios hunc hamum arrodere, fallacique decipulæ, suo cum periculo insidientur: nos victu, quem aperta Dei manus, creaturæ nutriendæ sufficientem largitur, contenti simus: & deliciæ nostræ in eo sint, quod verbum Dei melle & favo dulcius, animum nutriat. *Huc usque Heurnius, origine Ultrajectinus, in qua urbe multos adhuc honestos propinquos habet.*

III. Sed audio ex D. Voetio, & aliis, non minus Candidatos ministerii ad hanc legationem esse præparandos, quam præmiis quoque invitandos. Omnino quidem statuo, operarium dignum mercede, atque Dei voluntatem esse, ut, qui annunciant Euangelium, ex Euangelio quoq; vivant: interim, singulari potius Zelo pro Dei gloria & promovendo Christi regno impelli debent, qui legationem hanc suscipient, quam ullius rei terrenæ, minime divitiarum, consideratione invitari. Qui hactenus è Ministris in utramque Indiam iverunt (utinam nimis quam verum non esset!) fere fuerunt aut obærati eo tendentes, quod à creditoribus quotidie cum sacco adirentur, aut neglecti, propter ignorantiam artium hujus seculi, Ministerii candidati, qui (quo commode victitare possent) ad Theologicum studium, haud aliter atque ad artem mechanicam antea se applicuerant; aut, si ad talem legationem legitime videantur fuisse præparati, de colligendis tamen opibus potissimum solliciti fuere in sua functione, prout, à morte eorundem, mercium Indicarum auctiones locupletiores, sæpius prostituerunt zelum, quem viventes & spirantes plenis buccis alias crepare solent. Nihil mihi arrogo. Deus corda tum cognoscit, tum dijudicabit. Interim doleo nimis quam verum esse illud Apostoli: *Omnes quæ sua ipsorum sunt quærunt, non quæ Christi Iesu,* Phil. 2.

Phil.2.21. Cui non exploratum, per Belgium hoc nostrum, occurrere amplam segetem candidatorum ministerii, inter quos multos eruditos inveniri, non diffitendum. Eos, abunde præparatos & instructos esse, ad hoc munus exequendum, evincit vel solum examen, quod subierunt, velut præparatorium: adeo, ut ratione eorundem velut studio suo defunctorum, ulteriori præparatione, grandiores quasi sumptus exigente, non sit opus: cumque videantur in patria parum quin negligi, nec hactenus placeat Deo (cujus primę partes in vocandis suę vineę operariis agnosci debent) illis ipsis in particulari aliqua Ecclesia stationem assignare, videntur quasi compelli ad hanc subeundam provinciam, ratione unius studii cui se consecrarunt, modo (abominor hoc) ab initio illud non fuerint intuiti velut τὸ ἔργον mercenarii. Forte in pientissimis, & optime ex hoc ordine dispositis, multa desiderari possent, sed perpetuo à fideli V. D. ministro, præsertim à legato in hac caussa, sane haut tralatitia, cogitandum illud Apostoli 2. Cor. 3. 5. 6. *Non idonei sumus ex nobis ipsis, sed sufficientia nostra ex Deo est, qui fecit nos idoneos ministros, &c.* Cujus sufficientiæ habita ratione, non indiget futurus Euangelista, aut amplo viatico, aut navi oneraria libris repleta, aut famulitio numeroso, sed gratia duntaxat singulari Sp. Sancti, quæ jubeat eum perpetuo mentem convertere ad illum Deum, cui cum diceret Moses; *impedito ore & impedita lingua sum*, audivit ex eo *Ipso, Quis statuit os homini? Nonne ego qui sum Iehova? Nunc itaque & ego adero ori tuo, & docebo te, quæ loqui te convenit* Exod. 4. 10. & seqq. à qua sola gratia si pependerit, dicere poterit cum Paulo: πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με χριστῷ, Phil. 4. 13. & iterum cum eodem, *gratia ejus, quæ in me collata est, non fuit inanis*, 1 Cor. 15. 10. Nec Euangelista quoque propter convertendos, indiget amplis thesauris, & opimis ecclesiæ reditibus, siquidem infideles aggredi debet *indutus virtute ex alto*, Luc. 24. 39. *potens in Scripturis, & fervens Spiritu, loquendo & docendo diligenter ea, quæ sunt Domini*, Act. 18. 24. & seq. Si vero exemplo Jesuitarum composuerit se ad methodum diaboli (Matth. 4. 9.) non modo *faciet filios Gehennæ*, Matth. 23. 15. sed illi ipsi quoque, quos hac arte Christo videbitur lucratus esse, cum pendeant *ab hominum alea*, Eph. 4. 14. si plene sibi non satisfiat in iis, quæ sperabant ab Euangelio, *ut canis revertentur ad suum vomitum, & velut sus lota ad volutabrum cœni* 2. Petr. 2. 22.

At, forte quis dicet, in Diplomatibus donationum sępe mentionem IV.
fieri Gentilium, atque videri majores nostros ante plura secula, varia

donasse ad conversionem Gentilium: sed quinam per eos Gentiles debeant intelligi, & quidnam existimare oporteat de hujus ordinis Diplomatibus, alibi abunde ostendi, speciatim in Epist. ad Rev. D. Hoornbeeck, quibus hactenus nemo respondere ausus fuit. Scil. ex quo principes hujus seculi laborarunt Papæ Romani potentiam stabilire & ampliare, omnes (ut solide loco dicto probavi) qui ex Christianis eum nolebant agnoscere ut Episcopum Oecumenicum, habiti fuerunt Gentiles, atque plures suas opes eorum conversioni destinarunt, non quidem peragendæ per prædicationem Euangelii, sed per immissos exercitus. Ad hoc errantes majores nostri, existimabant conversioni quasi horum Gentilium amplas opes consecrandas esse, quod non posset Euangelium fructus inter eos ferre, nisi constructis pluribus templis, & constitutis Monasteriis. Quomodo Sulpicius Severus, jam olim testatus est de Martino Turonensi. Sic enim lego cap. 10. ipsius vitæ: *Ubi fana destruxerat, statim, ibi aut Ecclesias, aut monasteria construebat.* Imitatus illud postea est Bonifacius, qui per errorem habetur Germaniæ Apostolus. Eoque, dato etiam, majores nostros bona sua destinasse conversioni eorum, qui vere Gentiles aut Pagani agnosci poterant, neutiquam tamen sequetur, illa bona illi usui destinanda esse: siquidem hæc ipsa conversio non indiget horum bonorum choragio, quemadmodum ostendimus. Atque tum illibata maxime à variis erroribus Christiana religio erat, cum Minutio Felici Octavius, Paganus adhuc, objiceret: *Cur* (Christiani) *nullas aras habent, templa nulla, nulla nota simulacra?* Si Euangelistæ, pro quibus ditandis à viris quibusdam Reverendis certatur, suo munere probe defuncti fuerint, certò non modo Deus benedicet eorum labori, verum etiam initio, ad habendos conventus sacros, iis sufficiet domus privata. quomodo juxta August. contra Donatist. *Domum privatam Christianis congregandis præstitam constitit tempore persecutionis.*

V. Sed, dicet quis, æquum interim esse, ut Pastores domui suæ prospiciant, cumq; in peregrinatione ad Indos, aliosq; Gentiles, pericula multa subeant, propterea aliquid redundare debere in emolumentum domus, & justitiam quasi dictare, ut peregrinante in hac legatione Apostolica marito, domi forte uxor & liberi relicti, emolumenti aliquid percipiant, simulque augeantur in futurum familiæ reditus. Hoc somniavit quoque Dn. Voetii Hyperaspistes Reynessius, eoque, cum aliud non posset, occasione Exercitationis sextæ pag. 42. Judicii sui, hisce verbis me quasi compellat: *Sint sua sorte* (Ministri scil.) *contenti. Non tamen*

tamen opinor id voluit vir doctus, eos domus sua curam non debere gerere, ac sibi & suis, ut habeant, unde vivant prospicere 1. Tim. 5. 8. Quod vulgatum testimonium, quandoquidem præter mentem Apostoli, non modo à Reynessio, verum plurimis quoque aliis, minus convenienter adducitur, operæ pretium fuerit aliquanto distinctius expendisse. Integer locus ita habet in textu originali Græco: εἰ δέ τις τῶν ἰδίων καὶ μάλιστα τῶν οἰκείων οὐ προνοεῖ, τὴν πίστιν ἤρνηται, καὶ ἔστιν ἀπίστου χείρων. Ut vero Apostolus à comm. 3. cœperat agere de viduis, dubium inter Interpretes est, an non illud εἰ δέ τις ad Viduas debeat referri prout voluerunt Græca Scholia, Ambrosius, Erasmus, Hyperius, Drusius, & alii. Quanquam etiam generalis potest esse sententia, nam, ut non inconvenienter loquitur ὁ πάνυ Calvinus ad hunc locum: *Solet Paulus, etiam cum aliquod particulare argumentum tractat, probationes ex generalibus principiis adferre; & rursus elicere ex particularibus sententiis universalem doctrinam.* Quæ tamen Pauli sententia sic, hoc loco, generalis erit agnoscenda, ut tamen speciatim applicari debeat viduis, de quarũ liberis & nepotibus, (à quibus scil. curari debeant) fuerat jam locutus comm. 4. Cum quo commate hunc versum 8. Tossanus & Piscator haud immerito comparandum putant. Convenientissime vero mentem Apostoli, quod ad specialem applicationem, mihi Beza videtur expressisse, ad d. vers. 8. sic commentans: *Vult allegi viduas ab Ecclesia alendas, quæ suorum cognatorum præsidio sint prorsus destitutæ: & ideo cognatos viduarum admonendos officii, ut illas ad Ecclesiam non amandent.* At, admissa sententia generali, citra specialem applicationem ipsius Apostoli, ex ea neutiquam, vel fidiculis exprimi poterit, quod cum multis intendit Reynessius. Nam Apostolus non meminit οἴκου, sive domus; sed τῶν οἰκείων, domesticorum. Atque ut μάλιστα, maxime, & præ illis, quos vocat τοὺς ἰδίους, illorum vult curã geri, cur non per τοὺς οἰκείους intelligamus οἰκείους τῆς πίστεως? cum Apostolo Gal. 6. 10. qui & vocantur οἰκεῖοι τοῦ Θεοῦ, Eph. 2. 19. atque cur non hic locus intelligatur de cura rerum spiritualium? cum verbum προνοεῖν, quo utitur hic Apostolus, nullibi in Scriptura, ad res terrenas solas restringatur. Non velim quidem excludi res terrenas, vergente huc Apostoli scopo; sed tamen contenderim primo rationem habendam esse rerum spiritualium: suadente hoc comm. 4. Unde ita Hyperius ad hunc versum octavum: *Providenda familiaribus sunt, non tantum ea, quæ victui sunt necessaria, quæque externa vita conducunt, sed multo magis, quæ ad veram attinent pietatem: qua ratione ante dictum est,* (versu scil. 4.)

ſcil.4.) *viduam debere domum* ἐυσεβεῖν *pie tractare, id eſt, in iis quæ pertinent ad religionem & veram pietatem debere inſtituere.* Atque inde ex hoc loco jam olim hoc collegit Chryſoſtomus: *Quam enim turpe eſt, te extraneos docere, & tuos in errore relinquere.* Ambroſii hęc eſt obſervatio: *Hanc viduā quæ negligens fuit circa ſuos affectos, ut educaret eos in diſciplinam & correptionem Domini, inhonorandam.* Apud Theophylactum ſimiliter legas: *Cum domeſtici omnes, hoc eſt, fideles curādi ſint, & hi præcipue qui genere nobis proximi ſunt & conſanguinitate conjuncti.* Qui propinqui, cū conſiderentur à Theophylacto, non alia ratione, quam fideles, facile patet, eos potiſſimum ut fideles, atq; pro fidei incremento, curandos eſſe. Dato interim generalem Apoſtoli locum duntaxat reſpicere illa, quæ πρὸς τὸν βίον; ex eo tamē non poterit aliud colligi, quam familiæ procuranda eſſe neceſſaria, ne ſcil. ratione illius, forte objiciatur Patri familias notum Salomonis dictum Prov.11.17. *Turbat carnem ſuam crudelis.* ad quem locum, ex re eſt conſulere Doctiſſimū Mercerum. Lubens concedo, ſi ferat ratio, parentum officium eſſe, ſecundū Apoſtolum 2.Cor.12.14. θησαυρίζειν τοῖς τέκνοις; at, quomodo quis fidelis pater familias ratione illius, quod ex cōſuetudine ſeculi verum ſolummodo ſtatuit eſſe Apoſtolus, omnes ſuas cogitationes eo poterit convertere, ut in liberorū gratiā, noctes atq; dies totus ſit (reliquorum interea ſecurus) in colligendis bonis hujus ſeculi, maxime, ſi cogitet, illa ſibi quoq; dicta eſſe, quæ David Pſ.49. habet. Ego, hęc quidem ibi offendo: *Animus fuit illis, domos ſuas in ſeculum habitacula ſua in quamq; generationē ſtatui, quũ ea vocarent de nominibus ſuis per terras. Neq; tamē homo, qui in honore eſt, commoraturus eſt, ſimilis ſit jumentis, quæ intereunt.* Novi multas diſtinctiones hic invenire carnem, atque eos à quibus alia forent exſpectanda, prę̨ſenti Apoſtoli loco in ſuorum loculorum commodum admodum abuti. At eoſdē rogo, patiantur ſibi pauca ob oculos poni. Scio ex iis aliquot ringi, & femur ferire, quotieſcumq; quoq; invitantur, ut hoc modo ſe examinent, nec ullas admonitiones, ſtudio habēdi fręnando, quo ipſi utplurimū exęſtuant, ſufficere: interea tamen, quum illis à Chriſto & Apoſtolo Paulo non divitię aſſignentur, ſed ſolummodo ut operariis Jeſu Chriſti τροφή, *alimentum* Matth.10.11. μισθός, *merces* Luc.10.7. & 1.Tim.5.18. eoſque, cum & jubeantur eſſe φιλόξενοι, ſeu *hoſpitales* 1.Tim.3.2. præ cæteris concernat admonitio Apoſtoli 1.Tim.6.8. *Habentes alimenta, & quibus tegamur, hæc nobis ſatis erunt:* etenim non video, quomodo quis (ſcio hęc plurimos ęgre laturos eſſe, at Deus erit vindex veritatis, eorumq; qui illam propugnant) ex ordine

ordine Ministrorum Ecclesiæ (nisi Deus singularem, ἀπὸ μηχανῆς quasi, occasionem obtulerit) cogitationes solas eò possit convertere, ut velit præfracte suis liberis thesauros colligere. Scio dici, quid ergo fiet conjugi & liberis nostris ab excessu nostro? Hanc temerariam esse quæstionem agnosco lubens. Sed quum Minister Ecclesię aliis bono exemplo præire debeat, suos quoque magis in Dei timore, & filiali ejusdem fiducia, qua toti à Deo solo pendeant, confirmare debet, quam noctes atque dies se fatigare in seponendis opibus. Ut pauca à Cypriano commodato accipiam ex ejusdem Serm. 6. *Neque enim deesse quotidianus cibus potest justo, cum scriptum sit: Non occidit Dominus fame animam justi. Et iterum: Iunior fui, senui & non vidi justum derelictum, neque semen ejus quærens panem. Item Dominus promittat & dicat: Nolite cogitare dicentes, quid edemus, aut quid bibemus, aut quo vestiemur? hæc enim nationes quærunt. Scit autem Pater vester, quia horum omnium indigetis. Quærite primum regnum & justitiam Dei, & hæc omnia apponentur vobis. Nam cum sint Dei omnia, habenti Dominum nihil deerit, si Deo ipse non desit. Sic Danieli in leonum lacu, jussu regis incluso, prandium divinitus procuratur. Sic alitur Elias in fuga & solitudine corvis ministrantibus.* Fateor sub horam mortis, intima viscera viri pii uxor & liberi commovere solent, maxime, si à suo excessu cum paupertate his luctandum esse pręvideat. Sed, si suo cęteroquin officio satisfecerit, iisque circa spiritualia potissimum prospicere laborarit, cur admodum commoveatur? Verbum Mosis est Deut. 10. 18. *Dominus Deus vester ipse est Deus Deorum, Dominus Dominantium, facit judicium pupillæ & viduæ, amat peregrinum & dat ei victum atque vestitum.* Unde & David Psal. 14. 6. 9. *Iehova servat peregrinos, pupillum & viduam statuminat, viam vero improborum subvertit.* Imo, ipse Deus sic proloquitur, apud Jirmejam Prophetam cap. 49. 11. *Relinque pupillos tuos, ego in vita conservabo, & viduas tuas, mihi confiditote.* Quum hęc sit Dei ipsius promissio, atque eâdem Verbi Divini Minister alios erigere debeat; næ quam probrosum ipsi est, si eidem diffidere deprehendatur, & τὸ προνοεῖν Apostoli, solummodo interpretur de carnalibus, curam quoque & animi sui sollicitudinem potissimum ad illa dimittendo. Alia sententia sedit Prophetis & Apostolis, Doctoribusque in primitiva Ecclesia, pro ut obiter ostendi Tract. de bonis vulgo Eccles. dictis sect. 1. cap. 5, imò, primis quoque Reformatoribus.

EXERCITATIO IX.

Quando incipiat ſanctificatio diei Dominici? à quibus operibus ſit abſtinendum? item an liceat illo die vacare honeſtis recreationibus, ſpeciatim etiam intereſſe convivio?

1. *De nomine hujus diei non eſt contendendum.*
2. *Contentiones, à pluribus annis, in federato Belgio ferbuerunt circa ſanctificationem diei Dominici.*
3. *Quando dies hic incipiat? recenſentur tres ſententiæ.*
4. *In primitiva Eccleſia metu perſecutionis nocturni habebantur conventus.*
5. *Qui, ſi Deus Eccleſiæ ſuæ pacem concedit, non ſunt neceſſarii.*
6. *Refutatur ſententia, quæ Sanctificationem hujus diei accerſit à veſpera.*
7. *Item ea, quæ à media nocte.*
8. *Probatur tertia ſententia, quæ ab aurora.*
9. *A qualibus operibus ſit feriandum.*
10. *Opera ordinariæ vocationis quando poſſint exerceri hoc die.*
11. *Speciatim opus ruſticum exerceri certis caſibus poteſt.*
12. *Honeſtæ recreationi poſt peracta ſacra poteſt vacari.*
13. *Illa concedenda hoc die famulis & ancillis.*
14. *Sic publica curanda ſunt ſacra, ut non negligantur privata meditationes & preces.*
15. *Licitum eſt hoc die prodeambulare.*
16. *Item honeſto atque moderato convivio intereſſe.*
17. *Qualia conceſſa ſint itinera?*
18. *An heterodoxi, à Magiſtratu poſſint cogi, ut die Dominico interſint ſacris Orthodoxorum?*

I. DE ratione qua ſanctificari debeat dies Dominica, lubet modeſte hac Exercitatione agere, atque initio proteſtor, me memorem Chriſtianæ libertatis, nolle ſcrupuloſum eſſe circa nomen, quo dies hic tum deſignari, tum ab aliis quoque diebus diſtingui debeat. Cujus libertatis tenaces quoque fuerunt non minus antiquæ Eccleſiæ Doctores, quam primi quoq; Impp. Chriſtiani. Certe hi diem hunc expreſſe *diem ſolis* nuncupaverunt

leg. 1.

leg. 1. & 2. *Cod. Theodos. de Feriis. leg.* 1. & 3. *eod. Cod. de exaction. leg.* 2. *de Spectac.* etsi subinde quibusdam additis, unde appareret, hanc sibi appellationem non probari per omnia: ita, *Solis die quem Dominicum dixere majores.* At absolute Imp. Theodosius Junior in *leg. ult. Cod. Theod. de Spectac.* dicere maluit *diem Dominicum.*

Quibus breviter prælibatis, omissis pluribus quęstionibus, quas, haut exiguo cum fructu, forte accuratius, quam à pluribus hactenus factum est, liceret excutere, iis duntaxat immorabor, de quibus in Belgio federato, pro dolor! hodie contendi audio: quæ velitationes jam ab anno vigesimo secundo, harum regionum Ecclesias exercuerunt, videnturq;, nisi tempestive obviam eatur, iterum exercituræ esse. Superiorum annorum Historiam breviter complexus est is, qui descripsit vitam τȣ̃ μακαρίτȣ D. Antonii Walæi, quam lubet Authoris verbis hic exhibere. *Ita vero loquitur*: Agitabantur circa hoc tempus (*sive circa annum Christi* CIↃ IↃ CXXII.) Ecclesiæ Zelandiæ Telingii Bursiique contentionibus. Telingius pietatem studebat promovere, quare quo vitia emendaret in adversam partem arctius strinxit: ut solent illi qui curva ligna ad rectitudinem agunt. Ita Sabbathi profanationem edito tractatu conatus est emendare. Hanc occasionem arripuit Bursii filius, Threnumque edidit Plangentis Ecclesiæ, quasi vis ejus libertati inferretur. Conatusque est Telingium de observatione diei septimi, Institutioneque diei Dominicæ refutare. Et eam in rem Gomarus, Bursiis satis addictus, suppeditaverat Argumenta. Hoc ægrius qui Telingio favebant tulere, periculumq; erat ne in adversa scripta erumperent, & Ecclesia in partes secaretur. Voetius juvenile opposuerat scriptum Lachrymas crocodili, quo adversarium magis pungere, minus Ecclesiam videbatur ædificare. Quare Walæus, quę alias publice pręlegerat, resumsit, & in fusiorem de Sabbatho extendit tractatum, ac in publicum edidit. Magno Ecclesiarum gaudio, quę ut eruditionem Walęi æstimabant, ita & hic prudentiam admirabantur: unde & in linguam vernaculam à Silvio Pastore Amstelodamensi est translatum. *Hæc ille.* II.

Ut vero ad rem ipsam me convertam, protestor ex animo, mihi admodum dolere, quod in pluribus harum Provinciarum locis, dies Deo dicandus pro animæ spirituali ornatu, adeo profanetur, optaremque ubique à Magistratu, (præeuntibus variarum Hollandię, Zelandię, vicinarumque urbium rectoribus, hoc nomine præ cęteris commendandis) non solum leges ferri, verum stricte quoque executioni mandari, III.

quibus improvidi populi negligentia atque ſecuritas in ordinem convenienter redigi poſſint: interim tamen non video, cur Chriſtianis, per Chriſti mortem in libertatem aſſertis, jugum imponi debeat durius, quam ſub priori Federe ipſi Judæi tulerunt. Præ cæteris vero, hic excutere ante omnia convenit quęſtionem fundamentalem quaſi, qua quæritur, quando incipiat diei Dominicæ ſanctificatio? Hic occurrunt tres ſententiæ: prima ſtatuit initium diei hujus eſſe accerſendum à veſpera diei præcedentis; alia à media nocte, tertia ab aurora.

IV. Ut autem ordine & tamen diſtincte progrediar, omnino exiſtimo ante omnia diſtinguendum eſſe inter diverſa non modo tempora, in quæ incidit Eccleſia, verum etiam loca, in quibus ea ipſa notatur. Primævi Chriſtiani conveniebant tempore nocturno, metu perſecutionis. Quo facit notus ille Plinii Junioris locus in Epiſt. ad Trajan. *Affirmabant* (Chriſtiani) *ſummam culpæ ſuæ, quod eſſent ſoliti ſtato die ante lucem convenire, carmenque Chriſto, quaſi Deo, dicere ſecum invicem.* Tertullianus in Apolog. nocturnas preces appellat. Idem lib. de Fuga (quem ſcripſit effaſcinatus Montani deliriis) jubet noctu convenire, & lucere luce Chriſti luminoſi, ſi interdiu colligere non licet. Hinc natæ nocturnæ preces, quæ deinde remanſerunt in Eccleſia, & ratio ritui quæri cœpta ex illis Chriſti verbis Matth. 24. γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε ποίᾳ ὥρᾳ ὁ κύριος ὑμῶν ἔρχεται. Lactant. lib. 7. cap. 19. Euſeb. lib. 6. Hiſt. Eccleſ. Greg. Nyſſen. orat de feſto Paſchæ. Facit huc illud Tertulliani lib. 2. ad Uxorem: *Cum etiam per noctem exſurgis oratum.* item illud Ammiani Marcellini Scriptoris gentilis ſub finem lib. 28. *Feſto die in Eccleſia Chriſtiani ritus pernoctabant.* Inde & Hieronymus Vigilantium accuſat, quod vigilias & pernoctationes in Baſilicis Martyrum negligendas exiſtimarit, ne Paſcha ſæpius celebrari videretur. Nam antiquiſſimum atque pręcipuum Chriſtianorum pervigilium fuit, quod in Paſchali feſto celebrabant, ipſorum Apoſtolorum ſcitu inſtitutum, ut autumant, qui Clementis Romani fidem (videatur lib. 5. Conſtit. Apoſtol. cap. 20.) non per omnia putant furcillandam. Quam pernoctationem licet initio ſuaſerit (ut antea recte videmur notaſſe) metus, proveniens à tyrannis, Chriſtianorum hoſtibus; poſtea tamen, cum lætiora quoq; tempora Eccleſię obtigiſſent, in feſto maxime Paſchatis, ut initio dictum eſt, ſub nomine Pervigilii, ipſis Ethnicis non ignoto, continuari cœpit. Adeo ut Hieronymus excogitarit plauſibilem quoq; rationem, quæ occurrit lib. 4. Comm. in Mat. cap. 25. *ubi leguntur ſequentia:* Traditio

ditio Judæorum est, Christum media nocte venturum in similitudinem Ægyptii temporis, quando Pascha celebratum est, & terminator venit, & Dominus super tabernacula transiit, & sanguine agni postes nostrarũ frontium consecrati sunt. Unde reor & traditionem Apostolicam permansisse, ut in die vigiliarum Paschæ, ante noctis dimidium, populos dimittere non liceat, exspectantes adventum Christi. Et postquam illud tempus transierit, securitate præsumpta, festum cunctos agere diem. Unde & Psalmista dicebat: Media nocte surgebam, ad confitendum tibi super judicia justificationis tuæ. *Hæc Hieronimus.*

Interim, licet ex ipsis quoque Actibus liqueat, nocturnos conventus sacros celebratos fuisse à piis, propter metum persecutionum, Act.12.12. neutiquam tamen Deus legitur vel Israelitico populo præscripsisse sacra nocturna publica; adeo, ut videantur ea intermittenda esse, simulac Dei populo quies aliqua obtigerit. Nam, ut nox accommoda est fraudi, rebusque turpibus, juxta illud Prudentii in Hymno Matutino: V.

Versuta fraus & callida,
Amat tenebris obtegi,
Aptamque noctem turpibus
Adulter occultus fovet.

itemque juxta Hilarium, sic loquentem Comm. Psal. 118. *Quis furari* (inquit) *sub teste non metuit? Quis ad scelus nisi secretum elegit? Quis ad adulterium, non aut solitudinem, aut noctem optavit?* ita Christiani in primitiva Ecclesia, nulla re æque offenderunt Gentiles, quam quod nocturna agitarent sacra. Inde Octavius Minutio dicit: *Nescio an falso, certe occultis ac nocturnis sacris apposita suspicio.* ea siquidem Romanis legibus erant vetita: cautum enim XII. Tab. ne nocturni cœtus in urbe agitarentur. Cic. lib. 2. de legib. *Omnia* (sacra) *nocturna ne nos forte duriores videamur, Diagondas Thebanus sustulit.* Zosimus lib. 4. de Valentiniano: τὰς νυκτερινὰς ἐκώλυε θυσίας. Adeo, ut (in antecessum hæc moneo) non existimarim, sanctificationem Dominici diei esse alligandam sacris quoq; nocturnis publice peragendis. Privatæ & domesticæ sanctificationis diversa ratio est. Nobisque constat, quam graviter in Papatu peccetur occasione nocturnorum conventuum, & matutinarum precum: atque utinam ab omni suspicione mali alienæ censeri possent antelucanæ conciones, alicubi brumali tempore apud Reformatos receptæ.

Sed quando tandem dies Dominicus, ad hoc, ut sanctificari queat, incipit? Novimus equidem *diem* Judæos inchoasse à vespera, eoque à VI.

 vespera

vespera quoque, eosdem inchoasse Sabbathum probabiliter colligere licet ex cap. 23. Levit. vers. 32. quamvis non desint quidam, qui locum hunc speciatim interpretentur de festo expiationum, quod Sabbathi nomine insignitum fuerit propterea, quoniam voluerit Deus, quod ad reliqua, illud instar Sabbathi observari. Alias à vespera suum Sabbathum Judæos inchoasse, inde patere quibusdam quoq; videtur, quod Josephus Arimathæensis in sepeliendo Christo occupatus, jam imminente vespera, quæ Sabbatho initium erat procuratura, intermiserit unctionem corporis Christi. Interim hęc observatio, consentiens politiæ Judaicæ, solummodo referri debet ad Sabbathum, prout Judæis fuit proprium, neutiquam vero ad nostrum diem Dominicum, prout fatetur quoque ipse Amesius in Medulla lib. 2. cap. 15. th. 36. ubi hæc occurrunt: *Sabbathi veteris initium fuit à vespere: quia & creatio incipiebat à vespere, quoniam massa communis creata fuit ante lucem: & cessatio ab opere creationis incipiebat etiam à vespere.* Sed hæc ordinatio Judaica relinquatur Judæis.

VII. Non audio quoque eos, qui volunt Diem Dominicum nos debere auspicari à media nocte, quod ordinario ab ea soleamus nos accersere initium diei civilis. Nam, si considerentur modo fines pręcepti quarti, speciatim finis politicus, expresse in ipsa mandati formula propositus, quam aliena à ratione sit hæc sententia, mox liquebit. Voluit siquidem sapientissimus Legislator, cum statuta sua Israëlitis daret, ut hoc die, non modo refocillarentur ipsi Israëlis posteri à corporis laboribus, verum etiam eorundem servi ancillæque, imo & jumenta. Unde speciatim dicitur Exod. 23. 12. *Respiret filius ancillæ tuæ.* & Deuter. 5. 14. *Ut quiescat servus tuus & ancilla tua, sicut & tu. Memineris quod & ipse servus fueris in Ægypto.* At, si debeat media nocte à nobis sub N. T. inchoari sanctificatio diei Dominici, atque ad mediam noctem continuari, ut alicubi declamatur, quomodo illi, qui sex dierum labore fracti sunt, convenienter poterunt recreari? Ut enim somnus, laborando defatigatos, pręcæteris recreare atque restaurare solet; ita pariter verum est illud Apostoli: *Qui dormiunt, noctu dormiunt* 1. Thess. 5. 7. Fateor lubentissime, nos fugacia momenta brevis nostræ vitæ melius collocare non posse, quam si eadem jugiter consecremus exercitiis sacris, nec facile nobis quid hic indulgere debere; interea tamen quamdiu corporis exuvias ex Dei beneplacito circumferimus, Deus animi propensionem magis respicit, quam fucatam intensionem, omnia, ad minima quoque,

in oculis ſatagentem, quum hic valere debeat illud Chriſti: *Spiritus quidem promptus eſt, ſed caro infirma*, Marc. 14. 38. Ad quem locum hæc obſervat Calvinus: *Hac admonitio proprie ad fideles ſpectat, qui Spiritu Dei regeniti, cupiunt recte: ſub carnis tamen infirmitate adhuc laborant. Nam etſi viget in ipſis Spiritus gratia, ſecundum carnem infirmi ſunt.* Quod cum pariter noſſet Deus noſter, Pater ille clementiſſimus, ratione ipſius ſui populi Iſraëlitici, in obſervatione Sabbathi progredi eum noluit ultra munus veſpertinum, & ſacrificium duplicatum, reſpectu reliquorum dierum *Num.* 28. 9. 10.

VIII. Eoque, pariter hac ſententia rejecta, tertia videtur longe convenientior, quę ſtatuit diei Dominici, verum Sabbathum exhibentis, ſanctificationem eſſe inchoandam ab aurora: prout placuit quoque Perkinſio, ejuſque diſcipulo D. Ameſio, cujus & diſcipulum me fuiſſe, grato animo ſępius recolo. Nolim vero ad hoc probandum, cum Perkinſio argumentum petere è Pſalmo XCII. quamvis enim ille, ut inſcriptio quoque oſtendit, ſit *Pſalmus cantici in diem Sabbathi*; neutiquam tamen huc derivari poteſt comma ejuſdem Pſalmi ſecundum, quo jubemur, *annunciare* Jehovę *miſericordiam mane, & veritatem illius in noctibus*: ſiquidem verba illa nihil definiunt ratione temporis, quo dies hic, Deo ſacratus, definiri & circumſcribi debeat, ſed duntaxat, ſecundum phraſiologiam, linguæ ſanctæ peculiarem, arguunt, nos quamdiu vivimus toto animi affectu & propoſito, debere prædicare Dei miſericordiam atque veritatem. Eoque, meo judicio, ab aliis convenientius hoc probatur, per argumentum, deſumptum à circumſtantia temporis, quo Chriſtus reſurrexit. Unde D. Ameſius l. d. ſic loquitur: *Diei Dominicæ initium incipere videtur ab illius diei mane, quia reſurrectio Chriſti fuit in primo mane.* Marc. 16. 9. Joh. 20. 1. Quæ ſic exegetice explicat Perkinſius lib. 2. de Caſ. Conſc. *Nam Chriſtus* (inquit) *ſicut antiquitas exiſtimavit, Sabbathum conſecravit, eo, quod à mortuis ſummo mane reſurrexerit, quum luceſceret in primum diem hebdomadis: ideoque conſentaneum eſt, ut Sabbathum tum inciperet, quum ille jam ſurrexiſſet, quoniam in illius reſurrectionis memoriam celebratur. Eadem fuit Apoſtolorum conſuetudo. Etenim* Act. 20. 7. primo die hebdomadis Judæi coacti ſunt Troade mane, ibi Paulus protraxit ſermonem uſque in mediam noctem, abiturus poſtridie, cum ibi egiſſet ſeptem dies, *ut patet ex verſu quinto.* Primò, *quod nox ibi commemorata, eſſet pars illius ſeptimi diei, quo Paulus egerat Troade. Nam niſi res ita ſe haberet, tum certe ad minimum, nocte una diutius permanſiſſet, & proinde pluſquam*

quam dies ſeptem, quoniam per alterius partem ibi commoratus erat. Eadem ferme occurrunt apud τὸν πάνυ D. Uſſerium *in Corpore Divinæ doctrinæ*, pag. 260. & ſeq. edit. belg. Atque convenienter iiſdem, jam olim quoque locutus fuit Gregor. Turonenſ. lib. 10. Hiſt. cap. 29. *Sanctus* (ait) *hic dies, qui in principio lucem conditam primus vidit, ac dominicæ reſurrectionis teſtis factus emicuit. Ideoque omni fide obſervari debet, ne fiat in eo omne opus publicum.* Quibus & conſentanea inveniuntur apud Bedam, in libello de ordinatione feriarum Paſchalium per Theophilum Epiſcopum Cęſarienſem, ac reliquos Epiſcopos ad Synodum facta. Quę tamen jam olim admodum diſplicuerunt D. Voetio, quo tempore ſcil. pro concitanda fama, occupabatur in effundendis lacrymis Crocodili, ſupra obiter notatis. Ita enim ſcribit pag. 138. & ſeq. *Unde probetur diei Dominico impreſſum eſſe characterem reſurrectionis Chiſti. Et ſi ſolide probetur, quomodo tum differat iſte dies memorialis à feſto anniverſario Reſurrectionis ſic dicto. Et talis Characterizatio non ſapiat feſta Judaica?* Velim ergo D. Voetius (qui quum hæc ſcriberet, agnoſcebatur duntaxat Theologus bonæ ſpei) poſt tot annorum decurſum, & ulteriores profectus, nos doceat, quænam cauſſa ſit, quod hæc ἁγία ἡμέρα (ſic loquitur Dionyſ. Corinthi Epiſcopus apud Euſeb. lib. 4. Hiſt. Eccleſ. cap. 27.) ab ipſo Spiritu Sancto vocetur ἡμέρα κυριακὴ Apoc. 1. 10. Nam quamvis forte dici poſſit, eam eadem ratione vocari κυριακὴν, ut mentio fit τοῦ δείπνου κυριακοῦ 1. Cor. 11. 20. quod à Domino, ipſi Domino (Chriſto ſcil. qui ordinario in N. T. nomen fert τοῦ κυρίου) ſacrata ſit: tamen hoc perpetuo recurret, ideo Domino hanc ipſam diem dedicatam eſſe, quod eam voluerit condecorare glorioſa corporis ſui reſurrectione, ſimulq; probandum fuerit, Chriſtum ipſum in propria perſona authorem fuiſſe tranſlationis Sabbathi, in diem proximum. Quod licet *vero ſimile* putet D. Ameſius l. d. Th. 30. non tamen certo hoc evincunt IX. illæ rationes, quas eodem loco adducit, contrariumque ſolide probatum videtur à quatuor viris ſummis hujus ſeculi, nempe à *D. Gomaro in tract. de Orig. Sabbati, à D. VValæo in locis Communib. D. Riveto ad Decal. & D. Prideauxio peculiari Oratione.* Eoque exiſtimarim, diem hunc à Chriſtianis primitivis, forte præeuntibus ipſis quoq; Apoſtolis, in locum Sabbati ſubſtitutum fuiſſe, quod eo reſurrexiſſet Salvator noſter, atque hanc etiam eſſe rationem hujus nominis, uſurpati quoq; à Johanne, qui ſuam Apocalypſin ſcripſit jam mortuis reliquis Apoſtolis. Certe hanc rationem reddunt plerique ex antiquis Patribus, nominatim *Ignatius epiſt. ad Magneſ. Iuſtinus Martyr*

ad finem

*ad finem. Apolog. sec. Augustin. in Epist.*119. *ad Ianuar. & in lib.* 2. *de Peccat. Origin. contra Pelag. Maximus Episcop. serm. de Pentecoste, qui inter Ambrosianos sermones est* LXI. quos sequitur *Isidor. lib.* 6. *Etymol. cap.* 18. & *lib.* 1. *de Eccles. Off. cap.* 23. imo ut testis est *Euseb. lib.* 3. *Hist. Eccles. cap.* 27. Ebionæi, licet Judaicæ legi in plerisque adhęrerent, Christianis tamen consenserunt in observantia Dominicorum dierum, εἰς μνήμην (ut ille loquitur) τῆς σωτηρίας ἀναστάσεως. Nec tamen propterea hic dies confunditur cum *festo anniversario resurrectionis*; nam sic nomen habet à Christo feria prima resurgente, ut annuatim tamen, exemplo omnium Christianorum, à tempore Apostolorum usque, solemnior recurrat recordatio hujusce resurrectionis, cujus alias Christiani non possunt non satis meminisse, juxta illud Apostoli, *Memento Iesum Christum suscitatum fuisse è mortuis*, 1. Tim. 2. 8. Ut vero ad lineas redeamus: ob ea, quæ dicta sunt, existimamus hujusce diei sanctificationem omnino à matutino tempore, sive ab aurora, accersendam. Si enim ullo die, certe hoc ipso anima fidelis, semet excitando, dicere debet: *O Deus, Deus fortis meus es, mane requiro te: sitiens est tui anima mea, arescit ad te spectans caro mea, in terra sicca & fessa sine aquis: ad videndum robur tuum, & gloriam tuam, sicut in loco sancto videbam te*, Psal. 63. 2. 3. Siquidem, *bonum est celebrare Iehovam, & annunciare unoquoque mane benignitatem illius*, Psal. 93. 2. 3. Atque ille demum ostendit *se spem habere in verbo* Jehovæ, *qui in ipso crepusculo vociferatur*, Psal. 119. 147. Quantum autem ad sanctificationem legitimam hujusce diei, ea continuari debet usque ad primam noctem, qua nos, recolendo antea beneficia eo die nobis præstita, simulque deplorando illa, quæ à nobis neglecta sunt, ad placidum somnum, respondentem diei præteriti actionibus & meditationibus, componere debemus. Nec ullibi Deus præcepit, ut totam noctem usque ad proximam auroram meditationibus Sabbathicis insomnes impendamus. Nam, quamvis ex Dei pręscripto, Judęi Sabbathum suum celebrare debuerint à vespera usque in vesperam, nocte tamen non fuerunt vocati ad sacra publica, nec à Deo iis pervigilium fuit pręscriptum: imo, ut sex illi dies, quibus in quarto pręcepto laborem nobis injunxit Deus, incipiunt ab aurora, & desinunt in vespera; (juxta illud Davidis Psal. 104. 22. 23. *Exorto sole prodit homo ad opus suum, & ad culturam suam usque in vesperam*) sic existimandum est, exercitia Sabbathica sacrum laborem efflagitare duntaxat usque ad vesperam.

IX. Initio & fine diei Dominicæ definito, expendamus pariter, in quo

consistat legitima illius observatio. Posset quis existimare me hic debere inquirere in rationem quarti Præcepti: sed hoc sufficienter egi in peculiari de Sabbatho Diatriba, qua cum sufficienter quoq; omnes Reynessii nugas protriverim, rem actam agere nolo. Utque, vel pueri catechumeni hanc analysin sciunt instituere, quarto præcepto duo præcipi, I. Ut feriemur ab omni opere, & II. Ut amplius hunc diem Deo sanctificemus; sic breviter dispiciendum antea, à qualibus operibus sit feriandum? Certum est, verbum, quod occurrit in Originali textu, notare opus servile, unde & Levit. 23. 7. vocatur *melechet Habodah*, seu, *opus servitutis*: quod patior ut explicetur de operibus ordinariæ nostræ vocationis, occupatæ circa res seculares, conjunctas ut plurimum cum labore & molestia. Alias, nunquam Sacerdotes magis defatigabantur ratione suæ vocationis, quam tempore Sabbathi, ob duplicatas oblationes. Sed, ut labor ille impendebatur Dei cultui; ita censendum est, eum magis imperatum fuisse, quam prohibitum. Patior quidem, ut dicatur, quietem hanc non esse partem sanctificationis Sabbatho debitæ, sed duntaxat medium quoddam, serviens eidem promovendæ, ut bene ratione Jejunii colligi vulgo solet ex Apostolo, 1. Cor. 8. 8. interim tamen quies hęc imperatur quoque propter finem politicum, ut recte observant Professores Leidenses, quando in Synopsi Disp. 21. Th. 18. *sic loquuntur*: Assignatur & *Politicus* finis, refocillatio seu recreatio corporis à laboribus; etiam ejus qui sub alterius est potestate, servi, ancillæque, imo & jumentorum. Exod. 23. 12. *& respiret filius ancillæ tuæ.* Deut. 5. 15. *Ut requiescat servus tuus & ancilla tua sicut & tu. Memineris quod & ipse servus fueris in Ægypto.* Scilicet ne continuis laboribus fatigentur & conficiantur, sed eorum remissione fessa membra leventur, vires reficiantur. *Hæc illi.* Porro, non æque hæc quies concernit Christianos sub N.T. quam Judęos sub V.T. quicquid quidam clamitent. Nam cum quies hęc, plerisq; Theologis fatentibus, ratione Judæorum fuerit pariter quid cęremoniale ac typicum, consequens est, eos arctiori quoque obedientię vinculo ad observandam hanc ipsam quietem astrictos fuisse. Quod adeo verum est, ut neque diffiteri audeat ipse D. Amesius l. d. Th. 24. *Nihil tamen* (inquit) *ex Scriptura adferri potest, quod unquam fuit circa strictam Sabbathi observationem Iudæis imperatum, & non eadem ratione pertinet ad omnes Christianos, præter accensionem ignis*, Exod. 35. 3. *& cibi communis apparatum*, Eod. 16. 14. Qui licet hęc duo duntaxat excipiat, hactenus tamen nobis sufficiunt eo usque, ut possimus inferre hic
libertatem

libertatem competere Christianis præ Judæis, atque usurpare verba summi Theologi, D. Antonii Walæi, ex lib. de Sabbatho cap. 6. ubi ita loquitur Θεοσόφων *hujus seculi circumspectissimus*: Ad minutula aut leviora, quibus nec corpus fatigatur, nec mens à Dei cultu avocatur, hic ita non videtur attendendum; quia illa anxietatem potius servilem, quam libertatem filialem respiciunt, & ad jugum illud omnino pertinent, quod nos, nec patres nostri ferre potuerunt, ut loquitur Apostolus, Act. 15. vers. 10. Ab illa autem servili anxietate nos, per adoptionem filiorum in Christo, liberatos esse, docet ex professo Apostolus, Galat. cap. 4. & 5. modo libertatem illam non vertamus in licentiam carnis, ut idem Apostolus monet ad Gal. 5. vers. 13. *Hactenus* ὁ πάνυ *VValæus.* Similiter idem *D. Amesius*, alias licet rigidior, à veritate expugnatus, concedere cogitur, Sabbathi non esse violatorem, qui mente ad Deum erecta, per modicum tempus occupatur circa res temporales, quando lib. 4. de Conscient. cap. 33. *sic loquitur*: Exigua & brevis aliqua occupatio, qua quis circa res temporales ex occasione versatur, ita potest dirigi, & meditatione pia temperari, ut religionis officia non impediat, sed potius juvet. Et quidem talis occupatio, cum tali modo, non abstrahit animum à cultu divino. *Hæc ille.* Quæ omnia, si aliquis aliquanto diligentius expenderit, simul facili negotio dijudicare poterit, sitne circa quæsita hujus ordinis, quæ velut laquei conscientiis infirmiorum hodie injici solent, plus tribuendum Theologo veterano, atque prudentiæ nomine, ab ipsis suis hostibus, nunquam non omni tempore, commendato; quam quibusdam imberbibus Theologastris, qui ob Sabbathi sanctificationem, non minus suos pugnos, quam pluteum identidem calefaciunt, quod sperent ab externa hac sanctificatione se impetraturos esse, (nempe amplam apud plebem famam, atque favorem) quod desperant de interiori cordis sanctimonia, non hominibus, sed uni Deo probanda.

At, ut nihil hic relinquamus intactum, pariter est expendendum, quibus in casibus, die Dominico aliquis salva conscientia vacare possit o- X.
peribus ordinariæ vocationis. Illi, qui ex sua formula hic nimis quam præcisi sunt, existimant eorum exercitium permissum esse, si hoc exigat sive *necessitas*, sive *charitas*, sive *religio*; quod Christus, optimus, & consequenter sapientissimus legis suæ interpres, ita interpretatus esse, & limitasse videatur, Præceptum IV. Matth. 12. Marc. 2. & 3. itemque Luc. 6. Interim tamen, quæ in Thesi non difficulter videntur concedere, in Hypothesi iterum eripiunt. Neque enim sartoribus, sutoribus,

& fabris,&c.hic quicquam concedunt,imo ne quidem bajulis, vectoribus, rhedariis, &c. ut videre est apud authorem Lachrymarum Crocodili pag. 68. Sed,quid si ergo Pastoris femoralia, die Dominico induenda, ita rumpantur, ut pro colligatione non admittant ligulam, & hoc die Dominico demum Rev. D. Pastor animadvertat, utrum præstabit, eum domi manere, atque cum grandi jactura Ecclesiæ, *concionem*, ad quam se præparavit, differre,an vero præsentem operam sartoris implorare? Item, si quis hujus ordinis calceos non possit aptare pedibus, an non pariter, Dominicus licet dies sit, potius advocabit sutorem, quo præsentaneum remedium adferat, quam ut concione abstineat? Quid, si idem vir Rever.amissa sui musæi clave,non possit vacare præparationi ad concionandum, utrum præstabit, advocare fabrum, qui dictum musæum recludat, an domi manere, an vero crudos conceptus evomere? Scio, dici posse, hæc omnia pridie cogitanda, præmeditanda, atque præparanda esse. Sed, quam multa non cadunt inter calicem, supremaque labra? Pro certo mihi relatum est, in quodam Hollandiæ municipio, quendam Ecclesiæ Seniorem, sæpius indignatum fuisse, quod chirurgi (qui apud nos in Belgio, fere quoque barbi-tonsores sunt) die Dominico vacarent demetendis & comendis crinibus, accidisse vero, ut uxor hujus hominis, Tanaquili non absimilis, dum ipse pro more die Dominico mane surgeret, inciderit cum marito in rixam, atq; quos floccos barbæ,(quam exemplo cujusdam Pastoris,sibi amici,promissam alebat) evulserit: cum vero homo meus videret, se deformatum esse, exemplo legatorum Davidis (2. Sam. 10.) ab hac sua Ammonitide, & tamen desideraret concioni interesse, vocat vicinum chirurgum, qui renuit operam impendere restituendæ barbæ,quod & metuat censuram Consistorii, &, si secus faciat, mulctam tribui debeat. Advocatur mox alter, sed tyro, qui è cognatione hominis misere deformati erat, à quo vix precibus impetrari potuit, ut præsenti necessitati remedium afferret. Eo hæc refero, ut pateat, quinam fluctus in simpulo per homines improvidos consueverint concitari. Quantum vero ad bajulos, rhedarios, similesque; quamdiu Magistratus permittit (per totam hoc fit Hollandiam, etiam Ultrajecti) ut die Dominico statis horis scaphæ de civitate in civitatem commeent, eodem quoq; die ordinario magis requiritur opera horum hominum, quam fabrorum, sartorum,&c. siquidem inserviunt iis, qui iter faciunt. Non simpliciter quidem probaverim, quod scaphæ Dominico die vectores recipiant: sed hoc solum an-
noto,

noto,ut pateat in quas difficultates Semi-Judaizantes ſe conjiciant,dum Sabbathinam requiem non minus ad edicta Magiſtratuum, quam Scripturam ipſam exigunt,prout fuſius doceo Diatriba de Sabbatho evulgata. Quid vero ex rei veritate exiſtimandum ſit de itineribus Sabbathicis, ſub finem hujus Exercitationis expendam. Author Crocodilinus literatis hominibus haut magis propitius eſt, hac in parte,quam iis, qui artes ſellularias exercent,neq; enim exiſtimat pag. 84.& ſeq.eos,qui die Dominico *intenti ſunt Medicationi ac praxi Medicæ,Pragmaticæ ſeu forenſi,item ſtudiis Philologicis & quidem ſecreto in Muſeis ſuis,ubi nullorum oculis ſcandalum objiciunt,commodius piis exercitiis poſſe negotiari ſalutem ſuam,quam ſartores,ſartrices,textores,vietores*,&c. quod nemo non conceſſerit,ſi hi Muſagetę,neglectis exercitiis publicis,privatiſq; precibus, & meditationibus, totum diem Dominicum conſecraverint ſui ſtudii contemplationibus. Sed,an non V.C. Medico,cui die Dominico oblatus ſit caſus rarus, prę̨ſentaneum remedium efflagitans, licebit aliquas horas vacare collationi authorum,circa caſum inſolitũ inter ſe diſſidentium? Aut,quid exiſtimandũ erit de Theologis nonnullis,conciones ſuas,ut populo placeāt irrigare ſolitis rore profanorũ Scriptorum:eruntne habendi pro prophanatoribus Sabbathi,propterea,quod lectioni Plutarchi,Laërtii,Apophthegmatum Eraſmi, Baudartii,& ſæpe quoq; noſtratis Heermans, medium quoq; diem Dominicum conſecrent, tantum pro veſpertina concione,ut cultius,& eruditius,& ad perſuadendũ aptius dicere videantur? Velim quoq; quis me doceat,cur non æque liceat Advocato,aut Jurium Doctori,in gratiam oppreſſæ viduæ,libellum ſupplicem bene prę̨meditatum conſcribere die Dominico , eo quod neceſſario offerendus ſit die Lunę̨ ſummo mane,atque licet Pharmacopę̨o,ex formula Doctoris Medici, eodem die adornare medicamentum catharticum, poſtridiani diei primo diluculo ſumendum ? Certe Imp. Conſtantinus hoc die emancipandi & manumittendi licentiam conceſſit,ut patet ex leg.1.de Feriis in Cod. Theod. quæ lex hac formula eſt concepta: *Sicut indigniſſimum videbatur diem Solis veneratione ſua celebrem, altercantibus jurgiis & noxiis partium contentionibus occupari, ita & gratum & jucundum eſt, eo die, quæ ſunt maxime votiva,cōpleri. Atq;ideo emancipandi & manumittendi die feſto cuncti licentiam habeant,& ſuper his rebus acta non prohibeātur*. Conſtantini hanc conſtitutionem approbavit Theodoſius,ut ex leg. 2.de Feriis apparet.

Sed,quid porro exiſtimandum de opere ruſtico,poteſtne illud ob certas cauſas hoc die exerceri ? Non audet negare ipſe Author lacrymarum XI.

Crocodili pag. 72. ſic loquens: *Segetes hoſtium poteſtati, incendio, inundationi eripere, eſt opus præſentis neceßitatis*; ſed non audet definire, *an arare, ſerere, meſſem inferre in horrea, cenſeri queat opus licitum ac debitum, propter inſtantem aut præſumptam aëris mutationem.* Atque ne contraria ſententia forte alicui videatur probabilis, decem ſuo more movet problemata, quibus, cum putrido non valeant pyro, oppono ea, quæ habet D. Walæus, d. tr. de Sabbatho cap. 7. ubi ita loquitur *Theologus incomparabilis*: Non audemus improbare, quod poſt concilium Arelatenſe, *Conſtantinus* in ſuis conſtitutionibus, tempore pluvio, aut alio neceſſitatis caſu, permittit, ut meſſes aut vindemiæ etiam die Dominico colligantur; quia ſi ad famis propriæ ſolatium, licuit diſcipulis Sabbatho ariſtas vellere, non video cauſam, cur non liceat in tali caſu ad pulſionem & prҽventionem famis communis, terram conſerere, meſſem aut vindemiam ſalvare. Si etiam licuit &c. Sabbatho educere pecudem, aut aſinam è puteo ne periret, quomodo, non magis integras meſſes, aut vindemias ſervare, ne homini inutiles fiant? & ſane huc omnino facit, &c. *Homo non eſt propter Sabbathum, ſed Sabbathum propter hominem*, Marc. 2. 27. Quod vero adverſus hoc objicitur, Deum in lege ſua, Exod. 34. verſ. 14. id expreſſe vetuiſſe; vel extra hunc neceſſitatis caſum, quem Chriſtus exponit, intelligendum eſt, vel potius ad peculiarem ſtatum Judaici populi, & ſingulares promiſſiones iiſdem factas, referendum videtur: quibus Deus promiſit ſe pluviam ſerotinam & matutinam daturum iis, qui ipſius præcepta obſervarent. Quemadmodum in collectione Mannҽ, Exod. 16 promiſit, ſe daturum pridie Sabbathi, quod ſufficeret in biduum: & de quiete anni ſeptimi, Levit. 25. verſ. 21. pollicetur ſe amandaturum illis benedictionem ſuam anno ſexto, ita ut proferat in ternos annos fructus ſuos. Quemadmodum etiam eodem cap. 34. Exod. verſ. 24. promittit proficiſcentibus ad feſta illa anniverſaria, ſe curam habiturum terræ ipſorum, ne ex ea profectione damnum patiantur, &c. Interim tamen, & eos magiſtratus, eaſque Eccleſias recte facere omnino ſtatuo, qui non cuivis privato, ex ſuo arbitrio, eam licentiam eo die concedunt, ſed de pluviæ aut tempeſtatis inidoneҽ conſtitutione, in ejuſmodi caſu, judicium publicum hic expectandum decernunt; ſicuti in *Palatinatu*, ac in Reformatis *Helvetiæ* rebuſpublicis, laudabiliter obſervatum nobis conſtat. *Huc uſque VValæus.* Conſtantini conſtitutio, cujus meminit vir eximius, prout colligere licet ex l. 3. Cod. de Feriis, ita concepta fuit: *Omnes judices, urbanaque plebes, & cun-*

& cunctarum officia venerabili die Solis quiescant. Ruri tamen positi, agrorum cultura libere licenterque inserviant, quoniam frequenter evenit, ut non alio die frumenta sulcis, aut vineæ scrobibus mandentur, ne occasione momenti pereat commoditas cælesti provisione concessa. Nec alia videtur fuisse mens Patrum venerabilium Concilii Laodiceni, siquidem sic sciscunt can. XXIX. *quod non oportet Christianos judaizare, & in sabbatho ociari: sed ipsos eo die operari. Diem autem dominicum præferentes, ociari si modo possint, ut Christianos. Quod si inventi fuerint judaizare, Anathema sint à Christo.* In quem canonem ita παραφράζει Theodorus Balsamo: *Patres die Dominico non operari, non necessario mandarunt, sed adjecerunt, si possint fideles: si enim propter inopiam, vel aliquam aliam necessitatem, etiam die Dominico fuerit aliquis operatus, præjudicium ei non afferetur.* Verum quidem est, Leonem Imp. postea lege lata prohibuisse σχολάζειν κατὰ τὴν κυριακὴν καὶ τοὺς γεωργοὺς: sed, vi majori occurrente, urgenteque pręsentanea messis necessitate, quis dubitet eos fuisse eximios quod ad pœnam? Nec hisce ulla ratione officiunt, quæ habet D. Voetius lachrym. Crocod. pag. 74. D. Bursium *sic exagitans*: Cur de Sabbathis tempore serenitatis in messe nihil definis? Scis, nihil esse incertius & mutabilius serenitate. Petent agricolę & illo tempore, sibi Sabbatha aut Sabbathum concedi, ut mutationem aëris præveniant, & serenitatem hanc avide observent, juxta vulgatum ipsorum proverbium: *Men moet het schoon vveder vvaer nemen.* Hactenus *quidem Voetius.* Cęterum hoc ipsius telum ad feriendum haut quaquam idoneum est: nam talis supponendus fuisset casus; Quando ad plures dies pluerit, tempestasve horrida messi aut vindemiæ incubuerit, atque maturis jam frugibus, aut ipso die Dominico, aut uno alterove die ante, cœlum mitiorem faciem exhibuerit. Aliam hypothesin, qui à nostris stant partibus, nec agnoscunt, nec urgent.

An vero recreationi hoc die locus sit relictus, cum ratione quęritur? XII. Sane nullum locum concesserim recreationi inhonestæ, carnali, atque tali, quæ similis sit spinis, suffocantibus auditum Dei verbum, Mat. 13. 7. in quas quadrat illud Jesaię cap. 58. 13. *Si averteris à Sabbatho pedem tuum ne facias id, quo delectaris die sancto meo, & vocaveris Sabbathum delicias, sanctumque Iehovæ honoratum honoraverisque eum, non exercendo vias tuas, non præstando id, quo delectaris.* ad quem locum sic convenienter commentatur *Calvinus*: Hinc perspicimus, cur tantopere Dominus in tota Scriptura Sabbathi observationem commendet. Altius enim spectavit, quam ad externam cæremoniam, hoc est, otium & quietem, in quo Judæi

sanctitatem

ſanctitatem ſummam ſitam eſſe putabant: quin potius Judæos abdicato carnis ſenſu, & affectibus valere juſſis, ſe ſubmittere in obſequium; ſicuti nemo poteſt cæleſtem vitam meditari, niſi mundo & ſibi emortuus. Nunc cum abrogata ſit illa cæremonia, manet nihilominus veritas: quia Chriſtus mortuus eſt, ac reſurrexit, ut perpetuum Sabbathum habeamus, hoc eſt, feriemur ab operibus noſtris, ut Spiritus Dei potenter in nobis agat. *Hæc Calvinus.* Muſculus vero *ſequentia habet*: Sic vult Deus ſuam in Sabbatho bonitatem perpendi, ut illam ſuo modo & corpus ſentiat, laboris moleſtia vacans, & neceſſariis ſuis delicatius utens (nihil tamen extra modum & decorum) unde & epulari coram ſe populum in magnis feſtivitatibus volebat. An reſpectu ſacri ejuſmodi convivii voluerit, eos Sabbathum habere pro delicato, judicent alii. Eo ſenſu fuiſſe patres illos, apparet, qui diebus feſtis ſic operam dabant Eccleſiaſticis conviviis, ut quidam ex illis jejunium diei Dominicæ peccati damnarint. *Huc uſque Muſculus*; Qui ut exiſtimat licitum eſſe, honeſtæ recreationi hoc die vacare, ſic ὁμόψηφον habet D. Walæum l. d. *hunc in modum loquentem*: Recreationis quædam opera, hoc die eſſe licita, non auſimus negare: quia Deus inter Sabbathi fines hoc quoque refert, Exod. 23. verſ. 12. *ut reſpiret* (Junius vertit ut *recreetur*) *filius ancillæ tuæ*: Et Chriſtus ipſo die Sabbathi convivium adiit Luc. 14. 7. Et ſane, quum dies Sabbathi fuerit feſtus, refert quoq; lętitiam cæli honeſta recreatio, atque animæ ac corporis vires reficit, quemadmodum Sapiens loquitur Proverb. 17. *Animus lætus bene medicinam facit; ſpiritus autem fractus exſiccat oſſa.* Atque ideo etiam in Eccleſia Apoſtolica, *Agapæ* erant inſtitutæ, translatæ (ut videtur) ex conviviis ſacrificiorum V. T. ad φιλαδελφίαν mutuam teſtandam, & honeſtam recreationem uſurpandam. *Huc uſque VValæus* quoque. Quoniam vero Muſculus provocavit ad antiquitatem primitivę Eccleſiæ, non poſſumus non, paucis hoc illuſtrare. Eoque notandum, vel ab ipſis naſcentis Eccleſiæ incunabulis, jejunium fuiſſe inhibitum die Dominico, utpote triſtitiam omnem læti ejus diei feſtivitate reſpuente, quemadmodum *Tertull. in lib. de Corona militis* tradit. Verum quidem eſt, & ex ipſis Actibus Apoſtolorum liquet, Apoſtolos die Dominico jejunaſſe quoq; (huc ſpectat illud Hieronymi Ep. 28. *Apoſtolus Paulus, & cum eo credentes, diebus Pentecoſtes, & die Dominico jejunarunt*) forte ob ſpecialem & ſingularem rationem: interim tamen communis omnium Chriſtianorum ſententia fuit, die Dominico neutiquam jejunandum eſſe. Unde Hieronymus adverſus Luciferianos:

rianos: *Die Dominico & per omnem Pentecostem nec de geniculis adorare, & jejunium solvere, multaq; quæ scripta non sunt, rationabilis sibi observatio vindicavit.* Cumq; instituta ab Ecclesia jejunia Eustatius Sebastensis Episcopus reprobaret, novaq; induceret, can.16. Gangrensis Concilii sic decretum fuit: *Si quis, ob eam, quæ existimatur, pietatis exercitationem, dominico die jejunat, Anathema sit.* Et Epiphan. Hæres. 70. adversus Audianos: *Qui afflixerit animam suam* (hoc est, qui jejunaverit) *Dominica die, maledictus est Deo.* Gangrensis Concilii Canonem Gratianus transcripsit in Canon. Siquis tanquam. Distinct.10. Manichęos quoq; ob hujus diei jejunia jure damnatos fuisse pronunciat Ambrosius Epist.lib.10.Ep.83. Nam Christianos antiquos omnino censuisse diem Dominicum hilariter, hoc est, secundum lætitiam in Domino, transigendum esse, locupletissimus testis est Tertullianus Apolog. cap. 16. sic loquens: *Æque si diem Solis* (en! ut Tertullianus quoque hunc diem *Solis* vocet, quomodo & legit vetus versio Belgicorum Bibliorum Apoc. 1. vers. 10. teste non solum D. Walæo d. tract. cap. 8. sed & ipso D. Voetio in Lacrymis Crocodili pag. 55.) *lætitiæ indulgemus, alia longe ratione, quam religione Solis, secundo loco ab eis sumus, qui diem Saturni otio & victui decernunt,* (hęc intelligi debent, de quibusdam Paganis, qui licet à Judaismo alieni essent, Sabbata nihilominus religiose colebant) *exorbitantes & ipsi à Iudaico more, quem ignorant.* Quo usque vero hæ recreationes debeant extendi, haut in proclivi est. D. Voetius in lacrymis, sui ingenii atque pietatis indicibus, pag. 68. vult excludi, *risus, lusus, hastiludia, venationes, aucupia, piscationes, Musicæ exercitia, fritillos, lusum Scachicum, jactum lapidum, lusum globorum, pilæ, clavæ, certamina gymnastica, sympostia honesta,* &c. quod cum per ea Sabbathum non sanctificetur, omnino putandum sit, illud ipsum, si quid horum fiat, profanari. At, si Dominico die, ut videtur jam solide probatum esse, honestæ recreationi, non minus servienti refocillationi corporis quam animi, tempestive licet vacare, cur non pariter censeri possint licita esse, quędam ex hisce, quę enumerata sunt? D. Amesius lib. 5. de Conscient. cap. 45. exercitium jaculatorium, virtutis exercendæ caussa institutum, probare videtur propter authoritatem Sp. Sancti, commendantis per Davidem in eo nomine Saulem, quod docuerit filios Israëlis tractare arcum, 2. Sam. 1. 18. atque Martyr in locis Comm. Cl. 2. loc. 49. non audet damnare ludum latrunculorum, sive Schaccorum, post Hieronymum Vidam Episcopum Cremonensem, celebratum atque descriptum à Lamberto Danæo primo

Genevensi,& postea quoque, temporibus difficillimis,Leidensi Theol. Professore: eoque, præter ludum ipsum Schaccorum, quis hoc die non admittat, tempestive & moderate institutum, jactum lapidum, civibus Genevensibus extra portas urbis, in via publica à tempore Calvini usque in hodiernum diem permissum, lusum globorum, clavę, certamina gymnastica,& Symposia honesta,meditationes sacras non impedientia, multominus obruentia, sed exuscitantia? Nam, quum non minus mens nostra, quam ipsum quoque corpus indigeat,ex ipsius Dei instituto,suis feriis, atque animus à rebus seriis subinde sit revocandus, quo meditationibus ejusdem notę aptius atque commodius serviat,quis, ipso quietis die, Christiano non concesserit eos ludos, qui eidem excitando præ cæteris serviant? Ipso die Dominico licitum est edere & bibere, modo ex pręscripto Apostoli *fiat ad gloriam Dei*, 1. Cor. 10. 31. cur non ergo quoque hic ipse dies, quod dies sit quietis & lætitiæ, tempestive pariter ludicra exercitia,eaque innoxia,atque corpori animoq; refocillando servientia,sibi vindicet? modo fiant *in nomine Domini Iesu Christi*, Col. 3. 17. Verum siquidem perpetuo manere debet illud Augustini lib. 4. contra Julian. cap. 3. *Quicquid boni fit, & non propter hoc fit, propter quod fieri debet, etsi officio videtur bonum, ipso non recte fine peccatum est.* Mirum vero, ab hisce hominibus interdici hoc die exercitiis Musicis, quæ, si in templis ante & post concionem,ex lege quoque artis sint licita,cur non hoc ipso pariter die, post publica sacra peracta, plures Musicæ periti, collegium honestum rite & ordine habere possunt,pro exercitatione Psalmodiæ, unoquoque se per interiora affectuum penetralia excitante, atque dicente cum Regio vate: *Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum; cantabo, Psalmum dicam Domino: Exurge psalterium, cithara*,&c. Ps. 57. 8. 9. Supersunt venationes,quę si strepitus multum circum se habeant,atque serviant avocandæ menti ab attentione sacra, neutiquam admitti possunt; non video vero, cur pariter simpliciter omnibus interdici debeat exercitatione piscationis atque aucupii, modo tempore convenienti, atque pro honesta recreatione, instituatur. Clericis, licet olim interdictum foret venari, licuit tamen non tumultuosa venatione,animi refocillandi ergo, sese oblectare; ut pluribus docet Tholoz. lib. 39. Syntagm. Juris, cap. 11. num. 14. Unde & Hieronymus in Ep. ad Rustic. qua Monachum delineat, monet, ut ab eo *texantur lina capiendis piscibus*; quibus, si quis oportune hoc die usus fuerit, & corpus convenienter recreare poterit, & simul vacare meditationibus, quas præformant illi,

illi, quos Christus ex piscatoribus transformavit in Euangelii tubicines. Ut vero, ex modo commemoratis exercitiis recreationis, existimamus æstimari posse similia alia; ita nequaquam putamus eodem loco cum iis haberi posse ludos theatrales, Choreas, Saliares cænas, &c. cum & illa duntaxat admiserimus, ut tempestiva; circa quos temporis articulos, ne quis cavilletur, usurpamus iterum verba Walæi tract. dicto, cap. 7. *Requiritur, ut recreatio aut oblectatio talis sequatur divinum cultum, non eum antecedat, interrumpat, aut impediat: sicuti videmus Nehem. 8. postquam à luce prima, ad meridiem usque, divino cultui vacassent, Esdras eos his verbis dimisit, vers. 12. Ne lugete neque flete, abite, comedite pinguia, bibite dulcia, ac mittite portiones cuicumque nihil est paratum. Nam sanctus est hic dies Domino nostro. Ne dolore afficiamini, quum gaudium Iehovæ sit robori vobis.*

At, quæstio hic superest de famulis, ancillisque; & quæritur, an illis XIII.
hoc quoque die justitium non minus à laboribus ordinariis, quam honesta recreatio concedi debeat? Prius expresse lex Dei exigit & exprimit; non æque vero circa posterius liquet, occurruntque nonnulli, qui existimant, reliquis diebus concedendum ipsis tempus esse, quo honeste sese recreare possint. Sed cedo textum ex Dei verbo, qui nova hæc Saturnalia, distincta à requie diei septimi, familiæ concedat? Idem ille Deus, qui dixit; *Memento Sabbathi, ut illud sanctifices*: per rationem quoque præcepti edixit: *Sex diebus operaberis*; scil. non modo tu paterfamilias, verum etiam omnes, qui tibi subsunt, & quorum opera indiges ad hoc, ut operi tuo feliciter atque fideliter possis incumbere. Eoque, quis præsumat hic videri sapientior Deo? Definivit is ipse famulis, ancillisque, alias haut secus laboribus frangi solitis, atque Israëlitis in Ægypto contigit, diem septimum, ut quiescant, & quemadmodum, jam antea quoque vidimus, ut eodem quoque recreëntur: unde sic legitur Deuter. 5. 14. *Dies septimus Sabbathum est Iehovæ Deo tuo, ne facias ullum opus, tu, aut filius tuus, aut filia tua, aut ancilla tua, aut bos tuus, aut asinus tuus, aut ullum jumentum tuum, aut peregrinus tuus, qui est intra portas tuas, ut quiescat servus tuus, & ancilla tua sicut tu; & memineris te servum fuisse in terra Ægypti, Iehovam vero Deum tuum eduxisse te inde manu forti, & brachio extento.* Quo loco, Deus, argumentando ab exemplo, non modo servis quietem stipulatur, verum etiam eos die septimo, pari ratione cum dominis suis, quiescere vult. Cum vero ἐπιείκεια exigat, ut servis honestæ quoque recreationes concedantur, quis non videt, eas alio die

concedi non posse, quam hoc ipso? Datur siquidem quædam recreatio, *quæ est inter fines Sabbathi: scilicet quæ divinum cultum non impedit, & sacris peractis, honeste, decenter, moderate, & sine offensione & scandalo fit*, ut loquuntur Profess. Leidenses Disp. 21. Th. 58.

XIV. Atque hactenus quidem egimus de priori parte quarti præcepti, paucis quoque agere debemus de sanctificatione Dominici diei. Concedimus autem initio lubentissime, fideles ante omnia obire debere sacra publica, nec sufficere, ut una modo concio habeatur: quum plures duabus, sæpe exigat peculiaris Ecclesiæ non modo ratio, verum etiam familiarum numerosiorum; quæ ut membra sua per vices Deo in Ecclesia sua publice sistit; sic commode hoc fieri non potest, nisi diversis horis plures conciones habeantur. Interim tamen, nemo ex fidelibus in conscientia obligatur, ut audiat omnes illas conciones, quas in majori aliqua civitate audire posset. Verum quidem est illud Psalmistę: *Melior est dies unus in atriis Iehovæ, quam mille alibi.* Et quisquis modo gustavit verbi Dei dulcedinem, mavult *frequentare limen in domo Dei*, quam *habitare in tentoriis improbitatis* Ps. 84. 11. Nec pręter rationem annotatum fuit de Anna filia Phanuelis, quod non *abscesserit à templo* Luc. 2. 37. sed uti illud ipsum templum, è cujus frequentatione consolationem sperabat pientissima vidua, erat typicum; sic Christiano præter hæc publica sacrorum exercitia, incumbunt varia alia privatim expedienda, maxime, si is ipse quoq; sustineat personam patris familias. Atque, cum nemo dubitet eos habendos esse pro Sabbathi profanatoribus, qui illud transigunt convivando, potitando, &c. ita sequentia domi suę pater familias expedire debet. I. Semet ipsum excutiat quantum ex audito Dei verbo profecerit, illudque specialibus meditationibus & precibus sibi applicet. II. Debet idem exigere à sua familia, iisque, qui curę suę commissi sunt. Cum quibus (III) familiaria quoque colloquia instituenda sunt de iis, quæ pertinent (Luc. 24. 14.) ad regnum cælorum. IV. Suos tanquam prudens Catechista instituat, sese accommodando captui non minus parvulorum, quam adultiorum. V. Contemplationi operum & judiciorum Dei vacare debet, ut proxima sect. ostendetur. VI. Ægri sunt invisendi, & paupetes donariis recreandi, 1. Cor. 16. 2. Neh. 8. 12. VII. Minimum hoc die bis omnes suos convocet, ac coram iis aut ipse verbum Dei pręlegat, aut per eum, qui in familia maxime idoneus est, prælegi curet. VIII. Solemnes preces non modo pro se concipiat, verum cum familia quoque Deo offerat. Quæ omnia cum diei haut exiguam partem sibi vindicent, patet,

patet, quantum veri ſubſit iis, quæ modo propoſui. Atque miror quod Telingius lib.4. cap.6. de Die Sabbathi pag. 101. Chriſtianis permittat potius negligere conciones publicas, quæ habentur diebus profeſtis, quam concionem pomeridianam diei Dominici. Nam quamvis certiſſimum ſit, à nobis diem Dominicum, qui Sabbatho ſucceſſit, ſpeciali ratione impendendum eſſe actionibus ſacris, non tamen aut lex, aut ratio ſuadet, ut cuncti etiam ſenes, aliique homines obliviosi, omnes conciones publicas audiant, ſiquidem ex iis nullum fructum percipere poſſunt, niſi inſtar animalium mundorum eaſdem ruminentur, atque per ſpeciales meditationes & preces ſibi applicent; experientiaq; oſtendit, eos, qui ternas quaternaſve conciones die Dominico ſoliti ſunt audire, præ infirmitate (cum qua nobis, ut filiis Adami eſt luctandum) ut plurimum *perfluere* (ut loquitur Apoſtolus Heb.2.1.) quum circa veſperam vix meminerint textuum explicatorum, multo minus ſufficiant peculiaribus circa quamq; concionem meditationibus. Hæ rationes moverunt Synodum Dordracenam, habitam anno 1574. ut exiſtimaverit non eſſe hoc die habendas conciones veſpertinas. Ita enim habent verba Canonis L I. Belgico idiomate concepti: *Aengaende de opentlijcke avont Gebeden, is beſloten, datmenſe niet en brenge, daerſe niet en ſijn, ende daerſe in 't gebruyck ſijn, ſoo ſtichtelijcken ende voorſichtelijcken af te ſchaffen, als het mogelijck is, inſonderheydt om deſe naervolgende oorſaken. Ten eerſten, op datmen de ordentelijcke Predicatien dies te vieriger ende naerſtiger beſoecke. Ten tvveeden, dat de Huyſ-gebeden des avondts, die een yegelijck Huyſ-vader met ſijn huyſ-geſin ſchuldigh is te doen, te vlytiger onderhouden vvorden. Ten derden, op dat de algemeene Gebeden op de Vaſt-dagen, diemen ſomtijdts om eenighen beſonderen noot ghebruyckt, te vieriger ende ſolemnelijcker gehouden vvorden.* Quis ergo, præeunte decreto Synodico, conſultius eſſe non exiſtimet, ut unuſquiſque ſemetipſum hac in parte excutiat, atque die Dominico publicis concionibus audiendis ea ratione vacet, ut illud ipſum animi pabulum ſervire queat promovendæ ſuæ ſaluti? Dicit quidem Telingius ib. pag.103 magis pios, & ratione morum præ aliis compoſitos fere eſſe, qui perpetuo concionibus publicis diei Dominici interſunt: ſed hoc nuſquam me docet verbum Dei, ex quo potius contrarium patet; nempe, eos eſſe utplurimum graphicos hypocritas, qui religionem atque exercitium illius cum maxime in propatulo habent, Deo ipſo ſic edicente per Jeſaiam cap. 1. verſ. 14. *Novilunia veſtra, & ſtatas ferias veſtras odit anima mea, ſunt mihi laborioſa.* Ad quæ verba hæc

 obſervat

obſervat nunquam ſatis laudatus Calvinus: *Superſtitio vel ex re ipſa, vel ex animi affectu æſtimanda eſt*, &c. *Ex affectu, cum legitimos quidem ritus & probatos à Deo imitantur homines, ſed externæ ſpeciei fixi inhærent, nec in finem, aut veritatem intenti.* Quiſquis enim genuinus eſt Judæus, talis *eſt in occulto, non in propatulo*, Rom. 2. 28. & ſeqq. piique, & vere converſi cenſentur, non illi, qui devoti ſolum comparent & videntur, ſive Sabbatho, ſive die Dominico: ſed qui *de lege Iehovæ meditantur interdiu ac noctu*, Pſal. 1. 2. quibus ut parum eſt, quod non poſſint ratione judicii publici, (perhiberi ſoliti à ſimilibus frequentium concionum auditoribus) gloriari cum noto illo homine, Luc. 18. 11. ita optimi haberi debent diei Dominici obſervatores, quod ex formula Pſalmi XCII. (qui Sabbathicus haberi ſolet) *annuncient unoquoque mane benignitatem* (Jehovæ) *& fidem illius quibuſque noctibus*; quod faciunt, dum diei Dominico & prerogativam ſuam relinquunt, & aliis diebus (interim perpetuo vacando privatis ſuis meditationibus) quod ad auditionem ſacrarum concionum, ſuam aſſerunt commoditatem.

XV. Quum modo vero meminerimus contemplationum diei Dominico convenientium, ratione non minus operum, quam judiciorum divinorum; non poſſumus hoc diſſimulare, nobis videri eaſdem convenientiſſime inſtitui poſſe, ſi, poſt peracta pomeridiana ſacra, exercitio prodeambulationis ſuburbanæ (modo eam vis major non prohibeat) temporis quid tribuatur; quomodo & Iſaacus Patriarcha in agrum prodire ſolet *ad meditandum*, Gen. 24. 73. & duo ex diſcipulis Chriſti, propter meditationes cum primis ſacras, contenderunt in vicum Hieroſolymis proximum, Luc. 24. 13 & ſeq. Quod uſque adeo liquidum eſt, ut ipſe Telingius, hic alias nimis quam rigidus lib. 3. d. Tract. cap. 5. pag. 55. concedat hoc ipſo die ſuis civibus; *Dat ſy mogen buyten gaen*, (lubet propria hujus hominis verba uſurpare) *ſich vermeyden in vriendelijcke, ende ſoete wandelinge, ende aenſchouwinge van Godts gewaſſen, ende wonderlijcke wercken.*

XVI. Similiter ob eundem finem licitum eſt, hoc ipſo die (quicquid in adverſum clametur) intereſſe convivio moderato & honeſto, ſacraſq; meditationes magis promoventi, quam impedienti; quum & ipſe Chriſtus, optimus legis, & conſequenter quarti præcepti interpres, die Sabbathi interfuerit convivio cujuſdam ex primoribus Phariſæorum, Luc. 14. 1. quod Cartvvrichtus, rigidus alias Sabbathi obſervator & propugnator, in Harmonia ſua ſic explicat, quaſi Dominus, ipſius prandii tempore

tempore ediderit miraculum, cujus occaſione illa temporis circumſtantia notatur. Certe, recte obſervavit maximus Calvinus, hiſtoriam eo loco relatam, & cujus modo facta fuit mentio, *nihil aliud continere quam miraculum à Chriſto editum, quo ſuperſtitioſum Sabbathi cultum corrigeret.* quod hactenus nobis ſufficit. Atque ſic ipſe Telingius (verba ejuſdem iterum uſurpabo) dicti Tract. lib. 3. cap. ult. pag. 75. permittit *dat een goeden vrient ofte twee op de portie by een komen, oock op des* Heeren *dagh, om vriendelijcken ſonder woel, met malkanderen Godts gaven matighlijck, en ſtillekens te nutten, tot op-weckinge van meerder danckbaerheydt tot Godt, ende tot groot-makinge ſijns naems.* Adeo, ut in ruborem dari debeant quidam ex hominibus, quos hic prę aliis forte adverſarios ſumus experturi, quod recuſent die Dominico, ullius quoque propinqui aut amici convivio intereſſe, tantum ut ſingulari ſanctimoniæ opinione apud plebeculam gaudere poſſint.

Hactenus videri poſſemus, pro inſtituti noſtri ratione, omnibus defuncti eſſe, niſi occurrerent duæ quęſtiones, ſuccincte ex Dei verbo expediundæ. Prior concernit itinera Sabbathica, quæ ratione certi modi & ordinis permiſſa eſſe, hinc patet, quod expreſſe fiat mentio *itineris Sabbathici*, Act. 1. 12. in cujus menſuram quam accurate inquiſivit horum ſacrorum conſultiſſimus Seldenus lib. 3. de Jure Naturæ & Gent. cap. 9. quæ more hoc ſeculo recepto non compilo. Atque *initio*, ipſis quoq; & Iſraëlitis Sabbatho licuiſſe, aliquo uſque longius procedere ſacrorum ergo, propter divini cultus exercitium, patet ex Sunamitidis propoſito 2. Reg. 4. 23. qui hac enim animi intentione iter faciebant, non ſuo operi, ſed Domini operi vacabant. Convenienter Tertullianus lib. 2. adverſus Marcionem cap. 21. *Nec Sabbathi enim inſpicis legem, opera humana, non divina prohibentem. Siquidem ſex diebus operaberis, & facies omnia opera tua, ſeptimo autem die Sabbatho Domino Deo tuo, non facies in eo omne opus. Quod? Utique tuum. Conſequens enim eſt, ut ea opera Sabbatho auferet, quæ diebus ſupra indixerat. Tua ſcilicet, id eſt humana & quotidiana.* Cui ὁμόψηφος Philo Judęus, lib. περὶ κοσμοποιίας, quarto præcepto vetari duntaxat docet, ὅσα κατὰ ζήτησιν βίου καὶ πορισμὸν; cum quibus nihil commune habebant itinera tali animi propoſito inſtituta. Similiter colligere licet, ex Nehem. 8. 2. eos, qui remotius habitabant ab urbe Hieroſolymorũ, ipſo die Sabbathi conſuevіſſe in templum aſcendere, juxta Dei præceptum Levit. 23. 3. & ſeq. *Præterea*, præ metu perſecutorum, licuiſſe ipſo Sabbatho quanto ocyus fugere, patet exemplo Elię, per XL. XVII.

continuos

continuos dies & noctes fugientis à facie Jesabelis, donec pervenisset usque ad montem Chorebi, 2.Reg.4.23. Nec contrarium docet Christus Mat. 24.20. quando monet Judæos, ut orent, *ne fuga sua fiat hieme, aut Sabbatho*: siquidem, ut doctissimus Capellus recte observavit, Christus eo loco duntaxat respexit ad opinionem, quam tum temporis Judæi de Sabbatho habebant, qui existimabant nulla de caussa licere, eo die longius iter emetiri, quam duum millium cubitorum. *Tertio*, si opera aut charitatis, aut necessitatis exigant, nullum dubium est, quin totum quoque Sabbathum itineri peragendo consecrari possit. Quomodo nullum dubium est, quin medici & chirurgi, si ad ægros, aut vulneratos evocati fuerint, toto Dominico die, sive equitare, sive curru navive vehi queant; quæ necessitas hoc casu non solum eos excusat, verum etiam omnes illos, qui in peragendo hoc necessario itinere iisdem inserviunt. *Quarto*, non video quoque, quare illi, qui iter necessarium plurium dierum sunt ingressi, provocare debeant occasionem, sępe incommodam, si non periculosam quoque, quiescendi die Dominico; quum possint pariter, publico licet religionis exercitio destituantur, vacare lectioni Scripturæ, precibus ejaculatoriis, aliisque sacris meditationibus, exemplo Eunuchi, qui in curru suo sedens legebat Jesaiam Prophetam, Act. 8. 28. Quod ipsum Christus suo exemplo docuisse quoque videtur, qui cum discipulis suis ipso Sabbatho iter fecit, per sata, Matth. 12. & quidem longius, (quicquid quibusdam videatur) prout evincit vel sola fames, qua cum discipuli luctabantur: quum enim Dominum Sabbathi, & eum, qui ductor est in omnem veritatem, secum haberent Apostoli, securi potuerunt esse Synagogæ, eorumque, quæ ibi peragi solent. Nec est quod quis ex iis, qui rigide hic dissentiunt, clamet, interim discipulos Christi non quievisse: sic enim hi homines sua principia evertunt, quum alias velint quietem duntaxat considerari ut medium sanctificationis. Certum vero, hanc ipsam ita posse in mediis strepitibus intendi, ut hujusce medii queat esse secura. Cæterum hic occurrit mihi singularis scrupulus, an scil. Magistratus Belgii fœderati, quorum edicta circa observationem strictiorem diei Dominici hactenus præconio digna sunt, licite possint tolerare, ut illo die, & quidem æque statis horis, atque reliquis diebus, ordinariæ scaphæ & currus commeent inter vicinas urbes; cumq; hebdomadariæ nundinæ Amstelodami (emporii toto orbe celeberrimi) habeantur die Lunæ, an possint permittere, ut sui cives, & subditi, sæpe, mox à prandio diei Dominicæ, naves currusque repleant,

repleant, quo tēpeſtive ſubſequenti die mercimoniis emendis & vendē-dis vacare poſſint? Certe, niſi quid deferatur quartæ hujus ſect. obſervationi, non video quomodo hæc ſubſiſtere queant cum principiis eorum Theologorū, qui uſq; adeo rigidi ſunt circa obſervationē diei Dominicę, (cum volunt æq; obſervari ſub N.T. atq; ſub V.T. à Judęis Sabbathum obſervabatur) ut multis modis injurii ſint in libertatem Chriſtianam.

Poſtremo quæritur, an non Magiſtratus Orthodoxus, omnes ſuos ſubditos, Heterodoxos quoque, cogere debeat, ut diem Dominicum convenienter ſanctificent, frequentando publica ſacra? Certe hic quibuſdam arriſit affirmativa ſententia, tum quod IV. Præcepto mentio quoque fiat peregrini, tum etiam quod hoc ſuadere videatur exemplum Regis Joſiæ 2. Chron. 34. 33. ac denique Chriſtus jubeat quoſdam compelli, ut ingrediantur, Luc. 14. Eoque alicubi conſilia agitata ſunt de mulctandis illis, qui die Dominico ſacras conciones audire negligerent. At, putem ſalvo meliori judicio hic diſtinguendum eſſe inter quietem, & ſanctificationem diei Dominici, atque, vel propter politicas rationes, ad illam omnes inquilinos à Magiſtratu adigendos eſſe, non pariter vero ad ipſam quoque ſanctificationem peragendam publice. Nam niſi illud fiat, heterodoxi ab incolis orthodoxis quęſtum avertent. Nulla vero occurrit ratio, quæ ſuadeat Orthodoxo Magiſtratui, ut hoc faciat, atque propoſitis minimum mulctis pecuniariis, omnes ſuos ſubditos, heterodoxos quoque, compellat hoc die publicis ſacris intereſſe. Nam ut extortus nolentibus cultus, Deo ingratiſſimus eſt; ita per Magiſtratus, gladio armati, leges extorqueri poteſt cultus religioſiſſime & devotiſſime quaſi exerciti ſimulatio, neutiquam vero inſpirari vera & ſalvifica fides, abſque qua omnia externa, ut ut ſpecioſa, nullatenus Deo placere poſſunt. Deus exigit tales *cultores*, qui *ſponte*, ſive hilari & prompto animo, non minus ſe, quam omnia ſua ſibi offerre parati ſint, 1. Chron. 29. verſ. 6. 9. atque, ut ipſe ratione Eleemoſynarum diligit *datorem hilarem*, 2. Cor. 9. 7. ita alios non agnoſcit pro genuinis Eccleſiæ ſuæ filiis, quam qui primo *ſemetipſos* ſibi (tanquam *Domino*) *dediderint*, deinde *verbi miniſtris*, & conſequenter quoque Magiſtratibus, juxta pręclarum illum textum 2. Cor. 7. 5. (jugulat hic locus Papanos ſacrificulos, atque alios, iiſdem non abſimiles, qui exiſtimant, ſe magni quid præſtitiſſe, ſi promiſerint ſuis cæcis ſectatoribus, quod animas ſuas pro iis velint oppignerare, quum tamen ipſis non conſtet, qualiter illi, quos volunt per ſe, ut miniſtros, Deo quaſi vindicare, ſe

Q antea

antea eidem dediderint) quum populus, qui *Ipsi* acceptus est, ducatur etiam *Spiritu Dei*, Rom. 8. 14. sitque *populus spontaneus*, Ps. 110. 3. qui non minus *voluntarie Deo sacrificat*, Ps. 54. 6. quam jugiter eundem rogat, cum Davide, ut queat *spiritu spontaneo confirmari*, Ps. 51. 14. Præclare Ambros. Epist. 13. *Ecce Imperator legem tuam jam ex parte rescindit, sed utinam non ex parte, sed in universum; legem enim tuam nollem esse supra Dei legem. Dei lex docuit nos quid sequamur, humanæ leges hac docere non possunt; extorquere solent timidis commutationem, fidem inspirare non possunt.* Nec contrarium patet ex illis locis, quibus quidam niti videntur. Minime ex ipso. IV. præcepto, in quo licet occurrat mentio *peregrini*, per eum tamen non potest intelligi alius, quam προσήλυτος sanguinis extranei, quales multi inter Israëlitas vivebant, qui quamvis legibus Mosaicis non forent subjecti, ut colligere licet ex Deut. 4. & 13. 14. 29. die tamen Sabbathino cogebantur quiescere, (lex ipsa de quiete solum loquitur) ob caussam politicam, antea annotatam. Josiæ quoque zelus hic intempestive advocatur, siquidem exemplo Josuæ (Jos. 24. 14. & seqq.) per validas obtestationes, quotquot in Israële erant, Deo in obsequium asseruit. Contrarium quoque Christus non docuit. Verum quidem est in Parabola Luc. 14. 23. patrem familias *servo suo præcipere*, ut, *quos invenerit, cogat* (in Græco est verbum ἀναγκάζειν) *ingredi*; at, hoc neutiquam est intelligendum de coactione violenta, sed de admonitione seria, & exhortatione qua tempestiva, qua intempestiva, cui vacare debent Verbi ministri, quorum gloriatio non debet æstimari ex multitudine auditorum, (quæ plurimis, pro dolor! non modo cornua addit, sed si diffluat, malesana quoque consilia dictat) sed infucato simulque prudente Zelo, quatenus instant *tempestive & intempestive*, 2. Tim. 4. 2. quomodo dicitur Petrus gentes ἀναγκάζειν ad Judaismum, non vi quadam, sed exemplo, Gal. 2. 14. Sic & duo illi Emaunta euntes discipuli, Christum παρεβιάσαντο, ut secum maneret, cum precibus instando hoc ab eo impetrarent, Luc. 24. 29. Verum quidem est, hoc ipso testimonio Augustinum sępe usum fuisse, contra Donatistas, ut probaret piorum quasi principum edictis, ad veri Dei cultum & fidei unitatem licite cogi pręfractos atque rebelles: sed interim præter mentem Christi, atque non minus contra principia doctrinæ ejusdem, quam rationem. Audiatur unus Athanasius, cujus aurea sententia, occurrente Apolog. de fuga, prout per interpretem est reddita, hanc Exercitationem obsignabo. *Ita ergo loquitur:* Si quosdam ex Episcopis, propter hæc metu

perculsos,

perculsos, transferri prorsus indecorum est, quanto indecentius iis, qui creditis à se non confidunt, conveniens fuerit, adversus eos, qui nolunt vim adhibere, eosque cogere? sic Diabolus, quandoquidem veri nihil habet, securi & ascia invadens, eorum, qui ipsum admittunt, fores perfringet: sed Salvator adeo mitis est, ut doceat, *si quis post me venire vult*; *& si quis discipulus meus esse vult*: accedens vero ad singulos vim non inferre, sed *pultare* potius, & dicere *aperi mihi soror mea sponsa*: & ad aperientes intrat, desidibus & nolentibus illis, discedit. Nec enim gladiis, aut per milites veritas prędicatur, sed suada & consilio. Quæ vero suada ubi Regis metus? aut quæ consultatio, in qua qui contradicit, exitium & mortem reportat. *Hactenus Athanasius.*

EXERCITATIO X.

An die Dominico omnes cauponæ claudi debeant?

1. *Quid intelligi debeat per cauponas?*
2. *Quædam ex illis simpliciter improbantur?*
3. *Aliæ conceduntur sub certis conditionibus.*
4. *Optandum quidem foret, omnes cauponas die Dominico posse claudi.*
5. *At, cum hoc in fœderata Belgica non sit poßibile, sub certa limitatione admittuntur.*

Ervetustæ non minus sunt cauponæ, quam ipsum cauponum nomen, jam Ennii ævo receptum. Ne vero sollicitem aut varias linguas, aut gloriam Etymologicam captem, caupones, quorum meminit ipsum jus Civile in rubr. tit. 4. ff. lib. 9. sunt illi, qui cauponam exercent, ut definiuntur d. ti. l. 1. §. 5. Paulus Festi abbreviator, ut contendit cauponam, sive *coponam* dictam esse à copiis; ita videtur proprie fuisse locus, in quo parabantur & distrahebantur omnia ad victum necessaria. Verba illius hæc sunt: *Copona, taberna, à copiis dicta.* Sunt vero copiæ apud Latinos authores, omnis generis alimenta & annonæ; ut in *leg.* 4. *Cod. Theod. de oper. publ. in l.* 20. *Ejusd. Cod. de compensationib.* & passim apud Valerium Maximum, Symmachum, & Cassiodorum. Atque hinc I.

Novius in Attellana dicit apud Gellium lib. 17. cap. 2. *Romani multis armis, & magno commeatu, prædaque ingenti copiantur*; subjiciente proxime ipso Gellio: *Copiari verbum castrense est, nec facile id reperias apud civilium caussarum oratores.* Et apud Plautum Aul. 3. 5. (ut recte notavit Turneb. lib. 14. Adverf. cap. 5.) caupo nomen est generale, non solum notans eum qui vinum vendit similemve liquorem, sed institorem quarumcunque mercium: qui alias, in antiqua inscriptione Romana apud Gruterum pag. DC. XLVI. 7. vocatur *copo*. Scaliger in Conjectan. ad Varronem existimat eundem dictum fuisse *cuponem*, atque *cupam* idem notare, quod *cauponam*, pro qua & dixerit *copam* Virgilius. Alias, speciatim apud Scriptores Romanos, notat locum, in quo aut vinum, aut cibi delicatiores, qui usitate dicuntur *cupedia*, divendi solent. atque sic caupona idem est quod apud Græcos καπηλεῖον. Gloss. antiquum quantivis pretii: καπηλεῖον, *Popa, popina, taberna, cauponium.* κάπηλος, *Cauponarius*, *copo.* item καπηλοδύτης, *Ganeo*, *tabernarius.* Similiter Glossarium Philoxeni: *Coponicula*, καπηλίον. Unde patet, *popinam*, *cauponam*, & *tabernam* esse Synonyma. quanquam nomen *tabernæ* alias generale est. In eadem significatione accipitur vox *diversorii*: pro quo Plautus dixit Truc. 3. 2. *diversoria taberna.* Alias *tabernæ* erant Oenopolia. Non. Marcellus: *Tabernas* (inquit) *non vinarias solum, ut nunc dicimus, sed omnes quæ sunt popularis usus auctoritas Romana patefecit.* Quid vero *ganeum* sit, vox pariter Synonyma, patet ex Donato ad Terentii Adelphos sic scribente: *Veteres ganeum meritoriam tabernam dixerunt* ἀπὸ τῆς γᾶς τοῦτ᾽ ἔστι τῆς γῆς, *quod ipsa sit in terra, non ut cœnacula superius.* Hinc *ganeones* sunt homines luxuriosi & lustris dediti, nepotes, & helluones: qui à Græcis quoque γανῖται vocantur. Hesychius γανῖται, δάπανοι, ἄσωτοι. Eugraphius in Terentium: *Helluo est invasor & qui plurimum consumit. Ganeo, tabernis operam dans, & conviviis turpioribus.* Pro eodem accipitur quoque *lustrum*. Utrumq; vero, qua ganeum, qua lustrum cum lupanari magnam cognationem colit. Servius ad lib. 3. Æneidos: Lustra, *Cubilia. Unde etiam lupanaria lustra dicimus, ubi habitant lupæ, id est, meretrices, dictæ ab obscænitatis & odoris similitudine.*

II. Hisce prælibatis breviter, existimamus, neutiquam illas sive cauponas, sive diversoria in repub. probe constituta tolerari posse, quæ respondent ganeis, lustrisve: licet enim exercitores prætexant se tantum generosiorem potum vendere, fovent tamen hominum ebriosorum ἀσωτίαν, imo connivent quoq; ad turpiora, quę non modo patiuntur in

ædibus suis committi, verum sæpe quoque, spe lucelli, promovent. Talia quondam erant apud Romanos Thermopolia, in quibus potus calidus omnis generis vendi solet. Eorum sæpe meminit Plautus: speciatim Curcul. 2. 3. Græculos exagitans sic loquitur: *Quos semper videas bibentes in Thermopolio, ubi quid subripuere, operto capitulo calidum bibunt. Tristes, atque ebriosi, incedunt.* & Trinummo. 4. 3. *Satin in Thermopolio condalium es oblitus, postquam thermopotasti gutterem.* Ejusmodi cauponæ à D. Udemanno ad octavum præceptum eleganter vocantur *vuyle Mothcassen*: quę extendere possumus, *tot de Brandevvijns-kroegen*, &, ut hic Groningæ notantur, *Corromors-huysen, Tabacks-huysen*, &c. Nec potest Christianus aliquis salva conscientia, ut idem recte observat, victitare tales domos exercendo, siquidem serviunt duntaxat fovendis hominum peccatis, ad hæc latibula convolantibus ebriosis, aleatoribus, & scortatoribus, imo sæpe etiam furibus (ut è Plauto cognovimus) aliisq; hominibus nihili, qui non modo in multam noctem ibi desidere solent, verum etiam jurgiis, & rixis, nonnunquam etiam pugnis, omnia commiscere. Qui vero popinas hujus ordinis exercet, parum aut nihil à lenone distat, ejusq; uxor communis est cum meretrice. Unde & Ebręum vocabulum *Zonach*, & meretricem, & tabernariam, seu cauponariam mulierem significat. Quomodo Ebræi, *Rahab*, de qua Jos. 21. (ut Jonathas Paraphrastes Chaldæus, & eum sequuti R. Salomo, R. Jona, R. Levi, Ben-Gerson, Rabbi David Kimchi) volunt fuisse hospitam, quam tamen Paulus Heb. 11. 31. & Apostolus Jacobus cap. 2. 25. sequuti Lxx. Interpretes, insigniunt nomine τῆς πόρνης, sive meretricis. Nec unquam vox *Zonah* in V. T. pro hospita accipitur. Suspicari aliquis posset, cum simplex fornicatio inter Gentiles vix peccatum haberetur, & cauponariam exercuisse, & nimia (prout solet) virorum consuetudine corpore quæstum fecisse: postea verò ab exploratoribus verum Dei cultum non modo edoctam, verum etiam ad fidem conversam fuisse. Interim, ob illa, quæ dicta sunt, viri honesti, famæque & existimationis suæ studiosi, nunquam in hisce lustris vel conspiciebantur. Lubet ad suffragium vocare Casaubonum, sic *commentantem ad Theophrasti Characteres Ethicos capite* περὶ ἀπονοίας: Olim apud Græcos (*inquit*) sicut etiam hodie, ut audio, in quibusdam Italiæ locis non multo erat honestior locus πανδοχεῖον, sive taberna meritoria, quam οἴκημα, hoc est, lenonis aut meretricis domus. Nec multo aliter apud Latinos, qui τὸ πανδοχεῖον stabulum, & τὸν πανδοχέα

 stabularium

ſtabularium dixerunt: meretricem autem proſtibulum. Eo factum, ut viri, quibus honeſtas curę, æque in cauponis ædibus conſpici erubeſcerent, ac in lenonis: quod vel ex iis patet, quę de Stratonico citharædo refert Ælianus variarum lib. 4. cap. 14. Sed & Iſocrates, ἐν καπηλείῳ, ait φαγεῖν ἢ πιεῖν, ουδεὶς ουδ᾽ ἂν οἰκέτης ἐπιεικὴς ἐτόλμησε. Vide & Athenæum lib. 13. hunc ipſum Iſocratis locum proferentem. *Hactenus Caſaubonus.* Noti quoque ſunt Hadriani Imperatoris verſus, in Florum, apud Spartianum hunc in modum ludentis:

Ego nolo Florus eſſe,
Ambulare per tabernas,
Latitare per popinas,
Culices pati rotundos.

Eoque chriſtiani Magiſtratus officium eſt, ut antea quoque notabamus, non permittere ulla ratione, ut tales cauponæ in repub. exerceantur. Multo minus ipſi (pro dolor in Belgio tamen quam receptum!) in ſimilibus domibus conſpici deberent: nedum eo dirigere publicorum quoque negotiorum (utinam verum non foret!) deliberationem, tantum ut Dominis cauponibus placeant. *Quis enim poteſt fovere carbones in ſinu ſuo, ut non ardeat?* (Proverb. 6. 27.) quæ verba citans Ambroſius in Pſ. 119. addit: *quis exiſtimet, meretrices foveri poſſe in civitate, ut juvenes non ſcortentur?* Occinitur quidem vulgo illud Auguſtini ex lib. 2. de Ord. cap. 4. *Aufer meretrices de rebus humanis, turbaveris omnia libidinibus.* ſed ut illa Auguſtinus ſcripſit adoleſcens & nondum baptizatus, fidem facientibus libris Retractationum; ita Chriſtianus Magiſtratus magis attendet ad Dei legem, Deut. 23. 17. *Nulla ſit meretrix, aut proſtituta in Iſrael.* Neutiquam vero tolerabit lupanaria, ſpecioſo licet cauponarum titulo inſignita, ſiquidem ſunt *publica intemperantiæ trophæa*, juxta Clem. Alexand. lib. 3. Pædag. cap. 3. quæ *diabolus conſtituit, ut pudorem infelicium mulierum publicaret*, quemadmodum loquitur Lactant. lib. 6. cap. 23. atque *latibula fœditatis, & turpia loca*, prout Auguſtinus adultior recte cenſuit *lib.* 14. *de Civ. Dei cap.* 18. & *lib.* 18. *cap.* 21.

III. Interea tamen omnia diverſoria non ſunt habenda eodem loco, cum hiſce ganeis, pro dolor! nimis quam frequentibus in Belgii civitatibus, maxime majoribus. Nam *primo* admittenda videntur illa, quæ deſtinata ſunt excipiendis peregrinantibus, ſeu viatoribus, quo iis magis exhibeantur illa, quę ad neceſſitatem & commoditatem, quam quæ ad voluptatem faciunt. Hæc enim perquam vetuſta ſunt, & ante ipſam

legem in monte Sinai datam, in usu fuerunt. Certe, fratres Josephi, dum commeant inter Ægyptum & locum habitationis suę, deflectunt ad diversorium, Gen. 42. 27. & 43. 21. Zippora Mosis uxor, propter occurrentem Angelum, circumcidit filium suum, dum cum marito Mose in diversorio moratur, Exod. 4. 24. & (ad propiora secula ut accedamus) licet multa diversoria forent circa Bethleemum, quum Christus tamen nasceretur, non erat illi locus ἐν τῷ καταλύματι, Luc. 2. 7. Denique in parabola, Samaritanus dicitur, hominem à latronibus vulneratum, quem in via publica repererat, deduxisse (Luc. 10. 34.) εἰς τὸ πανδοχεῖον, quod Interpres vulgatus Latinus optime reddidit *stabulum*: siquidem *stabulum* apud Scriptores Latinos primæ notæ, sæpissime notat locum, quo recipiuntur viatores. Ordinanda tamen forent hæc ipsa diversoria à Magistratu, cujus officium est operam dare I. ut tuta sint hæc ipsa: quum ex plurimis pateat historiis, qua antiquis, qua recentioribus, ea sæpius transformata fuisse in speluncas latronum, licet in ipsis majoribus civitatibus notarentur. II. Definiendum ab eodem Magistratu pretium, in quamque cœnam; ne caupones se gerant pro gryphibus, leonibus, aut aquilis, per quæ animalia rapacia, veluti symbola, tabernas suas distinguere solent: utendo alias pro insigni Æthiopibus, Corona, aut virorum Principum sive vultibus, sive insignibus; ut, si hospites suos non possint terrere (quando plus æquo exigunt) velut suæ authoritatis larva, nigri quid signante, saltem moneant liberales esse debere instar Principum, quos ostentant. III. Interdicendum pariter per Magistratus esset, hisce exercitoribus diversoriorum, ne alios recipiant, quam quos constet non fore graves hospites: atque consultum propterea, ut, quam primum aliquem viatorem receperint, illius indicium Magistratui faciant. IV. Pariter iisdem interdicendum, ne viatoribus adventantibus sive ad portum, sive ad urbium portas insidientur, atque astu aliquo eos in ædes suas pertrahant, qui alio deflectere destinaverant. Quod artificium eorum perantiquum est. Sueton. Claudio: *Quoties Ostiam Tiberi deflueret, aut Bajanum sinum præternavigaret, disposita per litora & ripas diversoria taberna parabantur, & insignes ganea matronarum institorias operas imitantium, & orantium hinc inde ut appelleret.* Seneca Epist. 21. *Hospes hic bene manebis*, &c. *paratus erit istius domicilii custos, hospitalis, humanus, & te polenta excipiet.* Prȩter hæc diversoria, *secundo* ratione Belgii nostri, adhuc alia quædam per Magistratum concedenda videntur. In his siquidem oris, duplicia quasi negotia pu-

blica

blica occurrunt: quędam in Curia, aliisve locis ei respondentibus peragi solent; alia in basilicis vinariis, partim nomine ipsorum Magistratuum elocari solitis, partim à privatis eundem in finem quoq; ordinatis. Hæc consuetudo gentilis, cum difficulter post tot seculorum decursum abrogari possit, Magistratus minimum operam dare debet, ut illa, quæ penitus tolli non possunt, saltem legibus talibus ordinentur, quo neq; religioni, neque bonis moribus ulla ratione officiant. Atque, ut jam antea notavi, si hæc ipsa loca, pro expediundis publicis negotiis negligi non debeant, neutiquam ipsi ad alia loca, modo indicata (hoc deploramus) negotiorum quasi publicorum expeditionem derivare deberent. Interea circa has cauponas, varia, quæ observentur, occurrunt. Ergo *primo* explorandi illi forent, quibus licentia conceditur cauponas ejusmodi exercendi: homines nauci, decoctores, ignavi ventres, atque utplurimum quoq; ebriosi, huic arti se mancipant, tum ut Musice agitare queant, tum etiam, quæstum quam uberem per fas nefas facere. Ab antecessoribus ejusmodi quid exspectari possit, quivis facile colligere potest. Quod si vero non nisi viris gravibus, hujus notæ, cauponæ committerentur, etenim omnia commodius secundum ordinem, à Magistratu definiendum, procederent. II. Severe cauponibus interdicendum, ne generosiores liquores, quos vendunt, ulla ratione adulterent. hoc jam olim facere solent; usque adeo, ut apud Æschylum in proverbium abierint τὰ κάπηλα τεχνήματα, & Ennius apud Ciceronem in Officiis dixerit de Romanis: *Non cauponantes bellum, sed belligerantes.* Quo respicit quoque Apostolus Paulus, quando 2. Cor. 2. 17. negat sese καπηλεύειν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Mangonium hoc vinarium, valetudini quam noxium, non modo plurimum obest iis, qui soliti sunt cauponas frequentare, verum etiam pluribus aliis; quum in his Belgii locis usu receptum sit, ut non solum à vulgo, verum locupletioribus quoque minori mensura vinum è cauponis petatur. quod tamen apud Romanos summo probro ducebatur. Unde Cicero in Pisonem velut convitium jactat: *Panis & vinum à propola, & de cupa.* III. Quo reip. oneribus, ex ærario sublevandis consulatur, à cauponibus hisce tributum exigi deberet: quod à Græcis vocari solet καπηλιτικὸν, cujus fit mentio apud Andronicum Juniorem apud Phranzen. lib. 3. cap. 24. Qui enim citra sudorem & pulverem, non modo commode (si non Musice) victitant, imo insuper lucrum faciunt, cur non supra reliquos cives, & agrariam turbam, in publicorum onerum partes veniant? IV. Definiendum quoque à Magistratu est, qua hora, quoq; die,

& claudi

& claudi & aperiri debeant tabernę: quam legem, ſtricte omnino obſervandam, ſi Magiſtratus ſuo potiſſimum exemplo munire inſtituerit, ἀταξία & diſſoluta vita quorundam in ordinem redigi poterit, qui alias toto anno Solem aut orientem aut occidentem vix conſpicere ſolent. Ita Romæ balnea,& tabernæ deliciarum,ante horam nonam patere non ſolent. Vetus Interpres Perſii: *Nonaria dicta meretrix, quia apud veteres à nona hora proſtabant, ne mane omiſſa exercitatione illo irent adoleſcentes.* Lampridius in Alexandro Severo: *Addidit & oleum luminibus thermarum, cum ante & ad nonam paterent,& ante Solis occaſum clauderentur.* Hic Groningę extat conſtitutio quam laudabilis: optamus ſolum, ut campanæ huic adſit piſtillus. V. Numerus quoque harum cauponarum per publicas Poteſtates definiendus foret: probroſum ſiquidem reip. (utinam in Belgii aliquibus civitatibus verum non foret!) tribum tabernariam plura membra agnoſcere, quam varias honoratiorum civium tribus. Ut medicorum frequentia indicat clima morbidum; ita cauponarum multitudo indicina eſt civium corruptorum, atque Lydis haud abſimilium, qui (teſte Herodoto lib. 1.) decoxerunt avitam virtutem & gloriam, quum ad exercendas cauponas animum adjeciſſent. VI. Loco pariter certo hæ ipſe tabernæ forent aſſignandæ, neutiquam vero in ea regione urbis accumulandæ, ubi omnia quam ſicciſſima eſſe oporteret. Nemo probaret illius Magiſtratus inſtitutum, qui ad cœmiterium Cathedralis Eccleſiæ (prout vulgo loquuntur) omnes vinarias tabernas ablegaret; ſimiliter, quis extra cenſuram juſtam deputet eſſe apud viros prudentes & religioſos, tolerantiam eorum reip. Antiſtitum, qui, excluſis honeſtis mercimoniis, patiuntur Curiam ſuam cauponarum circulo non tam circumdari, quam obſideri, quaque caupona ſibi quæ Curiæ membra, ſive nobiliora, ſive indigniora, vindicante? Omnibus, modo ſunt homines, non poteſt non arridere (interveniente animi aſſenſu) hoc Horatii lib. 1. Ep. 19.

——Forum, Putealque Libonis
Mandabo ſiccis. cui & conſonum eſt geminum illud Propertii lib. 4. de Vertumno:

Sobrius ad lites: at cum eſt impoſta corona,
Iurabis capiti vina ſubeſſe meo.

Poſtremum hoc monitum utinam ubique in Belgio placeret! neſcio quo fato Curia alicubi obſeſſa ſit à cauponis hujuſce ordinis. Ad angulum fori ſi in quibuſdam urbibus ſtatueres cæcum, atque juberes

cauponam indicare, ſanè vix falli poſſet: ſi enim circa primam domum palpando aberraturus videretur, duum triumve vicinarum cauponarum odor, primi errati tentamen mox emendaret. Hæc tamen non ſunt ex iis, quæ vocat Apoſtolus τὰ εὔφημα Phil. 4. 8. Utinam Urbium laudatiſſimarum alias exiſtimatio aliquando vindicetur! Interim exercitores earum, (modo legibus à Magiſtratu latis plene atque per omnia ſatisfaciant,) inter membra Eccleſiæ non modo adoptari poſſunt, verum etiam, ſi requiſita ſpecialia concurrant, pariter adoptari in ordinem non minus Seniorum, quam Diaconorum.

IV. Quanquam vero poſterioris ordinis tabernæ, prout à nobis definitæ atque ordinatæ ſunt, circa ſe nihil omnino vitii habere videntur, optandum tamen foret, omnes illæ die Dominico claudi poſſent, quemadmodum iis diebus, quibus Magiſtratus publicas ſupplicationes & jejunia imperat, ſevere earundem exercitio interdici ſolet. Neque enim putandum, aliquem, æque commode qua privatis meditationibus, qua precibus, eas ingrediendo vacare poſſe, atque domi ſuæ, ubi quicquid impedimentorum occurrit, pro imperio atque arbitratu ſuo facile ſubmovet. Votum hoc meum ſycophantice exagitat Reyneſſius, ſiquidem nullum medium oſtendere potuit, quod voti ſatisfactioni ſervire poſſet: atque cur Magiſtratus circa dies Jejunii, raro recurrentes, decreta ſua exequi queat, haud æque vero circa diem Dominicum, ſeptimum in ordine per totum annum?

V. Enimverò, quum honeſtæ recreationi locus ſit relictus Dominico die, atque liceat (Nehem. 8.) *bibere dulcia*, vulgus vero Belgarum conſueverit liquorem generoſiorem non tam in vaſis domi reconditum habere, quam petere è tabernis, ſive vinariis, ſive cereviſiariis; non videntur ob hanc cauſſam tabernæ hujus ordinis die Dominico claudendæ eſſe: ne forte queratur plebs, ſe ſex diebus pro ſatianda ſuorum fame domi deſidere & tenuiter victitare, atque ne quidem eo ipſo die, quem honeſtis recreationibus impendi Deus permittit, iis potiri poſſe, quæ non minus iiſdem provocandis ſerviunt, quam excitando quoque interiori animi gaudio. Nam & ipſa Scriptura teſtatur, quod *vinum* non modo *faciat cor bonum*, 2. Sam. 13. 28. verum etiam illud *lætificet*, Pſal. 104. 15. Quid quod in ipſis ſacrificiis, (illa Sabbatho duplicata erant) vini uſus eſſet receptus, Exod. 29. 40. Num. 15. 4. quod proinde *Deum* ipſum *lætificare* dicitur, Jud. 9. 13. Circa locum Nehemiæ (textus originalis inſpiciatur) non moror Dn. Duboſii,

Duboſii, alias amici, obſervationem, fruſtra à Reyneſſio adductam. Ut alibi oſtendam, non conſtat hic viro docto ratio. Atque ſi conſtaret quoque, nobis ſub conditione Politica progredientibus, obeſſe non poteſt. Optaremus omnibus Belgis, dies Dominicus lętus eluceſceret. Si Marci Damæ, aliorumque ex infima plebe, cellæ eſſent æque inſtructæ, atque multorum è Paſtoribus, poſſentque vina diverſę quoque notę exhibere, pauci ex hoc ordine, Dominico die ingrederentur cauponas ſuburbanas; quas adeunt, ut pretio comparare ea poſſint, quę in ſua penu invenire non ſolent, atque ſi peterent ægri quoque, forte à paucis Paſtoribus (alias hic domi locupletibus) vix conſequerentur. Quæ generoſioris liquoris, bellariorum, cupediarum, & pomorum quoque videtur eſſe ratio, quę non video, quare in ſuburbiis, hoc ipſo die licite non poſſint vendi, ſi cenſeatur licite (mi Lector loquor ex hypotheſi, quam vellem ſublatam) permitti cauponarum exercitium. Interim, velim hanc licentiam (hactenus abolitam opto) legibus quibuſdam circumſcribi per Magiſtratum. 1. Ne antea pateant hæ tabernę, quam concio pomeridiana ſit finita. 2. Ne quid inſoliti ſtrepitus, quo ſacræ meditationes impediri queant, in iis excitetur. Eoque, hic per omnia probamus legem Conſtantini Magni, ſeu leg. 10. Cod de Feriis, quæ ratione diei Dominicæ ſic ſancit: *Nec hujus religioſi diei otia relaxantes, obſcænis quemquam patimur voluptatibus detineri: nihil eodem die ſibi vendicat ſcena theatralis, aut Circenſe certamen, aut ferarum lacrimoſa ſpectacula.* 3. Nulli uſque dum inebrietur, potus generoſior vendatur; gravi mulcta non minus inebriato, quam cauponi, definita. 4. Æſtivo tempore, hora ante ſolem occaſum claudi jubeantur, atque eum in finem, citius quoq; Civitatum portę claudantur, ne cui liceat in ſuburbanis cauponis ſtabulari: hiberno vero tempore, nulli cauponi (ſub majori mulcta) poſt horam veſpertinam ſextam, alicui liceat, domi ſuæ potum inebriantem prębere. Optaremus equidem, opus non foret per Belgium reformatum hiſce limitationibus, atque toto die Dominico omnes cauponæ claudi poſſent: at, cum hoc vix fieri queat, ob illa, quę diximus, reip. Moderatores ſerio meditentur, an non hac in parte debeant cogitare, quod dicit Aquinas, 2. 2. qu. 10. art. 11. *In regimine humano qui præſunt, recte aliqua mala tolerant, ne pejora incurrant.* Quam tamem tolerantiam, ut ipſi rei communis Moderatores, quantum in ſe, magis atque magis circumſcribant, & Lex Dei, & ratio, ſuadent, ſimul ego ex animo voveo.

EXERCITATIO XI.

An dies festi omnes, speciatim quinq; solemnes, debeant abrogari, nec fas sit iis cœnam Dominicam administrare?

1. *Dies festi, à Dominico die distincti, institui possunt sub N. T. exemplo Mardochai, & Iudæ Machabæi.*
2. *Vindicatur Mardochai institutum.*
3. *Item Iudæ Machabæi.*
4. *Quare, & quomodo, dies quidam Festi præter diem Dominicum sub N. T. celebrentur? quid statuerint quidam Orthodoxi?*
5. *Quid receptum sit in Ecclesiis federati Belgii?*
6. *Synodo Dordracenæ consonat Catechesis Palatina.*
7. *De Festo Paschatis, & quomodo fuerit olim agitatum?*
8. *De Festo Pentecostes.*
9. *De festo Nativitatis Christi.*
10. *De festo Ascensionis.*
11. *De festo Circumcisionis.*
12. *Respondetur ad locum Gal. 4. 10.*
13. *Item ad locum Col. 2. 16.*
14. *Festis N. T. non obstat quartum Præceptum.*
15. *Nec ratio festorum V. T.*
16. *Nec authoritas Christi, aut Apostolorum.*
17. *Nec institutum Dei.*
18. *Non quoque ratio adiaphororum.*
19. *Minime quorundam Theologorum authoritas.*
20. *Ministri Belgici non possunt rite laborare pro horum festorum abrogatione.*
21. *Quando celebrari debeat cœna Domini?*
22. *Hoc licite, & utiliter, fit hisce diebus Festis.*

I. QUanquam dies festi, sive dies solennes, celebrandis quasi Dei beneficiis pro propagatione *Ipsius* glorię servientes atque destinati, velut religiose & perpetuo observandi, à solo Deo possunt institui, qui est unicus legislator, oditque non solum, sed execratur quoq; mandata hominum, Mat. 15. 9. tanquam ἐθελοθρήσκειαν, seu sponte susceptum cultum, Col. 2. 20. 23. non

non tamen interdictum eſt Eccleſię, ſive Veteris, ſive Novi Teſtamenti, in memoriam certorum Dei beneficiorum, dies aliquos, quaſi commemoratorios deſtinare conventibus & exercitiis ſacris, libere, ordiniſque gratia tantiſper obſervandos, quam ſecus videatur Eccleſiæ, ſecundum eandem quaſi amplitudinem conſiderandæ. Prout ſecundum filum Juris naturalis (neutiquam interim refragante Scriptura) oſtendimus in Diatriba de Sabbatho. Ita quoq; ab Heſthera & Mardochæo, unanimi conſenſu Judæorum, admirandum in modum pręſentaneo exitio exemptorum, inſtitutum fuit feſtum *Purim*, ſive ſortium, Eſth. 9. 23. quod & deinceps à Judæis eſt obſervatum, 2. Machab. 15. 37. atque dictum ἡμέρα Μαρδοχαική. Pariter à Juda Machabęo, poſtquam tertia vice repurgaſſet templum, atque propuliſſet tyrannidem Antiochi, 1. Mach. 4. 59. inſtitutum eſt feſtum τῶν ἐγκαινίων, ſive Encæniorum; quod quoque ipſe Chriſtus, oſor alias maximus τῆς ἐθελοθρησκείας, ſua pręſentia cohoneſtavit, Joan. 10. 20. dubio procul non facturus, ſi feſta omnia humanitus inſtituta, pro commemoratione Divinorum beneficiorum, exiſtimaſſet eſſe illicita.

Laborat quidem Author *altaris Damaſceni* argumentum hoc nobis II.
eripere, excipiendo varia adverſus utrumque Scripturæ locum: at ea tanti non ſunt, ut aliquem movere debeant, quemadmodum patebit ex ipſo examine. Reyneſſium, antequam ulterius pergam, non poſſum quin ut Sycophanticum nebulonem inſigniam. Quoniam utriuſque Scripturæ loci hic memini, Nebulo iſte ſic inſurgit: *Pudeat hunc hominem, quod Machabai Apocryphum librum Eſthera parem faciat.* At mi Deus, ubi hoc à me factum? ἐγκαίνια à Machabæo inſtituta, quoniam memorat Johannes, eum cum Eſthera componendo, duum Canonicorum librorum recte memini: adeo ut Reyneſſius pag. 67. promeruerit elogium, quo jam inſignivi eum juſto Zelo. At, quid tandem Didoclavius? Adverſus dies *purim*, à Mardochæo inſtitutos, hæc adfert pag. 681. *Non dicitur condictum tempus eorum* mogned, *ſed* jemin, *tempus determinatum vel quodvis condictum, nec etiam dicuntur Sabbatha.* Reſp. Dies *purim* eodem modo dicuntur, ac *dies primitiarum*, Num. 28. 26. ubi in textu Hebræo idem occurrit vocabulum. Pergit: *Quieverunt, verum ab inimicis ſuis, qui erant Suſis, &c. De quiete in poſterum obſervanda nihil inſtituitur. &c. Praterea, utitur hic Spiritus Sanctus alia voce ad exprimendum iſtud quieſcere, quam* ſchebath, *qua vox eſt uſitata ad ſignificandam vacationem, ſeu ceſſationem, ab opere die feſto.*

Nam hic alia voce, nempe Nachu, quieverunt, *utitur*, *cujus radix* Nuach. Resp. I. *Nuach*, & *Schabath* sunt synonyma; & quamvis ab hac radice descendat Sabbathum, altera quoque cum omnibus suis derivatis transfertur ad signandam quamcunque requiem: atque speciatim, ratione quietis Sabbathi, liquet si loca Exod. 20. 11. & Gen. 2. 3. inter se conferantur. II. Diem hunc ut festum quotannis celebrasse Judæos, patet 2. Macch. 15. 37. ubi, ut modo diximus, καὶ ἐξοχὴν vocatur ἡ μαρδοχαικὴ ἡμέρα. III. Quanquam non videtur Judæis prohibitum fuisse, ut hoc die ab operibus suis cessarent, Thalmudistas tamen censuisse, satius esse iis abstinere, testis est Buxtorf. cap. 24. Synag. Jud. Sic & nos distinguimus inter dies festos, qui incidunt in diem Dominicum, & eos, qui incidunt in quem alium diem; atque hisce, post frequentata publice sacra, existimamus licere ad ordinarium opus redire, modo nulli scandalum præbeatur: ut postea fusius declarabimus. IV. Si locus recte inspiciatur Esth. 9. 21. 22. videtur mentio fieri *quietis ab inimicis*, veluti caussæ, quæ movere debeat Judæos, ut quiescant velut in festo die. Ita dein Author: *Nihil statuitur nisi ut celebrarent dies illos lætitia ac convivio, ac hilariis, cum missu portionum alterius ad alterum, &c. dicuntur hi dies, dies boni communiter, quia dies læti & jucundi, ut dies nuptiales, aliique convivales dicti sunt.* Atque dein prolixe refert, quomodo Judæi hunc diem haut secus atque Bachanalia transigere soleant. Resp. I. Non attendendum quid hodie à Judæis fiat, sed quid fieri deberet. II. Idem verbum quod Esth. 9. 22. usurpatur de celebratione dierum Purim, Ezr. 6. 19. usurpatur de festo Paschatis, certo argumento, hactenus, ratione habita primæ institutionis, hoc festum fuisse adæquatum Festo Paschatis. Nec valet stulta illatio Reynessii pag. 67. & seq. *Fuit ergo ut pars cultus Divini perpetuo observandum.* Certe quamdiu complementum non contulit Christus, qui hujus Festi observator fuit, pariter in veneratione esse debuit. Atq; hactenus adæquatum Paschati ratione finis, non vero Institutionis, siquidem ab ipso Deo non est institutum. Porro sic argumentatur idem Altaris Author: *Ab authoritate Mordechai non sequitur, Episcopos ordinaria sua potestate idem posse facere. Nam Propheta habetur & author libri Esthera.* &c. *Fuit præterea Mardochæus, ut testis est Drusius, unus è* 120 *qui constituerunt Synagogam magnam, inter quos erant Prophetæ, Zacharias, Daniel, Ezra, Malachias*, &c. Resp. I. Gratis dicitur Mardochæum fuisse Prophetam, utque hoc credamus, non sufficit nobis authoritas unius Sixti Senensis. II. Mardochæus nullibi commendatur, ut Propheta, sed duntaxat ut

vir primariȩ dignitatis, qui reversus quoque fuit ex captivitate Babylonica, Esd. 2. 2. Nehem. 7. 7. & quicquid hic fecit, videtur fecisse fretus potestate politica. III. Nunquam sic deliravit Drusius, ut statuerit omnes illos, qui pertinebant ad magnam Synagogam, pariter fuisse prophetas, quanquam quidam ex Prophetis potuerint illius membra esse. IV. Atque si hodie dies solemnes in aliquo imperio Politice ordinati, occasione certi beneficii à Deo collati, dierum illorum memoria ad posteros usque propagatur, cur non idem multo magis existimandum sit, circa dies solemniori ritu dedicatos? Imo circa dies totius Ecclesiæ Christianæ consensu hactenus observatos? Denique hic aries admovetur: *Nota, non absque consensu populi institutos fuisse hos dies lætitiæ.* Resp. I. Hi dies sortium non aliter fuerunt dies lætitiæ, quam quatenus apud Ezram l. d. dicuntur Judæi *celebrasse festum asymorum septem diebus cum lætitia.* II. Consensus populi est vel tacitus, vel manifestus: ille sufficit, atque intervenit per secula plura circa hȩc festa N. T. quæ tamen liberæ sunt institutionis.

Adversus Encænia, à Juda Machabæo instituta, ne nostræ, ceu communi Christianorum, sententiȩ faveant, varia quoque excipit idem Author. Initio sic instat: Junius observat, *Christum non honorasse festum, sed cœtum piorum convenientium festo,* &c. *Sed nec patet ex textu, Christum honorasse cœtum convenientium præsentia sua,* &c. *notantur circumstantia loci & temporis.* Resp. I. At quis sibi non persuadeat, Christum dum captavit occasionem propagandi suum regnum tempore Festi, pariter Festum hactenus honorasse? II. Convenienter Calvinus ad Joh. 10. 22. *Tunc* (hoc est, tempore Encæniorum) *Christus pro more apparuit, ut in frequenti hominum conventu uberior esset prædicationis suæ fructus.* Ergo, Sp. Sancto propositum fuit, non modo simpliciter notare temporis circumstantiam, sed prȩter eam quoque singularem Christi prudentiam. Deinde dicit: *Non desunt (veluti Cartvvrichtus) qui anniversarium illud festum non fuisse legitime institutum dicant.* Resp. I. Huc author se recipit, quod videret se antea nimis liberalem in concedendo fuisse, admittendo dedicationem hanc fuisse factam *ex legis analogia.* Vere siquidem dictum à D. Gomaro: *Negatur, novum Dei cultum hisce Encæniis institutum: sed cultui divinitus imperato, circumstantia temporis licita Ecclesiæ, & ad gloriam Dei pertinens, addita.* II. Cur vero Judas Machabæus augustius potuerit reddere hoc suum festum, quam aut Salomon, aut Ezras, verbo innuit Josephus lib. 12. cap. 11. quando docet, cur hoc festum pariter III.

φῶς, seu lumen vocaverint: quia scil. *ex insperato illuxerit tanta felicitas*, atque, ut addit Calvinus, *ut Dei gratiam, qua finem Antiochi tyrannidi imposuerat, memoria repeterent*. Talis occasio celebrandi τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ, neque Salomoni, neque Ezechiæ, neque Josiæ, neque Ezræ oblata erat, quicquid obnitantur, qui Damascenum altare operosa diligentia in Ecclesia erigere moliuntur.

IV. Ut progrediamur, pari inter Christianos ratione ab ipsis ferme incunabulis primitivæ Ecclesiæ N. T. in memoriam singularium beneficiorum, per Christum Jesum Ecclesię suę pręstitorum, libere dies quidam festi observari cœperunt, non quod iis, præ aliis diebus, aliquid sanctimoniæ insit, sed propter ordinem, in quem ratione certorum dierum, annuatim recurrentium, pie & prudenter solemnitatibus quibusdam constitutis, consensit Ecclesia, non Papana quidem, sed primitiva, ac ferme à temporibus Apostolorum, *ne volumine temporum ingrata surreperet nobis oblivio*, prout eleganter loquitur Augustinus lib. 10. de Civ. Dei cap. 4. Novi quidem quosdam, ex Canonibus quasi Apostolicis, vulgo colligere, quædam ex Festis, distincte postea considerandis, speciatim Festum Paschatis ab ipsis Apostolis institutum fuisse; cæterum verius cum Socrate lib. 5. hist. cap. 22. putaverim, neque Christum, neque illius Apostolos, quicquam vel de festo Paschatis νομοθετῆσαι. Quod hactenus, ob fundamenta modo jacta, nobis non potest officere. Ut enim recte censent Professores Leidenses Disp. 21. Thes. ult de hisce ipsis Festis: *Dum habentur pro humanitus institutis, & abest divini cultus opinio, omnisq; superstitio, necessitate eorum libertas Christiana non premitur, multitudine Ecclesia non oneratur, sed ad ordinem usumque illustrem Ecclesiæ tenentur, utiliter usurpari posse arbitramur.* Similiter Rivetus in Explicat. Decalogi. sub finem Pręcepti IV. *Tenenda est* (inquit) *media quam instituimus via, ut dies aliqui festi observentur, ne sit* ἀταξία; *ut pauci, ne graventur fideles; ut superstitiosa & scrupulosa necessitas tollatur, ne periclitetur Christiana libertas; ut cultus opinio resecetur, ne introducatur* ἐθελοθρησκεία; *habeaturque ratio ordinis, & decori in Ecclesia, in qua omnia ordine & decenter fieri debent.* Atque ob hanc ipsam caussam, exemplo primitivæ Ecclesię (hoc postea distincte probabitur) illę ipsę Ecclesię, quę divortium fecerunt à Pontificiis, atque se exonerarunt jugo inutilium cæremoniarum dierumque festorum, nihilominus quosdam dies festos, in memoriam singularium beneficiorum Christi antiquitus institutos, libere observandos esse existimarunt. Maxime quod (ut ostendi in Diatriba

de Sabbato) Festorum indefinite consideratorum institutio ad jus Naturale pertineat æque, atque horum illorumque Festorum observatio in N. T. debet imputari liberæ constitutioni Ecclesiasticæ. Interim Augustana confessio cap. ult. de Potestate Ecclesiastica *sic decernit: Certas* ordinationes convenit Ecclesias, propter charitatem & tranquillitatem servare eatenus, ne alius alium offendat, ut ordine & sine tumultu omnia fiant in Ecclesiis. Verum ita, ne conscientiæ onerentur, ut ducant res esse necessarias ad salutem, ac judicent se peccare, cum violant eas sine aliorum offensione, sicut nemo dixerit peccare mulierem, quæ in publicum non velato capite procedit, sine offensione hominum. Talis est observatio diei Dominici, (*nos tamen, ut antea patuit, diem Dominicum existimamus ordinis plane distincti esse à reliquis hisce diebus*) Paschatis, Pentecostes, & similium feriarum & rituum. *Hæc ibi.* Helvetica Confessio cap. 24. sequentia habet: *Si Ecclesiæ, pro Christiana libertate, memoriam Dominicæ nativitatis, circumcisionis, passionis, & resurrectionis, ascensionis item in cœlum, & missionis Sancti Spiritus in discipulos, religiose celebrent, maximopere approbamus.* Bohemica Confessio art. 15. *Multi hodie apud nos veteres ritus Ecclesiastici adhuc retinentur, utpote jejunia quædam, condictæ ac præstituta feriæ, quibus, ut sacris intersit, populus conveniat. Matutina & vespertina precationes. Dies Dominicus, Festi dies Christi, Nativitatis, Passionis, Resurrectionis*, &c. Anglicana vero Ecclesia, non modo dies festos quinque in vulgus notos, & à Confessione Helvetica enumeratos distincte, hactenus recepit, verum alios amplius dies, Apostolorum nomine insignitos, cæterum defæcatos ab omni idololatriæ specie, alias per calumniam eidem antehac objici solitæ, per homines quosdam improvidos. Ut recte censet Rivetus, quando loco dicto *hunc in modum loquitur*: Cum protestentur Ecclesiæ Anglicanæ, & in doctrina de unius Dei cultu nobiscum conveniant, detestenturque Pontificiorum idololatriam; probare non possumus judicium nonnullorum, qui non verentur eis Idololatriam impingere, ob eam caussam, quod nonnullos dies festos adhuc celebrent, eo quo diximus modo, Apostolorum nominibus insignitos. Etsi cupiamus id etiam apud eos corrigi, propter periculum Idololatriæ. *Hæc Rivetus.* Quanquam vero Scoti nonnulli, jam anno 1618. in Synodo Perthensi declaraverunt, suas Ecclesias ab initio Reformationis non consensisse in hæc Festa, atque hodie inter eos plane sunt abrogata, usque adeo, ut die Nativitatis Domini, quotannis Edimburgi celebrentur

nundinæ, moderno Angliæ regimine, non modo hanc abrogationem approbante, verum etiam eandem in ipſa Anglia urgente; nihilominus tamen certum eſt, floruiſſe Eccleſias Scoticas, quo tempore antehac ſtatos hoſce dies, ſolenni devotione, venerabantur.

V. Genevenſes, incertum quo impellente, (Calvinus eo nomine aliquoties ſe excuſat in Epiſtolis) tempeſtive quidem (reliquis Eccleſiis Gallicanis eorum exemplum hac in parte non ſequentibus) omnes feſtos dies, excepto ſolo die Dominico, abrogaverunt; quod licet non improbet Calvinus, (homo is fuit, nec quando hæc ſcribo ullo modo in eum ſum injurius, ut perſuaſum cuperet ſycophanta Reyneſſius, pag. 76.) non exiſtimat tamen in aliis Eccleſiis ullo modo quid turbandum eſſe, pro eorum abrogatione. Unde & anno 1559. ita *ſcribit ad Menſ. Poppium*: Optandum ut præter diem Dominicum pauci (*ergo admittit aliquos*) retineantur dies feſti: nam ut tollantur è medio ſuperſtitionum reliquiæ, ſemper ad hoc vitium plus æquo propenſi erunt homines. Hodie autem major pars feriis Papatum fovere appetit. Ut tamen obviam eatur diſſidiis cavendum eſt, ne quiſque, proprio arbitrio ferias abrogans, æmulationem accendat. Sed qui malum hoc ſanatum cupiunt, ſtudeant in eundem conſenſum fratres ſuos adducere. Hoc ſi impetrari non poterit, ſinguli, quoad circa tumultum fieri poterit, paulatim ex ſupervacuo numero reſcindant, quas videbunt magis eſſe noxias, quo facilius ſibi concilient populi ſuffragia. *Huc uſque Calvinus.* Quod vero primi Eccleſiæ Belgicæ antiſtites, partim linguæ Belgicæ, partim linguæ Walonicæ, ſive, Teuto-Gallicæ, ferventibus tumultibus Belgicis Genevam adire ſolerent, atque inibi fundamenta ſuæ Theologiæ jacere, inde per eos, qui hujuſce Theologiæ principiis initiati erant, (neutiquam hoc refero, quaſi aut Genevæ, aut Theologis, qui ibi vixerunt, quid detractum cupiam, ut perſuaſum vellet Reyneſſius l. d. ſed tantum ut bona fide hiſtoriam contexam) anno 1574. art. 53. omnes dies, velut ſolenniter ſacri, abrogati ſunt, excepto duntaxat uno die Dominico: quod poſtea tamen anno 1578. per Synodum, eadem in urbe habitam Can. 75. diſpunctum eſt, ſub ratione voti, dum hęc ipſa Synodus, ſub hac conditione permittit Feſtorum horum ſolennem celebrationem, ut tamen optet illa abrogari commode poſſe. At, anno 1591. Synodi Hagæcomitanæ delegati can. 21. hunc in modum ſtatuerunt: *Ende en ſullen in de voorſchreven Landen boven den Sondag en geen andere ordinaris Feeſt-dagen gehouden vvorden, als Iaerſ-dagh,*

een dagh naer Paesch-dagh, Hemelvaerts-dagh, een dagh naer Pinxter-dagh, Kers-dagh ende een dagh daer naer. Lis vero plene dirempta est, quod ad Belgicas Ecclesias in Synodo Dordracena anni 1619. ubi cum examinata fuerit liturgia Ecclesiarum hujus regionis pariter canone 67. hunc in modum statutum fuit: *Ecclesia præter sanctificationem Sabbathi, Nativitatis quoque Dominicæ festum, Paschatis, item ac Pentecostis, cum sequenti die observent: Et quia in plurimis Belgii civitatibus ac provinciis præterea dies Circumcisionis & Adscensionis Domini sacri sunt, Ministri Ecclesiarum, quæ hujus adhuc consuetudinis expertes sunt, operam adhibeant apud Magistratum, ut sibi se cæteris conformare liceat.* Quibus Canonibus quum subscribere debeant & soleant omnes, qui in fœderato Belgio occurrunt verbi Divini ministri, mirandum summopere, quod quidam eo impudentiæ ausint devenire, atque non minus in Consistorio suæ Ecclesiæ, quam etiam apud Magistratum omnem movere lapidem, quo dierum horum solennis memoria in perpetuum abrogari, & obliterari, queat: imo audere, tribunitiis suis concionibus obtundere simplices suos auditores, eorumque conscientias varia ratione inquietare, conquisitis undiquaque ratiunculis, paulo post examinandis. Oggannit multa Reynessius pag. 68. sed quæ hominem arguunt mendacii. Quæ enim est in fęderato Belgio provincia, quę hoc tempore hisce canonibus refragetur? Ut Synodus putavit ad ædificationem Ecclesię spectare horum dierum observationem, sic nos contendimus, tantisper Synodo Dordracenæ rationem debere constare, quam altera Synodus ratione authoritatis æquivalens secus statuerit: conticescentibus interim illis, qui quum aliter non possint, ęstimari cupiunt, quod nova moliri ausint.

Nec per Synodum modo Dordracenam Belgis pręfinita fuit horum VI. Festorum observatio. Ipsa Catechesis Palatina, solenniter in Belgio recepta, atque in dicta Synodo diligenter examinata, Festorum dierum urget observationem, quando ad quæst. 103. qua quæritur, quidnam quarto Pręcepto præcipiatur, sic respondet: *Primum, ut ministerium Euangelii & schola conserventur: utque ego cum aliis, tum præcipue festis diebus, studiose cœtus divinos frequentem,* &c. Quo loco cum festorum dierum, in numero multitudinis, fiat mentio, verosimile est, præter diem Dominicum, dies ab eo proximos, de quibus jam agimus, respici: maxime, cum ipse *Author altaris Damasceni* pag. 666. persuasum cupiat, *Dominicum diem* proprie loquendo non esse *diem festum*. Miror vero, quod idem hic Author ausit in partes suas sollicitare D. Kuchlinum,

optimum Catechesios interpretem, atque quondam solidissimum Leidensium Theologum pag. 676. siquidem venerandus Senex in Disputatione de Festis, habita anno 1601. iis solum Festis infestus est, quæ quidam exemploPontificiorum,existimabant sub N.T.I.*Necessitatis*.II. *cultus publici, ejusq; divini*,III.*mysterii & rei significatæ ratione servanda esse*: ut vel cęcus animadvertere potest,modo primam Thesin legerit. At,ut recte loquitur Paræus ad cap. 14. Epist. ad Roman. Dub. 4. Hypoth. 6. *Festa Christianorum tantum ratione ordinis & politia, non autem ratione mysterii observantur: nec sunt dies festi aliis sanctiores, sacratiores, aut pars cultus divini.* Scio, in antiquiori quoque versione Belgica Catechesis, loco *dierum festorum*, occurrere hęc verba: *op den Sabbath, dat is, op den Rustdagh.* At, qua occasione hoc acciderit, infra expendemus. Certe nobis non obest.

VII. Ut vero hactenus, non minus ex publicis Ecclesiarum Confessionibus, decretisque Synodalibus, quam ex Theologis Orthodoxis definivimus, qua ratione conveniat ordinis gratia, hos ipsos dies, veluti festos observare; ita breviter quodque Festum consideraturi sumus, illius rationem & antiquitatem vindicaturi à cavillationibus illius,cujus jam aliquoties meminimus, nempe qui molitus est operosa diligentia idolum præcisitatis, velut alterum *Altare Damascenum*, in Ecclesiis reformatis erigere. Ne in ordinem autem peccemus, notari velimus, hosce de quibus agimus, dies Festos, vel incidere simul in diem Dominicum, vel in quem alium. In diem Dominicum semper incidunt Festum Paschatis, & Festum Pentecostes. Quanquam autem quidam existimant hac ratione quid derogari diei Dominico, quod deturpetur quasi ἐθελοθρησκεία: existimamus tamen illi multum accedere,quod ordinis gratia, secundum liberam institutionem Ecclesiæ, in eo fiat solennis commemoratio resurrectionis Christi, & missionis Sp. Sancti. Nec duo hæc festa, nomine licet Judaico, ex parte abusive,secundum loquendi usum notentur, ulla ratione nobis sunt cæremonialia; sed commemorativa magnorum Dei beneficiorum, in Christo præstitorum. Quibus præmissis, initium facimus à festo Paschatis, seu, ut Patres Latini loqui quoq; amant, Paschæ. Atque ut jam antea concessimus,advocata Socratis authoritate,neq; Christum, neq; illius Apostolos hoc instituisse, ita lubentes fatemur, Socrati accedere Nicephorũ Callistum lib. 12. Hist. cap. 32. Nec cupimus sollicitare epistolam Polycratis,occurrẽtem apud Euseb. lib. 5. Hist, cap. 22. quum nobis sufficiat, proximis seculis, à seculo

culo Apostolico, hoc ipsum Festum, in memoriam resurrectionis Jesu Christi, die Dominico celebratum fuisse. Nisi enim proxime à temporibus Apostolorum, in Paschate quasi Judaico, secundum temporis periocham, facta fuisset solennior commemoratio resurrectionis Christi, tanto animi fervore de eo non fuisset agitata controversia, inter Ecclesias Orientales & Occidentales, jam anno à N. C. 159 ut recte observat Baronius: nec Victor, Episcopus Romanus, pro legitimo illius tempore, anno ejusdem Epochę 198. cum suo Clero processisset usque ad excommunicationem Ecclesiarum Asiaticarum; ut videre est apud Euseb. lib. 5. Hist. Eccles. cap. 24. Cum enim, qui in Asia habitant Christiani Pascha more Judaico celebrarent, Occidentales, feria prima, sive die Solis, illud agitabant: utrisque antiquitatem & traditionem Apostolicam suæ opinioni prætexentibus, ut videre est apud Socratem l. d. sive lib. 5. cap. 22. Ipsis Andianis postea, qui cum 14. Luna pergerent Pascha celebrare, cum reliquis Tesseradecaditis apud Epiphan. Hæres. 70. provocantibus ad scriptum Apostolorum testimonium. Interim prævaluit sententia Occidentalium de Paschate, primo die Dominico, post plenilunium mensis Nisan celebrando, ut patet ex Epist. Constantini Magni ad Ecclesias, quæ extat apud Euseb. in vita Constant lib. 3. cap. 18. Eo hęc duntaxat volui referre, quo constare posset de antiquitate festi Paschalis, celebrari jam olim soliti ab antiquis Christianis, qui ne traduci possent, ut Judaizantes, cavit suo ęvo Hieronymus in cap. 4. ad Gal. sic scribens: *Nos non azymorum Pascha celebramus: sed resurrectionis & crucis.* Nam (ut alibi fusius ostendimus) apud veteres Christianos nomine Paschatis non modo veniebat Christi resurrectio, sed & illius mors. Quanquam vero quidam ex Patribus per errorem *Pascha* derivarint à Græco πάσχειν, aliis tamen exploratum fuit venire ab Ebręo, & notare transitum. Unde & ipse Nazianzenus: τὸ πάσχα (ait) τοῦτο τὸ μέγα καὶ σεβάσμιον, τοῖς Ἑβραίοις προσαγορεύεται κατὰ τὴν ἐκείνων φωνήν. δηλοῖ δ' ἡ φωνὴ τὴν διάβασιν. Quod & Isidorus agnovit lib. 6. Etymol. cap. 17. & lib. 1. de Eccles. Off. cap. 32. Pariter Ambros. lib. 1. de Cain & Abel: *Pascha Domini* (ait) *transitus est à paßionibus ad exercitia virtutis. Et ideo Pascha Domini dicitur, quoniam & tunc in typo illo agni, veritas Dominicæ paßionis annunciabatur, & nunc ejus celebratur gratia.* Inter cætera verò solennia, quibus antiqui Christiani hoc Festum transigere solent, non erat ex postremis pervigilium. Unde Tertullianus in lib. ad Uxorem: *Quis* (inquit, loquitur vero de Gentili marito)

nocturnis convocationibus si ita oportuerit, à latere suo libenter eximi feret? Quis denique solemnibus Paschæ abnoctantem securus sustinebit? Lactant. lib. 7. Divin. Instit. cap. 19. *Et hac est nox* (inquit) *quæ à nobis propter adventum Regis ac Dei nostri pervigilio celebratur.* Ut vero pervigilii tempore, simul sacris in conventibus suis vacabant, ita nox funalibus & facibus coruscabat. Testis vel Gregorii Nysseni oratio de festo Paschæ. Inde quoque Nazianz. Orat. funebr. in Patrem sic loquitur: ὁ καιρὸς ἦν τὸ ἅγιον πάσχα καὶ περιβόητον, ἡ βασίλισσα τῶν ἡμερῶν ἡμέρα, καὶ ἡ λαμπρὰ νύξ. Huc & spectant Ausonii versus elegantes, quibus Christum ita affatur:

Ad temet properant vigilatu convenientes,
Nox lucem revehet funalibus anteferenda.
Nox lumen pariens credentibus indubitatum,
Nox flammis operum meditatrix syderiorum.

Celebrabant amplius Christiani Paschæ festum magna festivitate, & primo illius die jejuni in multam noctem perdurabant. Unde Auson. in Carm. de Domin. resurrect.

Sancta salutiferi redeunt solennia Christi,
Et devota pii celebrant jejunia mystæ.

Ipso vero Paschæ die jejunia fuisse dirempta, docet idem hoc versu secundi Edyllii:

Tu mensis dirimis jejunia relligiosa.

Ideoque Pontius Paulinus Epist. ad Amantum dicit, *solennitatem Paschalem revocasse dies prandiorum*: siquidem olim jejunia duntaxat durabant ad meridiem, neutiquam vero ad vesperam. Alias hebdomada, quæ præcedebat diem resurrectionis, ab Epiphanio *sancta* dicta, jejunio consecrabatur, ut ab aliis sæpius notatum fuit.

VIII. Succedit Festum Pentecostes, quod *quinquagesima* nomine venit in lege notissima, Dominico, Cod. Theod. de Spectac. prout notavit quoque Isidor. lib. 6. Etymol. cap. 18. Hoc vero pluris jam suo seculo fecit Tertullianus, quam omnia Gentilium festa simul sumta: unde lib. de Idololatr. *Excerpe* (inquit) *singulas solennitates nationum & in ordinem texe, Pentecosten implere non possunt.* Maximus quoque Episcopus, serm. de Festo Pentecostes, hunc diem non minore lætitia, quam sanctum Paschę diem celebrari, & utrobique jejunari Sabbatho, vigilias celebrari, atque orationibus pernoctanter insisti tradit. Quomodo & Augustinus Epist. 119. ad Januarium: Pentecosten, & adventum de cœlo Spiritus

Spiritus Sancti, anniversaria solennitate in toto orbe Christiano à fidelibus universis celebrari scribit. Et cur non hoc die anniversaria Spiritus Sancti, ineffabili modo cœlo dimissi, memoria celebraretur, quum expresse & signanter quoque Deus hunc diem miraculosæ missioni Sp. Sancti destinaverit? Sane per totum spatium quinquaginta dierum, à Pascha ad Pentecosten currentium, (hoc in Veterum scriptis nomen Pentecostes ferre solet) nec genua inter orandum flecti, nec jejunia agitari solent. Quo facit canon ultimus Concilii Niceni, hac formula conceptus: *Quoniam sunt quidam, qui die Dominico genua flectunt, & in diebus Pentecostes, ut omnia similiter in omni Parœcia serventur, visum est Sanctæ Synodo, stantes Deo orationes persolvere.*

Proxime considerandum Festum nativitatis Christi: quod tum re- IX.
centius est reliquis duobus festis, tum etiam ordinario non incidit in diem Dominicum. Illius memoria non occurrit apud duum priorum seculorum Patres. Certe Origenes quoque *lib.* 8. *contra Celsum.* enumerans celebriores festivitates Christianorum, meminit duntaxat *Dominici diei, Paschæ, & Pentecostes.* Verum quidem est, utut plurimi ex antiquis & recentioribus fatigaverint suos digitos, non posse à quoquam certo dici, quo die Redemptor generis humani natus fuerit; imo inter primævos Christianos super hoc non convenisse, salva dissentiendi libertate, patere potest vel ex solo Clemente Alexandrino, qui lib. 1. Stromat. *ita loquitur per interpretem:* Natus est autem Dominus noster XXVIII. anno, cum primum jusserunt censum descriptionemve fieri, tempore Augusti, &c. Sunt autem qui curiosius natali Domini non solum annum, sed etiam diem addunt, quem dicunt XXVIII. anni Augusti in XXV. πάχων (*multorum est opinio hunc diem respondere diei* XXII. *mensis Maji*) Basilidis autem sectatores, ejus quoque baptismi diem celebrant, totam præcedentem noctem in lectionibus transigentes. Dicunt autem eum esse quintum decimum annum Tiberii, quintum decimum mensis Tubi. Aliqui autem eum esse undecimum ejusdem mensis. *Hactenus Clemens.* Probabiliter vero colligit Manuel Commenus in legat. ad Armenos (comparet hic Author in Bibliotheca Patrum à Binio editorum tom. 8.) ex sententia Epiphanii, undecimum diem mensis Tubi (nomen proprium est mensis Ægyptiaci) respondere diei XXV. Decembris. Qui dies, præterquam quod à plerisque antiquis Patribus definitus fuit natali Domini, placuit quoque Augustino, ex omnibus qua Græcis, qua Latinis, Patribus circumspectissimo, ut videre

videre eſt apud eum ipſum lib. 4. de Trinit. cap. 5. receptuſque fuit in Eccleſiis Occidentalibus, Orientalibus celebrationi tanti myſterii definientibus ſextum Januarii diem, qui adhuc hodie nomen fert *Epiphaniæ.* Quum vero nullus mortalium, Scriptura hic tacente, certo definire queat, quo aut anni tempore, aut die, natus ſit benedictus noſter Salvator, etiamſi certum videatur eſſe, ejus natalem non incidere in diem xxv. Decemb. alius tamen dies recolendæ illius memoriæ, prẹter hunc ipſum, qui conſenſu quaſi univerſali eſt definitus, definiri non debet: quemcunque alium enim definiveris, manebit perpetuo controverſus. Atque interim ẹquum eſt Regis regum natalem ſolenni magis recordatione & devotione agitari, quam celebrari ſolent dies natales non modo virorum Principum, ſed & urbium. Interim non improbo ut plebs in veſtibulo concionum, hoc die haberi ſolitarum, probe moneatur ne exiſtimet in illum ipſum diem, quo celebratur memoria nativitatis Chriſti, revera quoque incidiſſe ejuſdem ἐνσάρκωσιν. Obſigno hẹc verbis celeberrimi D. Spanphemii, qui poſtquam tom. 2. Dub. 15. prolixe inquiſiviſſet in diem Nativitatis Chriſti, laborioſam illam Exercitationem ſequentibus verbis obſignat: *Cum hac de re* (ſcil. de die, quo natus fuerit Chriſtus Jeſus) *altum apud Euangeliſtas ſit ſilentium, nec Apoſtolica Eccleſia vel ſanctionem, vel praxim legamus, cauſſa nihil eſt, cur temere definiamus, quod ſolide definiri non poteſt. Quamvis ergo canitiem antiquitatis venerandam exiſtimemus, tamen, quandoquidem nec prima antiquitas hic nobis præit, nec ſequentia ſecula aliis præterquam infirmis fundamentis, ut demonſtratum, nituntur, ſolennitatis quidem natalitiæ celebrationem anniverſariam piiſſimam judicamus & utiliſſimam, præciſam vero & anxiam xxv. Decembris obſervationem ei rei deſtinari conſuetudine potius, & diuturna Eccleſiæ praxi, quam ratione, vel neceſſitate. Interea, ut priſcorum terminos temere non refigimus, ſic nec illorum libertatem flagellandam arbitramur, qui non præciſe illum ipſum diem feriatum agunt, aliquem tamen recolendæ ſanctæ Domini nativitati circa illa tempora deſtinare ſolent.*

X. Quod ad diem *Aſcenſions* ex ordine conſiderandum, prout ſæpius à pluribus notatum fuit, non quidem apud antiquiores Patres commemoratur, nec in Canonibus priorum Synodorum Oecumenicarum commemoratur: interim extat ſermo Cypriani (qui floruit ante Concilium Nicenum) de Aſcenſione Domini. Atque, ratione antiquitatis, jubet nos ſecuros eſſe Auguſtinus Epiſt. 118. ad Januar. eum pari loco habens cum duobus primis diebus Feſtis, ad Apoſtolos referri

ferri solitis. Verba illius hęc sunt: *Illa autem quæ non scripta, sed tradita, custodimus, quæ quidem toto terrarum orbe observantur, dantur intelligi vel ab ipsis Apostolis, vel plenariis Conciliis, quorum est in Ecclesia saluberrima autoritas, commendata atque statuta retineri, sicut, quod Domini paßio & resurrectio, & ascensio in cœlum, & adventus de cœlo Spiritus Sancti, anniversaria solennitate celebrantur.*

Festum *circumcisionis* in Kal. Januarias incidens, ignotum quidem antiquis fuit, cęterum supplet locum festi *Epiphaniæ*, in ipsa *leg. Dominico* sępius laudata, commemorati: sive quod tunc celebrata fuerit memoria Christi in baptismo populo suo ostensi, sive, quod eo die commemorari consueverit sidus, quod Magis Christum in pręsepi ostendit, sive, quod ex Euangelica Historia consueverit doceri, quomodo per primum suum miraculum in nuptiis Cananæis Christus fuerit manifestatus. Quam triplicem τῶν ἐπιφανειῶν rationem tangit Pontius Paulinus, ita canens de Natali Felicis: XI.

Ut veneranda dies cunctis, qua virgine natus
Pro cunctis hominem sumpsit Deus: utque deinde
Qua puerum, stella duce, mystica dona ferentes,
Dupliciter videre Magi: seu qua magis illum
Iordanis trepidans lavit tingente Ioanne,
Sacrantem cunctas recreandis gentibus undas.
Sive dies eadem magis illo sit sacra signo,
Quo primum Deus egit opus, cum flumine verso
Permutavit aquas prædulcis nectare vini.

Cum vero quam singularia mysteria occurrant circa Christi circumcisionem, convenienter Ecclesia illius agitat memoriam, simul, primo cujusque anni die solenniter se Deo sistendo, ut non modo illi gratias agat pro beneficiis anni elapsi, verum etiam precibus ab eodem impetret, eorundem continuationem. Unde probat D. Gomarus tom. 1. p. 252. ut Historia circumcisionis Christi solenni ritu, *quotannis post* Natalem *Servatoris in Ecclesiis nostris explicetur.*

Atque, ita hactenus egimus ordine de singulis diebus Festis, iis legibus, quas jam sæpius consideravimus, in ipsis Ecclesiis Reformatis receptis. Expendenda deinceps illa, quæ ex adverso contra laudabilem hanc Ecclesiæ consuetudinem moveri solent. Atque initio quidem objicitur locus Apostoli Gal. 4. 10. 11. *Dies observatis, & menses, & præstituta tempora, & annos: Metuo de vobis, ne frustra fatigatus sim apud vos.* XII.

Sed locum hunc nobis neutiquam officere, recte notavit Calvinus; quando sequentibus verbis eundem illustrat: *Qualis* (inquit) *fuit observatio, quam Paulus improbat? Nempe quæ religione obstringeret conscientias, quasi necessaria esset ad cultum Dei, & quæ diem à die discerneret, ut loquitur 14. ad Romanos. Quando itaque diebus per se tribuitur propria sanctitas, quando discernitur dies à die religionis causa, quando feria pars divini cultus esse censetur: tum dies perperam observantur, &c. Nos hodie, cum habemus dierum discrimen, non induimus necessitatis laqueum conscientiis, non discernimus inter dies, quasi alius alio sit sanctior, non constituimus illic religionem & cultum Dei: sed tantum ordini & concordiæ consulimus. Ita libera est apud nos, & omni superstitione pura observatio.* Præiverat circa loci hujus explicationem Hieronymus, cujus locum non possumus non hic integre exhibere. *Ita vero loquitur*: Dicat aliquis: Si dies observare non licet, & menses & tempora & annos; nos quoq; simile crimen incurrimus quartam sabbathi observantes, & parascevam, & diem dominicã, & jejunium quadragesimę, & Paschę festivitatẽ, & pentecostes lętitiam, & pro varietate regionũ, diversa in honorem martyrũ tempora constituta. Ad quod qui simpliciter respondebit: dicit, non eosdem Judaicę observationis dies esse, quos nostros. Nos enim non azymorum Pascha celebramus, sed resurrectionis, & crucis. Nec septem juxta morem Israël numeramus hebdomadas in Pentecoste: sed Spiritus Sancti veneramur adventum. Et ne inordinata congregatio populi fidem minueret in Christo, propterea dies aliqui constituti sunt, ut in unum omnes pariter veniremus. Non quo celebrior sit dies illa, qua convenimus: sed quo quacunque die conveniendum sit, ex conspectu mutuo, lætitia major oriatur. Qui vero oppositæ quęstioni acutius respondere conatur, (*ut nostri homines*) illud affirmat: omnes dies æquales esse: nec per parascevem tantum Christum crucifigi, & die Dominica resurgere: sed semper sanctum resurrectionis esse diem, & semper eum carne vesci dominica. Jejunia autem & congregationes inter dies, propter eos à viris prudentibus constitutos, qui magis seculo vacant quam Deo: nec possunt imo nolunt toto in ecclesia vitæ suæ tempore congregari, &, ante humanos actus, Deo orationum suarum offerre sacrificium. Quotus enim quisque est, qui saltem hæc pauca, quę statuta sunt vel orandi tempora, vel jejunandi, semper exerceat? Itaque, sicut nobis licet vel jejunare semper vel semper orare, & diem dominicam accepto domini corpore indesinenter celebrare gaudentibus: non ita & Judæis fas est, taber-

nacula

nacula figere: jejunare quotidie. *Huc usque Hieronymus.* Atque hactenus hæc responsio nobis hic sufficere potest: alias plenius, nova (sed simul solida) explicatione hunc ipsum locum illustravimus in nostra Diatriba de Sabbatho.

Deinde, importune admodum urgetur ejusdem Apostoli locus XIII.
Col. 2. 16. 17. *Nequis igitur vos damnet ob cibum, vel potum, aut respectu Festi, aut novilunii, aut Sabbathorum. Quæ sunt umbra rerum futurarum, at corpus est Christi.* Sed, quam parum prosit hic Achilles, quem adversarii contendunt esse formidabilem, patebit, si modo adduxero notas Reverendorum Belgii Theologorum, (inter eos notatus fuit, nomine Ecclesię Zelandicæ delegatus *Carolus Dematius*, postea Theologiæ Professor in Academia Ultrajectina) qui ad hunc locum sequentia habent: *Hier door worden verstaen de drie jaerlijckse Feest-dagen, die Godt in het oude Testament hadde ingestelt, Levit. 23. 4. gelijck door de* nieuw-manen *de maendelijcke Feesten Num. 28. 11. ende door het woort* Sabbathen, *de Sabbathen der Iaren, ende bysonderlijck de wekelijcke, voor soo veel de selve ceremoniael vvaren, Exod. 20. 11. Lev. 19. 3. vvelcke door de komste Christi sijn te niete gedaen, ten aensien van hare bysondere ende meerdere heyligheyt, die sy door Gods instellinge hadden, als oock van vvegen haere beteeckenisse ende nootvvendigheyt. Hoe vvel de Christelijcke Kercke oock sommige Feest-dagen, nae de vryheyt der Christenen, heeft goet gevonden te onderhouden, tot gedachtenisse van eenige bysondere vveldaden* Christi, *om God nae sijn bevel in deselve te dienen, met gehoor van sijn vvoort, gebruyck der heylige Sacramenten, openbare ende gemeyne gebeden ende lof-sangen, ende geven van aelmoessen, &c. Aen vvelcke dagen evenvvel de conscientie der Christenen nu niet verder en is gebonden, dan om goede orden te houden, ende om malkanderen in de Christelijcke vergaderingen, door onderlinge opvveckinge, meer ende meer te stichten ende te stercken. Het vvelck oock op andere tijden vvel mach gedaen vvorden, vvanneer het met goede orden kan geschieden.* In hac explicatione hactenus possumus subsistere; aliam adferimus in dicta nostra Diatriba de Sabbatho.

Post hęc Scripturæ loca sollicitatur ab hoc ipso Authore *primo* argu- XIV.
mentum à ratione Festorum V. T. pag. 680 *quod* enim *Ecclesia V. T. nulla habuerit festa anniversaria aut menstrua prater Dominicum diem, & probata, qua non ipsius Dei authoritate munita essent,* concludit, in Ecclesia N. T. nullum locum Festis anniversariis esse relictum. Verum jam secus patuit circa festum Sortium, & Encænia. Atque observationem die-

rum Festorum (indefinite tamen) suadere ipsum jus Naturæ, videmur testatum fecisse in nostra Diatriba sępius jam indicata. Quid, quod speciatim Deus Ecclesiam N. T. munivit authoritate generali, ut possit hoc facere. Ut enim loquitur ter maximus & longe celeberrimus Paræus, certe æqualis nostro huic Didoclavio, *in Comm. Epist. ad Rom. dub.* 4. Est præceptum Apostoli: *Omnia decenter, & ordine, fiant in Ecclesia.* Et: *Deus non est author confusionis, sed pacis*, 1. Cor. 14. 40. & 33. Et: *Gaudeo videns ordinem vestrum*, Coloss. 2. 5. Ordo & decorum Ecclesiæ est necessarium. At absque diebus certis feriatis nec ordo, nec decorum constabit Ecclesiæ, sed mera erit confusio in conventibus Ecclesiasticis. Aliqui igitur sunt necessarii. *Huc usque* circumspectissimus *Paraus.*

XV. *Dein* sic pergit idem Author pag. 701. *Ratio sumitur ab authoritate Christi & Apostolorum, tum negative, tum affirmative. Negative sic: Nec Christus nec Apostoli alios dies sacros sive festos, sive alios instituerunt prater diem Dominicum.* & pag. 702. *Affirmative sic argumentamur: Apostoli non modo instituerunt, observandos alios dies, sed etiam aliorum observationem damnaverunt.* Ut à posteriori argumento incipiam, jam ostendi quam infrunite vulgo arguatur Apostoli authoritas ex Epist. ad Gal. cap. 4. & ad Coloss. 2. & licet ad sanguinem sudet per complures paginas hic Noster Damascenus, non nisi verba fundendo, velitque simpliciter ab Apostolo Gal. 4. prohiberi dierum observationem, atque dum interdicit Festis V. T. pariter eum interdicere Festis N. T. quod hæc illis sint adæquata, nihil tamen agit, prout quivis cognoscere poterit, modo voluerit ea expendere, quę jam antea observavi. Quod ad prius autem argumentum, considerentur modo illa, quæ proxime ex Paræo, pro Orthodoxa sententia adduxi. Scio, interim declamatum iri à nostris hominibus, urgeri cæteroquin posse authoritatem Apostoli, dicentis expresse, hic intervenire observationem dierum; at simul DD. Stentores ablego ad suos Patriarchas, seu Manichęos, qui quum idem objicerent August. contra Adiam. cap. 16. ita iisdem respondit: Nos, *inquit*, & Dominicam diem, & Pascha, solenniter celebramus, & alias dierum festivitates. Sed qui intelligimus, quo pertineant: non tempora observamus, sed quæ illis significantur temporibus. *Hæc eo loco Augustinus.*

XVI. Provocat *tertio* Noster Damascenus, homine quasi superior foret, ad Dei sapientissimi & incomprehensibilis consilium, à se quasi perspe-

ctum

ctum exploratumque, atque pag. 706. sic videtur argumentari: *Si intendisset Deus, ut varia Christianæ religionis mysteria variis & diversis anniversariis Festis celebrarentur, non celasset diem Nativitatis, Circuncisionis, Transfigurationis, Epiphaniorum, Præsentationis in Templo, Baptismi, &c. ut opus diei in die suo celebraretur.* Quod argumentum, ut amplius valeat, quam aliquod ficulneum folium, rogo eos, qui pro meo homine voluerint respondere, probent aut ex Scriptura, aut ex antiquitate Ecclesiastica, hanc Majorem propositionem: *Recordationem devotam singularium Dei beneficiorum, exacte eo die, quo acciderint, debere celebrari.* Quod si ad modum universalis regulæ fuerit probatum, huic argumento aliquid ponderis accedere poterit. Observatio Festorum N. T. in se libera, attamen rationabilis, imo juri Naturali consentanea, ut ostensum in tractatu de Sabbatho, non restringitur præcise ad articulos temporis, rigide quasi observandos. Interim non video, cur tempus, ut definitum, quod placuit pluribus Ecclesiis, consensu doctrinæ coagulatis, debeat pro arbitrio singularis alicujus Ecclesiæ, novitiorumq; Pastorum, suæ gloriæ nimium quam velificantium, in dubium vocari. Deinde, eo ipso noluit Deus definite à nobis cognosci tempus, in quod inciderint tanta mysteria, ut libera, sed simul rationabilis, eorundem institueretur commemoratio. Ideo improbamus inprovidum zelum Victoris, adeo fervide contendentis pro die, quo existimabat agitandum esse Paschatis Festum.

Quarto sic argumentatur p. 706. *Ratio communis diebus festis cum aliis* XVII.
rebus adiaphoris. Nam &c. *adiaphora superstitione & abusu inquinata ex Ecclesia exterminanda sunt & abolenda*, &c. *Constat Festa non modo superioribus seculis, sed etiam hodie contaminari non solum superstitione, sed etiam prophanitate, ac si Baccho, non Domino, vel utrique dicata essent.* At, quis docuit hominem, adiaphora abusibus inquinata penitus exterminanda esse? Certe pro se hic adducere non potest Scripturam, nec eum quoque juvat Zanchius, mutilate citatus, prout ipse, vir scil. bonus fatetur. Tollantur abusus, & maneat usus: atq; cogitetur perpetuo ita à nobis libertatis in adiaphoris seu corrigendis, seu usurpandis, seu etiam abolēdis, habendam esse rationem, ut nulla ratione offendamus fratres infirmos. Quo cum faciat aureus Calvini locus in Institutionibus (hodie solitis postponi ab improvida juventute recentibus Theologiæ Systematibus) non possum non integre eum adducere. *Ita vero loquitur lib. 3. cap. 19. Sect. 10.* Errant & in eo plerique, quod perinde, ac si sua libertas incolumis,

ac ſalva non eſſet niſi teſtes haberet homines, promiſcue & imprudenter ea utuntur. Qua importuna uſurpatione infirmos fratres ſæpenumero offendunt. Videas hodie quoſdam, quibus ſua libertas non videtur conſiſtere, niſi per eſum carnium die Veneris in ejus poſſeſſionem venerint. Quod edunt non reprehendo: ſed exigenda eſt ex animis falſa iſtæc opinio; ſiquidem cogitare debebant, nihil ſe ſua libertate novum conſequi in hominum conſpectu, ſed apud Deum: & tam in abſtinendo conſtitutam eſſe, quam in utendo. Si coram Deo nihil referre intelligunt veſcanturne carnibus an ovis, rubriſne an nigris veſtibus induantur: ſatis ſuperque eſt. Jam ſoluta eſt conſcientia, cui ejus libertatis beneficium debebatur. Ergo etiamſi poſthac carnibus tota vita abſtineant, & colorem unum perpetuo ferant, non minus liberi ſunt. Imo ideo quia liberi ſunt, libera conſcientia abſtinent. Perniciosiſſime vero labuntur, quod fratrum infirmitatem nullius penſi habent, quam ſic ſuſtineri à nobis decet, nequid temere admittamus cum eorum offendiculo. Verum interdum quoq; intereſt, coram hominibus aſſeri noſtram libertatem. Et hoc fateor: modus tamen ſumma cautione tenendus eſt: ne infirmorum curam, quos nobis tantopere Dominus commendavit, abjiciamus. *Huc uſque Calvinus*, quem utinam hic audirent novitii Zelotæ! Nec hilum promovet Reyneſſius, pag. 71. quando ex Apoſtolo 1. Cor. 8. 9. huic hypotheſi applicat quaſi hoc axioma: *Quando cum uſu adiaphororum conjungitur lapſus fratrum, tum ſatius eſt ab uſu abſtinere*: atque hanc eſſe Feſtorum rationem inde colligit, *quod inquinentur ab uſu ſuperſtitionis*. Sed diſtingue inter erroneam multorum circa Feſta opinionem, eorumdemque obſervationem: atque legitimum illorum uſum ſecundum ſanam Orthodoxorum Theologorum doctrinam; & omnia erunt ſalva. Quid vero de Adiaphoris ſit exiſtimandum, plenius explicuimus Exercitatione prima.

XIX. Non tam quidem Damaſcenus noſter, quam D. Voetius, fervidus ille Feſtorum dierum oppugnator, jam anno 1638. in altera ſua Diſputatione de Feſtis, quam infra citabo, argumentatur quoque ab Authoritate, ſed ut ſe velut mendacem proſtituat, quemadmodum, modo ſciat erubeſcere totum orbem docebo. Atque, ut eidem lubens largior, primos in Belgio miniſtros, ob rationem quam ſupra propoſui, exemplo Genevenſis Eccleſię, hęſiſſe circa celebrationem horum Feſtorum, atque Scotos, modernoſque Anglos, pariter eoſdem dies abrogaſſe; ita pernego, quod (hęc illius verba occurrunt dictę Diſp. Theſi ultima)

Reformationis

Reformationis nostræ Doctores contra Pontificios perpetuo contenderint, nos nulla habere Festa. Atque cum ad hoc probandum adducit impudenter eximium Theologum Genevensem Antonium Sadeëlem, qui hoc quasi fuerit professus in Respons. ad art. 49. Abjurat. Monach. Burdegalensium, ego provocando ad libri inspectionem coram quibuscunque arbitris, proclamo in propatulo, sanctissimum illum D. Doctorem Gisbertum Voetium esse graphicum non minus falsarium, quam injuriam facere celeberrimo Theologo, *qui ita loquitur, d. l. pag.* 500. *Edit. Genev. in fol, anni* 1615. Sabbathum ita est juris divini, ut magna ex parte ad ceremonias Legis pertineat: quarum substantia nobis in Christo remansit. Itaque temporibus Apostolicis, ille dies mutatus fuit in diem proxime sequentem, qui dies est Dominicus, ut ex eo manifestum est quod Joannes in Apocalypsi commemorat. Paulus ad Colossenses, *Nequis vos damnet*, inquit, *ob cibum vel potum, aut respectu diei festi, aut Sabbathorum: quæ sunt umbra rerum futurarum, at corpus est Christi.* Quod tamen minime prohibet, quominus, ordinis Ecclesiastici causa, certi quidam dies constituantur audiendo verbo Dei, habendis precibus, & iis denique peragendis, quæ ad religionem Christianam exercendam pertinent: dummodo nullum imponatur jugum conscientiis, & à ceremoniis ac superstitione caveatur. Ex quo fit ut repudiemus multitudinem Festorum Ecclesiæ Romanæ, excogitatorum, ut ad Sanctos defunctos transferatur honos, uni Christo proprius: ne sit opus prolixa recitatione idololatriæ & luxus, quibus in suis festis celebrandis utuntur: de quibus Gerson, unus ex ipsorum Doctoribus, in sua quadam Epistola non potest quin conqueratur. *Hucusque Ant. Sadeël*; pro quo vindicando haut necessum plura addere. Reynessius, ut succurrat suo præceptori, multa cumulat p. 61. & largus est præter rationem in convitiis, *furiosum* quoque *caput* mihi tribuendo: interim hilum non promovet. Quæstio est, an D. Voetius recte credulo suo lectori persuaserit Sadeëlem docere, *Reformatos nulla habere festa.* Ego ut bona fide contra D. Voetium Sadeëlis verba adduxi; sic ὁμόψηφον habeo ipsum Reynessium, siquidem fatetur Sadeëlem solummodo dicere, *ordinis Ecclesiastici caussa certos dies constitui &c. ut nullum inde imponatur jugum conscientiis*: quæ verba ut loquuntur de Festorum dierum modificatione, sic assertioni D. Voetii neutiquam consentiunt. Et tamen hic Sycophantæ Voetii sycophanticus discipulus, hoc nomine me audet traducere p. 61. velut *impudentissimum calumniatorem.* O Deus ne videris!

At cur non pariter Reynessius suo præceptori succurrit circa Zanchium & Piscatorem? Nam D. Voetius parem injuriam facit Hieronymo Zanchio, quando eodem loco sic scribit: *Similiter Lutherus in l. ad Nobilitatem German. & Zanchius ad 4. præceptum, optant omnes illos dies abolitos præter Dominicum.* Certe aliam mentem Zanchii fuisse agnoscit Brochmannus, Theologus Lutheranus loc. Comm. de Lege Sect. 5. Th. 5. *sic scribens*: Calvinianorum Doctorum non est eadem de Festis sententia. Sunt enim inter Calvinianos, qui festa quævis præter diem Dominicum, improbent & damnent. Quam sententiam cum aliis tuetur Scharpius &c. (*at hic fuit Scotus, & fato quodem translatus est in Galliam*) Alii vero inter Calvinianos æquiores sunt in dies festos. *Zanchii* enim tom. 4. cap. XIX. quæst. 2. thes. 1. pag. 67. assertio est; quod tametsi magis consentaneum sit cum prima institutione, & cum scriptis Apostolicis, ut unus in septimana dies sanctificetur: minime tamen pugnet cum Scripturis, si plures uno sanctificentur, modo omnis absit superstitio, & ad ædificationem faciant. *Hactenus Brochmannus*, qui uti fide optima (Lutheranus licet, & hactenus centuplo melior & candidior D. Voetio) adduxit Zanchii verba; ita obtestor lectorem quemcunq;, an ex his, aut forte similibus verbis ejus, cum D. Voetio colligi citra calumniam & crimen falsi queat, quod optarit omnes dies, ut festos abolitos, præter diem Dominicum? Siquis, etenim Zanchius l. d. quam fuse, atque erudite, è Scriptura, ex antiquitate Ecclesiastica, & per liquidas rationes solide (colligi hoc potest ex sect. proxima) propugnat rationem Festorum sub N. T. observari solitorum. Nec venerandus ille senex, D. Piscator D. Voetio quoque admodum favet. Lego quidem sequentia apud D. Voetium: *Eos* (scil. Calvinum & Sadeëlem, at hunc inauspicato adductum) *secutus in media Germania* (*ubi alioquin omnia dierum istorum vestigia abolita non sunt*) *candidißime Piscator in Galat.* 4. At meus homo, sanctus ille Voetius non agit candidissime cum bono D. Piscatore, cujus verba cum mutilarit, ea plene hic exhibebo, *Quæ sic habent*: Quum dies festi in novo testamento abrogati sint, ut liquet ex hoc loco Pauli; sequitur improprie hodie à nonnullis appellari festum nativitatis Christi, festum Paschæ, festum Pentecostes, & si quæ similes appellationes in usu sunt. Etenim festa omnia abrogata sunt, tanquam umbræ rerum futurarum, id est, beneficiorum futurorum per Christum: ut percipitur ex verbis Apostoli Coloss. 2. vers. 16. & 17. Et festum, proprie loquendo, est publica, & solennis, ceremonia,

cæremonia, à Deo mandata, ut certo anni tempore cum ſingulari lætitia obeatur, ad gratias agendum Deo pro certo aliquo beneficio in populum ſuum collato. Sicut ex inductione exemplorũ, puta feſti paſchę, pentecoſtes, & tabernaculorum colligere promptum eſt. Atqui tale mandatum in novo Teſtamento nullum habemus. *Hactenus D. Piſcator:* è cujus verbis quis non colligat, eum reſpexiſſe duntaxat *feſta V. T.* ut modificata & quatenus *umbræ erant rerum futurarum, id eſt, beneficiorum futurorum per Chriſtum*; atque negaſſe duntaxat, ſub N.T. ejuſmodi Feſta prioris fœderis poſſe admitti, tum quod omnia ſint completa, tum etiam quod Chriſtus, ut Deus, & Propheta, non definiverit ea, quæ ſecundum certas regulas Eccleſię ſuæ definitioni liberę commiſerat? Teſtibus paucis D. Voetii, (ex loco teſtimonii, citra ullum judicium ordinario infeliciter digladiari ſoliti, cum ſit vir memorioſus non judicioſus) licet opponere ea omnia, quæ ex Confeſſionibus Eccleſiarum Orthodoxarum antea propoſui, præter conſtantem praxin omnium Eccleſiarum Confeſſionis Auguſtanæ, Eccleſię Gallicæ (Genevenſem ſi excipias) Polonicę, Bohemicę, Helveticę, Palatinę, Brandeburgicę, Haſſiacæ, Wetteravicæ, Bremanæ, Belgicæ, Embdanæ, & nuper adhuc (ante infauſtos motus) Eccleſiæ Anglicæ, & Scoticæ; imo judicium quoque ipſius Theologi Genevenſis celeberrimi, Theodori Bezę, *qui ſic loquitur Hom. 18. in Paßionem Chriſti*: Ajo igitur libere quod ſentio, nempe ſicut dominus Paſchatis diem illum ipſum ſolennem eſſe voluit Judæis quo ſunt ex Ægypto educti, nulla habita ratione in quemcunque ſeptimanæ diem incidiſſet: ita quum Chriſtianorum Paſcha non alium in finem inſtitutum fuerit, quam ad memoriam Domini celebrandam, longe futurum fuiſſe & fore adhuc conſultius, & ab omni ſuperſtitione remotius, ſi ab illo transferatur, ſive in Dominicum, ſive in alium diem incidat, ſive Plenilunium ſive Novilunium ſit; quod in Natalis Domini feſto die factum adhuc fuiſſe videmus, non obſervatis diebus, nec lunæ habita ratione. Aut ſane ad multarum feriarum effugiendum concurſum, quę & ſuperſtitionis plenę ſunt, & publicis commodis incommodę, ejuſmodi feſti dies in proximum quemcunque diem Dominicum rejiciantur: hac ratione nec Lunatica feſta, nec Lunaticum Chriſtianiſmum haberemus. Quod de reliquis etiam omnibus annuis diebus feſtis, quibus celebris alicujus facti Chriſti Domini noſtri memoria retinetur, dictum velim, habita nihilominus locorum temporum & perſonarum, quantum ad ædificationẽ adhiberi par eſt, ratione.

Hactenus Beza. Nec nos abhorremus hactenus à voto *venerabilis Bezæ*, quum, circa agitationem horum Festorum, velimus libertati nostræ suam per omnia constare rationem, atque jam antea monuerimus sufficienter, nobis displicere eos ex verbi Divini ministris, qui in concionibus, quibus Festum quem Ecclesiæ diem (ut definitum scil. nam indefiniti alia ratio) videntur illustraturi esse, mox in ipso Exordio, quo majori cum applausu videantur dicturi esse, suos auditores magis ad convenientiam diei, quam ipsius mysterii, quod celebratur, memoriam revocant; interim neque communi praxi Ecclesię audemus adversari, piaculum vero putamus, infirmis scandalum præbere.

XX. Quid censeri debeat, de diebus quasi festis N.T. à nobis tum limitatis, tum secūdum suas limitationes assertis, jam abunde liquere existimo: deinceps porro expendendum, quidnam existimandum sit de moliminibus eorum quasi Theologorū in Belgio, qui contēdunt omnibus modis operam dandam esse, ut abrogentur. Inter eos primipilus habendus D. Doctor *Gisbertus Voetius*, ex *Lachrymis Crocodili*, antequam etiam Cathedram Theologicam obtinuisset in Ultrajectino Gymnasio, commendante uno D. Riveto, notus Synodis & Classibus utriusq; Hollandiæ; quem sequi jam cęperunt passim discipuli, è quibus unus Enchusę omni molimine ad Erostrati laudem aspirat, alius Woerdæ, pro Diogene Theologico, producendo in Cathedram, proxime elapso Nativitatis festo anni 1655. exuvias Gibhoniticas (vide *Ios.* 9. 5.) sese gerere instituit, ne de pluribus loquar. Quod de homine Woerdano dixi (Enchusanum nosse quoque didicit Synodus Groningo-Omlandica) ex viris Reverendis audivi; (qui non detrectabunt dicere testimonium) adeo, ut viderit Reynessius qua conscientia pag. 72. referat *me pellucidum mendacium de eo referre.* Ni forte elabendi detur occasio, quod homo meus cum scissili palliastro in cathedram non protulerit Gibhonitarum saccum cum fragminibus mucidi panis. Interim, quis non clamet cum Melicerta, *frontem non* tam *periisse de rebus*, quam de viris? Qui, quotiescunque in speciem tantum favere videantur, sive Canones Ecclesiastici, sive decreta Synodalia, pro iis haut secus digladiantur, atque pro scitis & decretis ipsius Sp. Sancti, obliviscuntur can. Eccles. 67. supra citati, quem, ut omnes verbi Ministri per Belgium solenni manuum suarum subscriptione, ut & cæteros Canones, quando ad ministerium admittuntur, comprobant; ita D. Voetius, pacificus scil. & modestus ille Theologus, interfuit anno 1619. Synodo Dordracenæ, quum ageretur

de

de illius recensione. Quod ipse tamen tam parum curat, ut sub finem sępius adductę disputationis, non verecũdetur ita loqui: *De quibus* (diebus scil. Festis, jam antea consideratis) *si in praxi aut constitutionibus Ecclesiasticis nostrorum alicubi quid occurrat, cogita id de tolerantia & limitatione eorum accipiendum esse. Quomodo postremo Constitutiones Ecclesiasticas Belgii anno* 1586. *repetitas anno* 1619. *intelligendas esse nemo ignorat, qui modo contulerit Constitutiones anno* 1574. *&* 1578. *modo cit. & cognovit, quis fuerit sensus, quæ Theologia, qua eruditio eorum, qui in utrisque conscribendis potißimam operam navarunt.* Sed, an non hęc arguunt tum τὴν ἀῤῥωςίαν τῆς διανοίας, tum etiam extremam impudentiam? Expendamus omnia breviter. I. Ubi lex aliquid simpliciter decernit & definit, an hoc intelligi potest, de sola permissione sive tolerantia? Quis unquam, sive Theologus, sive IC. imo homo quoque ita deliravit? Can. 67. ita incipit: *Ecclesia præter sanctificationem Sabbathi, Nativitatis quoque Dominicæ Festum, Paschatis item ac Pentecostes, cum sequenti die observent.* Quæ verba si quis, cum D. Gisberto Voetio, dixerit continere nudam permissionem sive licentiam, pariter meridie diei esse tenebras, ejusdem κόμματος discipulis annunciet. II. Synodi verba modo adducta non arguere licentiam, sed esse accipienda ad modum præcepti, & quidem definitivi, atque (prout vulgo loquuntur) peremptorii, patet ex altero membro ejusdem Canonis, quod ita habet: *Et quia in plurimis Belgii civitatibus ac provinciis præterea dies Circumcisionis, & Ascensionis Domini, sacri sunt, ministri Ecclesiarum, quæ hujus adhuc consuetudinis expertes sunt, operam adhibeant apud Magistratum, ut sibi cæteris se conformare liceat.* Etenim, quoniam Synodo visum fuit, ut illæ Ecclesiæ Belgicæ, quæ circa duos dies Festos, annuatim recurrentes, cespitabant, se componerent ad modulum reliquarum, seu, plurium Ecclesiarum, certo liquet, ea quæ sanciuntur tum de hisce duobus diebus Festis, tum de tribus alteris minus controversis, accipienda esse tanquam verba præceptiva, non vero ut solummodo permissiva. III. Noster D. Voetius sedit in ipsa Synodo Dordracena anni 1619. dum ageretur de recensione hujusce Canonis, quem pro suo arbitratu suis discipulis publice audet interpretari contra ipsius Synodi mentem, eoque illum rogo satisfaciat huic Dilemmati: Aut enim tum temporis approbavit hunc canonem, aut victus est suffragiis, cum palam ei obniteretur. Si approbavit canonem, aut fecit hoc serio, aut ficte & in speciem. Si serio, quæ ratio, quod quæ approbavit toto animi assensu in tam illustri Panegyri, hoc tempore,

nulla ſolida ratione ſuadente, uſque ad commotionem Belgicarum Eccleſiarum inſtituat, contra Synodi mentem, interpretari? Si vero hoc fecerit ficte, atque in ſpeciem, rogo omnes, quibus fucatus viri zelus hactenus imponit, ſerio de eo ipſo arbitrentur. Si dicat ſe fuiſſe ſuperatum ſuffragiis, (quomodo alias nobis conſtat, in ipſis ſæpe Synodis meliorem ſententiam ſuffragantium numero ſuccubuiſſe) liquido hoc oſtendat. Certe hoc non patet ex actis ipſius Synodi. Noſter bonus ſocius, Reyneſſius ſcil. pag. 69. ne faveat nobis Synodus Dordracena, *diſtinguit inter præceptum quod vi ſua obligat, & ſtatutum quo exercitium rei adiaphoræ, huic rerum ſtatui conveniens, declaratur.* Sed hæc diſtinctio eſt ridicula, quam ſi Doctor Voetius ſuggeſſerit lepidum diſtinctorem ſe probat. Quis unquam ſomniavit quod præcepta Synodalia abſolute per ſe obligent? Ratione ritualium, ſic obligant vi generalis regulæ, 1. Cor. 14. verſ. ult. ut in ſpecialibus determinationibus à Synodo provinciali non poſſit reſcindi, quod decretum eſt à Nationali. Uſque adeo, ut turbones in Eccleſia ſint habendi, qui, quo videantur novi Reformatores, moliuntur reſcindere illa, quæ manuum ſuarum ſubſcriptione ſolemni approbarunt. Hoc enim ſi liceat, quod & quantum Chaos non obveniet Eccleſiæ? Nec (ut vult Reyneſſius pag. 69.) Synodus Dordracena, dum Canonem hunc conderet, rationem ſolummodo habuit turbati Eccleſiæ ſtatus; quum ob hæc, & ſimilia, Synodus non fuerit coacta. Atque, ut dimiſſis exteris Theologis, qui ſupererant Theologi Belgæ Canonum Eccleſiaſticorum reſumptioni vacarunt; ita exiſtimandum eſt, quæ per reſumptionem approbata fuerunt, tanquam perpetuo valitura approbata fuiſſe. Voetiana ſomnia, de implicita quaſi intentione Synodi, quis ſanus curet? IV. Faſſi jam antea ſumus, priores Belgii Synodos, quarum membra meliora pro Genevenſium diſcipulis erant agnoſcenda, aut voluiſſe, aut optaſſe, ut Feſti hi dies abrogarentur, pro quibus penitus abolendis, ſcimus quoque quam fervide alicubi laboratum fuerit, ut aliquando patebit ex noſtra Hiſtoria Eccleſiaſtica: at cum ubique occurrerent & generalia, & ſpecialia, obſtacula, Synodus prudenter, omnibus expenſis & collatis, definivit ad modum decreti (in omnibus Eccleſiis Fœderati Belgii perpetuo obſervandi) quidnam in hoc caſu faciendum foret.

XX. Sed D. Voetius, qui in ſua diſputatione aravit vitula Didoclavii, quædam

quædam ſpecialia argumenta habet, ob quæ videatur cum ſuis ſatellitibus poſſe hoc tempore illa impugnare, quæ in Synodo probarat. Th. 10. Arg. iv. ſic procedit: *Quorum finis nullus eſt, illa etiam nulla ſunt; ſed Feſtorum Nov. Teſt. (quæ prætendunt) finis nullus eſt*, Ergo. *Majoris conſequentia valet, quia in talibus relationibus finis dat eſſe rei, & eſt quaſi forma. Minor probatur. Quia finis ille eſſet myſtica talis, aut talis, beneficii divini ſignificatio, ac repræſentatio, & cum peculiari gaudio, gratiarum actione, commemoratio, idque per peculiarem cultus, & officii divini, modum illi ſolennitati affixum.* Quibus duntaxat oppono Zanchium, quem modo, ſed infeliciter, D. Voetius jactabat ὁμόψηφον eſſe; is *ita loquitur lib. 1. ad quart. præcept. quæſt. 2. Theſ. 2.* Si igitur propter commemorationem iſtorum beneficiorum faciendam, inſtituta erant feſta apud Judæos: cur non etiam recte Eccleſia Chriſti, feſta, quæ commemoravimus, inſtituit: ut illis diebus ſolennis celebraretur memoria beneficiorum, quę à Chriſto accepimus, operumque illuſtrium, quę pro nobis pręſtitit, & de quibus certas habemus in Euangeliſtarum libris hiſtorias &c. Altera ratio eſt, quoniam ſi honeſtum (ut Cicero definit) illud eſt, quod, licet actu non laudetur, laude tamen dignum eſt: ſequitur honeſtum eſſe illa feſta celebrare, quæ & vetus Eccleſia. Quoniam laudabile eſt ſequi antiquitatem in rebus non per ſe malis, ſed adiaphoris: antiquitas enim non ſine cauſa ea egiſſe judicanda eſt, quæ egit, præſertim in diebus feſtis conſtituendis. Tertia ab utili ducitur. Dici non poteſt, quam utile ſit plebi, tales celebrare dies feſtos, in quibus hiſtoriæ, de rebus à Chriſto geſtis pro ſalute noſtra, recitantur & explicantur. Quot enim ſunt, qui nihil unquam aut per ſe legunt, aut alios audiunt ſacras literas explicantes, niſi cum ad templum accedunt? Accedit alia utilitas, quod infirmiores in fide, non ita offenduntur à nobis, quam ſi omnino tales dies prorſus contemnamus, quaſi non curemus, quæ Chriſtus pro nobis geſſit. *Hactenus Zanchius*, venerandus ille & doctiſſimus ſenex. Perſuaſum quidem vellet Reyneſſius pag. 73. me, quod ſubſiſtere non poſſem, nec elabi auderem, confugiſſe *ad Zanchii clypeum*: ſed tanti Theologi verbis uti malui, quam meis, ut reſponſioni meæ, directæ adverſus D. Voetii argumentum, plus ponderis accederet. Nec ego, nec Zanchius, unquam ſomniavimus Feſta N. T. quæ Eccleſia, qua talia, libere obſervat, eſſe *ſigna myſteriorum* Divinorum; ſed ſolummodo

commemorativa specialium beneficiorum Dn. Jesu Christi: nec talia agnosci debent per accidens, sed per se; quanquam interim distinguendum est inter Festa absolute considerata (ad quę per Jus Naturale homo astringitur) atque eadem modificata ratione certorum beneficiorum & circumstantiarum. Altero argumento, quod videtur Rev. D. Voetio esse VI. velut per satyram omnigena convitia cumulantur, desumptumque est à *noxiis effectis*, atque videtur directum esse adversus Bellarminum & festa Pontificiorum, ita tamen ut indirecte eodem quoque petantur hæc ipsa Festa. Verba D. Voetii hæc sunt: *Quia plus superstitionis quam devotionis secum trahunt, syncretismum cum Gentilibus & Iudæis sapiunt, saltem speciem mali habent, onerant Ecclesiam inutilibus perplexitatibus, scrupulis, dissidiis & contentionibus, quibus exercitia & profectus spiritualis devotionis impediuntur.* Sed quinam per sua dissidia & contentiones, hoc tempore in fœderato Belgio simplicium hominum devotionem spiritualem impediunt, nonne illi, qui, ut cum D. Voetio habeantur doctores singulares, obloquuntur salubribus Synodi decretis, manuum suarum subscriptione approbatis? Judicet Deus, imo arbitrentur Magistratus Dei vicarii, simulque Ecclesiæ, atque tempestive hominum horum consiliis obviam eant. Fateor lubens, circa doctrinam de Festis N.T. non modo vulgus, sed haut paucos quoque ex verbi Divini ministris erroneas fovere sententias; atque verum esse quod p. 65. ex D. Altingio in Exeges. Aug. Conf. adducit Reynessius, nempe *plus religionis ac sanctitatis istis feriis, quam diei Dominico fere tribui*: nec tamen inde colligere licet, dies festos sub N. T. peremptorio decreto proscribendos esse; sed potius populum Orthodoxum melius erudiendum esse de legitimo Festorum usu. Porro inter Festa illa pauca, quæ Ecclesiæ Reformatæ receperunt libere, ut talia & modificate, ob fines jam antea definitos, & multitudinem Festorum non minus Judaicorum (à veritatis lineis recedit more solito Voetius, quando ibid. contendit *ipsa Dei & Christi festa anniversaria* (quæ apud Reformatos non excedunt numerum quinarium) numero *Iudaica longe superare*) quam Papanorum plurimum interest, prout post Hemmingium, solidum Theologum Augustanæ Confessionis, in Comment. ad Gal. 4. succincte ostendit *Daniel Tossanus, Theologus Heildelbergensis, hunc in modum loquens*: Apostolus non simpliciter, sed κατά τι vers. decimo, reprehendit observationem dierum & temporum. Nam observandum est, quadruplicem esse temporum observationem, physicam, sive astronomicam,

cam, de qua Genes. primo, *Erunt in signa*, &c. scilicet pluviarum & serenitatis, veris, æstatis, autumni, hiemis, &c. II. Civilem & Politicam ad mercatus & res alias gerendas, quæ suum habent tempus. III. Ecclesiasticam, ad sacros conventus, ordinis non superstitionis causa, ut hodie habemus diem Dominicam, & alia quędam festa, quibus populus de præcipuis Christi beneficiis admonetur. IV. Superstitiosam: hanc solam damnat hoc loco, & Coloss. 2. quod apparet ex sequente versu: Frustra enim laborassem, inquit, scilicet in prędicanda gratia, si justitię nostræ ratio in Festorum observatione consisteret, vel una dies per se alia sanctior esset. In Papatu circa hoc caput triplicem abusum videmus. I. Quod Pontifices pro arbitrio multas ferias indixerunt, & in his populum Christianum nimis occuparunt. II. quod creaturis certos dies festos consecrarunt. III. quod his affingunt cultum Dei. *Hæc eo loco Tossanus.* Denique videtur pro D. Voetii moliminibus quadantenus militare Catechesis Editionis Belgicæ, quam respiciens hic ipse l. d. sic loquitur: *In primitivis Ecclesiis reformatis Belgii nulla vel minima species eorum* (Festorum scil.) *comparuit. Ab ipso nomine Festi abstinebant, cum verba Catechesios Palatinæ,* qu. 103. cum præcipue festis diebus, *ita verterent: Insonderheyt op den Sabbath-dagh des Heeren. Ut omnes dies, præter Dominicum, excluderent.* Sed versionem hanc fidei controversæ, adversantem textui Originali Latino, versioni Græcæ Sylburgii, & versioni Ebrææ Tremellii, ut convenit acceptam referre primis illis in Belgio Theologis, quos notavimus fuisse ex disciplina Genevensium; ita Synodus Dordracena 1619. hactenus quidem qualemcunque hanc versionem toleravit, sic tamen ut can. dicto præceperit horum dierum observationem liberam, considerandam ea ratione, ne quo modo scandalum infirmioribus exhibeatur. Pręterea authores hujus versionis abunde innuunt, sibi propositum duntaxat fuisse, diei Dominico, præ reliquis diebus Festis, prærogativam procurare, secus non dixissent; *Insonderheyt op den Sabbath-dagh des Heeren.* Quod inde quoque patet, quoniam nunquam in fœderati Belgii Ecclesiis (licet, ut antea innuimus, quidam ex Theologis, Genevensium doctrina imbuti, in Synodis obniti voluerint) omnium horum Festorum observatio neglecta fuit, paucis forte Ecclesiis negligentibus, aut festum Ascensionis, aut simul quoque festum Circumcisionis. *D. Voetius*, qui in hac turbulenta comœdia Choragus agnosci debet, quique d. Maji 24. anni 1656. in sua Academia sedecim positiones miscellaneas ad disputandum

tandum proposuit, ut posset novas turbas excitare, Th. 16. sive ultima, novi quid repetit, ut persuadeat Ministris in Fœderato Belgio, laborandum esse pro horum dierum abrogatione, quando sic loquitur: *Quid de Catachrestice dictis festis (ut recte judicat Piscator in Galat. 4.) quomodo Ecclesiæ nostræ Belgicæ propter autoritatem Magistratus volentes, nolente animo, dies illos retinere debuerint, eosque ideo ad hominum ignavum otium avertendum in conciones impendi consultum duxerint, ante annos complures satis superque declaravimus.* Resp. I. Optimum senem D. Johannem Piscatorem supra vindicavimus. Qui illum noverunt familiariter Herbornæ, testes sunt, quod tempore Festorum, ab Ecclesia Reformata annuatim agitari solitorum, assiduus consueverit esse in templo, omnibusque aliis prælucere singulari exemplo devotionis. Quid enim Wetteravici Theologi, speciatim Herbornenses, existimaverint de observatione horum dierum, discere est ex uno Zeppero (hic Author *D. Voetio* in controversia de bonis Pseudo-sacris *Classicus testis* est) qui hæc habet lib. 1. de Polit. Eccles. cap. 13. *Ad verbi divini prædicationem, & totius cultus in cœtibus Ecclesiasticis exercitium, temporibus certis, quibus Ecclesia convocetur, opus est. Hæc tempora erunt, ordinarie quidem dies Dominicus, adeoque & Festum Paschatis & Pentecostes, quæ in dies Dominicos regulariter incidunt, Festum nativitatis, circumcisionis, passionis & sepulturæ, atque Ascensionis Christi.* II. Probet *D. Voetius*, Ecclesias Belgicas invitas & reluctantes, atque duntaxat ob authoritatem Magistratuum suorum, hactenus consensisse in horum dierum observationem. Certe contrarium liquet ex decreto Synodi Dordracenæ, supra *Sect.* 5. ad suffragium vocato. III. Calumniam olet, quod innuit, ministros Belgicos, jam olim hisce diebus consuevisse conciones habere, tantum ut *averterent ignavum otium hominum.* Hæc si quis diligentius attenderit, & comparaverit cum iis, quæ *sect.* 5. hujus assertionis diximus, videbit quam improbandi sint illi, ex νεοφύτοις Verbi ministris, qui in Belgio, æstuantes quasi Zelo Jehu, existimant se tum demum bene merituros esse de Ecclesia, si neglecta manuum suarum subscriptione, qua confirmarunt Canones Ordinis Ecclesiastici, à Synodo Dordracena examinatos & approbatos, tam diu στηλιτευτικαῖς suis concionibus vacaverint, quam horum dierum observationem abrogaverint. Eos vero ab aliquot annis, Classibus per universum ferme Belgium obtrusit Academia Ultrajectina, cujus facultas Theologica ut gaudet titulo singularitatis, ita propriis coloribus, jam olim sua ætate, hujusce Farinæ homines graphice delineavit

Augustinus

Auguſtinus epiſt. 118. *ad Ianuarium hunc in modum ſcribens*: Senſi enim ſæpe dolens, & gemens, multas infirmorum perturbationes fieri, per quorundam fratrum contentioſam obſtinationem, vel ſuperſtitioſam timiditatem, qui in rebus hujuſmodi, quæ neque Scripturæ Sanctæ authoritate, neque univerſalis Eccleſiæ traditione, neque vitæ corrigendæ utilitate, ad certum poſſunt terminum pervenire (tantum quia ſubeſt qualiſcunque ratiocinatio cogitantis, aut quia in ſua patria ſic ipſe conſuevit, aut quia ibi vidit ubi peregrinationem ſuam, quo remotiorem à ſuis, eo doctiorem factam putat) tam litigioſas excitant quæſtiones, ut niſi quod ipſi faciunt, nihil rectum exiſtiment. *Hactenus Auguſtinus.* Nec zelo horum ſuorum diſcipulorum patrocinatur ullo modo *D. Voetius*, quando loco poſtremo laudato hunc in modum παρατραγωδεῖ: *Hoc in diſquiſitionibus de obſervatione iſtorum dierum prudenter cavendum, ne Eccleſiis noſtris Belgicis in prima ſua caritate & optime conſtitutis, Gallicis præterea Scoticis, Genevenſi &c. aut præſtantiſſimis Theologis reformatis, quidquam præjudicemus, & Pontificiis erroribus non ſatis valide reſiſtamus.* Quæ verba, ut alio non ſpectant, quam ut infirmioribus conſcientiis laquei injiciantur, ita rogo *D. Voetium*, accuratius aliquanto ſequentia dignetur expendere. I. Qua fronte, blandiendo Eccleſiis Belgicis priorum ſeculorum, dicere ſuſtineat, eas *in prima ſua caritate & optime conſtitutas fuiſſe*, cum ipſe, volvendo Siſyphi ſaxum, tanquam Doctor ſingularis, noctes atque dies, cum omnibus adjutoribus (magnam partem improvidis juvenibus) laboret de iis intenſive amplius reformandis; conſtetque plurima in primitivis Eccleſiis Belgii tolerata eſſe, quæ intolerabilia proclamat hic noſter Doctor? II. Eccleſiæ Genevenſis miniſtri (qui hic præ aliis eſſent ſuſpiciendi) quam parum tanquam viri non modo prudentes, ſed etiam Chriſtiani afficiantur, quod alibi in Eccleſiis tranſmarinis quidam dies Feſti libere obſerventur, ſupra diſcere potuimus ex D. Beza, & D. Spanhemio, quibus plus defero, quam centum Didoclavii gregalibus, qui quam pręclare, per zelnm improvidum meriti ſint de Eccleſiis Anglicis & Scoticis, judicabit Orthodoxa poſteritas. III. Ergo, valide Pontificiis erroribus non potuerint reſiſtere, Chemnitius, (*videatur is parte* IV. *ſeu poſtrema Concilii Tridentini*) Zanchius, Sadeël, (eum antea vindicavimus) Junius, Rivetus, aliique plures, quod legitime diſtinguendo inter Feſta V. T. & ea quæ, ut modificata, ab Eccleſia libere ſub N. T. obſervantur, itemque inter illa, quæ docent Reformati, & quæ, per errorem, urgent

Pontificii, noluerint cum hisce hominibus, pro abrogatione quasi Festorum dierum, turbas in Ecclesia dare. Orthodoxam vero sententiam, quæ pariter nostra, breviter complexus est *Tilenus* tom. 1. Disput 44. Thes. 27. *sic loquens*: Præter Sabbathismum, septimo quoque die recurrentem, alios dies, non ad ἐθελοθρησκείαν, sed ad peculiarem Dei beneficiorum commemorationem, de communi consensu, in Ecclesia Christiana, instituere non arbitramur simpliciter illicitum. Cæterum horum dierum (*secundum modificationem hæc intelligenda sunt*) observationem ejusmodi lege sancire, quæ absolutæ necessitatis laqueum injiciat animis, & singularem quandam sanctimoniam affingat diebus illis, superstitiosum, & Christianæ libertati inimicum, esse asserimus. *Hæc Tilenus*. A cujus opinione ut non recedimus, sic non possumus non inculcare omnibus pacis studiosis ea, quæ habet Augustinus, Epistola modo laudata, sive 118. ad Januarium, *ubi sequentia leguntur*: Illa enim quæ non scripta sed tradita custodimus, quæ quidem toto terrarum orbe observantur, dantur intelligi, vel ab ipsis Apostolis, vel plenariis Conciliis, quorum est in Ecclesia saluberrima autoritas, commendata atque statuta retineri. Sicuti quod Domini passio & resurrectio, & ascensio in cælum, & adventus de cœlo Spiritus Sancti, anniversaria solennitate celebrantur. Et si quid aliud tale occurrerit, quod servatur ab universa, quacunq; se diffundit Ecclesia. *Huc usque iterum Augustinus*.

XXI. Progredior expensurus, quid existimandum sit de cœna Dominica, festis majoribus celebrari solita. Atque initio quidem in primitiva Ecclesia, quotidie Christianos convenisse ad agitandum sacrum hoc convivium, quidam instituunt colligere ex Act. 2. com. 42. quod tamen perpetuo observatum non fuit. Augustinus dicta Epist. 118. de tempore celebrandæ cœnæ Dominicæ, varias recitat consuetudines in Ecclesia apud diversos populos receptas, *inter alia hæc habet*: Alii quotidie communicant corpori & sanguini Dominico: alii certis diebus accipiunt. Alibi nullus dies intermittitur, quo non offeratur: alibi Sabbatho tantum & die Dominico: alibi tantum Dominico. Sed (*ut mox subdit*) totum hoc genus rerum, liberas habet observationes. Quod enim neque contra fidem (*inquit*) neque contra bonos mores injungitur, indifferenter est habendum. *Hæc ille*. Ut vero de infrequentia suo etiam seculo conquerebatur Chrysostomus (quemadmodum videre est *hom. 7. & 61. ad pop. Antiochenum, hom. 28. in 1. Cor. & 12. ad Hebr. & Orat. de S. Philogonio*) ita non insuper haberi debet monitum Augustini lib.

lib. de Eccleſ. Dogmat. cap. 53. hunc in modum loquentis: *Quotidie* (inquit) *Euchariſtiam accipere nec laudo nec vitupero: omnibus tamen Dominicis diebus communicandum hortor: ſi vero non frequentius, ſaltem ter in anno homines communicent.* Certe cum Apoſtolus diſerte injungat Corinthiis, ut *quotieſcunque* (ὁσάκις) *convenerint*, mortem Domini annuncient, 1. Cor. 11. 25. conſequens eſt, ſæpius quoque anno ſacram Synaxin eſſe adminiſtrandam.

Convenientiſſime autem pio huic exercitio deſtinari ipſa majora XXII.
Feſta, recte cenſuit Synodus Dordracena anni 1619. quum Can. Eccl. 63. ſic ſtatueret: *Cœna Domini ſingulis duobus menſibus ſemel, ſi fieri poteſt, adminiſtretur: & erit ex uſu Eccleſiæ, ſi ejus conſtitutio id patiatur, ut diebus Paſchatis, Pentecoſtes, & Nativitatis Domini fiat.* A qua conſuetudine cur receſſerit Eccleſia Ultrajectina, quæ ultra LXX. annos eam obſervaverat, dicere non poteſt D. Voetius, (licet conſuetudini à Synodo approbatæ cum ſuis adverſatus fuerit) eoque dicta Theſi XVI. *more ſuo ineptiendo loquitur*: De definito tempore adminiſtrationis Cœnæ Dominicæ nihil in Scriptura definitum eſt: nihil ergo hic libertati Eccleſiarum præſcribendum. Pontificii feſto (uti vocant) paſchali alligarunt: hinc factum, ut idem tempus à reformatis Eccleſiis quibuſdam retineretur, ſed tamen libere; idque ut neophytis & infirmis, qui tempori illi aſſueverant, ſeſe accommodarent, exemplo Pauli, 1. Corint. 9. verſ. 20. 24. Aliæ tamen Eccleſiæ, etiam in Belgio noſtro, nec illo, nec aliis dictis feſtis adminiſtrant. Ita ut plane adiaphorum hoc ſemper habitum ſit: nec quiſquam in hac aut illa temporis partitione & deſignatione myſticum quid quæſierit. Conſtitutiones noſtræ Eccleſiaſticæ anni 1581. ſecundo quoque menſe, ſiquidem fieri poſſit, cœnam celebrari volunt: An. 1586. additum eſt, futurum ad ædificationem, ut fiat diebus Paſchæ, Pentecoſtes, Nativitatis, ubi ratio & conſtitutio Eccleſiarum ita fert. Hoc conſilio nullæ Eccleſiæ ſe tanquam lege obligari putarunt. Sunt enim multæ, forte pleræque, quæ quater quotannis; paucæ, quæ die pentecoſtes; multæ, quæ nec die Paſchæ, nec nativitatis celebrant. Noſtra Eccleſia Ultrajectina ante quadriennium præter propter, quaternas vices, antea inæqualiter diviſas, per trimeſtres exacte diviſit, & primum diem Dominicum tertii cujuſque menſis deſignavit; quo factum, cum in diem Nativitatis cœnæ diſtributio non incideret, illum diem abrogatum, & conſequenter ipſum Chriſtianiſmum, imperiti & malevoli nonnulli blaterarent: cum de priori in Synedrio noſtro deli-

beratum non esset, multo minus conclusum. *Hæc quidem noster D. Voetius.* At quis in hac oratione pedem aut caput notet? Non quæritur, an quædam Ecclesiæ alia stata tempora in cœna Domini administranda observent? sed, an legitime & citra infirmorum scandalum, nulla plane ratione urgente, hoc cum suis asseclis *D. Voetius* potuerit suadere Ecclesię Ultrajectinæ, quæ tot per annos observaverat illud, quod Synodus tanquam laude dignum approbat? Quoniam rationem idoneam nescit *D. Voetius* reddere, quum maxime tamen requireretur, certo persuasum habeo, eum nullum alium in finem (ut ut dissimulet) hanc mutationem circa hæc stata tempora ursisse, quam ut facilius posset procurare per suos D D. Magistratus ipsorum Festorum abrogationem. Quantumvis simplex videri velit, atque à seculi artibus remotus, exploratissimum tamen habet illud, quod turbidi milites disserunt apud Tacitum An. 1. cap. 19. ex legibus seculi, *se cætera mandaturos, ubi prima provenissent.* Quæ cornicatur pro suo Præceptore Reynessius pag. 75. pili non sunt facienda. Lubens do, non simpliciter constringendam esse Ecclesiam, ut diebus Festis conveniat ad celebrandam sacram Synaxin: quum tamen Synodus Dordracena judicarit, *illud fore ex usu Ecclesiæ, si constitutio illius hoc patiatur*: atque tot per annos, hoc factitatum fuerit in Ecclesia Ultrajectina, D. Voetius cum suis, nisi Davus alter haberi velit, liquidam rationem adferre debet, cur hoc diutius non potuerit pati constitntio Ecclesiæ Ultrajectinæ? At arcana hominis subdoli consilia jam antea prodidi.

EXERCITATIO XII.

1. *An inter precandum certo gestu, & ritu, sit utendum?*
2. *Licet ritus quam maxime compositi sint adhibendi, non tamen perpetuo standum est.*
3. *Pagani stantes precari solent.*
4. *Quod tamen ratione certorum temporum, quæ Nostri Doctores observare nolunt, in primitiva Ecclesia receptum fuit, cum aliàs Christiani in genua procumberent.*
5. *Respondetur ad Psalm. 134. 2.*
6. *Simul satisfit Reynesio.*

QUi ex singularitate apud auditores suos gratiam more Pharisæorum, captant, eos docere instituerunt, inter precandum certo quo ritu, & definita corporis compositione utendum esse, speciatim convenire, ut in Ecclesia publicæ preces à stantibus fundantur: quare & sequiori sexui persuaserunt, quo tempore à verbi Ministro funduntur preces, surgere, atque stando subjicere *Amen.* Imitatione & exemplo eorum Hæreticorum, quos Damascen. lib. de Hæres. vocat *Agnoclytas*, quod nollent, quoties orarent, genu flectere, sed stantes semper precarentur. I.

Verum quidem est, eos, qui excelsum & præpotentem Deum allocuturi sunt, summa cum reverentia hoc facere debere, corpore quam decenter composito, atque imitari viros Sanctos V. & N. T, qui soliti fuerunt præcipuas corporis partes ita moderari, ut ipse gestus tum attentionem, tum reverentiam erga Divinam majestatem convenienter argueret. Interim hic sua libertate gaudet Ecclesia, modo ea non excedat terminos Christianæ modestiæ: nec ulla certa lege est definitum, quinam ritus inter precandum adhiberi debeant. Genibus incumbentes orarunt Christus, *Luc.* 22. 41. Paulus, *Act.* 20. 36. Stephanus, *Act.* 7. 60. Petrus, *Act.* 9. 40. Leprosus, *Marc.* 1. 40. Salomon, 1. *Reg.* 8. 54. Tyri incolæ, *Act.* 21. 5. In faciem suam prociderunt Christus, *Matth.* 26. 39. *Marc.* 14. 35. Moses, *Deut.* 9. 18. Moses & Aaron, *Num.* 16. 22. Josua *Jos.* 5. 14. Viginti quatuor seniores, *Apoc.* 4. 10. Jacentes orarunt, Ezechias, *Ies.* 38. 2. Jacob, *Genes.* 49. David, 2. *Sam.* 12. 16. Stantes iterum precati fuerunt, Christus, *Ioh.* 11. 41. Publicanus, *Luc.* 18. 13. & Pharisæi, similesque hypocritæ, *Matth.* 6. 5. Perpetuo vero hic cordi primæ partes concedi debent, atque, si licuit dicere Cypriano lib. de Orat. Dom. ratione vocis, *Est Deus non vocis, sed cordis auditor*; dicere quoque possumus, Deus non est gestuum horum illorumve, sed solius cordis serius observator. II.

Mirum vero Christianis per pretiosum Christi sanguinem in libertatem assertis, injungi, ut stantes precentur, quum hoc ipso corporis gestu, Gentiles Deos suos venerari consueverint. Quod patet, vel ex solo Martialis loco, lib. 12. Epigramm. ab aliis ad hoc probandum sæpius adducto; III.

Multis dum precibus Iovem salutat,
Stans summos resupinus usque in ungues

Æthon. Nec est, quod Reynessius pag. 85. hoc nomine sibi gratuletur, quasi præter Martialis Æthonem, alterum proferre non potuerim, adeo ut pro sua verecundia eum, ex eodem Poëta, mihi quoq; ut *pedentem* objiciat. Solo hoc Martialis loco adducto, Gentiles Deos suos stantes veneratos fuisse, probat quoque promus condus ille Antiquitatis Brissonius lib. 1. de Form. Ne vero Reynessius existimet, me aliorum Scriptorum autoritate destitui, en Pindarum, qui ut Isthm. od. 6. orantem exhibet Herculem, ita hæc præmittit:

Τὸν μὲν ὀῤῥινῶ λέοντος
Στάντα κελήσατο νεκταρέαις
Σπονδαῖσιν ἄρξαι καρτεραίχμαν
Ἀμφιτρυωνίδαν.

Sequuntur deinde preces, quibus conceptis:

Ὣς ἄρα εἰπὼν αὐτίκα
Ἕζετο.

Atque hunc Gentilium ritum fuisse, visumque primævis Christianis abominabilem, testis potest esse vel solus Tertullianus, qui ut libr. de Orat. cap. 12. varios precantium ritus, utpote Paganismum redolentes, notat; ita apud eum legas: *Item quod aßignata oratione aßidendi mos est quibusdam,* &c. & paulo post: *Porro quum perinde faciant nationes, adoratis sigillaribus suis residendo,* &c. Solent quippe residere, postquam stantes orassent. Atque Christianos non consuevisse stantes orare, testis quoque est Augustinus, ab ipso Reynessio pag. 89. adductus. Ut enim lib. pro cura Mort. cap. 5. varios precantium ritus notat; ita hunc omittit. Verba hęc sunt: *Orantes de membris corporis sui faciunt, quod supplicantibus convenit, cum genua figunt, cum extendunt manus, vel etiam prosternuntur solo.*

IV. Christianis vero solenne erat, ordinario Deum genibus flexis venerari, seu, ut Tertullianus loqui amat *de geniculis adorare.* Unus Eusebius sit instar omnium testium: Is lib. 5. cap. 5. de Christianis agens, qui in legionibus Romanis sub M. Aurelio Imp. stipendia merebant, dicit eos *in procinctu, in ipsaque acie, genu flexo, in terram usque (qui nostrarum precationum proprius mos est,* τὸ οἰκεῖον ἡμῖν τῶν εὐχῶν ἔθος*) ad supplicandum Deo fuisse conversos.* Eximii ab hoc ritu fuerunt dies Dominici, & dies Pentecostes, quibus (ut supra, alia occasione notatum fuit) Christiani stantes Deum venerari solent. Rationem reddit Author Quæstionum, quæ vulgo Justino Martyri tribuuntur, siquidem sic legitur

qu. 115.

qu. 115. *Quod vero die Dominico genua non flectimus, signum est & designatio resurrectionis*, & paulo post: *In Pentecoste genua non flectimus, quoniam pari est cum die Dominico potestate.* Qui hic dissentiunt, si dicant se ad Christianæ Ecclesiæ antiquitatem primęvam (alias neque pręcepto Christi, neque liquida ratione ulla, suffultam respectu hujsuce ritus) componere, rationem sufficientem reddant, cur Christiani debeant, die Dominico stantes, invocare Deum, neutiquam vero salva conscientia ab iis agitari possint dies Festi, tot per secula, tacito Ecclesiarum, qua Orientalium, qua Occidentalium, consensu, recepta, atque quam devote (cæterum iis conditionibus, quas suo loco proposuimus) celebrata? Nisi forte his ipsis placeat revocare in usum rationes, in primitiva Ecclesia receptas, de quibus alibi prolixius agimus.

Pro certo atque definito quasi ritu à precantibus observando, urgeri V.
quidem hæc solent ex Ps. 134. 2. *Attollite manus vestras sancte, & benedicite Deo.* Sed *primo* sublatio manuum nihil commune habet cum statione. *Deinde* metonymice, sive per metonymiam adjuncti, Scriptura per sublationem manuum solet intelligere ipsam precationem, quam sæpe, non tamen semper, aut ordinario, multo minus vi certi alicujus pręcepti, sublatio manuum comitari solet. Inde dicitur Psal. 88. 10. *Expando ad te manus meas.* Thren. 3. 41. *Tollamus corda nostra cum manibus ad Deum, qui est in cœlis.* 1. Tim. 2. 8. *Velim igitur viros precari in quovis loco, puras manus attollentes absque ira, & disceptatione.* Ad quem locum sic commentatur *Antonius Fayus, Theologus Genevensis, atque Theodori Bezæ conjunctissimus Collega*: Unde licet etiam animadvertere, quæ fuerit veterum quorundam præpostera cautio, qui certis temporibus nefas esse putabant, si quis orasset de geniculis. Nam geniculationem dicebant illis convenire, qui pœnitentes essent: stationem illis, qui essent à peccatis absoluti: diebus Dominicis, & ab ipso Paschate ad Pentecosten, nefas putabant orare genibus flexis: Illo autem tempore stantes orabant: unde stationum nomen manavit. Nihil autem aliud erat statio, (*hac suo loco relinquimus, nos enim aliud quid existimamus de antiquorum Christianorum* Stationibus, *ut alibi cum Deo docebimus*) quam actus corporis, quo orantes in Sacris cœtibus stabant: quod fiebat pręcipue Dominica die, producta oratione nonnunquam ad vesperam usque; item quarta & sexta feria, id est, diebus Mercurii & Veneris. Atqui hæc omnia ad libertatem Christianæ ecclesiæ fuerunt examinanda & revocanda. Nam prisci fideles modo stantes orabant, ut publicanus

Lucæ

Lucæ 18. modo jacentes, ut Jacob, Genes. 49. modo in genua prostrati, ut Christus, Stephanus, & Apostoli. Denique in externis hujusmodi gestibus non ponebant primi Christiani ullam precationum vim. Summa autem eo redit; ut quæ ad ædificationem pertinent in publicis cætibus procurentur honestè & decorè. *Hactenus Fayus.*

VI. Audio quidem Reynessium dicentem, se non improbare consuetudinem eorum, qui sedentes precantur, cæterum melius esse, ut in publico, quis aut stando, aut in genua procumbendo, precetur. Sed hoc probare deberet. Act. 9. 40. & Eph. 3. 14. quæ loca in margine notantur pag. 90. solummodo genuflexionis fit mentio. Nec constringere me potest authoritas Josephi Halli, Theologi alias egregii. Certe Domini Præcisiani hic potius audire deberent Tertullianum: nam eum quoque pertinere ad Patriarchas Præcisismi, alibi probavi. At Tertullianus l.d. sive lib. de Orat. cap. 12. pronunciat, omnia illa esse *vana, quæ fiebant sine ullius, aut Dominici, aut Apostolici præcepti authoritate.* At cedo præceptum, ubi in publico jubeamur precari vel stantes, vel genua flectentes.

EXERCITATIO XIII.

Non est insurgendum in Ecclesias Orthodoxas, si alio, quam Præsbyteriali, regimine gaudeant.

1. *Quam Theologos dedeceat* πολυπραγμοσύνη, *maxime si ea suadeat expendere aliarum Orthodoxarum Ecclesiarum regimen.*
2. *Ex publicis Ecclesiarum Orthodoxarum confeßionibus docetur, quod, ratione rituum diversorum, nulli molestiæ sint creandæ.*
3. *Quanquam Episcopi non sunt distincti à Præsbyteris, alicubi tamen Episcopalis potestas consistere potest cum Orthodoxia.*
4. *Speciatim agitur de Episcopis Anglicanis.* Nuperis turbis *eorum potestas abrogari commode non potuit.*
5. *Nec culpandæ illæ Ecclesiæ, si modo Orthodoxæ, in quibus occurrunt Inspectores.*
6. *Nec & illæ quoque in quibus notatur perpetuus Senatus Ecclesiasticus.*
7. *Quam D. Doctor Gisb. Voetius hac in parte modestiæ & veritatis fuerit oblitus.*

I. Quant-

QUantopere Deo displiceat ἡ πολυπραγμοσύνη, maxime, si Theologus, aut verbi Divini minister, eidem instituerit vacare, alibi notavimus. Deo vero displicere cum maximè, inde manifestum est, quod expresse Apostolus Petrus 1. Ep. 4. 15. *homicidis*, & *maleficis* (τοῖς κακοποιοῖς) conjungat *alienarum rerum inspectorem*, seu τὸν ἀλλοτριοεπίσκοπον. Inter τοὺς ἀλλοτριοεπισκόπους vero primo loco referri merentur illi, sive Pastores, sive Theologiæ Doctores, qui, coram promiscuis auditoribus, sub censuram, acerrimam sæpe, aliarum Ecclesiarum (consentientium licet in dogmatibus fidei) Ecclesiasticum regimen, pro ratione status reip. immutabile, illud traducendo, vocare sustinent. Qui, si in Academia doceant, viderint quot parasangis ab earum non minus destructoribus, quam publicis turbonibus distent. Si enim V. C. Professor Politices, qui vivit sub Aristocratico regimine, apud adolescentes, à quibus auditur, identidem, atque sæpe ad ravim usque, detonet verius quam declamet in regimen Monarchicum, censeri debeat peregrinos studiosos, sub Rege viventes, tacite incitare, ut domum reversi turbas dent, laborentque regium jugum, velut libertati grave, excutere; multo magis (quod videatur authoritate præpollere, atque consueverit per Scripturam conscientias arguere) insimulandus Theologiæ Doctor, si V. C. sic instituerit tum pro lectionibus, tum in Disputationibus commendare Ecclesiarum Belgicarum regimen, ut simul carbone notet sive Ecclesiæ in Palatinatu, sive Anglicanæ, considerandæ ante hodiernum regimen, sive Hungaricæ, aut Transylvanicæ regimen, ordinatum pro politici regiminis ratione. Imo, si idem Doctor, apud improvidos, & quorumvis capaces, adolescentulos, eo usque progrediatur, ut occasione ordinis circa vocandos Pastores in sua provincia recepti, insurgat in Jus Patronatus, per universam Frisiam, atque Ommelandiam receptum, & à Synodo Dordracena anni 1619. can. 5. Ecclesiast. admissum, *quatenus ad ædificationem usurpari potest*, *sine fraude aut dispendio Ecclesiæ Dei*, *atque ordinis Ecclesiastici*, illudque condemnet, (ut ut folia ficulna, quibus se tegat, sine numero contexat) censeri debet non modo ἀλλοτριοεπίσκοπος, verum etiam turbonum antesignanus, qui doceat suos Auditores, (utinam experientia non foret testis!) ἀκίνητα κινεῖν, atque, quo videantur Doctores singulares, & non frustra talibus Præceptoribus operam dedisse, I.

 non

non minus Ecclesiam, quam remp. turbare. Certe, sic Theologiam Genevæ non docuerunt Calvinus, Beza, Sadeël, Fajus, Turretinus, Deodatus, &c. nec Heidelbergæ, Olevianus, Boquinus, Ursinus, Zanchius, Sochnius, Kimedoncius, Reuterus, Paræus, Coppenius, Scultetus, Altingius, &c. nec Leydæ, Capellus, Figuræus, Sturmius, Danæus, Trelcatii, Junius, Gomarus, Kuchlinus, Polyander, Walæus, Rivetus, Thysius, Triglandius, Spanhemius, &c. Interest vero non minus reipubl. Fœderati Belgii, quam Ecclesiarum in eo occurrentium in communi, hæc Theologiam docendi ratio, quieti Ecclesiæ & reip. prægravis, tempestive (ne graviora per eam excitentur incommoda) in ordinem redigatur. Quod quandiu non fit, non minus ipsi Belgæ, quam peregrini deberent moneri, temere suos Theologię candidatos non ablegent ad eam Palæstram, cui non minus ab hac Theologiam docendi methodo, (proxeneta interveniente stolido, & imprudente, cęterum amaro zelo, cornua assumente per favorem plebejum) captatur gloria, quam ab omnigenis litibus, ad eandem obtorto collo pertractis: quum tamen secundum D. Schotanum, illum pientissimum Ultrajectinæ Ecclesiæ atq; Academiæ Theologum, tempestive à Deo evocatum, in concione ad dictum Petri locum, præ aliis ἀλλοτελοεπίσκοποι haberi debeant, *qui se miscent alienis rixis & discordiis, & non accedunt, ut mitigent animos, sed tantum oleum camino addant.* Nec hos πολυπραγμοσύνης Doctores quicquam juvat Reynessius pag. 93. & seqq. Dato enim Ecclesiasticum regimen jure Divino definitum esse; non tamen nævi in aliis Ecclesiis, ratione regiminis Ecclesiastici duntaxat dissentientibus, acerbe sunt traducendi ab iis, qui in libero quoque Belgio vivunt. Nam concesso quoque hosce Liberios non intendere Ecclesias illas turbare, dum tamen contra earum regimen tonant, animum addunt iis, qui hoc agitant. Imo, cum inter studiosos Auditores sæpe occurrant capita anomala, & fastuosa, via iis ostenditur, qua se possint tollere humo. Certe, qui ex admonitione Apostoli Eph. 3. pręsumpserint ἀληθεύειν ἐν ἀγάπῃ, moderatiores erunt.

II. Ne vero videar invectivam concionem meditari, omnino existimo, hanc esse rationem Ecclesiæ militantis, ut non possit ubique locorum iisdem astringi ritibus. Quemadmodum enim hac ratione temperata sunt à sapientissimo Deo hominum ingenia, ut non possint in omnibus locis admittere eundem regiminis politici modulum: ita ubique quoque in Ecclesia, ob diversum reip. statum, non potest urgeri eadem regiminis

regiminis Ecclesiastici, secundum eosdem ritus, forma. A Paulo relicta nobis fuit hæc generalis regula 1. Cor. 14. vers. ult. *Omnia decenter & ordine fiant.* Quam considerans Calvinus recte dicit: *Hinc colligimus perpetuam doctrinam, quem in finem dirigenda sit Ecclesiæ Politia. Dominus externos ritus ideo in libertate nostra reliquit, ne putaremus cultum ejus illis inclusum. Sed interea non permisit nobis vagam effrænemque licentiam; sed cancellos, ut ita loquar, circumdedit: vel certe ita moderatus est libertati, quam dabat, ut tamen æstimare ex ejus verbo liceat, quid rectum sit.* Pro æqualitate vero universali, quoad ritus, ut inde incipiam, in omnibus Ecclesiis Reformatis obtinenda, neutiquam digladiari, multo minus apud improvidos adolescentes classicum canere convenit. Apprime probanda censeo quæ habent fratres Bohemi in sua Confessione cap. 15. *ubi sic loquuntur*: Docent deinceps, ne ob ceremoniarum, consuetudinum, & rituum discrimina, quæ in variis Ecclesiis inter Christianos videre est, nec reclamant aut officiunt pietati, alii in aliis offendantnr, aut se vicissim contemnant, oderint & persequantur. Nec etiam, sectas aut seditiones excitantes, se ab Ecclesiæ unitate alienent & distrahant, cum nunquam in Ecclesiis eædem fuerint, nec nunc quoque sint. Quod quidem etiam & Patrum Decreta palam ostendunt, Dist. 12. capite Scit. Scit Sancta Romana Ecclesia, quod nihil obsunt saluti credentium, diversę pro loco & tempore consuetudines, si illis Canonica non obstat authoritas. Cuique autem in Ecclesia ad pacem conscientiæ suffecerit, si uno omnes Christi fideles Spiritu præditi sint, hoc est, si in doctrina & fide consentiant. Qui enim Spiritum Christi non habet, ut Apostolus dicit, hic non est ejus. Qualescunque tandem ritus, ceremonias aut traditiones observet. *Hactenus confeßio Bohemica.* Nec alia mens est Ecclesiarum Helveticarum, quando *ita decernunt in sua Confeßione cap.* 27. Quod si in Ecclesiis dispares inveniuntur ritus, nemo Ecclesias existimet, ex eo esse dissidentes. Socrates, impossibile fuerit, inquit, omnes Ecclesiarum, quę per civitates & regiones sunt, ritus conscribere. Nulla religio eosdem ritus custodit, etiamsi eandem de illis doctrinam amplectatur. Etiamsi qui ejusdem sunt fidei, de ritibus inter se dissentiunt. Hæc ille. Et nos hodie ritus diversos in celebratione cœnæ Domini & in aliis nonnullis rebus habentes in nostris Ecclesiis, in doctrina tamen & fide non dissidemus, neque unitas societasque Ecclesiarum nostrarum ea re discinditur. Semper vero Ecclesię in hujusmodi ritibus, sicut mediis, usę sunt libertate. Id quod nos hodie quoque facimus. *Huc usque*

fratres Helvetii. Quis vero hæc publica Ecclesiarum Orthodoxarum testimonia, non præferat judicio unius alicujus Theologi, clamosi licet & celebris?

III. Imo (ut accedam etiam ad regimen Ecclesiæ) quis femur non feriat, quod quidam Theologi in Belgio, eo tempore, quo non minus Anglia, fortunata ante paucos annos insula, bello intestino concutiebatur, quam Ecclesia graviter affligebatur, instituerint scribere & detonare in regimen Episcopale? quo licet melius detur, intererat tamen Ecclesiæ ejus loci, illud antea non abrogari, quam publica authoritate Regis & Parlamenti introductum atque stabilitum esset moderamen Præsbyteriale. In ea sum, atque semper fui, sententia, secundum Scripturas Nov. Test. nullum discrimen intercedere inter Præsbyterum & Episcopum, multo minus hunc illo superiorem esse, neutiquam autem huic vindicari posse aliquid secularis potestatis; adhoc existimo regimen Præsbyteriale, quale in Ecclesiis Belgicis receptum est, juri Divino per omnia consentaneum esse: interea tamen non putarim, tuto insurgi posse in Episcopalem dignitatem, ob conditionem reip. receptam, si Orthodoxa religio cum eadem non modo conspiret, sed tuto quoque subsistere queat. Concedo lubentissimo animo Reynessio, veritatem Orthodoxam non esse premendam metu turbarum: cæterum late scio distare politiam Ecclesiasticam à fundamentalibus fidei dogmatibus: Æque atque latissima differentia intercessit inter Ambrosii & Augustini Episcopatum, & modernorum Episcoporum in Papatu. Adhoc, cum secundum Salomonem *sit tempus silendi, & tempus loquendi*, Eccles. 3. 7. contendo non semper tutum esse, vitiosissimum licet, Ecclesiæ regimen reformare velle; cum sæpe simul laborare debeat Orthodoxia. Denique diverso quoque modo erronea doctrina argui potest. In Thesi multa bene docentur, quæ in Hypothesi minus convenienter proponuntur. Probo omnino, ut Orthodoxus Theologiæ Professor propugnet Presbyteriale regimen, & æqualitatem ministrorum: sed ut simul speciatim stylum suum dirigat adversus fratres, arguendo quasi Episcopatum Anglicanum (hoc factum à Voetio & sequacibus) aut regimen Ecclesiæ Palatinæ, neutiquam est consultum. Maxime si hoc fiat secundum specialissima capita, odio excitando duntaxat servientia. Quantum vero profuerint Voetii libelli, contra regimen Ecclesiæ Anglicanæ antea vulgati, dies docuit. Quod placuit Molinæo, Theologo summo, Epist. 1. ad Episcop. Winto-

nien-

niensem, mihi non displicet. *Verba viri incomparabilis hæc sunt*: Dixi in Novo Testamento voces Episcopi & Presbyteri perinde accipi, sed non putavi inde imminui dignitatem Episcopalem, cum locutus sim de solo nomine, non de solo munere, habeamque consentientes, præter præsbyterum Hieronymum, celeberrimos Episcopos Veteris Ecclesiæ, Chrysostomum, Ambrosium, Theodoretum, qui non putaverunt sibi fraudi esse, aut per hoc de sua dignitate quicquam detrahi, si voces Episcopi & Presbyteri primitus eodem sensu usurpatas fuisse crederetur. *Hæc Molinæus.* Cui sententiæ eo libentius subscribo, quod ipse ὁ πάνυ Salmasius, à veritate expugnatus, fateri cogatur, mox à temporibus Apostolorum, distingui cœpisse Episcopum à Præsbytero, tanquam eodem superiorem. Ita enim loquitur sub nomine Walonis Messalini latitans pag. 7. *Trapezitici* (inquit) *Fænoris scriptor*, &c. *nusquam negarunt antiqua etiam tempora discrimen illud inter Episcopos & Præsbyteros agnovisse, qui sciunt rem esse antiquißimam, ut duo hi ordines in Ecclesia fuerint distincti, si excipiantur Apostolica tempora, quorum ævo nullum constat eorum ordinum fuisse discrimen.* Eoque existimo, injuriam factam esse Rev. & Celeberrimo D. Maresio, Collegæ plurimum honorando, ab illis, qui in illum subornarunt maledicum tenebrionem, ut duobus libellis (cæterum alienis exuviis indutus) in eundem debaccharetur, quod anno 1648. d. 7. Junii sub limitatione affirmative respondisset ad hanc quæstionem: *An inter Ecclesiæ Pastores poßit dari ordo aliquis dependentiæ, quod ad externam saltem directionem, & politiam?* Pariter utroque pollice probo sequentia ejusdem verba, *proposita Th. 4. ad dictam quæstionem*: Ut his suppositis (*inquit*) quæstioni propositæ satisfaciam, non animo, vel consilio, impugnandi aut improbandi eam formam regiminis, quæ obtinet in Ecclesiis Reformatis Galliæ, Scotiæ, & Belgii, quam è contrario suspicio ut simpliciorem, & firmius munitam contra molimina Ambitionis & *typhi sæcularis*, uti olim dicebatur à Patribus Africanis, sed excusandi, ac vindicandi ab Independentium calumniis ex Charitatis Christianæ officio alias Ecclesias Orthodoxas, per Helvetiam, Germaniam, Poloniam, Hungariam &c. collectas, quæ aliquantisper deflectunt ab omnimoda illa æqualitate, & ἰσοτιμία, Pastorum, saltem quoad externam directionem & politiam, suosque habent Superintendentes, Inspectores, Seniores, Pastores, Episcopos, cætuum Ecclesiasticorum Præsides perpetuos, &c. censeo jure Ecclesiastico, & positivo, quod non

cum iis quæ ſunt juris divini, & ad εὐταξίαν, perſonis, locis, temporibus magis convenientem, talem ordinem dependentiæ poſſe retineri citra ullam vel ἀταξίας, vel Tyrannidis, in Eccleſiam introductę notam, quam Angli turbones, dum Hierarchicorum ſuorum nimis inſolentem faſtum merito deteſtantur, tali ordini inuſtam vellent. Nam primo, noſtri Theologi ſemper concesſerunt Petro aliquem primatum ętatis & ordinis poſſe tribui, modo juriſdictione & poteſtate illi inferiores non eſſent cæteri Apoſtoli. Quapropter non ſtatim evertit eſſentialem omnium paſtorum æqualitatem, accidentalis aliqua diſtinctio ordinis & εὐταξίας gratia, pręſertim cum natura ita fere ſit comparatum, ut in uno quoque rerum genere detur aliquod excellentiſſimum, & primum, cui, ſponte quaſi ſua, cætera faſces ſuos ſolent ſubmittere. Armenta ultro robuſtiorem ex ſeſe taurum ſequi amant. *Hactenus ille.* Quibus verbis quum Rev. D. Collega videatur innuiſſe ad ſummum, alicubi, ubi ſtationem ſuam Eccleſia Orthodoxa habet, ea ratione ordinatam eſſe remp. ut non poſſit ipſa Eccleſia eſſe ſalva, quin inter Miniſtros ipſius quædam notetur inæqualitas; etenim nefas eſt, talibus Eccleſiis inſultare, flagitioſum vero, monere adoleſcentes, qui aliquando Chriſti doctrinam in illis annunciabunt, qua ratione debeant everſum ire illa, cum quibus harum Eccleſiarum incolumitas longo tempore conſpiravit. Optarem quidem in omnibus Eccleſiis Orthodoxis æqualitas æque locum habere poſſet, atque in Eccleſiis Gallicis & Belgicis conſtantiſſime obſervatur! Quum enim jam anno 1558. Lutetiæ Pariſiorum haberetur Synodus Gallicarum Eccleſiarum, inter alios canones Eccleſiaſtici regiminis hic ſtabilitus: *Ne quis Miniſtrorum principatum inter Collegas ullo modo uſurpato.* Ad hoc, quum Phalaris alter, ſeu dux Albanus, in Belgicas Eccleſias, omniaque earundem membra igni ferroque graſſaretur, Belgicarum Eccleſiarum miniſtri anno 1570. Synodum Embdæ agitarunt, in qua unanimi ſuffragio hic Canon conſtitutus fuit: *Nulla Eccleſia in alias, nullus miniſter in miniſtros, nullus ſenior in ſeniores, nullus diaconus in diaconos primatum ſeu dominatum obtinebit, ſed potius ab omni occaſione cavebit.* Quem Canonem poſtea probarunt Synodi Nationales, habitæ Dordraci, Hagæ-Comitum, & Medioburgi. At non placet Deo, omnibus Eccleſiis hunc perfectionis gradum largiri, quemadmodum non placuit ei hactenus, Eccleſiis Gallicis Orthodoxum Magiſtratum concedere. Novi quidem à Tertulliano jam olim, exhortat. ad Caſtit. cap. 7. dictum eſſe: *Nulla neceſſitas excuſat, quæ poteſt non eſſe neceſſitas: dicam,*

nos

nos omnes Deus ita voluit esse dispositos, ut ubique sanctiones ejus obeundi sit disciplina. Interim, multum interest inter ea, quæ concernunt officium hominis Christiani privatum, atque illa, quæ pertinent ad Ecclesiasticum ministerium, ex permissione Magistratuum, publice in Ecclesia obeundum. Hoc in casu semper cogitandum, Ecclesiam esse in rep. non remp. in Ecclesia, atque nihil tentandum esse, quod Magistratuum animos alieniores reddat ab Ecclesia; prȩterea, neutiquam Aaronem Mosi, aut regimen Ecclesiȩ, legibus reip. antiquis & inveteratis, iisque in quas solenniter jurant Magistratus, adversari posse. Si enim laudanda fuit prudentia Theologorum Belgicorum (probare eam videtur ipse Dn. Voetius in Disp. Theol. Miscell. habita 24. May 1656. Th. 14.) quod in Synodo Hagæ-Comitana anni 1586. art. 34. consenserint in sessionem delegatorum Magistratus in quovis conventu Synedrii, quum inter dissensiones Licestrenses, vix alia ratione salvam præstare possent Ecclesiam; quis non probet pariter modestiam eorum Theologorum, qui malunt, pro ædificatione Ecclesiȩ, potius acquiescere qualicunque regimini, quam, cum prȩsenti Ecclesiæ periculo, laborare pro introducendo illo regimine, quod Scripturȩ tum maxime consentaneum, tum simplicissimum esse videtur? Prȩterea, quis non indignetur iis Theologiæ Doctoribus, qui ea instillent improvidȩ juventuti circa regimen Ecclesiasticum, quȩ non possint ad praxin revocari citra commotionem non minus Ecclesiȩ, quam Reip.? Convenienter Gerson in Discept. de Mendac. & illius propriet. apud Goldastum tom. 2. de Jurisd. Imper. pag. 1600. *Præclare* (inquit) *dictum est à quodam, Resp. vel Ecclesia non regitur per si: sed nec solo dictamine speculativæ vel imaginariæ rationis gubernatur, executio requiritur in practicatione operis, quantum res humanæ pro locis, temporibus, & personis, patiuntur.*

Quod in genere hactenus dixi, speciatim velim notati de regimine IV. Episcopali, eo maxime, quod ante infelices hosce motus in Anglia fuit receptum. Regimen Præsbyterianum agnosco eodem esse perfectius: non putarim tamen durius exagitandum fuisse illud regimen, (minime à Trans-marinis) quocum & ratio regni & Orthodoxia Ecclesiæ amice conspirabant, maxime quod complures Episcopi, speciatim *Cramerus*, *Latimerus*, *Ridleus* &c. orthodoxam reformationem sanguine suo obsignassent, aliique prȩclare meriti essent de vindicanda Orthodoxia adversus Pontificios, (inter hos prȩ cȩteris nominandus magnus ille *Iuellus* Episcopus Sarisburiensis) omnes autem longe distarent à personatis in

Papatu

Papatu Epiſcopis. Certe ipſe Calvinus, ordinator regiminis in laudatiſsima Eccleſia Genevenſi, anno 1554. author fuit Regi Poloniæ, ut non modo Epiſcopos conſtitueret in quavis provincia, verum etiam ſuper illos Archiepiſcopos. Verba illius, *prout occurrunt Ep. 149. hæc ſunt:* Vetus quidem Eccleſia Patriarchias inſtituit, & ſingulis etiam provinciis quoſdam attribuit Primatus, ut hoc concordiæ vinculo melius inter ſe devincti manerent Epiſcopi. Quemadmodum ſi hodie illuſtriſsimo Poloniæ regno unus præeſſet Archiepiſcopus, non qui dominaretur in reliquos, vel jus ab illis ereptum arrogaret; ſed qui ordinis cauſſa in Synodis primum teneret locum, & ſanctam inter collegas ſuos & fratres unitatem foveret. Eſſent deinde vel provinciales, vel urbani Epiſcopi, qui peculiariter ordini conſervando intenti forent. Sicuti hoc natura dictat (N. B.) Unum ex ſingulis collegiis deligendum, cui pręcipua cura incumbat. *Hæc ille.* Perſuaſum quidem vellet Reyneſsius pag. 100. pro ſuo candore, locum hunc Calvini fide minus bona à me productum eſſe: ſed provoco ad inſpectionem libri, eoque ne ſycophanta quidem noſter integrum Calvini locum exhibere ſuſtinuit. Ita Calvinus arguit hierarchiam Papanam, ut ſimul Regem Poloniæ (quorſum enim cæteroquin ad eum ſcriberet?) doceat, qua ratione conſtitutis inter Eccleſiæ miniſtros gradibus, Eccleſiam reformare poſsit? Calvino ὁμόψηφος eſt ſummus illius amicus & ſucceſſor Beza: qui ut Pręsbyteriale regimen propugnavit adverſus Saraviam, ita non modo interiorem amicitiam coluit cum Edmundo Grindallo Epiſcopo Londinenſi; verum etiam (videatur *Bezæ Epiſt. octava*) agens apud eum de ratione, qua ſuperfluæ cęremonię Eccleſia Anglicana exterminari poſſent, tantum abeſt ut conſilium ſuggeſſerit de abroganda Epiſcopali dignitate, amplius commendat (habita ſcil. ratione Anglię) *tot doctiſsimos & religioſiſsimos Epiſcopos Eccleſiæ Dei.* Similiter Abrahamus Sculterus Theologus Heidelbergenſis anno 1620. non modo dedicavit ſuas Delitias Pragenſes Arthuro Lakeſio, Epiſcopo Bathonio-Wallenſi, verum etiam Epiſtolam Dedicatoriam hoc voto obſignat: *Vale Præſul venerande, & tecum totus Britannicorum Epiſcoporum chorus.* Ne dicam de Frederico Spanhemio, qui quum Genevę adhuc Theologiam doceret, anno 1638. tertium Tomum Dubiorum Euangelicorum dedicavit *Reverendiſsimo Ampliſsimoque Præſuli Iacobo Vſſerio Archiepiſcopo Armachano, totius Hiberniæ primati.* Utq; univerſo orbi pateret, quid ſentiret de Reformato Anglorum Epiſcopatu, non dubitavit in Epiſt. Dedicat. ſic loqui:

loqui: *Sacrum ſtare munus illud* (NB.) *ad quod te Divina bonitas evexit, per ſe magnum eſt & ſplendidum, ſed cui major à te dignitas accedit.* De Zanchio, Celeberrimo Theologo Heidelbergenſi, nihil dico, quum conſtet, eum, quicquid nonnulli in adverſum excipiant, ordini Epiſcopali, ut Reformato, faviſſe, prout patet ex Confeſſ. illius cap. 25. art. 21. quo eo uſque etiam procedit, ut dicat ſe non diffiteri, *Epiſcopos, qui ſimul etiam Principes ſunt, præter autoritatem Eccleſiaſticam, ſua etiam habere jura politica, ſecularesque poteſtates,* &c. Fateor quidem, Orthodoxos Theologos, quos produxi, Epiſcopatum non facere juris Divini (nec ego quoque unquam fecero) interim tamen & hinc liquet, eos per omnia infeſtos non fuiſſe ipſi ordini Epiſcopali, quum tam honorifice ſentiant de conſortibus, qua tali. Quæ in adverſum oggannit Reyneſſius pag. 101. ultro in fumum abeunt. Non diffiteri volo, quoſdam ex Epiſcopis Anglicanis, ſua prærogativa fuiſſe abuſos, atque forte ante fatales, eoſque nuperos, motus, quædam deſignaſſe, quæ cum Orthodoxia minus commode conciliari potuerint. Sed, an propterea, quum non ſuppeteret ratio, qua Eccleſia perfectiori regimini poſſet committi, oportuit laborare, ut propter paucos Epiſcopos minus convenienter compoſitos, Tranſmarinorum quoque Theologorum arietes advocarentur, adverſus Poteſtatem Epiſcopalem? Pro dolor! forte amplius quam unus in Belgio invenitur Theologus, in quo, per remiſſiorem diſciplinam, aliquid ſeveriori quoque nota dignum obſervetur: neutiquam tamen putaverim, propterea Presbyteriis, & Claſſibus, multo minus Synodis moleſtias eſſe exhibendas. Fuerint forte aliqui in hoc regno Epiſcopi ex parte ἄτακτοι, variiſque vitiis deformati, quid tum? Plures notati fuerunt pii atque eruditi. Certe D. Spanhemius loco jam dicto, ſive anno 1638. non dubitavit ita loqui: *Quamvis omnia illa regna, quæ Sereniſſimi & Potentiſſimi Monarchæ Veſtri ſceptro obnoxia ſunt, abundent Præſulibus eruditiſſimis, & Theologis ſummis,* &c. Inter quos Præſules putaverim haut poſtremos potuiſſe haberi, Abbotum, Davenantium, Hallum, Mortonum, Prideauxium, atque quem primo loco nominare oportuit, τὸν πάνυ D. Uſſerium, nunc ἐν τοῖς ἁγίοις, licet de illius laudibus quid delibatum ſit per Spanhemium l. d. Approbarem virorum zelo æſtuantium conatum pro introducendo regimine Presbyteriali, ſi modo opportuno tempore hoc egiſſent: at, dum laborarunt de evertendis Epiſcopis, priuſquam alterum regimen foret ſtabilitum, procurata fuit ἀναρχία,

quæ non minus noxia solet esse Ecclesiæ, quam Reip. Atque utinam ingenia eorum, qui præ aliis hoc egerunt, in vulgus nimis nota non forent! usque adeo, ut de iis judicium ferre ausit Mercurius Batavus superioris anni 1655. pag. 25. Vult quidem Reynessius pag. 101. me consulere Honorium Reggium, docentem, quam intolerabile ante motus Anglicanos regimen Episcopale fuerit. Sed ille historicus apud me non est Authenticus: novimus è qualibus authoribus farraginem illam historicam concinnarit, &, Deus novit, quorum instinctu. Tempus, quod veritatem peperit, multa detexit, & plura deteget. Interim statuo, non uno modo quosdam in Anglia Episcopos abusos fuisse sua potestate: & plurimos viros vere pios justo Zelo adversus hos abusus commotos fuisse. Utinam tamen hi observassent aureum Calvini monitum, quod occurrit ep. 8. *Sunt quædam* (inquit) *vulnera, quæ attactu magis recrudescunt, quiete melius & oblivione sanantur.*

V. Ut existimo, non esse declamandum ab Academico Theologiæ Professore in regimen Episcopale, si alicubi cum Orthodoxa religione conspiret; ita non putarim quoque eundem inclementer dicere debere Superintendentibus, ordinis gratia in Ecclesiis aliquibus Reformatis constitutis, ut invigilent conservationi & propagationi purioris doctrinæ. Illi siquidem parum, aut nihil, distant sive à Synodi Præsidibus, sive à Synodi Deputatis. Quemadmodum hoc patet vel ex Zeppero, Theologo apud *D. Voetium* quantivis pretii, prout bona fide refert Parkerus lib. 1. de Polit. Eccles. cap. 28. Probaturus enim hic ipse, qui fuit acerrimus ordinis Episcopalis adversarius, quænam foret potestas *Inspectoris*, *sic loquitur*: Hoc ex *Gulielmo Zeppero (nempe lib. 2. de polit. Eccles. cap. 10. pag. 322. & seqq.)* liquet: qui non obstante Superintendentis præsidentia, nullum tamen ministrorum altero majorem authoritate, vel in verbi & Sacramentorum ministerio, inque disciplinæ Ecclesiasticæ usu obtineri dicit. Addit etiam de ipso Superintendente, quod in disciplinæ ipsius ratione aliis subjectus sit: quod illius præsidentiæ hoc tantum munus sit, quod Ecclesiæ suæ classi operam suam plus aliis ministris omnibus impendere teneatur: quod causas difficiliores ad Consistorii legitimam cognitionem & dijudicationem devolvere debeat: quod denique ministri & seniores earum Ecclesiarum, quibus præest, de eo statuere, de eo judicare, eum punire, imo etiam, quemadmodum eligebant primum, ita etiam deponere & destituere possint. *Hactenus ex mente Zepperi Parkerus.* Qui volens nolens quoque fateri cogitur, non aliam esse doctrinam

doctrinam Lutheranorum de suis Superintendentibus, *quando sic porro scribit*: Idipsum de Lutheranis Superintendentibus dicendum est: Seniores enim agnoscit Nicolaus Hemmingius, ita Episcopo, atque Superintendenti suo, nihil aliud relinquit nisi illam in Consistorio, quam nuper descripsimus pręsidentiam: id quod etiam ex ipsius verbis liquet quæ citantur à Bridgesio, ad authoritatem Episcopalem Anglicanam confirmandam. Ita enim inter cætera habet: Qui labore & donis reliquos antecedit, is ab Ecclesia præfertur: non ut dominium super cæteros exerceat, sed ut alios regat sapientia & consilio. In testimonio vero Herbrandi, ab eodem citato, apparet istud adhuc luculentius: diserta etenim verba Herbrandi allegat, in quibus dicit, Superintendentem nullam in cæteros potestatem habere. *Hæc iterum Parkerus.* Verum quidem est, hactenus Ecclesias Belgicas abhorruisse ab hisce Inspectoribus, atque cum forte in quadam Belgii Synodo mentio facta fuisset, de iis introducendis, mordaci libello Inspectorum ordinem agitasse, si non traduxisse anno 1605. Sibrandum Vomelium Pastorem Frisium. At perpetuo distinguere oportet inter Inspectores abutentes sua potestate, eosque qui munere suo inculpate ad Dei non minus gloriam, quam ad ędificationem Ecclesię (hoc regimen admittentis) funguntur. Deinde non sequitur, si Ecclesiæ fœderati Belgii ex Dei benedictione commode sint ordinatæ, secundum sui regiminis modulum, pariter quoque alias Ecclesias Orthodoxas ad eundem esse componendas. Solemus alienos magis, quam nostros, nęvos intueri, & raro inspicere manticam, quæ à tergo est. Si consulerentur Ecclesiæ, in quibus Superintendentes occurrunt, forte plurima in nostro non minus regimine, quam in exercitio illius notarent. Non eo vero hæc scribo, quasi optem quid mutatum circa regimen Ecclesiæ, cujus per Dei gratiam membrum sum: de eo jam antea meam sententiam proposui. Solummodo statum & conditionem Ecclesiæ militantis attendi velim. Convenienter Augustinus lib. 1. Retract. cap. 7. *Cùm tota dicat Ecclesia*, Dimitte nobis debita nostra, *non utique hic est sine macula, & ruga, aut aliquo ejusmodi.* Eoque, licet secundum doctrinam Apostolorum Episcopi omnes fuerint æquales, mox tamen post Apostolorum tempora *in Schismatis remedium* factum est (quemadmodum recte docet *Hieronym. ad Euagr*) ut Episcopi censerentur superiores præsbyteris; atque propter honorem & usum Ecclesiæ, (sic loquitur *Tertull. lib. de Baptis. cap. 17 & August. ep. 19.*) unus jam olim collegio fratrum præponi cæpit. Eandem ne-

cessitatem (domi magis, quam inter exteros notam) incumbere iis Ecclesiis putandum, in quibus hactenus, sive Episcopi, sive Superintendentes, prærogativa præ aliis ministris gaudentes, occurrunt. Certe, non convenit exagitare illud regimen, quod citra summam Ecclesiæ commotionem non videtur mutari posse. Maxime, quum Doctores multarum Ecclesiarum Reformatarum,quę retinuerunt sive Episcopos sive Superintendentes, sententiam Pontificiorum de Hierarchia Episcopali detestentur. Quod ut pateat,non abs re fuerit unum modo *Brochmannum Theologum Lutheranum* vocasse ad suffragium, qui Loc. de Minist. Eccles. *qu.* 9. *sic loquitur*: De discrimine Episcopi, & Presbyteri, quando quæritur, recte formandus est quæstionis status. *Primo*, non quæritur: An inter Presbyteros servanda sit ἐυταξία, ita ut in cætu Presbyterorum aliquem dari oporteat, qui consulendo, monendo, hortando alios prææat, suffragia in causis dubiis colligat, auctoritate sua universam actionem moderetur, & id quod decernitur, pie & prudenter exequatur? Totum enim hoc ultro damus: non ignari, velle Deum, ut omnia in Ecclesia fiant ἐυσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν 1. *Cor.* 14. *vers.* 40. *Deinde*, non venit in controversiam: An Patres, qui vixerunt post tempora Apostolorum, agnoverint & admiserint distinctionem inter Episcopum & Presbyterum? & an idem etiam hodie servetur, tum apud Pontificios, tum apud Lutheranos, tum etiam in Ecclesia Anglicana? Nimis enim ignaros rerum nos esse oporteret, si hoc negaremus. *Tertio*, Non quæritur: an officium Episcopale, isto saltem sensu, quo in nostris obtinet Ecclesiis, in usu fuerit in Apostolica Ecclesia? Id enim qui negare volet, solide refutabitur exemplo Timothei 1. *Tim.* 5. *vers.* 19. *seq.* & *Tit.* 2. *vers.* 5. *seq.* (*mea hæc non facio, quum non putarim, locis, quæ hic citantur, solide illud probari, quod vult Brochmannus.*) His enim hæc tria imprimis munia, Episcopis nostris peculiaria, concredita fuerunt: videlicet, Pastores constituere & ordinare: in vitam Pastorum inquirere: accusationes Pastorum audire, & officii eos commonere. Verum hic Rhodus, hic saltus. An Episcopatus & Presbyterium sint jure Divino distincti ordines, ita ut non modo plurima obire possit Episcopus, quæ Presbytero administrare non sit concessum; sed etiam prætoria sit Episcopi auctoritas, ut circa sacra pro arbitrio constituere possit, excluso presbyterio? Ajentem sententiam defendit, cum reliqua Schola Pontificia, *Bellarm. lib. de Clericis cap.* 14. & *Hadrianus Saravia tract. de gradib.*

gradib. Miniſtr. Euang. cap. 20. ſeq. (*Non cenſerem, Saraviam eodem loco cum Bellarmino, reliquiſque Pontificiis DD. habendum eſſe, quod ad præſentem controverſiam*) Nobis vero, ſcripturas ſequutis, probatur aſſertio contraria. *Hæc Brochmannus*: cui, ut ſuffragantes, plures alios, non modo Lutheranos, verum Anglos quoque ſuperiorum annorum, ſuccenturiare poſſem, ſi modo neceſſitas efflagitaret. Ne vero quis clamet cum Parkero, aliiſque, ſaltem obnitendum eſſe incommodis, per Reip. conditionem quaſi obvenientibus, atque omnia agenda, ut obtineatur pro Eccleſia perfectio Apoſtolica; conſiderari optarim, quæ nuper, occaſione horum, in Anglia acciderint. Ubi incipit grave eſſe unius, ſed tolerabile, imperium, ferme ab extremo ad extremum declinatur, exeritque caput populare regimen, quod libertati non minus Reip. quam Eccleſiæ cum maxime videatur convenire. At hoc ipſum, ratione Eccleſiæ, nullo modo tolerabile eſſe, fatetur ipſe Beza, *quando epiſt. 33. ita loquitur*: Illud certum eſt (ſi humano judicio res iſta æſtimetur) nullum ſtatum aut pagi, aut vici, aut urbis, aut regionis alicujus magis obnoxium eſſe turbis, quam Democraticum, ita comparatis rebus humanis, ut rari ſemper ſint ſapientes cum ſtultis collati. *Hactenus ille Beza*, qui tam acriter aliquando (*legatur eadem Epiſtola*) obſtiterat *Morellio*, more dominantium Dominorum Independentinm, urgenti in electione Miniſtrorum ſuffragium multitudinis. Multo minus audiendus Voetii hyperaſpiſtes Reyneſſius, pag. 103. clamans, per Epiſcopos, & Superintendentes, *infringi Dei legem, nequid frangatur unitas Eccleſiæ.* Hic enim diſtinguere convenit inter ea, quæ ſunt eſſentialia Dei legi, & quæ ſunt accidentaria. Illa violari neutiquam poſſunt: de his vero pro circumſtantia loci & temporis diſpenſari. Eccleſiaſticæ politiæ eſſentiale decretum eſt, ne unus ex miniſtris reliquis dominetur, 1. Petr. 5. 3. interim cum hoc decreto neutiquam confligit quæcunque Miniſtrorum inæqualitas, propter ordinem, & citra dominatum unius in reliquos, recepta. Certe Paulus, qui in Timotheo probat, quod ordinatus eſſet *per impoſitionem manuum presbyterii* 1. Tim. 4. 14. ſoli Tito injungit, ut per inſulam Cretam oppidatim *presbyteros inſtitueret*, Tit. 1. 5. Sed amplius, pag. 103. ut memet mecum committat, exprobrat quod ſtatuam, regimen Eccleſiarum Belgicarum *per omnia juri Divino conſentaneum eſſe.* At quid tum? Ergo, ratione accidentalium, cujuſque Eccleſiæ regimen ad illud exigendum eſt?

An non in ipſo Belgio Synodi habent ſuos Prę ſides? An non aut iis ſolis aut ſimul cum Delegatis multa negotia Eccleſiaſtica committuntur? Sed an interim dominantur Clero, aut æqualibus? Non putem dicturum Reyneſſium. Similiter putandum eſt Epiſcopos & Superintendentes in Eccleſiis Reformatis (poteſtatis abuſu ſepoſito) ratione quorundam negotiorum Eccleſiaſticorum, eſſe velut perpetuos Synodales Præſides, quos Eccleſię Belgicæ (& hactenus rectius) ſolummodo annuos eſſe volunt. Interim hic defectus poteſt conſiſtere cum legis Dei eſſentia.

VI. Quæ hactenus, pro pacis vindiciis, circa Epiſcopos Reformatos, atque Independentes propoſui, eadem notanda exiſtimarim circa Senatum Eccleſiaſticum in Palatinatu receptum: qui licet perpetuus ſit, conſtet non minus perſonis Eccleſiaſticis quam politicis, provideat omnibus Palatinatus Eccleſiis, atque ſemper ferme habeat Præſidem Politicum, ipſum Electorem repræſentantem. Neutiquam video tamen cur aut huic ordinationi regiminis Eccleſiaſtici ſit detrahendum per Externos, aut apud improvidā juventutem pro Cathedra Theologica in Academia detonandum, *Electorem Palatinum eſſe Papam Germanicum.* Aliud, ratione pacis in his & ſimilibus colendæ, exiſtimo me edoctum eſſe è Scriptura Sacra, atque ex Hiſtoria Eccleſiaſtica. Ne vero proponendo & probando meam ſententiam, circa ea quæ hic controverti poſſent, alicui forte bilem moveam, contentus ero hoc tempore, pro vindiciis regiminis in Eccleſiis Palatinis, citaſſe Parẹum, veteranum Theologum in Academia Heidelbergenſi, *hunc in modum loquentem in Præf. ad Landgr. præmiſſa Comment. in Hoſ.* Exemplis & legibus rem diſceptari volunt. Moſes Princeps populi religionis formam Dei juſſu conſtituit: Aaroni præſcripſit. David rex tabernaculi miniſteria diſpoſuit: ad reducendam arcam Sacerdotes convocavit: Concilium aliud ſenex habuit. Salomon templum dedicavit: Abiatharum depoſuit: Zadocum conſtituit Sacerdotem. Joſaphat Sacerdotibus & Præfectis ſuis Eccleſias viſitandi, cultuſq; inſtaurandi negocium dedit: Amaziam Pontificem in templi cura negligentem caſtigavit. Hiskias cultum à Sacerdotibns corruptum repurgavit: Paſcha reſtituit, &c. Neque hęc pietatis magis, quam officii opera fuerunt. Chriſtiani vero Principes minus poteſtatis habebunt? minus ſpirituale ſubditorum bonum curabunt? Conſtantinus ergo cauſam Donati & Cęciliani, Melchiadi Romano Epiſcopo ejuſque collegis audiendam commiſit, literis injunxit, tandem ipſe judicavit: cauſam

quoque Felicis, quod Cęcilianus in crimine traditionis ordinarat, audivit, finivit: Ariano diſſidio componendo ſynodum coëgit. Theodoſius fidem ὁμοούσιον legibus edixit: Epiſcopos Neſtorianos deponi juſſit: Irenæum Tyrium dejecit. *Hac Paraus.* Quum ergo pro Electore Palatino tot exempla, non modo V. T. verum etiam Imperatorum Chriſtianorum militent; non putaverim, aut eum ſugillandum, aut à Belgis traducendum eſſe regimen Eccleſiarum Palatinarum, quibus plurimum debent Eccleſiæ Belgicæ.

Optarem vero Rev. *D. Voetius*, (qui adeo fervide laborare ſolet, pro VII.
introducendo ubiq; locorum regimine, quod ipſe optimum eſſe credit) veritati litaret, quando aliarum Eccleſiarum Orthodoxarum regimen diſcutit. Si quem enim conveniat à mentiendo alienum eſſe, næ Theologus eſt, is maxime, qui exemplo *D. Voetii* pro tam rigido juſti, honeſti, & veri ſatellite ſe gerit, uſque ad aliorum omnium contemptum. At, quam parum tantus vir hoc reputat? Certe jam anno 1651. in publico ſcripto exprobrata ei fuerunt quinq; grandia mēdacia, propinata credulę & improvidæ juventuti, in *Diſp. illius prima de Temporalib. Eccleſiæ Theſ.* 2. *probl.* 4. *habita in Academia Ultrajectina d.* 10. *Iulii anno* 1650. Quamvis vero vir Rev. hactenus hoc nomine ſe non purgaverit, aut etiam purgare poſſit; ex judicio tamen charitatis, crediderim, eum, per imprudentiam, evertiſſe (hoc alias ei familiare) mentem eorum authorum, quos citat. Saltem hanc pœnam illius error & imprudentia merentur, ut ipſi, hoc modo erranti, nequaquam fides habeatur: & quidem ex mente Platonis, lib. 2. de LL. per Joannem Serranum, doctiſſimum interpretem, ſic loquentis & ſciſcentis: *Si quis falſi bis convictus fuerit, ad dandum teſtimonium lex eum in poſterum minime cogito: Si ter ne ei quidem ullo modo fas eſto teſtimonium perhibere.*

EXERCITATIO XIV.

Quinam ſint Aſiarchæ apud Lucam *Act.* XIX. *Comm.* 31.?

1. *De Aſiarchis quid ſentiant Interpretes Belgici?*
2. *Quid Beza, & Piſcator? Item, per quos Beza profecerit?*
3. *Aſiarchas ſacerdotio apud Gentiles functos fuiſſe, ex LL. prolixe probatur.*
4. *Quamvis poſt Conſtantinum M. ſub Impp. Chriſtianis potiſſimum ſpectaculis præfuerint.*

5. Ex

5. *Ex Asiarcharum exemplo colligere licet, aliquem censeri posse Christianum, & tamen ferre titulum, pertinentem ad professionem, Christianæ, seu Orthodoxæ, religioni adversantem.*

6. *Quod hactenuo favet Canonicis Ultrajectinis, quibus per imprudentiam D. Voetius patrocinatur.*

I. Ctuum cap. XIX. comm. 31. sic legitur in Græco textu, occasione seditionis Ephesinæ, quæ extrema Paulo Apostolo minari videbatur: τινὲς δὲ καὶ τῶν Ἀσιαρχῶν ὄντες αὐτῷ (τῷ Παύλῳ) φίλοι, πέμψαντες πρὸς αὐτὸν, παρεκάλουν μὴ δοῦναι ἑαυτὸν εἰς τὸ θέατρον. Quo loco ut quæritur quinam sint οἱ Ἀσιάρχαι, ita Belgici interpretes sequentia in Notis habent: *Asiarchen, vvelcke waren niet die de regeringe van Asien hadden, maer seeckere Priesters die de Schouspelen, ter eeren harer afgoden aengestelt, besorgden: vvaer onder oock eenige schijnen van de Christelijcke religie niet vreemt gevveest te zijn.* Cui opinioni, & explicationi, an quid tribui debeat, non sine ratione quæritur? maxime, quod eidem videatur iniquior esse ὁ ἐν τοῖς ἁγίοις *D. Iacobus Gothofredus* in tract. cui titulus est; *De Interdicta Christianorum cum Gentilibus communione.* Qui Tractatus, τῷ πάνυ D. Riveto dedicatus, quum discutiat, ex antiquitate quasi Ecclesiastica, quid existimandum sit de *Fraternitate Mariana*, occasione Sylvæducensium varia ratione in fœderato Belgio examinata, pro vindiciis Annotationum quasi publicarum, libere, sed simul candide, à nobis, ratione præsentis hypothesios, observatio viri eximii ad obrussam *veritatis* revocabitur.

II. Atque initio testor, Glossam Belgicorum interpretum petitam esse ex Beza, *ita loquente ad dictum locum*: Vulg. & Erasm. *ex Asia primoribus.* quæ est hujus nominis notatio, sed nimis ambigua, & male à plerisque intellecta. Retinendum autem fuit Grecum nomen, in libris Jurisconsultorum usurpatum, ut & Syriarcharum. Sic autem dicti sunt, non qui Asiæ vel Syriæ preesient, sed Sacerdotes certi, quorum munus erat ludos Theatrales in Deorum honorem edere, quos propterea Rufinus apud Eusebium *Munerarios* interpretatur: quod ex eruditissimi Jurisconsulti Cujacii observationibus primum didici. Erant igitur nonnulli ex istis quoq; prophanis aliquatenus saltem Euangelium amplexi, ut etiam Romæ idem Paulus aliquos ex ipso Neronis pretorio Christo lucrifecerat Philip. I. 13. *Hæc Beza*, Anglicanarum superstitionum hostis acer:

Ei applaudit Venerandus Senex D. Johannes Piſcator, quando ad hunc eundem locum, in Scholiis, hæc pauca, pro ſignificando conſenſu, obſervat: *Vide annotationes D. Bezæ.* Quod vero Beza dixerit ſe hac in parte accedere incomparabili Ic. D. Cujacio, operæ pretium fuerit indicaſſe quoque, viam Bezæ munitam fuiſſe ab hoc lib. 2. Obſerv. cap. 13. cum quibus componi merentur, quæ idem habet ad *Tit. Cod. de Peric. Succeſſ. & ad leg. 8. Cod. de muner. Patrimon.* Quod vero τρισμέγιςος D. Salmaſius, hæc ipſa voluerit ſub cenſuram vocare in Exercit. Plin. pag. 805. in omnia non minus accurate inquiremus, quam comparaturi inter ſe ſumus quatuor ſummorum virorum obſervationes, nempe *Bezæ, Cujacii, Salmaſii, & Gothofredi.*

Initio noto, ante plura quoque ſecula controverſum fuiſſe, quiſnam in Oriente fuerit Ἀσιάρχης: ſiquidem Imp. Conſtantinus Porphyrogeneta in Them. lib. 1. cap. 3. interprete Bon. Vulcanio ſic loquitur: *Quod vero nunc Traceſiorum thema vocatur, olim quidem & initio Aſia minor dicebatur, & qui tunc præerat Procoſ.* (Ἀνθύπατος) *vocabatur* Ἀσιάρχης. Quæ obſervatio Imp. (ut recte D. Salmaſius notavit) propterea à vero recedit, quod apud Lucam, *Aſiarcharum* in numero multitudinis, mentio fiat. Nam quamvis negari non poſſit, Aſiam proconſularem provinciam fuiſſe, non tamen niſi unus Procos. in eam mitti ſolet: ut vel ex Ulpiano diſcere eſt in *l. 4. §. 5. ff. de Off. Proconſ.* Atque Imperatorem quam oſcitanter Lucam Euangeliſtam legiſſe, ſequentia ejuſdem verba oſtendunt: *Ac ne externos afferam, ipſemet teſtis eſt veritatis Lucas Euangeliſta & Apoſtolus, qui in Actibus Apoſtolorum idem dicit, ubi mentionem faciens Alexandri, qui tunc temporis, apud Epheſios, primatum obtinebat, eum appellat* Ἀσιάρχην. Ἀσιαρχῶν præter Lucam, & Impp. *in l. ult. Cod. Theodoſiano de Impenſis ludorum*, poſtea exhibenda, quod ſciam, ſolummodo meminerunt Strabo, & Euſebius, ex quibus ille lib. 14. Geogr. ita per interpretem ſuum loquitur: *Trallis urbs* (inquit) *eſt ſita in trapezio quodam, quod verticem habet natura munitum, ſicut & circum loca ſunt ſatis probe munita. Civibus optimè frequentata eſt, ut ulla Aſianarum urbium alia, opulentis, & ſemper aliqui eorum ſunt principe in provincia loco, quos Aſiarchas appellant.* Poſteriora verba ſic Græce ſonant: καὶ ἀεί τινες ἐξ αὐτῶν εἰσὶν οἱ πρωτεύοντες κατὰ τὴν ἐπαρχίαν, οὓς Ἀσιάρχας καλοῦσιν. Ad quæ verba hæc commentatur incomparabilis Caſaubonus: *Vocat* ἐπαρχίαν, *qua verius* ἱεραρχία, ſeu ἱερωσύνη *diceretur. De Aſiarchis vide quæ ſcripſit Cujacius.* Euſebii locus occurrit lib. 4. Hiſt. Eccleſ. cap. 14.

ubi hęc lego: καὶ ἠρώτων τὸν Ἀσιάρχην Φίλιππον ἵνα ἐπαφῇ τῷ Πολυκάρπῳ λέοντα. *Et rogarunt Philippum munerarium,* (ita reddit Rufinus hoc loco) *ut leonem, qui Polycarpum discerperet, emitteret.* Ut vero Casaubonus, citatus modo, Cujacio quoque astipulatur, ita nullum dubium est, quin Syriarchæ, Asiarchæ, Lyciarchæ, &c. nomina provincialium sacerdotum fuerint. Quod adeo verum est, ut ipse D. Gothofredus, à veritate expugnatus, l. d. fateri cogatur, quando sic loquitur: *Verum nihilominus est, provinciarum sacerdotia hac fuisse, atque ita diserte vocari* ἐθνῶν ἱερωσύνας *l. 6. § 14. ff. de excus. tut. Imo in Constantini M. adhuc l. 1. Cod. de Natur. lib. & à Firmico lib. 4. cap. 16.* Nam hoc colligi potest vel ex solis legibus juris Romani. In dicta *leg. 1. Cod. de Natur. lib.* sic sancit primus Imperatorum Christianorum: *Senatores seu præfectos, vel quos in civitatibus duumvirilitas, vel sacerdotii, id est, Phœniciarchia, vel Syriarchia ornamenta condecorant, placet maculam subire infamiæ & alienos à Romanis legibus fieri, si ex ancilla, vel ancillæ filia, vel liberta, vel libertæ filia, vel tabernaria, vel tabernaria filia, vel humili, vel abjecta persona, vel lenonis, aut arenarii filia, vel qua mercimoniis publice præfuit, susceptos filios in numero legitimorum habere voluerint, aut proprio judicio aut nostri prærogativa rescripti.* Hanc Constantini M. legem tangit Imp. Justinianus, quando Nov. 89. cap. ult. hunc in modum loquitur. *Unde certa à Constantino piæ memoria in constitutione ad Gregorium scripta, quædam de talibus dicta sunt filiis, sed hanc non recipimus: quoniam & non utendo perempta est. Phœniciarchorum enim, & Syriarchorum,* & *Magistratuum & insignium meminit, & Clarißimorum: & neque naturales esse vult ex his procedentes: amovens eis etiam imperialis munificentiæ mansuetudinem. Quam videlicet constitutionem omnino perimimus.* Idem manifesto patet ex d. l. 6. §. 14. ff. de Excus. Tutor. ubi secundum Pandectem Florentinum hunc in modum loquitur Ulpianus Ic. *Athleta habent à tutela excusationem, qui sacris certaminibus coronati sunt.* ἔθνους ἱεροσύνη, οἷον Ἀσιαρχία, Βιθυνιαρχία, παρέχει ἀλειτουργησίαν ἀπὸ ἐπιτρόπων, τοῦτ᾽ ἐστιν ἕως ἂν ἄρχῃ. h. e. *Provincia sacerdotium ut Asiarchia, Bythyniarchia, Cappadociarchia præbet à tutela immunitatem, dum ei muneri quis praeest.* Ex quibus duabus LL. ut luce meridiana clarius patet, Asiarchas sacerdotio conspicuos, ordini Sacerdotali accensos fuisse; ita ex Tertulliani libello *de Idololatr. cap.* 18. haud obscure colligere licet, eos amplius propria sua insignia habuisse. Verba scriptoris Afri hæc sunt: *Purpura illa & aurum cervicis ornamentum, eodem more apud Ægyptios & Babylonios insignia erant dignitatis, quo*

more

more nunc ſunt prætexta, vel trabeæ, vel palmatæ, & coronæ aurea ſacerdotum Provincialium, ſed non eadem conditione. Qui enim hoc munere fungebantur, dicebantur ſuſcepiſſe *Sacerdotium Provinciæ.* Verba Papiniani ſunt in l. 8. ff. de vacat. & excuſ. munerum: *In Aſia Sacerdotium Provinciæ ſuſcipere non coguntur numero liberorum quinque ſubnixi.* Nec à vero plane abludit Chaſſanæus, quando poſt Cujacium, ad reſcripta Imp. Severi, cenſet hoc munus *Sacerdotii provincialis* fuiſſe tum familiare, tum hereditarium. Certe huc facere videtur lex 8. Cod. de Muner. patrimon. lib. 10. *Nec ſacerdotii munus corporale eſt, ſed tantum patrimonii eſſe, non ambigitur.* Et diſtinctius eod. lib. leg. un. de peric. ſucceſſ. parent. *Si de proprio ſuo patrimonio muneris editionem tuo nomine pater tuus repromiſit, ideoque etiam Sacerdotem te creari impetravit,* &c. Quod munus patrimoniale, cum & oneroſum foret, videntur illubentes hoc ipſum ſuſcepiſſe. Quo facit L. 103. Cod. Theod. de Decur. qua Impp. Gratianus, Valentinianus, & Theodoſius ita ſciſcunt: *Voluntate propria unuſquiſque Syriarchiæ munus ſuſcipere debet, non neceſſitate impoſita.*

Interea non diffiteor, poſt tempora Conſtantini M. ſub Chriſtianis IV. Principibus, hos ipſos, ſive Aſiarchas, ſive Syriarchas, ſive ſimiles, fere occupatos duntaxat fuiſſe circa ſpectacula provincialia, ab his ipſis ſic edi ſolita, ut tamen ſuperioris Magiſtratus moderamini ſubeſſent: quemadmodum manifeſto colligi poteſt, ex *leg. unica Cod. de Off. Comit. Orient.* Quum enim eſſent munera familiaria & hereditaria, prout modo annotatum fuit, vix aliter fieri potuit. Atque hanc eandem ob cauſſam, per hos ipſos, ſpectacula propriis ſumptibus exhiberi debuerunt; Impp. Theodoſio, Arcadio, & Honorio ſic decernentibus Leg. 1. Cod. Theodoſ. de prædiis Senatorum: *Si quid Syriarchiæ à ſenatoriis poſſeſſionibus annua collatione confertur, jubemus aboleri.* Quo facit quoque lex ult. Cod. Theod. de Expenſ. Lud. qua *Impp. Chriſtiani hunc in modum decernunt:* Cunctos judices admonemus, ut ludorum quidem, quibus moris eſt, interſint feſtivitati, & oblectamentis favorem eliciant populorum. Verum expenſarum non excedant duorum ſolidorum librata impendia, nec inconſulta plauſorum inſania curialium vires, fortunas civium principalium domus poſſeſſorum, opes reipublicæ robur evellant: exceptis Alytarchis, Syriarchis, agonothetis, itemque Aſiarchis, & cæteris, quorum nomen votiva feſtivitatis ſolemnitas dedicabit. *Huc uſque Imperatores.* Quæ omnia hactenus nobis ſufficiunt adverſus D. Gothofredum.

V. Nam fuerint Asiarchæ *munerarii* solum; (quomodo Rufin. apud Euseb.*lib*.4.*cap*.14. Ἀσιάρχην (ut dictum, interpretatur) Impp. Christiani Sacerdotii provincialis onere eosdem liberaverint;nihilominus hoc certum, viros spectabiles,eosque Christianos, etiam usque ad tempora Justiniani,Christiani principis,tum nomen tulisse sacerdotum gentilium, tum etiam præfuisse spectaculis, Gentilium Diis Deabusque consecrari solitis: quod hactenus nobis sufficit. Maxime, quod hi ipsi fere pertinerent ad spectabilem consessum, sive Concilium suæ provinciæ, uti, post D. Salmasium, ex Strab. ostendit ipse D. Gothofredus, ita loquens: *Ex Strabone,lib.14 pag.457.ubi de Lyciarcha agens,exerte eos concilii totius provinciæ primates fuisse testatur*: ad rem neutiquam facientibus ejusdem D. Gothofredi cavillationibus,circa moderamẽ,quod Theodosius Magnus spectaculis definivit.Fuerit enim hoc vel moderatissimum,interim illud remanet, Christianos provinciarum antistites, sub ipso Theodosio M. edidisse spectacula sub elogio Sacerdotum gentilium. Miror vero D. Gothofredum ambigere,an Asiarchę,qui dicuntur Paulo adfuisse,Christiani extiterint? Quasi verosimile sit,aut Paulum,in urbe profundę idololatriæ immersa, alios præter Christianos amicos habuisse, aut, alios præter Christianos voluisse Paulũ consilio suo juvare. Ego etenim judicium Interpretum Belgicorum prętulerim privatæ opinioni D. Gothofredi. Insignitam vero injuriam mihi facit Reynessius pag. 105. quando persuasum vult,me inde solum probasse Asiarchas Christianos fuisse, quod vocentur *Pauli amici*. Attendantur modo præcedentia mea verba, & hominis Sycophantia pellucescet. Quoniam ut amici Paulum consilio, cum maxime laboraret, voluerunt adjuvare, Christi veneratores se esse prodiderunt.Ne tamen agnoscantur Christiani,& tamen idololatrico titulo notabiles, idem hic homo sua audet proponere somnia. I. *Non probari quod unquam Sacerdotes fuerint, cum potuerint civilem spectaculorum curam gerere*. Cur ergo præcedentes rationes non enervavit noster homo? Hoc enim oportuit, siquidem contrarium per illas evictum videtur. II. *Si* inquit *sacerdotes fuissent, potuerunt & principes fuisse*. Interim hactenus sufficit sacerdotes fuisse, & Christiani licet essent, idololatricum titulum tulisse. Præterea à posse ad esse non valet consequentia. III. *Si & Sacerdotes & Christiani fuissent, non probatur tamen, quod ipsi non voluntate vulgi potius,ac sua,ea nomina tulissent*. Sed hæ sunt meræ conjecturæ. Dnn. Mei alias infesti admodum sunt illis (& quidem merito) qui contendunt Sp. Sanctum in Scriptura loqui ex judicio errantis vulgi: viderint

derint vero an hic iis non prosint. Sufficit hactenus sic loqui ipsum Sp. Sanctum per Lucam. Si Voetius censeat aliter, digitum non vertero: ut neque curo ejus Rhapsodica farfari folia de Asiarchis, occurrentia in tractatu de Fraternitate Mariana: meam, & simul communem Theologorum Orthodoxorum, opinionem sufficienter assertam esse confido contra viros summates quoque, Dn. Salmasium, & Dn. Gothofredum.

Atque, si, ut hactenus evictum, conscio, &, dubio procul, consen- VI.
tiente ipso Paulo Apostolo, quidam ex Christianis potuerint retinere titulum sacerdotii Paganici, plures, quadringentis quoque annis post eodem insigniti fuerint, sub ipsis Christianis Impp. etenim quis inclementer dicat, ut ab aliquot annis factum, Reformatis inter Ultrajectinos Canonicis? Titulus, quem ferunt, haut magis eos arguit esse personas Ecclesiasticas, in Ecclesia Reformata, atque Asiarchæ Pauli Apostoli amici debebant agnosci sacerdotes Ephesinę Dianæ. Mirum vero, quam ipse *D. Voetius*, seu Magister ille *Contradictionis*, circa hos ipsos Canonicos secum confligat. In Disp. de Vocat. Ministr. Eccles. Thes. 9. *pag.* 29. *sic loquitur*: Quid autem de redituum Ecclesiasticorum usu & Possessione, de titulo-tenus Ecclesiarum rectoribus seu Curatis, de dominis Politicis, sed titulo Ecclesiasticis Episcopis, de Abbatibus & similibus regalibus (ut vocant) sacerdotiis ex verbo Dei & antiquo jure Ecclesiastico credendum aut non credendum sit, hic non est dicendi locus. Si essent modo reditus (qui curam animarum præcise annexam non habent) una cum muneribus, dignitatibus, & privilegiis politicis, & abessent tituli ac fictiones illę ministeriorũ spiritualium seu Ecclesiasticorum (quæ inferunt verbi prędicationem & regimen Ecclesiæ ac curam) utique nihil fere Theologice, atque Ecclesiastice, disquirendum restaret de talibus electionibus aut pręsentationibus. *Hactenus D. Voetius*, quem rogo, ut aliquando liquido nos doceat, quomodo titulis Capitularibus aut cura animarum adhæreat, aut quare non æque aliquis ex proceribus Ultrajectinæ Provinciæ, secundum publicæ Reformationis formulam, audire possit sive Decanus, sive Canonicus, sive Vicarius, &c. atque tempore Constantini, Theodosii, & Honorii, Asiarchæ, Syriarchæ, &c. notabantur? Certe, vel ex hac Exercitatione (digitum ne intendam in præcedentes) liquere abunde potest, titulum sive Paganici, sive Papistici, cultus, citra piaculum & conscientiæ vulnus circumferri posse, modo nudus titulus maneat. Quemadmodum pro Confraternitate Mariana, reformata Sylvæ-ducum, ab Asiarcharum exemplo

recte argumentatus fuit Rev. D. Maresius; sic judicante quoque Consultiss. D. Wissenbachio, qui postquam Disp. 4 subjecta Collegio Disputationum *ad Inst.* qua agit de vi ac significatione quarundam dictionum, Th. 3. docuisset ex Cujacio, quid sit *Asiarchia*, hæc subjicit: *Hinc adeo magnum caussa sua momentum concinnasse videtur vir eximius Sam. Maresius.*

EXERCITATIO XV.
DE EXCELSIS.

1. *De Occasione hujus Exercitationis.*
2. *Montes videntur è reliquis terræ partibus Deo placere.*
3. *In iis quam Dei veri cultores olim sacra fecerint, exemplum eorundem imitati sunt Gentiles, imo ipsi Iudæi Gentilium æmuli.*
4. *In montibus aræ fuerunt collocatæ: item quid fuerint Excelsa?*
5. *Duplicia Excelsa in Israële fuerunt nota.*
6. *Qua ratione & potuerint, & debuerint, Excelsa exscindi?*
7. *Destructio eorundem quam parum iis faveat, qui hæc ut exscindenda perpetuo in ore habent?*

I. Quotquot propemodum ex Theologis Zelotis gloriam captant è Reformationis opere, intensive magis quam extensive, per se quasi promovendo, in eo toti sunt, ut idololatriç sive Paganicæ, sive Papanæ reliquiæ, ex suo quasi sensu superstites, cum pulvisculo, non tam extirpari quam everri queant. Utque hoc persuadeant, passim in ore habent *Excelsa*, à pientissimis Regibus prioris fœderis quasi destructa. At, si semel modo inspexissent illa, quæ Rivetus commentatur ad Os. cap. 4. vers. 13. & Cornelius à Lapide ad lib. 1. Reg. cap. 3. vers. 11. imo quæ habet Ravanellus in Bibliotheca sacra, moderatius dubio procul agerent. Nos, ut triumvirum horum (more nobis consueto) in vestibulo hujus Dissertationis mentionem facimus, quod lubentes fateamur, nos iis aliquid debere; ita cuncta non minus succincte proponemus, quam ab ovo quoque (prout hactenus fecimus) accersemus. Reynessius pag.107, more suo συκοφαντῶν, adducto Junio, Theologo summo, me prostituere laborat: at quam auspicatò, speciali Sectione infra expendemus.

Quamvis

Quamvis verum ſit, quod dicit Regius vates Pſal. 24. 1. *Iehova eſt* II.
terra & plenitudo ejus; nullusque angulus ἐν ὅλῃ τῇ οἰκυμένῃ occurrat, qui non proclamet Dei Majeſtatem, ſpeciali tamen ratione, montibus & collibus, hæc alligata videtur. In cauſſas inquiſiverunt multi. Sed, quamvis dici queat, montana loca reliquis fere, ſive ſalubriora ſive jucundiora, ſive munitiora ac tutiora eſſe; illud tamen præ cęteris obſervatu dignum occurrit, quod Deo placuerit, ex quo cœpit Eccleſiam ſuam adornare, loca elatiora eligere aut pro manifeſtanda ſua Eccleſia, aut pro exercitio ſui cultus: forte ut nos homines, hoc quaſi viſibili ſigno, non modo doceret, ſed & invitaret, ad corda noſtra ſupra terram, cœlum verſus ſublevanda. Nam, ut inde incipiam, pater omnium fidelium Abraham, juſſus eſt filium ſuum immolare in monte Moria, Gen. 22. 3. In monte Sinai, qui videtur idem fuiſſe cum monte Horeb, non modo Deus primum apparuit Moſi, Exod. 3. 1. & Act. 7. 30. ſed etiam lex data fuit Exod. 9. 20. In monte Sionis tum Urbs ædificata fuit Jeruſalem, tum ipſum pariter quoq; templum, quod proinde mons ſanctus dicitur Jeſ. 27. 13. & Jer. 31. 23. Utque deveniamus ad Chriſtum, is gloriam ſuam in monte manifeſtavit, Matth. 17. crucifixus eſt in colle Golgotha Joh. 19. 13. aſcendit in cœlos ex monte Oliveti, Act. 1. Hanc ob cauſſam quoque, non ſolum Scholæ Prophetarum olim in collibus erant, ut colligere eſt ex 1. Sam. 10. 5. verum etiam viri pii in montibus & collibus ſepeliri voluerunt, ut de Eleazaro liquet, ex Joſ. 24. 33. Quo reſpiciens Hieronymus in Epitaph. Paulæ ſic loquitur: *Sepulchra quoque in monte Ephraim, Ieſu filii Nave, Eleazari filii Aaron Sacerdotis è regione venerata eſt, quorum alter conditus eſt in Thamnathſare, à Septentrionali parte montis Gaas, alter in Gabaa filii ſui Phinees; ſatiſq; mirata eſt, quod diſtributor poſſeßionum, ſibi montana & aſpera legiſſet.* Nec contrarium colligere licet, ex eo quod Syris dicitur 1. Reg. 20. 28. quem locum quum Reyneſſius pag. 108. mutilatum propoſuerit, ingenium ſuum prodit. Integer locus ita habet: *Sic ait Iehova, eo quod dixerunt Syri, Deum montium Iehovam, ac non convallium eſſe: ideo ſum traditurus totam multitudinem maximam iſtam in manum tuam, ut cognoſcatis me eſſe Iehovam.* Nam quum Syri Deo Iſraëlis maledicerent, quaſi in montibus duntaxat potentiam ſuam prodere poſſet, Deus ad erigendum populum ſuum, Prophetam ſic edicere juſſit. Sed quid hoc πρὸς ἔπος? Extreme vero impudens eſt Reyneſſius, quando non modo dicta pag. ſuſtinet ſcribere, Deum *ſpeciali mandato probibuiſſe montana ſacrificia*,

ficia, verum etiam hoc dici Deut. 12. 13. & 14. 23. At ubi frons? Prior locus ita habet: *Cave tibi ne offeras holocausta tua, in omni loco qui videbitur tibi: Sed in eo loco, quem elegerit Iehova.* Posteriore vero hæc verba notare est: *Et comedes coram Iehova Deo tuo, in loco quem elegerit, ad collocandum nomen suum ibi.* At Deus elegit speciatim loca montana, prout patet ex præcedentibus: ergo necessum est Reynessius cum suis adjutoribus æternum maneat confusus.

III. Ut vero diabolus, ab origine mundi, solitus fuit se gerere pro Dei simio, ut quadantenus Dei cultum, in locis excelsis exerceri solitum, prostitueret, illos quoque in quos sortitus erat imperium, docuit non modo sacra facere in montibus, verum etiam aut montes transformare in Deos, aut iisdem peculiaria Numina præficere. Notæ ex poëtis Nymphæ Oreades, & Sylvani Monticolæ, de quibus Ovid. lib. 1. Fast.

> *Dii sumus agrestes, & qui dominamur in altis*
> *Montibus: Imperium est in sua tecta Iovi.*

Atque Jupiter Xenius peculiarem stationem habuit in promontorio Genetæo, ubi & colebatur. Unde Val. Flaccus lib. 5. Argonaut. 18.

> *Inde Genetæi rupem Iovis, hinc Tibarenum*
> *Dant virides post terga lacus.*

Similiter Augustinus lib. 4. de Civit. Dei cap. 8. meminit Jugatini & Collinæ. Verba illius hæc sunt: *Nec agrorum munus uni alicui deo committendum arbitrati sunt, sed rura, deæ Rusinæ; juga montium deo Iugatino: collibus, deam Collitinam; vallibus Valloniam præfecerunt.* Cappadocibus vero, præter montem, alius non erat Deus. Sic quippe per Interpretem Maximus Tyrius Dissert. 38. *Mons Cappadocibus & Deus, & jusjurandum est, & statua.* Persæ præterea non nisi in montibus altissimis Jovi sacra facere solent. Ita enim Herodotus de illis lib. 1. cap. 131. νομίζουσι Διῒ μὲν ἐπὶ τὰ ὑψηλότατα τῶν ὀρέων ἀναβαίνοντες, θυσίας ἔρδειν. *Solent, editissimis montium conscensis, Iovi hostias immolare.* Et Strabo lib. 15. de iisdem: Θύουσι δ' ἐν ὑψηλῷ τόπῳ, τὸν οὐρανὸν ἡγούμενοι Δία. Similia habet Xenophon lib. 8. de Instit. Cyri. Moris hujus vestigia apud Americanos remansisse videntur, testis siquidem est Acosta, illos, ipsos montes, & quicquid communem naturæ ordinem egreditur, consuevisse venerari. Atque in Peru hodie adhuc inveniri ludos, qui quemcunque montem, si paulo sublimior & speciosior sit, Deum esse existiment, scribit Corn. à Lapide in Comment. ad cap. 2. Jerem.

Ut de Romanis aliquid delibem, qui olim omnium populorũ politissimi habebãtur, constat apud eos, montẽ Capitolinũ, cui Capitoliũ Jovi sacrũ inædificatũ fuit, in summa veneratione fuisse. Testis unus Virgil. lib. 8. Æneid.

Hinc ad Tarpejam sedem & Capitolia ducit,
Aurea nunc, olim sylvestribus horrida dumis.
Iam tum relligio pavidos terrebat agrestes
Dira locis: jam tum sylvam, saxumque tremebant.
Hoc nemus, hunc, inquit, frondoso vertice collem
(Quis Deus incertum est) habitat Deus: Arcades ipsum
Credunt se vidisse Deum.

Huc facit & illud Vitruvii lib. 1. de Architect. cap. ult. *Ædibus vero sacris, quorum Deorum maxime in tutela civitatis videtur esse, & Iovi, & Iunoni, & Minervæ, in excelsissimo loco, unde manium maxima pars conspiciatur, areæ distribuuntur.* Gentes imitati sunt Judęi (populus hic ad quamcunque idololatriam projectissimus erat) atque, contra expressum Dei mandatum, instituerunt sacra Idololatrica in montibus facere. Quemadmodum hoc colligere licet ex sequentibus Scripturæ locis, quæ longum foret sigillatim examinare, nempe Deut. 12. 2. Verba cum observatione digna sint, exhiberi debent. Ita ergo Moses: *Omnino perdite omnia illa loca, ubi gentes, quas hereditario jure possessuri estis, coluerunt Deos suos: in singulis montibus excelsis, & in singulis collibus, & sub quacunque arbore virenti.* E quibus sane verbis nemo sanus homo collegerit prohiberi omnia sacrificia in montibus & excelsis, sed ea solummodo quæ erant conjuncta cum idololatria. Addere licet sequentia loca, è quibus tantundem elici potest, 1. Reg. 11. 7. 8. & 14. 23. 2. Reg. 16. 4. & 17. 10. 2. Chron. 28. 4. Es. 65. 7. Jer. 2. 20. & 3. 7. 6. & 13. 27. & 17. 2. Ezech. 6. 3. 4 & 20. 28. 29. Oz. 4. 13.

Speciatim vero in montibus collocari solent aræ à Gentilibus, ut su- IV.
per illas idolis suis sacrificarent. Quomodo, non solum Solinus refert cap. 8. *Hirpos sacrificium annuum ad montem Soractem Apollini facere solitos fuisse*, &c. verum etiam cap. 14. testatur, *in cacumine montis Olympi aram fuisse Iovi dicatam.* & cap. 17. scribit, *Athon montem aras cacumine sustinuisse.* Imitati & hoc fuerunt Israëlitæ, si non exemplum Gentilibus dederint: nam in montibus excelsa, hoc est, ædiculas cum aris, aut aras sine ędiculis extruxerunt. Scio equidem, Petrum Martyrem, Theologum Orthodoxum quantivis pretii, quem quidam sequuntur, ita scribere ad 1. Reg. 3. vers. 2. *Excelsa vocantur montes vel colles,*

ubi populus rem Divinam faciebat. Cæterum inter montes collesque, atque excelsa, differentiam intercessisse, inde *primo* manifestissimum est, quod 2. Chron. 21. 11. expresse Joram dicatur *fecisse excelsa in montibus*: deinde quod *excelsa* potuerint funditus subverti atque extirpari. Quod quamvis dici queat de illis rebus, quæ montibus collibusve superstructæ sunt, neutiquam tamen ipsis montibus applicari potest: quum constet Dantiscanos, tot licet sumptibus profusis, ne quidem hactenus submovere potuisse montem, urbi suæ incubantem, licet hic ipse excelsioribus accenseri non mereatur. Unde neque inconvenienter viri docti existimant Græcorum βωμὸν, sive *aram*, nomen habere ab Ebræorum voce *bom*, sive *bamah*, quæ tum *excelsum* notat, tum etiam in numero multitudinis, designandis his ipsis excelsis applicatur.

V. Porro, hæc ipsa *Excelsa* duplicia occurrunt in libris V. T. in quibusdam verus Deus colebatur, in aliis idola. Atque illa permissa fuisse pro tempore, sive, donec templum ædificatum esset in eo loco, quem Deus sibi elegerat, testantur non modo Rabbini, verum etiam fatentur Theologi Orthodoxi. Rabbinorum mentem expressit vir in sacris his exercitatissimus Joan. Drusius in Comm. ad Difficil. loca Deuter. cap. 78. ubi *sequentia occurrunt*: Licita fuerunt Judæis excelsa post destructam Silo, cum arca esset in Nob & in Gabaon &c. usque ad extructum templum Salomonis, quæ vocatur domus æterna & domus electa. Hoc significat R. Salomo per hæc verba Deut. 12. Ex quo destructa fuit Silo & venissent in Nob; & destructa fuit Nob & venissent in Gabaon, excelsa licita & permissa fuerunt, usquedum venissent Jerosolymam: nam aliquanto post, conditum fuit à Salomone templum, de quo & pater ejus cogitaverat antea. Ab eo tempore illicita fuerunt. Prius etiam vetita erant cum arca in Silo, & Israëlitæ in deserto. *Hactenus ille*. Ex Orthodoxis suffecerit, unum Petrum Martyrem adduxisse, *qui ita loco jam antea citato*: Ethnici ad suos colendos Deos amœna loca, montes colles, saltus, & lucos deligebant. Hebræi vero captabant ea loca, ubi eorum Patres immolassent, atque hoc tolerabatur ad tempus, donec templum ædificaretur in eo loco, quem Deus elegisset. Statuerat enim ne alibi sacrificaretur, quam ubi ipse monstrasset. Cumque illo tempore Arca, nec non tabernaculum fixum locum non haberent, licuit passim in excelsis sacrificare. *Huc usque Martyr*. Quæ tamen Martyris & Rabbinorum sententia erit limitanda per illa, quæ proxime sequuntur. Fateor quippe lubens, quam controversum esse, an in Excelsis, quæ Deus

ad tempus toleravit, non fuerit pro ratione temporis, quo tolerabantur, ſive tabernaculum, ſive arca, ſive utrumque, adeo ut hæ montanæ domunculæ exhibuerint vicem quaſi templi Hieroſolymitani, a Salomone demum extructi. At, licet hoc ſtatui poſſit, *de excelſo Gabaon*, in quo non modo David ſacrificavit, 1. Chron. 16. 39. 40. & 21. 29. 30. verum etiam populus cum Rege Salomone 1. Reg. 3. 2. & ſeqq. quod tabernaculum ibidem pro eo tempore fuiſſe pateat ex 1. Chronic. 16. 39. & 21. 29. item 2. Chron. 1. 3. nihilominus tamen D. Rivetus l. d. contra Auguſtin. *qu. 36. in lib. Iud.* haut prȩter rationem objicit, prȩter factum Gedeonis Jud. 6. 19. ſub quercu Angelo, qui erat Jehova, immolantis, hiſtoriam Samuelis, quod videatur (1 Sam. 10. 9.) ſacrificaſſe in *Excelſo* extra Silo, ubi tum erat arca Domini. Ad quæ duo poſteriora loca priuſquam reſpondeam, hoc velim notari, Deum Opt. Max. qui eſt ſuperior cogitatione & ratiocinio non modo hominum, ſed ipſorum quoque angelorum, toleraſſe Excelſa & ſacrificia in illis, ipſo quoque templo Salomonis ſtabilito. Nam quamvis (ut jam antea notatum fuit) eodem erecto, oportuerit aboleri omnia Excelſa, partim tamen propter populum cervicis duræ, partim etiam propter conditionem ſtatus politici, cui hunc ſuum populum ſubjectum volebat, connivit ad hæc ipſa Excelſa, pro avertendis gravioribus peccatis, haut ſecus atque connivebat ad ipſum divortium. In adverſum ſtrepentem Reyneſſium pag. 108. quis moretur? Ut temere divertentes ſub priori fœdere peccabant, gratioſum tamen (ſi cȩteroquin Deum timerent) Dominum habuerunt. Non excuſo adolentes in Excelſis Deo dicatis, quum daretur Templi copia: Deum tamen ſpeciali tolerantia, proveniente ex affectu ſingulari erga poſteritatem Abrahami, hoc ad tempus diſſimulaſſe (non *conceßiſſe* ut per calumniam pag. 109. Reyneſſius affingit) pertendo. Quare enim putabimus, Eliam Prophetam ſeſe profudiſſe in hanc querulam vocem 1. Reg. 19. 10. *Zelo affectus ſum pro Iehova Deo exercituum, eo, quod dereliquerunt fœdus tuum Iſraëlitæ, altaria tua deſtruxerunt, & prophetas tuos occiderunt gladio*; niſi quod putaverit, non fuiſſe deſtruenda altaria in Excelſis extructa, ſervientiaq; uſibus Iſraëlitarum, politico regimine, à tempore Jeroboam uſque diviſorum à Judæis, quibus tutum magis erat Hieroſolymam adire. Alias, videri poſſent Achab & Jeſabel recte feciſſe, quod obſequium quaſi hac in parte præſtiterint prȩcepto Dei, Deuter. 12. 5. & ſeqq. Fruſtra vero eſt Reyneſſius dicta pag. 109. quando Theologos Belgas, authores Annotationum in Biblia,

adversum me adducit: neque enim aut dicunt humani quid in hac, præpostera quasi, Elijæ querela observari debere; aut etiam altaria fuisse alibi, quam in Excelsis collocata: Sed largiter concedunt quoque ea potuisse per specialem Dei instinctum à Prophetis quibusdam extructa esse. Quod hactenus nobis sufficit: siquidem inde evincitur, extante quoque templo Hierosolymitano, Excelsa quædam Deo displicere non potuisse, utpote quæ erecta essent suo instinctu. Homo vero Noster solitam suam dexteritatem in explicanda Scriptura prodit, quando contendit, Elijam, conquerentem de confractis Altaribus, respicere illud, quod ipse erexerat, 1. Reg. 18. vers. 23. Nam, ut sacrificium Elijæ, quod Prophetarum Baaliticorum sacrificio dijudicando serviebat, modo singulari & extraordinario adornatum fuit; ita neutiquam in Textu dicitur, quod ad illud pro gloria Dei indicanda, duraturum Altare Elijas extruxerit. Sed, quod duodecim conportatis lapidibus, secundum duodecim tribus Israëliticas, Altare pro præsenti usu extruxerit, quod deinde cum ipso holocausto, & omnibus, quæ in propinquo erant, totum destructum fuit. Sic enim exserte dicitur com. 38. *Tunc ignis Iehovæ decidens consumpsit holocaustum, & ligna, & lapides, & pulverem ipsum, etiam aquam, quæ erat in aquæ ductu elinxit.* Absumptis vero lapidibus necessum erat Altare destrui. Adeo ut fatuum sit, cum homine nostro fingere hoc ipsum Altare, igni cœlesti absumptum, ab Achabo destructum fuisse. Longe ineptius, Elijam stomachatum fuisse hoc nomine: quum Altaris hujus destructio Dei gloriam asseruerit. Reliquum ergo, altaria & Excelsa ob quæ Elijas indignatus fuit, Deo Israëlis consecrata fuisse, eumque merito indignatum fuisse, quod destructa essent à Baalita. Hæc si notentur, non necessum fuerit, admodum ambigere circa Samuelis factum, multominus fingere cum Franc. Junio, Theologo alias longe doctissimo, Samueli sacrificaturo adductam fuisse arcam; alias eadem debuerit illi adduci sacrificanti in Misphath, 1. Sam. 7. 8. Gedeonis vero, Spiritus instinctu peculiari præditi, factum æque singulare censeri debet, atque Davidis, immolantis in area Ornani Jebusæi, 1. Chron. 21.

VI. Ne vero recedam ab Excelsis, ea, quæ idolis erant statuta, nullo modo tolerari potuerunt: atque pii Reges in iis exscindendis zelum suum perpetuo probaverunt; quemadmodum de Asa expresse annotatur, 2. Chron. 14. 3. 5. de Josaphato, 2. Chron. 17. 6. & de

de Josia, 2. Chronic. 34. 3. Neutiquam vero pari ratione hunc suum zelum exercere potuerunt circa Excelsa, in casu quasi necessitatis, Deo vero statuta. Novi quidem, eximium Theologum Genevensem, Antonium Fayum, Comment. in Psal. 87. *sic scribere*: Nefas erat extra urbem, templumve Deo consecratum, offerre sacrificia: quæque alibi fiebant, non erant Deo grata. Propterea loca excelsa, scriptis Propheticis, passim damnantur, licet dicerent omnes se sacra facere Deo vero, quem Abrahamus, Isaacus, & Jacobus venerati erant. Nam tales, qui in locis excelsis adorabant, Idololatræ erant, quia non adorabant in loco quem Deus illis constituerat. *Hactenus Fayus.* Non tamen pro idololatris simpliciter habuero illos, qui in Excelsis, Deo vero statutis, immolabant: licet eos hactenus peccasse putarim cum patribus Vet. Test. polygamis, inter quos tamen, & adulteros, quid interest. Certe ipse Spiritus Sanctus in Scriptura de Asa Rege sic loquitur, 1. Reg. 15. 14. *Excelsa quidem non amota sunt*; (intelligi debent Excelsa posterioris ordinis, nam altera, quæ idolis erecta erant, Asa, ut modo fuit ostensum, amovit) *sed animus Asæ fuit integer erga Iehovam omnibus diebus ejus.* Atque de eodem, 2. Chronic. 15. 17. *Excelsa quidem non amota sunt ex Israële; sed animus Asæ fuit integer omnibus diebus ejus.* Similiter de Josaphato hunc in modum loquitur Spiritus Sanctus 1. Reg. 22. 43. & seq. *Et ambulavit prorsus in via Asa Patris sui, non recessit ab ea; faciendo quod rectum videtur in oculis Iehova. Verumtamen excelsa non desistebant, adhuc populus sacrificabat & adolebat in excelsis.* Novi equidem, haut paucos ex Theologis non minus Orthodoxis, quam Pontificiis, existimare, hactenus hosce pios Reges aliquid humanitus passos fuisse, atque deliquisse, quod non amoverint hæc ipsa excelsa: at non video, qua ratione pariter Sp. Sanctus circa mentionem quasi hujus neglectus, potuerit commendare integritatem animi, qua erga Jehovam fuerint affecti, si hæc ipsa omissio in crimine debuerit censeri. Ipse Rivetus, à veritate expugnatus l. d. hoc de iis testimonium perhibet: *Qua in re tamen utcunque possunt excusari, quod quamvis votum non defuerit ea tollendi, facultate fortasse fuerunt destituti.* Quæ garrit Reynessius pag. 110. de Davide, nulli conveniunt æque, atque illi ipsi. Scilicet, David *non recesserat ab omnibus, quæ præceperat illi Iehova, omnibus diebus vita suæ, præterquam in re Uriæ Chitthai*, 1. Reg. 15. 5. Ergo concludas Josaphati & Asæ, ratione non destructorum excelsorum, eandem rationem fuisse, quę adulterii Davidis. Sed, sic commendatur integritas

Davidis ut ab ea, per modum exceptionis, removeatur ejuſdem adulterium: quum Sp. S. non excipiendo, ſed componendo, perdurationem excelſorum Aſæ & Joſaphati integritati ſociet. Eoque hæc nihil πρὸς ἔπος. Licet interim agnoſcam à parte Regum, alias pientiſſimorum, quod ἥττημα. Peculiare vero privilegium ex Dei ſingulari, & ſapientiſſimo, moderamine uni Ezechiæ obtigit, qui ſolus utraque Excelſa amovit. Nam ut de excelſis idolis erectis intelligi debet Sp. Sanctus 2. Reg. 18. 4. 22. 2. Chron. 31. 1. hiſce locis comparatis cum 2. Reg. 21. 3. & 2. Chron. 33. 3. ita altera quoque ab eodem funditus deleta & exciſa fuiſſe, patere videtur ex 2. Chron. 32. 12. ubi legati Zancheribi ſic proloquuntur: *An non ipſe Iechizkia abſtulit excelſa ejus* (Jehovæ ſcil. aut quæ Jehovæ erant conſecrata) *& altaria ejus?* (quæ ſcil. in Excelſis ſacellis erant erecta) *Edixitq; Iehudæ & Ieruſchalaimis dicendo, coram altari unico incurvatote vos, & in eo adoletote?* D. Rivetus l. d. in Ezechiæ ſocietatem invitat regem Joſaphat, argumentando ex loco 2. Chron. 17. 6. At ſolidus alias Theologus, purgamentum tum calcaverat, quum ſic ſcriberet: ſiquidem, ut modo oſtenſum fuit, hic ipſe locus intelligi debet de Excelſis, idolis ſacratis, quæ ut ſuſtulit Joſaphat, ita altera ab eodem neutiquam ſublata fuiſſe, jam antea evicimus ex 1. Reg. 22. inter quæ duo loca neutiquam conflictus intercedere poteſt. Eoque mens mea hæc eſt, Ezechiam potuiſſe pariter exſcindere Excelſa cum altaribus ipſi Jehovæ dicatis, quæ Aſa, & Joſaphat, pluresque Reges pii tolerare debuerint propter ſpecialem temporis & regni ſui rationem. Ut ſic ſtatuam præivit mihi ſolidiſſimus Theologus Joannes Oecolampadius, qui ad Eſ. 36. 7. ſic commentatur: *Et erant quidem excelſa in honorem Dei erecta, ſed non ex præcepto, & propterea abominabilia oculis ejus, tamen populis gratiſſima, & ſummo honore digna viſa ſunt. Et auferre Regum nullus antea poterat* (NB.) *etiam qui juſtiſſimi erant, ut Aſa, Ioſaphat, Ioas, Amaſias, Ioatham. Unus autem Ezechias diſſipavit excelſa, contrivit ſtatuas, ſuccidit lucos, confregit ſerpentem æneum, cui etiam filii Iſraël contra mandatum Dei incenſum adolere cœperant.* Nec movere me poteſt Reyneſſius, ut Aſam & Joſaphatum Ezechiæ adęquem. Hęc quidem apud eum p. 111. lego: *Aſa Excelſa quæ erant in locis publicis, Ioſaphat vero ea, quæ erant in locis privatis amoverunt: ſic tamen ut ex his aliqua ipſum fugerint*, &c. *Adeo ut Rex nullis ſciens pepercerit, populus aliqua clam habuerit, de populo enim dicitur* 2. Chron. 20. 33. Excelſa non ſunt amota: Populus enim animum ſuum non comparaverat ad Deum. *Quicquid ſit certum eſt,*

omnia aboleri debuisse, utpote ἐθελοθρησκείας *inventa*, At, simul video hæc omnia ἀπροσδιόνυσα esse. Nam I. æque à me conceditur omnia abolenda fuisse. Sed quęstio est, an à Regibus alias à Zelo & singulari pietate in Scriptura commendatis, ratione habita circumstantiarum reip. aboleri quoque potuerint? Locus qui adducitur, plane pro mea sentententia militat. Nam ut ille pertinet ad imperium Josaphati; ita hoc innuerit tantam fuisse pro illo tempore pervicaciam populi, ut Excelsa posterioris ordinis non fuerit tutum removere. II. Distinctio in Excelsa publici & privati usus, licet Ravanellum habere videatur Authorem (in cujus verba non juravi) inconveniens plane est. Nam ut Excelsa collocata erant in montibus ad jus publicum pertinentibus, ita non potuerunt non quoque publici juris esse.

Quod sub initium hujus Exercitationis promisimus, bona fide hic VII. præstare debemus. Noster Reynessius, ut me constringat authoritate summi Theologi Franc. Junii pag. 170. sic loquitur: *Iunius*, inquit, *ad Deut.* 12. *inter Idololatrarum superstitiones numerat, quod apud ipsos præalti montes nescio quid dignius ad cœlestium observationem habere videbantur.* Sed ubi fides! Sycophanta integrum locum adferre debuisset. Verba Junii ad vers. 2. cap. 12. Deuter. ita habent: *Moses dicit* super montes excelsos, super colles, & sub omni arbore virente. *Nam his tribus modis idololatra plurimum captabant auctoritatem superstitionibus suis: quia apud ipsos præalti montes nescio quid dignius ad commoditatem auguriorum, cœlestiumque observationem habere videbantur.* Quæso arbitrare, (mi Lector) fueritne hominis ingenui, omittere hæc verba, *ad commoditatem auguriorum?* Sed familiare est Theologis Pręcisistis, exemplo Patris Voetii, à patre mendaciorum diabolo, per fraudes, & insidas citationes incautis & ignaris fucum facere. Quid vero dicit Junius? Gentes propter *commoditatem auguriorum* delegisse montes. Sed, an non ergo potuit Deus, licet improbet ac detestetur Auguria, in montibus licet capta, montes aliis usibus, iisque sacris, destinare?

Explicata Excelsorum ratione, facile liquere potest, quam bene vul- VIII. go ab iis argumententur multi hoc seculo, qui cum (ut aliquoties notavi) studeant reformationi, ex suo judicio, intensive procurandæ, quo laureolam in mustaceo inveniant, omnia quæ aut in Papatu fuerunt recepta, aut ab eo ad nos derivata sunt, Excelsa esse, ac proinde extirpanda clamant. Quum tamen neque serviant usui Idololatrico, neque extet præceptum Dei de iisdem abolendis. Etenim, ut jam antea liquido

evictum

evictum fuit, Excelsa (hoc plebi improvidæ persuadetur) non erant fugacia quasi idololatriæ vestigia; sed, sive arę, sive ædiculę, in quibus, aut in propatulo sacra Idololatrica exercebantur, aut, si Deo vero fieret, fiebat hoc in præjudicium templi Hierosolymitani, atque contra expressum Dei mandatum. Si idem evinci queat de illis, quibus Excelsorum ratio applicatur, eadem funditus extirpanda esse, lubens concessero. Utque abolenda penitus putarim, omnia Papanorum idola, dies festos in honorem Sanctorum institutos, Bacchanalia, Martinalia, &c. quod non modo arguant communionem cum idololatria, partim Paganica, partim Pontificia, (contra expressam admonitionem Apostoli 1. Cor. 10. 14.) verum etiam eorundem occasione, eadem fere fiant, quæ idololatrę facere solent: Ita non video, cur idem statuendum sit de Reformatis sive Fraternitatibus, sive Canonicorum Capitulis; itemque de nominibus Sanctorum, Deorumve Gentilium, quæ, citra ullam omnino superstitionem, pro usu sive Politico, sive Historico, serviunt tum designandis, tum distinguendis certis locis, temporis differentiis, Collegiis, aliisque rebus. Si indifferenter hoc argumentum, ab *Excelsis* desumptum, valeret, ante omnia extirpanda forent templa à Pontificiis nobis relicta, quod dedicata sint partim more Pagano, partim more Pontificio. Quæ tamen legitime tolerari, exemplo Reformatorum in Anglia & Belgio, contra Separatistas Anglos, adductis variis rationibus, probare nititur ipse D. Doctor *Voetius Disp. alt. de Templis*, *Th. 6. Probl.* 1. Idem statuendum esset de Campanis, ab iisdem Pontificiis nobis relictis, siquidem non modo superstitiosum in modum sunt baptizatæ, verum etiam ridiculum in modum die quasi lustrico proprium nomen acceperunt. At, adversus has non insurgunt illi, quibus (tu, ô Deus, interiores animi recessus perspectos habes!) Ultrajecti Reformata Canonicorum Capitula sudes sunt in oculis. Dicit quidem noster Reynessius pag. 112. *Hac etenim non Papatui ut tali, sed religioni in communi subserviunt.* Interim subserviunt cum velamine Papano Idololatrico: quod cum tolli non possit, nisi his ipsis destructis, quid statuendum sit, liquet. Præterea cum Ecclesia his ipsis carere queat (prout caruit primitiva Ecclesia) secundum hominum horum principia non foret fovendus qualiscunque syncretismus cum Papatu. Porro, pro intensivorum hominum nugamentis, audio quidem hæc amplius objici ex Ps. 16. com. 4. *Non sum libaturus libamina istorum ex sanguine, neque assumpturus nomina eorum in labiis meis.* item Os. 2. 17. *Amovebo nomina*

Bahali-

Bahalimorum ab ore ejus, ut non commemorentur amplius nomine suo. Sed, quum ipsa Scriptura tot in locis mentionem faciat variorum idolorum, (speciatim ipse Paulus Rom. 11. 4. recitative nomen Baalis commemoret) consequens est, aliter per Spiritum Sanctum non prohiberi mentionem & usum horum ipsorum, quam quatenus is, qui ore ea frequentat, pariter animi reverentia ad eadem inclinat. De qua distinctione consulendus vir longe doctissimus & accuratissimus, *Martinus Chemnitius part. 4. Exam. Concil. Trident. loc. 2.* cujus scrinia cum non modo multi Augustanæ Confessionis Theologi, verum etiam ex nostris, quo videantur sui similibus in antiquitate Ecclesiastica probe versati esse, consueverint compilare, rarissime tamen nomen illius laudatur. Porro, non improbaverim simpliciter, si turris cacumini, seu campanili, imponatur Gallus æneus, qui auræ quasi ventorumque index sit, licet hoc valde displiceat nostris Dominis Zelotis, usque adeo, ut sciam in vicino nobis pago, Pastorem hujus ordinis acerrime contendisse cum Patronis suis, nec ante quievisse, quam, submoto Gallo æneo, substituta foret stella inaurata. Quod enim fingunt, Pontificios, Gallos hosce pro hoc usu frequentasse, ut forent quasi præcones resipiscentiæ, quod Petro Apostolo usum hunc Galli cantus exhibuerit, admodum dilutum est: Nec saniores ex Pontificiis Doctoribus hoc unquam docuerunt; licet forte negandum non sit, unum forte aut alterum delirum & superstitiosum caput, sic insanire potuisse. Beza quoque frustra hic sollicitatur ex Hom. 15. in Hist. Pass. Verba quippe Theologi egregii hæc sunt: *Nunquid enim abhinc annis circiter septuaginta, non aves quid suus notet cantus ignara, non etiam ferrei aneive Galli, quales in campanilibus ac templorum summitatibus conspiciuntur, miserorum illorum superstitiosorum, quorum diuturnus est futurus somnus, si suorum Gallorum cantum expectent, sed insignes viri sunt excitati?* Quibus non innuit sane, Pontificiorum hanc doctrinam esse, ut Galli in templis sint quasi typici resipiscentiæ præcones, sed hoc superstitiosis quibusdam (è vulgo scil.) forte persuasum esse. Præterea, qui legit vel solam Bezæ Confessionem, ignorare non potest, eum in exagitanda Papanorum superstitione nimis quam vehementem esse. Scio Dnn. Præcisistas hic quidem obtendere authoritatem Dn. Bezæ, sed fide sibi consueta. Alias conjecturam quoque suam & inanem suspicionem folium Sibyllæ haberi cupiunt. Quare sic etiam cornicatur Reynessius pag. 112. *Gallum in summitate turris quod attinet,*

 ponitur

ponitur is procul dubio ut conversionis præco, ad exemplum ejus, ad cujus cantum flevit amarè Petrus. Sarcasmum vero hominis non moror, quando eadem pag. sic me pungit: *Author essem Pastori illi, ut loco galli posthac imaginem Schoockii ibi collocet: qui multo melius peccata cantare & exaggerare novit, quam gallus æneus: sed tamen aliena magis, quam sua.* Quis in oculis meis sim, novit Deus: qui cujusque opus dijudicabit. Si ludere voluisset, gallo substituisset imaginem sui Voetii, siquidem, teste decima Musa, *Viva est virtutis imago.* Porro, putarim ob Physicam potius rationem Gallos turrium cacuminibus solere imponi: hoc siquidem animal ut sanguine calidiori & spiritibus subtilioribus gaudet, ita mox levissimam aëris & auræ mutationem percipit. Pegasi, stellæ, equi, & similia plura, quæ gallorum vicem in turribus & templis sæpe subire solent, æque facile ad originem idololatricam referri queant. Sane nulla est ratio, cur, contra mentem saniorum Pontificiorum, Galli, velut idolomaniæ stultæ instrumenta, æquo vehementius exagitentur.

EXERCITATIO XVI.
DE ENCÆNIIS.

QUod multi ex Zelotis, argumento ab Excelsis petito, consueverint oppugnare per Belgium, annuas nundinas, ideo, quod nomen earundem Missam Papanam quasi redoleat, ipsæque audiant *Kermissen* quasi *Kerckmissen*: operæ pretium fuerit de his breviter proxime agere. Initio existimo haut quaquam falsam esse nostram Catechesin, quando qu. LXXX. censet *ipsum Missæ fundamentum nihil aliud esse, quam abnegationem unici illius sacrificii & passionis Iesu Christi, & execrandam idololatriam*: interim, non censuerim omnia æque execranda esse, quibus nomen Missæ tribuitur. Nam quicquid compilatorum Alpha Hospinianus quoque judicet, apud Belgas, Germanosque, nomen Missæ in communi notat quamcunque solemnitatem; prout observavit quoque doctissimus Lindenbrogius in accuratissimo Glossario, subjecto Codici LL. Antiquarum. Adeo, ut quilibet dies Festi, ob solemnitatem sibi peculiarem *missæ* nomen ferant: quo & Corn. Kilianus, vir ad miraculum linguæ Belgicæ peritus (ringatur licet Reynessius pag. 113. æque Belgici idiomatis at-
que

que Latini peritus) hasce voces refert; *Kerstmisse*, *Iansmisße*, *Baef-misse*, &c. adeo, ut nomen hoc, quod generale antiquitus fuit, hactenus censeri queat defæcatum esse à sordibus Papanis. Ratione vero nundinarum, quæ & vulgo à *Missa* designantur, (Missæ Francofurtenses & Lipsienses per Germaniam sunt celebratissimę) jam olim in mentem venit, admissa quoq; propria & execranda vocis *Missæ* significatione, dici posse, ex accidenti duntaxat nundinis nomē *Missæ* adhęrere. Nam quum nundinæ, ut plurimum annuatim consueverint recurrere circa diem certum, huic illive Sancto in Papatu sacratum, atque post adultam Papanam superstitionem, in honorem illius quasi Sancti missa celebrari solita fuerit, factum fuit, ut & ipsæ nundinæ, *Missæ*, dici consueverint. Nec officit quicquam Rhenanus, à Reynessio licet pag. 114. cum Chemnitio adductus. Neque enim dicit Missas annuas ordinasse annuas nundinas; sed has, Missa quoque abrogata, etiamnum ab ea, velut appendice, nomen suum retinere. Quam conjecturam meam licet postea probatam invenerim à *Dressero de Urbibus German. fol.*415. in alia tamen omnia discessi. Quum enim nundinarum plerarumque tempus (excutiantur Archiva, itemque diplomata quæ in illis custodiuntur) non conspiret cum tempore, quo in loco, ubi agitantur, templum (minimum Cathedrale, uti loquuntur) primitus dedicatum initiatumve fuerit; nec etiam semper eædem cohæreant diei Festo, cujus quasi Patronus nundinis missam conciliet, in eam deveni sententiam, nostrum *Ker-misse*, non dici quasi *Kerck-misse*, sed quasi *Merck-misse*, atque ita revera pronunciandum esse; ita ut vox illa componatur ex duabus vocibus medii ævi, nempe ex voce *Mercada*, (videatur Lindenbrogius loco dicto) quæ significat mercatum, & ex voce *missatico* (consulatur pręter Lindenbrogium jam citatum *Vossius lib.* 3. *de Vitiis serm. Latini*) quæ notat certam regionem sive tractum, cui pręerat missus à Principe, atque *Merck-misse*, seu corrupte *Kermisse*, nihil aliud sit, quam mercatus solemnis, seu annuus certi alicujus tractus, aut regionis. Cum qua Etymologia conspirare videtur locutio per Frisiam, speciatim hic Groningæ, recepta: nostrates siquidem, rogantes sibi dari munus encœniale, dicere solent corrupte, *Geeft my een merrimisse*; quum dicere debeant, *Geeft my een Merckt-misse*. Quomodo, simili ferme ratione, pueri apud Romanos parentes suos *Sacram viam* rogare solent. Notum illud Ovid. lib. 1. Amor. eleg. 8.

Munera præcipue videat, quæ miserit alter,
Si tibi nil dederit, Sacra roganda via est.

Idem inde quoque patet, quod conventus, qui quotannis bis Francofurti ad Mænum, tanquam in proprio missi loco fiunt, olim ex decreto Imperatorum, alibi, tanquam indefinito Imperii misso agitari consueverint. Quomodo *Goldast. ad tom. 3. constit. Imper.* annotat, conventum annuum, olim à Constantino M. in urbe Arelatensi institutum, à Carolo M. Moguntiam translatum, inde à Friderico II. Francofurdiam. Cæterum à Carolo IV. easdem nundinas autumnales Moguntiam revocatas, iisdem à Gunthero Cæsare Tridbergenses vernales substitutas, sed utrasque à Carolo IV. Francofurdiæ restitutas & confirmatas. Quæ adversus hæc ineptit Reynessius pag. 114. & seq. ne legi quidem, nedum examinari merentur. Sed dato, legitimam esse Etymologiam nostræ vocis *Kermisse*; an propter nomen (quod hic retineri posse, antea patuit) aboleri debebit res, seu annuus mercatus? Aut, an Magistratus Orthodoxus, cui salus populi semper suprema lex esse debet, magis curabit Stentoreos quorundam Theologorum clamores, falso contendentium, encænia Mercurialia pertinere ad mundi excelsa, quam civium suorum emolumentum & commodum respiciet? Haud equidem putaverim. Encæniorum promercalium occasione, si cives helluationibus, intempestivis epulis, ebrietati, atque *ἀσωτίᾳ* indulgeant, (hos abusus, quum aliud non posset, exaggerare, per solitam loquentiam, instituit Reynessius pag. 115.) existimandum est, per accidens duntaxat hoc fieri. Utque hisce vitiis jure merito per sua edicta, severiora quoque, Magistratus obviam it; ita nulla est ratio, cur idem Magistratus, ob nudum nomen, in totum aut rejiciat encænia Mercurialia, aut transferat in tale anni tempus, quod non minus civibus, quam extraneis mercatoribus, hospitibusque annuatim amicos suos invisere solitis, incommodissimum sit. Sane nundinæ, maxime si oportuno tempore, & loco, celebrentur, *civitates impinguant*, ut ait *Gl. in leg. un Cod. de nund.* Miror vero quosdam ex Theologis Ultrajectinis, infestos posse esse Encæniis, tot per annos, mense Julio in hac urbe patria ante hac celebratis. Nam, cum credantur secundum hos homines repræsentasse memoriam dedicationis primi templi, quod construxit, teste Joan. Beka, Willebrordus, *in fundo Basilicæ sancti Thomæ*, isque, teste *D. Voetio Disp. de Plantatorib. Ecclesiarum, tom. 2. Disput. pag.* 571. neutiquam *formaliter Papista fuerit*; etenim non potest liquida reddi ratio, cur non licite potuerit celebrari memoria constructi primi templi, destinati scil.

cultui veri Dei, ab eo, qui teste *D. Voetio* ibid pag. 572. dici debeat *Noster, non vero Papista?* Notum est illud Nazianzeni: Ἐγκαίνια τιμᾶσθαι παλαιὸς νόμος, καὶ καλῶς ἔχων: *Honorare Encania vetus mos est, & bene se habens.* At Zelum horum intensivorum Reformatorum eventus prostituit. Licet enim homines mei, nundinis relatis ad Festum Pentecostes, hoc primo, & dein alia quoque festa, exemplo Scotorum (ita Edinburgi loco festi Natalitii ipsa bruma mercatus celebratur) abrogare moliti sint, prudens tamen Magistratus Ultrajectinus, ut ostenderet se non esse Theologorum peregrinorum mancipium, variis suadentibus rationibus, anniversarias nundinas mensi Julio restituit.

EXERCITATIO XVII.

Qua quæritur, an liceat Martinalibus anserem comedere?

IDololatriæ reliquias (tales modo agnosci possint & debeant) funditus extirpandas esse, lubens do, nec de eo unquam mihi fuit in superioribus cum quoquam contentio. Patrocinium quoq; non paraverim Bacchanalibus, impurum Ethnico-Papismum redolentibus, jureque summo accurato Tractatu explosis per eximium Theologum Gerardum Hyperium. Censuerim quoque syncretismum cum Pontificiis fovere, qui cum iis, aut liberis suis Festo S. Nicolai dant munuscula, aut regalia agitant in memoriam trium quasi Regum, aut die Jovis, qui proxime festum Paschatis præcedit, cum iisdem largiuscule sese invitant, &c. Quibus Papismi reliquiis an accenseri debeat anser, sive *ganza* Martinalibus comedi solita, non sine ratione aliquis quærat? Atque à me quasi hunc conscientiæ casum proponi, nemo mirabitur, si consideraverit in provinciali Academiæ nostræ contubernio, in quo magnam partem vivunt studiosi Theologiæ, Oeconomum ex consuetudine obstringi in vigilia Martini (ut loquuntur) cuique mensæ anserem assatum exhibere. De Martino Turonensi, atque de ipsis Martinalibus memini me quædam annotasse in *Tract. de bonis quasi Eccles.* I.

Sect. 3. *cap.* 2. Quibus addo, ob caussam ibidem annotatam, Martinum hunc (velut Sanctum) in summa veneratione fuisse non minus apud Gallos, quam Belgas: usque adeo, ut apud Gulielmum Hedam occurrat sequens epigramma Rabdodi XIV. Episcopi Ultrajectini;

Sis pius, oro, mihi Martine, habitator Olympi,
Solamen misero, sis pius oro mihi.
Porrige quæso manum, ne me trahat ecce profundum
Portus naufragium, porrige quæso Manum.
Imminet umbra necis, nunc tu mihi proximus adsis,
Res nimium tristis, imminet umbra necis.
Eripe me tenebris, & diris subtrahe flammis,
Dilector lucis, eripe me tenebris.
Me quoque redde polo, regnum quo permanet agno,
Qui frueris cœlo, me quoque redde polo.

Quod carmen, si modo referri debeat ad ævum Radbodi, omnino blasphemum est, atque multis modis præjudiciosum pretiosis meritis Christi Salvatoris nostri unici. Antiquitus vero, inter Germanos non minus quam Gallos, receptum fuit, non modo in vigilia S. Martini, comessationibus indulgere, verum speciatim anseribus vesci. Quanquam vero anseres, ipso Galeno teste *lib.* 3. *de facult. aliment.* carne gaudent excrementitia & concoctu difficillima, adeoque fere negliguntur in mensis delicatioribus, juniores tamen si fuerint, & probe saginati, omnino negligi non possunt. Certe, Diodoro Siculo teste, in mensis Regum Ægyptiorum anser flos cœnæ habebatur: atque apud Romanos plurima erant χηνοβοσκεῖα, de quibus consuli possunt Varro lib. 3. de R. R. cap. 10. & Columella lib. 8. cap. 14 Similia anserum pascua, in Belgio non minus quam in Germania, occurrunt plurima, quæ cum circa illud tempus, in quod incidere solet festum S. Martini, anseres obesos & bene habitos, fere exhibeant, receptum fuit sub Papatu, uno aut altero die ante Martinalia, non modo in majoribus urbibus anserum mercatum instituere, verum etiam in honorem quasi S. Martini, non minus anserem comedere, quam mustum bibere. Quod quicunque ex Reformatis faciunt, saltem in memoriam S. Martini, veluti Sancti, non video quomodo ab indirecta idololatria excusari queant, lubensque accedo illis Theologis, qui existimant tales censuram promereri. Cæterum, quum Martinalia, usum politicum quoque habeant, atque circa illa, ex consuetudine, alicubi non modo anseres, verum boves & porci quoq; vendi consueverint

consueverint: etenim licite patresfamilias circa illud tempus æque anseres in usum mensæ suæ coëmere possunt, atque aut porcos, aut boves emunt. Quos anseres, si urgente ratione Oeconomiæ, forte comedant Martinalibus, sive pridie eorundem, aut postridie, non magis peccant atque illi, qui ex Reformatis die Veneris piscibus vescuntur, non quidem vi præcepti & propter conscientiam, ut à Pontificiis fieri solet, sed, quod die illo fere occasio occurrat, piscium viliori pretio comparandorum. (Videatur Calvini locus supra adductus) Nam ex consuetudine politica, circa Martini Festum, publice prostant venales anseres, æque atque diebus Veneris venales pisces. Quę vero fiunt Festo Nicolai, trium Regum, &c. nullum respectum politicum habent alium, quam quod quidam velint Papistis se conformare: quod ut possent non facere, ita non est in potestate alicujus privati, obniti consuetudini, qua Martinalibus anseres, & diebus Veneris frequentiores pisces venduntur. Adeo, ut Reynessius pag.116. in cassum laboret mihi contradictiones affingere. Diluta quoque ejusdem est contemplatio circa diem Veneris, quasi ratione illius occurrat solum præceptum Papanum negativum, ne scil. *comedantur carnes*; (intelligendæ scil. sensu Papistico) quum sic abstineatur carnibus, ut simul pisces, ova, legumina, &c. meliora, si non sanctiora, pariter haberi consueverint. Interim in reformatis familiis, noluerim anserinas lautitias definite astringi aut ad ipsa Martinalia, aut ad vesperam S. Martini. Ubi vero inter Reformatos, in contuberniis publicis, ex lege quasi Oeconomica, sive ipsis Martinalibus, sive in vespera S. Martini, anser mensæ infertur, non putandum mox est, hoc fieri sive in honorem, sive in memoriam S. Martini; sed quod Oeconomi, qui annuatim suis convictoribus præpinguem anserem exhibere tenentur, ob annuum anserum mercatum, delitias hasce, tum meliores, tum etiam commodiori pretio nancisci queant. Sed dixerit aliquis, Pontificios ad maledicendum hac ratione invitari, & Reformatos insectari, quasi Martinalia libentius agitent, quam secum jejunia observent. Sed pari ratione, die Veneris nunquam comederis pisces; ne Pontificius fortassis calumnietur, te hac in parte παπίζειν. Propter usum politicum eadem fieri possunt, quæ propter superstitionem fiunt à Pontificiis; quemadmodum hujus rei exemplum Anglia exhibet, ubi, propter usum mere politicum, per Quadragesimam carnibus abstinetur.

EXERCI-

EXERCITATIO XVIII.
DE JURE PATRONATUS.

1. *Minus convenienter Papa Romanus Author constituitur Iuris Patronatus.*
2. *Quænam ejusdem sint incunabula?*
3. *Quomodo cum jure Patronatus cœperit præsentatio Ministri conjungi?*
4. *Ius Patronatus potest in Ecclesiis Reformatis tolerari.*
5. *Ut recte definitum in Synodo Dordracena, qua vindicatur.*
6. *Occurritur Objectionibus D. Voetii contra jus Patronatus.*
7. *Interim jus Patronatus habendum pro nævo Ecclesiæ.*
8. *Expenduntur quæ declamando contra Ius Patronatus adduxit D. Matthæus.*
9. *Qui tamen non tam deformis, ut patronus Reformatus eo se debeat abdicare.*
10. *Imo Reformatus usurpare potest.*
11. *An Diaconis potestas Ecclesiastica conveniat? inquiritur.*
12. *Occurritur objectionibus Reynesii circa Diaconos.*
13. *Qualis fuerit Acronius, & quid præstiterit contra jus Patronatus?*
14. *Tres notantur illius per Belgium abusus.*
15. *Quam Pastores dedeceat avaritia, cujus, ratione illorum, quidam Casus proponuntur.*
16. *Author rationem reddit sui instituti, simul improbat promiscuam Iuris Patronatus venditionem.*

I. Hac exercitatione, cum bono Deo, breviter agere decretum est de jure Patronatus. Quod cum alicubi in Ecclesiis Reformatis adhuc sit receptum, atque toleretur in fœderato Belgio, secundum constitutionem Ecclesiasticam à Synodo Dordracena recensam & approbatam, iniquum in modum tamen sugillatur à *D. Voetio*, qui anno 1639. non dubitavit prolixum centonem contra illud adornare: in quo licet Th. 4. non verecundetur sic scribere: *Propria origo & genuinum hujus prætensi juris fundamentum alibi non est quærendum, quam in jure Antichristiano Papali. Illi enim sive errore, sive ignavo timore (quia conscientia ipsos multiplicis usurpationis arguebat) sive assentandi studio, sive ut privatis rebus suis consulerent, sive ut præstantissimis fundis, & prædiis, spolia Clericorum tanto facilius augerent,* equum

equum hunc Trojanum & Ecclesiæ, & posterorum, malo, etiam ad suam non minimam vexationem introduxerunt, juxta illud: Malum consilium consultori pessimum. Certum tamen est Papam cum suo satellitio, huic juri, tanquam suæ hierarchiæ gravi, quam infestum esse; prout ipse *D. Voetius*, Andabatis non absimilis, cognoscere potuisset, si modo attendisset ad institutum *Ioannis Filesaci* Theologi Parisiensis, ex quo tam multa compilavit, qui commentarium suum *de sacra Episcoporum auctoritate* nullum alium in finem conscripsit, quam ut Clericos eximere posset jurisdictioni seculari, speciatim evertere jus Patronatus, Papæ illiusque Hyperaspistis quam molestum. Unde & libellum scripsit Anno 1614. ad Dionysium Argenterium Abbatem Claræ-Vallensem, cui ipse hunc titulum voluit præfigi: *De sacrilegio Laico commentarius*, seu, *Veteris Ecclesiæ Gallicanæ querela.* Imo Papas Romanos non favere juri Patronatus, patet ex Bullis ab Innocentio VIII. Hadriano VI. & Pio IV. adversus illud evulgatis, quas *D. Voetius* eadem Thesi adversus se adducit. Sed sapit hic Doctor cum *Sibrando Lubberti*, ejusque armigero, viro cæteroquin docto, *Gothofredo Sopingio*, (alias tantis Theologis, nunc ἐν τοῖς ἁγίοις, nihil volo detractum) quorum scrinia cum usque ad pulvisculum compilaverit, non potuit non quoque statuere jus Patronatus originem trahere à Papa Romano.

Quo vero in hac controversia omnia sint liquida, originem juris Patronatus aliquanto altius accersam. Atque initio Deum testor, me hoc ipsum Jus agnoscere quod ἥττημα & nævum Ecclesiæ, nec alia ratione illud velle propugnare: quod ut facerem, nec odium nec amor suasit: utriusq; enim caussas (ut ut tumultuetur Reynessius pag. 117. & seqq. in antecessum D. Voetii argumenta solitæ loquentię plumis ornata proponendo) quam procul habeo. Ad asserendam existimationem Dordracenæ Synodi, quæ prudenter malum quasi necessarium certis legum limitibus coërcuit, stylum arripui. Sed hoc jam agere oportuit, atque hujus juris incunabula pandere. Ergo censeo verisimile, tribus persecutionum seculis prioribus post Christum natum, vix nomen hujus juris fuisse cognitum, cum nondum ejus causa, quæ Ecclesiarum fundatio, & dotatio, existeret. Templa siquidem, sive basilicas laborantis Ecclesiæ seculis habere, Persecutorum crudelitas non patiebatur. Pro templo erat cœmiterium, sepulturæ Martyrum destinatum. Theodor. *lib. 2. cap. 19.* Pro basilica domus privata, *in qua Christiani ritus Cultores stato die ante lucem conveniebant, Christo secum invicem carmen dicentes,* II.

 seque

seque sacramento non in scelus aliquod obstringentes, sed ne furta, ne adulteria committerent, nec fidem fallerent, deposita appellati non abnegarent, ut ad M. Ulpianum Trajan. Imperatorem initio seculi II. scripsit Plinius junior, Bithyniæ tum Proconf. *referente eo ipso libr.* 10. *Epist.* 101. Quod ipsum & Tertullian. ejusdem ætatis Scriptor, testatur. Et quamvis quidem circa medium seculi III. Imperat. Gallienus, qui initio summa benignitate Christianos amplectebatur, Oratoria & tẽpla iisdem permiserit extruere; momentanea tamen fuerunt illa Christianorum Halcyonia. Quippe immanis ille Diocletianus, persecutorum principum antesignanus, palam propositis edictis, imperavit Provinciarum rectoribus, ut Oratoria & templa Christianorum in toto imperio diruerent, & solo æquarent, Codices etiam eorum in igne abolerent, ut Euseb. tradit *libr.* 8. *c.* 5. Ex quibus videre licet, dictis illis seculis tribus prioribus, in usu non fuisse Jus Patronatus, nec esse potuisse, cum ipso actu nondum extiterit ejus caussa, postea demum enata. At tandem cum Constantino M. primo Christiano Imperatore, circa initium seculi IV. post tot persecutionum tenebras, amica tranquillitatis lux emicaret, multa Oratoria magnifica ubivis locorum extrui cæperunt, & quidem ex Imperatoria lege atque licentia, de qua Melchiades Papa, *c. futurum* 15. *caus.* 12. *q.* 1. cujus de fide tamen jure merito dubitat Marc. Anton. de Dominis *de Republ. Eccles. libr.* 9. *c.* 3. *n.* 4. At, utut illud sit, de voluntate Constantini M. hic dubitandum non est, cum præter Melchiadem, sive verum, sive falsum, de ea etiam testetur *Euseb. libr.* 2. *de vita Constantin.* Ex quo Scriptore hoc etiam constat, quod Byzantii duo magnifica templa, & unum in loco sepulturæ Dominicæ, lascivæ Veneris fano ante conspurcato, erexerit, cujus vestigia etiam pressit Mater, & alii quam plurimi. Justinianus deinde Imperator incomparabile illud Sophiæ templum, & multa alia condidit, ut de eo Zonar. *tom.* 3. testatur: aliis, ex privatis quoque, Imperatores æmulantibus, atque nomen qualecunque captantibus ex structura templorum, Christianæ religionis propagationi destinatorum, prout liquet manifesto ex *Novell.* 5. *cap.* 1. *&* *Novell.* 67. *cap.* 1. *&* 2. Qui, ut sui Zeli qualecunque prẹmium ferrent, usque à temporibus Justiniani Imp. hoc ipso pro plenitudine potestatis Imperatoriæ, approbante, inconsulto plane Pontifice Romano, cujus potestas tum adhuc valde exigua erat, per Ecclesiæ consensum admittere cœperunt jus illud, quod postea à Canonistis, jus patronatus fuit vocatum; ut clare liquet ex *Novell* 57. *cap.* 2. maxime ex *Novell.* 123. *cap.* 18.

cap. 18. Contra quam quando *D. Voetius* ſic cornicatur, ut dicto Tract. th. 8. ſub finem inferat, Juſtinianum hanc conceſſionem acceptam referre non *Imperatoribus*, *ſed Eccleſiæ*, nobis favet: nam exiſtimamus, patronis jus præſentandi initio ab Eccleſia fuiſſe delatum. Præterea Impp. Chriſtiani, quæ aut in Codice Juſtin. aut Theodoſiano circa ſacra pro plenitudine quoque poteſtatis ſuæ decernunt, videri volunt hoc facere ex conſilio & arbitrio ipſius Eccleſiæ, quod ipſi, laudabili exemplo, in talibus illius antiſtites ſolerent conſulere. At viderit bonus vir, an non hæc exceptio ſibi & ſuis quam officiat? Si enim *jus patronatus* pendet *à conceßione Eccleſiaſtica*; atque Eccleſia Juſtinianæa, Orientalis maxime, non poſſit cum ratione Antichriſtiana vocari; næ ſemetipſum, more ſolito, ſuo gladio *D. Voetius* jugulat, qui jam antea, in ſuo rhapſodico libello, *juris patronatus* prima incunabula inveniſſe videbatur in regno Antichriſtiano. Si diligenter excuſſiſſet Authorem Altaris Damaſceni pag. 591. cognoſcere potuiſſet, Chaſſanæum Ic. Pontificium in eadem nobiſcum ſententia eſſe, licet juri Patronatus videatur infeſtior fuiſſe ob eandem cauſſam, quæ quoque movit (ut antea vidimus) *Fileſacum.* Nec præceptori ſuo ſuccurrit diſcipulus Reyneſſius pag. 121. dicendo, *Epiſcopos*, *& promotores Myſterii iniquitatis*, ac conſequenter *præcurſores Antichriſti*, promoviſſe incunabula Juris Patronatus. Gratis enim hoc dicitur, & ſine teſte. Quis unquam enim (niſi forte πάνσοφος Voetius hoc doceat) ex conſultis hiſtoriæ Eccleſiaſticæ docuit, Epiſcopos in Græcia tempore Imperatoris Juſtiniani promoviſſe Hierarchiam Papæ Romani? Item ad illum exaltandum fundamenta jeciſſe Juris Patronatus? Somnia hæc ſunt, vaniora iis, quæ videt febricitans anus.

Ut vero liqueat, qua ratione cum jure Patronatus, cujus toties fit III.
mentio in Jure Canonico, cœperit connecti præſentatio miniſtri Eccleſiæ: non quidem dixerim, per expreſſam Chriſti & Apoſtolorum ejuſdem conſtitutionem, jus hoc præſentandi perſonis ab Eccleſia remotis conceſſum eſſe, diſerta ſive lege, ſive definito N. T. exemplo; tale tamen eſſe confido, quod non poſſit cenſeri adverſarium δὶς διὰ πασῶν ſcriptis N. T. Fateor lubens cum veneranda antiquitate, (documenta plurium Patrum adferre poſſem, modo neceſſum foret) Apoſtolorum temporibus, Eccleſiaſtica munera Spiritus Sancti judicio potiſſimum (licet videantur quoque interveniſſe cauſſæ inferiores) collata fuiſſe. Atque licet iiſdem jam demortuis, eadem popularibus ſuffragiis delata quoque fuerint, hic tamen popularis modus paulatim in deſuetudinem abiit. Uſque

adeo, ut Canone XIII. Concilii Laodiceni, quod celebratum fuit seculo IV. sic fuerit statutum: *Quod non sit permittendum turbis* (τοῖς ὄχλοις) *Electiones eorum facere, qui in sacerdotio constituendi sunt.* Progressu vero temporis, atque antequam Potestates quoque Christianismum profiterentur, Episcopi plerumque videntur Presbyteros elegisse: cæterum ea ratione, ut eorum nomina proponerent, hortantes populum, ut si quis quid haberet criminis, probaret manifestis verbis. Colligere hoc est ex Scriptore Gentili, sive Ælio Lampridio, qui de Alexandro Severo Imp. hæc habet: *Ubi aliquos voluisset vel rectores provinciis dare, vel præpositos facere, vel procuratores, id est rationales ordinare, nomina eorum proponebat, hortans populum ut si quis quid haberet criminis, probaret manifestis rebus; si non probasset, subiret pœnam captis: dicebatque, grave esse, quum id Christiani & Iudæi facerent in prædicandis sacerdotibus qui ordinandi sunt, non fieri in provinciarum rectoribus, quibus & fortunæ hominum committerentur & capita.* Ad quam consuetudinem uti sæpe in suis scriptis respicit Cyprianus; ita eandem manifesto tangit Epist. 33. quando ita loquitur: *In ordinationibus clericorum, fratres charissimi, solemus vos ante consulere, & mores ac merita singulorum communi consilio ponderare.* Porro absit, ut cum quibusdam (Theologis quoque) contendam, electiones & ordinationes ministrorum Ecclesiæ pertinere ad Magistratum. Interim tamen Marsilius Patavinus, qui Apologiam scripsit pro Ludovico Bavaro, (eam sub Titulo *Defensoris Pacis* evulgavit, notisque marginalibus egregiis illustravit anno 1592. ὁ πάνυ D. Gomarus) ausus fuit tutari hanc Thesin: *Quod lege Divina non sit probibitus Legislator, aut Princeps ab officiorum Ecclesiasticorum institutione, Collatione, seu distributione*: quam licet non velim absolute meam facere; certum tamen est, per plura secula jus hoc usurpasse Magistratus Politicos, atque (ut jam antea ostensum fuit) usque à tempore Justiniani Imp. receptum fuisse in Ecclesia jus Patronatus. Quod cum secundum Lancelottum, *Sit potestas præsentandi Episcopo instituendum ad munus Ecclesiasticum, aliudve beneficium vacans, Patrono certis ex caussis competens*, formaliter consistit, judicio Canonistarum (quorum hæc vox est) in *præsentatione*, quæ Justiniano videtur esse *denominatio*: nam sic lego Novell. 123. cap. 18. *& aliquos denominent.* Græci vocant προσβουλώ. Scriptura videtur uti verbo *vocationis.* Hebr. 5. 4. *Nemo sumat sibi honorem, nisi vocatus à Deo, ut Aaron.* Quod cur displiceat Reynessio, pag. 121. non video. Caussam dicere debuisset. Nam quomodo quæso Aaron à Deo vocatus est? nisi per præsentationem,

nem, quæ & inauguratio erat ad ſpeciale miniſterium. 1. Chron. 23. 12. ſic expreſſe legitur: *Separatus fuit Aharon ad ſanctificandum rem ſanctam ſanctarum ipſe & filii ejus in ſeculum.* Quod clarius patebit ſi conferatur cap. 28. Exod. ubi is, qui à Deo ſeparatus erat ad ſacrum miniſterium, eidem per Moſen quoque inauguratur. Non inconvenienter Jacobus Capellus ad dictum Pauli locum: *Quinta Pontificatus dignitas eſt, inauguratio Divina, vocationis legitimæ comes individua.* Sycophanta tamen Reyneſſius, eo, quod cum ratione oſtendi *denominationem* ad miniſterium, in Scriptura quoque dici *vocationem,* pro ſuo ingenio paſſim mihi affingit, quaſi patronis vocationem proprie & formaliter ita dictam attribuam. Qui jus hoc uſurpant, in jure Canonico varia nomina ferunt. Ordinario audiunt I. Patroni *c. perlatum 1. extr. de jure patron.* ad ſimilitudinem Patris: quia ſicut hic filium, ita ille Eccleſiam deducit à non eſſe ad eſſe, juxta Rochum de Curte, *de jure Patron. in Proleg. n. 5.* II. Advocati *c. cum autem. 24. extr. h. t. & c. in quibuſdam 12. extr. d. pœn* quia patronus Eccleſiam defendere tenetur. Licet quidam inſtituerint diſtinguere inter advocatum & patronum Eccleſiæ. Quos refutat Hoſtienſis ad *c. præterea h. t.* III. Vicedomini, ſed lata ſignificatione *d. c. in quibuſdam.* IV. Similiter Pręſentatores *c. cum vos. 4. Extr. d. Offic. Iudic.* V. Appellantur quoque Fundatores *c. quoniam 3. extr. h. t.* VI. Conſtructores *c. monaſterium 33. Cauſſ. 16. q. 7.* VII. Conditores *c. noverint 6. Cauſ. 10. q. 1.* VIII. à Juſtiniano *Novell. 67. cap. 2.* Fabricatores Eccleſiarum. IX. Hodie uſitate Collatores, ſed ſatis improprie: ſtricta enim & propria ſignificatione Epiſcopus dicitur Collator *c. tranſmiſſa 21. extr. h. t.* Poſtremo in Eccleſiis Orientalibus, quæ hodierno adhuc tempore ingemiſcunt ſub jugo Turcico, vocantur κτίτορες à voce κτίζειν, hoc eſt, extruendo: ſiquidem Eccleſias, olim à majoribus erectas & dotatas, ſi vacent, Presbyteris conferunt.

Licet vero optandum ſit ex animo, ut Eccleſia plene in hoc mun- IV.
do ſuis privilegiis fruatur, atque in ea ejuſmodi obtineat libertas, quæ illius ædificationi maxime ſerviat; talis tamen quum voveri magis queat, quam obtineri, à prudente atque pacis ſtudioſo Theologo multa tolerari debent, quod non ſit in illius poteſtate, ſalva Eccleſia, (quæ volens nolens ſemper ferme cogitur ad regimen politicum, gladio munitum, ſeſe componere) eadem corrigere. Ad illa omnino referri debet jus Patronatus, quod eo magis tolerabilius eſt, quod libertati Eccleſiæ, plebiſve Eccleſiaſticæ, non plane præjudicet.

Nam hactenus Patronatus jus ſartum tectumque præſtat jus populi, quod nominatus à Patrono verbi Divini miniſter toti Eccleſiæ ter proponatur, poſſitque vel ab ea approbari, vel rejici quoque. Nihil vero amplius populo deberi, cognoſcere eſt ex ipſo Calvino lib. 4. Chriſt. Inſtit. cap. 3. ſect. 15. *ita loquente:* Bene ergo Cyprianus, dum contendit ex divina authoritate deſcendere, ut ſacerdos plebe præſente ſub omniũ oculis deligatur, & dignus atque idoneus publico judicio ac teſtimonio comprobetur. Siquidem hoc videmus juſſu Domini in ſacerdotibus Leviticis fuiſſe obſervatum, ut ante conſecrationem in conſpectum populi producerentur. Non aliter aſcribitur Matthias Apoſtolorum collegio, nec aliter ſeptem Diaconi creantur quam populo vidente & approbante. Hæc exempla, inquit Cyprianus, oſtendunt ſacerdotis ordinationem nonniſi ſub populi aſſiſtentis conſcientia fieri oportere: ut ſit ordinatio juſta & legitima, quæ omnium teſtimonio fuerit examinata. Habemus ergo, eſſe hanc ex verbo Dei legitimam miniſtri vocationem, ubi ex populi conſenſu & approbatione creantur, qui viſi fuerint idonei. *Huc uſque Calvinus.* Λόγοι Reyneſſii, his pag. 122. oppoſiti, de circumſcripto quaſi Presbyterio per Jus quaſi Patronatus, nulli æque conveniunt, atque ei ipſi. Neque enim Patrono, presbyterium quaſi exhibenti, exprobrari jure merito à quoquam poteſt, quod velut ſacrilegus eripiat Eccleſiæ repræſentativæ ſuum jus circa vocationem Miniſtri: nam, uti in Eccleſiis Belgicis, hunc (priuſquã ſuæ Eccleſiæ proponatur) Claſſi exhibere non ſolum debet, ſed amplius eundem ejuſdem Cenſuræ ſubjicere; ita in Eccleſiis Auguſtanæ Confeſſionis (videatur *Rittershuſ. ad Novell. part. 1. cap. 7. num. 36. & 37.*) priuſquam accedatur ad *Ordinationem*, præcedere ſolet *Præſentatio*, qua Patronus nominatum & vocatum, vel ſolus, vel pro cujuſque loci conſuetudine una cum Superintendente ad Conſiſtorium mittit, ut ibidem, accurato adhibito examine, eruditio & mores ejus explorentur. Qua vero ratione Miniſter, ſecundum jus Patronatus vocatus, certus in conſcientia eſſe poſſit, ſe divinitus vocatum eſſe ad ſublime hoc munus, malo docere verbis Toſſani, Theologi Heidelbergenſis, quam meis, qui ita loquitur *in Paſtore Euangelico cap. 3. pag. 32. & ſeqq.* Ut vero non temere conqueruntur nonnulli pii Theologi de iis Magiſtratibus, qui excuſſa Papæ tyrannide, jus & libertatem Eccleſiaſticam in ordinationibus Miniſtrorum reſtitui non curant, nec populum de ſuo jure edoceri, ſic (ut ſunt hodie homines in pleriſque Germaniæ locis) tolerabilior videtur hæc

ratio,

ratio, qua utuntur Principes, & Respublicæ Euangelicæ, quam si populo minus instituto aut idoneo ad Electiones omnis electio simpliciter committeretur. Nam cum aliquid juris & suffragii populo commissum fuit in vetere Ecclesia, hoc prȩsupponebatur, quod scribit Cyprian. epist. 4. lib. 1. *Plebem illam esse obsequentem Dominicis præceptis, & Deum metuentem.* Deinde quando principes ad illas Electiones selectos viros cum ministris adhibent, talesque, qui hujusmodi deliberationibus Ecclesiasticis omnino vacant, non confunditur Ecclesiastica gubernatio cum politica: & extat constitutio Justiniani 123. quæ in ipso decreto Gratiani distinct. 23. probatur, ut quoties *opus fuerit ordinari* Episcopum, *coëant in unum clerici & primores civitatis, jurentque se electuros, qui fidei & vitæ sit probata.* Deniq; non omnis libertas populo adimitur: quia cum à Superintendentibus vel inspectoribus præsentantur ordinati alicui Ecclesiæ, id fit hac lege, ut liberum sit toti Ecclesiæ quotiescunque volet, inprimis autem in visitationibus annuis, suam de ministris sententiam dicere, & censuram tum in doctrinam tum in mores instituere. Verum hoc inprimis ordinatos sub principibus in sua vocatione confirmare debet, quod essentialia vocationis Canonicæ retinentur, videlicet preces, electio personæ idoneæ, examen doctrinæ & morum, & aptitudinis ad docendum saltem mediocris, & solennis præsentatio ad Ecclesiam, cum hac conditione, ut liceat ei probare spiritus, an ex Deo sint, & consentientia scripturæ & Symbolis tradant. Quapropter qui ita ordinantur, bonam habent conscientiam, licet non plane eodem modo ordinati sint, qui rebus melius constitutis requireretur. Si tamen in suo ministerio ita se gerant, ut populus, licet initio propter imperitiam vel prȩjudicia reluctetur, tandem comperiat & intelligat, eos esse fidos Pastores, & pro talibus eos agnoscat. *Hæc Daniel Tossanus.*

Atque ut hactenus patet ex iis, quæ edisserui, qua ratione sic tolerari queat jus Patronatus, ut pariter Ecclesiæ ministris secundum forum conscientiæ sua constet integritas; ita hactenus nobis favet Synodus Dordracena. Quæ cum recte censuerit, Patronis Ecclesiæ (quicquid hic multi cornicentur) re vera nihil aliud competere quam *jus Præsentationis*, pariter (videatur Canon. Ecclesiast. v.) quæcunque prȩcipit, circa ordinarium modum vocandorum Ministrorum Ecclesiæ, aliter non vult attendi, aut ad praxin deduci, quam *salvo cuique legitimo jure Præsentationis, sive Patronatus, aut alio quocunque jure vel privilegio, quatenus illud ad ædificationem usurpari potest, sine fraude aut dispendio Ecclesiæ Dei,* V.

atque ordinis Ecclesiastici. Pro interprete horum verborum, (dicto Canone occurrentium) sustinuit se gerere D. Voetius, ratione occasionis (quæ suasit quasi Synodo hanc moderationem) itemque respectu verborum modo adductorum, *ita loquens in iterata (anni 1639.) Edit. Tract. de Iure Patronatus pag.61. & seqq.* De Synodo Dordracena sic se res habet. Approbabat illa absolute constitutiones Ecclesiasticas conscriptas in Synodo Hagæ-Comitana anno 1586.& decernebat ab Illustr. ac Præpot. DD. Ordinibus confirmationem Politicam earum petendam. Sed interpellabant DD. Delegati Illustr. Ordd. monentes res suas & tempora tunc minime ferre, ut plane Jus illud tolleretur: præsertim cum alicubi in Provinciis aliquot illius usus adhuc vigeret; immo Nobiles certæ Provinciæ nulla ratione talem communem Ordinem Ecclesiasticum probaturi essent: quippe qui in convocationem Synodi Nationalis non consenserant, nisi sub hac cautione: Ne quid in prejudicium hujus juris istic ageretur: cogitaret ergo Synodus potius de ejus reformatione & limitatione. Quid faceret Synodus? Volens nolens post omnes admonitiones, & obtestationes, tandem toleravit clausulam illam capiti de electionibus adscribi: *salvo cuique jure patronatus, &c.* Quia aliter non poterat,& quia certa spe jam devorabat tam necessariam confirmationem *Ill. DD.Ord. totius Belgij.* Quia etiam credebat, nonnullas tantum Provincias hoc incommodo alicubi laboraturas; putabat itaque prestare ut omnes Provinciæ ordinem aliquem Electionum publica authoritate stabilitum haberent, quam ut propter paucas Ecclesias Patronatas, reliquæ non patronatæ solenniter authorizato ordine & communi toti Belgio una cum patronatis perpetuo carerent. Nec clausulam illam ita nude (*Notet Lector hujus Historici fidem,*) passa est intrudi, sed cum istis limitationibus, de quarum receptione minime dubitabat. Dictas limitationes lectori hic exhibeo:

I. *Ut nemini permittatur Ius Patronatus, nisi ubi liquido probaverit Ill. DD. Ordd. se debito ejus usu & possessione gaudere: ne Ecclesia servitutibus, non necessariis, oneretur.*

II. *Ne patronis aliud jus tribuatur, quam præsentandi personam habilem: quandoquidem in ipso Papatu aliud jus non habuerint.*

III. *Ut patroni ministris prospiciant de debito stipendio; quanto scil. alii ministri fruuntur: nec cum aliquo transigant, & pactum quasi locationis ineant, atque ita præsentent eos, qui minima mercede aut salario ministerium obire velint.*

IV. *Ut præsentatio fiat ad summum intra duos aut tres menses post Ecclesiæ vacationem: secus si fecerint, ut illa vice præsentationis jure excidant & priventur.*

V. *Ut patroni teneantur præsentare talem, qui sit extra omnem suspicionem heterodoxiæ, adhæc vita inculpatus, ac talibus donis instructus, ut Ecclesiæ queat esse acceptus, eique satisfacere.*

VI. *Ut Ecclesiæ retineant jus præsentatum repudiandi, siquidem dona aut ingenium ac mores ejus ipsi minime placeant: ne invitis ministri obtrudantur.*

VII. *Ut præsentatus ab Ecclesia receptus, ejusque receptionis documento exhibito, juxta communem ordinem Ecclesiasticum à Classe examinetur, Ecclesiæ proponatur, & in ministerio confirmetur.*

VIII. *Ut controversiæ, si quæ inter patronos & Ecclesias super præsentatione exoriantur, decidantur & terminentur, à Classe aut Synodo particulari.*

IX. *Ne patrono adscribatur potestas ministrum à se præsentatum & legitime in ministerio institutum sua solius authoritate absque judicio Claßis aut Synodi exauctorandi.* Hæc eo loco *D. Voetius.* Quibus verbis, ut vir scil. prudens, saltem concedere videtur, sub LL. & conditionibus (quas somniat universæ Synodo, atque singulis illius membris obversatas fuisse) quadantenus in Belgio tolerabile esse exercitiũ Juris Patronatus; ita huic (parum alias sui memor solet esse) longe infestiorem se exhibet in Disput. Anno 1655. mense Majo habita, quando Th. 14. ejusdem, hunc in modum, *non modo contra Synodum, verum seipsum quoque furit:* Vocatio & electio ministrorum Ecclesiastica est, eiq; repugnat vulgo jactatum jus Patronatus. Quod perperam ex additamento anno 1619. in Synodo Dordracena Canonibus regiminis Ecclesiastici defensum eunt. Cum ex historia constet illud additamentum à Synodalibus non propositum, nec inventum, nec probatum, nec adjectum; sed à Provinciæ unius atque alterius delegatis Politicis. Synodales plerique à se quamvis invitis & frustra obnitentibus ἥττημα hoc debere tolerari judicarunt; siquidem communi omnium provinciarum autoritate ordinem suum Ecclesiasticum comprobatum ac munitum vellent. Sed hæc tolerantia ac συγκατάβασις eos longe fefellit, &c. *Atque deinceps:* Nec valet hic regula, Per quam potestatem & formalitatem quid constitutum est, per eam tantum abrogari aut mutari debet. Quia hæc à Synodis citatis nec inventa, nec consulta, nec suggesta sunt, nequidem sponte admissa; nedum ut ex mandatis aut postulatis classium & Synodorum Provincialium

talia tractare & determinare debuerint: sed solummodo tolerata, cum tollere non possent à vi majori imposita, ad majora mala vitanda. Siquæ ergo Ecclesia particularis hactenus immunis fuit ab his, aliisque, per potentes, aut per violentam consuetudinem, impositis; aut si quæ subjugis liberationem & libertatem suam molitur sive reali executione sive verbali instructione: illi hoc fraudi esse non debet, nec ea à vicinis Ecclesiis ad defectum hunc retrahi, & vel ad momentum, in eo retineri debet. Idem dicimus de correspondentia in vocatione ministrorum, cujus ibidem meminit ordo Ecclesiasticus anno 1619. artic. 4. quæ in præjudicium liberæ electionis instar nasi cerei passim ad quidvis flectitur. Et hanc distinctionem inter Canones seu eorum partes, decreta, nos consilia, & conatus Synodorum provincialium, classium, synedriorum abunde docuerunt. Quid contra jus Patronatus tentatum sit statim post Synodum Nationalem anno 1619. in Synodo Holland. Leidensi, disce ex actis,& egregia remonstrantia, Ill.& Prępot. Hollandiæ Ordinibus tunc exhibita. Ut sequentes Hollandicas, aliarumque Provinciarum, Synodos, Classes,Ecclesias nunc prętercam; quę quamcunque occasionem aut captare aut observare non destiterunt. *Hactenus iterum D. Voetius.* Quibus velitationibus *D. Voetii*, Academicæ duntaxat juventuti, eique credulæ rerumque meliorum imperitæ, propinatis, sequentes solummodo stricturas, vice prolixiorum responsionum, oppono. *Primo*, quis, cui modo mens sana in corpore sano superest, crediderit, Synodum Nationalem Canonibus Ecclesiasticis,sive decretive, sive exceptive, sive limitative aliquid voluisse inseri, quod, à se præter animi quasi sententiam statutum, spectaverit Provincialium, earumque particularium, Synodorum abrogationem? *Secundo*, dato,ratione certæ alicujus Provinciæ, per vehementiorem quoq; instantiam, Synodum eo usque quasi inquietatam fuisse (quod hactenus *D. Voetius* non probat, quem scio nunquam ausurum Provinciæ illius indicium facere) ut debuerit per limitationem tolerativam (hoc, ut dicitur, ita ad summum concedi potest) admittere Jus Patronatus; existimandum nihilominus est, eandem in hanc quasi tolerantiam consensisse, quod existimaret, jus ipsum Patronatus directe non adversari Scripturæ Sacræ: cui si illud ipsum hac ratione non adversetur, judicio ipsius Synodi (quis enim ausit suspicari, tam venerabilem consessum, aliquid Scripturæ eo modo adversarium, voluisse vel tolerare) hactenus, illa ratione, quam nos definivimus ex ipso *D. Voetio*, ob statum militantis

Ecclesiæ, tolerabile censeri potest. Quæ adversus hæc & pręcedentia cornicatur Reynessius pag. 122. & seqq. hilum Voetium juvare non possunt. Quid si enim concedamus non ipsum jus Patronatus, sed abusus, per certas cautelas præcavere voluisse Synodum, hactenus evictum fuerit, eam consensisse in ejusdem tolerantiam, (vellem nomen ipsius alias ignorari) modo pręcaveantur abusus. Vovisse eam ejusdem abrogationem, omnino credo: sed quoniam pręfracte non institit (quod alias facere potuisset) pro ejusdem abrogatione; cum ratione concludere licet, venerabilem consessum censuisse ex re magis esse, jus hoc in Fœderato Belgio tolerari, quam ἀκίνητα κινεῖσθαι. Nec hactenus aut Voetius, aut Reynessius probavit, licet voveret, Synodum laborasse jus hoc plane tollere. Imo, ne quidem extrema tentavit, quod cum periculo conjunctum foret. *Tertio*, Chimæricæ distinctiones *D. Voetii*, circa decreta venerabilis Synodi Dordracenæ, ab eodem fictæ & excogitatę, si ex ipsis Actis ejusdem Synodi, aut consensu Mss. plurium, (eorum scil. qui interfuerunt Synodo) probatæ fuerint, pondus aliquod apud nos, omnesque, qui modo sapiunt, habere poterunt: quum hactenus, velut particulares conjecturę singularis Doctoris, duntaxat serviant infirmandæ authoritati consessus, usque adeo venerabilis. *Quarto*, nullus Theologus in Fœderato Belgio unquam urserit, ex Canonibus Ecclesiasticis, Juris Patronatus introductionem, ubi illud non obtinuerit: at jure merito ejusdem continuationem, ubi legitime modo receptum fuerit, ex iisdem defenderit, simulque, propter illius abrogationem, turbas dandas non esse convenienter intulerit. *Quinto*, audio quidem dici à viro Reverendo: Per Synodum Dordracenam solummodo Jus Patronatus tolerari; sed voluissem definite exposuisset, quid existimet statuendum esse de ejusmodi tolerantia. Quædam ab Ecclesia tolerantur ut imperfecta, alia ut mala: atque si his extirpandis quantum in se operam non det, applicari ei potest, quod Apoc. 2. 20. dicitur Angelo Ecclesiæ Thyatyrensis: *Habeo adversus te pauca: quod permittis mulierem Iezabel, quæ se dicit Prophetissam, docere*, &c. Verum longe alia ratio est illorum, quę propter temporis & loci circumstantiam, duntaxat tolerantur ut imperfecta. Circumcisio in quibusdam, Christo etiam in cœlum subvecto, ab Ecclesia, imo ab ipsis Apostolis, Ecclesię columnis, tolerata fuit, velut quoddam ἥττημα illius temporis: quę ut ratione certarum circumstantiarũ tum temporis non erat mala, sed arguebat potius quandã Ecclesię nondum adultę imperfectionem; ita hoc tempore nullo modo

poteſt adminiſtrari. Similiter, jus Patronatus, ubi eſt receptum, nævum quendam Eccleſiæ arguit, oletque imperfectionem verius, imputandam loco & tẽpori, quam vitium, quod exprobrari quaſi poſſit Paſtori, tanquam minus legitime vocato. Sed dicit noſter Reyneſſius pag. 124. & ſeq. Jus hoc *tolerari ut malum à parte patronorum, ut imperfectum à parte Eccleſiarum.* At quæro, an in aliquo ſuo membro Eccleſia tolerare aliquid poſſit, quod formaliter malum ſit, citra cenſuram Eccleſiaſticam? Si ſit formaliter malum à parte patronorum, nę peccatur graviſſime, ſi privatim ſaltem à verbi Miniſtris non moneantur illi, qui jus patronatus uſurpant, & exercent. Verum, ringatur licet Reyneſſius, ſi debito modo patronus aliquis exerceat Jus Patronatus, cenſurę immunem eſſe debere contendo; ſiquidem illud jus exercet, quod authoritate Nationalis Synodi toleratur: quod dum legitime amplius exercet, oſtendit, ſe Deũ, qui eſt Deus ordinis, magis revereri, atq; multi è ſociis Diotrephis, qui pętexendo authoritatem Presbyterii, in quo dominantur, eos duntaxat ad miniſterium promovere laborant, per quos authoritatis ſuæ incrementum exſpectant. *Sexto*, fruſtra valde eſt vir Celebris & Reverendus, quando perſuaſum cupit, jus Patronatus per Synodum Nationalem toleratum, per Synodum Provincialem, ratione certæ Provincię Belgicę abrogari poſſe. Quaſi vero, ſi Synodo Provinciali, in Nationalẽ, quod ad ritualia & agenda Eccleſiaſtica, jus concedatur, pariter quoq; eadẽ Provincialis Synodus jus ſibi arrogare non poſſit quod ad Dogmatica. Saltẽ, licebit impune Synodo Provinciali, pro ſuo arbitratu (ſi *D. Voetio* credimus) novum regimen Eccleſiaſticum condere. Nam, ſi Synodus Provincialis impune unũ, ex Canonibus Eccleſiaſticis Nationalis Synodi, aut rejicere, aut pro ſua ſingularitate interpretari queat; cur non pariter quoq; reliquis Canonibus ſuam ſingularẽ, ſeu ſpecialem gloſſam aptare poſſit? Quid vero ad hæc noſter Reyneſſius? p. 125. ita è Tripode ſuo profatur: *Synodo nunquã in mentẽ venit, ligare nos, ut id amplius toleremus, quando eo liberari poſſumus.* Quod lubens admitto, modo liberari Eccleſia hoc ἐπιτίμιον poſſit rite atq; ordine, & citra motus. Sed nunquam Synodus cõſenſit, ut στηλιτεύειν aut conciones, aut diſputationes habeantur, adverſus illa, quæ penitus tolli poſſe, hactenus deſperant prudentiſſimi quique ex ordine qua Eccleſiaſtico, qua Politico. *Septimo*, quę admiſcet vir Rev. de *Correſpondentia*, viderint Magiſtratus Politici quo ſpectent. Quid ad virum Rev. vero, ſi extra ſuam Eccleſiam quid fiat, quod eum non concernat? Aut, quid ad Synodum Dordracenam ejuſque Patres,
ſi

si quidam ἀλλοτριοεπίσκοποι plus æquo tribuant in regimine Ecclesiastico Politico Magistratui, quam revera eidem debeatur? Synodus urget duntaxat circa Pastorum vocationem, cum Magistratu *bonam* (hoc est, legitimam, atque Dei verbo consentaneam) *correspondentiam*. Nam sic can. 4. (integre verba debuisset adducere *D. Voetius*) Synodus ipsa Nationalis loquitur: *Legitima vocatio illorum, qui Ministerio hactenus nondum functi erunt, tam in Civitatibus, quam in Pagis consistit primo in Electione, quæ præmisso jejunio & oratione fieri debet, per Senatum Ecclesiasticum & Diaconos*, non sine bona correspondẽtia cum Christiano Magistratu ejus loci, *Classe etiam conscia, vel suadente, ubi id hactenus in usu fuit*. Denique, sive *Octavo*, quid refert, particularis sive classis, sive Synodi Remonstrantiam, adversus jus Patronatus, jam anno 1619. & forte quoque alias, exhibitam fuisse Synodo Zuyt-Hollandicæ, quæ Leidæ aut etiam alibi agitabatur? Notum nobis abunde est, qua ratione sæpe Classicalia gravamina & Remonstrantiæ coëant. Eo ipso vero, quod hæc Remonstrantia & similes aliæ sint rejectæ, atq;, quod Synodi Provinciales hactenus nihil statuere voluerint contra decretum Synodi Nationalis, facile colligere licet, nunquam mentem fuisse provincialium Synodorum in Belgio, quoad jus Patronatus aliquid decernere, quod ulla ratione vergere possit in præjudicium Synodi Nationalis. Quod hactenus non minus nobis, quam modesto Synodi Dordracenę patrocinio sufficit contra *D. Voetium*, qui, ubi ad se redierit, viderit quæ Thesibus illeverit.

Sed, non satisfecerimus Lectori, ad cujus judicium liberum in tota hac Dissertatione provocamus, nisi etiam diluerimus *D. Voetii* argumenta, quibus praxin Ecclesiæ à Synodo Dordracena confirmatam, circa Jus Patronatus (quod hactenus ut nævum quem habemus) laborat prostituere. Illa vero usque adeo multa sunt, ut quis ad solum eorum numerum exhorrescere posset: urget siquidem in Tract. de Jure Patronatus quindecim rationes velut palmarias, quibus succenturiat, tanquam velites, septem alia argumenta, quę condecorat titulo argumentorum quod ad hominem. Interim terribiles has numero copias non exhorresco, cogitando illud Augustini, qui aliquando Petiliano Donatistæ (*lib.* scil. 2. *advers. Petilian. cap.* 38.) dicebat: *Non invenirem quomodo te refellerem, nisi ut, aut jocantem viderem, aut insanientem dolerem, sed, quia te jocari non credo, vides quid restat*. Cęterum ne videamur tergiversari, hoc agamus. *Primum* ergo *D. Voetii* argumentum, occurrens pag. 29. & seq. hoc est: *Quia in Scriptura non comparet*, (Jus scil. Patronatus) VI.

nec ulla ratione probari potest esse illud juris Divini, ut Electiones Ecclesiasticæ in unum aliquod Ecclesiæ membrum transferantur, quotiescunque dotatione, aut fundatione lapidei & externi templi, visum fuerit alicui jus illud acquirere: nedum ut juris divini sit successio & devolutio earum electionum ad hæredes & mercatores fundi seu prædii, cui adnexum est jus Patronatus; adeo ut perpetuo ab Ecclesia abalienatæ maneant. Atqui in rebus sacris & quidem tanti momenti, à quibus salus & exitium Ecclesiæ Magistri Iesu Christi, sine juris Divini tabulis nihil tentandum. Resp. I. Argumentum est negativum, cui quantum tribuendum sit, Theologię tyronibus notum est. Sed dicit Reynessius pag. 125. interim ex admonitione Apostoli ad Heb. 5. 4. *nemo Ecclesiasticam potestatem, sibi jure divino non datam rapere potest.* Sed hoc est κελνόμενον, an rapinam Ecclesiasticæ Potestatis illi exerceant, qui interveniente Patroni pręsentatione, eandem consequuntur? Eoque inania hęc verba nequicquam exarmant solidam nostram responsionem. II. Admissa majori propositionę, non video, quomodo Diaconi concurrere possint, cum Pastoribus & Presbyteris, in vocatione ministrorum Ecclesię. Cum enim Scriptura N. T. hoc jus nequaquam iis tribuat, nec eos velit esse διδακτικὸς instar Pastorum, sed duntaxat *retinere mysterium fidei*, 1. Tim. 3. 2. & 9. secundum principium hujus argumenti deberent excludi: quum tamen Synodus Dordracena d. can. 4. expresse, pro instituenda electione, eos societ *Senatui Ecclesiastico*. De Diaconis licet infra sit agendum, lubet tamen expendere, quæ pro convellenda hac responsione, acumen nostri Reynessii excogitavit. Pag. 125. hæc *primo* lego: *Funguntur Diaconi etiam publico in Ecclesia officio, & peragunt aliquam partem officii, quæ alioqui Ministris peragenda incumberet.* Sed interim collectio & distributio Eleëmosynarum si in solidum quoque solis Ministris relinquatur, non tamen arguet partem officii Ecclesiastici: quod utrumque quoque fieri queat ab infidelibus. Ministri Pagani apud nos alicubi quoque sunt Æditumi, atque & campanam movent, & ostium templi recludunt: ergo concludas utrumque hoc munus, quia Minister iis defungitur, esse Ecclesiasticum. Progreditur *secundo* subtilis noster Disputator: *Admittuntur* (Diaconi scil. ad Electionem Ministrorum) *ut major appareat Ecclesiæ in vocandis Ministris libertas, ut alibi ab omnibus membris vocationem peragi notum est.* Ergo secundum hunc hominem Diaconi duntaxat ad pompam adhibentur, & nihil, eo ipso fatente, juris amplius habent in *Senatu Ecclesiastico*, quam quilibet è plebe, modo agnoscatur membrum Ecclesiæ,

clesiæ. At hoc nobis sufficit, & nihil amplius desideramus. III. Minus convenienter & candide, ea, quæ ex permissione ipsius Synodi Nationalis, limitate duntaxat conveniunt Patronis, absolute iis competere finguntur. Neque enim electio vere dici potest iis competere, quibus duntaxat competit Nominatio & Præsentatio ministri Ecclesię. Undecim qui post Christi ascensionem in cœlum supererant Apostoli, nominarunt & præsentarunt quasi ad Apostolatum Matthiam & Barnabam, elegit vero ipse Deus ex iis Matthiam, ut patet ex precum formula: *Tu Domine, qui corda omnium nosti, ostende utrum elegeris ex his duobus*: certissimo indicio, præsentationem, quam nos, cum Synodo, solummodo Patronis concedimus, plane ab electione distinctam esse. Nec hæc infirmari possunt per *Instantiam D. Voetii* pag. 33. sic loquentis: *Hoc moneo, Essentiale vocationis esse liberam electionem: accidentalem vero esse modum electionis sive per suffragia singulorum ad hoc evocatorum; sive per scrutinium; sive per expressum aut tacitum assensum; sive per compromissum.* &c. *Dicendum itaque, jus electionis Ecclesiasticæ in Presbyterio conservari & per illud principaliter exerceri, non verò à populo tolli & in Presbyterium transferri. Quod enim quis per alium facit, per seipsum facere putandus est. Cum enim Ecclesia constet & antecessoribus & populo (tanquam partibus integrantibus) dicimus radicaliter potestatem eligendi residere in antecessoribus, adæquate autem in tota Ecclesia, qua constat ex antecessoribus & populo.* Resp. Ego homo simplex, (si fallar opto erudiri) hactenus persuasum habui, tum perfecte & plene aliquid fieri, quando illud fit adæquate, seu, debito modo, concurrentibus omnibus caussis eodem pertinentibus. Sed quando Minister à Patrono præsentatus sive populo soli, sive presbyterio simul, (modo in loco occurrat) exhibetur, sive præsentatur, an non eo ipso populo & presbyterio, hoc est, adæquate toti Ecclesiæ defertur illius præsentatæ personæ Electio, quum sit in potestate hujus totius Ecclesiæ, ejusmodi personam sive admittere, sive rejicere? Æque, atque proclamatur Minister à presbyterio designatus, nullum alium in finem, quam ut saltem censeatur electus esse per tacitum consentientis populi suffragium: qui populus si forte attulerit sufficientes rationes, adversus designatum à Presbyterio ministrum, etenim designatio Presbyterii non poterit desinere in electionem, nisi publica personæ designatæ propositio debeat haberi pro histrionia, & schemate ludicro. Attendantur modo illa, quæ supra ex Calvino adduxi, quæ uti ostendunt, tum demum *habendam esse ex verbo Dei legiti-*

mam ministri vocationem, ubi ex populi consensu & approbatione visus fuerit idoneus; (ex antiquitate Ecclesiastica, si luberet hoc agere, quę dico, post tot alios sic illustrare possem, ut simul confidam me plures laureolas in hoc mustaceo esse offensurum) ita contendo, pro vindiciis Synodi Nationalis, hunc consensum, atque hanc approbationem, à parte populi, ibi quoque intervenire, ubi nomine Patroni, post diligens Classis examen (hoc amplius intervenit) aliquis Minister præsentatur. Reynessii ineptiæ prolixe dilatatę per pag. 126. & seq. οὐδὲν ὑγιὲς complectuntur. Quinta earundem essentia est hęc, quod nemo possit dici *eligere præsentatum ministrum, nisi plures ei præsentati fuerint*. Sed, eo ipso quod quis jus habet, pręsentatum Ministrum rejiciendi, revera eligit, quod in illo, qui proponitur, plures virtualiter proponantur, & rejecto forte tam diu alii substitui debeant, quam talis offeratur, quem approbando Ecclesia eligat. Quod patroni sępe nimis quam pervicaces sint, atque pro primo, indignissimo sæpe sed per se præsentato, cœlum & terram moveant, quò ab Ecclesia recipi possit, nos cum Reynessio serio deploramus, atque referimus ad abusus Juris Patronatus, quibus absit, ut ulla ratione patrocinari velim. Pro altera *Instantia*, adversus illa, quæ, citra omnes ambages & digressiones, modo adduxi, forte haberi queant *D. Voetii* verba sequentia, occurrentia pag. 56. *Patrono saltem* (inquit) *non competit electio* (*cuicumque demum competat*) *nec jure divino, nec antiquo Ecclesiastico, nec canonico seu Papali, nec nostro reformato. Relinquitur ergo cõpetere illud aut Magistratibus, aut Ecclesiis, & presbyteriis parochialibus. Sed illis, nec jure divino, nec antiquo Ecclesiastico, nec canonico seu papali competit*, &c. *Ergo competit cuique Ecclesia & Presbyterio*, &c. Nisi ea nobis hactenus, ut ostensum fuit, faverent. Quum enim plurimum intersit inter Præsentationem, quam solummodo Patrono concedimus, & Electionem (nomen vocationis, quod, forte cum multis, antea Patrono detulimus, generalius est) formaliter ita dictam, atque hęc, ut est probatum, admisso Jure Patronatus per Synodum limitato, Ecclesiæ competat, nulla est caussa, cur leviter quoq; commoveamur. Excusso breviter hac ratione primo *D. Voetii* argumento, subsequentia, ut ut prolixe ab Authore deducta, paucis verbis exarmari poterunt. Ergo *secundum* argumentum, per plures paginas distractum, atq; in forma demum propositum pag. 35. hoc est, suspiciendum hactenus, quia Author *palmarium* esse pronunciat: *Est* vero *hoc desumptum à jure Electionis, quod Ecclesiis jure divino & antiquo Ecclesiastico competere probavimus ex scriptura*

& anti-

& antiquitatis consensu, &c. Resp. At, uti jam antea patuit, per jus Patronatus hactenus nihil derogatur juri Ecclesiæ, quæ Ministrum præsentatum à Patrono, si velit, rejicere potest. Si vir Rev. quid se dignum prȩstare velit, ostendat è Scriptura esse de essentia Electionis, veluti liberæ, ut Presbyterium per se atque quasi principaliter, antequam populi consensus fuerit imploratus, possit dici Ministrum adæquate elegisse: quod ut solide atque plene probare possit, eundem moneo, simul ex verbo Dei ostendat, in has Electionis partes ipsos Diaconos secundum Scripturam esse admittendos. Contra hȩc noster bucco pag. 127. hæc solummodo effutire potuit: *Dici potest, eligi à presbyterio ministrum tacite consentiente populo, tum proponi populo ut consensus fit publicus.* Sed pueris quoque notum est inter nos eodem fine ter proponi nomina Ministrorum, quo Presbyterorum & Diaconorum solent: quibus propositis moneri solet Ecclesia, ut si quæ adversus aliquem habeat gravamina, convenienti loco & tempore proponat. Quæ ut currente termino populus proponere potest, ita antea nec censetur tacite probare electionem Presbyterii, nisi terminus prius effluxerit. *Tertium* Voetii argumentum his verbis proponit idem vir Rev. p. 37. *Quia hujus juris fundamentum est malum, ergo & ipsum est malum. Est autem fundamentum ejus, contractus innominatus,* Do ut des; *patrono enim donanti olim & hoc urgenti aut vi majori quasi extorquenti vicißim quid dedit sive indulsit Episcopus cum, &c. Atqui talis contractus in sacris est illicitus, quippe implicans simoniam, sacrilegium, & eleëmosynæ profanationem, &c.* Resp. I. Nicolaus le Maistre complens Thesin 3. viri Rev. (in hanc & ipse digitum intendit) fuit Doctor Sorbonicus, qui veluti Papæ addictissimus cliens, infestissimus fuit juri Patronatus (Papis, ut antea evicimus, adversanti) ab iisque per jus Canonicum admisso, quod refragari non possent vi majori politicorum potentium: eoque, licet à viro Rev. sit adductus, parum tamen aut nihil fidei meretur. II. Moraliter, atque secundum ea, quæ docet Scriptura, non potest subsistere hoc viri Rev. axioma, *quorum fundamentum* (hoc est, principium, alia quippe significatio ne quidem hic fingi potest) *est malum, ea in se sunt mala.* Una contentus ero ἐνστάσει: Benedictio Isaaci terminata in Jacobum, fundamenti, seu principii rationem habet Rebeccæ mendacium: Ergo & illa benedictio, à Deo ab æterno decreta, fuit mala. Quis dixerit? Cornicationes Reynesii, occurrentes pag. 128. sunt plane ineptæ. Do lubens, in toto hoc actu benedictionis Isaaci supra Jacobum, ante omnia adorandam

esse Dei providentiam; sed ut hic agitur de executione hujus, & benedictio ut peracta respici debeat, aliud illius, hoc modo consideratæ, non est principium, quam mendacium Jacobi, ipso Isaaco, postquam fraudem cognovisset, ad Esavum dicendo: *Venit frater tuus per fraudem, & abstulit benedictionem tuam*, Gen. 27. 37. Quæ porro declamat homo furiosus in fundamentum Juris Patronatus æternum quasi malum, arguunt eum ratione destitui, & Voetium præceptorem habuisse, qui scit solummodo conscientias ταράσσειν. III. Falsissimum est, Patronos, per modum innominati contractus, jus Præsentationis, onerosum magis quam lucrosum, obtinuisse. Si liberet hoc jam agere, ostendere infinitis exemplis possem, jus hoc Patronis obvenisse eo, quod templo suis sumptibus statuto, laborarint in certis locis Ecclesiam colligere, quæ ut colligi posset, opus fuit Sacrorum ministro, quem cum ipsi Patroni nulla occurrente Ecclesia primitus constituerint, Ecclesia collecta quoque, in gratiarum actionem, tacite jus hoc illis detulit, quibus post Deum potissimum debebat, ut unquam quoque potuerit colligi. IV. Si valeant hæc viri Rev. verba, Simoniam olere debebunt preces Christo oblatæ pro Centurione à Senioribus Judæorum; siquidem, ut Christum moverent ad commiserationem, apud Lucam cap. 7. vers. 5. hoc argumento utuntur: *Diligit enim gentem nostram, & Synagogam ædificavit nobis.* Ne locus hic mihi ulla ratione faveat, omnem lapidem Reynessius movet, quam sarcastice (sed pueriliter) mihi insultando, quasi invenisset, quod pueri in fabis solent. Fateor inter donum à Christo datum, & jus Patronatus, variam differentiam intercedere, sed quid hoc ad rem? Quum Seniores Judæorum ad modum Argumenti, quo Christum movere possent, prætexuerint *Synagogæ ædificationem*: quæ, ut quid Ecclesiastici, ex sensu D. Voetii, complectitur, ita considerata tanquam merx, ex ejusdem principiis, (neque enim aliter possum progredi, nisi cum ipso ineptire velim) arguit Simoniam, quod veluti res sacra offeratur pro consequendo beneficio. Ut enim emptio & venditio se habent reciproce; ita quotiescunq; in commercium veniunt res sacræ, Simonia committi censetur. Argumentum *quartum* D. Voetii his verbis pag. 39. est conceptum: *Quia pari, imo majori ratione oblata seu donationes ditiorum fundare possent jus eligendi ad Diaconiam.* Resp. I. Falsum præsupponit vir Rev. scil. nudam donationem, seu ædificationem templi fundare jus Patronatus. Si accurate vir Rev. legisset Zepperum lib. 2. c. 13. offendisset (alias caussas licet fingat Jus Canonicum) potissimum ipsius

Ecclesiæ,

Ecclesiæ,ut gratæ in benefactorem,consensum JusPatronatus fundasse. II. Novi equidem, secundum Canonistas, duplices statui modos acquirendi jusPatronatus,quosdam regulares,quosdam irregulares. Regulares habentur hi quatuor: Fundatio, dotatio, ditatio,& reædificatio. Irregulares duo: Præscriptio, & Privilegium. At non est curandum, quomodo ordinaverit seculis sequioribus jus Patronatus Papa, sed quomodo, refragante ipso Papa, initio illud in Ecclesia agnosci cæperit. Præterea, distinguendum est, inter accidentarios modos constituendi hoc jus, in jure Canonico expressos, & modum acquirendi proprium, seu essentialem, qui nobis non est alius, quam consensus Ecclesiæ, seu expressus, seu tacitus: quum putemus, legitime ibi jus Patronatus nunquam potuisse coalescere, ubi Ecclesia eidem refragata fuit. Quod innuitur quoque in ipso Jure Canonico *c. quoniam 3. extr. de Iure Patron. in verbis: Ecclesia huc usque sustinuit.* ubi & consuli ex ipsis Canonistis possunt Hostiensis atque Petrus de Ancharano. III. Ut nuda donatio non fundat, secundum nos, jus Patronatus; ita neque donationes ditiorum fundant jus eligendi ad Diaconiam. Quanquam interim, si concurrant reliquæ conditiones, ditiores illi capaces sunt Diaconiæ, atque alicubi in ipsis Ecclesiis Reformatis, hereditaria per posteros offenditur administratio bonorum in usum pium à majoribus legatorum. IV. Præterea aliud est Jus Patronatus consistens in præsentatione Pastoris, aliud jus ad Pastoratum, Presbyteriatum, seu Diaconiam. V. Ut valere posset argumentum à pari, pro jure Electionis adDiaconiam, substitui deberet jus præsentandi idoneum ad Diaconiam. Λόγοι Reynesii Sycophantæ pag. 129. 130. adversus has nostras responsiones, quum nihil complectantur, quod examen mereatur, ne quidē in summam contrahi debent. *Quinto* ead. pag. sic vir Rev. argumentatur: *Pari jure ditioribus vendi potuisset destitutio & remotio ministrorum; & patroni eodem fundamento illam usurpabunt aliquando.* Resp. I. Hoc posset metui, si Patronis competeret jus absolutum constituendi Ministrum; sed per Synodum iisdem permittitur sola *præsentatio*. II. Ministri constituti, licet primitus à Patrono fuerint præsentati, secundum praxin Ecclesiarum Belgicarum, non subsunt judicio sui Patroni, sed classis, & Synodi. Cumque *D. Voetius* fateatur Pastorum securitati ipsum jus Canonicum succurrisse, atque multo magis iisdem cautum sit per constitutiones Ecclesiasticas Synodi Dordracenæ, metum suum vanum atque inanem esse abunde ostendit. Ut hęc, quæ confido solidissima esse, aliquatenus luxare queat Reynesius

pag. 130. sic profatur: *Non quid agant patroni, sed quid convenienter suis principiis agere poßint, disputamus.* At mi homo, quis jus Patronatus, quod toties professus sum esse ἥττημα, aliter defendit, quam ut legum cancellis est circumscriptum? Eoque tu, cum tuis adjutoribus omnibus, dum hoc modo progrederis, oppido falleris. Sed progrediamur ad *Sextum* D. Voetii argumentum: *Hac ratione electiones ministrorum ad catechumenos, pueros, fœminas, Atheos, libertinos, apostatas, hæreticos, idololatras, breviter quoscunque religionis & Ecclesiæ juratos hostes transferuntur.* Resp. I. Miror R. V. eadem chorda oberrare, atque confundere electionem cum præsentatione, quum hæc solummodo Patronis conveniat. II. Pueri, quos Canonistæ excludunt à præsentatione, si fuerint infantiæ proximi, non possunt præsentare ministrum nisi per tutores. Non placent hæc Reynessio cum suis adjutoribus, eoque large cornicatur pag. 131. sed simul aëra ferit. Tutor quando pro pupillo exercet jus Patronatus, non facit hoc fide pupilli, sed sua, æque atque pro eo administrare potest Feudum, atque si legitime progrediatur, non peccat. Audio quidem nostrum sic ineptire: *Cum Christus curarit, ne unquam Ecclesia tutoribus indigeat, quasi sapiens nullus sit in ea. An non turpe est ministrum ejus vocari per tutorem?* Concedo, si tutor fuerit fatuus. Sed, an omnes in promiscua plebe, quibus noster cum suo Voetio jus vocandi ministros vindicari vellet, sapientes haberi merentur? Si, quæ acta Ultrajecti tantum fuerunt, expendantur, patebit eos, qui hic tacite commendantur, ut pueros paruisse suis pastoribus, ut tutoribus. III. Verum quidem est, arceri fœminam à docendo in Ecclesia 1. Tim. 2. 12. sed, quis inde concluserit, eam non posse præsentare Ministrum, sive aliquem commendare ad ministerium? maxime cum primitiva Ecclesia agnoverit & diaconissas, *quæ creabantur, ut publico Ecclesiæ ministerio erga pauperes defungerentur*, ut loquitur Calvinus lib. 4. Christ. Instit. cap. 13. sect. 19 atque ab Apostolo Rom. 16. 1. commendetur Phœbe *ministra Ecclesiæ Cenchreensis.* Fateor lubens, dictis locis non dici, quod fœminæ hæ vocarint Pastores: sed quis commendare non potuisse, neget? Cum Paulus ipsum suum Timotheum commendet ab educatione aviæ & matris 2. Tim. 1. 5. Patronus, abusus si tollas, solummodo commendat. Atque suo more pag. 132. Reynessius mentitur, quando dicit, me ei *vocationem concessisse.* IV. Mirum est, V. Rev. contendere, secundum jus quasi Canonicum, jus Patronatus exerceri posse ab Atheis, Libertinis, apostatis, hæreticis, &c. Quum tum

diserte

diſerte ipſum jus Canonicum, tum illius Interpretes Canoniſtæ, ante omnes alios ab illius exercitio velint excluſos, quos religio notat; inter quos ſignanter cēſetur infidelis, ſive qui fidem Chriſtianam non habet *c. piæ mētis 26. cauſ. 16. q. 7. in verbis: omni Chriſtiano.* Fundamentum enim Juris Patronatus eſt, ut fundantes Eccleſiam, vel dotantes, ſint fideles h. e. Chriſtiani. Paul. de Citadinis *part. 3. artic. 1. n. 14. h. t.* Unde Juris Patronatus capaces non ſunt I. Judæi, Saraceni, Mahumedani, & reliqui infideles *Argum. c. Frigentius 27. cauſ. 16. q. 7. & ibi* Gloſſ. *ſub. lit.* C. *junct.* Johann. de Anania *ad c. nobis 25. n. 4. extr. h. t.* II. Propter infidelitatem vel Hæreſin excommunicatus: quod per excommunicationem pereant omnes actus atque privilegia, pro hoc ſimilive jure à lege introducta, *arg. c. 1. Nov. 109.* & quidem quoad actum ipſum præſentandi ſive ut loquuntur, exercitium. Licet enim excommunicatus Eccleſiam ædificare, aut dotare poſſit, ante abſolutionem tamen, Præſentationis jus ipſo actu non habebit; Rochus de Curte *prædict. c. competens. n. 20. h. t.* & Henr. Boich. *ad c. nobis 25. n. 3. eod.* III. Hæreticus, propterea quod bona ejus ipſo jure ſint confiſcata, *per text. in c. cum ſecundum. 19. verſ. bona hæreticorum, de hæret. in ſexto.* Et ideo ſi ædificet Eccleſiam, dotetve, Fiſco quæratur; Petr. de Anchorano *ad dict. c. nobis 25. extr. h. t. n. 3.* Quæ quum hactenus ita ſint recepta ſecundum ipſum Jus Canonicum, oppido miror, quod Reformati Magiſtratus, nulla tamen reip. circumſtantia contrarium ſuadente, promiſcue ad juris hujus exercitium, non minus Pontificios, multiplicium hæreſium reos, quam alios quoq; Heterodoxos, ipſi Reformatæ religioni alias perquam graves, admittant. Nec moror Rev. *D. Voetium*, qui p. 64. exiſtimat gravius delinquere Reformatum, ſi exerceat jus Patronatus, quam Pontificium: quum hoc perpetuo præſupponat (quod tamen jam confutavimus) jus Patronatus eſſe proprium εὕρημα Papæ Romani, quatenus eſt Antichriſtus. *Septimo* ſic argumentatur vir Reverendus; *Quia jus illud comparatum eſt, ut patronorum neceſſarii, conſanguinei, clientes, beneficiarii, ſupplices, obnoxii, aulici Gnathones, partem emolumentorum ſive Patronis, ſive aliis ad eorum nutum, cedentes, quamvis indigniſſimi Eccleſiis invitis obtrudantur, digniores arceantur.* Reſp. Quum hoc fiat per accidens, atque per abuſum, nec ſecundum propriam rationem juris Patronatus, Nationalis vero Synodus adverſus hæc & ſimilia abunde providerit, putrido pyro hoc argumentum valere non poteſt. Reyneſſii verba p. 132. & ſeq. ſunt verba & λόγοι: probare debuiſſet, contra

hunc abuſum à Synodo non fuiſſe proviſum. Pergit vir Rev. *octavo* ſic loquens pag. 40. *Quamvis in ſe non eſſet malus hic Patronatus, tamen quia ſaltem in eo ſpecies mali eſt & colluſio cum Monarchia Papali & Oligarchia pſeudo-clericali, quia etiam ſunt mera Excelſa Antichriſti & pons reducendo Papatui ac libertiniſmo (quibus Patroni non pauci adhærent) maxime idoneus, utique arbor illa radicitus exſcindenda eſſet ab iis, qui pietatem amant.* Reſp. I. Quid ſibi velit Apoſtolus, quando 1. Theſſ. 5. vult *nos abſtinere ab omni mali ſpecie* (quod hoc loco multi abuti conſueverint) fuſe docuimus Tract. de *Præciſitate*. II. Papam invitum ordinaſſe jus Patronatus, ſæpius oſtendimus, & infra pluribus vindicabimus. III. Non putamus (quamvis pro dolor! de facto, ut loquuntur, contingat, & tolerari per neceſsitatem politicam ſæpe debeat) Pontificios in Reformatis Eccleſiis jus Patronatus legitime uſurpare poſſe. IV. Negamus per Preſentationem, quæ fit à Patrono, viam expeditam ſterni ad Papatum: eoque omnia hæc τοῖς λόγοις ϰ̀ λήϱοις ſolummodo accenſeri merentur. Ejuſdem furfuris ſunt, quæ pro aſſerendo hoc Voetii argumento garrit Reyneſius p. 133. Nec quicquam ſuum Voetium juvat, quod dicat miſceri regimen Politicum, & Eccleſiaſticum. Pari jure cum ſuis adjutoribus, maxime D. Voetio, qui hoc diu agitavit, Magiſtratum plane arceat ab Eccleſiæ politia, & nihil ei juris concedat circa vocationem miniſtrorum. Si Patroni, ut vult noſter, debeant haberi Epiſcopi, næ majori jure tales habeantur, qui in Conſiſtoriis dominantur. *Nono* ſic inſurgit pag. 41. vir Reverendus: *Quia illud jus neceſſario annexum & implicitum eſt* τοῖς βιωτιϰοῖς, *id eſt, negotiis hujus vitæ ſeu ſecularibus; quorum tranſlatio & poſſeſsio millenis fori vitilitigationibus obnoxia eſt.* Reſp. I. Ex accidenti Patroni inter ſe litigant, atque utinam in conſiſtoriis, quando agitur de vocando verbi miniſtro, nunquam litigaretur! II. Poſſet objici: ſed donari & vendi ſæpe jus Patronatus. At ſi hoc fiat (interim fieri non optarem) in præjudicium Eccleſiæ, atque ad turbandum ordinem per Canones Eccleſiaſticos definitum, admitti non deberet. III. Certe, quamvis ſecundum jus Canonicum, per venditionem transferri poſsit jus Patronatus, hoc tamen aliter non conceditur, quam ſi væneat univerſitas, ſive omnes res τῆς ȣσίας, tam corporales, quam incorporales, veluti urbs, pagus, caſtrum, villa, prædium, per *text. in c. ex literis 7. c. cum ſeculum. 13. c. præterea. 23.* Alias, ſecundum idem Jus Canonicum, Jus Patronatus per ſe & ſua natura, quod ſacro ſeu religioſo ſit annexum, ſingulariter vendi

non

non poteſt *c. de Iure 16. & c. quia Clerici 6. Extr. de Iure Patronat.* Atque miror ſummopere, inter ipſos Reformatos inveniri poſſe, qui ſuadeant Ordd. Provinciarum, alicubi jus Patronatus obtinentibus, ut illius nundinationem in ærarii quaſi ſubſidium inſtituant, admiſsis inter emptores ipſis Pontificiis. Sed de venditione juris patronatus aliquando pluribus. Quæ habet Reyneſsius pag. 134. nos ferire nulla ratione poſſunt: quæcunque enim objicit, pertinent ad abuſus, quos, tantum abeſt ut probemus, & nos ſerio deteſtamur. Porro *decimo* ſic prȩliatur idem vir Reverendus: *Quia Deus ut ordini à ſe conſtituto benedicit, ſic huic invento humano ſemper maledixit. Minus vigent & florent Eccleſia doctrina, moribus, pace, ordine, & diſciplina, ubi obtinent hac & ſimilia circa vocationes Eccleſiaſticas* ἡττήματα, *quod non obſcure fatetur Toſſanus in Paſtore Euangelico cap.* 3. Reſp. I. Minus iterum Theologicum hoc effatum: *Deus ordini à ſe conſtituto benedicit,* ſcil. ſemper quod ad externa, nam eo vergit viri Reverendi diſcurſus. Conjugium eſt ordo à Deo legitime conſtitutus: & tamen pii conjuges plurimis afflictionibus domeſticis ſępe obnoxii ſunt, ut evincunt vel ſola exempla patriarcharum atque Davidis. Nec tamen afflictiones has ſemper maledictiones dixerim, ut ſiniſtre noſter Sycophanta pag. 134. interpretatur. Quomodo neque Voetius, qui Dei ſacrarium non eſt ingreſſus, qualſcunque Patronorum afflictiones, maledictiones cenſere poteſt, quum inter illos plurimi ſincere pii occurrant. II. Quid Rev. vir, contra variam experientiam, aliud facit, quam ut detrahat exiſtimationi tot miniſtrorum in Fœderato Belgio? qui per Jus Patronatus admiſſi ad paſcendam Dei Eccleſiam, ita ſeſe multoties in vinea Domini probaverunt, ut judicio non ſolum Claſſium, ſed Provincialium quoque Synodorum, digni fuerint habiti, qui ad frequentiores, & quidem urbicas, Eccleſias paſcendas promoverentur. III. Vir Rev. injurius eſt non minus in veritatem, quam etiam in τὸν ἐν ἁγίοις *Toſſanum*, quando illi hoc affingit, quod ne quidem Argus offenderit in ejuſdem ſcripto. Supra fide optima verba illius adduxi, atque cæteroquin coram quibuſcunque arbitris provoco ad inſpectionem ipſius libri. *Undecimum* argumentum ſubſequentibus verbis pag. 42. proponitur: *Quia hac ratione & Presbyteri & quicunque Eccleſia cives, ſi tenuioris fortuna ſint, ab Electionibus & jure praſentandi in perpetuum excluduntur: nunquam enim illud acquirent, utut meritis in Eccleſiam & ſpiritualibus donis atque exercitiis reliquos omnes ſuperent, quia deſunt ipſis nummi.* Reſp. I. Huic argumento, ne videatur ridiculum

ridiculum omnino esse, hoc præstrui debet, in parte miseriæ esse putandum, si quis non admittatur ad electionem Ministri Ecclesiæ: atque, pari jure contra Scripturam, imo contra judicium saniorum ex Ethnicis, concluseris pauperes propterea miseros esse habendos, ideo, quod ipsis præclusus sit aditus ad Remp. II. Imo pauperes quoque, modo membra sint Ecclesiæ (ut sæpius jam dictum fuit) Electoribus possunt accenseri, quod præsentatum à Patrono, ne procedat circa eum Electio, rejicere queant. Pueriles Reynessii ineptiæ, Sycophanticum solum Scriptoris ingenium produnt, nobis vero nequaquam adversantur. Nam, eo ipso quod pauperes, modo fuerint membra Ecclesiæ, ad hoc ut præsentatum ministrum rejicere queant, admittimus, pariter iisdem plurimum quoque deferimus circa vocationem Ministri Ecclesiæ. Ut Reynessius pag. 135. se duntaxat Sycophantam esse prodat, quando quæ dicta sunt de pauperibus, ut arceri solitis à repub. fingit à nobis extendi usque ad seclusionẽ eorundem ab Ecclesia. O fidem Præcisisticam! III. At, quod tacite hic negatur, jus Patronatus potest quoque extingui. Canonistæ quinque habent modos; (videatur vel unus *Lancelottus in Instit. Iuris Canonici*) ex quibus *Primus* est: Si Patronus vel ipse, vel per alium, Rectorem Ecclesiæ, aut alium Clericum, ausu nefando occidere aut mutilare præsumserit. *Secundus* est, si Patronus in Heresin inciderit. *Tertius* est *Cessio*, quando scil. quis jus Patronatus, quod habet, Ecclesiæ cedit. *Quartus* est, quando Patronus patitur, ut sua Patronata Ecclesia, collegiata fiat. *Quintus*, seu ultimus secundum Lancelottum amittendi modus est: Si templum, Ecclesiæ usibus serviens, aut incendio fuerit consumptum, vel etiam terræ motu, aut temporis tractu corruerit. Quibus quinque modis à Lancelotto enumeratis, secundum Lambertinum, aliosque qui de Jure Patronatus egerunt, annumerari potest modus *sextus*, sive *Præscriptio*. Quando enim aliquis jure suo, quod in Ecclesiam habet, non utitur, cum tamen uti posset, per neglectum usus, amittit jus Patronatus, prout egregie docet Panormit. 2. *Volum. cons.* 106. ubi & notabilis casus proponitur. Hæc ut ignorare non debuisset Rev. *D. Voetius*; ita si eadem expendisset, erubuisset scribere, *in perpetuum*, per jus Patronatus, à præsentando Presbyteros excludi. Sequitur *duodecimum* argumentum, eadem pag. occurrens: *Quia plane monstrosum est, potestatem aliquam Ecclesiasticam electivam scil. hæreditario jure succedere, multo magis monstrosum eam pretio vendi. Nam quod distinguitur non potestatem vendi, sed prædium, cui potestas annexa, id multo*
turpius

turpius est. Quis unquam vel fando audivit in N. T. aut in V. T. (ubi tamen hæreditaria quasi successio sacerdotii) potestatem spiritualem & Ecclesiasticam prædio aut toparchiæ tanquam umbram corpori suo conjunctam esse, adeo ut subjectum seu vehiculum potestatis sit prædium? Resp. I. Ut prædiis adhærent beneficia & privilegia politica, ita iisdem Ecclesiastica jura adherere monstrosum non est. Nec sic, aut *caput* Ecclesiæ redditur *corporale & cauda spiritualis, aut cum gleba terra venduntur claves cœli*, ut pueriliter ineptiens declamat Reynessius pag. 136. Rationalis idemque spiritualis Ecclesiæ cultus non arguitur à modo, secundum quem vocantur ministri, sed à doctrina, quam hi proponunt. II. Quomodo per venditionem, secundum jus Canonicum, alienari queat jus Patronatus, supra ex ipsis Canonibus ostendimus. Interim optandum foret, illius venditio, (à Papa concessa, ut ejus subsidio Patronatus jus circumscribi, & ad Clericos pecunia instructissimos transferri posset) penitus interdicta foret. Eoque reliqua, quæ addit vir Rev. quam leviter nos afficiunt. III. Porro velim vir Rev. hoc observet, multos eximios Theologos colligere ex cap. 38. Jeremiæ, Levitarum prædia vendi quoque potuisse: quod ut merito videatur absonum, eo, quod Deus, tanquam suam possessionem seu hæreditatem (Num. 18. 20.) ea Levitis assignasset; ita inde quis argumentari posset, ad venditionem Juris Patronatus, nisi eandem serio improbaremus. Fateor, non omnes Theologos idem existimare de venditione prædiorum ad Levitas pertinentium: sed nostram sententiam evertere debuisset Reynessius, non vero pag. 136. solum Theologorum dissensum opponere. Argumentum vero nostrum comparative procedit: Nam, si potuerint vendi prædia Levitarum ab ipso Deo iis assignata; næ & Jus Patronatus (agnoscimus libenter esse ἥτημα Ecclesiæ) vendi magis potest ex sensu Patronorum, quos optaremus tamen hic sapere. Baculus (cujus noster Flagrio meminit) capiti ipsius Sycophantico comminuendo servire deberet. Succedit *decimum tertium* argumentum, in hisce verbis occurrens: *Quia David, Salomon, Ezras, Nehemias, centurio Luc. 7. 5. aliique populi primores, quos in Scripturis fundasse aut dotasse legimus, nullum tale jus hæreditarium sibi stipulati sunt, nec unquam vindicarunt tanquam dotatione illa quæsitum.* Resp. I. Dici posset in genere, non esse attendendum, quid sibi stipulati fuerint hi, qui hoc loco enumerantur, sed quid sibi stipulari potuerint. Paulus Apostolus, ob speciales rationes, à variis, quas

plantaverat, Ecclesiis, stipendium accipere renuit, quod alias licite quoque potuisset exigere. II. Jam ante ostendimus (quamvis Papa forte ratas habuerit ejusmodi stipulationes) per consensum Ecclesiæ jus hoc coaluisse. III. David, Salomon, Ezras, & Nehemias, circa moderamen negotiorum Ecclesiasticorum, plus juris sibi usurparunt, quam unquam patroni arrogare voluerunt. Speciatim de Salomone sic censent Professores Leidenses Disp. 50. Th. 54. *Si Pastor sit seditiosus ac manifestus pacis publicæ violator, summus Magistratus eum, interveniente subordinatorum procerum consilio, potest eodem jure exauthorare, quo Rex Salomon Abiatharum deposuit.* Opponit quidem Reynessius pag. 137. quod deponere formaliter, nisi ut Prophetæ, Reges non potuerint. Sed hoc non somniarunt Leidenses. Legitime Salomon Abiatharum deposuerit saltem ut suum subditum, sufficerit Leidensibus & nobis, eum hactenus non potuisse defungi officio Ecclesiastico; qui enim à Magistratu habetur inidoneus civis, is non potest agnosci idoneus minister sacrorum in templo. Sed tantum ne concedatur patronis, jam antea deprecantem audivimus *D. Voetium.* Argumentum *quartum decimum* sic habet: *Quia novum est hoc Ius Patronatus, sequioribus Ecclesiæ seculis decrescente fide ac pietate introductum, tandem ab Episcopis & Papis admissum, certis legibus roboratum, & Iuri Canonico insertum.* Resp. I. At, ex quo tempore Ecclesia Christianos magistratus accepit, simulque ratione purioris doctrinæ varia ratione defecit, in regimine Ecclesiastico quædam observata fuerunt, quorum nec vola, nec vestigium seculo Apostolico notabatur. II. Si, attendendo statum Ecclesiæ militantis, omne illud rejici mereatur, quod est novum, hoc est, quod tribus primis seculis non fuit cognitum, velim edoceatur, quo seculo Diaconis, quorum munus est gerere curam pauperum, potestas fuerit facta, una cum Ecclesiastico Senatu, eligendi Pastores. III. Papæ non nisi inviti consenserunt in Jus Patronatus, atque quæcunque de illo in Jure Canonico traduntur, alio non spectant, quam ut Patroni, prægraves Papanæ Hierarchiæ, quadantenus in ordinem redigi queant. Nec me movere possunt illa, quæ *D. Voetius* habet pag. 43. *Papatum non esse authorem hujus juris, quod semper fere illi obstiterit: id argumentum nostrum non tollit. Ut enim prædonis de injusta præda postmodum orta & reciprocata contentio cum illo, cui prius partem illius prædæ volens nolens concesserat, non negat originem istius concessionis; sic nec oppositio Clericorum Papalium adversus patronatum laicalem (seu potius hunc vel illum ejus usum) non negat primam ejus institutionem*

nem à Papatu. Resp. I. Sed ex Justiniani Novellis, maxime ex Novell. 57. cap. 2. jam antea patuit, cum nulla extarent adhuc statuta Papalia de jure patronatus, quosdam ideo, quod aut Ecclesiam ædificassent, aut Clericis alimenta decrevissent, jus habuisse pręsentandi Ministros. Ne quis ambigat, hęc sunt dicti capitis verba: *Illud quoque ad honorem & cultum sedis tuæ decernimus, si quis ædificans Ecclesiam, aut etiam aliter expendens in ea ministrantibus alimenta, voluerit aliquos Clericos statuere: non esse ei fiduciam ullam, quos vult per potestatem deducere tuæ reverentiæ ad ordinandos eos; sed examinari à tua sanctitate: sententiaque tua, & qui pontificalem sedem rexerit, semper hos suscipere ordinationem, qui tuæ beatitudini, & qui postea oportuni videbuntur existere, & Dei ministerio digni: ut non profanentur sancta Dei, (hoc videlicet quod sacris sancitur eloquiis) sed intacta hæc & ineffabilia tremendaque constituta, sanctè, & Deo amabiliter, & venerandè tractari.* Forte Juri Canonico hoc deferri posset, quod nomen juris Patronatus adinvenerit; sed, quid hoc ad rem, quum res ipsa diu ante illud jus nota fuerit? III. Si *D. Voetii* similitudini aliquid deferendum fuerit, ipse probet, jam Justiniani ęvo aliquem ex Papis nomen dedisse in societatem illorum, quos ipse per contemptum latrones vocat. Hoc est τὸ κελνόμενον, atque exspectamus, ut hac in parte nos erudiat. Contra hęc solidissime deducta, cum nihil adferre posset Reynessius, fingit pag. 138. se in contrarium multas historias posse coacervare, cæterum supersedere labore, ne suo Lectori, & sibi, ab immensa hac *exercitatione nausea creetur.* Credo historias has corradendas fuisse ex ineptorum Scriptorum foricis, ut Author propterea sibi metuat à nausea. Quod vero refert, quod antea scripserim, *inconsulto Papa* jus Patronatus constitutum fuisse: an propterea mihi contradico, ut insulsus noster Scriptor p. 137. contendit? Inconsulto Papa primitus est constitutum, ac postea invito eodem coaluit. Superest *quintum decimum* argumentum *D. Voetii*, subsequentibus verbis pag. 44. conceptum: *Quia siquidem antiquitus per errorem & male jus qualecunq; stabilitum fuisset, tamen hodierni patroni maximam partem eo excidissent: non enim præstiterunt conditiones, nec onera subjerunt à prædecessoribus suis in acquisitione Patronatus suscepta.* Resp. I. Sed, cum nobis lis sit de jure, quorsum in pręjudicium illius, ea adducuntur, quæ meri facti sunt? Valde difficile foret *D. Voetio*, indefinite hic loquenti, per liquida documenta atque testimonia probare, plerosque patronos detrectare ea, quæ velut onera, jus Canonicum quoque ab iisdem exigit. II. Certe Jus Canonicum, Papæ locupletando

à prima pagina ad ultimam ſerviens, uſque adeo circumſcripſit quod ad τὰ βιώτικα patronos, ut ne quidem illis permittat poteſtatem adminiſtrandi res in Eccleſiam collatas. Notabilis eſt textus in *c. noverint. 6. Cauſ.* 10. *q.* 1. ubi ſequentia occurrunt: *Noverint conditores baſilicarum, in rebus, quas iiſdem Eccleſiis conferunt, nullam ſe poteſtatem habere: ſed juxta Canonum inſtituta, ſicut Eccleſiam, ita & dotem ejus ad ordinationem Epiſcopi pertinere.* Quibus conſentanea habet Franc. Duarenus lib. 5. de ſacr. Eccleſ. miniſt. ac benef. cap. 4. ita loquens: *Nec vero rerum Eccleſiæ adminiſtrandarum ullam facultatem Patroni habent, ſed ſi male verſari miniſtros deprehenderint, non ſolum admonere eos & increpare, verum etiam deferre, tam apud magiſtratum ac Principem, quam apud Epiſcopum poterunt: ſiquidem cum & Ordinatio eorum ad Epiſcopum, & qui Epiſcopalia jura habet, pertinet.* Reyneſſius pag. 138. ad hæc profundit ſolum loquentiæ ληκύθους. Delinquentes patronos neutiquam excuſo. Et optandum foret, publice plecterentur. Eximii quod per publicam conniventiam habeantur, per me non ſtat, nec quiſquam, niſi forte noſter Sycophanta, hoc ex meis ſcriptis collegerit. Gratulari nobis poſſemus, viſo portu, niſi vir Rev. (illius argumenta ut plurimum *plus habent in extenſione quam intenſione*, ut Gerſon loqui ſolet) urgeret adhuc ſeptem alia argumenta, quæ, ut *ad homines* vocat, ita librare eadem oportet, ne quis proclamet, nos haud auſos fuiſſe eadem attingere. Ergo I. pag. 44. & ſeq. ſic iterum vir Rev. inſurgit: *Quia repugnat illud jus libertati & poteſtati miniſteriali ſingulis Eccleſiis in Belgio conceſſa. Ex Reformatorum apud nos communi fide, profeſſione, ac praxi, ſervitus omnis Epiſcopalis, cathedralis, &c. ablata, & cuilibet Eccleſia poteſtas regiminis ac Iuriſdictionis (cujus adminiſtratio & executio penes Synedrium ſeu presbyterium) reſtituta eſt.* Reſp. I. Merus eſt κοκκυσμός: ſæpius jam fuit oſtenſum, quomodo jus Patronatus poſſit conſiſtere cum libertate Eccleſiaſtica. Libertas gradus admittit, & ſi nimia fuerit, deſinit in licentiam. II. Verba multa quidem profundit V. R. ſed quæ nihil ad rem faciant, aut à quoquam curari debeant. III. Si Eccleſiæ quoad Electionem ſuorum miniſtrorum ſumma libertas competat, presbyteriorum authoritas abroganda erit: ſiquidem ſumma, quæ fingitur, libertas cum illa (nam multitudo, quę Eccleſiam conſtituit, pendet ab arbitrio Presbyterii, Paſtorem amplius quam pręſentantis) vix conciliari poteſt. Verba Reyneſsii, profuſa pag. 139. neutiquam hæc ipſa evertere poſſunt. Fruantur Eccleſiæ Gallicæ, Anabaptiſticæ & Judaicæ, jure ſuos miniſtros eligendi, citra

reſpectum politicorum; jus Patronatus tamen manebit ἔγκλημα Eccleſiæ Belgicæ. Quod quoniam aboleri noluerunt ſupremi Patriæ moderatores, atque tolerandum eſſe ſtatuit ipſa Synodus Dordracena; Voetius cum ſuo Reyneſſio habendus eſt ſeditioſus, quod ad irritationem uſque Magiſtratuum ea abrogare nitatur, quæ Synodus Dordracena judicavit toleranda eſſe. II. Ita declamare pergit V. Reverendus: *Caſſante cauſſa ceſſat effectus, ſublato fundamento tollitur relatio; ſed cauſſa & fundamentum juris Patronatus apud Reformatos ceſſat, Hierarchia ſcil. ſeu poteſtas Papalis & Papæ-Epiſcopalis, cum omnibus ſervitutibus & ſubjectionibus Eccleſiarum, cum dependentia unius ab alia*, &c. Reſp. I. Quod eſt κρινόμενον, quodq; nunquam à viro Rev. adhuc eſt probatum, velut certum & probatum ſupponitur, nempe Juris Patronatus parentem, educatorem, atque tutorem eſſe unum Papam Romanum. II. Miror, cur tam liberaliter V. R. auſit loqui, atque denegare omnem Eccleſiarum ſubjectionem, quum ſecundum ipſos Canones Eccleſiaſticos Synodi Dordracenę, detur ſubjectio ordinis. Ita quippe ſancitur Can. 36. *Eadem authoritas Claßi eſto in Senatum Eccleſiaſticum, quæ Synodo particulari in Claſſem, & Generali in particularem.* Quæ dependentia, reſpiciens non minus Eccleſias ipſas, quam earum regimen, ſi audiamus *D. Voetium*, nimis liberaliter hic loquentem, non erit ulterius toleranda, quod oleat aliquid Papani, & analogice dici poſſit reſpondere ordini, qui inter minores clericos, Epiſcopos, & Epiſcoporum quaſi Principem Papam intercedere ſolet. Nec reſponſiones noſtræ ideo infirmantur, quod Reyneſſius pag. 140. contendat, proſcripto Papa, proſcribendum quoq; eſſe Fœderato Belgio jus Patronatus. Ego pariter optarem proſcriptum. Sed huic rationi nullum pondus ineſt: quia Patroni jus ſuum exercent abſque ullo reſpectu ſive ad Papam, ſive ad quem alium Epiſcopum. III. Argumentum hoc eſt: *A majori ad minus. Patronatus Clericalis apud nos ſublatus eſt, qui tamen majori juris ſpecie prætenditur; quidni ergo laicalis auferatur?* &c. Reſp. I. Per Clericalem Patronatum introductus Miniſter, non poſſet rejici, ut minus idoneus; qui, ſi idoneus non deprehendatur, licet à Patrono Politico præſentatus, commode atque convenienter rejici poteſt, ſecundum ipſum ordinem Nationalis Synodi, ut patet ex antecedentibus. II. Pari ratione liceret inferre, (quod alias hic noſter *D. Voetius* vellet, ut evincit ejuſdem Diſputatio *de Temporalibus Eccleſiæ*, habita Ultrajecti d. 10. Julii anno 1650.) à vocatione Miniſtrorum plane ſubmovendum eſſe Magiſtratum Reformatum, quod ſubmota approbatione Papę,

circa Episcopum interveniente, non requiratur amplius Magistratus approbatio, tanquam gravis Ecclesiæ. Dicit quidem Reynessius p. 141. *Magistratus eodem loco habendus non est, quo Patroni.* Sed hoc adversatur suo Voetio, qui dicta Disputatione hactenus putat nævum esse Ecclesiæ, si Magistratus in illa qualecunq; jus usurpet, & exerceat. *Instantia* ab Abbate Trudonensi, pro probatione quasi antecedentis in hoc argumento, vitiosa non valet nuce. Nam, ut recte hactenus per supremas Potestates Hollandiæ, Abbas ille ab usurpatione juris Patronatus, velut heterodoxus (hoc jam antea improbavimus) fuit submotus; ita certum est, propter jus Patronatus, florentibus rebus Palatinatus, Electorem Moguntinum in ipso Palatinatu repræsentasse quasi Reformatos Pastores, sed examinandos à Senatu Ecclesiastico. Nec refert, quod ut plurimum illi, qui à Patronis proponuntur, *à Classe probentur, examinentur, confirmentur,* ut innuit Reynessius pag. 140. Nam si sint idonei, cur rejicerentur? Si non sint idonei, aut quod ad doctrinam, aut quod ad mores, cur Classis se non opponit? At diu observatum est, multos ex ipsis Reverendis viris, Patronis nimium quam placere studuisse. IV. Sic argumentatur pag. 47. hic idem vir Reverendus: *Quia sequeretur hoc absurdum, Ecclesiis patronatis minus libertatis ac potestatis relictum esse, quam Anglicis, Gallicis, imo quàm cœtibus Anabaptisticis, aliisque sectariis, addo & ipsis Iudæis in Belgio. Illis enim permittitur suos sibi eligere Pastores, absque patronatu.* Resp. I. Sed ipse Author Altaris Damasceni, qui solitus est *D. Voetium* instruere, insectatur pag. 591. Jus Patronatus, usurpari licet solitum antehac in Anglia ab Episcopis Orthodoxis. II. Alias Gallicis Ecclesiis d.Disp.*de Temporalib.Ecclesiæ*, vir Rev. gratulatus est, quod *poßint totum regimen suum & disciplinã exercere, absque ullo alterius & alienæ potestatis interventu.* Quibus verbis tacite innuit, quod alias tota Disp. aperte satis docet, nęvum esse Ecclesiarum, quod speciatim in electione Ministri conferre cum Magistratu debeant. Ita, viro novarum rerum, instar vulgi avido, perpetuo pręsentia displicent. III. Semper eadem chorda hic homo oberrat, ac piget omnino iterum inculcare, hic falsum præsupponi. Ut toties diximus, & solide probavimus, præsentatio Patroni nulla ratione præjudicat liberæ Ecclesiæ electioni. Si viro Rev. quæ caussæ fiducia, inhęrendo lineis, nec more solito divagando & aliud agendo, contrarium è Scriptura probet, promitto illi non defore responsum. V. Pag. 47. ita argutari more solito vir Rev. instituit: *Quia ut Patronatus omnibus Reformatis debebat*

esse suspectus, quippe ex lacunis Antichristi ad nos derivatus: sic hodiernus, qui prætenditur, imprimis debebat esse abominabilis, quia papalem dupliciter pejori papalitate auget. Ibi erat limitatus, hic absolutus; ibi dependens & quidem ab Ecclesiasticis, eorumque moderamini & arbitrio subjectus, hic quasi independens & supremus, imo plane independens, quotiescunq; cum jure Majestatis in eadem persona residet; ibi poterat Episcopus (qui Ecclesiæ & Presbyterii potestatem possidebat) præsentatum rejicere, adhac multis in casibus absque omni præsentatione immo & contra præsentationem parochum instituere, hic vero Ecclesiæ & presbyterio nihil tale conceditur; ibi tantum erat præsentatio, commendatio, &c. Hic electio, constitutio; ibi erat præambulum vocationis, ut loquitur Panormitanus, hic est ipsa vocatio; ibi amitti poterat per hæresin, templi conflagrationem, &c. Hic nihil tale obtinet, sive enim templum perierit, & ab ipsa Ecclesia novum ædificatum sit, sive patroni sint orthodoxi, sive idololatræ, aut hæretici nobis & nos vicissim illis (quod inprimis verum est in Romano-Curialibus Papistis, qui post detectum Antichristum etiamnum ejus pedes osculantur) prætendunt nihilominus suum patronatum; ibi tenebatur onera subire, nempe in ædificando templo, in procurandis stipendiis, hic solo honore, aliquando etiam emolumento contentus est; ibi debebat fundari jus illud in fundatione, constructione, & dotatione simul, hic plus satis est si unum ex tribus compareat; ibi non poterat transferri absque consensu Episcopi, hic nulli consuluntur in quos potestas Ecclesiastica (tunc in Episcopo residens) distributa est; Denique ibi nemo fruebatur hoc jure, nisi illud sibi concessum probaret vel authentico documento & aliis jure requisitis, vel ex multiplicatis præsentationibus per antiquissimum temporis cursum, qui hominum memoriam excedat, *ut loquitur Concil. Tridentin. sess. 25. cap. 9. hic vero non pauci patroni ex sua solum affirmatione jus illud sibi vindicant.* Resp. I. Si Rhetoricum hoc argumentum, indignum ingenuo Disputatore, valere debeat, res optimæ instar bidentalis erunt fugiendæ, quod circa illas multiplex abusus contingat, atque constitutiones omni laude dignæ fuerint intermittendæ, quod aut integræ illibatæque non observentur, aut circa illas non habeatur ratio earum limitationum, secundum quas aut conceduntur, aut tolerantur. II. Iterum falsum præsupponitur: Jus Patronatus scil. descendere è lacunis Antichristianis, qua talibus. III. Falsissimum est, in Belgio tolerari exercitium juris Patronatus absque limitatione. IV. Pariter falsum est, citra respectum ad Presbyterium & Ecclesiam, in Belgio legitime posse exerceri jus Patronatus, quum sit in potestate Ecclesiæ, si legiti-

mas

mas modo caussas offenderit, eum, qui à Patrono pręsentatur, rejicere. V. Interim ut ambabus manibus amplectimur, quod *D. Voetius* ex Panormitano concedit, pręsentationem non esse ipsam vocationem, sed solummodo *quid præambulum* illius; (mentitur Reynessius more suo, quando p. 141. persuasum cupit, nos alibi pręsentationem, ut hic considerandam, confudisse cum *vocatione* formaliter tali) ita negamus, secundum Canones Ecclesiasticos, quos hactenus defendimus, Patronũ pręter præsentationem amplius quid posse usurpare. Præterea nos non tangit, si quidam ut ἀλλοτριο ἐπίσκοποι pręsumant usurpare Jus Patronatus, sibi non competens; quum secundum leges, & ea, quę hactenus diximus, alii illud exercere non debeant, quam qui simul ostendere posſint titulum, cujus ratione censeri queant tales qui jure hoc legitime gaudeant. Sane pro dolor! per abusum & minus legitimum agendi modum, sæpe circa vocationes Ministrorum Ecclesiæ, ab ipsis Presbyteriis varia designantur, quæ neque verbo Dei, neque Canonibus Ecclesiasticis consentanea sunt: absit tamen, ut aliquis, qui pro viro candido haberi vult, inde contendat æstimandum esse illud ipsum jus, quod legitime Presbyteriis competit. VI. Argumentum ita habet: *Quia jus & authoritatem ministros constituendi & consequenter præsentandi eripiunt supremis potestatibus, ex. gr. Illustr. Ordd. Provinciar. Belgic. atqui illis solis potestatem illam & electionem tribuendam asserit Grotius in Piet. Ordd.* Resp. I. Quid Grotius, & alii cum illo, statuerint de jure Magistratus in negotiis Ecclesiasticis, neque nos tangit, neque Synodum Dordracenam, cui patrocinamur. Per Dei Gratiam, novimus sic Cęsari dare quæ Cęsaris sunt, ut pariter Deo relinquamus, quæ Dei sunt. II. Velim vero vir Rever. expendat, quum sit voluntas supremarum Potestatum, ut ab aliquibus secundum certas limitationes jus Patronatus exerceatur, an per conscientiam suam, quam adeo teneram prętexit, suis Superioribus hac in parte possit refragari: siquidem nunquam probare poterit, jus Patronatus, quatenus secundum Synodicos Canones censetur tolerabile, directe Dei verbo adversari. Nec juvo Voetium, quod non putem Jus Patronatus legitime exerceri ab heterodoxis. Nam si ab his exerceatur, convenienter non satisfit illis conditionibus, sub quibus est admissum. Quod tamen per publicam tolerantiam alibi heterodoxi illud exerceant doleo; nec tamen turbas eo nomine do, eo, quod mutari hoc tempore illud posse desperem. Cum bono Deo devenimus ad postremum, sive VII. argumentum, quod uti ejusdem est furfuris, ita pag. 49. his verbis

bis concipitur: *Quia Patroni, & advocati eorum (si sint Papistici) hac ratione conscientiæ suæ à Papismo informatæ & Pontifici subjectæ vim inferunt: satagunt enim præsentare & promovere quantum in se est, ad curam Ecclesiarum tales, quos censent esse hæreticos, seductores, Apostatas.* Resp. hoc argumentum neutiquam contra nos militat, quum jam antea professi fuerimus, in Ecclesiis Reformatis exercitium juris Patronatus non esse permittendum Heterodoxis, nullatenus vero Pontificiis. II. Ego, ne me similem viro Rever. exhibeam, potius cum Paulo dixero: *Quid mea interest de extraneis judicare, de quibus Deus judicat?* 1. Cor. 5. 12. 13. Atque ita respondimus ad viri Celeberrimi argumenta, quæ nullum alium in finem libuit examinare, quam ut constare posset, esse κωφὰ βέλη, & talia, quæ adversarium, qui Canonibus Ecclesiasticis (quorum vindiciis parata tota hæc Exercitatio) existimarit standum esse, ferire non queant.

Dn. Antonius Matthæus Fil. dum viveret, Juris Professor Primarius VIII. in Academia Ultrajectina, objici proxime hic posset velut terribilis larva, prout innui quoque in priori Exercitationum editione pag. 269. nisi cuivis exploratum foret, quantum intersit inter declamationem Academicam, atque serium & accuratum Examen. Si quæstionis hujus Decisio accersi debeat usq; ab Orationibus D. Matthæi, etenim ratione & D. Matthæi & D. Voetii ante omnia attendi deberet illius Oratio sexta: in ea siquidem per ipsum D. Matthæum vapulat uterque & quidem quam sarcastice, tacite licet, quod Theses citationum cumulo saburrarint. Palmarium interim viri egregii argumentum est, ulterius non posse deduci juris hujus incunabula, quam à tempore Justiniani Imperatoris. Sed quis hoc negat? Eoque, ut σύστημα Ecclesiarum, in quibus obtinet, agnosci volumus. Sed quod Jus hoc à Papa (qui duntaxat interpolavit, ne nimium suæ præsumptæ authoritati obesset) derivat, in eo æque frustra est atque D. Voetius. Abusus notat multos, sed, quos nos quoque & agnoscimus, & detestamur. Ut vero abusus præjudicare non possunt legitimo usui; ita cuivis patet, quod argumento tali parum ponderis insit.

Licet vero hactenus abunde evicerimus, quicquid jactet *D. Voetius*, IX. quidquid & perorarit D. Antonius Matthæus, ita tolerabilem eo usque esse constitutionem Synodi Dordracenæ circa jus Patronatus, ut fas non sit cuiquam, ratione habita Status reip. Fœderati Belgii, eidem constitutioni, ut limitata est, obniti, turbasque sive in Synodis pro-

vincialibus, sive coram supremis Belgii potestatibus pro ejusdem abrogatione dare; interim tamen (quod sæpe innuimus) lubentes fatemur hactenus, debere haberi velut ἥττημα aliquod seu nævum Ecclesiæ, qui ut tolli quam commode posset, optandum foret, modo permitteret ratio Reipublicæ, & , ex viris Politicis in ejusdem sublationem consentire vellent, qui videntur & plurimum in Fœderato Belgio posse, & quam acerrime pro ejusdem usurpatione digladiari. Nam quamvis, ut probatum fuit, non directo adversetur aut juri divino, aut libertati Ecclesiæ, vix tamē exerceri potest, quin varia oboriantur incommoda, quę, ut ut omnia ferme aguntur, vix præcaveri possunt, maxime, quod hactenus in patria nostra usurpatio hujusce juris permittatur ipsis Pontificiis, aliisque Heterodoxis. Quis tamen hic præsumpserit contra torrentem niti, & malum bene positum cum Ecclesiæ periculo movere? Imo, quis pręsumpserit inquietare conscientias eorum ministrorum, qui licet non potuerint aliter ad Pastoratum promoveri, quam per jus Patronatus, integra tamen conscientia in ministerio versantur omnesque numeros pastoris, ad unguem facti, sufficienter complent. Convenienter Danæus lib. 1. de Eccles. cap. 13. *Diligenter distinguendum ac notandum est, non ob quemlibet errorem, nec ob quodvis vitium ab eo cœtu, in quo vera alioquin doctrina viget, recedendum esse. Nam vita vitia, imo etiam leves errores ibi tolerari debent, ubi retinetur vera fidei substantia, ac sacramentorum usus. Errant enim Donatistæ, qui Angelicos hominum cœtus in hoc mundo quærunt, aut Ecclesias nulla omnino labe maculatas volunt. Quod est quidem optandum, sed si non est, toleranda etiam sunt ea vitia aliorum, sine quibus in visibili ulla Ecclesia esse nemo potest: aut sine quorum patientia schisma privatum facias necesse est.* Quale Schisma cum, ratione Ecclesiarum Belgicarum, ob certas Provincias (quæ teste ipso Domino *Voetio* nolint jus Patronatus missum facere) omnino metuendum sit, laudanda non minus est prudentia Synodi Dordracenæ, quam earum Synodorum Provincialium, quæ, ut hactenus intempestiva & imprudentia quarundam Classium gravamina adversus jus Patronatus in thesi consideratum (aliud putandum est de ejus usu in hypothesi spectato, de quo pro dolor! justæ sæpe instituuntur querelæ) prudenter rejecerunt, sic, sat scio, nullam ex Provincialibus Belgii Synodis approbaturam esse Rhapsodicum *D. Voetii* libellum de jure Patronatus. Pudeat vero Reynessium quod p. 144. Lectori suo persuasum cupiat, Synodum Dordracenā *totum monstrum Iuris Patronatus desiderasse sublatum, eo quod plane ex malis elementis*

confectum crederet. Nam si ita existimavit veneranda Synodus, quæ iniquitas quod illud sustinuerit tolerare, atque tempestive & intempestive non institerit ut abrogaretur?

Sed an aliquis ex Patronis, qui Reformatam religionem profitetur, secundum conscientiam jus Patronatus usurpare potest? Negat *D. Voetius*, qui in dicto Tract. pag. 64. cum quæsivisset: *Quid faciendum patronis, ut animam suam liberent? Resp. Ius male quæsitum, male traditum, male usurpatum à majoribus ipsorū in tenebris Papatus, non* σοφοῖς φαρμάκοις *curent, multo minus pervicaciam luci Scripturarum opponant, sed Ecclesiis restituant.* &c. Resp. I. Iterum R. V. κοκκύζει præsupponendo tanquam probatum, quod est τὸ κρινόμενον: scil. jus Patronatus, qua tale, esse inventum Antichristianum. II. Quum certum sit, & ipse vir Rev. agnoscat, in medio Papatu fuisse multos gementes, inficias ire non licet, quin multi tales fuerint inter ipsos proceres, occurrente alibi Obadia, qui exercendo jus Patronatus, velut per Ecclesiæ delationem, à suis majoribus ad se devolutum, Pastorem constituerit & foverit Papismo minus æquum. Rogo virum Rev. modo attendat ad ea, quæ à Paulo Merula referuntur in vita Angeli Merulæ, qui constantissimus Martyr ut ad Curionatum Heenvlitanum, à Generoso Domino Jodoco Cruningio, loci toparcha fuit promotus, ita tanto Patrono superstite secure satis opus Reformationis promovit. Cui exemplo, si luberet historiæ cognitionem ostentare, plurima alia succenturiare possem, exhibenda σὺν Θεῷ aliquando in nostra Historia Ecclesiastica Belgii. III. Quum ipsa Synodus, sub certis conditionibus, admittat usurpationem juris Patronatus, non video cur adhibitis omnibus debitis restrictionibus, id usurpare non queant, qui in conscientia sua certi sunt, justo titulo illud ad se devolutum esse; qui ut pariter conscientiæ suæ ratione, securiores reddantur, quando vocandus est Ecclesię Minister, antequam aliquem pręsentēt, consultent antea cum Ecclesiæ Presbyterio, aut si non occurrat, loco illius cum Classe. Apagesis vero Reynessium quod p. 144. & 145. persuasum cupiat, ex meis principiis sequi, *peccatum pie exerceri posse*; eo quod ante dixerim, malum bene positum movendum non esse. Sed unde collegerit me intellexisse *malum turpe*? Quod ἀδιάφορον est, ratione Reip. & Ecclesiæ malum est, si cum εὐταξίᾳ & præsenti tempore minus conveniat. Adiaphorum est media nocte habere conciones, non tamen conveniens in Belgio; si tamen hoc receptum esset, & abrogari non posset, vocari posset malum bene positum. Quod si applicatum fue-

rit ad jus Patronatus, quisquis ingenuus est, detestabitur Reynessium ut Sycophantam. Quanquam ne quidem Jus Patronatus in se ἀδιάφορον dixero. Quod, licet sit nævus Ecclesiæ, absque peccato tamen legitime exerceri potest. Atque ut carnifex non peccat, si homini in se insonti, jubente Magistratu, cujus urnam non scrutatur, caput amputet; ita hactenus Patronus, præcise se componendo ad decreta Synodalia, nec invitæ Ecclesiæ aliquem obtrudendo, non potest præsumi peccare. Si quidem hoc modo æque Ecclesiæ de idoneo ministro prospicere potest, atque ipsa plebs. IV. Unde probabitur, Diaconos, in vocatione Ministrorum Ecclesiæ, pari suffragio cum Presbyteris debere gaudere? quis propterea tamen præsumat inquietare eorundem conscientias?

XI. Quod ex re esse videatur, lubet circa Diaconos digredi, & quędam singularia de iis annotare. Ergo eorum munus est, duntaxat curam gerere pauperum: cumque olim iis liceret quoque, pręsente Episcopo preces in Ecclesia fundere, ut scribit Socrat. lib. 2. cap. 11. hoc tamen nunc cessat. Atque, si Diaconi cum Presbyteris legitime concurrant, cur non pariter quoque admittantur alii pauperum curatores? Nam & hi olim Diaconis accensi fuerunt. Convenienter *Danaus lib. 2. de Ecclesia cap. 11.* Diaconorum autem duplex fuit genus in Ecclesia. Alii enim constituti erant, ut pauperum bona & reditus procurarent ac colligerent, velut ærarii Ecclesiastici quęstores. Alii vero, ut pauperum mensis ministrarent, & dietim necessitatibus subvenirent suo ministerio. Hoc duplex genus videtur à Paulo notatum, Rom. 12. vers. 7. Primum genus plane virile est, & hi videntur esse Diaconi, qui postea pauperum procuratores sunt appellati. Sozom. lib. 8. cap. 12. Oeconomi quoque Chalcedonensi concil. cap. 25. & 26. Horum vero postea fuit multiplex genus pro varia ratione rerum & pauperum, quibus deputabantur. Alii igitur Nosotrophi, alii Orphanotrophi, alii Gerontotrophi, alii Oeconomi vocati sunt, ut apparet ex titulo de sacrosanctis Ecclesiis, & de Episcopis & Clericis lib. 1. Codicis Justinianęi. *Huc usque Danaus.* An ipsa Scriptura, ut vult Danęus, duplices hosce Diaconos agnoscat, &, an commode ad hoc probandum sollicitetur Apostoli Authoritas Rom. 12. 7. hoc loco & tempore scrupulosius non inquisiverim. Hoc certum, nostros Diaconos, qui admittuntur cum Senatu Ecclesiastico ad electionem Ministrorum Ecclesiæ, secundum Canones Ecclesiasticos, haut magis pro se ratione hujus juris adducere posse Scripturam & antiquitatem Ecclesiasticam, quam illos, qui ex membris

Ecclesiæ

Ecclesiæ constituuntur Curatores Orphanotrophiorum, Gerontocomiorum, Nosocomiorum, quos, ut cognatos Diaconorum prioris ordinis, ipsa Dordracena Synodus considerat, quando Canone Eccl. 26. sic loquitur: *Diaconi, cum Ptochotrophis aliisve eleëmosynariis, (si alicubi distincti à se fuerint muneribus) bonam correspondentiam servare annitantur,* &c. Lepidus Reynessius, ἀκονιτὶ, atque citra jactum pulveris, hæc & alia mea argumenta se protriturum confidit, adigendo me quasi ad contradictionem: quod Exerc. 11. *professus fuerim, regimen Ecclesiarum nostrarum per omnia juri Divino & antiquitati Ecclesiasticæ consentaneum esse; Diaconi vero ab Ecclesia eligi consueverint.* At, mi funge, an ergo Diaconi pertinent ad Senatum Ecclesiasticum, cui soli conveniunt partes regiminis? Disce ex solis Canonibus Ecclesiasticis: Can. 5. & 10. ubi agitur de ipsa ministrorum electione, aperte Senatus Ecclesiasticus à Diaconis distinguitur. Interim alii, Reynessio doctiores, differentiam hic invenire videntur inter Diaconos, & alios pauperum curatores, quod illi consueverint eligi ab Ecclesia, hi vero à Magistratu Politico, aut saltem, non ab Ecclesia. At, si hæc responsio (nondum melior mihi à quoquam dari potuit) sufficere debeat, velim hic scrupulus mihi eximatur: Genevæ, ubi censetur Ecclesiasticum regimen quam convenientissime ordinatum esse, secundum articulum 24. Constit. Ecclesiast. Genev. (sequor hic fidem τοῦ μακαρίτου *Dn. Blondelli*, qui procuravit anno 1648. alteram Edit. lib. *Hugonis Grotii* de Potestate summarum potestatum circa Sacra, nec Reynessius, à suo D. Voetio instructus, contrarium evincere potuit pag. 147.) *ex Senatorio ordine & quidem ab ipso Senatu eliguntur Ecclesiæ presbyteri, Pastoribus ad hanc rem admissis, tantummodo deliberandi caussa.* Si vero hisce Presbyteris non obstet hujusmodi modus Electionis, quo minus exequantur ea, quæ jus Divinum iisdem concedit; cur similis modus officiat posterioris ordinis Diaconis, prioribus per omnia æqualibus? Nisi prioribus forte prærogativa, per Consistorii frequentationem, & Eleëmosynarum collectionem in templo (alias alteri hoc ostiatim facere solent) concedi debeat. In aliquibus Hollandiæ urbibus, Orphanotrophiorum curatores, dum habetur concio, pro pauperibus curæ suæ commissis, pariter circumeunt, colligendo non minus Eleëmosynas ab Ecclesiæ membris, quam ipsi Ecclesiæ Reformatæ membra sunt; qui hactenus iterum pares agnoscendi erunt, si valere debeat qualiscunque hæc responsio. Dicet iterum aliquis

cum D. Fayo in Comment. ad 1. Epist. Tim. cap. 3. pag. 134. ad Diaconos, ab Ecclesia electos, pertinere quoque *publicæ disciplinæ observationem*, ac proinde recte accenseri Presbyteris. Sed, si ex Scriptura doceri possit, hoc legitime iis competere, aliquod pondus argumento inesse fatebor. Liturgia Ecclesiæ Belgicæ, respiciens Diaconorum confirmationem, iisdem tantum non defert, nullibi autem ipsa Scriptura Sacra, quæ hic Cynosura habenda. Nec obesse quoque possunt Patres primitivæ Ecclesiæ, ne quidem ipse Cyprianus, recte explicatus, ratione locorum, quæ videntur contrarium suadere, à viro doctissimo, meliorique; fato dignissimo Joh. Forbesio Instruct. Histor. Theolog. lib. 16. cap. 1. §. 14. & 15. Non stringit quoque argumentum, quo quidam utuntur, quasi Diaconi aliquando in Scriptura sacra comprehendantur vocabulo τῶν πρεσβυτέρων, sive προεστώτων, speciatim in notissimo illo textu 1. Tim. 5. 17. cui objectioni præter verba Gersomi Buceri, viri vere eximii, nihil quod opponam habeo. Is dissert. de Gubern. Eccles. pag. 148. ita loquitur: *Aliquod Scripturæ testimonium produci velim, quo Diaconi simpliciter publice præesse memorantur. Scio hoc injungi ipsis, ut liberis propriisque domibus recte præsint*, 1. Tim. 3. 12. *sed quid hoc ad publicam* προστασίαν, *qua inspectionem totius Ecclesiæ complectitur? Quid? quod Apostolus scribens ad Romanos cap.* 12. 8. *utramque Diaconorum speciem, ab iis qui præsunt, & alio loco Diaconos ab Episcopis circa Ecclesiæ inspectionem occupatis* (Phil. 1. 1.) *manifeste discriminat?* Contrarium quoque non patet ex Act. 14. 23. ubi quando dicitur *cum creassent per singulas Ecclesias presbyteros*; Beza sic commentatur: *Id est, Pastores, Diaconos, & alios Ecclesiæ gubernationi præfectos. Hic enim, ut alibi sæpe, generaliter accipitur presbyteri nomen.* At, quod pace tam eximii viri dictum sit, nomen Presbyteri eo loco stricte debet accipi. Nec ullus locus ex N. T. adferri poterit, ex quo certo & dilucide pateat, nomine Presbyteri comprehendi debere Diaconos. Quomodo neque ex ullo loco N. T. probabitur, ad eos æque, atque ad Presbyteros, pertinere Electionem ministrorum Ecclesiæ. Quid quod ipsa Synodus Nicena (quæ prima Oecumenica) cap. 18. expresse eos à presbyteris distinguit, iisque inferiores esse pronunciat. Verba ita Latine sonant: *Diaconi intra propriam mensuram maneant, scientes quod ministri sunt Episcoporum, & Presbyteris inferiores existant. Accipiant autem suo ordine Eucharistiam post presbyteros, vel Episcopo dante, vel presbytero; sed nec sedere in medio Presbyterorum liceat, id enim fit præter Canonem & ordinem.* Presbyteri siquidem pertinebant ad senatum Eccle-

Ecclesiasticum, quo Diaconi exclusi erant, idem Ecclesiarum Belgicarum Canonibus, ut patuit antea, suadentibus. Ignat. epist. ad Trallianos: *Quid vero est presbyterium, nisi cœtus sacer, consiliarii & consessores Episcopi?* & Hieronym. epist. ad Rust. *Ecclesia habet Senatum, cœtum Presbyterorum.* Ac licet Diaconi consecrarentur quoque ab Episcopo, non tamen pari ratione cum Presbyteris, in quorum ordinatione Presbyteri cum Episcopo, ordinandi capiti manus imponere soliti erant, ut patet ex can. 3. Concilii 4. Carthaginensis. Nec sine ratione: nam Diaconi duntaxat ordinabantur ad ministerium, de cujus ratione infra pauca venient annotanda. Quod dico manifestum est ex can. 4. ejusdem Concilii, qui ita habet: *Diaconus ordinatur, solus Episcopus, qui eum benedicit, manum super caput illius ponat: quia non ad sacerdotium, sed ad ministerium consecratur.* Nec contrarium ex eo liquere potest, quod quidam, qui & Theologi haberi volunt, (sed ex suo sensu tanti, quanti ex eodem sensu Historiographi) conjecerint, ab ipso Christo institutum fuisse ordinem Diaconorum, quibus cura pauperum commissa esset; contra expressam Lucæ Act. 6. narrationem; atque contra Liturgiam Belgicam, (cui hactenus, quotquot sapiunt, qua antiqui, qua recentiores Theologi, accedunt) quæ, capite de Diaconorum confirmatione, ita incipit: *Quantum ad Diaconos, originem ipsorum ac institutionem legere licet Act. cap. 6. Ubi reperire est, principio ad ipsosmet Apostolos curam pauperum pertinuisse,* &c. Amplius dato ordinem Diaconorum ab ipso Christo institutum esse, aliter tamen de eo censendum non fuerit, quam in Dei verbo docetur. Pro Diaconis porro, ut videantur tum à Christo constituti esse, tum ad Senatum Ecclesiasticum, proprie ita dictum, pertinere, quidam sollicitant authoritatem Pauli Apostoli: qui cum ita loquitur, 1. Cor. 12. 28. *Et alios quidem constituit Deus in Ecclesia, primum Apostolos, deinde Prophetas, tertio Doctores: deinde dona sanationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum;* ἀντιλήψεις, seu *opitulationes*, cum Beza interpretantur, *Diaconorum & viduarum ministeria, pauperibus & ægrotis sublevandis destinatorum.* Sed, quis iis dixit, *Diaconos* solos pauperibus & ægris hoc in casu extraordinariam opem tulisse? Nam Apostolum potissimum hic occupari in enumeratione Ordinum Ecclesiasticorum, apud Corinthios receptorum, (quorum plerique extraordinarii erant) totus contextus docet. Eoque, interpretes Belgici, ut vocem Græcam reddiderunt, *Behulpsels*, ita super ea hunc in modum πωεφεάζουσι: *Die de arme en krancke besorgen en helpen.* Paucis (cæterum

rum ſalvo meliori judicio) hunc locum expendam. Ergo ἡ ἀντίληψις deſcendit à verbo ἀντιλαμβάνω, aut ἀντιλαμβάνεσθαι. Quod proprie idem notat, atque fulcire, ſeu ſuſtentare illud, quod ruinam minatur, aut lapſurum eſſe videtur. Quomodo Herodianus dicit lib 2. ἐκλιπαροῦντες (Nigrum intelligit) τῶν πραγμάτων ἀντιλαμβάνεσθαι. Similiter Demoſthenes Olynth. 1. ἕως ἐςὶ καιρὸς, ἀντιλάβεσθε τῶν πραγμάτων. Atque ita videtur accipi, Luc. 1. verſ. 54. ut recte obſervatum fuit à Grotio. Alias, idem eſt quod auxiliari, opitulari, ſubſidio eſſe. Heſych. Ἀντιλαμβάνεται, βοηθεῖ, ἢ κωλύει. Plutarchus in Sympoſiacis dixit, ſaltem τῶν ἐπὶ τὴν φθορὰν φερομένων ἀντιλαμβάνεσθαι. Ita accipitur Actor. 20. verſ. 35. ubi Paulus in concione Epheſi habita dicit: οὕτω κοπιῶντας δεῖ ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἀσθενούντων: pro quo videtur dicere 1. Theſſ. 5. verſ. 14. τῶν ἀσθενῶν ἀντέχεσθαι. Similem ferme ſignificationem habet verbum συναντιλαμβάνεσθαι, quo utitur Apoſtolus Rom. 8. verſ. 26. Nomen ἀντίληψις, hinc deſcendens, licet ſecundum Suidam idem ſit, quod ἐπίληψις, ſępe tamen notat adminiculum, & opitulationem, ſpeciatim apud Xenophontem in libello de re Equeſtri, ubi ſic de coma Equina lego: ὅπως τῷ ἀναβάτῃ ὡς ἀφθονωτάτη ἀντίληψις ᾖ. Atque hæc ſignificatio hoc loco pleriſque Interpretibus placuit, modo notetur metonymia, atque per opitulationes intelligantur opitulatores, qui alias vocantur, ἀντιλήπτορες (ſic legas in gloſſario Philoxeni, Ἀντιλήπτωρ, *Suſceptor*, *Adjutor*: & apud Heſych: ἀντιλήπτωρ, ὑπερασπιςής, βοηθός.) Nec tamen neceſſum fuerit, interpretari hunc locum de Diaconorum, viduarumque, miniſteriis. Nam quamvis (ut notatum eſt à τῷ πάνυ *Heinſio*) 2. Macchab. 11. verſ. 26. ἀντίληψις τῶν ἰδίων vocetur cura, quam pro ſuis quiſque rebus ſuſcipit; poſſunt nihilominus intelligi alterius generis opitulationes, & adjutores. Non quidem dixerim cum Lyrano, hic eſſe intelligendos ejuſmodi *opitulatores*, qui opem ferunt majoribus Pręlatis, velut *Decanos*, & *Archidiaconos*; ſiquidem, ut conſiderantur vulgo in Papatu, nihil conferunt ad ædificandam Dei domum. Interim, cur non licuerit loco Diaconorum noſtrorum ſubſtituere, cum Doctiſſimo Muſculo, quoſdam, (in primitiva quaſi Eccleſia notos) qui fuerint *ſpecialiter ad hoc deputati, ut cauſas fratrum in ſe ſuſciperent, & pro ſingulari prudentia, ac dexteritate, qua dono Spiritus pollebant, agerent & expedirent*? aut dicere cum Victorino Strigelio? ab Apoſtolo Paulo, inter ſpecialia χαρίσματα Sp. Sancti,

Sancti, ratione primitivæ Ecclesiæ consideranda, recenseri *auxilia, & liberationes ex magnis periculis*, ut, cum Paulus liberaret simul navigantes. At, ut dicam quod sentio, mihi placet Chrysostomi sententia, qui ita Homil. 32. in 1. Cor. 12. τὶ ἐςι ἀντιλήψεις τῶν ἀσθενῶν ἀντέχεσθαι. Quibus verbis, ut Paulum ex Paulo illustrare laborat, ita ostendit pariter, locum, de quo agimus, esse intelligendum de Presbyteris, eos, qui in fide infirmi erant, singulari & extraordinaria ratione sublevantibus per fomenta Spiritus Sancti, tempestive atque prudenter adhibita. Nam, cum Apostolus sermonem Ephesi habuerit apud Presbyteros, à se convocatos, (Act. 20. 17.) com. 35. ejusdem capitis, eosdem alloquitur ut κοπιῶντας. Quod verbum cum iisdem iterum applicet 1. Tim. 5. 17. atque d. com. 35. eos velit sustentare ἀσθενεῖς, (quod alias iis præcipitur Jacob. 5. 14.) consequens est, locum controversum circa opitulationes, minus convenienter applicari Diaconis, convenientissime vero Presbyteris; quorum officium erat in primitiva Ecclesia, ex speciali gratia, quam consecuti erant, sublevare eos, qui afflictionibus interioribus, sola Spiritus Sancti malagmata exspectantibus, erant obnoxii: quum Diaconi ex officii sui primigenii formula, duntaxat corporeę necessitati succurrere qua tales consueverint. Novi quidē, verbum ἀσθενεῖν, apud Apostolū Jacobum l. d. aliter accipi, sed quum illum locum ὁ μακαρίτης Seldenus lib. 2. de Syned. prętet communem Interpretum opinionem explicare cœperit (quę omnia tamen non probo hactenus) non video, cur non possint apud Jacobum per ἀσθενοῦντας intelligi illi, quorum συνείδησις ἀσθενὴς erat, ut loquitur Apostolus 1. Cor. 8. 12. Iis siquidem, per Presbyteros prærogativa singulari pro illo tempore gaudentes, peculiariter unctio destinari poterat, ut propediē ξὺν Θεῷ alibi probabimus. Sufficiat hactenus ἀντιλήψεις submovisse à Diaconis primę institutionis. Deniq; contra nos, pro admittendis Diaconis in Ecclesiasticum Senatum, proprie & formaliter ita dictum, è Scriptura quasi & antiquitate Ecclesiastica minus convenienter hoc adducitur, quod jam olim consueverint inservire cœnę Dominicę administrationi. Nec nos multum movere possunt illa, quæ habet D. Beza Theologus alias summus, & maximę apud nos authoritatis, qui hunc in modum loquitur in Tractatu (si D. Voetius eum habuisset, prolixum syrma ex p. 35. & seqq. emendicare potuisset nuperis suis *Nubibus* ἀνύδροις) de Ministrorum Gradibus contra Saraviam p. 32. *Quod* (inquit) Diaconi *dicuntur mensarum ministerio vacasse, declarat expreßius quo spectarit illa colligendarum &*

distribuendarũ συλλογῶν & περιφορῶν *cura, ex quibus Agapæ instruebantur, ita ut totius etiam ordinis in toto illo sanctissimo consessu conservãdi sollicitudo istis fuerit imposita: sicut sub lege Levitæ in tota sacrificiorum administratione subserviebant, quibuscum merito propterea isti Diaconi à veteribus Scriptoribus comparantur. Istæ autem Agapæ (sicut manifesto liquet* Act. 20. 7.) *partim in sumendo communi cibo*, 1. Cor. 11. 20. *& quidem in primis in Cœnæ Domini celebratione, partim in sacris deinceps sermonibus erant positæ*, 1. Cor. 14. 26. *quod copiose inter cæteros Iustinus Apologetico posteriore & Tertullianus declarant.* Ad quæ, pace tanti viri, nos breviter ita respondemus. I. Damus lubentissime, Diaconos jam olim, ipsis primis Ecclesiæ seculis, panem & calicem populo ministrasse; quo pertinet illud Justini (in quem vir venerandus digitum intendit) ex Apologet. II. *Qui apud nos Diaconi dicuntur, dant unicuique eorum, qui adsunt, percipiendum panem & vinum & aquam, quæ cum gratiarum actione consecrata sunt, & ad eos, qui absunt, perferunt.* At interim non sequitur, eos, qua Diaconos, pariter aut accenseri potuisse Presbyteris, aut Euangelium annunciasse. Nobis perplacent ea, quæ ipse ὁ πάνυ ibidem habet pag. 35. *Qui* (inquit) *tum ex veteribus, tum ex recentioribus Scriptoribus existimarunt, Diaconis etiam impositum fuisse docendi in Ecclesia verbi Divini munus, decepti sunt ambigua significatione verbi* κηρύττειν: *quod Pastoribus attributum, idem declarat atque* εὐαγγελίζεσθαι; *in Diaconis vero declarat illa Diaconorum edicta, quibus, dato Orarii signo, actionum sacrarum ritus & ordinem moderabantur.* Erat vero *orarium*, proprium indumentum Diaconorum, ut recte observat eruditissimus Justellus in Notis ad Canones Ecclesiæ Universæ pag. 206. & seq. Quod non absimile fuisse fasciæ de collo pendulæ, & lævo Diaconi humero imponi solitæ, docet incomparabilis Casaubonus ad Vopiscum pag. 236. Nomen vero inde habuisse, quod *ora* vestis adsui soleret, observatum à viro, Casaubono haut minori, nempe τῷ ἐν ἁγίοις D. Salmasio ad eundem Scriptorem pag. 409. Clamoris autem, seu τοῦ κηρύγματος Diaconorum, edi soliti tempore quo Eucharistia administrabatur, dilucide meminit Chrysostomus Hom. 17. ad Cap. 9. Epist. ad Hebr. ubi ita per interpretem: *Diaconus* (inquit) *in altiori loco stans, magna voce, terribili clamore veluti quidam præco, manus sustollens in altum, alios quidem vocat, alios autem prohibet, alios excludit, alios introducit.* II. Quamvis lubens dederim, initio Diaconos eum in finem per Apostolos fuisse constitutos, ut possent διακονεῖν τραπέζαις; (Act. 6. 2.) non putaverim tamen, *hoc*

mensarum

mensarum ministerium quid commune habuisse cum Agapis, post cœnam Dominicam celebratam agitari solitis, quamvis hoc Venerandus D. Beza videatur innuere. Hęc enim mea sententia: Agaparum agitationem non manasse ab instituto ipsorum Apostolorum; sed à Corinthiis, aliisque, qui à Gentilismo ad Christianismum conversi erant. Ut enim Ecclesia Corinthiaca videtur primitus introduxisse morem Prophetandi ab Apostolo Paulo 1. Cor. 14. ordinatum; ita ipsorum Apostolorum tempore, variæ appendices in diversis Ecclesiis, pro diverso ingenio ipsorum hominum, Christi simplicissimæ institutioni superaddi cæperunt, speciatim *in Gracia & Africa* (sunt verba Parei in comment. ad 1. Cor. 11. 21.) ubi *peractis sacris ad conviviolum ex collectis frugaliter instructum divites promiscue & pauperes considebant, piis colloquiis atque hymnis sese recreantes, &c. Has epulas vocabant* ἀγάπας dilectiones, *quasi dilectionis Christianæ symbola & vincula. Probabile est, eos ad Christi exemplum respexisse, qui Eucharistiam inter cœnandum instituit. Nescio an non etiam Iudæorum & gentilium imitatione id fecerint. Constat enim Christianos gentilium & Iudæorum consuetudines, quantum potuerunt similitudine aliqua secutos esse: qua de re Theodoreti sermo octavus ad Græcos sub finem & epistola multæ Gregorii legi possunt: præcipue epistola septuagesima prima, libri noni. Iudæi sacrificia sua epulis finiebant. Gentiles etiam in idoleis convivia luxuriosa plerumque agitabant. Christiani rem sibi alio titulo sequendam, vitia & luxum vitandum existimantes, ipsi quoque sacris peractis, eo, quo dictum est, modo celebrabant. Nam* ἀγάπας non promanare ab institutione Christi, dilucide innuit ipse Paulus Apostolus, quando 1. Cor. 11. vers. 23. Corinthios revocat ad primam cœnæ institutionem, postquam eosdem corripuisset propter ἀταξίαν, quæ circa Agapas à se excogitatas, jam tum in eorundem Ecclesia invaluerat. Atque notandum quod signanter dicat Apostolus Judas comm. 12. *Hi sunt in Agapis vestris* (ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν, quoniam scil. à vobis sunt institutæ & ordinatæ) *macula*. Contrarium vero colligi non potest ex loco Petri Apostoli 2. Pet. 2. 13. nam ibi non convenit legere ἀγάπαις cum Vetere Interprete, & Erasmo, sed ἀπάταις: licet contrarium velit Grotius, qui nescio cur contra fidem omnium Codd. Mss. fide Arabis Interpretis, existimet auferendam voculam τῶν ἀυτῶν, additam alias sive ταῖς ἀγάπαις, sive ταῖς ἀπάταις. Eoque, si omnia ad primam suam originem revocari debeant, patebit, τὴν διακονίαν τῶν τραπεζῶν nihil commune habere cum Agapis, quas jam sua ætate Clemens Alexan-

Ii 2 drinus,

drinus, ob abusus multiplices per Carpocratianos introductos, lib. 2. Prædag. elegantissime vocavit, δειπναρειά τινα, κνίσσης καὶ ζυμῶν ἀποπνέοντα, *conviviola quædam, quæ nidorem & juscula redolerent*: & consequenter, hinc non posse colligi, quasi, Diaconorum, velut alterorum Presbyterorum, quædam partes fuerint in administratione Sacræ Synaxios. Quod & ipse D. Beza vidit, quando ad controversum locum ex Actibus, sic commentatur in quarta editione Notarum suarum anni 1588. ταῖς τραπέζαις, *id est, conviviis, aut in conviviis, de quibus dictum est supra 2. 46. Quanquam* συνεκδοχικῶς *cætera etiam munera intelliguntur quæ cum isto erant conjuncta, atque adeo in primis quæ ad pauperum curam & Ecclesiasticæ pecuniæ distributionem pertinebant: sic tamen ut omnia rite & ordine fierent, & Diaconi Presbyterio subessent.* Neque enim hæc significatio aliena est à voce τραπέζης: quum eadem vox quoque accipiatur in significatione haut multum absimili in ipso N. T. siquidem in celebri illo textu 1. Cor. 10. 21. aliud notare non potest, quam cibum, qui mensis infertur. III. Nec putaverim quoq; Diaconos, quibus cura pauperum commissa fuit, respondisse Levitis, quos constat sacris curandis prefectos fuisse. *Hoc enim Ministerium* (Diaconorum scil.) *in Synagogis nunquam fuit usitatum, in quibus mensæ non erant communes, ut inter primos Christianos*, ut recte loquitur ὁ πάνυ *D. Rivetus* Discuss. διαλ. Grot. p. 475. An vero Ἀζανῖται inter Judæos, ut censet Epiphan. Hæres. de Ebion. (eum sequitur vir longe doctissimus *Hammondus* Dissert. 4. de Episcop. Jur. pag. 248. & seqq.) responderint ἐκ παραλλήλου nostris Diaconis, hoc tempore inquirere non lubet, quod ad lineas, à quibus jam diu aberravi, tandem redeundum sit. Non eo vero hæc circa Diaconos hactenus notavi, quod eorundem ordini ulla ratione quid velim detractum, sed tantum, ut ostenderem ex Scriptura & antiquitate Ecclesiastica probari non posse, ad illos spectare jus vocandi verbi Ministros, nec eosdem proprie pertinere ad Senatum Ecclesiasticum, qui, ut recte censet Synodus Dordracena can. Eccl. 2. & 5. constat ministris & Senioribus, licet *Diaconi* in illis locis, *ubi Seniorum numerus valde exiguus est, in supplementum veniant, Senatuique Ecclesiastico adjungantur*, ut loquitur dicta Synod. can. Eccl. 38. Atque licet *totus Diaconatus sit Oeconomicus*, (sunt verba Bezæ l. d. pag. 38. & seq.) *non tamen ut in privatis familiis, neque ut in politia mere civili, sed ut in sacra Domini Domo.* Eoque Diaconi, ex universo Ecclesiæ cœtu legitime delecti ad distribuendas eleëmosynas, sunt prima quasi cœtus Ecclesiastici membra, atque speciatim ad illos

non minus, quam ad *Episcopos*, Apostolus Phil. 1. 1. dirigit suam salutationem; (licet quidam verbum Διακονῶν ibi generaliter accipiant, ut Matt. 20. 26. Rom. 13. 4. Ego vero sequor Interpretes Belgicos) quam ob causam quoque Synodus d. c. 2. eos admittit ad Electionem Ministrorum. Sed, ut tandem finiam hanc sectionem, rationem liquidam reddat *D. Voetius*, cur audiamus & sequamur libenter Synodum Dordracenam quod ad Diaconos, atque non pariter eam audiamus absque murmure, ratione *juris Patronatus, quatenus illud ad ædificationem usurpari potest, sine fraude aut dispendio Ecclesiæ Dei, atque ordinis Ecclesiastici?* Denique rogo eundem *D. Voetium*, satisfaciat huic scrupulo: Quum ipse existimet, non posse exerceri jus Patronatus, ideo quod de illo nihil Scriptura præceperit, quomodo Minister aliquis tranquillare conscientiam possit, atque certus esse suæ vocationis ut legitimæ, si reclamante majori parte Pastorum & Seniorum, per Diaconos, numero in majoribus urbibus prævalere solitos, moderante eos aliquo Diotrephis socio (utinam notari non possent exempla!) qui anhelat habere adjutores ad opprimendos fratres, fremente vero genuino Senatu Ecclesiastico, ministerio fuerit admotus? Obtestor virum Rever. huic difficultati ex verbo Dei plene satisfaciat. Interea obsigno hanc sectionem verbis pientissimi Angliæ Primatis, Georgii Abboti, sed commodato acceptis à summo Theologo Zanchio, quibus terminat secundam quæstionem pag. 106. Edit. Oxon. anni 1598. *Illius* (inquit) *sum animi, cujus est doctißimus Hieronymus Zanchius*, &c. (in Observationibus super cap. 25. Confess.) *Multum nempe consensui doctorum, & piorum, tribuendum esse, neque à recepta ab antiquioribus temporibus sententia recedendum esse; nisi ubi Sacræ literæ aut diserte, aut aperta & necessaria collectione, contrarium doceant.*

Despiciendum porro, antequam ad lineas, à quibus deflleximus, redeamus, qua arte & quibus rationibus noster Reynesius probare nititur, Diaconos pertinere ad ordinem Ecclesiasticum. Ut hoc persuadeat, sollicitat ipsum Apostolum Paulum, quo successu inquiramus. Pag. 146. sic loquitur: *Neque enim Politicis annumerari poßunt Diaconi*, cum in Ecclesia publico munere fungantur. *Quod cæcus videat docere Apostolum*, 1. *Tim.* 3. *Non enim* I. *tantummodo conjungit eos cum Episcopis, ut viros Ecclesiastico officio fungentes*, Diaconos similiter vers. 8. *Sed &* II. *curam & examen committit Ecclesiæ, ut ea probet eos, priusquam ad munus hoc admittat vers.* 10. explorentur prius, dein ministrent. XII.

Atque III. *eos, ad alia officia Ecclesiastica sibi, ministerio suo, gradum parare dicit: quod scil. nunc ut publice Probati loqui queant vers.* 13. *Tandem* IV. *se hac scripsisse addit, ut edoceret quomodo regi debeat Ecclesia, vers.* 15. Ut noris quomodo oporteat in domo Dei versari. *Quæ omnia satis evincunt, Paulum Diaconos ut publico officio in Ecclesia fungentes, introduxisse.* Bellum equidem,& per quam lepidum Scripturæ interpretem! Si juxta hanc Analysin licuerit Sacrum Codicem interpretari, quid non ex eo colligi poterit? Insistam hominis vestigiis,ut,cum suo Doctore Voetio, si modo frontem retinuerit,erubescat. I. Colligit ideo Diaconos haberi debere personas Ecclesiasticas, quod Paulus eos Episcopis conjungat. At, quomodo procedit hęc argutatio? nisi, quod eodem capite de Episcopis & Diaconis egerit Paulus. Pari ratione concludas, Diaconorum uxores ministerio quoque Ecclesiastico defungi, atque formaliter esse personas Ecclesiasticas(hoc enim est τὸ κελνόμενον,ut proxime liquebit) quod Paulus hoc ipso quoque cap. 3. vers. 11. iis pręcepta det. II. *Explorari prius debent Diaconi*; Ergo,secundum fungum Reynessium,sunt Personæ Ecclesiasticæ? Pari ratione concludas, Lectores, Phonascos, & Canicidas haberi quoque debere personas Ecclesiasticas, quòd præcedat (aliqualis saltem) exploratio, antequam muneri suo inaugurentur. III. Inde argutatur, quod Paulus vers. 13. *innuat eos, si bene administraverint, gradum sibi parare ad officia Ecclesiastica.* Belle admodum! Mi homo, scribendo tot cacatos libellos gradum tibi struis ad Professionem Theologicam; (ex tuo & Voetii tui sensu) sed an jam salutari potes Theologiæ Professor? Quæstio est, an Diaconi actu officio Ecclesiastico fungantur? & tu duntaxat concludis,eos sibi gradum struere ad officium Ecclesiasticum. Quid potest hoc nobis obesse, qui negamus eos esse personas Ecclesiasticas, aut pertinere ad Senatum Ecclesiasticum? IV. Quid prodest quoque quod Paulus suo Timotheo dicat vers. 15. hujus capitis, *ut noris quomodo oporteat in domo Dei versari.* Sed, an ex generali illa admonitione, alius quis præter nostrum hominem collegerit, Diaconos esse personas formaliter Ecclesiasticas? Hęc admonitio concernit quoque singula membra Ecclesiæ, quæ ut pertinent quoque ad domum Dei, ita verbi Minister providere debet, ut non nisi probati, & qui deprehensi fuerint idonei, ad sacram Synaxin admittantur; quis tamen inde intulerit, eos formaliter esse personas Ecclesiasticas? Ut Ecclesiæ contingant non nisi idonei & probati Diaconi, provident,exemplo Apostolorum, verbi Divini ministri, non tamen

men

men ut, per hanc de iis sollicitudinem, personæ reddantur formaliter Ecclesiasticæ. Sed Reynessius subtilius adhuc progreditur, atque me vult confundere, arguendo quasi contradictionem. Sic vero loquitur pag. 147. *Supra pag.* 252. *laudavit Calvinum, quod Diaconissas* publico Ecclesiæ ministerio *defungi assereret. Atque hic ne Diaconis quidem publicum Ministerium concedit.* Sed, ut solummodo adduxi verba Calvini, hypothetice ex iis argumentando, ita meam nondum exposui sententiam. Verum admissa Calvini sententia, non omnis qui Ecclesiæ ministerio fungitur formaliter quoque censeri potest minister Ecclesiæ, & consequenter persona Ecclesiastica. Lectores, ostiarii, silentiarii, funguntur quoq; ministerio Ecclesiæ, sive ministerio, quod ad Ecclesiam pertinet, quis tamen illos personas Ecclesiasticas esse censuerit?

Atque hactenus liquere existimo, me non ἀπροσδιονύσως, aut insu- XIII. bide per omnia, argumentatum fuisse à Diaconis, pastores quoque in Belgio vocare solitis, ad jus Patronatus, circa quod tamen perpetuo nævum notari volo. Iis vero, quæ de Jure Patronatus verecunde disputavi adversus D. Voetium, nimis quam inverecundum Synodi Dordracenæ contemptorem, nequaquam officere possunt, quæ pag. 142. ex Johanne Acronio adducit Reynessius. Is Acronius fuit homo, Helhusio haud absimilis, de quo hoc circumfertur Distichon:

Quæritur, Heshusi, quarta cur pulsus ab urbe?
In promptu caussa est; seditiosus eras.

Nam cum Ecclesiam Vesaliensem tempore periculosissimo deseruisset; Daventriæ probasset se non fore idoneum civem, si factus fuisset Ecclesiæ minister; atque Groningæ minus honestè valedixisset; Franekeræ denique affectatam Theologiæ Professionem per ignorantiam prostituisset; devenit Harlemum, ubi in memoria adhuc est apud senes quosdam, quibus nondum excidit, quomodo in ministerio se gesserit. Theodorus Screvelius in Historia Harlemensi pag. 332. sic eum commendat: *In de vvelcke te sien vvas de strafheyt van* Cato, *die alles berichte, en berispte, een man die diep geleert vvas, maer ongerust.* Quis vero tali homini, varias ex Jure Canonico farragines (his constat opusculum Belgicum Acronii) consuenti, & turbatorum affectuum vitrea bile condienti, fidem habeat? Nutarint quoque plures viri, vere in Belgio eximii, circa exercitium Juris Patronatus; hactenus, quantum ad se securi esse possint, si religiose satisfacere præsumpserint legibus, à Synodo Dordracena requisitis.

XIV. Hactenus licet sufficienter sententiam nostram de Jure Patronatus vindicavimus, non tamen consentire possum circa Exercitium illius in Fœderato Belgio, nisi tria sequentia scrupulose præcaveantur. *Primo*, ut non nisi idonei à Collatoribus offerantur Ecclesiis, nec hi ægre ferant, si forte per Classes rejiciantur illi, quos nunquam repræsentassent, nisi (ut sæpe fit) plus æquo tribuissent commendationibus, non minus gravium virorum, quam mulierculaturum; quæ, ut aliquem è suis promoveant, pro dolor! imitari solent matrem filiorum Zebedæi, atque non tam ipsos Collatores, quam eorum uxores & familiam magis fatigare, atque vidua Euangelica, quæ per suam importunam impudentiam, judicem, qui nec Deum, nec homines reverebatur, expugnare potuit. Convenienter serius Theologus Martinus Bucerus de ordin. legit. Ministr. Eccles. pag. 254. *Cum per legitimos ordinandorum examinatores indigni à sacris Ecclesiæ Ministeriis arceantur, nulla fit omnino injuria iis, qui jus sibi vendicant, tales præsentandi, sive id jus sit Patronatus, quod vocant, sive quodvis aliud. In Ecclesiam enim Christi, quæ sponsa Christi est, nemo vel angelorum vel hominum potestatem ullam habere potest, nisi ad ejus ædificationem. Tum & in Canonibus, & legibus, nominatim de patronis cautum est, ut quos illi Ecclesiis offerunt ad sacra ministeria, examinentur, & nisi ad id muneris, ad quod præsentantur, idonei deprehendantur, ab eo rejiciantur.* Speciatim viderint Patroni, ne nimis præcipites sint in promovendis νεοφύτοις, contra expressam admonitionē Apostoli, (1. Tim. 3.) qualibus inspectio liberorum, & cura pædagogica, Patroni favorem, in præjudicium doctiorum & meliorum, sæpe deprehenduntur procurare. *Solent vero tales* (verba sunt pientissimi Hyperii ad dictum Apostoli locum) *subito ad dignitatem evecti, inflari, & confidentes esse, sibi plus justo tribuere, ad res novas movendas propensi: quasi ipsi soli in tanta multitudine idonei invenirentur, & ipsi præ cæteris longo tempore exercitatis omnia forent mysteria consecuti: unde alios incipiunt contemnere, suo arbitrio omnia velle statuere, de quibusvis rebus statim velle definire: quo fit ut in errorem subinde incidant.* Lubens quidem fateor, dona Dei non definiri annorum vel dierum spatiis, sed eum, qui linguas creavit, ipsas linguas infantium posse reddere disertas, ut *in illis disponat laudem suam*, Ps. 8. 3. de tribus illis pueris Anania, Azaria, & Mizaële dici, quod Deus illis *dederit notitiam & intelligentiam in omnibus literis & sapientia*, Dan. 1. 17. Samueli natu inferiori apparuisse Dominum, eumque jussum fuisse arguere summum sacerdotem Heli, ferme nonagenarium, 1. Sam. 3. Hiere-

Hieremiam audivisse ex ipso Deo: *Noli dicere, quia ego puer sum: ad omnia, ad quæ mittam te, ibis*, Hier. 1. Imo ipsius Apostoli verbum esse ad Timotheum: *Nemo tuam juventutem despiciat.* Interim hæc aliis applicari non merentur, quam qui cum Timotheo sunt *exempla fidelium, in sermone, in conversatione, in charitate, in spiritu, in fide, in castitate*, 1. Tim. 4. 14. Quibus ut superiori seculo accenseri jure summo meruerunt Philippus Melanthon, Nobilissimus Antonius Sadeël, Baro Chandæanus, qui non modo, vixdum viginti annos egressus, cooptatus est in ordinem Pastorum Parisiensiũ, verum paulo post quoq; pręfuit primę Synodo Ecclesiarum Gallicarum, Johannes Bollius prima ętate Minister Orthodoxus Ecclesiæ Gandavensis (videatur de hoc Danæus in Epist. Ded. præf. Expl. Orat. Domin.) & Wernerus Helmichius ante primam barbam pastor Ultrajectinus, cujus & juventutẽ admirata fuit Serenissima Angliæ Regina Elizabetha, cum anno 1587. una cum aliis Ministris ab Ecclesiis Belgicis ad Ipsam foret delegatus. Sed, hæc pauca exempla τῶν ἀετῶν ἐν ταῖς νεφέλαις neutiquam patrocinari possunt temerariis adolescentibus, qui, manu vixdum ferulæ subducta, atque omnimodo neglectis studiis τῆς προπαιδείας, Theologis dant operam, quo (si fors fuat!) ante vigesimum ætatis annum, subsidio Postillæ, obtinere queant Parochiam cum Puella, nec tam Christi gregem, quam semetipsos delicate reliquo vitæ tempore pascere. Imo, quis à se impetret ut credat, octo aut novem ministros, ad pascendam majoris Urbis Ecclesiam, ante vigesimum quintum ætatis annum à Diotrephe aliquo promotos, omnes æquales censeri debere Timotheo, quem unum, ut juvenem, ex Novi Testamenti ministris, Paulus Apostolus commendavit; & non potius cogitandum esse, ejusmodi Diotrephem (ut ut nebula pietatis atque zeli, pellucente in oculis Jehovæ, ambitiosum atque avarum animum velare laboret) se similem exhibere suo socio Catilinæ, qui *juventutem illexerat*, teste Sallust. in Conjur. Catil. cap. 16. Ministros, præter alias virtutes, commendare quoque debet σεμνότης, seu *gravitas*, teste Apostolo Tit. 2. 7. quæ certe rarissime relucet in juvenibus, minime in illis, qui cum sic vixerint in Academiis, ut videantur diabolo magis quam Christo militasse, simulac tamen quacunque arte suggestum obtinuerint, Catonianum vultum menti puerili aptant, qui ut convenientis personæ videatur habere rationem, Pharisæorum in morem tumultuantur contra leviora quædam peccata, quo plebeculæ suas rugas, & fucatos gemitus pro-

bent, quum ipsi nunquam præsumpturi sint valedicere peccatis, in oculis Jehovę execrandis, minime hypocrisi; quam si ęque Deo (qui eam extreme detestatur) probare possent, atque hominibus vice scuti suę existimationis objiciunt, certo non minus cœlum obtinerent, quam thronos in eo occuparent, Apostolicis proximos. At, quo provehor! Attendite ad tales mei Patroni, imo non modo ad tales, sed illos quoque, qui ex ordine Ecclesiastico, vobis, hujus commatis adolescentes, ob privatas magis considerationes, quam pro Christi gloria promovenda, & ore & scripto, non minus de nocte quam interdiu, obnixissime commendare solent. Utinam vero tu, qui zelo infucato suadente, Ecclesiæ ministerio te consecrasti, audias Bernardum, serm. 18. in Cant. sic elegantissime loquentem: *Si sapis, concham te exhibebis, & non canalem. Hic siquidem pene simul recipit & refundit. Illa vero donec impleatur, exspectat, & sic, quod abundat, sine suo damno communicat. Verum canales multos hodie habemus in Ecclesia, conchas vero perpaucas. Tantæ charitatis sunt, per quos nobis fluenta cœlestia emanant, ut ante effundere quam infundi velint; loqui quam audire paratiores, & prompti docere, quod non didicerunt, & aliis praesse gestientes, qui seipsos regere nesciunt.* Præterea, quo Patroni eos, qui minus habendi donei, non temere promoveant, provideant sedulo, ne præcipiti consilio illos ad Cathedras Ecclesiasticas subvectos velint, qui vittis ruptis, è claustris Monachalibus, in quibus ut plurimum antea tesseram confregerant, profugerunt. Haud absque caussa, Magnus ille Lutherus in operum limine Lectorem obtestatur, meminisse dignetur, se aliquando *Monachum* fuisse. Experientiaque docet (interim bonis nihil detractum cupio) plurimos ex hoc hominum grege, utut singularem zelum pro Orthodoxa religione jactent, tædio cælibatus magis, quam amore veritatis, vitæ solitariæ nuncium mittere. Non posse nos hic satis circumspectos esse, monet ipsa Synodus Dordracena, quando Can. 9. Eccl. ita sancit: *Neophyti, Mißifici, Monachi, aut alias sectæ alicujus desertores, non admittantur ad Ministerium Ecclesiasticum, nisi summa cum sollicitudine, & providentia, postquam plusculo tempore accurate fuerint probati.* Atque, ut quam circumspecte & caute hic procedamus, ipsi Pontificii aurem vellunt, quando circa probationem eorum, qui, quod ex nobis non essent, ad se transeunt, extremam adhiberi volunt cautelam. Verba sunt Johannis Molani, quondam Theologiæ Professoris in Academia Lovaniensi lib. 2. de Canonicis cap. 10. *Quia Calvinistæ*, inquit, *aliique Hæretici*

Hæretici mentiri & pejerare non reformidant, nulli ad docendum admittendi sunt, quantumvis promptissimi sint ad fidem Catholicæ Romanæ *religionis profitendam, nisi aut cogniti sint, aut à Viris gravibus bonum habeant testimonium. Postquam etiam admissi fuerint, & ipsi, & discipuli, eorumque libri, mores & studia, frequenter erunt visitanda.* Secundo optandum, Patroni non injicerent compedes iis, quos ad ministerium promovere laborant, obtrudendo illis, aut demortuorum Pastorum viduas, aut filias. Quod tamen pro dolor! nimis quam frequenter in hoc ipso Fœderato Belgio contingit. Non diffiteor, Apostoli Jacobi cap. 1. vers. 27. verbum esse, ad religiosum cultum pertinere, *invisere orphanos, & viduas, in afflictione ipsorum*: interim, nullibi libertas æque necessaria, atque circa matrimonium; ac grande piaculum, spe successurarum nuptiarum, alicui spem facere obtinendæ cathedræ. Ut non probo illius patris institutum, (videatur Plutarch. in Demetr.) qui ut persuadere posset filio, vetulam locupletem uxorem ducere, ex Euripidis Phænissis occinebat: *Ubi lucrum suadet, reluctetur licet natura uxorem ducatis*: ita neque consultum pastori, ut respectu unius misericordiæ, pauperem uxorem domum ducat. Nam licet poëta Græcus existimet, *sponsam sine dote non habere loquendi libertatem*: talis tamen sæpe deprehenditur procacissima esse, atque marito suo quam immorigera; imo nec absimilis Acteriæ Paulæ, quam (testis est Hieronym. lib. 1. in Jovin.) cum Censorius Cato thoro suo sociasset, velut *obsequentiorem* futuram, utpote *humili loco natam, pauperem, & indotatam*, eandem tamen *vinolentam, impotentem, superbam* expertus est. Quo Pastor hoc seculo omnes muneris sui partes explere possit, honesta & pacifica dos ex benedictione Dei (per media agere soliti) non minus ejus matrimonium exornare, quam familiam sustentare apta est: quæ tamen ne officiat quieti ejusdem domesticæ, ipse non modo ut vir prudens, verum etiam ut Christi in sua Ecclesia minister providebit. Quum alias certum sit, eam utplurimum turbari, quando sive ab ipsa Ecclesia, sive à Patrono, futuro ministro hæc conditio, velut necessario explenda, proponitur, ut, aut defuncti pastoris viduam, aut filiam ducat. Si quærat aliquis, an nunquam ergo alicui Ministerium Ecclesiasticum, sub hac conditione, offerri debeat? Ne rem actam agam more hoc seculo recepto, pro me adoptabo verba Balduini, qui lib. 4. de Casib. Consc. cap. 8. cas. 9. *hunc in modum ad quæstionem hanc respondet*: Matrimonium Pastorum Ecclesiæ nemo piorum improbat, quin & *Paulus* inter requisita Episcopi ponit, *bene prospicere*

domui suæ, & liberos habere subditos, cum omni reverentia 1. Tim. 2. v. 4. Iniquum ergo non est, liberis suis bene educatis ut & relictæ post mortem conjugi, de honesto prospicere matrimonio. Si quis ergo ad officium satis aptus, & toti Ecclesiæ acceptus fuerit, & in tale conjugium non invitus consenserit, non peccat Ecclesia, si ei hac cum conditione functionem aliquam promittat, ut vel viduam, vel filiam, defuncti sui pastoris ducat. Est enim species gratitudinis erga bene meritum pastorem, liberorum suorum habere rationem, quod hoc modo, ubi dignitas personę, quæ Ecclesiæ pręficienda est, non negligitur, optime fieri potest. Sed quando jam conclusum est, vel à patrono, vel ab Ecclesiæ ministro, nemini committere Ecclesiam, quam, qui relictam viduam aut filiam pastoris duxerit, etiamsi ei conjugium hoc non arriserit, nec ipse ad functionem illam satis aptus sit, hoc minime probari potest. Ita enim Ecclesiæ sępenumero obtruditur indignus, in cujus vocationem ordines Ecclesię omnes minime consenserunt, prętereuntur alii digniores, difficultates conjugii augentur rixis & jurgiis, interdum etiam cędibus conjugum occasio præbetur, id quod maxime scandalosum est, & nullo modo excusari potest. In talem ergo vocationem nemo consentire debet, ne per ipsum & Ecclesia decipiatur, & ipse conjugii plane imparis jugo implicetur. *Huc usque Balduinus.* Postremo provideant sedulo Patroni, ne patiantur se muneribus induci, ut hujus præ illo in demandando munere Ecclesiastico rationem habeant: nulla quoque ratione audiant eos, qui oblata certa annuorum proventuum parte, parati sint secum transigere de vacante loco. Multa hic dici possent, optaremque ex animo, sordes has, per Belgium Fœderatum, ubi jus Patronatus alicubi obtinet, plane ignotas esse: quæ, quam abominandæ sint, eleganter ostendunt Imperatores Leo & Anthemius, quando *in leg. Si quemq;* 31. *Cod. de Episcop. & Clericis, ita loquuntur:* Nemo gradum Sacerdotii pretii venalitate mercetur, quantum quisque mereatur, non quantum dare sufficiat, æstimetur. Nec pretio, sed precibus ordinetur Antistes. Tantum ab ambitu debet esse sepositus, ut quęratur cogendus, rogatus recedat, invitatus effugiat: sola illi suffragetur necessitas excusandi. Profecto enim indignus est sacerdotio, nisi fuerit ordinatus invitus. Cum sane, si quis hanc sanctam & venerandam Antistitis sedem pecuniæ interventu subiisse, aut si quis, ut alterum ordinaret, vel eligeret, aliquid accepisse detegitur, adinstar publici criminis & læsæ Majestatis accusatione proposita, à gradu sacerdotii retrahatur. Nec hoc

hoc ſolum honore privari, ſed deinceps perpetua quoque infamia damnari decernimus; ut eos, quos par facinus coinquinat & æquat, utroſque ſimilis pœna comitetur. *Hactenus Impp.*

Ut tandem coronidem huic Exercitationi, quæ nimium quam ex-XV. crevit, imponam, non poſſum non unum amplius notare, nempe, pro dolor! non minus exercitium Juris Patronatus (quod lubens ut aliquod Eccleſiæ ἥττημα agnoſco) quam Eccleſię vocationes, quæ alias magis legitimę videntur, turbari per duas immanes belluas, avaritiam ſcilicet & ambitionem, quarum alterutram dum quidam ex illis, qui Chriſto conſecrati ſunt, mollius curant, quam regis Antiochi oculi ſolent, plurima ἀτάκτως in Dei domo peraguntur. Quam vellem, nullis, qui vivunt, imo qui docent, in Eccleſiis Reformatis, aptari poſſent verba viri ſanctiſſimi & diſertiſſimi Iſidori Peluſiotę, qui jam olim, (verba illius, prout reddita ſunt ab Interprete, exhibeo) ſua tempora reſpiciens Epiſt. 235. *ſic locutus fuit*: Res quędam honorifica, & magni momenti, & pręclara, unde factum eſt, ut Apoſtolici conventus, tanquam lumina fulgerent ubique terrarum, ea per incuriam nunc omiſſa, confuſione, & perturbatione replevit Eccleſias. Quidnam eſt hoc rei? Liberè dicam, neque enim alio modo poſſem. Eo tempore promovebantur ad res ſacras adminiſtrandas qui virtuti ſtuderent, modo qui pecuniæ. Tunc qui detrectabant provinciam propter ipſius molem, nunc qui ultro ſe inferunt, atque intrudunt propter ubertatem deliciarum. Tunc qui gloriabantur eo nomine, quod nihil poſſiderent, ita volentes, nunc qui eo, quod habent, plus adhuc habere volunt, & pecuniis congerendis dant omnem operam. Tunc qui præ oculis habebant divinum judicium, nunc autem qui ne cogitationem quidem ejus rei ſuſcipiunt. Tunc qui verbera ferre, modo qui inferre, ſunt parati: & quid attinet plura dicere? De cætero videtur ipſa dignitas à rerum ſacrarum adminiſtratione ad tyrannidem converſa, à demiſſione ad ſuperbiam, ab inediæ patientia ad affluentiam delitiarum, à diſpenſatione ad damnationem. Non enim ut diſpenſatores adminiſtrare ſat habent, ſed tanquam Domini volunt ſibi vindicare. Hęc autem non contra omnes dicta ſunt, ſed contra illos, qui obnoxii ſunt his criminibus. Sunt enim, qui juxta formam Apoſtolicam vivunt, ſed vocem mittere non audent, quo fit, ut reprehendendi non parum ſint, propterea quod veriti multitudinem eorum, qui intemperanter ſe gerunt, quatenus ſaltem illos attingit, negligunt eam curam, ut mala tanta corrigantur,

atque emendentur. *Hæc Isidorus Pelusiota*, & quidem ille Isidorus, qui propter insignem vitæ morumque sanctitatem dictus fuit jam olim θεοφόρος. Jungo illi Sulpitium Severum, *sic loquentem lib. 1. Sacr. Hist.* Levitis, *inquit*, in Sacerdotium assumptis nulla portio data, quo libentius servirent Deo. Equidem hoc exemplum non tacitus præterierim, legendumque ministris Ecclesiarum libenter ingesserim. Etenim præcepti hujus non solum immemores, sed etiam ignari mihi videntur: tanta hoc tempore animos eorum habendi cupido, veluti tabes incessit; inhiant possessionibus, prædia excolunt, auro incubant, emunt, vendue, quæstui per omnia student. At si qui melioris propositi videntur neque possidentes, neque negotiantes, quod est multo turpius, sedentes munera exspectant, atque omne vitæ decus mercede corruptum habent, dum quasi venalem præferunt sanctitatem. *Huc usque Severus Sulpicius* de temporibus suis: quid autem diceret, si hoc tempore viveret? Profecto exclamaret cum Hieremia: *A majori usque ad minorem omnes avaritiæ student, & à Propheta usque ad Sacerdotem cuncti faciunt dolum.* Atque, utinam hæ querelæ duntaxat locum haberent circa eos, qui in Papatu audiunt Clerici, quos, cum omnia, Papæ sui exemplo, venalia habeant, uni quæstui studere, mirum non est. Haut pauci, ex illis ipsis, qui agnoscuntur Antecessores in Orthodoxa Ecclesia (quod sine lachrymis vix meminisse possum) secundum Apostoli verbum, *quæ sua ipsorum sunt, quærunt, non quæ Christi Iesu*, Phil. 2. 21. Cumque avaritia, quæ est *idololatria*, Col. 3. 5. maxime dedeceat verbi Ministrum, cui nulla ratione licet *turpem quæstum facere*, cum debeat *alienus esse ab avaritia*, 1. Tim. 3. 3. rarissime tamen, imo fere nunquam, censura notantur illi, quos ex ipsis Ecclesiæ & quidem Orthodoxæ pastoribus, constat ad sordes usque avaros esse. Continere me non possum, quin notem hic aliquos casus, Ministrorum animum habendi studiosum arguentes, quoniam pro dedecus! eo res rediit, ut ipsi viri Politici observarint eos ipsos, qui à sua Præcisitate commendari cupiunt, quam jejunos & steriles esse circa præceptum octavum, atque dormitare propemodum, quando, occasione illius, fibræ τῆς φιλαργυρίας veniunt excutiendæ. Ad eos vero referendum esse τὸν πάνυ *D. VVilhelmum Teelingium*, quem usque adeo commendat *D. Voetius* in Præf. quam præfixit Comment. ejusdem postumo ad 7. cap ad Rom. nunquam credidissem, nisi vir quis amplissimus me manu duxisset ad egregium alias illius librum, qui inscribitur *Nootwendigh Vertooch*, atque jussisset (me interim erubescente)

bescente) inspicere pag. 265. & seq. Edit. anni 1627. Ne vero solus ego videar casus ejusmodi proponere, atque forte per quosdam iterum vapulem, (qui femur antehac percusserunt, quod digito solummodo incepissem attingere quorundam Ministrorum τὴν πολυπραγμοσύνην) præmittam illos casus, quos non minus eximius, quam pientissimus, Theologus Andreas Hyperius notavit, in aureolo libello, jam antea laudato *de probatione sui ipsius*, qui, ratione Ministri, ad octavum præceptum pag. 423. *Edit. jam antea indicatæ, sequentia habet:*

Minister Ecclesiæ. Num ipse evectus fuerit ad functionem sacram, vel alios promoverit, datisve muneribus, aut iis omnino perfectis, quæ munerum, pretiive, loco censeri possent. Quod crimen ob Simonem Magum, cupientem sibi pretio comparare facultatem conferendi, per impositionem manuum, Spiritum Sanctum (Actor. 8.) hodie vocatur Simonia.

Num pro exhibito officio in dispensatione Sacramentorum, atque eorum quæ his conjuncta sunt, mercedem postularit vel acceperit.

Num propter commodum & mercedem potius, quam aliam ob caussam, se ad munus Ecclesiasticum contulerit.

Num ab una Ecclesia ad aliam commigrarit spe opimioris stipendii, vel pacto aliquo de accessione amplioris commodi interveniente.

Num passus fuerit Ecclesiæ facultates ita diminui, ut propter eam diminutionem decedat ministrorum vel pauperum, qui ab Ecclesia illa aluntur, usibus necessariis.

Num diversarum Ecclesiarum proventus sine justa & necessaria caussa recipiat. Justam & necessariam caussam intellige, cum aut ex alterius Ecclesiæ proventibus non potest minister se alere, aut ad illud tempus inveniri nequit, qui alterius Ecclesiæ gubernandæ labores suscipiat.

Num Ecclesiæ, cui præest, facultates curarit in eos usus rite impendi, in quos debent: nimirum ad alendos ministros, studiosos adolescentes pauperes, ætate confectos, viduas, pupillos, &c.

Num in dispensandis facultatib. Ecclesiarum iis plus dederit, qui minus egebant aliis, quam decebat, neglectis interim iis, quorum inopiam sublevari justissimum erat.

Num quæ accepit ab Ecclesia, ad necessarios tantum honestosque usus converterit, alens nimirum honestam & bene moratam familiam, impartiens egenis, non consumens in luxu, in conviviis, in vestitu, item cum scortis, &c.

Num

Num ad ſe pertraxerit vel receperit aliquid, quaſi annexum ſuæ Eccleſiæ, quod tamen annexum ei non eſt.

Num ſtipendium ab Eccleſia quapiam receperit, cui tamen ipſe nullam impendere dignatur ſuam operam.

Num ex iis quæ pertinent ad Eccleſiam, aliquid ad alios uſus quam conveniebat, tranſtulerit, vel iis utendum permiſerit, qui Eccleſiæ non commodant. *Hactenus Hyperius.*

Hiſce Hyperii caſibus, interrogative propoſitis, triginta ſubſequentes ſubjicio. Ergo poſſet per modum explorationis ex verbi Miniſtro quæri: An non ſecurior fuerit Oeconomice, Eccleſiaſtice vero negligentior, oblato opimiori Paſtoratu? An non dotem magis reſpexerit, quam mores, cum quæſiturus ſibi eſſet conditionem? An non valedixerit piæ & modeſtę alias puellæ, atque ex parte quoque ſibi deſponſatę, cum ſpes de dote decollaſſet? An non finxerit novas quaſdam muneris ſui appendiculas, tantum ut auctarium ſtipendii nanciſci poſſet? An pariter eundem in finẽ non prętexuerit ſe pauperiorem eſſe, quam revera erat? An non ſectatus fuerit quoſdam, iiſdem etiam blandiendo, ſpe ſolummodo compendii? An non neglectis pauperibus, ad conſolationem ſpiritualem anhelantibus, tales ſuos fautores adierit? An ex ſuperfluo ſtipendii ſui convenienter proſpexerit pauperibus, reputando hoc iis magis deberi, quam ſuis liberis? An non imploraverit ſubſidium pro ſtudiis filiorum ſuorum, quos tamen ipſe ſuſtentare poterat? An non libros ſcripſerit magis ob conſequendum ex Dedicatione honorarium, quam ut Eccleſiæ ædificandę iidem ſervire poſſent? An non alacrior ſit in exigendis ſuis reditibus, quam in viſitandis ægris, itemque viduis pauperibus? An, ſi aluerit convictores, eoſdem, fingendo varia, quęſtui non habuerit? An non jactarit novas vocationes, tantum ut ſtipendii auctarium conſequi poſſet? An, cum eſſet delegatus ſive Synodi, ſive Claſſis, tempus non protelarit, tantum, ut plurium dierum dimenſum conſequi poſſet? An in edendis talium commiſſionum rationibus non egerit fraudulenter? An non in rationes illas retulerit quid in hoſpitio expenſum, quo tempore ipſe apud amicum diverterat? An non mercatoribus aliquibus, à quibus merces petere debebat, objecerit paſtoralem authoritatem, ſolummodo ut viliori pretio merces illas comparare poſſet? An non quibuſdam peccatoribus in propatulo pepercerit, ne excideret honorariis ab iis accipere ſolitis? An non neglectis pauperum caſis, ſpe ſtrenæ, ſub novi anni auſpicium,

spicium, quosdam, sive Nobiles, sive opulentos, adierit, bona verba dicturus? An non cælibum, viduarumque improlium testamentis fuerit insidiatus, laboraritque pro consequendo legato? An non usuras mutuæ suæ pecuniȩ adauxerit, eo quod videret creditorem pauperiorem esse, nec hypothecam posse offerre? An non hoc tempore à suis debitoribus pro mutua pecunia senos in centuriam florenos exigat, cum ordinario quini solum in Belgio solvi consueverint? An non agros, ad Pastoratum suum pertinentes æquo carius elocet? An non acerbissime à pauperioribus quoque usuras exigat? An non quæstori, à quo solitus est stipendium accipere, etiam quando eo non indiget, in præjudicium aliorum, quibus prius solvi deberet, quam importunus sit, ut ex hac pecunia quæstum queat facere? An non detraxerit suis Collegis proletariis, eo, quod plus stipendii perciperent, quam ipse, qui aut cȩlebs, aut improlis est? An non curarit negari se domi esse, tantum ut officium hospitalitatis declinare posset? An non lites acerbe sectetur, solum ut lucrum consequi possit? An non filios suos moneat, dotatas sectentur puellas, levi Religionis, pietatis, & morum mentione injecta? Triginta hȩ quæstiones, ad modum superpondii, Hyperii quæstionibus superadditæ, hoc tempore sufficiant, quas cum proposuerim simplici animo, utque tempestive se convertant, quorum conscientia ad avaritiam videtur occalluisse; ita ne quis forte ringatur, subjicio amplius verba Theologi in Belgio non incelebris Wilhelmi Teelingii, qui in libro Belgico, (modo in eum digitum intendi) qui inscribitur *Nootvvendich Vertooch*, postquam non minus libere quam acerrime quorundam ministrorum vitia arguisset, tandem pag. 102. col. 2. hæc superaddit: *Nu dit en heeft sich niemant an te trecken, dan die daer aen mochte schuldich sijn; Godt de Heere, de kender der herten, vveet met vvat bescheet ende gemoet, vvy onse dingen doen.*

Et sic quidem hactenus tuitus fui Ecclesiarum Belgicarum Praxin, XVI. ab ipsa Synodo Dordracena determinatam & approbatum. Absit vero, ut, quemadmodum sæpius jam professus fui, ulla ratione multiplicibus abusibus (qui circa exercitium hujus juris notantur) patrocinari velim: Absit maxime, ut promiscuam Juris illius venditionem, circa quam inter Orthodoxos & Heterodoxos non discernitur, approbem. Scio pro dolor! eam alicubi, in hoc Fœderato Belgio, ante annos non ita multos, hasta quoque posita, peractam fuisse. Viderint vero, qui ex Politicis hoc consilium suggesserunt; viderint quo fine hoc fecerint, &

an Ecclesiæ, an Reipublicæ, an vero suum emolumentum intenderint; viderint deniq; Ecclesiarum moderatores à Synodis particularibus constitui soliti, seseque excutiant, an obviam quoque iverint talibus consiliis, erudiendo illos, qui vulgo Politici audiunt, quod ejusmodi nundinationes juxta ipsum Jus Canonicum illicitæ sint. Certe *c. de Iure* 16. &, *cap. quia Clerici.* 6. *extra de jure Patron.* sancitur, quod illud per se & sua natura, ac singulariter vendi non possit, quod sacro, seu religioso est annexum. Nec Canonistæ, qui occasione Textus *in c. ex literis.* 7. *c. cum seculum.* 13. eod. tit. aliquam venditionem admittunt, in eam consentiunt, nisi ut veneat universitas, h. e. omnes res τῆς οὐσίας, tam corporales, quam incorporales, veluti urbs, pagus, castrum, villa, prędium, &c. Adeo ut detestandum sit, & deplorandum maxime, quod alicubi Reformati Magistratus in Belgio, solum jus Collationis absque prædiis publice vendere pręsumpserint quibusvis, tam Pontificiis scil. & Anabaptistis, quam Reformatis, illis jus hoc addicendo, qui præ aliis largius ausi fuissent licitari. Fieri non potest, quin, qui hoc jus publica authoritate emerunt, iterum vendant, nulla habita ratione indigenarum præ alienigenis, quum tamen illorum, quod ad promotionem Ecclesiasticam, præ aliis rationem haberi velit tum jus Civile, tum etiam Canonicum. Quod ad jus Civile, illud sic sancit, leg. *in Ecclesiis.* 11. Cod. de Episc. & Cleric. *Clerici non ex alia possessione, vel vico, sed ex eo, ubi Ecclesiam esse constiterit, ordinentur.* In Jure Canonico vero ita lego *c. hortamur.* 8. *distinct.* 71. *Hortamur, ut in Ecclesiis à vobis fundatis, aliunde veniens Presbyter non suscipiatur,* &c. Quis speret quoque, tales Patronos, qui uni suo commodo student, Ecclesiæ ministris sufficienter de necessariis prospecturos esse, atque operam daturos, ut omnia, quæ templum concernunt, sarta tectaque sint? Ut supra ostendimus, secundum jus Canonicum, Patronus jure suo excidit, si in Hæresin prolapsus fuerit; prout late illud deducit *Paulus de Citadinis de jure Patronatus part. ult.* Quam non deplorandum ergo, non modo authoritate Magistratus jus hoc vendi Pontificiis, Anabaptistis, &c. si non & Atheis: verum ipsos quoque Magistratus nomine quasi publico hoc factitare, & quidem absque prædiis, quibus annexum est? Quicquid quidam sibi persuadeant, pudebit (ut spero) aliquando posteros suorum Majorum. Subjicerem syllabum multiplicium abusuum circa hoc jus, in ipso hoc Fœderato Belgio committi solitorum tum ab ipsis Collatoribus, tum ab iis, qui ab ipsis ad Ministerium destinantur, nisi hoc alibi faciendum foret.

EXER-

EXERCITATIO. XIX.

An Miniſtri Eccleſiæ, ſalvo munere ſuo, vacare queant aut exercitio artis Mechanicæ, aut Agriculturæ, aut etiam Medicinæ?

1. *QUatenus verbi Divini miniſtri exercitio artis Mechanicæ vacare poßint?*
2. *An praxin Medicam exercere poßint?*
3. *Occurritur Reyneſii objectionibus.*

QUum præcedenti Exercitatione, occaſione juris Patronatus, delapſus ſim ad φιλαργυρίαν, pro dedecus! quibuſdam ex ordine Eccleſiaſtico nimis quam familiarem; non poſſum non tres cognatas quæſtiones attingere. Experientia ſiquidem conſtat, quoſdam ex hoc ordine, cum æſtuent inſano habendi ſtudio, ac nolint attingi ſua ulcera, inſectari tamen papulas alienas, atque exiſtimare, propterea, impune ſibi licere eſſe avaris, quod hoc ſuum vitium non prodant aut exercendo artem mechanicam, aut agriculturam, aut Medicinam. Incipiam ab artibus Mechanicis, expendamque, an & quatenus earum exercitium Miniſtro Eccleſiæ poſſit concedi? Quamvis Plato lib. 5. de LL. omnes artes ſellularias ſordidas eſſe judicaverit, & Lacedæmonii eas exercere noluerint, quod crederent corpus ab iis effæminari, ſecundum Plutarch. in Ageſil. & Ælian. lib. 6. Var. Hiſt. cap. 6. eorumque exemplo, urbe & rep. ſua eas exterminaverit Romulus, teſte Dionyſ. Halicarn. lib. 2. Nihilominus Chriſtiani in Primitiva Eccleſia, ne ſibi invicem oneri eſſent, gnaviter artibus hiſce, pleriſque gentilium inviſis, vacaverunt, memores dicti Apoſtoli, 2 Theſſ. 3. verſ. 10. εἴ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω: *Si quis noluerit laborare, etiam non edat.* Sectati verò fuerunt magni illius Pauli exemplum, qui teſte Luca Act. 18. v. 3. σκηνοποιὸς τὴν τέχνην fuit: & quidem ex præſcripto paternarum traditionum, quarum ſe æmulatorem ante converſionem fuiſſe teſtatur Gal 1. 14. Schemaja enim & Althalia Rabbini antiqui & celebres meminerunt I.

in Cabala hiſt. & in 1. lect. 1. hebd. Azymorum, vetuſtæ cujuſdam legis, qua præſcribebatur Judæis, qui ſacras literas profiteri vellent, ut addiſcerent manuale aliquod opificium, quo victum ſibi pararent. Inde & dicitur Judia. 43. 1. & 2. *Plerique ſapientes alicujus artificii erant, ne utilitatem caperent ab aliis.* Nec Paulus ad Chriſtum converſus in exercenda, quam juvenis didicerat, arte, ſegnis unquam fuit. Sic enim de ſe ipſo loquitur, 1. Theſſ. 2. v. 9. *Nocte ac die operando, ne cui veſtrum oneri eſſemus, prædicavimus apud vos Euangelium Dei.* De Chriſtianis in primitiva Eccleſia, idem teſtatur Epiphan. hæreſ. xxc. contra Meſſalianos, ita loquens per Interpretem: *Omnibus Dei ſervis, propriis manibus laborantibus ad juſtitiam, ut poßint ſufficere indigentibus.* Irriſi propterea fuerunt à cæca gentilitate. Juſtin. Apol. 1. *Manuum opifices, & omnino idiotæ, & gloriæ, metus, mortiſque contemptores.* Minucius Octavio: *Itaque indignandum omnibus, imo indoleſcendum eſt, audere quoſdam, & hos ſtudiorum rudes, literarum profanos, expertes artium, niſi ſordidarum, certum aliquid de ſumma rerum ac majeſtate decernere.* Sic gentilium turba Chriſtianos apud Theodor. ſerm. 8. per contemptum vocat: σκυτέας, καὶ ὑφάντας, καὶ χαλκοτύπους, καὶ τοὺς ἄλλους, ὅσοι τὰς τέχνας μεταχειρίζουσι: *Cerdones, & textores, ærarios fabros, & quotquot manuarias exercent artes.* Reſpexit huc Juvenal. ſat. 4.

Atque utinam his potius nugis tota illa dediſſet
Tempora ſævitiæ, claras queis abſtulit urbi
Illuſtreſque animas.
Sed periit, poſtquam cerdonibus eſſe timendus
Cœperat.

Vult enim innuere, calvum Neronem Domitianum, è medio fuiſſe ſublatum, cum tyrannidem in Chriſtianos exercere inciperet. Nec vulgus ſolum Chriſtianorum, manuaria qua arte ſe ſuſtentavit, ſed ipſi etiam Doctores Eccleſię. Sic Origenes lib. 3. contra Celſum obſervat eos fuiſſe ἐριουργοὺς, σκυτοτόμους, καὶ κναφεῖς: *Lanarios, Sutores, & Fullones.* Præclarum hoc inſtitutum poſtea dimanavit ad monaſteria & monachos. Epiphan. l. proxime laudato, immediate hæc verba ſubjicit: *Quemadmodum & in ſingulis monaſteriis in regione Ægypti, aliiſque omnibus regionibus ſic laborant ad juſtitiam.* Hieronym. Epiſt. 4 ad Ruſticum Monachum: *Facito aliquid operis, ut te ſemper diabolus inveniat occupatum. Si Apoſtoli, habentes poteſtatem de Euangelio vivere, laborabant manibus ſuis, ne quem gravarent, & aliis tribuebant refrigeria, quorum pro*

ſpiritua-

spiritualibus debebant metere carnalia, cur tu in usus tuos cessura non praepares? vel fiscellam texe junco, vel canistrum lentis plecte viminibus: Sarriatur humus, areola aquo limite dividantur: in quibus cum olerum jacta fuerint semina, vel planta per ordinem posita, aqua ducantur irriguae, ut pulcherrimorum versuum spectator aßistas, &c. Inserantur fructuosae arbores, vel gemmis, vel surculis: ut parvo post tempore, laboris tui dulcia poma decerpas. Apum fabricare alvearia, ad quas te mittant Salomonis proverbia, & monasteriorum ordinem, ac regiam disciplinam, in parvis disce corporibus. Texantur & lina capiendis piscibus: scribantur libri, ut, & manus operetur cibum, & animus lectione saturetur. In desideriis est omnis otiosus. Ægyptiorum monasteria hunc morem tenent, ut nullum absque operis labore suscipiant, non tam propter victus neceßitatem, quam propter animae salutem. Isidor. Pelusiota lib. 1. Ep. 470. ad Theodorum Scholasticum Monachum, per Interpretem: *Tu quidem opus omne, quod manibus elaboratur, turpe ac probrosum esse existimas, cum alioqui utile sit, atque ad tuendam vitam conducat. At Mitylenaeus Pittacus, quamvis Rex esset, pistrinum tamen manibus suis extruebat, simulque & actuose se exercebat, & cibum operabatur.* Fallitur vero Bellarminus lib. 2. de Monachis cap. 42. (quem sequitur Lorin. Comment. in cap. 18. Act.) quando docet, olim pro arbitrio Monachos vel laborasse, vel otio litasse. Contrarium evincitur ex Epiphan. item ex August. qui ita lib. de opere Monach. cap. 17. *Quid agant, qui operari corporaliter nolunt, cui rei vacent, scire desidero. Orationibus, inquiunt, & Psalmis, & lectioni, & verbo Dei. Sancta plane vita, & in Christi suavitate laudabilis: sed si ab his avocandi non sumus, nec manducandum est, nec ipsa esca quotidie praeparanda, ut poßint apponi, & aßumi. Si autem ad ista vocare servos Dei certis intervallis temporis, ipsius infirmitatis humana neceßitas cogit, cur non & Apostolicis praeceptis observandis aliquas partes temporum deputamus? Citius enim exauditur una obedientis oratio, quam decem millia contemptoris.* Neque verba illa Afri Doctoris intelligi debent de iis tantum, qui ante ingressum in monasterium, ex labore manuum vixerunt: sed de ipsis (ut loquitur Cardinalis) contemplativis, qui omnia sua inter pauperes distribuerunt. Clare colligitur ex cap. 25. ejusd. operis: *Quamobrem etiam illi, relicta, vel distributa, sive ampla, sive qualicunq; opulenta facultate inter pauperes Christi pia & salubri humilitate numerari voluerunt, si corpore ita valent, & ab Ecclesiasticis occupationibus vacant; quanquam eis tam magnum animi sui documentum asserentibus, vicem sustentandae vitae eorum,*

res ipsa communis & fraterna charitas debeat: tamen si & ipsi aliquid manibus operentur, ut pigris ex vita humiliore & ab hoc exercitatiore venientibus auferant excusationem, multo misericordius agunt, quam cum omnia sua indigentibus diviserunt: quod quidem si nolunt, quis audeat exigere? Sed, missis Monachis, ad quos invitante tam commoda occasione divertimus, manuariæ artis peritia tantum abest ut dedecori Theologi, aut verbi Divini ministri cedat, amplius tempore persecutionis, ad quam genuinus Christianus perpetuo sese componere debet, (quod *judicium incipiat à domo Dei* 1. Petr. 4. 17.) summum usum habet, suggeritque, ut vel ex Pauli Apostoli exemplo liquet, commodum vitam absque alicujus onere transigendi remedium. Quod suo exemplo comprobat Theologus quantivis pretii, Wolfgangus Musculus, (refert filius *Abrahamus Musculus in vita Patris*) qui, postquam deserto Monasterio, uxorem duxisset, quo commode agitare posset, & nulli unquam gravis esse, uxore Argentorati famulari jussa, in disciplinam se dedit textori, à quo, utpote Anabaptista, cum dimitteretur, non dubitavit operam suam fodiendis fossis locare. Atque, hanc ob caussam, Theologus pientissimus Caspar Olevianus Theologiæ studiosis author solet esse, ut horis succisivis addiscerent ejusmodi artem mechanicam, quæ non turbaret studia, suo autem tempore summo usui esse posset. Atque hoc olim observatum fuisse ab Ungaris Theologiæ candidatis, notissimum est. Quod vero Minister honestè quoque domui suæ prospicere debeat, si ruri vivat, atque minus onerum Ecclesiasticorum sustineat, postquam ea, quæ ad munus suum pertinent, expedivit, legitime Agriculturæ vacare potest, aratrumque non minus tractare, quam cum pecoribus in Dei timore degere. Observatione dignissimum est, quod Patriarchæ, qui sua ætate fuerunt Ecclesiæ capita, atque in ea supremi Doctores, vitam non minus rusticam vixerint, quam mutorum quoque animalium, quorum naturam exploratissimam habebant, pastores extiterint; quodque Elizæus Propheta à stiva & bobus vocatus fuerit ad munus Propheticum, 1.Reg. 19. 19. Interim primas partes perpetuo sibi vindicare decet ipsum munus Ecclesiasticum, alias totum hominem occupare aptum, quum non fuerit frustra dictum ab Apostolo, *Nemo qui militat, implicatur hujus vitæ negotiis, quo ei placeat, à quo delectus est miles*, 2. Tim. 2. 4.

II. Sed, an pariter exercitio artis Medicæ verbi Divini minister convenienter vacare queat? sæpius quæsitum memini, atque amplius quam semel

semel in Synodis particularibus Belgii Fœderati hoc discussum fuit. Multi ex Pontificiis DD. in negativam sententiam inclinare videntur, quorum plures ad suffragium vocat quidam *Ioannes Quintheduus, de Benef. Ecclesiasticis*, ubi contendit, Medicum sacerdotem abstinere debere à medendo, quod ars Medica non possit exerceri nisi cum periculo hominis vitæ. Sed cum dona sanationum, (1. Cor. 12. 9.) sive immediate sive mediate exerceantur, semper sint dona Dei, non videtur Minister, si illa impendat, citra præjudicium sui muneris, saluti proximi sui, eam potissimum intendendo, culpandus esse. Certe Spiritus Sanctus ipse annotat Col. 4. 14. Lucam Euangelistam fuisse Medicum. Certumq; est, in primitiva Ecclesia, multos pios & doctos Episcopos notatos fuisse, qui ministerio Ecclesiastico sociarunt exercitium Medicinæ. Præ aliis hoc nomine quendam Theodorum Episcopum laudat Eusebius lib. 7. Hist. Eccl. cap. 3. quod singulari artis Medicæ cognitione instructus, plurimis ægris feliciter mederetur. Atque de Monacho medico duæ extant Bernardi Epistolæ ad Monachos Flaviacenses, nempe Epist. 67. & 68. quibus sub certa lege, iis quoque, qui vitam Monasticam amplexi erant, medicinæ exercitium permittit. Ne dicam, à tempore Reformationis usque, haut paucos Theologos & verbi Divini ministros, singulari cum fructu praxi non minus Medicæ vacasse, quam φαρμακευτικὴν & χειρουργικὴν exercuisse. Nec ipsum jus Canonicum simpliciter Clericis interdicit exercitio artis Medicæ, sed duntaxat eo in casu, si conscientia eos remordeat. Huc enim pertinet rescriptum Clementis Tertii ad Cremonensem, quod extat lib. 1. Decret. tit. 14. de Ætate. Verba sic habent: *Ad aures nostras, te significante, pervenit, quod cum in arte Physica eruditus sis, pluribus juxta ipsius artis traditionem exhibuisti cum diligentia medicinam, licet pluribus in contrarium successerit, & quibus putabas adhibere medelam, medicinæ præceptis, mortis periculum incurrerunt. Verum quia ad sacros ordines desideras promoveri, super eo nos consulere voluisti. Tibi breviter respondeo, quod si super præmissis conscientia tua te remordeat, ad majores ordines de nostro consilio non ascendas.* Interim verbi Minister praxin Medicam inter πάρεργα ducat, minime vero, ut (pro dolor!) aliquibus mos, ad eam provolet solo lucro invitante; exploret amplius suam peritiam, aut potius se explorandum peritioribus exhibeat, ne, quod multis mos est, pro Æsculapio sese venditare ausit, quando vixdum ad cortinam nobilissimæ artis est admissus; denique

cogitet,

cogitet, se, arte sanandi morbos corporis, à Deo sic donatum esse, ut multo magis sollicitus esse debeat de curandis animabus. Plura qui voluerit, adeat Danæum Theologum Orthodoxum, de vita Christiana cap. 4. qui cum verbi Ministro permittat Medicinæ exercitium, simul nobis patrocinatur, qui sub justis limitationibus hoc duntaxat concedimus.

III. Sed, cum Reynessius noster nulla ratione admittat ad exercitium aut manuariæ artis, aut Medicinæ, Verbi Divini ministros, despiciendum est, quibus argumentis moveatur. Illa proponuntur pag. 150. & seqq. Atque, sic quidem (1) insurgit: *Ecclesiæ nunc tot sunt bella cum civibus & hostibus, ut nisi Pastores se quotidie hoc armorum genere exercuerint, facile ea ab insidiis casura sit.* At, quid hoc nobis obesse potest, qui Ecclesiæ ministris non permittimus artis sellluariæ exercitium, nisi tempore persecutionis: quò cum hoc modo se sustentare exemplo Pauli possint, Ecclesiæ non sint oneri. 2. *Semper* (dicit) *præsto esse debet, si quis forte ejus auxilio, aut consolatione, in Ecclesia egeat. Tempestive & intempestive: De nocte & die.* Nec hoc ferit, neque enim adversatur Thesi, quatenus à nobis proposita est. Ubi Ecclesiæ est inserviendum, se totum fidelis Pastor ei mancipare debet: sed, tempore persecutionis, quando Ecclesia dissipata est, sæpe fidelissimus Pastor non offendit occasionem dona sua Christi membris impertiendi. 3. *Pastores artes exercentes monopolia fere erigunt, & omnes emtores ad se trahunt, membra enim Ecclesiæ, sive amore, sive metu, apud eos quærunt, quibus opus habent.* At, quod accidit per avaritiam alicujus τοῦ δεῖνα, non debet imputari rei in se licitæ, ad hoc ut evadat illicita. Pro dolor! plurimi ex mercantium ordine, pro quam devotis Ecclesiæ membris se gerunt, ad hoc ut plures emptores invitare possint, quibus si imponant aut per adulteratas merces, aut per mensuras injustas, censuram mereri non credunt. Quis tamen hinc inferre ausit, Mercaturam esse minus legitimum acquirendi dominii modum? 4. *Species hac mali foret, & viderentur sua magis quàm Ecclesiæ quærere.* Quid existimandum sit de mali specie, cujus meminit Apostolus 1. Thess. 5. fuse expendi in Tractatu de Præcisitate. Attendatur ad Thesin, quatenus à me limitata est, atque restricta ad tempus Persecutionis, & nihil occurret, quod cum ratione arguatur. 5. Pergit, & contendit, artium harum exercitio Pastores non debere vacare, quod *liberaliter satis sustententur, aut, si minori, quam indigent, stipendio fruantur, spes sit,* non

non adeo duras fore supremas potestates, &c. Velim exposuisset, unde, tempore persecutionis, stipendium verbi Ministri sperare debeant? Si adeo liberales sunt supremæ Potestates in Belgio, cur toties de stipendio, oppidò quam tenui (certe ratione pastorum agrariorum negari non potest) ante hac conquesti fuerunt? 6. & *postremo* sic cornicatur Noster: *Artes, illi non nisi magno cum dispendio temporis, honoris, eruditionis, & damno Ecclesiæ exercerent*. Sed, tempore persecutionis, sæpe pro dolor! nulla Pastori offertur occasio, in usum membrorum Christi depromendi illa dona, quibus divinitus est insignitus. Miror vero, quod homo ambitiosus, metuat honori Ministerii, ab exercitio harum artium. Quasi vero B. Paulus vocationem suam prostituerit, quod esset σκηνοποιός? Et hæ sunt rationes hominis nostri, aut verius λῆροι, & gerræ germanæ.

EXERCITATIO XX.

An Pastor Ecclesiæ possit interesse conviviis?

1. *Occasio quæstionis. Quidam ex Pastoribus hic in defectu, alii in excessu, peccant.*
2. *Pastores conviviis possunt interesse.*
3. *De conviviorum differentia.*
4. *De vicinorum conviviis.*
5. *Quomodo se Pastor in convivio gerere debeat?*
6. *Expenduntur Reyneßii rationes, ob quas Pastores conviviis interesse non debeant.*
7. *Respondetur ejusdem argumentis adversus convivia Vicinorum.*

EO res rediit hoc seculo, ut quidam ex junioribus etiam Verbi Divini ministris, quo vulgo Collegarum sanctiores videantur, præfracte recusent ulli convivio interesse. Quod ne lateat eos, apud quos gestiunt præ cæteris æstimari, non minus pro concione, quam in Catechizatione, captant occasionem, illud plenis buccis exponendi, exemplo

illius hominis, qui in Euangelio inter precandum alta voce dicebat: *Iejuno bis hebdomade, decimo quæcunque poßideo*, Luc. 18. 10. Ut certum, Deum, qui solus est scrutator cordium, horum hominum corda, sæpe quam fallacia, posse perspicere; ita experientia docuit, quosdam ex hoc ordine noluisse ulli invitanti condicere sui præsentiam ad amicam mensam, quod desperarent, se foras apud amicos lautius cœnaturos esse, quam quotidie domi solent; alios, suæ infirmitatis conscios, omnibus negasse, quod percepto flore Liberi Patris, instar anus identidem ad armillum suum redeuntis, sibi temperare non possent, quin eo ad aures usque se paterentur non tam aspergi, quam perfundi; nonnullos vero hac abstinentiæ & sobrietatis simulatione, consuevisse, à suis amicis accipere integra artocreata, gallos indicos, agnos, capones, tragemata omnis generis, &c. nec non grandiores lagenas, vino generosissimo repletas, atque loco unius neglecti convivii, quater aut quinquies cum universa familia, hilaria alieno sumptu agitare. Ut vero quidam hic in defectu peccant, ita nonnulli ex sacratissimo ordine, pro dolor! in excessu; siquidem similes se reddunt illis hominibus ex gente Parasitica, quos Plaut. Pœn. 3. 3. eleganter *muscas* vocat, quod semper ederent alienum cibum: qui cum videantur aut offendi nidore suæ culinæ, aut odisse illius sordes, si non invitentur ad convivium, singulari arte sciunt se insinuare apud eos sub specie Christianæ visitationis, quibus ordinario lautiora apparantur fercula. Utinam vero! pręter hos non occurrerent quidam, qui, quod de Agapis jam suo ævo conquestus fuit Apostolus Judas, in ipsis Classicalibus & Synodalibus conviviis notarentur σπιλάδες, sive *maculæ*, Jud. 12. Imo, utinam! quidam censura usque ad suspensionem non debuissent notari, quod in sacris conventibus, donis Dei, ad frugalitatem cum gratiarum actione fruendis, ad luxum abuti solerent. Ut prætercam Tabacosugas, &c. qui quam tempestive se solent munire adversus grandiora pocula, aliquando in conviviis haurienda, qui licet tribus aliis debellandis in Bacchico pręlio sufficiant, ut tamen Sanctuli videantur, malunt convivialia sacra conturbare, quam in Salutem alicujus vel guttulam bibere. At subsisto, nam ohe jam satis! Ut hos nominatim prodam, urget Reynessius pag. 153. modo notam calumniæ evitare velim. Sed quid opus est? Quæ dico in vulgus nimium quam nota sunt, atque ab hostibus Ecclesiæ, qui hic sunt Lyncei, in opprobrium Orthodoxæ Ecclesiæ, nimis quam frequenter eidem fuerunt objecta. Pii, probi, & prudentes Verbi

Divini

Divini miniſtri, quod bene ſibi conſcii ſint, haud ægre ferunt, hæc referri. Atque publice intereſt, hæc diſcuti, quo & hypocritis perſona detrahatur, & vitam emendare diſcant, qui in propatulo delinquere non erubeſcunt.

Ut ergo me ad rem ipſam, ulteriori proloquio omiſſo, convertam, II.
initio prẹſuppono, quod Deus, qui omnis boni largitor eſt, nobis minime invideat opiparas atque hilares convivationes, modo id fiat cum debita gratiarum actione, atque vitetur non minus omnis donorum ipſius abuſus, quam inutilis profuſio. Ipſe quippe eſt, qui vinum producit de terra, *ut lætificet cor hominis, quique nitidam efficit faciem oleo*, Pſal. 104. 15. Unde & ipſe Spiritus Sanctus expreſſe annotare voluit, quod Abraham, pater fidelium, *fecerit convivium magnum, quo die pellebatur à lacte Iiſaack*, Gen. 21. 8. Quod vero Abraham ſimul eſſet primus Anteceſſor in Eccleſia, quæ Deo tum collecta erat, manifeſto colligere licet, neutiquam probro eſſe vertendum verbi Divini Miniſtro, ſeu Eccleſiæ Paſtori, ſi condicat ad convivium, opipare licet inſtructum. Maxime, quum placuerit Spiritui Sancto annotare, quod idem Abraham, cum ei in ſpecie viri cum duobus aliis Filius Dei appareret, lautius ſolito menſam inſtruxerit. Quem apparatum unctiorem ut pro illo tempore tantus hoſpes approbavit, Gen. 18. 21. ita, poſtquam in plenitudine temporis aſſumpta è virgine carne, inter nos converſatus fuit, ſæpius ſui copiam fecit in conviviis, ſplendidioribus quoque. Ne dicam de nuptiis Cananæis, à quibus Chriſtus auſpicatus fuit ſua miracula, Joh. 2. ſe ipſum convivam obtulit Zachæo, Luc. 19. 5. nec aſpernatus eſt magnum illud convivium, quod expreſſe *ei feciſſe* dicitur Matthæus, qui & Levi, Luc. 5. 29. Imo ipſo Sabbathi die comparuit in convivio, quod quidam è Phariſẹis adornaverat, Luc. 14. 1. Chriſti exemplum ne quem moveat, non erubeſcit pag. 157. ſic ſcribere Reyneſſius: *Chriſtus talia convivia non vidit unquam, Iudæis ſe familiarem præbuit, ut filiis Eccleſiæ; tale vero compotatorum chaos, dubitare licet an tunc notum fuerit.* Ergo, ſi homini noſtro credimus, hodie omnia convivia haberi debent *compotatorum chaos*, ſaltem ordinario agitari ſolita. Sed quis fidem habeat huic homini? Pergo. Quid, quod ipſe Deus expreſſa lege (vide Deut. 14. 29.) caverit, ut Levitæ, conviviis ex decimis tertii cujuſque anni adornatis, intereſſent, atque, tempore Pædagogiæ, ſacrificiis conjuncta fuerint convivia, quibus Sacerdotes Levitaſque non minus interfuiſſe, quam benedixiſſe, manifeſto colligere licet ex

1. Sam. 9. 12. 13. Ne dicam, benedictum Salvatorem nostrum, mortis suæ memoriam sacramento convivali obsignasse, illudque nomen ferre δεῖπνε κυελακε, quod Ministri Ecclesiæ, una cum fidelium cętu, cæterum eidem pręsidentes, spirituale convivium agitent. Convenienter Isidorus lib. 20. Origin. cap. 2. *Cœna vocatur à communione vescentium. κοινὸν quippe Græci commune dicunt. Unde & communicantes, quod communiter, id est, pariter conveniant.* Apagesis proinde illos Præcisistas, imo Timones, qui, quod Reverendi audiant, omnibus conviviis se subducunt: imo, apagesis illos hypocritas, qui hoc nullam aliam ob caussam faciunt, quam ut pastoralem authoritatem sibi apud plebeculam promoveant, exemploque Pharisæorum, Christum arguentium in simili casu Luc. 19. 7. impune traducere queant suos συνέργυς, pro hominibus sese gerentes, atque attendentes ad omnem occasionem, qua Christi regnum promovere queant. Certe, ut secundum Salomonem, *Rex in solio suo insidens in oculis suis ventilat omne malum*, Prov. 20. 8. ita pius & gravis Verbi Divini Minister, si conviviis interfuerit, discutere potest varia, alias Christianorum convivia dehonestare solita, suaque authoritate fibulam moribus incompositis imponere.

III. Nec tamen promiscue Pastor interesse debet omnibus conviviis, ad quæ vocatur: videre debet, quid locus, tempus, & aliæ circumstātiæ moneant. Quod cum accurate sit definitum à Nicolao Hemmingio in Pastore Euangelico, malo hoc illius verbis, quā meis referre. *Ita ergo ille*: In conviviis itaq;, (*inquit*) spectentur hæc: Locus, tempus, convivii genus, convivæ, colloquia, edendi bibendique modus, hilaritatis moderatio, & morandi tempus. Ad hæc membra referamus præcepta de disciplina pastoris, quam servandam esse in conviviis judicamus. Locus convivii si fuerit obscurus, aut infamis, fugiendus est pastori. Nullo enim pacto decet, ut pastor in tabernis, aut lupanari, aut in hominum infamium domo convivam agat. Nam hac ratione non solum suæ personæ, verum etiam ministerio inureret infamiæ notam, ac ita suam famam periclitari permitteret, & ministerium probro afficeret. *&c.* Tempus convivii sit oportunum. Opportunum dico, quod nec noctu fit, nec tempore sacrorum in templis, nec tempore communis luctus. Nocturna convivia semper fuerunt infamia. Videntur enim potius turpitudinis gratia instituta, quam honestæ hilaritatis. Sacrorum tempore celebrata convivia, in contumeliam cedunt ministerio. Illis ergo interesse debent nulli pii, nedum pastores Ecclesiastici. Tempore communis luctus con-

viviis

viviis operam dare, ſignum eſt malignæ naturæ, quæ calamitatibus publicis non afficitur. Hoc enim tempore, melius eſt ire ad domum luctus, quam ad domum convivii, juxta Eccleſiaſtę ſententiam, cap. 7. Conviviorum genera ſunt duo: Honeſta & Inhoneſta. Honeſta dico, quæ vel amicitiæ ineundæ confirmandæve cauſa, vel honeſtæ hilaritatis gratia, vel gratulationis ergo, vel moris gentis ſervandi cauſa instituta ſunt. Hæc tantiſper honeſta voco, donec locus & tempus ſervantur debita, & non juſtę hilaritatis modum convivę tranſgrediuntur. Convivia amicitiæ cauſa inſtituta, à Græcis dicuntur ἀγάπαι, propterea, quod in eis mutua fovebatur charitas. Hoc nomine etiam dicuntur convivia, quæ pauperibus refocillandis inſtituuntur, &c. Hunc morem commendabit paſtor, & invitabit convivatores ad humanitatem erga pauperes, commendans ipſis præceptum Domini, qui ait: Cum facis convivium, voca claudos, pauperes, cæcos: & beatus eris, quia non poſſunt vicem rependere tibi. Retribuetur enim tibi in reſurrectione juſtorum. Hac ſententia multa continentur. Primum, probantur à Chriſto honeſta & pia convivia. Deinde, monemur, ut cum hilares eſſe velimus, cum amicis & familiaribus non negligamus pauperes, ſed eos quoque in noſtrum recipiamus convivium. Tertio, promittitur merces à Deo, quia pauperes non poſſunt vicem rependere: Eamque mercedem dicit reddendam eſſe in reſurrectione juſtorum. *&c.* Hilaritatis honeſtæ cauſa inſtituta convivia, non improbantur: ſed inter honeſta numero, quæ potiſſimum exhibere ſolent homines, poſt aliquem laborem honeſte peractum. Idque potiſſimum reficiendarum virium cauſa, per honeſtam & moderatam hilaritatem. Gratulatoria convivia, qualia ſunt nuptiarum & puerperiorum, commendantur exemplis ſanctorum patrum: illi enim ſolebant gratulationis ergo, amicos conviviis excipere. Laban nuptiarum ſolenni more dies celebravit. Abraham in die ablactationis filii Iſaac, grande convivium fecit. Solent etiam convivia fieri ex conſuetudine gentis, certo anni tempore, qualia nos in noſtra patria vocamus fraternitates. Hęc convivia, modo abſit ſuperſtitio, & inſana ebrietas, culpari non poſſunt. Verum in hujusmodi conviviis modum ſervari ſuadebit pius paſtor. Ad hoc genus refero ea convivia, quę in Synodis agitari ſolent à paſtoribus, finitis conſultationibus, & ſacris, de quorum modo, probo ſententiam D. Petri Palladii pię memorię, qui in ſuis ſynodalibus de illis pręcepta conſcripſit. Hactenus de honeſtis conviviis. Inhoneſta convivia voco, quæ

libidinis & ingurgitationis causa instituuntur, quæ potius porcis Epicuri conveniunt, quam Christi ovibus. Ab his dehortatur Salomon Proverb. 23. Noli, inquit, esse in conviviis potatorum, neque in commessationibus eorum. Commessationes autem dicuntur, nocturna post cœnam instituta convivia, & alia quęvis intempestiva & inhonesta, &c. *Huc usque Hemmingius.*

IV. Occasione conviviorum, quæ licita esse censet Hemmingius, agendum obiter est de conviviis, quæ collatis symbolis inter se quotannis, aut singulis bienniis, trienniisve vicini per plerasque Belgii Fœderati urbes agitare solent: quibus miror adeo infestos esse alicubi Reformatos verbi Divini ministros, quum tamen Ultrajecti, ubi strictior hoc tempore disciplina recepta esse videtur, iis se non subducant ipsa illa Ecclesiæ membra, quibus præcisitas in delitiis est. Luxum, ebrietatem, lasciviam, & abusum Donorum Dei, velut peccata Sodomitica (Ezech. 16. 49.) detestamur ex animo, atque, si à vicinis in conviviis agitentur, præter disciplinam Ecclesiasticam, existimamus accedere debere correctionem Magistratus. Sed, talibus sordibus alia quoque convivia deformantur: quis tamen inde inferat, omnia convivia penitus abroganda esse? Abusus proscribendus est, quo legitimo usui sua constet ratio. Vicini ab amicis nobis proximi sunt, atque judicio Salomonis Prov. 27. 10. *Melior est vicinus propinquus fratre longinquo.* Ad hoc, ut loquitur Cartvvrichtus, celebris Theologus Anglus, idemque rigidioris disciplinæ antistes severus, in Harmonia Euangelica pag. 35. *Vicinitas fortuita non est, sed Dei providentia, atque adeo instituto gubernata: cujus singularis inter homines usus est, & eximium solatium. Eoque hac societas & conjunctio sancte colenda est, dandaque opera, ut illis quam proxime benevolentia accedamus, à quibus nos Deus tam prope abesse voluit.* At legum omnium divinarum & humanarum hic scopus, quem Cartvvrichtus in viciniis notat. Porro vicini sunt alteri propinqui, atque tum mutuis calamitatibus condolent, Jerem. 48. 17. tum quæ obtigerit felicitas, eandem prono affectu gratulantur, Luc. 15. 9. parati pariter sibi invicem laborantibus succurrere, Esd. 1. 6. Quæ benevolentia ut foveri queat, æque requiruntur convivia, atque eadem inter amicos frequentari solent, argumento Luc. 14. 12. Dici vero non potest, quam multa commoda ex statis hisce vicinorum conviviis in publicum redundent, si status reip. popularis fuerit: avertuntur dissidia, atque quæ exortæ sunt lites, convenientissime non minus quam commodissime, componuntur,

nuntur. Id exploratum quoque fuit Bodino lib. 3. de Repub. cap. 7. pag. 515. *ſic loquenti*: At legum omnium divinarum & humanarum hic ſcopus, hic finis eſt, ut hominum ſocietatem & concordiam inter ipſos, & adverſus Deum pietatem, tueantur: id autem omnium maxime fieri poteſt, ſi una fuerit omnium civium in amicitia, quæ ſine virtutibus eſſe nulla poteſt, conſpirantium fides ac voluntas. Quamobrem Cretenſes (*Ariſt. in Politicis*) olim omnis ætatis, ordinis, ac ſexus, ſimul publicis in locis epulabantur, ut illam quam dixi caritatem, ac mutuam inter ipſos benevolentiam foverent: ſed poſtea ſexus & ætates ſuis quibuſdam ordinibus ad perturbationem civium vitandam, placuit deſcribi. Nec aliam ob cauſam legibus divinis (*Num. 9. Levit. 23.*) convivia ſacra ſtatis temporibus ſumma lętitia coli jubentur, quam ut religionẽ erga Deum, & amicitia inter ſe cives conciliarentur. Quæ convivia principio naſcentis Eccleſiæ Chriſtianæ, quod mutuis amplexibus & oſculis terminarentur, ἀγάπαι appellata ſunt. Ac tametſi multa vetuſtate pridem extabuerunt, imago tamen veterum conviviorum ſacris epulis etiamnum adumbratur. At Veneti non ficta, ſed vera convivia, ſępius etiam Helvetii, ordinibus civium & opificum in collegia deſcriptis, ſumma cura proſequuntur: ſi vero lis oborta fuerit in ſodalitio, communi conſenſu dirimitur; ſententia non chartis, ſed tabulis, non atramento, ſed creta deſcripta. *Hactenus Bodinus.* Non diffiteor, occaſione horum conviviorum, quoſdam aliquando nimium quam ſuo indulgere Genio, atque helluando ſe proluere, adeo, ut publicum ſcandalum præbeant. At, facile hęc & ſimilia averruncabuntur, ſi Magiſtratus tum tempus hiſce conviviis definiat, determinetque, tum etiam formulam, in convictu potuque ſevere ſervandam, pręſcribat. Quibus conviviis ſi dein quidam ex Eccleſię paſtoribus interfuerint, ab iis, qui ad Paſtorum ſuorum nutus quoque animadvertere ſolent, ſarta tecta Magiſtratuum edicta (quæ pro dolor! alias, antequam in æs inciſa fuerint, in deſuetudinem abeunt) præſtabuntur. Nec hoc magis probroſum Paſtori cenſeri poteſt, quam cum Samuel aſcenderet Tzuphum, ut intereſſet ſolenni convivio ejus urbis civium, qui & piaculũ duxerunt, cibum antea attingere quam vir Dei eidem benedixiſſet, 1. Sam. 9. 12. 13. Quibus vero placet poſthac contra hæc convivia ſimul & obſtinatum animum, & zelum πικρὸν καὶ ἄλογον in ipſo ſuggeſtu publice teſtatum facere, viderint, qua conſcientia hoc faciant, cogitentque, an ſibi magis fas ſit, more convivarum è medio vulgo, intra annum amplius quam quinquagies,

quinquagies, ad cęnam Saliarem condicere; atque civibus tenuibus, collata symbola (exemplo fidelium in primitiva Ecclesia 1. Cor. 11. 21.) ad prandium cænamve modicam per biduum, triduumve, quoque anno, cum vicinis suis convenire? Amplius expendant, an quinquagies, si non amplius, singulis annis foras cænando, vel unam animam Christo lucrentur? quum vicinorum convivia (in quibus pręter Reformatos, Pontificii, Anabaptistæ, aliique Heterodoxi comparere solent) longe amplissimam messem suppeditare consueverint: atque hanc ob caussam, Christus non negaverit quoque Pharisæo, Luc. 11. 37. Quæ diximus de vicinorum conviviis, applicata volumus conviviis, quę tribus, seu Mechanicorum collegia, alicubi, sive ex mulctis, sive ex suis proventibus stato tempore agitare solent.

V. Ex ordine considerandum, quomodo Pastor, in convivio, cui per conscientiam interesse potest, sese gerere debeat. Atque initio in convivio, cui interest, non exhibebit se nimis morosum, multo minus insidiabitur singulorum convivarum ori, quo inveniat segetem in eos debacchandi, aut pro suggestu, aut apud plebeculam, sed cum aliis honesto gaudio, & quidem in Domino, animum relaxabit. Nam quando Deus, pro singulari sua benignitate, dona sua tam affatim nobis largitur, ut inde convivium quoque adornare queamus, usque ad singularem lætitiam & exterminationem męroris, quo ut David pectus suum exonerare posset, post excessum filii, convivium solito lautius, adhibitis etiam unguentis, sibi apparari jussit, 2. Sam. 12. 20. Atque notum est illud Salomonis Prov. 31. 6. *Da vinum afflictis.* Imo ipsum Christum, paulo ante mortem, deflexisse Bethaniam, atque interfuisse opiparæ cænæ, ut se *adversus ingruentem mortis tempestatem confirmaret, seque consuetudine eorum, quos maxime charos habebat, recrearet*, observatum quoque est à Cartwrichto in Harm. Euang. pag. 752. Adeo verum est, quod Deus *impleat cibo & delectatione corda nostra*, Act. 14. 17. Præterea, ut alia omittam, à piis in convivio observanda (quæ distincte proponit. D. Teelingius in libro Belgico, qui inscribitur *Nootvvendich Vertooch* lib. 5. cap. 10.) speciatim tria videntur curanda esse Pastori. I. Ut avertat sua præsentia omnem non minus ἀταξίαν, quam ἀσωτίαν, libere simul arguendo illos, qui hac in parte delinquunt, atque imitando non minus Pastorum principem Jesum Christum, Luc. 14. 7. 8. quam admonitioni miscendo sesamum. Deplorandum vero cum maxime, quod quidam, qui pro suggestu contra conviviorum abusus sunt nolæ, in iis ipsis

ipsis tamen *Coi* deprehendantur, ut utar antiquo verbo. II. Quum ipsorum sit cibo benedicere, eoque sumpto, Deo gratias agere, utantur tam emphatica formula, quæ afficiat omnes accumbentes, maxime eos, qui ex illis heterodoxi fuerint. Certe, cum Pontificii nesciant rationem Deum vere invocandi, haut semel varii ex illis singulariter affecti fuerunt, audiendo Reformatos precantes, usque adeo ut cœperint quoque melius sentire de illorum religione. III. Occasione ciborum terrenorum, quos Deus largitur, occasionem captent disserendi de rebus spiritualibus, Mysteriisque Theologiæ, sic tamen, ut sermones suos simul sale & gratia condiant, Col. 4. 6. IV. Christianus, qui per Dei gratiam conversus est, omnes occasiones captare debet, ut convertere eos quoque possit, qui alieni adhuc sunt à regno cælorum, eosque, diaboli laqueis exemptos, Christo lucrifacere. Sed, Pontificii in ædibus suis ægre audiunt illos, qui se à præsumpta religione antiqua laborant avertere. Adeoque obvertunt tergum Pastoribus, quotiescunque fere solemniter ab iis visitantur. Qui commodè cum illis, occasione talium conviviorum, agere possunt de illis, quæ ad salutem æternam pertinent. Ob quam caussam quoque pastorum princeps, Dominus Jesus Christus, non detrectavit interesse convivio Matthæi publicani, Matth. 9. 10. solitus alias quoque cum publicanis & peccatoribus comedere.

Noster Reynessius, ne aut Pastores ad convivia accedant, aut VI.
vicinorum convivia ulla ratione statuantur licita, varias conquisivit rationes: sed, quæ omnes pluma leviores sunt. Expendam tamen illas contra ventum, quo turgent; quod pondus sufficiens opponi neque possit, neque etiam mereatur opponi iis, quæ omni pondere destituuntur. Pastores ut ab omnibus conviviis arceantur, *primo* sic argutatur pag. 153. *Quia multum temporis, ut plurimum, conviviis datur, & multo plus quam necesse est cœnæ*, &c. pag. 154. &, *Redimere nos quidem tempus jußit Apostolus, non ut conviviis, sed ut pietati & cognitioni adaugendæ detur.* Sed, an non possunt quoque convivia arctiori temporis termino circumscribi? Atque, si protrahantur, &, ut veteres loquebantur, tempestiva fiant, fas equidem fuerit Dnn. Pastoribus, ut moneant, discedendum esse; aut, si reliqui convivæ manere præsumpserint, ipsi saltem discedendo aliis viam monstrent. Mirum vero, Reynessium, cum suis, usque adeo

parcum esse temporis, (lubens do, nullam parsimoniam esse honestiorem) quum per totum Belgium constet, quantum temporis alias vindicare sibi consueverint discursationes pro regno Præcisistico. *Secundo* Thales noster Ciceronianus ita proloquitur: *Rarißime etiam quid boni iis* (conviviis scil.) *creatur, sapißime quid mali; lascivus iste, ebrius ille, impurus alius.* Sed, dato quoque in omnibus conviviis hoc accidere, (quod tamen falsum, D. Reynessius, pro nobilitatis avitæ conditione, aliis, quam sartoriis & rusticanis, conviviis non videtur interfuisse) certe per Dn. Pastorum præsentiam hoc magnam partem præcaveri posset. Si Seneca enim sæpius hoc inculcare potuerit: *Ita vivas, tanquam spectet Epicurus.* Quis non existimet, obtutui piorum Pastorum plus delatum iri, quam Epicuri, aut alicujus ei similis? Difficultates quas prætexit Noster, nullæ deprehendentur, modo Pastor statæ ætati mores compositos & infucatos sociarit. At cum domini Præcisiani ante primam barbam, quam infeliciter sæpe, circa hæc & similia Censuram exercere instituerint, existimat Reynessius, si cornicula Æsopica agnum in sublime tollere non potuerit, ne quidem Aquilam hoc præstituram esse. *Tertio* dicit, *homines persuadent sibi, ministros iis aliquid debere, si laute eos excipiant, atque sua peccata clausis ferme oculis prætereunda esse.* Fortè existimarint sic gentiles Reynessii, qui si in gratiam Dn. Pastoris armum ovillum assarint, & gallinam occiderint, etiam quod interversum putari posset, reprehendendum non censuerint. Non vero idem sensus erat Lydiæ, quum Paulum & Timotheum hospitio exciperet, Act. 16. nec alia mens quam Lydiæ agnoscetur omnium, qui verè resipuerunt. *Quarto* sic pergit: *Docet & experientia, plurimum minui παῤῥησίαν & libertatem Ministri magnatum conviviis.* Sed, næ! illi ex ordine Pastorum miseri habendi sunt, qui bolo in os injecto patiuntur sibi παῤῥησίαν eripi. Pastor erit prudens conviva, atque inter ipsa hilaria apud Magnates *cibum fallacem* (Prov. 23. 3.) suspectabit. *Quinto* ita insurgit: *Si huic invitanti te addicas, illi neges, acceptor personarum, contemtor aliorum audis; si quibusvis, non tempus modo perdis, sed & mundo & commessatoribus te facile similem sistes.* Eadem ratione inferas, προσωπολήπτην jure haberi posse, qui renuit cum omnibus conversari. Si tempus, si ratio ferat, Pastor non subducet se conviviis hominum piorum, etiamsi minus locupletes fuerint, si ad ea vocari contingat.

VII. Pergimus cum Reynessio, qui proxime p. 155. vicinorum stata convivia invadit, decem adversus illa argumenta adducendo, ut numero vincere

cere possit. 1. Sic intonat: *Cujusvis notæ homines admittuntur: Hæretici, excommunicati, Iudæi, profani, &c. de quibus scriptum est, ne quid edamus cum illis.* Convivia hæc ut admittimus solummodo sub certis conditionibus, (prout ex præcedentibus liquet) ita, si tales in iis occurrant, cum quibus Scriptura vetet nos cibum capere, quilibet pius domi se potius continebit, quàm ut cum talibus cibum capiat. Velim vero è Scriptura doceri, licitum non esse cibum capere, cum omnibus illis, qui audiunt heterodoxi. Cum antea probaverim, Christum interfuisse quoq; convivio Pharisæi, contrarium potius intuleris. Quæ Reynessius pag. 156. & seq. excipit contra Christi, exemplum, diluta & inepta sunt. Etiamsi is solus posset *corda flectere* exemplum tamen ipsius non desinit esse regula vitæ nostræ. Potest aliquis (quando tempus & ratio permittunt) honesto interesse convivio, & in eo ipso ex admonitione Christi vigilare & sobrius esse. 2. Ita cornicari pergit: *Madida pleraque sunt hæc convivia, in quibus non nisi bibitur.* Ergo nec à nobis probantur. 3. *Ramis arborum ædes & fenestræ replentur*, &c. Quis hoc simpliciter improbandum esse dixerit? Censuram vero incurrit, si hac ratione convivantes thyrsigeris Bacchi asseclis se similes reddant. 4. *Sumtus & partem hic etiam illi faciunt, quibus aliàs egere licet.* Sed improbari hoc debet. Opulentiores pauperioribus succurrere deberent, atque imitari (Nehem. 8. 11.) pium Nehemiam. 5. *Plurimi illic flore Liberi patris tantum non merguntur*, &c. Ergo merentur argui, utpote quum sint *maculæ* in honestis conviviis, Jud. vers. 12. Ebrietati neutiquam patrocinamur. 6. *Clamant, cantant, vociferantur*, &c. Fateor, quod ipse *clamor* ab Apostolo Eph. 4. 31. improbetur: sed, quis dixerit, perpetuò vicinorum convivia inconditis clamoribus personare? Cantus an in conviviis simpliciter improbari debeat, non facile dixerim. Gravissimus Romanorum Cato in Originibus, *morum apud majores hoc exemplar fuisse* dicit, ut qui accubarent, ad tibiam canerent majorum laudes atque virtutes, ut legere est apud Ciceronem lib. 4. Tusc. Quæst. Atque in conviviis quoque ipsum populum Dei consuevisse se cantu oblectare, quidam non de trivio Theologi colligunt ex Ps. 137. 3. 4. Certe Syracides eum maximi facit, sic enim loquitur Ecclesiast. cap. 32. 7. 8. *Sigillum carbunculi impositum ornamento aureo, est concentus musicorum in vinoso convivio. Sigillum smaragdi in aureo instrumento est musicorum melos ad vinum suave.* 7. *Neque raro ad rixas & pugnas descendunt.* Sed hoc est de raro contingentibus, & pertinet ad ἀταξίαν horum con-

viviorum, cui per gravis Pastoris pręsentiam obviam iri posset. In Curia aliquando quoque ipsi Patres conscripti pugnos duxerunt; concludas ergo fas non esse, ut vir honestus eam ingrediatur. 8. *Horrendis juramentis resonant parietes.* Quando rationes has expendo, aliter in animum inducere non possum, quam hominem hunc Ultrajecti educatum fuisse aut in platea incendiaria, aut illa, quę nomen habet à claudis; ita nescit distinguere inter convivia honestiorum civium, & infimæ plebeculæ. 9. *Ridentur, exsibilantur, monitores & reprehensores omnes.* Si forte hoc semel acciderit juniori Pastori ex ordine Præcisianorum, intempestive legitimum usum Sanctearum arguenti, existimat noster homo hoc semper eventurum esse.

Intererit multum Davusne loquatur, an herus,
Maturusve senex.

10. Ita argutatur: *Annua sunt hæ compotationes, cum Deus tamen sæpe, ab ipso anni initio, ad cineres & saccum vocet.* At jam antea stipulati fuimus, opportuno tempore convivia hæc debere institui, ipsumque Magistratum, ut arbitraretur, rogavimus. Et hæ quoque sunt machinę, quibus lepidus Reynessius meam sententiam, de vicinorum conviviis, proterere est aggressus.

EXERCITATIO XXI.
DE
POCULIS VOTIVIS, VULGO SANTEIS DICTIS.

1. *Occasio, cur agatur de his poculis, quorum abusum Author detestatur.*
2. *Ritus, propinandi in alicujus salutem, antiquus est apud multas gentes, ignotus tamen Scripturæ.*
3. *Statu Controversia probe constituto, & sequestrato abusu, per varias rationes, & adducta variorum Authoritate, ostenditur licitum esse in alicujus salutem bibere.*
4. *Occurritur D. Voetii argumentis.*
5. *Quam feliciter idem hic argumentetur ab Authoritate.*
6. *Quantum tribui debeat ejusdem obtestationi.*
7. *Expenduntur altera D. Voetii rationes, occurrentes in Disputatione de Sortis abusu.*

I. Quod

QUod plurimi ex Pastoribus, superiori Exercitatione notatis prætexant, propterea se per conscientiam, conviviis interesse non posse, quod non queant declinare pocula Sanitatis, quæ, utut omnia agant, delibare saltem debeant, si modo commodi convivę haberi velint: operę pretium fuerit de illis egisse. Enimvero, Deus novit, quam infestus sim horum poculorum abusui atque ebrietati, quæ committitur per illum, & quidem sub specie amicitiæ & charitatis, contra legem non minus justitię, quam dictamen ipsius naturæ, cujus, pro dolor! prę multis hominibus observantiores sunt mutę pecudes, quas ne verberibus quidem adigere possis, ut plus sive edant, sive bibant, quam naturę modulus exigit. Quod & ipsi viri Principes, iique Germani, quibus unquam modo ratio constitit, censuerunt. Lubet adoptare verba celebris Theologi, nempe Rev. D. Joannis Crocii, *sic loquentis in Comm. ad cap. 2. Tit.* Apud nos ordine obambulant in conviviis pocula!, quæ si non exhaurias ęque ac ceteri, mox audis contemptor humanitatis & amicitię. Si quis horum censu comprehendere velit quę fraternitati, quę apud multos solo tuissandi officio constat, destinari consueverunt, non repugno. Sed & hoc poculorum genus à Pauli lege alienum, nullam ætatem, omnium minime senilem decet: quippe quod fere ab ebriis tractari solet, quemadmodum apud Plautum Pseudolus ebrius laudat morem manu candida propinandi cantharum dulciferum amicissimam amicitiam. Soteria voco, quę in regis & aliorum salutem bibuntur, more à gentilibus Grȩcis desumpto, apud quos, teste Athenęo lib. 10. in Deorum Regisque honorem bibitum est. Non abs re dixeris, sic appellari καἲ ἀντίφρασιν. Minime enim sunt Soteria, cum nec prosint iis quorum saluti destinantur, & sæpe obsint bibentibus plurimum: id quod Illustrissimus ac Literatissimus, beatissimę memoriæ Princeps, Dominus MAURITIUS, Hassiæ Landgravius, Dominus meus Clementissimus, alter seculi nostri Nestor, in aula Stucgardiana, cum in aliorum salutem biberetur, memorabili versu docebat, *vestra*, inquiens, valetudo corpora nostra necat. At postridie in itinere de malo aularum more graviter conquestus, laboris illius præmium sequente versu exponebat: *Qui vult alterius cyathis haurire salutem, Tale lucrum referet, perdat ut ipse suam.* Hactenus *Dn. Crocius.* I.

II. Interea tamen non video, cur ſimpliciter improbari debeat ritus, juxta quem jam olim poculum (ſtipulor cuiq; perpetuo ſartam tectam ſuam libertatem, quam ratione potus circumſcribi neutiquam patior) amicorum memoriæ conſecrari conſuevit. Mos ille antiquus eſt, nec Græcis ignotus, notante Aſconio Pediano ad Verrinam Actionem tertiam, ubi ſequentia offendas: *Eſt autem Græcus mos (ut Græci dicunt)* συμπιεῖν κυνθιζομένους, *cum merum cyathis libant, ſalutantes primo Deos, deinde amicos ſuos nominatim: nam toties merum bibunt, quoties & Deos & caros ſuos nominatim vocant.* Idem patet ex Græcorum proverbio: τὸ τρίτον σωτῆρι, *Tertium ſervatori*; à more libandi tertii poculi Jovi Servatori, de quo Plato in Charmide, & lib. 3. de L L. Apud Latinos idem receptum fuit. Quomodo legas apud Plautum Stich. 3. 2. verſ. 16. *Propino tibi ſalutem plenis faucibus.* formula extat in eadem Comœdia act. 5. ſc. 4. verſ. 27. de quo ritu conſulendus Lipſius lib. 3. Antiq. Lect. Ad Septentrionem populos, à multis ſeculis hunc ritum quoque obſervaſſe, ab aliis obſervatum eſt. Nec tamen dederim, hujus ſolemnitatis Scripturam meminiſſe. Atque falluntur, qui tale fuiſſe Joſephi poculum arbitrantur, cujus mentio fit, Geneſ. 44. 5. Neque enim in Textu dicitur, quod Joſephus eo ſolitus fuerit libare memoriæ Pharaonis; ſed ipſe Joſephus de eo teſtatur, *quod experimento didicerit per illum ſcyphum, quales eſſent ſui fratres*: quæ ſunt diſſimulantis verba, alios tentandi cauſſa prolata. Nehemiæ quoque poculum, quod Regi Artaxerxi ut pincerna (Nehem. 2. verſ. 1. 3.) porrigere ſolitus erat, ad rem non facit. Neque enim ipſe Nehemias poculum ebibit, ſed duntaxat prægustavit, pro more adhuc hodie in aulis recepto. Speciatim conſtat ex Xenophonte lib. 2. Cyripæd. eos, qui Perſarum Regi à poculis erant, conſueviſſe parum vini ex cyatho in ſiniſtram manum infuſi, præcavendi veneni cauſſa abſorbere.

III. At ut libenter largimur, ritum hunc, quatenus jam olim receptus fuit, in Scriptura neque commemorari, neq; κατὰ τὸ ῥητὸν præcipi; imo execrandum eſſe ſi ſerviat promovendę ebrietati, ut olim apud Gręcos, (eorum in bibendo intemperantiam prę cęteris antiqui Patres notant) atq; hodie in aulis male compoſitis, & homines hujus ſeculi; ita nulla occurrit ratio cur non liceat, in timore Dei, poculo addere votum, ſive perſonam certam, ſive rem aliquam reſpiciens. Teelingius, loco dicto, fatetur convivia agitanda eſſe, ut Chriſtiana charitas non minus foveatur, quam exuſcitetur; ſed ratione abſentium amicorum ea quoque pro-

promovetur, quando eorum non modo meminimus, quam, ſimul addito voto proſperitatis, alios monemus, eorundum pariter meminiſſe velint. Reyneſſius pag. 162. ſtatum controverſiæ pervertit, quando fingit votum addi, ut poculum evacuetur. Nam ſtipulamur per totum hunc diſcurſum, ut cuiq; ſacta tecta maneat ſua libertas. Addit: *evacuatio mea an ſaluti ſit abſenti?* Erit ſignum ſingularis affectus, quale quoque ſolet eſſe ſalutatio civilis. Quærit amplius, mihi, pag. 163. aſſatum anſerem deſtinando: *Cur cibo votum non additur?* Uno verbo: quia conſuetudine non eſt receptum, cui in talibus adiaphoris alias paret libenter, quiſquis eſt prudens. *Secundo*, ſi licet abſentium amicorum meminiſſe & inquirere in proſperitatem eorundem, Gen. 45. 3. cur non liceat inter bibendum fauſta ac felicia iiſdem, ſimul bona verba dicendo, apprecari? Deo tacite invocato, velit iis proſperam valetudinem, corporiſque non minus quam animę bona clementer largiri: maxime, cum admonitio ſit Apoſtoli, 1. Cor. 10. 31. *Sive editis, ſive bibitis, ſive quid facitis, omnia ad gloriam Dei facite.* Quam Dei gloriam, ut promovent, quicunque ejuſdem mandata ſervant; ita mandatum Dei eſt, ut *iis ipſis benedicamus, qui nos inſectantur*, & conſequenter multo magis benedicamus illis, qui nobis ſunt amici, cum eodem loco (Rom. 12. 14.) repetatur illud *benedicti.* Cedo vero, quid formulæ, quæ circa hæc pocula vulgo frequentantur, aliud ſunt quam formulæ benedictoriæ? Quę oggannit πυδομανὴς Reyneſſius hominis arguunt ingenium. Jurares eum foricarii filium eſſe, & in latrina educatum: nam modo os impurum, me cacare, modo cacare & mingere jubet in alicujus ſalutem. Summa ſummarum vero hæc eſt, quod *poſſit poculo votum addi, ut ſantea non ſit*, pag. 163. & quod ſit aliud *poculum memoriæ*, *aliud ſanitatis.* Ergo ſumus pares: & hactenus Chryſippus ille D. Voetius, poſt bonum Prinnium, tantum chartæ conſcribillavit, circa ſimplicem voculam. Ipſe ut invenit vocem Santeę, ſic ipſa nobis eſt ſuum poculum memoriæ, inter quod & poculum Sanitatis non plus intereſt ex noſtro, & omnium piorum ſenſu, quam inter uxorem D. Voetii, & conjugem D. Giſberti, primi Theologiæ Profeſſoris in Academia Ultrajectina. Bibant ebrii ſive Santeas, ſive pocula Sanitatis, ſive pocula memoriæ, ſobrii non obliviſcentur ſuæ libertatis, & qualecunque fuerit poculum, cui addunt votum, volent ut Deus illud ratum habeat. Verba noſtri hominis ut olent amomum latrinale, ita amplius neque valent. *Tertio*, ſi liceat ex idiotiſmo Ebrææ linguę ſive pacem, ſive Deum propitium

tium (hoc eſt omnia proſpera) apprecari laborantibus, Ruth. 2. 4. cur non licebit quoque, pari ratione ſimilia precari bibituris? *Quarto* David, 1. Sam. 25. 6. per ſuos legatos eadem apprecatus eſt Nabali, quem tamen ut virum ſui nominis everſum volebat Deus: cur non in honeſto convivio quoque, ad quod pii convenerunt, Deo *elargiente poculum exuperans*, Pſal. 23. 5. convivæ accumbentes, dum ſibi invicem propinant, ſe invicem pariter εὐφημισμοῖς exuſcitent, proſpere dicendo ſive Patriæ, ſive Magiſtratui, ſive Eccleſiæ, ſive alteri alicui rei, cujus ſecundus expectatur eventus, ſpeciatim ratione Eccleſiæ, ad mutuam cohortationem dicendo ex Pſ. 122. 6. 7. *Expedite pacem Ieruſchalaimorum, dicentes, tranquilli ſint amantes tui: Sit pax in præmunitione tua, tranquillitas in palatio tuo?* Atque, ut hæc convenientiſſime fieri poſſunt, imo fiunt quotidie à graviſſimis & optimis viris, iiſq; Reformatis, ſic, ut & ſobrietati, & juſtitiæ in bibendo (quatenus unicuique integrum eſt, tantum bibere, quantum naturæ ſuæ ratio exigit) litetur; ita patet, eos ex Theologis omnino fruſtra eſſe, qui contendunt, ut poſtea videbimus, *Santeas Reformatas* (utor virorum celeberrimorum voce) non poſſe inveniri niſi in Utopia. Ipſe D. Crocius ſub hac limitatione favere videtur hiſce poculis, quando loco dicto ita loquitur: *Mos forte per ſe non omnino damnandus, ſi cuique pro viribus & appetitu ordinato, aut quantum ad honeſtam hilaritatem ſufficit, bibere concedatur; at cum ebrietas intenditur, aut ultra vires, aut etiam ad immodicos hauſtus urgentur hoſpites, pugnat manifeſto cum Pauli lege.* Quam expreſſe vero patrocinatur Nicolaus Hemmingius in libello à noſtris quoque æſtimato, qui inſcribitur Paſtor Euangelicus, quem, in gratiam ſtudioſorum Theologię, aliquando meditati ſunt hic Groningę pręlo ſubjicere Theologi celeberrimi, *D. Henricus Alting* & *D. Samuel Mareſius*, Collegæ plurimum honorandi. Verba Hemmingii, loco ſupra citato occurrẽtia, hæc ſunt: *Quid ergo* (inquit) *de philoteſiis, & ſymperiphoris ſentiendum? Philoteſias, quæ ſunt cum in amicitiæ ſignum præbibimus alicui, ac deinde poculum porrigimus, laudo: modo ad exhauriendum nemo cogatur. Neque ſymperiphoras, cum ordine dicitur, canitur, bibitur, in honeſto convivio reprehendendas judico: modo convivæ maneant intra modeſtiæ terminos.* Nec alia mens ſaniorum moralis Philoſophiæ Doctorum. Inſtar omnium ſint duo ſequentes. Prior eſt Reverendus & Cl. Dn. Matthias Paſor, non minus Theologus conſummatiſſimus, quam Philoſophus πολλῶν ἀντάξιος ἄλλων, ſimulque vir optimus, & Collega dilectiſſimus, qui in Diſput. de

Ebrietate, propoſita anno 1653. ſequentia habet: *Etſi omnem amicorum recordationem inter pocula improbare nolimus, deteſtamur tamen* κυκλοποσίαν *illam, qua in aliorum, inprimis Magnatum, ſanitatem ſinguli ordine ſcyphos majores coronatos evacuare coguntur.* &c. *Rectius longe Angli faciunt, qui, cum in ſanitatem amicorum communium abſentium alteri præbibunt, illi, an quid, & quantum viciſſim bibere velit, liberum relinquunt.* Alter eſt Dn. Senguerdius, Celeberrimus Philoſophus in Gymnaſio Amſtelodamenſium, & quondam Collega in Academiâ Ultrajectinâ, qui in Collegio Ethico Diſp. de Temperantia, Reſpondente filio vigilantiſſimi in Orthodoxa Amſtelodamenſium Eccleſia verbi miniſtri *D. VVittevvrongel*, propoſuit *hanc Theſin, quæ ordine* 18. Ex hac temperamentorum diverſitate facile judicari poteſt, quam iniquum ſit, & à ratione alienum, totum collegium, omnes & ſingulos convivas, cogere ad æquales hauſtus, majores quam multorum natura permittit; quod ſæpe fit prætextu ſanitatis, ſive poculi in ſanitatem hujus vel illius: quo facto, nomine ſanitatem bibentes, revera morbos animi & corporis bibunt. Non quidem in univerſum omnia omnino pocula ſanitatis damno: nam non puto peccare eum, qui in alicujus ſalutem bibit, modo non plus infundat in corpus, quam alias licitum eſt. Sed hoc tantum volo, quod talia frequenter præbeant peccandi occaſionem: temperantis itaque eſſe, in tali caſu ſe prudenter & caute gerere. *Hæc ille.* Teſtimoniis his, bona fide productis, quod opponeret, non invenit Reyneſſius, niſi quod cornicetur perpetuo de voce Santeæ, quaſi ea non poſſit evadere ſuum poculum memoriæ, quæ oppido quam diluta ſint, quivis perſpicit.

At tandem deſpiciamus, quid Celeberrimus D. Voetius *Santeis*, hac IV. ratione limitatis & circumſcriptis opponat? Quum jam anno 1636. per biduum unã eandemq; Diſputationem de Ebrietate proponeret, inſtituit quoq; per modum appendicis quaſi, *de Sanitatibus, ſeu poculis boni ominis* agere, ut tum loquebatur, atq: implicando uſum cum abuſu, utrumq; proſcribit, ſic tamen ut videri poſſet qualicunq; ratione adhuc favere legitimo uſui. Cæterum mentem ſuam ulterius detexit Diſp. 8. de ſelectis quibuſdam Problematibus, propoſita anno 1648. die 2. Decemb. atque Th. 40. ſic Rev. D. Mareſium alloquitur: *Sciat me primum aut ſolum non fuiſſe, qui ad occaſiones ebrietatis, nominatim inter Belgas noſtros & Germanos, retinendæ aut promovendæ pocula illa retulerim, & propterea ab iis abſtineri velim. Quamvis enim non videat quis ea in ſe,*

per se, intrinsece & formaliter peccata esse, negare tamen nequit, quin tutius ab usu eorum & multo magis à commendatione Christiani, imprimis professione Theologi, abstineant, &c. *Ideales ejusmodi Santeæ in Republica Platonica Germanorum & Belgarum quasi per somnium substituta aut substituendæ, occasionem prolapsus in malas santeas, ab autoribus illis condemnatas, minime tollunt. &c. De Affectu enim declarare per haustus, institutis ac promulgatis conditionibus, obligatorios & per annexam divini nominis invocationem subinde magis implicitam, subinde magis explicitam, merito disquiri debet, an non sit factum odiosum, indecorum, periculosum, intemperantia præludium, aut proclivis occasio ebrietatis, in Belgarum conviviis honestum (uti videtur) retinaculum, & honorarius ingurgitandi prætextus, insuper irreverentiæ aliquid erga sanctißimum Dei nomen implicans, aut saltem ejus speciem, & consequenter scandalosum. Nos in sententiam affirmantem inclinare malumus*, &c. Verba hæc viri Reverendi hoc loco integre exhibere volui, ne videar me voluisse ei similem reddere, atque affingere consequentias, quemadmodum ipse occasione controversiæ de Bonis Pseudo-sacris plena manu eas mihi admetitur. Bonus noster socius Reynessius, qui hic cum suo Magistro in pice hæret, p. 167. ne manus cogatur veritati porrigere, eo recurrit, suum Chrysippum interim oppugnasse Santeas, quę limitari non queant. Sed hoc revera est λογομαχεῖν, aut potius inepire. Quicquid dicatur, scribatur, aut fingatur, ex præcedentibus patet, quod revera vir Rever. existimet, inter præbibendum non licere votum addere, aut meminisse alicujus salutis. Eoque despiciamus, quomodo id probet: cumulat vero more solito in utraque Disputatione rationes & testimonia, utraque usque adeo confundendo, ut vix caput, aut cauda inveniri queat. Laborabo tamen rationes distincte eruere, & dein ad Authoritates me convertam. In Disputatione priori hæc videor notare argumenta, proprie ad rem pertinentia, reliqua enim concernunt pocula adversantia justitiæ, quæ nos pariter cum viro Rev. detestamur. I. *Hic bibendi mos usum liberum creaturarum Dei Christianis adimit, eosque tyrannica servitute premit, contra primitivum Christianismum*, &c. Resp. 1. Sed jam antea præsupposuimus, nullius libertati hac in parte struendas esse insidias, sed cuique permittendum esse tantum bibere, quantum naturæ modulus exigat. Sed dicit Reynessius, pag. 167. cur non liceat abstinere? Nec prohibemus, modo non fiat eadem intentione atque ipsum anethum & mentham decimabant Pharisæi. II. Summæ vero incivilitatis est, quando Deus in convivio

vivio corda hilaritate replet, nolle poculum honeſtæ memoriæ alicujus rei deſtinatum, vel delibare ſaltem. Ubi Reyneſſius vero probaverit incivilem ruſticitatem, & Phariſaicam culicum cribrationem in Scriptura probari, hæ delibationes ſpeciem mali (hoc contendit pag. 168.) attrahent. III. Ut certum eſt, Joſephum Patriarcham fuiſſe non minus virum Politicum, quam Doctorem tum in Eccleſia, tum inter ipſos Ægyptios: (Pſ. 105. 22.) ita ſignanter de eo annotare placuit Spiritui Sancto, quod cum ex fratribus ſuis cognoviſſet de proſperitate ſui Patris, voluerit eos ſecum *convivari & affatim bibere*, Gen. cap. 43. verſ. 27. 28. juncto verſu, 34. Nec refert, quod amicorum ſuorum forte mentionem non fecerit Joſephus, (ut garrit Reyneſſius) quum ſufficiat eum affatim cum fratribus bibiſſe: quod cum circa noſtras *Santeas* ſeu *Salutis pocula* extreme D. Votius inſectetur, dubito admodum an non permittat circa *ſua pocula memoriæ*. II. *Quia ut plurimum & ex ſua natura occaſio & cauſſa eſt ebrietatis, & abuſus creaturarum Dei. Pari ergo ratione, qua hodiernæ choreæ, comœdiæ, ſimileſque peccatorum illecebræ à Theologis ex methodo explicationis Decalogi ad* VI. VII. VIII. *præceptum explodi ſolent, ritus hic exterminandus eſt*. Reſp. I. Pari ratione omnes vites cum Mahumedanis exſcindas, atque vinum conviviis proſcribas, quod Manichęi jam olim, non ſolum illud, teſte Auguſtino de Hæreſ. cap. 46. vocarint *fel principis tenebrarum*: ſed, quod incommoda illius, ſpeciatim contentiones, loquacitatem, vulnera, & rubentes oculos, velut quotidiana & ordinaria, patheticc exaggeraverit ipſe Θεόπνευστος Salomon Proverb. 23. 29. Abuſuum conveniens abrogatio non poteſt quicquam derogate legitime limitatis uſibus rei adiaphorę. II. Falſum eſt, Theologis, quibus modo mens ſana reliqua fuit, choreas, & comœdias, ſimpliciter damnaſſe. Eos, qui ἀῤῥωστίᾳ διανοίας ſępe deprehenduntur laborare, curare fas non eſt. Reyneſſii ineptæ replicæ, occurrentes pag. 169. de non morando inter ebrioſos, arguunt hominis τὴν μωρίαν. Quęcunque arguit, ad Theſin & rem non faciunt. III. *Quia ſcandaloſus eſt, ſeducens imprudentiores, & triſtitia afficiens non paucos.* Reſp. Concedo, ſcandalum præberi, ſi neglecta juſtitia, omnes cogantur ad æquales hauſtus, uſque dum inebrientur: At ſcandalum duntaxat acceptum notandum eſt circa præſentem noſtrum caſum. Tentet vir Reverendus, an contrarium eruere poſſit è Scriptura; promitto me fore docilem, ſi adferat ſolidas rationes, paucas licet, non vero, more ſolito, inania verba, & ſyrma ſubleſtarum maleque cohærentium cita-

 tionum.

tionum. Inst. *Nunc applica huc analogice illud* 1. Cor. 8. 12. 13. *Resp.* Verba illius loci ita habent: *Quapropter si esca offendiculo est fratri meo, non edam carnes in æternum, ne sim offendiculo fratri meo.* Resp. Concedo lubens, quod monet Paulus, ratione rerum Adiaphorarum esse faciendum; sed, ut hoc faciendum est, in præjudicium quasi Christianæ libertatis, & in gratiam fratrum infirmorum, de libertate sua non probe edoctorum (hos enim solos in hyperbolica hac locutione Paulus respicit) ita neutiquam infirmis hisce fratribus accensuerim D. Voetium, & quotquot cum eo idem sentiunt: certe videntur quam illuminati esse. Plures ex omni hominum ordine existimant licere poculo Salutis in honesto consortio satisfacere, atque offenduntur gravissime, quod quidam ex DD. Præcisistis, hic velint singulares esse, quum tamen constet aliquot ex iis, si non ad hydropem usque, ferme quotidie, fortiori potu se ingurgitent, in summis tamen delitiis habere fumariam *illam Infernalem.* Cedo vero, quinam hic mereantur haberi infirmi fratres, Dnn. Præcisistę, sive D. Voetius cum suis cæcis admiratoribus, an vero tot sinceri, devoti, integerrimique Christi Professores qui contrarium facere soliti sunt? Dnn. vero Præcisistis ea solum inculco, quæ habet D. Calvinus ad dictum Pauli locum: *Vtinam*, inquit, *hoc bene perpenderent, qui omnia sic referunt in suum commodum, ut ne pilum quidem cedere de suo jure* (an non hoc fiat ab illis, ad quos mea directa oratio, tu ô Lector, judica?) *fratrum caussa sustineant: nec quid Paulus doceat solum attenderent, sed quid exemplo suo præscribat.* Simul moneo eosdem, attendant ad illa, quæ Belgæ Interpretes habeant ad præsentem Pauli locum. Ego quidem videor sequentia invenisse: *Ende stelt hier den Apostel eenen ghemenen regel, waer nae de conscientie aller ghelovigen moet ghereguleert worden, ten aensien vande middelmatige dingen, ende vande swacke, maer niet ten aensien vande halsterrige ende moetwillige.* Si adversarii per hunc locum triumphare velint, ostendant, se, cum sint singulares Doctores, secundum obfirmatę superbiæ spiritum, agnoscendos nihilominus esse pro infirmis in fide fratribus. Ad hæc quum respondere non posset, cum suo Doctore noster Reynessius, pag. 169. 170. 171. excurrit in locum communem de Scandalo: quid vero de illo sit existimandum, patet ex peculiari nostra de eo exercitatione, ubi D. Voetii nugatorias Distinctiones plene discussimus. III. *Quia nomina eorum profanantur, in quorum salutem bibitur.* Resp. Concederem, si, ad ebrietatem

tem uſque, pocula hæc bibenda forent in memoriam abſentium, atque pro iis, quaſi ebrioſitati deditis, hac ratione honorandis, inſaniendum eſſet. Sed jam antea præſuppoſuimus, nullius libertati hic eſſe inſidiandum aut præjudicandum. Atque, ut affectum noſtrum probamus, vergentem in honorem abſentium, quando de proſperitate eorundem ſciſcitamur; ita manifeſtamus, quanti eoſdem faciamus, ſi inter pocula Chriſtianæ lætitiæ, cum voto proſperitatis, eorundem memoriam recolimus. Noſter homo, cum nihil inveniret, quod cum ratione opponeret, fingit ſe ignorare, ad cæremonias civilitatis pertinere ut bibatur in alicujus memoriam, atque profuſis multis otioſis verbis, vult pag. 172. ut ſibi hoc probem è Scriptura; quod faciam, ubi mihi probaverit ex eadem, ad teſtandam civilitatem, pro aliquo licere aperire caput. Hæc & ſimilia, in ſe indifferentia, æſtimari debent pro more cujuſque gentis. Secus ſi cenſeant moroſi aut Phariſaici Demeæ, per me quidem, quod ſapere nolint, ſuo ſenſu fruantur, dum deſierint inter homines morari. IV. *Quia nimis ambiguos & vulgares reddit ſerios, & religioſos illos geſtus: Et nugacem, vilemque notat devotionem ac præciſitatem eorum, qui cum ſanitati libenter aſſurgant, genuflectant, caput nudent, vix in publicis exercitiis pietatis tale quid præſtarent.* Reſp. Ut diſtingui ſolet inter ordinationem civilem atque religioſam, ita pariter differunt geſtus utrique proprii. Morum civilitas in honeſto convivio neutiquam improbanda, nec culpandi, qui eidem ſtudent. Si qui circa pocula ſalutis in ſe non illicita, inſaniant, atque religioſius magiſque devotis geſtibus eos honorent, quorum memoriæ conſecrata ſunt, quam Deum ipſum venerari conſueverint, eos pro jejunis Dei cultoribus habemus, nec ea, quæ merito ſunt improbanda, pertinentque ad abuſum, patrocinio, ſed cenſura digna eſſe cenſemus. Nec tamen propterea triumphus paratus D. Voetio, ut ſomniat Reyneſſius pag. 173. quaſi ego invitus compellar concedere, quod ipſe urget. Neque enim putem, ad Santearum eſſentiam ſpectare (ſicut ipſe vult) ut tales geſtus adhibeantur, quos ego ad abuſus refero. V. In diſputatione Problematica, videor ſequens quoque argumentum notare, propoſitum hiſce verbis Authoris: *Theologi in particularibus ſecundum factorum circumſtantias determinationibus, nonnunquam ſequuntur quod magis probabile & magis tutum*, &c. *Imo etiam ad abundantem cautelam ab iis abſtineri ſuadent, quæ alioquin in ſe & per ſe licita ſunt, nec ipſi diffiteri poſſunt. Sic exempli gratiâ,*

antiqui Christiani, eorumque Doctores abstinebant ab appellatione templi (de quo in disp. de Templis,) ab arte statuaria communiter abhorrebant, & primæ Synodi Belgicæ aboleri volebant conciones vespertinas & funebres. Resp. I. Egregium Casuistam, qui conscientiis laqueos injicit per decreta quorundam Theologorum Utopicorum, quos neque nominare potuit, neque ausus fuit. II. Cedo illos Theologos, qui simpliciter suaserint, *ad abundantem quasi cautelam, abstinendum esse rebus in se & per se licitis.* Si qui hoc suaserint & docuerint, adversati fuerunt Paulo, cujus locum 1. Cor. 8. modo examinatum forte tales *D. Voetii* patroni pro se adducere possent. Non nisi in casu scandali, atque ut infirmiorem fratrem lucrifacere posset, in perpetuum carnium esum per propositionem hypotheticam, quæ nihil in esse ponit, ejurare voluit Gentium Apostolus. III. Exhiberi velim illos ex antiquis Ecclesiæ Doctoribus, qui tradiderint, antiquos Christianos, voce templi abstinuisse: nec unum qui hoc doceat, citatum invenio à viro Rever. in duabus de templis Disputationibus, quæ mihi ad manum sunt. Atque, si Christiani primitivæ Ecclesiæ ipsa voce *templi* abstinendum esse statuerint, næ ipse *D. Voetius* Disp. altera *de Templis* Th. 8. insigniter illis adversatur, quando ita loquitur: *An à Sanctis templa sint denominanda?* Respon. *In prima Impositione Neg. quomodo determinant nostri de nominibus personarum. Ubi usu illa nomina obtinuerint, agendum ut mutentur per eos qui debent & possunt :* &c. *Si non est in potestate Ecclesiæ & Magistratus, aut usus & consuetudinis tyrannis vicerit,* &c. *nostri, ut intelligantur, utentur appellationibus usu receptis exemplo sanctorum, qui à nominibus idola referentibus eo in casu non abstinuerunt.* IV. Concedo lubens, statuariam & pictoriam artem Christianos primævos non exercuisse, ne in Idolis adornandis operam suam Gentilibus locare adigerentur. At, unde vir Rever. probabit, ab ipsa arte, quæ donum Dei est, pariter abhorruisse Christianos in primitiva Ecclesia? V. Fateor, per constitutiones Synodales proscriptas esse toto ferme Belgio Reformato (unam forte nobis vicinam Drentiam si excipias) conciones funebres: at, haut fore piaculum, easdem restituere, prout adhuc receptæ sunt in Ecclesiis Palatinis, multorum, eorumque haut obscurorum in Ecclesiis Belgicis Theologorum judicium est. VI. Non diffiteor pariter, in primis Belgii Synodis, videri conciones vespertinas minus probatas fuisse: at, eas ab aliqua Synodo, saltem pro certo aliquo tempore, improbatas fuisse, plane nego. Synodus Medioburgensis Anni 1581. art. 47. ita duntaxat sancivit : *De*

Kercken

Kercken in devvelcken 't ghebruyck der Avont-Ghebeden is, ſullen deſelve moghen bouden, maer daerſe noch niet ingheſtelt ſijn, ſalmenſe niet in laten, ten vvare in tijden van ghemeynen noot: doch daermenſe begeert vvech te nemen, ſal 't ſelve niet ſonder oordeel des Claßis, mitſgaders der Overheyt de Gereformeerde Religie toegedaen ſijnde, geſchieden. VII. Si quis hęc contenderit cum iis, quæ dicta ſunt à tam Celebri Theologo, quomodo ſe continere poterit, quin ſalva ipſius Reverentia, cum Flacco exclamet: *Manifeſta Phrenitis.* Quum Theologi Belgæ, congregati in Synodo Medioburgenſi, adiaphorum voluerint eſſe uſum concionum veſpertinarum, nec alicui Eccleſię decretorium in modum quicquam præcipere, concludo ſecundum *D. Voetium*, argumentando à pari, adiaphorum pariter cenſendum eſſe uſum poculorum ſalutis, nec contra eorum uſum publice ſcribendum, aut diſputandum fuiſſe. VI. Ex eadem Diſp. *D. Voetii* eruo hoc argumentum: *Nondum video, quomodo patroni chorearum, comœdiarum, loteriarum, alearum, omniumque ſortium ludicrarum, ſimiliter ridere non poßint Theologos noſtros.* Paulo ante vero dixerat: *Exceptiones, quæ contra adferri ſolent, aut poſſunt, diluere ſtuduimus in Diſp. de Sortis* &c. *abuſibus.* Reſp. I. *Clamet Melicerta periſſe Frontem de rebus!* quod vir Rev. auſit provocare ad ſuam Diſputationem de Sortibus, quam jam anno 1638. adeo nervoſe, & ſolide (ſtricte licet) excepit vir longe doctiſſimus, idemque Theologus non minus judicioſiſſimus, quam plurimis ſcriptis, cedro digniſſimis, tam de Eccleſia, quam Philologia Græca & Hebræa meritiſſimus, *D. Thomas Gatakerus*, Theologus Londinenſis, ut ab eo tempore ne hiſcere quidem ſuſtinuerit Theologus Ultrajectinus: cumque *Gatakero* velut larvam objeciſſet *D. Balmfordum*, cui tamen jam tum reſponſum fuerat à *Gatakero*, hic pag. 46. *hunc in modum reſpondit*: Quod ſi D. Voetio animus fuerit, vel *D. Balmfordi* ὑπερασπιστὴν agere, vel, ſi illo fælicius rem geſturum ſeſe confidit, vires proprias poterit experiri, in *Gatakeri* Tractatu illo oppugnando; quod haud difficile fuerit homini, qui tam numeroſum agmen antiquitatis totius, Pontificum, Principum, Theologorum, Politicorum in aciem producere, horumque omnium armis inſtructus, ad pugnam procedere potuerit: intelliget forſan, quod infelix olim Rex ille, nondum omnium dierum Soles occidiſſe, nec tanto ſtrepitu fremituque ita nos exanimatos, quin tueri noſtra & velimus, & forſan etiam valeamus. *Huc uſque Gatakerus.* Cur *Gatakero* huic à tot annis Rev. *D. Voetius* non reſponderit, aliam cauſſam comminiſci non poſ-

ſum,

sum, quam quod vir astutus dissimulare hæc omnia voluerit, ne imitando adversarium longe doctiorem & in scribendo accuratiorem, cui se parem fore desperabat, existimationem omnem decoqueret, eidemque adversario suo occasionem commodam præberet, malam fidem, à se in citandis authoribus commissam, ulterius detegendi. Certe, filius viri Rev. ille *Nobilissimus & Amplissimus Paulus Voet*, qui tum temporis in Anglia vivebat, addita manus suæ inscriptione, dictum libellum per literas mihi dono misit, amplius obtestando per literas, succurrere velim suo parenti, non minus quam τῷ πάνυ *D. Amesio*, antiquo meo pręceptori, quem Doctissimus *D. Gatakerus*, una fidelia duos parietes dealbans, pariter tetigerat. Hæc complectebatur prima Editio Exercitationum Sacrarum. Postea recusus est *Gatakeri* libellus, alias inventu rarior, atque noster homo anno 1660. ei respondere vice Voetii sustinuit; sed usque adeo misere, ut misereat me non tam D. Voetii, quam D. Amesii, quod talem Hyperaspisten nacti fuerint: ut deinceps patebit. II. De Comœdiis postea ex professo agam, atque de Choreis proxima Exercitatione infra. Hic duntaxat noto, *D. Voetium* more solito fumos vendere, quando persuasum cupit, omnino abstinendum esse lusu aleæ, & conseqnenter quoque *usu poculorum salutis*. Rigidus ille disciplinæ vindex, magnumque columen Ecclesiarum Gallicarum τρὶς μέγιστος D. Calvinus, hac in parte, ratione lusus aleæ longe moderatior, quando Epist. 374. *ita loquitur*: Aleæ enim & quas chartas vocant, ut ad superstitiones non pertinuerint, sed aliorum vitiorum fuerint instrumenra, multum quoque damni & malorum passim intulerunt. Ac, quod ad istiusmodi lusus attinet, *non ita prorsus à nobis damnarentur, si in eorum usu, quod licet, locum haberet.* Sed ubinam extat illa sobrietas? Primum, non est aliud uspiam, quod ita homines quasi visco impediat, adeo ut totos eorum sensus occupet, non secus ac fascino correptos. Sed, quemadmodum qui illis assueverunt, non ita possunt valedicere: ita etiam qui pedem aliquantum retulerit, illa omnia fastidiet. Porro, qui sese ita iis rebus dedunt, atque ita insanire pergunt, incidunt in multas molestias. Notum est, vix unquam lusus effluere sine blasphemiis, fraudibus, atque excandescentia. Quot etiam familiæ inde accisæ? Nemo enim tenet modum, quin se exhauriat, aut sensim ipse consumat. Maxime ubi de lucrando agitur, fieri vix potest, quin Deus ipse lædatur aliquo modo. Quare magnopere expedit ab illis esse alienos, quantum fieri potest. Optimum

mum vero abstinere prorsus. *Huc usque eo loco Calvinus* : quem locum & integrum volui asscribere, ne me parem exhiberem Rev. *D. Voetio.* Fateor lubens D. Calvinum censere optimum esse, in totum abstinere lusu aleę, quod desperaret lusum, quem *prorsus* non poterat *damnare*, ad leges honestatis atque justitiæ posse redigi. At, quum hic ipse Epist. 361. ad Vatellum anno 1562. hunc in modum scripserit: *Quod ad lusus spectat, cupio moderationem tenere. Primum ne quæstus inde fiat, vel lucrandi illecebra stultos homines implicet. Ad hæc ne modum excedant, vel sumptu, vel aßiduitate. Leges ergo ferendæ essent, &c. quæ vitia, quantum fieri posset, coërcerent. Ne lucrū quis reportet: ne quod in convivium destinatur, gravet lusores. Ne sæpius id fiat, & quæ prudēter legislatores cavenda prospicient.* Hę ipsę cautiones, ad modū legum, utut antea desperantē quasi, hunc ipsum *D. Calvinum* audiverimus, cum circa lusum aleę & chartarum, prorsus non damnabilem secundum *Calvinum*, locum habere poslint, consequēs est, utrumq; quoque, velut justitiæ ac honestati consentaneum, admittendum esse, si ad ejusmodi modo leges exactus fuerit. Atque, ne quis lusui aleę, & chartarum, aliquid horrendi magis subesse opinetur, componimus cum utroque lusum Schaccorum, multis Theologis Reformatis familiarē, atque, post Hieronymum Vidam Cremonensem Episcopū, non tralatitio Commentario celebratum à Lamberto Danæo, quondam Theologiæ, Professore in Academia Lugduno-Batava, (de me licet per conscientiam testari queam, quod non minus ab illo ipso, quam omni lusuum genere à prima usque ætate abhorream) simulqne sociamus præcedentibus verba Eximii *D. Gatakeri*, in eodem Tract. pag. 36. sic loquentis: *In Scaccorum, quem appellant ludo, quod multum temporis teratur, quod vexari & intemperiis agitari ludentium animi soleant, ubi frustrari consilia sua animadverterint, ab ipsa ludi natura ex parte provenit. Quem tamen ludum eo nomine tanquam illicitum prorsus, à quoquam unquam damnatum mihi est hactenus inauditum.* Sed de his infra copiosus fuerit agendum in Dissertatione peculiari de usu Aleæ.

Postea, ab authoritate humana argumentari more suo Rev. *D. Voetius* V. incipit, quam argumentorum classem licet tuto præterire queamus, utpote curandam nullatenus à Theologo, lubet tamen hoc tempore eandē lustrare. Quod priusquam ago, iterū digitū intendo in *Gatakerum* dicto Tractatu pag. 53. *hunc in modum loquentem:* Cæterum malæ Fidei Thesium harū autor non uno nomine istic manifestus tenetur. I. Quod Cypriani, scriptoris, siquis alius, gravissimi pariter ac elegantissimi

Pp nomi-

nomine, morionis ineptiſſimi fabellas futiliſſimas, nęnias putidiſſimas, barbare conſcriptas obtrudit. Vide Tract. de Sort. cap. 8. §. 10. pag. 254. 255. II. Quod Auguſtinum & Chryſoſtomum laudat tanquam cauſę ſuę patrocinantes, apud quos locis citatis de Ludis hiſce, ne verbulum quidem reperitur. Auguſtinus Epiſt. 119. cap. 10. cujus verba & in Canonem tranſlata habentur apud Gratianum cauſ. 26. quę de eis tantum loquitur, *qui de paginis Euangelicis* (num chartæ & alea ſunt paginę Euangelicæ?) *ſortes* (conſultorias ſcil. uti mox explicat) *legunt*. *Chryſoſtomus in Matth. orat.* 6. (quod & jam olim monuimus in *Tract. de Sort. cap.* 8. §. 11. *pag.* 260.) Ludum & riſum à Diabolo datum contendit & in ludos Theatrales ſubinde invehitur. *Hac iterum ille.* Ut vero *D. Gatakerus* candide ſcapham ſcapham vocando, ratione citationum, non dubitavit *D. Voetii* malam fidem publice notare, quod intereſſet de ea publice conſtare; ita neque nobis vitio verti poterit, ſi oſtenderimus *Voetium*, tantum natu eſſe *Voetium*, atque integro decennio poſt, nondum mutatum eſſe. Initium facio à Teelingio, in quo *D. Voetium*, ſi quem alium oporteret eſſe verſatiſſimum. At vocet licet eum *ſummum inter Belgas Practicum*, ac digitum intendat in illius librum, qui inſcribitur *Neceſſaria Demonſtratio*: nunquam tamen *D. Voetius* evicerit, *Santeas*, quatenus à nobis limitatæ ſunt, ibidem traduci. Earum verbo, non meminit lib. 5. cap. 9. inter peccata VII. Pręcep. & quanquam lib. 5. cap. 6. ubi agit de convivio Chriſtiano, eas taxat, non tamen definit : imo pag. 238. εὑρήματα Satanæ aliter non deprehendit, quam quatenus uſurpantur ab iis, qui intendunt ſuos convivas inebriare, atque hac in parte nullam rationem habent juſtitiæ. Accedo ad Ameſium, qui lib. 3. cap. 16. parum quoque favet viro Reverendo, Th. ult. hæc duntaxat habet: *Abſtinendum igitur* &c. *ab illis ritibus quibus ſolet ebrietas artificioſe promoveri. Cujus generis ſunt adjurationes aliorum, per nomina magna, vel chara, ad pocula evacuanda: circummiſſio poculorum, ut ab omnibus & ſingulis pariter exhauriantur*: &c. quę omnia & nos libentiſſime concedimus. Adducitur dein Taffinus, ſed minus quoque auſpicato: nam quamvis lib. 2. de Emend. Vitæ cap. 36. art. 2. perſtringat *calices ſine pedamentis*, & id genus pocula ludicra; alia ratione hoc tamen non facit, quam quatenus ſerviunt promovendæ ebrietati, atque, per ejuſmodi Bacchica inſtrumenta, non urgente quoque ſiti, accumbentes bibere coguntur. Falſum vero, quod addit *D. Voetius*, argui pariter ab hoc *morem præbibendi ac pocula tradendi apud Belgas recep-*

tum

tum: quasi vero vir egregius usque adeo insanierit, ut existimarit non licere convivis in moderata cœna sibi invicē propinare. Quum D. Voetii fidem, circa citationes horum Authorum, in integrum restituere non posset noster Reynesius, pag. 176. contentus fuit scribere: *Quos ego ut multis vindicem necesse non est.* Atque ut aliquid tamen videatur dicere, post profusa plurima verba, probare laborat hosce Authores, speciatim Teelingium & Taffinum, eodem modo considerasse ac definivisse Santeas, prout illas definivit D. Voetius: sed ut ne hoc quidem liquido ex iis ipsis probat; ita si probaret quoque, nobis nequicquam posset officere, quum nihil ad rem faciat. Succedit Boltonus in lib. qui inscribitur *Noachi ambulatio cum Deo*, qui in Belgicum idioma translatus, excusus est Ultrajecti, simulque compositus ad modulum Theologorum, qui gloriantur, quod Præcisistæ habeantur. Pagina siquidem 599. cum in margine Author annotasset locum Ephes. 5. 15. ex textu Originali, qui habet ἀκριβῶς περιπατεῖτε, Editor reddidit, *vvandelt precyselÿck*: quum tamen Belgæ Interpretes habeant, *vvandeldt voorsichtighlÿck*; eaque Interpretatio serio à nobis vindicetur in Tract. *de vera Præcisitate.* Porro hic Boltonus à pag. 242. serio & pathetice quidem ebrietatem arguit, variisque citatis Authoribus à *D. Voetio* quoq; annotatis, invehitur in illos qui contra justitię legem pocula Salutis propinant (vide pag. 251.) non tamen ex professo & diserte arguit innoxiam formulam, de qua nobis quæstio. Licet nolim inficias ire, eum prę aliis hic videri rigidiorem esse. Provocat quidem post Boltonum *D. Voetius* ad authoritatem *Ambrosii*, quando dicta Disp. 8. sic loquitur: *Accedente ad cumulum autoritate Ambrosii de Elia & Iejunio cap.* 17. sed uterqne culpandus, si Ambrosium ita interpretetur, quasi aliter poculis his infestus fuerit, quam ut frequentantur ab ebriosis. In Tract. jam dicto, Ambrosius totus est in delineanda ebrietatis turpitudine, capitisque 13. hæc est Inscriptio: *De conviviis præliatorum & fortissimorum adolescentum, & de potu ad æquales calices.* Postea cap. 16. indicante lemmate, agitur *de magna ebrietatis detestatione.* Ac dein cap. 17. *De obtestationibus & sacramentis potantium.* In ipso vero textu hęc occurrunt: *Quid autem obtestationes potantium loquar? Quid memorem sacramenta, quæ violare nefas arbitrantur? Bibamus, inquiunt, pro salute Imperatoris & qui non biberit, sit reus in devotione. Videtur enim non amare Imperatorem, qui pro ejus salute non biberit. O piæ devotionis obsequium. Bibamus pro salute exercituum, pro comitum virtute, pro filiorum sanitate. Et hæc vota ad Deum pervenire judi-*

cant, ficut illi, qui calices ad fepulchra martyrum deferunt, atque illic in vefperam bibunt, & aliter fe exaudiri poffe non credunt. O ftultitiam hominum, qui ebrietatem facrificium putant, qui æftimant illos ebrietate placari, qui jejunio paßiones fuftinere didicerunt. Quis non videt, ab Ambrofio folummodo damnari illas delibationes votivas, quæ ab ebriofis ad alios inebriandos frequentari folent? Ex more feculi Ambrofiani, quemadmodum alibi in alio Tractatu prolixe docebimus, celebrabantur epulę, quæ erant legata illorum qui in fide mortui erant, quibus intereffe probro Chriftianis non erat, fi modo temperantiæ limites non tranfilirent. Atque, ut merito notabantur, qui in feralibus illis conviviis fefe inebriabant; ita Ambrofius, loco modo citato vult innuere eos folummodo cenfuram mereri, qui poculis votivis ad infanam ebrietatem ufque indulferint. Poft Ambrofium Duumviri hi, Boltonus fcilicet & *D. Voetius*, follicitant quoque Hieronymum; verum pari fide fucceffuque, atque antea Ambrofium allegarunt. Ille quidem adducit locum ex Commentario Hieronymi in cap. I. Epift. Pauli ad Titum, cæterum mutilum. Integer locus ita habet: *Longum eft ire per fingula, & infanias, quas ebrietas fuggerit, explicare. Videas alios pocula in tela vertentes, fcyphum in faciem jacere conviva: alios fcißis veftibus in vulnera aliena proruere, alios clamare, alios dormitare. qui plus biberit, fortior computatur. accufationis occafio eft, adjuratum per regem frequentius non bibiffe.* Sed, an idem eft, poculum confecrare alicujus memorię, atque *accumbentes convivas adjurare per regem, ut frequentius bibant?* Hoc nos cum Hieronymo non modo improbamus, verum etiam execramur. *D. Voetius* in jam dicta Difp. VIII. digitum intendit in Comm. Hieronymi ad cap. 7. Ozeæ. Verum cur ipfa verba non adduxit? Ipfe Argus ibid. fequentia folummodo invenerit: *Non ebriantur vino, ne leve putetur effe peccatum: fed infaniunt ex vino, de quo Moyfes fcripfit in cantico Deuteronomii: Furor draconum vinum eorum, & furor afpidum infanabilis: hi enim comedunt cibos pietatis, & vino iniquitatis inebriantur. Dicit & Apoftolus: Nolite inebriari vino, in quo eft luxuria. Et in Proverbiis legimus: Principes vinum non bibant, ne oblivifcantur fapientiæ, & recta judicare non poßint.* Quid hęc & fimilia vero ad rem faciunt? Porro *D. Voetius* Boltonum propitium fibi per omnia effe, forte clamabit, quod apud eum pag. 345. Vir quidā fpectabilis dixerit, quum fibi propinaretur in falutem regis: *Bibam ego in falutē meam, atque pro Rege & imperatoribus precabor.* Quafi vero curari debeat à Chriftiano Deū reverente, quid ὁ Δεῖνα dixerit, aut fecerit, atque

atque forte hic in Utopia censor (cujus nomen Boltonus prodere non sustinuit) vocem, quæ Boltono cedro digna visa fuit, demum ediderit, quum urgeretur ad evacuandos coronatos grandioresque calices: quod inde & colligi posse videtur, quia metuit suę valetudini. Interea tamen Boltonus (cujus fidẽ obiter hactenus cũ *D. Voetii* fide, probata multoties, ad examen vocavimus) aperte ausus non fuit illud dicere, quod in propatulo suos discipulos *D. Voetius* docere sustinet. Deveni ad Canoneriũ qui, lib. 3. de Admir. vini virtut. cap. 7. art. 44. & seq. pag. 532. ad suffragium vocando Mathenesium (quem & *D. Voetius* fingit sibi esse ὁμοψηφὸν) duntaxat insectatur ***abusus bibendi super sanitate Principum,*** atque dum vel ***potando in mutuas sanitates sævitur, vel transitur in societatem peccati, per immoderatum usum.*** Sed, hæc ad rem non faciunt, nec serviunt pręsenti instituto. Succedunt ex Jesuitis Johannes David, Antonius Balingen, & Chavassius: sed, cum dicti Authores ad manum non sint, nec mihi proletario, qui modico tantũ stipendio gaudeo, & ęruscare nescio, integrum sit, exemplo D. Voetii, omnigenas libellorum quisquilias coëmere, dicere non possum, an in iis citandis D. Posidonius bonam fidem probaverit. Quamvis ex parte credam, D. Voetio similibusque Præcisistis hic astipulari Lojolæ socios, quo utrique probent, se imitari Patriarchas suos Pharisæos, qui, docente Christo Matth. 23. ***purgabant exteriorem poculi patinæque partem, intus vero pleni erant rapina & intemperantia.*** Mirum vero, crudum hunc librorum helluonem, sustinuisse pro sese adducere ex Ethicis Wendelinum & Liebenthael, quum à veritate expugnatus, fateri cogatur, utrumque admittere *Santeas* ex modulo nostro *Reformatas*. Ridiculum vero, quod loco jam dicto scribat: ***Notavi in scedula locum Musculi in Matth.*** 4. ***fol.*** 45. ***Sed nunc liber ad manum non est, ut denuo conferre poßim.*** Quasi scil. religiosus hic Scriptor, qui authores ab aliis ante se citatos solitus est solummodo indicare, non consueverit alicujus testimonium sollicitare, nisi inspecto antea Codice, in quo hoc invenitur. Atque, si verum sit, quod de semet, gloriando etiam videtur innuere, næ falsariorum impudentissimus haberi debet; ut, vel hac sectione, me, post τὸν πάνυ *D. Gatakerum,* abunde ostendisse confido. Non vero necessum erat, hanc scedulam à D. Voetio tam religiose custodiri, siquidem, apud Musculum, toto illo capite, nequidem verbum occurrit ad *Santeas* pertinens. Musculum vero ad manum non fuisse D. Voetio, illi portentosæ, non minus, quam locupletissimæ Bibliothecæ possessori, haud equidem

mirum mihi accidit: bono viro, ſecundum admirabile ſuum judicium Criticum, jam diu ſorduerunt primorum Reformatorum ſcripta, præ libris Jeſuitarum, eorumque authorum, qui, vice rationum, integras paginas citationibus authorum replent, quod hi apud improvidos adoleſcentes tutari queant titulum *belluonis librorum*, pro quo Celeberrimus D. Theologus paratus eſſet vadimonium deſerere. Unus, ac forte Achilles, ex his teſtibus ſupereſt, qui pro *D. Voetio* totum negotium confecerit. Is eſt, qui auguſto elogio ab eodem condecoratur in Diſp. *de Ebrietate*, & quidem ſecundum hanc formulam: *Diffuſæ eruditionis Iuriſconſultus Gul. Prynne, cum generis nobilitate tum rara pietate conſpicuus, in Tract. Anglico, adverſus* Salutes *conſcripto*. Liber hic Prynnii (de quo viro ante aliquot annos tam amplus rumor per Britanniam & Belgium fuit) ſi reſpondeat ejusdem Tractatui de Spectaculis, (nam hunc ſolum vidi) dixerim, diffuſam eruditionem Authoris (licet hic ipſe à D. Voetio oſtentetur ut *nobilis*) reſpondere ſcopis diſſolutis, atque ſervire confirmando dicto vulgato, quod eam ſolam vim fortem eſſe agnoſcit, quæ fuerit *unita*. Fueritne vero Prynnius pius, ſolus Deus novit, quum *D. Voetius* quando favet, nimis quam liberalis ſit in titulo illo concedendo. Certe, hoc non poſſum cognoſcere ex ejusdem libro de Spectaculis, niſi pariter Phariſęi pii fuerint agnoſcendi, eo, quod *cuminum & anethum decimarent*. Atque hactenus, occaſione Santearum, locum Teſtimoniorum excuſſimus, quem tuto alias negligere potuiſſemus, (ob rationes in Præfatione prioris Editionis allatas) niſi ipſe *D. Voetius* more ſolito ſe recepiſſet ad ſacram anchoram, atque deſtitutus ſolidis rationibus, eos in partes ſuas ſollicitaſſet, quos parum eidem profuiſſe modo patuit.

VI. Unum adhuc ſupereſt, ſeria ſcil. *D. Voetii* in hac cauſſa obteſtatio, in Diſput. Octava, ſępius jam citata, quę directa ad Rev. D. Mareſium, ita habet: *Ego interim fruar ſenſu meo, abſque ipſius ſententiæ inſectatione, & tantiſper à conditionatis, votivis, & ad hauſtus ſive majores ſive minores, toties obligatoriis Belgarum poculis pro libertate Chriſtiana & Belgica abſtinebo per Dei gratiam, donec ille ſcrupulum omnem conſcientiæ meæ ſolida ac pia inſtructione exemerit.* An non diſſentientes in hac ipſa cauſſa D. Voetius inſectetur, arbitretur ipſe Lector, conſiderando ejusdem verba, fide optima ſupra adducta. Teneram vero ejus conſcientiam, more conſueto erudiri neſciam, ſollicitare in re tantilla nolo. Concedo illi lubentiſſime, ut vivat (Scriptura ipſa non diſſentiente) ſecundum vulgarem

vulgarem Thalmudistarum formulam, qui in Pirke Aboth hoc dictum, velut Gamalielis, jactare solent: *Abstineas à re dubia.* Quum & ipse Plinius Junior, Scriptor longe elegantissimus, lib. 1. ep. 18. hoc præceptum dederit: *Quod dubites, ne feceris.* Interim tamen non video, quomodo hic culice levior censeri debeat camelus. Vir Rev. per conscientiam non audet levissime quoque delibare poculum votivum: & tamen religio illi non est, falsis testimoniis patrocinari caussæ suæ. Hac in parte scandalum mihi datum esse, profiteor: atque à falso testimonio allegando per Dei gratiam scrupulosius mihi cavebo, quam ut Phariſęos imiter, atque in honesto convivarum consortio, poculum ob votum, duntaxat relationis notionalis rationem habens, admittere renuam.

Hisce priori Editione jam absolutis, atque ad Typographum dela- VII.
tis, incido in D. Voetii Disputationem de Sortis abusibus, Ultrajecti propositam die 24. Decemb. anno 1636. quam dum lustro, offendo appendicem, cui præfixa est hęc inscriptio: *De verbis & factis otiosis.* Simulque disco, Thesi tertia Theologorum scilicet ἀκριβέστατον, disputare adversus pocula votiva castigata, atque ita alloqui illos, qui emendationi in hac re adiaphora aliquid tribuunt: *Interim ipsi strenue prævaricantur cum terminos mutant, & pro* salutibus *hodiernis (quæ oppugnantur) alias quasdam edolatas aut dedolatas substituunt, quæ non magis sunt in usu aut in rerum natura, quam ideæ Platonicæ. Si quis modo dubitet, certe à facto aut saltem à seria rei tam otiosæ tamque inutilis, imo & plerisque tam periculosa apologia supersedere cogitur.* Ex quibus verbis, quum vel cæco appareat, Celeberrimum D. Voetium, etiam tum, innoxiæ formulæ, pro teneritudine singulari suę conscientiæ infestum fuisse, pariter colligi potest, eundem omnibus modis ab eo tempore scrupulos instituisse movere viris optimis, quo se similem exhiberet illis, quos duntaxat posse ταράσσειν, in simili ferme caussa Apostolus dicit, Gal. 5. 10. Sed cum postea ex Reynessio nostro didicerim, ipsum D. Voetium non abhorrere à poculis *memoriæ* ebibendis, rogo nos liquido doceat quantum inter illa intercedat, atque *Santeas*, ex nostro sensu reformatas. Interim videamus, quas rationes D. Voetius adferat in Disputationis dictę Appendice. *Primo,* (inquit) *quia implicant abusum nominis divini, non minus quam ludus sortium in genere. Probatur, tum quia indecore & præpostere videntur substitui precibus pro salute principum, &c. tum quia invocatio Dei, aut apertis verbis, aut saltem implicite poculo illi præmittitur ac*

subster-

substernitur. Resp. I. Argumentum à pari solide diluit D. Gatakerus, suam de Sortibus sententiam vindicando à cavillationibus *D. Voetii*, cui ipse debuisset respondere. II. Bonum factum, quod usus sit verbo *τὸ videri*, quod familiare esse solet Pyrrhonis familię. III. Quis dixerit per votiva hęc pocula, ex minima quoque parte aboleri solennes preces pro Magistratibus, iisque qui nobis proximi sunt? IV. Quis statuerit quoque, nefas esse, poculo, in honesto convivio alteri propinato, per modum consecrationis, adjicere precationem, in qua speciatim mentio fiat certæ personæ? Monitum est Apostoli 1. Cor. 10. 13. *Sive editis, sive bibitis, sive quid facitis, omnia ad gloriam Dei facite.* V. Notus & textus Ps. 116. 13. *Calicem salutum accipiam, & nomen Iehova invocabo.* Quo loco ne D. Voetius dicat (hæc enim benedicendi formula ei familiaris esse solet) me blaspheme abuti, asscribam illa, quæ in Notis habet Bartholomæus Coppenius, quondam Theologus Celeberrimus in Academia Heidelbergensi: *Rabbi David ait, meliorem esse interpretationem literalem, quam sic refert. Cum rebus lætioribus instituam convivium, sumam poculum in conspectu multorum & commemorabo salutem, quam Deus mihi præstitit. Et hoc poculum vocari salutem, quia rebus salvis sit sumptum & usurpatum in Dei honorem & præteritæ liberationis recordationem; quia illo elevato & veluti libamine facto, commemorantur salutes Dei. Ab hac non abludit Calvinus, cum scribit Davidem allusisse ad morem usitatum sub lege: Nam cum solemnes agerent Deo gratias, adhibebatur etiam epulum, ubi fiebat, in signum lætitiæ, sacra libatio.* Applicentur hęc iis, quæ *D. Voetius* habet, imo ipsis quoque *Santeis.* Pergit Vir Rever. ita deinceps disputans: *Secundo, quidquid limitent* salutes, *manet tamen otiosa & inutilis observatio, quæ tot myriadas animarum perdidit: manent Bacchi excelsa, quæ non reformanda sed tollenda, ne ulli in posterum ad ebrietatem iis abutantur.* Resp. Pari ratione inferre posset, non esse alicui propinandum, nec invitandum quenquam humaniter ad bibendum; quod tamen ratione lugentium propinando illis poculum consolationis, per conscientiam Christianus facere debet. Vere & apposite Cartvvrichtus ad cap. 31. Proverb. vers. 6. *Consuetudo fuit laudabilis in Dei populo, ut defunctorum amici ab aliis invitarentur ad symposium, ut calix consolationis illis præberetur* Jerem. 16. vers. 7. *longe secus quam apud nos in usu est, ubi viduæ morte conjugum graviter afflictæ mensam vicinis & cognatis instruunt.* Certe dum propinatur, & dum poculum consolationis mœrentibus offertur, hi sæpe non modo vino incaluerunt, sed inebriati quoque fuerunt.

fuerunt. Ergo, cum viro Rev. concludas, contra ipsius Dei judicium, poculum consolationis pertinere ad Bacchi Excelsa. Non diffiteor, Calvinum ad dictum Jeremiæ locum sic commentari: *Propheta hic non disserit, quid rectum sit, sed mutuatur ex communi loquendi usu has formulas.* Sed, quæ ratio ut ex cæsura cutis & calvitio, quorum Propheta meminit vers. 6. præcedenti, à Deo expresse prohibitis Levit. 21. 5. æstimetur *poculum consolationis*? quum Prov. 31. 6. hoc expressum mandatum occurrat: *Date potum inebriantem perituro, & vinum amaris animo.* Ut fucum faciat suo Lectori Reynessius, pag. 181, credulo Lectori persuasum vellet, me loco Jeremiæ, quem commodè me exposuisse confido, *parum fidere*. Simul locum Salomonis Proverb. 31. vers. 6. nova ratione explicare instituit, & dicit: *Quanquam, verum fatear, male ironicam concessionem pro mandato recipiat. Quod enim mandatum non sit, ex hoc uno perspicitur: Regi vetat, id quod misero concedit* vers. 4. 6. *At modicum vini usum si intelligas, is Regi non denegandus est: Immodicus, si eum innui putes, ne miseris quidem concedendus.* At, mi homuncio, quando aliquid è tuo sincipite proferre videris, misericordia dignus es. Quid opus hic ironiam fingere? Afflicto potus inebrians ad exhilarationem, neutiquam autem ad ebrietatem dandus; quum Regi fas non sit eo abuti ad ebrietatem: hoc enim vult locutio, quæ vers. 4. occurrit. Bibere vinum enim, secundum stylum Scripturæ, idem est atque avide & præter mensuram bibere, Luc. 7. 34. quo sensu *bibentes sechár*, notantur Psal. 69. 13. Atque vicissim Matth. 11. 19. *non manducare & bibere*, est non communi more modoque victitare. Quod si cogitasset noster homo, non somniasset de Ironia. Ibidem, subsequens quoque argumentum occurrit, hisce verbis conceptum: *Tertio limitationes illæ speciem mali non tollunt, & symbolizationem seu collusionem ab ebriosorum devotione in hauriendis salutibus, aut cum Gentilium & Barbarorum moribus.* Resp. Ad locum Apostoli, quo jubemur ab omni specie mali abstinere, in Tract. de Præcisit. prolixe respondi: non debuisset vero vir Reverend. digitum in hunc ipsum locum intendere, quin simul illam speciem malam, sive illud, quod ut malum hic occurrit, indicaret. Quod hactenus ab eo non fit. 2. Pari ratione iterum possis urgere, fas non esse, alicui poculum propinare, quod hac ratione colludatur cum ebriosis. 3. Non omnia, quæ à Gentibus fuerunt facta, pariter censuram merentur: quum constet, ab iis multa facta fuisse, secundum lumen naturæ, materialiter

hactenus bona, nec Dei legi hac ratione adversantia. Quod extendi tamen haut velim ad cultum religiosum gentilium, quum illa quoque, quæ adiaphora videri possent, cum implicita superstitione minimum conjuncta sint. Quæ si ex mente mea, sincere expendisset Reynessius, pag. 182. sycophantice mihi non affinxisset contradictiones. 4. Ipsos quoque Apostolos sese in multis composuisse ad ritus Gentilium, quo plures ex illis lucrarentur, supra ex Incomparabili Casaubono me docuisse memini. 5. Vir Rev. statum quæstionis pervertit, quando *hauriendarum salutum* meminit: neque enim hoc est κρινόμενον, an salutes immoderate sint hauriendę; sed, an poculo votum salutis licite addatur? Alias, nequis calumnietur, lubentissime adopto verba D. Riveti, ita ad cap. 7. Oz. loquentis: *Utinam apud Euangelicos, nihil tum inordinate ageretur, apud quos pocula sanitatis, ut vocant, ingentia exhauriuntur, quæ potatorum sanitatem imminuunt, aliorum non augent.* Quum solenne sit Rev. D. Voetio, exemplo Menonis Platonici, lectori suo plures etiam rationes obtrudere, quam initio pollicitus fuerit; postquam hæc tria argumenta proposuisset, amplius fingit sibi quasdam Chimæras, seu adversarias rationes, quibus ita respondet, ut pariter secundum solitam suam in Disputando ἀκρίβειαν, novum argumentum discipulis suis suggerat, ita loquendo: *Illi gestus communi hominum usu & instituto civiliter signant amicitiam, aut etiam fidem ac ratihabitionem in contractibus. Sed edere & bibere sunt actiones non humanæ qua hominis, sed animales directe tendentes ad nutritionem, obnoxiæ imprimis* ἀπεριστάτοις *peccatis; quæ nullo jure Gentium, nulla morum civilitate, promiscue à nobis adhiberi possunt, saltem non in ordine ad exercitia pietatis, nisi in solo usu cœnæ Dominicæ. Itaque vile & indecorum nimis, communibus illis actionibus animalibus declarare devotionem suam erga Deum & coram Deo, erga proximum & coram eo. Repugnat enim tum rei natura & Dei instituto, tum civilitati morum: quis enim ferat se adjurari & constringi per nomen Regum, Principum, Ecclesiæ, patriæ, &c. ad comestionem libræ carnis, aut casei, aut panis?* Resp. I. Λόγοι, si æquivalerent argumentis, viro Rev. paratus foret triumphus. II. Αὐτὸς ἔφα Pythagoricum, primaria argumentorum classis suæ Rev. cui foret difficile distincte probare illa, quæ hic suis Auditoribus propinavit. III. Dato, edere & bibere esse actiones animales, nihilominus extra usum ipsius quoque cœnæ Dominicæ, à nobis & dirigi possunt, imo debent ad exercitia pietatis: quid enim aliud est Apostolo 1. Cor. 10. *edere & bibere ad gloriam Dei?* Quod tum demum ab aliquo fit, *si cum*

cum gratiarum actione, si temperanter, si ad ædificationem una comedentium, adhibitis sermonibus pietatis edat & bibat, & membra Christi egena & esurientia mensæ suæ adhibeat, ut Musculus ad dictum locum loquitur. Sed, quis dixerit, Deo gratias implicite non agi, aut eum super salute proximi invocari, quando poculo votum additur; nec tamen cuiquam præscribitur, quantum bibere debeat? IV. Velim vir Rev. mecum ex Ps. 116. consideret *calicem salvationum*, & clare edisserat, an non idem hodie extra usum cœnæ Dominicæ frequentari possit? *Hunc autem bibebant è tribulationibus liberati, cum vota sua Domino redderent, & sacrificium laudis offerrent*, ut dicit Musculus ad eum Psalmi locum. V. D. *Voetius* more solito iterum à lineis aberrat, nec illud agit, quod agere deberet: *quum libra carnis, casei, aut panis*, nihil omnino commune habeat cum nostris poculis, quæ neque libertati ullius, neque justitię ulla ratione præjudiciosa esse volumus.

EXERCITATIO XXII.

Quomodo verè fidelis circa licita, quibus aliquod peccatum sæpe adjungi solet, se gerere debeat?

1. *Licita sæpe in illicita convertimus, eoque hic opus est singulari prudentia.*
2. *Duobus modis res licitæ, illicitæ fiunt, aut ratione personarum, aut consuetudinis.*
3. *A quibus actionibus, alias licitis, sit abstinendum?*
4. *Secundum præcedentia examinatur votum, poculo superaddi solitum.*
5. *Indicio facto Rev. D. Gatakeri, expenditur lex convivii Ahasueri.*
6. *Cum quibus personis liceat conversari, & qualium conversatione sit abstinendum?*

QUicunque nihil rectum esse putant, nisi quod ipsi aut fe- I.
cerint, aut faciendum esse monuerint, quid non crepant de prudentia Christianorum, circa ea, quæ licita quoque sunt, se mulctante potius eorum usu, quàm ut diabolo, prono peccandi occasionem offerre, quicquam largiatur? Reynessius Noster, ut per vim tutari queat sui Voetii sententiam de

Santeis, pag. 174. ita proloquitur: *Neque alia mens Celeberrimi D. Voetii, quam suadere nonnunquam Practicos, ut etiam rebus per se licitis abstineamus, cum aut vulgus iis abuti solet, aut nonnunquam periculum inde oritur.* At voluissem, homo meus digitum intendisset in illos Practicos Doctores, qui Voetio illi librorum helluoni hic præierint? neque enim quenquam sani sincipitis putem indicari posse, qui talia docuerit, qualia hic noster homo exhibet. Fateor lubens, verbum esse ipsius Apostoli Pauli 1. Corinth. 6. vers. 12. *Omnia mihi licent, at non omnia conducunt.* & iterum 1. Corinth. 10. vers. 23. *Omnia mihi licent, at non omnia ædificant.* Nec preter rationem dixisse Bernardum epist. 4. 25. *Sicut non omne quod libet, licet: sic non omne quod licet, statim etiam expedit.* Cumque jubeamur per angustam viam & portam incedere, atque sic eniti ad regnum cœlorum, quoque momento expositi sumus præcipitio; &, dum circa ea quæ licita quoque sunt, occupamur, nisi Deus singulariter per suam gratiam nos sustentet, per imprudentiam ea in illicita convertimus. Unde non inconvenienter Augustinus de verb. Apostol. serm. 28. *Fac te ambulare*, (inquit) *ubi à dextra spatiosa est terra, nec angustias pateris: à lava locus est præceps: ubi eligas incedere? super finem terræ in præcipitii labro, an longe inde? Puto, quia longe inde.* Concedo quoque, ipsos dilectos Dei filios, usu sæpe deprehendere, quod res licitæ sibi *cedant titubationi & offensioni animi*, ut in alio sensu dicebat Abigaël ad Davidem 1. Samuel. 25. vers. 31. Ac proinde oculos ipsos, (qui sunt fenestræ animi) claudendos sæpe, si non obserandos esse, ne videant ea, quæ si curiosius animadvertantur, desideria prava excitare solent. Si enim hoc accidit, ut ex Historia tristissimi lapsus constat, ipsi Evæ, communi omnium nostrum matri; quid nobis, quamdiu in hoc mundi exilio degimus, non metuamus? Unde occurrit hęc descriptio genuini civis cœlestis Hierosolymæ, Jes. 33. vers. 15. *Qui ambulat justissime, & qui loquitur rectissime: qui spernit lucrum ex fraudibus, qui excutit manus suas ne teneat munus, qui occludit aurem suam ne audiat cædes, & obstipat oculos suos, ne videant malum.* Quomodo & Jobus de se testatur, cap. 31. 1. quod *pepigerit fœdus cum oculis suis.* Nam, ut dicit Hieronymus lib. 2. adv. Jovian. *Inutile est, crebro videre, per quæ aliquando captus sis.* Interim hic distinguendum est. Præsumat enim aliquis abstinere omnibus illis, quæ peccandi occasionem aliquando exhibuerint, & non conversari cum impiis & infidelibus, *debebit mundo exire*, ut Paulus dicit

cit 1. Cor. 5. 10. atque, ut pulchrè loquitur Chrysostomus ad hunc locum, *novum mundum quærere.* Ut vero liquido sententiam meam exponere possim, distincte prius agam de rebus, postea de actionibus, & denique de personis.

Quod ad res, illæ licet agnosci debeant κτίσμα Θεοῦ καλὸν, 1. Tim. II.
4. & in se qua tales adiaphoræ, simul ratione nostri evadere bonæ possint; sæpe tamen ex accidenti redduntur illicitæ. Quod iterum contingit aut ratione personarum utentium, aut ratione consuetudinis, cui vix Hercules aliquis Euangelicus obnitatur. Ut prius membrum priori loco considerem, solummodo *vinum* ad modum exempli attendatur. Illud donum Dei est, *ab eo datum, ut lætificet cor hominis*, Psal. 104. 15. Illius usus ad modum medicamenti aliquando necessarius est, Paulo ipso dicente ad discipulorum dilectissimum Timotheum, *Ne amplius esto abstemius: sed vino pauculo utere, propter stomachum tuum, & crebras tuas infirmitates*, 1. Tim. 5. 23. Et tamen hoc Dei donum, omnibus promiscue, extra usum medicamenti, non est vel concedendum, vel etiam offerendum. Sed, an proinde vinum potus diaboli censeri debet? Quid Encratitæ statuerint, quorum sectatores Mahumedani sunt, haud mihi ignotum est. Legi quoque, quod Nazianzenus Orat. 20. testetur se & Basilium Magnum contraxisse morbos plurimos ex abstinentia nimia, cum ad panem & salem nihil ferme adderent, prȩter fontis aquam; ipsumque Basilium continuo hepatis morbo laborasse. At, ut horum præfracta abstinentia probari neutiquam potest; ita in exhibendo vino ratio haberi debet & personarum, & modi. Quod ad personas, quædam *primò* à vino arceri debent ratione temperamenti. Ut, secundum Platonem lib. 2. de Legibus, pueri. Applaudit ei Clemens Alexandrinus lib. 2. Pȩdagog. cap. 2. ubi hoc lego: φυσικὸν καὶ νηφάλεον ποτὸν, ἀναγκαῖον διψῶσιν ἐστὶν ὕδωρ. Cum pueris componi merentur quidam quoque viri, quibus modicus vini haustus non tam vesaniam quam furorem procurat. Qui se ipsos non modo nosse deberent, sese in perpetuum usu vini mulctando; sed quibus alii quoque ex propinquis & familiaribus parcere deberent. Certe non putarim, iis vel propinandum esse vinum. Quæ vini, eadem ratio est fortioris cervisiȩ, spiritus vini, ac similis potus inebriantis. Sed quid de fœminis statuendum est? Massiliensium & Romanorum Lex nota est ex Æliano lib. 2. cap 38. Athenæo lib. 10. cap. 11. & Plutarcho in Quæst. Roman. qu. 57. At, severa hȩc nimis videtur. Medicinȩ non modo ad instar vinū

sequiori sexui esse patior, verum putem honestæ quoque ejusdem recreationi servire posse. Christus in nuptiis Cananęis ex aqua generosissimum vinum fecit, ad quod bibendum, dubio procul, illius quoque Mater (quæ ibi præsens erat) admissa fuit. Sed fœmina, in hac loto degustanda, circumspectior esse debet, quam mas. Neque enim frustra dictum est à Valerio Maximo lib. 6. cap. 3. *Quæcunque fœmina vini usum immoderate appetit, omnibus & virtutibus januam claudit, & delictis aperit.* *Secundò*, ex voto olim vino abstinere debebant Naziræi, & quidem juxta Dei præceptum, Num. 6. 3. Ex mandato Jonadabi, (qui videtur Spiritu Prophetico præditus fuisse) Rechabitæ, Jerem. 35. cum quibus frustra Monachi (qui ad vomitum usque mero sese ingurgitare solent) se componere laborant. *Tertiò*, Levitæ, ingressuri tabernaculum conventus, vino quoque abstinere debebant, Levit. 10. 9. quod interdictum tamen non fuit perpetuum. Convenienter Theodoretus in Resp. ad quæst. 10. ȣ̓ παντάπασιν ἀπηγόρευε τοῦτο, ἀλλὰ κατὰ τῆς λειτουργείας καιρόν. *Quartò*, Daniel cum sociis suis renuit bibere vinum in aula Regis Nebucadnezaris, Dan. 1, 8. non, quod decrevisset abstemius esse, sed ne forte biberet vinum, quod Rex idololatra suis Diis libasset: hoc enim Israëlitis vetitum erat, Deut. 32. 8. Atque, ne ejusmodi vinum à gentibus propinaretur, Doctores in universum interdixerunt, ne biberent vinum gentium, sive quod gentes attigissent. Sed, cum cultus Leviticus per Christi adventum sit abrogatus, atque vota Christianorum sint libera à specialibus pręceptis; permissus quoque sit usus Idolothytorum, hęc Christianos amplius non spectare in confesso est. Sed, quæret quis, an non ergo aliquis Biberius in perpetuum usum vini sibi interdicere possit? Salvo meliori judicio, non putarim tale votum esse probandum: nam præterquam quod temere solet nuncupari; (postquam pręcessit grandius peccatum, fere vini fastidium oboriri solet) fas non est, abjurare usum alicujus creaturæ, quam Deus nobis sumere concedit cum gratiarum actione. De Regibus & Magistratibus (quasi iis interdictum esset vinum bibere) hic nihil monemus: supra, disputando cum Reynessio, expendimus, quomodo Salomonis locus explicari debeat. Proxime nos convertimus ad modum, quo vinum bibere conveniat. Hic vero meditari convenit illud Hippocratis, μέτρια πάντα. Naturæ est inimicum, quicquid est nimium. Nec tamen certa mensura præscribi potest, juxta quam omnes qui vinum bibunt, haustus suos exigant. Quisque seipsum consulat, ne pec-

peccet, & à munere, atque ordinariis vocationis ſuæ officiis avocetur. Ipſius aquæ poteſt eſſe abuſus: ut, V. C. in aqua Choaſpia videre eſt apud Clementem loco dicto, & Herodotum. Illa ex India in Perſidem uſque deportari ſolet, in uſum regum & ſatraparum; quod Choaſpis flavii Indici aqua omnium optima cenſeretur. Atqui aqua illa divites in delitiis ſuis miſeros reddebat, ut loquitur idem Clemens. At, hic dubium emergit, utrum gravius peccent illi, qui potentes ſunt ad bibendum, & grandiores calices evacuare poſſunt citra ebrietatis incommodum, an illi quibus modici quoque hauſtus obſunt? Scripturam ſi conſulamus, ea omnem in univerſum ebrietatem, quocunque loco, quocunque tempore accerſitam deteſtatur. Verbum Chriſti eſt, exceptionem nullam admittens Luc. 21. 34. *Cavete vobis, ne quando graventur corda veſtra crapula & ebrietate.* Scriptura hæc ipſa, Noachi quoque ebrietatem, ut turpem & probroſam notat, Gen. 9. Quanquam non inconveniens mihi videtur eſſe obſervatio Theodoreti, Quæſt. 65. in Geneſ. ita loquentis: *Ab inexperientia* (inquit) *profecta eſt ebrietas Noë; non ab intemperantia. Nam ille primus hominum, compreßis uvis, ignorans non ſolum quantum eſſet bibendum, ſed etiam quomodo, nempè aquâ temperatum, incidit in ebrietatem.* Eadem non parcit quoque illis, qui ad bibendum ſunt potentes. Notum illud Jeſaiæ cap. 5. 22. *Væ valentibus potare vinum, & ſtrenuis ad miſcendum potum inebriantem.* Interim tamen gravius peccant, qui conſcii ſuæ infirmitatis, omnibus modis non laborant præcavere, ne modicis quoque hauſtibus obruantur. Ebrietas, quam ſibi accerſunt, nullo modo excuſari poteſt; atque ipſi, ideo gravius argui merentur, quod quaſi ſancto timore perculſi, excubias non agant contra tam abominandum peccatum, à quo, attendendo ſuum temperamentum, ſibi cavere deberent tanquam ſerpente nocentiſſimo. Nam, ut juxta Paterc. lib. 2. *Nemo celerius opprimitur, quàm qui nihil timet*: ita, Salomone teſte Prov. 14. 16. *ſapiens timet, atquè recedit à malo*: quum, ſecundum eundem Prov. 16. 6. *Reverentiâ Iehovæ recedatur à malo*. Res hactenus conſideravimus ſecundum perſonas quę iis utuntur: porro ratione conſuetudinis attendi quoque poſſunt. Ea vel eſt paucorum, eorumque peiorum, vel publica. Conſuetudo circa rei alicujus uſum publica, ſi mala ſit, à Magiſtratu ſeveris legibus caſtigari deberet, ut V. C. luxus & petulantia circa veſtitum: atque, ſi magiſtratus hic officium ſuum non faciat, pius quivis ingemiſcere debet, atque Deum rogare, ſe contra torrentem hunc munire

velit,

velit, ne eo abripiatur. Sed publica ut plurimum censetur consuetudo, quæ est paucorum, eorumque corruptorum: qui quamvis meliores quoque sæpe corrumpant suo exemplo, nulla est ratio tamen cur talis res censeatur illicita in se esse, eo quod pauci ea abutendo, illicitam sibi reddant: modo re illa non utantur secundum consuetudinem seculi ut corrupti. V. C. Gentibus quibusdam consuetum est cæsariem promittere; quam si Juvenes lascive quoque & in gradus fractam alant, vir pius neutiquam hos quidem sectabitur: comam tamen more seculi promittet, ne videatur solus vir esse ex annalium memoria. Sed, ut Christiani est attendere, *an quid sit boni nominis*, Phil. 4. 8. sæpe refragabitur consuetudini, quod, licet in se non complectatur singularem turpitudinem, apud pios tamen male audire consueverit. V. C. quanquam quædam cauponæ improbari non possint, & eæ promiscuè ab ipsis Magistratibus citra censuram frequententur: genuinus tamen Christianus operam dabit, ut in iis, aut nunquam aut quam rarenter conspiciatur. Rationes supra in Diatriba de Cauponis diximus.

III. Ex ordine jam antea definito, converto me ad actiones, à quibus ut licitis quoque abstinendum est, si ob seculum corruptum, & illos, cum quibus iis vacamus, exerceri non possint absque peccato. Ridere licet, licet pariter se oblectare honesto lusu. Unde Dei populo ad modum benedictionis promittitur, quod *platea ipsius replendæ sint pueris in eis ludentibus*, Zach. 8. 5. quodque, *quisque amicum suum vocaturus sit sub ficum & vitem*, Zach. 3. 10. Et tamen pro dolor! suo ęvo jam dixit Salvianus lib. 6. de Provid. *Nobis ridere* (inquit) *& gaudere non sufficit, nisi cum peccato atque insania gaudeamus; nisi risus noster impuritatibus, nisi flagitiis misceatur. nunquid lætari & ridere non possumus, nisi risum nostrum, atque lætitiam scelus faciamus?* Sed, quis hinc inferat, nunquam his & similibus actionibus vacandum esse? Quod Apostolus dicit occasione iræ, quo affectu alter vehementior non datur, Eph. 4. 26. *Irascimini, & ne peccate*, hic attendi debet. Atque, ut iræ frænum est injiciendum ne inordinate feratur; sic etiam risui, & oblectationi: quæ probe ordinata futura sunt, si observentur regulę, ab ipso Apostolo Paulo præscriptæ Eph. 5. 3. 4. *Ne nominetur quidem inter vos obscœnitas, & stultiloquium, & scurrilitas*. Coloss. 4. 6. *Sermo vester semper cum gratia sit sale conditus, ut sciatis quomodo oporteat unicuique respondere*. 1. Cor. 10. 31. 32. *Sive editis, sive bibitis, sive quid facitis, omnia ad gloriam Dei facite. Estote sine offendiculo & Iudæis, & Græcis, & Ecclesia Dei.* Salvianus l. d.

l. d. *Rideamus, lætemur, quantum libet jugiter, dummodo innocenter.* De ſcandalo nihil hic iterum moneo, quod omnia quam ſufficienter jam antea excuſſa fuerint.

Si cui placuerit ea, quæ proxime ſunt dicta, ad votum, quod poculo IV.
accedit, applicare, quam ineptum ſe dederit Reyneſſius, patebit. Votum ut nihil continet, quod reprehendi mereatur; ita quæſtio eſt, an ſemper provocet & promoveat ebrietatem? Vellent quidem noſtri homines, verum ratio eos deſtituit. De gaudio in communi, Salvianus quidem loco aliquoties adducto dicit: *Quæ vecordia eſt & amentia, ut non putemus riſum & gaudium tanti eſſe, niſi Dei in ſe habeat injuriam?* & paulo poſt: *An forte infructuoſum putamus gaudium ſimplex, nec delectat ridere ſine crimine?* Quis ſanus tamen hinc inſtituerit colligere, neminem gaudio indulgere poſſe, niſi pariter conſcientiam ſuam gravet? Fateor quidem, nos nimis circumſpectos hic non poſſe eſſe, cum verum ſit illud Senecæ epiſt. 7. *Per voluptatem facilius vitia ſurrepunt.* Atque Hiobum non ſine ratione Deo holocauſta obtuliſſe, cum filii ejus convivium feciſſent, Hiob. 1. 5. metuebat ſiquidem, ne fortaſſe peccaſſent, & apud animum ſuum Deo maledixiſſent. At, ſi illi qui poculo votum addunt, in anteceſſum caverint, ne quis ad bibendum conſtringatur; imo ebrietatem, præter animi quoque ſententiam alicui minus provido obrepentem, extreme deteſtentur: ſane non video, cur aliquis hic velit eſſe eximius, atque, ad teſtandam plusquam præciſiſticam ſingularitatem, Chriſtianum & ſobrium convivium intempeſtivis controverſiis turbare. Fateor, de cibo & potu delicatiori, ut plurimum uſurpari poſſe illud Senecæ Epiſt. 8. *Viſcata ſunt hæc, inſidiæ ſunt.* Verum, ſi convenerit inter accumbentes, ut adverſus hunc inſidioſum cibum & potum excubias agant, atque potui addita votiva formula quemque ſuę libertatis commonefacere inſtituerint; non eſt putandum, tantum periculi ſubeſſe ex Dei gratia, quantum homines noſtri proclamant, qui ſoliti ſunt ſub quolibet lapide ſcorpium invenire. Ipſi vero viderint, ne, dum aliorum libertati inſidiantur, ad profunda hypocriſios non tam ferantur, quam ruant. Vere dictum eſt ab Hieronymo, Epiſtol. ad Heliodor. *Tunc maxime oppugnaris, ſi oppugnari te neſcis.* Addere licet, eos inſidioſè à Sathana oppugnari, qui præfractè libertatem aliorum oppugnant. Et, ut per ſciſſile Diogenis palliaſtrum ipſius faſtus, & animus, nimis quam elatus, patebant; ita per fucatam hominum

horum ſanctimoniam, acerba pervicacia, & inanis contentionis ſtudium, pateſcunt.

Quod multi viri boni, ebrietati quam infeſti, votivorum poculorum uſum ſe concedere dicant, ſi modo obſervetur lex, quæ præſcripta erat ab Aſſuero convivantibus, Eſth. 1. 8. operæ pretium fuerit in legem illam paucis inquirere: ſingularem enim jam diu opinionem fovi à vulgo interpretum & homiliſtarum, legem illam aliàs urgere ſolitorum, admodum diverſam. Quam ut à multis annis pro re nata variis ex amicis probavi; ita haut neceſſum eſt, eam multis aſtruere: quum, quod diu ante in mentem mihi venerat, pleniſſime aſtruxerit vir longe doctiſſimus Thomas Gatakerus Cinni Sacri lib. 2. cap. 5. ubi ſolidiſſime probat in hoc convivio, inſtructo ad oſtentandam Perſici regni potentiam, *ex Regis mandato nullam fuiſſe cujuſquam reſtrictionem, cohibitionem, aut coërcitionem; quum Rex miniſtris omnino præcepiſſet, ut quodcunque peterent, quotieſcunque aut quantumcunque poſcerent, convivarum cuique liberrime ſimul ac liberaliſſime concederetur.* Falluntur enim, quicunque exiſtimant Perſas (qui etiamnum hodie in omnem ἀσωτίαν & omnis generis voluptates projecti ſunt) olim præ aliis gentibus continentiæ & ſobrietati litaſſe. Quemadmodum multis oſtendi poſſet, niſi ὁ πάνυ Gatakerus (in quem modo digitum intendi) prçoccupaſſet. Antequam vero eruditiſſimas ipſius chartas, omnigena eruditione refertas, excuſſiſſem; idem ipſum in mentem venerat, quod tanto (dum viveret) Theologo placuiſſe quoque, ex animo mihi gratulor.

VI. Sed ad lineas redeundum eſt, à quibus fere receſſiſſem. Et proxime quidem deſpiciendum, quatenus abſtinendum ſit converſatione cum certis perſonis, aliàs licita. Quivis videt, hic nos prçſupponere, converſationem cum hominibus eſſe licitam. Nec putem, Dominos noſtros, qui alias Monachis & Anachoretis quam infeſti ſunt, ſuadere ſolitudinem, velut convenientem prç cæteris exercitio Præciſitatis. Et ſi ſuaderent quoque, audiri tamen magis deberet Salomo, cujus hoc verbum eſt, Eccl. 4. 5. 6. *Meliores ſunt duo, quam unus: quia eſt ipſis præmium bonum ex labore ſuo. Nam ſi cadant, eorum unus erigit ſocium ſuum; Væ autem illi, unico illi qui ceciderit, quum non adſit ſecundus ad erigendum illum.* Ipſa ſolitudo, quæ promittere videtur, neque præſtat neque prçſtare poteſt: prout experti ſunt illi ipſi, qui acti zelo, ſed non ſecundum ſcientiam, eandem pro exercenda pietate delegerunt, atque ſectati quam diligenter fuerunt. Unum Bernardum adduxiſſe ſufficerit.

rit. Qui cum epiſt. 115. hanc quęſtionem moviſſet: *Nonne eſt ſapere, ut opulentiam, ita orbis frequentiam fugere? an non mea mihi pudicitia in eremo tutior erit, ubi in pace cum paucis, aut ſola converſans, ſoli placeam, cui me probavi?* Ita reſpondet: *Nequaquam: nam volenti perperam agere, & deſertum abundantiam habet, & nemus umbram, & ſilentium ſolitudo. Malum quippe, quod nemo videt, nemo arguit. Ubi autem non timetur reprehenſor, ſecurius accedit tentator, licentius perpetratur iniquitas. In conventu vero malum ſi facere vis, non licet. Mox enim à pluribus comperitur, arguitur, emendatur.* & paulo poſt: *Denique, aut de fatuis virginibus una es, aut de prudentibus: ſi de fatuis, congregatio tibi neceſſaria eſt; ſi de prudentibus, tu congregationi.* Ipſa converſatio cum piis, promovendis non modo pietatis exercitiis conducit, verum etiam avertendis illis, quæ illam impedire ſolent. Unde non dubitat idem Bernardus ſic loqui lib. 4. de Conſider. ad Eugenium: *Quid beatius,* (inquit) *quid ſecurius, quàm ejuſmodi cuſtodes ſimul & vitæ teſtes habere? quibus me totum refundam quaſi alteri mihi: qui deviare non ſinant, frænent præcipitem, dormitantem excitent.* Atque & inde vult Apoſtolus Hebr. 10. 24. *Ut obſervemus alii alios, & ſic nos acuamus ad charitatem & bona opera.* Et Philipp. 2. 4. non tantum jubet, ut quisque *quæ ſua ſunt ſpectet, ſed etiam quæ aliorum.* Rationem reddit Salomon Proverb. 27. verſ. 17. *Ut ferrum ferro acuit vir, ita virum acuit facies amici ſui.* Quod vero hic maxime controvertitur, eſt illud: An vere fidelis abſtinere per omnia debeat converſatione cum infidelibus, & irregenitis? Etiam hodie inveniuntur, qui ſimiles ſunt illis hypocritis, qui apud Jeſaiam cap. 65. verſ. 5. dicebant: *Ne attingite nos, quia ſanctiores ſumus vobis;* quique grandi piaculo ſe inquinatos eſſe exiſtimant, ſi forte fuerint in conſortio infidelium: quum tamen ipſe Chriſtus, familiariter cum ipſis Phariſæis, graphicis illis hypocritis, converſatus fuerit. Tales homines mundo exire deberent, atque extremè immiſericordes habendi, quod non meminerint ſe *tales quondam* quoque *fuiſſe,* Tit. 3. 3. Licet cum infidelibus, & irregenitis, quibuscum membra ejusdem reip. & civitatis cenſemur, civilem amicitiam colere; imo charitatis quoque officia (ut aliàs docuimus) iis impartiri debemus. Atque, ſi ſpes ſit eos eximi poſſe laqueis diaboli, familiariter non modo cum iis converſari licet: verum etiam officium noſtrum eſt *infirmitates imbecilliorum portare,* Rom. 15. 1. atque *infirmum in fide aſſumere,* Rom. 14. 1. & quantum in nobis, *operam dare ut ſanetur,* Hebr. 12. 13. Si qui ve-

ro occurrant, quibus character Esavi inuri mereatur, quem Spiritus Sanctus Hebr. 12. vers. 16. βέβηλον, ceu *profanum* vocat; aut, qui se similes reddant Ismaëli, qui in Scriptura, ut *irrisor* notatur, Genes. 21. vers. 9. atque hoc publice constet, attendi debet Apostoli admonitio 2. Timoth. 3. vers. 5. *istos aversare.* & talibus cum Davide Psal. 119. vers. 115. dicendum est: *Recedite à me malefici, ut custodiam pracepta Dei mei.* Obsunt siquidem piis, quo minus sacris exercitiis vacare queant. Imo corrumpendis iisdem ex parte sufficiunt. Neque enim frustra dictum est à Salomone Proverb. 22. vers. 24. 25. *Ne colas amicitiam cum iracundo, & cum furibundo ne congrediaris: ut non discas itinera ejus, & assumas tendiculam tibi ipsi.* Unde in descriptione viri sincerè pii sic placuit Spiritui Sancto per Davidem loqui, Psal. 1. *Qui non ambulat in consilio improborum, & via peccatorum non insistit, ac in consessu derisorum non desidet.* Sed hic iterum cautela opus est, nec genuinus Christianus æquo præcipitantior esse debet in condemnando suo proximo, ut mos est hypocritis, atque utinam non iis quoque, qui à singularitate, aut (ut ipsi loqui amant) Præcisitate commendari volunt! Vere dictum est à Calvino ad dictum Esaiæ locum: *Nunquam hypocrisis moroso fastidio & superbia vacat. Ne miremur ergo eos, qui hoc vitio laborant, insolenter sese efferre, ac jactare virtutem & sanctitatem suam, aliisque omnibus sese præferre.* Qui à regno cœlorum quam remoti videntur, sæpe sunt proximi. Æquitatem & mansuetudinem erga proximum exercere debemus, nec eum condemnare, quem Deus non condemnat. Admonitio est Apostoli 1. Cor. 4. vers. 5. *Ne judicate ante præstitutum tempus.* Sub ipsam mortis horam Deus quem convertere potest: & quis novit, quam tenui filo peccatorem æterno exitio extrahere possit?

EXERCITATIO XXIII.
DE
CHOREIS & TRIPUDIIS.

1. *Occaſio, quare hic agatur de choreis. Adducitur teſtimonium ſummi non minus in Rep. viri, quam Theologi accuratiſſimi, D. Marnixii de iiſdem.*
2. *Simpliciter improbari choreæ non poſſunt, quanquam Magiſtratus illis aliquando recte interdicat.*
3. *Quid ſignificet vox κώμϩ & ἀσελγείας. Explicatur Concilium Laodicenum.*
4. *Choreæ pro ratione loci poſſunt eſſe licita, ipſis Chriſtianis quoque.*
5. *Prohibentur duntaxat molles choreæ, in quibus multum artis. Cum choreis comparantur promiſcua oſcula.*

Quod Rev. D. Voetius chorearum fecerit mentionem, atque pertenderit Santeis abſtinendum eſſe, eo quod abſtineri debeat choreis, non poſſumus non hanc Exercitationem conſecrare Chorearum conſiderationi. Scio vero hic aures arrecturos haut paucos ex iis, qui ſoli Theologi haberi volunt, atque inclementiſſime mihi dicturos eſſe, quod videar pro choreis quid dicere velle. Quo vero cum pace horum virorum, quorum iniquiores cenſuras antehac expertus fui, veritati tutius patrocinari, atque quod res eſt, explicare queam, pręmittam armigerum, eundemque virum incomparabilem, qui non minus præclare de libertate patriæ noſtræ, quam Eccleſia meritus eſt, ſcil. pręnobilem virum Philippum Marnixium Aldegondiæ Dominum, qui anno 1577. (hæc Epiſtola numero LI. legitur ſecundo tomo Epiſt. Illuſtr. Belgarum) *hunc in modum ſcribebat Caſparo Verheiden, celebri inter Belgas miniſtro verbi Dei.* I.
Apud noſtros hic nobis creber fuit de ſaltationibus & choreis ſermo: objiciẽtibus iis quos ad cœtus noſtros invitabamus, haud ſe poſſe ferre importunitatem eorũ, qui quod Dominus non vetarit, pro ſua auctoritate interdicant. Et cum reſponderemus, longe illos falli, qui exiſtimarent à noſtris quicquã haberi nefas, quod lege Dei minime eſſet vetitũ, ſaltationes & choreas pro teſte producebant. In quo ſemper & verbo

affirmavi, & exemplo testatus sum, haud me posse choreas ac ludos modestos aversari, damnareve: neque propterea ullam mihi infamiæ esse notam apud nostros subeundam. Idem olim in celebri corona in consobrini mei Castrii nuptiis in Hollandia, & sermone & exemplo, confirmavi ante decennium, & exinde tam in Germania quam hisce locis, quoties se obtulit occasio, neque cujusquam propterea subii reprehensionem. Et sane non possum videre, quid in illis choreis, quibus, sincerus animi exhilarati candor, & quædam hymenæorum congratulatio declaratur, insit mali, si cum honestis matronis ac virginibus ad cithatæ modulos vel ambulatur, vel in gyrum curritur, saltaturve. Scio quid adferant Rhetores in scholis: Neminem saltare nisi vel ebrium vel insanum: & intempestivi convivii ac multarum deliciarum comitem esse extremam saltationem. Sed ego rationum momenta, non inanium verborum calamistratos cincinnos intueor; & omnino contra censeo, neque insanum quenquam, neque ebrium rite posse saltare; & non modo intempestivi convivii (quod hisce certe regionibus non saltatione, sed poculis potius geritur) sed etiam tempestivi ac sancti, imo vero studiorum atque institutorum optimorum comitem esse posse saltationem. Equidem & Davidem video religionis sacra mysteria testato choreis gaudio celebrasse. Quod nemo mihi persuaserit illi populo fuisse insolens, apud quem Scriptura universa testatur, nullum fuisse lætitiæ vel publicæ vel domesticæ insigne, quod non saltatione ac choreis, quasi quodam suo ornatu, honestaretur: ita ut calamitatem publicam vaticinantes Prophetæ, chorearum abstinentiam persæpe ponant ob oculos. Imo vero his locis sanctas duxerim choreas, quæ post epulas ad sistenda ebriosorum pocula, inhibendosve aleatorum ludos, agitantur cum fructu. Ipse tu fateris propemodum, (nec enim, si quod res est dicere voles, diffiteri plane poteris) rem esse mediam. Cur igitur legis novæ compedes injiciuntur in eo, quod medium est ac licitum? Nam quod tu ais, non omnia quę liceant continuo ædificare, equidem libenter fateor. Sed è diverso statuo, hanc libertatem, sine scelere & flagitio, ad eorum mores, qui cum non sint impii, ejusmodi tamen remora destinentur, accommodatam potius esse ædificationi. Et possum revera id testari, & hoc tempore meæ saltationis, & superiori temporis anteacti exemplo, multos hac occasione aurem præbuisse, qui nos alioqui penitus aversarentur. Imo vero plane censeo, non modo nullam esse in hac importuna morositate, & revo-
cata

cata ad humanæ opinionis placitum censura, ædificationem, sed incredibile etiam scandalum. Ut enim omittam reliqua, vix dici potest, quantopere ipse Princeps offensus fuerit, ubi audivit, non potuisse honestis choreis nuptias sine reprehensione & virgula censoria decorari: cum constet, & Lutherum, & Melanthonem, & infinitos alios viros pios ac bonos haud refugisse saltationem. Frater certe meus Tholosius compluries me castigavit, quod essem hac in parte, non aliis (neminem enim hoc nomine potui vel damnare vel reprehendere) sed mihi ipsi difficilior; quum tamen sciret me peculiari quadam causa id potius facere. Ais tamen, haud probari posse saltationes hujus regionis, ab exemplo veterum prorsus dissimiles. Ego vero contra censeo, nostras saltationes, veterum saltationibus longe moderatiores gravioresque, propter formam & finem piè ac licitè usurpari. Quantum enim ex historiarum monumentis, vel ex scripturarum testimoniis possum elicere, video longe magis illos ad histrionicam, quam nos accessisse. Et cur David ab uxore Michal carptus fuerit haud est obscurum. Et constat, Romanis nonnullo tempore infames habitas fuisse saltationes, propterea quod infames essent mimi & histriones, quorum opera & studio agebantur. Alioqui video omnibus ætatibus, atque omnibus prope nationibus, honestos virorum ac matronarum virginumque choros fuisse celebratos: & sicubi viri saltarent soli, quod certe solenne haud fuisse mihi persuadeo, id gentis Zelotypiæ potius tribuendum duxerim. Et cujusque nationis morem, modo absit turpitudo ac flagitium, in rebus adiaphoris, sine crimine usurpari posse arbitror. Sed ais meæ gravitati saltationes haud convenire. Sane gravitati officit honesta saltatio: levius feram levitatis mihi nomen objici, ut qui à saltatione nunquam abhorruerim, neque prorsus unquam abstinuerim; imo sæpe in coronæ astantis gratiam, & certe ut maxime valetudinis recreandæ, reficiendique animi causa, ea fuerim usus. Existimationis certe (quam tu mihi apud pios omnes amissam hoc facto esse autumas) rationem, ego nunquam in rerum externarum umbris, sed in ipsis rebus positam esse statui. Vera enim pietas, fides, probitas, & candor animi, dignitatem existimationi creant, non aversatio chorearum, aut ludicrarum exercitationum, si minus sint intempestivæ. Et sane, testatio hilaritatis, etsi fortasse immodica, tempore quidem nuptiarum, (modo absit, ut ante dixi, scelus omne atque flagitium) vix potest, meo judicio, intempestiva censeri. Nisi forte mihi, vel natura ad risum

ad risum atque hilaritatem ficto, vel natione ad jocos ac festivitatem Brabantinam nato, aliena atque insolens, aut indecora potest existimari in amicorum hymenæis ludicris, & vero, etiam si voles, ridicula saltatio, quum videam regem Alphonsum, qui unus vel omnium maxime choreas exhorruit, tamen hoc se à calumnia post saltationem coram Imperatore actam, tutatum esse elogio, quod stultitiam simulare in loco sit summa prudentia. Ego certe in omni vita rationes meas ita composui, ut cum daretur vel à studiis, vel à labore otium, nunquam sim veritus, vel saltu, vel cursu, vel ludicris ac ridiculis gesticulationibus, vel si adessent cytharę, etiam saltationibus, corporis vires exercere, & animum fatigatum exhilarare: in eo si peccatum est, dabo operam, quoad fieri poterit, ut corrigatur, etsi difficile sit, aliam inducere personam ab ea, quam ad hanc usque ætatem sustinuerim, præsertim nondum convicto ullius in eo criminis. Sed tamen dabo operam quoad potero. Tu, quæso, meam libertatem boni consulas, inprimis præcipites istos censores, (qui festuca in fratris oculo sibi objecta suam non cernunt trabem,) pro merito coarguas, & mihi credas, si qua fide dignum unquam judicasti, multo gravius & majus scandalum illorum pręposteram gravitatem sanctitatemque, non longe à Pharisaicis moribus dissidentem, adferre, quam omnes omnino, quæ agitentur, choreas saltationesve. Etsi fateor politicis legibus laudate posse interdici saltationum omni genere, præsertim in iis provinciis, quibus multorum flagitiorum ansam præbeant: inter quas certe Burgundia, si quæ alia, merito censeri debet. Ut ego Genevates merito laudandos censeam, qui turpissima dedecora, quę quotidie sine fronte committebantur, hoc uno interdicto, quasi Tenedia bipenni, resecuerint. Sed illis erat usitatissimum, quod & hodie est multo frequentissimum, apud Burgundos, Sabaudos, atque omnes Allobroges, & multos etiam Gallos, puellas virgines intempestiva nocte, sine ullo custode, ad choreas, quocunque vellent abducere, & quamdiu vellent in fædissimis atque obscœnissimis gesticulationibus, quovis anni tempore, sine ulla prope intermissione, prętextu chorearum, usque ad nauseam fatigare. Quos ego mores vel inspectare, nedum exemplo comprobare, nefas esse duxerim. Sed longe profecto ab illa hæc nostra abest saltandi ratio, quæ tamen & ipsa, si vetetur, non reprehendam. Sed religionis prætextu reprehendi ac traduci eos qui eo, quod liberum atque adiaphorum est, non nisi ad honestam

animi

animi relaxationem utantur, neſcio an ſit Chriſtianæ charitati conſentaneum. *Hactenus eo loco Marnixius.*

Quum nihil dicturi deinceps ſimus, quod non pariter à Marnixio II.
viro ſummo, atque interiori amico τοῦ μεγίςου D. Bezæ, dictum ſit, veniam circa choreas nobis conceſſum iri exiſtimo: quam omnino præfari debeo, veritus δελμείαν χολὰν, quæ κάθηται ἐν ῥινὶ τίνων τῶν Θεολόγων. Qui, ſi æque fervide à pluribus jam annis detonuiſſent in adulterium, (quod, pro dolor! per totum Belgium pecuniaria duntaxat mulcta expiatur) ex Dei benedictione, dubio procul, jam diu à ſuis Superioribus conſecuti fuiſſent, quod ex voto obtigit, ante annos ferme triginta, Theologis Auguſtanæ Confeſſionis, Argentinę Euangelicam doctrinam annunciantibus: qui, licet non ſubduxerunt Auditoribus ſuis temperatas in nuptiis choreas, à Magiſtratu tamen impetrarunt gladium adulterii vindicem. Sed, ad rem: neque enim tutum mihi, qui ſum homo obſcurus & neglectus apud eos, (quibus contigit in hoc ſeculo beatis eſſe,) ulterius in hoc prologo pergere. Proteſtationi hoc unum amplius adjicio, mihi, circa choreas, nequicquam ſive ſeri ſive meti; quum de earum exercitio ne per ſomnium quidem cogitaverim tota vita, quam exemplo *agni* illius *curionis* apud Plautum, ex Dei mei voluntate, in qua libenter acquieſco, tranſigo inter catenatas moleſtias & curas: unde & ferre poſſum Magiſtratuum Edicta, chorearum abolitionem perpetuam urgentia. Interim non video, quare illa, quæ ob politicas rationes abrogata ſunt, ſimul cenſeri debeant per Scripturam abrogata eſſe. Per leges militares capitale eſt, ordinem deſeruiſſe, dum meat exercitus: nec mitior pœna illis irrogari ſolet, qui muros civitatis nocturno maxime tempore tranſilierint. Quam ſeveritatem licet efflagitet ratio boni publici, non tamen Theologus pariter eandem è Scriptura aliter probaverit, quam quatenus hæc docet, Magiſtratibus tantiſper eſſe obſequium præſtandum, quam mandata eorundem non confligunt cum legibus Dei. Do lubens, aliis Magiſtratibus incubuiſſe eandem neceſſitatem, quam in Genevatibus modo Marnixius notavit, adeo ut debuerint edicto perpetuo, omnes choreas abrogare: at, quis inde colligat, ubique locorum, & quidem ex judicio ipſius Spiritus Sancti, eas pariter proſcribendas eſſe? Verba ſunt τοῦ ἐν ἁγίοις D. Riveti in Comment. ad Pſal. 68. pag. 547. Edit. in Quarto: *Aliis temporibus, & locis, alii mores, & ritus, conveniunt. Olim tympana pulſare moris*

fuit mulieribus, quod hodie absurdum apud nos foret. Applicentur hæc choreis. Olim viri & fœminæ Principes, ut patet in Miriam & Davide, Exod. 15. & 2. Sam. 6. non dubitarunt ad Dei gloriam, in propatulo quoque, tota multitudine inſpectante, choreas non modo ducere, ſed pro choragis quoque ſe gerere. Quod ſi quis hodie in hoc noſtro Belgio faceret, cenſeretur κορυβαντιᾷν, atque haberetur ſive Phreneticus, ſive æger ex morbo, quem vulgo à S. Vito denominant. Eoque, circa τὰ ἀδιάφορα (ad hæc pertinent ſaltationes in ſe conſideratæ) quæ Scriptura ipſa pro ratione loci & temporis diverſimode ſe habere docet, non poteſt ferri certa lex, quæ laqueum conſcientiis injiciat. Audio quidem dici, interim hodiernas ſaltationes nullatenus eodem loco habendas eſſe cum veterum choris, quod apud nos viri fœminis inmixti tripudiare conſueverint. Fateor hoc vulgo credi, quod Scriptura nullibi videatur meminiſſe mixtarum chorearum. At, interim miror, hactenus neminem aliquanto diligentius attendiſſe ad illa, quæ Pſalmo LXVIII. occurrunt. In quo Pſalmo Euchariſtico ut Regius Propheta David, non minus Prophetice myſteria N. T. quam hiſtorice admiranda V. T. decantat; ita ſpeciatim magnam illam liberationem, quæ quondam Dei populo ad mare rubrum contigit, celebrat verſ. 23. & 24. ſimulque verſ. 25. & 26. deſcribit pompam triumphalem, quæ ductrice Miriam ad Dei gloriam (Exod. 15. 20.) ſpecioſe inſtituta fuit. Verſu autem XXVI. ſic legitur juxta verſionem Junii: *Præcedebant cantores, poſt tibicines; inter puellas tympana pulſantes.* In Ebræo occurrit vox *alamot*, quæ, ut alibi infra notabitur, accipi ſolet de virginibus ſolitis domi abſcondi, quales οἰκατάκλειστοι Græcis ſunt: nullum vero dubium eſt, reſpici chorum, quem duxiſſe dicitur Miriam. Sed, ſi puellę tripudiantes mediæ fuerunt inter cantores & tibicines, pertinentes ad eundem chorum, qui & triumphalis pompa fuit, næ certum eſt, chorum hunc mixtum fuiſſe ex viris & fœminis. Quæ fœminæ, imo puellæ teneræ, ſi conſiderentur, ut tympana pulſarunt, ſimulque componantur hęc omnia ad modernos patrię noſtræ mores, næ, in actu hoc, ſacro licet, videri poſſent fœminæ (concitatę per Miriam, quæ ſoror fuit Moſis & Prophetiſſa) ſe immodeſtiſſime atque contra omnem ſexus ſui verecundiam geſſiſſe. Unde, ad verſum jam dictum ſic commentatur *Coppenius Theologus* ὀρθοδοξώτατος: Bene, *inquit*, Calvinus monet, quod tunc fuit laudi, nunc eſſe fraudi: abſurdum eſſet, ſi hodie mulieres tympana pulſarent, *putarentur eſſe corybantes vel Guretæ de quibus*

bus Horatius: Non acuta sic geminant Corybantes æra, tristes ut iræ. Haberentur turba furiosa, ebriosa, quasi debaccharentur. Sic aliis temporibus & locis, alii mores & ritus conveniunt. *Hactenus Coppenius.* Quæ, si quis diligentius attendere voluerit, videbit, quam frustra esse viros, licet egregios, quando contendunt, chorum, cujus ductrix fuit Miriam, compositum magis fuisse ad gravitatis & modestię leges. Vel tympana hoc evincere possent, de quibus ita Justinus lib. 30. cap. 1. *Adduntur,* inquit, *instrumenta luxuriæ, tympana & tripudia.* Quæ, ut à Justino ratione certarum circumstantiarum dicuntur; ita non pertenderim, culpandas fuisse Israëlitidas tympana pulsantes, cum alias gentes alii mores deceant: sed potius intulerim, considerandum semper esse, quid gentis, loci, & temporis ratio exigat. Arrodere hæc sustinet Reynessius pag. 192. & seqq. postquam multum chartę conscribillasset, & nihil aliud probasset, (quod nos per omnia probamus) quam saltationes, quas constat molles & lascivas esse, proscribi debere. At quid tandem excipit ad locum adductum è Psalmo 68? 1. dicit: *Mulieres solæ fecerunt medium agmen,* &c. *mixti ergo inter puellas non cursitarunt viri.* At quid tum? Viri, ut clare in Textu innuitur, pertinuerunt ad eundem chorum, qui proinde convenienter dici potest mixtus fuisse ex viris & mulieribus. 2. *Mulieres non leguntur saltasse, sed cum tympanis & fistulis post Mirriam egressæ,* &c. Sed, ut hoc simpliciter sic refertur à Mose Exod. 15. 20. ita explicari debet ex hoc Psalmo 68. ubi dicuntur *puellæ tympana pulsasse.* Quod utique fieri non solet, nisi & ipsæ pariter pedes tripudiando agitarent: tympana siquidem sociabantur Choreis, prout manifestum est ex 1. Sam. 18. vers. 7. item Hiob. 21. vers. 11. 12. Addit Reynessius (3.) *hoc factum fuisse spectante Mose.* Verum ideo magis fuerit probandum, quod ipse Choros hos promiscuos non improbarit. 4. Additur, *hæc facta esse extra ordinem.* Quod si etiam concedatur, triumphabimus quoque, quod Deus, ne quidem extra ordinem, malum culpæ, ut licitum, probare consueverit. Expende hæc Lector. Nam chori mixti è viris & fœminis, solide probantur ex Psal. 68.

Quo choreas penitus è Dei populo (ut dicunt) exterminent, quidam urgere solent vocem τὸν κῶμον, qua Spiritus Sanctus ter utitur in N.T. nempe Rom. 12. 13. Gal. 5. 21. & 1. Petr. 4. 3. Sed, ad vim & significationem illius vocis aliquanto distinctius attendere debuissent. Significat autem multa. Suidas: κῶμος, ἡ μέθη, καὶ ὁ ὀρχησμός. Quando III.

autem ad Orcheſtram refertur, tum ſaltationem, tum cantum ad illam inſtitui ſolitam notat, ut viri docti ex Athenæo lib. 14. & Euſtath. ad Iliad. φ. jam diu obſervarunt: nec quamcunque ſaltationem, ſed quæ eſt ἁβρὰ ὄρχησις καὶ τὸ σῶμα ἐξυγραίνουσα, ut deſcribitur à Julio Polluce lib. 4. Onomaſt. cap. 14. atque, ſi credimus Heſychio in Lex. ſpeciatim fuerit εἶδος ὀρχήσεως ποιμένος τινὸς; ſecundum quem quoque κωμαδεῖν, idem fuerit, quod ὀρχεῖσθαι. Quæ ſi obſerventur, patebit dictis Scripturæ locis, aliter non improbari choreas, quam quatenus ſerviunt animo & corpori effæminando. Nec aliud quoque collegeris ex voce ἀσελγείας, à qua nonnulli quoque ad evertendas choreas argumentari ſolent. Recte enim obſervatum eſt à Grotio ad cap. 7. Marci, vocem hanc ut plurimnm conjungi τῇ ἀκαθαρσίᾳ, ſpeciatim in Nov. Teſt. 2. Corinth. 12. verſ. 21. Galat. 5. verſ. 19. Eph. 4. verſ. 19. atque notare obſcœnitatem in dictis factisque. Si vero Suidæ credimus, ἡ ἀσέλγεια deſcenderit à Selge Piſidiæ oppido, condito ſecundum Strab. lib. 12. à Lacedæmoniis, cujus incolæ cum forent temperantes atque frugales, ἡ ἀσέλγεια cœpit opponi τῇ σωφροσύνῃ καὶ εὐτελείᾳ. Aliam Etymologiam adfert Baſil. in Aſcetic. quæſt. 67. vult enim dici ἀσελγῆ, quaſi ἀσαλγῆ, eum, qui præ luxu & mollitie ferre nequeat ἄλγος ἀσκητικὸν, id eſt, labores vitæ aſceticæ. Scripturæ ſociari ſolet canon 13. Concil. Laodiceni, tanquam proximus authoritate à Teſtimonio Scripturæ. At, ne jam dicam, ab illo Concilio varia eſſe decreta, quæ nemo dixerit à Chriſtiano ſimpliciter, & per omnia, obſervanda eſſe; amplius Canon hic talibus verbis eſt conceptus: ὅτι οὐ δεῖ χριστιανοὺς εἰς γάμους ἀπερχομένους, βαλλίζειν ἢ ὀρχεῖσθαι, ἀλλὰ σεμνῶς, ἢ ἀριστᾶν, ὡς πρέπει χριστιανοῖς. Quæ ut intelligantur, convenit diſtinctius conſiderare vim verbi βαλλίζειν & ὀρχεῖσθαι. Notat vero βαλλίζειν, (Barth. lib. 1. Adv. cap. 8. perperam reſtituit βατταρίζειν) non ſimpliciter ſaltare: ſed, ut à Suida obſervatum fuit, τὰ κύμβαλα κλυπεῖν, καὶ κατὰ τὸν ἐκείνων ἦχον ὀρχεῖσθαι. Nec abhorret Athenæus lib. 8. Conſultum quoque fuerit, pro ulteriori Explicatione, conſulere Caſaubonum in Lectionibus Athenæi, ubi explicat quid ſit βαλλισμός. Nec alia notatio τοῦ ὀρχεῖσθαι. Heſych. Ὀρχεῖται, διασείεται, βακχεύει. Idem: βακχεύει, μαίνεται, τραγῳδεῖ. Item, βακχεύοντες, μαινόμενοι, σειόμενοι. Unde neque falluntur Grammatici, quando ὄρχησιν accerſunt ἀπὸ τῶν ὄρχων ſive à Bacchi Orgiis, hoc eſt, vindemiorum ordinibus, in quibus vinde-

vindemiantes ſaltando Baccho primitias offerre ſolent. De quibus, ut & omnigeno eorundem apparatu, execrando ſane, conſulendi ex Patribus Clem. Alexandr. in Protrept. Arnob. lib. 5. adverſ. Gent. Tertullian. de Spectac. Euſeb. lib. 2, de Præp. Euangel. cap. 5. & Auguſtin. lib. 6. de Civit. Dei cap. 9. Atque ad Bacchantes pertinebant illæ mulierculæ, quarum inverecundas ſaltationes his verbis Ambroſ. lib. de Elia & Jejuniis cap. 8. inſectatur: *Illa*, inquit, *in plateis inverecundos viris, ſub conſpectu adoleſcentulorum intemperantium, choros ducunt, jactantes comam, trahentes tunicas, ſciſſæ amictus, nudæ lacertos, plaudentes manibus, ſaltantes pedibus, perſonantes vocibus, invitantes in ſe juvenum libidines, motu hiſtrionico, petulanti oculo, dedecoroſo ludibrio.* Hi enim geſtus Bacchantibus familiares erant. Apul. Mileſ. 8. de ſimili fœmina: *Amens & vecordia percita, curſuque bacchata furibundo, per plateas populoſas* &c. *fertur.* Eoque, è Scriptura & Laodiceno Concilio aliud non erueris, quam abſtinendum eſſe ſaltationibus mollibus, laſcivis, atque furioſis, quæ proprie vocantur ὀρχήσεις. Cujus rei exemplum quoque occurrit in tripudio Herodiadis Matth. 14. verſ. 6. ubi uſurpatur verbum ὠρχήσατο. Non inconvenienter Cartvvrichtus in Harmon. ad eum locum, *ſaltatio*, inquit, *fuit immodeſta, ut vox ipſa declarat, tripudiis & geſticulationibus plena.* Licet interim non ſit negandum nomen ὀρχήσεως latius quoque accipi: quomodo LXX. Interpretes Eccleſ. 3. verſ. 4. (ubi Salomon refert, quid in hac vita fieri ſolet) ſic tranſtulerunt: καὶ καιρὸς τοῦ ὀρχήσασθαι.

Ab his vero ſaltationibus plurimum diſtant χοροὶ, ſive *chori*. Servius ad lib. 1. Georg. *Chorus proprie eſt coævorum cantus atque ſaltatio.* IV.
Iſidoro vero lib. 1. de Divin. Offic. cap. 3. Chorus eſt concinentium hominum, & in coronam orbemve lętitia exultantium agmen. Quomodo & Ammonio, χορὸς eſt σύςημα παίδων ᾀδόντων: quod ita intelligendum, ut pariter ad tripudia, modulis cantus accommodari ſolita, applicetur. Alias ſecundum Euſthat. ad Homer. Odyſſ. θ. χορὸς notat, τόπον τῆς χορείας καὶ ὀρχήσεως. LXX. Interpretes, Ebræorum *Mahol* ſæpiſſime quoque reddiderunt χορὸν: exempla occurrunt Exod. 15. verſ. 20. Jud. 11. verſ. 34. 1. Reg. 29. 5. Pſal. 19. verſ. 3. Cant. 7. 1. Thren. 5. verſ. 15. Atque hinc Spiritui Sancto, in parabola, exhibente gaudium, quod Angelis oboritur ſuper ſeria

resipiscentia unius quoque peccatoris, placuit mentionem facere τῆς συμφωνίας καὶ χορῶν, Luc. 15. 25. Alias, in Dei populo receptum fuit, ut victoribus appropinquantibus, amici gratulabundi, cum choris cantantium tripudiantiumque occurrerent: prout videre est non modo Jud. 11. 34. verum etiam colligi potest ex locutione, qua placuit uti Spiritui Sancto Jerem. 31. 4. Quomodo etiam edicit Admetus Rex apud Euripid. in Alcest. Ἀστοῖς δὲ πᾶσι τ' ἐννέπω τετραρχίαις, χοροὺς ἐπ' ἐσθλαῖς συμφοραῖσιν ἱστάναι. Huc etiam pertinet illud, quod legitur in libro Apocrypho Judit. cap. 15. vers. 14. & seq. *Tum concurrens unaquaque mulier Israëlitis ad videndum eam, benedixerunt ei; & exhibuerunt ei choream è numero suo.* (in Greco legitur: καὶ ἐποίησαν αὐτῇ χορόν) *Quumque illa accipiens thyrsos in manus suas dedisset quoque mulieribus, quæ comitabantur ipsam, vicißim coronam oleæ imposuerunt ipsi, & ipsius comiti. Ita processit coram toto populo in chorea dux omnium mulierum, & sequuti sunt omnes Israëlitæ armati cum coronis, & hymnis ore ipsorum decantatis.* Quę omnia cum æstimari debeant secundum ritus in unaquaque gente receptos, mirari sæpe subiit, quam ob caussam graves & judiciosi quoque Theologi, ad hęc non attenderint, indiscriminatim, ratione omnium populorum notando saltationes, quæ modo ἀκαθαρσίαν aliquam arguere videantur. Certe, moderni Judæi, qui quam stricte se laborant componere ad legis literam, non abhorrent à tripudiis, atque dum nuptias agitant, motus Jonicos viri fœminis mixti exhibent, saltem tales, qui nequicquam cedunt iis, quos nos, velut extremam mollitiem redolentes, proscripturi essemus. Occurrit hac occasione, quod Cornelius Nepos, Scriptor elegantissimus, habet in Præfat. *Non dubito fore,* (inquit) *plerosque, Attice, qui hoc genus scripturæ, leve, & non satis dignum summorum virorum personis judicent, cum relatum legent, quis Musicam docuerit Epaminondam, aut in ejus virtutibus commemorari, saltasse eum commode, scienterque tibiis cantasse. Sed hi erunt fere, qui expertes litterarum Græcarum, nihil rectum, nisi quod moribus conveniat, putabunt. Hi si didicerint non eadem omnibus esse honesta atque turpia, sed omnia majorum institutis judicari, non admirabuntur nos in Græcorum virtutibus exponendis mores eorum secutos.* Atque, hanc ob caussam, in publicis solemnitatibus, antiqui quoque Patres permiserunt Christianis saltationes moderatas & graves. Greg. Nazianz. Orat. 4. *Quod si etiam te, ut lætæ celebritatis & festorum amantem saltare oportet, saltato quidem, sed non inhonestæ illius Herodiadis saltationem, quæ Baptistæ necem attulit: verum Davidis, ob arcæ requiem,*

requiem, qua quidem Deo gratam inceßionem, agilitate præditam & versatilem mystice designari existimo. Consentit ex Orthodoxis Theologis Danæus lib. 2. Eth. Christ. cap. 14. pag. 222. *Non omnis quidem saltatio damnata est, ut docet disputatque copiose P. Martyr. in lib. Iosua: sed saltatio ea, quæ est chorea, & quæ fit libidinis augendæ, proritandaque gratia.* Non distinguit inter saltationes homogeneas & heterogeneas, simplices & mixtas, socias & solitarias: adeo ut ad tędium in distinguendo prolixus Reynessius, nequicquam nobis officere possit. Nec juvat eum decretum Synodi Dordracenæ Anno 1578. cum Choreas, quas taxat, præsupponat esse *leves*, & *incentiva ad libidinem*. Nolo porro (quod necessum non sit) pro me sollicitare Augustanæ Confessionis Theologos, ex quibus plures ὁμόψηφοι possent vocari ad suffragium.

Nulla ratione tamen patrocinari volo tripudiis modernis, à Bathylli V. modis non abhorrentibus, atque convenientibus magis Pathico, sive cinędo, quam homini Christiano. Eoque probo illa Riveti in explicat. Decalogi pag. 337. *Constat certe*, inquit, *hoc tempore omnes fere Græcorum turpes, obscanas, lascivas, atque petulantes saltationes, velut postliminio, in orbem Christianum etiam inter eos, qui Reformationem profitentur, introductas esse.* Imo contendo, tales choreas neutiquam frequentandas. Absit tamen, ut hujus ordinis esse statuam omnes illas, quæ in nuptiis à Germanis, fidei ejusdem nobiscum consortibus, frequentantur. Etenim vernacula genti gravitas, ut ita judicare debeam, suadet, simulque Christiana charitas jubet, oculos ad accipiendum scandalum proclives compescere. Nec mixti, è viris & fœminis chori, sententiam mutare cogunt: eos in ipso Israëlitico populo, cui Deus concedere solet, ut modo notatum ex Eccles. 3. καιρὸν τοῦ ὀρχήσασθαι, observatos fuisse, solidè supra probasse videor ex Psal. 68. Atque si mixti saltantium chori, nos ratione Germanorum offendant, næ eos multo magis offenderint promiscui juvenum & virginum accubitus in nuptiis, maxime oscula ex more gentis Belgicę, prę cęteris Hollandicę, frequentari solita. Obtestor eos, quorum zelus contra choreas forte improbari non posset, si à scientia convenienter dirigeretur, an non multo majus scandalum promiscua & *quotidiana* hæc *oscula* (ita loquitur Sueton. lib. 3. cap. 34.) præbeant Sarmatis, Cimbris, & Germanis, quam nobis (si gentilitios mores distinguere noluerimus) præberi possint à nuptialibus eorundem tripudiis? Sane, si à Scriptura incipiamus, à Salomone Proverb. 7. vers. 13. describitur mulier, quæ adole-

adolescentem *apprehendens, eum osculata fuerit.* Unde ex Christianis Doctoribus Clemens Alexandrinus lib. 3. Pædag. consilium dat maritis, ut ne quidem osculentur uxores, coram familia, duabus de caussis: primo quod id alienum sit ab honestate matrimonii; & deinde quod sit vitanda nimia familiaritas cum famulis, ne eadem abutantur. Quomodo & ab Apostolicis viris statutum esse creditur, (videatur Clemens Romanus lib. 2. Constit. Apostolic. cap. 11.) ne ita indistincte viri fœminas & fœminæ viros, sese mutuo impartito osculo salutarent; sed viri seorsim à mulieribus, & mulieres seorsim à viris hoc agerent. Alias, secundum Senecam lib. 1. Contr. 2. *sacerdotium petentis virginis, impudicitia exinde, quod alicujus osculo & amplexu contrectata fuerit, arguitur.* Et si credimus Augustino lib. 21. de Civ. Dei cap. 11. olim *alienæ fœminæ osculum figere, verbere dignum habitum est.* Sic & Cardinalis *Dominicus Tuschus tom. 5. Pract. Conclus. Iuris, concl.* 207. refert, pœnam deosculantis virginem ætate maturam cum amplexu, contra ejus voluntatem in strata publica, juxta Concilium Regium Neapolitanum esse relegationem, à loco delicti, per triginta miliaria, & pœnam pecuniariam arbitrariam. Et Bossus *in praxi tit. de Extraord. Crim. num.* 3. testatur, quendam in Gallia securi fuisse percussum, quod nuptam mulierem per vim fuisset osculatus. Quis enim non novit vulgatum illum versiculum? citatum ab ipso Accursio *in leg. quod ait. 23. ff. ad Legem Iul. de adulter.*

Visus, & alloquium, tactus, post oscula factum.

Cui & consonat magnus ille artis amatoriæ Doctor, Ovidius lib. 3. de arte amandi vers. 671.

Oscula qui sumpsit, si non & cætera sumpsit,
Hæc quoque, quæ data sunt, perdere dignus erat.

Quam πρόφασιν pro suis Batavis excogitaverit hic rigidus Theologus, idemque juratus adversarius non minus omnigenarum chorearum, quam votorum innoxiorum propinato poculo additorum? Maxime, si Cimber, aut Sarmata viderit uxorem illius, convivas suos ad ostium osculo excipientem & dimittentem. Næ, peregrinus hic conviva, cum Clemente Alexand. lib. 3. Pædag. ejusmodi osculum, à gravissimi licet Pastoris uxore ex usu gentis frequentatum, vocaverit *osculum incestum, veneno plenum, sanctitatem simulans, & osculum impudicitiæ*: ex Ambrosio vero in cap. ult. 2. ad Corinth. *affectus libidinosi indicium.* Nec est, quod adversarius dicat hoc judicium, seu Cimbri, seu Sarmatæ, charitatis

tatis expers esse, quum ipse longe inclementius judicet de saltationibus, quas proclamat esse proxima incentiva libidinis, interim non cogitando, per oscula multo expeditius ingredi libidinem; atque Cimbro, seu Sarmatæ, videri prostitutæ famæ, & pudicitiæ, fœminas esse, quæ præsumpserint hospites osculo excipere. Si quis mihi non credat, audiat Cartvvrichtum, rigidioris alias disciplinę Theologum, qui sic commentatur ad cap. 7. Proverb. vers. 12. *Mulieris verecundia postulat, ut vel uxor à viro osculum præstoletur potius, quam ut accipiat. Porrigere igitur osculum juveni insignis impudentiæ est. Quod si periculum sit in manuum contactu, nedum in osculo, cum virum labiis, tanquam plagis, in foveam trahat.* Noster homo, scil. ille Reynessius, toties ad partes vocatus, hæc oscula vellet componi, cum osculis sanctis, eoque pag. 193. in margine tot citationes accumulat: at, quis, qui modo micam sapientię habet, existimarit, osculum in ipso conventu sacro commutatum reverenter & publice, (sic omnino existimandum pro more gentis, de hoc osculo sacro) eodem loco habendum esse cum nostris promiscuis osculis? Interim, quæ ratione osculi dicta sunt, applicari possunt deambulationibus, quas uxores Anglorum, cum alienis viris instituere solent, quæ & inter primariæ dignitatis Belgas hoc tempore frequentari incipiunt. Certe offenderint hæ matronas Christianas ad Septentrionem degentes; quæ mirabuntur admodum, hæc & similia citra censuram tolerari posse ab illis Theologis, quorum zelus quotidie occupari solet circa saltationes & pocula votiva. Nos vero, citra pulveris jactum, ex omnibus hisce difficultatibus expedire constanter possumus, quando docemus, in talibus gentium mores & consuetudines ante omnia inspici debere quorum ratione, ut rigidiores quoque Præcisistæ Hollando sua: concedunt suavia, Anglicanis matronis prodeambulationes cum maritis non suis; ita aliis gentibus mox invidere non deberent suas saltationes, modo ab iis absit mollities, & illud τεχνικόν, ad accendendam libidinem ab otiosis nepotibus excogitatum. Romani, qui præ omnibus aliis gentibus voluerunt videri gravitatis studiosi, atque alieni ab iis, quæ animi levitatem arguebant, etiam tum, cum verba eorum adhuc allium olerent, saltationibus dediti fuerunt: nec, aut Cicero, aut Sallustius, arguit unquam aliquem ut saltantem, sed ut tripudiantem ex legibus artis, cum temporis dispendio nimis scrupulose excultæ; prout luculenter docet Macrob. lib. 3. Saturn. cap. 14. ubi pro explicatione Sallustii hęc offendo:

Taceo quod matronæ etiam saltationem non inhonestam putabant, sed inter probas quoque earum erat saltandi cura, dummodo non curiosa usque ad artis perfectionem. Quid enim, *ait Sallustius,* Psallere, saltare elegantius quam necesse est probæ? *Adeo & ipse Semproniam reprehendit, non quod saltare, sed optime scierit.* Ars enim tripudiatoria animum totum in se convertere solet, multumque curæ & molestiæ efflagitabat. Testis est Nazianzenus, quando ita loquitur Orat. 1. per Interpretem: *Saltationis, & cantus tibiarum, doctrina quædam est & disciplina, ad idque & diuturno tempore, & plurimis laboribus ac sudoribus, opus est.* Hęc si observasset Stuckius, vir alias diligens, lib. 3. Antiq. Conviv. cap. 23. ubi prolixe contra saltationes disputat, non laborasset credulo lectori persuadere, in partes quoque suas obtorto collo pertracto Marquardo Frehero IC. summo lib. 3. de Infam. saltatores apud Romanos fuisse infames: cum inter eos qui securi artis tripudiatoriæ ad indicandum gaudium simplici animo saltant, & molles pantomimos chironomosque latissima differentia intercedat. Ut concludam, ita gentilitiorum morum (dicerem, forte Latine magis, gentilium, nisi hęc vox foret ex parte ambigua) contendo rationem esse habendam, ut sępe quoque attendatur ipsius personę conditio. Unde, non existimarim, convenienter posse Pastorem Ecclesię, aut antecessorem in Rep. eumque senem, ubi etiam ex more gentis saltationes sunt receptę, choro juvenum se immiscere. His enim applicari debet admonitio Apostoli ad senes directa Tit. 2. 2. operamque dare debent ut sint σεμνοὶ καὶ σώφρονες: quę σεμνότης speciali ratione à verbi Divini ministro exigitur ib. vers. 7. Hanc cum affectaret, Philosophico supercilio elatus, Julianus ὁ παραβάτης, infestissimum se saltationibus prębuit, ut patet ex illius Misopogone. Et hæc quidem hactenus: quæ si forte non placeant alicui, qui recens fuerit aut à Stuckio, aut Aretio, aut viro Nobili Joanne Munstero à Vortlage, (qui omnes saltationes cupiunt explosas) eum rogo, tam diu judicium suum suspendat, quam argumentorum momenta citra pręjudicium examinaverit. Nostri Reynessii longe sum securior, ęque ac sui Voetii, hominum scil. Pharisaicè ineptientium. Quicunque modo Latine sciunt, videre possunt, me sic tripudiis, ut adiaphoris in se, patrocinatum fuisse; ut carni tamen nequaquam fibulam laxem. Non præcise respexi, aut etiam respicere debui choreas, quæ inter nos receptæ hoc tempore, sed in communi: atque ut ipse Reynessius non sustinet condemnare omnes illas, quæ inter Germanos, jam olim

olim à gravitate morum commendari ſolitos, frequentantur; ita, quis dubitet, quin Belgæ noſtri præſumere poſſent, ſe, quod ad tripudia, componere ad gravitatem Germanorum. Sed an æque tum forent arguendi? Non putatur.

EXERCITATIO XXIV.

DE

Modo alendi comam, & Barbam: ſimul de fucis.

1. *STatus converſiæ, circa comam virilem definitur:*
2. *Eam plurimas gentes promiſiſſe oſtenditur.*
3. *Idem oſtenditur de ipſo Dei populo, ſeu, populo Iſraëlitico.*
4. *Inter Gentiles ſapientiſſimi, idem factitabant, forte exemplo Naziræorũ.*
5. *Syllogiſmo, cujus Major probatur, quod hactenus deductum fuit, includitur.*
6. *Reſpondetur ad locum* 1. *Cor.* 11.
7. *Speciatim ad verſum ejuſdem capitis decimum quartum.*
8. *Quis cenſeri debeat immoderatus capillorum uſus?*
9. *An viri capillos pro velamento acceperint?*
10. *Fas non eſt ex alienis capillis tutulum conficere, aut viris, aut fœminis.*
11. *Quid* φύσις *&* ἀτιμία *ſignificent in Pauli loco.*
12. *Chriſto vulgò, ut Naziræo, promiſſa cæſareis tribuitur.*
13. *Quid juxta Apoſtolum ſit ſtatuendum de viris, velato capite precantibus?*
14. *De coma Abſolomi.*
15. *Reſpondetur ad locum Pſ.* 68. 22.
16. *An procedat argumentum à prolixioribus unguibus, ad prolixiores capillos?*
17. *Qualiter Chriſtiani barbam alere debeant, quam promittendam eſſe, & immunem à novacula eſſe debere, fruſtra quidam contendunt.*
18. *Fuci, corpori ornando deſtinati, quam ſint probroſi Chriſti Profeſſori?*
19. *Acceditur ad fucos capillares, & primo conſiderantur crines colorati.*
20. *Expenduntur capilli alieni.*
21. *Quam graviter in utroſq; capillos antiqui Patres detonuerint, oſtenditur.*

I. QUanquam contra τριχομάχους caussam Comatorum strenue egit ὁ πάνυ Dn. Salmasius, & feliciter cum Dn. Udemanno, & Dn. Dematio, Doctissimus Dn. Revius congressus est; haut quaquam tamen vitio nobis datum iri speramus, si ea, quæ aliàs Epistola (impressa est cum Tract. de Bonis vulgo Ecclesiasticis dictis, & Præfationi inserta) complexi sumus, ad modum Exercitationis hic exhibuerimus. Atque ut pleraque, quæ Theologice circa capillos, & barbam, sunt controversa, hac Exercitatione cum Deo excussuri sumus: Ita incipimus à mensura Capillorum virilium, quos, cum quidam quam curtos & ad pectinem detonsos esse velint; non convenit tamen inter viros egregios, quinam virorum capilli censoriam notam incurrere debeant. Quidam restringunt controversiam ad *vvilde hayren*: sed hi mentem suam distinctius explicare deberent. Certe apud Belgas vibrissæ, seu crines, qui in naribus notantur, nomen ferunt *van vvilt hayr*. Unde Joannes Sartorius Belgici Idiomatis peritissimus, in Explicatione Adagiorum Erasmi Chil. prima Cent. 2. Adag. 23. Horatianum illud explicans, *fœnum habet in cornu*, Belgice sic interpretatur: *Hy heeft een vvilt hayr in zijn naes*; additque hanc interpretationem: *Bubus enim cornupetis olim fœnum in cornibus alligari solet, quo sibi caverent, qui forte occurrissent. Nos nescio quomodo ad vibrissas, hoc est, narium pilos id referimus: fortaßis quod hispida membra, ut Satyricus ait, & duræ per brachia setæ, promittunt ferocem animum.* Etenim, si hæc crinium verius imitamenta, quam crines præscindere oporteat, ex re forte foret, initium facere à quibusdam viris Reverendis; neque enim omnium nares ferociam spirant. Alii subjectum quæstionis commodius se definire existimant, si capillos aut effusos, aut sparsos, vocent, sive, ut Belgice loqui amant, *vliegende hayr*, *trossen*, *of afhangende hayr-locken.* At unde colligent omnes effusos capillos, censuram mereri? Parthi perpetuo, & quidem more patrio, eum effundere solent. Seneca ep. 124. *Quid capillum ingenti diligentia comis? cum vel effuderis modo Parthorum, vel Germanorum modo vinxeris, vel ut Scytha solent, sparseris,* &c. Recte vero Romanus Philosophus effusos capillos à sparsis distinguit. Neque enim omnes capilli, qui effusi, pariter etiam sparsi. Spargebantur enim cum cura aliqua accederet. Seneca cothurnatus, in Hercule Furente v. 471.

Non

Non erubeſcit Bacchus effuſos tener
Sparſiſſe crines.

atque iterum in Oedipo v. 416.

Spargere effuſos ſine lege crines,
Rurſus adducto revocare nodo.

Inde Parthos effudiſſe tantummodo capillos, cum ratione notat Philoſophus modo citatus. Quod de Liguribus teſtatur quoque Lucanus lib. I. Pharſ. his verſibus:

Et nunc tonſe Ligur, quondam per colla decora
Crinibus effuſis toti prælate Comatæ.

Tribus vero modis, crinis ſparſus eſſe cenſebatur. Ex quibus duos ſolummodo hic notabo: quod tertius faciat ad declarationem loci Apoſtoli, quem quidam, Græcæ linguæ minus gnari, adeo torquere inſtituerunt. *Primo*, ſparſi capilli ſunt illi, qui ad tellurem uſque dimittuntur, quod fieri aſſuevit à ſupplicibus Lucanus lib. 7.

Credite grandævum vetitumque ætate Senatum
Arma ſequi, ſacros pedibus diſpargere canos.

Sic enim legit antiquus meus Codex, & invenit in MS. Hortenſius. Statius lib. 6. Theb. pro eodem ſternere dixit:

Sternit crineis, iteratque precando.

Huc traxerim illud ejuſdem Poëtæ lib. 3. Theb.

Caniciem impexam dira tellure volutans.

Secundo, lugentes, (ut alibi diſtinctius notamus) cum dimitterent capillos, eoſdem ſpargere dicebantur. Claud. de IV, Conſ. Honorii:

Flavam ſparſere Sigambri
Cæſariem.

At redeundo ad lineas, quidam declaraturi ſubjectum quęſtionis, quam περίεργοι adeo intricatam reddiderunt, ſubſtituerunt capillos latronum, ſive *moordenaers locken*. Fateor equidem, latronibus intonſam & aſperam comam tribui: inde enim Heliodorus, lib. 2. Æthiop. ὡς ᾗ ἡμέραν ἀσμένος οἶδε, πρῶτα μὲν ἐκτέμνει τῆς κόμης τὸ περιττότερον, καὶ ὅσον αὐτῆς εἰς τὸ λῃστρικώτερον εἶδος παρὰ τοῖς βουκόλοις ἤσκητο, τοῦ μὴ ἀποτρόπαιος εἶναι τοῖς ἐν-

τυγχάνουσι. βουκόλοι γὰρ ἄλλα τε πρὸς τὸ φοβερώτερον φαίνεσθαι, καὶ δὴ καὶ τὴν κόμην εἰς ὀφρὺν ἕλκουσι, καὶ σοβοῦσι τῶν ὤμων ἐπιβαίνουσαν, εὖ τοῦτο εἰδότες, ὡς κόμη τοὺς μὲν ἐρωτικοὺς ἱλαρωτέρους, τοὺς δὲ ληστρικοὺς φοβερωτέρους ἀποδείκνυσι. Allusisse vero politissimum Scriptorem existimo ad locũ Plutarchi, qui in vitis Parallelis ita de Lycurgo: εἴθισε τοὺς πολίτας κομᾶν, λέγων ὅτι τοὺς μὲν καλοὺς ἡ κόμη εὐπρεπεστέρους ποιεῖ, τοὺς δ' αἰσχροὺς φοβερωτέρους. Interim neque omnes latrones capillos promittere solent, neque omnes illi latrones sunt habendi, qui promissum gerunt capillitium. Arabes non olim tantum, sed & hodie latrociniis celebres sunt, & tamen tondentur: sic enim de iis Herodotus lib. 3. κείρονται ὑποτρόχαλα, περιξυροῦντες τοὺς κροτάφους. Cujus rei rationem prolixius proponis Plutarchus in Theseo. Si ego statum quæstionis determinare debuerim: ut controversia maxime exorta est occasione loci Apostoli Pauli 1. Cor. 11. ita existimarim, statum controversiæ definiendum esse ratione virorum de iis capillis, qui videntur ut otiosa quædam saburra, aut per humeros diffusi esse, aut frontem pariter obnubilare.

II. Ut vero qualemcunque symbolam post viros, quos initio nominavi, ad quæstionis hujus explicationem conferam, non video quomodo simpliciter, cæsaries, seu comæ virilis, ex more gentis aliquanto prolixius præter necessitatem valetudinis ali solitæ, naturæ adversaria dici queat. Ut inde enim incipiam Heroës Homerici à poëtarum antiquissimo, passim à cæsarie promissa, illiusque gratia commendantur. Quemadmodum distincte à Synesio Orat. de Calvitio observatur circa Achillem, Hectorem, Euphorbum, & Ulyssem, imo Jovem quoque ipsum. Atque Græci in communi considerati, passim vocantur καρηκομόωντες. Speciatim vero Ἀχαιοί. Rationem reddit Eustath. ad lib. 2. Iliad. ἔθος ἦν αὐτοῖς κόμην τρέφειν οὐ μόνον ἐς κάλλος, ἀλλὰ διὰ φοβερόν. Studium hoc fuit maxime hominum liberorum, nam servis coma interdicta. Unde Arist. in Avib.

ἔπειτα δῆτα δοῦλος ὢν κόμην ἔχεις;

Rationem si quis quærat, cognoscere poterit ex Nicandro, qui apud Plutarchum in Apophtheg. Lacon. interrogatus, cur Spartani comam ferrent, respondit: ὅτι πάντων κάλλιστος, καὶ ἀδαπανώτατος ἀνδρὶ ὁ ἴδιος κόσμος. Quomodo & Lycurgum ad eandem quęstionem apud Plutarch. in Lycurgo, eodem ferme modo respondisse, jam notavimus. Quod Domitianus pariter hoc ipsum agnosceret, in libello suo de cura capillorum apud Suetonium hunc in modum loquitur de coma sua.

οὐχ' ὁρᾷας οἷος κἀγὼ καλός τε μεγὰς τε ; *Non vides qualis ego sim pulcher, & magnus ? eadem tamen ne manent capillorum fata, & forti animo fero comam in adolescentia senescentem. Scias nec gratius quidquam decore, nec brevius.* Speciatim Lacedęmonii, quos ad omnem honestatem rigidus ille Legislator Lycurgus composuit, ex illius ipsius instituto cæsariem alebant. Hoc ipsum suo suffragio probat Xenophon lib. de Repub. Lacedæm. atque præ aliis distincte Philostr. lib. 8. de vita Apollon. Tyan. cap. 3. authorem Græcum quod in Bibliotheca non habeam, eum per interpretem exhibeo sic loquentem: *Comarum nutritio à Lacedæmoniis eo tempore orta est, quando habiti sunt bellicosissimi. Spartanorum Rex Leonidas fortitudinis caussa comam gestabat, quod amicis venerabilem, hostibus vero terribiliorem, propter ipsum comam, se videri arbitrabatur. Hinc & Spartani omnes nutrire comam cœpere, quod non minus hunc Regem, quam Lycurgum, aut Iphitum venerarentur. Idcirco à sapientis viri coma procul aberit ferrum.* Amplius comę curam maximam gesserunt Mauri, sive Maurusii. De quibus sic Strabo lib. 17. Geogr. *Hi comas cincinnis* (ἐμπλοκῇ) *exornant, & barbam comunt, aurumque gestant, dentes tergent, unguium incrementa resecant, ac raro videas inter se contingentes, quin capillorum ornatum tangant.* Indi capillum potissimum promittere solent: sic enim de iis Solinus cap. 65. *Indis omnibus promissa cæsaries, non sine fuco cærulei aut crocei coloris.* Quæ & calculo suo probat Curt. lib. 8. cap. 9. & Diod. Siculus lib. 4. Unde Ovid. lib. 3. Fast. v. 465.

Interea Liber depexis crinibus Indos
Vincit.

Sic & Strabo lib. 3. scribit: *Lusitanos, qui in montibus horridam & incultam vitam, humi ferarum ritu strati degebant, longas instar fœminarum inferius comas diffundere solitos esse.* Persę quoque comam non tondebant, ut colligere est ex Herod. lib. 6. Unde & speciatim Amm. Marcellinus lib. 23. tradidit, eos longis capillis hirsutos fuisse. Ipsorum vero Reges capillatos fuisse, indicio est Vespasiani dicterium, quo Cometam, qui suis temporibus apparuit, elusit dicens ad Persarum Regem pertinere, cui *capillus effusior*: quod Sueton. in Vespas. cap. 23. & Sex. Aur. Victor commemorant. Nec minus comati fuerunt Britanni antiqui, de qnibus ita Cęsar lib. 5. de B. Gal. cap. 14. *Capillo sunt promisso, atque omni parte corporis rasa, præter caput, & labrum superius.* Germanis quoque gentile fuit comam alere, comamque non nisi probata virtute deponere. De Cattis speciatim testatur Tacitus libello de Morib.

Germ.

Germ. cap. 39. *Cattos*, inquit, *in consensum vertit, ut primum adolescentes adoleverint, crinem barbamque submittere, nec nisi hoste caso, exuere votivum obligatumque virtuti oris habitum.* Et de Sigambris Martialis in Amphith. Cæsareo ep. 3.

Crinibus in nodum tortis venere Sigambri,
Atque aliter tortis crinibus Æthiopes.

De universis Germanis Juvenalis Sat. 13.

Carula quis stupuit Gemani lumina, flavam
Cæsariem, & madido torquentem cornua cirro?

Inde Germanorũ reges respiciens Claud. de laud. Stil. eos vocat *Crinigero flaventes vertice reges.* De Gallis fidẽ facere potest vel sola Comata Gallia. Jam antea adduxi Lucanum, cui jungi possunt Plin. lib. 4. Nat. hist. cap. 17. & Cic. Phil. 8. Atque inde Claud. lib. 2. in Ruffin.

Inde truces flavo comitantur vertice Galli,
Quos Rhodanus velox, Araris quos tardior ambit.

Nec aliud observatum à Francis, qui Gallorum fines invaserunt, qui pariter capillitium ad frontem deducere solent. Testis Sidonius Apollinaris Carm. 7. ubi ita de illis:

Hic quoque monstra domat, rutili quibus arte cerebri
Ad frontem coma tracta jacet, nudataque cervix
Setarum per damna nitet.

Ne plura adferam, pertinet huc jus capillitii regii, de quo late Hottom. cap. 9. Francog. Utque omnis orbis ad regis exemplum se componere gestit, si monachos & sacerdotes excipias, tota Gallia comam promissam aluit, usque ad Franciscum I. qui accepto in capite vulnere medicis suadentibus comam deposuit. Tantum vero ibi delatum comę, ut ea sontes mulctari soleant. Ne plura quæ ad manum sunt exhibeam, liquet ex capitulis Caroli Magni, in quibus lib. 3. art. 9. de Conspiratoribus sic legitur: *Quicunque facere præsumpserunt, & sacramento quamcunque conspirationem firmaverunt, triplici ratione judicentur. Primo, ubicunque aliquod malum per hoc perpetratum fuit, auctores facti interficiantur: Adjutores vero eorum singuli alter ab altero flagellentur, & nares sibi invicem procidant; ubi vero nihil mali perpetratum, similiter quidem inter se flagellentur, & capillos sibi invicem tondeant.* Multi interpretantur de detrusione in monasterium: at per errorem summum; ut ipsæ enim Francorum leges servos monachatu arcent, ita tonsura hęc circa servos pariter exercita. Quomodo legas lib. 4. cap. Carol. art. 17. *Si servus fuerit, nudus*

nudus ad palum vapulet, & caput ei tondeatur. Quod ad Romanos, politissimos præ aliis populis, summaque morum elegantia præditos, illi ad CCCCLIIII. annos, usquedum Publius Ticurius tonsores è Sicilia adduceret, intonsi fuerunt; ut discere est ex Plin. lib. 7. Nat. Hist. cap. 59. A. Gellio lib. 3. Noct. Att. cap. 4. necnon togatorum doctissimo M Varrone lib. 2. de Re rustica cap. ult. Inde Ovidius lib. 2. Fast.

Denique quodcunque est, quo corpora nostra piantur,
Hoc apud intonsos nomen habebat avos.

& Horat. lib. 2. od. 15. de Catone, rigido illo honesti censore:

Non ita Romuli
Præscriptum, intonsi Catonis
Auspiciis, veterumque norma.

De eodem Lucanus lib. 2.

Ille nec horrificam sancto dimovit ab ore
Cæsariem, duroque admisit gaudia vultu.
Ut primum tolli feralia viderat arma,
Intonsos rigidam in frontem descendere canos
Passus erat, mœstamque genis increscere barbam.

Atque inde apud eosdem, recepta jam tonsura, in pœnam sceleratis adhibita fuit abrasio. Unde Cicero Orat. pro Rosc. Comædo petens hominem aliquem levem, qui sibi caput raserat, sic linguæ suæ telum vibrat: *Nonne ipsum caput, & cilia illa penitus abrasa,* (notent quidam πολεμότειχες) *olere malitiam, clamare calliditatem videntur?* paulo post: *Qui idcirco capite & superciliis semper est rasus, ne unum pilum boni viri habere dicatur.* Ideo sannionum princeps Lucianus, in suo convivio, delineans hominem nequam & deformem, fingit *eum fuisse deraso capite, & pauculos capillos in vertice cristæ in morem erectos gestasse.* Eandem ob caussam Apollonium Tyanæum (ut ex Philostrato lib. 8. constat) radi, atque inter sceleratos vinciri, curavit Domitianus. Gentibus, quas jam commemoravi, plurimas alias adjicere liceret, universusque Oriens, imo tota ora Africana, nec non novus orbis, ab Americo Vespucio nomen habens, per singulas provincias considerandus esset, si omnes illæ nationes, quibus adhuc hodie gentile est comam alere, distincte considerandæ essent.

Sed cur circa gentes, quę à Dei fędere alienę videri possent, hęremus, III.
cum ipse Dei populus (Israëlitas innuo) ordinario comam alere consueverit, eamque non nisi luctus tempore ponere? Colligere licet Es. 15.

verſ. 2. & 22. verſ. 12. Jerem. 7. verſ. 19. & 16. verſ. 6. Ezech. 24. verſ. 17. & verſ. 23. Mich. 1. verſ. 16. Cumque Legiſlator ſapientiſſimus minutiſſima quæque circa populi ſui veſtes quoque ordinaverit, non injunxit ei, ut aut capillos deponeret, aut etiam aleret; quod cuique integra debeat eſſe ſua libertas: ſed ſi tonderentur, præcepit ſolummodo, ne ad angulos detonſum verticem componerent, ut videre eſt Levit. 19. verſ. 27. Qualis tondendi forma ideo interdicta videtur Judæis, quod ea recepta eſſet apud Ægyptios aliasque gentes, quæ Jehovæ abominationi erant, ut cognoſcere eſt, Jer. 9. verſ. 26. & 25. verſ. 23. & 49. verſ. 32. Alii aliter loca hæc accipiunt: cæterum conveniens admodum videtur eſſe Hieronymi ſententia, qui reſpici exiſtimat legē Dei. Quamvis interim difficile ſit definire proprium tonſuræ modum, à Deo prohibitum. Speciatim quidem aliquid de Sacerdotum tonſura, capillisque prolixioribus definitur apud Ezechielem cap. 44. verſ. 20. Quem locum incomparabilis Salmaſius (ut laborat omnia ex ſuis penetralibus ſingulari mentis acumine eruere) diligentiſſime excuſſit. Interim pręceptum Leviticis ſacerdotibus ſub lege cæremoniali datum, nequicquam ſub temporibus N. T. derogat libertati eorum, quos Chriſtus ſuo ſanguine redemit: nec admittenda ſequela à pręcepto Cæremoniali, pro certa temporis circumſtantia in certum tempus valituro, ad illud quod perpetui juris eſt. Ut enim apud Prophetam eodem capite verſ. 17. Sacerdotibus, ſpeciatim uſu veſtium lanearum interdicitur, quando ſacrarium ingreſſuri ſunt (quibus tamen hodie illi, qui ſacris operantur, legitime utuntur) ita idem exiſtimandum omnino eſt de modo tonſuræ, iiſdem definitæ.

IV. Quo progrediar, præter ipſum Dei populum, cui licitum fuit capillum promittere, (Deo ſcil. hoc non prohibente) & tot alias nationes, quæ adhuc hodie hac in parte ſua libertate utuntur, inter Gentiles illi, qui prę omnibus aliis ſapientia, atque per merita quæſita opinione gaudebant, nequicquam ab alenda coma abhorruerunt. Innuo plurimos ex Philoſophis, de quibus ita Seneca ep. 5. *Aſperum, incultum, & intonſum caput, & negligentiorem barbam, indictumque argento odium, & cubile humi poſitum, & quicquid aliud ambitionem perverſa via ſequitur, devita. Satis ipſum nomen Philoſophiæ, etiamſi modeſte tractetur, invidioſum eſt.* Loquitur quidem hoc loco de mangonibus Philoſophiæ Romanus ſapiens: interim eo ipſo, quod imitarentur intonſum Philoſophorum caput, patet quoſdam ex genuinis Philoſophiæ ſectatoribus non

non consuevisse aut caput tondere, aut circa tonsuram diligentiam & curam adhibere. Unde Horatius de Damasippo qui è mercatore Stoicus Philosophus erat lib. 2. Sat. 3.

——— Di te, Damasippe, Deæque
Verum ad consilium donent tonsore.

De Apollonio Tyanęo jam antea ex Philostrato audivimus. Empedocli Agrigentino speciatim Laërtius, nitens authoritate Phavorini, βαθεῖαν κόμην tribuit. Et, quod quis miretur, qui in populo Israëlitico ab aliis, veluti sanctimoniæ præ cæteris studiosi, separati erant, & proinde Naziræi dicebantur, capillos alebant, tonsuræque non minus quam rasurę, durante voto suo, plane securi erant, incursuri alias pœnam, si alterutrum admisissent, Num. cap. 6. Nolo multa ab aliis observata repetere, sed solum propono distinctionem Rabbinis notam, in Naziręum seculi, & Naziræum dierum; simulque Simsonem, de quo tamen disputatur, ad utram Naziręorum classem pertinuerit: quamvis interim certissimum sit, eum, nisi illo tempore quo à Delila dolo circumveniebatur, novaculam non admisisse, Jud. 16.

Ex omnibus, quæ per satiram hactenus retuli, sic argumentor: V.

Quicquid plerisque non solum gentibus, sed politioribus inter gentes usitatum fuit, imo quod Dei populo, quo tempore jugum cæremonialis legis ferebat, maxime iis ipsis qui sanctimoniæ gratia ab aliis se separaverant, ex speciali Dei mandato injunctum fuit; illud non putandum est adversari legi naturæ: Sed ut viri capillos promissos, & ultra eum modulum, quem recentiores τειχόμαχοι definire solent, alerent, hisce omnibus permissum & mandatum fuit: Ergo.

Ut Philosophice agam, consequentiam majoris adeo certam esse existimo, ut non putem, recentiores quosdam si excipias, ullum hominem, cui modo ratio constiterit, inventum iri, qui possit de illius certitudine ambigere. Ipsa vero assumptio ex prȩcedentibus liquet. Sed, ut progrediar, quis ambiget, comam promissiorem simpliciter non esse vetitam, si consideraverit Christum Jesum pulcherrimum inter filios hominum, suæque Ecclesię sponsum, in mystico Salomonis cantico, ubi illius decus atque gratia figuratis locutionibus exhibentur, describi à venustate atque splendore diffusæ comę? Ne aut textum originalem, aut observationes Rabbinorum ad eum, aut etiam etymologias distinctorum vocabulorum sollicitem, considerent modo τειχόμαχοι

ea, quæ habentur in versione Belgica (ad quã alias non minus quam ad Canones Synodi Dordracenæ provocare solent) Cant.cap.5.v.11. ubi sic legitur: *Sijne hayr-locken sijn gekrult, swart als een rave.* Nemo Belgici idiomatis adeo imperitus, qui nesciat *een locke* dici quasi *een vlocke*, atq; notare cirrum, elegantissime à Cl. Salmasio descriptum. Quis vero existimet Christo Jesu, in cujus ore ne quidem dolus inventus, aliquid attribui, quod adversetur juri naturæ? Circa vocem Belgicam si difficultatem moveant, ac contendant *hayr-locken* differre ab iis cirrhis, quos ipsi vocant *wilde af-hangende en vliegende hayr-locken*, ad ipsum Textum Ebręum eosdem provocabo, jubeboq; attendere quæ ratio sit quare cincinni alti vocentur: quod Epitheton considerans Rabbi Solomoh, attestante Mercero, de suspensis sive pendulis capillis interpretatur. Deinde crispi, densique capilli, an non ęque otiosi censeri debent, si attendantur principia eorum, qui à nobis recedunt, atque capilli per humeros sparsi, aut frontem ex parte velantes? Secus si existiment Adversarii, velim etenim rationem reddant, cur contrarium statuendum esse existiment.

VII. Sed dicunt se moveri loco Apostoli ex Epist. priori ad Corinthios capite undecimo. atque hoc illud ipsum est. Ut in antecessum hoc pręmittam, quis dederit, illo loco Paulum voluisse docere omnes capillos prolixiores in vitio non solum censendos esse, sed & adversari ipsi naturæ legi? quandoquidem sic imponeret ipsis Corinthiis jugum intolerabile magis, quam portaverant patres sub priori fœdere; possetque iterum Petrus resurgere, & dicere: *Quid tentatis Deum, ad imponendum jugum cervici discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos portare voluimus?* Qui enim in lege Cæremoniali, quæ tam diu valuit quam in Ecclesia pædagogicum duravit moderamen, minutissima quæque ordinaverat, ordinando quoque locum, ubi corporis excrementa deponerentur, vulgo Judęorum (sacerdotes enim excipere fas est) solummodo certo tondendi modo, quod is inter Gentiles receptus esset, interdixit, pręcipiendo amplius Naziræis, qui speciali ratione sibi sanctificati erant, ne tonderentur. Quid quod ipse Paulus, qui hoc præceptum, de quo tantopere contenditur, proponit, caput diu intonsum habuit, & consequenter alere debuit prolixiores capillos. Legitur enim Cenchreis, qui locus Corintho proximus erat teste Origine, quod votum habuisset, una cum Priscilla & Aquila caput suum totondisse, Act. 18. v. 18. Ut vero propius accedam ad locum controversum, quo Apostolus tonsuram ordinare videtur, ex antecedentibus constat, occasione

ſione ordinis, quem Apoſtolus inter precandũ Corinthiis prȩſcribit, pariter, licet diverſimode, de capillis agere. Ne ea repetam, quæ ὁ πάνυ Salmaſius obſervavit, Apoſtolo propoſitũ eſt (ut recte doctiſſimus Capellus in Spicilegio ſuo mihi obſervaſſe videtur) Corinthiis, in quorũ Eccleſia multa ἄτακτα erant, prȩſcribere canonem quem inter precandum obſervare debeant; non quod ille haberi debeat canon univerſalis, ſed quod ſerviat τῇ ἀταξίᾳ Eccleſię Corinthiacę: quos inter precandũ eum vult ſervare habitum, quo ſolent homines ſuã reverentiam atq; cultum erga eos, qui in honore ſunt, teſtari. Quis vero adeo rerũ imperitus, qui ignoret hoc ipſum σχῆμα pro locorũ & temporum varietate admodũ diverſum eſſe? Valde mihi appoſitus videtur eſſe locus, quẽ idem Capellus ex Maimonide Miſnę tract. 1. l. 2. tract. de Orat. cap. 5. §. 2. ad illuſtrandum Pauli locum adduxit. Qui hunc in modum, ex interpretatione viri Orientalium linguarum peritiſſimi loquitur: *Non orabit cum bulga, neque retecto capite, neq; nudis pedibus.* & paulo poſt; *Niſi forte mos loci illius ſit, ut quis ſtet coram Magnatibus nudis pedibus.* Nam (uti recte tũ ab Illuſtri Salmaſio, tum Rev. D. Capello obſervatum fuit) Apoſtolus nequaquã Corinthiis præſcripſit morem apud Judȩos receptũ in ſacris, ſed, ſolummodo voluit ut Deũ eo modo inter precandum honorarent, quo viros principes, alioſq; in illuſtri faſtigio conſtitutos honorare ſolent. Nam apud Judæos jã olim receptum fuiſſe, ut in ſacris caput à viris tegeretur, contra vero cum in publicum prodirent, aperiretur, antiquitatum Judaicarum peritiſſimus Druſius lib. 6. Præteritorum ex libro Muſar. notavit, ubi cap. 4. ex ejus interpretatione ſic legitur: *Debet homo tegere caput qua hora precatur propter Deum, ante quem ipſe orat, & ſtat cum tremore ac metu.* &c. iterum cap. 6. *Cur vir quum exit caput apertum habet, & mulier tectum? Qui aliquid fœdum commiſit pudet eum: ideo tegit caput ſuum. Sic mulier qua prima peccavit, & propter eam peccatũ Ada, è quo prorſus per univerſum mundum: ideo exit capite tecto.* Conſuetudinem Judȩorum, ſacra operto capite facientium, Diiſque ſuis ſanctificantiũ, multi ex Gentilibus imitati fuerunt. Unde Servius ad lib. 3. Æneid. *Sane*, ait, *ſciendum eſt, ſacrificantes Diis omnibus, capita velare conſuetos ob hoc, ne ſe inter religionẽ vagis aliquid offerret obtutibus, excepto tantum Saturno.* Multorũ mentionem feci, quia, quãvis Illuſtris Salmaſius ſub iis comprehendere quoque videatur Grȩcos, illos tamen aperto capite Diis ſacra feciſſe docet me Macrobius lib. 3. Annal. cap. 6. ſic loquens: *Cornelius Gallus ἐξεγητικῶν libro octavo decimo ait apud aram maximam obſervatum ne lectiſternium fiat. Cuſtoditur in*

tur in eodem loco ut omnes aperto capite sacra faciant, hoc fit ne quis in Dei habitum ejus imitetur, nam ipse ibi operto est capite. Varro ait Græcum hunc esse morem: quia sive qui ab eo relicti aram maximam statuerunt, Græco ritu sacrificarunt. Et iterum lib. 1. Saturn. cap. 8. agens de æde Saturni, quem Deum jam antea exceperat Servius, sic loquitur: *Illic Græco ritu capite aperto* (sic legunt omnes Codd. MSS.) *res divina fit: quia primo à Pelasgis, post ab Hercule ita eam à principio factitatam putant.* Quum vero hoc in Græcia passim observaretur, ut in Deorum, qui tamen natura Dii non erant, honorem capita detegerentur, atque Corinthii ne quidem vero Deo eum honorem exhiberent, quem Gentiles, inter quos vivebant, suis idolis exhibebant, aliter fieri non potuit, quin averterent eos à professione veritatis, quos Christo & veritati lucrifacere debebant: ut non sine ratione Apostolus ad viros dicat vers. 4. πᾶς ἀνὴρ προσευχόμενος ἢ προφητεύων κατὰ κεφαλῆς ἔχων, καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Observari velim, Apostolum uti verbo καταισχύνειν, quo iterum utitur hoc eodem capite vers. 22. καταισχύνετε τοὺς μὴ ἔχοντας. Ut vero hoc posteriori loco innuit ab opulentioribus è Corinthiis, pudorem incussum fuisse pauperioribus, qui nihil ad agapas conferre poterant; sic, ut quasi infamia laborarent, quando dicit, viros, qui tecto capite precabantur, καταισχύνειν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, innuit eos prostituisse suum caput, quod circa illud ne tantam quidem adhiberent reverentiam, quantam capite, illud detegendo, ipsi Gentiles inter Græcos exhibebant suis Diis, sive idolis. Nam ut Apostolus vers. 22. innuit, ignominiæ quasi publicæ expositos fuisse, qui ad agapas symbolam adferre non poterant, ita ratione Corinthiorum Gentilium, viri illi caput suum publicè quasi ignominiæ & infamiæ exponebant, qui inter precandum illud non detegebant. Significatio hæc verbi καταισχύνω, ideo hoc loco, velut probabilis admittenda, quod non infrequens sit, αἰσχύνην pro ignominia accipi. Sic enim Herod. lib. 3. τοῦτο μεγάλην αἰσχύνην φέρει: *Hoc magnam adfert infamiam.* Ut vero viri Corinthii caput suum non detegentes, inter precandum, illud quasi infame reddebant: ita pariter mulieres illud non velando. Nam fœminas Corinthiacas, ante hanc Pauli admonitionem, caput suum non velasse, testis est Tertull. libel. de Veland. Virgin. cap. 9. *Hodie*, inquit, *virgines suas Corinthii velant, quid docuerint Apostoli, quid didicerint, adprobant.* Illud vero dum agerent, non solum Judaicis fœminis se dissimiles exhibebant, de quibus sic Tertullianus libel. de Corona Milit. cap. 4. *Apud*

Iudaos,

Iudaos, ait, *tam ſolemne eſt fœminis eorum velamen capitis, ut inde noſcantur;* verum etiam à conſuetudine plerarumque aliarum gentium recedebant, apud quas receptum erat, ut fœminæ nunquam in publicum niſi velatæ prodirent. Teſtis eſt Plutarchus in Quæſt. Rom. cap. 11. συνηθέστερον δὲ καὶ ταῖς μὲν γυναιξὶν ἐγκεκαλυμμέναις, τοῖς δὲ ἀνδράσιν ἀκαλύπτοις εἰς τὸ δημόσιον προϊέναι. *Uſitatius eſt mulieres tectis, mares nudis capitibus in publicum progredi.* Cui conſuetudini cum non obſequerentur Corinthii, Apoſtolus verſ. 6. dicit æque turpe eſſe mulieri non velari, quam aut tonderi, aut radi. Raſuram vero fœminis adhibitam, infamiæ loco cenſeri ſolere, atque ſummo dedecori verſam fuiſſe, vel ex Apulejo lib. 2. Metamorph. colligi poteſt: *At vero, quod nefas eſt dicere (ne quod ſit ullum hujus rei tam durum exemplum) ſi cujuſlibet eximiaque pulcherrimaque fœminæ caput capillo ſpoliaveris, & faciem nativa ſpecie nudaveris, licet de cœlo ejecta, mari edita, fluctibus educata, licet, inquam, Venus ipſa fuerit, licet omni gratiarum choro ſtipata, & toto cupidinum populo comitata, & balteo ſuo cincta, cinnama fragrans, & balſama rorans, ſi calva proceſſerit, placere non poterit, ne Vulcano quidem ſuo.* Poſtea varias quidem rationes adfert Apoſtolus, ut probet ſuam admonitionem juſtam eſſe, nec tamen cum ratione aliquis inde collegerit, privatam admonitionem reſpicientē Corinthios (qui receſſerunt à communi Græcorum more, atque ut ex antecedentibus liquet ſcandalum præbebant Gentilibus, qui ſigno ſubjectionis communi Deos ſuos venerabantur) debere cenſeri pro univerſali regula. Ut enim antea eſt oſtenſum, apud Judæos ipſos in ſacris erat receptum, ut caput ſuum viri velarent: imo Levitici cap. 16. verſ. 4. Aaroni ſacrarium ingreſſuro injungitur, ut inter cæteras veſtes ſacras cidari linea (capitis velamen fuiſſe liquet ex Exodi cap. 29. verſ. 6.) cingatur: atque idem exiſtimandum eſſe de Aaronis filiis patet ex Exod. 28. verſ. 40. & 42. ubi eadem veſtimentorum genera iiſdem adaptantur, niſi quod pilei eorum (de quibus videndus Kimchius) alia nomina ferant. Nec ſimpliciter improbandum eſſe, ut fœminæ non ſint velatæ, quando exercitiis ſacris vacant, oſtendere videtur exemplum Mariæ, quæ cum ſe dimiſiſſet ad pedes Salvatoris noſtri Chriſti, unxit non ſolum pedes ipſius, ſed etiam eoſdem exterſit capillis ſuis, Joannis 12. verſ. 3. Quod & fecit peccatrix illa apud Lucam cap. 7. verſ. 38. ipſo Chriſto hoc admodum approbante, verſ. 44. Quod conſiderans Hieronymus Epiſt. ad Furiam de Viduitate ſervanda ſic loquitur: *Meretrix illa in Euangelio baptizata lacrymis ſuis,*

&

& crine, quo multos ante deceperat, pedes Domini tergens, ſalvata eſt. Non habuit criſpantes mitras, nec ſtridentes calceolos, nec orbes ſtibio fulginatos. Adeo ut mihi valde arrideat venerabilis D. Bezæ ſententia, qui ad v. 4. ſic ſcribit: *Cæterum hanc Pauli legem ad* εὐταξίαν *pertinere, ac proinde non ſine diſtinctione locorum & temporum accipiendam, vel ex eo intelligi poteſt, quod hodie contraria prorſus ratione, capite operto in cœtu loqui, ſignum eſt auctoritatis: aperto vero, ſubjectionis teſtimonium.* Corinthios vero à communi Græciæ conſuetudine receſſiſſe, ad quam Apoſtolus eos revocat, nemo mirabitur, ſi cogitaverit mores eorundem corruptiſſimos, de quibus ita Strabo lib. 8. *Fanum Veneris Corinthi ita fuit locuples, ut plures quam mille habuerit ſacrorum famulas meretrices, quas Dea viri mulieresque dedicarant. Ob hæc igitur & magna hominum multitudo in ea urbe & divitiæ fuerunt: naucleri ſua facile prodigebant. Unde adagio locus: Non eſt Corinthum adire cuivis integrum.* Item Suidas verbo Kotys: *Cotys dæmon apud Corinthios colitur præſes effœminatorum & impudicorum, ſive illi ob turpem quæſtum, ſive ob fœdam libidinem aliave de cauſſa pudicitiam proſtituant, cujuſmodi ſunt Cliſthenes & Timarchi.*

VII. At tempus eſt, me convertam ad comma quartum decimum hujus undecimi Capitis, quod ita habet: ἢ οὐδὲ αὐτὴ ἡ φύσις διδάσκει ὑμᾶς, ὅτι ἀνὴρ ἐὰν κομᾷ ἀτιμία αὐτῷ ἐστι. In quo verſu tria in conſiderationem veniunt: quid nempe primo ſignificet ἡ φύσις, ſecundo quid κομᾶν, & tertio quid ἡ ἀτιμία. Ita ego exiſtimo (de verſu proximo, ubi de mulieribus eſt ſermo, modo videbimus) ante omnia conſiderandam eſſe genuinam ſignificationem verbi κομᾶν, nec non ſcopum Apoſtoli. Jam antea vero dixi, Apoſtolum loqui de Corinthiis, quos ad Achæos referendos eſſe, patet ex Plin. lib. 7. cap. 59. & Chryſ. Præf. in Epiſt. ad Corinth. Quicquid aliis ergo viſum fuerit, contendo τὸ κομᾶν, quod in Paulino loco occurrit, uſurpandum de virili capillo, ornato inſtar capillorum muliebrium, ordinario cultum admittere ſolitorum. Ut ita ſtatuam, præter alia ſuadet ordinaria ſignificatio vocis κομᾶν. Lubens dedero κομᾶν apud Græcos ſcriptores uſitatiſſime ſignificare comatum eſſe; interim hęc ſignificatio, quam contendo recipiendam eſſe, æque uſitata eſt. Suidas varias ſignificationes verbi κομᾶν referens, diſtincte notat, κομᾷ idem eſſe atque τελχῶν ὑπερβολῇ κοσμεῖται. Paulus Feſti abbreviator: *Comptu, Afranius pro ornatu & cultu poſuit. Comptus, id eſt, ornatus à Græco deſcendit, apud quos* κομᾶν *dicitur comere: quare apud nos comis, & comere dicuntur capilli cum aliqua cura compoſiti.* Vulgo pro κομᾶν

μᾶν in editis exemplaribus legitur κοσμεῖν: ſed κομᾶν legendum eſſe probat tum ratio derivatorum, quorum Feſtus meminit, tum Codex antiquus MS. quem inſpexiſſe ſe teſtatur Vincentius Richardus in Comm. ad Procli Epiſcopi Antiocheni analecta Orat. XIIX. Addere licet Gloſſarium Stephani, in quo κομῶ redditur per verbum *como*: quod potius cenſeri debet tertiæ quam primæ conjugationis, quod hoc ſit rarius, conſueveritque gloſſographus verbis uſitatis uti. Atque ſic jam olim locum hunc Pauli intellexiſſe Hieronymum, clare colligo ex ejuſdem Epiſtola ad Euſtochium de cuſtodia Virginitatis, ubi ſic lego: *Sed ne tantum videar diſputare de fœminis, viros quoque fuge, quos videris catenatos, quibus feminei contra Apoſtolum crines, hircorum barba, nigrum pallium, & nudi in patientia frigoris pedes. Hæc omnia argumenta ſunt diaboli.* Femineos crines circa viros ab Apoſtolo reprehẽſos dicit Hieronymus: at cum Paulus ſolus ex omnibus Apoſtolis, & quidem hoc loco arguerit capillos viriles, conſequens eſt Hieronymum exiſtimaſſe non aliter eos notari, quam quatenus incipiant feminei eſſe. Tales vero initio cenſeri illi debent, qui nunquam detondentur. Namque τὸ κομᾶν, τῷ κείρεσθαι ordinario opponitur. Plutarch. in Quæſt. Romanis cap. 12. παρ᾽ ἕλλησιν ὅταν δυςυχία τις γένηται, κείρονται μὲν αἱ γυναίκες, κομῶσι δ᾽ οἱ ἄνδρες ὅτι τοῖς μὲν τὸ κείρεσθαι τοῖς δ᾽ τὸ κομᾶν σύνηθές ἐστιν. *Apud Græcos ſi qua calamitas incidit, tondentur mulieres, viri comam alunt: cum alioquin hi tonderi, illæ crines geſtare ſoleant.* Quid æq; appoſite adduci poſſet? Hinc enim liquet admonitionem Apoſtoli ideo cum ratione ad Corinthios dirigi, quod viderentur, ut in aliis, prę mollitie à communi Gręcorum conſuetudine receſſiſſe, & neglecta tonſura in fęminas transformari. Recteq; Illuſtris D. Salmaſius in Epiſt. pag. 358. ad hoc probandum adducit Epigramma Martialis lib. 10. Epig. 65. de Carmenione Corinthio, de quo ita Poëta:

Tu flexa nitidus coma vagaris:
Hiſpanis ego contumax capillis.

Sed quo aliquis hanc interpretationem, pro qua adduxi Hieronymum ipſum, evertat, præ cæteris ſubſequentem adducet verſum, ubi τὸ κομᾶν mulieribus commendatur; cumq; κομᾶν ibi videatur ſignificare comam alere, contendet quando de viris ſermo eſt, pariter κομᾶν in eadem notatione accipiendũ eſſe. At ob quam rationem non licebit, quando de mulieribus ſermo eſt, τὸ κομᾶν pariter accipere de coma muliebri cõſtricta, queq; velaminis rationem habeat, quam modeſte cultam & ornatã eſſe quis negare inſtituat? Maxime quod Apoſtolus ipſe dicat talẽ Comam

mulieri δόξαν esse. Quod sane statui non potest de Coma muliebri, nullo modo substricta. Clemens Alexandrinus lib. 3. Pædag. cap. 11. γυναιξὶ γὰρ ἀποχρῆ μαλάσσειν τὰς τρίχας, καὶ ἀναιδεῖσθαι τὴν κόμην εὐτελῶς περόνῃ τινὶ λιτῇ, παρὰ τὸν αὐχένα, ἀφελοῖ θεραπείᾳ, συναυξούσαις εἰς κάλλος γνήσιον τὰς σώφρονας κόμας. *Mulieribus crines mollire sufficit, & tenui aliqua fibula comam alligare frugaliter: simplici cultura pudicas comas in veram & germanam pulchritudinem alentibus.* Ut vero hic ornatus gloria mulieribus est, ita quemadmodum postea liquebit, dedecori viris existit cura morosior comæ, quocunque modo degenerantis à virili gravitate. Speciatim huc pertinent laxi sive sparsi crines, (ut jam antea obiter innui) sed muliebriter nutriti, de quibus Julius Firmicus de Prof. relig. *Exornant muliebriter nutritos crines, delicatis amicti vestibus, vix caput laxa cervice sustentant.* Cicero in Pisonem: *Erant illi compti capilli & madentes cincinnorum fimbriæ & fluentes.* Apulejus de suo capillitio in priori Apologia: *Capillus ipse, quem isti aperto mendacio ad lenocinium decoris promissum dixere.* Et Arbiter in carmine seculari, ubi vitia suæ ætatis notat:

> *Scorta placent, fractique enervi corpore gressus,*
> *Et laxi crines, & tot nova nomina vestis,*
> *Quaque virum quærunt.*

Nolo referre omnes modos, quibus viri muliebriter capillos suos ornare solent, atque post maximum Salmasium rem actam agere: sufficit annotasse, quod cum circa capillos curiosiores consueverint esse delicatuli, illique, quibus elatius erat supercilium, factum fuit ut passim apud Græcos authores κομᾶν accipiatur ἀντὶ τοῦ σεμνύνεσθαι. Suidas: τὸ γὰρ κομᾶν ἔλεγον ἐπὶ τοῦ τρυφᾶν, καὶ γαυριᾶσθαι, καὶ μέγα φρονεῖν. Et Author Etymol. Magni: κομᾶν σημᾶν σημαίνει ὑπερηφανεύειν. Significatio hæc occurrit apud Aristophanem Pluto:

> Μέγας γὰρ βασιλεὺς οὐχὶ διὰ τοῦτον κομᾷ.

Ad quem versum sic Scholiastes: τουτέστι, σεμνύνεται τῇ περιουσίᾳ τῆς ἀρχῆς. ἀπὸ τῶν μέγα φρονούντων ἐπὶ τῇ κόμῃ. Allusit elegantissime Chrysostomus in Com. in 1. Ep. ad Cor. ὅτι γὰρ καὶ ἔργοις ἐκόμαν ἀγαθοῖς. Speciatim observatum est ab Aristophanis Scholiaste ad Nebulas, equites comam alere. Non omnis vero, sed immoderatus solum capillorum usus, sequiori sexui prohibitus.

VIII. Quisnam vero immoderatus sit habendus, operæ pretium fuerit paucis expendere. *Primo* hic sese offert ipsa Scriptura, quæ reprehendit

τὸ

τὰ πλέγματα (1. Tim. 2. v. 9.) sive ἐμπλοκὰς τριχῶν, (1. Petr. 3. v. 3.) quas ἐμπλοκὰς in Maurusiis quoque notat Strabo loco jam antea citato. Sic vero indigitantur capilli arte quadam contorti: quibus superbire olim solent meretrices. Ita quippe Clemens loco dicto: αἱ περιπλοκαὶ τῶν τριχῶν αἱ ἑταιρικαὶ: *Meretricii sunt pilorum plexus*. Cogitare quis posset, quod quemadmodum Deus populo suo peculiarem tondendi modum prohibuit, quod is à Gentibus usurparetur; Apostoli pariter hoc modo ornandi capillos interdixerint fœminis, quod in sacris suis eundem Gentes frequentarent. Sic enim Hesychius: ἐμπλοκία, ἑορτὴ παρὰ Ἀθηναίοις, ὡς τὸ συν ταῖς θριξὶ πλεκόμενον γυναιξίν. Huc referri quoque potest Dei comminatio Es. 3. v. 17. 2. Notantur à Patribus capilli alieni, aptati capiti fœmineo. Pathetice Clemens loco dicto per suum interpretem: *Alienorum capillorum appositiones sunt omnino rejiciendæ, & externas comas capiti adhibere est maxime impium, quæ mortuis pilis cranium induunt. Cui enim manum imponit presbyter? Cui autem benedicit? Non mulieri quæ est ornata, sed alienis capillis, & per ipsos alii capiti.* 3. Reprehensi jam olim sunt pili colorati. Ita Clemens loco eodem: ὐδὲ βαπτέον τὰς τρίχας, ὐδέ μὴν τὰς πολιὰς μεταχρωστέον. Hieronymus Epist. ad Lætam: *Nec capillum irrufes, & ei aliquid de gehennæ ignibus auspiceris.* Cyprianus lib. de habitu Virginum: *Audaci*, inquit, *conatu & sacrilego contemptu crines tuos inficis, malo præsagio futurorum capillos jam tibi flammeos auspicaris.* 4. Censuram quoque incurrerunt capilli in frontes dimissi. Inde Hieronymus in Epistola ad Demetriadem de Servanda Virginitate: *Fuge lasciviam puellarum, quæ ornant capita, crines à fronte demittunt, cutem poliunt, utuntur pigmentis, astrictas habent manicas, vestimenta sine ruga, soccosque crispantes: ut sub nomine virginali, vendibilius pereant.* In his quatuor modis, ut se prodere jam olim solet lascivia feminea, ita jure merito, vel ob hoc reprehendi gravissime debet, quod quæcunque è sexu muliebri unì quoque ex iis impensius student, tot bonas horas circa rem nihili dilapident. Ut non sine ratione Thomas Morus, quum incidisset in nobilem puellam, quę aliis rebus relictis, cum labore atque dolore crines complicabat, dixerit: *Nisi Deus pro hoc tuo tanto labore tibi infernum reddat, magnam profecto tibi faciet injuriam.* Quemadmodum vero hæc in feminis sunt maxime detestanda, quanto non magis in viris? At quis tamen hinc collegerit castum, sobriumque, capillorum cultum pariter fœminis vitio vertendum?

 IX. Sed

IX. Sed alii forte progredientur, ac dicent: ſi viris fas eſt capillum ex more gentis moderate promittere, modo ad femineam mollitiem eum non componant, pariter verum erit eos capillum pro velamento acce-piſſe, quod tamen negat Apoſtolus, quando ſpeciatim de fæmina dicit: ἡ κόμη ἀντὶ περιβολαίου δέδοται αὐτῇ. Quid περιβόλαιον ſit, cujus meminit Apoſtolus, docet Gloſſarium antiquum Stephani, in quo ita legitur: περιβόλαιον, *Amictorium*, *amictus*, *opertorium*. Capillos capitis ſi quis in ſe, atque ratione finis ſui cenſeat, omnes in univerſum περιβολαίου rationem habent. Nam ut caput, quod Palladis arcem vetuſtas vocare ſolet, immune ab injuriis ſit, naturæ architectus Deus pilis illud cooperuit, cujus tegminis quantus uſus ſit ad arcendas aëris injurias, experiuntur calvi; qui cum iis denudati ſunt, minimas quoque aëris mutationes ſentiunt, varieque ab ipſis afficiuntur; ac propterea hunc naturæ defectum arte ſupplent, galericium ſibi aptantes. Eoque præter naturalem hunc uſum, alium aliquem in capillis conſiderare opus, quo ratione feminæ περιβόλαιον ſit: ſiquidem dici non poteſt hunc uſum notari in illius crinibus quatenus eos à natura accepit. Ut enim recte ὁ πάνυ Salmaſius notavit, effuſi & ſparſi feminę crines, cum dependeant, nequaquam τοῦ περιβολαίου rationem habere poſſunt. Eoque eidem aſſentior, quando exiſtimat, tum demum περιβολαίου uſum exhibere, quando convoluti ſunt. Solent quippe ordinario matronę capitis crines componere, ut velaminis rationem haberent. Tangit Juvenalis ſat. 6.

Tot premit ordinibus, tot adhuc compagibus altum
Ædificat caput.

& Statius in Violantillæ Epithalamio:

——— *Celſa procul aſpice frontis honores,*
Suggeſtumque comæ.

Capilli tali modo diſpoſiti vocabantur tutuli, teſte Varrone lib. 6. de L.L. & Sex. Pompejo. Aliquis cogitare poſſet inde deſcendere noſtram Belgicam vocem *Tuten*, quæ circa capillitium fæmineum uſurpari ſolet. De tutulis his loquens Tertullianus lib. de Pallio cap. 4. ſic loquitur: *Tunc certiſſime ſupra omnes exuvias auguſta veſtit, ſuperque omnes apices ac tutulos ſacer ſuggeſtus deducit oculos.* Tutulis ſiquidem in ſacris quoque utebantur Sacerdotes, quod pilei quidam referrent tutulos muliebres.

X. Quamvis autem, ut antea ex Clemente audivimus, mulieribus fas fuerit tenui aliqua faſcia frugaliter comam alligare pro tutulo, non tamen

men pariter iis fas fuit, hunc tutulum ex alienis conficere capillis. Inde Hieronymus Epiſt. ad Demetriadem: *Quando eras in ſeculo, ea quæ erant ſeculi, diligebas, polire faciem purpuriſſo, & ceruſſa ora depingere, ornare crinem & alienis capillis turritum verticem ſtruere.* Idem epiſt. ad Marcellam: *Quæ capillis alienis verticem ſtruunt.* Alias nimius quoque ornatus & varietas tutuli, licet ex propriis capillis confecti, vitio, & quidem merito, vertebatur. Hieronymus ibid. *Tunc crines ancillulæ diſponebant, & mitellis criſpantibus vertex arctabatur innoxius.* Pathetice Tertullianus libel. de Cultu fæmin. *Affigitis præterea neſcio quas enormitates ſutilium atque textilium capillamentorum, nunc in galeri modum quaſi vaginam capitis & operculum verticis, nunc in cervicem retro ſuggeſtum. Mirum quod contra Domini præcepta contenditur. Ad menſuram neminem ſibi adjicere pronunciatum eſt. Vos plane adjicitis ad pondus.* Reſpexit huc Prudentius in Pſychomachia, ubi ita:

Turritum tortis caput accumularat crinibus.

Quo loco cum fœminæ laſcivæ atque ſuperbæ turritum caput tribuit, idem vult innuere, quod Syneſius, qui Orat. de Calvitio, agens de ſimili muliere, dicit eam eſſe πυργοφόρον καθάπερ κυβέλην, *turritam ſicuti Cybelen*: cui Virg. Romam aſſimilat lib. 6. Æneid.

——— *Qualis Berecynthia mater*
Invehitur curru Phrygias turrita per urbes.

Hæc capilli diſpoſitio λαμπάδιον vocatur apud Pollucem lib. 4. Onomaſt. cap. 19. ubi ita: λαμπάδιον ἰδέαν τειχῶν ἔχει πλέγματος, εἰς ὀξὺ ἀπολήγοντος, ἀφ᾽ οὗ καὶ κέκληται. Verum ad lineas.

Quum ergo περιβόλαιον apud Paulum intelligi debeat de fœmineo XI.
capillitio ſubſtricto, atque citra operoſam culturam complicato circa verticem, patet ab eo diſtingui debere καλυπτήριον illud, de quo idem ipſe verſibus præcedentibus locutus erat. Quod cum Illuſtris Salmaſius diſtincte ſatis explicuerit, verbo de eo agere nolo, ſed converto ulterius me ad conſideratione͂ vocis φύσεως. Quæ quamvis varias habeat notationes, exiſtimo tamen, comparato hoc verſu cum præcedenti, convenientiſſime eam accipi de judicio rationis naturalis. Nam ut Apoſtolus proxime præcedenti commate provocando ad ipſos Corinthios dixerat, ἐν ὑμῖν αὐτοῖς κρίνατε &c. ita hoc, quem præ manibus habemus, verſu, ad eos ipſos iterum appellando, dicit ἢ οὐδὲ αὐτὴ ἡ φύσις διδάσκει ὑμᾶς, &c. Utque eos ipſos teſtes non ſolũ, ſed & judices laudat eorum, quę propoſiturus erat; ita hoc vult dicere, an non ratio, & illius judiciũ vos docent

ἀτιμίαν εἶναι si vir comam ornatu feminis ordinario instruere occipiat? Acceptio hæc vocis φύσεως ideo mihi conveniens videtur, tum quod eidem faveat ordinaria notatio hujus vocis, tum etiam usus Scripturæ. Quod ad ordinariam notationem ea ex Glossis Stephani nota, in quibus ita: φύσις, *sexus, natura, ingenium*; nec insolens antiquis Scriptoribus. Herodotus lib. 4. φύσει γεγονότες εὖ ἄνδρες. *Viri egregio ingenio præditi.* Præ cæteris vero illustris est textus Jac. 3. v. 7. πᾶσα γὰρ φύσις θηρίων τε καὶ πετεινῶν, τε καὶ ἐναλίων, δαμάζεται καὶ δεδάμασται τῇ φύσει τῇ ἀνθρωπίνῃ. Quo loco ut manifestum est τὴν φύσιν ἀνθρωπίνην aliud non posse notare quam ingenium humanum, ita convenienter eodem trahitur locus Pauli Rom. 2. v. 14. Cum quo ut recte doctissimus Strigelius comparat præsentem hunc locum, ita existimarim (ut jam dixi) Apostolum hic provocare ad Corinthiorum ingenium, sive naturale rationis judicium, quemadmodum jam pręcedenti versu egerat. Quam convenienter vero hoc faciat, liquebit, si consideraverimus vocem ἀτιμίας; quæ ut hic præ cæteris molestias exhibet, ita pro ejusdem explicatione initio iterum adduco easdem Glossas, in quibus sic legitur: Ἀτιμάζω, *Contumelior, dehonesto.* Ἄτιμος, *famosus, ignominiosus, infamis.* Ἀτιμία, *Ignominia, infamia, contumelia, famositas, ignobilitas, dehonestamentum, dehonestatio.* Nolo jam rigorose inquirere in vim cujusque vocis Latinæ, per quam Ἀτιμία à Glossographo redditur; sed hoc solum dico, mihi convenientissimam videri illam notationem, qua pro dehonestamento accipitur, sive pro eo, quod morum gravitati adversatur. Quamvis vero lubens concedam, non omne quod ἄτιμον est, mox pariter peccatum implicare; (contrarium quippe liquere videtur ex Matt. 13. v. 57.) interim tamen non putem ἀτιμίαν hoc loco extra peccatum habendam: siquidem Apostolus hic, provocando ad ipsos Corinthios, quærit ex iis ipsis, an non existiment se ἀτιμίαν incurrere, quando comam instar mulierum ornarent? Lubens quidem fateor aliquem incurrere posse, ratione hujus seculi, infamiam quasi publicam (quæ sæpe ex consuetudine æstimatur, locus notabilis est 1. Cor. 4. v. 10.) citra rationem peccati: interim videre me non fateor, quo modo admissis iis, quæ jam dixi, hoc præsenti loco aptari possit. Nam *primo* in genere ut agamus, quicunque ex virorum ordine se ad mollitiem muliebrem componit (quicquid tandem fecerit) se dehonestat, suamque prostituit gravitatem. Dederim lubens posse vestes, & alia ornamenta communia esse ex consuetudine utrique sexui:

interim quicunque quod fæminis proprium eſt, facit, atque circa corporis cultum obſervat, gravitati virili derogat. Egregie atque plane ex mente noſtra Iſidorus lib. 1. ep. 461. ſcribens Theano, ſic incipit: ἡ φιλοκοσμία, καὶ ἡ τῶν λίθων ἄνθη, καὶ τοῦ χρυσοῦ ἡ πρὸς τούτων ἀνάκρασις, καὶ πλόκαμοι ἑλικτοὶ, καὶ ὀφθαλμῶν ὑπογραφαὶ, καὶ κάλλους σοφισμὸς, καὶ αἱ περὶ ταῦτα κακοτεχνίαι ὧν σε φροντίζειν ἀπαγγέλλουσιν ἅπαντες τὴν μὲν σεμνότητα τῆς χρείας ἐνυβρίζουσι παθῶν δὲ λύτταν σημαίνουσιν. *Ornatus ſtudium, ac lapillorum flores, aurique cum iis connexio, atque intorti crines, & oculorum pigmenta, & pulchritudinis effictio, pravaque circa res hujuſmodi artificia, quæ tibi curæ eſſe omnes referunt, neceſſarii uſus honeſtati & gravitati contumeliam inferunt, vitioſarum autem affectionum rabiem ſignificant.* Ut enim hæc omnia fæminis, iiſque errantibus, peccatiſque immerſis conveniunt, ita viros ſummopere dedecent. Imo viri ſerii, eos ſui ſexus homines, quos vident talibus vacare, deteſtantur. Notum illud Ovidii:

Sint procul à nobis juvenes, ut fæmina, compti.

Nec præter rationem Arbactus apud Juſtinum lib. 1. cap. 3. *Negat ſe ei parere poſſe, qui ſe fœminam malit eſſe, quam virum.* Quamque tales exoſi ſint, & rideantur ab aliis, quos ſexus ſui cepit oblivio, diſcere eſt ex ſat. 2. Juvenalis, quam legendam eſſe pro hoc quoque loco intelligendo jure ſummo ſæpius monet in ſua Epiſtola ὁ θαυμάσιος Salmaſius. At cum ex eadem ſatira conſtet, quod jam olim quoque viri ad muliebria ſe compoſuerint, patet Apoſtolum jure ſummo diſcretionem apud Corinthios, præ aliis effæminatos, urſiſſe. Addo ſolummodo eximium, & unice huc facientem, Salviani locum lib. 7. de Gubern. Dei, quod ex eo colligi poſſit, quale fuerit ſeculum, quo Epiſtolam ſuam Apoſtolus ſcripſit: *Viri*, inquit, *in ſemetipſis fæminas profitebantur, & hoc ſine pudoris umbraculo, ſine ullo verecundiæ amictu: ac quaſi parum piaculi eſſet, ſi malo illo malorum tantum inquinarent autorem, per publicam ſceleris profeßionem fiebat etiam ſcelus integræ civitatis: videbat quippe hæc univerſa urbs, & patiebatur: videbant judices, & acquieſcebant: populus videbat & applaudebat: ac ſic diffuſo per totam urbem dedecoris ſceleriſque conſortio, & ſi hoc commune omnibus non faciebant actus, commune omnibus faciebat aſſenſus.* Ut progrediar, *ſecundo* Apoſtolus jure merito dehoneſtamentum eſſe cenſet, ſi quis ex viris inſtar laſcivarum muliercularum comam ſuam exornet, eique ſtudium ſuum impendat. Pathetice Baſilius Magnus Orat. πρὸς νέους: *Comarum autem*

ac veſtium

ac vestium extra necessitatem curam gerere, vel infelicium est, ut ait Diogenes, vel injustorum: ὥσι καλλωπιςὴν εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι, ὁμοίως αἰσχρὸν ἡγεῖσθαι φημὶ δεῖν τοὺς τοιούτους, ὡς τὸ ἑταιρεῖν ἢ ἀλλοτρίοις γάμοις ἐπιβουλεύειν, *nam cincinnatum & comptum esse atque appellari, aque turpe censendum asfero, atque impudicum esse, aut alienis nuptiis insidiari.* Atque inde multi ex ipsis Gentilibus, eos, qui hac in parte sui obliviscebantur, graviter notare instituerunt. Cicero in Pisonem dum fertur, hoc inter alia eidem objicit: *Erant illi compti capilli, & madentes cincinnorum fimbriæ.* Atque de eodem in Oratione habita post reditum in Senatu: *Primum processit qua authoritate vir? vini, somni, stupri plenus, madente coma, composito capillo.* Idem Orat. pro Publ. Sestio: *Consul unguentis dilibutus, calamistrata coma.* Sed *tertio*, in quo consistit præcipue ratio ἀντιθέσεως inter τὸ κομᾷν viris prohibitum, atque τὸ κομᾷν fœminis permissum? Ipsi Gentiles notarunt illos viros, qui instar fœminarum sic suas comas vittis constringebant, ut velaminis speciem præ se ferrent. Noti sunt Phocilidis versus:

> Μὴ μὲν ἐπ' ἄρσενι παιδὶ τρέφειν πλοκαμηΐδα χαίτην,
> Μὴ κορυφὴν πλέξῃς, μήδ' ἅμματα λοξὰ κορύμβων

Hoc est, interprete Cl. Adriano Junio cap. 8. de Coma:

> *Cæsariem ne mas crispos producat in orbes,*
> *Vincula neve plicent crines contrita corymbis.*

Et Juven. Sat. 2. v. 96. mollem atque effæminatum describens dicit:

> *Reticulumque comis auratum ingentibus implet.*

Quid vero reticulum sit, docet Nonius: *Reticulum*, inquit, *tegmen capitis muliebre.* Varro lib. 4. de L.L. Reticulum à reti dictum, quod capillos contineret, rete autem à raritudine. & Isidor. lib. 19. *Reticulum est, quod colligit comas, dictum ab eo, quod retinet crines, ne effundantur.* Post Apostolum in sexu digniori has substrictas comas speciatim notat Salvianus lib. 7. de Gub. Dei. sic loquens: *Cum enim muliebrem habitum viri sumerent, & magis muliebrem gradum fingerent, cum indicia quædam sibi monstrosæ impuritatis innecterent, & fœmineis tegminum illigamentis capita velarent, atque hoc publice in civitate Romana, urbe illic summa & celeberrima: quid aliud quam Romani Imp. dedecus erat, ut in medio Reip. sinu execrandissimum nefas palam liceret admitti?* Atque hoc illud est, quod proprie in viris reprehendere atque ἀντὶ ἀτιμίας habere Apostolum existimo. Nam ut hoc Romæ erat frequens, ita non dubium est, quin in Græcia quoque, unde plurima mala in Italiam delata fuerunt.

fuerunt. Obſervat de Athenienſibus Illuſt. Scaliger ad Catalecta Virgiliana pag. 355. hæc notans: *Prima notio* τοῦ κορύμβου *eſt in capite veterum Atticorum tutulus, ſeu meta ſuggeſtus capillorum*: qui licet ex aſſuto capillamento factus fuerit, conſtrictione indiguit. Nec quicquam ad rem facere exiſtimo, quod vir ſummus ex Theophraſti Characteribus cap. περὶ ἀρεσκείας, obſervat politiores, & elegantiores inter Græcos conſueviſſe πλειστάκις ἀποκείρεσθαι, καὶ τοὺς λευκοὺς ὀδόντας ἔχειν. Pręterquam enim quod ibi non exprimitur modus tonſuræ, hoc dici poteſt, ἄρεσκον Theophraſti, ſive Atticum Cortiſanum non omnes ſuos capillos depoſuiſſe, ſed quo coma molliter riteq; compoſita foret, eam leviter circũtondere conſueviſſe. Quomodo de Arabibus, ut jam antea notavimus, Herodotus in Thalia: κείρονται ὑποτρόχαλα, περιξυροῦντες τοὺς κροτάφους. Proprie hoc erat περικείρεσθαι: receptumque erat in Græcia ut eo ſolum modo pueri, qui in delitiis erant, circumtonderentur. Clare Dion Chryſoſtomus de Regno Orat. 2. μόνους αὐτοὺς τῶν Ἑλλήνων περιέκειρεν, ἥκιστα κομᾷν ὄπισθεν ἀφεὶς, ὥσπερ οἱ νῦν τοὺς παῖδας τοὺς ἁπαλούς. Ac pręter pueros meretrices, teſtis Heſychius: σκάφιον, εἶδος κουρᾶς τῆς κεφαλῆς ἣ κείρεσθαι, φασὶ τὰς ἑταιρευούσας εἶναι ἢ περιτρόχαλον. Hinc apud Senecam Epiſt. 115. *oratio circumtonſa & fucata*, de effœminata atque molli accipitur. Atque inde Varro in Fragm. *Alii ſunt circumtonſi, & torti atque mutili, ut mangonis videantur eſſe ſervi.* Ἄρεσκος ergo Theophraſti pertinebat ad illos, de quibus Seneca loco dicto: *Noſti complures juvenes, barba & coma nitidos, de capſula totos.* Sed *poſtremo* quando Apoſtolus non vult viros eodem modo κομᾷν, atque fœminas, quibus coma pro velamine conceſſa erat, admonitio ipſius nititur generali illo principio, cujus jam antea mentionem fecerat v. 7. ſiquidem eo ipſo vir quaſi inferiorem ſe mulieri oſtendit, quod mulier, quæ hac ratione κομᾷν conſueverit, fuerit nupta. Neque enim virgines ulla ratione velari ſolent, ne quidem comam pro velamine habentes, unde & capitis nuditas iiſdem tribuitur. Tertull. in lib. de Virgin. velandis: *Quid ſingula perſequar? ſolemnem manifeſta paratura totam circumferunt mulieritatem. Sed virginari volunt ſola capitis nuditate, uno habitu negantes, quod toto ſuggeſtu profitentur.* Atque ex his obſervatis ad vexatum Apoſtoli locum, liquere exiſtimo, qua ratione ἀτιμία incurratur, ſi contingat virum κομᾷν. Quis enim dicere auſit, eos omnes mox legi naturæ adverſari, & ἀτιμίας reos eſſe, quibus natura citra moroſum cultum prolixius capillamentum conceſſit? Conſuetudini gentium, in-

ter quas vivitur, in his atque similibus sic obsequi convenit, ut tamen publice non præbeatur scandalum: atque ut decore & modeste compta à muliere coma eidem vitio verti non debet, ita neque viro simpliciter promissa cęsaries. Notum est illud Ambrosii lib. 6. Hexam. *Coma in senibus reverenda, in sacerdotibus veneranda, in bellatoribus terribilis, decora in adolescentibus, compta in mulieribus, dulcis in pueris.*

XII. Non dixi adhuc constantē traditionem esse Christum comam aluisse. Scio quantum tribuendum sit Nicephoro, nec ei perpetuo constat ratio. Interim apud Mallonium ad cap. 3. Paleoti Archiepiscopi, citatur Lentulus vir Romanus, & Judaici populi Præses, ita Christum exornans: *Capillos habens colore nucis avellanæ præmatura, & planos fere usque ad aures, ab auribus vero concinnos, crispos, aliquantulum cæruleos, & fulgentiores, ab oculis ventilantes, discrimen habens in medio capitis juxta morem Naziræorum.* Quamvis vero haut citra hæsitantiam aliquam recipiendam esse existimem hanc de benedicto nostro Salvatore historiam, interim hoc certum Naziræos, (eos typum Christi tulisse, convenienter colligi posse videtur ex loco Heb. 7. vers. 26.) quos LXX. Interpretes ἡγιασμένους reddunt Amos 2. vers. 12. comam promissam aluisse. Quod & speciatim de Elia, qui videtur Naziræus fuisse, colligunt multi Theologi ex 2. Reg. 1. vers. 8. Ipseque Clemens Alexandrinus, qui comę in viris promissæ minus est addictus, eandem non aliter improbat, quam quatenus ad fœmineum modulum componitur. Ita enim statuit lib. 3. Pædag. cap. 11. ψιλὴ μὲν ἡ τῶν ἀνδρῶν κεφαλὴ πλὴν εἰ μὴ οὔλας ἔχοι τὰς τρίχας λάσιον, ἢ τὸ γένειον αἱ ἢ συνεστραμμέναι τῶν τριχῶν, ἀπὸ τῆς κεφαλῆς μὴ καθικέθωσαν ἄγαν, εἰς πλοκάμους καταλιθαίνουσαι γυναικείους. *Virorum quidem sit rasum caput, nisi forte pilos habeat crispos: mentum autem hirsutum. Intorti autem capilli ne à capite nimium demittantur, in comam muliebrem dilabentes.* Nam eo ipso quod non vult ἄγαν sive nimium dependere comam, statuit comam dependere posse, nec aliter eam velut promissam culpari, nisi quatenus degenerat in comam muliebrem. Interim qui hic in alia omnia discedunt, videant quomodo cum hoc ipso Clemente in gratiam redeant ratione barbæ suę, quam circumtondent; ita quippe deinceps per suum Interpretem loquitur: *Viris barba sufficit. Quod si quis etiam barba nonnihil tondeat, ea tamen non est omnino denudanda, est enim turpe spectaculum.* &c. *Barbæ pili, qui nihil molestia afferunt, non sunt vexandi, ut qui vultui gravitatem afferant, & paternum quendam terrorem incutiant.*

Interim ut recedam ab Apoſtolo, exiſtimarim non pari loco haben- XIII.
dam eſſe comam virilem muliebriter cultam, cum viri capite inter pre-
candum velato: nam coma illa plane adverſatur, qua muliebris eſt, ra-
tioni, atque vir ἀτιμίαν incurrit ſi ſe compoſuerit hac in parte cum fœ-
mina. Quamvis enim ex conſuetudine gentium variarum, virorum ac
fœminarum communes poſſint eſſe veſtes, aliaque ornamenta: tamen
ratio omnes ferme gentes, ſaltem politiores docet, modicum ornandi
ſtudiũ fœminæ circa comam permiſſum, viro probroſum eſſe, maxime
ſi comam pro velamine habere inſtituerit. Unde recte Theophylactus
(ab Illuſtri quoq; Salmaſio citatus) ad pręſentem locum: *Cur ignominia
viro ſi comam habeat? Quia mulieris habitum aſſumit, & qui imperare debet,
ſubjectionis inſigne accipit.* Quatenus ſcil. comam componit tanquam
velamen, quod ſubjectionis indicium facit. Vice verſa, precationis
σχῆμα ſecundum cujusque gentis conſuetudinem ęſtimandum. Supra
oſtendimus apud Judæos viguiſſe ritum diverſum ab eo, quem hoc loco
urget Apoſtolus, atq; ex lib. 2. Sam. 15. 30. necnon 19. 4. & Jer. 14. 2.
liquet eos, qui in luctu apud Judęos erant, ſeſeque flentes coram Deo
humiliabant, totum caput obvolviſſe. Atque ideo in primitiva Eccle-
ſia (ut alias prolixe docebo) nunquam pręceptum Apoſtolicum exacte
fuit obſervatum, ſimulque recepti quidam ritus, qui hodie ut plane
inſolentes & indecori notarentur. Quomodo (ut unum ſolum exem-
plum proponam) uſitatum fuit in precibus pedes attollere. Teſtis eſt
Clemens Alexandrinus lib. 7. Strom. *Pedes*, inquit, *attollimus in ex-
trema orationis acclamatione, prompte animo & alacritate inſequi cupientes
beatam illam naturam, qua mente & intelligentia percipitur, & una cum
verbo corpus à terra abducere conantes, erectam animam & deſiderii pennis
elevatam cogimus in ſancta progredi.* Atque hoc eſt, quod de piis homi-
nibus dixit Gregorius Nyſſenus Orat. 3. de Orat. ἄκρῳ τῷ ποδὶ τῆς γῆς
ἐπιψαύειν, *terram eos ſummo tantum pede attingere.* Quo & reſpicere vi-
detur Ambroſius lib. 6. Hexam. cap. 9. ut alibi obſervo.

Apoſtoli locus nos deducit ad capillos Abſalonis, quem ideo urgent XIV.
τριχόμαχοι, quod ejuſmodi capillus cauſſam neci regio filio prębuerit.
Ne inconſequentiam hic notem, prolixe proditam ab Illuſtri Salmaſio
pag. 36. & ſeq. dico ſimpliciter neque in textu Ebræo, neque apud
Chaldæum Paraphraſtem, neq; in verſione LXX. Interpretum, neq; in
Vulgata quoque Latina, imo ne quidem in verſione Belgica lib. 2.
Sam. 18. verſ. 9. ullam omnino mentionem fieri capillorum; ſed hoc ſo-

lum dici, quod prehensum fuerit Abſalonis caput ad quercum. Atque ſic intellexit Theodoretus, quando qu. 34. in lib. 2. Samuel. ſic loquitur: *De illo ſcelerato Dominus juſtas ſumpſit pœnas. Effecit enim ut in querceto equitans veniret ſub arborem, quæ ramos haberet inclinatos, ut qui oblique germinarent, non multum inter ſe diſtantes. Illuc cum veniſſet mulus, inter ramos quidem foliorum ſtrepitus. Ille autem manſit ſuſpenſus, jucundiſsimum ſpectaculum viris piis, & omnia adminiſtrantis providentiæ juſtam oſtendens ſententiam.* Nec aliter locum hunc accepit Chryſoſtomus, aut quiſquis eſt author Homilię de Abſalone. Imo nullus facile ex antiquis Patribus adduci poterit, qui exiſtimaverit è capillis pependiſſe Abſalonem. Iis, qui contrarium ſtatuunt, præiviſſe videtur Joſephus lib. 7. Antiq. Judaic. cap. 9. Cui ſubſcribit præter Rab. Salom. author Chronici Alexandrini, quos ſequi voluerunt complures ex recentioribus. Fateor quidem, Interpretes Belgicos in ſuis notis mentionem facere capillorum ramis arborum implexorũ; ſed, quod pace virorum ſummorũ dictum ſit, non video cur Gloſſa illud, quod in textu non eſt, ſuperaddere potuerit: quum enim conſtet ex cap. 14. lib. 2. Sam. 26. detondere comam ſuam conſueviſſe Abſalonem, quis dicere auſit eum, cum morti per Joabum traderetur, non potuiſſe recentem eſſe à forfice?

XV. Poſtremum argumentum, &, ut putant Achillæum, τειχομάχοις ſuggerit Pſal. 68. verſ. 22. cum enim eo loco minari videatur Deus ſe velle confringere *verticem comatum*, colligunt neminem poſſe alere tales crines, qui videntur referre comam alicujus latronis: maxime quod huic interpretationi favere videantur iidem Interpretes Belgici in notis ſuis, quibus plurimum alias deferendum eſſe exiſtimo. Ne multa, quæ hic dici poſſent, coacervem, hoc ſolum dico, ſi attendamus ſcopũ Pſalmiſtæ, ex eo ſolũmodo colligi poſſe, Deum velle faſtũ hoſtiũ ſuorum proſtituere, luctum iiſdem procurando. Quum vero capillorum deraſio, atque affectatum calvitium, luctum majorem arguere conſueverint, cur non hæc locutio ſic intelligatur, quod ordinario Scriptura eo modo loqui conſueverit? Conferatur Eſ. cap. 3. Jerem. cap. 47. & 48. Ezech. cap. 7. & 27. itemque cap. 8. Amoſi. Adducunt dicti Interpretes locum Jobi cap. 5. verſ. 5. poſt Venerandum D. Piſcatorem, quaſi eo loco prędo vocetur *tſammim*, hoc eſt, comatus. Haut negaverim Chaldęum Paraphraſtem, Pagninum, aliosque, qui hic utuntur voce latronis, ſive prædonis, vocem dictam deducere à *Tſamam*, quomodo cęſaries ſive capillus vocatur: atque apud R. David in lib. Radi-

cum sic legi: *Latro more ferino capillos nutrit, ut mos est in terra Ismaël: cum enim deserta loca incolant, nudi incedunt, & capillis, quos crescere sinunt, nudum corpus contegunt.* At, ut ingenue, quod res est fatear, non video, quomodo cum ratione applicari hæc possint Ps. 68. admissa quippe interpretatione hac apud Iobum, tanquam concinna, aut saltem ut non inconveniente, tamen ex toto contextu Psalmi 68. speciatim versibus 22. 23. & 24. constat regium Prophetam intelligere hostes publicos, cum quibus nequaquam latrones, prædonesve, componere fas est. At dato, Deum Opt. Max. verticem comatum, qua talem, eumque proprie intellectum prostituere, quis inde concludere ausit, illum simpliciter huic Ipsi abominationi esse? Consilium quoque Achitophelis prostituit Jehova 2. Sam. 27. 14. quis tamen inde concludat omne consilium prudens atq; tempestive adhibitum, Deum execrari? Quæ in se atq; secundum suam naturã ἀδιάφορα & indifferentia sunt, propter speciales circumstantias, aut bona, aut mala evadunt. Quod circa mensuram capillorum, atque alia ejusdem notæ, quis non admittendum esse statuat?

Denique nonnulli ex τειχομάχοις instituunt ab unguibus ad capillos XVI.
argumentari, atque inferre, ideo capillos non multum extra cutẽ protendi debere, quod alias, si protendantur, idem fiat, atque si quis gloriam captare velit ex unguibus suis, ad quadrantem ulnę extensos. At quis inferre ausit, eos in legem naturæ peccare, qui consueverint tales circumferre ungues? De Philosophis Tatian. Orat. contra Græcos: *Quid magni Philosophi vestri faciunt? Incedunt, altero ex humeris neglecto, capillitium demittunt copiosum, barbam alunt,* ὄνυχας θηρίων περιφέροντες, *ungues ferinos gerunt.* Miror autem τειχομάχους existimare, nullum omnino usum hominem percipere posse, ex longioribus unguibus, quum tamen ex iisdem, & quidem acuminatis, in pollicibus manuum se prodentibus, Judæi æstimare consueverint circumcisores: quemadmodum prolixe docet Buxtorf. Synag. Jud. cap. 2. atq; hodie Afri, Guineę incolę, cum reliquo corpore nigri sint, ungues non minus prolixos nutrire, quam ab omni immunditie integros servare consueverint, iisdẽ vice cochlearis utendo, ad corripiendas minimas auri ramentas, quas ad certũ pondus mercatoribus nostratibus pro aliis mercibus offerunt.

A promissioribus capillis converto me ad barbam, quam an licite XVII
viri (hoc tempore ita observatur) in Belgio non tam præcidant, quam abradant, proxime quæritur? Certe Artemidorus tantum ornamenti filios parentibus afferre dixit, quantum decoris ori barba addit.

Cynicus quoq; apud Lucianum, tam deforme putavit ornatum barbæ viris subducere, quam leoni jubas. Theseum amplius perhibet Plutarchus, nunquam barbam voluisse radere, ut ipse virtutem suam eo indicio profiteretur. Atque, ne plura hic cumulem à viris doctis, (speciatim ab Hortensio Lando lib. de Persecut. barbarum) pro barbæ commendatione jam diu commemorata, aut excutiam lepidissimum libellum Juliani Apostatæ, qui μισοπώγων inscribitur, non dubitat noster Adrianus Junius, postquam pro barbæ commendatione multa adduxisset, cap. 2. libelli de Coma, sic perorare: *Abunde igitur ostensum puto, barbam ferro subjici, radive non debere, refragante divinæ scripturæ immutabili auctoritate, reclamante natura lege: quin & decorum virorum & gentium consensus ubique repugnat, qui virum gravem, constantem, justi tenacem, & probitate morum atque sapientia præstantem decere barbam uno ore loquuntur omnes. Aaronem principem sacerdotem propexa barba venerabilem facit sacra historia.* &c. Sed hæ similesve declamationes me non movent, tantum abest, ut de sententia, Scripturæ & rationum præsidio suffulta, dimovere possint. Atque, ut à Scriptura incipiam, ipsos Israëlitas ferrum barbæ consuevisse admovere, ejusque quasdam saltem partes detondere, patet ex Mephibosethi exemplo, de quo Spiritus Sanctus expresse voluit annotare 2. Sam. 19. 24. quod *mystacem suum non curaverit*, eum scil. detondendo, toto illo tempore, quo David occupatus in persequendo Absalone, Hierosolymis aberat. Tempore luctus enim Israëlitæ barbam negligebant, eam non attondendo, ut ex præsenti loco patet. Alias, quando ingentem luctum Sp. Sanctus Dei populo denunciat, minatur pariter barbæ rasuram; ut videre licet Jes. 15. 18. Job. 1. 29. Ezech. 27. 31. Mich. 1. 16. & Amos. 8. 10. Quod tamen ita non interpretor, cum multis, quasi Israëlitæ, dolore extraordinario oppressi, consueverint barbam radere: sed, quod iis illa eventura essent, quæ plurimæ ex gentibus, Israëli maxime vicinioribus, facere solent; quas solitas fuisse, ad testandum dolorem, barbam totam deradere, distincte, multis quoque testimoniis prolatis, docet Adrianus Junius libel. de Coma cap. 12. Nam barbæ rasuram Deus populo suo prohibuerat, Lev. 19. 27. speciatim sacerdotibus, Lev. 21. 5. non quod ejusmodi rasura in se mala sit; sed quod minus conveniret Dei populo, qui non debebat se similem exhibere aut sacerdotibus Gentilium, qui soliti erant, tum capite, tum barba rasa sacrificare idolis suis, ut patet ex Epistola Jeremię apud Baruch. 6. 30, aut etiam vicinis populis,

pulis, profundę idololatriæ immersis. Convenienter admodum Franciscus Junius & Tremellius in Notis ad Lev. cap. 29. vers. 27. *Non enim omni luctu* (inquiunt) *interdicitur, sed immoderato luctu. Hoc autem genus tondendi, (Herodoto & Diodoro testibus) Arabum & aliorum fuit, qui ad Iudæam habitabant.* Quod enim ipsa rasura, in se simpliciter considerata, non possit improbari, vel ex eo liquet, quoniam Deus præcepit Ezechieli, quem constat Sacerdotem fuisse, novacula & caput & barbam abradere, Ezech. 5. 1. Quomodo & Nazirei, finitis diebus Naziræatus, ex ipsius Dei præcepto, caput radebant, Num. 6. 5. Consentit Hieronymus ad locum Ezech. 44. 29. sic commentans: *Quod autem sequitur : Caput autem suum non radent neque comam nutrient, sed tondentes attondebunt capita sua: perspicue demonstratur, nec rasis capitibus sicut sacerdotes cultoresque Isidis atque Serapis esse debere : nec rursum comam demittere, quod proprie luxuriosorum est barbarorumque & militantium, sed ut honestus habitus sacerdotum facie demonstretur.* Ergo secundum Hieronymum, cui accedit Ambros. Ep. 36. ipsi Israëlitici Sacerdotes radere poterant & caput & barbam, modo in utrumque novacula non grassarentur, ut sacerdotes Ægyptii, qui Isidi, & Serapi faciebant : quod & distincte ipse Deus ordinavit, non interdicens omni rasura barbæ, sed ea duntaxat, quę atterebat *barbæ latus*, sive angulos, Lev. 19. 27. quum Isiaci sacerdotes omnes capitis pilos, usque ad illos, qui supercilia muniunt, abraderent: ut non immerito Juven. Sat. 6. eos *calvum gregem* vocaverit. LXX. Interpretes dicto loco habent ὄψιν τοῦ πώγωνος, quo nomine venit barba qua mentum velatur, ut notavit quoque Salmasius lib. de coma pag. 601. Quę si observasset Adrianus Junius, vir cæteroquin doctissimus, non voluisset persuasum, per Dei legem interdictum fuisse omni barbæ rasura. Imo, si dederimus quoque, Deum citra ullam omnino limitationem hoc populo suo præcepisse, debebit duntaxat agnosci legis cæremonialis præceptum, pro certa temporis œconomia solum populum Israëliticum respiciens, qualia *multa alia eidem* populo, quandiu sub pædagogia fuit, præscripta sunt. Nec favet quoque barba Aaronis, siquidem ex Ps. 133. vers. 2. duntaxat collegeris, eum barbam habuisse, quum sacro oleo inungeretur, Levit. 8. atque secundum phrasiologiam, qua eo loco Sp. Sanctus utitur, oleum in hanc & illam barbæ partem defluxisse, quod alias barbę circumtonsæ quoq; accidere potest. Ne jam dicam, Thalmudistas apud Muis in Commentario locũ pręsentem explicare *de duabus tantum*

guttis,

guttis, speciem margaritarum, de barba suspensarum, exhibentibus. Ad Ecclesiam N. T. si accedamus, patebit, Christianos libertatis suæ conscios, barbam suam componere consuevisse ad morem regionis illius, in qua vivebant. Eoque aliud frequentabatur in Ecclesia Orientali, aliud in Occidentali: atque propterea Orientales nequidem Monachi vel Clerici, unquam aut caput, aut barbam rasere; quod à majoribus suis acceptum institutum hodierno adhuc tempore non negligunt. Quæ & videtur esse caussa, quod Clemens Alexandrinus sæpius, Theodoretus de Provident. Orat. 4. aliique, qui in communione Græcarum Ecclesiarum fuerunt, usq; adeo luxurient circa barbæ encomium, quam, Philosophorum more, promissam & asperam scilicet, nutriri à Christianis vult Clemens Alexandrinus, vix concedendo lib. 3. Pædag. cap. 11. ut *pili, qui in superiori labri parte inter comedendum inquinantur, circumradantur.* Quod tamen ne in Oriente quidem ab omnibus Christianis observatum fuisse videtur; quum Gentiles, qui (ut patet ex Tertulliano) Christianorum *pallio* inclementer admodum dixerunt, illud varia ratione exagitando, nusquam legantur eorundem barbam vellicasse. Licet hoc quoque dici posset de Clemente Alexandrino, eum in Pædagogo tertio totum esse in ordinanda vita Ascetica, laborareque cultores illius componere ad habitum Cynicorum & Stoicorum, quos *occursu suo consuevisse vitia suffundere*, Tertullianus testis est: hos autem barbam promisisse notius est, quam ut probari debeat. In Occidente autem observabatur à Christianis mos Romanorum, quibus solemne erat, teste Gell. lib. 3. cap. 4. maturiori ætate, tanquam quoddam nobilitatis insigne barbam rasam exhibere. Inde & ipsi Galliarum Episcopi, barba sive rasa, sive circumtonsa, fuerunt. Patet ex Sidonio Apollinari, qui lib. 4. ep. 13. Germanicum Episcopum Cantillanensem sic describit, ut ejus fuerit *vestis astricta, tonsus cotburnus, crinis in rotæ speciem accisus, barba intra rugarum latebras mersis ad aurem secta forficibus.* Fateor quidem, verum esse, quod monet ὁ πάνυ D. Salmasius pag. 593. *Primum Adrianum ex Imperatoribus Romanis instituisse barbam alere.* Interim eidem non dederim (ut contendit pag. 609.) *eum deinceps alios sequutos esse Cæsares, & ad eorum exemplum populum Romanum.* Certe Ammianus Marcell. lib. 21. notat Constantium Imp. *fuisse molli capillo, rasis assidue genis lucentibus ad decorem*: atque Theodosium consuevisse *vellere steriles genas*, observatum fuit ab Aurelio Victore. Alias, ad modulum gentium, quibus Principes placere volebant, barbam

bam quoque ſuam componere ſolent. Atque cum Syri & Antiochenſes ſubſannarent eos, qui barbam alebant, (ut diſcere eſt vel ex unius Juliani Miſopogone) Verus Imp. qui *ſolitus* erat, teſte Capitolino, *barbam prope barbarice demittere, fertur ad amica vulgaris arbitrium in Syria poſuiſſe barbam.* Quomodo & Dio Caſſius de Caracallo: ἐν Ἀντεωχείᾳ ἐτρύφα, ὥστε καὶ τὸ γένειον πάνυ ψιλίζεσθαι. Marium vero vulgus, per univerſum fere Imperium Romanum, barbæ & attondendæ & radendæ vacaſſe, ignorare nos non ſinit Tertullianus, qui ita libel. de cultu fœmin. ratione ſexus dignioris: *Propriaſque praſtigias forma, & hic ſexus ſibi agnoſcit, barbam acrius cædere, intervellere, circumdare capillum, diſponere, etiam colorare canitiem, primam quamque ſubducere totius corporis lanuginem.* Fateor quidem, lib. 1. Conſtit. Apoſt. cap. 3. occurrere hunc Canonem: *Praterea non oportet pilos barba diſperdere, atque formam hominis contra naturam perdere. Non depilabitis, lex ait, barbas veſtras. Hoc enim mulieribus honeſtum, qui eas condidit Deus, eſſe voluit, viris autem indecorum ſanxit.* Sed prҿterquam, quod is referri debet ad Pſeudo-Clementem, ſufficienter exceptum à viro undiquaque Doctiſſimo D. Dallæo; amplius hoc dici debet, ſi qui, ex Chriſtianis in primitiva Eccleſia, inſtituerint barbam nutrire, hoc feciſſe, ut tali quaſi habitu pœnitentiam profiterentur: ut obſervatum quoque eſt à D. Salmaſio l. d. pag. 549. ex Iſidoro lib. 2. de Off. Eccleſ. cap. 16. *Hi vero*, inquit, *qui pœnitentiam agunt, proinde capillos & barbam nutriunt, ut demonſtrent abundantiam crinium, quibus caput peccatoris gravatur.* Sed, hac ratione Chriſtiani ſe conformarunt ad normam variorum Gentilium, qui tali ritu luctum, animique dolorem, teſtatum facere ſolent: ut præter Cujacium lib. 6. Obſerv. cap. 5. jam diu obſervavit Forn. lib. 4. rer. Quotid. cap. 5. Juſtin. ſub finem lib. 36. de Attalo: *Poſt hanc ſceleſtam violentiæ rabiem, ſqualidam veſtem ſumit: barbam, capillumque, in modum reorum ſummittit.* Hoc eſt Tertulliano lib. de Anima, cap. 39. *caput reatui vovere.* Promiſcue vero Chriſtianos barbam promiſiſſe, non collegeris ex ullo probatæ notæ Scriptore antiquo, cum conſueverint hac in parte ſe componere ad mores cujuſque regionis. Pallium Chriſtiani, qua viri, qua fœminæ à Philoſophis acceperunt, non æque tamen barbam. (Nam à pallio ipſas matronas Chriſtianas non abhorruiſſe, conſtat ex Paulino, qui ita Epiſt. 10. ad Severum, de habitu Melaniæ: *Craſſam illam & velut ſpartei ſtaminis tunicam, & vile palliolum, gaudebat manu tangere.*) Quid, quod non dubitarint Julianum hi

ipsi traducere, cum more Philosophorum hircinam barbam aleret. Inde legas de illo apud Amm. Marcell. lib. 17. *In odium venit cum victoriis suis capella, non homo.* Atque, si qui ex Patribus barbę defalcationi infesti fuerunt, non tam simplicem tonsuram & rasuram, quam eos insectantur, qui *demptis pilis corpus suum in fœminei corporis imaginem transferunt*, ut loquitur Julius Firmicus lib. 8. Mathes. cap. 7. Quo & facit Tertulliani locus, superius adductus, qui iterum in libel. de Pallio cap. 4. *Unde* (inquit) *apud hirtos & hirsutos tam rapax ab ala resina, tam furax à mento volsella?* Et copiosius Clemens Alexandrinus, (ejus, quod alias de barba fuerit, judicium modo tetigimus) lib. 2. Pædag. cap. 3. ubi notat τοὺς μισότριχας, ἄτριχας, τὸ ἄνθος τὸ ἀνδρικὸν μυσαττομένους: *Pilis infestos, glabros, florem virilem abhorrentes.* Et statim: διὰ τούτους γοῦν πλήρεις αἱ πόλεις πιττούντων, ξυρούντων, παρατιλλόντων τοὺς θηλυδρίας τούτους. *Propter hos plenæ sunt civitates his qui effæminatos hos picant, radunt, vellunt.* Sed, quis secundum excessum culpabilem barbæ rasuram, eodem loco habeat, cum illa, quæ inter debitos modestiæ terminos consistit? Ut in vitio prius est putandum, ita non æque posterius reprehensionem meretur. Et ne sibi amplius plaudant illi, quibus est *hircorum barba & nigrum pallium*, ut loquitur Hieronym. ad Eustoch. de Virgin. ipse Christus curtam barbam habuit, ut ex constanti traditione narrat Nicephorus lib. 1. cap. 40. τὴν μέντοι τρίχα τοῦ πώγωνος ξανθήν τινα εἶχε, καὶ οὐκ εἰς πολὺ καθειμένην. *Pilos barbæ flavos habuit, nec multum demissos.* Post seculum demum quartum, cum Clerici, præ illis, qui audiunt Laici, vellent haberi singulares, atque in vulgus venerabiles, qua capillo qua barbæ præscripta fuit lex, sed κατ᾽ ἐθελοθρήσκειαν, & uti recte observatum est à D. Salmasio l. d. *multi canones facti, qui comam nutrire Clericis interdicerent, quia laici nutriebant, & barbam radere, quia laici radebant.* Huc facit Canon. 44. Concil. Carthag. IV. *Clericus neque comam nutriat, neque barbam radat.* Hanc enim esse genuinam lectionem hujus Canonis, argumentis infallibilibus evictum est à viro infinitæ lectionis Joanne Savarone ad ep. 24. lib. 4. Sidonii Apollinaris, quum illud *radat* jam olim quis maleferiatus eraserit. Ne pro asserenda hac ipsa lectione sollicitem quoque virum πολυμαθέστατον Joan. Gerardum Vossium in Epist. subjecta Salmasii Tract. de Coma, in qua tamen, ut plerumque in scriptis suis arat vitula Incomparabilis Theologi D. Francisci Junii, ut cuivis patebit, si voluerit modo inspicere hujus animadversiones ad cap. 40. Bellarm. lib. 2. de Monach. Qui

canon cum solos Clericos respiciat, tacite innuit Laicis licuisse comam nutrire, & barbam radere. Nec tamen hæc juvant rasuram in Papanis ordinibus receptam, quum sit novitia admodum, & ante seculum sextum in Ecclesia ignota, ut, à veritate expugnatus, loco dicto fateri cogitur ipse Bellarminus. Sed, ut finiam hanc de barba διάσκεψιν, nullum aut Dei præceptum aut ratio urget, ut viri eam nutriant, hoc est, sic promittant, ut ad longum quoque tempus illi neque forficem neque novaculam admoveant. Hoc enim sensu tum apud Græcos, tum apud Latinos Authores, coma, barbave, sive ali, sive nutriri dicitur. Inde apud profanos Authores, proprie Diis crinem pascere dicebantur, qui aliquo tempore, (plerumque autem ex voto) in honorem Deorum comam circumferebant. Virgil. 7. Æneid.

---- *sacrum tibi pascere crinem.*

Hoc est Euripidi in Bacchis, πλόκαμον τρέφειν: Homero Ἰλιάδ. ψ. χαίτην τρέφειν: Pausaniæ in Arcadicis τρέφειν κόμην. *Nutrire comas* dixit Val. Flacc. lib. 6. Argon. *Alere capillum* Plin. lib. 14. cap. 15. Atque 1. Cor. 11. 14. pro eo, quod in Græcis est, ἀνὴρ ἐὰν κομᾷ, Vulgatus habet: *Vir si comam nutriat.* Simili locutione Hor. l, 2. Sat. 3.

---- *sapientem pascere barbam.*

Allusit ex Christianis Scriptoribus Paulinus, quando Epist. ad Severum IV. sic loquitur: *Vitamque nostram, quasi Nazaræum crinem pascentes, Deo in castitate & parsimonia consecremus.* Sed hæc ὡς ἐν παρόδῳ. Porro circa ea, quæ sive comam, sive barbam concernunt, *pro temporum & locorum diversitate variari possunt*, ut utraque manu nobis loco jam citato Bellarminus largitur. Nec tamen probarim hac in parte desultoriam levitatem, ut quis aut uno anno aliquoties barbæ habitum mutet, aut vir statæ ætatis, solitus à prima lanugine barbam promittere, quo seculo se similem reddat, derepente, quasi à barbitonsore suo, veluti Medea, cum Pelia recoctus foret, deglabratus totus, mentoque depili prodeat. De popularibus suis hoc fatetur summus Salmasius, l. d. pag. 593. *In mea Gallia sæpius vel in anno forma barbæ novatur.* Ad levium hominum modulum ut identidem aliquis sese componat, non patitur virtus illa, quæ ab Ethicis vocatur gravitas, imo neque Scriptura. Apostoli verbum est, Rom. 12. 2. *Ne vos configurate* (συσχηματίζεσθε) *seculo isti.*

Dum in pilis occupor, simul ad fucos propellor, de quibus deinceps XVIII
hac Exercitatione agam, quod coma non minus quam barba adulterari

jam olim consueverint. Nullum vero colorem fucis vel ipse Quintilianus invenerit, modo ab iis removeris illa, quæ corpori mundando duntaxat serviunt. *Natura* enim *homo mundum, & elegans animal est*, juxta Stoicum Romanum Epist. 92. Atque, qui cum Diogene gloriam ex sordibus captant, pulchrum sibi ducunt, quod homine ex parte exuto, similes scarabæis esse affectent. Fuci autem varii sunt, ex iisque rebus fere præparantur (fidem facere potest vel unus Annæ Cortesiæ libellus de Fucis) quæ faciei cutem, loco nitoris temporarii, postremo deformatione multiplici mulctant. Iis accenseri debet *panis madidus* Othonis Imp. de quo Sueton. in vita illius cap. ult. *Quin & faciem* (inquit) *quotidie rasitare ac pane madido linere consuetum: idque instituisse à prima lanugine, ne barbatus unquam esset.* Modum describit Juven. sat. 6.

Sed quæ mutatis inducitur, atque fovetur,
Tot medicaminibus: coctaque siliginis offas
Accipit, & facies madidæ dicetur an ulcus.

Inde idem Satiricus eadem Satyra: *Pane tumet facies*: & iterum Sat. 2.

Et pressum in facie digitis extendere panem.

Dici non potest, quam infestos ejusmodi fucis se Patres antiqui exhibuerint. Primo in Deum ipsum injurios esse pronunciant, quotquot iis delectantur. Inde Tertull. de Cultu fæmin. cap. 5. *In Deum delinquunt, quæ cutem medicaminibus ungunt, genas rubore maculant, oculos fuligine collinunt. Displicet nimirum illis plastica Dei: in ipsis redarguunt, reprehendunt artificem omnium. Reprehendunt enim cum emendant, cum adjiciunt.* Et Cyprianus tract. 2. de habitu Virginum: *Manus Deo inferunt, quando illud, quod ille formavit, reformare & transfigurare contendunt. Si quis pingendi artifex vultum alicujus & speciem, & corporis qualitatem æmulo colore signasset, & signato jam consummatoque simulachro, manus alicujus afferret, ut jam formata jam picta quasi peritior reformaret, gravis prioris artificis & justa indignatio videretur. Tu te existimas impune laturam tam improbæ temeritatis audaciam, Dei artificis offensam?* Deinde illos exagitant, ut naturæ adversarios. Ambros. lib. 1. de Virgin. *Quanta hæc* (inquit) *amentia est, effigiem mutare naturæ, picturamque quærere, & dum verentur maritale judicium prodere suum? Prior enim de se pronunciat, quæ cupit mutare, quod nata est. Ita dum alii studet placere, prius sibi ipsa displicet. Quem judicem, mulier, veriorem requirimus deformitatis tuæ, quam te ipsam, quæ videri times? si pulchra es, quid absconderis? si deformis, cur te formosam esse*

eſſe mentiris, nec tuæ conſcientia, nec alieni gratiam erroris habitura? Eoque, *tertio*, non dubitant fucos inſectari, ut δέρημα diaboli. Tertullianus l. d. *Reprehendunt artificem omnium mulieres, cum emendant, cum adjiciunt, utique ab adverſario artifice ſumentes additamenta iſta, id eſt, diabolo. Nam quis corpus monſtraret mutare, niſi qui & hominis ſpiritum malitia transfiguravit? ille indubitate hujuſmodi ingenia concinnavit, ut in nobis quodammodo manus Deo inferret. Quod naſcitur opus Dei eſt: Ergo quod fingitur, Diaboli negotium eſt.* Atque, ut Jeſabel in Scriptura notatur cum ſuis medicaminibus 2. Reg. 9. 30. ita, quotquot unquam Deum timuerunt mulieres, eadem cane & angue pejus inſectatæ fuerunt. Hieron. de virgin. ſerv. ad Furiam: *Non habuit.* (Magdalena pœnitens) *orbes ſtibio fuliginatos.* Pluribus de fucis in genere non ago, ne videar poſt Homerum Iliadem velle ſcribere. Eorum uſum Chriſtianis, ſive viris, ſive fœminis, nulla ratione & prætextu concedendum eſſe, jam olim prolixe, argumentis è Scriptura & Patribus adductis, oſtendit Theologus Incomparabilis Petrus Martyr ad 2. Reg. 9. quæ diſſertatio & inſerta eſt ejuſdem locis Communibus.

Occaſione vero fucorum in genere, non poſſum non obiter quoque notare fucos capillares. Duplices vero illi ſunt, qui cenſuram merentur. Priori loco occurrunt capilli tincti, quorum exemplum dedit Medea, ſecundum Clementem Alexand. lib. 1. Strom. præ aliis eam ſequentibus Pathicis, quorum coma in modum fœminarum probroſe tingi ſolet, ut recte obſervavit Barthius lib. 4. Adverſ. cap. 3. Nec hic conſtiterunt exempla, ad has dementiæ lineas, pręter fœminas, circa comam alias inſanire ſolitas, ipſis viris, imo principibus accedentibus. De fœminis teſtis poteſt eſſe vel unus Ovidius lib. 3. de arte Amandi: XIX.

Fœmina caniciem germanis inficit herbis,
Et melior vero, quæritur arte color.

Atque viros idem factitaſſe, è Spartiano diſcere eſt, qui refert, quod cum Adrianus Imp. *cuidam caneſcenti quiddam negaſſet, eidem iterum petenti, ſed infecto capite, reſponderit*: Jam hoc patri tuo negavi. Ne tangam Martialis jocum, qui ſic ludit in Lentinum:

Mentiris juvenem tinctis, Lentine, capillis,
Tam ſubito corvus, qui modo cygnus eras.

Nec Romani principes abhorruerunt, quorum multi inaurandis capillis ſtuduerunt. Capitolinus in Vero: *Dicitur tantam habuiſſe curam capillorum flavorum, ut capiti auri ramenta reſpergeret.* & in Commodo:

Capillo semper fucato, & auri ramentis illuminato. Trebell. in Gallieno *Crinibus suis scobem aspersit.* Flavus color aurum arguit, quem & meretrices comæ ambire solent. Hinc famosa illa Messalina apud Juvenalem sat. 6. fornicem adit:

Nigrum flavo crinem abscondente galero.

Verba Scholiastis post adferemus. Eo respexit Maro lib. 4. Æneid. quando ita de Didone: *Nondum illi flavum Proserpina vertice crinem abstulerat.* Ad quæ ita Servius: *Matronis nunquam flava coma dabatur, sed nigra. Didoni ergo datur ut turpi. rotundo muliebris capitis tegumento, in modum galeæ facto, quo utebantur meretrices flavo, nam nigro crine matronæ utebantur.*

XX. Alteri capilli destinati censuræ, postea fusius explicandæ, sunt *alieni*, ad ornatum capiti aptati. Hieron. ad Demetriadem, supra quoque adductus: *Cerussa ora distinguere, ornare crinem,* & alienis capillis *turritum verticem struere.* Apulejo crines *attexti* sunt. Ita enim lib. 11. Milesf. Et attextis *capite* crinibus *&c. fœminam mentiebatur.* Aliis *empti.* Mart. lib. 12. epigr. 23.

Dentibus atque comis, *nec te pudet, uteris* emptis,
Quid facies oculo, Lælia, non emitur?

Ovid. lib. 3. de Arte:

Fœmina procedit densißima crinibus emptis,
Proque suis, alios efficit ære suos.

Verbum *affigere* de his crinibus, quos *sutiles* vocat, usurpavit Tertullianus de cultu fœmin. verba proxime adducentur. Firmicus *apponere* lib. de Prof. relig. *Qui alienis crinibus appositis, fictam & compositam pulchritudinem mentiantur.* Talium capillorum πλέγμα, *galerus* & *galericulus* à Latinis vocatur. Tertull. l. d. *Affigitis præterea nescio quas enormitates sutilium atque textilium capillamentorum, nunc in galeri modum quasi vaginā capitis & operculum verticis, nunc in cervicem retro suggestum.* Suet. in Oth. cap. ult. *Munditiarum vero pœne muliebrium: vulso corpore, galericulo capiti propter raritatem capillorum adaptato & annexo, ut nemo dignosceret.* Schol. Juven. sat. 6. *Galero: crine suppositilio.* Alias *caliendrum* dicitur. Scholiastes vetus Horatii ad Serm. 1. *Caliendrum dicitur ornatus capitis mulierum, quo ad exornandos crines utuntur: vel, suppositus crinis, quem pro naturalibus capillis accipiebant.* Agnoscit hanc vocem Glossarium, in quo ita lego:

lego: *Caliendrum*, κόσμιον κεφαλῆς. Græci habent varia nomina, quibus idem innuunt, ex quibus præcipua, πηνήκη, προκόμιον, ἔντριχον, καὶ περίθετον. Julius Pollux lib. 2. Onom. cap. 3. ἐκαλεῖτο δέ τι καὶ πηνήκη, καὶ προκόμιον προσθετὸν, οὐ γυναιξὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀνδρῶν. οἱ ἐνδεῶς τριχῶν ἔχοντες, εἰς κόμης λόγον προστίθεσι. τὸν δ᾽ αὐτὸν, καὶ ἔντριχον ὠνόμαζον. *Vocatur etiam quædam coma, appostitia, quæ non modo mulierum, sed & virorum est: & qui raros capillos habent, ipsa instar capillorum utuntur. hanc vero etiam* ἔντριχον *nominaverunt.* & iterum lib. 10. cap. 41. καὶ πηνήκην δὲ, καὶ προκόμιον. καὶ ὡς Ἀριστοφάνης ἐν Γηρυτάδῃ, περίθετον καὶ περιθέτην. *Insuper galericum, & fictitiam comam. Vel appostitium secundum Aristophanem in Gerytade, & appostitiam.* Doctissimus Salmasius ad Hist. Augustam existimat aliud non esse *cæsariem*. Certe sic legas apud Hesychium: καισαρεία, περικεφαλαία. Quid vero ἡ περικεφαλαία sit, Glossarium docet, in quo ita legas: περικεφαλαία, *Galea*. At *galeam* coincidere cum *galero*, idem Salmasius nos docuit ad Solinum, & Tertull. de Pallio; fidem quoque faciente Juvenalis Scholiaste, ut ante audivimus.

Sed his missis, utrumque hoc comæ lenocinium Patres admodum XXI.
insectantur. Et quantum ad tinctos capillos, ad eos referri debent sequentia Tertulliani verba de cultu fœminarum. cap. 6. Video quasdam & capillum croco vertere. Pudet etiam eas nationis suę; quod non Germanæ aut Gallæ sunt procreatæ: ita patriam capillo transferunt: male ac pessime sibi auspicantur flammeo capite, & decorum putant, quod inquinant. Crocum capiti suo mulier Christiana ingerit ut in aram. *Hæc ille.* Cyprianus de Habitu virginum cap. 13. Audaci conatu & sacrilego contemptu crines tuos inficis. Malo præsagio futurorum, capillos jam tibi flammeos auspicaris, & peccas, pro nefas! capite, id est corporis *parte meliore. Hactenus Cyprianus.* Idem lib. de Lapsis cap. 4. Corrupta barba in viris, in fœminis forma fucata. Adulterati post Dei manus oculi, capilli mendacio colorati. *Hæc iterum ille.* Qui duo, quando colore hoc capillis inducto, fœminas Gehennam auspicari dicunt, consentientem habent Hieronymum, cujus hæc clara verba Epist. ad *Marcellam*: Ne caput gemmis oneres, nec capillum irrufes, & illi aliquid de Gehennæ *ignibus auspiceris.* Clemens vero Alexandrinus lib. 3. Pædag. oratione ad senes directa, hæc per interpretem *proloquitur*: Nec ergo pili sunt tingendi, nec cani colorandi. Neque enim vestem variare concessum est: & maxime ætatis senium,

& id, quod maximæ auctoritatis eſt, non eſt tegendum. Dei autem decus in lucem proferendum eſt, ad hoc, ut id honorent adoleſcentes. Cum enim impudenter ſe gerentibus aliquando apparuiſſet inſtar pædagogi canities, eos traduxit ad modeſtiam,& viſus fulgore, juvenilem terruit & repreſſit cupiditatem. *Hæc Clemens*. Suppoſititiis crinibus haud æquior eſt hic ipſe Clemens. Sic enim legas apud eum loco *dicto*: Alienorum capillorum appoſitiones ſunt omnino rejiciendæ, & externas comas capiti adhibere, eſt maxime impium, quæ mortuis pilis *cranium induunt*. Tertull. libel. de Cultu fœmin. poſtquam fœminis exprobraſſet galerum, verbis antea adductis proxime ſequentia *ſubjicit*: Si non pudet enormitatis, pudeat inquinamenti. Ne exuvias alieni capitis, forſitan immundi, forſitan Gehennæ deſtinati, ſancto & Chriſtiano capiti ſuppares. Imo hanc ornatus ſervitutem à libero *capite propellite*. Hieronymus has comæ ineptias ſeculo imputat, ſuam Demetriadem (verba ex parte antea ſunt adducta) ita *alloquens*: Quando eras in ſeculo, ea quæ erant ſeculi diligebas. Polire faciem purpuriſſo, & ceruſſa ora depingere, ornare crinem, & alienis capillis turritum *verticem ſtruere*. Quomodo & in Epiſtola ad Marcellam, cujus initium Abraham, ſerio illas arguit, quę capillis alienis verticem *ſtruunt*. Nec ratione deſtituuntur ſeveriores hæ Patrum cenſurę: nam capilli qua à viris, qua fœminis aut tinguntur, aut galericulo velantur, ſive ad tegendam canitiem, ſive ad diſſimulandum calvitium, ſive etiam ad procurandum formę decus. Nihil vero horum, à viro gravi, eodemque Scripturę filio, fieri debet. Ut à canitie initium faciam, illa eſt capiti *corona ornatiſſima*, ſecundum Salomonem Prov. 16. 31. Et, *ut ornamento juvenibus ſunt vires ipſorum, ita decori ſenibus canities*, juxta eundem Prov. 20. 29. Quiſquis ergo eam aut diſſimulat, aut prę pudore intempeſtivo, in partes ſollicitato mangonio, publice non vult agnoſci, injurius eſt in Deum, atque quæ *Ipſe* ornamento eſſe denunciat, ignominiæ ſibi ducit. Quod ad colorem vero, per tincturam canis procuratum, licet *vero* putetur eſſe præſtantior, juxta illud Naſonis lib. 3. de Arte:

Fœmina caniciem germanis inficit herbis,
Et melior vero, quæritur arte, color;

deturpat tamen hominem, eique dedecori eſt. Ut enim elegantur Plutarch. in libel. quo diſputatur an ſeni Reſp. ſit *gerenda*: ut lex (*inquit*) coronam ac diadema, ita canos natura venerabile dignitatis & principatus *ſignum fecit*. Nec aliud exiſtimari debet de calvitio. Fateor quidem

dem illud jam olim habitum fuiſſe indecorum, atque præbuiſſe materiem variorum dicteriorum; imo ipſum Deum filiabus Sionis, tanquam probrum inſigne, minari calvitium, Eſ. 3. 25. Interim tamen illius patronus Deus debet agnoſci, qui impunitum non dimittet eum, qui calvis maledixerit, ut teſtatur hiſtoria Eliſæi, 2. Reg. 2. 23. Ne jam dicam, Syneſium peculiari ſcripto laudes Calvitiei celebraſſe, atque, Hieronymo teſte, ipſum Socratem, Græcorum ſapientiſſimum, calvum fuiſſe. Imo, dato, Deum, calvitium ut probrum in hominibus quibuſdam velle conſpici: non tamen propterea ipſi, quæſitis exuviis latronum & meretricum, de eo obliterando laborare deberent, ſed potius dicere cum Propheta, *indignationem Iehovæ feremus*, Mich. 7. 9. Nihil vero, ſive pro capillitii tinctura, ſive pro galericulo prætexere poſſunt, qui, aut quæ, illud capiti ſuo aptant, nullam aliam ob cauſam, quam ut aliis ſpecioſiores videantur. Certe tinctura ejuſmodi (ut priori loco eandem conſiderem) non poteſt non Deo diſplicere, cum eidem quam maxime probroſa ſit. Pathetice Tertullianus lib. de Cultu fœmin. *Sed enim* (inquit) *Dominus ait*, (Matth. 5. 36.) Quis veſtrum poteſt capillum atrum ex albo facere, aut album ex atro? Hę que revincunt Deum. Ecce, inquiunt, pro albo vel atro, flavum facimus gratiæ faciliorem: quamvis atrum ex albo conantur facere, quas pænituit ad ſenectam uſque vixiſſe. Pro temeritatem! Erubeſcit ætas exoptata votis, furtum confitetur, adoleſcentia in qua delinquimus, ſuſpiratur, occaſio pravitatis interpolatur. Abſit à ſapientiæ filiabus ſtultitia tanta. Senectus cum plus occultari ſtuduerit, plus detegetur. Hæc eſt æternitas noſtra, *de capitis juventute*. Et tamen τειχόμαχοι antehac, cum ſibi dictaturam adhuc ſperare auderent, infeſtiores fuerunt iis ex utroque ſexu, qui comam alebant, quam, quos videbant prima juventæ face, per aſperſi pulveris lenocinium, mentiri ſenes, capitis ſive picem, ſive mulſum transformando in nivem. πρόφασιν, quæ juſtitiæ & ſobrietati ſatisfaciat, invenire quoque non poſſunt, qui ab emptis & aſſutis capillis formæ commendationem emendicant; quum enim ipſis fœminis, quibus permiſſum eſt κομᾷν, edicat Paulus ne *cincinnis* ſeſe ornent, 1. Tim. 2. 9. atque Petrus Apoſtolus teſtetur earum *ornatum non conſiſtere in nodis capillorum*, 1. Petr. 3. 3. ſane, nulla ratione excuſari poſſunt, quicunque ſecuri interioris ornatus, primo in adornando galero, & deinde in eodem capiti aptando, occupantur. Et tamen capita, hac ratione inſtructa, rugas Theologicas ſimul audent oſtentare,

atque è ſacro ſuggeſtu detonare in ſeculi vitia. Etenim ſcio, quantum libertatis circa *indifferentia* Chriſtiano, de libertate ſua edocto, competat, & multa ex illis, quæ hominem extrinſecus afficiunt, conſideranda eſſe pro ratione regionis & temporis; ingenue tamen profiteor, me non videre, quomodo alienæ hæ capitis exuviç excuſari poſſint, quum omni ævo, apud omnes nationes eædem exoſç fuerint. Judicium Ovidii, & Martialis ſupra exhibuimus. In Anthologia occurrit Epigramma Lucilii in quandam Nicyllam, quæ emerat galericulum atrum, ut diſſimulata ſenectute, canos ſuos velare poſſet. Quod ita habet;

Τὰς τρίχας ὦ Νίκυλλα τινὲς βάπτειν σε λέγουσιν,
Ἃς σὺ μελαινοτάτας ἐξ ἀγορᾶς ἐπρίω.

Adrianus Junius libel. de Coma cap. 1. Latine ſic reddidit:

Fingere te perhibent quidam, Nicylla, capillos;
Quos mercata atros ipſa foro extuleras.

EXERCITATIO XXV.
DE
Veſtibus, & luxu circa illas.

1. *IN veſtitu obſervetur inaffectata humilitas quod ad materiam, formam, & numerum.*
2. *Debeantne forma differre veſtes viriles & fœminea? Fuſe inquiritur in legem Deut. 22. 5. Quam cæremonialem fuiſſe probatur, ſimul allata ratio vindicatur à Reyneſii exceptionibus.*
3. *Occurritur rationibus D. Franc. Iunii Theologi ſummi, quibus evincere conatus fuit legem hanc Cæremonialem eſſe.*
4. *Examinantur illa, qua in contrarium Reyneſius adduxit.*
5. *An forma veſtium debeat eſſe gentilis, ita ut nihil peregrini in ea notetur? Simul expenditur locus Tzephania cap. 1. verſ. 8.*
6. *Quot numero veſtes aliquis habere debeat?*
7. *Quomodo veſtium luxui occurri debeat, per ſupremas Poteſtates, maxime in Fœderato Belgio?*
8. *Rationes adferuntur, cur, quanto ocyus graſſanti huic luxui per ſevera edicta ſuprema Belgii poteſtates obviam ire debeant?*
9. *Iterum, per modum Appendicis, Lex Deut. 22. examinatur.*

Poſt

POſt comam, & illius fucos, ad veſtimenta me converto, circa quę, velut turpitudinis indelebilis inſignia, non modo convenit probare animum modeſtum, ſed etiam humilem. Nam, ut non incommode dicit Chryſoſt. hom. 28. in Geneſ. *Juſsit Dominus primos parentes togis pelliceis veſtiri, in perpetuam memoriam, quod inobedientes fuerimus Domino.* Eoque ſi audire convenit Chriſtum, Matth. 11. 29. edicentem: *Diſcite à me, quia mitis ſum & humilis corde*: næ, multo magis humilitatem hanc probare convenit, in amictu, qui eſt ſignum inobedientiæ & prævaricationis noſtræ in primo parente Adamo. Nec tamen propterea affectandę ſunt ſordes, aut Diogenis alicujus cultus. Convenienter Hieronymus Epiſt. 3. ad Nepotian. *Veſtes pullas æque devita ut candidas; ornatus & ſordes pari modo fugiendæ ſunt: quia alterum delitias, alterum gloriam redolet.* Quo vero Chriſtiano hic conſtet ratio, inaffectata humilitas attendenda eſt circa tria; materiam ſcil. formam & numerum veſtium. In materia iterũ conſiderari poteſt ſubſtantia, illiq; adjunctus color. Circa ſubſtantiam peccatur non modo, quando tantũ illius eſt pretium, ut id inæquale ſit cenſui & vocationi illius, qui inde veſtes ſibi adornat; verum etiam (ut recte hactenus notavit Teelingius Concione 1. de Veſtitu pag. 36.) quando illa, licet non admodum pretioſa, tam fragilis eſt, ut breviſſimo temporis ſpatio conteratur, atque in fragmina varia dilacerata, nulli amplius uſui ſervire poteſt. Mirum vero, quam jam olim hominum curioſitas & ambitio hic luxuriare conſueverint. Pathetice Nilus in Aſcetico: *In veſtitu non contenti iis, quæ ad tegendum ſunt neceſſaria, primum lanas emunt excellentiores, & velleris eligunt florem. Deinde tranſeunt ad mixta, quæ ex lino & lana contexta ſunt. Mox ſerica cupiunt, & ea primo quidem ſimplicia, tum prœliis & animalibus, atque hiſtoriis diſtincta.* Interea tamen attendi hic debet regionum diverſitas, atque quæ in quoque loco natura ad veſtiendum attribuit, licite uſurpantur, modo non excedatur modus. Si in Belgio, modicę ſortis fœmina, quotidie ſerico & tenuiſſimo goſſypio indueretur, jure merito cenſuram incurreret: quum tamen citra ambitionis & faſtus notam, in habitu ex tali materia confecto, ſe oſtentare queant matronæ Italæ, Perſicę, & Sinenſes. Hinc quoque non collegeris, redeundum eſſe ad pelles, licet Deus Opt. Max. primis noſtris parentibus, poſtquam lapſi eſſent, ex illis primas veſtes confecerit: atque populi ad Septentrionem, iis adhuc hodie, quod alia materia deſtituantur,

uti consueverint. Quo respicit Hieronymus, quando Epist. 3. dicit: *Et pellitorum turba populorum, qui mortuorum quondam feriis* (lego *inferiis*) *hominem immolabant*. Quare & Gothi, Sarmatæ, aliique populi cum pellibus apud Ovidium, Lucanum, & Sidonium Apollinarem exhibentur. Casci Romani similem habitum amarunt. Unde Propert. lib. 4.

Curia, prætexto quæ nunc nitet alta senatu,
Pellitos habuit, rustica corda, patres.

Seneca ep. 110. existimat quidem pelles, cum aliis, quæ natura suggessit, homini vestiendo sufficere posse. Sic enim loquitur: *Frigus intolerabile est corpori nudo. Quid ergo? nunquid non pelles ferarum & aliorum animalium à frigore satis abundeque defendere queunt? non corticibus arborum pleraque gentes tegunt corpora? non avium plumæ in usu vestis conferuntur? non hodieque magna Scytharum pars tergis vulpium induitur, ac murium, quæ tactu mollia, & impenetrabilia ventis sunt?* Sed ubique natura neque tales arbores concedit, neque pellium, & plumarum abunde. Linum, & lanam, ipse Deus vestitui hominum destinavit Deut. 22. 11. iisque in Aarone vestiendo usus est. Ne dicam, apud ipsos populos, qui pellibus amiciuntur, earum, ad fastum & ambitionem usque, notari posse delectum. Accedo ad colores, quibus tingi solent panni, qui materiam vesti præbent. Iis, candidum colorem, & artificii nescium, si excipias, Clemens Alexandrinus quam infestus est. Sic legas apud illum Pædag. 3. *Candidis ac minime curiosis ac operosis vestibus uti est convenientissimum.* & paulo post: *Tinctura itaque Sardiniaca & alia omphacina, seu oleagina, & alia viridis, rosacea, & coccina,* & *alia innumerabiles tincturæ excogitatæ sunt à perniciosis delectationibus, quo fit ut ad visum jam conferatur vestis, non ad integumentum.* Quę tamen simpliciter admitti non possunt. Colores variegati, speciatim hyacinthinus, purpureus, & coccineus notantur in vestibus Aaronis, ab ipso Deo ordinatis, Exod. 28. certo indicio, colorum diversitatem aliter in vestitu reprehendi non posse, quam quatenus aut animi fastum aut levitatem arguit. Atque, ut pastores in vestitu tum graves tum humiles esse debent, neutiquam vero circa eum, prçter vocationis suę rationem, plus æquo curiosi; ita illis, ratione omnium locorum & temporum, pullam, sive atram, vestem non concessero. Modo audivimus Hieronymi judicium de veste pulla devitanda. Si vero pressius adhærere voluerimus N. T. albæ vestes potius convenient mysteriorum sacrorum dispen-

dispensatoribus, quod in iis tum exhibuerit gloriam suam Christus, Matth. 17. 2. ad modum symboli, pro illis, qui cum eo æternum regnabunt, Apoc. 3. 4. tum etiam, quod arguant puritatem & innocentiam, Dan. 7. 9. Apoc. 3. 18. Quam ob caussam, recenter baptizatos, olim quoque albis vestibus indui consuevisse, patet ex Tertull. de Cor. Mil. Ne jam dicam, Sacerdotes Idolorum, secundum varios, videri *Cemarim* dictos 1. Reg. 10. 22. & 1. Reg. 23. 5. quod nigris vestibus amicerentur, fidem faciente Kimchio ad Tzeph. 1. 4. ubi eadem vox occurrit. Interim neque patrocinari volo albo verbi Ministrorum amictui, in sacris alicubi, apud Reformatos quoque, ab his frequentari solito, aut aliquid (quod perpetuo sit observandum) definire. Nigrum pastorum habitum probandum esse existimo, ubi color ille gravitatem & animum dimissum signat, modo hi ipsi non insidientur illorum ex suo ordine libertati, qui, aut, pro ratione regionum, in quibus vivunt, alterius coloris vestibus utuntur, aut, pro re nata, atque ad prodendam libertatem, quam per Christum consecuti sunt, vestem alio colore imbutam induunt. Color in belluis, à Deo vestitis seu plumis, seu squamis, seu pellibus, multiplex occurrit: potestque homo vario quoque colore vestes suas tingere, dummodo non adhibeat colorem, quo, aut animi levitas prodi solet, aut, qui insolens sit in illa gente, inter quam moratur. Nolim vero simpliciter hic arguere colorum in eadem veste differentiam, quasi illa redoleat aut idololatriam, aut Antichristianismum, ut non nemo quoque ex Orthodoxis Theologis existimat, motus loco Ezech. 23. 13. 14. & Apocal. 17. 3. 4. 5. in illis enim textibus, ut habitus Idololatrarum describitur, ita non est propositum Spiritui Sancto nobis abominabilem reddere ejusmodi habitum, ratione coloris, sed duntaxat docere, quomodo ex eo idololatrę & idola queant agnosci. Diversi quoque colores in amictu Aaronis (ut modo diximus) notati fuerunt. Spiritus Sanctus alibi idola nobis exhibet aurea Es. 40. vers. 19. argentea, Actorum 19. vers. 24. ænea, Dan. 5. vers. 4. lapidea & lignea, Deuternom. 4. vers. 28. nec tamen propterea aurum, argentum, æs, lapides, & ligna nobis vult esse abominationi. Quoniam vero huc devenimus, verbo aliquid annotare debemus de colore purpureo, materiæ vestium conciliato, (sub eo comprehendo colorem quemcunque elegantem & pretiosum) quem execrandum esse, aliquis concludere posset, (progrediendo scilicet

ſecundum principia virorum, alias egregiorum, quibuſcum modo nobis negotium fuit) eo quod purpureis veſtibus idola ſua ornare conſueverint idololatræ, Jerem. 10. 9. Olim autem (ut notiſſimum eſt) color purpureus habitus fuit pretioſiſſimus, atque Regibus peculiaris erat, ſic tamen ut in Orientalibus regionibus, Tyro proximis, unde color hic ſolet peti, frequentatus pariter fuerit in cultu, à quibuſcunque opibus præpollentibus. De Tyriis ipſis manifeſtum eſt ex Ez. 27. 7. atque eorum exemplum opulentiores in Judæa, ex more gentis, ſecutos fuiſſe, patet ex Parabola Luc. 16. 19. Cujus Parabolici divitis purpura & byſſum, prȩter Chriſti inſtitutum, ut in luxum quaſi veſtium declamare poſſint, abſque ratione DD. Poſtilliſtæ arguunt: neque enim Chriſtus eum notat, quod purpura & byſſo amiceretur, & victitaret ſplendide; ſed, quod ſecundum ſecuritatem carnalem, non attendendo ſcil. *confractionem Ioſephi*, Amoſ. 6. 6. hoc faceret *quotidie*. Convenienter Lutherus in Conc. ſuper hoc Euangelio: *Cæterum dives iſte non eo nomine arguitur, quod delicatis cibis & eleganti veſtitu uſus ſit. Quando etiam complures olim ſancti Reges & Reginæ, ſplendido cultu ornati fuerint, utpote Solomon, Heſter, David, Daniel, &c. ſed quod cor ſuum illa inhiaret, requireret, illiſque impendio afficeretur. Ipſe quoque omne gaudium, ſolatium, voluptatem denique omnem in his quæreret, & plane in his idolum ſibi ſtatueret. Quod Chriſtus hac voce* quotidie *ſubindicat.*

II. Succedit conſideranda veſtium forma, cujus ratione, initio quæritur, an illa reſpectu dignioris & ſequioris ſexus debeat eſſe diſtincta? Nota lex Dei eſt Deut. 22. 5. *Ne eſto inſtrumentum virile ſuper fœminam, neque induito vir veſtem fœminæ: nam abominationi eſt Iehovæ Deo tuo, quiſquis facit iſta.* Cui conſentit Synodus Gangrenſis, quæ can. 13. anathemate ferit mulierem, quȩ fuerit *uſa veſtimentis virilibus*. Cæterum de lege Dei, non omnium idem eſt judicium: multi cenſent eam Cȩremonialem eſſe, ac proinde reſpicere ſolos Judæos. Placet hoc quoque τῷ πάνυ D. Salmaſio, qui ita in Tract. de Coma pag. 585. *Hæc lex* (inquit) *ex jure Gentili Hebræorum per Moſen dato deſcendit, non ex naturali. Non amplius in uſu apud eos erant pelliceæ veſtes, quales primis hominibus Deum ipſum feciſſe, ille ipſe Moſes ſcripſit. Ipſa ſane natura ſatis diſtinxit utrumque ſexum, ſed aliis rebus quam veſtium ornatu diverſo, aut comæ cultu diſparili.* Diſſentit Franc. Junius, qui l.d. dictam legem ad jus naturale refert. Cui priuſquam reſpondeo (ſiquidem Salmaſii ſententia omnino probanda) aliorum ſententias referre convenit. Ergo Ambroſius,

ſius, exemplo Clementis Alexandrini, legem hanc myſtice interpretatur. Sic enim lib. 4. Epiſt. 15. *Arbitror* (inquit) *quod non tam de veſte, quam de moribus, dixerit hæc lex, vel de uſibus atque artibus, quod alius virum, alius fœminam deceat actus.* Joſephus lib. 4. Orig. cap. 8. ad diſciplinam militarem refert. Quomodo & Paulus Fagius hoc loco in Paraphraſi Chaldaica annotavit, duntaxat vetari, ne mulieres cum viris proficiſcantur in militiam, more Orientalium populorum; aut ne ſe exponant periculo pudicitiæ, neve cetera virorum officia obeant, ſed familiam curent: quanquam ibidem alias quoque interpretationes refert. Joannes Seldenus vir doctiſſimus, Judaicorumque rituum conſultiſſimus, in libel. Aureolo de DIs Syris Syntag. 2. c. 4. adducta authoritate Maimonidis ex More Nebochim, trahit ad idololatriam Paganicam, qua viri in honorem Veneris veſtes muliebres induebant, & vice verſa mulieres in honorem Martis arma veſteſque viriles. Alias vox Ebrea *Celi*, que ibi occurrit, non modo hoc loco, verum alibi quoque à LXX. Interpretibus redditur per τὰ σκεύη, ſive ἀγγεῖα; licet ſæpe quoque notet veſtimenta, atque hæc ſignificatio, quæ placuit etiam Interpretibus Belgis, commode præſenti loco aptari poſſit, quum proxime ſequatur vox *Simlath*. Nec tamen propterea hec lex deſinit eſſe Ceremonialis: ſalvo ſiquidem aliorum judicio, putem hanc ipſam legem comparandam eſſe cum legibus Dei, Lev. 15. verſ. 15. & ſeqq. ubi agitur de viro gonorrhea laborante, & fœmina menſtruata. Cum uterque enim qua mas, qua fœmina quoque, immundam redderet non modo veſtem, ſed cubile quoque, in quo jacuerat; næ quis potuiſſet facile impurus reddi, ignarus alterutrius infirmitatis, ſi promiſcua veſtium permutatio fuiſſet conceſſa. Ut vero interdicto de gonorrhæa & menſtruis, Judæi admonebantur de caſtimonia colenda in ipſo matrimonio; ita comminatio addita legi de veſtibus non commiſcendis, oſtendit, quam ſerium Deo hoc interdictum ſit. An vero interdictum hoc, myſterii quid circa Chriſtum innuerit, poſtea liquere poterit. Quæ interim contra rationem, quam duntaxat probabilem conjecturam habere volui, (quam multa circa explicationem Scripturæ non compellimur ignorare?) pag. 197. Reyneſſius adducit, hactenus me movere non poſſunt, ut ſententiam mutem. Dicit quidem 1. *Vir quoque viri, & mulier alterius mulieris veſtem induere non debuiſſet, ibi enim idem eſt periculum.* Concedo totum; hoc enim colligere eſt ex lege Lev. 15. Pergit (2.) *tum vir mulieris* (inquit) *veſtem tangere non debuiſſet,*

non

non enim induendo, sed & tangendo polluebat se. Imo, ut tangendo polluebat se, sic Deus pronunciat Deut. 22. 5. *abominationi sibi esse* eos, qui diversi sexus vestimenta commiscent. Quod enim inquinationis periculum subesset, Deus, ut ostenderet, populum suum ne quidem immunditiei periculo se exponere debere, legem hanc tulit. Quod vero profanum foret, eas vestes induere, quas non licebat tangere, Deus voluit severam hanc comminationem Legi suæ superaddere. Instat Reynessius: *Tum. 3. viro lotas mulieris vestes induere licuisset, & viceversa, mulieri virorum; tum enim erant pura.* Sed sciendum est, virorum gonorrhœam & mulierum profluvium provenisse à morbo: quum, pro menstruo, velut ordinario profluvio, mulier solemniter non expurgaretur. Quod ergo uterque, qua mas qua fœmina incerti forent, quando obvenire posset hæc ex morbo infirmitas, cessat Reynessii cavillatio. *Tum 4. maritus* (inquit) *suæ uxoris, quam sciebat menstruo non laborare, & uxor sui mariti, quem sciret non laborare gonorrhœa, vestimenta induere potuisset.* Jam responsum est: lex non tam respiciebat menstruum mulieris profluvium, quam morbidum. Quod ergo qua maritus qua uxor incerti essent, paroxysmi, Deus quam severe vestium permutationem prohibuit. Deniq; sic loquitur: *Et. 5. permutatio vestium saltem ante maturam ætatem licita fuisset.* Aliquid esset, si, ratione singulorum hominū pubertatis initium eadem temporis periodo definitum foret. Sed quam natura (loqui ita fas sit) ratione non modo marium, sed & fœminarum hic sit ludibunda, in vulgus quoque notum est. Eoque Deus, ut quam serium munditiei studium populo suo commendaret, strictas & severas hasce leges tulit. Quarum scopum si intuear, impetrare à me non possum, ut hactenus sententiam mutem.

III Nec contrarium suadere possunt rationes, quas habet ὁ μέγιστος alias, D. Franc. Junius in Analysi hujus loci. Initio sic loquitur: *Qui* putaverunt præceptum esse *cæremoniale*, *ii profecto caussam (ut vocant) fundamentalem hujus cæremoniæ non adferunt, quæ certo constare poßit*, &c. Resp. Rationem sufficienter nos adduxisse credimus, quam putamus hactenus sufficere debere. Pergit: *Naturalis honestatis censendum est, quod hic dicit Moses, nec virilia instrumenta mulieribus aptanda, nec viris muliebria: quia ementiuntur naturam, & honestatem naturalem oppugnant, qui tantum sibi auctoritatis tribuunt, ut sexus discrimina confundant sive serio sive joco fiat & histrionice.* Resp. Lubens do, ipsum quoq; Clementem Alexandrinum lib. 3. Pædag. cap. 3. sic loqui: *Turpißimum profecto*

fecto fuit existimatum, non apud Romanos tantum, sed & in Gracia & apud alias quoque, licet barbaras, nationes antiquitus, si viri muliebre vestimentum assumerent. Sed, quod pace Scriptoris πολυμαθεστάτου dictum sit, fallitur hic Clemens non una vice. De Romanis fateor, aliquando apud eos fuisse conjunctum cum turpitudine, non modica sed enormi, si vir indueret vestes muliebres, (probat P. Faber lib. I. Semestr. cap. 15.) atque Romæ meretricibus probri loco datam fuisse togam, jam olim à viris doctis observatum fuit. Interim nego idem obtinuisse in Græcia. Pallium viris & fœminis commune fuisse, vel ex Diogene Laërtio constare potest, qui refert, Xantippen cum pallio sui Socratis consuevisse in publicum prodire; atque cum Christiani Romæ quoque nexu mancipioque pallium sibi vindicassent, fæminæ eorum eo quoque uti instituerunt, ut supra ὡς ἐν παρόδῳ ex Paulino me observasse memini. velabant vero illo caput. Hieron. Ep. 12. *Solent quadam, cum futuram virginem spoponderint, pulla tunica eam induere, & furvo operire pallio, auferre linteamina.* & Epist. 8. ad Demetriadem: *Vili tunica induitur, viliori tegitur pallio.* Ambros. porro d. l. suam ætatem respiciens, notat, *Graco more influxisse, ut fœmina virilibus quasi succinctioribus tunicis uterentur.* De Barbaris vero testis est Julius Pollux lib. 7. Onomast. cap. 2. ὅτι οἱ βάρβαροι καὶ ταῖς θηλοπρεπεστέραις τῶν ἐσθήτων ἔχαιρον: *quod & barbari etiam muliebribus vestibus delectarentur.* Et speciatim de Germanis Tacit. libel. de Morib. German. cap. 10. *Nec alius fœminis quam viris habitus.* Hęc cum ita se habeant, argumento sunt (ut pro meis adoptem verba D. Salmasii lib. de Coma pag. 588.) *discrimen hujusmodi non à natura descendere, quoniam non sit omnium gentium. Qua apud alios erunt muliebres, apud alios viris convenire videbuntur. Longæ vestes putantur mulieribus magis accommoda. Totus Oriens vestifluus muliebriter quasi amicitur.* Interim in honestatem peccarit, quisquis cum Clodio voluerit habitum alterius sexus induere, ut aut commodius & tutius satisfacere possit suæ libidini, aut alii alicui sceleri vacare. Ne dicam manifesto periculo, se qua mares qua fæminas exponere, quando cum veste videntur sexum mutasse. Atque sic hunc locum intellexit in Notis Munsterus: *Si mulier* (inquit) *sese misceat inter milites ad bellum procedentes, exponit se periculo magno violandæ pudicitiæ. Idem sentiendum de masculo. Nihil igitur aliud hic præcipitur, quam ut mulieres & viri distinctas habeant vestes, & occasio tollatur multorum malorum* Quanquam, boni publici caussa, à lege hac licuisse recedere ipse D. Junius fatetur: huc

enim spectant hæc ejusdem verba: *Sin honestas hæc cum publica utilitate concurrit, aut cum gravi ulla necessitate privata aut publica, tum publicæ utilitati & necessitati honestatem oportet cedere.* Exempla varia habet Camerarius Cent. 2. cap. 39. & 41. & Centur. 3. D. Junio unus adhuc aries reliquus, ita enim deinceps: *Huc pertinet ratio, quam adducit Moses, quum pronunciat,* quisquis facit ista, eum esse abominationi Jehovæ Deo nostro: *tanquam si diceret non posse non abominari Deum homines ejusmodi, qui naturam naturalemque honestatem & ordinem ita conturbarint.* Sed, ex hac ipsa clausula Seldenus contendit, ritum aliquem profanum, seu Idololatricum vetari; quod talis comminatio plerumque *spectet in S. literis idololatriam.* Quod & certissimum: nam Idololatriam abominationi esse Jehovæ, patet ex Deut. 7. 25. & 12. 31. & 17. 4. & 27. 15. Ps. 104. 40. aliisque locis. Interim mandatis cæremonialibus quoque similis additur comminatio: *Ne mactato Iehovæ Deo tuo bovem aut pecudem in qua sit vitium, res ulla mala: nam abominationi Iehovæ Deo tuo est,* Deut. 17. 1. Quod videret Reynessius, *D. Iunij* rationes minus sufficientes esse, atque fateri deberet, nos convenienter iis occurrisse, pag. 195. novas rationes excogitavit, quo posset evincere eam pertinere ad Leges naturæ. *Primo* ita argumentatur: *Lex hæc nullum habet respectum ad Christum venturum, ut omnes cæremoniæ. Col. 2. 16, 17.* Quando dicit Apostolus l. d. occasione dierum festorum, quod *fuerint umbra futurorum, at corpus Christi:* non hoc vult innuere, omnes veteris Testamenti cæremonias, præcise Christum respexisse & in illo completas fuisse; sed pertinuisse partim ad Christum, ut ab eo complendas, partim ad Ecclesiam ipsius, & conditionem ejusdem. Unde & Paulus legem (Exod. 12. 15.) de non comedendo fermentato pane septimis primis Paschæ diebus, applicat ad fideles, quando dicit 1. Cor. 5. 7. *Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio,* &c. Atque sic veteres, explicantes legem Cæremonialem, moralem significationem passim consectantur in suis Commentariis. Eoque dicere possumus, sufficere, si lex hæc Cæremonialis aliquid adumbraret, quod sive ad Christi Ecclesiam, sive ad membra illius pertineret. Hugo Cardinalis in Glossa huc trahit præceptum Apostoli 1. Tim. 2. 12. *Mulieri docere non permitto*: & forte non incommode. Quid si dicamus quoque, Christi personam, quæ duabus subsistit naturis, per hanc legem quadantenus adumbrari. Ut enim secundum Divinam naturam (quemadmodum Patres loquuntur) est ἀμήτωρ, & secundum humanam

nam ἀπάτωρ; ita is, qui ut mediator quid participat de utroque quasi sexu, æque inconfusas tamen has naturas sustinet, atque in Israële inconfusa esse debebant marium & fœminarum vestimenta. *Secundo* sic instat: *Christus nec vita nec morte implevit hanc legem, ut quidem omnes cæremonias.* Difficile fuerit Reynessio probare, omnes cæremonias Veteris Testamenti Christum in sua propria persona implere debuisse: nec hoc ullibi Scriptura docet. Interim lubens do, recte colligi ex loco Col. 2. 17. omnes cæremonias velut umbras, post exhibitum Christum, tanquam corpus, cessare debere. Sed simul hinc colligo, legem hanc ut Cæremonialem, non posse amplius obstringere nos Christianos sub N. T. *Tertio* sic progreditur: *Natura docet hanc legem, itaque cæremonialis non est. 2. ad Cor. 11. 14. 15.* Quum tota hæc argutatio Reynessii, quam prolixe deducta pag. 196. nitatur falsa Glossa loci 2. Cor. 11. & nos supra quam prolixe locum illum examinaverimus, verbum hic non addo. *Quarto* & postremo ita insurgit: *Pericula hanc legem exigunt, mox enim horrenda sequitur confusio, si eodem vir & fœmina utatur vestimento,* &c. Quasi vero natura, aliis characteribus, velut genitivis notis, quam vestibus, non distinxerit mares à fœminis. Ut periculorum horum Reynessius posset esse securus, supra abunde providimus.

Ut ergo concludam, si per morem regionis, maris & fœminæ vestes IV. indiscretę fuerint, absque conscientiæ scrupulo consuetudini illi accedere poterit Christianus. An vero in comœdiis, vestium permutatio institui queat, alibi inquiram. Hic solum ingenue profiteor, me non videre, quomodo viri quidam graves eo maxime nomine abrogata velint Spectacula, quod in iis per vestium confusionem jus naturæ violetur, non cogitando legem, quam proponit Moses, esse Cæremonialem.

Deinde, occasione formæ, quæ vesti aptari debet, quæritur, an illa V. vernacula & quasi propria cuique genti debeat esse, ut nihil circa illam peregrini notetur? Affirmativa sententia pluribus, iisque non incelebribus Theologis jam olim arrisit, qui moti fuerunt loco Prophetæ Tzephanię, cap. 1. vers. 8. sic edicentis: *Et erit in die mactationis Domini, animadvertam in principes & filios Regis, & in omnes qui induti sunt indumento peregrino.* Cæterum inter ipsos Rabbinos, circa sensum hujus loci non convenire, testis est R. David Kimchi, ad illum locum sic commentans: *Exponit Pater meus p. m. quum viderent aliquem, cui pravalere poterant, insigni veste indutum, eam rapiebant ab illo, & ipsimet induebant*

bant eam. Sapiens vero Aben Esra exponit vestimentum peregrinum contrariè universo populo, via superbiæ, ne quis homo similibus vestibus indueretur. Et sunt qui exponunt vestimentum, cultum idolorum: sic Ionathan [illegible], *& omnes qui conveniunt ad colendum idola. Sunt præterea, qui exponant: homines, qui volunt videri separati & sancti, induuntque vestem peregrinam, quæ diversa est à veste aliorum hominum, ut alii queant eos agnoscere, quod sint separati, interim viæ ipsorum sunt malæ.* Rabbinorum mentem paucis proposuit Munsterus, in Notis Biblicis ad hunc locum, ita scribens: *Per vestitum extraneum quidam intelligunt eos, qui gestabant vestes ab aliis sublatas. Alii exponunt vestes ad superbiendum factas. Sunt alii, qui intelligunt Pharisaicos homines seu hypocritas, qui peculiari veste simulabant se coram hominibus justos & sanctos, cum intra essent lupi rapaces.* Pręterea, quum hæc conditio sit hominum in hoc terrarum orbe exulantium, quin vix toto seculo elapso dominum mutent; Deo Opt. Max. qui est cæli & terræ dominus, *regna transferente,* Dan. 2. 21. aliter vix fieri potest, quin oboriatur quædam peregrini cultus necessitas, victore aut præscribente habitum sibi vernaculum, aut ipsis victis, sive subactis populis, quo placeant victori, ad hujus amictum se componentibus. Adhæc regiones, quæ mercatura florent, atque non minus per suos cives longinquas regiones adeunt, quam ab incolis universi ferme terrarum orbis frequentantur, ægre sibi cavere possunt, quin peregrini cultus aliquid admittant, iis, qui ex longinquis regionibus redeunt, habitum quem ibi assumpserunt, in patria quoque circumferentibus, quod cogitent eo redire, unde venerunt. Eoque si de peregrina veste pręcedens locus sit intelligendus, cogitandum, eos, qui hic arguuntur peregrini cultus, simul assumpsisse mores peregrinos. Convenienter Junius & Tremellius ad d. l. *Omnibus delitiis & vanitati student, palamque ostendunt invectis exoticis moribus & vestibus.* Speciatim, vestes peregrinę hic arguuntur, quod arguerent collusionem cum idololatris, prout ostendit comparatio hujus commatis 8. cum versibus 4. & 5. quibus Propheta antea idololatriam reprehenderat. Consentit Hieronymus, qui licet allegorice totum hunc locum interpretetur, ratione tamen habita sensus literalis, dicit: *Et super omnes qui induti sunt veste peregrina, hoc est, qui pro Dei cultu venerati sunt idola.* Quę interpretatio in Scriptura quoque fundamentum habere videtur, siquidem Ezech. cap. 23. vers. 15. Israëlitæ idolis Babyloniorum facientes, repręsentantur in habitu Babyloniorum & Chaldęorum. Verba

ba ex versione Junii & Tremellii ita habent: *Videns homines expressos in pariete, imagines Chaldæorum expressas judico, accinctos cingulo lumbis suis, redundantes coloriis ad capita sua, specie ducum omnes: secundum similitudinem Babyloniorum, Chaldæorum, ut in solo natali suo; amasiam egit cum eis.* Calvinus licet locum hunc intelligat de forma vestis, quam Propheta culpet ut peregrinam, in Exegesi tamen ostendit se aliter eam non insectari, quam quatenus aut sociam habet mollitiem, aut qui ea utuntur, intendunt placere peregrinis, qui sunt diversæ religionis. Operæ pretium fuerit asscribere integrum locum, *qui ita habet:* Contextus non patitur de aliis intelligere quam de aulicis hominibus, quoniam delitiæ magna ex parte erant in vestitu. Nam quod dicit Christus, experientia omnium temporum nimis verum esse docuit, qui mollibus vestiuntur in aulis Regum esse. Et probabile est, aulicos stulta affectatione subinde mutasse vestes: sicuti ubi homines sumtuosi videri appetunt, excogitant quotidie varios modos perdendę pecuniæ. Etiamsi plusquam oportet splendide vestiti fuerint, putant tamen fere hoc esse sordidum, gestare integro mense eandem vestem. Et quo magis appareat ipsorum prodigalitas, etiam mutant formas vestium: hęc affectatio hodie plus satis in mundo grassatur. Sed jam seculo Prophetæ, quantum conjicere licet, etiam homines aulici, & qui in populo dominabantur, vestes ita mutabant, ut magis venditarent suas lautitias, & essent in admiratione apud simplices & miseros homines. Hæc autem ambitio non est simplex, sed simul trahit secum aliorum contemptum. Exprobrant enim hoc modo pauperibus divites, se solos esse dignos hac varietate & copia. Non sufficit quod & pro suo commodo vestiti sint, deinde accedit ad usum ornatus & splendor: sed libenter alios omnes nudarent & quia pudet hoc eos facere, tamen quantum in se est, supervacua copia jactāt se solos dignos esse ornatu. Non mirū igitur est, si Dominus tam aspere illis minetur. Jam quum vitium hoc successu temporis minus auctum fuerit, notabilis est hic locus Prophetæ. Et quo magis luxuriant homines, & sese profundunt ad istam varietatem, quæ testis est superbiæ ipsorum, discamus restringere affectus carnis nostrę, ne ad immodicas lautitias transiliant: & qui opibus abundant, contenti sint tamen mediocritate, pręsertim vero abstineant ab ista prępostera affectatione, quam haud dubie objurgat Propheta. Potest tamen fieri ut tunc Judęi asciverint novas & insolitas vestiū formas ex remotis locis: quemadmodum hodie Turcico habitu sese oblectant Galli, quia illis nimis

est commercii cum Turca. Sic etiam tum occupaverat animos illius populi perversa cupiditas, ut vellent Chaldæos demereri, & quodammodo sibi familiares reddere similitudine ornatus. Et hoc potest colligi ex loco Ezechielis, ubi eos comparat vel scortis, vel stultis amatoribus. Quemadmodum enim scorta depingunt sibi amatores in parietibus, & idem etiam faciunt scortatores & adulteri: sic exprobrat Ezechiel Judæis, quod ita exarserint perverso studio ineundi fœderis cum gente Chaldaica,ut in cubiculis haberent depictas imagines. Non dubium est, quin etiam vestitum imitati fuerint, ut ostenderent se in maximis bonis deputare, si possent esse eorum amici & fœderati. *Hac Calvinus.* At, redeundo ad formam vestis, illa sic cujusque regionis consuetudini respondere debet, ut simul exacta sit ad regulam frugalitatis, modestiæ, & vocationis, in qua unusquisque à Deo constitutus est. Nec tamen certo hæc definiri à quoquam potest. Consultum quidem est, moribus antiquis vivere, nescio tamen an prudens haberi debeat, qui voluerit aut vestitu Patriarchas exprimere, aut pallium suum exigere ad Pauli penulam. Convenienter D. Teelingius l. d. pag. 40. *Als een fatsoen slechts nieu en ongewoonlijck is, soo is het onslichtelijck. Dat yemant van ons sich nu vvoude kleeden gelijck de* Patriarch Abraham, *ofte den* Apostel Paulus *sich magh gekleet hebben, het soude onslichtelijck gevonden vverden. De gevvoonte vermach in dese materie veel, als slechts een fatsoen niet en is veeltoyich, noch lichtveerdich,so maeckt het de gevvoonte goet.* Consentit non minus Salmasius, quam distinctius hæc explicat, quando Epist. de Coma pag. 641. ita loquitur: *In forma non minus quam in materia vestium vulgo peccatur. Et nulla ferme est qua non argui queat vanitatis & ultra necessitatem superflui. Mos est, qui excusationem in talibus potest dare. Et cum tyrannus sit, quod plurimos vel omnes in eundem consensum trahat, eo mitius ac moderatius ejus imperium redditur, quod nisi esset, longe pejus de ista re in se consulerent homines, si omnes suo se arbitrio vestire cogerentur.* Nec interim tamen eidem assentior, quando pag. proxima dicit: *Sed cum homines ipsi mutent, & totus cum illis orbis, cum omnia vertantur, quid periculi est & vertumnos esse nos in vestibus?* Imo, vir summe, periculi plurimum. Desultoria hæc levitas non solum injuria est loculis, sed plurimum quoque temporis in se convertit, *quod* alias *nos redimere* vult Apostolus, Ephes. 6. 16. Nec oportet, ut modo quoque ex eodem Apostolo notabamus, nos συσχηματίζεσθαι huic seculo: quod faciunt, quicunque corporis sui habitum identidem componunt ad modum

dum seculi, in horas mutari soliti. Sane, quicunque omni tempore solliciti sunt, ut vestes compositas habeant ad pręsentem seculi modulum, fere minimum temporis impendere solent ornatui interiori, atque raro cogitare, qua ratione se *ornare* possint *operibus bonis*: quod tamen tam expresse pręcipit Apostolus, 1. Tim. 2. 10. Quamvis, secundum Flaccum lib. 1. ep. 17.

Omnis Aristippum decuit color, & status, & res.

Non æque tamen hoc decorum est Christi discipulo, qui se exhibere non debet similem Chamæleonti. Quomodo vero malo huic endemio convenienter occurrere possit Magistratus, modo expendemus.

Ubi antea egerimus de vestium numero, cui Christianus quoque VI.
studere non debet. Christus Matth. 10. 10. prohibuit quidem discipulis suis, *comparare duas tunicas*: cæterum duntaxat pro circumstantia illius temporis, quo illos ablegabat ad annunciandum Euangelium, doceretque, (ut recte observatum fuit à Chrysostomo) ut abdicata omni cura & sollicitudine rerum hujus seculi, præsertim vero superfluitate & luxu, se totos Divinę providentię committerent, munerique suo omnibus animi viribus intenderent. Alias, ipsum Christum plures vestes, quam unicam tunicam habuisse, patet ex Joan. 19. 23. Paulum quoque præter vestes, quibus in peregrinationibus indutus erat, amplius φελόνην, sive penulam, possedisse, ipse innuit 2. Tim. 4. 13. Atque ordinario Judæos tunicæ superinduisse pallium, colligere licet ex concione Christi, Matth. 5. 40. Ne dicam, Aaroni vestium synthesin à Deo ipso aptatam fuisse. Præterea, non est simpliciter illicitum, pręter vestes quotidianas, alias habere, in arca reconditas, quę per certam occasionem solummodo induantur. Vestes nuptiales memorantur, Matth. 22. 11. lugubres, 2. Sam. 14. 11. viduitatis, Gen. 38. 14. 15. militares, Jes. 59. 17. atque Simpson, dubio procul secundum consuetudinem in Israële receptam, triginta mutandas vestes ei promisit, qui ænigma à se propositum solvisset, Jud. 14. 13. Ergo interdicitur duntaxat ille superfluus vestium numerus, qui cum solam animi mollitiem moresque corruptissimos arguat, neque corpori muniendo servit, neque rei licitæ, atque in societate politica distinguendæ, levissimum indicium facit. Hunc luxum per Prophetam Jesaiam cap. 3. olim serio ipse Deus arguit: quem locum cum pathetice admodum vestium luxui moderno applicuerit D. Teelingius d. t. pag. 36. non pigebit exhibere verba illius, quę ita habent: *De ommehanghselen onser klee-*

kleederen, als daer sijn Gordelen, Schoeriemen, Kousseband, &c. die moeten niet t' over-tolligh sijn, die en behoorden ja niet meer te vveesen, dan de noot vereyscht. Iohannes hadde sijn kleed, ende sijn gordel, om dat op te schorten, ende dat vvast al: Soo desgelijcx den Vorst Eliakim, Esa. 22. 21. &c. Hier tegen sondigen de gene vvelcke daer so veel flickflackerijen om het lijf hangen: sy hebben Fardegalen, Porte-frasen, Goude Naelden, Gesteenten, Peerlen, haere gulden Braseletten, hare Poignetten, Onderkragen, lange Lobben, Kanten, hare Sleuyers, Flitteren, Musscheliaet-knoppen, Brey-naet, Naeldenvverck, Passementen, Boorden, Koorden, Borduyrselen, ende ick en vveet niet vvat ydelheden meer, so dat sy daer gaen, als met een heele Kraem op haer lijf, ende sijn so toegemaeckt, dat alsmen vvilde d'ydelheyd selve schilderen, men geen ander patroon soude hebben te soecken. Hier tegen vaert de Heere seer hestelijck uyt Esai. 3. ende vvil dat niet oversien, noch verschonen, selve niet in de hoofsche Iof-vrouvven, ende eedelste dochteren Zions; vvelcke het Paleys des Conincx *vvas*, 2. Sam. 5. 7. 8 9. Quamquam vero ex his vestium appendiculis, quæ à Propheta commemorantur, quædam videri possent usum habuisse, atque hoc hodie prętexatur vulgo ab hominibus hujus seculi; eo ipso tamen reprehendi merentur, quod corpori aptentur, ideo, ut ei gratiam queant conciliare, aliorumque oculos in se convertere. Egregie Hieronymus Epist. de vetando Contubernio: Caliga (inquit) *ambulantis nigella ac nitens stridore ad se juvenes vocat; papillæ fasciolis comprimuntur; & crispanti angulo angustius pectus arctatur; capilli vel in aures defluunt; palliolum interdum cadit, ut candidos nudet humeros; & quasi videri noluerit, celare festinat, quod volens detexerat. Et quando in publico, quasi per verecundiam operit faciem, lupanarium arte id solum ostendit, quod aperte ostensum magis placere potest.* Nec minus eleganter quam vere Cyprianus de Discipl. & habitu virginum: *Ornamentorum ac vestium insignia & lenocinia formarum non nisi prostitutis & impudicis fœminis congruunt; & nullarum fere pretiosior cultus est, quam quarum pudor vilis est. In Apocalypsi cap. 17. describitur meretrix illa perdita, cum qua fornicati sunt reges terræ, amicta pallio purpureo & coccino, adornata auro & lapidibus pretiosis* (hæc alias, ut supra notavimus, non sunt simpliciter arguenda, recte tamen notantur in Babylonica meretrice, quod, hoc habitu laboraret inescare incolas terrę) *tenens poculum aureum in manu sua.*

VII Interea tamen à supremis potestatibus huic in amictu luxui, velut endemio alicui morbo, occurrendum foret: maxime hoc agere deberent

rent moderatores Belgii fœderati. Pro dolor! ad ſummum inſolentia hęc inter nos acceſſit, atque præterquam quod Deum jam diu, ut ut longanimem, ad iram provocavit, amplius gravis eſt reipublicę & familiis. Dum enim ancillæ ipſæ, curti ſui cenſus ignaræ, filias-familias æmulari ſtudent, atque hę patrimonium inſtar Biantis ſecum portant, parentes comedunt, obſtrictis eorum nominibus non modo mercatoribus pannariis, verum ſartoribus quoque & comptricibus, à quibus quotidie ſecundum omnigenos modulos deformantur, cum ſe ornari quam cultiſſime exiſtimant. At, ſi hac ratione privatum parvum reddatur, quomodo commune magnum eſſe poterit? Remedio opus eſſe, omnes judicant: quale vero eſſe debeat, prudentiſſimi quoque ambigunt. De legibus veſtiariis multa à multis dicta ſunt; ſed, quum nulla lex unquam tam circumſpecta ſit, ut non in illius fraudem plurima facta fuerint, haut video, quomodo ſufficiens remedium à legibus ejuſmodi ſperare liceat. Et tamen remedio & quidem tempeſtivo opus eſt, quod quicunque reipubl. huic liberæ præjudicioſum eſſe cenſent, nę de libertate judicant peſſime; ſiquidem licentia, libertatem ut plurimum mentiens, neque confligere debet cum Dei legibus, neque ulla ratione gravis eſſe ſaluti qua publicę, qua privatæ. Quinque quę hic ſuadeam, duntaxat occurrunt. Quæ licet forte ludibrio quibuſdam ſint futura, tamen proponam. Initio offerunt ſe illi, qui in illuſtri faſtigio poſiti ſunt, quorum vita ut debet cenſura eſſe; ita eorundem exemplum ad formandos ſubditorum mores maximum momentum adfert. Si ergo hi præſumpſerint, in cultu corporis quam moroſe attendere ad frugalitatem, modeſtiam, gravitatem, & conſtantiam; atque ad eaſdem regulas ſtrictiſſime exegerint univerſam ſuā familiam, ſubditi, qui perpetuo magiſtratus in oculis habent, erubeſcent provocare illos, quibus, ad conciliandam authoritatem, ipſe Deus conſpectiorem cultum aſſignavit. At, quid quotidie in hiſce provinciis (deplorandum hoc cum maxime) fieri videmus? Ubi primum dignitas aliqua, ſæpe aut per ambitum, aut fato Metelli, viro alias mediocri aut novo, contigerit, univerſæ familię facies mutatur. Uxor, liberi, non modo affectant habitum nobilium, verum etiam generoſorum, & Illuſtrium; atque, quicquid otioſorum hominum petulantia quotidie pro innovanda forma veſtium linearum, lanearum, & ſericarum excogitat, ſecure imitantur, *modos*, quos crepant aſſiduo, non ad patrimonii modulum, (hic ſæpe vix modicus) ſed ad pręſumptæ vanitatis (conceptę

circa paternam dignitatem) regulas exigendo: Paterfamilias (qui, si hisce ineptiis se non oblectet, ad illas saltem connivet) dum videt se parem non esse sumptibus, qui suis in ædibus fiunt, subsidium quærit à suo munere; at neque hujus modica emolumenta alendæ tantæ vanitati sufficiunt: Ergo quæstui haberi resp. incipit; munera contra juramentum, quod præstitum, accipiuntur; peculatu maculantur manus & conscientia; factiones in repub. aluntur; novorum negotiorum delegationes excogitantur; in summa ea fiunt, quæ arguere solent remp. corruptissimam. Utinam vero horum omnium malorum fomes quam primum tolleretur, atque de eo tollendo, serio cogitarent illi, qui non minus disciplinam domus suæ, quam reip. salutem sartam tectam præstare debent. Secundo loco cogitare hi ipsi Patriæ Patres deberent, harum regionum salutem magnam partem consistere in artibus mechanicis, maxime operibus illis, quæ texturæ subsidio conficiuntur, quæ uti jam olim per universum terrarum orbem solita sunt distribui, ita hisce regionibus singularem existimationem procurarunt. Sed, ex quo luxus circa vestitum prędominari cœpit, artifices operum lineorum, laneorum, & sericorum pariter servire instituerunt hominum corrupto judicio, atque merces suas ita adulterare, ut non modo panni in his regionibus confecti, alibi, velut modis multis corrupti, pessime audiant, verum etiam infimi ordinis homines in holoserico se ostentent, quod, per mangonium multiplex, illud haut multo majori pretio comparari queat, atque vulgaris pannus. Eoque, opera per magistratum danda esset, ut operum textilium constituerentur accurati censores, qui quam diligenter curarent, ut, tum ratione formæ, tum materiæ, è textrina, non nisi probe exasciata hæc ipsa prodirent; quo grandiori eorundem pretio inferioris sortis homines tam deterrerentur, quam exteri invitarentur, ad hæc ipsa opera expetenda, non quidem in usus vulgi, sed illorum, quibus initio destinari solent. Quum vero reip. per tributa, quibus nulla ratione hæc ipsa carere potest, sit succurrendum; ut non opprimantur tamen tenuiores, sed, quantum fieri possit, subleventur; *tertio* res pretiosiores, quibus, ad luxum vestiarium, homines vulgo abuti solent, majoribus oneribus gravandæ forent, quo tum multi deterreantur ab iis comparandis, tum etiam ærario consulatur: cumque nulla tributa magis, quam hęc ipsa, quæ pro pannis solvuntur, interverti in Belgio soleant, deliberandum serio foret de mediis, per quæ omnes fraudes, multiplices sane, præcaveri possint.

possint. Ne quoque circa gemmas & margaritas, suas fortunas (ut hodie in his provinciis fieri videmus) ipsi ex plebe homines dilapident, tributi nomine, ab emptoribus tertia pretii pars, venditoribus soluti, amplius ærario pendi deberet, constitutis exploratoribus, qui non minus ad contractus gemmarios attendant, quam ad eos, qui in suos usus monilia comparare instituerint. Quod vero experientia doceat, propterea quamplurimos luxuriosius sese amicire, quod merces laneas, lineas, & sericas ab institoribus die cæca emere possint; *Quarto* ratione pannorum & ornamentorum pretiosorum, quæ non oportet vulgaria esse, statui deberet, non audiendos esse institores mercatoresque, si in diem has suas merces vendiderint illis, qui in proprios usus easdem convertere voluerint; relicta mercatoribus credendi licentia, duntaxat circa magnariam venditionem, factam propolis, atque illa, quę necessariis solummodo usibus destinata sunt. Petulantia vero hominum in mutanda forma vestitus, quę, ratione pileorum & calceorum quoque, admodum desultoria & ferme intolerabilis est, *Quinto* in ordinem redigi & frænari poterit, si modo probe ordinatę fuerint opificum tribus, speciatim sartorum, sutorum, pileonum, phrygionum, & nodulariorum, conveniatque inter Curatores earundem, (qui & in protectione Magistratuum esse debent) de tolerandis nullis, nisi qui sancte promiserint, se religiose leges tribuum, in quas adoptati fuerint, observaturos esse. Inter has vero leges sit hæc prima, circa formam vestitus nihil mutandum esse, nisi suffragio contribulium: in mutationem vero haut facile veterani consentient, quod, alias per omnem ætatem, discipuli esse debeant, quotidie ex Gallia redeuntibus novis opificibus, suę simplicitati ad mores antiquos compositę, confundendę studentibus. Idem observari deberet circa sartrices, linteam supellectilem tractantes, atque comptrices alias, quę per ingenium suum, circa novarum formarum excogitationem perpetuo occupatum, quæstui non modo habent fœmineam petulantiam, verum exenterant quoque loculos patrumfamilias, quod hi, ut domi omnia tranquilla sint, cogantur ut plurimum muliebri impotentiæ obsequi.

Utinam vero quanto ocyus supremæ in Belgio potestates hic evi- VIII
gilarent! Venimus ad summum. Et petulantia infimæ quoque plebis, circa vestium desultoriam atque sumptuosam levitatem, ipsi reip. gravis est. Nam 1. quum intersit reipub. subditos locupletes habere, per hunc luxum, dum alter alteri non vult cedere, non modo mediæ

conditionis familiæ, ſed ſplendidiores quoque, ad incitas rediguntur. 2. Ex ſequiori ſexu, ut corpore quæſtum faciant, multis hęc ipſa petulantia ſuadet. Dum enim deſperant de ſplendidiori cultu, per bonas artes conſequendo, ſcortatorum libidini ſemet velut victimas offerunt, quò in publico cum ſuis veſtibus ſe oſtentare queant. 3. Ancillæ, quomodo heris ſuis quid intervertere poſſint, noctes atque dies meditantur; quod ex annua mercede eum corporis ornatum conſequi non poſſint, quem æqualibus invident. 4. Non modo cives mediocres verſuram facere coguntur, ſed & primariis familiis oriundi nobiles, dum nomina faciunt apud mercatores pannarios, ſartores, ſutores, comptores, comptrices, &c. Quando vero contingit, illos fortunis ſuis excuti, non modo multi boni viri ſolutione ſua deſtituuntur; verum, qui per luxum veſtiarium ad pauperiem redacti ſunt, ſæpe notantur graves eſſe diaconis, aliiſque pauperum curatoribus. 5. Per hunc luxum ordines in repub. confunduntur, quos tamen diſtinctos eſſe convenit. Dum enim alter alteri circa cultum non vult cedere, ſuperiores ab inferioribus, nobiles ab ignobilibus diſtingui non poſſunt, quos tamen diſcretos eſſe oportet. 6. Sed, quod dolendum maxime, quum ab utroque ſexu, ab omnis ordinis hominibus, ab omni ætate, in hoc fœderato Belgio adeo impenſe cultui ſtudetur, virtuti, &, quod caput, pietati non litatur. Evigilent ergo tandem ſupremi reip. moderatores. Et, quod hactenus putarunt non coërceri poſſe malum, adverſus illud in præcedentibus expedita remedia propoſita eſſe deprehendent.

IX Quæcunque autem hactenus diſſerui de veſtimentis, & ratione compeſcendi eorum luxum, ſubjecta ſint judicio eorum, qui ſenſus non minus habent exercitatos ad diſcretionem boni & mali, quam inter judicandum affectibus ſuis moderari poſſunt. Atque, ne quem forte male habeat, quod legem Deut. 22. cęremonialem eſſe velim, rogo eum, antequam me damnare inſtituat, rationes, quas adduco, expendat: quas ſi quis diſtinctius conſideraverit, videbit, quam convenienter legem illam adduxerint Philo Judæus *lib. de fortit.* Joſephus lib. 4. Antiq. cap. ult. & Cyprianus Ep. 37. Nec eum offendet magnopere Canon. 13. Synodi Gangrenſis, in quem ſupra quoque digitum intendebamus, ita enim Latine habet: *Si qua mulier, propter eam, quæ exiſtimatur pietatis exercitationem, veſtem mutet, & pro ſolita veſte muliebri, virilem ſumat, Anathema ſit.* Quanquam neque hic Canon ſimpliciter arguit mulierem, virilem habitum induentem, ſed ſi hoc faciat διὰ

νομι-

νομιζομένην ἄσκησιν, ut Græca verba habent. Certe, si hæc lex debeat censeri moralis, atque secundum literam intelligi, omnes marium & mulierum vestes, si non materia & forma simul, saltem hac sola differre debebunt: quod tamen nunquam in ulla gente usitatum fuit, ne quidem apud ipsos Romanos. Nonius Marcellus, de genere vestimentorum agens: *Togis*, inquit, *non solum viri, sed etiam fœminæ utebantur.* Ulpianus leg. 23. ff. de auro & arg. leg. *Vestimenta* (inquit) *omnia aut virilia, aut muliebria, aut communia, aut familiaria. Communia sunt, quibus promiscue utitur mulier cum viro: veluti, si ejusmodi penula palliumve est, & reliqua ejusmodi, quibus sine reprehensione, vel vir vel uxor utatur.* Nec aliter receptum fuit in Græcia. Suidas in dictione Theramenes, *cothurnum*, ait, *tam viris quam fœminis communem fuisse.* & Julius Pollux lib. 7. Onom cap. 13. commemorat vestimenta, quibus mulier cum viro promiscue utebatur. Atque si percurrerimus omnes gentes, idem cognoscemus. Ergo hactenus maneo in mea sententia, legem dictam habendam esse cæremonialem. Sed satis de vestibus.

EXERCITATIO XXVI.
DE
Denudatione colli, partiumque vicinarum.

1. *Status controversiæ definitur.*
2. *Plerasque gentes, varias corporis partes non texisse, ostenditur.*
3. *Omnia corporis membra non sunt æque probrosa, ut tegi debeant.*
4. *Tertullianus præivit Doctoribus Præcisistis.*
5. *Respondetur ad locum 1. Cor. 11.*
6. *Attendi hic debet loci consuetudo.*
7. *Occurritur speciatim iis, quæ contra uberum denudationem, ex more gentis alicubi receptam, attulit Reynesius.*

Superest, ut hac Exercitatione agam de denudatione colli, I.
vicinarumque partium, frequentari à sexu fœmineo alicubi solita. D. Voetius part. 3. Disp. Quintæ de Excels. Mundi, Th. ult. eam naturæ adversari existimat, quod hæc doceat, talem *impudentiam*, *lasciviam*, & *lenocinia non decere pudorem*, *modestiam*, & *gravitatem fœminei sexus*; eoque arguit serio Alstedium, Theologum alias Orthodoxum, quod as-

ſentiendo Azorio in Theologia Caſuum, hæc habeat: *Fœminæ poſſunt geſtare nuda pectora, aut uti veſte adeo tenui, & pellucida, ut pectora ſint perſpicua: ſi hoc ſit more receptum in aliqua provincia.* Sed, ut fatear, quod res eſt, non video equidem cur ſcuticam promeritus ſit Alſtedius. Ne vero aliquis anſam calumniandi inveniat; hactenus aſſentior D. Voetio, cenſuram, eamque gravem mereri illas, quæ aliud ſuadentibus conſuetudine & Genio regionis, cælique facie, circa hanc ordinario occurrente, partes collo propinquiores non modo denudant, verum etiam omnigenis lenociniis colorant & adulterant, fautoreſque mundi, filiæ primogenitæ diaboli, cenſeri debere, qui hoc in filiabus ſuis, vivẽtibus in his regionibus, tolerare poſſunt. Eoque probo, quæ Reyneſſius conſcribillavit. pag. 199. & ſeqq. pro exaggeranda hac petulantia fœminarum, alium in finem mamillas nudatas non oſtentantium, quam ut ſint incentiva libidinis. Interea tamen ratione omnium locorum, idem non eſt cenſendum, nec exiſtimandum, adverſari naturæ omnium populorum, quod non convenit aliquibus gentibus propter ſuum ſolum & cælum; aut adverſari naturæ hominum in communi conſideratorum, quod indecorum eſt ſexui fœmineo, ſpeciatim virginibus. Prout hactenus recte ſtatuere videtur Alſtedius. Nautę noſtrates toto ferme pectore nudato incedunt, à primis annis ad hoc aſſuefacti; quibus nemo tamen propterea cenſuram deſtinaverit, quod villoſa eorum pectora libidinis incentiva cenſeri haut mereantur. Hoc non carere crimine, putat Reyneſſius, pag. 200. ſed quomodo probabit? Nec tamen, ut συκοφαντιᾷ Reyneſſius, à nautis (an aliter illi pectus detegant, quam laſcivæ quędam apud nos fœminę, cum Reyneſſio tam accurate non attendi) argumentor ad fœminas idem facientes, præter conſuetudinem loci. Quum oſtendere ſolum velim, recte Alſtedium monuiſſe, loci habendam eſſe rationem.

II. Præterea de Fœminis caſcorũ Germanorũ ita Tacitus cap. 17. libel. de Morib. Germ. *Fœminæ* (inquit) *partẽ veſtitus ſuperioris in manicas non extendunt, nudæ brachia ac lacertos, ſed & proxima pars pectoris patet.* Lacedæmone, ubi legiſlator agnoſcitur ſapientiſſimus ille Lycurgus, in pompis & ludis, tum pueri, tum virgines nudæ exhibebantur, atque mulieribus omnibus veſtes citra genua finiebantur; quare & Julius Pollux illis tribuit σχιστοὺς χιτῶνας. Atque, ne quis putet Lycurgum, velut bonum quem Homerum, quum ita ſciſceret, dormitaſſe, audiat Plutarchum, in vita illius, ita per interpretem loquentem: *Detectioni virgi-*

virginum nihil inerat obsceni, cum qua conjuncta verecundia erat, aberat libido: sed simplicem assuetudinem & studium boni habitus conciliabat, gustumque fœmina præbebat Spirituum non inertium, quod societate nec ipsa virtutis & gloriæ excluderentur. Imo, ipse Plato, sapientissimus alias legislator lib. 2. de LL. convenientiam ætatis ad matrimonia, definiri vult per judicem, nudos omnino mares, nudatasque usque ad pubem fœminas inspicientem. Hæc facti esse clamat Reynessius p. 201. cæterum adversari juri. Sed probatum hoc oportuit: quam ficulneæ enim sint rationes, quas in contrarium Reynessius adfert, postea ex earum examine liquere poterit. Interim, quod Plato sanxit, aliquando apud ipsos quoque Romanos, rigidos alias honesti antistites, receptum fuisse, ignorare nos non sinit ipse Justinianus Imp. *in Institut.* §. 1. *Quib. modis tutela finitur.* Miror vero, Icc. quoque eminentissimos, fidem sui Triboniani hic suspectare, quum multa fuerint apud Romanos recepta, quorum liquida memoria apud Scriptores non superest. Triboniano vindicando sufficit vel unus Quintilianus, qui Declam. 279. exhibens judicem, cognoscentem de pauperis filio, quo scelerate dives aliquis abusus fuerat, hæc inter alia habet: *Postea nudari filium, atque in conspectu judicum constitui coëgisset.* Dilutum vero est dicere, hoc à Rhetore esse confictum. Quasi vero, circumspectissimus Fabius potius non respexerit antiquam consuetudinem. Præterea, quis putet frontem usque adeo periisse Justiniano, & Triboniano, (eam licet alias posuisse videantur, prout alibi ostendimus) ut ausi fuerint bis meminisse hujus antiqui ritus, (si credimus viris doctis) per somnium Tribonianæum è Platonis republ. traducti, atque Romanis affícti? Ego certe, qui neque Jurisconsultus sum, neque Jurisconsulti filius, in animum meum inducere nulla ratione unquam potero, ut hoc credam: maxime cum ipse Imp. *l. ult. Cod. quando tut. vel cur. esse des.* glorietur, quod resecuerit *indecoram observationem in examinanda majorum pubertate, & indagationem corporis inhonestam.* Nec refert, inhonestam ab Imperatore (cui nos libenter accedimus) censeri talem corporis denudationem. Olim secus videbatur Romanis, allium adhuc olentibus, & rigidioribus moribus præditis. Sed his missis, tota ferme Africa, & America, major Asiæ quoque pars, adhuc hodie sic amicitur, ut utriusque sexus ratione, totum ferme pectus & collum nuda promineant.

Verum quidem est, à lapsu probrosam in homine esse nuditatem, at non pariter omnium membrorum ratione. Membra, in quibus sedem III.

dem quasi statuerit pudor, tangit Augustinus lib. 14. de Civit. Dei cap. 17. *Ex hoc omnes gentes*, inquit, *quia ab illa stirpe procreatæ sunt, usque adeo tenent institutum, pudenda velare, ut quidam Barbari illas corporis partes nec balneis nudas habeant, sed cum earum integumentis lavent.* Et paulo post de Gymnosophistis: *Per opacas quoque Indiæ solitudines, cum quidam nudi philosophentur, unde Gymnosophistæ nominantur; adhibent tamen genitalibus tegumenta, quibus per cætera membrorum carent.* Atque hinc passim *nuditas*, & *caro nuditatis* in Scriptura pro pudendis accipitur. Exempla occurrunt Gen. 2. 22. 1. Sam. 20. 30. Lev. 18. 6. & seqq. Ez. 22. 10. Exod. 28. 42. Extremo vero furore correpti fuerunt Adamitæ, cum non modo cætera corporis velamina, verum etiam illa, quibus τὰ αἰδοῖα contegi solent, abjicerent. Homericus Ulysses Iliad. Z. nihil æque probrosum viro existimabat posse accidere, quam totum γυμνᾶσθαι, seu nudari: unde, haud absque ratione, Adamianos *talpis cæciores esse* pronunciat Epiphan. lib. 2. Hæres. 52. Julianus & Pelagiani reliqui, cum negarent peccatum originale, negabant quoque genitalia inhonesta esse, & comparabant reliquis membris. Unde ita Julianus apud August. lib. 4. contra Julianum cap. 16. *Sic enim nostra membra sunt formata, ut alia verecundia, alia libertate gauderent.* Sed valide eum reprimit Augustinus per Historiam Geneseos. Respondebat quidem Julianus, non impudentiam, sed inscitiam in caussa fuisse, cur primi parentes se non tegerent. *Nam ad solertia humanæ operam, ut se tegerent*, ajebat, *quæ nondum in illis erat.* At, hoc merito deridet Augustinus lib. 5. contra Julian. cap. 2. Inde enim *fit consequens* (inquit) *ut ante peccatum inertes, peccato autem factos credas esse solertes.* Nam illico post peccatum, *consuerunt folia ficus, & fecerunt sibi perizomata.* Objiciebat præterea Julianus, membra, quæ à nobis teguntur, etiamsi ad ea, propter peccatum noc erubescamus, adducebatque Balbum, qui apud Cicer. lib. 2. Nat. Deorum, dicit, *in corpore nostro loca digestionis remota fuisse à sensibus*. quod, ut dicit Augustinus lib. 5. contra Julian. cap. 8. verum quidem est, *quia sensus nostros ea quæ digerimus, non alliciunt, sed offendunt. Propterea, pars, qua egeruntur, naturaliter aliis partibus extrinsecus prominentibus occultatur.* Eoque pars infimæ sedis, solummodo quia inamœna est, occultatur. Egregie idem Augustinus lib. 4. contra Julian. cap. 12. *Alia sunt* (inquit) *quæ honorem ingerunt sensibus, quod deformia sint; alia quæ pudorem mentibus, etiamsi formosa sint. Quia illa offendunt delectationem, commovent autem ista libidinem,* vel

vel libidine commoventur. At hic ipse Augustinus, qui pudori & continentię contra Julianum constanter patrocinatus est, neutiquam tamen pudorem offendit aut in collo, aut in pectore.

Tertullianus Montani deliriis effascinatus, ut pręivit, quemadmo- IV.
dum alibi doceo, Præcisistis nostris, ita non modo fœminas, sed, & virgines videri potest velari voluisse, non modo colli & pectoris ratione, verum toto capite, *in lib. de velandis virginibus*: in quo licet sollicitet Scripturam, naturam, & jus Gentium, more tamen hominum nostrorum toto cælo errat. Miror interea, cur hi ipsi non audiant Doctorem suum. Certe hac pathetica oratione, elegantiam Africanam spirante, *obsignat illum libellum*: Oro te sive mater, sive soror, sive filia, virgo, secundum annorum nomina dixerim, vela caput. Si mater, propter filios: si soror, propter fratres: si filia, propter patres: omnes in te ætates periclitantur. Indue armaturam pudoris, circumda vallum verecundiæ, murum sexui tuo strue, qui nec tuos emittat oculos, nec admittat alienos. Adimple habitum mulieris. Ut statum virginis serves, mentire aliquid ex his quę intus sunt, ut soli Deo exhibeas veritatem, quamquam non mentiris nuptam. Nupsisti enim Christo: illi tradidisti carnem tuam, illi sponsasti maturitatem tuam. Incede secundum Sponsi tui voluntatem. Christus est, qui & alienas sponsas & maritas velari jubet, utique multo magis suas. Sed & vos admonemus alterius pudicitiæ mulieres, quę in nuptias incidistis, ne sic à disciplina velaminis exolescatis, ne quidem in momento horæ, ut quia rejicere illam non potestis, alio modo destruatis, neque tectæ, neque nudę incedentes. Mitris enim & lanis quædam non velant caput, sed contegunt, à fronte quidem protectæ, qua proprie autem caput est, nudæ. Alię modice linteolis, credo ne caput premant, nec ad aures usq; demissis cerebro tenus operiuntur. Misereor, si tam infirmo auditu sunt, ut per tegmen audire non possint. Sciant quia totum caput mulier est. Limites & fines ejus eousque porriguntur, unde incipit vestis. Quantum resoluti crines occupare possunt, tanta est velaminis regio, ut cervices quoque ambiantur. Ipsæ enim sunt, quas subjectas esse oportet, propter quas potestas supra caput haberi debet, velamen jugum illarum est. Judicabunt vos Arabię fœminæ ethnicæ, quę non caput, sed faciem quoque ita totam tegunt, ut uno oculo liberato, contentæ sint dimidiam frui lucem, quam totam faciem prostituere. Mavult fœmina videre, quam videri. *Hæc Tertullianus.* Sed bonum Tertullianum deceperunt ma-

tronæ Carthaginenses, quæ quum olim caput velare solitę essent, existimavit, virgines earundem ad antiquum morem stricte revocandas esse.

V. Simul abusus multoties est testimonio Apostoli 1. Cor. 11. qui mulieres Corinthiacas in sacris voluit esse velatas, non quod absolute hoc foret necessarium, sed, quod ex ratione gentis, à sexu sequiori, illo ritu ordinario maxima prodi soleret reverentia, & subjectio; ob quam causam quoque voluit viros aperto capite orare. Nam, ut recte observavit Doctissimus Capellus in Spicilegio ad hunc locum Apostoli, Canon de habitu precantium eo tendit, quod sit *precandum eo habitu, quo solent homines reverentiam suam & cultum testari erga magnates & principes hujus seculi. Qui variat pro locorum & temporum varietate.* Nec displicent ea, quæ deinceps habet de Velamine mulierum. *Verba viri docti hac sunt*: Sane ut operæ pretium forte esset civilem illum & antiquum velandi fœminas, quum in publicum prodeunt, morem etiamnum hodie inter nos obtinere, uti in longe maxima orbis terrarum parte adhuc obtinet: ita optandum etiam forte foret praxin τοῦ ῥητοῦ hujus Apostolici Canonis, quatenus fœminas spectat, etiamnum hodie in Ecclesia Christiana ubique obtinere. Sed quandoquidem vetus ille mos civilis, velandi fœminas quum prodeunt in publicum, jam pridem inter Christianos Europæos occidentales exolevit, contrariusque mos vulgo inolevit, ita, ut jam facies fœminarum non modestiæ & verecundiæ gratia, vel necessitatis causa, ob nimiam cæli inclementiam, veletur, (imo vero hodie velamen illud luxus & delicatæ mollitiei manifestum est argumentum) propterea non videtur jam τὸ ῥητὸν hujus Canonis importune atque intempestive urgendum, sed videndum potius, quid in civili consuetudine obtineat, indeque quid deceat, vel minus deceat in Ecclesia, hac in parte, judicandum est. Et quando (uti dictum) velare faciem hodie multis in locis luxus & mollitiei potius, quam modestiæ & verecundię est argumentum, illæ iis in locis potius damnandæ & coarguendę sunt, quæ in sacris concionibus faciem velant, quam quę audiunt aperto vultu, utpote quę velamine illo apertam prodant mollitiem & luxum, non verecundum pudorem. *Hactenus Capellus.* Nec velamentum, ab Apostolo Corinthiis fœminis commendatum, quod apud eas receptum esset, à natura suadetur, cum Apostolus v. 14. *naturam*, seu φύσιν (quocunque tandem modo vocabulum illud eo loco debeat accipi) adducat pro coma, velamentum ratione Corinthiarum

thiarum vers. 13. urgendo solummodo ut πρέπον. Nam revera πρέπον erat, ut Corinthiæ matronæ Deum velato capite honorarent, quum tali habitu pro more gentis summam reverentiam & subjectionem testari sint solitæ. Apud ipsos Romanos, summo aliquando probro fuit, si fœmina totum caput velasset. Testis Plutarchus in Quæstion. Rom. ita per interpretem loquens: *Mulieribus, omnino non licebat, caput obnubere.* (ἐπικαλύπτεσθαι τὴν κεφαλὴν) *Etenim narrant historiæ, primum omnium Sp. Carbilium uxori nuncium remisisse ob sterilitatem, secundum Sulpitium Gallum, quod suam vidisset veste attracta caput tegere.* Dissentit Valerius Maximus lib. 6. cap. 3. *Horridum*, inquit, *C. quoque Sulpitii Galli maritale supercilium: nam uxorem dimisit, quod eam capite aperto foris versatam cognoverat; abscissa sententia, sed tamen aliqua ratione munita. Lex enim*, inquit, *tibi meos tantum præfinit oculos, quibus formam tuam approbes.* At ego Plutarcho, in his longe accuratiori, malo credere. Errata Valerii Historica sine numero, jam olim notavit Sebastianus Corradus vir doctissimus. Nam ordinario matronas Romanas caput non velasse, hinc claret, quod hoc ab iis tum demum fieret, quando sacris operaturæ essent. Hinc Varro lib. 4. de LL. *Ricam*, ait, *à ritu dictam, quod Romano ritu sacrificium fœmina cum faciunt, capita velant.* Ad hoc virgines, tum Romæ, tum Carthagine capite prodiisse retecto, ignorare nos non sinit Tertullianus, quando l. d. sic de matronis loquitur: *Sed virgines volunt sola capitis nuditate.* & Maro lib. 2. Æneid.

---- Circum pueri, innuptæque puellæ,
Sacra canunt.

Innuptæ, hoc est, non velatæ: nam nubentes, ut notissimum, flammeum sumebant, quod totum caput, imo ipsam frontem quoque, velabat. Isidor. lib. 9. Etymol. cap. 8. *quod tegeretur caput, nuptiæ dictæ.* Juvenal. Scholiastes ad Satyr. 6. *flammea, genus amictus, quo se cooperiunt mulieres die nuptiarum: est enim sanguineum, propter ruborem custodiendum.* Eo per omnem ætatem utebatur Flaminica, à qua & ipsum flammeum nomen habet. Hinc Verrius Flaccus apud Plin. lib. 21. Nat. Hist. cap. 8. *Flammeum nuptæ amiculum vocabant, non quidem à flammæ colore, sed quia flaminica, cui divortium facere non licebat, eo perpetuo utebatur.* Post nuptias, ut vel solæ statuæ evincunt, matronę apud Romanos aut vitta crines constringebant: unde Tibullus lib. 1. Eleg. 6.

Sit modo casta doce, quamvis non vitta ligatos
Impediat crines, nec stola longa pedes.

aut utebantur caliptra, vertici tegendo ſerviente. Paulus Feſti abbreviator: ***Caliptra genus veſtimenti, quo caput operiebant.*** Atque tum cenſebantur proprie eſſe velatę: aut, ut Græci loquuntur, κεκαλυμμέναι. Eodem videtur reſpicere Plutarchus loco dicto ſic loquens: συνηθέστερον δὲ καὶ μὲν γυναιξὶν, ἐγκεκαλυμμέναις, τοῖς δὲ ἀνδράσιν, ἀκαλύπτοις εἰς τὸ δημόσιον προϊέναι. ***Solent fere mulieres tectis, mares nudis capitibus in publicum progredi.*** Qui locus ne confligat cum præcedentibus Plutarchi verbis, ſic eſt intelligendus, quod verticem, ſeu crines, velare conſueverint matronæ Romanæ quoque, non vero frontem, quam Sulpicius apertam eſſe volebat. Redeundo vero ad Pauli locum, recte obſervatum fuit à Dn. Salmaſio in Epiſt. de Coma pag. 687. Apoſtolum non voluiſſe, ut fœminæ Corinthiorum omni tempore velatæ forent, ſed duntaxat cum ſacris intereſſent: quod neque Tertullianus in dicto libello contendit, ut perperam nonnulli eidem affingunt. Siquidem ut recte quoque monuit ὁ πάνυ Salmaſius, quum apud Carthaginenſes maritatæ fœminæ in ſacris caput velarent, voluit Tertullianus, hoc quoque ab omnibus virginibus fieri: cum hoc aliquæ duntaxat facerent, quas vocat ***virgines Dei***, oppoſitas ***virginibus hominum***; quæ licet in vicis propter Ethnicos velarentur, in ipſo tamen cœtu Chriſtianorum nudato ſtabant capite. Prout jam olim in argumento illius libelli recte obſervavit Beatus Rhenanus, & cuivis attentius libellum illum legenti patebit: eoque verba ex Afro Scriptore ſuperius adducta, ut jure oppoſita illis, quibuſcum nobis circa pectus fœmineum eſt negotium, ita revera tamen ex Tertulliano ipſo, habita ratione inſtituti ipſius limitari debent. Nec Dn. Heinſius ad præſentem Apoſtoli locum auſpicato ſatis adducit Dionem Chryſoſtomum ex Tarſenſi Priori, quaſi, Apoſtolus propterea voluerit Corinthias velatas in publicum prodire, quo ſimiles redderentur ſuis Tarſenſibus, quę uſque adeo velatæ incedebant, ut ne facies quidem aſpicientibus pateret. Nam, ut circa Tarſenſes, hoc, velut ſingulare, notat Dion, ita indicio eſt, reliquas in Græcia matronas in publico velari non conſueviſſe: ut recte obſervatum eſt à Salmaſio ibid. pag. 684. Quo loco ut anubus ſolum mitram vindicat, ita, ex Servio addo, eam amplius geſtari conſueviſſe, à fœminis famę non nimium bonæ. Verba doctiſſimi Grammatici ad verſ. 216. lib. 4. Æneid. hæc ſunt: Mitra. ***Hoc eſt incurvo pileo: de quo pendebat etiam baccharum tegimen.*** (forte ***buccarum tegimen***) ***Sane quibus effæminatio crimini dabatur, etiam mitra eis adſcribe-***

ſcribe-

ſcribebatur: multa enim lectio mitras proprie meretricum eſſe docet. Unde & Juven. ſat. 3.

Picta lupa barbara mitra.

Mitram vero ſuperiorem capitis partem, neutiquam vero frontem quoque velaſſe, clare ex Tertulliani verbis, antea adductis, patet. Nec μαφόρλον, quod ex Achmete ὀνειροκρίτῃ urget Dn. Heinſius l. d. evincit, omnium fœminarum in Græcia capita velata fuiſſe. Nam, licet hic, ex illius ſublatione in ſomnio exhibita, fœminæ viduitatem auguretur; conſtat tamen, quam ὀνειροκρίται in his & ſimilibus ludere conſueverint. Ne dicam, hoc μαφόρλον quoque, quod velandis etiam monachis, loco cuculli in Græcia ſervire ſolet (prout notatum eſt à ſummo virorum, Meurſio in Lex. Græco-Barbar.) potuiſſe eundem uſum in Græcia, labenti ævo, exhibere, quem flammeum apud Romanos, ſponſas ſolummodo velare ſolitum, ut modo probatum eſt. Sed, ne miſſum adhuc faciamus Apoſtoli locum, (quem ſecundum velamentum, ratione Corinthiacarum fœminarum ſolummodo intelligendum eſſe, ad ſignificandam ſubjectionem earum erga viros, recte viderunt Petrus Martyr, Gualterus, Beza, Diodatus, & Jacobus Laurentius, citati à Rev. D. Revio de uſu Capillitii cap. 5.) comma ejuſdem capitis XVI. non evincit illud, quod ſolam Eccleſiam Corinthiacam concernebat, ex inſtitutione Apoſtolica in omnibus Eccleſiis receptum fuiſſe, ac proinde adhuc hodie obſervandum eſſe, ut contendit Epiſcopius in ſuis Quæſtionib. du. 64. Nam, quando dicit Apoſtolus: *Quod ſi quis videtur contentioſus eſſe, nos ejuſmodi conſuetudinem non habemus, nec Eccleſia Dei:* hoc non vult innuere, ſufficere adverſus vitilitigatores, cum quibus nolit contendere, quod *ipſe & Eccleſia Dei ſic ſtatuant*; ſcilicet viros aperto capite, mulieres vero velato, orare & prophetare debere. Neque enim verba Apoſtoli ſic ſunt interpretanda cum Lyrano: *Nos non habemus ejuſmodi conſuetudinem, nec Eccleſiæ Dei;* nempe ut mulieres aperto, viri tecto capite prophetent. Sed potius, cum Chryſoſtomo, Hieronymo, & Ambroſio, quem plerique recentiores ſequuntur: *Nos non habemus ejuſmodi conſuetudinem, neque Eccleſia Dei*: nempe, ut præfracte velimus cum quoquam contendere. Unde non inconcinne Toſſanus, Theologus Orthodoxus, ad hunc ipſum locum: *Verſu* 16. inquit, *concluſio eſt hujus loci, Eccleſiam à contentionibus, & φιλονεικίᾳ,* quæ eſt *ſchiſmatum mater, debere eſſe alienam, & ſatis eſſe Apoſtolo reſpondere, quid ratione illius*

loci, ordini & decoro eſſet conſentaneum. Contrarium quoque non collegeris ex commate x. ubi Apoſtolus vult, *mulierem poteſtatem habere in capite propter Angelos.* Nam, ut per *Angelos*, fruſtra quibuſdam diſſentientibus, non poſſunt alii intelligi, niſi Angeli boni; ita Apoſtolus non modo vult à mulieribus Corinthiacis obſervari decorum, ne contriſtentur Angeli, qui ſunt actionum noſtrarum teſtes, (ideo & monemur ſancte ambulare *in conſpectu Dei, & Domini Ieſu Chriſti, & electorum Angelorum*, 1. Tim. 5. 21.) Sed ratione earundem velato capite in Eccleſia Corinthiaca ſubjectionem teſtantium, ſpeciatim mentio fit Angelorum, quod hi, tum præeant exemplo ſubjectionis; ſiquidem non modo vocantur λειτουργικὰ πνεύματα Heb. 1. verſ. ult. verum etiam miniſtrare Deo dicuntur Dan. 7. 10. uſque adeo ut ſe vocent συνδούλους noſtros Apoc. 22. 9. qui nobis pręeant exemplo ſubjectionis & obedientiæ, *efficiendo verbum Iehovæ & auſcultando voci verbi ejus* Pſ. 103. 20. Tum etiam, quod ſimili quaſi ritu ſubjectionem ſuam erga Deum teſtentur, *alis binis contegendo faciem ſuam*, in myſtica viſione Jeſaiæ, cap. 6. 2. Quicquid viris doctis quoque videatur, tempore Apoſtoli ubique mulieres non velabantur.

VI Tandem ut ad lineas, à quibus jam diu exſpatiatus ſum, redeam, ſicut ratione velandi capitis, attendi debet conſuetudo cujuſque loci; ita idem ſtatuendum eſt de pectore, quemadmodum recte vidit accuratiſſimus Alſtedius. Certe, Scriptura nuſquam, aut pectus, aut ubera fœminea pudendis accenſet, ut hęc omnino velari debeant. Quis credat quoque, illas tunicas pelliceas, quas primis noſtris parentibus, poſt triſtem lapſum, paravit & aptavit ipſe Deus, pariter contexiſſe pectus & ubera? Nec eſt quod aliquis dicat, hæc, ſi denudata ſint, præbere ſcandalum, atque eſſe incentivum ad libidinem. Quod lubens quidem do, verum eſſe ratione locorum, ubi ejuſmodi denudatio non eſt recepta, maxime ſi accedant fuci & lenocinia, & ſtricturæ illæ mamillarum, incendendæ libidini præ cęteris ſervientes, apud eos qui veneri magis ſunt dediti. Alias uſurpavero illud Tertulliani, ex libello jam antea adducto de Vel. Virgin. *Bonæ res neminem ſcandalizant, niſi malam mentem.* Atque nuditatem corporum humanorum, per ſe non accendere libidinem, docet Joannes Lerius Theologus Reformatus, à Genevenſibns Theologis, inter quos tum erat ter maximus Calvinus anno 1555. cum Villagagnone miſſus in Braſiliam, ad annunciandum Euangelium. Poſtquam enim cap. 8. Hiſt. Navig. in Braſil. prolixe

egisset de nuditate non minus virorum, quam fœminarum Brasilianarum, tandem pag. 96. *hæc subjicit*: In eos aliquid dicendum videtur, qui, aut opinantur tacite, aut etiam scriptis mandarunt, commercium illud adeo frequens cum Barbaris, nudis ac præsertim cum fœminis, ad lasciviam & libidinem provocare: dico igitur, quamvis in speciem nuditas illa concupiscentiæ esca non immerito censeatur, tamen, ut res ipsa comprobavit, inculta illa nuditate certum est, multominus opinione viros ad libidinem pellici. Itaque ausim asseverare, splendidum illum cultum, fucos, supposititias comas, capillos calamistratos, ampla illa & tanto artificio complicata, amictoria pretiosa, mammillaria, laciniatas & undantes vestes, cæteraque hujusmodi, quibus fœminæ nostrates tam sedulo formam mentiuntur, plura incommoda & mala parere, quam faciat Barbararum nuditas, tametsi forma ab illis non vincatur. Ita ut si pluribus, servato decoro, hæc persequi liceret, efficacissimas huic sententię meæ subjicerem rationes, refutatis omnibus argumentis, quę in contrariam partem afferri possint. Ac, ne diutius immorer, eorum testimonium hic appello, qui mecum in Brasiliam navigarunt, quique utrasque conspexerunt. *Huc usque Lerius.* Quem, licet fingat noster Reynessius pag. 201. duntaxat comparative loqui, ex toto tamen Discursu ipsius, hoc palam est, eum recte censere nuditatem corporis per se, non esse libidinis incentivum; ac proinde, nec toto genere debere censeri malam. Pectoris & faciei nuditas minus sæpe animum corruptum arguit, atque utriusque velamen: quomodo quædam, ut jam antea ex Hieronymo cognovimus, jam olim *in publico quasi, per verecundiam operiebant faciem, lupanarium arte id solum ostendendo, quod aperte ostensum magis placere posset.*

At despiciamus tandē quibus argumentis noster Reynessius probare VII.
laboret, juri quasi gentium adversari, si fœminæ nudatis mamillis in publicū prodeant. *Primo* sic argumentatur: *Repugnat* (inquit) *pudicitiæ, ut fœmina nuda gestet ubera, idque non modo à parte detegentis fœminæ, sed & spectantis viri. Fœminæ quid aliud agunt, nisi ut sese viripotentes, imo virivolentes, & forma non spernendas publice deprædicent?* &c. simul adducit pag. 203. duos Scripturę Textus. Nam Ezech. 23. 3. ita dicitur: *Quæ scortantes in Ægypto in pueritia sua scortabantur, ibi compressa fuerant ubera earum, ibi subegerant mammas virginales.* & Hos. 2. 2. *Amoveat adulteria è medio uberum suorum.* Resp. 1. ne calumnietur Reynessius, aut alius aliquis exemplo illius, duo in antecessum pręsupponenda esse contendo:

do: Nempe ſic ubera à fœminis denudari ſecundum conſuetudinem gentis, favente ei cæli genio, ut ſimul nulla lenocinia per petulantiam fœmineam accedant. 2. Hoc ſi fiat ergo ſimpliciter, atq; ex more gentis, ut fit à fœminis Afris, Americanis, & Aſiaticis multis: nego, quod per ſe arguat aut immodeſtiam aut impudicitiam. 3. Hoc neutiquam arguunt duo hi Scripturę textus, quos ut Reyneſſio Ravanelli Bibliotheca ſuppeditavit, ita tanquam vir bonus ea quoque ſuperaddere debuiſſet, quæ obſervantur à dicto Ravanello, apud quem in voce *Ubera* ſic lego: *Impudicitia meretricum apparet in earum facie, quam fucant, & uberibus, quæ exornant.* Speciatim vero ad locum Hoſ. 2. 2. hæc Tarnovius obſervat: *Genus loquendi deſumptum eſt à meretricibus & adulteris, quæ fucis illinunt faciem, & pectus circa ubera ornant variis* κειμηλίοις, *quò comptiores appareant, amatoreſque ſuos magis alliciant, ac inflamment.* ὁ πάνυ Dn. Rivetus, pro illuſtratione præſentis loci, adducit locum Proverb. 7. 18. ubi ita habet vulgatus Interpres, *inebriemur uberibus*: verum *dodim*, quod occurrit in Originali Textu, non debet explicari per *mammas*, ſed per *amores*; prout factum eſt à LXX. Syro, Aquila, Symm. Theod. Chaldæo, Luthero, Junio, &c. *Secundo* ita inſtat Noſter: *Quæ nuda ubera geſtat mulier, ea juxta præceptum Pauli ornata non eſt* (1. Tim. 2. 9.) *amictu honeſto, cum verecundia & modeſtia. Quam enim hic verecundiam, quam modeſtiam vel Argus deprehendat?* Reſp. 1. Concedo lubens, nullam hic verecundiam, nullam modeſtiam notari poſſe, ſi quę inſtar Meſſalinæ auratas oſtentet papillas Juv. Sat. 6. verſ. 122. aut cum meretricibus apud eundem ibid. verſ. 490. aſtringat mamillas, aut etiam ad pelliciendos amatores, alium quem fucum adhibeat: ſed, ſi quæ ex more gentis abſque ullo lenocinio nudatis mamillis incedat, eam animum pariter modeſtum, & verecundum, probare non poſſe, pernego. 2. Præcipue in viris & fœminis oculi ad libidinem duces ſunt: & juxta Græcos ἡ γὰρ ὄψις λάβη τοῦ πάθους ἐστί: imo juxta Petrum Apoſtolum, quorundam oculi ſunt μεστοὶ μοιχαλίδος, 2. Pet. 2. 14. ergo concludas cum noſtro homine, oculos quoque velandos eſſe, tum à viris tum à fœminis. Si quæ in ea quoq; gente, ubi fœminæ pro more mamillas denudant, ratione illarum laſciviat, haut magis reliquis præjudicare poteſt, atque laſcivi adulteri oculi, verecundo aliorum obtutui. 3. Apoſtoli locus reſpicit veſtitum, & nobis neutiquam obeſſe poteſt, quum verecundiam & modeſtiam ab iis quoque exigamus, quæ ex more gentis mamillas ſuas abſque lenocinio denudant.

Tertio

Tertio argumentatur Reynessius pag. 204. *Quæ fœmina nuda gestat ubera, ea & totum ventrem, genitiva parte duntaxat excepta, nudum gestare posset: Idcirco enim ei nudum pectus gestare conceditur, quod pudenda tegendaque partibus generationis & digestionis comprehendi dicant, uti supra Augustinum citabat vir doctus, ast sic & totus venter, & dorsus & femora, denudare licitum erit. Lepida profecto verecundia!* Resp. 1. Dispar ratio est: partes enumeratæ, genitivis partibus vicinæ, si denudarentur, hæ commode tegi non possent. 2. Mulier infantem lactans verecunde, in hominum extraneorum quoque præsentia, ubera sua detegere potest, ut proli potum det, haut verecunde tamen femora. 3. Lumbis, & femori ipsa Scriptura partes generandi delegare solet, Heb. 7. 10. Genes. 35. 11. Genes. 46. 26. Exod. 1. 5. non æque vero uberibus: neque enim ad generationem quid conferunt, quamvis homini genito alendo serviant. Eoque Deus, inter quasdam gentes, fœminis ubera adeo ampla concessit, ut ab iis, supra humeros projectis, infantes, lac sugendo, pendere possint. Quis sapientissimum artificem Deum hic non arguat, si mamillæ æque præcise tegi debeant, atque partes generationi destinatæ? *Quarto* ita cornicatur: *Ubera tactui exponi non debent, vidimus enim supra id reprehensum in Israële, quod* ubera mammasque virginales comprimi passa esset, *itaque non licet ea nuda gestare.* Resp. 1. Quid de loco Ezechielis, in quem Noster hic digitum intendit, sit existimandum, supra vidimus. 2. Do lubens, fas non esse nudata mulieris ubera per lasciviam, affectata licet gravitas πρόφασιν inveniat, contrectare; sed quæ consequentia, ergo non licet eadem nudare, secundum loci consuetudinem, ea lege, quam antea præfinivimus? Mulieres mentum in patria nostra denudatum in publico quoque ostentant: non tamen extra censuram foret Rev. D. Reynessius Noster, si, vel leviter quoque, ad modum blande columnæ, manum suam substerneret mento suæ ancillæ. 3. Distinguendum est inter tactum simplicem, & inter contactum lasciviæ. Hic illicitus plane est, non tamen (ut puto) peccaret aliquis, si araneam, uberibus fœminæ, lactantis suum infantem, insidentem, verecunde apprehenderet, & interficeret. 4. Impudicus tactus, ut detestandus est; ita Scripturæ familiare est per verbum *tangendi*, congressum venereum innuere. Noti sunt Textus Gen. 20. 6. Gen. 26. 11. Prov. 6. 29. 1. Cor. 7. 1. Eoque si contactus

in ſpeciem ſimplex, non modo circa fœminæ ubera, ſed quodcunque quoque corporis membrum, V. G. manus, eum in finem inſtituatur, ut ad huncce contactum quaſi, per mentis deſtinationem, libido relationem habeat, contactus execrabilis haberi debet. *Quinto* & poſtremo hæc offendo: *Ubera nuda geſtare vanum eſt & leve, atque inde quoque offendiculum parit, ſi qua enim mulieris levitas ex veſtium forma colligi poßit, profecto ex hac ſumma*, &c. Reſp. 1. Hęc ex præcedentibus ultro concidunt. 2. Vanitati, laſciviæ, & inverecundiæ abſit ut patrociner: ubicunque hæc circa denudata ubera notari poſſunt, eorum denudationem execror; ſed, ubi ex ſimplicitate gentis hæc ipſa recepta eſt, citra cenſuram eſſe debet. Non ego laſciviæ fœminarum apud nos, quę ad ſummum venit, unquam vel per ſomnium patrocinari ſtudui: ſolummodo laboravi vindicare τὸν πάνυ Alſtedium ab iniqua cenſura D. Voetii, Dictatoris illius (ſed citra ſuffragium populi) Theologici: quod an auſpicatò aggreſſus fuerim, judicent alii.

EXERCITATIO XXVII.
DE
Pœna ſimplicis furti.

1. *PÆna Capitalis, qua fures ſimplices afficiuntur, non adverſatur legi Divinæ.*
2. *Inquiritur prolixe in judicium Davidis 2. Sam. 12. quod & ſententia noſtra vindicatur.*
3. *Nec juſtitia diſtributiva contraria eſt.*
4. *Reyneßii rationes diluuntur.*
5. *Conſentit vero juri Romano, multarumque aliarum gentium, pœna hac.*
6. *Scrupulis variis porro occurritur.*
7. *De pœna Abigeatus.*

I. DE pœna ſimplicis furti, cum venia multorum Orthodoxorum Theologorum, & Icc. aliquanto diſtinctius, citra odium, atque ſolius veritatis amore, hac Exercitatione ex Scriptura, & Juris Romani ac Gentium antiquitatibus, breviter agere decrevi, expenſurus, an illud,

prout

prout à vi atque rapina est distinctum, convenienter & ex justitiæ prę-scripto per Magistratum pœna capitali castigetur? Neque enim dubium est, quin fures impœnitentes regno cælorum sint exterminandi, clare illud edicente Apostolo. 1. Cor. 6. Quòd quidam ex Orthodoxis Theologis, speciatim Piscator, Zepperus, & Amesius, ex Icc. autem uterque Matthęus, Bacchovius, aliique, pecuniaria duntaxat pœna illud expiari voluerint, incurrerunt censuram quorundam Theologorum Augustanæ Confessionis, eamque acerbam admodum. Ita enim Meisnerus in Philosophia Sobria part. 1. sect. 2. cap. 4. qu. 3. *Nonnulli ex Calvinianis erga fures intempestive sunt benevoli.* Brogmannus in loco de Lege, postquam quæsivisset: *An fures jure justo puniantur suspendio, aliave pœna capitali?* Sic respondere incipit: *De qua quæstione lis nobis est cum schola Calviniana: quippe qua non concedit ut simplex furtum pœna capitali puniatur.* Sed cogitare hi ipsi debuissent, sententiam quorundam Orthodoxorum, quos minus candide ut Calvinianos traducunt, prolixe & fervide propugnatam fuisse à Wolfgango Frantzio, Theologo Wittebergensi, in eximio opere de Interpret. Scripturæ, atque pag. 515. ab eo citari ipsum Lutherum, qui anno 1524. d. 2. Maij, his verbis in quadam Epistola ad Spalatinum usus fuerit: *Pœnam furibus nemo statuit æquius, quam is qui creavit omnia Deus; qui populo suo inter cæteras leges civiles hanc sanxit quoque Exod. 2. ut duplum, quadruplum, quintuplum redderetur à fure pro qualitate furti, moreretur autem qui hominem esset furatus, quod si non haberet, ipse venderetur. Quam legem & Salomo in Proverbiis probat, ubi dicit, furem posse substantia vendita sese redimere, adulteram vero animam perdere, utinam hac lex reciperetur.* Ut vero distincte atque ordine agam, *primo* expendam, an ex pręscripto legis Divinæ, nulla ratione simplici furto capitis supplicium irrogari possit? *Deinde* inquiram, quid ratione justitiæ distributivæ, & *tertio* quid ratione juris Romani & Gentium hic sit statuendum? Atque ut incipiam à lege Divina, quę & sapientissimum agnoscit Legislatorem, & pariter perfectissima est, hoc, velut principium, hic pręsupponi volo, leges Politicas à Deo per Mosen populo Isräelitico latas, æquales legibus moralibus esse habendas, quatenus iis subest naturalis ratio, nec determinatę sunt ad specialem aliquam circumstantiam, concernentem duntaxat illum populum, & politiæ formam, quam placuit in regione, multis benedictionibus locupletata, ipsi Deo præscribere. Alias leges Politicę & forenses Mosaicę, quatenus sunt juris particula-

 ris,

ris, & distinctivę Judæorum à Gentibus, propter specialem politiæ & regionis rationem, abrogatæ sunt per adventum Christi in carnem. Quo fundamento jacto, libenter deinde agnosco, legem Dei de simplici furto proponi à Mose Exod. 22. comm. 1. ubi ita sancit supremus Legislator: *Si quis furatus fuerit bovem aut ovem, & occiderit, vel vendiderit, quinque boves pro uno bove, & quatuor oves pro una ove.* Ex quibus verbis patet, pœnam furti simplicis, (quod & declaratur exemplo bovis & ovis, eo, quod Israëlitæ pecuariam facerent, atque eorundem fortunę potissimum in pecoribus consisterent) modo fuisse quintupli, modo quadrupli. Nam ideo pro uno bove, furto ablato, quinque restitui debuerunt, non vero quatuor tantum, ut pro ove: propterea quod ex labore bovis, majus commodum acquiri soleat, quam ovis, ut non inconvenienter ad hunc locum observavit R. Mejer, haut multum dissentiente Theodoreto. Sed, ut hæc ipsa lex, plene intelligi queat, dupliciter considerari debet. 1. Ratione suæ naturæ. 2. Ratione circumstantiarum, quas, pro variatione atque intensione pœnę, ipse Deus attendi voluit. Illo modo si consideretur, non potest non in ea aliquid agnosci, quod peculiariter respexit populum Israëliticum, atque promissiones, eidem sub definita regiminis forma, ab ipso Deo factas & præstitas. Quod, ut pateat, duo mihi dari velim. Scilicet, gravius esse furtum atque minus in republ. tolerandum, simul gravius castigandum, si tum singulariter per illud lædatur is, cui factum fuerit, tum etiam fur damnum, quod alicujus fortunis intulit, sarcire non queat. Quod si quis concedere noluerit, rogarim tantum eum, distincte mecum expendere dignetur illa, quæ leguntur 2. Sam. 12. Unde ex lege contrariorum, non poterit non mihi quoque concedi: Furtum esse censendum levius, atque mitiori pœna castigandum, si per illud tum minus lædatur ille, cui furto res fuerit ablata, tum etiam in proclivi sit furi, si non hoc tempore, saltem aliquando, certo restituere cum usuris ipsam sortem, à se furtive interversam. Posterius hoc attendendum & quidem quam diligenter, circa populum Israëliticum, cui lata fuit lex, modo adducta. Deus in terra Cananæa non modo universitati illius populi, sed singulis etiã in eo opipare prospexerat, partim per distributionem sufficientis agri, partim etiam per singularem fœcunditatem ipsius soli: prӕterea, si quis fortunis laberetur, eas iterũ consequi poterat anno Jubilæo magno Levit. 25. Deo quã scrupulose non minus præcavente, quam lege quoque lata sciscente, ne foret quis egens in medio populi, Deut. 15.

Deut. 15. 4. Atque, ſi forte alicui quid furto ſubductum foret, atque fur deprehenderetur, non poterat damno mactari, ſed lucro amplo, nimirum quadruplum conſequendo pro ſimplo ablato.nNec periculi quid domino rei furtivæ ſuberat, in lucro hoc conſeque do à fure; ſi enim præſenti tempore ſolvendo non eſſet, vendebatur, ad hoc ut dominus rei furtivę conſequi poſſet ſuum ſive quintuplum, ſive quadruplum. Verba legis Dei ſunt clara, ſic enim legitur Exod. 22. verſ. 3. juxta verſionem Junii & Tremellii: *Fur omnino rependito, ſi non eſt ei, vendetur pro furto ſuo.* Priuſquam progrediar, rogo eos, quorum viſcera igni miſericordię pro furibus ęſtuant, in timore Dei mecum expendant, quę proportio fuerit, inter ſimplex furtum, & ſervitutem in quam fur abripiebatur, ſi non poſſet pro re furtiva, ſive quintuplum, ſive quadruplum reſtituere? Leg. 209. ff. de R. I. dicit Ulpianus Ic. *Servitutem mortalitati fere comparamus.* Apud Philon. Jud. lib. *quod omnis probus liber*, citatur hic verſus Senarius ex veteri poëta ἀδήλῳ:

Τίς ἐστι δοῦλος, τοῦ θανεῖν ἄφροντις ὤν;

Quis ſervus eſt, mortem qui poteſt temnere?

Unde & Cic. Philipp. 10. *Mors civitatibus Romanis ſemper fuit ſervitute potior.* Voluit vero ſapientiſſimus Deus, hac ipſa ſervitute in medio populi ſui furtum expiari, licet hæc pœna ordinaria foret (ut colligere eſt Geneſ. 43. 18. & 44. 16. 17.) apud Ægyptios, à quorum tamen moribus, populum ſuum alias quam alieniſſimum eſſe volebat. Sed, ut præcedentia ratione pœnæ, furto apud Iſraëlitas definitæ per ipſum Deum, arguerunt aliquid, quod peculiare in illo populo agnoſci debeat; ita hæc ipſa ſervitus, peculiarem rationem habebat à parte Iſraëlitarum: ſiquidem fur non poterat vendi niſi in Iſraële, (cumque Herodes alienigenis quoque eum vendi voluiſſet, maximi motus ſunt concitati, ut videre eſt apud Joſephum lib. 16. Antiq. Jud. cap. 1.) atque tum clementer more aliorum ſervorum erat habendus, tum etiam ſeptimo anno manumittendus, juxta legem Dei, Deut. 15. 12. Licet interim intermedio tempore ſervitus utut videretur lenis, ei tanquam res dura incubuerit; nam ſervum verſari debuiſſe in perpetuo metu accipiendarum plagarum, abunde patet ex locutione Spiritus Sancti, alicubi mentionem facientis ſervilis timoris, ſpeciatim Rom. 8. verſ. 15. Nec quenquam movere debet, quod Maimonides apud Seldenum de Jure Nat. & Gent. lib. 6. cap. 7. contendat, moribus

receptum fuisse, ut fur tam diu duntaxat serviret, quam pretium rei furtivę reddidisset, non vero & quadruplum, quintuplumve; quum interim servire debuerit, si solvendo non esset. Quis ergo, nisi adversus veritatem obfirmatus plane fuerit, ultro non fateatur, ratione pœnæ, furto inter Israëlitas per Deum definitæ, aliquid, per omnia referendum ad legem Forensem, qua talem, adhærere? æque, atque ex parte forensis est, licet subsit morale aliquid, quod perpetui agnoscendum est juris, lex de Usuris, occurrens Deut. 23. quæ infra copiosissime cum Deo à nobis examinabitur. Explicata natura ipsius legis de furto, accedo ad rationem circumstantiarum, ob quas furti pœna per ipsum Deum intendi potuit. Atque, ut ex hoc eodem capite, sive Exod. cap. 22. vers. 2. liquet, *Si fur inventus fuisset effodiens, & foret percussus & mortuus, non erat percussor morti obnoxius.* In Codice Sanhedrim cap. 8. hujus legis hęc redditur ratio, interprete Doctissimo Coccejo: *Qui cum perfossorio ingreditur alienam domum, judicatur ob id, in quod prolapsurus erat.* Quod idem D. Coccejus pag. 69. porro ex Ebræis sic elucidat. *Certum est, neminem hominem de bonis suis concessurum. Iste igitur sic cum animo suo decernit. Si vadam, dominus ædium mihi obsistet, neque sinet me. Si obsistet mihi, occidam eum. Iam lex ait: Qui te invadit, animo cædem faciendi; occupes cædem licet.* Monet *amplius docere* Maimonidem, quando effractor jam parat abitum, si testes haberi possint, occidi jure non posse: sed ad restitutionem obligari. Scio Junium & D. Piscatorem legem hanc ita interpretari, quasi de nocte duntaxat effossor potuerit occidi, non vero de die, atque hoc colligere ex versu proximo tertio, ubi dicitur: *Si sol ortus fuerit ei, cædis reus esto.* Sed hoc nobis non obstat, siquidem hactenus patet, potuisse propter circumstantias ita intendi pœnam furti, ut redderetur capitalis. Alias non improbamus hæc Augustini, Quæst. in Exod. *Intelligitur* (inquit) *tunc non pertinere ad homicidium si fur nocturnus occiditur, si autem diurnus, pertinere. Poterat quippe discerni quod ad furandum, & non ad occidendum venisset, & ideo non deberet occidi.* Quandoquidem hic ex textu ipso certum manet, eum, qui poterat licite occidi, habitum fuisse non ut homicidam & latronem, sed, ut furem. Præterea, furi pœna intendebatur, ratione objecti. Atque initio ratione hominis furto ablati, sive ratione plagii, occurrit hęc lex Exod. 21. 16. *Qui furatus fuerit aliquem, vendideritque illum, & inventus fuerit in manu ejus, moriendo morietur.* Cujus legis Franzius l. d. pag. 516. hanc reddit rationem: *Qui furabatur,*

tur, (inquit) *hominem inter Israëlitas, citra dubium ad peregrinos Ethnicos eum detulit, adeoque corpus & animam ipsius vendidit & perdidit in æternum.* Sed, licet hoc dubium exile videatur Franzio, mihi tamen ingens est. Nam, cur non surreptus liber homo, idemque infans, potuerit à Judæo inter ipsos fratres divendi? Certe, cum in Israële aliquis ob æs alienum cum universa familia vendi potuerit, cur non potuerit plagiarius prætexere, infantes, quos venum inter suos populares exponere volebat, à se subductos fuisse debitori cuidam? juxta illud, quod legimus 2. Reg. 4. 1. Eoque putarim potius, propterea plagium ex Dei voluntate ultorem gladium habuisse, quod liber homo servituti, quæ nihil à morte distat, manciparetur. Porro sacrilegium, quod proprie est furtum rerum sacrarum, capitale fuisse, patet ex exemplo Achanis apud Josuam cap. 7. 25.

Denique pro circumstantia, tum rei furtivæ, tum eorum quoque, II. quibus furto aliquid ablatum erat, furto decerni potuisse pœnam capitalem, abunde patet ex iis, quæ leguntur 2. Sam. 2. Locus integer secundum versionem Junii & Tremellii ita habet: *Quapropter misit Iehova Nathanem ad Davidem, qui ingressus ad eum dixit ei: duo homines erant in civitate quadam, unus dives, alter vero pauper. Diviti erant greges & armenta multa admodum: Pauperi autem nihil quicquam, nisi agna una parva, quam emerat, quam alebat, ut educaretur secum & cum filiis suis pariter: de frusto panis ejus comedebat, & de poculo ejus bibebat, denique erat ei tanquam filia. Sed adveniente viatore ad virum illum divitem; pepercit accipere de grege suo, aut de armento suo, quod pararet viatori qui venerat ad se: accipiens vero agnam viri illius pauperis, paravit eam illi viro qui venerat ad se. Tunc David accensus ira in virum illum valde, dixit Nathani, ut vivit Iehova, reus mortis est vir ille, qui fecit hoc. Agnam quoque ipsam rependito quadruplum, eo quod fecit rem hanc, & eo quod fecit hanc, & eo quod non pepercit.* Quod Davidis judicium, exactum ad singulares circumstantias, ne qua ratione nobis prodesse queat, varia ab iis sunt excogitata, quibus propositum est præfracte tutari hanc thesin: *Quod justitiæ ratio non permittat, ut aliquis ob simplex furtum ultimo supplicio afficiatur.* Exceptiones ordine expendam, quo pateat, quantum ponderis illis insit. Atque initio noto, fautores contrariæ sententiæ exceptiones excogitasse multas, quod diffiderent de unius alteriusve sufficientia. At, ut funiculus ex arenis contortus, sit validus & ligando equo sufficiat, non effecerint centum millia arenularum, juxta

Persi-

Persicum proverbium. 1. Dicunt ergo: Davidem pronunciasse mortis reum esse illum, cujus furtum distincte, & definite, exponitur, secundum calorem iracundiæ, non vero ex pręscripto justitię. Sed hanc responsionem, meram conjecturam esse, abunde innuit D. Piscator in sua Diatriba de Abrogatione legum Mosaicarum, præfixa Comm. in Exodum, ita siquidem loquitur: *Fieri potuit ut judicaret David contra legem Divinam, abreptus scil. pravo aliquo affectu. Sicut certe ei evenit, quum ex ira juraret, se deleturum familiam Nabalis: quod propositum iniquum fuisse, ipse postea, à Nabalis uxore sapienter admonitus, agnovit. Et in isto quoque judicio ferendo, David ira accensus fuisse scribitur in furem illum, contra quem sententiam ferebat: veruntamen non tali ira, quali in caussa Nabalis. Ibi enim erat vindicta privata, quod se injuria affectum putabat: hic autem publica, quod, ut judex, ægre ferebat injuriam uni è subditis illatam.* Assentitur tamen Piscatori ὁ πάνυ D. Amesius, præceptor alias honorandus lib. 5. de Conf. cap. 52. §. 3. Sed distincte respondeamus? Dico ergo: 1. A posse ad esse, non valere consequentiam, iis quoque notum est, qui nondum ære lavantur. 2. Non est verisimile, Davidem, ira abreptum, præcipitem sententiam tulisse: siquidem, ut hactenus per subductionem quasi Spiritus Sancti, peccatorum veterno indormierat, ita ad propositionem primam Nathanis excitari cœpit, & incalescere eodem illo Spiritu, quem Psal. 51. renovari desiderarat. 3. Nathan Propheta ad Davidem missus, ut eum hac parabola proposita ad seriam resipiscentiam deduceret, sane debuisset ex officio Davidem arguere, si in ipsa parabolę προτάσει, hoc est, limine impegisset. 4. Omnino, David ut judex debuisset hic gravius deliquisse, (si modo unquam probari possit eum circa hoc judicium deliquisse) atque, cum contra Nabalem iræ suę plusculum indulgeret. Neque enim ira hominis privati, æque multum incommodi circa se habet, atque judicis, ejusdemque regis. Notus textus Regum sapientissimi Salomonis, Prov. 16. 14. *Nuncii excandescentiæ Regis, sunt nuncii mortis.* 5. Non omnis ira est illicita: potest enim aliquis irasci, nec tamen peccare, juxta Apostolum Eph. 4. 26. In parabola, Ipse rex, qui repræsentat Deum, dicitur *iratus* fuisse, cum juberet immisericordem servum tradi tortoribus, Matth. 18. 34. II. Dicunt, Davidem pœnam capitis decrevisse vi, inter furandum exercitę, neutiquam vero furto, pro quo voluerit quadruplum restitui. Unde ita D. Piscator. l. d. *Satis mihi est, Davidem pœnam capitis statuisse non in ipsum furtum, sed in vim, quæ furto fuerat*

rat

rat adjecta. Similiter Franzius l. d. *Morte omnino dignam censet non nisi istam tyrannicam crudelitatem.* D. Amesius quoque l. d. *David*, inquit, *sententiam illam ferens, non simplex furtum respexit, sed summam crudelitatem divitis furis, vel potius raptoris in proximum pauperem grassantis.* Habet quoque inter alias hanc responsionem D. Antonius Matthæus Junior in nitido opere de Criminibus pag. 87. Resp. 1. Sed dico Davidem duntaxat respexisse circumstantias furti simplicis, atque propter illas, tanquam judicem justum & circumspectum, morti hunc furem adjudicasse. Ut sic statuam, præivit D. Rivetus, cujus hæc verba Comm. ad Decal. pag. 364. *Cum David pronunciavit furem, qualem eum describebat Nathan, 2. Sam. 12. 5. esse reum mortis, respexit ad circumstantias, crimen aggravantes. Ergo fuit in Iudicum potestate positum, ut pro illarum varietate pœnas vel augerent, vel minuerent.* 2. Cedo vero in textu unum verbum, quod arguat vim adhibitam fuisse ab hoc parabolico fure, eodemque divite. Verbum Ebręum *Vaukkabb*, descendens à *Lakabb*, notat simpliciter accipere & ferre, nec ullam violentiam arguit. 3. Velim vero indicari parallelum locum, ex quo pateat, violentum furem, præter capitis supplicium, sustinuisse amplius pœnam quadrupli. Sed, cum ratione præsentis loci, hic Parabolicus fur dives esset, amplius in pœnam quadrupli à Davide condemnatus fuit, & quidem merito, quo homini pauperi succurreretur, qui præter hanc unicam agnam, aliud non habebat. *Inst.* Sed dicit D. Piscator l. d. *Duo pœnarum genera distincte duplici illo delicto opposita à Davide fuisse, ex ipsis verbis patet, ubi ait*: eo quod fecit rem hanc (*nempe quod agnam vicino abstulit*) & eo quod non pepercit: *id est, quod in agna illa auferenda vim adhibuit, & quidem contra hominem pauperem, idque in auferenda re unice chara.* Resp. 1. At, ubi *non parcere* in Scriptura notat vim & violentiam? Verbum *hhamal*, quod ibi occurrit signat quidem clementia uti: sed mox qui clementia non utitur, pariter vim adhibet? Sic dicitur quoque Jes. 9. 19. ubi idem verbum occurrit: *Nemo in fratrem suum clementia utetur.* Neutiquam tamen inde concluseris, hosce immisericordes homines simul fuisse raptores & oppressores, nisi pari ratione volueris concludere: Sacerdotem & Levitam lęsisse hominem, cujus in parabola Luc. 10. fit mentio, eo quod clementiam non exercuerint. 2. Hoc vero loco David reddit rationem suæ sententiæ: summa enim erat iniquitas, quod cum dives hic pepercerat suo gregi, pariter non pepercerit unicæ agnæ hominis pauperis, sed eam abegerit, ut eam

aptaret usibus mensę suæ. III. Martyr ad præsentem locum ex mente quorundam ita commentatur: *Dicunt*, inquit, *istam dicendi formulam Davidis, non sic accipiendam quasi plecti capite voluerit, sed ad emphasin exprimendam hyperbole usum esse: quasi dicat, posset videri reus mortis, non quod capitali supplicio eum affici vellet*, &c. *Hic ego video Spiritum Sanctum esse abusum lingua Davidis, quemadmodum proverbio dicitur*: ἡ γλῶσσα ἁμαρτάνουσα τ' ἀληθῆ λέγει. Non multum recedit D. Matthæus l. d. sic loquens: *Dici potest, hyperbolico dicendi genere usum Davidem, ut exprimeret improbitatem hujus furis, qui cum dives gregis esset, agnam unicam interceperat pauperi*. Resp. 1. In omni Parabola occurrit πρότασις & ἀπόδοσις, atque hæc illi respondere debet: eoque, ut Nathan non hyperbolice, sed vere dixit, Davidem virum mortis esse, existimandum quoque est, non hyperbolico dicendi genere, sed vero ac justo judicio, furem divitem, eumque Parabolicum à Davide adjudicatum fuisse capitis supplicio. 2. Lubens do, non ambigendum esse, quin Scriptura utatur hyperbole, æque atque aliis tropis, ut recte monuit Augustinus lib. 16. de Civ. Dei cap. 2. interea tamen in locutionibus propriis non est fingenda hyperbole, sive κατ' αὔξησιν, sive etiam κατὰ μείωσιν. 3. Ut Nathan, loco Dei, velut Judex, sententiam pronunciavit in Davidem; ita David quoque, ut Judex sententiam tulit & pronunciavit in furem Parabolicum, atque per eum, in semetipsum. At, quis unquam somniavit, Judicem, quando pronunciat sententiam, uti locutionibus hyperbolicis? Davidem vero pronunciasse sententiam ut judicem, patet ex adjecta ratione, quam cum D. Piscatore modo examinavimus. IV. Hęc amplius excogitavit D. Matthæus l. d. pro exceptione quasi nova: *Peculiari id instinctu Dei factum est, ut David in ista verba prorumperet, atque suamet ipse sententia caderet, juxta illud vulgatum Græcorum*: ἡ γλῶσσα ἁμαρτάνουσα τ' ἀληθῆ λέγει: *Ipse enim filius ille & vir mortis erat*. Resp. 1. Hactenus probo, quod Vir consultissimus, non exscripserit quidem P. Martyrem, sed interpolaverit duntaxat, licet minus auspicato, ut dein liquebit: saltem vir candidus Martyris fecisset mentionem. Turpe siquidem est, nolle profiteri per quem profeceris. 2. Variæ quidem responsiones adferri possunt in Theologicis controversiis, ratione certi loci Scripturæ, qui controversus sit: verum illæ debent consentire, neutiquam autem dissentire; multo minus ita esse ordinatæ, ut una alteram interimat. Vir eximius antea dixerat, præ ira, Davidem præcipitem hanc sententiam tulisse; at nunc, ex ingenii sui pharetra adducit Dei

instinctum.

instinctum. Quomodo hęc duo consentire possunt? Certe, antea hæc duo non conciliabuntur, quam Christus & Belial in concordiam fuerint redacti. 3. Interea hic agnoscimus, ut omnino debemus agnoscere, Dei instinctum, & quidem singularem: quoniam enim Sp. Sanctus, sub nubibus Davidicis aliquandiu occultatus, ad orationem Nathanis, se rursum in Davide promptum exhibuit, æque atque in Eliseo postea, ad sonum fidium; certo est credendum, ut jam antea monui, hoc ipsum judicium Davidis, circa furem Parabolicum, non quidem proxime in Davidem, sed per istum furem mediate, in Davidem ipsum pronunciatum esse: Ac consequenter, hoc judicium fuisse consentaneum Divinæ voluntati, simulque ostendere, quomodo secundum explicationem Sp. Sancti (hic universę Scripturę est author) per Davidem, intelligi debeant Dei leges de pœna simplicis quoque furti. 4. Reynessius quoque noster suam dexteritatem circa hunc locum, ne qua ratione mihi faveat, ostendere voluit. Omissis vero verborum ληκύθοις, quas profundit, duo potissimum habet, examine utcunque digna. *Primo* p. 210. hæc offendo: *Gratis supponitur hic agi de furto, quod neque ex propositione Parabolæ, neque ex ejus applicatione liquet; non vocatur furtum, non dicitur clam & ignorante domino factum, sed agna veluti gremio domini erepta.* Resp. 1. At contrarium jam patuit ex præcedentibus. 2. Reynessius qui tam audacter & impudenter mihi contradicere audet, ex Textu ostendere deberet intervenisse rapinam: at ne γρῦ quidem occurrit. Virorum egregiorum conjecturæ, pręconceptæ opinioni subservientes, non sunt genuinæ Scripturę interpretationes. *Secundo* ita insurgit: *Nathan Davidem non furti, sed raptus & homicidii convincere volebat, atque idcirco parabola horsum tendere credi debet; ille Uriam, velut agnam è gremio Bathsebæ rapuerat, & occiderat; ille non ob furtum, sed ob homicidium & adulterium reus mortis fuit; ille Bathseba, quod ei per gladium Ammonitarum eripuerat, quadruplum reddidit, se scil. ei, & regnum filio.* Resp. Sed bonus noster vir, hæc ipsa evertendo, contra seipsum sententiam dicit. Ita enim paulo ante loquitur: *Furtum proprie nec vim includit, nec fit sub oculis domini, ut hic factum innuitur.* Quid vero ipse Nathan ad Davidem dicit? d. cap. vers. 12. expressa hæc verba occurrunt: *Quia tu fecisti clam; etiam ego facturus sum rem hanc coram toto Israële, & coram sole.* Clam scil. David abduxerat Bathsebam, & consequenter instar furis, ipso Reynessio judice. Eoque, ut parabola facto Davidis respondeat, qui agnam abstulerat, non raptor sed simplex fur haberi debuit, ac con-

sequenter David pœnam irrogari voluit non ob rapinam, sed simplex furtum. 5. Et postremo Franzius l. d. hanc novam exhibet responsionem: *At quis hodie furem agnæ, criminali & capitali quidem pœna afficiendum existimaret?* Resp. 1. Existimavit vero hoc Sp. Sanctus, per Davidem, Divino instinctu prȩditum, loquens, ut modo agnovit ipse D. Matthæus. 2. Circumstantiæ delicta vel attenuaut, vel aggravant. Agna hæc unicum viro pauperi solatium erat, atque dives amplo gaudebat grege, è quo plurimas oves accipere potuisset: nulla autem erat ratio, cur pauperi suam unicam agnam eriperet, nisi propositum ei fuisset, hominem afflictum satis, ad desperationem adigere. 3. Verum quidem est, quod agna, qua talis, si erepta fuerit, non mereatur capitis supplicium: si tamen concurrant circumstantiæ, quas hactenus consideravimus, ejus interversio capitalis esse potest. Atque hȩc sunt illa, quæ hactenus expendere voluimus è Scriptura V. T. (locum enim Prov. 6. minus scopo nostro servire putamus) quæ, an non liquido evincant, simplici quoque furto, si circumstantiæ concurrant, pœnam capitalem, per judicem, Deum timentem eumque prudentem, decerni posse, omnes illi judicent, in quibus modo judicium non laborat.

III. Nec pœna capitalis, furto simplici è Scriptura vindicata, adversatur justitiæ distributivȩ, uti passim clamatur. Audio quidem dici, quod nulla proportio intercedat inter τὰ βιωτικὰ, seu bona secularia, & hominis vitam; at hoc, quod ad modum quasi axiomatis jactatur, neque justitia vindicativa Dei agnoscit, neque sana quoque ratio. Ut à priori incipiam, seu justitia, quam in hoc seculo Deus in maleficos, ad alios deterrendos, exercet; certe axioma vulgare est falsum, nec, ut universaliter verum, admitti potest. Quam diro supplicio non fuit affectus Achan, cum omnibus suis filiis, filiabus, bobus, asinis, & gregibus? Jos. 7. At quæ proportio inter illud intercedit, & togam Babylonicam, ducentos siclos argenti, atque lingulam auream quinquaginta siclorum? Ananias & Sapphira, horæ momento prostrati atque letho dati fuerunt, Act. 8. propterea, quod aliquid intervertissent ex eo pretio, quod totum sibi servare potuissent. Cui mortalium hic constiterit ratio proportionis? Atque, ut propius ad furtum accedam, quæ proportio intercedit inter ȩdium nocturnam effractionem, & prȩsentaneam interfectionem hominis, de cujus tamen proposito occidenti non poterat certo constare? Et tamen ipse Deus, ut paulo ante audivimus, pronunciat ejusmodi cædem justam esse. Sed, qui à nobis in alia omnia hic abeunt,

eunt, ut suum axioma in statu permaneat, inveniunt quasi præsidium in Scriptura, Satana ipso edicente Jiobi cap. 2. 4. *Quicquid est viro, daturus esset pro se ipso.* Resp. 1. Ego alias legi apud Scholasticos, qui hic Augustinum sequuntur, quod ne quidem diabolo, quando vera loquitur, fides sit habenda, eo, quod intendat, ex Dei permissione, aliquem decipere. 2. Sententia hæc diabolica, valet duntaxat apud diaboli filios, qui cum non sustineant spem melioris vitę, omnia præ hac caduca & ærumnosa vita vilia ducunt: quum filii Dei ex Christo, qui est os veritatis, didicerint, quod, *qui velit animam suam invenire, eandem perdat*, Mat. 10. 39. sciantque, *se debere animas deponere pro fratribus*, 1. Joan. 3. 16. imo aliquando, cum scil. gloria Dei hoc exigit, vitam suam vilem ducere, *nulla illius habita ratione*, ut dicitur de Epaphrodito, Phil. 2. 30. ipsis interea cum Paulo perpetuo optantibus *dissolvi, & esse cum Christo*, Phil. 1. 23. 3. Diabolum patrem mendacii arguunt saniores ex Ethnicis. Senecæ verbum est, Epist. 70. *Non omni pretio vita emenda est.* Quomodo & Cæstius dixit apud Senecam Patrem Suas. 7. *non qualibet mercede vitam redimendam esse.* Ut vero ulterius liqueat, proportionem, ex lege justitiæ, aliquando intercedere inter bona hujus seculi, atq; hominis vitam, casus, qui illud suadent, non quidem absolute, sed secundum certas definitasque circumstantias considerari debent, quemadmodum à Davide factum fuisse, jam antea nobis patuit. Nam, licet in genere verum sit, quod monet Philosophus lib. 1. Polit. cap. 5. nempe τὸν πλοῦτον εἶναι ὄργανον οἰκονομικῶν καὶ πολιτικῶν; in specie tamen instrumenti hujus necessitas comparet, si, fortunarum tum modulus, tum possessor simul considerentur. Pauper Davidicus unam duntaxat possidebat oviculam, quacum se oblectabat, quam cum furto interverteret dives, quicquid solatii homini pauperi esset, subductum ibat. Ponamus similiter, viduam, cui soboles est numerosa, (exempla plurima vel una civitas Amstelodamensis suppeditare potest) possidere quinquaginta florenos, servientes diurnæ mercaturæ, quam exercet circa poma, singulis biduis & à propolis emi, & magna voce per urbem divendi solita, lucro interim serviente, tenui quidem, cæterum honestæ familiæ onerosæ sustentationi; atque illos quinquaginta florenos, circa vesperam magna cum molestia coactos, furto auferri à decoctore, qui eos porro in popinis & ganeis intra paucos dies abliguriat; an non sacerrimus hic fur, quantum in se jugulum præcidit, non minus afflictæ matri, quam parvulis illius liberis? Singulis eorum cum Sophocle in Philoctete

exclamantibus: πόθεν γὰρ ἔσαι βιοτὰ τὶ ὧδ᾽ ἐν ἄυραις τρέφεται: *Unde mihi victus erit? Quis enim aëre victitare potest?* Qui vivendi subsidia intervertit, ipsam vitam eripere censetur, siquidem secundum Aristotelem lib. 1. Polit. cap. 5. *Fieri non potest, ut vivatur sine alimento.* Verum quidem est, viduam hanc cum suis parvulis ostiatim mendicando victum rogare posse: at quam durum hoc est iis, qui per omnem ætatem labore manuum suarum sese honeste sustentarunt? *Malim moriri meos, quam mendicarier*, dicit Plautus in fragm. Vidulariæ. Ponamus amplius hunc casum: Sit aliquis, quem Magistratus constituerit quæstorem orphanorum, atque is, postquam suam familiam splendide & luxuriose per plures annos de alieno habuerit, versuram faciat, emigrando in locum ignotum, atque intervertendo omnes fortunas plurimorum afflictorum puerorum, qui, cum antea de suo vivere potuerint, deinceps pendere debeant ab aliena misericordia, atque miserandum in modum ætatem transigere. Si Magistratus Christianus, ejusmodi furi, qui destinato consilio, tot innoxiis hominibus, extremam perniciem procurat, tantum, ut suo ventri secure servire queat, patibulum destinaret, næ, quantum ego censeo, justitiæ per omnia satisfaceret. Ut vero ante diximus, ratione loci & status publici, considerandas esse leges, latas populo Israëlitico de furtis; ita, quorundam quoque populorum ratio, statusque familiæ & politiæ inter illos receptæ, exigunt, ut furtum simplex morte quoque mulctetur, quod scil. talis reip. membra, duriter per loci Genium agentia, tum difficillime fortunas aliquas sibi acquirant, tum etiam occasionem commodam non habeant, easdem tuto aut custodiendi, aut asserendi adversus injurias, à furibus inferri solitas. Quo in casu publicam pacem fures violant: quandoquidem nemo censeri potest res mobiles, quas possidet, tutæ custodiæ commisisse. Convenienter Bodinus lib. 6. de Republ. cap. ult. pag. 1202. *Apud Tartaros* (inquit) *& Moschovitas levissima furta morte puniuntur; quia rarissima sunt oppida & in tuguriolis aut casis humilibus fortunæ cujusque positæ sunt. Quin etiam apud Indos qui sunt ad Occasum, fures verubus aut varris transfigi mos erat, priusquam Hispani regiones illas subegissent: quia tenui filo tantum prædia divisa erant; quæ qui transiliret aut perrumperet, gravissimo scelere obligari credebatur.* Qui & juris divini & humani consultissimi audiunt, recte statuerunt, rationem pœnarum non præcise esse exigendam ad proportionem culpę, adeo, ut ratio pœnæ exacte respondeat rationi culpæ, sed potissimum esse æstimandam ex fine, sive bono publico: siquidem,

ſiquidem, ut huic ſarto tectoque præſtando invigilant potiſſimum legum-latores, ita per irrogationem pœnarum capitalium, non tam intendunt perniciem delinquentium, quam potius exemplum ad omnes tranſiturum. Inde Philoſophus lib. 2. Polit. cap. ult. agens de legibus Pittaci, qui unus fuit è ſeptem Gręciæ Sapientibus, ita per Interpretem loquitur: *Ejus hac lex eſt propria, ut ebrii duplo majorem quam ſicci pœnam luant, ſi quem pulſarint: nam eo quod plures ſint ebrii, quam ſicci, qui petulanter alios lædant, non ad veniam ſpectavit, quæ ebriis potius ſit habenda, ſed* πρὸς τὸ συμφέρον, hoc eſt, *utilitatem.* Atque hinc eleganter & erudite quoque Auguſtinus lib. 21. de Civ. Dei cap. 11. eorum ſententiam convellit, qui exiſtimabant injuſtum eſſe, ut aliquis damnaretur pœna æterna, pro peccatis exiguo tempore perpetratis. Et huc omnino referri debet, quod habet Claudius Saturninus Leg. 16. §. 9. & 10. ff. de Pœnis: *Evenit,* (inquit) *ut eadem ſcelera in quibuſdam provinciis gravius plectantur: ut in Africa meſſium incenſores, in Muſia vitium: ubi metalla ſunt, adulteratores monetæ. Nonnunquam evenit, ut aliquorum maleficiorum ſupplicia exacerbentur, quotiens, nimium multum perſonis graſſantibus, exemplo opus ſit.* Eleganter & vere Symmachus lib. 2. ep. 13. *Tantum denuo legibus ſeveritatis addendum eſt, quantum flagitia creverunt.*

Ne rationes hæ, juſtitiæ patrocinentur in pœnæ capitalis irrogatione, Reyneſſius noſter pag. 206. hoc argumentum intorquet: *Aut enim ſuſpendetur fur. 1. ob injuriam illatam, 2. aut ob damnum illatum, 3. aut quia ſolvendo non eſt, 4. aut quia incorrigibilis eſt, 5. aut ob conſequentiam, ne furibus repleatur civitas.* Reſp. 1. Sepoſita tertia ratione, quam nos non curamus, ob omnes has cauſſas fur ſuſpenditur, accedente pacis publicæ violatione, quam fures præſumuntur temerare, dum nulli per eos licet ſecuro eſſe ſuarum poſſeſſionum. 2. In pœnæ irrogatione (prout patet ex antecedentibus, atque è ſubſequentibus ulterius cognoſci poterit) quid loci & ſubditorum ratio ferat, attendi debet. Eoque ſi ſubditorum fortunę mobiles arctiori cuſtodia (ut furum ſecuræ ſint) contineri non poſſint, qui iis inſidiantur ut eripiant, à pœna non deberent eſſe eximii, quam magis merentur, qui amplius has fortunas ereptum eunt. *Secundo* dicit: *Per mortem furis etiam damnum non ſarcitur, quod per vitam & laborem ejus poſſet.* Reſp. Sed hic non attenditur ſolum damnum quod dedit, verum potiſſimum, quod violant pacem publicam. Addit *tertio*: *Tum certe in crucem ferri non deberet, ſi & injuria remiſſa, & damnum reſtitutum foret.* Reſp. Quamvis hac ratione ſatisfiat IV.

fiat privato cui damnum datum est, non tamen judici satisfit, qui cavere debet, ne cui impune pacem publicam violare fas sit. *Quarto* ita argumentatur: *Cur quæso qui per fraudem magistratui tributum eripit, & damnum multo majus infert, etiam publice deprehensus, scalam non ascendit, si propter damnum pendeat fur?* Resp. Ut nulla ratione à furto excusandos putem (quidquid vulgo quoque videatur) vectigalium defraudatores, ita in illos gravius quid (si sæpius deprehensi fuerint) statui publice interesset. Interim hi pretium quod interverterint una cum mulcta solvendo, satisfacere utcunque possunt: quum non nisi per fraudem peccent. At alteri fures, dum temerant loca, quæ tutæ custodiæ servire deberent, pacis publicæ violatores haberi merentur. V. C. Si crumenisecа, ceu sector zonarius rustico extorqueat crumenam de collo ipsius pendulam (olim apud Romanos hoc quoque receptum fuisse, ex pluribus Plauti locis constat) an non temerat publicam securitatem? Cui enim tutum erit pecuniam circumgestare, si ne quidem secure ea servari queat in marsupio, à collo pendulo? *Quinto* laborando furem sarcite posse damnum, quod dedit, infert. At jam responsum est, præter damnum, attendi pacis publicæ violationem, item alia, ex circumstantiis delicti dijudicanda. *Sexto*, ne fur suspendatur ut incorrigibilis, ita pag. 207. loquitur: *Membra corporis sanè ita coërceri possunt, ne iis ad furtum fur abuti poßit: relegetur modo Amsterodamum, ad celebrem illam domum disciplinariam.* Resp. Sed illa ipsa domus, quæ S. Raspini fanum est, exempla suggerit hominum, usque adeo corruptorum, ut manus quoque sibi præciderint, ne laborare possent. Præterea cum perpetuus carcer morti adæquetur, judex mortem furibus irrogare potest, ne resp. damnum sentiat perditissimos hosce fucos alendo. *Denique* ita dicit: *Cur non nominis Divini vitiatores, sabbati profanatores, fornicatores, ebriosi, calumniatores, vel vicies deprehensi, tolluntur in altum?* At contra hos leges non esse latas, aut si latæ sint, executioni non mandari dolemus. Sufficit injustitiæ hactenus legem argui non posse, quæ furibus laqueum destinant.

V. Cum hac pœna capitali, furto statuta, conspirat jus Gentium, quod, sepositis Indis, Tartaris, & Moschis, si æstimetur ratione populorum, præ aliis morum elegantia & ingenii sagacitate conspicuorum, per omnia favet sententiæ nostræ. Ut incipiam ab Atheniensibus, notæ sunt Draconis leges, atque temperamentum Solonis, quo earundem duritiem edulcavit. Gell. lib. 11. cap. ult. *Draco Atheniensis* (inquit) *vir*

vir bonus, multaque eſſe prudentia exiſtimatus eſt, juriſque divini & humani peritus fuit. Is Draco leges, quibus Athenienſes uterentur, primus omnium tulit, in illis legibus furem, cujuſmodicunque furti, ſupplicio capitis puniendum eſſe, & alia pleraque nimis ſevere cenſuit ſanxitque. Ejus igitur leges, quoniam videbantur impendio acerbiores, non decreto juſſuque, ſed tacito illiteratoque Athenienſium conſenſu obliterata ſunt. Poſtea legibus aliis mitioribus à Solone compoſitis uſi ſunt. Is Solon ex ſeptem illis inclutis ſapientibus fuit, is ſua lege in fures, non, ut Draco antea, mortis, ſed dupli pœna vindicaudum exiſtimavit. Sed, neque *Solonis* leges, quas optime intellexit Demoſthenes, furem capitis ſupplicio exemerunt. Ita vero loquitur interprete Wolfio, *in Orat. contra Timocratem*: Atque Solon, (*inquit*) cui nec ipſe Timocrates, ſe ferendarum legum licentia conferendum eſſe cenſeat, nuſquam id egit, ut ejus generis homines impune & ſecure graſſari poſſent; ſed in hoc potius intentus fuit, ut vel non delinquerent, vel ut delictorum pœnas darent, legemque tulit: Si quis interdiu ſupra quinquaginta drachmas furatus fuerit, abduci liceat ad undecim-viros. Si quis vero noctu quodcunque tandem ſurripuerit, eum & occidere, & inter perſequendum vulnerare, & ad undecimviros, ſi cui lubet, abducere fas eſto. Convicto autem eorum facinorum, propter quæ in vincula licet abripi, non liceat datis vadibus ſatisfacere pro furtis, ſed mors pœna eſto. Ac ſi quis è Lyceo, aut ex Academia, aut Cynoſurge veſtem, aut lagunculam, aut quicquam aliud minimi pretii, aut aliquod vaſculum è gymnaſiis aut portubus ſurripuerit, ſupra decem drachmas, etiam his morte pœnas eſſe luendas conſtituit. Si quis vero privato judicio furti convictus fuerit, ei licere duplum ſolvere æſtimatæ litis: penes vero judices eſſe, furem propter argentum ad quinque dierum totidemque noctium vincula damnare, ut omnes eum vinctum eſſe videant. Etiam has leges paulo prius audiviſtis. Cenſuit enim flagitioſum hominem, non tantum rapinis reſtitutis, eſſe liberatum (quia magnum furum proventum eo quidem pacto fore cenſuit, ſi celato furto fruerentur, deprehenſo tantundem duntaxat ſolverent, quantum ſuſtuliſſent) ſed cum duplum oporteret ſolvere, tum in vinculis habitum, ſupra mulctam hanc, quod vitæ reliquum fuerit, exigere cum infamia. *Hactenus per interpretem ſuum Demoſthenes.* Placuit vero hunc locum, prolixiorem licet, hic exhibere, tum quod Demoſthenes juris Attici conſultiſſimus fuerit, tum etiam, ut patere queat, ſi quem alium, Solonem, furibus infeſtiſſimum fuiſſe. Etenim quid durius, quam

Ggg capitis

capitis supplicium illi decernere, qui è publico loco ὑπὲρ δέκα δραχμὰς, hoc est, vix quatuor Carolinos florenos, furto abstulerit? De balneariis, aliorumque publicorum locorum, furibus idem testatur Philosophus Sect. 9. Probl. 14. ubi quærit, *cur si quis ex balneis furatus fuerit, aut ex palæstra, aut ex foro, aut ex aliquo hujusmodi loco, morte, qui autem ex domo privata in duplo furti pretio condemnetur?* Ratio vero, quam ibid. adducit, non displicuit quoque Plauto, quando Rud. 2. 3. ita loquitur: *Qui it lavatum in balneas, ibi cum sedulo sua vestimenta servat, tamen surripiuntur. Fur facile quem observet, videt: custos, qui fur sit, nescit.* Romanis eadem sententia sedisse videtur. Notum illud Catulli in Vibennium: *O, furum optime balneariorum, Vibenni pater.* Quicquid aliis quoque videatur, antiquorum Romanorum leges nihilo mitiores legibus Atheniensium fuerunt. Ante jus XII. Tabularum furtum capitale fuisse, ignorare nos non sinit Servius Grammaticus doctissimus. Qui ad vers. 205. sive ad hæc verba lib. 8. Æneid. *At furis Caci mens effera,* sic commentatur: *Pro ingenti scelere*, furis *nomen posuit. Capitale enim crimen apud majores fuit, ante pœnam quadrupli.* Eadem verbotenus habet Isidorus lib. 5. Origin. cap. 26. solitus Servium exscribere. Imo per ipsas LL. XII. Tabularum, furtum capitale fuisse, ignorare nos non sinit Theophilus Justiniani Paraphrastes §. 5. Instit. de perpet. & tempor act. ita loquens per interpretem: *Lex* (dicit) *XII. Tabularum, cum furti actionem daret, capitalem in furem pœnam constituit. Prætor vero pecuniariam.* Certe Tab. II. ita sancitum fuit: *Si nox furtum faxit, Siim aliquis occisit, jure cæsus esto.* Tribonianus l. 4. §. 1. ff. ad Leg. Aquil. adducto Caii testimonio, persuasum vellet, hanc conditionem de interficiendo fure nocturno XII. velut Tabulis additam fuisse: *Ut tamen id ipsum cum clamore testificetur.* Sed aliud suadent Cicero, Seneca, & Augustinus, quibus mens Duodecim fuit exploratissima. Ita quippe Cicero Orat. pro Milone: *XII. Tabulæ nocturnum furem* quoquomodo: *diurnum autem, si se telo defenderit, interfici impune voluerunt.* Senec. lib. 10. Controv. ult. *Lex, quæ nocturnum furem occidi jubet*, quoquomodo *jubet, non de damnato tantum, sed de fure loquitur.* Augustin. qu. 11. super Exodum: *Hoc & in legibus antiquis secularibus invenitur, impune occidi nocturnum furem* quoquomodo: *diurnum, si se cum telo defenderit. Iam enim plus quam fur est.* Sumptum quippe hoc caput Legis fuit, ex LL. Solonis, quarum modo ex Demosthene mentionem fecimus. Ulpianus Rhetor ad dictum Demosthenis locum hanc rationem reddit:

ἐν νυκτὶ οὐ δύναταί τις βοηθοὺς καλέσαι αὐτῷ. Cæterum, quam durum eſt, cuilibet privato poteſtatem facere occidendi furem nocturnum, de cujus intentione ulteriori conſtare neutiquam poteſt? Lex Divina (ut ſupra audivimus) furem nocturnum, amplius ut effoſſorem conſiderabat. Ponamus vero, patrem familias negligentiorem, fores non clauſiſſe, atque aliquem ex prætereuntibus, qui nunquam furto maculaverit manus ſuas, favente nocte invitari ad auferendum aliquid ex ædibus tam male cuſtoditis, an licebit alicui ex domeſticis, impune eum occidere? Sed hoc tamen non minus permittit jus XII. Tabularum, quam Lex Solonis. Imo, ſic cenſuit quoque Democritus: nam teſte Stobæo, Serm. 42. ſtatuit innocentem habendum, qui nocturnum furem, aut latronem, manu, juſſu, aut ſententia occiderit. Cedo hic proportionem inter delictum & pœnam? Tribonianus furibus, ut poſtea videbimus, faventior, in partes ſollicitato Ulpiano leg. 9. ff. ad LL. Corn. de Sicariis, mitigare hanc pœnam aggreſſus eſt, ſic enim Ulpianum ipſum ſciſcentem introducit: *Furem nocturnum ſi quis occiderit, ita demum impune fieret, ſi parcere ei ſine periculo ſuo non potuit.* Fateor, per leges Prætorias pœnam ſimplicis furti factam fuiſſe pecuniariam, ut modo nos docuit Theophilus, at, non audio hunc, quando porro l. d. ſic loquitur per interpretem: *Quoniam ergo jus quod ex Lege* XII. *Tabularum venit, propter aſperitatem exploſum eſt,* (διὰ τὴν τραχύτητα κατεφρονήθη) *& magis jure Prætorio utimur (juſtum enim erat, ut qui in pecunia læſiſſet, & in pecunia plecteretur) ideo Prætoriam furti actionem vocamus.* Nego enim, aſperius hoc jus penitus exploſum eſſe. Nam valuit *primo* in caſtris. Teſtis eſt author graviſſimus Polybius lib. 6. cap. 35. ubi ſic per *interpretem*: Tenentur milites quidem (*inquit*) Tribunos obſervare, iiſque auſcultare, Tribuni vero Conſulibus. Et habet Tribunus poteſtatem mulctæ dicendæ, pignoris capiendi, virgis aut fuſtibus cædendi: idem jus eſt Præfectis in ſocios. Fuſte autem percutitur etiam is, qui aliquid è caſtris fuerit furatus, item qui falſum teſtimonium dixerit. *Hæc Polybius.* En, ut fuſtuarium caſtrenſi furto ſtatutum fuiſſe dicat? Erat vero ἡ ξυλοκοπία, ſeu, fuſtuarium, ſecundum eundem Polybium, *Pœna hujuſmodi. Tribunus fuſtem capit, eoque condemnatum quaſi attingit ſolum, quo facto, omnes legionarii, qua fuſtibus, qua ſaxis, inibi intra caſtra ut plurimum quidem ſontem necant: ſed, & ſi qui evaſerint, non tamen ſalvi propterea ſunt. Nam quæ illis ſalus, quibus in patriam quidem redire non licet? & quos neceſſariorum nemo auſit tecto recipere?* In ipſis XII. hujus

 ſupplicii

supplicii mentio fit, quod indicante Tab. VII. speciatim subibant, infamium carminum auctores. Horat. lib. 2. ep. 1.

——— quin etiam lex
Pœnaque lata, malo quæ nollet carmine quenquam
Describi: vertêre modum, formidine fustis,
Ad bene dicendum delectandumque redacti.

Ad capitales vero pœnas pertinet, *fuste feriri*, ut liquet ex *l. 7. §. 1. ff. ad l. Aquil. leg. 1. §. 17. ff. ad Sc. Silianian.* & *l. 8. §. 1. ff. de pœnis.* Ex quibus ll. patet, eodem ferme loco haberi fustem, atque gladium & telum. *Deinde* rigor LL. XII. Tabularum obtinuit perpetuo in agris: testis siquidem est Constantinus Harmenopyl. lib. 6. Prochir. cap. 5. jus semper fuisse furem nocturnum in agris occidendi, etiamsi miles esset, at in urbe non nisi telo uteretur. Verba illius sic Latine habent; *Furem nocturnum extra urbem licet occidere, etiamsi miles sit: eundem vero in urbibus non licet occidere, nisi telum circumferat.* Cujus rei hæc est ratio, quod frequentia & civium conspectus injuriæ inferendæ occasionem *tollat*, *solitudo afferat*, arg. l. ult. ff. Quod met. causs. Quo facit quoque illud Ciceronis oratione pro Cæcinna: *Si quantum* (inquit) *in agro, locisque desertis audacia potest, tantum in foro atque in judiciis impudentia valeret*, &c. Ergo, per leges Prætorias, non omnimodo, sed ex parte solum temperatus fuit rigor LL. XII. Tab. quas enervavit penitus nimia clementia Imp. Justiniani, aut verius Triboniani erga fures indulgentia. Nam Novel. 134. in fine sic decernit Imperator: *Pro furto nolumus omnino quodlibet membrum abscindi: sed aliter eum castigari. Fures autem vocamus, qui occulte & sine armis hujusmodi delinquunt. Eos vero qui violenter aggrediuntur aut cum armis, aut sine armis, in domibus, aut itineribus, aut in mari: pœnis eos legalibus subdi jubemus.* Et tamen clementissimus hic Imper. qui tam diligenter cavit, ne corporali pœna afficeretur fur, voluit χειροκοπεῖσθαι, sive, manus præcisione illum mulctari, qui aut succidisset vitem alteramve arborem ad collitigantes pertinentem, aut, qui sepes alterius inutiles reddidisset, ut docet nos idem Harmenopylus lib. 6. Prochir. tit. 5. & 7. Ergo, alterutra ex manibus fuerit secundum justissimum Justinianum amittenda, si quis duntaxat inutilem reddiderit alterius sepem: interim citra metum quoque corporalis castigationis, licebit pauperi viduæ omnem suam substantiam eripere, atque eam *ad ignominiosam vitam transponere, & ad quotidiani victus, neque non amictus corporis inopiam adigere,*

adigere, ut cum inopiæ jugo, ad mortem usque prematur opprobrio ignominiæ, prout idem Imp. loquitur Novella proxima. Amplius, quæ ratio, quod Imp. observarit leges XII. Tabularum, ratione arborum cæsarum, neutiquam tamen eas observari voluerit ratione furis nocturni? Per XII. enim Tabulas capitale erat, alienas arbores succidere: ut patet ex Caii comment. ad LL. XII. Tab. adducto l. 2. ff. Arbor. furt. cæsar. Unde & Servius in Comm. ad 8. Eclog. Virg. ad hunc versum; *Atque mala vites incidere falce novellas*, sic inter alia commentatur: *Fuerat autem capitale supplicium, arbores alienas incidere.* Lubens agnosco hic meam cæcitatem, nec perspicere possum, quomodo hac in parte justitiæ distributivæ sua ratio constet. Ut vero redeam ad XII. tabulas, secundum illas, diurnum quoque furtum longe severius castigatum fuisse, quam permisit clementissimus Justinianus, amplius non patitur nos ignorare A. Gellius, deinceps lib. 11. cap. ult. ita *loquens*: Ex cæteris autem manifestis furibus liberos verberari addicique jusserunt ei, (*Decemviri* scil.) cui factum furtum esset, si modo id luci fecissent, neque se telo defendissent: Servos item furti manifesti prensos verberibus affici, & è saxo præcipitari: Sed pueros impuberes Prætoris arbitratu verberari voluerunt, noxamque ab his factam sarciri: *Hactenus Gellius*. Quæ si aliquis aliquanto diligentius voluerit expendere, jus XII. Tabularum, furtum quoque simplex, severissime castigasse videbit, atque favere illi sententiæ, quam juri Gentium consentaneam esse, defendimus. Quod vero à XII. Tab. postea per jus Prætorium fuerit recessum, neutiquam factum est, intuitu justitiæ, ut persuasum vellet Theophilus. Nam per LL. hasce (quæ à Tacito lib. 3. Annal. vocantur *finis æqui juris*) *bene humano generi prospectum fuit*, ut ipse Imperator Justinianus dicit in initio l. 14. *Cod. de Legit. hered.* Quare neutiquam argui possunt aut injustitiæ, aut iniquitatis. Sed rigor antiqui carminis castigatus est, quod hoc exigeret mutata reip. facies. Nam, ut eleganter adversus Favorinum, Legum harum asperitatem incusantem, apud Gell. lib. 20. Noct. Att. cap. 1. Sextus Cæcilius *disserit*: Nec ideo contemnas legum istarum antiquitates, quod plerisque jam ipse populus Romanus uti desierit; non enim profecto ignoras legum oportunitates & medelas pro temporum moribus & pro rerum publicarum generibus, ac pro utilitatum præsentium rationibus, proque vitiorum, quibus medendum est, fervoribus, mutari atque flecti, neque uno statu consistere; quin ut facies cœli & maris, ita rerum atque fortunæ tempestatibus varientur. *Hæc eo loco Cæcilius.*

Scil. quo tempore Roma cœpit divitiis affluere, atque universi orbis thesauros mœnibus suis concludere, minus curari cœpit furtum. S. P. Q. R. existimavit satis esse, furtum pecuniaria mulcta castigare, quod civibus universus ad farciendum damnum orbis pateret: quam ob caussam quoque leges sumptuariæ, speciatim Licinia & Fannia abrogatæ sunt. Atque, ut prudenter eodem loco Cęcilius disserit: *Omnia hac obliterata & operta sunt civitatis opulentia, quasi quibusdam fluctibus exæstuantis.* Ut enim leges pœnis firmantur boni publici ergo; ita perpetuo attendi debent status & conditio ipsius reip. prout antea & in genere ostendimus, & in specie verum esse evicimus, ratione ipsarum Dei legum. Et hactenus quidem Athenienses, ac Romanos, severissimos, etiam usque ad capitis supplicium, furti vindices fuisse, ex iis, quæ diximus, patet. Eorum exemplum secuti fuerunt antiqui Scythæ, quibus non sine ratione applicare licet, quod Tacitus de Germanis dicit cap. 19. *Plus ibi boni mores valuerunt, quam alibi bona leges.* Ita autem de illis Justinus lib. 2. cap. 2. *Nullum scelus apud eos furto gravius: quippe sine tecti munimento pecora & armenta habentibus, quid salvum esset, si furari liceret?* à Scytharum antiquorum institutis non recedunt moderni Tartari, eorundem posteri, de quibus speciatim consulendus est *Matth. à Michovv. lib. 1. de Sarmatia Asiana, cap. 6.* Item, plerique Americæ incolę, quos verosimile est Scythicę originis esse: quomodo speciatim *Gonzal. Oviedo lib. 5. Hist. Ind. cap. 3.* notat de incolis insulę *Hispaniola*, quod fures, ob levissimum quoque furtum, acuminato palo, per corpus transfixo, imponere consueverint. Qui apud Phryges agriculturæ instrumentum surripuisset, morte mulctabatur: apud Lycios vero, si liber homo furtum perpetrasset, pœna servitutis ei irrogabatur, prout de utrisque testatur *Nicol. Damasc. libel. de Morib. Gent.* Apud antiquos Cimbros extant Frothonis III. leges, quibus ut furibus ultimum supplicium irrogatum est, ita speciatim *furti pœna recidebat in eum, qui furi ignoverat*, prout testis est Pontanus lib. 1. Hist. Dan. Apud antiquos quoque Hungaros, juxta decreta *S. Stephani lib. 2. cap. 41.* tertium furtum capitale erat. Legibus Wisigothorum, ut patet ex lib. 7. tit. 2. §. 13. mulctæ pecuniariæ verbera fuerunt addita, ita quippe verba legis habent: *Cujuslibet rei furtum, & quantalibet pretii æstimatione taxatum, ab ingenuo novies, à servo vero sextes, ei, qui perdidit, sarcietur, & uterque reus C. flagellorum verberibus coerceatur. Quod si aut ingenuo desit unde componat, aut dominus componere pro servo suo non annuat, persona,*

quæ se furti contagio sordidavit, servitura rei domino perenniter subjacebit. Secundum LL. Gundebaldi Burgundionum Regis, abigeatus morte punitur tam in ingenuo, quam servo, omne autem furtum simili pœna in servo. Dic vero hic proportionem, qui eam tam exacte urges. Quæ omnia si quis attenta mente expenderit, haut irascetur Friderico Ænobarbo Imp. quod restem furibus, emendari nesciis, destinarit, *libr. Post. de Feud. tit.* 27. §. *Si quis quinque*: maxime, si notaverit, Imperatorem, legem illam, pro obtinenda *Pace*, attemperasse turbulentis bellorum motibus. Quam severitatem in castris quoque idem Imp. strictissime exerceri voluit. Ita enim Guntherus Ligurinus poëta, supra seculum, quo vixit, cultus lib. 7. ex mente hujus ipsius Barbarossæ:

Servus deprensi convictus crimine furti,
Si fur ante fuit, probrosa morte peribit:
Sin minus, abraso signatus vertice frontem,
Verbera dura feret, castrisque fugatus abibit,
Ni fuerit domini spoliis, armisque redemptus.

Nec est, quod aliquis irascatur quoque Carolo v. Imperatori justissimo, quas enim, sive meis Ultrajectinis, sive aliis populis leges tulit, examinandas ante dedit Icc. & viris summis, quos plurimos semper circa se habere solet. Eadem alias ratione, idem irascatur Illustrissimis & Potentissimis Ordd. fęderati Belgii, siquidem lege militari tertia, omnibus furtis indiscriminatim, à militibus commissis, ultimum supplicium, sive pœnam capitalem, decernunt. Paucorum Icc. sententia privata, exacta imprudenter ad privatam sententiam quorundam Theologorum, alias Orthodoxorum, non potest ulla ratione præjudicare tot rationibus, jam antea adductis. Atque Martyris, Musculi, Danęi, Junii, Piscatoris, Riveti, & Amesii authoritati, quam, exemplo Patris, sollicitat D. Antonius Matthęus F. opponere licet authoritatem Calvini, & Melanchtonis, (pro nostra sententia concessam ab eodem D. Matthæo) quod hi duo, magno suo merito haberi mereantur πολλῶν ἄλλων ἀντάξιοι. Quid quod Aristoteles noster, qui calculo ipsorum adversariorum suorum, Philosophiæ Practicæ consultissimus fuit, in nostram sententiam inclinet. Sect. 29. Probl. 16. ita lego: *Cur furti mors est pœna; injuria vero, existente majori injustitia æstimare oportet pœnam, aut pœnam pendere? An quod injuriam facere, humana est paßio, & omnes plus, aut minus eam participant: furari autem non est necessarium. Et quia dum nititur furari, & injuriam inferre, præeligit.* Miror vero D. Matthæum Juniorem, in partes suas

suas sollicitare quoque Grotium, non ante consultis suis Theologis, qui vivo quoque Grotio, per me Socinianismum eidem affricare laborarunt. Certe Sociniani, qui, per magistratum sanguinem effundi nolunt, & proinde carnifices quoque execrantur, furtum nolunt esse capitale crimen, ut speciatim patet ex eorum Fasciculo, evulgato à D. Cloppenburgio. At interim furtum, præ ullo alio crimine semper probrosum fuit habitum, & viri generosi mortem furto prætulerunt. Ex plurimis, quæ ad manum sunt, adduco unum Orosium lib. 4. Hist. adv. Gentes cap. 13. sub finem ita loquentem: *Fabius Censorius Fabium Butreonem filium suum furti insimulatum interfecit, dignum scil. facinus, quod pater vel parricidio plectendum duceret, quod ne leges quidem, nisi multa pecunia, aut ad summum exilii, circa quemlibet hominum censuerunt.*

VI. Quum hactenus ergo evictum fuerit, simplici furto, ex justitiæ quoque præscripto, capitis supplicium decerni posse, amplius despiciendum de ἐπιεικεία, quę hic possit ad modum temperamenti adhiberi: qua occasione simul occurremus variis objectionibus. Videntur vero Legislatores, non minus convenienter, quam prudenter, quod æquum & justum definivisse, quando laqueum decernunt illi demum, qui postquam bis pœnas ob furtum perpetratum dederit, tertia vice iterum in simili delicto deprehenditur. Contra quod moderamen, non video cur disputare instituerit D. Antonius Matthęus Junior, Ic. alias accurratus, in *Tract de Criminibus*, pag. 103. & seq. Audio quidem dici: *Posito, incorrigibilem è medio tollendum esse, unde certi sumus, esse incorrigibilem, qui tertium furatus est.* Sed respondemus 1. Hoc, quod vir eximius solummodo hypothetice supponit, simpliciter verum agnosci debet, servitque tranquillitati humanæ societatis. Quod liquet ex ipsa analogia juris Divini, quo patri datur actio, usque ad judicium lapidationis, adversus filium prodigum, qui nulla paterna correptione emendabatur, Deut. 21. vers. 18. & seqq. Verba Textus ita habent: *Si cui fuerit filius contumax & rebellis, qui non auscultat voci patris sui & voci matris suæ; quamvis castigaverint eum, tamen non auscultat illis: Ideoque prehendentes eum pater ejus & mater ejus; produxerint eum ad Seniores civitatis suæ, & ad portam loci sui dicentes Senioribus civitatis suæ, filius noster iste contumax & rebellis non auscultat voci nostræ: comessator & ebriosus est: Tunc obruent eum omnes cives ejus lapidibus, ita ut moriatur, & tolles malum illud è medio; ut omnes Israëlitæ audiant & timeant.* Audio quidem Reynessium nostrum pag. 207. sic cornicantem: *Lex hæc intentum non probat: sed ob scelera damnabant, quod*

quod domi rebellis eßet, foris bonorum dilapidator. At quis non misereatur hominis, quod legere non potuerit illa, quæ in ipso Textu occurrunt? An non ipsa Parentum querela de filio ut immorigero, eo vergit, ut eâ, judici oblatâ, significare velint, filium suum immorigerum, ideo ad judices à se deferri, quòd eidem castigando ipsi amplius non sint pares? 2. Ternarii numeri (quem Pythagoras, ut ex Jamblicho constat, titulo τῆς δίκης condecorare solet) circa furem mortis supplicio afficiendum, ideo dici potest, haberi à Legislatoribus rationem, quod ipsa Scriptura, tres quatuorve defectiones, multarum loco habere consueverit. Notum illud Amosi cap. 1. *Propter tres defectiones Damasci*, &c. Atque, in eadem Scriptura, *ter* illud fieri dicitur, quod crebro fit, Job. 33. 29. 2. Cor. 12. 8. & alibi. 3. Liceret mihi inferre adversus virum egregium, furem ne quidem ultimo supplicio afficiendum esse, quando septies & octies quoque pœnas dederit, quod possit adhuc superesse spes emendationis: sed, an interea licebit homini, publice inutili, grassari in fortunas alienas? Quum constet, multos ex hominibus trium literarum, virgas & forfices non curare, atque vix vincula iis coërcendis sufficere, cum & validissima quoque perrumpere sciant. 4. Legislatores ex tertio furto animum furis incorrigibilem arguentes, pariter providere voluerunt, ne per eum ulterius humana societas læderetur, quam integram præstare ante omnia illi ipsi debent. Pergit D. Matthæus atque ita loquitur: *Si ob damnum tertium, si ob tertiam injuriam nemo capite punitur, cur ob tertium furtum furi gula frangatur? non enim levius omne damnum furto est.* Leg. illud quæsitum 32. D. ad legem Aquiliam *furtum plerisque injuriis levius.* Resp. 1. Hæc esse imparia: nam damnum potest magis præcaveri quam furtum. Damnum, quod sæpius culpa quam dolo committitur, ab inferente facilius sarcitur, quam à fure (in quo merus dolus) recuperari queat res furtiva. 2. Atque hinc in d. l. 32. quæ nobis nequaquam officit, dicitur à Gajo, *interdum* ratione damni *leviorem caussam delicti esse; veluti si culpa, & non dolo, damnum daretur*: quum, innuente aperte Ic. in furto semper dolus interveniat. 3. Neutiquam in dicta lege furtum & damnum adæquantur, sed ratio inquisitionis, si scil. à familia fuerit aut damnum datum, aut furtum commissum: nam ut furtum familię sarcit dominus, ac si unus liber idem commisisset, *ne ex uno delicto tota familia dominus careat*; ita ob hanc eandem caussam, simili ratione dominus damnum sarcit, à tota familia datum. Adeo, ut non inconvenienter Gl. huc referat vulgatam regulam: *Ubi eadem ratio, ibi idem jus.*

Instat vir Celeberrimus, atque ita deinceps scribit: *Sed imprimis movet* l. 4. Cod. de serv. fugit. *ubi Constantinus eum, qui tertium servum alienum celasse convictus erit, non capite, sed tribus aliis servis, vel sexaginta solidis mulctat; cum tamen certum sit, toties furtum eum admittere, quoties fugitivum celat*, l. 1. D. de fugit. Resp. 1. At hoc nequaquam me movere potest, quum Tribonianus, qui non nisi mulcta pecuniaria furtum expiari voluit, non potuerit aliam pœnam statuere ei, qui alienum servum tertio celabat. Nam, ut tertio furto, per Tribonianum, non nisi mulcta pecuniaria definita fuit, ita non potuit non idem quoque Tribonianus, quo sibi constaret, nec contradiceret, locum dare Constantini Constitutioni. 2. *Imprimis* vir eximius *moveri* posset hoc argumento, si is, qui alienum servum celat, fur improbior foret. Sed hoc non dicit Ulpianus in d. l. 1. ubi hęc duntaxat lego: *Is, qui fugitivum celavit, fur est.* Postremo D. Matthæus ita argumentatur: *Ne militaris quidem disciplina tertium deprehenso mortem irrogat, sed ei, qui ter ob idem admissum jam mulctatus erat, ut scribit Polybius lib.* VI. *Cum autem disciplina militaris civili longe asperior sit, cur non quartum potius furtum, quam tertium, capite puniendum censuerunt interpretes?* Resp. 1. Quid statutum vero sit legibus Militaribus Dnn. Ordd. modo innuimus, atque consuli potest *den Artikul-brief.* Amplius, ex Polybio jam diu est quod ostenderimus, apud ipsos Romanos furto castrensi statutum fuisse fustuarium. 2. Ergo consequens est, Polybium esse intelligendum de militaribus delictis levioribus. 3. Furti tolerantia in fure, qui habitum furandi contraxit, animum ad furandum fere ei addit, ut experientia quotidiana constat. Atque hæ sunt rationes Ic. dum viveret summi, quas citra odium, cujus caussas procul habeo, breviter & modeste examinare volui. Assentior vero lubens eidem, quando patrii statuti moderamen ἐπιεικὲς commendat, exhibendo simul hæc illius verba: *Ob tertium furtum fur omnino suspenditor, nisi commiseratione ætatis, aut alia prægnanti de caussa judici aliter visum sit.* Sed, ut facile largior, *inter justas caussas* referri posse *tria furta levia*; ita voluissem, vir in scribendo accuratus, definivisset, an judex necessario semper cogatur habere respectum ætatis minorennis, ad mitigandam pœnam, an vero hoc faciat libere? Quæ enim in utramque partem discutit *Maranta part. 4. dist. 1. num.* 84. hactenus mihi satisfacere non possunt. Preterea, non injuria alicui oboriatur hic scrupulus, an hoc etiam ferreo seculo, atque sub mundi senectam, minorennis ætatis, quod ad diminuendam pœnam, speciatim quoque furti, à judice

à judice ratio haberi possit? Notum illud Horatii lib. 3. Od. 6.

Damnosa quid non imminuit dies?
Ætas parentum pejor avis, tulit
Nos nequiores, mox daturos
Progeniem vitiosiorem.

Atque de sua ætate jam olim scripsit *Marsil. in l. infans. ff. ad leg. Corn. de Sicar.* quod infantes sexto ætatis suę anno callidiores, & doli capaciores essent, quam olim fuerant anno decimo quinto. Quomodo & Jodocus Damhouderus in Praxi Criminali cap. 84. num. 5. dicit: *Nostris quoque comperimus temporibus, quod in iis pueri nequiores sunt, & viciis magis dediti, quam priscis fuerant temporibus.* Ego hactenus ἐπέχω, alio forte tempore plenius hanc quæstionem excussurus. Ut vero redeam ad pœnam furti, ne capitalis illa evadat, ita disserunt Sociniani, in Compendiolo Socinianismi, evulgato & refutato per D. Cloppenburgium: *Pœnas capitales in furibus minime admittunt*, (scil. Sociniani) *quos potius, more apud Turcas & Persas recepto, vellent alia leviore pœna affici: ut videl. mitella, vel notabili aliqua veste amicti, publicas vias instaurarent, aut aliis ejusmodi laboribus, vel ad tempus, vel in perpetuum addicerentur.* Resp. 1. Haut mirandum, asseclas Socini, hæreticorum primipili, infestos esse capitali furum supplicio, siquidem in universum ipsi Magistratui gladium, scelerum vindicem, eripiunt. Ita quippe loquuntur hi iidem: *Docent, Christiano quidem licere Magistratum gerere, modo non utatur gladio, ad fundendum sanguinem: quia putant in N. T. non licere fidelibus, ut quenquam morte afficiant.* 2. Remedia correctoria, quæ capitali supplicio substituuntur apud Mossemanos, mox quoque locum habere non possunt per universum terrarum orbem. Una quoque gens, non potest alterius gentis qua libertati, qua moribus, in pœnarum irrogatione, præjudicare: quum in coërcendo, non tam res quæ violantur, quam qualitas delicti sit attendenda, an videlicet & quatenus remp. & salutem communem lædat, ad cujus conservationem omnes leges sunt *referendæ, ut* pręclare ex *VVesemb. in parat. ff. de furt. num.* 15. ostendit Sande lib. 5. Decis. Fris. Tit. 9. def. 9. Atque si ratione pœnæ una gens alteri possit legem definire, absurdę, imo sæpe ridiculæ legis authoritas attendenda erit. Burgundionum vetustorum hæc lex fuit: *Si quis canem, vel fixum, vel segutium aut petrunculum præsumpserit involare, jubemus ut convictus, coram omni populo posteriora ipsius osculetur.* Sed, quis observationem hujus legis aliis in

exemplum commendare voluerit? 3. Inter nos recepta sunt ergastula, haut leviora opere metallico, ad quod olim sontes condemnari solent. Experientia vero constat, paucos emendari: qui enim ad certos annos durissimo labore in iis exerciti quoque sunt, quando dimittuntur, deteriores fere exeunt, atque mox ad ingenium redeunt. 4. Quid quod omne illud, quod ergastularii laborando lucrantur, cedat ergastulorum curatoribus, non vero iis, quibus furto res fuerit subducta; quum tamen his ante omnia satisfieri deberet, secundum hypotheses horum hominum, stricte inhærentium literę legis Divinæ, quam cæremonialem ex parte agnoscendam esse, antea evicimus. 5. In summa, ut finiam, quemadmodum in irrogatione pœnarum, earum quoque quæ speciatim furtum concernunt, semper attendi debet quid reip. ratio & salus exigant; ita cogitandum quoque (ut jam antea notabamus) sub hanc mundi senectam, asperioribus remediis opus esse. Ut enim recte per Interpretem Diodotus apud Thucydidem lib. 3. disserit: *Veri simile est mitiores pœnas olim in maxima scelera constitutas fuiße. Sed cum temporis progreßu violarentur, ad mortem pleræque processerunt.* Eoque, si forte aliquando videatur ratione pœnarum occurrere ὑπερβολικόν τι (quod notat in Davidis judicio, 2. Sam. 12. Procopius Gazęus à Meursio editus) imputari debet rationi loci & temporis.

VII. Priusquam missam facio hanc de furti pœna Exercitationem, verbo expendere debeo rationem Abigeatus, quod crimen nollet capitali supplicio affici D. Matthæus, tum l. d. tum etiam in eodem opere de Criminibus pag. 232. quod neque Dei lex ultimum supplicium decernat, neque jus Civile quoque. Sed in Dei lege de re furtiva, pecudum duntaxat mentio fit, quod in illis fortunæ Israëlitarum consisterent; eoque, quæ de pœna furti antea diximus, volumus applicari speciatim Abigeatui. De jure Civili major est controversia. Notum est rescriptum Adriani, hisce Ulpiani quasi verbis à Triboniano in Pandectis exhibitum l. d. de Abigeis: *De abigeis puniendis ita D. Adrianus consilio Uticæ rescripsit: Abigei cum durißime puniuntur, ad gladium damnari solent; puniuntur autem durißime non ubique, sed ubi frequentius est id genus maleficii, alioquin & in opus, & nonnunquam temporarium dantur.* Cujacius Icc. alpha, cui assentitur D. Matthęus, producto Ruffino, lib. 13. Observ. cap. 10. probat hoc, quod sequitur, genuinum D. Adriani rescriptum fuisse: *Ideoque puto apud vos quoque sufficere genus pœnæ, quod maximo huic maleficio irrogari solet, ut ad gladium abigei dentur: aut si quis tam notus & tam gravis in*

abigendo

abigendo fuit, ut prius ex hoc crimine aliqua pœna affectus ſit, hunc in metallum dari oportere. Atque ſimul infert, per *gladium* in reſcripto D. Adriani, non eſſe intelligendum ultimum ſupplicium, ſed ludum gladiatorium. Quod nos libentiſſime damus: neque enim putamus Adrianum aliam pœnam in animo habuiſſe. Sed hoc dicimus, Tribonianum more ſuo, interpolaſſe D. Adriani reſcriptum, atque gladium (falſo prætexendo authoritatem D. Adriani) de pœna duriſſima, ſeu capitali omnino eſſe intelligendum, qua Juſtinianus cum ſuo Triboniano voluerit Abigeatum expiari. Nam, ex mente horum Duumviorum, (ut jam diu ab aliis eſt obſervatum) non poſſe intelligi *ludum gladiatorium*, inde patet, quod Juſtinianus probarit reſcriptum Conſtantini *leg. unic. Cod. de Gladiat.* de gladiatoribus penitus tollendis. Iis, qui ſic nobiſcum reſpondent, ſequentia l. d. ſive pag. 234. regerit D. Matthæus: *Fruſtra timent, ne gladii verbum otioſum ſit: cum & ludis antiquatis, id tamen verbum nos doceat, quanta huic crimini pœna debeatur. Quanquam & pro certo ſumunt, quod Cujacius eis non largitur: qui cruenta quidem gladiatorum ſpectacula, à Conſtantino ſublata fatetur; ludum negat.* At hęc me parum movent. Nam 1. reſpondeo, ludicrum V. C. foret, ſi judex, qui nollet extare memoriam ergaſtulorum, aliquem ad pœnam ergaſtuli condemnaret. 2. Quanquam Adrianus non putavit ſuum gladium, ſive gladiatorium ludum, eſſe duriſſimam pœnam; Tribonianus tamen *gladium* D. Adriani, è propria ſua mente interpretatus eſt, & intelligi voluit de pœna *duriſſima.* 3, Do lubens, lata à Conſtantino lege, de tollendis gladiatoriis ſpectaculis, cujus meminit ſpeciatim Euſebius lib. 4. de Vita Conſtant. mox ludum non fuiſſe everſum: quum ſub Theodoſio & Valentiniano, quidam meditati fuerint in eum gladiatores iterum introducere, atque ſpeciatim ſub Conſtantio fuerint permiſſi hi ipſi ludi, ut patet ex Conſtantii lege que eſt *l. 3. Cod. Theod. de Paganis.* Unde ipſe quoque Auguſtinus queritur lib. 6. Confeſſ. cap. 8. *Alypium ſuum, gladiatorii ſpectaculi inhiatu incredibiliter abreptum fuiſſe.* Interim certum eſt, per Honorium, hoc eſt, ferme LXXX. annis ante Juſtinianum, & gladiatores, & ludum, penitus ſublatum fuiſſe, ut fuſe legere eſt apud Theodor. lib. 4. Hiſt. Eccl. cap. 26. adeo, ut Juſtinianus interpolator reſcripti D. Adriani, per ſuum Tribonianum, per *gladium* non potuerit intelligere niſi ultimum ſupplicium.

EXERCITATIO XXVIII.
DE
DE USURA TRAPEZITICA.

1. *Conflictus non minus inter antiquos, quam recentiores Theologos, eosque Orthodoxos quoque intercedit, an usura ullo modo sint licitæ? Simul explicatur, quid sit usura.*
2. *Eas toto genere malas non esse ostenditur non minus ex Scriptura, quam ad ea respondetur, quæ in contrarium adduci ex eadem solent.*
3. *Usuræ moderatæ & limitatæ consentaneæ sunt juri Naturali.*
4. *Modum iis definire debet Magistratus: ubi & agitur de Centesima & unciario fœnore.*
5. *Mensæ usurariæ, quæ in Belgio exercentur, moderante & permittente easdem Magistratu, exercentur.*
6. *Imo alicubi exercentur ab ipso Magistratu.*
7. *Adeo, ut circa illas nihil occurrat, quod aut Scripturæ, aut juri Naturali adversetur.*
8. *Unde neque magis sunt execrandæ, quam Montes Pietatis, si non his sunt meliores.*
9. *Respondetur ad ea, quæ vulgo in contrarium objici solent.*
10. *Eoque nulla est ratio, cur exercitores earum Mensarum, quâ tales, aut à sacra cœna, aut à Collegio Seniorum, & Diaconorum arceri debeant.*
11. *Atque idem judicaturos esse omnes æquos & moderatos Theologos, confiditur, etiamsi cum suis D. Voetius obstrepat.*
12. *Quinam ad exercitium harum mensarum sint admittendi?*

1. QUanquam ὁ πάνυ Dn. Salmasius, non minus prolixe, quam solide, excusserit, quid æstimandum sit de Trapezitarum mensis, quibus D. Voetius à pluribus annis infestissimus est; non credo tamen vitio nobis datum iri, si hac Exercitatione breviter mentem nostram proposuerimus. A voce, ut incipiam, *usura* (ut pueris quoque notum est) ab usu nomen habet, &, ut sæpe pro usu in genere sumitur, ita, in numero multitudinis potissimum, ordinario pro usu

usu pecunię accipi consuevit. Alias *fœnus* dicitur, non quod hæc vox usuræ sit synonyma, sed, quod per Synecdochen usuræ æquivaleat, ut erudite observatum fuit à D. Salmasio Tract. de Usuris pag. 121. A Græcis dicitur τόκος, à verbo τίκτω: quia per usuras numus quasi numum progenerat. Ebręi duo potissimum usitata vocabula habent, atque ratione debitoris, considerato ordinario usurę effectu, eam vocant *neschech* à *naschach*, mordere; quod arrodere consueverit facultates illius, qui usuras solvit: ratione vero creditoris, eam vocant *tarbith à rabba, multus fuit*; quod adaugeat opes illius, cui usuræ solvuntur. Usurarum rationem pulchre tetigit Flaccus lib. 1. Sat. 2.

Dives agris, dives positis in fœnore nummis.
Quinas hic capiti mercedes exsecat, atque
Quanto perditior quisque est, tanto & cujus urget.

Quo in loco ut ipsam sortem *caput* vocat, ita sortis fructum, qui Latinis (ut diximus) *usura*, sive *fænus* est, *mercedem* dicit, cujus vocabuli alias proprie usus esse solet in locatione. Convenienter vero *usura* ex Salmasio l. d. pag. 270. describi potest; *Merces pro usu rei mutuatitiæ ex pactione præstanda.* Aut potius, quia merum mutuum non debet perpetuo respici: *Fructus debitus quasi ex justitia, conferendus præter rem, quæ finito usu est restituenda.* Quidam, si non multi quoque Theologi, non modo distinxerunt inter Ebręorum *neschech* & *tarbith*, verum etiam inter Latinorum *fœnus* & *usuram.* Sed præter justam & sufficientem caussam. Nam quamvis viri egregii, & inter illos Antonius Matthæus Senior, Ic. quantivis pretii, in Disputationibus Miscellaneis, dicat, *fænus esse lucrum petentium, quod de mutuo debitor à creditore exigat, usuram vero lucrum non esse, sed propter moram non solventium infligi*; fundamento destituitur. Eoque, sepositis hisce distinctionibus, plane inutilibus, & ad rem non facientibus, initio debemus expendere, an usura quoque licita sit, quam agere possimus de tali usura, qualem publica authoritate (hoc enim perpetuo supponi debet) illi exercent, qui odioso nomine *Longobardorum* vulgo traducuntur. Fateor, Thesin admodum diligenter excussam fuisse à quatuor summis Theologis, nempe D. Riveto in Explicat. Decal. pag. 366. & seqq. D. Amesio lib. 5. de Conscient. cap. 44. §. 6. & seqq. D. Spanhemio Dub. Euangel. 127. & D. Cloppenburgio: vitio tamen nobis datum iri non credimus, si quædam, quæ à tantis viris dicta fuerunt, cum quodam superpondio repetierimus. Etsi vero diffiteri non liceat, præter Gentiles plurimos

(eorum

(eorum sententias exhibet D. Spanhemius d. l. §. 3. quibus addendus Aristoteles lib. 1. Polit. cap. 6. & 7. item 4. Ethic. cap. 1.) antiquos Patres fœnori fuisse infestissimos, speciatim Basilium Magnum in Ps. 15. Gregorium Nyssenum Homil. 4. in Ecclesiast. Hieronymum in Ps. 54. & lib. 6. in Ezech. cap. 18. Augustinum in Ps. 36. Lactantium lib. 6. Instit. cap. 18. Ambrosium lib. de Tobia, cap. 13. Chrysostomum in cap. 5. Matth. & Bernhardum Epist. 322. quorum verba citantur partim apud Gregorium de Valentia Tom. 3. Disput. in Thomam sect. 5. quæst. 21. punct. 1. §. 2. partim apud Gerhardum Tom. 6. LL. CC. pag. 912. & seq. Quod vero Thomas Aquinas Scholasticorum Alpha 2. 2. æ, qu. 78. art. 1. statuat, *accipere usuram pro pecunia mutuata esse secundum se injustum*: atque jus Canonicum 14. q. 4. *cap. Si quis oblitus*, usuris infestum se prębeat, omnes tum Scholastici, tum Canonistæ ἄσπονδον πόλεμον non modo usuris indixerunt; verum ut hæreticis quoque inclementer dicunt omnibus, qui pro usuris legitimis unquam steterunt. *Inde hæc legas apud Gregorium de Valentia l. d.* In primis quidem ex fide certum est, Usuram hujusmodi esse peccatum. Ita enim est definitum in Clement. unica de Usuris, ex Concilio Viennensi sub Clemente v. ubi dicitur, esse puniendos tanquam hæreticos, qui id negent. Negant id autem Albanenses, teste Antonino 4. partè Theolog. tit. 11. cap. 7. §. 5. & schismatici Græci, ut refert Guido Carm. in Catalogo hęreticorum. Sed falso & hæretice id isti negarunt. Sicut etiam impie & hæretice Carolus Molinæus in tract. de Commerciis & Usuris, pręsertim initio, & quæst. 2. & quæst. 74. contendit non omnem hujusmodi Usuram esse peccatum, sed tantum eam, quæ sit *excessiva*, hancque solam in Scripturis damnari. Quod dogma plane hæreticum est, & non nisi imperitissimis argumentis &c. ab isto auctore propugnatum in illo suo tractatu, qui & sub ementito nomine Gasparis Caballini, Anno 1576. quasi Venetiis impressus sine ullo Typographi nomine in lucem editus est, nescio quibus usurariis obstetricantibus. *Hactenus ille.* Porro, à Pontificiorum Doctorum opinione in Papatu, instar articuli fidei adhuc obtinentis, non recedit Lutherus, cum primis illis Theologis, qui pro caussa ejusdem, quæ ipsa Dei caussa erat, sub initium Reformationis caput sacrarunt. Lutheri mens colligi potest, *Tom. 1. in serm. de usuris* fol. 188. *& seqq. Tom. 7. Germ. Ienens. pag.* 389. *fac.* 2. §. 2. quam (ut Lutheri ipsius sententiam) signantius expressit fidus ejusdem Achates Philippus Melanchton in Epitom. Philos. Moral. quæ edita est tum
anno

anno 1542. tum anno 1557. in Catechiſmo edito anno 1543. item in Annotat. in Matth. publicatis anno 1558. (eoque ut aliena à Philippi mente, rejicio illa, quæ D. Cloppenburgius adducit è Conſiliis Theologicis à Pezelio editis, quorum alias pleraque ſunt ſuppoſititia) item Brentius in caput quintum Levitici pag. 125. fac. 1. §. 3. & fac. 2. q. 1. idem in Comm. in Pſ. 15. ed. anno 1565. Urbanus Regius in ſuis locis Commun. edit. anno 1545. Hieronymus Wellerus in Comment. in Pſ. 15. Quos omnes authores adducit Philippus Cæſar, Superintendens Gottingenſis, qui peculiari tractatu anno 1569. omnem in univerſum uſuram oppugnavit. Auguſtanæ confeſſionis Theologis acceſſerunt nonnulli quoque ex noſtris, ſpeciatim Muſculus in Pſ. 15. Quem non modo ſecutus fuit Andreas Hyperius, doctiſſimus Theologus Marpurgenſis, in eximio opuſculo (editum hoc eſt cum aliis Opuſculis Baſileæ anno 1580.) de probatione ſui ipſius ad Octavum Præceptum; verum ex Theologis Helveticis quoque Martinus Borrhaus Theol. Prof. Baſileenſis in Comment. ad Exod. cap. 22. & Benedictus Aretius parte 2. Problem. loco 50. quem locum, non dubitat pag. 631. obſignare hiſce duabus Theſibus: 1. *Cum uſura nedum jure poſitivo, ſed etiam utroque, tum veteri tum novo Teſtamento, tanquam in ſe malæ, prohibitæ ſint à Deo, quod nulla poteſtate etiam ſuprema diſpenſari poßit, ut licitæ recipiantur: ſequitur quod ſtipulatio uſurarum eſt nullius momenti.* 2. *Sunt autem uſurarii ſeu fæneratores, quicunque ex pecunia mutuo data, vel minimum etiam obolum, vel hauſtum frigidæ aquæ ex conventione ultra ſortem recipiunt.* Ex Theologis Anglis addi debent nominatim Joannes Juellus Epiſcopus Sarisburienſis, qui non modo peculiari diatriba, quæ inter opera illius occurrit, laboravit oppugnare omnis generis uſuram, verum etiam peculiari præfatione condecoravit tractatum à Thoma Wilſono adverſus uſuras editum. Idem fecit quidam Piæus in Tract. quem inſcribit: *Spiritus uſuræ adjuratus*; itemqne in reſponſo ad librum ἀνώνυμον, quo uſura defendebatur, excuſo anno 1604. in cujus Epiſt. Dedicaroria Author ex ſuis quoque, velut ὁμόψηφον laudat Pouvellum. Amplius inter opuſcula Poſtuma Lanceloti Andreæ Epiſcopi Vintonienſis, occurrit Determinatio Theologica, aliquando Cantabrigiæ habita, qua author laborat aſſerere, *Uſuras, legitimas quoque, eſſe illicitas.* Denique circumfertur Tractatus Roberti Boltoni (ſitne jam typis exſcriptus, neſcio) quo quam fervide omnis generis uſuræ, citra ullam omnino diſtinctionem oppugnantur. A quibus non multum recedit Rever. D. Uſſerius Armacha-

nus, in corpore Doctrinæ Divinæ ad Octavum preceptum. Nec tamen dixerim cum nonnemine, Reverendissimos Angliæ Episcopos, motos quasi authoritate juris Canonici, Usuris infestiores fuisse: quum fuerit hęc particularis quorundam ex hoc ordine sententia, æque, atque alios particulares Ecclesiæ nostræ Doctores in diversum abiisse, modo patuit. Cæterum hisce opponere convenit, præter rationes proxime proponendas, authoritatem gravissimorum Theologorum Orthodoxorum, (nempe, Oecolampadii, Buceri, Bullingeri, Calvini, Vireti, Zanchii, Danæi, Tossani, Junii, Martinii, Keckermanni, Zepperi, Riveti, Amesii, & Wollebii) enumeratorum strictim à τῷ μακαρίτῃ D. Cloppenburgio, in vestibulo Institut. Theologicæ de Fænore & Usuris. Quibus velut consentientes addi debent, Theologi Leidenses in Synopsi Disp. 37. th. 34. Polanus in Syntagm. Theol. lib. 10. cap. 63. Tilenus Syntagm. part. 1. Disp. 49. Th. 27. & seqq. Scharpius in cursu Theolog. loc. comm. de Lege ad octavum Præceptum, aliique plures; qui omnes sub certis conditionibus & legibus, postea à nobis considerandis, usuras admittunt. Quum vero, præ aliis solide variis in locis hoc docuerit, (maxime in Responso peculiari de Usuris, quod occurrit in tomo Epist. edit. anno 1617. pag. 488. & seq. sive Epist. 383.) nunquam satis laudatus D. Calvinus, ipseque non minus odio Pontificiorum, quam Lutheranorum, ad modum scopi fuerit perpetuo expositus; iniquum in modum ab utrisque pariter exagitari cœpit: Pontificiis objicientibus, quod *fœneratorum caussam tuendam susceperit*, Lutheranis vero, nescio quæ non fingentibus, eorumque nomine, ad concitandam invidiam fabulante Huttono in præf. secundę partis Respons. *quod duo ministri Genevæ depositi exularint* (instigante scil. Calvino) eo, *quod usuram, quam status ille probat*, dixissent *illicitam*. At, ut ὁ πάνυ D. Rivetus, castigando Jesuitam Bailium, Pontificiis usque ad ἐχεμυθίαν os obturavit tract. 4. Cathol. Orthod. qu. 15. ita Lutheranis Calvino posthac obloqui tuto non licet, nisi pariter plurimis ex DD. suis voluerint detractum: siquidem cum Calvino idem sentiunt Chytræus & Pelargus in Comm. ad 23. cap. Deut. Heerbrandus & Schnepfius in Consil. Theolog. Bidenbachius Decad. 1. Cons. 4. & Dec. 6. Cons. 8. Hunnius in 2. Cor. 8. Gesnerus in Ps. 15. Hoë in Scripto Germanico anno 1617. Lipsię edito. Gerhardus Tom. 6. LL. Comm. pag. 911. & seqq Backmeisterus Disp. 9. in Decal. Th. 38. & seqq. omnes citati à Meisnero, qui & part. 3. Phil. Sobr. cap. 6. qu. 1. prolixe contra Jesuitam de Valentia disputat. Quibus addi

addi possunt Tarnovius de Sacro Ministerio lib. 1. cap. 21. Jacobus Andreæ Smidelinus in quatuor Concionibus Ratisbonæ editis, Balduinus in Casib. Conscient. & denique Brochmannus in loc. Comm. tom. 2. Loc. de Magistratu, sect. ult. Ideo vero hunc Authorum quasi conflictum, in vestibulo hujus Exercitationis proponere placuit, non quod existimem ambigere licere, possitne secundum conscientiam aliquis usuram, seu fructus pecuniæ, alteriusve rei, ei æquivalentis exigere; Sed, ut liqueat, minus convenienter à quibusdam Theologis, usuris Trapeziticis bellum indici, ex hoc fundamento, quod complures Theologi, iisdem quam infesti fuerint: cum pari ratione possit inferri reditus vulgares pecuniæ creditæ non posse exigi, quod plurimi ex Theologis majorum gentium iisdem in universum adversati fuerint.

Quo vero liquido constare possit, usuras, prout jam ante à nobis definitæ sunt per *fructus, quos res* (postea restituendæ) *domino suo pro usu pariunt*, in universum non esse prohibitas, primo eas non adversari Scripturæ, ac deinde quoque æquitati naturali, cui, post Scripturam plurimum deferendum est, consentaneas esse, ostendemus usuri magis, ubi res exiget, aliorum Theologorum verbis, quam nostris. Atque initio quidem per ipsas leges Forenses populi Israëlitici, quę à Deo ipso, supremo legislatore populo suo promulgatæ fuerunt, aliquas usuras esse licitas, hinc manifestum: Quod, cum Deus prohibuerit Israëlitis contractum usurarium, qui mordeat debitorem, inire cum fratribus, permiserit tamen eundem inire cum extraneis. Textus expressus occurrit Deut. 23. 19. 20. ubi ita Deus per Mosen: *Ne dato in usuram fratri tuo, usuram pecuniæ, usuram cibi, usuram ullius rei, quæ in usuram datur. Extraneo isti dabis in usuram, fratri tuo ne dato in usuram.* Ut reddant rationem differentię, quæ respectu Judęi inter fratrem atque extraneum debebat intercedere, ita breviter Interpretes Belgæ ad eum locum commentantur: *Om dat sy niet* (extranei scil.) *als de arme Israëliten, door armoede, maer om haren koophandel ende trafycke met de Ioden handelden.* Et distinctius Franc. Junius Theologus summus in Explicatione Analytica hujus loci: *Usuris* (inquit) *ab egentibus fratribus exigendis Dominum interdicere, ac non simpliciter, demonstrant illæ ipsæ enumerationes quibus Moses utitur, quum dicit*, usuram pecuniæ, *nimirum fratri egenti data*, & usuram cibi, *vel cibarii, id est, rerum ad victum pertinentium*, denique usuram ullius rei, qua quis rodi potest, *quum in egestate est vers.* 19. *postremo autem versus argumento confirmatur, quum dicit Moses*: extraneo in usuram dabis; *nimirum quia extranei in Iudæam* II.

 merci-

mercimoniorum caussa commeabant; non est autem usura in commerciis plane illegitima: sed fratri, qui non commercii caussa, sed egestatis, mutua commoda à fratre accipit, usuram imperari vetat expresse Deus, adjecta promißione, vers. 20. At, quæcunque tandem ratio legi huic subsit, hoc certum est, atque extra omnem dubii aleam, quicquid in contrarium quidam excipere voluerint (quibus solide & sufficienter occurrit Meisnerus l. d.) usuram in se simpliciter non esse malam, quod Deus ipsi suo populo permiserit eam exigere ab extraneis. Ut enim ex limitatione legis, rem aliquam permissive concedentis, juxta *Guil. Parisiensem*, recte inferre licet, eam simpliciter non esse illicitam, quod modus, rem sua natura malam & illicitam, nulla ratione possit efficere bonam atque licitam: ita quam convenienter inferre licet, usuram non esse toto genere malam atque illicitam, ne quidem secundum forenses Mosis leges, quod illius exercitium ipsis Israëlitis Deus permiserit, ratione extraneorum. Quæ limitatio, sane ratione furti (ei non dubitarunt quidam accensere contractus usurarios) neque locum habere potest, neque ab ipso quoque Deo in sua lege adhibetur: quod toto suo genere furtum malum sit, nec ullo in casu (quamvis secus visum fuerit quibusdam Casuistis Pontificiis) possit reddi licitum. Unde & Thalmudistæ apud Seldenum lib. 6. de Jure Natur. & Gent. cap. 10. non modo dicunt, tam affirmativum esse hoc præceptum *fænori mutuum dabis Gentili*, quam negativum mandatum, quod proxime præcedit, *fratri fænori mutuum non dabis:* Verum etiam (verba sunt Seldeni d. l. pag. 721.) *rationem reddunt quare signantius hæc permißio adjecta sit legi sacra de fænore, non item legibus de rapina & furto. Quoniam scil. furtum & rapina nunquam & nullibi*, &c. *non illicita. Nec minus vetitum Gentilis bona furari aut surripere quam Israëlitæ. Scilicet, ex jure universali & omnium communi, cui derogari noluit heic Numen. Sed vero fænus contrahitur tam ex consensu pariter accipientis quam dantis, adeoque ita contractu hominum nititur libero, ut ex jure universali seu Naturali nihil omnino ei obstare velint.* Atque, ut hactenus patet, per ipsam legem Mosis licuisse Israëlitis mutuum ad usuras dare Gentilibus, sive extraneis; ita ex eadem lege constat, contractum usurarium nulla ratione adversari legibus charitatis: siquidem is ipse Deus, qui per legem specialem permisit suo populo, ut usuras posset exigere ab Extraneis, sive à Gentilibus, illi pariter injunxit, ut non modo extraneos diligeret, Levit. 19. 34. Deuter. 10. 18. 19. verum etiam sibi quam scrupulose caveret ab eorundem oppressione, Exod. 22. 21. item 23. 9. Levit. 19. 33.

certissimo

certiſſimo documento, tantum abeſſe, ut is opprimatur, à quo, ex lege juſtitiæ, uſuræ exiguntur, ut amplius cum hac ipſa exactione quam amice conſpirare queat ſincera proximi dilectio. Ne procedat hoc argumentum, variæ excogitatæ ſunt à Scholaſticis exceptiones. I. *Dicunt*, non fuiſſe permiſſum Judęis exigere uſuras ab omnibus extraneis, ſed ab iis ſolum, quos erant bello extirpaturi. Quod innuere quoque videtur Zepperus, quamvis aliàs legitimas uſuras permittat, quando lib. 4. de LL. Forenſ. cap. 25. ſic loquitur: *Quia exterminari & ſubjugari à populo ſuo gentes voluit Deus, earumque facultates ad ipſos derivari, uſuras quoque ab iiſdem exigi conceßit, imo voluit, tanquam medium, quo arroſæ, & nervis omnibus deſtitutæ asqne exutæ, in populi ſui poteſtatem facilius redigerentur, juxta proverbium*: Qui mutuo accipit, fit ſervus creditori. *Quemadmodum enim peculiari privilegio conceſſum fuit populo Dei ſpoliare Ægyptios, pretioſißimaque ipſorum vaſa & ſuppellectilia auferre, ut furti tamen non tenerentur: ita ſimili privilegio uſuris Chananæos opprimere conceſſum ipſis fuit. Habebant enim contra illos jus belli.* Reſp. 1. Sed hæc *Exceptio* eſt valde diluta licet pro ea quoque ſollicitetur Ambroſ. in lib. de Tobia cap. 15. Sic enim Moſis verba reſtringenda forent, ad eos Cananæos, ſeu peregrinos, qui per Iſraëlitas armis forent ſubigendi. Sed verba Moſis ſunt generalia, nec ullibi apud Moſen comparet differentia inter hos duplices Cananæos. 2. Ipſe textus manifeſto oſtendit (fatentibus Thalmudiſtis ipſis, apud Seldenum, loco d.) opponi *extraneos* indefinite fratribus. 3. Falſum eſt, uſuram, quam poterant Iſraëlitæ ex ipſius Dei permiſſione exigere ab extraneis, ſerviiſſe eorundem oppreſſioni, quæ, ut modo patuit, omnimodo interdicta erat Judæis. Dilucidus eſt textus Exod. 22. 21. *Peregrino vim ne facito, nec opprimito eum.* Quem locum quamvis Abrabaniel, & nonnulli alii, interpretati fuerint de peregrino, qui religionem ſuam mutaverat, & factus erat Proſelytus; quam convenientet tamen D. l'Empereur lib. de LL. pag. 92. ex Salomone Jarchi contendit, *per peregrinum* intelligendum eſſe *hominem, qui in iſta provincia natus non eſt; ſed ex alia provincia venit, ut ibi habitaret.* 4. Deinde, ut recte dicit Spanhemius, *hac reſtrictio retorqueri poteſt in Scholaſticos, ſic enim & hodie aliqua uſura licita foret, illa nimirum, quæ exigitur ab illis, quibuſcum bellum gerere licet.* II. Dicunt, ad tempus duntaxat Iſraëlitis permiſſum fuiſſe, uſuras ab exrraneis exigere, æque atque propter cordis duritiem, iiſdem permiſſum erat divortium. Atque huc derivatur authoritas Hieronymi, cujus hæc ſunt verba in cap. 18. Ezechielis: *In principio*, inquit, *legis*

à fratribus tantum fœnus tollitur; in Propheta ab omnibus usura prohibetur: In Evangelio virtutis augmentum est, præcipiente Domino, Fœneramini his, à quibus non speratis recipere. Inde & Borrhaus, Theologus Basileensis quantivis pretii Comment. in XXII. Exod. *Tempora* (inquit) *alia alio tempore & aliis congruunt. Israëlitis ut suas, quas duxerant uxores, si displicere cæpissent, repudiare, & alias, quod naturæ consentaneum, interprete Christo, non erat, ducere fas erat: sic fœnus in extraneos exercere permittebatur, quod hi digni putarentur, qui durius quam domestici & religionis consortes tractarentur, ut fuerunt jam olim Chananæi ad servitium & exilium semel destinati.* Resp. 1. Ut inter Prophetas & Mosen nullus intercedere conflictus potest; ita neque illa, quæ à Mose sub certa conditione velut licita fuerunt permissa, ulla ratione per Prophetas, in Mosis quasi præjudicium, potuerunt reddi illicita, quemadmodum paulo distinctius ostendetur, quando ad Prophetarum loca respondebitur. 2. Neque existimandum, Christum in N. T. perfectiora mandata suis dedisse Sectatoribus, quam in lege Mosis proposita fuerunt: prout recte Orthodoxi omnes prætendunt adversus Socinianos. 3. Si toto genere mala foret omnis usura, nullo casu permitti posset (prout antea distincte fuit ostensum) illius exercitium: quod tamen ratione extraneorum, ipse Deus Israëlitis adeo dilucide permittit, ut cæcus haberi debeat, qui ausit contendere, illud sibi non liquere. 4. Male cum usura committitur divortium, ex levi caussa; quod nulla lege Mosis fuit permissum, licet Deus illud non puniverit. Quamvis interim diffitendum non sit, verba Mosis Deut. 24. 1. exhibentia duntaxat hypothesin facti, per modum narrationis propositam, pro lege & quidem positiva, jam Malachiæ tempore, (ut videre est in illius Prophetia cap. 2. vers. 15. & 16.) apud duræ cervicis Judæos explicata fuisse. Videatur Theologus vere incomparabilis Franc. Junius in Analyt. Expl. d. l. Deuteronomii. 5. Ad hoc lata differentia intercedit inter divortia ex levi caussa, atque inter usuras: illa pugnant cum fide conjugii, atque habent intrinsecam turpitudinem, adversantem legi naturali, quod de usuris neutiquam dici potest. III. Ex mente Scholasticorum quorundam Gregorius de Valentia sic excipit. *Iudæi etiam Gentibus fœnerando peccaverunt in ea re contra naturale præceptum, quamvis impune, &c. Et videtur posse colligi ex eo, quod David Psal. 71. inter alia beneficia, quibus Meßias debuit impertiri Iudæos, illud etiam commemorat: Ex usuris & iniquitate redimet animas eorum.* Resp. 1. Valentiæ accedit Chemnitius in LL. communibus apud Meisnerum, quando contendit

dit, Iſraëlitas ab extraneis uſuras potuiſſe exigere *in foro ſoli*, non vero *in foro poli.* Sed hæc *exceptio* per omnia mihi videtur eſſe diluta. Siquidem verba Moſis (qui agnoſci hic debet ſupremus populi Iſraëlitici Legiſlator) arguunt à parte Dei liberam, nec ulla ratione reſtrictam, permiſſionem. Quæ Deus ipſe autem permittit, cenſeri omnibus modis licita debent. 2. Nec Valentiæ ulla ratione favet comma 14. Pſalmi LXXII. ubi licet Vulgaris Interpres, ſecutus LXX. Senes, *uſuras* habeat, earum tamen loco, urgente textu Originali, ſupponi debent doli, ſive fraudes. Quamvis & ipſe Auguſtinus, quem ſequitur Bellarminus, allegorice eo in loco *Uſuras* interpretatus fuerit. Videatur Doctiſſimus Amama in Antibarbaro ad eum locum. IV. Hotomannus Ic. alias egregius lib. 2. de Uſuris, cap. 3. apud Meiſnerum, cenſet, duntaxat *jure talionis permiſſum fuiſſe Iudæis uſuras exigere à Cananais ſive ab extraneis, quod ipſi Cananais quoque pro mutua pecunia uſuras ſolvere deberent.* Reſp. 1. Hæc gratis dicuntur, ubi enim Scriptura tacet, nos incertis conjecturis indulgere non debemus. Manifeſtiſſimum vero è Scriptura eſt, ex permiſſione ipſius Dei, licuiſſe Iſraëlitis ab extraneis uſuras exigere. 2. Dato, jure talionis, Iſraëlitas à Cananæis potuiſſe uſuras exigere, illud interim manebit certum, hoc ipſum eos potuiſſe facere ex conceſſione ſanctiſſimi Dei, qui nihil aut concedere aut permittere ſolet, quod non ſit juſtum atque conforme ſuæ Sanctitati. 3. Ad ea, quę per modum ἐνστάσεως ratione divortii ex levi cauſſa urgeri ſolent, jam antea reſponſum. Atque ſemper hic obſervandum, latam differentiam intercedere inter tolerantiam, atque permiſſionem: Deus toleravit quoque Polygamiam Patrum prioris fœderis, eo, quod non reipſa, atque pro merito caſtigaverit: nunquam vero ſpeciali lege illam permiſit, (ut uſuras) minime probavit. Pari ratione dici poſſet Deus toleraſſe ebrietatem Noachi, atque inceſtum Lothi, quod ſevere neutrum puniverit. Quæ tamen nihil commune habent cum Uſuris, quas ab extraneis exigere, ſpeciali ad hoc lege lata, Deus Opt. Max. conceſſit. V. Munſterus *denique* Theologus eximius, atque antiquitatum Judaicarum conſultiſſimus, præeunte Ambroſio l. d. in Notis ad præſentem Deuteronomii locum ſic commentatur: *Quanquam mihi videatur hæc uſura, de qua hic agitur, ſolum conceſſa erga ſeptem illas gentes, quarum univerſam facultatem dominus Iſraëlitis tradidit, & authoritatem dedit, ut quocunque poſſent extorquerent modo. Iuſſit ut occiderent & profligarent eas, captivas abducerent, bona earum diriperent & ſpoliarent, ſicut & in Ægyptios dedit illis poteſtatem,* ut

ut spoliarent eos. Resp. 1. Sed hæc est conjectura viri summi. Ubi Scriptura nihil determinat, nostrum quoque non est determinare, nec limitationes Dei pręceptis debent affingi, si easdem non agnoscat ipse Spiritus Sanctus. 2. Dato, licuisse Israëlitis usuras accipere duntaxat à septem gentibus; hactenus nihilominus sequetur, usuram nec esse habendam toto genere malam, nec eam quoque à Deo simpliciter prohibitam: quod enim simpliciter est illicitum, atque adversarium Dei legi, ratione nullorum hominum potest evadere licitum, prout antea innuebamus. Et hæc dicta sufficiant circa hanc legem, in qua licet aliquid politici, ratione fratrum & extraneorum occurrat, evidenter tamen ostendit, non omnem usuram juri naturali adversari; & frustra eos esse, qui contendunt, permissionem usurariam, ratione extraneorum, Israëlitis factam, non *juris*, sed *facti* esse: quum legem hanc aliter intellexerint Josephus, & Philo Judæus, citati à Grotio ad com. 35. cap. 6. Lucæ. Qui non plane negligendus, quando de ratione distinctionis inter Israëlitam & extraneum l. d. sic commentatur: *Cum finitimi plerique Iudæorum ex mercatura magnum quæstum facerent, ut Sydonii, Tyrii, accolæ maris rubri, Ægyptii, fœnus in illos permitti summam habebat rationem. Nam & aliorum populorum legibus odiosissimum est fœnus, quod in agricolas exercetur.* Nec ea, quæ ordinario è Scriptura adducuntur, Thesi, quam hactenus defendimus, adversantur. Dicitur quidem Ps. 15. vers. 1. juncto vers. 5. *Iehova, quis commoraturus est in tentorio tuo? Quis habitaturus in monte sanctitatis tuæ? Qui pecuniam suam non exponit fœnori.* Sed Resp. 1. Dici posset in Ebręo esse *Beneschech*, atque hunc locum posse accipi de usura rodente & mordente, nisi LXX. hic haberent ἐπὶ τόκῳ, atque nos hic differentiam non agnosceremus. 2. Placent apprime ea, quę habet R. Kimchi ad hunc locum, citatus à Muis in Comment. *Ita vero ille*: David hic & Ezechiel 18. non prohibuerunt, nisi quod Lex prohibuit. Lex vero usuram non prohibuit nisi cum Israëlita, non autem cum alienigena, cum quo licita est, ex Deuter. 23. 19. ubi legitur, *Non fœnerabis fratri tuo fœnus pecuniæ, fœnus cibi, fœnus cujuscunque rei quæ fœnori dari solet.* v. 20. *Alieno fœnerabis; fratri autem non fœnerabis.* Qui locus minime est intelligendus de rapina, furto, re amissa, quæ retineatur, aut re per vim surrepta. Nam alienigenæ non licet vim ullam inferre, aut ejus bona diripere, aut fortunas expilare. De usura tantum, quę ipso volente & sciente acquiritur, est accipiendus iste locus: est enim licita. Nam cum Israëlita teneatur alterum Israëlitam devincire, mutuum autem absque fœnore beneficium sit,

ſit, & interdum majus quam donum, ſiquidem multos pudeat dono accipere, non item mutuo, non ſic Iſraëlita cum Gentili tenetur facere. Is enim non tenetur beneficium in hunc conferre, nec ſuam pecuniam gratis mutuare: ſiquidem ut plurimum ejuſmodi homines Iſraëlitis ſunt infenſi. Verum procul dubio, ſi Iſraëlita quiſpiam à gentili beneficio ſit affectus, tenetur ille quoque hunc beneficio afficere. Atque prolixior hic eſſe volui, (*inquit Kimchi*) ut haberes quod Nazarenis (*Chriſtianos ſic vocat*) reſponderes, qui dicunt non diſtinxiſſe Davidem inter Iſraëlitam & Gentilem, ſed omnem uſuram prohibuiſſe. Verum (*inquit idem*) abſurdum eſt dicere, prohibuiſſe Davidem id, quod Moyſes Magiſter meus verbis Dei permiſerit: cum dictum ſit in Lege, Deut. 12. 32. *Quicquid ego præcipio vobis, cuſtodietis ut faciatis: non addes ad illud, neque diminues ex eo.* Hactenus *Kimchi* ex mente & interpretatione Muiſii. 3. Quum & alia præcepta moralia limitatè in hoc Pſalmo debeant accipi, atque ſpeciatim comm. 3. bis *proximi* mentio fiat, qui Ebręis *Karob*, & alias *vicinum* notat, ἀπὸ τοῦ κοινοῦ, convenienter hic vox eadem poteſt repeti. II. Objicitur locus Ezech. 18. 17. ubi ſic legunt Junius & Tremellius: *A paupere retrahat manum ſuam, uſuram aut fœnus non accipiat.* Sed ad hunc locum jam in anteceſſum reſpondit *Kimchius*, atque explicationem debet accipere è proximo verſu. *Abſtulerit rapinam à fratre*, ejuſdem Prophetæ cap. 22. 12. *Uſuram & fœnus accipis, & quæſtum facis à proximis tuis fraude.* Adeo, ut certum ſit, aliam uſuram non prohiberi etiam ab Ezechiele, quam quæ per Iſraëlitas à fratribus exigebatur. III. Urgeri ſolet locus Proverb. 28. 8. ubi arguitur ille, *qui auget ſubſtantiam uſura & fœnore.* Sed, 1. ut videtur Salomon commate illo loqui de tali viro, de quo dicit, eod. cap. verſ. 22. *quod acceleret ad ſubſtantiam*; ita, certiſſimum eſt, hunc ipſum in uſuris exigendis neque rationem perſonarum (quæ tempore Salomonis, ſecundum rationem legis, ut Cæremonialis, diſtingui debebant) neque modi, aut quantitatis uſurariæ, habuiſſe. 2. Speciatim hoc loco à Salomone arguitur is, qui uſuras iniquè exigebat à *tenuibus*: ſiquidem proxime dicitur, quod hujus hominis ſubſtantia reditura ſit ad eum, qui gratioſe eſſet *largiturus tenuibus*, quos ſcilicet per iniquas ſuas uſuras antea oppreſſerat; quomodo & idem Salomon Prov. 13. 22. dicit, *juſto recondi opes peccatoris.* At qua ratione uſuræ, certis in caſibus, non poſſint exigi à pauperibus, infra commodius explicabitur. IV. Et quidem præcipue, in contrarium urgeri ſolet dictum Chriſti, Luc. 6. 35. *Diligite inimicos veſtros, benefacite, & mutuum date,*

μηδὲν ἀπελπίζοντες. At, ut respondeam, parum, aut nihil præsidii, in illo relictum iis, qui Usurę universim infesti sunt. Nam, ne exscribam jam illa, quæ centies millies ab aliis circa hunc ipsum locum sunt dicta, atque transcripta toties, Resp. 1. Antecedens paradoxum hujus commatis abunde evincere, Christianum genuinum ita debere esse affectum, ut tam paratus sit, si modo exigat Dei gloria, mutuum dare citra non minus sortis quam usurarum rationem, atque paratus debet esse *benefaciendo quoque inimicos suos diligere.* Nam utraque propositio est indefinita, quæ simpliciter universali non potest æquivalere, haut magis, atque hęc, quæ vers. 30. ejusdem capitis occurrit, ubi Christus dicit: *Cuivis petenti abs te, dato.* Nam, ut hęc propositio debet restringi ad eos pauperes, quos eleemosynis nostris sublevare debemus; ita præceptum de diligendis inimicis debet restringi ad inimicos privatos, neutiquam vero extendi ad hostes Dei & reip. ac consequenter præceptum de mutuo dando restringendum ad pauperes, quos, extreme afflictos, mutuum dando sic sublevare debemus, ut nihil omnino ex illo mutuo exspectemus, sive sortem, sive usuras. Alias est pręceptum Apostoli, *Nemini quicquam debete,* Rom. 13. 8. atque, qui mutuum accipiunt, si potestatem restituendi habeant, non solum illud, quod mutuo datum est, restituere debent, verum etiam attendere, quid vice ἀντιδώρου debeatur, quod pecunia nostra ad tempus aliquod caruerimus, ne *quod aliis fuit relaxatio, nobis* fiat *afflictio*, 2. Cor. 8. 13. Qui contendunt hic interdici omnibus usuris, frustra post Victorinum Strigelium, in Notis ad hunc locum, urgent verbum δανείζειν: siquidem, ut ὁ πάνυ D. Salmasius recte observavit lib. de Modo Usurarum pag. 298. δανείζεσθαι *utrumque genus mutuationis comprehendit, gratuita & fœnebris.* Eoque, non necessum fuit, quo sors quoque comprehenderetur, per Christianorum liberalitatem una cum usuris donanda pauperibus. Christus, loco τοῦ δανείζεσθαι, debuerit uti aut verbo διδόναι, aut δωρεῖσθαι. Quamvis & hoc dici queat, cum D. Spanhemio, omnem erogationem, quam suadent charitas & benevolentia, ratione retributionis, quam promisit Deus, non esse δώρημα, sed δάνεισμα proprie sic dictum. Notum siquidem illud Salomonis; *Mutuat Iehovæ, qui gratiose largitur tenui; & beneficium ipsius rependet ipsi,* Prov. 19. 17. 2. At, omnibus quam diligenter expensis, mihi præ ceteris placet interpretatio Viri, dum viveret, summi, D. Ludovici de Dieu; qui habita ratione vocis ἀπελπίζειν, atque significationis ordinariæ, quam habet apud Hellenistas, & ad quam Syrus quoque Interpres attendit, eam non *intransitive,*

ve, sed *transitive* accipit, ita ut hoc loco idem significet, atque aliquem ad desperationem adigere; sensus autem sit hujus locutionis, μηδὲν ἀπελπίζειν, atque *nullius rei spem præcidere*, illi scil. qui voluerit à nobis mutuari. Atque sic Lucæ verba (prout observavit quoque D. Spanhemius) per omnia respondebunt verbis Apostoli Matth. 5. 43. τὸν θέλοντα ἀπὸ σοῦ δανείσασθαι, μὴ ἀποστραφῇς: *Volentem mutuari abs te, ne aversator.* Secus censet Grotius, acceditque Vulgato Interpreti. At quisque suo sensu fruatur. Sufficit nobis, hactenus ostendisse, usuram, quatenus à nobis descripta est, non adversari Scripturæ, sed amicè respondere, quum ipse Deus suo populo, à quo tamen singularem sanctimoniam exigebat, eandem ratione certarum personarum, sive extraneorum, permiserit.

Nec naturali æquitati, aut sanæ rationi quoque, Usura adversatur; III. imo perquam amice, quicquid plurimis in contrarium visum fuerit, utrique respondet. Argumentis duntaxat paucis utar, quo deinceps ἀνασκευαστικῶς quoque agere possim. Atque I. consentiunt usuræ, hactenus indefinite à nobis considerandæ, naturali æquitati, cujus hanc regulam præscripsit ipse Christus Luc. 6. 31. *Quæcunque volueritis, ut faciant vobis homines, ita & vos facite eis.* Si enim cum ratione æstimemus, nobis ἀντίδωρόν τι deberi, si quis cum lucro ad tempus pecunia nostra usus fuerit, cur simile ἀντίδωρον alii denegemus, si pariter ad compendium nostrum ejusdem pecunia usi fuerimus, aut, si compendium certum non fecerimus, saltem præsenti necessitati, quæ exitium nobis minabatur, subsidio mutui fuerimus exempti? Dubio procul autem ea, quæ ad modum τοῦ ἀντιδώρου accipi possunt, licite quoque in stipulatum deducuntur. II. Si Apostolus, loco, hac ipsa Exercitatione citato, sive 2. Cor. 8. 13. ne quidem eleemosynas nobis cedere vult εἰς θλίψιν, sive in afflictionem nostram vergere: multo minus in afflictionem mutuantis mutuum cedere debet. Cedet vero in afflictionem multiplicem, si nomine usurarum nihil aut accipere aut stipulari liceat. Ut multa omittam, quæ fuse hoc loco tum enumerari, tum deduci possent; qui aliis suam pecuniam mutuam dedit, semetipsum privavit commoditate præsenti pecunia comparandi illa, quæ familiæ πρὸς τὸν βίον sunt necessaria. III. Apostolus attendendo non tam Christianam charitatem, quam illud quod ratio naturalis dictat, 2. Cor. 12. 14. innuit, parentes debere τοῖς τέκνοις θησαυρίζειν, sive, *liberis suis thesauros colligere.* At, quomodo hoc fieri poterit, si parentes, quicquid, sive pecuniæ, sive frumenti,

ſive aliarum rerum habent, petentibus gratuito utendum dederint? Certe tantum abeſt, ut poſſint aliquid, in futuros uſus liberorum ſuorum recondere, carebunt ſępe non modo ſua pecunia, verum & multis rebus neceſſariis, quod deſtituantur pecunia, qua illas tempeſtive ſibi comparent. Eoque, quo huic ſuo muneri, ſimul & *divino & naturali ordini* ſatisfaciant (ita quippe cenſet Muſculus ad ſuperiorem locum) ſi quę habent talenta (ut in parabola ipſe Chriſtus Luc. 19. 23. loquitur) *dent ad menſam*, quo, ſuo tempore ea cum fœnore poſſint exigere, atque hac ratione, juxta Apoſtoli admonitionem, τῶν οἰκείων προνοεῖν, 1. Tim. 5. 8. IV. Si licet alicui pecuniam credere, hypothecæ loco, certo fundo cum annuis ſuis fructibus ſubſtituto, næ, neglecto tali fundo hypothecario illiuſque fructibus, uſuras quoque ſtipulari licet. Quo argumento cum utatur quoque τρὶς μέγιστος Calvinus in Reſponſo de Uſuris, quod occurrit inter ejuſdem Epiſtolas, non pigebit illius verba hic exhibere. *Ita ergo ille:* Sit aliquis dives & amplis fundis ac reditib. præditus, & minus numatus tamen. Sit alius mediocriter dives & non quidem ad alterius illius opes accedens, ſed cui tamen amplior ſit præſens pecunia. Hic igitur cum ſua pecunia lubenter fundum ipſe empturus ſit ſibi, rogetur ab illo ditiore, ut mutuam illi det pecuniam. Poſſet quidem qui mutuum dat, ita ſtipulari ſibi reditum pecuniæ ſuæ, ut fundus ex illa emptus ipſi in hypothecam ſubjiceretur, donec ſua ipſi pecunia redderetur (atque ita ſibi melius conſuleret) ſed fructu pecuniæ ſive uſura contentus erit. Cur igitur primus ille contractus ſine hypotheca ad pecuniæ fructum tantum damnabitur, alter ſub hypotheca fundi empti & cum reditu, annuo longe aſperior probabitur? & quid aliud eſt quam puerorum inſtar ludere cum Deo, cum de rebus ex verbis nudis, ac non ex eo quod ineſt in re ipſa judicatur? Quaſi ex forma ipſa verborum virtutes vitiave diſcerni debeant. *Hactenus Calvinus.* V. Quum homo homini natus ſit, atque nemo ſibi ſoli quoque ſufficiat, ſed indigeamus omnes mutuo ſubſidio; etenim, quo perpetuo invenire poſſimus illos, qui juvare nos velint mutua pecunia, (qua opulentiores ſæpius indigent, quam tenuioris conditionis homines) ἀντιδώρου loco moderatas uſuras mutuanti ſolvere convenit, ut non una modo vice, ſed quoties neceſſitas laboranti familiæ noſtræ incubuerit, tales invenire poſſimus, qui mutua pecunia præſenti noſtræ neceſſitati ſuccurrere velint. Gnarum hoc erat Proclo, homini licet Grammatico, qui ex interpretatione, ita Latine loquitur ad verſ. 348. τῶν ἔργων Heſiodi: *Non modo*, (inquit) *quantum accipimus, reddere debemus*

mus, sed cum auctario aliquo pro virili nostra. Hoc enim faciet, ut rursus in egestate constituti consequamur, à vicino opem ferente. In minoribus contractibus non relata gratia obstat nobis, ne in majoribus gratificationem mereamur, nosque ut ingratos & beneficio indignos traducit. Rationibus hisce plures alias superaddere liceret, nisi hæ paucę instar omnium esse possent. Quæ in contrarium adducuntur, levia admodum sunt, & talia, ut semetipsa evertant, si modo judicio sano probeque subacto exhibeantur. Ex quibus argumentis, duo solummodo, quod speciem aliquam præ se ferant, non tam nostris quam aliorum verbis diluemus. 1. Urgeri solet, exemplo Chrysostomi & Ambrosii, à pluribus argumentum Philosophi, qui lib. 1. Polit. cap. 7. pronunciat pecuniam sterilem esse, eoque sic arguunt: Si pecunia, vel per centum annos cistæ inclusa, nullos fructus parit, næ iniquum est, ut quis, qui modico duntaxat tempore ea usus fuerit, nomine illius usuras solvat. Respondere vulgari huic argumento lubet Calvini verbis, l. d. *sic loquentis*: Ratio (*dicit*) Ambrosii, quam etiam affert Chrysost. non est magni momenti. Pecunia non parit pecuniam. Quid mare? quid domus ex cujus locatione pensionem percipio, an ex tectis & parietibus argentum proprie nascitur? Sed & terra producit, & mari advehitur quod pecuniam deinde producat, & habitationis commoditas cum certa pecunia parari commutarive solet. Quid si igitur plus ex negotiatione lucri percipi possit, quam ex fundi cujusvis proventu, an feretur, qui fundum sterilem fortasse colono locaverit, ex quo mercedem vel proventum recipiat sibi, qui ex pecunia fructum aliquem perceperit, non feretur? & qui pecunia fundum acquirit, an non pecunia illa generat alteram annuam pecuniam? Unde vero mercatoris lucrum? ex ipsius, inquies, diligentia atque industria. Quis dubitat pecuniam vacuam inutilem omnino esse? neque qui à me mutuam rogat, vacuam apud se habere, à me acceptam, cogitat. Non ergo ex pecunia illa lucrum accedit, sed ex proventu. *Hactenus Calvinus.* Non inconvenienter quoque Grotius in Annotat. ad locum ex capite VI. Lucæ, jam antea examinatum respondet. Verba ita *habent*: Multi (inquit) ut probent illicitum esse omnem quæstum ex usu pecunię, aut rei similis, alteri concesso, dicunt pecuniam natura sua esse sterilem. Sed in hoc argumento manifestus est παραλογισμὸς. Dicitur enim pecunia sterilis natura, non quod jus naturæ id pręcipiat, sed quod hominum industria non ipsa natura tali fructui originem dederit: quomodo & domus natura est sterilis, cujus tamen pensiones iniquè à domino percipi nemo dixerit. *Hac*

Grotius. 2. Dici ſolet, ***mutuo dominium transferri, ac proinde fructum rei penes dominum eſſe debere.*** At, preterquam quod dici poſſet, τὸν πάνυ D. Salmaſium, argute, & forte non inconvenienter, oſtendiſſe, mutuum non eſſe alienationem, amplius pro meis adopto verba D. Grotii, loco proxime laudato ***ita loquentis*** : Iſta (*inquit*) ſubtilitas vocum ad æquitatem naturalem nihil facit. Nam in rebus quæ genere recipiunt functionem, ut pecunia, frumentum, vinum, jus illud ad recipiendum idem genere eſt vice dominii. Fatentur autem omnes plus eum recipere, qui ſtatim aliquid recipit, quam qui multo poſt tempore, ob utilitates eas quas ſecum fert ἡ φυσικὴ κατοχὴ, quod non minus in mutuo quam in re commodata procedit, ſi rei momenta, non verborum apices, ſectamur. Hoc ipſum autem quod in temporis mora ſitum eſt, haud dubie æſtimari ac proinde & in ſtipulationem deduci poteſt. Nam ſi cui dem mutua centum, & paciſcar ut alio tempore mihi det itidem centum mutua, quæ eſt vera ἀντιπελαγή, quomodo iniqua probabitur magis eſſe hæc pactio, quam ſi bovem vicino ad opus ruris commodem, ea lege, ut idem aliquanto poſt mihi tantundem præſtet? Jam vero illa iterum mutuum dandi obligatio, ut res omnes, communi menſura, id eſt, pecunia æſtimari poteſt. Dictat natura, non teneri quenquam prodeſſe alteri cum detrimento ſuo. Ac is qui pecunia ad tempus caret in gratiam alterius, poterat eam in agros aut domos impendere ac medii temporis percipere fructus, quos ſi quis dicat incertos, illud ipſum tamen incertum, ut omnis alea, ſuum habet pretium, ita ut vendi quoque ſoleat. ***Hactenus iterum Grotius.*** Reliqua quæ moveri ſolent, tum occaſione regulæ per Chriſtum ſupra propoſitæ, tum ratione benevolentiæ, quæ gratuito quaſi exerceri debeat, talia ſunt, ut in adverſarios pro veræ ſententiæ aſſertione retorqueri poſſint, quemadmodum ex antecedentibus quilibet colligere poteſt.

IV. Pergimus igitur ad uſurarum modum. Quem non neceſſum fuit ſub priori fœdere definiri, aut ab ipſo Deo immediate, aut mediate, per anteceſſores populi Iſraëlitici, ſiquidem, ut antea patuit, in populo Iſraëlitico alius uſus uſuræ non fuit, quam quatenus eam exercere licuit adverſus extraneos; quos, pro œconomia Eccleſiæ, tum temporis, Dei ſtatuta, peculiaria uni Iſraëli, non reſpiciebant. Neque Chriſtus rationem uſuræ definire debuit. Ut enim regnum illius non fuit de hoc mundo; ita ipſe cum ratione dixit, *Quis me vobis judicem, aut partitorem præfecit?* Luc. 12. 14. Unde prudentiſſimus Calvinus convenienter in Harmonia, ad hunc ipſum

ipſum locum dicit: *Voluit Dominus inter politica hujus mundi imperia & Eccleſiæ regimen diſcernere.* Scilicet officium eſt Magiſtratus Politici, tum irrogare, tum *accipere tributa*, Matth. 17. 25. atque, ut ſubditorum officium eſt, *ſolvere tributa*, Rom. 13. 6. ita viciſſim Magiſtratus, quantum in ſe, curare debet, ut ſubditi tributis ſolvendis ſufficiant, quod facit, dum talem uſurarum modum definit, qui non premat quidem illos, qui mutuam pecuniam accipiunt, juvet tamen plurimum eos omnes, qui mutuò pecuniam dando, ex illius uſuris agitare debent. Optandum quidem foret, in ſocietate humana, ipſum uſurarum nomen ignoraretur, omneſque, quod ad τὰ βιώτικα ſibi poſſent ſufficere; ſed, quum hoc ἥττημα imputari debeat lapſui primorum noſtrorum parentum, qui ſe ſuosque poſteros ejecerunt Paradiſo, ſufficiente alias omnia πρὸς αὐτάρκειαν exhibere; officium Magiſtratuum eſt, hoc ipſum tali ratione circumſcribere, ut neque fraudetur mutuum rogantium deficientia, neque etiam deterreatur, ſæpius decepta, mutuantium facilitas. Ad duo vero non minus attendere debent Magiſtratus, qui leges ferunt, quam ſubditi, qui gloriam ex ſolo obſequio poſſunt conſequi. Initio, imo ante omnia Magiſtratus proſpicere debent, ne quis, neglectis legibus, hac in parte, pro animi ſui deſiderio, uſuras exigere fœnusque exercere queat. Sapiens quidem legiſlator fuit Solon, non tamen ei conſtitit ratio, quum, teſte Lyſia Orat. 1. contra Theomneſtum, ſic ſciſceret: *Uſurarum ex pecunia fœnerata percipiendarum is modus eſto, quem cupit ipſe fœnerator.* Etenim homines natura habendi avidi ſunt, atque, ſi ipſorum cupiditas nullis legum repagulis circumſcribatur, invitante lucro, ulterius illa ſe extendet, quàm eo ſe progreſſuram eſſe antea exiſtimaverat: quod lucrum fallax ſit, & illud quod acceſſiſſe videtur, ſpem faciat novi, cujus fines in incerto ſunt. Eoque ſecundo, Magiſtratus debent modum uſurarum determinare, attendendo rationem tum temporis, tum loci, tum etiam periculi, quod ſubire poſſint ordinario, qui pecuniam, aut aliquid, quod eidem ſit analogum, mutuo dare præſumpſerint. Loci & temporis propterea, antequam cogitetur à Magiſtratu de periculo, ratio haberi debet, quod omni tempore in omnibus locis æque copioſe ſeſe offerre non conſueverint illa, quæ ordinario in mutui contractum veniunt. Quod ut pateat, ſtatum reip. Romanæ propoſiturus ſum, ita ut pariter hujus noſtri Belgii ratio cognoſci poſſit. Atque, Romæ non eandem uſurarum quantitatem perpetuo obſervatam fuiſſe, ignorare nos non ſinit Tacit. lib. 6. Annal. cap. 16. *Primo duodecim tabulis ſancitum.*

ſancitum, ne quis unciario fœnore amplius exerceret, cum antea ex libidine locupletium agitaretur, dein rogatione tribunicia ad ſemuncias redacta: poſtremo vetita verſura. Cæterum occaſione hujus loci, anxie inter viros doctos diſquiritur, quodnam ſit fœnus unciarium? Quibusdam placet, fuiſſe leviſſimum, adeo ut reſponderet duodecimæ parti centeſimæ, quæ cum eſſet uſura maxima, ſingulis menſibus duodecimam ſortis partem, annuatim vero duodecim in centuriam, capiebat. Aliis vice verſa placet eam confundere cum ipſa centeſima. Ne jam dicam de intermediis quibusdam ſententiis, quæ ut viris minus celebribus placuerunt, ita minus ponderis iis adeſt. Pro poſteriori opinione ſtant Scaliger, Hottomannus, Adrianus Junius, Manutius, Thomaſius, Jacobus Godofredus, aliique plures. Pro priori Budæus, Antonius Auguſtinus, ὁ πάνυ D. Salmaſius, & Celeberrimus D. Gronovius: qui licet profiteatur ſe ὁμόψηφον eſſe Salmaſio, totus tamen eſt lib. 3. de Pecun. vetere cap. 13. in vellicandis illius rationibus. Quod cum paſſim faciat toto iſto libro, multis oborta eſt ſuſpicio, virum alias modeſtum nullam aliam ob cauſſam Commentarium de Seſtertio ſub incudem revocaſſe, quam ut ab exceſſu huic ſuo ἐυεργέτῃ, cui prima famæ auſpicia debuit, inſultare poſſet: aliis interim ridentibus, quod facile ſit muribus quoque, mortui leonis barbam vellere. Nolo hoc tempore patrocinari Salmaſio, nec examinare ea, quæ eidem mortuo objicit Gronovius: novi utrumque hominem, nec omnia quoque Gronoviana talia eſſe, quæ prope Phidiæ Minervam collocari mereantur, ut forte alia occaſione ulterius oſtendam. Diſſimulare interim non poſſum, me compelli non minus à Salmaſio quam à Gronovio in alia omnia diſcedere, atque in ea eſſe ſententia, ut credam unciarium fœnus idem plane eſſe cum centeſima. Ut ita ſtatuam, has adfero rationes. Quum apud omnes ſanæ mentis homines in confeſſo ſit, in ea repub. quæ ſubditos habet pauperes, & æris indigos, uſuras eſſe grandiores, quam ubi ſubditi opibus & pecunia abundant: quis perſuaſum habeat, eo tempore, quo Roma circa matrem ſuam adhuc luctabatur, (ut cum Floro loquar) atque faſces ſuos ultra Italiam nondum extenderat, annuatim modo unam centeſimam ſortis partem, modo iterum unam ducenteſimam ſortis partem ſolutam nomine uſuræ fuiſſe? atque cum ea ipſa Romuli urbs ferme ὅλης τῆς οἰκυμένης opes mœnibus ſuis complecteretur, centeſimam uſuram fuiſſe ordinariam, atque duodenas centeſimas partes ſortis, citra querelam quoque anno penſas fuiſſe? Imo, quis ſibi perſuadeat, plebem Romanam indignatam fuiſſe, quod ex præſcripto XII. Tabularum, uſuræ

loco,

loco, quoque anno, unam centeſimam ſortis partem ſolvere debuerit, atque T. Manlio Torquato & Cn. Plautio Coſs. decennio poſt, ſemunciarium fœnus ex unciario fieri debuerit, quod hoc plebi nimis grave foret; ſiquidem Liv. lib. 7. cap. 16. unciarium fœnus ad M. Duillii rogationem (quæ decennio ſolum ante lata erat) poſt XII. tabulas refert. Verba hęc ſunt: *C. Marcio, Cn. Manlio Coſs. de unciario fœnore à M. Duillio Tribunopl. rogatio eſt perlata: & plebs aliquanto cupidius eam ſcivit, accepitque.* Si poſſit exemplum dari ullius nationis, quæ adeo & argenti fuerit inops, & uſurarum impatiens, ut potuerit ſortem accipere ſub conditione ſolvendi annuatim centeſimam duntaxat iſtius partem, eaque uſura inſignis adhuc oneris rationem habuerit, lubens fatebor, hiſce rationibus nihil momenti ineſſe. Interea rogo viros doctos, tum eas expendant, tum etiam comparent cum illis, quæ proxime dicturus ſum. Teſtatur Capitolinus de Antonino Pio, tanquam aliquid ſingulare & ſine exemplo, quod *fœnus trientarium exercuerit, ut patrimonio ſuo plurimos adjuvaret.* Quod Pii exemplum, teſte Ælio Lampridio, non modo ſecutus fuit, verum etiam ſuperavit optimus Imp. Alexander Severus. Nam & ille *fœnus trientarium*, ſed ita *exercuit, ut pauperibus pleriſque ſine uſuris pecunias ad agros emendos dederit, reddendas de fructibus.* At, quorſum ut ſingulare quid, notatum fuiſſet, ab utroque Principe exercitum fuiſſe fœnus trientarium? ſi unciarium & ſemunciarium fœnus, à primis ferme reip. incunabulis legibus definitum, ita accipi debeat, ut unciarium fœnus ſit duodecima pars centeſimę, ſemunciarium vero duntaxat vigeſima quarta. Certe, ſi cẽtum denarii ad fœnus trientarium dati annuatim quaternos denarios pariant, & uſurariæ clementię documentum ſingulare exhibeant, næ multo majorem clementiam evincere debebit fœnus unciarium, ad quod, (modo credamus viris eximiis) ſi crediti fuerint eidem centũ denarii, annuatim ſingulos ſolummodo denarios profundent creditori. Quis vero credat, ratione trientarii fœnoris, tum Antonini Pii, tum etiam Alexandri Severi moderationem laudaturos fuiſſe Capitolinũ & Lampridium, ſi fœnus unciarium, acceptum è mente virorum doctorum, jam olim ipſis XII. Tabulis definitũ fuerit? Nec hęc, quam propugno, ſententia recedit à principiis, quę viri vere ſummi recte monent eſſe attendenda. Nam omnino præſupponendum eſt, apud Romanos uſuras fuiſſe menſtruas, & pecuniam fœnebrem ad cujuſque menſis Kalendas repeti potuiſſe, (quod hactenus robur addit meo argumento,

Lll quo-

quoniam enim paupertina adhuc rep. pecuniæ occurrebat ſterilitas; uſuræ adeo grandes erant, ut ſors quoque menſe poſſet repeti) ſi enim aliunde hoc non conſtaret, vel ex uno Plutarcho manifeſtum eſſet, qui in libello, περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανείζεσθαι, oſtendit, fœneratores, diem Calendarum, omnium alias auguſtiſſimnm, conſueviſſe reddere nefaſtum & odioſum ſua acerbitate. Deinde, & hoc præſupponi cupio ex eorundem principiis, uſuram Centeſimam apud Romanos fuiſſe maximam, atque menſuram reliquarum minorum uſurarum, uſque adeo, ut haberi debuerit *as* quaſi uſurarius, juxta *Salmaſ. de modo Uſur.* pag. 269. Quid vero frequentius, quam elegantiæ ergo, rem unam eandemque, & totius & partis nomine, inſigniri? Ratione Centeſimæ uſuræ, (cui nos, ob rationes antea allatas, contendimus omnino διὰ πασῶν reſpondere *fœnus unciarium*) quoque menſe una pars ſortis, ad centenas partes redactę, ſolvebatur; ſed, cum anni cujusque forent duodeni menſes, illique reſponderent aſſi uſuræ Centeſimæ, etenim cur non, ratione habita aſſis, ut annui, menſtruum fænus (illius ejuſdemque ſcil. aſſis) unciarium dici potuerit? Lego quidem hæc in libro Cl. & Celeberrimi Dn. Gronovii, (quem alias maximi facio) qui inſcribitur, *De pecunia Vetere* pag. 492. *Ridendum vero*, aſſis *nomine cenſeri annum*, *menſes* uncias. Sed, ut illa verba, indigniſſima modeſtiâ Dn. Gronovii, opponuntur ſententiæ τοῦ πάνυ Dn. Hadriani Junii Batavi, viri, dum viveret, doctiſſimi, atque in ſcriptis ſuis longe accuratiſſimi; ita velim arbitrentur omnes, qui forte hęc legent, an non Dn. Gronovius Gronovii fuerit oblitus, quum proxime (rationem ſcil. hujuſce riſus allaturus) ita ſcriberet: *Sane ubi annus as*, *menſis uncia*, *bimeſtre ſextans*, *tres menſes*, *quadrans*, *& deinceps*: *ſed quid hoc ad uſuras? nihilo magis quam ad cyathos ſextarii*, *aut ad pedes jugeri*, *aut hereditatis conſortia*. *An uſuræ ſunt partes anni? Reditus pecuniæ ſunt currentibus anni articulis multiplicati: dicuntur autem unciæ*, *ſextantes*, *quadrantes*, *non anni*, *ſed centeſimæ ratione*. Quæ, velut minime cohærentia, ut collabantur, (1.) ſumatur duntaxat, quod verbis prȩcedentibus ipſe Dn. Gronovius dicit: *Reditus* (inquit) *pecuniæ ſunt currentibus anni articulis multiplicati*; atque deinde, *dicuntur unciæ*, &c. *centeſima*. Ergo, ut ſecundum anni articulos (hoc eſt, ex noſtra ſententia, menſes) uſuræ olim diſtributæ fuerunt, atque annum uſurarium (ipſo Dn. Gronovio fatente) exhibuit Centeſima, ita menſtrui Centeſimæ reditus, reſpondentes anni majoribus, ſive duodenis partibus, uſuram annuam Synecdochice convenienter exhibere

bere potuerunt, maxime, quod denominatio hujus usurę ab uncia, examussim responderet tempori, quo pecunia fœnebris & collocari & exigi solet. Verba sunt ipsius Dn. Gronovii loc. d. pag. 481. & seq. *Itaque sic centesimam usurarum vel commodi nomine*, &c. *quoque dixere, huc respicientes, quod mense quovis pars centesima aßis, seu unus in centum, decem in mille, pro usu pecuniæ alienæ merces præstaretur.* Ex quibus ego Davus pro simplicitate mea colligo: ergo ratione cujusque mensis, qui usurarum ratione, assi Centesimę respondebat, potuisse usuram aliàs Centesimam dictam, unciariam convenientissime dici; quum argumenta antea à me adducta, pro vero sensu *fænoris unciarii*, talia sint, ut à nullo cum ratione everti possint. 2. A ratione viri Eximii, ut potuisset abesse illud *sane*; ita sextarii, ut & jugeri, haut magis ad rem faciunt, atque aut galea pedi, aut caliga capiti vestiendo servit. Res hę, suo peculiari modo mensurabiles, non solent habere certum as, cujus ratione sic in duodenas partes debeant distribui, ut, duodena cujusque anni parte, pars pariter duodena exhibenda sit: quemadmodum hoc volens nolens Dn. Gronovius de usura Centesima, & parte illius menstrua, sive uncia fateri cogitur. Porro, apud τὸν τρὶς μέγιστον, eundemque ἐν τοῖς ἁγίοις Dn. Salmasium in Pręf. de Fœnore Trapezitico, contra nostram sententiam, hactenus vindicatam, sequens argumentum offendo: *Si unciaria usura centesima est, ut censuit Scaliger cum Adriano*, &c. *juxta eam expositionem semunciarium fœnus idem fuerit ejus semissali. Cur igitur* semuncias *pro semißibus dixit Tacitus? Atqui* semis *aßis est dimidia pars, id est, sex unciæ, ac* semuncia *unciæ dimidium.* Imo, quid ni semunciarium fœnus ob rationes jam dictas respondeat usuræ semissi? atque duodenæ Tacito semunciæ, quoque mense solvendæ, conficiant semissem assis annui, sive Centesimæ? Quod vero aliæ usuræ pariter secundum propriam denominationem non referantur & ad singulos menses, & ad assem annalem, sive ad assem Centesimæ, ratio est, quod non occurrant æque commoda vocabula, atque se offerunt ratione centesimę secundum annum considerandę, & unciarum semunciarumque ratione secundum menses singulos, & tamen ad proportionem Centesimę, sive assis usurarii, aptarum vulgo denominari. Sed progreditur l. d. ὁ πάνυ D. Salmasius: *Unciariarum* (inquit) *usurarum mentio etiam in jure Digestorum, ut docuimus*, &c. *in libro de Modo usurarum.* Respicitur autem à viro summo l. Titium, sive lex 47. §. 4. ff. de Administr. & peric. tutorum, ubi sic Scœvola Ic. loquitur: *Præfectus le-*

gionis ita testamento cavit: Volo, ut sit in arbitrio tutorum filii mei, si voluerint hujus summę uncias inferre usurarum nomine, ita, ne nummi dispargantur. *Quaro, si apparuerit pecunia fœnerata à tutoribus, judicio tutelæ uncias usuras, an vero eas quas stipulati sunt, præstare debeant? respondi. Si secundum voluntatem defuncti elegissent usurarum præstationem, neque pupilli nomine in fœnus dedissent: id præstatur, quod testamento voluisset.* Cujus legis occasione ita commentatur vir egregius, in erudito alias opere de modo Usurarum pag. 289. *Ut ne mirum sit*, si asses usuras *etiam dixere ut Plinius loco quem supra correximus, quemadmodum & semisses & quincunces, & trientes.* Unciæ *igitur* usuræ *sunt, cum nummus unus fœnoris in centum nummos sortis annuus infertur.* Uncias *inferre* usurarum nomine, *dixit Scævola de unciario fœnore.* At voluissem vir summus legem hanc interpretatus fuisset non secundum præconceptam opinionem, sed mentem ipsius Scœvolę. Do lubens, usuras unciarias, vocari posse usuras uncias, sed, an propterea usura unciaria debebit adeo remota esse ab usura centesima', ut hujus duodenam solummodo partem complectatur? Testator, qui pupillis suis per tutores consultum volebat, pecuniam collocarat commode, nempe ad usuram centesimam, sive usuram unciariam, cujus pecunię usum cum ambiissent Tutores, offensi sunt onere usurarum, atque minores usuras stipulari voluerunt. Etenim, cum ex sententia viri summi, unciarium fœnus, duntaxat fœnusculum, sive fœnus levissimum haberi debeat, quæ fuerit ratio, quod tutores, quorum est commodis pupillorum invigilare, illud, quod minimum fœnus agnosci debebat per stipulationem adhuc minus reddere voluerint? Unde & P. Manutius in Comm. ad lib. 5. Cic. ep. 6. *Si centesima, vel unciaria, vel semunciaria in anno solveretur quis tantulo quæstu pecuniam suam collocasset?* Ulterius pergit vir egregius, atq; loco proxime adducto ita loquitur: *De hujusmodi unciis usuris accipiendus Seneca locus lib. 3. de Ira, quod nemo adhuc visus est animadvertisse, ubi* usuræ haud millesimæ *meminit his verbis*: Quid si propter usuram haud millesimam, valetudinarius fœnerator distortis pedibus, & manibus ad comparandum non relictis clamat, ac per vadimonia asses suos in ipsis morbi accessionibus vindicat? *Loquitur de usura, ut apparet tum minimi modi, propter quam, ut rem levem, mirum sit, valetudinarium fœneratorem distortis chiragra podagraque manibus ac pedibus tantopere æstuare. Non potest alia esse quam unciarii fœnoris, quam* haud millesimam *contemptim appellat, quia non sit revera millesima.* Viro egregio, ne putet sibi palmam

mam & gloriam inventæ hujus interpretationis deberi, præiverat jam olim Lipsius, ad d. l. Senecæ, qui occurrit lib. 3. de Ira cap. 35. ita scribens: *Ea sane* (usura scil.) *cum millesimo mense sors æquabatur, haud longe est ab* Unciali *usura: cui miror hoc ævo, & tam fervida avaritia fuisse locum.* Sed, quis Genius qua Lipsio, (qui in materia de usuris alias sequi solet κατὰ πόδα Antonium Augustinum) qua Dn. Salmasio suggessit, hanc *usuram*, vix *millesimam*, cujus meminit Stoicus Romanus, aut legibus, aut moribus Romanis debere receptam fuisse? Certe, hoc fidiculis non extorseris ipsis Senecæ verbis. *Quid* si, dicit Seneca, aperte innuendo, à se fingi casum hominis ad extremas sordes avari & iracundi. Nos Philosophi, Tyronibus artis Logicæ, inculcare quam diligenter solemus axioma in Scholis decantatissimum: *Conditionalis propositio nihil in esse ponit.* Secundum quod, si considerentur Senecæ verba, luce meridiana clarius patebit, *usuram vix millesimam*, quæ ex mente Senecæ, non nisi Chimæra, aut *ens rationis* est, nihil commune habere cum *usura uncia*, aut *unciali*. Atque sic solidissime nos evicisse confido adversus viros summos, usuram unciariam eandem omnino esse cum usura Centesima, & viros egregros debuisse antea diligentius attendere rei Romanæ statum, quo tempore per leges XII. Tab. introducebatur fœnus unciarium, quam illud distinguerent ab usura Centesima. Fateor lubens, me Criticorum & indoctissimum, & imperitissimum, & obscurissimum esse, nec explicandæ pecuniæ veteri tantum temporis tribuisse, atque Celeberrimum Dn. Gronovium; propterea tamen non probavero omnia, quæ vir diligens in opere nupero, eoque laborioso proponit: quem ut spero, libero hoc meo judicio haut offensum iri, ita eum rogo, secum ante omnia in concordiam redeat. Siquidem in Præf. ad Lect. ita lego: *Materiam lentam difficilemque subigendo crebro & tractando ita emollivi, ut quadam, ad qua nec ego, nec quisquam, quod scirem, adspirarat, plana & certa mihi redderem.* Cum quibus quomodo cohæreant illa, quæ sub finem operis occurrunt, vix video. Ita quippe de hoc suo scripto ipse Author: *Et tamen plus parte tertia libri, jam moto prælo, jam Trepidantibus operis, in summis temporis angustiis, die omni inter publicas privatasque recitationes & officia urbana exacto, matutinis vigiliis aut horis, quibus olim corpus curabant, his quoque sæpe impeditis exemptisve minutatim ac guttatim natum est.* Nisi forte numerius partus, canis festinanter parientis, simul haberi debeat fœtus.

probe limatus atque formatus. Si luberet hoc agere, & gloriolam captare (pręfiſcine dixero) oſtendere poſſem virum vere eximium, quem agnoſco Criticorum alpha, in hoc ipſo opere amplius quam centies dormitaſſe, maxime ubi Dn. Salmaſium, quem ipſe in Præf. vocat *virum eruditione principem*, aut vellicat, aut exagitat. Si compellar hoc agere, faciam, ut confido, cum venia viri Celeberrimi, qui videri poſſet animum addidiſſe, quod ſuam Pręfationem his verbis obſignet: *Fruere, & bonis noſtris fave, malis indulge; non ut diſſimules, (cupio & ipſe me, & ſi qui à me inſcio deduci poſſint, ab errore liberari) ſed, quod non mea magis quam tua intereſt, ut liberaliter & eleganter caſtiges.* Sed hæc hactenus. Redeundum tandem eſt ad lineas. Ergo apud Romanos, uſura Centeſima, cui reſpondebat fœnus unciarium, ordinario agnoſcebatur uſura maxima; (extraordinaria ſiquidem fuit Centeſima duplex, & triplex) eâque major per leges non fuit conceſſa. In Belgio noſtro non eadem ſemper fuit, ob commerciorum differentiam, uſurarum ratio. Sub initium motuum, per Hiſpanos excitatorum, admiſſa quoque eſt Centeſima, & ad multos annos Uſurę ſeptunces & beſſales quoque in frequenti uſu fuerunt: hodie ſemiſſales vel quincunces fere obtinent, Hollandiam ſi excipias, ubi Uſurę trientales admodum frequentantur, quod ex ærario, per Ordines illius provincię, grandiores uſurę ſolvi non conſueverint. In definienda uſurarum quantitate Magiſtratus attendere perpetuo debet, ut jam antea quoque innuebamus, rationem temporis, & conditionem ſubditorum ſuorum. Simul Magiſtratus in definienda uſurarum quantitate conſiderare debet periculum, quod ordinario adeunt illi, qui mutuam pecuniam dant. Atque hanc ob cauſſam fœnus nauticum perpetuo grandius fuit. Nam, quamvis creditores ipſi una mare ingredi non conſueverint, & *in portu maneant, nihilo ſecius* παραβάλλονται ἐν θαλάσσῃ, *hoc eſt*, in mari periclitantur, *non vita, ſed pecunia, quam crediderunt: cujusque adeo periculum ipſos reſpicit, tam in ſorte, quam in uſuris*, ut loquitur Dn. Salmaſius lib. de modo Uſurarum pag. 197. Notum ſiquidem illud Taciti lib. 14. Ann. *Nihil tam capax fortuitorum, quam mare.* Itemque illud Propertii lib. 3. eleg. 5.

Ventorum eſt quodcunque paras, haud ulla carina
Conſenuit, fallit portus & ipſe fidem.

Quid quod illi ipſi, quibus pecunia creditur, ex pecunia illa ordinario majus lucrum percipere conſueverint. Unde & Ariſtoteles dicit lib. 1.

Polit.

Polit. cap. 7. *Navigatio* (πλείω πορίζει τὴν ἐπικαρπίαν) *plus emolumenti affert*. Atque hinc omni tempore, apud omnes gentes, usura nautica major terrestri consuevit esse. Nec tamen propterea injustitiæ argui potest. Unde Guido Papæ in fine Decis. 572. dicit: *Quod sint permissæ usuræ nauticæ, facit incertitudo & periculum: nam plerumque propter incertitudinem quædam permittuntur: quæ si certa essent, non permitterentur.* Et Molinæus comment. de usur. q. 2. n. 91. *Quod justissimum sit fænus nauticum liquet propter multitudinem & magnitudinem periculorum quæ versantur in mari: & propter exiguitatem & utilitatem pretii videlicet centesima respectu tantorum & continuorum periculorum totius sortis.* Quod vero quis miretur imprimis, rigidi illi honesti satellites, Cynici & Stoici quoque, probro sibi non duxerunt, hoc genus Usuræ exercere. De Menippo, qui professione Cynicus fuit, ita lib. 6. per interpretem Diogenes Laërtius: *Refert* (inquit) *Hermippus diuturnum fæneratorem fuisse, vocatumque ex re* ἡμεροδανειστὴν *tandem.* Namque nautica usura fœnerari solere & pignori accipere, ut pecunias *complures cogeret*. Apud eundem lib. 7. sic lego: *Ajunt* Zenonem Citticum *plus quam mille talenta habuisse, quum venit in Græciam, eaque nautis fænerari solitum.* De Catone Majori, Philosophorum non modo Romanorum, sed omnium quoque Stoicorum severissimo, ita pariter per Interpretem suum Plutarchus in illius vita: *Usus est* (inquit) *etiam fænore, quod maxime omnium culpatur, nautico, idque in hunc modum. Eos, quibus pecuniam mutuo dabat, multos ad societatem jubebat vocare. Cum navicularii quinquaginta, totidemque navigia convenissent, is Quintionis liberti opera (is enim debitoribus in navigatione & negociatione socium se præbebat) unam partem habebat: ita non de tota negociatione in discrimen veniebat, sed de exigua ejus parte magnum lucrum exspectabat.* Et tamen hic ipse Cato est (sunt verba τοῦ πάνυ Dn. Salmasii lib de modo Usur. pag. 378. & seq.) *qui fænerari idem esse quod hominem occidere palam prædicabat, & fæneratores furibus esse pejores cives pronunciabat.* Addo, eum in vestibulo libri de R. R. sic profari: *Majores nostri sic habuerunt, & ita in legibus posuerunt, furem dupli condemnari, fæneratorem quadrupli. Quanto pejorem civem existimarint fæneratorem, quam furem hinc licet æstimare*: atque præivisse Columellæ, ut in Præf. libri ejusdem argumenti, inquireret in fœnerationis quasi turpitudinem. Quod si vero candide voluerimus omnia arbitrari, hoc nauticum fœnus, longe probrosius esse discemus, quam quod exercere videntur nostrates Trapezitæ, de quibus infra pluribus acturi sumus.

Ob

Ob rationes vero, quas modo tetigimus, fænus hoc nauticum apud Græcos ſpecialibus legibus definitum non fuit, ut erudite oſtendit Salmaſius cap. 5. de modo Uſurarum pag. 188. & 218. Nec apud ipſos quoque Romanos, quo liceret contrahentibus, prout majus aut minus appareret maris periculum, ita majores, aut minores uſuras ſtipulari ac promittere, ut notat idem Salmaſius l. d. cap. 9. pag. 380. Atque fruſtra valde eſt Bodinus quando lib. 5. de Republ. cap. 2. ſic ſcribit: *Gabinia lex maximas uſuras definiit in nautico fœnore propter periculi pretium, quinquageſimo menſe.* Scil. dicere vult, per hanc legem uſuram nauticam fuiſſe quinquageſimam, ut terreſtris erat centeſima. Sed debuiſſet antiquum Authorem nominaſſe, qui hoc teſtaretur. Certe eſt ἁμάρτημα μνημονικὸν: atque ex ipſo jure Civili patet contrarium. Innuere hoc ipſum videntur verba Imp. Juſtiniani ſic ſciſcentis l. 26. §. 1. Cod. de Uſuris: *In trajectitiis contractibus, vel ſpecierum fœnori dationibus, uſque ad centeſimam tantummodo licere ſtipulari, nec eam excedere, licet veteribus legibus hoc erat conceſſum.* Eadem pariter mente dixit Paulus Ic. lib. 2. Sent. tit. 14. §. 3. *Trajectitia pecunia propter periculum creditoris, quamdiu navigat navis, infinitas uſuras capere poteſt.* Primus Imp. Juſtinianus fœnus hoc nauticum in imperio Romano ad *centeſimam* reduxit in *l. ult. Cod. de Uſur.* i. e. ut una uncia ſingulis menſibus, atque ita duodecim pro centum toto anno præſtarentur. Et hæc legitima uſura dicta eſt, ut eſt in Scholio veteri lib. 23. Baſilic. tit. de uſuris. Νόμιμος τόκος ἐστὶ διαποντίως τινὸς δανείζοντος ἤτοι ἐπικινδύνως ἑκατοστιαῖος. *Uſura legitima ejus qui trajectitiam pecuniam trans mare vehendam fœneratur, id eſt, cum periculo ſuo, centeſima eſt.* Licet idem Imp. Nov. 106. approbaverit quaſdam pactiones in fœnore nautico receptas, quibus contrahentes uſuram centeſimam excedebant; poſtquam convocatis naucleris, ex iis didiciſſet, *modos eſſe varios talium mutuorum.* Atque, ſi credimus Cujacio *ad Novell.* 106. *&* 110. quem ſequitur *Gudelinus lib.* 3. *de Iure Noviſſimo. cap.* 3. non tamen conſtiterit ſibi Imperator, ſed Novell. 110. abrogaverit Novell. 106. reducta centeſima, juxta *leg.* 26. *§.* 1. *Cod. de Uſur.* Quamvis non ignorem Salmaſium cap. 9. de modo Uſur. pag. 377. Novellam 110. ita explicare, ut ea plane abrogatam velit centeſimam, atque antiquam licentiam circa fœnus nauticum reductam eſſe. quam bene non inquiro. Sufficit pro iis, quæ poſtea erunt dicenda, rationem fœnoris nautici obiter hic expoſuiſſe, quod ſane fuit ingens, ut non immerito dixerit Petronius:

Qui

Qui pelago credit, magno se fœnore tollit.

Postquam expendimus, quomodo Magistratus in definiendo modo Usurarum duo attendere debeat; considerare duo similiter debemus à parte eorum, qui mutuam pecuniam alii credunt. Initio hic admodum mihi probantur ea, quę habet Grotius ad cap. 6. Lucæ, *ubi sequentia lego*: Ut autem sciatur, quantum recipi ęquitas permittat, non est spectandum, ut quidam censent, quantum lucri faciat qui pecuniam sumsit, sed quantum ei absit qui alteri pecuniam numeravit: sicut in emtione quoque & in aliis contractibus, nunquam æstimatio facienda est ex eo quod intersit accipientis, sed ex eo quod absit danti. Abest autem tantum, quantum quisque pro vitę suę genere ex pecunia compendii facere potest ac solet: puta ex agris, ex domibus, ex mercatura, detracta æstimatione periculi, quod in aliis rebus majus, in aliis minus est, ita ut fieri inter mercatores solet in contractu aversi periculi quem assecurationis vocant. *Hæc Grotius.* Atque hæc mihi videtur esse caussa, cur non licuerit Episcopis & Clericis per Conciliorum quorundam canones usuras exercere: nam ut non licebat illis *negotiationis quæstuosæ nundinas aucupari*, ita non licebat quoque illis *usuris multiplicantibus fœnus augere*; licet utrumque suo tempore factitatum fuisse ab illis, qui sacro ordini erant asscripti, conqueratur Cyprianus *Serm. de Lapsis.* Scilicet, indecorum est Episcopo, sese immiscere negotiis hujus seculi, atque in præjudicium sui muneris mercaturæ vacare: eoque, quum non possit è pecunia (si quam habeat) tantum quæstum facere, atque mercatores; nę iniquum quoque est, ut tantum usuræ quoque percipiat, atque ordinarii mercatores. Et tamen novi Pastores in Belgio, qui pecuniam suam nulli credere volunt, nisi usuras semisses stipulati fuerint, quum tamen ordinario duntaxat receptæ sint usuræ quincunces, & trientales: quod an æquum sit, ipsi viderint. Certe iis minus competunt usuræ semisses, atque usuræ centesimę & bessales Trapezitis, quos tamen hoc nomine exagitant. Sed, ut hoc obiter tangam, (fusissime alias id factum à Dn. Salmasio l. d.) per antiquos Conciliorum canones non nisi Episcopis & Clericis usuris fuit interdictum. Verba sunt Grotii loco *proxime adducto*: Solis his, qui in Ecclesia munere aliquo conspicui erant, quos dicunt τὰς ἐν κανονι, is quæstus interdicitur canone Apostolico, ut vocant, XLIV. Laodiceno IV, Niceno XVII, Africano V, & XVI. Causa fuisse videtur, quod hi, qui in sacro erant ordine, non tantum crimine

omni, ſed & ſuſpicione avaritiæ vacare deberent. Ita enim loquuntur Afri patres dicto canone v. *Quod in Laicis reprehenditur, id multo magis debet in Clericis prædamnari.* Quin dicto canone XVI. ſimul cum fœnore prohibetur epiſcopis, presbyteris, diaconis, procurationem rerum alienarum ſuſcipere, aut aliorum cauſis patrocinium præſtare, addita ratione, quod non deceat eos, qui ſacræ militiæ nomen dederint, ſæculi rebus implicari. *Hæc iterum Grotius.* Velim autem omnes illi, ex ordine Eccleſiaſtico, qui Trapezitis ſe exhibent Vatinios, diligenter non modo legere, verum etiam meditari inſtituant dictum Canonem quintum. Inſcribitur περὶ ἀπληςίας, ſive, *de Avaritia.* Deinde, quotquot pecuniam ſuam fœnori exponunt, ſtricte obſervent leges de Uſuris à Magiſtratu latas, nec eas ulla ratione violent: atque, ſi affluant opibus, quo ἐπιεικεῖς habeantur, & leviſſimam quoque avaritiæ ſuſpicionem à ſe amoliri poſſint, minus potius nomine uſurarum ſtipulentur, atque per leges eſt permiſſum.

V. Definito modo uſurarum (cujus ſupremum arbitrium Magiſtratui deferendum) ulterius deſpiciendum, ut ad principalem quæſtionem propius accedere poſſimus, quidnam arbitrari conveniat de uſura Trapezitica, in fœderato Belgio paſſim permiſſa, in cujus gratiam præcedentia præmiſimus. Illius deſcriptionem graphicam proponere laboravit Dn. Johannes Cloppenburgius in Inſtitutione de Uſuris: in quo laborioſo Tractatu, licet ratione Theſios, hactenus examinatæ, nobis ſit ὁμόψηφος, ratione hypotheſios tamen diſſentit, atque cap. x. dicti Tractatus pag. 55. 56. & 58. *ita loquitur*: Hoc nomine merito odioſa & infamis eſt, quippe contraria & naturali, & divino, & humano juri, praxis iſtorum fæneratorum, qui ſuperiori ſæculo obtinebant in Italia, atque ibi exercebant improbiſſimum & barbaricum fœnus. Vigebat illic & à nonnullis Italię principibus, infidelibus, & ſociis furum (Eſai. 1.) authorata erat, multis (inquit *Carolus Molinæus*) etiam doctoribus precio pariter redemptis ſubſcribentibus, in queis *Alexander*, uſura plus quam improba, vel continens duas ſolidas centeſimas & ſemiſſem (h. e. 30. annua in centum) vel horribilior continens triplicem ſolidam centeſimam & tertiam partem centeſimæ (h. e. 40. annua in centum) vel idoneis pignoribus acceptis, vel ſub hypotheca bonorum debitoris, pignoribus non traditis, cum facultate de trimeſtri in trimeſtre bona etiam immobilia debitoris pro libitu diſtrahendi: tamque efferi fœneratores, non ſolum ſic alliciebantur, ſed etiam conduceban-

ducebantur à Regulis Italiæ, de (*hæc nimium quam exaggerantur*) miseris civium prædis tam turpiter, & ſcelerate, negotiantibus: quin etiam ſic conducebantur à potentibus Prælatis Eccleſiaſticis, legatis à Papa & Epiſcopi vicariis. Et quod adhuc turpius & ſceleratius, permittebantur, atque authorabantur, earundem improbiſſimarum uſurarum improbiores uſuræ. Horum fœneratorum Italorum proſapia ſunt, qui hodie paſſim in Ciſalpinis regionibus, in quibus plurimum commercia vigent, officinas inſtituunt, in quibus cuilibet petenti mutuo dant, accepto pignore, quo non ſolum de ſorte ſecuri ſunt, ſed etiam de uſura tanta, quæ ultra locationem domus, & ſtipendia operarum & ſervorum qui pignora curant, uberem fructum & inſigne lucrum certo adferat: puta dupla ſolida centeſima & beſſe circiter (ſive plus minus 32. annua in 100.) ubi, ut jam vidimus, Imperatoriæ leges *Iuſtiniani*, ne mercatoribus quidem in ſola pecuniæ negotiatione illa, quæ ſit extra jacturæ aleam, permittunt Beſſali fœnore amplius exercere. *Hactenus Cloppenburgius.* & paulo poſt: *Fœneratores hi vocantur Longobardi, ab Italia provincia ex qua primo Alpes tranſcendiſſe videntur, ad iſtius quæſtus aucupium, prætextu officioſitatis in pauperes, exercendum. His accenſeri debent Iudæi*, &c. Cogitare aliquis poſſet, huic orationi, quod authorem virum Theologum agnoſcat, nihil falſi ſubeſſe, maxime quod ille ipſe in eodem Tract. pag. 160. perſuaſum cupiat, ſe nihil *pro modulo* ſcripſiſſe, quod non pariter ſcripſerit *ex conſcientia, volente & jubente Reverenda Synodo* (Belgicarum) *Eccleſiarum*; eaque talia eſſe, quæ *muniant praxin* earundem Eccleſiarum. Sed, ex illis, quę ad modum Cenſurę, aut verius modeſtæ Stricturę, à nobis ſuccincte annotabuntur, liquere poterit, viros Theologos quoque, à veritatis lineis, quando iis ſibi videntur inſiſtere, aberrare poſſe. Ergo notamus 1. Virum egregium & Reverendum, fruſtra admodum eſſe, quando Uſurarios Italos (ſane in libera republ. non tolerandos) quos aliquando foverit Alexander VI. Papa, vult eoſdem eſſe cum illis Trapezitis, de quibus deinceps acturi ſumus. Illi immorigeri erant, at noſtri, qui à Magiſtratu admittuntur, ad ejuſdem leges rigide componere ſe debent. 2. Vir Reverendus, cum ſuis Belgis potiſsimum ſcripſerit Tractatum de Uſuris, (unde & primitus prodiit vernaculo idiomate) in Trapezitarum Belgicorum originem penitius inquirere debuiſſet. Dn. Salmaſius pag. 587. *Tract. de Trapez. Fœnore*, digitum duntaxat intendit in Zypæum, Canonicum Antverpienſem: facere vero non poſſum, quin

 pro-

prolixiorem ex illo locum in gratiam Lectoris mei exhibeam. Ita ergo ille loquitur in *Tract. de jure Pontif. novo lib. 5. tit. de Usuris, pag. 470.* Invenio (*inquit*) in Concordatis Ducis Brabantiæ & Dominorum de Grimbergen, *An.* 1297. hos ſtipulatos, ut in ſua ditione eis jus foret habendi Lombardum, quod mero jure & citra pactum eis non licuiſſet. Et ideo has eſſe puto argentarias, quæ à Frederico recenſentur inter Regalia. *In uſibus feud. tit. quæ ſint Regaliæ.* non vetus argentariorum munus, *de quo l.* 4. *& paßim D. de edendo.* Nam & reliquæ Regaliorum voces *d. t.* & jura vel nihil ſonant Romanum, vel ab eo longo intervallo ſecernuntur: quamquam ex inſtituto tamen etiam ſuo argentarii fœnerabantur, ſed tam aliorum pecuniam quam ſuam collocabant, quaſi publici miniſtri *d. l.* 4. ideoque ad edendum rationes cogebantur, & ex ſolo pacto uſuræ eis debebantur, *Nov. de arg. contract.* 136. §. *quia vero legem* (quale aliquid in diplomate Philippi Pulchri an. 1499. refertur) cum aliis non niſi ex ſtipulatione debeantur *l. ſi tibi in prin. D. de pact. l.* 3. *C. de uſur.* Itaque Johannes Dux Brabant *anno* 1312. Lombardos ſub ſua ſalvagardia conſtituit, & cognitioni ſuę reſervavit, tabulis legum Brabant. *den Landtchaert.* ut & concordata Brab. §. *de crim. uſur.* & formam exercitii veriſimiliter præſcripſit. Philippus Pulcher d. diplomate quibuſdam Mercatoribus, ut vocat, fœnebrium menſarum exercitium permiſit non tantum, ſed & prěmiis & privilegiis invitavit. *Hac Zypæus.* Quę dilucide oſtendunt initio, quam parum ſit tribuendum viro Rever. quando inſtituit Hiſtoricum agere. 3. Ut non diffitendum, quoſdam ex his menſariis, originem trahentes aut ex Gallia Ciſalpina, aut ex Pedemontano agro, in vulgus tuliſſe *Lombardorum* nomen; ita putarim illud in Belgio frequentari cœpiſſe, quod initio ſolito majores uſuras hi ipſi Trapezitæ, ſive menſarii exigerent. Nam jam olim uſitatum fuit majoribus noſtris, quicquid ſolito grandius eſſet, vernaculo idiomate *Lombardſch* vocare. Pueris quoque nota ſunt *Lombardſche Eye, Lombardſche hinne, Lombardſche noot*, &c. 4. Carolum V. Papæ obſervantiſſimum Imperatorem quam infeſtum fuiſſe hiſce Trapezitis non miror: ſed, ſi hoc dicerem, eundem Imperatorem dira quoque edicta promulgaſſe adverſus eos, qui in Belgio Reformatæ religioni à Luthero vulgo denominatæ, duntaxat favebant, atque Jacobum Latomum, & Ruardum Tapperum hæreticę (ſic ſalutari volebant) pravitatis Inquiſitores, ſuſpectaſſe haud unum ex hiſce Menſariis, tanquam faverent iſti religioni, imo plures quoque ex hoc ordine

ordine (ut alias ostendam) negotium Reformationis haut segniter per Belgium promovisse, nihil à veritate alienum dicerem. 5. Notanda vero insignis Caroli v. licet Imperatoris alias laudatissimi, hac in parte hallucinatio; nam quum d. 10. *Aprilis anno* 1510. (quo tempore tantus Princeps adhuc sub Tutoribus erat) mensæ fœnebres sublatæ essent per Belgium, ipse per Edictum *anno* 1545. *die* 30. *Ianuarii*, easdem iterum admisit: sed addidit, ut (sunt verba Zypæi in Notitia Juris Belgici) *fœnebrem mensam excercentes, partemve in ea aut administrationem habentes, divinis officiis non intersint, alioquin privilegium amittant, & ut publici usurarii puniantur.* Quod sane summam sapit iniquitatem: nam, ut loquitur Excellentiss. Dn. Salmasius, (qui hoc ipsum Edictum consideravit) lib. de Fœnore Trapez. pag. 400. *Mira profecto lex, permittere erectionem mensarum mutuationis, quasi ad bonum publicum institutarum, & infamia notare atque à sacra synaxi arcere, qui eas exercent. Oportet illum professionem hanc, quæ talem mereri pœnam ei visa est, contra jus divinum ac morale facere putasse. Quod si ita putavit, cur permisit publice exerceri, quod contrarium legibus Divinis esset?* 6. Hi, sive Trapezitæ, sive argentarii, sive mensarii, non sunt fœneratores privati, sed publici: quomodo jam olim differentiam intercessisse inter Trapezitas, sive fœneratores privatos & publicos, recte statuit ὁ πάνυ Dn. Salmasius in Præf. de Fœnore Trapez. *ubi sequentia lego:* Fœneratores ubique locorum, olim duorum generum fuere, privati nimirum & publici. Unicuique privato semper licuit pecuniam suam exercere, & ex ea quæstum facere legitimis usuris, ubi lex modum earum finivisset, aut placitis ubi liberum esse sivisset. Hi δανεισαὶ, Græcis appellati, Latine *fœneratores.* Publicos Græcia τραπεζίτας nuncupavit, à mensis quas in foro positas cum nummis in his publice expositis habebant, ut omnibus fœnerato accipere volentibus, pecunias expensas ferrent. Latini eosdem vocant *Mensarios*, aut *Argentarios*, atque etiam *Nummularios.* Privati fœneratores similes sunt hominibus privatis, qui res in agro suo natas, vinum, triticum, oleum, legumina, & alias quascumque fruges, liquidas aridasve vendunt, cum plus ex illis colligant quam consumere domi possunt. Ita privati fœneratores pecuniam suam, ne sibi otiosa esset, in quæstu ac reditu habebant, si quando ea abundarent. At fœneratores publici erant, ut mercatores nunc quoque publici sunt, qui emunt ut vendant, & vendunt ut alia iterum vendenda emant, & sic indesinenter merces

habent vænales. *Huc usque Salmasius.* 7. Constituuntur vero nostri Trapezitæ à Magistratibus, quibus jus est eos constituendi, qui & iisdem non modo leges præscribunt, quas strictissime observare debent; verum etiam annuum Canonem iis fere imponunt, ad modum recognitionis, fisco solvendum. Legibus illis non minus definitur, quantum usuræ nomine, supra pignora, exigere possint ipsi Trapezitæ, verum etiam scrupulose cavetur securitati & commodis eorum, qui pignoribus oblatis mutuum à Trapezitis accipiunt: adeo, ut neque ante elapsum justum tempus pignora sub hasta possint distrahi, neque etiam quid interverti in fraudem debitorum de pretio, quod cogi contigerit ex pignoribus distractis: quæ, si contigerit in auctione publica majori pretio distrahi, quam Trapezitæ, nomine sortis & usuræ, debeatur, quod superest, restitui debet illis, quorum pignora bene vendi contigerit; qui, si sese non offerant, aut, post inquisitionem institutam, inveniri non possint, superfluum illud non in suum commodum Trapezita convertit, sed Curatoribus pauperum offert. Saltem offerre debet; probaruntque hac in parte suam fidem sæpius probæ notę mensarii, inter quos complures confido occurrere, qui Deum ex animo metuant. A quibusdam si hic peccatum forte fuerit, (quod liquido probari deberet) non imputandum est ipsi ordini, sed aliquibus, qui agnosci debeant maculæ & opprobria ordinis, per se innoxii. Nam ut usurpem iterum verba Dn. Salmasii ex eadem Præf. *Quamvis autem in trapezitarum ordine sint etiam improbi multi, ut in aliis professionibus, quia tamen personæ habentur publicæ; non vitio professionis sunt, sed suo, si qui sunt mali. Sic etiam Tabelliones, & Notarii publici, falsarii nonnulli reperiuntur. Et publicani multi iniqui, legum contortores, & bonorum extortores, quibus hodierni trapezitæ, si qui improbi existunt, similiores videntur.* 8. Quæ si observentur, patebit, quam iniqui illi sint Censores ordinis alias inculpati, qui non verentur eos furibus & latronibus accensere. Sane longe candidiorem se hic exhibet Franciscus Zypæus, Juris Canonici licet Doctor, & proinde juratus Papanorum dogmatum Antistes, quando l. d. pag. 483. *ita loquitur*: Neque enim recte sentiunt, qui hos mensarios, usurarios publicos, vel Lombardos, latronibus comparant, ac furib. quibus sumptus in res latrociniis, aut furto, sublatas impensos exigere non licet, *l. 1. C. de infant expos.* Neque enim contra justitiam peccant usurarii, quatenus indemnitatem suam, non lucrum, stipulantur, exiguntque. *Hac iterum Zypæus.*

At,

At, misso non minus Zypæo, quam Dn. Cloppenburgio, (cui ut VI.
opponere debuimus præcedentes *stricturas*, ita earundem occasione Trapezitarum nostratium, qui personæ publicæ, conditionem exposuimus) deinceps notari volumus, usque adeo honestum esse ordinem Trapezitarum, ut à pluribus annis in variis Hollandiæ & Zelandiæ urbibus, Magistratus ipsi illud factitarint, quod alias per Trapezitas, in subditorum suorum commodũ, exequi solent. Speciatim hic commemorari debẽt Magistratus Harlemensis, Amstelodamensis, Goudanus, Roterodamensis, Hornanus, Veteraquinensis, Medioburgensis, & Vlissinganus. Quod usq; adeo probatur ipsi Dn. Cloppenburgio in Tract. Latino de Usura pag. 66. ut cap. XI. *sic loquatur*: Laudabilis est ille conatus, quo in nonnullis civitatibus Magistratus cogitarunt de remedio, quo profligata illa praxi *Longobardorum*, ita consuleretur pauperibus & indigentibus, ut non necessum haberent in similes piratas incidere: videlicet publice mutuata pecunia sub leviori, quantum fieri id posset, usura. *Hæc Dn. Cloppenburgius*. Ne vero aliquis existimet, Magistratus dictarum urbium, per singularem moderationem usurarum, tacite iniquitatis condemnare Trapezitas, qui alibi à Magistratu jus Mensæ conducunt, obiter hoc loco, & tamen bona fide explicabo, quænam ratio utrarumque mensarum sit quod ad usuras. Ergo usque in hunc diem, Harlemi, Amstelodami, Roterodami, Hornæ, Medioburgi, & Vlissingæ pro minoribus pignoribus, centum florenis non valentibus, annuatim solvi solent seni deni floreni & quini stuferi; quantum quoque ex similibus pignoribus, usuræ ratione, concessum est cogere Trapezitis, mensas habentibus, Arnemii, Ultrajecti, Amisfurti, Daventriæ, & Groningæ, nisi quod Ultrajecti & Amisfurti è pignoribus, non valentibus ultra quatuor florenos, in annum tantum percipi possint deni floreni. Goudæ, secundum antiquam consuetudinem, Magistratus, qui ipse per suos delegatos curator est fœnebris mensæ, ex omnibus indistincte pignoribus, pretium centum florenorum non excedentibus, in centuriam florenorum annuatim percipit unum & viginti florenos ac tredecim stuferos, ex reliquis vero pignoribus majoribus cogitur usura centesima. Veteribus Aquis, ubi similiter, quemadmodum antea dictum est, ab ipso Magistratu mensa curatur, indifferenter ex omnibus pignoribus redactis ad centum florenos, quotannis nunc solvuntur 21. flor. & 13. stuf. Pignora, pertingentia usque ad quadringentos & septuaginta quin-

que

que florenos Hornæ, ad quingentos Medioburgi & Groningę, & ad sexcentos Vlissingę, in florenorum centuriam, quoque mense usuræ nomine pariunt senos denos stuferos; quum Ultrajecti quinis quibusque hebdomadis pro centum florenis solvantur octodecim stuferi, annua usura surgente ad novem florenos. In omnibus autem jam dictis civitatibus, pignora quingentos aut sexcentos florenos excedentia, senis quibusque hebdomadis pariunt centesimum nummum. Placuit in gratiam Lectorum, paulo distinctius hęc proponere, (quę vera esse, si necessitas urgeat, per publica documenta probare possum) ut subsequentia dijudicari commodius queant, publiceque constet, clementius cum tenujoris sortis hominibus non agi in illis locis, ubi ipsi Magistratus fœnebres mensas curant. Verum quidem est, anno 1656. Magistratus Amstelodamenses & Roterodamenses, utcunque minuisse usuras antea receptas, atque ab hoc tempore habita ratione majorum pignorum, 100. vel 500. flor. obstrictorum, inæquales quasi haberi posse mensas reliquorum Trapezitarum; cæterum, hoc nequicquam caussæ Trapeziticæ, (quam justissimam esse sublequenti sectione probabo) præjudicare potest. Siquidem quinque sunt, quæ hic distincte consideranda veniunt. 1. Integrum est Magistratibus, è Bancis Mercatorum, tantum pecuniæ fœnebri suæ mensæ destinare, quantum temporis ratio & necessitas mutuo rogantium efflagitaverint; quum Trapezitæ ipsi sæpe mutuam pecuniam, sub usuris haut modicis, accipere cogantur. 2. In illis urbibus, longe majori quantitate pecunia mutuo datur, quam alibi. 3. Ibidem in ædibus publicis fœnebres mensæ habentur; quum Trapezitæ grandi pretio ut plurimum convenientes ædes, aut conducere, aut emere cogantur. 4. Trapezitæ utplurimum annuum quoque canonem Magistratui loci solvere tenentur. 5. Iidem Trapezitæ, quum consequi soleant ad certos duntaxat annos jus exercendi mensam, iis elapsis de integro Privilegium impetrare, variosque sumptus facere coguntur. Quæ omnia si quis exacte consideret, & pariter computet mercedem famulorum, quos in familia sua Trapezitæ alere debent, quo commode omnibus, qui mutuum rogant, prospici possit, liquebit, ab iis vix percipi usuras, quæ excedant ordinarium usurarum modulum.

VII. Hisce pręmissis, ordine XII. argumenta proponam, justitiam caussę Trapeziticę liquido evincentia, quæ, ut defęcata mente discutiantur, obtestor illos, qui hęc forte lecturi sunt. I. Lubet argumentari à pari. Nam

Nam ſi in republ. V. C. piſtores, aromatarii, & caupones, (de his antea egi) ſimilesque, habeantur, & ut putatur, merito, honeſtæ perſonæ, ac boni cives, cur non pariter Trapezitæ quoque, de quibus loquimur? Nam hi uſurarum & lucri ſui modum ſtrictiſſime definitum habent, adeo, ut impune eum violare non poſſint: cum plerique illorum, de quibus loquimur, pro arbitratu pretium ſuarum mercium & augere poſſint, & ſæpe ſic augeant, ſi non mercibus adulteratis quoque, ut breviſſimo temporis ſpatio rem maximam faciant. Nec eſt, quod quis dicat per uſuras Trapezitarum pauperes magis premi. Certe, ſi luberet omnia ad vivum reſecare, pateret, in Belgio nullos eſſe æque graves pauperibus atque Piſtores, (ut ut ſæpe membra fiant Senatus & Conſiſtorii) maxime in iis locis, (obſervatur hoc in Hollandia) ubi inquilinis non eſt permiſſum proprium panem domi coquere. Ego, qui vivo Groningæ, ubi civibus omnibus jus eſt ſui panis coquendi, teſtari poſſum de mea familia, (quam ex Dei benedictione numeroſam habeo, octonis hoc tempore, & antea novenis & denis, duntaxat liberis in illa occurrentibus) quod ſi forte, per impedimenta molendinaria, è piſtrino compellar panem ſecundarium petere, tantum panis dalero ſimplici mihi comparare non poſſe, quantum alias floreno mihi ex mea farina adornare ſoleo. Ne dicam, illum panem (omnium civium calculo) multo deteriorem eſſe eo, quem in uſum ſuarum familiarum, illarum ſive patres, ſive matres adornari curant. Cur virorum Reverendorum zelus non fertur æque contra piſtores, ſane inexcuſabiles, atque contra innoxios Trapezitas? Non credo iis parci, quod haberi debeant homines illuſtres. In ordinem vilium & ſordidorum artificum à Julio Firmico lib. 3. Aſtr. cap. 12. rediguntur. II. Iterum à pari ſic argumentor: Publicani non ſunt meliores Trapezitis, & ad ſummum hiſce æquales cenſeri debent: & tamen eorum vocationem, modo ſtricte ipſi inter muneris ſui limites maneant, probavit Joannes Baptiſta Luc. 3. v. 13. ſiquidem authoritate publica cogunt tributa, quę fas eſt Magiſtratui ſolvere, Rom. 13. v. 7. Sed quid aliud faciunt Trapezitæ, qui pariter authoritate publica multis proſunt, & quotidie, mutuum dando, plurimos præſentaneo exitio eripiunt: quum tributa, quæ Publicanis ſolvuntur, ſemper onerum rationem habeant. Parcatur ergo illis à Viris, quibus ineſt πικρὸς ζῆλος, quandiu munere ſuo legitime funguntur, & Publicanorum exemplo, *amplius non exigunt, quam conſtitutum eſt*. III. Porro à pari

ita argumentor, ut componi velim contractum cambii, cum usura Trapezitica. Nullus hactenus in dubium vocavit Collybistarum vocationem, aut arguere, nedum cœna Domini arcere illos sustinuit, qui pecuniam Collybo curant: quod sine collybo salva vix esse queat mercatura. At, quis usque adeo rerum imperitus, ut ignoret lucrum quod collybistæ percipiunt, longe excedere usuras Trapeziticas, atque sæpe eo usque surgere, ut non quidem intra annum, sed intra mensem, (quid mensem dico? unam, alteramve hebdomadam) sortis quintam partem, si non amplius quoque, excedat. Cedo rationem, cur flagella promeriti sint Trapezitæ, qui multis modis utiles sunt, & scutica Collybistis ne quidem intentetur? IV. Iterum à pari lubet argumentari, producto fœnore nautico, cui respondere *Bodemeriam*, inter Mercatores Belgas receptissimam, recte vidit ὁ πάνυ Dn. Salmasius Differt. de Fœn. Trapez. pag. 95. quam immane illud sæpe non crescit, impatiens legum & modi omnis? & tamen nulli unquam vitio datum fuit, quod fœnus hoc exercuerit. Quæ ergo ratio, quod Trapezitæ nostrates magis vapulare debeant, quam hujusce fœnoris exercitores? V. Simili modo adhuc progrediendo, cum Trapezitis nostris contendo Mercatores omnes. Insolens alicui videatur, quod hęc occurrant in indice subjecto Differt. Dn. Salmasii de Fœnore Trapez. *Mercatores sequiores Trapezitis*: interim hoc effatum est verissimum. Siquidem mercatores quarumcunque mercium intendunt unum lucrum, nullis legibus definitum, & pro animo ab avaritia subacto, ut plurimum immane; cum Trapezitæ, quia à Magistratu constituuntur, ut publice prosint, legum vinculis subsint, & amplius neque exigere neque lucrari possint, quam leges permittunt. Ne dicam jam, pro dolor! nimis quam verum esse, quod Salvianus scriptor Christianus dixit lib. 3. de Gubern. *Quid aliud est cunctorum negotiantium vita, quam fraus atque perjurium?* Quis tamen ex Dnn. Theologis instituit hactenus turbare mercatorum conscientias, eosque æque inquietare, usque ad exclusionem à cœna Domini, atque bonos, nullique graves Trapezitas? Quid vero dicent Adversarii Nostri, præ aliis pręter rationem fervidiores, si in societate Ecclesiæ suæ, pariter habuerint Nobiles, qui exercitio Mercaturæ vacent? Nota lex. 3. Cod. de Comm. & Mercator. qua Impp. Honorius & Theodosius ita decernunt: *Nobiliores natalibus, & honorum luce conspicuos, & patrimonio ditiores, perniciosum urbibus mercimonium exercere prohibemus.* Quam legem, ne pro-

pro instituti præsentis ratione, videar frustra adduxisse, consuli velim Gothofredum in Notis. VI. Omisso loco à pari, deinceps argumentor ab insigni commodo, quod cujuscunque ordinis homines, maxime pauperiores, è commoditate mensarum Trapeziticarum percipiunt, si certo quo casu (sæpe vero hoc contingit) pecuniæ inopia laborent. Ex pluribus, qui in mundo sunt, unum duntaxat casum notasse suffecerit. Ergo, consideretur V. C. Civitas Ultrajectina, ubi duntaxat semel quaque hebdomada, feria nempe septima, aut die Saturni, agitatur mercatus; sumatur quoque tenuis conditionis civis, cui licet onerosa sit familia, hebdomadatim tamen senos florenos lucrari possit; eos vero duntaxat, à mercatoribus, quibus inservit, accipiat die Saturni circa vesperam; velit vero hic ipse, qui præsumitur esse frugi, tempestive familiæ suæ prospicere de necessariis; non possit autem, quod pecuniam suam nondum acceperit: ut vero commodis suis consulat, à Trapezita, oblato pignore, accipiat quinque florenos, quibus die mercatus ea comparet, quæ si postea à propolis petere debeat, sex floreni non suffecerint: &c. pignus vero suum, die Lunæ, solutis paucis duntaxat obolis, repetat. Gedò, an non mensæ Trapeziticæ subsidio, admodum consulatur huic patrifamilias, qui paulatim ad mendicitatem necessario adigi debebit, si non illi in tempore succurrerit mensa Trapezitica? Utique verum est, quod dicit Dn. Salmasius de Fœn. Trapez. pag. 601. *Tenues*, inquit, *& inopes, quia sæpius pecuniam in numerato non habent, nec præsentem mercatori possunt solvere, si quæ in diem differtur solutio, ea pretio impensiore solita est compensari. Et sic usuras ille mercator, qui expectat à paupere emptore, exigit interdum haut leviores, quam quas Trapezitis accipere Magistratus permittit*. Eoque, longe præstat, per subsidium mensarum Trapeziticarum, presenti pecunia, ea, quæ περὶ τὸν βίον, emere. Nam licet Trapezitis usuræ quoque solvi debeant, ratione tamen temporis diminui possunt, ubi accesserit pecunia; quum propolis omnino illud pretium solvi debeat, quod initio promissum erat, iis per anticipatam solutionem, nihil de rigore stipulati pretii remittentibus. VII. Quum contingat haut raro, ipsis quoque opulentioribus, ut pecuniæ inopia laborent, eam autem ad usuras ordinarias accipere non possint, & tamen eadem pro tempore necessario indigeant, si non occurrat mensæ fœnebris facultas, quæ pignori alias offerri possent, magno damno dominorum, vendi debebunt; quod semper neque emptores inveniant, neque emptores quoque

ordinarii pecuniam habeant. Contingit ergo, minoris distrahi illa, quæ, in pignus si oblata fuissent Trapezitæ, ampliorem pecuniæ summam domino suo tam certo procurassent, quam in ipsius dominio mansissent, reditura per commodam occasionem in ejusdem domum. VIII. Si Trapezitæ tabernas fœnebres claudere cogantur, næ tenujoris conditionis hominibus ad laqueum res redierit, iisque cum fame atque extrema rerum omnium inopia misere luctandum fuerit. Nam, cum secundum vaticinium Christi, ultimis hisce temporibus, jam diu *refriguerit charitas*, Matth. 24. 12. atque unusquisque sibi, suisque commodis duntaxat studeat, si in mensa fœnebri tenujoris sortis homines solatium per oblata pignora non inveniant, nullibi id invenient: quum, prę verecundia æque erubescant mendicare, quam propinquis quoque suis necessitatem, qua pro tempore premuntur, exponere; & vix ausint in loco publico, pro necessario subsidio frontem ponere, eum adeundo per alios, quibus, mutatis sępe nominibus, pignora sua committunt. IX. Qui intempestivus pudor per alios adeundi Trapezitæ domum, quæ tamen sola præsentaneum subsidium, & solatium, suppeditare & potest & debet, novum nobis argumentum suppeditat. Homines siquidem prępostere verecundi operam aliorum in offerendis Trapezitæ pignoribus, ut plurimum duplo carius redimunt, quam gratiam Trapezitæ, ad cujuscunque servitium & solatium omni tempore paratissimi: siquidem, ut pignus modicum ad paucas solum hebdomadas apud hunc relinquunt, solvendo usuræ nomine unum alterumve stuferum; ita, qui frequentando Trapezitæ domum aliis vicariam operam præstant, pro oblatione cujusque pignoris, ab ejusdem dominis ex consuetudine binos stuferos accipere solent, atque tantundem quando id luunt. Etenim, si per Dnn. Theologos, quorum officium est promovendis honestis proximi commodis invigilare, commendarentur mensæ fœnebres, nullus eas accedere erubesceret, minorique damno afficerentur, qui sæpe earundem subsidio nulla ratione carere possunt. X. Quod hujusce vitæ ratio usurarum subsidio nullatenus carere possit, plurimorumque civium hic status sit, ut non nisi oblatis pignoribus pecuniam accipere possint: omnino præstat, ibi exhiberi pignora, ubi eorum & securitati consultum est, atque credentium cupiditas in ordinem per leges redacta, metu Censuræ perpetuo castigari potest. Certe experientiâ constat, in iis urbibus, ubi publicæ fœnebres mensæ non notantur, per privatorum avaritiam, contra

tra omnem charitatem, cives magis exedi, atque ubi hujus ordinis mensæ per Magistratum publica authoritate & constitutæ & ordinatæ sunt. XI. Tantum abest, ut Trapezitæ traduci mereantur ob ea, quę jam notata sunt, honorari cum maxime deberent, atque contra quorumcunque injurias per Magistratum defendi. Justiniano ipso Imp. teste, qui ut Novella 136. agit de argentariorum (quibus per omnia respondent nostri Trapezitæ) contractibus, ita inter alia hæc habet de illis cap. 3. *Neque enim justum est, ut qui tam largiter pecunias suas profundunt, non item primum & extra omnem controversiam positum ordinem in rebus pecunia sua comparatis teneant.* & cap. 4. sub finem: *Nam qui omnibus propemodum indigentibus opem ferre parati sunt, hos itaque per ejusmodi minutias injuriam perpeti justum non fuerit.* XII. Sed, argumentum ad hominem (ut loquuntur) caussę Trapeziticæ patrocinatur manifestissime. Scilicet, quia Theologi, (qui Trapezitis bellum perpetuum indixerunt, eos pro re nata traducendo,) non modo parcunt Magistratibus, qui per se mensas exercent, verum etiam utroque pollice probant eorundem institutum, quo hac ratione consulant suis civibus; omnino liberant Trapezitas ab omni culpa, atque eorundem caussam, ut ut vulgo odiosa habeatur, per omnia justificant. Cur enim hic locum habeat, quod de seculo, quo vivebat, queritur Juvenalis Sat. 3.

Nam quod turpe bonis, Titio, Sejoque, decebat Crispinum.

Et non potius valeat illud, quod habet antiqua formula: *Idem Accii, quod Titii.* Sane, quod Magistratus per leges juris Divini & Naturalis facere potest, aliquis facere quoque potest nomine ipsius Magistratus, si ab hoc, ad illud faciendum, legitime constitutus fuerit. Quoniam Magistratui licet tributa irrogare, licet ei quoque Publicanos constituere, qui tributa cogant: nec hactenus censuræ obnoxia esse potest Publicanorum professio, qua talis. Magistratum vero non peccare, si quasi fiduciariam operam præstet Trapezitis, atque per se in usum civium mensam exerceat, fateri cogitur ipse Dn. Cloppenburgius Tract. sępius citato cap. XI. pag. 72. *ita loquens*: In quo quia pręsumitur Magistratus liberaturus bona fide suam conscientiam; non debet pius & laudabilis conatus, ex sinistra pręsumptione aliqua odiosus aut injustus censeri. Ex his autem liquet, piam posse esse pauperum sublevationem, etiam cum negotiatione verę & formalis usuræ, quando onus illud sentiunt in suum emolumentum: Ac consequenter nullam

dari posse justam causam, quare tantum sit toleranda & non probanda negotiatio illa, saltem ut actus civilis licitus & honestus. *Hactenus Cloppenburgius*. Imo nec dissentit ipse Dn. Voetius, dum in jam adductum Dn. Cloppenburgii judicium, publica quasi Synodi authoritate munitum, illud approbando, digitum intendit, *Parte 2. Disp. de Usur. Th. ult. & in Notis ad supplicem Mensariorum Trajectensium libellum, Rei judicatæ insertis, pag.* 32. Præiverat utrique Excellentissimus Dn. Maccovius, qui ut jam anno undetrigesimo hujus seculi, singulari occasione invitante, pro solita facilitate instituit Trapeziticum negotium excutere, ita, si res exigeret, ostendere possem, Theologum vere egregium & accuratissimum, atque Præceptorem meum jucundissimæ memoriæ, sæpius postea fassum fuisse, se, per Respondentis singularem præcipitantiam, ad Thesium Antitrapeziticarum propositionem publicam accessisse. Interim Viro summo & præceptori fautorique plurimum honorando d. Disp. qu. 2. Th. 8. hæc exciderunt: *Illud remedium, quale Amstelodamenses adhibuerunt, legitimum & laudabile esse concedimus.* Quæ hactenus nobis & instituto nostro abunde sufficiunt. At, ne valeat Majoris Propositionis consequentia, Dn. Cloppenburgius l. d. pag. 73. *ita loquitur*: Verum enim vero, his non obstantibns justę sunt causæ non tolerandi, ut privati mensas erigant, in quibus promiscue cuivis petenti mutuum dent, sub usura: nam etsi forte hodie constet de privati alicujus danistę bona fide & benigna tractatione debitorum; non tamen debitores semper esse possunt in tuto: quia frequenter usu venit, privatos aliis acerbioribus cedere, vel hęredibus avidis relinquere, vel mores & affectus mutare. Deinde mensæ illæ erigi non possunt absque ędium conductione & operarum ac servorum stipendiis; quæ gratis præstare non aucta eo nomine usurę quantitate, non est privati. Eo autem onere gravari pauperes privato arbitrio, non decet, & Reip. interest, ne privato danistę liceat, qui quamdiu id fieri poterit, in privatum emolumentum, sumptus necessarios non verebitur multiplicare, & sub leviori usura multum æris alieni conflare, ut de graviori usura à pauperibus solvenda ipse ditescat, & super lucretur. *Hæc ille.* Respondeo 1. Dolere me, quod scapham scapham vocare debeam: hæc Gravissimi Dn. Theologi enstasis tribus hellebori jugeris expiari non potest. Nam quorsum confunditur hypothesis cum Thesi? Non est quæstio quid aut faciant, aut facere præsumpserint, aut ratione suorum heredum perpeti possint, hi, illive Trapezitæ:

ſed quid exiſtimandum ſit de eorum vocatione, & vitæ genere, in quo verſantur? Hypotheſis deinceps, infra, Sectionibus tribus poſtremis hujus Exercitationis tam moderate à nobis excutietur, ut nulli leviſſimus quoque ſcrupulus ſupereſſe queat. 2. Etiamſi onera centuplo graviora ſubire forte hi illive Trapezitæ debeant, legibus tamen, à Magiſtratu ſibi prȩſcriptis, ſubeſſe debent, uſque adeo, ut ne latum quidem unguem ab illis poſſint diſcedere, quin Cenſuram, & mulctam, ſi non ſæpe infamiam quoque, incurrant. Cum Trapezita, quem hic format Vir alias doctus, componatur Publicanus, qui & legere & ſcribere neſciat: etenim is pluribus miniſtris & adjutoribus indigebit atque ille, qui & notare & literas didicerit; ſed, an ille propterea poterit plus exigere, quam publice à Magiſtratu fuerit conſtitutum? Nemo ſanus dixerit, nec ratione hujuſce publicam, ullus, ſanæ modo mentis fuerit, inſtituerit traducere Publicanorum ſtationem. 3. Caſus facti & juris, ut toto cælo diſtant, ita neutiquam attendendum, quid fiat à Trapezitis, ſed quid fieri debeat. Ergo hactenus contra verba Dn. Cloppenburgii, in ſtatu manet hoc duodecimum noſtrum argumentum. Inſtantiæ, ab aliis, adverſus illud vulgo adferri ſolitȩ, convenientius à nobis infra examinari poterunt Sectionibus proximis.

Ut hactenus ergo conſtat, Trapezitas noſtros, ratione vocationis VIII.
ſuȩ conſideratos, ſeu potius Trapeziticam negotiationem inculpabilem eſſe, nec dignam, quȩ tam acerbe, ut hactenus fuit factum, per ipſos quoque Theologos traducatur; ita proxime conſiderare convenit Montes pietatis, menſis Trapeziticis analogos, atque primitus in medio regno Papano, ſeu in Italia erectos, ad hoc ut poſſent inſervire uſibus tenujoris conditionis hominum. Quum enim Papæ ſatellites viderent eam eſſe conditionem hominum in hoc mundo degentium, ut non poſſent ſocietatem ſuam absque uſurarum ſubſidio ſalvam incolumemque præſtare, nec tamen uſuras auderent permittere, ne quid exiſtimationi Juris Canonici & Domini Papæ diſcederet, excogitarunt Montes pietatis, ad quos pro accipiendo mutuo indigentiores confugerent, nec tamen uſuras ſolverent pro uſu ipſius pecuniȩ, ſed pro opera eorum, qui Montes curant. Quod ut liquidius pateat, lubet adducere Cajetanum, ad quem ut & antiquiores Scholaſticos, ne quidem moderni Jeſuitæ ſolent diverti, nedum ut à noſtris negligantur. Inter illius Opuſcula, Tom. 2. Tractatus Sextus inſcribitur *de Monte Pietatis*; atque cap. 1. *hunc in modum res & nomine*
&

& inventione admiranda describitur: Mons Pietatis (*inquit*) in multis jam Italiæ populis erectus, &c. vocatur summa quædam pecuniæ ad perpetuum usum pauperum deputata, hoc modo: Compatientes divini verbi prædicatores aliqui inopiæ multorum pauperum, quorum facultates (quia non semper in promptu habere contingit unde suis provideant necessitatibus) ab Hæbręorum usuris vorantur, induxerunt populum, ut pietatis intuitu oblatione voluntaria quisquis quod sibi placeret, offerret, quatenus ex multis oblatis una quędam fieret nummorum summa, conservanda integre ad hoc, ut pauperi cuique mutuari possit, unde sibi provideat. Et quoniam charitate plena res est hæc, fructuosa fuit prædicatio, adunataque est pecunia multa sub communibus custodibus reposita, quæ Mons pietatis dicitur. Quumque modum convenientem & perpetuum, &c. rectores civitatis statuere vellent, statuerunt bonos cives ad hoc exequendum cum his capitulis. Primò, quod custodiant dictam pecuniam, & stent parati ad mutuandum egentibus tot aureos (puta tres ad summum) & intra tantum non plus temporis (puta annum) restituendo, & hoc ut bonum possit esse communius. Secundò, quod pignora ab accipientibus mutuum sumant, & suo periculo custodiant in domo ad hoc conducta, & restituentibus intra annum reddant, non restituentium vero publice vendant, & ex venditione pecuniam exigerent reddendam domino venditi pignoris deducto prius eo, quod Monti debet, & horum omnium & totalis suæ administrationis rationes scriberent, & redderent. Et hoc totum fit, ut perpetuus possit esse Mons, & futuris pauperibus prodesse. Tertiò, quod ultra pecuniam mutuatam exigant secundum numerum librarum singulis mensibus tot denarios à prędictis debitoribus, ita quotquot libras aliquis mutuo susceperit à Monte, tot denarios singulis mensibus, quibus illas retinet, dare teneatur. Et hoc non ut aliquid ultra sortem Monti accedat, sed pro recompensatione operarum, custodum, & ministrorum qui publico pauperum bono in supradictis cum suo periculo, & labore deserviunt, & expensarum quæ pro pensione domus & emptione librorum & cæteris ab eisdem fiunt, Hęc sunt capitula Montis pietatis. *Hactenus Cajetanus.* Originem Montium horum tangit Dominicus Sotus lib. 6. de Justitia & Jure qu. 1. art. 6. fol. 192. *ita scribens:* Institutum hoc Montis Pietatis in Italia centum ab hinc annis ortum est. Nam Pius II. primus ejus refertur adprobator. Et postea à Lateranensi Concilio sub Leone X. iterum

iterum fuit receptus : cujus utique extat approbationis bulla. *Hæc Sotus.* An vero hi Montes probari debeant, non convenit inter ipſos Doctores Pontificios, qui non modo diſſentiunt ratione quorundam accidentium & circumſtantiarum, circa hos ipſos Montes occurrentium, verum etiam totius inſtituti ratione. Certe, Cajetanus offenſus maxime eo, quod pro uſu pecuniæ mutuæ, quaſi pro opera Curatorum pecuniam illam elocantium, neceſſario quid ſolvi debeat, ſuum Tractatum hiſce verbis obſignat : *Ex rationibus ergo propriis juſtitiæ commutativæ, & juſtitiæ diſtributivæ, clarum jam cuilibet patet, non ſolum quod nullo prædictorum modorum injuſtitiæ macula abeſt à capitulis Montis hujus, ſed etiam quod quocumque alio modo caſus formetur, juſtitiæ æqualitas non ſervatur.* Cajetanum ſequuntur Sotus l. d. & Sylveſter in ſumm. de *Uſura* 5. qu. 4. Vice verſa montes hoſce propugnant acerrime Azorius part. 3. Inſt. Mor. lib. 5. cap. 8. Toletus lib. 5. Inſtit. Sacerd. cap. 38. Gregorius de Valentia Tom. 3. Diſ. 5. qu. 23. punct. 3. Medina de Uſuris, qu. 10. Navarrus Tract. de Uſuris, num. 53. Atque præ omnibus aliis Leſſius qui Apologiam pro his Montibus ſcripſit, *Appendicem ſcil. ad dub.* 23. *cap.* 20. *lib.* 2. *de Iuſt. & Iure.* Inter Reformatos non una quoque de hiſce Montibus eſt ſententia: minime illos probandos cenſet Meiſnerus, Auguſtanæ Confeſſ. Theologus in Philoſ. Sobr. Sect. 1. Quæſt. Ethic. cap. 6. pag. 409. & ſeqq. Viceverſa eos commendat D. Rivetus in Comment. ad Decal. Tr. de Uſuris: poſtquam enim expoſuiſſet conflictum Pontificiorum Doctorum circa hoſce Montes, tandem pag. 387. ſic concludit: *Tale quid* (inquit) *ſi publica cura & privatis beneficiis in Rebuſpub. conſtitueretur, non exiſtimaremus miniſtros à republ. & communitate delectos, quibus aſſignarentur pro ratione laboris ſui, neceſſaria ſtipendia, vel contra conſcientiam ſuam peccare, vel contra æquitatem & honeſtatem : proinde aliquam infamiam incurrere, qui publico inſervientes, publica autoritate acciperent, quod eis aſſignaretur ab æquis æſtimatoribus, quorum ſtatuta non tranſgrederentur.* Diſtinctius mentem ſuam expreſſit D. Cloppenburgius, qui Inſtit. de Uſuris, cap. 11. poſtquam è Pontificiis Doctoribus Montes hoſce delineaſſet, & pariter eorundem conflictum notaſſet, pag. 70. *hæc ſubjicit:* Non tamen cenſemus tolerabilem tantum, ſed etiam juſtam & licitam, I. Quia non fit ad mordendum, ſed efficaciter ad benefaciendum non ſolum ſolventi pro ea vice, ſed etiam eidem cum alias indiguerit, vel aliis pariter egentibus. II. Quia nec pecunia illa ſeu Sors,

ex qua mutuum datur, est privati alicujus danistæ, nec amplius eorum, qui eam legarunt vel donarunt: sed mutuatarii ad eam jus acquisiverunt; quorum est propterea, tanquam jus habentium ad Montem illum, eam suis expensis conservare. *Hactenus iterum D. Cloppenburgius.* Duumviris his assentiri credo Celeberr. D. Voetium in Disp. de Usuris, quam, dum hęc scribo, ad manum non habeo, alias, more mihi consueto, verba exhibuissem. At, si Montes Pietatis, eorumque curatores censuram non merentur, imo multis modis calculo trium Celebrium Theologiæ Doctorum, probari merentur, cur inclementer dicitur mensis fœnebribus, atque Cœna Domini arcentur Danistæ quatales? Certe, à Montibus Pietatis nullus pecuniam mutuam accipere potest, nisi oblato pignore, atque hoc hactenus probavit ipse Cajetanus; deinde pro usu mutuæ pecuniæ usuræ satis grandes ab omnibus promiscue solvuntur. Ne enim ea exscribam, quæ ab aliis jam sunt exhibita, non ibo extra Belgium Hispanicum, cui gratulatur Zypæus, quando l. d. Juris Pontificii Novi pag. 489. *sic scribit*: Enimvero exercitium Mensariorum, & graves populo usuras, propellere cœperunt Montes pietatis, qui in his ditionibus instituuntur. Quamvis enim non gratis omnino mutuentur, quia nondum ex donativis & eleëmosynis acervus aliquis pecuniæ (id est mons) conflatus sit, qui mutuum petentibus gratis omnino erogari possit, ut alibi accidit, atque in aliquibus Belgicæ locis: gratis tamen eatenus mutuantur, ut nullum iis lucrum ex mutuo possit accedere, sed solæ impensæ, sumptusque ab iis repeti, qui commodum percipiunt ex mutuo Montium, quos æquum omnino est indemnes servari: quod ipsum anno 1617. Archiepiscopi Mechliniensis, & Cameracensis, & omnes Episcopi Provinciæ Mechliniensis probaverunt. *Hæc* Zypæus, qui tamen in Notitia Juris Belgici, Tit. de Usuris, fatetur, quod per Montes Pietatis in Belgio, tantum adhuc onus debitoribus incumbat, *ut debeant quotannis decem in centum solvere.* Cum primitus erigerentur per Belgium, quotannis quindecim floreni solvebantur, quos hodie in Brabantia usuræ nomine adhuc solvi debere affirmant, qui à Montibus hisce subsidium implorarunt. Sane, quocunque se verterint viri Reverendi, si licite erigi queant Montes Pietatis, licite quoque erigi possunt Mensæ Fœnebres.

IX. At tandem despiciamus, quænam Mensis fœnebribus & Danistis earundem Curatoribus objici soleant? Omnia ordine colligam. I. Dicitur,

citur, & acerbe exaggeratur, *quod Trapezitæ, promiscue ab omnibus usuras exigant, non distinguendo pauperes*, quorum tamen ratio haberi debeat. Sic enim loquitur D. Spanhemius Tom. 3. Dub. Euang. 127. pag. 671. *Si tales, à quibus exigitur fœnus, egeni sint & pauperes, usura ista est Nescech, illius stipulatio injusta, illius exactio iniqua, illius exactores prædones.* Sed pathetica hac oratione viri Eximii, nos parum, qui caussæ justitiæ confidimus, commoveri possumus. Nam 1. respondeo: Cur ergo Theologi Orthodoxi, D. Rivetus, D. Cloppenburgius, & D. Voetius probant Montes pietatis, in quibus, citra respectum, pauperiores pro mutuæ pecuniæ securitate & usu, æque pignus offerre, ac usuras solvere debent, atque opulentiores? 2. Cur D. Maccovius, D. Cloppenburgius, & D. Voetius multique alii per omnia probant institutum Magistratuum Belgicorum, per se mensas fœnebres curantium, cum ibi quoque nulla ratio pauperum habeatur? 3. Cur viri zelotæ zelum suum non convertunt in pistorum gentem? quam ut constat nimium quantum lucrari, ita eodem pretio vendunt panes suos pauperioribus & ditioribus: nec quærit pistor ex eo, cui vendit panem suum, quantum possideat? licet sæpe pecuniam, qua eum sub vesperam emit, de die mendicando collegerit. 4. Imo, cur iidem DD. Theologi melius non informant supremas Potestates, quibus irrogandi tributi jus competit? illud enim pauperrimos quosque cives maxime premit. Atque pro dolor! hoc quoque tempore, inter nos quoque nimis quam verum est, quod habet Salvianus scriptor Christianus & disertus lib. 5. de Gubernat. *ita loquens*: Sicut in onere novarum indictionum pauperes gravant, ita novorum remediorum opitulatione sustentant. Sicut tributis novis minores maxime deprimuntur: sic remediis novis maxime sublevantur. Imo par est iniquitas in utroque. Nam sicut sunt in aggravatione primi pauperes, ita in relevatione postremi. Si quando enim defectis urbibus minuendas in aliquo tributarias functiones, Potestates summæ existimaverunt: illico remedium cunctis datum, soli inter se divites partiuntur. Quis tunc pauperum meminit? quis ad communionem beneficii humiles & egestuosos vocat? quis eum qui primus est semper in sarcina, vel ultimo esse loco patitur in medela? Et quid plura? Tributarii omnino pauperes non putantur, nisi cum his tributi cumulus imponitur. Extra numerum autem tributariorum sunt, cum remedia dividuntur. *Hactenus Salvianus Massiliensis*, 5. Usura mordet non modo pauperes, sed etiam divi-

tes; siquidem ei applicari potest Pœnorum proverbium, qui ratione tributorum, apud Procopium dicunt, *Non minus molestum esse comatis, quam calvis, velli.* Cæterum cum ea comparare convenit infinita commoda, quæ sors, cujus ratione usuræ solvuntur, procurat mutuum accipienti. Tenuis conditionis homo, cum per Danistam abducatur à ponte, prope quem alias cava manu stipem accipere deberet, eum obstringit ad gratitudinem, quam præstat, quando, ubi è luto emerserit, sortem restituit, & paululum amplius usurarum nomine exsolvit. Ergo cum morsu hoc usurario qui identidem urgetur, comparari debet multiplex illud commodum, quod sors à Danista accepta procurat debitori. Alias per omnia nobis placet, quod dicit Paulus Ic. *l. 6. ff. de Usuris & fructibus*: Nempe, *Iniquum esse usuras ab eo exigi, qui fructus non percepit. 6.* Molestiam, in exsolvenda sorte sæpe vergente ad quandam quasi impotentiam, illis, quibus pecunia fuit credita, in memoriam revocare deberet id, quod à Davide jam olim fuit dictum Psal. 37. 21. *Mutuo accipit improbus, sed non potest reddere.* Scilicet, multi, qui fortunis propter incuriam & quotidianum luxum elapsi ferme sunt, adire solent Danistam, & omnia, sæpe non sua quoque, oppignerare, quæ, dum tempestive non possunt redimere, extremam fingunt pauperiem, irascuntur, & inclementer dicunt Danistæ, cum Ambrosio quasi declamando *lib. de Tobia* cap. 9. in innoxium Danistam, & sæpe ingeminando: *Hic veneni pocula melle illevit, ut sub grato odore mors lateat, atque illita calicis ora vim fraudis abscondat.* Sed, hi homines, qui soliti sunt ipsos Theologos circumvenire, (ut persuasissimnm habeo, ab iisdem deceptum fuisse suo jam ævo Ambrosium) sibimetipsis imputare debent, quod beneficium sibi videatur maleficium, quodque sibi, propria culpa applicare debeant illud Columellæ ex Præf. libri de R. R. *Fœneratio etiam his invisa, quibus succurrere videtur.* 7. Nec obstat lex Dei Exod. 22. 23. & Levit. 25. vers. 35. 36. 37. Siquidem uterque locus interpretationem accipere debet ex loco Deuter. 23. 20. atque sic explicari, quod non licuerit Israëlitis, secundum specialem rationem politiæ suæ, fratri attenuato & pauperi pecuniam ad usuras dare, quum tamen permissum esset extraneis fœnerari; adeo ut hæ leges inter se collatæ referri debeant ad jus Politicum Israëlitarum. Astipulatur Dn. Hoornbeeck, licet caussæ Trapeziticæ infestiorem ante hac se præbuerit, nam lib. 7. contra Jud. cap. 7. postquam tria hæc loca inter se composuisset, pag. 527. hæc subjicit: *Non in hac aut illa solum*

tum re, sed quacunque fratri fœnerari illicitum fuit: non ita gentili. Illi mutuo dandum sine fœnore fuit; huic non item. Namque alia & plura quidem illi debebant, qua non huic. Alias, per specialem legem Politicam, permissum fuit Israëlitis fratrem obæratum servitio mancipare. Nota ipsa Dei sanctio Lev. 25. 39. *Quum facultatibus attenuatus frater tuus se vendiderit tibi, ne exerceto eum servitute servili. Tanquam mercenarius, tanquam inquilinus esto apud te; usque ad annum jubilei serviet apud te.* 8. *Nescech*, quācunque usuram notans, æque ac *Tharbith*, non speciali qua ratione mordet, sed eo modo, quo quæcunque usura morsum exercet. Unde R. Salomon ad Exod. 22. 25. rationem hujus nominis reddens, interprete Christophoro Cartvvrighto ita commentatur: *Quod sit instar morsus serpentis, qui morsu suo infert livorem parvum pedi alicujus, ita ut non sentiat; statim autem diffundit se usque ad verticem ejus. Ita etiam usura neque sentitur, neque cognoscitur, donec ita ascendat, ut magnas alicujus facultates diminuat.* 9. Pauperes, quos de nostro, nihil ab illis aut exspectando, aut stipulando, sublevare debemus, sunt aut mendici, aut mendicis proximi, (hoc est, in tali statu, ut nisi eos sublevaverimus, mendicare cogantur) quorum egestati quando per liberalitatem nostram succurrimus, censemur eleëmosynas dare: ad quas ut constringit nos Christiana charitas, ita quilibet nostrum, ut censetur professione Christianus, cogitare debet quod dicitur, 1. Joh. 3. 17. *Qui habuerit mundanum victum, & viderit fratrem suum cui aliquo sit opus, & clauserit viscera sua coram eo, quomodo charitas Dei manet in eo?* Atque, nisi hoc factum quoque fuerit à Trapezita, næ gravissime delinquet contra charitatem Christianam. Interim tamen, si mendicus ad mensam veniat, non quidem petens eleëmosynam, sed offerens pignus, atque super eo mutuum rogans, haut magis tenetur Trapezita ei gratuito dare, atque panes suos pistor dare eidem mendico, quando, ut eroget diurnam stipem, ingreditur ipsius domum. Ut enim illi, qui mendico stipem pecuniariam dederunt, censentur, illam eum in finem dedisse, non ut eam arcæ includeret, sed ut illius subsidio, quę ad victum necessaria, sibi compararet; ita, qui mendico sive vestem, sive aliud quid, quod pignoris rationem habere possit, dederit, non videtur impediisse, ut pignus illud Danistæ offerret, sed potius eum in finem dedisse, ut si eadem re non indigeat, ad tegendum corpus, possit Trapezitę offerre, quo pecuniâ, quam ab illo mutuam acceperit, sibi panem comparet. 11. Contra Trapezitas, eorumque publicas fœnebres

menſas hoc vulgo urgetur: *Quod promiſcue ab omnibus, pauperrimis quoque pignus accipiant, ſæpe veſtes, quibus corpus contra aëris injurias muniendum ſit*, tantum ut ſecuritati crediti caveatur: hoc vero iniquiſſimum eſſe. Reſpondeo autem 1. Sed cur boni viri ergo admittunt Montes pietatis? ſiquidem nullius indigentię ſuccurrunt, quam qui in ſecuritatem crediti pignus offerre poſſit, quod hactenus probatum quoque fuit ab ipſo Cajetano. 2. Cur iidem approbant Menſas fœnebres, quarum curatores ſunt ipſi Magiſtratus? haut clementius ibi agitur cum pauperibus, atque apud Daniſtam. 3. Qui veſtibus neceſſariis ſe exuunt, ut mutuam pecuniam ad menſam accipiant, ea, ut plurimum ſibi non comparant panem, ſed ſæpe (ut experientia conſtat) cerviſiam aut tabacum. Quare vero Trapezita ejuſmodi pignus oculis miſericordiæ reſpiciat? 4. In ipſo Iſraëlitico populo uſitata fuit pignoris exactio etiam uſque ad cubilis ſubductionem Prov. 22. 26. 27. *Ne ſis inter percutientes manum fidejubendo, neque inter fidejubentes pro debitis. Si non ſit tibi ad reddendum, ut quid tollet creditor lectum tuum, qui eſt ſubter te?* Ad quæ poſteriora verba ſic παραφράζει Doctiſſimus Mercerus: *Cur tua culpa committas, ut ſi ſolvendo non ſis, tibi lectus tuus, ſi nihil aliud habeas, unde id pro quo te vadem & ſponſorem interpoſuiſti, exolvatur, ſubtrahatur cum ſummo damno & ignominia, ut jam non habeas, ubi cubes?* Dicit quidem Thomas Cartvvrightus ad hunc locum, *arctius eſt vinculum debiti, quam depoſiti.* Sed, hoc facilius dicitur, quam probatur: ſufficit nobis pignus pro debito extorqueri potuiſſe, uſque ad *ſubductionem lecti.* Quid ni enim accipiatur quoque lectus tanquam pignus in ſecuritatem crediti? Nam ſimul ac mutuam pecuniam accepero, fio debitor. Deinde honorificum magis mihi eſt, ultro pignus offerre, quam cum ignominia id mihi extorqueri. 5. Leges Dei de pignore, Exod. 22. verſ. 26. 27. Deut. 24. verſ. 10. 11. 12. & ſeqq. non abſolute prohibent pignoris captionem, ſed ratione fratrum Iſraëlitarum, certi duntaxat pignoris, illius ſcil. quo tam neceſſario indiget, ut eo nulla ratione carere queat: V. C. talis veſtis quam quis ſolam habeat, ut ſi ea careret, ſe non poſſet contegere, qualis ſolet eſſe veſtis viduæ, Deut. 24. verſ. 17. quę & reſpicitur, Amoſ. 2. verſ. 8. Deinde *meta & catillus*, Deut. 24. 6. Sic vero, ratione partis ſuperioris & inferioris circumſcribitur mola, quam in pignus cedere non potuiſſe, quod illius ſubſidio panem ſibi adornarent, ex Flav. Joſepho poſt plures alios obſervavit D. Salmaſius de Fœnore Trapez. pag. 716. Ex Job.

Job. cap. 24. verſ. 3. addi poteſt: *Aſinus*, quo orphanus utitur ad colendum agrum ſuum, & *vacca*, è cujus lacte victum ſibi comparat vidua. Recte vero D. Salmaſius de Fœnore Trapez. pag. 715. obſervavit, in captione pignoris hanc differentiam obſervari ſolum debuiſſe, non vero in ſpontanea ejuſdem oblatione, verba *illius hæc ſunt*: At non licet cuivis ea pignora capere de ſuo debitore quæ ablata ipſum in magnum incommodum aut damnum conjiciant, aut ſine quibus forſitan victum non poſſit quærere. Qui enim capit pignus ut debitorem ſuum ad ſolutionem adigat, nec tempora reſpicit debitoris, nec utilitatem, nec commoditatem, omnium ſecurus dum pecuniam ab illo ſuam extundat. *Hæc Salmaſius*. 6. Præterea hæ leges, quæ (ut jam dictum) reſpiciunt pignoris captionem, non vero ſpontaneam ejuſdem pro mutuo oblationem, ſolummodo ratione Iſraëlitarum, non vero extraneorum attendi debebant. Pro quibus ſi Iſraëlita quoque fidejuſſiſſet, valebat illud Salomonis, Prov. 20. 16. *Cape veſtem ejus, qui ſpopondit pro extraneo*: nec diſcernebatur inter veſtem neceſſariam, & quaſcunque res alias. Eoque hic agnoſci quoque debet aliquid Politici. 7. Quomodo & Politici quid occurrit in lege Dei, ratione reſtitutionis veſtis neceſſariæ oppigneratæ, Exod. 22. 27. per quam ut convenientiſſime, cum Doctiſſimo Fagio, intelligitur tegumentum nocturnum, ante ſolis occaſum domino ſuo reſtituendum, ita valde placent ea, quæ habet in Annotat. ad cap. 24. Deut. verſ. 13. Eximius Theologus Ebræus, Sebaſtianus Munſterus. *Verba hæc ſunt*: Non dormies. Hoc eſt priuſquam dormitum vades, reſtituas illi pignus: ut ſit pulvinar ſuper quo caput reclinare ſolet. Et ſi quæris: quid igitur prodeſt tunc auferre pignus, quando ille eo opus habet? Reſpondent Hebræi, quod propter pignus illud, debitum in anno ſeptimo non remittitur. *Hæc Dn. Munſterus*. 8. Valde convenienter Dn. Salmaſius, toties à nobis in hac controverſia citatus, urget locum Deut. xv. 7. & 8. ubi ita legit Munſterus: *Si fuerit in te pauper unus ex fratribus, intra unam portarum tuarum, in terra tua, quam Dominus Deus tuus dat tibi: non obfirmabis cor tuum, neque contrahes manum tuam à fratre tuo paupere. Sed aperiendo aperies illi manum tuam, & mutuum dabis pro penuria ejus, qua ille laborat*. Cæterum Pagninus vertit: *Accepto pignore mutuo dabis*. Quomodo & verſ. 6. ejuſdem Capitis vertit: *Accepto pignore mutuo dabis gentibus*. Franzius, Auguſtanę Confeſſionis Theologus non indoctus, lib. de Interpretat. Script. ut notat quędam

Sphal-

Sphalmata versionis Pagninianæ, ita pag. 31. respiciendo hęc tria hujus capitis commata, dicit: *In Hebræo non extat accepto pignore.* Sed, (ut recte observavit Excellentissimus D. Salmasius de Fœnore Trapezit. pag. 729.) aliud evincit verbum *ghnabat*, quod in Hiphil ut notat, *sub pignore mutuo* dare, ita ter hic recurrit. Notarat hoc jam antea in Lexico suo Cl. Buxtorfius, & Schindlerus in Lex. Pentaglotto: atque manifesto idem evincit vox, quę à radice derivata censetur *gnabot*, nam citra ullius contradictionem pignus significat, ipso Munstero, in suo Lexico, fatente. Et cur non sub pignore Israëlita opulentior pauperiori mutuo dare potuerit? quum pignus illud, si esset vestis necessaria aut simile aliquid, ante Solem occasum debuerit restitui: &, ut jam antea ex Munstero nitente authoritate Rabbinorum audivimus, alium in finem neque captum, neque oblatum fuerit, quam, ne annus Jubilæus cujuscumque ęris alieni abolitionem spondens, hujusce crediti, proprie dicti, abolitionem offerre videretur. III. Contra Trapezitas, velut fluctus, aut aries decumanus *urgetur ratio usurarum, quæ solito grandiores Trapezitæ*, quam ordinario solvi videantur. At Respondeo 1. Interim tamen Trapezita, qui agnoscendus ut persona publica, non potest pro arbitratu usuras intendere, sed componere sese debet ad leges, à Magistratu, qui jus habet eum constituendi, latas. Magistratus autem officium est, ut antea solide fuit evictum, arbitrari de modo & quantitate usurarum. 2. Sed, in Montibus Pietatis quoque, eo usque ordinarius usurarum modulus exceditur, ut hodie in Brabantia adhuc annuatim dena quina (prout supra notatum fuit) in centena, usurarum nomine pendantur. 3. An non Magistratus quoque, qui fœnebres mensas exercent, excedunt ordinarium modulum? 4. Cur admittitur fœnus Nauticum, in quo modus nullus servatur, quodque, quando videtur maxime contractum, si non excedat Usuras Trapeziticas, iis saltem ęquale agnosci debet? 5. Cur cum fœnore, quod Trapezitę facere videntur, non componuntur sumptus, quos non possunt non subire, quo omnibus è Mensa, quam habent quasi redemptam, possint inservire? 6. Cur non exagitatur pariter Pistorum, aromatariorum, atque similium Institorum, lucrum? longe enim excedit lucrum, à Trapezitis ordinario percipi solitum. Nec volo cavillationi alicujus servire, quod supra videar innuisse, Pistores quoque circa panum suorum distractionem excedere pretium publice definitum: quum certum sit, hoc ab iis fieri, etiam tum, quando aut definitum pondus diminuunt,

minuunt, aut furfures, similemve heterogeneam substantiam nimis largiter pani, qui integer esse deberet, admiscent. Quod an non fiat, illi inquirant, qui sese gerunt pro Conscientiarum non minus Turbatoribus, quam Tranquillatoribus. IV. Objicitur Trapezitis, *quod mensa subsidio, atque mutuum dando, nimium quantum lucrentur*. Resp. 1. Sed plus lucrari non possunt, quam Magistratus illi qui fœnebres mensas exercent: de quorum lucro cum sollicitus esset D. Cloppenburgius, Institutione de Usuris cap. 11. pag. 71. & seqq. ita commentari instituit: *De cætero* (inquit) *dicendum videtur, quemadmodum privati debent etiam labore manuum sortem suam augere, in illum finem, ut habeant unde impertiantur indigentibus: sic Magistratum augendo Fiscum præsertim ex usura illa mutuatitia, curare ut habeat quod liberalius, ingruente aliqua annonæ charitate, vel alia publica calamitate, impertiatur indigentibus, non dato tantum mutuo, sed etiam eleëmosyna.* 2. Collybistæ, atque qui nauticum fœnus exercent, multo plus sæpe lucrantur. Nec refert quod spem eorum mare & venti sæpe evertant, quum Vulcanus haut raro infestus fuerit Trapezitarum mensis. 3. Cur eadem ratione non exagitantur à viris zelotis Pistores, quos antea consideravimus; imo mercatores omnes, & quotquot subitaneis divitiis affluere notantur? Notum illud Salomonis Prov. 28. 20. *Præceps ad ditescendum non erit impunis.* 4. Contigit haut raro quoque, ad ultimas paupertatis lineas redigi Trapezitas, adeo, ut censeri non possit Trapezitis quarto modo proprium esse, ditescere atque rem maximam facere. Æque illi benedictioni Divinæ sociare debent laborem & sedulam suam industriam, atque quilibet alii mercatores. Nam ratione horum quoque, non valet modo, quod Salomon habet Prov. 10. 4. *Manus sedulorum ditat*: sed, conjungi quoque debet quod idem habet comm. vigesimo secundo Capitis ejusdem: *Benedictio Iehovæ ipsa ditat.* V. Jactatur identidem, *per Trapezitas admodum premi pauperes, & ad extremam egestatem deduci.* Resp. 1. Sed, cur hoc solis Trapezitis exprobratur, & non pariter quoque Magistratibus, Trapezitarum vicariam operam, (prout antea patuit) variis in urbibus Hollandiȩ & Zelandiȩ exhibentibus? 2. Imo, cur non objicitur hoc quoque Pistoribus? à quibus sæpius panes emi, quum nunquam hactenus, ex Dei benedictione, à Trapezita vel mutuam pecuniam rogarim. 3. Quod multi tempestive pecuniam mutuam Trapezitis restituere non possint, atque sic pignora sua recipere, imo ne quidem usuras solvere, non imputari debet Trape-

zitis, nihil amplius, quam constitutum est, exigentibus; sed propriæ eorum malitię, occultoque Dei judicio, eandem castiganti. Notum illud Davidis supra adductum, Psal. 37. 21. *Mutuo accipit improbus, sed non potest reddere.* Quum vice versa ratione justorum, eorumque qui Deum timent, verum utplurimum sit, quod promittit Deus Deut. 15. vers. 5. 6. *Si diligenter auscultaveris voci Iehovæ Dei tui, observans ut facias totum præceptum hoc, quod ego præcipio tibi hodie. Nam Iehova Deus tuus benedicit tibi, quemadmodum locutus fuerat tibi: adeo ut mutuare poßis gentibus multis, & tu non habebis opus mutuari.* 3. Etenim, cum plurimi, quemadmodum jam antea patuit, per Trapezitas, subsidii plurimum consequantur, (quod tamen dissimulatur à juratis eorundem adversariis) næ, extremam sapit iniquitatem quod incommoda, per accidens duntaxat obvenientia, in præjudicium tot commodorum, identidem objiciantur. VI. Mensæ Trapeziticæ notantur *ut furum atque prodigorum quorumcunque asyla*: scil. quod illi res furtivas apud Danistam ut plurimum oppignerare consueverint, hi vero oblato pignore, Mensarum subsidio semper gulæ suę fomenta invenire queant. Resp. 1. Atqui, idem objici posset mensis, quas ipsi Magistratus exercent. 2. Pari jure aurifabris inclementer dicas, atque republ. exterminandos proclames, siquidem sæpe tum anulos furtivos haut justo pretio emerunt, scyphosque argenteos, quos decoctor quis, uxoris suæ abaco subduxerat. 3. Certe subsidio mensarum Trapeziticarum multoties non minus fures detecti fuerunt, quam res furtivæ legitimis suis dominis restitutæ: siquidem curatores earum, (modo indicium fuerit factum) tantum abest, ut rem furtivam in pignus recipiant, eam detinent, quo domino suo restitui possit, simulque notant personas, quæ rem ejusmodi oblatum veniunt, quo Prætor rerum capitalium in eas inquirere possit. 4. Porro, quod ad decoctores, & ganeones, lubet amplius hic exhibere illa, quæ occurrunt apud Excellentissimum D. Salmasium Differt. de Fœn. Trapez. pag. 731. At mihi (*inquit*) compertum est, non plures esse ex illa hominum opificum fæce ganeones & popinones, in illis locis, quæ trapezitas habent, quam in illis civitatibus ubi nulli sunt. Si qui pecuniam non habent ex istis lurconibus quam consumant, vestes suas, aut uxorum, ipsi tabernario & cauponi oppignerant, aut etiam vili vendunt. Oppigneratas iidem caupones pro minimo pretio retinent, aut aliis addicuntur vilissimo, auctoritate judicis. Nunquam deest occasio & facultas profundere sua volentibus,

etiam

etiamsi Trapezitarum commoditas eis non pręsto sit. Tametsi hęc mensa impelleret proclives ad tuburcinandum, aut eos adjutaret, non propterea tamen subtrahenda esset, bene illa utentibus. Propter abusum paucorum, non debet tolli usus plurium. Latro æque ense accingitur ac viator: hic ad tutelam sui, ille ad perniciem viatorum. Non idcirco tamen gladius adimendus viatori, quod eo abutitur latro. *Hactenus D. Salmasius.* VII. Tanquam ingens crimen Trapezitis objicitur, quod distractis, post justum detentionis tempus, pignoribus, *si quid residui fuerit, sibi retinere consueverint, nec Dominis pignorum restituere.* Resp. 1. Palmarium id antehac fuit argumentum Celeberrimi D. Voetii; at, qui omnium quam gnari sunt, eum præsidium à mendaciorum Danista accepisse, à pluribus annis docuerunt: cumque Nob. Paulus Voet patri succurrere laborasset, adducta, pro puerili sua sapientia, muliercula Heusdana (quales, licet quotidianæ esse consueverint in quorundam Pastorum ædibus, vivis tamen coloribus delineantur ab Apostolo 1. Tim. 5. vers. 13.) anno 1652. à Constante Alethino usque adeo prostitutus est, ut nisi filio æque atque patri à multis jam annis frons periisset, utrumque pudere deberet, Ultrajecti in circulis honestorum virorum conspici. 2. Qua vero ratione secundum ordinariam Belgii praxin in Pignorum distractione procedi consueverit, jam anno quadragesimo hujus seculi, ex rei veritate exposuit idem D. Salmasius in Dissert. de Fœn. Trapez. pag. 746. & seq. *sic loquens*: Auctio publice habetur ad pignora mensæ distrahenda quater in anno. Ei præest non Trapezita ipse, sed ille qui publicum hoc munus habet in urbe & officium, ut auctiones curet, iisque præsit. Hastæ quasi magister est, & vocatur Belgice, *Boelhuys-meester.* Pignora mensæ distrahenda curat, ut & alia bona quęcunque in civitate publice hastę subjiciuntur. Ex redacta summa pignorum divenditorum solvit Trapezitę sortem & usuras. Si quid ὑπερέχει, proprietario, si quando adest, redditur. Si nullus est, qui suum ex hyperocha pignoris venditi vindicet, auctionis pręfectus id tradit alii publico munere fungenti, qui ab Eleëmosynis dicitur, & Eleëmosynarię rei præfectus est. Belgæ vocant *Huysitten-meester.* In aliis quibusdam civitatibus hæc summa, quæ redit ex hyperocha pignorum distractorum, traditur in manus personæ ęque publicæ, cui nomen est *Rentmeester.* Hęc iterum idem *D. Salmasius.* Quibus hoc solum addi debet, quod Ultrajecti & alibi, circa hyperocham idem facere consueverit ipse Mensarius, quod Ley-

dæ ordinario fieri solet ab auctionum præfecto. VIII. Urgetur admodum, atque plebi potissimum inculcatur, quod Liturgia Ecclesię *Trapezitas cœna Domini arceat, dum excludit fœneratores.* Resp. 1. Scio, à nonnullis sollicitatas esse varias editiones Psalteriorum Gallicorum, in quibus subjecta Liturgia, Gallicis Ecclesiis cum Belgicis communis, nullam mentionem *fœneratorum* faciat: Sed, cum eorundem meminerint & vetustiores & meliores Editiones, non potest quis tali responsione niti. 2. Eoque, quæro quis viris Reverendis, qui Trapezitarum ordini infestissimi sunt, dixerit per *fœneratores* intelligendos esse Trapezitas? 3. Fœnerari (ut prolixe docuit D. Salmasius in Dissert. de Fœn. Trapez.) est vocabulum μέσον, prout vox Tyranni quoque. Et fœneratores, iis, qui usuram omnem putarunt illicitam esse, sunt omnes illi, qui pecuniam ad usuras dant. Inde Augustinus in Psal. 36. *Si fœneraveris* (inquit) *hominem, id est, si mutuo dederis pecuniam tuam, à quo plus quam dedisti exspectes, non pecuniam solum, sed aliquid plus quam dedisti, sive illud triticum sit, sive vinum, sive oleum, sive quodlibet aliud, si plus quam dedisti, exspectes accipere, fœneratores.* 4. Similiter Belgica nostra vox *VVoecker*, ut & *VVoeckenaer* per se est vox indifferens, licet exemplo vocis *Tyranni*, in malam partem jam olim accipi consueverit, sed, citra omne præjudicium Trapezitarum. Inspiciantur notæ accuratissimæ Interpretum Belgarum ad Matth. 25. 27. 5. Eoque, per *fœneratores* Liturgia non intelligit alios, quam qui in exigendis usuris excedunt modum, per leges Magistratuum definitum: quod cum non fiat à Trapezitis nostris, næ iniquissimum est, Liturgiam de illis interpretari. 6. Videntur vero Theologi, qua Galli qua Belgæ, in Liturgia speciatim magis *fœneratorum*, quam *mendacium loquentium* voluisse meminisse, (licet expresse hi regno cœlorum exterminentur Apoc. 21. 27.) quod Ecclesiæ Reformatæ, non minus apud Lutheranos, quam apud Pontificios eo nomine male audirent, quasi cuique pro arbitratu fœnus exercere permitterent. IX. A *Belgii Synodis particularibus* aries magis minax Trapezitis intentatur: quasi haut paucæ ex illis Trapezitarum caussam condemnarint. At Respondeo 1. Nolle me sollicitare majorem propositionem, atque ostendere, quantum auctoritatis Theologi Reformati consueverint deferre venerabilibus ejusmodi Conventibus. Ego, ut conscientia & veritate fretus, hasce Exercitationes evulgavi, ita non minus hanc ipsam, quam reliquas præcedentes subjicio lubens judicio Synodorum è Reformatis Theologis,
iisque

iisque piis & eruditis, collectarum, modo agatur ex ordine, nec antea sive condemner sive absolvar, (prout antehac mihi per seculi artes contigit) nisi prius auditus fuero. 2. Putem, hactenus à venerandis ejusmodi Consessibus non tam consideratam fuisse Thesin, quam hypothesin, atque rationem magis habitam fuisse horum illorumve Trapezitarum, quam Professionis Trapeziticæ in communi. Nam fere disquisitum solummodo fuit de admissione Trapezitarum ad mensam Domini: non potest vero ad quæstionem talem convenienter responderi, quin, (uti postea liquebit) simul attendantur varia requisita, concernentia magis conditionem personarum, quæ petant admitti ad sacrum Epulum, quam Thesin principaliter atque absolute consideratam. Quod, ut in timore Domini atque ἀπροσωπολήπτως aliquando fiat, summopere optandum. Quid quod Ven. Classes, & Synodi particulares expensis omnibus, speciatim habita ratione Decreti, quod 30. Martii 1658. ab Illustr. ac Præpot. DD. Hollandiæ & West-Frisiæ Ordd. factum, Artic. VI. Synodi Leydensis, eodem anno habitę, est insertum, Mensam fœnebrem tenentes Arnhemii, Leydæ, Hagæ-comitis, Brielæ, Wourdæ, Vianæ, Zvvollis, & alibi, ad S. Domini mensam admiserint. Videantur Acta Synodi Noort-Holland. habitæ 1656. Alckmariæ, Artic. L. item Zuyd-Holland. anno 1659. Goudæ Artic. XI. Rotterodami anno 1660. Artic. VII. Gallo-Belgicæ, anno anno 1659. Noviomagi, Artic. XXVI. X. Jactatur, *Trapezitas à Magistratu Reformato non aliter admitti, quam maleficos necessarios, atque eorundem mensas eodem loco habendas esse cum lupanaribus*, quæ Romano Pontifici sint vectigalia, si non ab eodem elocentur. Resp. 1. Qualiter Romanus Papa Lupanaria admittat, quibus nonnemo ex Jesuitis patrocinari instituit, nostra non refert: eorum tolerantiam pluribus ex ipsis Pontificiis displicuisse, ostenderunt jam dudum viri summi, *D. Rivetus ad Decal. & in Iesuita Vapulante cap.* 16. *D. Molinaus in Hyperaspiste lib.* 1. *cap.* 15. quos exscribere non lubet, quod eorum scripta omnium manibus terantur. 2. Sed, si mensæ Trapezitarum similes lupanaribus, cur Magistratus non arguuntur, ut lenones, quod per se hasce mensas exerceant? Imo, quod invitent Trapezitas per diplomata, Typis quoque exscripta (& in hebdomadariis Novellis, extra Belgium excurrere solitis, summatim relata) ad condictum diem adesse velint, atque jus mensæ redimere, ut sæpius factum fuisse, ipsis il-

lis Diplomatibus exhibitis ostendi posset. Certe præ ipso Romano Pontifice fuerint Magistratus nostri detestabiles: nam quamvis ille toleret lupanaria, eaque vectigalia sibi reddat, nunquam tamen auditum, quod ea elocet, aut lenones invitet ad ea conducenda. 3. Si Magistratus aliquid in se illicitum, atque adversarium Dei legi, pronunciet esse licitum, (quod tamen nolim applicari præsenti casui) illiusque ratione cum aliis contrahere velit, næ in duplici culpa hæret, tum quod illicitum pronunciet esse licitum, tum etiam, quod viros bonos simplicesque hac tatione laboret circumvenire. 4. Atque multo magis hoc in casu argui merentur ipsi Verbi Divini ministri, si ad hoc ipsum, quod fit à Magistratu, conniveant, conversoque zeli sui impetu in eos, quos Magistratus pelliciendo decepit, se similes exhibeant illis, quibus Propheta Ezechiel cap. 13. vers. 18. dirum illud væ pronunciat; quod *consuerent pulvillos pro omnibus axillis brachiorum.* 5. Fateor lubentissime quædam Magistratum subinde permittere, quæ contra animi ipsius sententiam sint; nam licet præsumatur Christianus Magistratus nullo delectari vitio, nihilominus varia permittit, hoc est, modo certa quadam ratione fiant, non punit: neque vero eo fit ut probet illa, etiam certa illa ratione facta, sed quia aliter malo obviam iri non queat. Sed, hoc non potest dici de mensis Trapeziticis: siquidem primo probari deberet, iis vitii aliquid inesse, quod hactenus evinci non potuit. Præterea, quę Magistratus hac ratione in aliis quasi tolerare compellitur, ipse nulla ratione designat. Minime vero Ministri verbi Divini hęc ipsa in Magistratu tolerare deberent, atque interim detestari usque ad infernalem condemnationem in iis, qui talia fere fecerint ex Magistratus permissione. Quicunque autem hoc ex Ministris faciunt, quicquid etiam prętexant, sunt προσωπολήπται contra admonitionem Apostoli Jacobi cap. 2. vers. 9. *Si personam respicitis, peccatum committitis, & redarguimini à Lege veluti transgressores.* Atque hæc sunt illa, quæ ordinario Trapezitis solent objici. Arbitramini vos, qui hæc legitis, an hæc talia & tanta sint, ut eosdem Celeberrimus D. Voetius debuerit (sequor hic fidem Constantis Alethini, viri optimi, quod caream ad præsens tempus tam celebris Theologi Thesibus de Usuris) ideo tam acerbe *insectari*, dicendo: Nefarias ipsorum mensas, asyla, & allicia furum, filiorũ prodigorũ, Apiciorum qui delitiis, cupediis, nec non crapula, ebrietate &c. sua quavis occasione abliguriunt; quamvis inter abusus hæc referri posse, qui in Montes pietatis etiam optime

optime constitutos possint cadere, fateatur: Trapezitas, pignoribus ad præstitutum tempus divenditis & sorte cum lucro sibi inde restituto, residuum, si quod sit, possessoribus non restituere, sive ipsi illud in suo lucro deputent, sive fisco aut ærario pauperum impertiant; qua injustitia & crudelitate nihil cogitari posse crudelius: Illos ergo proprie & κατ' ἐξοχὴν usurarios manifestos, infames, fures, coram Deo scil. & in foro conscientiæ: Eosdem jure canonico ab ecclesiastica sepultura excludi: Iis nullas domos à Christianis locandas, nec permittendum ut conductas inhabitent, &c. Sanguisugas, qui magnam si non maximam partem pauperum exsucto sanguine, tam splendide vivunt: Peregrinas Harpyas, quibus innoxii cives misere expositi: Incudem & sentinam omnium peccatorum, quæ hic concurrunt: Genuinos φιλαργύρους, qui absolute volunt ditescere, contra 1. Timoth. 6. & cum putent se ab aliis spoliari non desinunt proximum tamen spoliare: Conscientiam Trapezitarum instar Sodomę elata manu & coram sole peccatum suum cum mensa omnibus prostituere, & non obscure in eo gloriari. *Hæc D. Voetius*, teste Authore libelli, qui inscribitur, *Theologi cujuspiam Paradoxi filius, denuo retusus*, qui excusus est Ultrajecti, Anno 1652. Voetianis hisce flosculis, petitis è loco communi Ignorantię & calumniæ, oppono ea, quę habet Theologus, Voetio non inferior, ac quondam Academię Leydensis Professor Lambertus Danæus lib. 4. Polit. Christ. cap. 2. pag. 297. ubi *sequentia offendo*: Propter pravum artificis abusum (*inquit*) legitimus artis usus damnandus aut prohibendus non est Lev. 19. vers. 13. Deut. 24. vers. 14. Matth. 10. vers. 11. Jac. 5. vers. 4 Ex quo fit, ut nummulariorum, argentariorum, item & Collybistarum (qui & *Trapezitæ* dicuntur) *ars in rep. etiam pia poßit exerceri*, sive nummos duntaxat commutent, quod faciunt Collybistæ, sive *pecuniam dent mutuam sub fœnore*, seu accessione (quæ *usura* dicitur) quapiam, quæ *publico Magistratus edicto constituta* sit. Neque vero nos movet, quod Trapezitæ sunt à Christo ex templo Dei ejecti, Matth. 21. vers. 12. Neque enim illic suam artem exercere debent. Verum propterea non sunt iidem jussi à Christo totis Hierosolymis, vel è Republ. vel urbe facessere, & excedere. Eadem enim ratione nulli mortales ementes & vendentes essent in Rep. pia tolerandi. Nam eos quoque ex Templo ejecit Christus, Joan. 2. vers. 14. Quod autem Aristoteles eas Trapezitarum artes improbat, quas idem vocat χρηματιστικὰς, quia non putat eam esse naturalem victus quærendi, aut quæstus

quæstus faciendi rationem, frustra est. Tam enim censenda est hæc *Trapezitarum Ars legitima(modo sit moderata Magistratuum edictis)* victus quęrendi & quæstus faciendi ratio, quam ex opera quavis, & industria à nobis præstita, Nehem. 5. *Hæc Danaus.*

X. Ut ergo constat Trapezitarum ordinem, qua talem vitio carere; ita dubium nullum est, quin Trapezitæ, si alias expleant partes hominis vere Christiani, atque in suo munere fideliter versentur, non tantum admitti queant ad sacram Synaxin, verum etiam invitari, &, si forte hac in parte fuerint negligentiores, moneri, meminisse velint, Dominum mandando dixisse, *Hoc facite ad mei commemorationem*, 1. Cor. 11. 24. Nulla est ratio, cur illi magis arceantur, quam Publicani, Pistores, Collybistæ, & Mercatores omnes, imo, quam ipsi Magistratus; quum constet plurimos ex his non modo hoc agere, quod Trapezitæ faciunt, verum etiam Trapezitas invitare, in commodum suorum civium mensas velint tum redimere tum exercere. In honestissima quoque vocatione, aliquis subtiliter sic se gerere potest, ut multis modis impingat in octavum Præceptum. Quæ latentia peccata in suis ovibus scrutari & arguere deberent DD. Theologi, nec genuinos frangere in Professionem Trapeziticam, per se, ut ex antecedentibus patet, innoxiam per omnia. Præit viris Reverendis Andreas Hyperius, Theologus quantivis pretii, in libello aureo, jam antea quoque citato, *de Probatione sui ipsius, occasione octavi Præcepti pag.* 364. sic scribens: *Mercator.* Num mercaturam exerceat magis avaritia ductus, & ut opes immensas corradat, quam ut mediocres facultates ad vitę usus necessarias sibi paret, aut publice succurrat civium societati? Num pactus fuerit cum aliis easdem merces vendentibus de certo & magno pretio, quo singuli vendere debeant? unde necessario caritas in publico sequitur. Num cum aliis societatem, ut vocant, injens, lucrum aliquantum retinuerit sibi, illos hac in parte fraudans? Num vendens ei qui non potest in numerato pecuniam vel merces rependere, sed, petit sibi credi ad certum tempus, sive, ut loquitur, terminum, nomine crediti ac dilationis merces suas pluris, quàm par est, æstimaverit? Num præsenti pecunia triticum vel vinum, post aliquantum tempus tibi tradendum emeris, sed minori pretio, quam æstimabantur tunc, cum facta est emptio, vel, etiam probabile erat postea æstimanda? veluti si pro decem aureis emeris, quod certum est paulo post divendendum aureis duodecim, aut quatuordecim. Num commutando mer-

merces pro mercibus, ab altero merces exegerit, quas compertũ habuit pluris omnino constare, quam illæ quas ipse dedit? Num emerit merces vitiatas exiguo pretio, ea spe, ut revendat pro non vitiatis, & quidem eo pretio, quo non vitiatæ venderentur: vel, num vitiatas sciens & consulto permiscuerit aliis non vitiatis? Num emerit res furto aut raptu ablatas, sciens vel suspicans tales esse? Num dolum aliquem malum verbis vel factis adhibuerit, quo & facilius & pluris divenderet? Num vectigalia, quæque ejus generis sunt, ubi & quomodo debuit exolverit? Num in commutatione de pretio, & quidem inusitato pactus sit? Num alia quadam forma commutationis fuerit usus, quam quæ publice recepta est, & inter commutantes plurimum usurpata. ***Proxeneta*, *id est*, *conciliator*.** Num mediator fuerit in contractibus, quos sciret esse iniquos, nempe cum usura (*scil. excedente modum à Magistratu definitum*) conjunctos, vel quovis pacto propter latentem dolum damnosos? Num alterum contrahentium callidis verbis induxerit ad id perficiendum, cujus eum postea, ubi damnum senserit, debeat pœnitere? Spectant nimirum proxenetæ frequenter alterius tantum è contrahentibus & suum privatum commodum. *Thesaurarius*, *Quæstor*, *Tutor*. Num pecuniam publicam vel principis, apud se depositam, ad suum privatum lucrum aliquando expenderit, negociando videlicet, & mutuo dando, &c. *Uxor*. Num partum non suum supposuerit, vel adulterio conceptum mariti sui legitimum filium nominarit? Hæ proles aliis partem hæreditatis, subinde & totam hæreditatem abjurant. Quare multo gravissimum peccatum hic designatur. Num quid inscio & invito marito donarit, alienarit, vel abligurrierit? *Opifices*. Num artem exerceant, in qua adulterantur & vitiantur plerumque res, aut facile aliquid aufertur, ut qui fieri quippiam mandat, animadvertere minus possit? In quo genere sunt sartores, &c. Num conducti ad aliquid operis faciendum, fideliter & quantum debebat laborarint? *Agricola*. Num decimas, servitia, cęteraque id genus, bona fide dependerit? Num in pratis vel agris vicinorum, ducendo eo pecora, abducendo rivos aquarum, vel alio quovis modo damnum intulerit? Num passus sit sua negligentia vel malitia fundum aliqua in parte vitiari, aut boves, equos, ædificia, cæteraque lædi, unde damnum redit ad fundi dominum? *Argentarius*. Num miscuerit metalla artificio alchymiæ, vel alia ratione, atque ignobile spuriumque vendiderit pro nobili & vero? *Qui lanificium*

cium exercet. Num vendiderit pannos è viliori lana contextos, tanquam ex prꝑstantiore? Num in tinctura panni sciens inesse vitium, studiose id dissimularit? Num pannum, non plene paratum, vendiderit tanquam plene paratum? Num operis suis, ut pectentibus, nentibus, texentibus, fullonibus, cęterisque, quos semper habere multos oportet, persolverit juxta conventa & pacta? *Oenopola.* Num vinum aut quemcunque potum talem vendiderit, qualem accepit, id est, sine ulla admixtione aquæ vel aliarum rerum: deinde num justa mensura, &c. *Lanius.* Num carnes morbidi animantis vendiderit pro carnibus sani animantis? Item, num pondere justo, &c. Item, num hircinas pro arietinis exposuerit? &c. *Pistor.* Num arte ac studio effecerit, ut panis graviore esset pondere? Num farinam ab aliis allatam permutarit, deteriorem exponens in locum præstantioris? Num furfuris plus quam par est, in farina reliquerit? *Hæc Hyperius.* Cur viri Reverendi, quos remotissimos esse convenit ab omni πε[illegible]σωπολ[illegible]ψία, ęque solliciti non sunt de conscientiis Mercatorum, Proxenetarum, Thesaurariorum, Quæstorum, Pistorum &c. atque Trapezitarum? quorum vocationem exagitant, quoniam cum eam non noverint, atque sepositis affectibus examinare non possint, sufficere putant, ad excusandam maledicentiam, quod Trapezitæ publice sint exosi; atque apud plebeculam male audiant. Inter omnis generis Mercatores, & Opifices, imo inter ipsos Theologos, pro dolor! quidam inveniuntur, qui *ingeniose* sint *nequam*, ut de Curione loquitur Vellejus Paterculus: atque si cuncta diligentius luberet excutere, inter eos, quos nominavi, invenirentur haut pauci, qui asperius & intolerabilius fœnus exerceant, quam ulli per Belgium argentarii aut Trapezitæ. Ego in patria urbe novi N. N. qui (ut ut sit *præcisissimus* exemplo Pharisæorum circa illa, quæ in hominum oculos incurrunt) per multos annos tam ingeniose & subtiliter scivit exercere fœnus sumptuarium, ut uxor ipsius, clam eo, intra annos septem tot millia florenorum seponere sciverit, quæ sufficerent emendis speciosis ædibus. Si quis quęrat, quænam fuerir hæc fœnerandi ratio? paucis expediam. Aliquam-multi pueri Triviales, & subinde juniores quoque studiosi in convictum recipiebantur, qui, quod putarentur admitti in domum sanctam, quæ officina audiret pietatis & omnigenę virtutis, pretium solito majus annuatim promittebant, atque inter conditiones contractus hæc erat, quod per fe-
rias,

rias, ultra quintam anni partem sibi vindicantes, singuli domi apud parentes, aut amicos vivere deberent. Et tamen currebat annus, nec de convictu illiusque lautitiis quisquam erat sollicitus, quod ipsius domus præsumpta sanctitas, atque patris familias rigor non crederentur alias dapes exigere, quam quæ quondam Curiis atque Fabriciis apponi solent. Præterea prandii literati hæc erat lex Philosophica; *Plenus venter non studet libenter.* Cœna vero exigebatur ad hanc regulam Medicorum; *Ut sis mane levis, sit tibi cœna brevis.* Interim meus hic homo æque feliciter rei suæ Ultrajecti consuluit, atque haut alius intra viginti annos. Et ne quis existimet eum ipsum amplam hæreditatem, à majoribus relictam, secum Ultrajectum detulisse; assevero satis laceram fuisse rei domesticæ carinam, cum primum in illam, sibi suisque filiis vere beatam, urbem appelleret; atque ad plures annos ita vitam & studia instituisse, ut annuatim milleni floreni non suffecerint locuplerandæ Bibliothecæ, & instruendis conviviis, quæ plura uno anno domi suæ adornare solet, atque ego intra decennium. Si quis exspectet, ut subtilis hujus fœneratoris nomen prodam, frustra est: quamvis certum sit, eundem Ultrajecti sic notum esse, ut, quo inveniri possit, opus non sit Diogenis laterna. Non ideo adduco hoc exemplum, quasi existimem fas non esse ex Convictoribus lucrum facere; sed, quod neque commutativę neque distributivę justitiæ consentaneum sit, ut quis stipuletur precium pro octo decemve hebdomadis, quibus victum daturus non sit, cum cæteroquin plusquam abunde pro convictu accipiat. Et tamen qui hæc faciunt, absque ullo scrupulo aut Ecclesię aut conscientiæ suę, non modo ad sacram cęnam admittuntur, verum etiam in vulgus Sancti habentur. Soli Trapezitæ, qui & multo minus lucrantur, & tot millibus hominum publice prosunt, nihilque faciunt præter id, quod à Magistratu pręscriptum est, indigni per quosdam obstinatos, indocilesque homines habentur, qui percipiant Christianorum tesseram. Quis non exclamet cum Poëta?

O cœcas hominum mentes, ô pectora cœca!

Ut non admiserim (quemadmodum antea ex Hyperio patuit) quoscunque Mercatores ad cœnam Dominicam; ita neque quoscunque Trapezitas, (quis enim non fateatur inter eos quosdam quoque occurrere, qui mereantur haberi probra sui Ordinis) sed eos solummodo, qui fideles fuerint in vocatione sua. Circa quos, exemplo Hyperii, speciatim consideraverim sequentia. 1. Usurarum nomine amplius

non exigant, quam à Magistratu est constitutum. 2. Justo pretio pignora sibi obnoxia reddant, nec, oblato minori pretio, lucrum ex pignorum distractione intendant. 3. Offerentibus pignora non persuadeant, ea in continenti sibi potius vendant, quam sub usuris oppignerent. 4. Justo tempore pignora detineant, nec ea antea distrahi curent. 5. Non colludant cum illis, qui res furtivas pignoris loco offerunt. 6. Quod pignore distracto præter sortem & usuras superest, bona fide dominis pignoris restitui curent. 7. Nimis ambitiosos se non exhibeant circa mensarum redemptionem, nec animum habendi avidum prodant, ad redimendum jus mensæ sive ad annos plurimos, (nisi gravis caussa, quę publicè improbari non possit, urserit) sive etiam annis privilegii nondum elapsis, de subsequentibus sint solliciti. 8. Si ipsis largiter à Deo sit benedictum, & de suo agitare possint, tenuioris conditionis hominibus mensam potius relinquant, quam in illius affectatione avaritiam suam prodant. 9. Quod plurimum lucrari credantur, præ aliis, liberalitatem Christianamque charitatem manifestam reddant in distribuendis eleëmosynis. Qui ex Trapezitis hæc quam diligenter attenderint, suamque vocationem (omninò in se honestam) in timore Dei Opt. Max. vita inculpata exornaverint, quicquid clametur quoque, merentur, ubi rationem reddiderint fidei suę, ad cœnam Domini admitti. Atque, si Ecclesiæ aliquo tempore sese probaverint, cœperintque agnosci digna illius membra, pariter adoptari in ordinem Seniorum & Diaconorum: in quo enim agnoscuntur omnia requisita vivi Ecclesiæ Christianæ membri, si modo instructus fuerit sufficienti cognitione Mysteriorum Divinorum, convenienter sustinere potest personam, sive Senioris Ecclesiæ, sive Diaconi. Scio obmurmuraturum esse vulgus Belgarum, atque opinionem inveteratam, cæterum haustam ex iniquo decreto Caroli V. oppositurum esse huic sententiæ, solidissimis rationibus suffultæ; nec vulgus modo, verum quosdam quoque pertinaces atque indociles Theologos, quorum quasi nomine D. Doctor Voetius parte 2. Conf. Theol. pag. 180. pronunciat, eos, qui patrocinantur Trapezitarum, seu Argentariorum vocationi, velut honestæ, *Dat sy versetten de oude palen van d'algemeyne Leere ende Kerckelijcke practijcke*; hoc est, *Quod dimoveant antiquos limites Catholicæ doctrinæ, & Praxios Ecclesiasticæ.* Sed idem omnino crepant Canonistę & Casuistæ ratione Usuræ in communi consideratæ: cujus exercitio ut omnibus interdici queat (vestigiis eorundem insistentibus

bus quibusdam, ut antea patuit, non modo Augustanæ Confessionis Theologis, verum etiam nostræ quoque Professionis) jactant quoque, & forte quam speciose, Concilia, Patres, & Universalem Ecclesiæ consensum. Celeberrimus Theologus alias docere & clamare solet, omnes, minimas quoque, reliquias fermenti Papani extirpandas esse, atque nihildum relinquendum, quod redoleat Papismum, seu, Antichristianismum. Sed, cur hac in parte veteres quoque avias non laborat de pulmone revellere? Certe, quicquid aut ipse dixerit, aut alius pro illo, hoc certum, ideo Trapezitas, tot modis publice utiles, in vulgus haberi quasi sacros & abominabiles, quod jam olim hoc crediderint majores nostri, sub Papatu, eaque sententia propagata sit ad posteros, Theologis quibusdam, ut quidem oportuit, (Deus novit caussas) eam non eximentibus, at, sibi interim plaudentibus Papanis, eandem potius confirmantibus. Sed, cur Domini mei, antecedens hujus doctrinæ pariter non inculcant, nempe, omnes in universum usuras esse illicitas? Hoc enim docet jus Canonicum, & hæc est communis illa doctrina, à Papatu scil. derivata, cujus partem licet solum crepant, totam tamen docere deberent. At, si bene noverim quosdam ex hoc ordine, semisses potius quam quincunces usuras hoc ipso tempore accipere maluerint. Quod vero ad Edictum Caroli V. supra illud ex parte expendimus, atque periniquum esse obiter ostendimus. Deinde (sunt verba Excellentissimi D. Salmasii de Fœnore Trapez. pag. 404.) *quid Carolus ille sua sanctione decrevit, quod non prius jure Pontificio sancitum fuerit? Immo ideo id ita sanxit Carolina constitutio, quia idem jam Pontificum decretis pridem fuit statutum, quibus derogare hodie nefas habent Imperatores ac principes Christiani, qui Ecclesiæ Romanæ addicti sunt.* Et deinde pag. 405. & seq. *idem sic loquitur:* Si infames trapezitæ quia contra vetitum Juris Canonici faciunt fœnus exercendo, qui minus infamia notandi privati, & in his maxime Pastores, qui similiter contra juris ejusdem regulas pecuniam suam dant fœnori? Si vetus jus Canonicum, quale Conciliorum provincialium & Oecumenicorum decretis stabilitum est, in usum revocaretur, quod novo & Pontificio canonico longe antistare credendum est, vereor, ne magis infames ex eo habendi sint ministri altaris, qui fœnore Laicis licito locant pecuniam, quam ipsi Trapezitæ, etiamsi in fœnore exercendo præscripta legum non observent. Eo jure nemini plebejo vetitum legitur fœnus. Ergo ne Trapeziticum quidem. Ne censuræ quidem Eccle-

siasticæ obnoxii facti, qui modum in eo excederent & improbum fœnus exercerent. At ministris altaris, & omnibus in ordinem Ecclesiasticum allectis, argentum ad usuram dare prohibetur, & cum pœna etiam depositionis: *Hactenus D. Salmasius*, qui, quod dixerat, etiam probat initio ducto à Canonibus Apostolicis, Clementi vulgo tribui solitis. Atque utinam hęc tandem serio attendere vellent illi ex Theologis, qui, ut in auditorum suorum animis confirment errorem sub Papatu à majoribus jam haustum, haut aliter crepant Consensum Catholicum & praxin Ecclesię universę, (sed sic Papanę Ecclesię imprudenter vindicant titulum Catholicismi, quem alias oppugnant) atque suam Magnam Dianam quondam Ephesii.

XI. At bonum factum, quod alicubi à pluribus quoque annis Theologi & Pastores Belgici sapere cœperint, atque transire ad meliorem mentem, Trapezitas, mensarumque fænebrium exercitores, de quorum vita inculpata liquebat, admittendo ad cœnam Dominicam. Quæ aliquoties typis sunt exscripta, atque transcripta quoque ab aliis, non lubet hoc tempore iterum exhibere. Utinam aliquando in Synodis per doctos & veritatis studiosos Theologos non modo hęc de Trapezitis quæstio, sed etiam alia, de quibus disputo, plenius in timore Dei discuterentur. Hoc scio, talibus rationibus tum singulas, tum in universum omnes meas determinationes circumdatas atque munitas esse, ut certum mihi sit, nullos iis adversaturos esse, exceptis solummodo, quibus propositum fuerit pertinacia atque animo adversus veritatem obfirmato sententias semel arreptas tutari, nec Deo, qui est ipsa veritas, atque veritatis antistes & promotor, gloriam dare. Nec tamen pro eo me gero, qui possit tranquillare sive Trapezitarum, sive Canonicorum, aut quorumcunque aliorum conscientias. Hoc est solius Dei, de quo dicere licet cum Elihu apud Jobum cap. 34. 29. *Quum ipse tranquillat, quis inquietabit?* Theologi possunt duntaxat consilia suggerere, & media, quibus possit domesticus hic testis placari. Quæ statio nobilior Pastoratu in Ecclesia? Si tamen quis eo sua studia destinet, ut tanquam Pastor ab hominibus æstimari possit, & otiosam transigere vitam, optimum hoc vitæ genus non tranquillabit ipsius conscientiam, sed eidem cedet in laqueum sive tendiculam. Pietatis ipsius exercitiis si admixta fuerit hypocrisis, conscientiæ non sanandæ sed vulnerandæ serviunt. Atque, ut verbo quid moneam de Trapezitis, quamvis vitæ genus, quod profitentur, nihil habeat adversarium legi Dei,

Dei, si ipsi tamen solum intenderint divitias, conscientiam lædunt, atque, si hoc in vulgus constet, haut magis merentur ad cœnam Dominicam admitti, quam manifestarii avari. Verum siquidem illud Apostoli verbum 1. Tim. 6. 9. 10. *Qui volunt ditescere, incidunt in tentationem & laqueum, & cupiditates multas amentes & damnosas, quæ demergunt hominem in exitium & perniciem. Siquidem radix omnium malorum est amor pecuniæ: quam quidam dum appetunt, aberrarunt à fide, & seipsos undiquaque transfixerunt doloribus multis.*

Possem hic subsistere, & pariter huic de Trapezitis Tractatui finem XII. imponere, nisi quædam adhuc monenda esse dictaret conscientia. Initio vero hoc observari velim, licet Trapezitarum professio in se sit honesta, non tamen pariter omnes honeste æquè ac licite eidem posse nomen dare. Publicanorum Professio in se est honesta, nihilque vitii continet, non tamen permitti quibuscunque atque cujuscunque professionis viris potest, ut in locatione vectigalium digitum tollant. Romæ præesse publicæ officinæ vile & abjectum perpetuo est habitum, ut liquido patet ex lege Constantini Imper. sive princ. l. 1. Cod. de natural. liber. Atque ibidem longe alienum fuisse habitum à dignitate militię, mercimonia exercere, innuit l. 12. Cohortalis in fine C. de Cohort. lib. 12. Unde Ambros. lib. 1. de Off. cap. 36. *Si quis Imperatori militat,* (inquit) *à susceptionibus litium, actu negotiorum forensium, venditione mercium, prohibetur humanis legibus: quanto magis, qui fidei exercet militiam, ab omni usu negotiationis abstinere debet?* Sidonius Apollinaris lib. 1. ep. 8. plures rerum absurdarum ἀντιθέσεις colligens, *Negotiatores* (inquit) *militant, milites negotiantur, student pilæ senes, aleæ juvenes.* Vice versa mercatoribus militia interdicitur l. 12. Cod. tit. 35. imo gladium gestare prohibentur, nisi cum peregre abeunt, eumque sellæ alligatum lib. 2. de Feud. tit. 27. §. Si quis rusticus. Solis militibus usus armorum relictus, paganis non permittitur, Nov. 8. in fine, præter cultellos breveis, quos nemo in usum belli assumpserit, Nov. 85. in fin. Erant quippe exarmatores, quos Justinianus Nov. 8. ἀφοπλίστας vocat, id est, qui privatis hominibus arma habere non permitterent, interprete Juliano, Nov. 15. §. 60. Sed ne aberremus à mercatoribus, minutarii & propolæ addicti lucro viles censentur, arcenturque à dignitatibus, l. 6. De dignit. lib. 12. atque Thebani neminem, qui mercaturam exercuisset, sinebant ad remp. capessendam accedere, nisi decem anni intercessissent, teste Arist. lib. 3. Pol. cap. 3.

Qui-

Quibus omnibus consideratis, atque diligenter expensis, aliquis non sine ratione procedere posset à Mercatoribus ad Trapezitas, atque ita inferre: Si aliquibus ex consuetudine loci probrosa est Mercatura, aliquibus quoque ex ratione ejusdem consuetudinis, cui ne lex Principis quidem cum efficacia obniti potest, videtur interdicendum esse mensę exercitio. Sed, hoc argumento nolumus in pręsens tempus inhærere; verum argumentari potius ab Authoritate Spiritus Sancti, ita proloquentis per Apostolum Paulum 1. Cor. 7. vers. 24. *Unusquisque in quo vocatus fuit, fratres, in hoc maneat apud Deum.* Supra quem locum hunc in modum commentatur *Theologorum Orthodoxorum princeps Calvinus*: Hoc caput est, (*inquit*) unde reliqua ducuntur, ut quisque vocatione sua contentus, eam sequatur, neque alio transvolare appetat. Vocatio in Scripturis est, legitima vivendi ratio: habet enim relationem ad Deum vocantem, nequis hac sententia abutatur, ad stabilienda vivendi genera, quæ impia aut vitiosa esse constat. Sed hic quæritur, an Paulus statuere aliquam obligationem velit? hoc enim sonant verba in speciem, suæ quemque vocationi devinctum esse, ut ab ea desciscere non debeat. Atqui id nimis durum esset, sartori non licere aliud opificium discere, mercatori non licere transire ad agriculturam. Respondeo, hanc non esse intentionem Apostoli: vult enim tantum corrigere inconsultam cupiditatem, quæ nonnullos sollicitat ad mutandum statum sine justa caussa; sive id superstitione, sive alio impulsu faciant. *Hæc Calvinus.* Quę hactenus sufficiunt nobis, qui laboramus quam circumspectissime procedere in quæstione practica, variorum judiciis discussa. Nam licet censeamus, Professionem Trapeziticam (ut ex præcedentibus patet) quam honestam esse; non tamen putamus aliquem V. C. Juris aut Medicinæ Doctorem, similemve, qui alias de suo commode agitare possit, nec privata quædam ratio, (quam certum est intervenire posse) eundem stimulet, haut magis ad hoc nostrum, idemque controversum vitæ genus provolare posse, atque ad vectigalium redemptionem: pro qua obtinenda, si similis aliqua persona digitum tolleret, ut caput suum objiceret variis calumniis, credereturque rei faciendę nimium quam studere; ita putamus quoque idem eventurum, haut absque justa suspicione, si similis pariter pręsumpserit mensæ assidere, atque argentariam facere. Novi alias, in Belgio quam controversum fuisse, usque ad defatigationem Consistoriorum, possitne Diaconus, imo Æditimus,

mus, eſſe Publicanus? imo alicubi quoque arriſiſſe negativam ſententiam. Non quod crederetur Publicanorum ſtatio eſſe incompatibilis (prę hoc Scholaſtico vocabulo non occurrit commodius) cum functione ſive Diaconi, ſive Æditumi; ſed quod tales (quum poſſent commode de ſuo agitare) præſumerentur inter Publicanos nomen quoque ſuum profiteri voluiſſe, nullam aliam ob cauſſam, quam ut poſſint lucrum quam maximum facere: quum tamen expreſſe Apoſtolus 1. Tim. 3. 3. & 8. Presbyteris atque Diaconis præcipiat, *ne turpem quæſtum faciant*; qui talis evadit non modo ratione objecti, verum etiam à parte ſubjecti, conſiderati ſecundum ſuam eamque propriam vocationem. Licitum equidem eſt, vendendo ſive ſinapium, ſive ſulphurata, per urbem diſcurrere, (abſit tamen ut argentarios, quorum ordinem multis Privilegiis Juſtiniani ſeculo auctum fuiſſe docet D. Salmaſius p. 587. hiſce ſcrutariis adęquare velim) atq; clamoſa voce ad haſce merces emptores quoſcumque invitare; at, ſi apud nos hoc faceret per ſuos filios, filiaſve, ſive verbi Divini Miniſter, ſive Conſul, ſive Juris, Medicinæve Doctor, næ putaretur grande ſcandalum dare, multosque graviter offenderet: nam veriſſimum illud Pauli effatum, *Non omnia, quæ licent, conducunt, aut ædificant*, 1. Cor. 6. 12. & 10. 23. Multo magis vero offenderet Chriſtianam ſocietatem aliquis, ex iis, qui jam nominati ſunt, ſi intenderet per conceſſionem publicam monopolium exercere ſive ſinapii, ſive ſulphuratorum: quæ quanquam vilia ſint, & putentur non admittere ſpectabiles viros, ut mercatores, talia tamen ſunt, quibus Societas humana, ſecundum Belgium conſiderata, haut magis carere poteſt, atque ſubſidio menſarum Trapeziticarum deſtitui illi ex tenuibus non modo civibus, verum etiam mediocribus, quibus perpetuo præſens pecunia non ſuppetit. Atque, ut hoc in caſu Monopolium probroſum magis videtur (& quidem merito) quam ipſa vilium mercium diſtractio; ita ſecundo loco putem ſerio deſpiciendum, an ſemper conducat quoque reipub. ut privilegium concedatur exercendi monopolium Trapeziticum? Certe, quandiu illud placet Magiſtratibus, uſque adeo ut aliquos ad redimendum hoc privilegium invitent, non peccant illi ipſi, qui privilegium hoc inſtar Publicanorum redimunt, modo quam diligenter attenderint ad illa ipſa, quæ antea definivi pro Trapezitarum munere. Sed, quum hoc tempore, quo Deus tam clementer adhuc Belgio benedicit, nomine reip. multis in locis ipſis viduis & Orphanis am-

plius loco usurarum annuatim non solvantur, quam quaterni floreni in centuriam; atque leves hæ usuræ valde incommode accidant iis, quibus præter suos reditus haut admodum amplos, alia commode, & citra alicujus onus, vivendi media non suppetunt: Deliberationi subjicio, an non Magistratus in majoribus urbibus, ubi hactenus mensæ Trapeziticæ receptæ fuerunt, serio deliberare debeant, an non, sive per elocationem, sive per administrationem ordinatam, hæc ratio iniri possit, ut tum afflictis & pecuniæ inopia laborantibus civibus consulatur, per mensas, ad moderatum usurarum modum redactas, tum etiam viduis, orphanis, similibusque ita, ut dum mensæ ex eorundem pecuniis sustentantur in commune commodum, ipsi minimum usuras quincunces, si non semisses, accipiant? Interim nihil definio, contentus hæc, pro liberatione conscientiæ, ad deliberandum proposuisse. Adversus hæc fungus noster Reynessius nihil reponere scivit, quam argumenta jam antea exarmata. Quod vero fatum fuerit hujus de Trapezitis controversiæ, & pariter ipsius Reynessii, occasione illius, plene edisseritur in Priori Præfatione.

EXERCITATIO XXIX.
DE
Comicis & Tragicis Spectaculis.

1. *PRamisso generali Proloquio, probatur Antiquorum Patrum institutum, adeo severè Ludos Scenicos, & histriones arguentium.*
2. *Haut meliora censeri debent spectacula à vulgo histrionum certo pretio edi solita.*
3. *Ejusmodi histriones, olim, merito infames habiti fuerunt.*
4. *Quare & nemo Christianorum talibus spectaculis interesse potest.*
5. *Non tamen simpliciter omnia in universum spectacula sunt improbanda; sed quædam, sub certa conditione, admitti possunt.*
6. *Quæ conditiones accurate tum pensitantur, tum limitantur. Speciatim ratione materiæ.*
7. *Dein ratione modi.*
8. *Enumeratis omnibus conditionibus, concluditur.*
9. *An possit Magistratus in Urbe sua ordinarium Theatrum erigere?*

I. Si

SI quis mortalium, monente Apoſtolo, 2. Corint. 4. 2. I.
execror τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης; atque, quicquid etiam deme ſentiant homines, (quorum calumniis à primis vitæ annis velut pila fui, ex ſingulari Dei directione) audeo cum eodem Apoſtolo, ead. ep. cap. 8. com. 21. dicere, quod annitar *procurare honeſta non ſolum in conſpectu Domini, ſed etiam in conſpectu hominum.* Nec tamen ea cenſeo mox inhoneſta, quæ talia pronunciat zelus Phariſaicus, aut etiam pro honeſtis habeo, quæ idem ille, pro applauſu populari procurando, quam impotenter & importune urget. Regula honeſti, ut & juſti, infallibilis Lex Dei eſt; quę ſola meretur haberi norma caſtigatiſſima, neutiquam vero hominum, ſuis ſępe affectibus indulgentium, judicium. Proloquio hoc utor, imo hic uti debeo, quod ſciam multis ægre fore quod ſcribere ſuſtineam de Comicis & Tragicis ſpectaculis, quædam ex illis, ut licita propugnando. Circumſpecte vero hic mihi progrediendum eſt. Eoque initio pronuncio, jure merito antiquos Patres ſuos auditores interdixiſſe Scena, atque compuliſſe in baptiſmo ei, ut & reliquę pompę renunciare. Quo pertinet illud Tertulliani de Spectac. cap. 4. *Cum aquam* (inquit) *ingreſſi, Chriſtianam fidem in legis ſua verba profitemur, renuntiaſſe nos diabolo, & pompa, & angelis ejus, ore noſtro conteſtamur.* Et clarius adhuc Salvianus lib. 5. de Provident. *In ſpectaculis quadam apoſtatatio fidei eſt à ſymbolis ipſius, & cœleſtibus ſacramentis lethalis pravaricatio. Qua eſt enim in Baptiſmo ſalutari Chriſtianorum prima confeſſio? Qua ſcilicet, niſi ut renunciare ſe diabolo, ac pompis ejus atque ſpectaculis & operibus proteſtentur? Nam ſpectacula & pompæ etiam juxta noſtram profeſſionem opera ſunt diaboli.* Nec præter rationem ita cenſuerunt primitivi Doctores. Siquidem *primo* erant palæſtræ abominandę idololatrię. Inde ſic Cyprianus lib. de Spectaculis: *Scriptura* (inquit) *omnia ſpectaculorum genera damnavit, quando idololatriam ſuſtulit, ludorum omnium matrem, unde hac vanitatis & levitatis monſtra venerunt. Quod enim ſpectaculum ſine idolo? quis ludus ſine ſacrificio? quod certamen non conſecratum mortuo? Quid inter hæc Chriſtianus fidelis facit, ſi idololatriam fugit? quid loquitur qui jam ſanctus, ſi de rebus criminoſis voluptatem capit? Quis contra Deum ſuperſtitiones probat, quas amat, dum ſpectat? Caterum ſciat hac omnia inventa Dæmoniorum eſſe, non Dei.* Præterea *ſecundo* erant officinæ quarumcunque libidinum. Patheticè præ aliis Salvianus lib. 6. de Dei

Provid. *Quicquid immundiciarum est hoc exercetur in Theatris, quicquid luxuriarum, in palæstris. Quicquid immoderationis in Circis. Quicquid furoris, in caveis. Alibi est impudicitia, alibi lascivia, alibi intemperantia, alibi insania. Ubique dæmon, imo per singula ludorum loca universa dæmonum monstra.* Gnarum erat ipsi Senecæ Gentili licet, sic enim ep. 7. ad suum scribit Licinium: *Nihil* (inquit) *est tam damnosum bonis moribus, quam in aliquo spectaculo desidere. Tunc enim per voluptatem facilius vitia surrepunt.* Hinc apud Ciceronem *mimicum* idem est, quod obscœnum. Locus occurrit notissimus lib. 2. de Orat. *Vitandum est* (inquit) *oratori utrumque, ne aut scurrilis jocus sit, aut mimicus.* Nec falluntur admodũ qui Etymologiã vocis *obscœni* ad *scenam* referunt. Argumenta habent, prçter eos qui ex Patribus citati modo sunt: A. Gellius Noct. Att. lib. 20. cap. 3. Justinianus Imp. Nov. 51. non longe à principio; atque qui hos similesque Authores integris manipulis adducit Albericus Gentilis Tract. de Spectac. fabul. Hæ duæ palmariæ rationes, plures alias primitivę Ecclesię Doctoribus suggesserunt, ut non modo instituerint detonare atque integros libros scribere in illos, qui præsumerent ludis Scenicis interesse; sed eosdem monuerunt quoq; decretis Synodicis, iisque severis, maxime Clericos, in partes simul venientibus Principibus Christianis, ferendo leges civiles, quę eodem facerent. Quod ab aliis sępius factum fuerit, supersedeo tum in loca Patrum huc spectantia, tum in decreta Conciliorum, tum etiam Principum leges Civiles digitum intendere.

II. Sed, non modo abominanda fuerunt scenica spectacula, quæ adeo severe antiqui Patres arguerunt, verum talia quoque putanda sunt, quę vulgus histrionum, lucri colligendi ergo, adhuc hodie exhibere solitum est. Nam præterquam, quod 1. Actores ipsi, ut plurimum homines viles, bonarumq; artium ignari sint, qui exosi laborem, hoc vitæ genus sectando, publice probant, quod φιλήδονοι μᾶλλον ἢ φιλόθεοι sint, *voluptatum magis quam Dei amantes*, contra admonitionem Apostoli, 2. Tim. 3. 4. Amplius (2.) quodcunque argumentum tractare instituerint, hoc faciunt ad oblectandum, & exhilarandum suos spectatores: quum tamen Christiani, qui gaudebunt post hoc seculum, quandiu in mundo sunt, magis invitentur ad luctum. Unde Tertullianus de Spectac. cap. 18. *Vicibus* (inquit) *disposita res est: nunc illi* (Gentiles) *lætantur, nos conflictamur. Seculum, inquit Christus, gaudebit, vos tristes eritis. Lugeamus ergo, dum Ethnici gaudent, ut, cum lugere cœperint, gaudeamus, ne pariter nunc gaudentes, tunc quoque pariter lugeamus. Delicatus*

tus es, Christiane, si & in seculo voluptatem concupiscis. Aut, si Christianus gaudere velit, *in Domino gaudeat*, juxta admonitionem Apostoli Phil. 3. 1. Quod gaudium quale & quotuplex sit, postea ex Patribus plenius explicabitur. 3. Luxuriant Histriones si non verbis spurcis, probrosis, & contumeliosis, saltem otiosis. Ut olim, teste Scalig. lib. 1. de Re Poët. cap. 6. ita & hodie, familiare est huic hominum generi, aculeatis dicteriis, quos libet lædere, contra Dei interdictum, qui sic sancit Levit. 19.6. *Non eris criminator, nec susurro in populo.* Deinde orationem suam nisi spurcis verbis condierint, non existimant se decore personam sustinuisse. Et tamen aliud monet Apostolus Coloss. 3. 8. *Deponite verborũ obscœnitatẽ* (αἰσχολογίαν) *ab ore vestro.* Eph. 4. 29. *Nullus sermo putris* (λόγος σαπρὸς) *ex ore vestro egreditor.* & c. 5. 4. μωρολογία, ἢ ἐυτραπελία operibus carnis accensetur. Dato vero hæc abesse, diffiteri tamen non licet, plurima otiosa verba profundi. Christi tamen nostri Salvatoris verbũ est, Matth. 12. 36. *Dico vobis quoniam omne verbũ otiosũ, quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die judicii.* 4. Ordinario horrendis dejerationibus, & juramentis è gentilismo petitis totum Theatrũ personat, quod execrandum esse, quis non videt? 5. Gestibus si non impudicis, saltem mollibus, & cinędo dignis ornare similem orationem gestiunt. At, secundũ Clementem Alexandrinum lib. 2. Pæd. c. 5. æque culpandi sunt, qui *ridiculam corporis figuram induunt*, atque *qui verbis studẽt esse ridiculi.* 6. Hujusmodi spectacula avertunt homines, ad deteriora semper proclives, à rebus seriis, atq; multum temporis suffurantur, quũ tamen *dies nostri palmares sint*, Ps. 39.6. &, ut dicitur Job. 14. 2. 3. *homo instar floris, simul ac egressus est, succidatur, &, velut umbra, fugiat.* Quod applicare licet ipsis actoribus: quibus & dictum est, ab Apostolo 1. Cor. 7. 29. *oportunum tempus est angustum in posterum.* 7. Ut quotidiana docet experientia, hæc spectacula sunt loculorum flagella, atq; qui illa pretio edunt, everricula pecunię, quam tenuioris sortis homines in usus lõge meliores erogare possent. 8. Ob has & similes rationes, ne quidem saniores ex Gentilibus in repub. sua spectacula hujus ordinis admittere voluerũt. Sic Massilienses, teste Val. Maximo lib. 2. c. 6. nullũ aditum Mimis in scenam dabant, ne, cũ eorũ argumenta majori ex parte stuprorum continerent actus, *talia spectandi consuetudo, etiam imitandi licentiam sumeret.* Lacedęmonii quoq; neq; comœdias spectabant, neq; tragœdias, ne, quemadmodũ Plutarchus ait in Apoph. Lacon. neq; serio, neq; joco audirent eos, qui legibus adversa dicerent. Nec alia mens fuit

priscorum Romanorum. Testis est Corn. Nepos, scriptor gravis in Præf. sic loquens: *Magnis in laudibus tota fuit Græcia, victorem Olympiæ citari. In scenam vero prodire & populo esse spectaculo, nemini in eisdem gentibus fuit turpitudini: Quæ omnia apud nos partim infamia, partim humilia, atque ab honestate remota, ponuntur.*

III. Ex iis, quæ jam dicta sunt, facile patet, quid de Fabularũ actoribus sit existimandum? Vocantur histriones: sic dicti, sive quod ab Histria id genus sit adductum, vel, quod dicti fuerint, quasi Historiones, quod soliti essent fabulas historiæ perplexas exhibere. Eos Roma Tiberius exturbavit, teste Dione Cassio lib. 57. Idem respiciens Tacitus, sic loquitur lib. 4. Annal. *Postremo Cæsar de immodestia histrionum retulit; multa ab iis in publicum seditiose, fœda per domos tentari.* Et mox: *Pulsi tum histriones Italia.* Eodem Principe decretum, teste hoc ipso Tacito lib. 1. Annal. cap. 77. *Ne domos pantomimorum Senator introiret.* Amplius jam olim Histriones inhonesti haberi solent. Egregie Tertullianus lib. de Spectaculis: *Manifeste* (inquit) *damnant ignominia & capitis minutione, arcentes, curia, rostris, senatu, equite, cæterisque honoribus simul ac ornamentis. Quibus quanta perversitas? Amant quos multant, depretiant quos probant. Artem magnificant; artificem notant. Quale judicium est, ut ob ea quis offuscetur, per quæ promeretur? Imo quanta confessio est malæ rei, quarum actores, cum acceptissimi sint, sine nota non sunt? Quum etiam humana recordatio etiam obstrepente gratia voluptatis, damnandos eos censeat ademptis bonis dignitatum in quendam scopulum famositatis, quanto magis Divina justitia in ejusmodi artifices animadvertit?* Et August. l. 2. de Civ. Dei, cap. 13. *Romani hominibus scenicis nec plebeiam tribum, quanto minus senatoriam curiam dehonestari sinunt?* Imo tales habiti fuerunt infames. Verba sunt Ulpiani l. 2. §. 5. ff. de his qui not. inf. *Eos enim, qui quæstus caussa in certamina descendunt, & omnes propter præmium in scenam prodeuntes, famosos esse Pegasus & Nerva filius responderunt.* Eoque rarum est elogium, quo Roscium Amerinum condecorat Cicero, quem *histrionem ita peritum dicit, ut solus esset dignus, qui in scenam deberet intrare: ita virum bonum, ut solus esset dignus, qui eo non deberet accedere.* Quem locum, turpitudinem scenę arguendo, sic profert Augustinus lib. 1. de Cons. Evangelist. *Nonne cum Roscium quendam laudaret histrionem, ita peritum dixit, ut solus esset dignus, qui in scenam deberet intrare: ita virum bonum, ut solus esset dignus, qui eo non deberet accedere: quid aliud apertissime ostendens, nisi illam scenam esse tam turpem, ut tanto minus ibi homo esse*

esse debeat, quanto magis fuerit vir bonus? Dubito quoque an alterum detur exemplum histrionis ultima ętate resipiscentis, atque habet Jonstonus lib. 16. rer. Britannicarum ad annum 1614. *Ricardus Alanus,* (inquit) *Archimimus, omnium personarum imitator effictorque peritissimus, ludos in scena miscere solitus est, delectationis caussa. Is personam Regis ferens, imitansque composito gestu corporis, motuque, Artifex ejusmodi fuit, ut solus dignus videretur, qui in Scena spectetur; ac publicis Spectaculis magnas opes comparavit. Provecta ætate scenicas artes, & indecora Senectuti studia, damnavit. Et ut Scenæ maculam elueret, proripuit se Spectaculis, & Ptochodochium Dulvici instituit; quod ipse regendum præcipua cura suscepit; Reditibusque ampliavit, ac* XXIV. *Pauperum numero, ex utroque sexu.* Addit mox idem Author. *Quis præter hunc, facile inveniri potest, qui Reip. profuit? Reliqui Libidinum exemplis, non modo Scenam, sed vitam, etiam communem, infecerunt; ac spectaculorũ varietate civium animos corruperunt; eaque res conciliavit vulgi favorem; bonorum omnium Invidiam concitavit.* Inde Jus Canonicum tales non admittit ad sacros Ordines *c. maritum.* d. 33. imo ne quidem ad sacram Synaxin, *de consecr. dist.* 2. Huc pertinet Ep. 61. Cypriani, quæ inscripta est Eugratio, seu, ut alii legunt, Euchratio: *Consulendum* (inquit) *me existimasti, quid mihi videatur de histrione quodam; qui, apud vos constitutus, in ejusdem adhuc artis suæ dedecore perseverat; & magister, & doctor, non erudiendorum, sed perdendorum puerorum, id quod male didicit, cæteris quoque insinuat; an talis debeat communicare nobiscum? Puto, nec Majestati divinæ, nec euangelicæ disciplinæ congruere, ut pudor, & honor Ecclesiæ tam turpi, & infami contagione fœdetur.* Huc facit quoque canon. 62. Concilii Illiberitani, qui ita habet: *Si auriga, aut pantomimi, credere voluerint, placuit, ut prius artibus suis renuncient; & tunc demum suscipiantur, ita ut ulterius ad eas non revertantur. Quod si facere contra interdictum tentaverint, projiciantur ab Ecclesia.* Histrionibus adhuc nequiores erant, quæ in Novel. 51. seu in Authent. audiunt *scenicæ*. Per eas enim intelligere convenit meretrices post peractas fabulas, in theatro promiscue prostitui solitas. Isidorus lib. 18. Orig. cap. 29. *Idem,* inquit, *Theatrum, idem & prostibulum, eo, quod post ludos exactos, meretrices ibi prosternerentur.* Tertull, de Spect c. 17. *Ipsa etiam prostibula* (inquit) *publicæ libidinis hostiæ in scena proferũtur, plus miseræ in præsentia fœminarum, quibus solis latebant, perque omnis ætatis, omnis dignitatis ora transducuntur, locus, stipes, elogium, etiam quibus opus non est, prædicatur.* Sedebant vero, dum recitabatur in scena, ut Tertullianus,

tullianus ibid. innuit. Cum traducerentur, tum earum, ſtipes, locus, genus, & ſimilia prædicabantur. Plautus in Prol. Pœnuli: *Scortum exoletum ne quis in proſcenio ſedeat.*

IV. Talibus vero ſpectaculis, editis ab ejuſmodi hiſtrionibus, extra ſeculum quoque Paganicum conſideratis, nemo intereſſe poteſt ſalva conſcientia, qui modo religioſus atq; Dei timens haberi cupit. Nam I. quamvis Ariſtoteles lib. 3. Eth. cap. 10. non videatur admittere ἀκολασίαν aliquam, circa voluptates viſus & auditus; eò quod convenientem temperantiæ materiam non inveniat circa hos duos ſenſus: hoc tamen, (in conſilium advocata Scriptura) non niſi comparative intelligi poteſt. Ea ſiquidem per Apoſtolum Petrum taxat illos, qui *oculos plenos habent adulterii*, 2. Petr. 2. 14. item, *qui auribus pruriunt*, 2. Tim. 4. 3. atque amplius docet, *avertere oculos, ne videant vanitatem*, Pſ. 119. 37. & exemplo Jobi *fœdus pangere cum oculis*, Job. 31. 1. qui & cap. 12. verſ. 11. docet, quod *auris* debeat *verba probare, prout palatum cibi guſtum.* Nos Chriſtiani vero (ut verbis utar Tertulliani lib. de Spect. cap. 17.) *impudicitiam omnem amoliri jubemur. Hoc igitur modo etiam à Theatro ſeparamur, quod eſt privatum conſiſtorium impudicitiæ, ubi nihil probatur, quam quod alibi non probatur.* Et paulo poſt idem Tertullianus: *Quod ſi nobis omnis impudicitia execranda eſt, an liceat audire, quæ loqui non licet? Cum etiam ſcurrilitatem & omne vanum verbum judicatum à Deo ſciamus, cur æque liceat videre, quæ indicare flagitium eſt? cur quæ ore prolata communicant hominem, ea per oculos & aures admiſſa non videantur hominem communicare? cum ſpiritui appareant aures & oculi, ne poßit mundus præſtari, cujus apparitores inquinantur?* Nec eſt quod, quis dicat ſe ad hujus ordinis ſpectacula eadem ratione acceſſurum eſſe, ut Cato ad Floralia, qui venit, ut diſcederet. Audiat enim Chryſoſtomum ita proloquentem per Interpretem Hom. 1. in Pſal. 50. *Audiant* (inquit) *curioſi, qui pulchritudines conſiderant alienas, qui ſpectaculis inſaniunt in Theatris, ad excuſanda peccata dicunt: Spectamus quidem, ſed nihil nocemur. David talis & tantus læſus eſt, & tu te putas non poſſe lædi? ille nocumentum paſſus eſt, qui tantam habebat ſpiritus gratiã & te quomodo credere potero ſine vulnere evaſiſſe? & ille quidem in ſolario domus ſuæ, tu autem in theatro, ubi & locus condemnat animam ſapientis, in quo cum tanta ſint præcipitia, tanta corruptelæ, quomodo poſſum tibi credere quod à talibus beſtiis vulneratus non ſis? Nunquid lapideus es, aut ferreus? Igni conjungeris & non ardebis?* Exemplum obſervatu dignum habemus apud Auguſtinum lib. 1. Confeſſ.

cap. 8.

cap. 8. de Alipio ejus contubernali, qui licet abhorreret à ſpectaculis, ac invitus à familiaribus ſemel duntaxat ad ludum gladiatorium pertractus eſſet, ita tamen faſcinatus fuit, ut poſtea abſque ſpectaculis vitam ſibi acerbam putaret. *Spectavit*, (inquit) *clamavit, exarſit, abſtulit inde ſecum inſaniam, qua ſimularetur videre non tantum cum illis, ſed etiam præ illis, à quibus erat adductus.* 2. Quod non provenit ſcandalum, ſi homines, profeſſione Orthodoxi, adhoc dignitate conſpicui, ſpectatores & applauſores ſint talium actuum. Quam vero grave ſit infirmis offendiculum præbere, docet Chriſtus Matth. 18. verſ. 7. Certe Tertullianus lib. de Spectac. cap. 24. inde probat manifeſtum eſſe ſcandalum, quod ſuo ævo ex repudio ſpectaculorum agnoſcerentur Chriſtiani. *Illi* (dicit) *jam nobis renuncient, an liceat Chriſtianis ſpectaculo uti? At quin hinc vel maxime intelligunt factum Chriſtianum, de repudio ſpectaculorum. Itaque negat manifeſte, qui, per quæ agnoſcitur, tollit. Quid autem ſpei ſupereſt in hujuſmodi homine? Nemo in caſtra hoſtium tranſit, niſi projectis armis ſuis, niſi deſtitutus ſignis & ſacramentis principis ſui, niſi pactus ſimul perire.* 3. Quot & quanti non fiunt ſumptus? & quantum pecuniæ non erogatur in hanc fæcem hominum, qui theatrales ludos exhibent? quę tamen aut in pauperes erogari, aut aliis rebus tum neceſſariis, tum utilibus, bono publico impendi potuiſſet. Inde Auguſtinus ad cap. 16. Johannis: *Donare* (dicit) *res ſuas hiſtrionibus, vitium eſt immane, non virtus. Qui enim venatori* (hiſtrioni) *non homini donat*, inquit idem in Pſal. 102. *ſed arti nequiſsima. Nam ſi homo tantum eſſet, & venator non eſſet, non donares: honoras in eo vitium, non naturam.*

Nec tamen ſimpliciter improbari merentur ſpectacula, quę in ſe cum ſint adiaphora, ſub certis conditionibus, à graviſſimis Theologis admittuntur. Inſtar omnium ſit ὁ πάνυ Dn. Rivetus, qui poſtquam in Quæſt. ad Decal. prolixe diſputaſſet adverſus vulgaria ſpectacula, à quæſtuariis hiſtrionibus exhiberi ſolita, tandem *hac ſubjicit*: Quę tamen ita volumus intelligi, non ut plane definiamus nulla ratione licere, ſub ulla conditione, Drama aliquod inſtituere, aut aliquando honeſtæ oblectationis cauſſa, & exercitii gratia, adoleſcentes aliquos producere, qui argumentum, quod bonis moribus conveniat, arte aliqua elaboratum, pluribus ſpectantibus, inter ſe tractent, & hac ratione ſe ad dicendum informent: ſcimus enim viros graves aliquando in talibus argumentis V.

versatos fuisse; non quæ mimis, histrionibus, & quæstuariis istis nebulonibus, qui omnia etiam sacra profanant, actitanda darent; sed quę pueri ingenui, exercitii honesti gratia, peragerent. Qua de re in disciplina Ecclesiastica Ecclesiarum Reformatarum Galliæ constitutio habetur, quam hic apponemus, & quæstionem hanc finiemus. Sic autem habet. *Non licebit fidelibus, interesse Comœdiis, Tragœdiis, mimis, moralitatibus aut similibus ludis, actis publice vel privatim; cum omni tempore id inter Christianos prohibitum fuerit, tanquam bonis moribus noxium. In primis vero cum profanatur scriptura. Si tamen aliquando in collegio aliquo utile judicetur, ut juventus aliquam historiam repræsentet, tolerari poterit; dummodo ex Scriptura non desumatur, quæ non ludis sed prædicatione inculcari debet; ea etiam conditione, ut id raro fiat, & adhibito consilio classis Ecclesiasticæ, cui primum compositio communicabitur.* In his, quæ aliquando cum aliis constitui & probavi, nunc acquiesco. *Hactenus Rivetus*, cujus sententię ut & decreto Ecclesiarum Gallicarum, ita hactenus accedo, ut putem fas mihi esse, allatis solidis rationibus, respectu quorundam, in alia omnia discedere. Ut vero pateat, fas non esse ulli, simpliciter quæcunque spectacula, in se sane Adiaphora, condemnare, quadruplici genere argumentorum illud comprobandum venit. *Primum* desumptum est à materia, quæ est honesta atque gravis, simul decora atque loco & tempori conveniens, quæ sic tractatur, ut serviat honestati morali tum excitandæ tum fovendæ. *Secundum*, respicit finem, qui non est alius, quam honesta oblectatio, quæ oritur ex viva repræsentatione eorum, quæ serviunt concitandis affectibus, ad amorem rerum honestarum, & serium odium omnium eorum, quæ turpia sunt. Nam cum ratione dictum est à Dionysio Halicarnassæo: *Comœdiam sub ludicra larva philosophari.* Inde recte monet Aristoteles lib. 7. Polit. cap. 17. quod *ludi tales esse debeant, ut sint imitationes eorum, quæ postea serio sunt facienda.* Et Cicero Orat. pro Sex. Roscio: *Hæc conficta à Poëtis arbitror esse, ut effictos nostros mores in alienis personis, expressamque imaginem nostram vitæ quotidianæ videremus.* Quicquid aliis videatur, ego non video, cur, cum liceat repræsentationes rerum vere gestarum legere, pariter non liceat, repræsentationes earundem vivas videre atque audire? *Tertium* concernit multiplices fructus, qui redundant in actores, modo personam suam convenienter sustinere sciverint: comparare siquidem sibi possunt, non modo notitiam rerum variarum atque experientiam, verum etiam singularem tum memoriæ tum eloquii

quii in publico promptitudinem, adhæc gestus moresque comptiores atque magis decoros. Quod postremum ignorasse non videtur Tertullianus lib. de anima, cum liberale & decore compositum corporis filum *scenam corporis* dixit. Nam elegantem & convenienter compositam convenit esse hominis faciem in Theatro, utpote omnium oculis propositam. Sic & Philostratus lib. de vit. Sophist. in Polemone notat σκηνὴν, ᾗ ἐς τὰς μελέτας ἐχρήσατο: per scenam intelligendo corporis modum & compositionem. *Quartum*, seu postremum complectitur multiplices usus, qui redundare possunt in ipsos spectatores & auditores, qui, si modo animo fuerint attento, unius alteriusve horæ spatio plura cognoscere possunt, altiusque animo imprimere, quam privatim longo tempore atque multo labore. Quod neque ignarum fuit Imperatori Justiniano, §. 9. Instit. de grad. cognat. *Magis veritas* (inquit) *oculata fide, quam per aures animis hominum infigitur.* Præterea sæpe actores quam artificiose perstringunt vitia inveterata publiceq; grassantia, quod alii certe vix tanta cum παῤῥησίᾳ auderent. Nec absque fructu: prout contigit circa Reformationis initia in Anglia, uti observavit vir pietate atque doctrina conspicuus Johannes Foxus in Historia Ecclesiæ Anglicanæ, Similiter in Belgio comœdiæ, à viris doctis scriptæ, cum exhiberent quam graphice in Theatro Babylonis turpitudinem, haut parum sub initium Reformationis quam plurimos commoverunt, nec minus cum fructu spectatorum prostituerunt Antichristianam doctrinam, quam Orthodoxam veritatem eidem oppositam asseruerunt. Ita Guilielmus Gnapheus vir doctus, & constantissimus Confessor, scripsit Acolastum, sive, de filio prodigo Comœdiam, item Hypocrisin, quæ Tragi-comœdiæ rationem habet. Institutum illius multi postea secuti fuerunt. Non omnibus tamen æque successit. Exemplo sit Antonius Scorus Antverpianus, de cujus comœdia, sub Frederico II. Electore Palatino exhibita in Academia Heidelbergensi, ex re est audire Hubertum Leodium lib. 13. Annal. *sic loquentem*: Composuerat comœdiam Antonius Scorus Antverpiensis, qui in Heidelbergensi Gymnasio bonas literas profitebatur, & suis pueris, quos privatim docebat, domi inter paucos & in privato conclavi recitandam dederat. In ea erat Eusebia, sive Religio, quæ hospitium quærens apud Magnates, nusquam admittebatur, sed prætexente quolibet negotium, repudiabatur: tandem ad rusticos & pauperem plebeculam divertens, gratum invenit domicilium. Facinus ingens admissum

missum illico perfertur ad Cæsarem, & piaculum sanguine diluendum proclamatur. Quare postposita omni mora, ad Principem Palatinum scribi mandat, ut gravissime non solum in auctores, sed in omnes, qui vel facto vel dicto id ludicrum juvissent, animadverteret, vel ipse Cæsar ad suum officium pertinere arbitraretur, curare, ne scelera remaneant impunita. Quo enim loco futuros Magnates, si fugere & proscribere Religionem in scenis decantarentur? Moverant prima statim facie non parum literæ Principem, qui omnium prorsus inscius erat. Facta autem diligenti inquisitione, deprehendit rem, eo, quo dixi modo, se habere: aufugit Scorus, aliquot pueri majusculi ab Academiæ Rectore carceribus coërciti: reliquæ innocenti turbæ quid faceret? *Huc usque Leodius.*

VI. Sed quanquam spectacula, ut Adiaphora, hactenus κατά τι probanda esse, sufficienter evicisse videor; sic conditiones, sub quibus admitti possint, aliquanto diligentius definiendę esse videntur. Atque, initio ratione materiæ occurrit difficultas non levis, an scil. ea possit esse historia sacra, aut suppeditari à Scriptura? Supra ex Riveto exhibitum fuit decretum Ecclesiarum Gallicarum, quo illud per omnia improbatur: ei accedunt plurimi ex Orthodoxis, qui existimant sacra cum devotione esse exhibenda, minime vero repræsentari ad excitandam hilaritatem, prout in Theatro solitum est. Quorum rationi hactenus non obloquor. Sed, quis ita in Scriptura hospes, qui ignoret, præter mere Theologica, in ea doceri quoque Moralia, & speciatim Politica: variasque, quę in illa occurrunt, historias, si ad vivum exhibeantur, mirum quam servire posse componendo homini sive ad honestatem moralem, sive etiam, ad vitam in Republ. commode & inculpate transigendam? Quæ historię, quando convenienter exhibentur, neutiquam ad ludum transferuntur, aut profanantur, sed ad vivum sic spectatoribus repræsentantur, ut non possint non spectatores tum amore honesti accendi, tum etiam odio rerum turpium inflammari: quod illius non minus jucundi fructus, quam harum Tragici exitus vivis quasi coloribus delineentur. Atque si ipse Spiritus Sanctus Proverb. 7. ut deterreat hominem à scortando, mores mulieris adulteræ cum omnibus turpitudinis circumstantiis voluit repræsentare; cur non pariter quoque in eundem finem historia sacra exhiberi & quasi delineari penicillo possit? Si enim licet pictoribus, ratione usus seu Oeconomici seu Po-
litici

litici illas in tabula delineare; cur non pariter quoque liceat eas per vivos homines convenienti elocutione & actione repræsentare? Quicquid aliis videatur, à me nunquam impetrabo, ut simpliciter nefas esse pronunciem, argumentum sacrum artificiose in Comœdiam aut Tragœdiam redigere. Probatur mihi, ratione sacrarum historiarum, non vero ulterius, quod habet Cornelius Schonæus, quondam Gymnasiarcha Goudanus, author Terentii Christiani, in Prologo sui Nehemiæ, ubi comparans actores suarum fabularum cum verbi Divini præconibus, non inconcinne dicit:

Quod hi in sacris ædibus è suggestu docent,
Hoc nos spectandum proferemus plenius.
Magis, ni fallor, mens vobis movebitur,
Cum rem, uti gesta est, cernetis exhiberier.

Schonæi exemplum, qui varias sacras Historias seu socco, seu cothurno induit, imitati sunt plurimi. Buchananus Jephthen, & Joannem Baptisten scripsit. Nicodemus Frischlinus Rebeccam. Georgius Macropedius, Lazarum Mendicum, Asotum, Susannam. Rochus Honardus Thamaram Tragœdiam, & Mosen Nomoclasten. Hugo Grotius Adamum Exulem. Daniel Heinsius Herodem Infanticidam: aliique plures (quos commemorare longum foret) alias Historias sacras simili ratione tractarunt. Quæ absque piaculo scribi possunt, ut per homines in Theatro exhibeantur, cur quoque exhiberi non possent? Audio quidem dici, Actores sæpe orantes introduci, preces histrionicas non debere esse, quod veri adoratores *in spiritu & veritate* orare debeant, Johan. 4. vers. 23. Sed, quis iis dixit, actores pios & graves non posse cum devotione in ipso Theatro Deum invocare, ex mente personarum sacrarum, quas pro tempore sustinent? In quam multos, qui tamen membra Ecclesiæ habentur, non quadrat illud Apostoli Jacobi cap. 4. 3. *Petitis, & non accipitis, eo quod male petatis, ut in voluptates vestras insumatis.* Cor precantis intuetur solus Deus: atque, ut pro concione Sacra (spero semper devote) Verbi Divini minister sæpe precatur (addita sua quoque Paraphrasi) sive ex mente Davidis, sive Danielis, sive alterius Sancti, (imo ipsius quoque Christi) cur non pariter pius actor, sustinens personam hujus illiusve Sancti, devote

precari posset in Theatro, è quo suos spectatores laborat erudire non modo, sed & meliores dimittere? Miror vero illos, quibus hujus ordinis argumenta usque adeo displicent, ferre non modo posse ut pueris teneris in Schola Terentius prælegatur, sed ut integras quoque ejusdem fabulas memoriæ, pro illa ætate tenacissimæ inscribant. Audiatur de iis Augustinus lib. 1. Confess. cap. 16. quod caput ut habet hanc inscriptionem *in lascivas Fabulas*, ita ibidem inter alia *hæc habet*: Hinc verba discuntur, hinc acquiritur eloquentia rebus persuadendis sententiisque explicandis maxime necessaria. Ita vero non cognosceremus verba hæc, imbrem aureum & gremium, & fucum & templa cœli, & alia verba quæ in eo loco scripta sunt, nisi *Terentius* induceret nequam adolescentem, proponentem sibi Jovem ad exemplum stupri, dum spectat tabulam quandam pictam in pariete, ubi inerat pictura hæc: Jovem quo pacto Danaæ misisse ajunt in gremium quondam imbrem aureum fucum factum mulieri. Et vide quemadmodum se concitat ad libidinem, quasi cœlesti magisterio. At quem Deum (inquit) qui templa cœlo summo sonitu concutit, ego homuncio id non facerem? Ego vero illud feci, ac libens. Non omnino per hanc turpitudinem verba ista commodius discuntur, sed per hæc verba turpitudo ista confidentius perpetratur. Non accuso verba quasi vasa electa atque pretiosa: sed vinum erroris quod in eis nobis propinatur ab ebriis doctoribus, & nisi biberemus, cędebamur, nec appellare ad aliquem judicem sobrium licebat. *Hactenus Augustinus:* cujus exemplo Chrysostomus Hom. 1. in Psalmum quinquagesimum invehitur quoque in Terentium, dum ejusdem Chæream insectatur. Eoque in ipsa primitiva Ecclesia loco Paganicarum Fabularum, Christianæ Comœdiæ pueris prælegi cæperunt. Ex re est audire Sozomenum lib. 6. Histor. Tripart. cap. 37. *Apollinaris* (inquit) *cum esset doctus & simul ingeniosus, pro Homeri poëmate, versibus Heroicis Hebraicam conscripsit antiquitatem usque ad Imperium Saul, & viginti quatuor libris opus omne divisit, unicuique libro nomen literæ ponens, secundum Homericam lectionem. Fecit autem & aliud opus secundum Mœnandri fabulas, Comœdiæ similitudine comparatas, imitatus etiam Euripidis Tragœdias, & Lyram Pindari. Et (ut absolute dicam) ex divinis scripturis argumenta sumens, omnes Encyclias lectiones tempore parvo composuit, numero, virtute, moribus, conscriptione, charactere, & dispositione, Græcis valde pares.* Interim circa ea, quæ hacte-

hactenus videor sufficienter probasse, cautelæ quædam observandæ sunt. I. Mysteria & dogmata mere Theologica neutiquam numeris Comicis comprehendenda: augusta quippe nimis sunt nec æque atque Historica argumenta repręsentari possunt. II. Nihil heterodoxi admisceri debet, ut vulgo fit à Jesuitis, qui per fabulas (iis exhibendis assuefaciunt suos discipulos) virus Antichristianę doctrinæ spectatoribus quam amabile reddere laborant. III. Deus, qui est invisibilis & omnipotens, neutiquam est exhibendus, nec opera ipsius arguentia infinitam potentiam sunt repręsentanda. IV. Christus quoque temere producendus non est: nam licet induerit hominem, atque ut homo in terra fuerit conversatus, tamen humanæ ejusdem naturę inseparabiliter perpetuo Divina fuit conjuncta; nefas vero est, ejusdem miracula, quę edidit per Dei digitum, sibi natura competentem, velle æmulari. V. Angelos quoque non exhiberem: licet enim sint creaturæ, sunt tamen πνεύματα, Hebr. 1. & corpora, in quibus subinde comparuerunt, fuerunt duntaxat externæ exuviæ, ad eorundem naturam nullatenus pertinentes. Amplius ratione materiæ quæritur, an argumentum fictum, sive, fabula, aut parabola possit esse argumentum Theatri? Teste Plutarcho in Laconicis Instit. Lacedęmonii comœdias & tragœdias non audiebant, *ne, vel serio, vel joco contra leges dicentibus aures praberent.* Tali argumento minus ęquus quoque est Scriptor cæteroquin gravissimus Dionysius Halicarnassęus, ita enim per Interpretem lib. 2. Antiq. Rom. cap. 20. *Gracorum fabulis exigua insunt bona, nec multis prosunt, nisi qui scopum earum accurato examine cognoverit: qua quidem sapientia paucis contigit.* Item Seneca lib. 1. de Benef. cap. 4. *Ista ineptia Poëtarum relinquantur, quibus aures oblectare propositum est, & dulcem fabulam nectere.* Cæterum cum placuerit Deo ipsi, sub Veteri quoque fœdere populum suum de statu regiminis edocere per Apologum de arboribus Regem eligere volentibus, Jud. 19. Davidem ad resipiscentiam adducere per argumentum fictum de divite cui multæ oves, & paupere cui unica erat agna, 2. Sam. 12. apposite quoque proponatur fabula de carduo & cedro, 2. Reg. 14. vers. 9. Christus vero Doctor Novi Testamenti per parabolas auditores suos, alias quam rudes, ut plurimum erudire, atque è tenebris ad lucem Euangelii perducere instituerit: omnino statuendum, ficta quoq; argumenta exhiberi posse, modo per ea obtineri convenienter queat scopus fabularum, quarum publicam exhibitionem permittimus.

Quod

Quod enim de fabulis Æſopi dicit Max. Tyrius Diſſert. 33. hic uſurpari poteſt: Καταμέμικται ἐν τοῖς λόγοις τούτοις νοῦς βραχὺς, αἰνιττόμενός τι τῶν ἀληθῶν. ***Breviter moralem ſenſum continent hæ fabulæ, occulteque quaſi innuunt veritatem.***

VII. Ratione modi agendi quęri quoque ſolet, an actores fabularum ſexus dignioris, induere queant habitum fœmineum? Negativa ſententia placet multis, quos movit Lex Dei Deut. 22. 5. At quæ illius mens ſit, fuſe expendimus ſupra Exercit. XXV. nec putem eam obſtare quicquam receptæ conſuetudini. Tantum vero abeſt, ut hac ratione immineat periculum ab abominanda illa turpitudine, quam tangit verecunde Apoſtolus Rom. 1. verſ. 27. grandius longe periculum imminet, ſi puellę aut virgines (quod ſæpe actio perſonam fœmineam exigat) Juvenibus in Theatro permiſceantur. Certe flamma fumo eſt proxima. Exemplum habet Jeſuita Mariana in libro de Spectaculis; quum enim in Hiſpania eſſet hiſtrio concinne Chriſtum exhibere ſolitus, & fœmina quæ ordinario Magdalenam pœnitentem reprędentabat, tam arcta inter eos coaluit amicitia, ut aliquando in adulterio deprehenſi fuerint. Ne jam dicam à talibus virginibus, ſi pulchriores & comptiores fuerint, non leve quoque periculum imminere ſpectatoribus. Recte Sirachides cap. 9. 5. ***Virginem ne ſtudeas habere notam, ne quando offenſionem ſubeas.***

VIII. Hiſce pręmiſſis, ordine proponi debent conditiones, ſub quibus quædam ſpectacula, ut licita, putem admitti poſſe. Ergo I. Materia, ſive ſacra, ſive profana, ſive vera, ſive ficta, ſerviat non corrumpendis, ſed emendandis Spectatoribus. II. Ea tractetur caſte, verecunde, decore, & graviter. III. Abſint turpiloquia, execrationes, juramenta temeraria, multo magis repræſentationes rerum obſcœnarum. IV. Actores neque ore, neque oculis, neque ullo geſtu exhibeant quid laſcivi. V. Exhibeantur tempore oportuno, hic ſiquidem cum maxime cogitandum eſt illud Salomonis Eccleſ. 3. 4. ***Tempus eſt flendi, & tempus ridendi: tempus plangendi, & tempus ſaltandi.*** Ut enim ſecundum Horatium lib. 4. Od. 12.

Dulce eſt (adde, ***honeſtum***) ***deſipere in loco.***

Ita ex admonitione Apoſtoli Rom. 12. 15. convenit ***gaudere cum gaudentibus, & flere cum flentibus.*** VI. Exhibeantur quoque raro: nam præterquam quod rarior uſus magnas voluptates commendat, non convenit, homines à negotiis vitę quotidianę avocare ad Theatrum, ne

ne similes reddantur populo Romano, qui dulcedine spectaculorum quotidianorum pellectus, secundum Satyricum, prȩter *Panem & Circenses* nihil cœpit optare. 7. Actores fabulis ediscendis, & compositione actionis nimis non distrahantur. 8. Non adhibeantur sub finem ludii lascivientes, aut mimi mordaces, qui excitando effusum risum, suffocent virtutis fomitem, quem fabulæ exhibitio post se relinquere debet. Minime comptiores virgines, aut Psaltriæ. Notum est illud Sirachidis Eccles. 9. 4. *Cum Psaltria ne sis assiduus, ne capiaris institutis illius.*

Ex iis, quæ hactenus dicta sunt, facile respondere licet ad quæstionem, qua quȩritur, an probandum sit institutum alicujus Magistratus, qui in magna sua urbe constituit Theatrum, in quo quaque hebdomada binæ ternæve exhibeantur fabulȩ, pro quarum spectaculo, qui admitti velint, solvant certum pretium, cessurum usibus pauperum? Quicquid quidam hic jactant, neutiquam à viro pio probari potest, ac deplorandum est, quod Magistratus, cæteroquin prudens, institutum non mutet. Ne repetam ea, quȩ dicta sunt, Quatuor amplius cogitari velim. 1. Non video, quo colore, in urbe ubi vicinus vicino laborandi exemplum dat, cives, maxime Juvenes invitari possint ad ea, quæ non nisi hominum otiosorum laxamenta sunt. 2. Quum à tot annis passim orbis Christianus tam graviter à Deo castigetur, imo illi ipsi urbi judicium Dei incubuerit, (si non incumbat adhuc) plurimis quotidie ex ejusdem inquilinis, sub manu Dei ingemiscentibus, quis (in quo modo mica pietatis fuerit) non stomachetur, quod de anno in annum, absque ulla intermissione, pateat Theatrum? Gravis est comminatio illius Dei, (*qui est ignis consumens* Heb. 12. vers. ult. *quique non irridetur*, Gal. 6. 7.) quæ occurrit apud Amosum cap. 6. vers. 3. & seqq. *Væ longe repellentibus diem mali, &c. modulantibus ad præscriptum nablii, qui sicut David, excogitant sibi instrumenta Musica, &c. neque afficiuntur ægritudine propter confractionem Iosephi. Idcirco migrabunt inter primos migraturos: tunc cessabit amovebiturque designatio redundantium.* 3. Inspiciantur quoq; Actores, &, qui Moderatores audiũt Scenȩ. Sintne sufficienter cõpositi ad illas lineas, quæ definitæ cum ratione sunt? qui ad eos connivent, eosdemque fovent, etiam explorare debent, quȩ ab iis fiunt, nam rationem suo tempore Deo reddent tum suȩ vitȩ, tum regiminis, tum etiam horũ, circa quȩ nimiũ quã indulgent. Homines vita profani, atq; scenæ lucelli ergo (quod ut dimensum accipiunt) addicti, eoq; spectaculorũ frequentiam optantes, neutiquam idonei Actores

propter illa, quę antea sunt dicta) haberi possunt. 4. Utinam observarentur quoque illa, quæ in Theatro repræsentant? Similes sese exhibent circumforaneis histrionibus, quos supra notavimus; simul existimant sibi concessum esse privilegium, ut non modo inferioris ordinis hominum, sed Superiorum quoque errata & ἁμαρτήματα impune possint θεατρίζειν, atque ante ora spectatorum cum fermento scurrilium facetiarum traducere. Non proponerem hæc, nisi publice nimis quam nota forent. Vellem animadverterent illi, qui & potestatem habent coërcendi, & ad quorum probrum pertinet tolerantia talis Theatri. Ambigunt viri prudentes, unde foveatur ejusmodi tolerantia, nimis quam Spartana. Qui existimant se omnia perrimari posse, eam imputant putide obsequiosæ adulationi eorum, quorum venter per Theatrum sustentatur. Sed, estne Magistratuum prudentium attendere ad præconia Histrionica? Alia mens erat Trajano Cæsari, de quo ita Plinius in Panegyrico, quem ei dixit: *Et quis* (inquit) *jam locus miseræ adulationis manebat, cum laudes Imperatorum ludis etiam, & comessationibus celebrarentur, saltarenturque, atque in omne ludibrium effœminatis vocibus, modis, gestibus frangerentur? Sed illud indignius, quod eodem tempore, in Senatu, & in Scena, ab histrione, & à consule, laudabantur. Tu procul à tui cultu ludicras artes removisti. Seria ergo te carmina, honorque æternus Annalium, non hæc brevis, & pudenda prædicatio, colit. Quin etiam tanto majore consensu in venerationem tui theatra ipsa consurgent, quanto magis de te scena silebunt.* Nero ob animum efferatum, monstrum habetur jure merito: & tamen, sub ejus imperio, ipsi Histrionum fautores in carcerem fuere deducti. Testis Tacitus lib. 13. Annal. cap. 28. ita scribens: *Inter Vibullium prætorem, & plebis tribunum Antistium, ortum certamen, quod immodestos fautores histrionum, & à prætore in vincula ductos, tribunus omitti jussisset. Comprobavere Patres, incusata Antistii licentia.* En! Senatus Rom. alias circumscriptus, non improbante Nerone, qui cæteroquin scenæ erat addictior, censuit histrionum fautores carceri mancipandos esse. Utinam cogitent viri Summates! Nec sententiam muto, quod ejusmodi histriones censeantur prodesse pauperibus. Generalis est Apostoli regula: *non sunt facienda mala, ut veniant bona*, Rom. 3. vers. 8. Atque, væ pauperibus, imo curatoribus eorum præ cæteris, si egestati aliter succurri non queat, quam per peccatorum vectigalia. Providit Deus, cujus hæc Lex occurrit Deut. 23. vers. 18. *Ne inferto mercedem scorti*

scorti aut pretium canis in domum Iehovæ Dei tui, pro ullo voto. Ille idem Deus hoc persuadeat Unctis suis!

EXERCITATIO XXX.

DE

Musica organica in Templis.

I. *Occasio hujus controversiæ in Belgio notatur. Priusquam Controversiæ status formatur, ostenditur quam infeliciter D. Voetius, qui hic dissentit, Authores aliquos citaverit.*

2. *Musica instrumentaria in V. T. instituta & ordinata fuit à Davide, ex præscripto Prophetarum ipsius.*

3. *Quomodo cantus publice in Ecclesiis N. T. fuerit receptus?*

4. *Inquiritur, quando Musica instrumentalis recepta fuerit in Ecclesiis N. T. quid sit ψάλλειν?*

5. *Non videtur Organum in Occidentalibus Ecclesiis receptum fuisse, ante annum Christi 766.*

6. *Pontificii multa nobiscum desiderant circa cantum quoque vocalem.*

7. *Distinctius exponitur, quænam circa cantum Ecclesiasticum debeant attendi.*

8. *Organum Musicum, Phonasci vicem in Ecclesia supplere posse.*

9. *Quod tamen non est simpliciter necessarium.*

10. *Respondetur ad argumenta D. Voetii, quæ ipse directa vocat.*

11. *Occurritur indirectis D. Voetii rationibus.*

12. *Exarmantur D. Voetii rationes, secundum ipsum, ad hominem.*

13. *Quatenus D. Voetio faveant, decreta quarundam Synodorum Belgicarũ?*

Nemo usque adeo in Belgio peregrinus est, qui nesciat Ecclesias Orthodoxas in felici illa regione, ab anno quadragesimo primo hujus seculi inquietari cœpisse per illos, qui cum sint ἰδιογνώμονες, rerum in se Adiaphorarum alium usum non permittunt, nisi qui examussim respondeat præconceptæ suæ opinioni, pro qua retinenda vadimonium quoque deserere vellent. Eo anno Belgico idiomate libellum de Usu atque abusu Organorum ediderat Vir vere Nobilis D. Constantinus I.

Hugens, Toparcha in Zulichem, tum temporis Illustrissimo Principi Auraico HENRICO FREDERICO à Secretis & consiliis. Quo cum notasset varios abusus Organi Pneumatici, in variis Belgii Ecclesiis pulsari soliti; erudite contendit, (si modo statuatur retinendum esse) debere moderari Psalmodiam, per imperitiam vulgi, sæpe quam inordinatam. Libellus hic ut à Magnifico Authore missus fuit ad varios, ita ex Theologis Belgis eum approbarunt ὁ πάνυ D. Johannes Polyander, Theologus Primarius in Academia Leydensi, Ludovicus de Dieu, & Abrahamus Heidanus, viri summi & celeberrimi, ibidem tum verbi Divini ministri: atque ex reliquis Professoribus, viri toto orbe inclyti, Daniel Heinsius, Adolphus Vorstius, & Jacobus Golius, præter alios plurimos viros, vere egregios, qua Ecclesiasticos, qua Politicos, quorum responsa simul edita sunt eodem anno. Consultus quoque erat D. Gilbertus Voetius, Theologus Ultrajectinus; at judicium suum pro tempore suspendit, contentus sic rescripsisse 8. Eid. Martias 1641. *Iudicium meum voluissem nunc quidem perscribere, nisi impedirent aliæ quadam meditationes, quarum editio nunc urgetur; & accuratiori diatribæ, aliquando publicandæ, totum hoc, quicquid est, reservarem.* Quod promiserat, præstitit quoque vir Rev. eodem anno proponendo duas Disputationes, habitas d. 3. & 10. Julii *de Organis & cantu Organico in sacris* Resp. *Ioanne Heimenbergio*, hoc tempore ibidem pastore Reverendo. Statum vero controversiæ Th. 3. sic format: *Quæritur an Musica instrumentalis, seu cantus organicus, sive seorsim, sive Musica vocali immixtus, sit aut necessaria, aut saltem utilis pars cultus publici in Ecclesia: seu, an sit aut pars, aut actus religionis; saltem conditio, requisitum, medium, adminiculum religionis publice aut communiter in Ecclesia N. T. exercenda, idque ex jure Divino?* Ut vero ipse negative respondet; ita, pro statuminanda sua sententia, more & fide solita (hoc est Voetio-Punica) adducit varios Theologos, Orthodoxos quasi, qui sibi hic sint ὁμόψηφοι. Priusquam vero ipsum controversiæ statum definimus, ex re fuerit quosdam ex his Theologis adduxisse, quo tum pateat, qua fide Vir Rev. eos adduxerit, tum etiam ut status controversiæ secundũ illos convenienter constitui queat. Inciperẽ à Calvino, nisi ipse Nobil. D. Hugenius libelli sui p. 73. & seq. ostẽdisset, eũ non simpliciter infestũ esse organis, sed sub hac solũ hypothesi, quatenus non faciũt ad ędificationem. Eoq; accedo proxime ad Musculum, qui ut à viro Rev. laudatur ex Comment. ad c. 14. ep. 1. Pauli ad Corinthios, sic sequẽtia solummodo offendo ad vers. 7. *Quo in usu*

usu tempore Pauli fuerint apud Corinthios tibia & cithara; non constat, ut opinor: notas tamen & usitatas vulgo fuisse, satis ex illo patet, quod ab illis argumentatur hoc loco Apostolus. &c. (tuto hæc omitti possunt, quod respiciant varios usus instrumentorũ Musicorum inter diversas gentes) *Non est autẽ ut hoc Apostoli loco defendamus delicias organorum musicorum, templis Papistarum subintroductas, quas sane nunquam probassent, ne Ethnici quidem, severioris disciplina studiosi.* Danęus dein adductus ex Isagog. part. 4. cap. 26. nihil, quod favere possit, habet, quam subsequentibus verbis continetur: *Apparet certe jam inde ab ipsis Apostolorum temporibus morem consuetudinemque cantandi in Ecclesia fuisse publice receptum, non qualis quidem hodie est in Ecclesiis Papisticis.* Beza in Thesibus quas proposuit Lutheranis in Colloquio Monpelgardensi, habito anno 1586. hæc habet: *Quod attinet ad Organa Musica, Musicen minime damnamus: sed ubi cantatur harmonice quod mente non intelligitur, res ipsa ostendit, quid inde consequatur: nempe ut paulatim magna pars cultus Dei in cantiunculas mutetur, & non Dei verbo mentes pascantur, sed inanibus sonis aures mulceantur.* Et deinde in Annotationibus ad notas Marginales Jacobi Andreæ: *Musices absit ut legitimum usum, tum ad honestam oblectationem, tum in primis ad canendas Deo laudes comparatum, reprehendamus. Sed neque talis oblectationis caussa sacros habent conventus Christiani, neque nobis unquam persuaserit, D. Andreas, ut ipsius monitis potius obsequamur, quam Apostolum audiamus, qui, si merito peregrinarum linguarum usum absque interprete in Ecclesiastico cætu probibuit, multo minus sonos illos Musices Harmonicos, quibus aures solæ, iis quæ cantantur nullo modo, ne ab iis quidem qui cantant plerumq; intellectis feriuntur, in Ecclesia tolerasset.* Perkinsus pariter productus in Probl. Theol. pag. 365. hęc solummodo habet: *Instrumenta Pneumatica ortum habuerunt circa ann. Dom.* DCLX. *Platina in Vitaliano. vel anno* DCCCXX. *Aimonus de gestis Franc. lib. 4. cap. 114. Navarrus in lib. de Oration. & Horis Canon. cap. 16. ait, temporibus Aquinatis usum Organorum nondum receptum fuisse. Cantus modulatio improbata est à Gregorio lib. 4. epist. 44. de gestis Synodi habitæ in Urbe.* Piscatoris verba in Observationibus ad Psalmum XXXIII. sunt *quæ sequuntur:* In congregatione Ecclesiastica decet Deum laudare cantu. Sed quęritur, an in Novo Testamento ad cantum Ecclesiasticum adhibenda etiam sint instrumenta Musica, ut adhibebantur tempore Davidis, & deinceps in Veteri Testamento? Ratio dubitandi est, quod ille canendi modus videtur fuisse pars pædagogiæ Mosaicæ. Respon-

deo: Quum talis canendi modus nusquam à Deo præceptus sit, nec vetitus, apparet natura sua ἀδιάφορον esse. Sed interim videtur, Novo Testamento magis convenire cantus simplex vocalis: quippe ad quem solum Paulus hortatur fideles Ephesios, Ephes. 5. vers. 19. Item fideles Colossenses, Colos. 3. vers. 16. Nam etsi in dicto ad Ephesios utitur verbo ψάλλειν, quod significat canere fidibus: tamen videtur & significare cantum, quo Psalmi sacri canuntur ore. *Hactenus Piscator.* Rivetus autem in Prolegomenis ad Psalmos, sic *commentatur*: Usum Organorum pro re adiaphora habemus; quamvis ex Ecclesiis omnino sublatum magis probarem, ne *veniant ad templa nonnulli, non tam religionis gratia, quam ut videant & audiant quod oblectet.* Quo nomine taxat gentes Lactantius Instit. lib. 2. cap. 7. & Erasmus, magnum Bataviæ ornamentum, in annot. ad cap. 14. 1. ad Cor. conqueritur, operosam quandam & theatricam musicam in sacras ædes fuisse inductam, qualem non opinatur in Græcorum aut Romanorum Theatris auditam unquam fuisse. Omnia tubis, lituis, fistulis, & sambucis perstrepere. Tolerari potest, quod in quibusdam Ecclesiis Belgii Reformati, organa cantum communem populi dirigunt, ne ex multorum ignorantia oriatur dissonantia. Cavendum tamen, ne, tali prætextu, iterum abusus redeat. *Hæc quoque Rivetus.* Pareum, & Coppenium Theologos Palatinos, pariter à D. Voetio citatos, Organico cantui infestiores fuisse, nemo mirabitur, si observaverit eos membra fuisse illius Ecclesiæ, quæ Organa in universum è templis proscripserat. Idem existimandum est de τῷ ἐν ἁγίοις D. Altingio, quondam Collega, qui vestigiis eorum utpote Collegarum suorum in Academia Heidelbergensi insistit, in Exegesi Confessionis Augustanę: interim nunquam audivi, quod hic vir Reverendus, qui per plures annos fuit Senior Ecclesiæ Groninganæ, hujus praxin fuerit insectatus: nam hic, à quo tempore publice recepta fuit Orthodoxa religio, Organum perpetuo direxit & ordinavit cantum Ecclesiasticum. Ita viri prudentes pro diverso loco & tempore de iis, quæ in se sunt Adiaphora, diversas opiniones fovere solent. Idem existimandum est de Zeppero, in hac controversia prę aliis ad suffragium vocato ab Authore Altaris Damasceni, D. Voetii Hyperaspiste. Tilenum minus moror, quod cum scriberet illa, quæ non minus D. Voetio quam Authori Altaris Damasceni arrident, ad statum suæ vocationis in Academia Sedanensi eadem composuerit; nullus autem dubito, quin Organo-

rum,

norum, quæ antea improbaverat, cœperit esse fautor maximus, ex quo fermentatam Parænesin scribere sustinuit pro Hierarchico in Anglia regimine: mirandum autem summopere, quod D. Voetius huic Ecebolii socio aliquid tribuere sustineat, quum virulentum ejusdem scriptum contra Quinquarticulanos Synodi Dordracenæ articulos, usq; ad opprobrium Authoris, satyrice, adhuc Ecclesiæ Heusdanę duntaxat Minister, exagitaverit. Interim, ex ipsis hisce Theologis, laudatis à D. Voetio, quatuor hæc consectaria colligere licet. 1. Quod Organorum in concione sacra usus sit Adiaphorus. 2. Quod iis non liceat uti ad aurium delicias, quemadmodum fieri solet in templis Papisticis. 3. Quod horum Organorum usus non sit institutus ab ipso Christo, aut Apostolis ipsius: aut etiam receptus fuerit in primitiva Ecclesia. 4. Quod organa legitime possint tolerari ad moderandum cantum Ecclesiastici cœtus, futurum alias dissonum. Principalis vero quæstio est hæc: *An in Ecclesiis Reformatis Organa Pneumatica, graviter & convenienter ordinata, servire possint moderando cantui cætus Ecclesiastici, alias dissonos modulos exhibere soliti?* Ad quam Quæstionem ut affirmative respondeo; ita responsionem nostram tam solide (præmissis tamen nonnullis) cum bono Deo astruam, ut simul omnibus D. Voetii argumentis æque solide responsurus sim.

Nolo vero hic differere de laudibus Musicæ tum vocalis, tum in- II.
strumentalis, ab aliis hoc sæpius factum fuit, & minus scopo meo convenit. Qua occasione Musica instrumentalis in sacris ipsius Veteris Testamenti recepta fuerit, ante omnia expendere convenit. Atque, ut Deus per Mosen ordinavit cultum Cæremonialem, ita tubas argenteas dedit sacerdotibus, Num. 10. 1. 2. quibus convocabatur plebs ad concionem, principes ad consultandum de Republ. simul iis signum dabatur ad movenda castra. Plebem convocantes utraque clangebant, Principes una: si vero essent movenda castra, clangebant cum vociferatione. Præterea in usum anni Jubilæi Levit. 25. 9. sonabat יובל *Iobel*, qui sive fuerit tuba, sive cornu arietis, sive sonus cujuscunque cornu productior, sive etiam productior tubæ clangor, nostra non refert: interim videri potest consultissimus linguarum Orientalium Fullenius lib. 4. Miscell. cap. 8. Hoc certum est, ex ordinatione Dei per Mosen, qui integre cultum cæremonialem ordinavit, nullum usum fuisse instrumentorum Musicorum in sacris populi Israëlitici. Primus David Rex, sub finem regni sui (seu, ut non male observat

Usserius

Usserius in Chronol. anno illius quadragesimo) eum instituit. Quum enim esset *amœnus Psalmis inter Israëlitas*, 2. Sam. 23. vers. 1. constituit quosdam *ad ministerium musicum in domo Dei*, 1. Chronic. 6. 31. qui *prophetarent*, (hoc est, omnia in Musicis peragerent, ex præscripto Davidis, qui iis, ut Propheta, Psalmos prescripserat: ita enim hæc vox quoque accipitur Esd. 3. vers. 10. 11. 2. Chron. 29. vers. 25.) *citharis, nabliis, & cymbalis*, 1. Chron. 25. vers. 1. atque adeo *incumberent Musica in domo Dei cum cymbalis, nabliis, & citharis ad ministerium Dei*, vers. 6. Ut vero hæc ordinatio uni Davidi est attribuenda, quare & dicitur Nehem. 12. vers. 24. de Levitis cantoribus, quod *laudarent & celebrarent ex præscripto Davidis, viri Dei*; ita simul audio Theologum, alias summum, Rainoldum Lect. 187. ad Apocryph. libb. quod David hoc fecerit ex singulari *præscripto Domini & Prophetarum ejus*. Nam quanquam in confesso est, Davidem fuisse regem, atque ad illius officium spectasse, ut *in domo Dei omnia decenter & ordine fierent*, 1. Cor. 14. vers. 40. atque ipse de se ipso sic loquatur, Psal. 119. vers. 99. 100. *Omnibus doctoribus meis intelligentior fio, quia testimonia tua meditatio mea sunt: senibus prudentior sum, quia mandata tua custodio*: ac proinde pro sua experientia sacra, canendi vices potuerit distribuere inter Levitas, quod judicaret hoc serviturum non minus ordini, quam Dei gloriæ; ex speciali tamen revelatione, quæ facta fuerat suis Prophetis, hoc fecit, prout patet luce meridiana clarius ex 2. Chron. 29. vers. 25. ubi de Ezechia loquitur Scriptura: *Restituerat autem Levitas in domo Iehovæ cum cymbalis, cum nabliis, & cum citharis ex præcepto Davidis, & Gadis videntis regii, & Nathanis Prophetæ: nam à Iehova præceptum illud erat per Prophetas ejus*. Nec tamen hoc nobis obesse, postea patebit, quod Musica hæc instrumentaria haut magis typi rationem habuerit, atque ipse ordo, quem inter Levitas Regius vates constituit. An vero hæc Musica servierit ruditati populi Israëlitici, deinceps suo loco expendendum quoque erit.

III. Accedendo ad N. T. in eo non nisi pro exercitio privato fidelibus cantus injungitur. Patet ex omnibus locis, in quibus cantus fit mentio. 1. Cor. 14. vers. 15. Apostolus de seipso loquens dicit: *Psallam spiritu, psallam etiam intelligentia*. & Ephes. 5. vers. 18. 19. ita fideles, qui erant Ephesi, alloquitur: *Ne inebriamini vino, in quo luxus est, sed implemini spiritu: loquentes inter vos* (ἑαυτοῖς) *psalmis & hymnis & cantionibus spiritualibus, canentes ac psallentes in corde vestro, Domino*.

Simi-

Similiter ad Colossenses loquitur cap. 3. 16. *Sermo Christi inhabitet in vobis copiose cum omni sapientia, docendo & admonendo vos* (ἑαυτοὺς) *psalmis, & hymnis, & cantionibus spiritualibus, cum gratia canendo in vestro corde Domino*. Nec non Apostolus Jacobus cap. 5. 13. *Bono animo est aliquis psallat*. Hæc omnia respiciunt Christianorum exercitia privata, neutiquam vero illa, quæ peragenda erant in conventu Ecclesiastico. Prout recte vidit Petrus Martyr in Comment. ad cap. 14. Epist. 1. ad Corinth. disputans enim de cantu Ecclesiastico, postquam adduxisset præcedentia Pauli verba ex Epistola ad Ephesios, hæc subjicit: *Ubi videas, Christianos admoneri, ut sibi ipsis & in cordibus suis canant. Ideo quoad sacros cœtus, nihil inde evincitur*. Nec audio Bezam qui Eph. 5. ἑαυτοῖς, explicat, per ἀλλήλοις, ut sensus sit inter vos mutuo, & respiciatur cantus in cœtu: quomodo & fallitur circa locum ad Colossenses. Eoque cantus simplex in Ecclesia non quidem præscriptus fuit ab Apostolo, sed invaluit ex consuetudine. Ut gnarum quoque erat Augustino. Inde apud eum legas lib. 10. Confess. cap. 33. *Adducor cantandi consuetudinem approbare in Ecclesia*. Receptus autem primitus fuit in Ecclesiis Orientalibus, ex Occidentalibus Mediolani secundum antiphonas cum primitus usurpante Ambrosio. Testis est idem Augustinus lib. 9. Confess. cap. 7. quo ut refert, quæ viderit Mediolani, ita hæc inter alia habet: *Tunc hymni & psalmi ut canerentur secundum morem Orientalium partium, ne populus mœroris tædio contabesceret, institutum est: & ex illo in hodiernum retentum, multis jam ac pene omnibus gregibus tuis, & per cætera orbis imitantibus*. Mos autem in Orientalibus Ecclesiis invaluit non diu post tempora Apostolorum. Testis est Plinius Junior, Bithyniæ & Ponti Pro-consul, in famosa illa epistola ad Trajanum, quæ est 97. lib. 10. quam respiciens Tertullianus in Apolog. cap. 2. sic loquitur: *Plinius secundus, cum provinciam regeret, damnatis quibusdam Christianis, quibusdam gradu pulsis, ita tamen multitudine perturbatus, quid de cætero ageret, consuluit tunc Trajanum Imperatorem, allegans, præter obstinationem non sacrificandi, nihil aliud se de sacris eorum comperisse, quam cœtus antelucanos, ad canendum Christo & Deo, & ad confederandam disciplinam, homicidium, adulterium, fraudem, perfidiam, & cætera scelera prohibentes*. En! ut mentionem faciat cantus, in antelucanis cætibus frequentari soliti. Eodem respicit Hieronymus in Chronico Eusebii, quando sic scribit ad annum MMCXXIII, qui decimus est Trajani: *Plinius Secundus quæsivit de*

Trajano, quid facto opus esset, nuncians ei præter obstinationem non sacrificandi, & antelucanos cœtus ad canendum cuidam Christo ut Deo, nihil apud eos reperiri. Ita vero canebant, ut se invicem canendo provocarent. Unde Tertullianus in Apologet. cap. 39. postquam de Agapis dixerat, subjungit: *Post aquam manualem, & lumina, ut quisque de Scripturis Sanctis, vel de proprio ingenio potest, provocatur in medium Deo canere.* Ac similiter scribit in secundo ad Uxorem libro: Quod non modo faciebant in Agapis, sed & ordinariis conviviis. Testis est Cyprianus lib. 2. epist. 2. (hæc est ad Donatum Epistola, è qua utpote culta & pexa Augustinus lib. 4. de Doctr. Christ. cap. 14. petit exemplum splendidæ & jucundæ dictionis) quando ita loquitur: *Sonet psalmus convivium sobrium: ut tibi tenax memoria est, vox canora, aggredere hoc munus ex more. Magis charissimos pasces, si sit nobis spiritalis auditio, prolectet aures religiosa mulcedo.* Serius recepti fuerunt Psalmistæ: quod eorum officium fuerit, refert Isidorus, quando dicit lib. 2. de Eccles. Offic. cap. 13. *Ad Psalmistam pertinet officium canendi, dicere benedictiones, psalmos, laudes, sacrificii responsoria, & quicquid pertinet ad cantandi peritiam.* & cap. superiori illos refert ad antiquos illos Psalmistas, qui *soli continuis diebus in templo canebant candidis induti stolis, ad vocem respondente choro.* Plurimi illi erant in Ecclesia, maxime Constantinopolitana, quorum præcipuus à Justiniano Novel. 3. vocatur πρωτοψάλτης, à Latinis *primicerius cantorum*, ut à pluribus jam notatum est.

IV. An, præter simplicem cantum, instrumentalis quoque in Ecclesia primitiva ex consuetudine (prout alter quoque) receptus fuerit, inter viros doctos contenditur. Exulasse è templis vulgo contendunt probare ex Justino Martyre, qui quæst. 107. à Gentib. proposita ita loquitur interprete Perionio: *Canere non omnino pueros decet, sed canere cum inanimis instrumentis, & cum saltatione & crotalis. Itaque ex templis explosus est & sublatus usus instrumentorum ejus generis, aliorumque quæ pueris digna sunt.* Ne jam dicam cum Possevino, non videri hoc opus centum & quadraginta sex quæstionum ad Justinum ut Authorem referendum esse: amplius, non simpliciter cantum Organicum in templis Justinus condemnat, sed levem, lascivum, atque superstitiosum; ideo dicit μετὰ ὀρχήσεως καὶ κροτάλων. Nam ad instrumenta Musica veteres quoque Christianos Dei laudes celebrasse, testis locupletissimus est Prudentius, poëta Christianus, in Apotheösi vers. 454. & seqq.

Quic-

Quicquid in ære cavo reboans tuba curva remugit;
Quicquid ab arcano vomit ingens spiritus haustu;
Quicquid casta chelys, quicquid testudo resultat;
Organa disparibus calamis quod consona miscent;
Æmula pastorum quod reddunt vocibus antra;
Christum concelebrat, Christum sonat, omnia Christum,
Muta etiam, fidibus sanctis animata, loquuntur.

Imo persuasissimum habeo, hoc docuisse ipsum Apostolum Paulum ad Ephesios l. d. siquidem non modo dicit ᾄδοντες, sed addit ψάλλοντες, quæ sane Synonyma haberi non possunt. Ita & Coloss. 3. meminit distincte ψαλμῶν, ὕμνων, καὶ ᾠδῶν. De quorum differentia ex antiquis consulantur Hieronymus ad Eph. 5. & Chrysostomus ad Coloss. 3. ex recentioribus Beza ad posteriorem. Quanquam vero Syrus Eph. 5. pro eodem habuit ᾄδειν καὶ ψάλλειν: differunt tamen, & Apostolus aliquid per ψάλλειν voluit innuere, quod non est ἐν τῷ ᾄδειν. Quid vero ψάλλειν sit docebit tum ejus Etymologia, tum Glossarium, illud explicans. De illa ita Author Etymologici Magni: ψάλλειν, ἐπὶ τῶν χορδῶν τῆς λύρας, παρὰ τὸ ψῶ τὸ προσεγγίζω, ἢ παράγωγον ψαύω. Ubi expresse innuit, ψάλλειν idem esse, atque chordas Lyræ, aut alterius instrumenti Musici pulsando leviter tangere. In Glossario vero hæc occurrunt: ψάλλω, *Nablizo*, *Psalmizo*. ψαλτήριον, *Sambucum*. ψάλτης, *Nablio*, *Psalta*. quæ abunde confirmandæ meæ opinioni serviunt.

Nec tamen in Ecclesia Christiana, pro publico quasi usu, primis V.
seculis recepta est Musica organica. Fatentur ipsi Pontificii, titulo antiquitatis alias nimium quam addicti. Alios ne producam, unus Bellarminus instar plurium aliorum fuerit. Qui lib. 1. de bon. operib. cap. 17. sub finem his verbis suam de Organis quasi Ecclesiasticis sententiam *proponit*: Nos fatemur usum instrumentorum musicorum non ita convenire perfectis & imperfectis, & ideo in Ecclesia sero admitti cœpisse: primum enim tempore Vitaliani Pontificis circa annnm Domini DCLX. Organorum usus in Ecclesia esse cœpit, si Platinæ credimus; si vero fidem habere volumus Aimonio lib. 4. de gestis Francorum, cap. 114. non ante Ludovici Pii tempora, id est, post annum Domini DCCCXX. Organa in Ecclesiis audita sunt. *Hæc Bellarminus*. Baronius σύγχρονος Bellarmino, atque si quis alius in Antiquitatibus Ecclesiasticis versatissimus, Organum ex Oriente in

Occidentem advectum fuisse testatur ad annum à C. N. 766. per legatos Constantini Copronymi, quo tempore in Gallia Synodum agitabat Pipinus. Hæc nos admittimus, atque ut admissa deprehendantur scopo nostro servire, deinceps per distinctas assertiones convenit proponere, quod circa cantum non minus simplicem, quam Organicum, prout in cætibus Ecclesiasticis frequentatur, eadem ipsi Pontificii arguere soleant.

VI. Ergo, referente Bochello lib. I. Decretorum Ecclesiæ Gallicanæ, Concilium Bituricense, celebratum in Galliis anno 1584. ita statuerat: *Crescente Ecclesia canendi & psallendi ritus publice, primum in Orientalibus, demum in Occidentalibus Ecclesiis, receptus est, & observatus: ad movendum & excitandum præsertim languentium & torpentium animorum affectum.* Atque Concilium Senonense jam anno 1528. sic decreverat: *In Ecclesiis, prætextu Musici cantus, non sunt audiendæ publica cantilenæ, & lascivæ.* Et iterum in Concilio Burdegalensi anni 1582. *Ab organis, & omni Ecclesiastico cantu, quavis Musica, lascivum quippiam & vulgares cantilenas, aut levitatem, similesque ineptias referens, omnino arceatur: sed gravis ubique sit, & divinis laudibus accommodata; ut ea circumstantium fidelium animi, ad majorem pietatem, devotionem, ac religionem inardescant.* Synodicis hisce decretis astipulantur ipsi Pontificii Doctores, illi saltem in quibus vel mica ingenui pudoris superfuit. D. Rivetus Cathol. Orthod. tom. 2. qu. 36. præter Cajetanum produxit Lindanum, Ruremundanum Episcopum lib. 4. Panopl. cap. 78. graviter hæc insectantem, atque serio deplorantem, inter alia hęc proloquendo: *Unde illarum* (ait) *magis admiror constantiam Ecclesiarum, quæ istum prævidentes divini cultus abusum, semel musicam illam choro maluerunt excludere, uti Trajectensis & quod audio Lugdunensis: quam illarum* (respicit alias Ecclesias) *veneror magnificam, quam ipsi putant & jactant adeo majestatem, qua Dei chorum omni phonascorum syntagmate, vocum omnis generis discrimine, imo & tubarum clangore, cornutorum stridore, alioque strepitu vario, ne quid prætermittere videantur, quod cantici verba semel obscuret, sensumque sepeliat & obruat, sibi praclare videantur implesse.* Astipulatur ipse Bellarminus: scribens enim in Psal. 46. hęc inter alia subjicit: *Significatur per vocem, Sapienter, ut Augustinus & Chrysostomus admonent, ut qui Psalmos canit, intelligat quod canit, & ex intelligentia mysteriorum moveatur affectus pietatis in Deum: in qua re videtur hoc tempore non leviter peccari ab iis, qui officium canendi in Ecclesia susceperunt.*

runt. Et clarius adhuc, circa Titulum ejusdem Psalmi, mentem suam explicat quando dicit: *Titulus admonet filios Core, quibus dabatur Psalmus cantandus, ut intelligant quæ canunt, & ut auditores intelligere faciant. Quæ Admonitio cantoribus Ecclesiasticis memoriæ commendanda est. Cantus enim in Ecclesia spiritui deservire debet, & non soli aurium oblectationi. Nam sicut qui intelligenter & devote canunt, animos audientium rapiunt, ita qui Theatrales modulos in Ecclesiam invehunt, de domo Dei, scenam mundi faciunt.* Hæc vero admonitio non minus concernit Musicam vocalem, quam Instrumentalem: ratione cujus si ipsi Pontificii culpent omne illud, quod scenam redolet, næ pariter quoq; idem multo magis Reformatis displicere debet. Nam, suo jam seculo, recte Hieronymus, commentans in cap. 5. ad Ephes. scripsit: *Audiant* (inquit) *adolescentuli, audiant quibus officium est in Ecclesia psallendi, ne in morem Tragœdorum dulci medicamento fauces & guttur illinant, & ne theatrales moduli audiantur in Ecclesia.*

Ipsius autem Musicę vocalis ratione plura adhuc alia prȩcavenda VII.
sunt, quę prę aliis tangit Martyr ad cap. 14. ep. 1. ad Corinth. *sic scribens*: Fuit antiquitus in Ecclesia munus infimum, plebi, psalmistæ, & lectori delegatum: nunc vero supremas videtur partes obtinere. Alterum præterea cavendum est vitium, ne (*cantus scil.*) majores & meliores partes divini cultus occupet. Quod fit, ubi nimius habetur, ita ut doctrinæ ac institutioni jam quodammodo locus non pateat. Nam hodie sæpe videmus fieri in magnis solemnitatibus, ut propter multas cæremonias & prolixam musicam, conciones differre oporteat in meridiem, ubi homines somniculosi sunt, & parum attenti. Adhæc videndum, ut cantus non sit adeo fractus & confragosus, ut perceptionem sententiarum impediat. Neque etiam committendum est, ut cantoribus tanta stipendia dentur, ut opes exhauriantur, quas & ministeriis utilioribus, & pauperibus, impendere oporteret. *Hæc Martyr.* Ut hæc autem præcaveri debent; ita alia, à parte cantus, (de objecto illius nolo jam dicere) ut legitime instituendi, monente ipsa quoque Scriptura, observari debent. 1. Præcipuum cantus instrumentum debet esse cor, prout patet ex locis Ephes. 5. & Coloss. 3. superius jam productis. Non quasi lingua muta esse debeat; sed quod cordis præparatio præcedere debeat linguam, in Divinum aliquod Canticum erumpentem. Inde regius Psalmista, quotiescunque se ad canendum accingit, non solum vocem parat, aut lyram; sed

cor præ iſtis, & ante iſtas. Inde dicit Pſal. 57. verſ. 8. 9. *Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum; cantabo, & pſalmum dicam Domino: Exurge pſalterium, & cithara,* &c. & Pſal. 71. verſ 22. 23. *Celebrabo te inſtrumento Nablii, pſallam te cithara, ô Sancte Iſraëlis, cantabunt labia mea, quando pſallam tibi, & anima mea, quam redemeris.* Sic ſimul corde canebat beata Virgo, quum in hæc verba prorumperet: *Magnificat anima mea Dominum, & exultat Spiritus meus in Deo ſervatore meo.* Convenienter Bernardus ſerm. 52. de modo bene vivendi: *Cum in conſpectu Dei* (inquit) *cantas pſalmos & hymnos, hoc tracta in mente quod cantas in voce; non aliud cogites, aliud cantes. Si aliud cantas in mente, & aliud cantas in voce, perdis fructum laboris tui. Si corpus tuum ſtat in Ecleſia, & foris vagatur mens tua, perdis mercedem tuam. Unde dicitur: populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe eſt à me. Sicut enim ait Apoſtolus: Pſallam ſpiritu, pſallam & mente. Cantabo ore & corde. Bonum eſt etiam cum ſono vocis, & hymnis, & pſalmis, & canticis ſpiritualibus glorificare Deum. Sicut orationibus juvamur; ita Pſalmorum modulationibus delectamur.* 2. Ut autem quis corde cantare queat, cor ante omnia expurgatum eſſe debet. Qui enim corde impuro Deo canere præſumunt, in illos quadrat illud Bernardi, de interiori domo, cap. 50. *Cantas, ut placeas populo magis quam Deo; frangis vocem, frange voluntatem; ſervas conſonantiam vocum, ſerva & concordiam morum.* 3. Si quis corde ſic compoſito cantet, aliter fieri non poteſt, quin pariter affectus ejuſdem ad cantum componantur, atque per eum mirifice aliquando afficiantur. Teſtis de ſemetipſo Auguſtinus, ita loquens lib. 9. Confeſſ. cap. 6. *Quantum flevi in hymnis & canticis tuis, ſuave ſonantis Eccleſiæ tuæ vocibus commotus acriter? Voces illæ influebant auribus meis, & eliquabatur veritas tua in cor meum, & ex ea æſtuabant affectus pietatis, & currebant lachrymæ, & bene mihi erat cum eis.* Obſervatu quoque dignum eſt, quod refertur de Thoma à Kempis in vita illius: *Dum pſalleret* (dicitur) *vultu ſemper in cœlum ſublato, ſacro Enthuſiaſmo afflatus, dulcedine nimirum Pſalmorum incredibili captus, & extra ſe raptus advertebatur: ſic ut nonnunquam calcibus non terræ hæreret infixus, ſed ſummis duntaxat pedum digitis ſolum contingens, reliquo corpore in cœlum ſubvolare, ubi animo & deſiderio agebat, meditaretur,* &c. 4. Quo commovendis affectibus cantus ſerviat, illud, quod canitur, debet intelligi ab illo, qui canit: atque hoc eſt *canere intelligentia*, prout ſupra vidimus ex Apoſtolo 1. Cor. 14. in Græco eſt ψάλλειν τῷ νοΐ. Reſpicere

re videtur Apostolus ad Psalmum, 47. vers. 8. Ubi dicitur *Psallite* מַשְׂכִּיל, quod licet aliter accipiant, recte tamen exposuisse videntur LXX. senes, per συνετῶς, sive ***intelligenter*** : quasi innuere voluerit Psalmista, ita canendum esse, ut cantus intelligentiam adferat tum canenti, tum audientibus. 5. Providendum cum primis ne precationes, quas subinde David ut Propheta, dirigente eum Dei Spiritu, in Dei inimicos vibravit (nominatim Psalm. 35. 69. 109.) applicemus inter canendum, ex animi malignitate nostris inimicis. Hic siquidem valet Christi dictum, Luc. 9. vers. 55. *Nescitis cujus spiritus sitis.* 6. Cantus debet fieri ἐν χάριτι, ut loquitur Apostolus ad Coloss. 3. Quanquam vero hoc quidam sic intelligunt, ut cantus fieri debeat cum gratiarum actione, atque sic Apostolus idem voluerit dicere, quod dixerat Ephes. 5. vers. 19. Rectius tamen cum Theophylacto hoc sic exposueris, quod ***in gratia***, idem sit atque ***cum gratia & venustate.*** & sic χάρις ἀντὶ χαρᾶς accipitur, hac eadem Epistola cap. 4. 6. 2. Corint. 1. vers. 15. Ephes. 4. vers. 29. 2. Thess. 2. vers. 16. Atque, ut publicus in Ecclesia cantus gratiosus foret, in primitiva quoque Ecclesia, constitutis ad hoc choris, provisum fuit. Originem primam tangit Suidas, ita loquens : χορὸς τὸ σύστημα τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ᾀδόντων. διῃρέθησαν δὲ οἱ χόροι τῶν ἐκκλησιῶν εἰς δύο μέρη ἐπὶ Κωνσταντίου τοῦ υἱοῦ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου, καὶ Φλαβιανοῦ ἐπισκόπου Ἀντιοχείας, διχῇ τοὺς Δαβιδικοὺς ψαλμοὺς ᾄδοντες. ὅπερ ἐν Ἀντιοχείᾳ πρῶτον ἀρξάμενον, εἰς πάντα περιῆλθε τῆς οἰκουμένης τὰ πέρατα. ***Chori, sive cœtus canentium in Ecclesiis, in binas partes distincti sunt, sub Constantio Constantini M. filio, & Flaviano Episcopo Antiocheno, bifariam Davidicos Psalmos canentes : quod Antiochiæ primum cœptum, postea in omnes mundi fines exivit.*** Inde Patres sæpe choros psallentium nominant. Speciatim Chrysostomus Hom. 14. ad 1. Timoth. ubi etiam nocturnorum hymnorum meminit, in Monasteriis contari solitorum à Monachis, qui à Præside suo excitati è somno consisterent in templo τὸν ἅγιον συστάμενοι χορόν. Qui cantus licet publice fuerit receptus, plusculum tamen artificii habet. Eoque mihi placeret cum primis quod de Athanasio Episcopo Alexandrino refert Augustinus lib. 10. Confess. cap. 33. ***bis verbis :*** Tutius (***inquit***) mihi videtur, quod de Alexandrino Episcopo Athanasio sæpe mihi dictum commemini, qui tam modico vocis flexu, Lectorem Psalmisonare faciebat, ut pronuncianti vicinior esset, quam canenti. Verum tamen, quum reminiscor lachrimas meas,

meas, quas fudi ad cantus Ecclesiæ tuæ, in primordio recuperatæ fidei meæ, & nunc ipso eo commoveor, non cantu, sed rebus quæ cantantur, cum liquida voce & convenientissima modulatione cantantur, magnam instituti hujus utilitatem rursus agnosco. Ita fluctuo inter periculum voluptatis, & salubritatis experimentum, magisque adducor, non quidem irretractabilem sententiam proferens, cantandi consuetudinem in Ecclesia probare, ut per aurium oblectamenta infirmior animus in affectum pietatis assurgat: quum tamen mihi accidat, ut me amplius cantus, quam res, quæ canitur, moveat, pœnaliter me peccare confiteor, & tunc mallem non audire cantantem. *Hac Augustinus.* Quo tamen gratia cantui Ecclesiastico, atque si ita loqui liceat, Veneres procurari possent, constituit primitiva Ecclesia Psalmistam, de quo jam antea egimus. Illius officium erat, operam dare, ut cantus harmonicè & convenienter procederet. Non improbandum est, quod habet Baronius Tom. I. Annal. ad annum LX. *Sed quoniam* (inquit) *imperitia canentium sæpius accidebat, ut harmonicum &c. Ecclesiasticæ dignitati congruentem cantum incomposito vocum sono corrumperent; (in quos jure Chrysostomus declamat;) necessariò Ecclesiasticis legibus provisum est, ne præter cantores, ad hoc opus asscriptos, quique pulpitum ascendunt, & de Codice legunt, quis in Ecclesia legeret.*

VIII. Si ergo cantus modulatus in Ecclesia receptus fuerit, atque ἐν χάριτι institui debeat, moderante illum Phonasco, seu Præcentore, atque is, in majoribus maxime templis, secundum modulationem quam instituit, ab omnibus exaudiri non possit, quo idem finis obtineatur, neutiquam peccabitur, si Organum Musicum grave atque minime voluptuosum, pro eodem fine consequendo, adhibitum fuerit. Tale censetur esse Organum Pneumaticum, in Reformatorum multorum templis pulsari quoque solitum. Cui non admodum dissimile fuisse videtur, quod describit Hieronymus Tom. 9. epist. 18. ad Dardanum sic de illo loquens: *Ex duabus* (inquit) *elephantorum pellibus concavum conjungitur, & per duodecim fabrorum sufflatoria comprensantur, per quindecim cicutas æreas, in sonitum nimium, quem in modum tonitrui concitat: ita ut per mille passuum spatia sine dubio, sensibiliter utique, & amplius audiatur. Sic apud Hebræos de Organis, quæ ab Ierusalem, usque ad montem Oliveti, & amplius sonitu audiuntur, comprobatur.* Falsi sunt, qui existimant Juvenalem Sat. 6. hujus ordinis Organa respicere. Hæc quidem apud eum lego:

Si

Si gaudet cantu: nullius fibula durat,
Vocem vendentem Prætoribus: organa semper
In manibus: densi radiant testudine tota.

At neutiquam hęc consentiunt cum Hieronymi Organo: multo minus cum nostro. Non inconvenienter enim vetus Scholiastes, quisquis fuerit: *Organa dicit citharas eorum, quos amant.* Ut enim in præcedentibus Poëta egerat de Cithara, ita huic Organi nomen aptare potuit. Isidorus lib. 3. Origin. *Organum,* (inquit) *vocabulum est generale vasorum omnium musicorum. Hoc autem cui folles adhibentur, alio Græci nomine appellant. Ut autem Organum dicatur: magis ea est vulgaris consuetudo Græcorum.* Nec putarim, Veteribus instrumentum Musicum, per omnia Organo moderno respondens, cognitum fuisse: ut hactenus non male judicat D. Voetius Th. I. Ut ut sit interim, nulla ratio obstat, cur Organum modernum in grandioribus maxime templis non possit servire moderando cantui, futuro alias dissono, maxime si auditores sono illius assueverint, atque absque illo confuse canant. Si enim Musica Ecclesiastica putatur ad ædificationem convenienter institui, secundum modulos Musicæ artificialis, eosque varios, & sæpe nimium quam difficiles, atque monente ipsa Scriptura canere oporteat secundum gratiam: rationi equidem consonum per omnia est, ut instrumentum Musicum nihil habens lascivi (quale est Organum nostrum) illud agat, quod minus convenienter & decore præstari possit à Phonasco. Atque hic genuinus Organorum in templis usus est, ut recte notavit Nob. D Hugenius, qui multiplicē eorum abusum, in Ecclesiis maxime Belgicis receptum, admodum pathetice exagitat. Inter Reformatos Theologos, idē antea egerat vir suo seculo summus Martinus Bucerus, in suo Cōmentario ad Psalmos, edito sub nomine Aretii Felini; commentans enim in Psalm. XXXIII. *hac inter alia habet*: Recepit ante paucos annos Ecclesia, ad sacros hymnos varia Musices Organa, sed utinam ita ut David omnes uterentur, nimirum non ad inanem oblectationem aurium, sed, &c. ad sedandum quod animæ harmoniam turbat, ad excitandum ipsam, quo expeditior & ferventior beneficia Dei consideret, religiosis affectibus accensa. Hoc si studeretur, verborum oportebat primam curam haberi, & horū tantum gratia ut vocum, ita & organorū modos, nēpe, quo & penitius expenderentur, & majore ardore cū audirentur, tū dicerentur, adtemperari. Jam partem sacrarum cantionū omittimus, auscultantes modulis Organorum: quod tamen

ferri poterat, eo quod interim sacra verba, mens modulatione illa excitata, apud se volvere possit, si ea modulatio sic institueretur, ut verborum perpensionem acueret, & intenderet. Sed quod dictu horrendum, passim obtinuit, ut Ecclesiarum musici, pro sacris hymnis, spurcissimarũ cantionum melos in organis modulentur, quibus non solum inani, sed pernitiosa simul, voluptate lenones & lenę oblectantur, & integriores adhuc animi ad libidinem proliciuntur. O impia supinitas, ad hæc non summopere consternari & perterrefieri, quicunq; Christo nomen dederunt, nedum Ecclesiarum proceres! Sub nomine enim Jesu Christi crucifixi, in loco illi sacro, in cœtu illorum, quos ille sanguine suo redemit, pro salario, quod pro ipsius cultu persolvitur, nihil aliud quam Veneri sacrificari, castas sanctorum aures ac mentes prophanari, titillari quosque perditissimos. *Hactenus Bucerus.*

IX. Nec tamen contendero necessarium esse, ut in Templis sint Organa. Ubi enim assuevit populus absque illis canere, nec infeliciter, parci potest sumtibus, qui plus quam ordinarii requiruntur, tum in ipsum Instrumentum Musicum erogandi, tum eum, qui illud pulsat. Absonum vero mihi videtur, ut majori salario conducatur opera alicujus Musici, eô, quod scite Organum pulsare queat, quam verbi Divini ministri, cæteroquin docti & pii. Usum Organi adiaphorum reliquero, secutus judicium venerandæ Synodi Zuyt-Hollandiæ habitæ Delphis anno 1638. art. 50. Cæterum ubi Organum in templo jam constitutum, nefas omnino est, eo abuti. Abusus varios, eosque enormes notavit Nobiliss. D. Hugenius in suo libello, aliquoties laudato. Probrosum autem modulos profanos, carnalique voluptati excitandæ duntaxat servientes, exprimere. Nec ferendum, ut demum pulsetur, quando concio sacra dimittitur, ob usum politicum. Indignatur eo nomine ipse Zepperus lib. 4. de Lege Mosaica cap. 9. adductus quoque ab Authore Altaris Damasceni pag. 494. *In quibusdam* (inquit) *Ecclesiis reformatis Organa illa retinentur, non autem nisi omnibus cultus divini partibus peractis, & demisso cœtu Ecclesiastico, pulsantur ad finem Politicum, propter illos, qui ex hoc sono & numeris oblectationem quandam quærunt, quibusque huic instrumentali Musicæ interesse libet.* Fateor quidem, templis nostris nullam per se competere sanctimoniam; interim tamen, cum sint usui sacro destinata, & Christiani in iis compareant, ut rationabili suo cultu defungantur, non sunt destinanda usibus profanis, nec etiam, nisi forte necessitas urgeat, usibus civilibus.

Probo

Probo hactenus quod habet Bernardus ſerm. 1. in Dedic. Eccleſ. adductus quoque à D. Hugenio : *Quid lapides iſti* (inquit) *ſanctitatis habent ? habent utique ſanctitatem , ſed propter corpora veſtra. An vero corpora veſtra ſancta eſſe quis dubitet, quæ Templum Sancti Spiritus ſunt , ut ſciat unuſquiſque vas ſuum poßidere in ſanctificatione ? Itaque ſancta ſunt animæ propter inhabitantem Spiritum Dei in vobis : ſancta ſunt corpora propter animas; ſancta eſt etiam propter corpora domus.* Eoque minime ferendum , ut templum transformetur in λέσχην , (ſic Græci vocare ſolent locum , in quem confabulandi gratia homines ocioſi veniebant) atque congerronibus , ſi non pejora agentibus , delitiæ Organi exhibeantur, non ſonantis cantiones quidem ſacras , ſed ſæpe profanas, ſi non verniles quoque. Si templum habeat Organum , ſimul illi præfectus ſit peritus moderator , & certe uſui commodiori deſtinari non poteſt , quam ut moderetur cœtus Eccleſiaſtici cantum. Eoque non improbandum inſtitutum Eccleſiæ Leydenſis , quæ ante annos non ita multos, Organa , abrogato uſu minus ſacro , pſalmos & Dei laudes ſonare compulit. Nec tamen (ubi populus ſcite canere ſolitus eſt) ſuaſerim , ut Organum introducatur : ne putetur canentium attentio & devotio alia non eſſe , quam quatenus ab inanimato Inſtrumento Muſico dirigitur. Quod ipſum iteratò repeto,atros invidię dentes veritus. Hanc noſtram ſententiam hactenus ſic deductam , tam æquam & moderatam eſſe exiſtimo , ut , ratione rei in ſe adiaphoræ, commodior ne quidem excogitari poſſit.

Cæterum nihil hactenus egerimus,niſi pariter reſponderimus ad ar- X.
gumenta D. Voetii. Eavero non admetitur ſolũ Lectori credulo,manipulo,ſed modio,imo trimodio: atque,ut videãtur magis terribilia eſſe, diſtributa quaſi per legiones, in aciẽ producit. Numero enim argumenta directa,rationes indirectas, & ab abſurdo, item argumẽta indirecta, καθ' ἄνθρωπον,& Authoritates. Singulas claſſes luſtrabo,imo & ſingula argumenta, in quaque claſſe occurrentia. Ergo. I. *Argum.* directum occurrens Th. IV. hoc eſt : *Chriſtus & Apoſtoli , aut Apoſtolica Eccleſia, tali Muſica non ſunt uſi , nec docuerunt ea uti, ad majorem devotionem, aut perfectionem aliquam cultui Eccleſiaſtico adferendam.* Reſp. Sed pari ratione concludat vir Rever. Eccleſiam non debere habere templa , minime quæ ritu Papano ſunt ordinata : iis ſiquidem non modo caruit Eccleſia tempore Apoſtolorum,ſed aliquot quoq; ſeculis poſt. Adhoc certum eſt , Chriſtianos ſincera devotione , & infucata pietate magis

conspicuos fuisse, quo tempore conventus suos agitabant, sive in privatorum ædibus, sive etiam in speluncis. Ratione externorum Ecclesiæ rituum, reliquit nobis Christus, per Apostolum Paulum, hanc generalem regulam, 1. Cor. 14. vers. ult. *Omnia decenter & ordine fiant.* Conveniens autem judicarunt quædam Ecclesiæ Orthodoxę, ut cantum moderetur Organum Pneumaticum. Quid hic peccatum? II. *Argum.* his verbis proponitur: *Quia non tantum non excitat, auget, & confirmat spiritualem & rationalem animi devotionem ac cultum; sed contra ea impedit, frangit, dispargit, emollit & infirmat; dum animi vires & intentionem, per insensibilia illa, ad sensibiles & inferiores delectationes abducit.* Resp. Conceditur de Musica illa molli, & nimis quam artificiosa, quæ in Papatu, adhibitis variis instrumentis Musicis exercetur, neutiquam vero de illa, quam secundum cantum gravi modulatione exhibet Organum. De illa solummodo locutus fuit Cajetanus, cujus authoritatem deinde vir Rever. ostentat. III. *Arg.* est hoc: *Quicquid in cultu publico nec ædificat, nec aptum est ædificare Ecclesiam, illud non est adhibendum: quamvis in se esset præstantißimum: sed talis est Musica organica; Ergo. Probatur Major ex* 1.Cor.14.12.16.17.19.26. *Probatur minor, quia dum organum aut solum aut per antiphonas canit, non intelligit Ecclesia aut moderationem* πλύφωνον *aut verba sacra, quibus modulatio illa dicitur aptata, & consequenter non potest dicere Amen.* Resp. Majorem concedimus absolute. Non æque tamen minorem: quæ licet militet adversus Papanos, nimis quam delicatum cantum per choros canentium in Templis suis exhibentes, dum plebs interim conticescit: non tamen Organo, pro quo hic dicimus, applicari potest: hoc enim moderatur vocem canentium. Eoque si licitum est in cœtu fidelium secundum artem psalmos canere, cur non Organum in gratiam rudiorum & Musicæ imperitorum, possit præformare modulos, inter canendum observandos? Atque ut statuitur non turbari assa voce canentium devotio, si inter canendum ad modulos Musicos ex artis præscripto attendant: sic pariter existimandum est, neutiquam promiscuæ turbæ devotionem turbari, quando Organum præeundo illi ostendit, quomodo cantum rite secundum leges instrumentalis Musicę componere debeat. Si debeat simpliciter admitti quod pro sua Minori vir Rev. adducit, cantus per Davidem ab ipso Deo præscriptus adhiberi non debuisset. Quicquid etiam vir Rev. existimet, haud falsum Bernardum fuisse censeo, quum lib. de modo bene viv. sic scriberet: *Quamvis dura sunt corda secularium homi-*

hominum, ſtatim ut dulcedinem Pſalmorum audierint, ad amorem pietatis convertuntur. Sunt multi, qui ſuavitate Pſalmorum compuncti, peccata ſua lugent. IV. *Argum.* ſic proponitur: *Quicquid fertilis occaſio eſt multorum malorum, & obnoxium multis abuſibus; illud in cultu publico non eſt adhibendum, ſiquidem ſit adiaphorum, aut ſaltem per ſe non neceſſarium aut ita utile: Sed tali eſt Muſica Organica.* Reſp. At, cur ergo connivetur ad tam enormes Organi abuſus? ſiquidem apud ipſos reformatos, in templo ſacris exercitiis deſtinato, fere ſervire ſolet oblectandis hominibus hujus ſeculi, interea aut obambulantibus, aut ſimul etiam de rebus hujus ſeculi ſecure confabulantibus. Abuſus qui facile præcaveri poſſunt, nulla ratione uſui rei alicujus legitimo quicquam derogare poſſunt.

Succedit ſecunda acies viri Reverendi, complectens rationes indirectas, petitas ab abſurdis conſequentibus, inter quas hęc I. *Quia redolet Iudaiſmum, ſeu cultum peculiarem infantilem, & OEconomicum V.T. & pari jure poſſet in Eccleſias N.T. introduci tintinnabula Aaronis*, Exod. 28. 34. 35. *tubæ argenteæ ſacerdotum*, Num. 10. 2. 3. *cornua Iobel*, Lev. 25. 9. *cytharæ, nablia, cymbala, cum Levitis cantoribus*, 1. Paral. 25. 1. 6. *atque adeo univerſus cultus œconomicus.* Reſp. 1. Notandũ probe eſt, neutiquam Deum per Moſen, qui tamen legem Cæremonialem tulit, præſcripſiſſe uſum Muſicæ inſtrumentalis: ſed eum introduxiſſe Davidem ex ſpeciali Dei mandato, prout ſupra vidimus. 2. Certe, ego putarim, Iſraëliticum populum tempore Moſis magis egiſſe ætatem infantilem, atq; tempore Davidis: adeo ut fruſtra ſit vir egregius, quando commentatur de Iſraëlitarum cultu infantili. 3. Quæcunque obſervata fuerunt circa cultum ſacrum, ab Iſraëlitis, non pariter ſunt abrogata: ſed eatenus duntaxat, quatenus fuerunt Typica. Alias pariter intuleris Chriſtianis haut fas eſſe, habere templa, aut candelabra penſilia pro uſu nocturnorum ſacrorum. Quæ ſerviunt commoditati exercitii ſacri, cenſenda ſunt communia eſſe Iſraëlitis & Chriſtianis. II. Ratio his verbis comprehenſa eſt: *Quia eſt κακοζηλία Ethnica & cũ eorum cultu convenit. Quod abſurdũ. Gentiles enim ut ludos & ſpectacula, ſic & Muſicā immiſcebant ſuis ſolēnitatibus & ſacris.* Reſp. 1. Idē Davidi quoq; objici potuiſſet. 2. Ut diabolus amat eſſe Dei ſimius, ſic Gentilibus varios ritus, in ſacris quaſi ab iis obſervandos, cũ ridiculo ſæpe auctario præſcripſit, quod ordinati eſſent ab ipſo Deo, quē ſperabat ſe hac ratione poſſe proſtituere. 3. Non omnia quæ Gentiles fecerunt, mox ſunt improbanda: ſiquidem multa fecerunt ex legis Naturalis pręſcripto, quę bonũ donũ Dei eſt. 4. At ea XI.

exemplo Gentilium fieri non debent, quæ aut conjuncta sunt cum Dei profanatione, aut cum carnis lascivia. Quod & Petrus docet, quando priori epistola cap. 4. vers. 3. sic loquitur: *Sufficit vobis præterito vitæ tempore, quæ libent Gentibus, perpetrasse, incedendo in lasciviis, cupiditatibus, vinolentiis, comessationibus, compotationibus, & nefariis illis simulacrorum cultibus.* III. Sic pergit vir Rever. *Sequeretur, & multa alia sensibilia & carnalia, in gratiam aliquorum carnalium aut rudium, qui illis afficerentur, in publicum cultum introducenda; tripudia scil. theatra, ludos, & quæcunque aurium, ac oculorum, oblectamenta.* Resp. 1. Non sequitur: atque jam antea cavimus accurate, ne cantus ulla ratione serviat demulcendis auribus. 2. Quod si, ratione habita modulorum Musicorum, (est notissimum) multi psalmi in Ecclesiis Belgicis decantantur secundum modulos cantilenarum alias profanarum, cur pariter modulos illos (ne cantus evadat dissonus) Organum moderari non potest? Aut enim moduli artificiales à Psalmis abesse debent, (maximè tales) aut etiam Organum tales modulos ordinare potest. IV. *Sequeretur* (dicit) *Ecclesiam & Apostolicam & antiquam per tot secula fuisse minus devotam, aut saltem minus attentam ad excitandam auditorum suorum, præsertim rudiorum & infirmiorum, devotionem.* Resp. 1. Cogitandum fuisset, primitivam Ecclesiam Apostolicam longo tempore sub cruce ingemuisse, nec omnia, propter persecutiones, potuisse circa exercitium cultus publici usurpare. Quare longo tempore templis quoque caruit, quæ subsequentibus seculis ut rite atque ordine sunt extructa, ita illa, hoc adhuc tempore, convenienti Ecclesiarum, Orthodoxarum quoque, usui serviunt. 2. Pari ratione vir Rev. contendat Ecclesiam Latinam deformatam fuisse per Ambrosium, quando in eam introduxit cantum alternum, innuente ipso August. lib. 9. Confess. cap. 7. atque multo ante Ecclesiarum Græcarum devotionem obtorpuisse, ab iis siquidem Ambrosius cantum hunc, cujus & meminit Basilius Magnus Epist. 63. accepit. 3. Existimem vero Organum, serviens moderando simplici cantui cœtus Ecclesiastici, potius recipiendum esse, quam Antiphonas. V. Ita vir Rev. progreditur: *Sequeretur exercitia pietatis publica seu Ecclesiastica (inter quæ est doxologia, seu laudatio Dei per psalmos & hymnos) posse fieri sine Ecclesia, & restringi ad certas quasdam personas, ad id peculiariter quasi deputatas & consecratas, Organistas scil. & illis subinde adjunctos cornicines, & Musicos, seu pueros chorales.*

thorales. Resp. 1. Mirum, serium Theologum usque adeo ineptire circa consequentias. Pari ratione concludat, posse exercitia pietatis publica, restringi ad Lectores & Cantores, quos ipse hactenus Ecclesia exterminare nondum instituit. 2. Organista cum suo Organo, ex nostra hypothesi, (quæ pariter est Nobilissimi D. Hugenii) exercitiis sacris, iisque publicis destinatur, ad hoc ut Præcentori succurrat in moderando cantu totius cœtus Ecclesiastici. Si ad cantum moderandum legitime Præcentor adhibetur, næ adhiberi quoque commode potest Organista. VI. Ita argumentatur ab absurdo quasi D. Voetius: *Sequeretur, universam Ecclesiam, propter carnales & rudiores quosdam, esse privandam tanto temporis spatio nobilißima & præstantißima ratione adducendi homines ad Deum, qua est per prædicationem, lectionem, orationem, intelligibilem & communem psalmodiam: Sed absurdum pretiosas conventuum publicorum horas iis dilapidari, & animas famelicas meris furfuribus seu follibus & vento inflatas potius, quam pastas dimitti.* Resp. 1. Mirum, Virum doctum abusum Organi eodem loco habere cum usu legitimo, pro quo nos duntaxat scribimus & disputamus. 2. Quæ Erasmus, & alii, à viro Rever. ad suffragium vocati, in Papanis culparunt, nos jure summo arguimus. 3. Si Organum, serviens ordinarii cantus moderationi, ea ratione, quam jam antea delineavimus, adhibeatur, ne ipse quidem Momus, quid invenerit, quod cum ratione arguat.

Sequitur apud virum Reverendum tertia classis rationum, complectens argumenta indirecta, aut, ut illa vocat, καὶ' ἄνθρωπον, seu ad hominem. Eam quoque lustrare convenit; ut vero vir Rev. hic velites collocavit, ita despiciendum an plus, quam triarii ipsius, jam repulsi, possint. Ergo sic I. progreditur: *Figuratio ista &* πολυποικιλία *cantus instrumentalis repugnat simplicitati, introversioni spirituali, abstractioni, & mentis nuditati, atque elevationi ab externis & corporeis, quam tantopere devotis commendant varii.* Resp. 1. Sed pari ratione vir Rev. argumentetur adversus illos, qui asta voce canunt, nostrumque Psalterium modulis Musicis exuat. Si hi legitime adhibeantur, atque qui in Ecclesia canunt, ad vitandam confusionem, vocem suam secundum illos, ad præcavendam confusionem, componere debeant; rite atque ordine quoque Organum adhiberi potest: illius siquidem subsidio succurritur plebi, iisque qui Musicæ imperiti sunt, ad hoc, ut citra confusionem canere queant. 2. Quod artem (V. C. Rhetoricam, XII.

toricam, aut Musicam) redolet, mox quoque non servit attentioni & mentis devotioni turbandæ: mentem piam cum arte componere posse devotionem ipse Spiritus Sanctus ostendit, per Jobum & varios Prophetas passim allegorice, & oratione admodum figurata, loquendo. II. Argumentum indirectum est hoc: *Repugnat simplicitati, & cautæ moderationi antiquæ Ecclesiæ in usurpando cantu vocali & intelligibili: quæ tanta fuit, ut etiam tempore Augustini Episcopi Occideutales essent, qui nullum cantum reciperent.* Resp. 1. Quæ de temporibus quasi Augustini vir Reverend. jactat, dubito, an ex Augustino, aut ex alio quo antiquo Scriptore probare possit. Provocat vir Reverend. ad Pichium: sed is ad manum non est, atque vereor ne imposuerit. 2. Sed dato, quasdam Ecclesias publicum cantum rejecisse, atque adhuc rejicere, (neque enim ad usum publicum in Nov. Test. commendari, abunde probavimus supra sect. 3.) quid inde evincetur? Neque enim putem virum Reverend. inde inferre velle, cantum in Ecclesiis aboleri debere. 3. Atque si admittit usum cantus, suo modo artificiosi, cur non pariter admittat Organum, quod in rudiorum gratiam artificiosos modulos moderetur? III. *Repugnat* (inquit) *simplicitati cantus; quem nec fractione, nec harmonica vocum multiplicatione figurari, atque ita homines ab attentione abduci voluerunt tam antiqui, quam ipsi pontificii.* Resp. 1. Nullus ex antiquis simpliciter improbavit cantum artificiosum, sed eum qui (ut supra vidimus, nec aliud docentibus authoribus, quos vir Reverend. pro se citat) responderet Musicæ Theatrali. 2. Si valere debeat hoc viri egregii argumentum, simul tollat modulos artificiosos à Psalterio, atque quemque in cœtu Ecclesiastico jubeat suo more, atque secundum proprios modulos canere. IV. *Quia* (inquit) *alia instrumenta Musica non sunt usurpanda in Ecclesia, ut sancit Cæremoniale Episcopor. lib. 1. cap. 23. Ergo à pari nec organa, nedum confragosa Musica Organica.* Resp. 1. At consequentia hæc à pari nullo modo procedit. Nam Organum nihil ut lascivi circa se habet, ita eodem loco censeri non potest cum reliquis instrumentis Musicis. 2. Ut in cantu sacro nihil lascivi esset, ejectis aliis instrumentis Musicis, frequentari cœpit Organum: quod æque Papani commendant, atque pleræque Ecclesiæ nostræ frequentant. V. Et postremo suos adversarios sic incessit D. Voetius: *Quia non inhærent venerandæ antiquitati, quod unice tamen affectare se ubique prætexunt, sed manifeste novitates, & levitates Græcorum, antiqua & gravi*

gravi devotioni hac in parte præferunt. & deinde prolixe disquirit circa primam Organi originem. Resp. 1. Non invitus concessero, Organum esse inventum Græcorum: sed cur proinde ipsi Levitatis arguuntur? Pari ratione omnem Philosophiam rejicias, velut εὕρημα Græculorum. 2. Ne quid levitatis in cantu Ecclesiastico notaretur, prudenter excogitatum fuit Organum. 3. Templa serius à Christianis ædificari cœperunt: Ergo Dominus Voetius concludat, ea evertenda esse. 4. Quod ad illa, quæ ad modum supellectilis, usui Ecclesiastico inserviunt, per novitatem procurare sæpe possunt commoditatem. Quod speciatim circa Organum notandum. 5. Eoque dato, à Vitaliano demum, circa annum à C. N. 770. Ecclesiis Occidentalibus procuratum fuisse usum Organi, quid inde aliud evicerit vir Reverend. quam serius humanam industriam Musicum instrumentum excogitasse, quod convenienter servire possit moderando cantui Ecclesiastico. Balthasar Lydius senior, dum viveret Ecclesiæ Dordracenæ minister, vir doctus, atque instructissimæ Bibliothecæ possessor, Belgice cum notis edidit tractatum Francisci Alaers de Traditionibus Ecclesiæ Romanæ, atque occasione Organorum, à Vitaliano quasi introductorum hęc annotat: *Belangende de Orgelen in de Kercke, vvy bekennen geerne, dat op Musicale Instrumenten Godt oock kan gedanckt vvorden, volgens ontallijcke plaetsen der H. Schrifture: maer dit behoort daer in vvaergenomen te vvorden, dat geen andere dingen als geestelijcke lof-gesangen daer op gespeelt vverden, ende dat met een statige Musijcke, ende niet met sulck een lichtveerdige trippel en dans Musijcke, dat de voeten daer licht van vvorden, daer nochtans de Geest in Godt, met een Godsalige vreughde, behoorde opgetrocken te vvorden.* Quid æque ex mente nostra dici posset? Atque hic Lydius, quandiu per fata licuit, arctissimam cum D. Voetio familiaritatem coluit. Nulla ergo est ratio, cur ejusdem authoritas apud hunc ipsum quoque non admittatur.

Postremo Rev. vir, more sibi consueto, argumentatur ab authoritate. XIII.
At, quantopere ei faveant authores, quos produxit, in antecessum jam expendimus. Pręsidii plus habere videtur in quibusdam decretis Synodorum Belgicarum, pręcęteris can. 50. Syn. Dordr. an. 1574. & Synodi Medioburgensis an. 1581. habitę responso ad qu. 34. At his parum moveor: siquidē *primo* respondeo, in dictis Synodis quædam esse decreta, quę unanimiter à plerisq; Ecclesiis in Fœderato Belgio hodie improbantur.

tur. Ut Ecclesia erat novitia, nondum stabilita, multis calumniis atque adversariorum insidiis obnoxia, plurima pro tempore displicuerunt, quæ postea utiliter atque ad ædificationem recepta fuerunt. Speciatim Synodus Dordracena can. 24. improbat manuum impositionem circa confirmationem novorum ministrorum, can. 42. preces ministrorum recedentes à solita liturgia, can. 51. conciones vespertinas, can. 55. visitatores ægrorum, qui non fuerint Ecclesiæ ministri, can. 64. trinam aspersionem in Baptismo; atque can. 75. stando potius cœnam Domini communicandam, quam sedendo, contendit. Idem existimandum est de Organis, quæ, ut pro illa temporis circumstantia placuit templis ejicere, ita postea aliæ in Belgio Synodi, (quemadmodum supra vidimus) consenserunt in ea, utpote adiaphora. 2. Si omnia diligenter expendantur, liquebit, placuisse Organa propter abusum abrogare. Ita enim habet canon 50. dictæ Synodi: *Aengaende het spelen der Orgelen in de Gemeenten, houdmen dat het gantsch behoord afgeset te vvesen, volgens de leere Pauli* 1. Cor. 14. vers 19. *Ende al hoe vvel men het alsnoch in sommige deser Kercken, alleen in 't eynde der pradicatien gebruyckt, op 't scheyden van den volcke, soo dienet nochtans meest om te vergeten vvatmen te voren gehoort heeft: ende is te besorgen, dat het hier naer tot superstitie sal gebruyckt vvorden, gelijck het nu tot lichtvaerdigheydt dient; d'vvelck soo 't afgeschaft vvare, men soude de Aelmoessen bequamelijcker aen de deuren in 't uytgaen des volckx, versamelen, dan datmen sulckx in 't midden der Predicatie, tot groote hindernisse des Dienstes, doen moet.* Quæ hic improbat Synodus, nos pariter improbamus, & ante nos D. Hugenius. Si Synodo constitisset de commodiori Organorum usu, dubio procul eundem commendasset. Interim dies diem docet. 3. Cogitare aliquis posset, nonnullos, ut conderetur hic Canon quinquagesimus adversus Organa, suffragiis in Consessu Synodico adversus Symmistas prævaluisse, simul in templis suis Organis caruisse, & forte (Deus novit!) reliquis suis Symmistis eorum usum invidisse: Pastores siquidem ipsi (in veneranda licet Synodo compareant) homines sunt. Bremæ agnitus fuit Pastorum Senior Johannes Capito, vir cæteroquin doctus, Zelotes, & pius: Brugis in Flandria Ecclesiam Orthodoxam paverat eo ipso tempore, quo caninam suam eloquentiam, celebratissimi nominis Franciscanus, Cornelius

nelius Adriani, domo Dordracenus, exercebat. Hic ipse autem Capito, cum in suo templo, Martino sacrato (in quo ordinario docebat) Organum non haberet, quotidiano convitio illud solitus erat incessere, usque adeo, ut vocaret Utriculariam fistulam diaboli: at cum munificentia Senatus in suo quoque templo Organum esset constitutum, ipse non invenire condigna elogia, vocare modo melodiam Angelorum, promulsidem gaudii cœlestis, & quæ non alia? Ita variant sæpe hominum judicia pro temporis varietate. Nec tamen eum in finem hoc propono, quasi volupe mihi sit venerandi senis Manes inquietare: sed, quod narrationem hanc, quam scio verissimam esse, à scopo alienam haud fore existimarem. Et tantum quoque de Organis.

EXERCITATIO XXXI.

DE

Reformatione quasi Intensiva.

1. *Quid intelligi debeat per Reformationem Ecclesiæ? qua quatenus Magistratui conveniat, ostenditur.*
2. *Quomodo processerit reformatio Ecclesiarum Belgicarum?*
3. *Primi Reformatores, fermentum Papanum expurgantes, multa falsæ dogmata defalcare debuerunt.*
4. *Ut in Dogmaticis, ratione Ecclesiarum Belgicarum, non est opus ulteriori Reformatione; sic accurate expenditur, quid de Reformatione rituum sit statuendum.*
5. *Distinctiones Reynesii, de Reformatione intensiva, expenduntur.*
6. *Falsum est, quod ad Theoriam doctrinæ, multa adhuc in Ecclesiis Belgicis reformanda esse.*
7. *Qui intensive cupiunt reformare, an inquirere non debeant, quo usque antecessores sui processerint?*
8. *An liceat ubique ulterius Ecclesiam reformare, quam ab antecessoribus est factum?*

9. *Examinantur capita intensiva Reformationis D. Voetii.*
10. *Quid monstri D. Voetius alat prætextu intensiva Reformationis?*

I. PAssim non modo superioribus Exercitationibus notare debui Præcisianorum præposterum zelum, in promovenda (ut loquuntur) Reformatione intensiva; verum eo nomine vapulare quoque debui à Reynessio, qui, ut pro ingenii male compositi petulantia mihi insultare posset, sustinuit suo more, sive quam inepte, peculiari Diatriba agere *de Reformatione intensive adaugenda.* Quod ex re sit, de ea quoque conceptus meos proponere debeo, simulque occurrere iis, quę meo homini, secundum suam consuetudinem, per submissas schedulas Doctor Gisbertus Voetius suppeditasse videtur. Ergo ante omnia expendere convenit, quidnam illud ipsum sit, de cujus distinctione quęritur? Illud ergo nomen fert Reformationis: quæ vox, quando circa sacra, seu Ecclesiastica usurpatur, accipi debet pro restauratione doctrinæ & cultus sacri secundum Dei verbum, procurata ab illis, quorum interest. Convenienter vero D. Voetius lib. 3. Desper. Caussæ Papatus Sect. 3. pag. 753. hic duos actus distingui vult, atque priorem statuit esse, *judicare errores, detegere veritatem apud hominum conscientiam, eosque instruere de necessitate emendationis, tum in vita privata, tum etiam in publico cultu.* Alterum, *seu succedaneum esse, ipsum corpus & speciem Ecclesiæ, ad modulum emendati cultus, aliter ac denuo transformare, atque architectari, adhibita jurisdictione & disciplina necessaria.* Ut vero facile viro Rever. accedo, contendenti priorem institui posse, non modo à quovis ministro, verum etiam à quocunque privato; ita, eodem non admodum refragante, alterum pertinere contendo ad officium solius Magistratus. Laudabile exemplum occurrit in Rege Josia, qui 2. Chron. 34. 30. & seqq. cultum Dei collapsum instauraturus, templumque & regnum ab idololatria repurgaturus, *ascendit in domum Iehovæ, omnesque viri Iehudæ, & habitatores Ieruschalaïmorum, cum Sacerdotes & Levita, tum totus populus à maximo usque ad minimum: & legit ipsis audientibus omnia verba libri federis, qui inventus fuerat in domo Iehova. Deinde stans Rex in statione sua, pepigit fedus ipsum coram Iehova; se sequuturum Iehovam, & observaturum præcepta ejus, testimoniaque ejus & statuta ejus ex toto corde suo, & ex toto animo suo, præstando verba federis ipsius,*

ipsius, quæ scripta sunt in libro illo. Sane hæc insignis est legitimæ Reformationis idea, vivumque pii Reformatoris speculum, ad præscriptum verbi Divini, tam se, quam cultum Dei reformantis, neque dextrorsum neque sinistrorsum deflectentis. Similiter Josaphatus Rex, regno confirmato, Ecclesias purgari & institui curavit, *missis præfectis suis, cum Levitis & Sacerdotibus, qui docuerunt in Iehuda, habentes secum librum legis Iehovæ; & obiverunt omnes civitates Iehudæ, docentes populum,* 2. Chron. 17. vers. 7. 8. 9. Ut viri Principes hoc officio suo defungantur instare debent Ministri verbi Divini: atque si hi similes forte se exhibuerint mutis canibus, nihilominus tamen illi, quod muneris sui est, exequi debent; exemplo regis Joas, qui cunctantes sacerdotes non solum increpat dicens: *Quare non restauratis domum Dei?* 2. Reg. 12. 7. verum ejusdem quoq; restaurandę curam in seipsum recepit. Atque hoc pertinere ad officium Magistratuum, docent Patres, agnoscunt plerique quotquot ante Lutherum quoque ad opus Reformationis anhelarunt. Quod ad illos verbum Augustini est tract. 11. in Johan: *Mirantur* (inquit) *quia commoventur potestates contra dissipatores Ecclesiæ devestandos: sed si non commoverentur, quomodo rationem redderent de imperio suo Deo? Intendat charitas vestra quid dicam, quia hoc ad reges seculi pertinet, scilicet Christianos, ut temporibus suis semper velint pacatam Ecclesiam matrẽ suam habere, unde spiritualiter nati sunt.* Item Leo Episcopus epist. 75. ad Leonem Imperatorem: *Debes* (inquit) *Imperator incunctanter advertere, regiam potestatem non solum ad mundi regimen, sed maxime ad Ecclesiæ præsidium tibi collatam.* Similiter Isidorus lib. 3. de summo bono, cap. 53. *Cognoscent principes seculi, Deo debere se rationem reddere, propter Ecclesiam, quam à Deo tuendã suscipiunt. Nam sive augeatur pax & disciplina Ecclesiæ, sive solvatur: ille rationem ab eis exiget, qui eorum potestati Ecclesiam suam credidit.* Illorum vero votum huic doctrinæ fuisse consonum, abunde constat ex Catalogo Testium veritatis. Nam & Theodoricus à Nyem ad Status Ecclesiastici reformationem Imperatorem advocavit: ut Franciscus Zabarella scripsit Imperatoris esse Concilium contra Papam cogere, ne Ecclesia periclitaretur: & Johannes Picus denique Maximilianum Imperatorem cohortatus est, ut pro imposito sibi munere, curam Ecclesiæ reformandæ susciperet.

Quorsum hęc tam alte accersantur, haud absq; ratione aliquis quę- II.
ret? Plurimum vero refert, quo pateat, quid censendum sit, circa Reformatio-

mationem, per totam passim Europam, à tempore Lutheri, ceu anno 1517. institui cœptam? Ecclesiæ facies tum temporis deformatissima erat, atque non modo doctrina erat corruptissima, verum & ritus in sacris publicis recepti: ne quid dicam de moribus Cleri, quorum pudebat moderatiores in ipso Papatu. Qua ratione processerit Reformatio, otiosum est hoc loco exponere. Centies millies hoc factum est ab aliis: atque nos aliquando, si modo annuerit Deus, occasione historiæ Ecclesiasticæ Belgicæ, confidimus nos plurima distinctius, quam hactenus factum fuit, explicaturos esse. Hoc solum observari velim, Pontificiorum, qui ipso Papa consentiente, videbantur in Reformationem qualemcunque consentire, aliam intentionem fuisse, quam eorum, quos singulariter excitatos Deus peculiari sui Sp. Sancti dimenso bearat. Nam illi, ut ut viderentur Reformationem urgere, non tamen ultra mores, atque rituum quorundam appendices progredi volebant. Quæ tamen convenienter emendari non poterant, nisi emendata antea legitime ipsa doctrina. Clamabat quidem in ipso Concilio Tridentino, (videatur Paulus Servita lib. 7. Histor. Trident.) Cardinalis Lotharingus, *necessarium esse ut Reformatio instituatur ab Alpha usque ad Omega; & ex re publica fore, si auferrentur è Concilio Episcopi ad Quinquaginta, quod se semper opponerent recte consultis.* Quam fervide quoque pro Reformatione institerit Carolus V. Imperator, & post eum Ferdinandus I. ex Sleidano atque Thuano notum: plurimis interim viris doctis, moderatis, ac prudentibus consilia sua communicantibus. At, quam parum ipsorum Imperatorum molimina & vota valuerint, constat ex eventu Concilii Tridentini. Circa doctrinam nihil immutatum fuit, atque circa ritus quam paucissima. Caussam si quis quærat, reddet ut Propheta (vixit siquidem longo tempore ante Lutherum) Theodoricus Niemensis de Unione Ecclesiæ Tract. 6. cap. 33. *Sicut* (inquit) *sacerdotes Iudæorum ad eam devenerunt dementiam, ut dicerent, regem non habemus nisi Cæsarem: eodem modo jam diu timui & timeo, quod nostri sacerdotes dicere possint, regem non habemus, nisi Pontificem.* Interim, Deo benedicente, feliciter processit opus Reformationis, considerandum pro instituto præsenti, duntaxat ratione doctrinę, & rituum. Mores enim reformandi erant per cooperationem Spiritus Sancti, juxta doctrinam à quovis privatim, non tam Theoretice, quam

quam practice perceptam: quum ipsa Magistratuum Edicta, sanguine licet scripta, exemplo legum Draconis, nihil hic possint, nisi cum efficaci ἐνεργείᾳ Spiritus Sancti ipse homo operetur.

Quod ad Reformationem doctrinæ, ut Ecclesia depurganda erat III.
à fermento Papano, quo corrupta erat universa doctrina Apostolica; ita non tam quid addere debebant primi Reformatores, quam multum, quod superfluum erat, resecare. Peccat siquidem in Excessu Romana Synagoga. Non diffitendum quidem eam confiteri Christum humani generis Mediatorem, Ecclesiæ Sacerdotem, & Caput supremum. Sed interim, præter hunc, Sanctos quoque cœlites pro mediatoribus, Presbyteros suos pro Sacerdotibus, Papam pro Ecclesiæ capite & sponso habet, & ab omnibus haberi jubet. Præter sacrificium crucis cruentum, semel peractum, altarium quoque suorum oblationes, & quotidiana sacrificia Missatica, eademque incruenta, obtrudit. Præter Domini Jesu sanguinem, peccatorum ἱλαστήριον, expiationem pariter peccatorum, Martyrum quoque sangunine & perpessionibus, adhoc vi ignis cujusdam subterranei (qui fabulosus per omnia est) perfici docet. Præter Baptismi lavacrum, Eucharistiæque alimentum, sui quoque olei, balsamique unctionem, & auricularis confessionis mysterium, necessario à fidelibus expeti atque adhiberi imperat. Summum Deum sic adorat & precatur, ut Eucharistiæ sacramentum una quoque adorari, Angelos, & sanctorum hominum superstites spiritus invocari, ab omnibus velit. Fide hominem peccatorem sic justificari docet, ut in partes quoque vocet bona opera. Corruptum quidem per labem Originalem fatetur esse hominem, ut tamen pariter ei superesse velit vires, æque ad faciendum bonum atque malum. Cultum Euangelicum ita probat, ut multiplices insuper cæremonias, quorundam ciborum abstinentiam, dierum ac temporum observationem, aliaque hujus, generis non pauca, suorum conscientiis imponat, & pro veris Dei cultibus venditet. Præter sacras Scripturas, quas cum Orthodoxis in Canone censet, eadem quoque fide varios libros Apocryphos, multasque traditiones ἀγράφους admisit. Præter cœlestis regni requiem, quam piis promittit, aliam nescio quam infantibus, absque sacro baptismo mortuis, in limbo vitam constituit. Denique præter paratum improbis in Gehenna cruciatum, ipsos quoque pios, & fideles, similes & congeneres pœnas

pœnas in Purgatorio luere, affirmat. Hęc & alia ejusdem farinæ dogmata, veræ, certæque antiqui Christianismi fidei, ab hominibus perperam adjecta, primi Reformatores falce verbi Divini feliciter resecuerunt. Et quamvis ubique locorum eadem ratione Reformatio non processerit, atque arte diaboli inter eos ipsos, qui hoc præ aliis agebant, etiam quid simultatum excitatum fuerit; consenserunt tamen in iis, quæ extirpanda erant, atque retinendis illis, quæ ad salutem sunt necessaria, ut evincunt eorum publicæ confessiones: quæ licet diverso tempore & occasione à variis sint conscriptæ, inter illas tamen amicus consensus intercedit, prout docet Syntagma Confessionum, quod Genevæ editum est anno 1612. Anabaptistæ, quos pæne eodem cum Luthero tempore produxit ex Orco diabolus, itemque Antitrinitarii, quorum antesignani sunt Sociniani, gesserunt se quoque pro Reformatoribus, atque ejicere laborarunt fermenmentum Papanum, sed, ut se pariter similes esse probarent Thracio illi agricolæ, qui cum vidisset vicinum extrema vitium amputare, eas ad radicem usque resecuit. Neque enim ea solum, quæ addiderant Papani sanæ doctrinæ, verum necessaria etiam ejusdem capita everterunt. Evincunt dogmata quæ negant: Speciatim de Trinitate, de attributis Dei infinite perfectis, de æterna Deitate Christi, de personalitate Spiritus Sancti ut veri Dei, de vera Christi humanitate, de sacrificio illius expiatorio, de Originali peccato, de obsignatione sacramentorum, de pædobaptismo, de officio Magistratus, de resurrectione eorundem numero corporum, & similibus aliis: quibus Sociniani, ut negativam suam Theologiam quam plausibilem redderent hominibus hujus seculi, hunc colophonem imposuerunt: *Sceleratissimos quosque securos esse posse æternarum Inferni pœnarum, quod non ens sint, quum improbi sint annihilandi.* Quæ dogmata ut omnes in orbe Christiano Reformati æque atque Pontificii detestantur; ita Reformati Theologi subscribere solent formulis publici in doctrina consensus, Belgę speciatim Confessioni Belgicę, Catechesi Heidelbergensi, & Canonibus Synodi Dordracenæ; quibus ut Ecclesia Belgica, velut Reformata, distinguitur ab Ecclesia Pontificia, ita illi, qui subscribunt hisce consensus formulis, (nisi perjuri velint haberi) non possunt urgere ulteriorem Reformationem, quod ad dogmatica.

Ex his liquere evidenter credo, frustra illos esse ex Theologis Belgis, qui jactant quod ad Dogmatica, ulteriorem Reformationem, seu, ut habet eorundem formula, Reformationem intensivam requiri. An, ratione rituum Ecclesiasticorum, convenienter talem Reformationem urgeant, ulterius dein examinandum est. Neutiquam quidem diffitendum est, quosdam ex Reformatoribus primis, circa eorundem sive abrogationem, sive emendationem nimis quam largos fuisse. Adeo, ut forte recte dixerit Adr. Saravia in Præf. suorum operum: *Dico* (inquit) *primis Ecclesiarum Reformatoribus accidisse, quod caducas ædes resarcituris solet: qui cum undique pleraque putrida & vitiata conspiciant, quamvis intra ædes, pulchra conclavia & plures necessario partes sint, quas servatas vellent, tamen quia cohærent putridis & labantibus, quæ emendatione habent opus, dirui & emendari posse diffidunt, nisi simul omnia demoliantur.* In quos, sive Reformatores, sive Ecclesias ab iis reformatas, hæc quadrent, examinare jam nolo. Circa ritus & Ecclesiæ regimen illud à viris prudentibus cum ratione cogitari solet, quod habet Socrates lib. 5. Hist. Eccl. cap. 21. ita per Interpretem loquens: *Cujusque Religionis & sectæ varii sunt ritus, licet eadem de illis habeatur opinio. Etenim qui in eadem fide consentiunt, iidem in ritibus & cæremoniis inter ipsos discrepant.* Quod, ut convenienter attenderunt Theologi Helvetii in sua Confessione c. 27. ita, ibidem ad suffragium vocato hoc ipso Socrate, hunc Canonem Theologicum exstruunt: *Quod si in Ecclesiis dispares inveniuntur ritus, nemo Ecclesias existimet ex eo esse dissidentes.* Æquum vero est ut Ecclesię, ritibus à se invicem dissidentes, se mutuo etiam tolerent: atque quę videntur firmiores esse, imbecillioribus succurrant. Quomodo Paulus Rom. 14. 1. jubet nos *eum assumere, qui in fide infirmus est.* Atque pręivit hic suo exemplo, nonnullos summa lenitate ferens, tametsi aliter in quibusdam sentientes: *Quicunq;* (inquit Phil. 3. 13.) *perfecti sumus hoc sentiamus; & siquid aliter sapitis, & hoc vobis Deus revelabit.* Dubitandum non est, quin error aliquis fuerit tum illa *fidei infirmitas*, tum hęc *sentiendi*, sive *sapiendi* diversitas; quam utramque tamen Paulus ferri vult. Quanto non magis vero tolerandi sunt, qui circa ritus dissentiunt. Præterea cæremoniæ in Ecclesia receptæ, vel consensu Ecclesię universalis à longo tempore sunt receptæ, vel à particulari aliqua Ecclesia frequentantur. Hæc est ipsius Augustini distinctio Epistol. 118. ad Januarium: *Alia toto terrarum orbe observantur, quæ* (inquit) *dantur intelligi, vel ab ipsis Apostolis, vel plenariis Conciliis commen-*

data atque statuta retineri, secuti quod Domini passio, & resurrectio, & ascensio in cœlum anniversaria solemnitate celebratur. Alia per loca terrarum regionesque variantur. Utraque vero inviolabiliter observare fas est, ut prudenter eodem loco idem Augustinus monet. Sic enim de priori genere, *si quid*, inquit, *horum tota per orbem frequentat Ecclesia, hoc quin ita faciendum sit disputare, insolentissima insania est.* Recte quoque de posteriori. *Totum hoc genus liberas habet observationes, nec disciplina ulla est in his melior gravi prudentissimoque Christiano, quam ut eo modo agat, quo agere viderit Ecclesiam, ad quamcunque forte devenerit: quod enim neque contra fidem, neque contra bonos mores injungitur, indifferenter est habendum, & pro eorum, inter quos vivitur, societate servandum.* Quin & prudentissime hoc monet. *Ipsa mutatio consuetudinis, etiam qua adjuvat utilitate, novitate perturbat.* Utinam observarent nostri homines! qui quoniam subscriptione manuum suarum consensum promittunt in observationem rituum, seu cæremoniarum Ecclesiasticarum; non video qua ratione, se hic ausint gerere pro novis Reformatoribus. Certe quod monet Apostolus 1. Cor. 14. vers. 40. non est insuper habendum. Vult vero ille, *ut omnia fiant* πρὸς οἰκοδομὴν, εὐσχημόνως, καὶ κατὰ τάξιν. Notatu quoque dignissima est admonitio Hieronymi in Epistola ad Licinium: *Ego* (inquit) *te illud breviter admonendum puto, traditiones Ecclesiasticas, quæ fidei non officiant, ita servandas, ut à majoribus traditæ sunt, nec aliorum consuetudinem aliorum contrario more subverti.*

V. Hisce prælibatis, expendi proxime debet, quid Reynessius, atque sub ejusdem persona D. Voetius monstri alat, sub titulo *Reformationis intensivæ*. Nolo hic historiam contexere, atque pandere illa omnia, (σχήματι πολιτικῷ secundum fatum Metellorum favente) quæ tanto scil. Theologo, velut alteri (sed Heusdano-Ultrajectino) Calvino incrementum, non minus privatim quam publice, procurarunt, quod ab anno 1634. se ostentare sustinuerit pro Reformatore intensivo. Satis mihi est, quod hanc suam intensivam Reformationem (neque ratione dogmatum, neque rituum, valentem titivillitio) prostituat per hominem ineptissimum. Ne vero conqueri possit quicquam neglectum esse, omnia minutatim & exscribam, & simul, quæ exscripta fuerint, examinabo. Atque ut initio homo meus, à suo Pythagora edoctus, præmittit quatuor distinctiones, priusquam ex illis conclusiones eliciat, illas in antecessum & proponere-

ponere & expendere convenit. Ita ergo loquitur pag. 77. lepidi sui Judicii: *Ante omnia vero prænotandum est. 1. Reformationem intendi posse, vel supra quam docuere Doctores & Pastores: Vel supra quam retinuit & didicit vulgus. 2. Vel supra quam vere illi docuerunt; vel supra quam nos scire possumus eos docuisse. 3. Vel ut cognitio intensive augeatur: Vel ut praxis pietatis. 4. Vel ut intensio fiat in uno loco: Vel ut in omnibus & singulis.* Ad quæ sic ordine respondeo. 1. Inepte confundit ipsam intensivam Reformationem cum ejusdem successu & applicatione. Certe tempore Pauli non omnes crediderunt Euangelio: ita enim ipse testatur Rom. 10. vers. 16. *Sed non omnes* (inquit) *auscultarunt Euangelio. Esaias enim dicit, Domine quis credidit sermoni nostro?* Et tamen perpetuo verum mansit hoc ejusdem dictum: *Etiamsi nos aut Angelus è cœlo euangelizet vobis, præter id, quod euangelizavimus, anathema esto.* Atque ne quis forte ex Pseudo-Apostolis, qui jam tum plurimi erant, sibi ad Reformationem intensivam aliquid superesse opinaretur, expresse dicit, 1. Cor. 3. vers. 10. 11. *Secundum gratiam Dei quæ data est mihi, ut peritus Architectus fundamentum statui: alius autem superædificat. Porro quisque videat quomodo superædificet. Nam fundamentum aliud nemo potest statuere, præter id quod positum est, quod est Iesus Christus.* Quo in loco ut Apostolus distinguit inter se, utpote fundatorem, aliosque qui super illud fundamentum ædificabant; ita manifesto ostendit, fundamentum, bene si positum fuerit, intensionem non admittere, etiamsi (ut innuit vers. 12.) quidam *superædificent aurum, argentum, lapides pretiosos*; alii vero *ligna, fœnum, stipulam.* 2. Vulgi diversa superædificantis fundamento, seu doctrinæ Euangelicæ per Reformationem depurgatę, in Reformatione nulla est habenda ratio, prout patet ex Esaiæ cap. 53. cujus verba prædicationis suæ successui applicuit ipse Christus Johan. 12. (3.) Reformatis hoc tempore constat, quænam doctrina fuerit primorum Reformatorum, eorumque qui proxime eos insecuti fuerunt, partim ex publicis Confessionibus, partim ex privatis eorum scriptis. Eoque fastum suum produnt, quicunque prętexentes ignorantiam doctrinę, à primis Reformatoribus traditæ, intensive ex suo sensu reformare Ecclesias hoc tempore præsumunt. 4. Quando intenditur praxis pietatis, non mox intenditur Reformatio. Homines è præscripto verbi Dei instituere possunt publicam Reformationem tum doctrinæ, tum rituum; non pariter vero in eorum potestate est reformare mores, atque in-

intendere praxin pietatis. Suadere hoc quidem possunt secundum doctrinã, argumentis quoq; ex ipsa doctrina deductis, non tamen actualem vitę emendationem procurare: sed necessum est adsit specialis ἐνέργεια Spritus Sancti, siquidem hic valet, quod dicit idem Apostolus, 1. Cor. 3. 6. *Ego plantavi, Apollos rigavit: sed Deus dedit crescendi vim.* 5. Mirum admodum, hominem hunc, qui præsumpserat agere de Reformatione intensiva, meminisse locorum, quorum ratione, non quidem intensive, sed extensive Reformatio instituitur.

VI. Proxime despiciendum est, quasnam conclusiones ex lepidis hisce distinctionibus Reynessius eliciat. *Primam* pag. 78. hisce verbis proponit: *Certum Ecclesiam in omni loco amplius reformari debere quam receptum est, non modo quod ad Theoriam, sed & quod ad praxin.* De Reformatione quod ad praxin, jam dictum est: sed, si quod ad Theoriam ipsa pariter intendi debeat, da, mi homo, exemplum. Nisi forte (ut ex subsequentibus videor colligere) per Theoriam intelligas cognitionem Theoreticam, qua instructi esse debeant futuri vitę ęternę heredes. Atq; sic confundis ipsam reformatam doctrinam cum applicatione ejusdem per ministerium Euangelii, instrumentaliter hic considerandum. Ne vero Noster videatur rationibus destitui, quatuor ex ordine proponit, quæ expendi pariter merentur. 1. Hisce verbis concipitur: *Tot defectus, & imperfectiones, videmus, ut intensio Reformationis summe sit necessaria. Non enim* multi *duntaxat* infirmi, valetudinarii & dormientes, *sed &, velut Cretenses*, Mendaces, malæ bestię, ventres pigri, *quos ut moribũdos sanari, ut deformes intensive reformari necesse est.* At, quid hęc πρὸς ἔπος? An ergo Cretenses, qui doctrinam Euangelicam practice in vita sua plene & perfecte non exprimebant, eã pariter semiplene edocti fuerant? Quum Apostolus ex Epimenide hoc iis applicuisset, Tito sic præcipit: *Eos redarguito pracise*, (ἀποτόμως) hoc est, acriter reprehendito eorũ inveterata vitia, quo extirpari queant. Simul addit: *Ut sani sint in fide*, Tit. 1. 13. illa scil. fide, quam per sanam doctrinam acceperant. Mores scil. secundum doctrinam fidei per acrem redargutionem Paulus emendari vult, doctrinæ vero Euangelicæ, per quam fides ingenerata erat, solummodo sanitatem urget: ne scil. *per Iudaicas fabulas, & pracepta hominum* adulteraretur. Eoq; non suadet hic intensivam ejusdem Reformationem, verum vindicias duntaxat. Alias valet illud, quod idem Apostolus dicit suo Timotheo, 1. Tim. 4. 16. *Permane in istis.* Si Ultrajectini Reformatores intensivi probaverint, se doctri-

nam

nam Orthodoxam in illa Ecclesia adulteratam invenisse, forte titulum Reformatorum tulerint. 2. Ita argutatur Reynessius: *Scimus etiam non omnia recepta esse, quæ à Doctoribus proposita sunt. Multis non* manentibus in iis, quæ audierunt. Multis è prima charitate excidentibus. *Quos cum revocari necesse sit, reformatio intensive augebitur, etiamsi nihil doceatur extra ea, quæ antea proposita sunt.* Resp. 1. Ratione dogmaticorum hoc accidisse Ultrajecti, antequam illam sibi & suis beatam urbem ingrederetur intensivus Reformator Voetius, si probaverit Reynessius, pariter evicerit apostasiam sex verbi Divini ministrorum, quos ibi Calvinus (scil. Heusdanus) invenit. 2. Ex Apostolo cap. 1. ad Titum jam probavimus (admisso quoque tali casu) non opus fore nova Reformatione intensiva, ceterum solummodo vindiciis Reformationis semel feliciter institutæ. Alias in infinitum posset procedere hæc intensiva Reformatio, & tandem deveniretur ad falcem agricolę Thracii quam antea Socinianis vindicavi. 3. Sic progreditur: *Ipsi etiam Reformandi intensionem Reformationis desiderant, dum se sanctorum minimos, peccatorum maximos fatentur, qui justitiam esuriunt, atque ad perfectionem tendunt, ut sint perfecti, sicut pater ipsorum in cœlis est.* Concedo totum: siquidem hæc nihil ad rem faciunt. Quisque fidelis secundum Reformatam doctrinam (quæ efficacissima est ad veræ pietatis praxin) magis atque magis vitam suam reformare debet juxta illud, qui *sanctus est sanctificetur adhuc,* Apoc. 22. 11. Sed hæc sanctificationis intensio nihil commune habet cum Reformatione intensiva de qua agimus: atque ad hanc verbi Divini ministri aliud conferre non possunt, quam ut Reformatam doctrinam, quæ est *agnitio veritatis secundum pietatem,* Tit. 1. 1. prudenter & efficaciter applicent. 4. Sic intendit suum argumentum: *Idque exinde, quod* omnia hic ex parte *tantum esse sciunt. Sed frustra hoc evincere laboro, ad quod efficiendum integra biblia data sunt.* Ut homo Dei perfectus sit. *Ad quod promovendum totum ministerium institutum,* Eph. 4. 11. 12. Resp. At hic merus est κοκκυσμός. Sanctificationē secundum doctrinam concedo ex parte se habere, non æq; vero doctrinam Reformatā, ad promotionē & intensionem sanctificationis facientem. Nam si doctrina Reformata examussim cōsentit cū doctrina Apostolica, quod in ea amplius intēsive reformetur, nō occurrit, nisi quis pariter imperfectionis voluerit arguere πρωτότυπον ipsū. Si in doctrina ut Reformata (hęc agnosci debet velut quid ἔκτυπον) quis adhuc hiatus, aut nęvus occurrat, ex Scriptura corrigendus esset, & cum novi hi Reformatores intensivi indicare deberent.

Nec favere poteſt Reyneſſio Apoſtoli Pauli authoritas. Agnoſco hęc illius verba, *Ex parte cognoſcimus, ex parte prophetamus*, 1. Cor. 13. 9. ſed inſtituto noſtri hominis non cõducunt. Nam illud ἐκ μέρους referri debet, ut ex ſubſequentibus commatibus illius capitis patet, ad futurum ſtatum gloriæ. Nec confertur (vellent hoc hi Reformatores) ſtatus initialis Reformationis, cum progreſſivo ſeu ulteriori: ſed eſt collatio præſentis & futuri ſtatus circa cognitionem Dei & rerum divinarum. 2. Quæ garrit de promotione Miniſterii, concedimus ſi ſano ſenſu intelligantur. Miniſtri moderni debent promovere reformationem extenſive, & ſimul quoque omnibus modis operam dare, ut doctrina Reformata efficaciter per vitæ ſeriam emendationem exprimatur. Sed hoc dum agunt, non poſſunt agnoſci intenſivi Reformatores. Si deformata fuerit doctrina, poteſt verbi Divini Miniſter eam reformare, quod facit dum eam ex Scriptura emendat: ſimul ipſe adjutus à Magiſtratu, poteſt reformare cæremonias, ſeu ritus Eccleſiaſticos. Nihil vero poteſt per ſe (quanquam ejus miniſterium neceſſarium agnoſci poteſt) circa applicationem doctrinę Reformatę pro reformatione morum ſuorum auditorum. Quando enim omnia etiam egerit, ſępe exclamare tamen debebit cum Eſaia: *Quis credit prædicationi noſtræ: & brachium Iehovæ in quo revelatur?* Quam Eſaiæ exclamationem non modo Paulus, ſed & ipſe Chriſtus ſuæ concioni applicuit, prout ſupra annotavimus.

VII. Sequitur ſecunda Reyneſſii noſtri concluſio, propoſita pag. 79. hiſce verbis: *Nemo aliquod officium è verbo Dei populo propoſiturus, tenetur inquirere utrum prædeceſſores ejus idem docuerint*: ne alioqui ipſorum limites incautus tranſeat. *Reſp.* 1. Hoc axioma Voetianum δὶς διὰ πασῶν recedit à regula Apoſtoli Pauli, cujus hoc eſt verbum Heb. 13. 7. *Memores eſtote ductorum veſtrorum, qui loquuti ſunt vobis ſermonem Dei: quorum imitamini fidem, contemplantes quis fuerit exitus converſationis ipſorum.* Obſervandum vero eſt, quod non dicat, qui *loquuntur vobis ſermonem Dei*, reſpiciendo tempus præſens; ſed, *qui locuti ſunt vobis ſermonem Dei*; (ἐλάλησαν ὑμῖν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ) habendo ſcil. rationem anteceſſorum præteritorum. Nec falluntur admodum, qui exiſtimant ſpeciatim Apoſtolum reſpicere primos N. T. Martyres. 2. Imo hoc ſuadet prudentia Politica; nedum magis idem ſuadere deberet prudentia Eccleſiaſtica. Quęcunque in Societate humana velut nova occurrunt, ob corruptum hominum hujuſce ſeculi ingenium, pariter eos excitare atque

atque commovere ſolent ad turbas, ſeditioneſque, per quas ordinario tranquillitas publica admodum periculoſe turbari ſolet. 3. Eoque quiſquis ex Reformatis verbi Divini miniſtris voluerit cenſeri prudens, nec haberi turbo, ante omnia, contra quam D. Voetius, cum ſuo Reyneſſio, docet, diligenter inquiret, quo uſque ſui anteceſſores fuerint progreſſi. Si attendatur Reformationis hiſtoria, ex ea nimis quam manifeſto patet, propterea eos quam maximas difficultates (ſi non perſecutiones quoque) incurriſſe, quod viderentur novam doctrinam proponere atque urgere. 4. Atque hanc ob cauſſam Chriſtus, ejuſque Apoſtoli (præ omnibus aliis vero Paulus) ſuam quoq; doctrinam paſſim per teſtimonia V.T.cõfirmant. At,ne videaturReyneſſius ſine ratione loqui, quatuor proponit argumenta, è quibus hoc *primum*: *Non enim Apoſtoli* (inquit) *in concionibus Ethnicorum, neque in Synagogis Iudæorum, primo inquirebant, quid Sacerdotes, quid ſcribæ ante eos docuiſſent. Sed ſimpliciter Divinam proponebant veritatem, atque addebant, ut ſibi* à vana converſatione à patribus tradita, *caverent*. Reſp. 1. Alia ratio concionum ab Apoſtolis habitarum ad Gentiles, & alia earundem ad Judæos. Illis ſimpliciter veritatem annunciabant,his vero, in teſtimonium advocatis Moſe & Prophetis, eandem aſtruebant. Unde de ſemetipſo Paulus teſtatur, quod *teſtificatus fuerit tum parvis tum magnis,nec quicquam dixerit extra ea,quæ Prophetæ ac Moſes futura prædixerunt*, Act.26.22. 2. Apoſtoli ita Judæos laborarunt abducere à vana converſatione, tradita à patribus, ut ſimul eoſdem deduxerint ad Moſen & Prophetas, velut anteceſſores ſuos, qui eandem doctrinam Euangelicam,licet obſcurius docuiſſent. 3. Similiter ſi forte alicubi in orbe Reformato populus deſciviſſet à primorum Reformatorum doctrina, monendus ante omnia eſſet, cogitare velit, unde deſciverit. *Secundo* ita inſtat Reyneſſius: *Nam veritas divina propter ſe, & mandatum Dei doceri debet, ſive eam docuerint prædeceſſores, ſive non.* Ite, docete. *Et væ illis qui non fecerint*. Reſp. Concedo hoc lubens, ſi prædeceſſores aut corrupte, aut non integre doctrinam veritatis propoſuerint: at ſi illam docuerint complete & pure, ut comprehenſa eſt certâ conſenſus formulâ, ſcil. Confeſſione, aut Catecheſi, aut etiam utraque, illi,qui formulæ tali ſubſcripſerunt, attendere debent ad illud quod Timotheo ſuo præcipit Paulus: *Permane in iſtis*. Eo ipſo enim præſumuntur tali conſenſus formulæ ſubſcribere, quod nolint ab ea recedere. *Tertio* ſic procedit: *Sæpiſſime cæteroqui tacendum foret, imo toties, quoties prædeceſſores, quæ docuiſſent, ſcripta non*

reli-

reliquissent, &c. Resp. At vanus hic tuus metus est: quid enim antecessores, ab evulgandis quoque propriis scriptis alieniores, docuerint, constare potest ex publicis Consensus formulis, quas quidam eorum condiderunt, alii vero, iisdem subscribendo, approbarunt. *Quartum*, & simul postremum argumentum, pro cruda hac assertione, sic proponitur: *Cum tamen id nobis, hac in re, juris videatur, quod prædecessoribus: Illi potuere veritatem, quam propositam ignorabant, docere, quid ni & nos?* Resp. Hic proponuntur demum arcana fraudulenti cordis. Scil. meus D. Voetius, illiusque pulli, & male educati imberbesque adolescentes, (sed caput *Spiritu Podagrico* turgidum habentes) æque, apud posteritatem cuperent æstimari, atque primi Reformatores. Tantundem quippe se præstare posse confidunt, si non amplius. Sed an putat Noster, eos, qui proxime insecuti fuerunt primos Reformatores, cum iisdem paria fecisse? Aut an ipse hoc de se, & suis, spondere sustinet? Convenienter usurpavero verba Apostoli, Heb. 12. 4. *Nondum ad sanguinem usque restitistis.* Ego certo persuasum habeo, hos intensivæ Reformationis clamosos patronos, haut quaquam mereri vel cum primis Reformatoribus componi: prout certum quoque est, vel ipsos proximos eorundem successores paulatim descivisse.

VIII. Occasione horum argumentorum, usque adeo lepide aptatorum secundæ conclusioni, meus homo (at præmonente Voetio) audet hanc tertiam Conclusionem pag. 80. tam impetuose inferre, atque si promotionem Doctoralem consecutus esset in Academia, quæ Ultrajecti notatur prope Nicolai. Formula illius hæc est: *Ecclesiam quovis in loco amplius reformare licet, quam scire possumus active docuisse alios.* Simul mox hanc quasi primam rationem subjicit: *Atque ita quidem quarumvis scientiarum & artium Doctores columnas sibi Herculis erigi non patiuntur, sed tendunt quousque possunt.* Papæ! Antequam respondeam, compellor exclamare: adeste lorarii, & hunc Herculem furiosum vincite probe, ne postquam effregerit fenestellas sui sacelli in quo, quando clamosus maxime est, cum Diogene vix numerat novem Musas, se præcipitet in Leccam. Cæterum, ut jam cavi meo homini, quid sibi volunt hæc aliud, quam quod animal illud πάνσοφον Voetius cum suis filiis, illiusque dilectiores discipuli debeant & novam Confessionem, & novam Catechesin, & novam Liturgiam Belgis præscribere? ut audiant scil. Reformatorum absolutissimi, referantque præmium decimi tertii laboris Herculis. Quis non obstupescat ad hunc meorum Dominorum fastum!

fastum! At usque adeo eos excæcavit Diva Præcisitas, ut ignorent illud Spiritus Sancti effatum: *Deus superbis resistit, submissis autem dat gratiam*, Jacob. 4. 6. & Petr. 5. 5. Invectivæ Reynessii proxime sequentem & me quasi concernentes, &, ut videtur, vice condimenti superadditæ haut magis movent, atque aut voces phreneticorum, aut hominum præ supercilio Campano insanientium. Deum modo rogo, homini meo, suisque adjutoribus saniorem mentem largiatur. Accedo interim ad alteram rationem, aptatam Herculeæ assertioni. Ita vero nostrum ἔργον Διός. *Non etiam* (inquit) *omnia possumus omnes. Neque verbum Dei exhaustum est. Non nego fundamenta satis ampla posita, necessariaque proposita esse. Sed pernego in iis subsistendum, atque ea quæ utilia sunt, & ad bene esse faciunt proponenda non esse.* Ne amplius pueri simus, *& pueri maneamus*, omissis elementis eloquiorum Dei, *laborandum ut* prorsus adolescamus *in Christo, & viri fiamus* ad mensuram plenæ staturæ Christi. *Omne ergo non tantum consilium, sed & verbum Dei proponere licet, ut intensive augeatur Reformatio.* Resp. Quis Hercules (exceptos interim velim illos, quos Noster, cum suis adjutoribus, Genealogiæ suæ inseruit) hoc turpitudinis stabulum, longè sordidius sane quam Augiæ fuit, expurget? Pauca solum notabo, ut meus homo cum suo Voetio, si modo frontem retinuerint, erubescat. 1. Injurius summopere est in primos Reformatores, qui formulas Consensus, sub capitis sui periculo condiderunt, (quibus tamen & Voetius & ipse subscripserunt) quasi non omnia fuerint complexi, quæ Reformanda erant. 2. Absolvit Remonstrantes, quibus meus Voetius in tot suis scriptis vitio vertit, quod voluerint circa Confessionem Belgicam, & Catechesin Heidelbergensem, aliquid mutari. 3. Injurius est in omnes Ecclesias Belgicas, quas (si homini huic credimus) paverint ministri pueri, antequam scil. ille δὶς παῖς Voetius, ex ministro Ecclesiæ Heusdanæ factus Ultrajectinæ Academiæ Professor, inciperet insolentes Theses proponere. 4. Cruda hominis oratio officit potissimum Ultrajectinæ Ecclesiæ pastoribus: quasi scil. illi ante adventum novi Reformatoris Voetii, auditoribus suis non proposuerint omne Dei consilium. Quod homo hic apertis tibiis canit, credunt istius cæci admiratores, ex quibus nuper quis (sed præ omnibus aliis ποδομανὴς) hic Groningæ profiteri non erubuit, scotomate eos percussos esse, qui non probent omnia, quæ facta fuerint à Reformatore Voetio. Pergit tertio: *Nemo quoque est*

(inquit) *qui ignoret, tempora mutari & nos in illis; cum tempore vero, casus particulares nascuntur infiniti. Quum autem institutiones, adhortationes, reprehensiones, præsenti Ecclesiæ statui accommodandæ sint, fieri non potest, ut semper intra prædecessorum terminos hæreamus, illi se suo rerum statui accommodarunt, nos nostro.* Quid agitas homo? An intendis auditores tuos transformare in Ecebolios? Aliud est applicatio doctrinæ, aliud ejusdem reformatio. Pro differentia temporum & personarum licet prudens Ecclesiæ doctor doctrinam diversimode applicet, non censetur tamen eandem intensive reformare. Postremo sic friguttit eadem pag. *Plerunque etiam scire non possumus, aliud in particulari propositum esse, quam receptum videmus. Vix enim millesimus quisque scripta relinquit, quæ vivus docuit. Imo forsan ne millesima quidem pars, eorum quæ dicta sunt, scriptis mandata. Multa, scio, scripta exstant, tam in theoria quam in praxi. Sed num unus Pastor ea omnia ad unguem habere potest, & attendere ne quidquam iis superaddat? Quin imo si omnia illa in particulari quavis Ecclesia urgenda sint, an ulla erit quæ intensive non reformabitur?* Ineptiæ pueriles. 1. Quid antecessores docuerint, constat ex publicis Confessionibus: quas ut sapiens verbi Divini Minister longe præferre debet quorumcunque quoque Doctorum scriptis, ita illas, non vero hæc sibi ut Cynosuram proponere debet. At, quid accidit? quod dicit Gaspar Laurentius Theologus Genevensis in Præfatione præfixa Harmoniæ Confessionum: *Quamvis Confeßiones fidei Ecclesiarum Reformatarum tanta auctoritate fuerint institutæ, ut ad eas tanquam ad tabulas authenticas recurrendum fuerit, quo prisca primævaque dignosceretur fides: nihilominus à paucis leguntur: Vix apud bibliopolas inveniuntur: quævis privatorum scripta parantur: ex quibusvis aliis potius, quam ex his publicis testificationibus, de Religione dijudicatur.* 2. Si quis accuratius voluerit explorare, quod homo noster intendit, publicæ fidei Confessiones, maturo consilio à pluribus Theologis elaboratæ, rebus rejiculis & nihili accenseri posthac debebunt. 3. Imo, neglectis publicis Confessionibus, quisque somnium sui ingenii (sæpe nimium quam petulantis!) velut musteum intensive Reformationis dogma, Ecclesiis Orthodoxis obtrudere impune poterit.

IX. Propositis atque deductis hisce conclusionibus, Noster pag. 82. & seq. septem deinceps proponit capita, circa quæ quasi intensiva sua Reformatio occupari debeat, sed quæ pariter ei confundendo cum maxi-

maxime serviunt. Ergo hoc *primum* caput: *Ut cognitio sit amplior, magna etiamnum hodie multorum ignorantia*. Resp. 1. Concedo hoc lubens: sed an propterea opus est intensiva Reformatione? An vero potius extensiva, simulque prudenti applicatione Reformatæ doctrinæ? Ut Ecclesiæ cognitio sit amplior, pendet post Deum partim à Doctoribus & Antecessoribus ejusdem, partim quoque ab ipsis Auditoribus: qui nisi ruminati fuerint, quæ audiunt, simulque se similes exhibuerint Berœensibus Actor. 17. vers. 11. perfluent, Hebr. 2. vers. 1. Paulus hac quidem invectiva incessit Hebræos: *Quos oportuit pro temporis ratione doctores esse, rursum opus est doceri, quæ sint elementa initii eloquiorum Dei*, Hebr. 5. vers. 12. Non tamen de novo opus Reformationis aggreditur, contentus negligentes suos auditores sic monuisse: *Omisso qui in Christo rudes inchoat sermone, ad perfectionem feramur*, &c. Hebr. 6. vers. 1. Quo loco perfectio non debet accipi de Reformatione intensiva, sed profectu cognitionis in doctrina jam antea Reformata & ab Apostolo prædicata. 2. Ut cognitio non modo plebis, sed multorum quoque ministrorum foret amplior, optandum esset. Interim haud absque ratione dixit Apostolus, *Cognitio inflat, charitas vero ædificat*, 1. Cor. 8. vers. 1. Circa quem locum ex re fuerit consuluisse Irenæum lib. 2. de Hæres. cap. 45. Cognitio ampla rerum Theologicarum sępe numero nimium quam securos genuinæ praxios pietatis, non modo reddere solet vulgus, sed & ipsos pro dolor! Theologiæ Professores. Accedo ad *secundum* caput intensivæ Reformationis: *Ut* (inquit) *cognitio certiori nitatur fundamento, videmus homines ex crebro auditu compagem quandam cognitionis conservare, cujus sæpe nullam partem ex Scr. S. demonstrare possent*. Resp. 1. Quod vovet noster homo, pariter votum nostrum est. Sed quid hoc ad intensivam Reformationem? Doctrinam Reformatam, prout proponitur in formulis consensus, si quis legitimè sibi applicuerit, ulteriori Reformatione non fuerit opus. 2. Ut hunc in finem Exercitia Catechetica instituantur, omnibus modis probo. Cæterum vereor admodum, an quæ quotidie Ultrajecti instituuntur ad hunc pariter scopum vergant. Certe quęstiones extravagantes, privatæ Catechizantium opinioni & scopo utplurimum servientes, tantum abest ut serviant confirmandæ fundamentalium articulorum doctrinæ, in animis vulgi, per eas intricantur ipsi Theologię studiosi. Ex iis, qui talibus solum doctoribus operam dederunt, paucissimi notantur, qui-

bus competat elogium, quod per Spiritum Sanctum Apollos accepit, qui licet solum catechumenus esset, dicitur tamen *potens fuisse in Scripturis*, Actor. 18. vers. 24. Sequitur *tertium* caput hujus Reformationis: *Ut cognitio* (inquit) *sit magis sensitiva, experimentalis, ut scil. sentiant rem sic esse, quomodo esse in verbo Dei dicitur: sic fide purificari corda, sic fidem per charitatem efficacem, sic fideles suæ salutis certos esse.* &c. Resp. Hęc rursum plane sunt ἀπροσδιόνυσα. Sensitiva, simulque experimentalis cognitio, quam fingit, pendet, post Deum, (à quo exspectanda est hęc πληροφορία fidei) à diligenti observatione cujusque fidelis, attendentis non modo ad motus Spiritus Sancti, (quos utplurimum multi negligere solent) cordisque sui secundum illos dispositionem; verum etiam ad efficacem applicationem doctrinę Reformatę, quam prudens verbi Minister modo hac, modo illa, ratione instituit, pro auditorum differentia, ex admonitione Apostoli Judę vers. 22. 23. *alios quidem habito delectu commiserantes: alios vero metu servando.* *Quartum* caput hoc est: *Ut cognitio* (dicit) *sit magis effectiva: calumnias horrenda peccata esse satis norunt omnes, satis norat Schoockius, quam sterilis tamen sit hac cognitio, quivis Schoockii libellus docere potest.* Resp. Nihil hic occurrit, quod non aliquoties jam notatum fuerit: ut cognitio magis sit effectiva, non pendet ab intensiva Reformatione Ecclesię, sed ab applicatione ejusdem, prout aliquoties jam notatum est. Quę mihi per calumniam applicare laborat, dijudicanda Deo relinquo. Ei uni constat, egone ovicula aquas calumniatorias turbarim, an vero Voetius cum suis filiis & adjutoribus, qui hoc adhuc tempore mihi insidiantur ut lupi vespertini. Nihil scripsi unquam, quod non simul & defendere possim, & paratus sim. *Quintum* caput hisce verbis profertur: *Ut ne charitas quid mali* (inquit) *suspicetur, dubia benignius interpretetur, atque optima quæque de piis credat. Hodie quoties quis se ad placitum nostrum, & mores aliorum non componit, ille hypocrita, legis præco, præcisista audit, & nescio quid moliri creditur.* Resp. 1. Hęc eodem pertinent, nec quicquam prodesse possunt. Si vero ex hoc quoque capite intensiva Reformatio agnosci debeat, optandum foret, Domini mei eam quam scrupulose circa se exercere instituerent: hactenus siquidem soliti sunt non modo privas personas à se dissentientes condemnare, verum etiam integras Ecclesias. Legantur modo Voetii Theses adversus regimen & ritus Ecclesię Anglicanæ, qualis sub Rege Carolo I. agnoscebatur.

2. Si

2. Si hoc genuinum foret caput Intensivę Reformationis, non posset non iis quoque placere moderatio: verum per allusionem ad vocem Belgicam *modder* (vox hæc uvidum lutum notat) ordinario in eorundem Schola vocatur *Modderatio*. Gratulor vero mihi cum maxime, quod hęc aurea virtus nacta fuerit pręconem Cl. D. Hoornbeeck. Ne enim hic ea repręsentem, quę exhibuit ex Ambrosio & Blosio, ipse inter alia in Epist. Dedicat. præmissa Institutionibus Theologicis sic loquitur: *Usus* (inquit) *veræ moderationis necessarius & salutaris. Absque quo nullum constare regimen potest, disciplina sive in Ecclesia, sive in Politia nulla.* Utinam observarent intensivi nostri Reformatores. *Sextum* caput fuerit, quod sequitur: *Ut patronus malorum nemo sit. Vix ullus hodie est adeo male nequam, quin plures patronos, quam Thebæ portas inveniat. Neque mala adeo est causa, quam non quispiam defendendam sumat.* Resp. Quæ ante toties dixi, hic iterum repetita cupio: cum hæc nihil faciant ad Reformationem intensivam. Optandum foret, Nostri Reformatores ratione hujus capitis à semetipsis inciperent & viderent manticæ, quod in tergo est. Sed, pro dolor! similes sunt Manio Horatiano, qui ita de semet: *Egomet mi ignosco.* Quod vero poëta proxime subjicit, illud velim noster Reynessius cum suis adjutoribus probe meditetur:

Cum tua pervideas oculis mala lippus inunctis,
Cur in amicorum vitiis tam cernis acutum,
Quam aut aquila, aut serpens Epidaurius?

Deveni Deo dante ad *ultimum* caput intensivæ quasi Reformationis, hisce verbis à Reynessio propositum: *Ut cupiditates ulterius mortificentur.* Quod cum ejusdem sit farinæ cum præcedentibus, verbum non superaddo.

Atque sic quidem hactenus expendimus nostri tenebrionis men- X.
tem de intensiva Reformatione Ecclesiæ; cui, ut persuasissimum habeo, præmansum cibum à D. Voetio in os ingestum esse, ita hic subdole admodum mentem suam de hac intensiva Reformatione occultavit, prout κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης latebras quęrere solent. In quatuor maxime Intensivæ Reformationis capitibus viri zelus hactenus occupatus fuit. 1. In reformando Ecclesię regimine, quo excludi optaret Magistratum politicum: inde (ut aliquoties publice ostendi) felices in publica Disputatione ausus fuit prędicare Ecclesias Gallicas,

utpote ad supremum apicem Reformationis evectas, quod earum moderamen plane independens esset à Potestate politica: atque certum est, ejus armigerum Teelingium, ministrum Ecclesiæ Ultrajectinæ pro concione publica nuper adhuc (innuo annum 1659.) voluisse persuasum, nefas esse ut Delegati politici intersint Synodis; ad Magistratum tum demum devolvi negotia Ecclesiastica, si quando de iis non potuerit inter ipsos ministros convenire. Quid anno 1660. adversus Magistratum quoque quidam ex Ultrajectinis Pastoribus moliti fuerint, postquam constituti essent duo commissarii Politici, qui ad iniquitatis molimina, à Voetianis pastoribus in Consistorio ipso cudi solita, attenderent, publice notum est: ut neque postera secula latebit, quomodo mitissimus alias Magistratus adactus sit, ad quosdam è turbonibus castigandos. 2. In extirpandis reliquiis quasi Papatus; inde adeo fervide disputatum contra Jus Patronatus, (invito tamen Papa receptum in Ecclesia) contra Canonicos Ultrajectinos, contra Societatem Marianam Sylvæducensem, denominationes templorum à Sanctis, &c. 3. In componenda quasi Ecclesia ad simplicitatem Apostolicam: atque hinc laboratum de abrogandis Festis anniversariis, exterminandis Organis è templis, &c. 4. In strictiori explicatione Decalogi, atque adiaphororum rigida definitione secundum præconceptam & cedere nesciam opinionem. Patet ex evulgatis scriptis contra usuram trapeziticam, promissiores virorum capillos, &c. ne jam dicam de controversiis motis de sanctificatione diei Dominici. Hæc capita noster Reynessius enotare debuisset, utpote propius pertinentia ad intensivam Reformationem, quam ea, quę enotavit. At puduit tum eum, tum ipsius adjutores: quibus cum ratione applicueris illud, quod habet Tertullianus adversus Hermogenem cap. 1. *Loquacitatem facundiam existimant: impudentiam constantiam deputant: & maledicere singulis officium bonæ conscientiæ judicant.* Nec moveor, quod sectatores multos habeant: nam, ut loquar cum eodem scriptore de Præscript. cap. 2. *De quorundam infirmitatibus habent quod valent, nihil valentes si in bene valentem fidem incurrant.*

EXER-

EXERCITATIO XXXII.

QUA

Disquiritur, an homini jus Naturale dictet, sacrificandum esse?

1. *Quinam pro Affirmativa sententia stent?*
2. *Negativa vero probatur, ex primo sacrificio Abelis & Caini.*
3. *Eadem sententia placuit antiquis Patribus, nominatim Eusebio: plurimis Theologis Reformatis, imo & Pontificiis.*
4. *Argumenta, è Scriptura in contrarium vulgo adduci solita, leve momentum habent.*
5. *Unde Gentiles sacrificare didicerint, ostenditur.*
6. *Sapientissimi Gentilium viderunt, Deum victimis, qua talibus, placari non posse.*

VT non videar solis Pedestribus controversiis innutritus I.
esse, hac Exercitatione quæstionem momenti haut tralatitii, quæ Sacrificandi institutum & antiquitatem concernit, in timore Dei, quod singularem usum habeat, excutere decretum est. Quæritur autem, an jus ipsum Naturale, sive illud Jus, quod homini natura insitum, & cum eo quasi natum est, prævia ratione, ei dictarit, Deo, pro Ipsius propitiatione ἱλαςικὰ sacrificia offerenda esse? ὁ πάνυ Grotius in Tractatu de Satisfactione, haut uno nomine commendando, postquam non per omnia infeliciter communem Christianorum fidem de redemptione peccatorum per sanguinem Domini Jesu Christi, μεσίτε unici, è Scriptura tuitus esset cap. 10. in medio ferme sic loqui instituit: *Quanquam autem hæc sufficere poterant, libet tamen ex communi Gentium notitia, aut potius ex vetustissima traditione per omnes terras diffusa, sacri expiatorii naturam paulo uberius explicare. Quin ante legem Mosis, sub statu legis naturalis qui dicitur, sacrificia fuerint, dubitari non potest, quorum ritus à Deo traditos hi, qui diluvio superfuere, per terras omnes dispersi ad posteros transmiserunt: mansitque aliquandiu non tantum apud Semi, sed & apud Iapheti, (forte & Chami) posteros incorrupta religio, donec plurium ideoque falsorum Deorum cultus in ejus locum succresceret.* Idem docet, digitum inten-

tendendo in hoc ſuum Scriptum, in Obſervationibus ad cap. IV. Geneſ. Pontificii Doctores ut Miſſę ſacrificium abominandum tutari queant, atque imperitis facilius perſuadere, ſacrificia pertinere quoque ad religionem & cultum Chriſtianorum, præſupponunt velut principium, cultum Sacrificiorum aceeptum ferendum eſſe ipſi lumini naturæ, & inſtinctui divinitus ingenito: ut videre eſt apud Gregorium de Valentia lib. 1. de Miſſæ Sacrif. cap. 4. & Bellarminum lib. 1. de Miſſa, cap. 20. Imo, quidam ex Orthodoxis Theologis, diſputantes contra Socinum, quò evincant neceſſariam fuiſſe ſatisfactionem pro peccatis, argumentum petunt ab univerſali omnium hominum conſcientia, dictante quaſi ἱλαςικὰ ſacrificia offerenda eſſe pro peccati, & pœnæ, quæ illi cohæret, expiatione. Adeoque nuper in quadam Inaugurali Diſputatione Candidati Doctoratus Theologici, quæ inſcribebatur, de Satisfactionis Chriſti neceſſitate & veritate, offendi ſequentia: *Nonne Conſcientiæ naturalis naturali rationis luce colluſtrata dictamen, non fieri peccatorum expiationem niſi interveniente aliqua ſatisfactione; quam cum à pecudibus pro delictis hominum præſtare non poſſe viderent, humana potius vita exhibere deſtinarunt?* Quæ cum mihi crudiora eſſe videantur, atque minus exaſciata, operæ pretium fuerit, in timore Domini aliquanto diſtinctius excutere.

II. Cum conſtet vero duplicia fuiſſe ſacrificia, εὐχαριςικὰ & ἱλαςικὰ; ſub ipſa mundi incunabula, utraque Adami filii Cain & Abel obtulerunt. Sic enim legitur Geneſ. 4. verſ. 3. 4. 5. *Fuit autem poſt dies multos, quum obtulit Kaïin de fructu terræ munus Iehovæ. Et ipſe quoque Abel obtulit de primogenitis gregis ſui & de adipe eorum: reſpexitque Iehova ad munus ejus. Ad Kaïnum vero & ad munus ejus non reſpexit.* Cujus ſacrificii commentarius peti debet ex Epiſtola ad Hebræos, Apoſtolo cap. 11. verſ. 4. ſic loquente: *Abel per fidem* (πίςει) *majoris pretii ſacrificium obtulit Deo quam Cain: per quam teſtimonio fuit ornatus, quod eſſet juſtus, teſtimonium Deo perhibente de donis ejus.* Quem locum ſi diligenter conſideraverimus, duo ſuggeret, argumenta non minus perſpicua quam efficacia. 1. Dicitur Abelus *per fidem* obtuliſſe ſacrificium. Quod ſi *per fidem*, habuit ergo revelatum Dei verbum, non modo quod ſacrificandum eſſet, ſed etiam quomodo ſacrificandum eſſet. Nam *fides eſt ex auditu, auditus autem per verbum Dei*, Rom. 10. verſ. 17. Præterea, ut pro meis adoptem verba τȣ̃ μακαρίτȣ D. Cloppenburgii ex luculento ejus Tractatu, qui inſcribitur Schola Sacrificiorum pag. 58.

Α᾽σύςατος

Ἀσύστατα *sunt in Religione, Fides & ἐθελοθρήσκεια. Hæc enim habet* τὰ ἐντάλματα καὶ διδασκαλίας τῶν ἀνθρώπων *quibus nixa est, Coloss.* 2. vers. 22. 23. *quarum* παράδοσις *seu Traditio irritum facit*, τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, *mandatum Dei, Matth.* 15. vers. 3. 6. *Illa autem nititur revelatione Divinæ voluntatis, ut qui cultus Deo ex fide præstatur, fit obedientia, qua Deo vocanti paremus, cum* πληροφορίᾳ *promissionis, qua remunerationem speramus, Hebr.* 11. *vers.* 1. 6. *Phrasis itaque illo capite frequens* (πίστει) per fidem, *complectitur, & voluntatis & mandati divini cognitionem, qua docet se illa λατρείᾳ coli, atque eam remunerare velle, & obedientiam cum fiducia promissionum Divinarum. Utrumque explicatius habetur eodem capite vers.* 7. *ubi de Noacho sermo est;* πίστει χρηματισθεὶς Νῶε, εὐλαβηθεὶς. *Per fidem dicitur Noachus parasse Arcam; quomodo?* χρηματισθεὶς, *Oraculo edoctus de voluntate Divina, & salutis spe; deinde* εὐλαβηθεὶς *pio timore & tremore Deo obediens. Rursum vers.* 8. *ubi de Abrahamo sermo est*, πίστει, καλούμενος Ἀβραὰμ ὑπήκουσεν: *Per fidem dicitur Abraham abiisse in locum, quem Deus ipsi in hæreditatem destinarat: quomodo?* καλούμενος ὑπήκουσεν: *Audiens Deum vocantem, obediit Dei mandato.* 2. Æque firmum argumentum Apostolus post Mosen exhibet, quando testantur uterque, Abelis sacrificium Deo placuisse præ Caini sacrificio. Deo autem nihil placet, nisi quod ipse aut præceperit, aut, si non præceperit, saltem non improbet. Notum illud Esaiæ cap. 1. vers. 11. 12. 13. *Quis requisivit hoc à manu vestra?* &c. Et Psal. 106. vers. 39. *Polluerunt se operibus suis, & fornicati sunt in adinventionibus suis.* Sapienter & pie Cyprian. de singul. Cleric. *Non nostro, sed Dei arbitrio, eligenda sunt justitiæ exercitamenta.* Si quis quærat, cur non æque Caini sacrificium placuerit? arcana Dei me scrutari nolle respondebo: quanquam hoc ex Apostolo responderi possit, Cainum fide destitutum fuisse; & hoc, forte non inepte, ratio superaddiderit, eum obtulisse sacrificium Eucharisticum, cum debuisset propitiatorium. Amplius, si alius quærat, à quo Abelus fuerit edoctus, ut sacrificaret? Non dubito dicere, eum edoctum fuisse ab Adamo parente suo. Quæ ipsius Pererii Jesuitæ ad hunc locum est sententia, siquidem expresse fatetur, ritum sacrificandi *Abelem didicisse ex Patre Adamo, qui id à Deo doctus, itidem filios suos docuerat.* Ad quæ verba hæc subjicit Dominus Rivetus

Exercit. 42. in Geneſin: *Vera eſt reſponſio, nec aliter placuiſſet Deo ſacrificium Abelis, quandoquidem rejicit omnem* ἐθελοθρησκείαν.

III. Argumentum geminum, ſuggeſtum à Paulo exponente ſacrificium Abelis, inſtar ſexcentarum rationum eſſe poteſt. Quod nos vero urgemus contra Pontificios & Socinianos cum Theologis Orthodoxis accuratioribus, jam olim docuit Euſebius lib. 1. Euangel. Demonſtrat. cap. 10. ubi de piis Deoque dilectis Patribus loquitur, qui τὴν διὰ ζώων θυσίαν obtuliſſe memorantur: τοῦτο δὲ τὸν λογισμὸν ἡγοῦμαι εἶναι οὐ τὸν τυχόντα, οὐδ᾽ ἀνθρωπίνως κεκινημένον, κατὰ θυσίαν δ᾽ ἐπίνοιαν ὑποβεβλημένον. *Ad id faciendum* (inquit) *non fortuito conſilio, nec humano motu vel ratiocinatione, ſed divinitus ſuggeſta cogitatione eos inductos fuiſſe, exiſtimo.* Cur vero Deus λύτρον voluerit eſſe ſanguinem animalium, proxime docet: ἐπειδὴ γὰρ ἑώρων, μεγάλης αὐτοῖς θεραπείαις δεῖν εἰς ἀποκάθαρσιν τῶν θνητῶν πλημμελημάτων, λύτρον τῆς αὐτῶν σωτηρίας τῷ καὶ ζωῆς καὶ ψυχῆς χορηγῷ προσοφείλεσθαι ἡγοῦντο· ἔπειτα μηδὲν κρεῖττον ἢ τιμιώτερον τῆς οἰκείας ψυχῆς καθιεροῦν ἔχοντες, ἀντὶ ταύτης τέως τὴν διὰ τῶν ἀλόγων ζώων προσῆγον θυσίαν, τῆς σφῶν ψυχῆς ἀντίψυχα προσκομίζοντες. *Cum intelligerent* (ex Divina ſcil. revelatione) *ad peccatorum mortalium purgationem maximum obſequium cultumque* (Numinis) *requiri, lytrum pro ſalute impetranda Deo vita animaque datori perſolvendum eſſe exiſtimabant. Nihil autem habentes ſua ipſorum anima præſtabilius, aut pretioſius, quod dedicarent, interim animalia rationis expertia ſacrificabant, pro anima ſua vitam animalium Deo offerentes.* Atque hanc ob cauſſam Philippus Melanchthon, mundi illud miraculum in Exam. Theolog. ſacrificia vocat *opera à Deo præcepta.* Atque hoc ſenſiſſe quoſdam ex Gentilibus, abunde conſtat ex Hiſtoria Numæ Pompilii ſacrorum apud Romanos conditoris; (quod ipſe ſacrificaverit, à Pacato Drepanio in Panegyrico poſt Ovidium vocatur *ſacrificus*) ſiquidem non niſi monitu Deæ Egeriæ, cujus aſſiduis congreſſibus fruebatur, ſacra ſe inſtituiſſe finxit, Val. Max. lib. 1. c. 3. Romaniſque perſuaſum erat, ipſum Jovem eum informaſſe, quomodo ſacrificandum eſſet, quod ex Antiatis lib. 2. prolixe recenſet Arnobius lib. 5. adv. Gentes. ſub initium. Pertinet huc quoque inſignis locus Platonis, ita loquentis in Epinomide: τούτων πάντων νομοθέτης, ὅστις νοῦν κέκτηται καὶ τὸν βραχύτατον, οὔποτε μὴ τολμήσῃ καινοτομεῖν, ἐπὶ θεοσέβειαν, ἥτις μὴ σαφὲς ἔχει τι, τρέψαι πόλιν ἑαυτοῦ. καὶ μὴν οὐδ᾽ ὧν ὁ πάτριος νόμος εἴρηκε περὶ θυσιῶν ἀποκωλύσει, μηδὲ τοπαράπαν εἰδὼς ὥσπερ οὐδ᾽ οὐ δυνατὸν εἰδέναι τῇ θνητῇ τῶν τοιούτων πέρι. *Horum omnium legiſlator, qui*

vel

vel minimum mentis habeat, nunquam quicquam in religione audebit innovare, ne ad quosdam videlicet minus certos commodosque religionis ritus civitatem suam convertat. Nec vero qua patria lege vel consuetudine de sacrificiorum ritibus fundata sunt, movebit aut impediet sua imperitia conscius: quum videlicet intelligat rerum tantarum mysteria in naturam humanam cadere non posse. Quod urgeo vidit ipse Jesuita Suarez (à D. Riveto quoque adductus) part. 3. summ. Thomæ, art. 1. distinct. 71. sect. 8. *Nullum* (inquit) *est naturale praceptum, ex quo sufficienter colligi poßit, determinationem illius, ad talem modum, cultus scil. per sacrificium, esse omnino necessariam ad morum honestatem.*

Nec contrarium suadet Propheta Micha, ut nonnemo vult: legitur quidem apud eum cap. 6. vers. 6. 7. *Quanam re instructus veniam ante Iehovam, incurvabo me honorem habens Deo excelso? veniamne ante eum cum holocaustis, cum vitulis anniculis? An accepta haberet Iehova millia arietum? myriadas torrentium olei? an darem primogenitum meum pro defectione mea? fructum ventris mei pro peccato anima mea?* Sed quis hinc exsculpserit ex instinctu naturalis luminis, & meræ rationis, hominem collegisse, Deum iratum placari velle per sacrificiorum & holocaustorum oblationem? Propheta introducit hic loquentem hypocritam, eumque non Gentilem, sed Judæum, *cui indicarat verba sua, statuta sua, & jura sua*, Psal. 147. 19. qui existimabat sufficere, si externum solummodo cultum, qui consistebat in oblatione sacrificiorum, Deo præstaret, nescius, potissimum requiri rationalem atque internum cultum, absque quo alter nequaquam Deo probabatur, ut patet ex sequenti commate octavo: cum quo conferri debent loca Matth. 6. 1. &, 15. 8. 9. Rom. 12. 1. Matth. 23. 23. Nec ad rem facit, quòd Propheta mentionem faciat *primogeniti offerendi*: siquidem ἐθελοθρησκεια hoc persuaserat Israëlitis, qui (ut æmuli quasi viderentur Patriarchæ Abrahami) videntur primi quoque abominando hoc sacrificio Deo litasse, atque Gentilibus exemplum præbuisse, (ut postea liquebit) filios suos comburendo in valle Hinnomi, Jos. 15. 8. 2. Reg. 17. 17. & 21. 6. & 23. 10. 2. Chron. 28. 3. & 39. 6. Jes. 30. 32. 33. Jerem. 7. 31. & 19. 6. 32. 35. Nec est, quod quis dicat, lumen Naturæ, post lapsum in homine reliquum, dictare Deum honorandum esse sacrificiis: ei enim ipse Deus respondet Psalmo L. vers. 9. & seqq. *Non accipiam è domo tua juvencum, è caulis tuis hircos: quum mea sit omnis bestia silvestris, jumenta in montibus mille, &c. Sacrifica Deo laudem, & redde Excelso vota tua.* Sacrificia omnia Ty-

 pica

pica fuiſſe, & adumbraſſe unicum ſacrificium Chriſti, ut agni immaculati, certiſſimum eſt: & licet Deus ante Chriſtum exhibitum requiſiverit ſacrificia, ad præfigurandam redemptionem & reconciliationem per illum peragendá; non tamen hęc ipſa Sacrificia potuerunt facere expiationem proprie dictá, prout diſtincte docet Apoſtolus Heb. 10 1. & 4.

V. Si quærat aliquis, unde ergo didicerint Gentiles Diis ſuis victimas offerre? Reſpondebo cum Domino Riveto l. d. *Partim ex κακοζηλίᾳ, qua mundus in quibuſdam ſolet imitari Eccleſiam, partim inſtigante Diabolo, varia ſacrificia & varii ritus etiam apud Ethnicos obſervabantur.* Diabolo vero non modo, (qui homicida eſt ab initio, Joh. 8. 44.) verum etiam ipſis Iſraëlitis, qui videntur primitus ab eo ſeducti eſſe, placuit ἀνθρωποθυσία, quod illa ab ipſo Deo videretur præcepta eſſe Abrahamo, cui, ut filium unigenitum Iſaacum offerret, ipſe Deus injunxerat, Geneſ. 22. Exemplum Jephthę pariter laudari poſſet, (Jud. 11.) modo conſtaret filiam eum immolaſſe, & non potius perpetuæ virginitati devoviſſe. Ego hic ἐπέχω, nec etiam convenit inter viros maximos: pro utraque quoq; ſententia plauſibilia argumenta adducuntur. Interim confuſionem utriuſque Hiſtoriæ, qua Abrahami, qua Jephthæ ſapit Gentilium Iphigenia (videatur vel unus Euripides in Iphigenia in Aulide) ea cum eſſet offerenda à patre Agamemnone, juxta oraculũ pro ſalute Græcorum, morti per Dianam, quę ſuſtituebat cervam, (hinc Dianę poſita hęc antiqua Inſcriptio: ΑΡΤΕΜΙΔΙ. ΑΥΛΙΔΙ. ΣΩΤΕΙΡΙ.) erepta fuit. Nomen & ſexus redolent hiſtoriam Jephtæ: Iphigenia enim eſt vera Jephtigenia. Cataſtrophe autem de ſubſtituta pecude pro humana victima, ſapit cataſtrophen Sacrificii Abrahami, qui loco Iſaaci arietem immolavit. Juxta Demarathum & Dorotheum ad ſuffragiũ vocatos à Clemente Alexandrino in Protreptico, Erechteus ſuam filiam Proſerpinæ, Marius vero ſuam qnoq; Diis Averruncis immolaſſet. Utut ſit vero, videntur primi Iſraëlitæ, κακοζηλίᾳ ſacrificii Abrahami (Iſaacus, ſi immolatus quoque fuiſſet, non potuiſſet vel ſuum peccatũ expiare, quod merus homo eſſet; eoq; ſubſtitui debuit Aries in typum ſacrificii Chriſti) filios ſuos Molocho obtuliſſe. Secuti fuerunt eorum exemplum populi finitimi: & quidem primi ut videntur Tyrii, de quibus ita Curt. lib. 4. cap. 3. *Sacrum quoque, quod quidem Diis minime cordi eſſe crediderim, multis ſeculis intermiſſum, repetendi auctores quidam erant; ut ingenuus puer Saturno immolaretur. quod ſacrilegium verius quam ſacrum, Carthaginenſes à conditoribus traditum, uſque ad excidium urbis ſuæ feciſſe dicuntur.* Tyriorum exemplo idem egerunt Taulantii, Strab. l. 3. Gaditani, Pauſan. lib. 3. Maſſagetæ,

teſte

teste Mela l. 2. c. 1. Tauri, Oros. lib. 5. c. 1. pluresq; alii populi, ordine adducti à Tyraquel. ad Alexan. ab Alexand. l. 6. Genial. dier. c. 26. & Ludovico Vive ad August. de Civ. Dei l. 7. c. 19. item Elmenhorstio ad Minucium Felicem. Præ cæteris detestanda fuit Germanorum crudelitas, de qua ita Cicero Orat. pro Fonteio: *Si quando aliquo metu adducti Deos placandos esse arbitrantur, humanis hostiis eorum aras ac templa funestant, ut ne religionẽ quidẽ colere poßint, nisi eam ipsam prius scelere violarint. Quis enim ignorat, eos, usq; ad hunc diem, retinere illam immanem ac barbaram consuetudinem hominum immolandorum?* Eadem de illis perhibet Cæsar lib. 6. de B.G. & Strabo l. 4. Geogr. Adeo vero pertinaces hujus consuetudinis fuerunt, ut, teste Procopio l. 9. de Bello Gothico, ne quidẽ, Christiani cum essent, eam intermittere potuerint. Horrendum quoq; est exemplum, quod Cedrenus in Theodosio Adramytteno narrat de Pergamenis, ad Christum jam conversis, & à Saracenis obsessis: siquidẽ *Magi cujusdam instinctu, pragnantem mulierem dissecuerunt, fœtuque in cacabo elixato, quotquot militare vellent, in exsecrando hoc sacrificio manicas dextrarum suarum intinguere debuerunt.* Adeo verum est judicium Polybii lib. 1. c. 81. *nullam inveniri belluam crudeliorem homine.* Et tamen adhuc hodie ἀνθρωποθυσία recepta est inter omnes ferme Gentiles, quotquot in Asia, Africa, & novo orbe Americano notantur, quemadmodũ prolixe ostendi posset, si institutum nostrum pateretur. Primi ex gentibus decreto publico barbarum hunc morem abrogarunt Romani. Ita enim de iis Plinius lib. 30. Natur. Hist. c. 1. D. C. LVII. *demum anno Urbis Cn. Cornelio Lentulo & P. Licinio Crasso Coss. Senatusconsultum factum est, ne homo immolaretur, palamque in tempus siluit sacri prodigiosi celebratio, &c. Non satis æstimari potest, quantum Romanis debeatur, qui sustulere monstra: in quibus hominem occidere religiosißimum erat.* Atq; ut hoc fieret, monuerat Plato, ita & loquens per interpretem, & simul edicens ut Legislator in Protagora: *Neque leges nostræ* (inquit) *homines sacrificari permittunt,* &c. Sed tamen ipsi Romani, qui præ aliis gentibus sancti & clementes, imo, & humani sanguinis parci videri voluerunt, frequenter gladiatorios ludos exhibere solent, atq; in Illustrium virorum funeribus plura eorum paria committere, ut, Inferias quasi defunctis persolverent. Quomodo & hodie Barbaris, qui inter Gentiles adhuc censentur, consuetum est, captivorum ab hostibus sanguine placare Manes defunctorum, quando his feralia sacra persolvunt. Fateor, hæc si attendamus, cum Grotio plausibiliter in speciem colligi posse, Gentes, sacrificia hæc, abominanda licet, & olim obtulisse, &

hodie adhuc offerre, ut ſatisfaciant illi Enti, qualecunque etiam fingere voluerint) quod Numen cenſent, in eum finem, ut placatum habeant. Sed, ut neſciunt, & neſciverunt, quodnam ſit fundamentum & fulcrum victimæ ut expiatoriæ (omnes ſi occiderentur homines, minimum hominis alicujus (τοῦ δεῖνα) peccatum expiare non poſſent) ita hic aliud præceptum non poſſunt adducere, quam vetuſtam, imo immemorialem majorum ſuorum conſuetudinem, quæ deſtituta inſtinctu rationis (ſane hic non ſufficientis) exigi debet ad κακοζηλίαν, de qua jam fuimus locuti.

VI. Quod fundamentum expiationis, quum ignotum eſſet illis, qui inter Gentiles ſapientiſſimi habebantur, ſacrificia, expiatoria licet, animus niſi purus, integer, atque illibatus foret, nulli uſui eſſe exiſtimarunt. Patet vel ex uno Porphyrio lib. 2. de Abſtinentia. Statius lib. 1. Theb.

—— Superoſque in vota fatigant
Inachidæ, quæ cuique domus, ſacrique facultas,
Hi fibris animoque litant, hi ceſpite nudo,
Nec minus auditi, ſi mens accepta meretur.

Seneca lib. 1. de Benef. cap. 6. *Nec in victimis quidem, licet opima ſint, auroque præfulgeant, Deorum eſt honos; ſed pia ac recta voluntate venerantium. Itaque boni etiam farre ac fritilla religioſi ſunt; mali rurſus non effugiunt impietatem, quamvis ſanguine multo cruentaverint.* Quomodo & Ariſtoteles Rhet. ad Alex. cap. 3. teſtatur: *Deos non ſacrificiorum ſumptibus, ſed ſacrificantium pietate potius delectari.* Verba Græca ſunt elegantia: οὐκ εἰκὸς τοὺς Θεοὺς χαίρειν ταῖς δαπάναις τῶν θυομένων, ἀλλὰ ταῖς εὐσεβείαις τῶν θυόντων. Plura ſuperaddi poſſent teſtimonia, niſi pauca hæc inſtar plurium haberi poſſent: Eoque hanc Exercitationem hic finimus.

EXER-

EXERCITATIO XXXIII.

Esus carnium quando à Deo fuerit concessus?

1. *Communis est sententia ipsorum Rabbinorum, homini in statu innocentiæ, solos terræ fructus, neutiquam vero carnes animalium pro alimento à Deo concessas fuisse.*
2. *Dei præceptum de victu hominis in statu innocentiæ, pertinens ad leges positivas, examinatur.*
3. *Occurritur argumentis, quibus, Dei præceptum attendendum non esse, videtur suaderi.*
4. *Ex Dominio quod homini in statu innocentiæ in animalia concessum est, non licet colligere, ei fas fuisse, pariter vesci carnibus illorum animalium.*
5. *An in statu innocentiæ, animalia, quadrupedia quoque, carnibus abstinuerint?*
6. *An in statu lapsus, hominibus Ante-diluvianis licuerit carnibus vesci? Negativa sententia, ut communior, jure potior habetur.*
7. *Occurritur argumentis, propositis à Curcellæi adversario.*
8. *De Abelis sacrificio, ratione esus carnium, quid existimandum sit?*
9. *An contrarium suadeant pelles hominum, ante diluvium, amictui servientes?*
10. *Nec præsidium adversariæ sententiæ accedit, à distinctione animalium in munda & immunda.*
11. *Periculum quoque non erat metuendum, à nimio incremento animalium mutorum.*

Quod nuper viderim quendam, qui Curcellæi sententiam de *esu sanguinis & suffocati* sibi examinandam proposuit, multum pulveris voluisse concitare, ut probaret virum doctissimum & egregium, (dolendum licet sit, quòd alicubi ab Orthodoxi consensus lineis recesserit) inauspicato hanc Hypothesin statuisse: *Quod homini fas non fuerit in statu innocentiæ carnibus vesci*; continere haut quaquam me quivi, quin, omissis reliquis ex tali principio deductis, (quæ hactenus suo authori relinquo) aliquid dicerem, I.

dicerem, pro communi ſententia, non rejicienda propterea, quod perſuaſiſſimum habeam, quàm liquido ex Scriptura patere, homini in ſtatu innocentiæ alimenti vice ſolummodo *menſam ſine ſucco & ſanguine*, (Varronis verbo utor) ſive, terræ fructus à Creatore & Conſervatore Univerſi conceſſos fuiſſe. Jure merito videor hanc ſententiam communem vocare poſſe, quod eam amplectantur Rabbini & antiqui Eccleſiæ Doctores omnes, Pontificii ſine numero, atque ex Orthodoxis Theologis plerique. Ut à Patribus incipiam, Tertull. Epiſt. de Cibis Judaicis: *Cibus primus hominibus ſolus arborum fuit fœtus, aut fructus.* Hieronymus lib. 1. adv. Jovianum: *Ab exordio conditionis humanæ nec carnibus veſcebantur.* Baſilius M. Hom. 11. in Hexaëm. (ſi tamen hæc Homilia ad illum referri debeat, ſunt enim qui Gregorio Nyſſeno tribuant, apud quem quoque eſt Orat. 2. concepta quaſi ad hæc verba: *Faciamus hominem.*) Non dixit (*inquit*) dedi vobis piſces in cibum, dedi vobis pecora reptilia, quadrupedia. Neque enim in eum uſum hæc creavi, inquit, verum primaria illa legiſlatio eſum indulſit fructuum: neque dum enim Paradiſi domicilio cenſebamur indigni. *Hæc Niſſenus.* Atque ne plures Authores advocem, audiatur modo Franciſc. Junius in Prælectionibus ad verſ. 29. cap. 1. Geneſ. *Convenit* (inquit) *inter omnes, ſecundum primam illam creationis legem victum hominis fuiſſe* ἀναίμαλον, *ut circumſcribitur hoc verſu diſerte.* Merito addit illud *diſerte,* verba enim Textus præceptum Dei ipſius complectentia, clariora ſunt, quàm ut cavillandi anſam præbere poſſint. Ita enim habent: *Et dixit Deus, Ecce, dedi vobis omnem herbam ſeminantem ſemen, quæ eſt in ſuperficie totius terræ, & omnem arborem in qua eſt fructus arboris, ſementantem ſemen: vobis futura eſt cibo.* Quod ut pateat, præceptum ipſum, aliquanto diſtinctius, proxime conſiderandum eſt.

II. Atque inirio lubens concedo, præceptum hoc eſſe ex ordine illorum, quæ Scholaſtici præcepta *poſitiva* vocare ſolent, oppoſitive ad *moralia*: mutabile enim fuit atque reſpexit duntaxat hominem in ſtatu Integritatis, quum adhuc inquilinus foret Paradiſi; cum præcepta *moralia* habeantur perpetua & immutabilia. Nihil vero hoc prodeſſe illis, qui à communi ſententia in alia omnia abeunt, ſolo ſtudio contradicendi, poſtea liquebit, ubi omnia aliquanto diſtinctius prius expenderimus. Ergo 1. notetur, quòd Deus hominem crearit poſt omnia alia animalia, ut non modo manifeſtum eſt ex cap. 1. Geneſios, ſed & repetitur ſub initium capitis proximi. 2. Homo primus,

ſive

sive Adam, simulac creatus erat, à Deo collocatus est in horto Edenis, sive in Paradiso, Genes. 2. vers. 8. In quo ut feliciter agitare posset, 3. dicitur vers. 9. & 10. quòd *ibi germinaret è terra quavis arbor, desiderabilis ad aspectum, & bona ad cibum: simul procederet fluvius ex Edene ad irrigandum hunc hortum*; qui porro describitur, quòd se divideret in quatuor capita. 4. Postea, quibus usibus omnes hę arbores, inter quas etiam *arbor scientiæ boni & mali*, destinatæ sint, Moses ex ore Dei proponit. Atque initio notari debet, quod Legi, quam Deus fert de futuro hominis cibo, præmittatur Prologus, seu Præfatio complectens benignitatem Dei, juxta quam permittitur homini liberrimus usus omnium herbarum, arborum, & fructuum arboreorum: Ita enim legitur Genes. 1. 29. *Ecce dedi vobis omnem herbam seminantem semen, quæ est in superficie totius terræ, & omnem arborem in qua est fructus arboris, sementantem semen.* Et Genes. 2. 16. *De fructu omnis arboris hujus horti libere comedes.* Præceptum vero ipsum continetur his verbis, in dicto versu undetricesimo juxta versionem Junianam: *Vestræ ad comedendum erunt.* Vel: *Vestra erunt in escam.* Manasses Ben Israël in Conciliatore suo, Qu. 10. in Genesin, non sine ratione monet, attendendum esse illud leohla: (in escam:) quod cum occurrat quoque proximo versu, ubi agitur de alimento belluarum, singularem videtur vim habere. In locum Manassis Curcellæus digitum quoque intenderat: nos tanti illum putamus, ut hic exhiberi integer debeat, *qui ita habet:* R. Selomoh, Aben Ezra, R. Moses Gerundensis, R. Bahyd, R. Nissim, Ishac Karus, Ishac Arama, Ishac Abravanel, & R. Moseh Alchech, &c. sequuntur opinionem R. Johanan, & Rab in Gemara Sanhedrin cap. 7. & Rabot cap. 34. in eo consentiunt, Adamo nefas fuisse comedere animalia: ac propterea S. Scripturam hunc in modum interpretantur. Postquam Dominus benedixit Adamo, eumque supra cuncta animalia constituit, addidit continuo, quamvis imperium in ea habiturus esset, non tamen id fore domini instar, sic ut pro libitu iis vesceretur; quippe jam cuique viventium assignasse alimenta sua. Et ideo dicere illis: *Ecce dedi vobis omnem herbam seminantem semen, quæ est in superficie omnis terræ. Et omnis arbor in qua est fructus arboris, seminans semen, vobis erit in escam.* Atque hic finem imponi iis, quæ Adamo assignantur ad victum. Sequi autem alterum versum, quo dicitur: *Et omni bestiæ terræ, & omni volucri cœli, omnibusque reptantibus super terram, in quibus est anima vivens, omnes herbas virides in escam.* Ubi videamus, animalibus pro alimento

dari herbas, & olera. Qua in re, ut notat Ishac Abravanel, demonstravit Dominus Adamo, etiam quantum ad escam, illius conditionem conditione animalium meliorem fore; quandoquidem illi, & semina, & arbores concederentur, bestiis solæ herbæ. Favet valde huic opinioni, quod sub finem cuique horum versuum subjicitur vox *leobla* (*in escam*) quod clarè ostendit agi hic de duobus alimentorum generibus, de quibus jam dictum est. Et juxta hanc sententiam, non licuit Adamo vesci animalibus. *Huc usque Manasses.* Quum ergo occurrat hic distinctum præceptum, ut ostendimus, & juxta illud certum cibi genus homini in domicilio, quod incolebat, præscribatur; non potest non inde quoque colligi interdictum juxta regulam, quam Theologi monere solent observandam esse in explicatione Decalogi: *In affirmatione negatio, & in negatione affirmatio opposita comprehenditur.* Cujus hoc est principium, quòd Deus non solum abstinentiam à malo, verum etiam efficientiam boni postulet. Deus sapientissimus & clementissimus, qui nulla ratione censeri potest Author lapsus primorum parentum, ut norat, quid ratione alimenti, communibus nostris parentibus, Creatoris sui imaginem adhuc circumferentibus, conduceret, pro sua sapientia cibum definivit, convenientem non minus ipsorum statui, quàm respondentem arbori exploratoriæ scientiæ boni & mali, simulque arbori sacramentali, quæ à vita nomen habebat. Quod nisi tanti putasset, qui ipsa Sapientia est, legem non tulisset Prologo quoque firmatam.

III. Nec deliquit Curcellæus, hoc cum statueret: nec etiam quæ objiciuntur evertendæ rationi nostræ, aliquanto uberius deductæ, sufficere possunt. Duo tamen video objici. I. Ita disseritur contra Curcellæum: *Carnibus vesci sua natura neque bonum neque malum est, sed in genere illorum, quæ adiaphora vocamus.* Resp. 1. Ἀδιαφορία quędam, est moralis: (Exercitatione prima fusius à nobis considerata) sed pręter illam Physica quoque agnosci debet. De Augusto, Suetonius lib. 1. cap. 53. judice Oppio testis est, fuisse *circa cibum indifferentem.* quę ἀδιαφορία ut concedi potest homini sano & suæ spontis: ita neutiquam permittenda ægro: minime arbitrante Medico: qui si V. C. febricitanti carnes bubulas, aut pernas, in diætam præscripserit, tantundem fecerit, ac si boletos Claudiano pręparasset. Deus hominis primi creator, imo, juxta phrasin Scripturæ Luc. 3. vers. ult. *pater*, quid filio suo conduceret, norat optime, adeoque ratione alimenti, ei prospexit ut Medicus. 2. Adiaphora hactenus sunt talia, & agnosci debent tamdiu, quàm de illis

illis Lex non fuerit lata, aut à Deo, aut à Magiſtratu, Dei in hoc mundo vicario. Si Theologus, ita argumentans oculos reflexiſſet ad animalia munda, ab immundis per Legem Cęremonialem diſtincta, omiſſo κρησφυγήτῳ τῆς ἀδιαφορίας, Legem Dei, antea excuſſam, melius intellexiſſet. II. Ita pergit: *In his Teſtimonium negativum S. Scripturæ, nullam habet vim perſuaſionis. Atqui hoc Teſtimonium mere eſt negativum.* Non expreſſit Deus hoc verſu jus veſcendarum carnium: Ergo interdixit. *Si hac juſta argumentandi ratio, tum fas mihi fuerit inde concludere: in ſtatu innocentiæ ne quidem vini, aliuſve potus uſum fuiſſe. Nam hac conceßione Deus ſaltem cibum Protoplaſtis locavit.* Reſp. 1. Teſtimonium negativum Scripturæ, ſimpliciter non eſſe admittendum nullus Chriſtianus, nedum Theologus, dixerit; illi ſiquidem ſua ſtat ratio in illis, quę ad Salutem ſunt neceſſaria: quomodo recte infertur, nullum eſſe Purgatorium, itemque Sanctos non eſſe invocandos; ideo, quòd in Scriptura nullibi hoc dicatur aut præcipiatur. 2. Miror Theologiæ Doctorem putare, Curcellæum negative fuiſſe argumentatum. Tirones Logici hic forte notarent defectum non modo Logicę artificialis, ſed & naturalis. Deus, ut antea patuit, per legem poſitivam, affirmative ſe habentem, definivit victum homini, in ſtatu innocentię incolenti Paradiſum: adeoque homo, ut Dei filius, illi prępcepto pręciſe obedire tenebatur, &, quicquid ſub cibo conceſſo non continebatur, eo omnino abſtinere debebat. Quod ſi Medicus ægro ſuo pręſcribat victum tenuem, an ęger inde collegerit, ſibi non licere veſci pernis, braſſica ſalita, ſimilibusque eo quod definite talibus Medicus non interdixerit? Lex poſitiva, juxta quam, ut antea patuit (nec rationalis homo aliud colligere poteſt) homini pro primævo ſuo ſtatu definita fuit certa victus ratio, præciſe ab illo æque obſervanda fuit, atque abſtinere debuit fructu tum arboris exploratoriæ, tum arboris ſacramentalis. 3. Illatio quaſi abſurda, (eò quòd homo, ſi valeat argumentum Curcellęi, inconcuſſum hactenus, pariter abſtinere debuerit potu, ſpeciatim vini) abſurditatem arguentis manifeſtiſſimè prodit. Quis enim ita in Scriptura rudis, ut ignoret, juxta ſtylum Sp. Sancti, ſub pane comprehendi ordinario illa omnia, quæ homini ad vitæ hujus ſuſtentationem ſint neceſſaria? Adeoque, Deus deſtinando victum, potum in Paradiſo quoque, qui irrigabatur à quatuor fluviis, deſtinaſſe videtur. Ne dicam, fructus arboreos, per ſuccos ſuos, qui mundo recenter creato, in paradiſo erant elegantiſſimi, & fami & ſiti (naturaliter hactenus pro

ſtatu primigenio conſiderari debent) ſedandæ abunde ſuffeciſſe : atque dubio procul exiſtimandum eſt, reliquis arboribus paradiſi ſociatam fuiſſe vitem, cujus fructu certe ſcienter primævi parentes uti frui ſciviſſent, niſi primigenia felicitate excidiſſent. Poſtea Curcellæi adverſarius amplius ſe gerit pro vate, adeo ut & divinare auſit. Ordine omnia examinabimus, quô pateat, quàm temere ſe quidam auſint gerere pro vatibus, cum non ſint vatum filii. Ita autem profatur: *Sed & divinare licet, quamobrem in hac conceßione nulla facta carnium mentio. Protoplaſti ſoli in Paradiſo agitabant. Plantarum autem proculdubio tanta & varietas, & ex ſuavitate delectatio, & ſalubritas, & præparandarum facilitas, pra his ut carnes fœtere deberent.* Reſp. 1. At hoc argumentum κατὰ τὸ βίαιον ita retorquere licet: Quoniam Deus, qui agnoſci debet ſapientiſſimus, domicilium, primęvis parentibus noſtris deſtinatum, omnigenis plantis & ad neceſſarios uſus & ad honeſtam voluptatem abunde ſufficientibus, inſtruxit, eoſdem iis non minus voluit contentos eſſe, quàm ipſi quoq; non concupiſcendo τὰ ἕτερα, contenti eſſe debuerunt; quòd Deus poſitiva amplius lege definite ſanciverit, hæc (nulla mentione facta aliorum eduliorum) iis à ſe in alimentum aſſignata eſſe. 2. Ut graviter deliquerunt Iſraëlitæ, præter Mannam, qua tandiu paſti fuerant, concupiſcendo carnes, Numer. 11. etiamſi Deus expreſſe non edixerat, eos ſola Manna debere contentos eſſe, quæ uniformis cibi rationem habebat: Ita exiſtimandum eſt, Protoplaſtos, offenſuros fuiſſe Deum, ſi carnes in Paradiſo comediſſent, maxime, quod Deus ſpeciatim illis commendaſſet fructus Paradiſi, non tantum *varios*, ſed etiam (ut fatetur Curcellæi adverſarius) *ſuaves, ſalubres, & præparatu faciles.* Pergit Vates: *Medicum hic*, (inquit) *ita loquar, ſe Deus Protoplaſtis geßit conſulentem quid potißimum tanta in copia affluente ciborum, quæ væ etiam oculis faceret, ſanitati conduceret. Non, quid vel permitteret vel interdiceret, explicavit, ſed quid potißimum conduceret.* Reſp. 1. Deus non poteſt, ratione legis, quam urgemus, & à qua progredimur argumentando pro Curcellæi & noſtra ſententia, ſimpliciter agnoſci ut conſulens Medicus, ſed ut Legiſlator, qui cum Adami eſſet dominus, pro ſua poteſtate ei præſcripſit diœtam. 2. Medicus, cui ſerium eſt per diœtam curare ægrum, non debet ſolum ab ægro, qui ad valetudinem priorem anhelat, agnoſci ut conſiliarius, ſed pro domino qui & jus habeat cogendi, ac cui proinde debeat obſequi, ſi non minus ipſe damnari velit voti, quam Medicus exoptat ſuo voto ſatisfieri queat. Norat Seneca,

Epist. 25. ita loquens. *Nec desperaveris* (inquit) *diutinos agros posse sanari, si contra intemperantiam steteris, si multa invitos & facere coëgeris & pati.* Vetus verbum est: *Qui optime conjecerit, vatem perhibebo optimum.* Ergo tertiam quoque conjecturam audiamus, & postea examinemus: *Sed & hanc liceat mihi* (inquit) *conjecturam promere. Plantarum ingens erat multitudo, ex fœcunda terra matre satarum. Bruta autem animantia vix probabile est creata nisi par in qualibet specie. Hac igitur nondum multiplicata sub exordium mundi mactanda prabere Deus noluit, cum esset abunde ciborum & copia & satietas. Placere hoc video etiam Iustino Martyri in Resp. ad quæst. 49. Orthod. Inde autem religiosum aliquod interdictum frustra quisquam conficere satagat.* Resp. 1. Fallitur si putet Justino Martyri hanc sententiam sedisse, Adamum sponte abstinuisse usu animalium, quòd in quaque specie unum tantum par à Deo creatum esset. De Adami abstinentia οὐδὲ γρῦ apud Justinum. Qui solummodo existimat, in unaquaque animalium specie unum par creatum fuisse. Quęstio undequinquagesima ita apud Justinum proponitur: *Quomodo doceri potest, duas tantum bestias & pecora, marem ac fœminam in mundi ortu prolata esse in lucem: quandoquidem nonnulli religionis nostra in ea sunt sententia, ut hoc confirment, Deum non ex eorum, quæ expertia sunt rationis, pellibus, tunicas primis hominibus dedisse.* Cui quæsito sic respondet: *Si in omni genere* (inquit) *sunt generis principia, & generis principia Dei opera sunt, quæ autem subjecta sunt generis principiis, opera sunt naturæ semine atque ortu extantia: perspicuum est, Deum uniuscujusque generis non fecisse nisi par unum maris ac fœminæ: Tunicas autem pelliceas fecit Deus non more hominum, sed opificis arte. Neq; enim casis bestiis, contextisq; & consutis earum villis ac pellibus tunicas fecit, sed ut opifex fecit ipsas tunicas pelliceas.* At, hæc non servire instituto Adversarii Curcellæi, nec convenienter adducta esse, quivis videt. 2. Quod, si maximum quoq; candorem voluerimus admittere, illud, quod suffragante quasi Justino, ut certum pręsupponitur, è Scriptura nullatenus ut tale admitti poterit. Nam, animalia in unaquaque specie bina duntaxat à Deo creata fuisse, gratis, & ἄπερ γεγραφῆς, seu absque Scriptura, dicitur. Aquarum solummodo, quas pisces pro domicilio nacti sunt, habeatur ratio. Dei hoc effectivum verbum fuit Genes. 1. vers. 20. *Abunde progignunto aqua reptilia animalia.* An vero existimabimus Dei Omnipotentis voluntatem executivam in aquis fuisse largiorem, quàm in aëre, & terra? Sed, quid tum responderimus ad hoc argumentum? Si animalia terrestria, bina secundum speciem, ab ini-

tio à Deo solummodo producta fuerint, illa pro domicilio acceperunt aut tantum paradisum, aut extra paradisum suam qnoque mansionem. Hoc si admittatur, atque concedatur, extra paradisum quoque suam stationem accepisse, conjectura præcedens evanescit, & frustra spontanea Adami, absumpturi aliàs integras animalium species, abstinentia commendatur. Sed, si bina animalia, sexu differentia, pro arbitratu Creatoris, ab initio Paradiso conclusa fuerint, necessum fuerit longe majorem Terræ partem ante hominis lapsum caruisse inquilinis animatis: atque obveniente hominis ἀποστασίᾳ, oportuerit, non modo homines, sed & animalia terrestria horto Edenis per Angelos ejici. quod cum nullibi Scriptura dicat, putarim Augustini opinionē lib. 12. de Civ. Dei cap. 21. potiorem habendam, juxta quam statuuntur plura animalia, quàm bina juxta speciem, per Orbem terrarum à Deo initio fuisse distributa. Unde & Gregorius Nyssenus lib. de hominis Opificio considerans mundi faciem, ante hominis quoque exortum: *Atque haud dubie* (inquit) *universa tum armenta, quibus nutu suo vitam Deus largitus erat, singulari voluptate affecta exultabant, gregatimque cum aliis sui generis per sylvas obvagabantur.* Verum, ne à lineis recedamus, quemadmodum abunde jam liquere confido, illius conjecturas, qui adeo acriter aggressus est Curcellæum, non valere titivillitio: ita pariter confido, certum debere statui, illud, quod non minus mihi quàm Curcellæo placet, nempe: Protoplastos, propter expressum Dei mandatum, cæde animalium abstinere debuisse. Rationem à Mose productam, quæ & expressum Dei mandatum continet, jam proposuimus & vindicavimus: reliquę Curcellæi rationes nos non tangunt, adeoque neque de Vindiciis solliciti sumus.

IV. Accedimus ad Examen argumenti, quo non modo suaderi, sed & persuaderi contendunt, homini in statu Innocentię, jus atque fas fuisse, animalia mactare, & ventri suo destinare. Petunt vero illud à dominio, quod homini à Deo concessum est, & cujus Moses Genes. 1. vers. 26. hisce verbis meminit: *Et dixit Deus: Faciamus hominem secundum imaginem nostram, secundum similitudinem nostram, qui dominetur in pisces maris, & in volucres cœli, & in omnes bestias reptantes super terram.* Huic argumento ut ingens pondus inesse probet, missis conjecturis variis, quas antea proposuerat; (dignę non sunt, quæ vel proponantur, quòd ipse Author iis diffidat) pag. 19. ita profatur: *Hoc validius, quod non aliud dominium homini integro concessum, quàm quod à diluvio repetitum;*

situm; saltem non angustius. Aliàs Deum offendendo, meliorem conditionem suam reddidissent, quàm ante lapsum fuerit. Id quod ipsi Carcellao absurdum satis visum, pag. 17. Repetitum autem jus Dominii ita habet Genes. 9. vers. 2. Timor vestri terrorque inesto omnibus bestiis terræ: omnibus volucribus cœli: tum omnia quæ calcant humum: tum omnes pisces maris in manum vestram traditi sunt. Omne reptile quod vivum est, ad comedendum vobis esto: ut viridem herbam illis, sic omnia dedi vobis. *Hic vide. Repetitur dominium olim etiam Protoplastis concessum: & paulo quidem explicatius. Illius autem dominii pars manifeste collocatur in esu concesso reptilium & omnis carnis. Ergo etiam in statu innocentiæ ea pars concessi dominii fuit, ut, si adlubesceret, carnibus vescerentur. Quid ultra contendimus?* Resp. 1. Vetus verbum est: *Mendacem oportet esse memorem.* Paulo ante noster Curcellæi adversarius metuebat animalium secundum species interitui, si homo in statu innocentiæ, quod bina tantum creata essent, illa comedisset. At securus hujus incommodi, quod videret utile esse, contendit jus primo homini concessum fuisse, quæcunque animalia occidendi, atque in usus suos convertendi. Hoc certe est ex eodem ore calidum & frigidum efflare. 2. Quod est τὸ κρινόμενον, & præ cæteris controversum, velut certum & probatum supponitur. Quæritur scil. an eadem ratione dominium homini contigerit in animalia post Diluvium, quemadmodum hoc illi concessum erat in statu innocentiæ? Negat Curcellæus, & nos cum illo. Dominium quod in primævo statu concessum homini, in eo constitit potissimum, quod animalia naturaliter dominium debentia homini, imaginem Dei circumferenti, ad illum ultro accesserint, atque proprium suum nomen acceperint. Convenienter Chrysostomus hom. 14. in Genesin: *Factum autem hoc est*, (inquit) *non ut discamus illius sapientiam solum, sed, ut & symbolum dominii per nominum impositionem cognoscatur. Nam & hominibus mos est hoc facere in signum dominii, ut cum servos emerint, ipsorum nomina mutent. Unde & Adamum instruit, ut, omnibus brutis tanquam dominus nomina indat.* & postea: *Vidisti consummatam potentiam? vidisti dominii auctoritatem? perpende cum aliis etiam hoc, quod & leones, & pardi, & vipera, & scorpii, & serpentes, & alia omnia etiam illis truculentiora, ad illum quasi dominum omni cum subjectione accesserunt, & nomina acceperunt, nec ullum istorum veritus est Adam.* Ac, quamquam post diluvium, hoc dominium iterum delatum est homini, non tamen respondit priori. Cum diminutum admodum sit, quod ad usum & exe-

cutionem. Præterquam enim quod multa sint grandia animalia, homini quàm terribilia, ut leones, tigres, pantheræ, lupi, &c. à vilissimis quoque animalculis (quod renuant domari) incommodi plurimum persentiscit; vel muscæ, pulices, & culices testes esse possunt: atque plus noxæ & incommodi perciperet, nisi dominium (sed circumscriptum) Deus iterũ stabilivisset post diluvium. 3. Fide minus bona citatur Curcellæus, quasi pag. 17. dixerit, homines post peccatum meliorem reddidisse suam conditionem: si statuatur, per lapsum acquisivisse usum animalium in cibum. Verba ipsius hæc sunt: *Absurdum enim foret existimare, ipsos, Deum offendendo, conditionem suam meliorem, quàm ante lapsum fuisset, reddidisse: si tamen, hac carnes edendi licentia, melior conditio dici potest, quæ cupiditatem quidem explet, sed primava hominis excellentia repugnat.* Quibus posterioribus verbis (quæ ingenuus disputator haut quaquam dissimulare debuisset) aperte Curcellæus innuit, non debere referri κρεοφαγίαν ad meliorem hominis conditionem. Quod, ut pateat, paulo uberius declarari debet: maximè quòd homo noster in hoc videatur constituere arcem suæ causæ. Si ergo illa mensa, merito beata censeri debeat, quæ paratu facilis est, næ illa, quam fructus arborei exornant, præferri debet illi, quæ laboriose, utut opipara quoque censeatur, structa est. Norat Horatius, qui voti sui summam proponens lib. 1. Od. 31. ita fatur:

Premant Calena falce, quibus dedit
Fortuna messem: dives & aureis
Mercator exsiccet culullis
Vina Syra reparata merce
Diis charus ipsis: quippe ter & quater
Anno revisens æquor Atlanticum
Impune: me pascunt oliva,
Me cichorea, levesque malva.
Frui paratis, & valido mihi
Latoë dones.

Claudianus lib. 1. in Ruffinum.

——— *tibi quærit inanes*
Luxuries nocitura cibos: mihi donat inemptas
Terra dapes.

Atque inter vota Martialis lib. 10. ep. 47. occurrit:

Convictus facilis; sine arte mensa.

Hoc

Hoc est quod Græci poëtæ dicere ſolent, τὸ ῥεῖα ζῆν: & quo reſpiciens Heſiodus in veſtibulo τῶν ἔργων dicit:

——— Ἐν μαλάχῃ τε καὶ ἀσφοδέλῳ μέγ᾽ ὄνειαρ.

Præterea, quòd poſt diluvium carnium eſus homini conceſſus fuerit, non arguit hominis felicitatem, ſed potius imbecillitatem. Quum enim initio ſufficerent ipſi alendo ea, quæ terra ſuppeditat, mundo magis conſeneſcente, & hominis ætate quoque decreſcente, validiores cibi, quales ſcil. animalia ſuppeditant, concedi debuerunt. Monuit enim Hippocrates lib. 6. Epid. Comm. tex. 21. τὰ ἀσθενέστερα σιτία, ὀλιγοχρονίαν βιοτὴν ἔχει. *Imbecilles cibi exiguam vitam præſtant.* Quid quod ex eſu carnium, maxime ſi immoderate ſumantur, multi morbi proveniant, atque omnis generis carnes ab omnibus æque commode digeri non poſſint. Exemplo ſit vel ſola ſuilla caro, quæ hominibus urbanis otioſisque quam noxia eſt. Adeoq; quicquid huic Theologiæ Doctori viſum quoq; fuerit, haut fruſtra fuit Curcellęus, cum pag. 10. adducta Ovidii authoritate, poneret in parte felicitatis humanæ, quòd illa ætate, quam Poëtæ auream vocare ſolent, potuerint hominibus ſufficere illa, quæ ex terra naſcebantur. 4. Gratis proinde dicitur, quòd Deus poſt diluvium repetierit dominium, prout conceſſum fuerat in ſtatu integritatis. In iterata legis promulgatione aliquid antea conceſſum repetitur, ſimul, ut mentio fiat rei alterius, quę ut conceſſa non tam arguere poſſit hominis felicitatem, quàm potius miſeriam, prout circa eſum carnium liquido nos jam oſtendiſſe credimus iis, qui ſapiunt. Adeo, ut fruſtra inferatur *quintò*, homini in ſtatu primigenio fas quidem fuiſſe veſci carnibus, ſponte tamen abſtinuiſſe. Nam quare homo ſponte abſtinuerit? Scriptura cauſſam non ſuppeditat: atque delira rationis amuſſis nullatenus attendi poteſt. In Theſi generaliter noſter Theologiæ Doctor ſupponit pag. 19. licuiſſe homini in ſtatu innocentiæ veſci carnibus & quibuſcunque reptilibus; cæterum ſponte abſtinuiſſe, tum quòd præ carnibus homini ſæterent fructus arborei: tum etiam quod, in quaque animalium ſpecie bina ſolummodo creata eſſent. Sed quare fętuerunt carnes animalium? non certe ratione gulæ, quæ in homine primigenio non potuit non fuiſſe ordinatiſſima, quia in illo ipſo, ratione ſtatus, nihildum erat irregulare, ſive anomalum: ſed, quod gnarus eſſet Divinæ legis ſibi propoſitę, abſtinuit. Bina individua in quaq; animalium ſpecie à Doctore Theologo ad ſui confuſionem ſollicitantur. Aut bene aut male

generaliter argumentatur. Si male, ſufficit ἀπαιδευσία. Si bene, generale atque non limitatum privilegium, fruſtra per conjecturam non rationabilem circumſcribitur. Vere dicere poſſum, hanc conjecturam non eſſe rationabilem: quod illi adverſetur deſcriptio Paradiſi à Moſe propoſita Geneſ. cap. 2. verſ. 8. quo cum dicatur Deus *ornaſſe hortum plantis*, nulla omnino mentione facta animalium, recte intuleris, plantas ex Dei pariter præcepto, ſecundum quod hactenus argumentando proceſſimus, præ animalibus, homini in cibum conceſſas fuiſſe: adeo, ut hic fruſtra fingatur abſtinentia ultronea, fundamentum nullum omnino habens. Cum illi pariter, qui ab ea argumentantur, ſecum collidi debeant, quandiu hæc non conciliarint: Juxta leges creationis executioni à Deo potenter mandatas, mundum in ſtatu innocentiæ animalium abunde habuiſſe pro nutriendo homine; atque hunc tamen animalibus debuiſſe abſtinere, quòd in unaquaque ſpecie bina ſolummodo occurrerent.

V. Qui exiſtimant, inconvenienter præceptum Dei de fructibus arboreis, homini in cibum conceſſis, à nobis antea adductum eſſe, ſolent, velut ἀπροσδιόνυσον ex ſuo ſenſu, urgere, quod pariter concludi debeat, mutas pecudes, eaſdemque quadrupedes ad eandem victus formulam redactas eſſe: quod illud Deus verſ. 30. cap. 1. Geneſios manifeſtò innuere videatur. Verba ex verſione Tremellio-Juniana ſic habent: *Omnibus autem beſtiis terræ, & omnibus volucribus cœli, omnibusque reptantibus ſuper terram, in quibus eſt anima vivens, dedi omnes herbas virides ad comedendum, & fuit ita.* Curcellæus, qui aliquid ad hoc quaſi ἄτοπον reſpondiſſe videri poterat, nę prævaleat, ipſius Adverſarius pag. 31. ita profatur: *Quadrupedia, quæ ſilveſtria ſunt, eademque ſerrata dentibus, teſte Philoſopho, carnibus omnia veſcuntur. Herbas tamen tangunt, cum morbo laborant. Canes herba ingeſta evomunt, atque ita purgantur. Lupos etiam terram comedere, cum fament, teſtatur Ariſtot. de hiſt. Anim. lib. 8. cap. 5. quem, ſi libet, conſule. In Arca Noachi fieri poteſt, ut congruos cuique cibos ante Noachus pararit. Certe carnes pro carnivoris à ſapienti Noacho præparatas cenſuêre olim Origines hom. 2. ad cap. 6. Gen. & Buteo de arca Noæ. Sed & novimus eſſe fructus quoſdam communes, quibus etiam carnivora paſci queant, ut ficus & caſtaneæ. Ejuſdem generis animalia verum eſt non eodem ſe ubique cibo ſuſtentare. Id vero totum eſt vel à caſu, vel à conſuetudine, quâ immutatum temperamentum, quod hic pœne utramque paginam facit.* Reſp. 1. Author agnoſcit in caſu neceſſitatis animalia fera, victitare poſſe

posse herbis, iisque quæ tellus suppeditat. Et quanquam negandum non est, multarum ferarum proprium cibum esse carnes aliorum animalium, quę venando capiunt: quid tamen obstat, quô minus cum Abulensi qu. 34. in cap. 1. Genes. dicamus: *Divina providentia factum fuisse, ut aliquanto tempore ab esu carnium feræ carnivoræ abstinerent; ne, alioqui facile, nondum per generationem sufficienter multiplicatis animalibus, species aliqua interiret.* 2. Maxime, cum probabile admodum sit, ita accidisse in Arca, tempore Diluvii Noachici. Quicquid visum fuerit Authori cum Buteone. Noachus, si feris animalibus prospicere debuisset, quo tempore in Arca delitescebant, de carnibus, utique carnes illæ recentes esse debuissent, quum constet salitis carnibus feras omnes abstinere: at, recentes carnes facile putredinem contrahunt, adeoque intolerabili fœtore arcam universam replevissent. Nec dici potest, viva animalia feris carnivoris in pabulum cessura in arcam introducta fuisse, cum qua mundorum qua immundorum animalium, in arcam deducendorum numerus à Deo præcise definitus fuerit. Præterea, post Diluvium exhibebatur quædam quasi mundi παλινγενεσία, atque animalia, quæ arca exibant, juxta suas species ad pauca erant redacta individua, septena scil. si agnoscerentur munda: quam facile autem universum ovium, caprarum, & boum genus extingui potuisset, si leonibus, lupis, trigribus, pantheris, ursis, &c. Deus capistrum non imposuisset? Atque, ut frænavit ora famelicorum leonum, ne Danieli nocerent; aliquanto etiam tempore post, quàm Noachus arca exivisset, feras avertit ab animalibus, quibus aliàs inhiant, atque compulit acquiescere in herbis, quibus singulari ratione pasti fuerant in Arca. Sententia mea placuit quoque Basilio Magno, qui ut hom. 11. prolixe eam deducit; ita haud abs re fuerit, eum per interpretem *Latine loquentem exhibere*: Non dixit, (*inquit*) dedi vobis pisces in cibum aut pecora: neque enim in eum usum hæc creavi. Primaria enim legislatio esum tantum indulsit fructuum. Etenim nobis in commune cum feris cæterisque animalibus collatus est fructuum esus: cum tamen nunc paucas ferarum liceat videre, ali fructibus. Nam quo tandem fructu pasci se panthera sustineat? quis fructus cedat leoni in cibum? Attamen feræ istæ, tantisper dum jugum legis naturæ passæ sunt, vitam tolerabant esitatione fructuum. Hominem autem cum pręnosset Deus post Diluvium nequaquam sibi ab inconcessis cibis temperaturum, concessit quovis cibo vesci. Nam de animalibus loquens cum homine: *Omnia hæc*, inquit,

quasi olera virentia tradidi vobis. Per hanc nobis indultam concessionem, & animalia quæque pari libertate donata sunt quidvis impune edendi. Ex eo tempore crudis Leo vescitur: vultur hianti rostro cadavera affectat. Neque enim vultur id habuit ab exordio suæ creationis: nullum enim eatenus reperiebatur morticinium, quo se nutricarent vultures. At ne id quidem sinebat natura in suo consistens vigore. Neque tunc venatores conficiendis feris operam dabant: neque dum id studio erat hominibus, cum nec ferę suam rabiem exertis in homines dentibus exercerent: ut quę necdum essent crudivoræ. Inolevit deinde consuetudo vulturibus victum quærendi ex morticinis cadaveribus: ab initio autem & vulturibus, & aliis, quæ nunc sunt carnivora, cygnorum in morem indiscreta erat & eadem omnibus vivendi ratio. Pratenses tantum herbas animal omne sibi attondebat & depascebatur. Ejus rei insigne & in canibus liceat videre. Dum enim student sibi ipsis mederi, eos videas identidem depasci gramen: non quòd alendo cani gramen conveniat, sed quia citra operam humanæ displinæ, doctrice tantum natura, ad id bruta confugiunt, quod sibi naturali instinctu sentiunt usui futurum. Velim reputes tecum, istiusmodi tum fuisse animalia (quæ hodie vides cruda vesci carne) ut vi imaginativa apprehenderint herbam omnem sibi collatam in cibum, convenientem sibi & salubrem esse: atque ob eam caussam eo cibo contenta, alia aliorum vitæ non insidiabantur. *Hac Basilius.* Quod dicit de animalibus, quasi in statu primævo feritatem suam non exercuerint in perniciem aliorum animalium, placuit quoque Flavio Josepho, lib. 1. Antiq. Jud. cap. 2. ubi existimat, in statu innocentiæ nullum inter animalia fuisse dissidiū. Quod quanquam non difficulter concesserim circa tempus innocentię, quo onus peccati ut nondum premebat hominem; ita neq; illius sensus aliqua ex parte derivatus erat in mutas pecudes, ut contigit post lapsum. Interim quædam animalia à prima sui origine fera agnoscenda esse, negare non licet, alioqui natura illorum debuisset immutata fuisse. Quanquam vero simile est, ut ostendimus quoq; de tempore à Diluvio proximo, Divina virtute aliquamdiu cohibitam fuisse efferatam hanc naturam, quo minus se in actum exereret, ne infirmiora animalia, juxta totam speciem pręda fierent rapacium ferarum.

VI. Tantum de priori quæsito. Putarim vero ex præcedentibus manifesto liquere, primævos nostros parentes, in statu Innocentiæ, ob Dei definitum mandatum, quo esus fructuum præcipiebatur, carnibus abstinere

ſtinere debuiſſe. Alterum κρινόμενον eſt an in ſtatu lapſus ante Diluviũ licitum quoque fuerit carnibus veſci? de quo noſter Doctor pariter cum Curcellæo contendit cap. 3. Nos, ut libere ſententiam noſtram dicamus, putamus diſtinguendum eſſe inter illa quæ ſunt facti, & ea, quæ ſunt *juris*. *De facto* (ut loquuntur) homines ante diluvium carnes comediſſe, & quidem inordinate, nos ignorare non patitur conditio illorum, qui vocantur נפילים, quorum crudelitas & abominanda libido cum diſtincte à Moſe deſcribantur Geneſ. 6. ita dubitare non licet, quin hæc carnium uſum in victum ſuaſerit, & illa forte tum ſanguinis, tum carnium crudarum: quum conſtet, & multis exemplis probari poſſit, barbaros, eoſque qui rationi minus parent, non magis abhorrere à carnis crudę uſu, quàm à libamine ſanguinis. Major difficultas eſt, quantum permiſſum fuerit jure Divino. Quum lege poſt Diluvium lata Gen. 9. Carnium uſus demum legatur à Deo ſancitus eſſe, eademque lege prohibeantur, quæ facti inordinati erant, videtur valde probabiliter concludi, tum demũ facta fuiſſe licita, quę illicite antea non modo fiebant, verum etiam inordinate & irregulariter. Quanquam vero judico cum Riveto Exerc. 58. in Geneſin, parũ referre, an ſtatuatur, fas fuiſſe ante Diluvium quoq; veſci carnibus; negativa tamen ſententia (diſſentiente licet Riveto l. d.) potior mihi videtur, tum ob illa, quæ jam dicta ſunt, tum etiam, quòd argumentis, quibus affirmativa ſententia nititur, tantum momentum non inſit, atque vulgò quidem jactatur. Ad quorum argumentorum examen priuſquam accedo, in anteceſſum notetur, negativam ſententiam communiter placuiſſe Judęorum Doctoribus, quorum ſententia haut levis haberi debet. Verba ſunt Seldeni, à Curcellæo quoq; p. 24. adducta, ex lib. 3. de Jure Naturali, cap. 8. *Primæ ætatis hominibus*, (inquit) *id eſt, qui Noachum præceſſerunt, carnis eſus permiſſus non eſt, ut Ebræi ſtatuunt. Vide Bereſchith Rabba, Paraſh, 34. Ioſephum Albo, lib. Ikarim, part. 3. cap. 14. 15.* Quibus pleriq; tum Patres, tum Doctores non minus Pontificii, quàm Reformati, paucis exceptis, accedunt. Priuſquam vindico Curcellæi reſponſiones ad argumenta vulgo pro affirmativa ſententia urgeri ſolita, expendendum eſt argumentum τοῦ πάνυ D. Riveti, quod l. d. hiſce verbis proponitur: *Poſtquam* (inquit) *homo è Paradiſo ejectus, terram cum ſudore colere coactus fuit, & greges paſcere, neque licentiam edendi, neque ejuſdem eſum actualem, homini denegari debere, videtur nobis magis probabile; etſi non dubitemus non adeo large uſum fuiſſe, ut poſtea factum eſt.* Reſp. 1. probabile videri poſſet,

nisi ipse Deus homini formulam diœtæ præscripsisset, in qua cum illa solummodo, quæ è terra nascuntur, occurrunt, multò probabilius est usque ad seculum Noachi, seu, seculum novum, carnium esum non fuisse licitum. 2. Quum Deus homini, jam lapso, terræ cultum solummodo committeret, edicendo Gen. 3. vers. 17. *Maledicta esto terra propter te, cum dolore comedito proventum ejus omnibus diebus vitæ tuæ;* longe convenientius colligitur, voluisse Deum, ut homo, qui jam paradiso exulabat, vesceretur duntaxat illis, quæ è terra nascuntur. Apud Theologum celeberrimum videri posset adhuc aliud argumentum his verbis proponi: *Certe non videtur* (inquit) *homini post diluvium plus datum fuisse potestatis in animalia, ratione usus, quàm initio mundi. Cum plena enim dominatio ipsi concessa fuisset, videtur etiam concedendum, potuisse hominem vesci carnibus.* Procederet hoc, nisi Deus specialem legem de hominis victu tulisset. In quo constiterit ratio dominii ante diluvium, supra declaravimus plene. Nec dici posse, hominis conditionem meliorem fuisse post diluvium, quàm in ipso statu innocentiæ, convenienter videmur diluisse. Nisi aliquis putet, ægri conditionem ideo censendam esse meliorem, quod fas ipsi sit è pharmacopolio comparare medicamenta. Carnibus post diluvium homo vesci debuit, quô succurreretur hac ratione imbecillitati corporis magis atq; magis fatiscentis: æque ac homo valetudinarius, ne mortis imperio succumbat citius, considerato non tam decreto Dei, quàm ordinaria Naturæ periodo, præscribente medico (Deum ad modum quasi Medici considerandum hic esse, jam antea diximus) ea comedit, quę sibi pro conditione dubię valetudinis maxime conducunt.

VII. Reliqua argumenta, adduci solita, pro permissa ante Diluvium κρεωφαγίᾳ, quàm sint solida, & quàm auspicato à Curcellæo expensa, patebit ex comparatione responsionum à Curcellæi adversario excogitatarum. Non necessum vero est, iterum sollicitare argumentum Ἀνεξαγώνιον (hac loquendi formula hic ipse pag. 34. utitur) quod desumptum est à dominio concesso ante Diluvium in omnia animalia: Dominii siquidem permissio non opponi, sed componi debet cum lege positiva de victu definito in ipso innocentiæ statu lata. Quę lex ut restricta duntaxat fuit ad illa, quæ è terra nascuntur; ita non licet illius interpretationem accersere à Dominio homini in animalia concesso, quòd in formula ipsius nulla prorsus mentio fiat, comedendorum animalium. Nec favere potest repetita Dominii formula Genes. 9. vers. 2. nam ipsa

ipsa Lex tali quasi formula sancita, non debet censeri tam renovata, quàm nova. Utraque manu largimur, post diluvium ulterius laterculum diœtæ humanæ (ab oleribus scil. ad animalia) extensum fuisse; sed quis inde cum ratione possit inferre, ante diluvium, integra manente altera lege, de comedendis solummodo illis, quæ terra suppeditabat, pariter jus fasque fuisse, in usum mensę, animalia mactare? Quisquis, cui contraria sententia tanti momenti videri posset, hæc verset ut voluerit: si modo juxta rationem progredi voluerit, fateri debebit, ante diluvium perpetuo debere constare rationem Legi, cujus aliquoties jam fecimus mentionem, nec à Decreto Post-Diluviano, quo ulterius Diœta fuit dilatata, quicquam in illius præjudicium decerni potest. Argumentum *secundum*, valide urgeri solitum, desumptum est à sacrificiis, quorum usus fuit ante diluvium, speciatim à sacrificio Abelis. Cumque ex victimis oblatis partes quędam cedere consueverint Ministris sacrorum, contendunt, negari non posse, ante Diluvium usum carnium fuisse receptum. Ad ea, quæ argumentum in Thesi complectitur, ita responsum fuit à Curcellæo: *Male consequentiam duci à seculis Diluvium consecutis, ad ea, quæ antecesserunt. Mores perpetuis mutationum vicißitudinibus fuisse obnoxios.* Quę responsio ne valeat, ita illam premit Adversarius. *Atqui primo Apostolus, cum dicit, eos, qui altari adsident, de altari participare, non quid hoc vel illo tempore factum sit, explicat, sed respicit ad* τὸ ἐπιεικὲς καὶ πρέπον, *ad illud, quod justum & æquum fuit. Sacerdotes jugulabant, excoriabant, secabant, coquebant. Quod operosum est. Æquum igitur fuit ut pro mercede portionem sibi decerperent. Hinc Apostolus infert, non esse stipendiis præcones Euangelii fraudandos.* Doleo, oculo fugiente inspectum fuisse Apostolum. Ut variis argumentis 1. Cor. 9. probare laborat, æquum esse, ut ministris Ecclesiæ stipendia solvantur; ita alloquens Corinthios, ut Scripturę filios, ac proinde non ignaros eorum quę in Lege Mosis pręcipiebantur com. 13. dicit: *An nescitis eos, qui sacris operantur, ea, quæ ex sacrario sunt, edere? & qui altari aßident, cum altari participare? Ita etiam Dominus constituit iis, qui Euangelium annunciant, ut ex Euangelio vivant.* Apostolo propositum esse, probare, non inferiorem esse conditionem ministrorum Euangelii, quàm V. T. quivis videt. Ministris vero V. T. non κατὰ τὸ ἐπιεικὲς subsidia vitæ concessa fuisse; sed juxta expressum Dei mandatum, innuit idem Apostolus, manifesto respiciens Legem Deut. 18. vers. 1. ubi ita Deus pręcepit ratione Levitarum: *Ex igne absumendis Iehovæ, & de poßeßione ejus come-*

comedunto. Quam legem non esse referendam ad jus naturale, sed mere positivam esse habendam, innuit ratio ibid. ad modum Præfationis addita: *Ne esto sacerdotibus Leviticis, toti tribui Leviticæ pars & possessio cum reliquo Israële.* Quam Legem quoque considerans Francis. Junius in Analysi, occasione Quæstionis, quam movet, an ergo sacerdotibus fuerit interdictū omni possessione? *Primo* respondet, institutum *ceremoniale fuisse.* Quod hactenus nobis sufficit, & non minus servit firmandæ Curcellæi responsioni, quam diluendæ huic Instantiæ: nam, si hoc institutū fuit Cæremoniale, nequaquam urgeri potest circa tempus Ante-Diluvianum: quo cum non essent certi & definiti Sacerdotes instituti; ita neq; opus fuit, ut sacrificantes aliquas partes ex victimis sibi reservarent, quæ in victum cederent. Nec, ante latam legem Cæremonialem, aliud observatum fuisse, unquam probabitur: (sacrificium Abelis, cum pertineat ad argumenti hypothesin, aliàs considerabimus.) Ingeminatur quidem, ab Adversario Curcellæi, factum Patriarchæ Jacobi Gen. 3. vers. 54. sed inconvenienter. Lego quidem hæc pag. 39. *Imo cum ante Mosaicam legem convivium ex sacrificio celebravit Patriarcha Iacob Genes. 31. 54. non potuit ille ritus non manare ab antiquissima traditione.* Ceterum haut quaquam me movere possunt: siquidem verbum זבח, quod ibi occurrit, teste ipso Buxtorfio in Lexico, promiscue significat & *sacrificare*, & *mactare.* D. Piscator, quem Belgæ Interpretes sequuntur, vertit, *Mactavit animalia.* & porro in Notis hæc adjicit: *Videlicet ad convivium* συνηδυςικὸν. *Nam hac ad sacrificia referri primum nihil opus est: secundo vero absurdum est, quum bona fide Iacob Labanem ad sacrum epulum cum omnibus cognatis invitare & admittere non potuerit. Nam etsi Moses socerum suum admisit Exod. 18. fecit, quia jam conversum ad Deum esse, ex sermonibus & ratione ipsius intellexerat. Hebræa autem vox non habet solam sacrificandi, sed & mactandi significationem, ut 1. Sam. 28. 24 & 1. Reg. 19. 21. & alibi passim. quemadmodum accipitur* τὸ θύειν *Græcorum, Matt. 22. 4. & Ioann. 10. 10.* quæ hactenus nobis sufficiunt, simulque confirmant Curcellæi Responsionem.

VIII. Hypothesi argumenti, examinari jam cœpti, censetur servire sacrificium Abelis, quasi ille pinguiores partes suarum victimarum Deo obtulerit, reliquas vero comederit. At, meras conjecturas hęc esse postea liquebit. *Abelis sacrificium pertinuisse ad holocausta, quæ tota igni absumebantur*, censuit Curcellæus: nec admodum prima fronte refragari videtur Adversarius, licet pag. 41. in hæc verba erumpat: *Non fuisse holo-*

holocaustum ex rebus ipsis patet. Obtulit enim de pinguedinibus gregis. Quod duplicem sensum recipere potest: vel, sacrificasse oves pinguiores, vel pinguedinem ovium. Si prius, non constat Habeli laus, nisi graciliores in cibum proprium servavit. Si posterius, quod collata lege Levit. 6. 12. pœne certum, necessum fuerit, adipem sacrificasse, reliquias epulo θυσίμῳ *consumpsisse.* Resp. 1. His, quæ sine teste & ex conjectura dicuntur, oppono initio ea, quæ habet doctissimus Piscator, quem & Interpretes Belgici in Notis ex parte secuti sunt. Ergo ad vers. 4. cap. 4. Genes. *hæc inter alia habet : Et de adipe eorum.* ומחלבהן. In Hebræo pronomen affixum est generis fœmin. quia convenit cum nomine בכורות. Potest autem hoc bifariam accipi : vel proprie, quod singulariter obtulerit Deo adipem ovium vel caprarum, sicut expresse de sacrificiis privatorum eucharisticis præcipitur Levit. 3. vel metaphorice, ut per adipem primogenitorum intelligantur primogenita præstantissima. Sic enim adeps apud Hebræos usurpatur, ad significandum quod in quaque re alente optimum est. Sic adeps olei, & adeps musti Num. 18. vers. 12. item adeps terræ, infra 45. vers. 18. item adeps tritici, Psal. 147. 14. *Respexitque Iehova ad Hebelum.* i. e. favorem suum ei significavit certo signo. Sicut homines vultu favorem significant. Metaphora. Apostolus Heb. 11. 4. sic exponit, quòd Deus testimonium perhibuerit de donis Abelis, h. e. signo visibili declararit, illa sibi placere. Probabile est autem, illud signum fuisse ignem, cœlitus delapsum, quo sacrificium ejus combustum sit: ex collatione exemplorum, Aharonis, Davidis, Salomonis, Eliæ. *Hactenus Piscator.* 2. Concedamus quoque omnia, quæ audacter sumit Curcellæi adversarius, non tamen demonstraverit illud, quod intendit. Quæ enim consequentia? Si Abelus immolavit pinguiores suas pecudes, graciliores servavit in victum. Potuit enim servasse eum in finem, ut ex illis lac & lánam perciperet, vel ut fœtificarent, atque alio tempore iterum pingue sacrificium Deo offerre posset. Adipem duntaxat sacrificasse Abelum dubium est, ac gratis dicitur illud *pœne certum esse.* Imo imolarit duntaxat adipem, unde colliges virum pium, cui non poterat excidisse Lex lata de comedendis terræ fructibus, carnibus ex victimis reliquis instituisse vesci? Curcellæi adversarius sæpius profitetur, se existimare, licet carnium usus concessus esset ante Diluvium, viros tamen pios iis abstinuisse. 3. Recte colligit Piscator, probabile admodum esse, igni cœlitus delapso victimas Abelis absumptas fuisse. Quod distinctius, ex collatione variorum

Scripturę locorum, itemque comparatione phrasium probat Franzius Disp. Quinta de Sacrificiis Th. 3. & seqq. Quod si admiseris, valde probabile est, Abelis sacrificium holocaustum ęque fuisse, ac Salomonis, de quo ita legitur 2. Paral. 7. vers. 1. *Quumque absolvisset Salomon orare, illico ignis descendens è cœlis absumpsit holocaustum & sacrificia.* Nec curanda ἔνστασις, quæ occurrit pag. 42. *Sed fac omnino* (inquit) *sacrificia Antidiluvianorum holocausta fuisse. Non frangit vim argumenti. Nihil enim Deo sacrari potest, quin sit in usu hominum. In sacrificiis enim suam obligationem testabantur. Hinc devoverunt merito id, quo omnium maxime in hac vita sustentanda sunt quotidie usi.* & pag. 43. *Non potest autem optimum & præstantissimum esse, nisi maxima utilitate offerentem mactet.* Hæc dicuntur ἄτερ τῆς γραφῆς. In offerendis sacrificiis satisfieri debuit voluntati divinæ, & probanda potissimum obedientia fuit: unde testatur ipse Deus Oz. 6. vers. 6. *Se benignitate delectari non sacrificio.* atque *auscultare est melius sacrificio, attendere, adipe arietum,* 1. Sam. 15. vers. 22. Tantum vero abest, ut probarit Deus sacrificantes ex utilitate, qua se quasi mulctabant; ne victimæ damno cederent eas offerentium, succurrere voluit pauperibus, speciali ad hoc lege lata, cujus fit mentio Levit. 12. vers. 6. & 8. quæque allegatur Luc. 2. vers. 24. unde Francisc. Junius in Analysi ad d. caput XII. Levitici: *Curatio* (purgationis scil. à puerperio) *post justum tempus adhibenda exponitur duobus modis: prior est in eos, qui commode potuerunt sumptus ferre; ut agnum in holocaustum, & columbam aut turturem in sacrificium pro peccato sisterent coram Domino vers. 6. ritumque purgationis sacerdos perficeret: Posterior in tenuiores* (vers. 8. expresse dicitur; *Quod si non assequatur manus ejus pro parva pecude, quantum satis est*) *nempe duas columbas, aut duos turtures, unum in holocaustum, alterum in peccatum exhiberent.* 4. Frustra ergo, ratione sacrificantium, attenditur utilitas, quâ se in Dei quasi gratiam voluerint mulctare. Inepte vero inde concluditur ea, quæ Deo in sacrificium offerebantur, insignem utilitatem offerentibus debuisse contulisse, & consequenter Abelem sacrificantem pingues victimas, se, ut Deo gratum sacrificium offerret, defraudasse multis animalibus, quæ alias mensæ suæ destinare potuisset: Dici enim posset se defraudasse ratione fructus, (modo oves obtulerit) speciatim lana & lacte. 5. Cur vero sacrificium Abelis Deo placuerit, præ sacrificio Caini, distincte indicat Apostolus, quando dicit Hebr. 11. vers. 4. quòd *per fidem majoris pretii*

ſacrificium Deo obtulerit, quàm Cain: ſcil. cum *propitiatio per fidem ſit in ſanguine*, edicente eodem Apoſtolo Hebr. 9. 22. 23. Abel voluit ante omnia offerre Sacrificium ἱλαστικὸν: cujus cum ſecurus fuerit Cainus, contentus ſola oblatione Euchariſtica de fructu terræ, non potuit obtinere juſtitiæ Dei, quæ ex fide eſt, teſtimonium. Conſentit Curcellęi adverſarius, hactenus prę illo agnoſcendus Orthodoxus, quando pag. 41. dicit: *In quo igitur καλλιεργήματος Habelis prærogativa? ſi non in eo, quòd ἱλασμοῦ cum Deo negotium curavit, quam ſupine neglexit Cainus.*

Homines Ante-diluvianos veſci pariter conſueviſſe carnibus, *tertio* IX.
hoc argumento probari ſolet, prout fide non mala proponit illud Curcellæus pag. 33. *Deus veſtes Adamo & Evæ poſt peccatum ex pellibus conficiens, ad eorum nuditatem tegendam, exemplum dedit ut poſtea pelles quoque in eundem uſum adhiberentur. Non eſt autem veriſimile, ipſum carnes animalium, quæ excoriari permittebat, tanquam inutiles abjici voluiſſe, ſed potius indulſiſſe ut in alimentum cederent.* Curcellæi reſponſio ſequentibus verbis continetur: *Exuviæ* (inquit) *animantium, quæ Deo in ſacrificium fuerant oblata, retineri poterant ad veſtimenta facienda, vel eorum, quæ fato ſuo, cui omnia naturaliter ſunt obnoxia, perierant, atque etiam ferarum & aliarum beſtiarum, quarum carnes non comeduntur, ut leonum, luporum, canum, felium, & aliarum ejuſmodi. Quicquid ejus ſit, Deus concedendo hominibus ut corpus ſuum animantium corio tegerent, oſtendebat, ſe non improbare, ut id commoda aliqua ratione ipſis detraherent. Sed, nullo adhuc indicio patefecerat, ſibi placere ut eorum carnibus veſcerentur: longeque ſatius erat, carnes quantumvis delicatas & ad edendum optimas abjicere, quàm, invito & non largiente Deo, illas uſurpare.* Adverſus hęc, multa verba quidem profundit Curcellæi adverſarius, ſed, quę parum admodum faciunt πρὸς ἔπος. Quę digna ſunt examine, omittendo τὰ πάρεργα, paucis expendemus. *Initio* pag. 44. hæc lego: *Mactari igitur animantia debuerunt? Quid ergo de carnibus fieri debuit? Comeſtæ haud dubie fuerunt, non rejectæ. Si rejectanea, non igitur fuerunt κτίσμα Θεοῦ καλὸν*, 1. Timoth. 4. verſ. 4. Reſp. Cardo rei in hoc vertitur, quomodo apud Apoſtolum intelligi debeat κτίσμα Θεοῦ καλὸν. Locutio illa eſt generalis, atque ut poteſt extendi ad omnia, quæ Deus creavit; ita tamen apud Paulum intelligi debet ἐν τῇ ὑποθέσει, atque pro ſubjecta materia: ſcil. ratione ciborum, quos *Deus condidit ad participandum cum gratiarum actione*, ut dicitur

 verſ. 3.

verſ. 3. Sed tales cibi ſunt illi, quos Deus conceſſit ad edendum, non vero quibus Deus aut explicite aut implicite interdixit. Probari ergo ante omnia debuiſſet, voluiſſe Deum ab hominibus Ante-diluvianis *carnes participari cum gratiarum actione*. Quod quamdiu non fit, æque fas fuit hominibus Ante-diluvianis, de quibus controvertitur, reliquias victimarum abjicere, atque quodcunque morticinum aut caro ſuilla à Judæis, ex ipſo Dei mandato, abjici ſolet. *Secundo*, quòd dixiſſet Curcellęus, animalium quoque *fato ſuo defunctorum exuvias in uſum veſtium adhiberi* (ante Diluvium ſcil.) *potuiſſe*: pag. 44. ita inſurgit: *Aſſerit, non probat, potuiſſe. Eadem igitur facilitate rejicitur. Imo indignum & Deo & homine, veſtitum conficere & inducere ex* νεκελμαίῳ, *morticino animalis.* Reſp. 1. Per iniquitatem ſummam Curcellæo objicitur deficientia probationis: cum hic ipſe adverſarius longe plura in toto hoc diſcurſu aſſumat, quàm aut probet, aut probare poſſit. Homo Chriſtianus, maxime Theologiæ Orthodoxæ Profeſsor & Doctor debet eſse ἐπιεικὴς: hæc verò ipſa ἐπιείκεια ſuadet, ne plus ab adverſario ſententię noſtrę exigamus, quàm aut ipſi præſtare poſſimus, aut à nobis exigi velimus. 2. Neſcio cur pronuncietur indignum eſse non minus homine, quàm Deo, ut homo veſtiatur *morticino animalis*? Ergo meus homo nunquam induat veſtes laneas, certus ſiquidem ſit lanæ à vivis ovibus detonſæ, non minus in Belgio & Germania, quàm in Anglia & Scotia, admiſceri conſueviſse lanam ovium ſuo fato defunctarum. 3. At quæ ignominia hinc in Deum redundare poteſt? qui pro ſingulari ſua ſapientia, (modò nos poſsemus ſapere) & in victu, & in amictu noſtro, ratione omnium partium, voluit nos commonefieri mortalitatis noſtræ: quum nihil edamus, niſi jam antea mortuum fuerit, nec quicquam ad amictum noſtrum adhiberi poſſit, in quo non ſymbolice mortis imago manifeſto repræſentetur. Oſtendi antea deberet, abſolute morticinum Deo eſse abominabile, ſi uſibus amictus noſtri deſtinetur. 4. Sed, attendatur mecum locus Apoſtoli Heb. 11. 37. Toto illo capite ut Paulus totus eſt in recenſendis fidelibus, velut per indicem; ita quoſdam recenſet, qui ſingulari ratione ſuam probaverint fidem per conſtantem profeſſionem, eô, quòd περιῆλθον ἐν μηλωταῖς ἐν αἰγείοις δέρμασιν ὑστερούμενοι. *Deſtituti* (omnibus ſcil. rebus neceſsariis,) *oberraverint cum ovillis & caprinis pellibus.* Quibus verbis non obſcure innuit, quoſdam ex Dei filiis, quibus mundus non erat dignus, per deſertum, & ſilvas oberraſse, ſuamque nuditatem texiſse &

ovillis

ovillis & caprinis pellibus fortuito ibi inventis, atque derelictis à feris, quæ oves quidem & capras, non vero pellium exuvias, comedere solent. Quare & Josephi fratres patri suo miserunt tunicam versicolorem hirci sanguine tinctam, qua visa ita secum Jacob à filiis circumventus: *Tunica filii mei est, bestia mala devoravit eum: omnino discerptus est Ioseph.* μηλωτὴ vero proprie notat pellem ovium. Licet ita in Glossario legatur: μηλωτὴ *pellis*. Convenienter vero observavit Curcellæus, plerasque pelles, quæ amictui cedunt, consuevisse detrahi animalibus, quorum carnes in mensa aversamur. Si quæ regio, certe Russia, pelles omnis generis, & inter illas, multas, quæ pretiosissimæ habentur, suppeditat: sed, aut paucissimæ, aut certæ nullæ feræ notantur, quarum carnes pariter delitias palato exhibeant. Olim galeæ ex pellibus fieri solent; cęterum pellibus talium animalium, quorum carnes pertinebant ad res rejiculas: nam erant vel κυνέαι, quæ confectæ erant *è pelle canina*, vel λυκέαι, quæ *è lupina*, vel apud Homerum Il. lib. 9. ἰκτιδέαι, quæ è *pelle mustelina*. Quid quod juxta doctiores Grammaticos ipsæ γαλέαι videantur nomen habere ἀπὸ τῆς γαλῆς, quæ vox *felem* signat. Adeo ut per argumentum, desumptum à pellibus animalium pertinentibus ad vestitum, usus licitus carnium, nulla evidenti consequentia, inferri possit.

Quartum argumentum, ab adversarię sententię patronis propositum, X. est hoc: *Ante diluvium jam locum habebat distinctio animalium in munda & immunda, ut apparet ex Genes. 7. vers. 2. 3. Munda autem sunt illa, quæ Deus in lege pro talibus haberi voluit, & in alimentum Israëlitis indulsit; immunda contrà Levit. 11. Deuter. 14.* Ad quæ Curcellæus *Respondet*: Distinctionem istam sub lege non factam fuisse tantum propter esum, ut scirent Israëlitę quibus vesci possent, & à quibus abstinere deberent: sed etiam propter sacrificia, ut sanctissimo Deo, & omnis immunditię osori, nihil nisi mundum offerretur, & ab ejus cultu id, quod vel minimam impuritatis speciem haberet, removeretur. Ad postremum autem hunc finem, seu ad sacrificia, solum respici in loco Genes. 7. ubi mundorum & immundorum animalium fit mentio, inde recte colligitur, quòd cum Deus cap. 9. esum carnis permittit, distinctionem istam ne verbo quidem attingit, & nullam prorsus animalium speciem, sed tantum sanguinem, seu carnem cum sanguine, excipit. *Hactenus Curcellæus.* Contra quæ ita insurgit Curcellęi adversarius pag. 47. *Quia in naturali usu munda, ideo ad sacrificandum adhibita. Non contra.*

Quin & ponderari velim, delectum ciborum figurasse exclusas gentes à communione fœderis externi. Hinc delectu ciborum sublato, & concessa facultate mactandi in Divina visione, Petrus conclusit: Nunc ex veritate cognosco, quod non sit personarum respectus apud Deum; sed in omni gente, qui timet Deum, & operatur justitiam, Deo acceptus est Actor. 10. vers. 11. 12. &c. cum vers. 34. 35. *Atqui ante diluvium rejectas esse gentes à communione Ecclesiæ, & externa ejus societate, non constat.* Resp. 1. Solidam vero rationem mihi attulisse videtur Curcellæus, cur ante Diluvium quoque observatum fuerit discrimen inter munda & immunda animalia. Cui superaddo duntaxat suffragium Piscatoris, qui Genes. 7. vers. 2. ad hæc verba: *Ex pecudibus mundis*, in Scholiis superaddit hanc observationem: *Id est, aptis ad sacrificia: sicut in lege Mosis definitum est. Hinc apparet discrimen illud mundorum & immundorum patribus quoque illis ante Diluvium fuisse indicatum.* Cuinam vero ex filiis Adami, si non Adamo ipsi, discrimen hoc Deus indicarit, variæ sunt conjecturæ. Nec admodum refert scire. 2. Minus inconvenienter vero animalia censentur Gen. 7. vocari munda & immunda ratione victus, quomodo neque probari possunt, quæ habet Curcellæi Adversarius pag. 47. *Distinctio inter munda & immunda non fuit ex Divino mandato propter pietatem & religionem inducta, sed homines ea immunda duxerunt, quorum naturaliter nausea capti fuerunt.* Quod si ita foret, definite non constaret, quænam munda, quænam vero immunda animalia forent. Chrys. Homil. 24. in Genesin: *Considera* (inquit) *quomodo in nonnullis locis ab aliquibus abstinent aliqui, ut immundis & non probatis, aliqui illis ipsis vescuntur, consuetudine se adhoc inducente.* Vel circa solam suillam carnem hoc patet, qua Judæos, ut abominabili abstinuisse, gnarum quoque erat Tacito, qui ita, falsus licet circa rationem lib. 5. Histor. *Sed abstinent, memoria cladis, quòd ipsos scabies quondam turpaverat, cui id animal obnoxium.* Nec tamen Physice sus pertinet, sive ad ζῶα ἀνόσια, (ut loquitur Josephus) sive, ad τὰ ἀκάθαρτα, ut loqui amant LXX. Senes: cum alimentum commodissimum homini conferat. Verbum est Medicorum Patris, sive Hippocratis lib. de Affectionibus: τὰ δὲ ὕεια εἰς καὶ ἐνεξίην μὲν, καὶ ἰσχὺν ποιέουσι. *Suillæ carnes, & ad bonum habitum & ad robur conferunt.* à cujus judicio non dissentit genuinus ipsius interpres Galenus lib. 7. Meth. cap. 6. τροφιμώτατον οὖν ἐστιν ἁπάντων, ὧν ἴσμεν ἐδεσμάτων, χοίρειον κρέας. *Omnium, quos novimus, ciborum, maxime alit caro suilla.* Adeoque adversarius Curcellæi

cellei hic debuisset distinguere inter munditiem *naturalem*, *moralem*, *atque figuralem*. Multa dicere possem, &, si inde fama quærenda esset, vario syrmate multiplicium citationum omnia extendere: Sed, quòd nihil velim detractum illi, per quem gratus profiteor me profecisse, eum unum pro me adducam, qui est Theologorum Orthodoxorum Coryphæus, Franciscus Junius, quique in sua Analysi ad cap. undecimum Levitici *sequentia habet*: Ex natura est munditia vel immunditia duobus modis; subjectivè, ut loquuntur, aut effectivè. ita liceat dicere brevitatis causa. Subjectivè munditia est secundùm quam res à natura munda est in se; ut contra immunditia, qua res à natura est in se immunda. Sed quia naturæ duplex est ratio; communis, quæ fuit ante peccatum purè; & singularis, quæ ex peccato hominis corrupta est; hinc fit, ut, respectu naturæ communis, nihil creatum non sit mundum: nam aspexit Deus quicquid fecerat, ecce autem erat bonum valde, Genes. 5. Respectu vero naturæ singularis, ex facto hominis vanitati mancipatæ, (ita loquitur Apostolus Rom. 7.) eadem, quæ secundum naturam communem bona sunt, contigit mala esse, vel immunda esse secundum naturam singularem ipsorum. Hinc fit, ut sus ex natura communi munda, & dipsas ex natura singulari, immunda fuerit habita. Atque hæc quidem subjectivè munda. Effectivè autem immunda sunt, secundum eandem rationem naturæ, communiter aut singulariter consideratæ, quæ suam immunditiam in alia quoque transferunt; ut (exempli causa) si de dipsade, busone, aut angue dixeris. Alioquin certa est Pauli sententia 1. Timoth. 4. omnia piis sanctificata esse: & Tit. 1. omnia munda mundis; quemadmodum Deus Petro ostendisse dicitur Actor. 10. Jam de altera parte videamus. Ex instituto, ea ipsa quæ munda sunt, tamen immunda censeri solent. Instituti autem causæ sunt in hoc genere aut naturales, aut morales, aut figurales: naturales sunt, quum à natura fundamentum habent; ut exempli causa, ad cibum quædam ex natura adhibentur, & quædam natura horret. Illud est evidens per se, nec opus ut exemplis ostendamus. Morales sunt, quæ conjunctam honestatis, & æquitatis, rationem habent; ut exempli causa, quum Deus Israëlitis peregrinantibus clavum seu ligonem esse jubet, quo excrementa sua in sinum terræ effossæ condant, Deuter. XXIII. Figurale est, quod ad certam aliquam significationem pertinet, quam nec rei natura, nec morum nostrorum ratio simplici-

ter

ter postularet, cujusmodi pleræque hic sunt ceremoniæ. Triplex autem harum ceremoniarum respectus fuit, in tactu, in cibo, & sacrificio. In tactu quicquid immundum fuit, idem cibo & sacrificio immundum censebatur. Ad sacrificium maxima munditia desiderabatur. Has autem munditias (paulo curiosior hoc in loco futurus sum, ut semel locum explicem) homines inde à peccato aliquo modo observarunt: naturales & morales, naturæ instinctu quodam; sacras & ad sacrificia pertinentes, singulari revelatione. Neque enim dubium est, quin Adamo ipsi Deus spem venturi Christi ingenerans, res ad sacrificium mundas ostenderit, ut inde à principio humanum genus in peccatis perditum ad spem salutis in Christo symbolis excitaret: qua ratione Gen. 6. Deus Noacho mandans, munda, id est, apta ad sacrificium ab immundis secrevit, & plura aliis in arcam intromitti voluit. Jam de his rebus, quæ lege immundæ pronunciantur, videndum est. Ac primum quidem tenendum illud est, non agi de immunditiâ naturali aut morali propriè & per se, sed de figurali; alioquin cur res multas quæ naturâ non sunt immundæ, Deus interdixisse diceretur? Sed fortasse dixerit quispiam, saltem ex causis naturalibus sunt distinctiones istæ, sive iis causis quæ naturales dicuntur simpliciter, sive moralibus. Priorem sententiam Christianis objecit Porphyrius & alii, physicæ aut medicæ rei magis dantes operam, quam Theologicæ: posteriorem alii usurpaverunt qui singulares affectiones istorum animantium cum affectionibus humanis comparaverunt, qua in re non admodum feliciter (judicio meo) non pauci ex Orthodoxis patribus sese occuparunt. Restat igitur, ut figuralem munditiam dicamus esse, secundum quam velut symbolo externo Deus populum suum à cæteris gentibus secerni voluerit. Nam quod excessum aut defectum caloris aut humoris (ut vocant) radicalis adferunt quidam, id à Porphyrio est: neque probabile est, Deum his modis, medicam rem in rebus sacris curavisse. Moralia qui minutatim adferunt, ii operam videntur ludere: quia nec Deus ad singularem rationem animantium videtur respexisse in communi lege, nec si quis vellet certò confirmare de singulis posset, aut quæ animantes hîc significentur Hebræis vocibus (probabiliter quidem posset, sed non certo) aut quod amplius est, qua ratione ad hanc significationem alias adhiberi Deus præceperit, & alias minimè. *Hæc Iunius*, in cujus sententia hactenus acquiesco.

XI. Superest *quintum* & postremum argumentum, quod *ita proponitur* apud

apud Curcellaum p. 35. Si illicitum (*inquit*) fuiſſet ante diluvium animalia ad edendum mactare, in adeo immenſum excreviſſent numerum, ut terram popularentur & fruges conſumerent, hominesq; in periculo verſati eſſent, ne aut fame perirent, aut ſaltem magna ciborum ad vitam ſuam ſuſtentandam requiſitorum penuria laborarent. Id autem eſt abſurdum, & curæ, quam Deus de humano genere habet, repugnans. *Ad quæ ita reſpondet Curcellaus*: Incommoda iſta minime fuiſſe metuenda, ſive cicuria & domeſtica ſpectes animalia, ſive fugacia & quę in agris degunt. Nam quod ad domeſtica attinet, ut ſunt oves, capræ, boves, &c. quamvis fæcunditate pręſtent, non tamen valde absq; hominum peculiari cura & labore multiplicantur; ita ut ſibi ipſis relicta, magnam partem morbis peritura, aut feris in prędam ceſſura eſſent, ſicut minutos piſces à majoribus devorari cõperimus. Et quod ad fugacia, ut ſunt cervi, damæ, lepores, &c. experientia quoq; docet contrarium. Nam etiam in locis ubi nemo illa perſequitur & capit, non adeo multiplicantur, ut terram repleant, & homines ejus fructibus privent. *Hac Curcellaus*. Adverſus quę *ita inſurgit Curcellai adverſarius p.* 48. Non negem (*inquit*) accedente hominum cura facilius multiplicari. Argumento fuerit pecuaria apud diverſas gentes. Absq; tamen illa fuiſſet multitudo animalium, & exuberantia moleſtiam creaſſet. Ergo feris carnes in prędã ceſſurę? Quidni igitur etiam hominibus? Non eſt, cur conditionem deteriorem fingamus hominis, quàm beſtiarũ. Neq; facile quiſquam habere fidem poteſt dicenti, etiã in illis locis, ubi nemo feras perſequitur, & cubilibus ſuis excutit, non adeo multiplicari. *Fidem facit* Germania Gradivo tã diu lacerata, & pœne in vaſtitiẽ data. Cujus cultui arte & induſtria poſtliminiò quæſito quantum noceant turmatim irruentes feræ, & ſegetes vaſtantes, compertum ſatis eſt. *Hactenus ille*. Reſp. 1. Juxta noſtra principia, at pręter legẽ Dei, in animalia graſſati quoq; fuerunt dubio procul illi, qui vocantur *Nephilim*: ſed, inde non licet argumentari à facto quorundã hominum ad jus, iis à Deo conceſſum. Nulla quoq; conſequentia à feris ex rapto viventibus, ad homines: pari enim ratione concludas, inſtar ferarum, homini quoque fas eſſe ex rapto vivere. 2. Multa animalia non fætificare, niſi accedente hominum induſtria certiſſimum eſt, adeoque ea, multiplicata quoque, nullam, aut ſaltem exiguam noxam inferre potuerunt filiis Dei, cum hi, memores Divini mandati, præcaverint facile, ne multiplicarentur: nullaque ratio haberi debeat filiorum hujus ſeculi, qui, ut in vetitum perpetuò niti ſunt ſoliti; ita nihil præjudicii Divinæ legi,

cujus memoria apud pios perennabat, procurari potuit per horum inobedientiam. 3. Pauca ex feris animalibus (de cervis, apris, & leporibus patet) satis & segeti incommodare solent: atque timidiora & imbecilliora ex illis cedere solent in prædam robustiorum. Notum illud:

Torva leæna lupum sequitur, lupus ipse capellam.

Atquehic in testimonium vocari potest Groenlandia, & nova Zembla, ubi ut occurrit copia cervorum & vulpium; ita iisdem oppositi sunt prægrandes ursi. 4. Nec segeti semper à cervis, & similibus animalibus, ubi quoq; admodum multiplicata sunt, incommodum grande imminere poterat, quod mundus, animalibus per partes & successive complendus, longe lateque pateret: simul animalibus abunde spatii superesset, in quod, citra singularem hominum noxam, excurrerent. Et hæc quidem dicta sint, non tam pro vindiciis Curcellæi, quàm ad argumenta, quæ vulgo solent, ut Gorgones, ostentari. Curcellæi adversarius verborum abunde licet profuderit, parum tamen roboris & nervorum iis conciliare quivit. Adeoque dicimus cum pientissimo Piscatore ex Observationibus ad IX. caput Genesios: *Quod Deus* (inquit) *post diluvium, carnium quoque esum hominibus concesßit: argumentum est bonitatis ejus, & paternæ curæ erga homines: quibus hoc subsidio prospectum voluit: sive quod fructibus terræ, initio in cibum concesßis, non amplius tanta inessent ad alendum vires, ut ante Diluvium, seu quòd videret, vires corporis humani paulatim imminutum iri, ac proinde firmiore alimento opus fore. Hanc igitur Dei bonitatem gratis animis agnoscamus & prædicemus.* Rabbini varias quoque rationes reddunt hujus permissionis. Apud Seldenum lib. 7. c. 1. ita lego: *Quoniam ajunt alii* (inquit) *in rerū initiis fructus arborum, agrorum, satorum, aliarumque rerum è terra crescentium ex ipsa creatione uberes fuere, unde commodißime nutriri possent homines. Nec aliter se res usque ad diluvium habuit. Statim autem post Diluvium ob rerum ejusmodi inde inopiam, necessarium hoc fuisse indultum, ne fame aliter homines tunc periissent. Alii rationem petunt ex eo, quòd fructus terræ post Diluvium peiores multo quàm ante. Alii aliter. Qua de re consulas Commentarios Rabbinicos in Genesin.* Quibus hoc solum addo: cum impii quidam ante Diluvium, voluptatibus & ventri suo nimium quàm addicti, carnes instituissent, Cyclopum, aut potius ferinum in morem, comedere: Deus promiscue pro sua bonitate post Diluvium ita usum carnium permisit, ut simul tamen interdixerit sanguine & suffocato. Quum præcessissent enim mali mores, hæc bona Lex à Deo condita fuit.

A D-

ADDENDA.

Ex multis quæ addenda essent, hæc pauca suffecerint. Pagina ergo 357. lin. 16. post hæc verba, *quis non admittendum esse statuat?* Sequentia *legantur*: Tantum vero abest, ut dici possit, juxta Regium Psalmistam, omnem verticem comatum abominationi esse Jehovæ: quædam ex gentibus notantur, quod essent קצוץ ceu attenuatæ, aut extremificatæ & quidem secundum angulum, nam additur vox פאה. Quod quanquam multi ex Rabbinis interpretantur de remotissimis gentibus, quæ habitabant in angulo deserti; Hieronymus tamen accipit de Arabibus, quibus moris erat comam rotunde attondere. Idem judicium est Junii, quem sequuntur Interpretes Belgæ. De hac tonsura Arabum ita Herodotus in Thalia, citatus quoque à Junio: *Dicuntur* (inquit) *Arabes tondere sui capillamenti comam, ut ipse Dionysius tonsus est: tondentur autem in subrotundam formam, circumradentes tempora.* Ad dictum verò Jirmejæ locum hæc habet Theodorus Mopsvestenus: Σαρακηνοὶ τὴν κόμην κατὰ τὸ ὄπισθεν μέρος ἐῶντες μόνον ἀποκείρονται τὸ μέρος ἐπὶ τὸ μέτωπον, οἳ εἰσιν καὶ νῦν λεγόμενοι γεντίλιοι. *Comam ad occipitium promittentes Saraceni, partem solummodo tondent, quæ fronti imminet; hos hodie gentiles vocamus.* Prophetam indefinite Gentiles intellexisse non dixerim, sed potius respexisse Arabes. Interim modo Saracenico Hunni quoque & Massagetæ tonderi solent. Procopius Cæsariensis in Historia Arcana Alemannii pag. 31. τῶν δὲ ἐν τῇ κεφαλῇ τριχῶν τὰ ἔμπροσθεν ἄχρι ἐς τοὺς κροτάφους ἀποτεμόμενοι τὰ ὄπισθεν ἀποκρέμασθαι σφίσι λόγῳ οὐδένι εἴων, ὥσπερ οἱ Μασσαγέται, διὸ δὴ καὶ οὐκινὸν τὸ τοιοῦτον εἶδος ἐκάλουν. *Sinciput capillitio ad tempora usque nudarunt, coma ad occipitium promissa, ut Massagetæ solent, nulla lege diffluere, quare & hunc habitum Hunnicum appellavere.* Quæ si cum antecedentibus componantur, patebit, Deum execrari non quidem capillum, sive intonsum, sive attonsum, sed quatenus arguit mores, sanctissimæ suæ legi adversantes.

Pag. 363. linea ante penultima, post verba, *Seculo isti*, amplius addantur, *quæ sequuntur*: Putare aliquis posset Deum circa barbæ sive tonsuram, sive rasuram, nec non tonsuram capillorum, aliquid definivisse, quum Deus Levit. 19. vers. 27. ita sanxerit: *Ne circumcidito pilos ad latus capitis vestri: neque corrumpito latus barbæ tuæ.* Sed, præterquam quòd huic præcepto Rabbini suam superstitionem sociarant,

restringentes illud ad novaculam, secluso forsice; quum tamen Clemens Alexandrinus lib. 3. Pædag. cap. 3. barbam, non novaculæ, sed uni forsici velit subesse; illud mere cæremoniale est habendum. Non inconvenienter per omnia, serius præ vulgo Rabbinorum Aben Ezra ad dictum locum: *Ratio* (inquit) *præcipiendi de capillo, & Barba, est, ut essent dissimiles gentibus. Et quia crinis capitis & barbæ est ad decus creatus, non convenit eum corrumpere. Sunt qui dicant id pertinere ad luctum mortui.* Apposite Calvinus in Commentario: *Quamvis medium id esset* (inquit) *per se, Deus tamen noluit populo suo liberum esse: ut tanquam pueri ex parvis rudimentis discerent, se non aliter fore Deo gratos, nisi exteris & præputiatis essent prorsus dissimiles, ac longe abessent ab eorum exemplis, præsertim vero ritus omnes fugerent, quibus testata fiebat religio.* Constat vero sacrorum apud Gentiles ministros, consuevisse orbiculari figura aut caput circumtondere, aut illud radere. Nec falsus est Lilius Giraldus Dial. 11. quando existimat, Deum voluisse, ut populus suus quàm alienus esset à vanissimis Ægyptiorum superstitionibus, ad quas, ob diuturnam in terra illa mansionem, maxime videbantur proclives esse. Notissimum vero est, sacerdotes Isidis, magnæ Ægyptiorum Deæ, non modo consuevisse caput suum circumtondere, sed ad vivam quoque cutem radere, unde & passim calvi vocantur. Apul. lib. 11. describens pompam Isiacam, *hæc inter alia habet*: Tunc influunt turbæ, (*inquit*) sacris divinis initiatæ, viri fœminæque omnis dignitatis & omnis ætatis, linteæ vestis candore puro luminosi: illæ limpido tegmine crines madidos obvolutæ, hi capillum derasi funditus, vertice pœnitentes. *Hæc Apulejus.* Similiter Lampridius in Commodo: *Sacra Isidis coluit, ut & caput raderet. Anubin portaret*, &c. Ne plura testimonia jam cumulem, comparentur hæc, cum illis, quę habeo pag. 358. & 359. atque liquido patebit, nihil, quod Christianos obstringere possit, multo minus hoc tempore debeat, à Deo præceptum esse circa tonsuram sive capillorum, sive barbæ.

Pag. 428. post art. 6. Dissertationis de Pœna simplicis furti, licebit amplius sequentia, quòd serviant vindicandæ meæ sententiæ, *inserere*: Quum nuper declamari audiverim contra meam sententiam à quodam, cui ad tempus Privilegium obtigerat, ut solus loqui posset, non possum non occurrere duobus argumentis, quæ quàm invidiose contra meam sententiam torquebantur. Prius tale ferme, si ad formam redigatur, erit: *Si parendum est Deo, in Decalogo dicenti, non furaberis: ipsum*

ipsum quoque audire debemus, furto pœnam pecuniariam destinantem. Idem enim ille Deus, qui Mosi dedit utramque tabulam, propositam Exod. 20. complectentem decem verba, per eundem suum administrum hanc legem tulit Exod. 22. vers. 1. *Si quis furatus bovem aut parvam pecudem, mactaverit aut vendiderit eam, quinque boves rependito pro uno bove, & quatuor pecudes gregis pro una pecude.* Sed, respondeat pro me solus Franciscus Junius, non modo Theologus summus, verum etiam cum viveret Leydæ, omnium judicio Professor diligens, industrius, sobrius, & rerum suarum quàm satagens. Hic in Analytica Explicatione Exodi, ad caput XXI. *sequentia habet*: Tradita morali lege (*inquit*) tanquam rivos illius ducens in Ecclesia sua, judicia eô pertinentia præscribit, tribus capitibus 21. 22. 23. Eorum judiciorum summa inscriptio est caput 21. vers. 1. &c. Inscriptione (ut de vers. 1. pauca dicamus) ostendit Deus, jura Israëlitis præscribi à se in repub. eorum observanda. Quorum duplex est ratio: una, communis pro natura juris secundum se simpliciter considerati: altera singularis pro natura hominum temporumque illorum, secundum quæ etiam jura, communi ratione nixa, temperari determinationibus, conclusionibus; & circumstantiis necesse est. Horum prius demonstratur his verbis, *Hæc judicia illa sunt*; posterius illis, *quæ propones iis*, puta Israëlitis convenientia. *Hactenus Iunius.* Adeoque, in hoc argumento, consequentia nulla, vel ab Argo ipso, qui totus erat oculeus, observari potest. Neque enim illud, quod respectum habebat ad solam Politiam Israëliticam, ulla specie probabilitatis extendi potest ad Respublicas in communi consideratas. Illis, quæ jam antea proposui, & fusius deduxi, superaddo solummodo insignem locum Theologi Docti & Celeberrimi, scil. Martini Chemnitii, qui in locis Communibus Titul. de Lege pag. mihi 225. & 226. *sequentia habet*: Quæritur, an justum sit fures punire suspendio, cum Lex divina hanc pœnam non constituerit? Sed vera responsio est: Constitutiones Mosaicas, nostras Politicas non obligare, quæ facinorosis recte possunt pœnas imponere, pro ratione illius regulæ, ut communis pax & tranquilitas conservetur, malum de terra auferatur, audacia reprimatur: ut cæteri timorem habeant. Multis enim grassantibus, opus est exemplo. Et ipse Deus in politia Mosaica ostendit, pœnas furti, pro circumstantia rei ablatæ, posse vel mitigari vel exasperari: quidam quadruplum, quidam quintuplum

reddant, quidam venundentur, quidam morte mulctentur. Item constituit, furem, in quo animus grassandi præsumitur, recte posse etiam extra judicium occidi. Et notabile est, quod Salomon Prov. 6. vers. 31. (*hunc locum paulo post pressius expendemus*) indicat progressu temporis etiam in Politia Mosaica, furta non potuisse pœna Mosaica coërceri, sed magistratum constituisse, ut quidam septuplum redderent, quidam confiscatione omnium bonorum. Hæc fundamenta ostendunt rationem, quòd potuerit pœna furti asperior constitui. Citatur dictum Chrysostomi: *Ubi damnum resarciri potest, non esse homini adimendam vitam.* Sed, qui furatus est hominem, licet posset restituere, tamen lege Mosaica morte punitur. *Huc usque Chemnitius.* Circa locum Proverb. 6. varii ex Interpretibus ambigunt: ne vero aut Chemnitio aut nobis faveat, vir, dum viveret summus, atque linguarum Orientalium peritissimus D. Sixtinus Amama lib. 3. Antibarbari pag. 896. multis obnititur: quæ non possumus non quoque & proponere, & examinare. Verba viri egregii *ita l. d. habent*: Cum vero hic dicat Salomon, *septuplum reddet*, colligunt, ejus seculo pœnam furti exasperatam fuisse: ac proinde, ut loquitur Thomas prima secundę, ad præcepta judicialia potuisse à Regibus additionem fieri secundum exigentiam temporis. Quamvis vero longe diversa sint, pœnam aliquam non capitalem aggravare, &, pœnam non capitalem convertere in capitalem: tamen ne illa quidem potestas ex hoc loco stabiliri potest. Id quod jam jam apparebit. Adhęc, si judiciale distinguas à morali & cęremoniali, negatur diserte, leges illas, quæ transgressoribus moralium legum pœnas decernunt, judiciales esse: quales sunt præter leges de pœna furti, leges de adulterio, & filio rebelli, Deut. 21. & id genus aliæ. Valebitque & hic illud Jurisconsultorum, *Accessorium sequi suum principale.* Hactenus *D. Amama.* In quibus ut multa occurrunt examen merentia; ita ordine præcipua expendemus. Ab ultimo vero initium faciam. Eoque *primo* dico, simpliciter asseri non posse, pœnas corporales hujus seculi, quibus Deus munivit Decalogum, apud omnes homines, sub quacunque reip. conditione æque admitti debere. Fatemur quidem, Deum, qui leges Politicas populo Israëlitico præscripsit, sapientissimum esse Legislatorem; interim delicta quædam ratione circumstantiarum illius reip. poterant vel graviora, vel leviora esse quàm alibi. Populo suo cum Deus in terra Canaan largam benedictionem addixisset, furtum non poterat

iis ęque gravè eſſe, atque populo in regione ſterili in tuguriis minus firmatis habitanti. Adeoque pœna levior furi Iſraëlitico deſtinata, non poteſt in regione contradiſtincta æq; ſervire furto coërcendo. Nam 1. quia regio ſterilis eſt, is, cui fit furtum, magis lęditur. 2. Res ipſius mobiles, magis expoſitæ ſunt furto, quòd minus illas queat cuſtodire. 3. Fur in tali regione vivens reſtitutioni & rei furtivæ, & mulctę pecuniariæ, minus ſufficit. Vice verſa, cum ipſi Iſraëlitę qui diu in Ægypto morati fuerant, obnoxii admodum eſſent Idololatrię, Deus morte Idololatriam expiari voluit, Exod. 22. verſ. 20. Deuter. 17. verſ. 2. Quis tamen inde intulerit, eam ubique locorum exercendam & obſervandam? Reſtrictio eſt ipſius Dei Deuter. 17. verſ. 2. *Si inveniatur* (NB) *in medio tui, in aliqua è portis tuis.* Unde non inconvenienter Rivetus ad Exod. 22. verſ. 20. *Id, quod hac lege ſancitur, ad populum Iſraëlis referebatur, non ad gentes extra remp. illam. Gravius enim erat crimen Iſraëlitarum, quibus Deus ſe communicaverat, fœdere cum iis inito.* Habet ergo vir egregius ἔνστασιν. *Secundo* per errorem argumentatur à pœna homicidii, & adulterii, ad pœnam furti. Homicidii & adulterii apud omnes gentes par eſt ratio, non æque vero furti. Ut enim jam oſtenſum eſt, circa hoc varietas maxima accidere poteſt. Adeoque exiſtimamus, homicidis & adulteris ubique locorum vindicem gladium deſtinandum eſſe, eumque propter illa, quæ antea diſputata fuerunt, licere quoque ſtringere in fures, ſi ſuadeant ſtatus & conditio reip. *Tertio* ſepoſito filio rebelli, vir doctiſſimus adducere potius debuiſſet legem Dei, Exod. 21. verſ. 16. *Qui maledixerit patri ſuo, aut matri, morte moriatur.* Quam & vindicat à falſa gloſſa Phariſęorum D. Jeſus Chriſtus, Matth. 15. verſ. 4. Quis vero exiſtimet eam in uſum revocandam & rigide obſervandam eſſe, cum contingat ſæpe (teſte ipſo Apoſtolo Paulo Epheſ. 6. 4.) liberos per parentes παροργίζεσθαι, ſeu, *exacerbari*? Adeoque non eſt putandum ſimpliciter verum eſſe, quod dicit vir egregius, de pœna acceſſoria, ęque morali cenſenda, atque præcepta moralia ſunt. *Quarto* quod mirum videtur viro celeberrimo, de pœna non capitali, converſa in pœnam capitalem, occaſione ipſius furti oſtendimus in ipſa Exercitatione, cum judicium Davidis expenderemus. Atque hoc neque novum, neque injuſtum eſſe, quivis, ſi Leges militares attenderit, cognoſcere poteſt. In caſtris, maxime quando miles eſt in expeditione, multa cenſentur capitalia eſſe, quæ tamen in milite præſidiario ultimo ſupplicio non caſtigantur.

Sed

Sed, quâ ratione Chemnitio locum Salomonis eripere nitatur D. Amama, *despiciamus*: Salomonis scopus iste est, (*inquit*) ut adulterium invisum reddat adolescenti, proposito præsentissimo periculo, in quod se præcipitem dat. Hoc illustrat & amplificat, comparando pœnas adulterii & furti, conferendo item ipsa delicta inter se. Fur, inquit, non tam invisus est, quàm adulter, præsertim si ex necessitate furetur, nec etiam, licet extra illum casum, tanto afficitur supplicio. Furto enim coërcendo non alia destinata pœna est, quam restitutio dupli, vel quadrupli, vel quintupli pro ratione circumstantiarum, ne tum quidem, cum sæpius idem delictum iterat. Furatur septies? reddit septies. Usque dum universam domus suæ substantiam exhauriat: vel ut Jun. ex qualibet substantia domus suæ reddat: vel, si legi satisfacere non potest, reddat omnia quæ habet, aut, si nihil habet, in servitutem asseratur. Vitam ei nec dominus rei ablatæ, nec judices ex lege Divina possunt adimere. At in mœcho aliter se habent omnia. Si vel semel deprehendatur, & privato & publico jure, de ejus honore & vita actum est. *Hac iterum Dn. Amama*. Resp. 1. Si pariter fures & mæchi considerentur coram Dei tribunali, æquales censeri debent: *Nam neque mœchi, neque fures regni Dei hereditatem possidebunt* 1. Cor. 6. 9. 10. (2) Fateor, juxta legem judicialem Dei, mitius puniri furem, quàm adulterum: item convenienter illud septies referri ad actus furti iteratos. Sed, quid interim fiet his verbis Salomonis? *Qualibet substantia domus sua reddit*. Scio doctissimos interpretes hic supponere casum, quasi fur occurrerit extreme pauper, qui toties furando, quo posset se eximere, profuderit totam suam substantiam. Sed, hujus suppositionis ne fugiens quidem vestigium in Textu occurrit. Cur non liceat dicere, eum deprehensum sæpius, adeo exacte luere illud, quod furando abstulit, ut excutiatur omnibus suis fortunis, nulla habita ratione, sufficiantne mulctæ, nec ne? Quod hactenus juxta Chemnitium non immerito censeatur tempore Salomonis superadditum esse legi Dei. Sed hoc nos parum curamus, cum validius longe argumentum suppeditarit nobis judicium Davidis, quod proinde quoque, neglecto hoc Salomonis loco, superius in ipsa Exercitatione prolixius discussimus. Accedo ad alterum Declamatoris argumentum, quod hoc erat: *Iulius Clarus queritur, fures ultimo supplicio affici, adulteros verò plerisque in locis pœna duntaxat pecuniaria mulctari. Quod cum iniquißimum fit, concludebat fures potius mulctandos, adulteros autem gladio puniendos esse*. At, qui tam emaces

sunt

ſunt in comparandis libris, ſi æque diligentes eſſent in iiſdem legendis, ignorare haut poſſent, magnum illum Alciatum ad leg. 42. de V. S. ſic ſcripſiſſe: *Hodie in his civitatibus, quæ male inſtituta ſunt, major pecunia, quàm morum ratio habetur, fureſque laqueo ſtrangulantur, adulteri mulctantur pecunia.* Sed, quæ Alciatus notat, nos quoque judicamus digna eſſe cenſoria virgula. Adulteris deſtinamus gladium, patimur fures duntaxat ad mulctam pecuniariam ſolvendam adigi, modò cenſeatur ex juſtitiæ præſcripto collo eorum laqueus indi, ſi ratio reip. & temporis illud exigat. Dolet nobis, quòd juxta ſenſum carnis, homines hujus ſeculi adeo perverſe inter adulteros atque fures diſtinguant, adeoque haut piget hoc loco exhibere verba Theologi haut de trivio, Dn. Thomæ Cartvvrichthi, qui in Commentario ad Salomonis locum, jam antea expenſum, *ſequentia habet:* Furem omnes (*inquit*) exagitant, & conviiis inceſſunt, flagritribam appellantes: una menſa cum illo vivere renuunt, uno poculo bibere, uſque adeo, ut veſtes fere ejus abhorreant; denique carceri & morti tradunt. Contra verò in adulterio nihil hujuſmodi: non modo non exprobrant; ſed ne abſtinent ab ejus conſortio. Quis unquam de furto ſuo jactabit? atqui ſæpe inventi ſunt, qui de ſuis adulteriis, cum pulchra præſertim, aut nobili fœmina gloriantur. Tanto autem magis hæc judicii perverſitas apud nos locum habet, quanto ſcelus adulterii à pœna fere omni immunius eſt; cum tamen furtum ſeveriſſime vindicetur. Interim tamen Deus ſententiam ſuam non mutabit: quo minùs adulteros deteriores judicet, & ſuppliciis exquiſitioribus puniat; utcunque homines ſtatuant. *Hactenus ille.* Adeoque, ut argumento ſatisfaciam; uno verbo reſpondeo, non valere conſequentiam ab iis, quæ ſunt facti, ad illa, quæ ſunt juris. De facto quidem, lenius agitur cum adulteris, capitis licet reis: licet interim non peccetur ratione furum, ſi illis, reip. conditione atque circumſtantiis ſuadentibus, laqueus deſtinetur. Non probo verò, quæ Alciatus eodem loco habet: *Poteſt ita diſtingui, ait, ut defendamus furtum non natura, ſed civili lege probrum eſſe, adulterium vero etiam natura: nam leguntur fuiſſe aliqui populi, apud quos furari impune licebat, ut Ægyptii, quod ex Ariſtone Iuriſconſulto Aulus Gellius tradit. Lacedamoniis certe etiam laudi dabatur, eſſe furem, nec deprehendi.* Reſp. 1. Reſpicit locum Gellii lib. 11. Noct. Att. cap. ult. ubi Ariſto hoc non minus de Lacedæmoniis, quàm Ægyptiis affirmat: de Lacedæmoniis idem teſtante Plutarcho in vita Lycurgi. 2. Dato quoque, plures gentes rebus honeſtis fur-

tum accensuisse, non desinit tamen propterea turpe esse. Quum hic sit cogitandum, quod de gentibus in communi testatur Apostolus Paulus, *Quod Dei veritatem* (per lumen scil. naturæ, aut verius reliquias ejusdem, post lapsum in mente adhuc radiantem) *transmutarint in falsitatem*, Rom. 1. 25. Nunquam hæc scripsisset Alciatus, nisi putasset sibi licere ingenioso esse in dispungendo. Lex vero XLII. (quæ est Ulpiani) de V. S. ita habet: *Probrum & opprobrium idem est: probra quadam natura turpia sunt, quadam civiliter, & quasi more civitatis; ut puta furtum, adulterium, naturâ turpe est.* Scilicet, post furtum ita dispungere voluit IC. summus, ut posset referri ad probra civilia. Sed, obstant exempla quæ postea adfert Ulpianus, tutelæ nempe, &c. imo obstat definitio furti, Inst. de obl. quæ ex delicto nasc. §. 2. *Furtum est contrectatio fraudulosa, lucri faciendi gratia, vel ipsius rei, vel etiam usus ejus, possessionisve, quod lege naturali prohibitum est admittere.* Et hæc quidem addenda fuerunt, pro vindiciis meæ sententiæ de pœna simplicis furti: imo hæc debebam Declamatori. Hi, similesve si aliquid se dignum præstare velint, à tergo, mulierum in modum, non certent convivitiis, aut in popinis adversus nostram sententiam, quæ omnium telorum secura est, insurgant: sed examinent totam Exercitationem nostram ab initio ad finem; &, quantum profecerint, orbis literatus judicare poterit, ubi nobis licuerit, per Dei gratiam, respondere.

Pag. 464. lin. 13. *post*, Rotterodamenses, *adde*: item Harlemenses anno 1661.

INDEX

N D E X

Locorum Scripturæ aut incidenter, aut ex professo, explicatorum.

INDEX

Auctorum, qui in his Exercitationibus citantur.

A.

B.

C.

Plato.

INDEX
Verborum, & rerum præcipuarum.

A.

Ana-

B. Ba-

B.

C.

D.

E.

F.

K.

L.

M.

Malum.

P.

Q.

R.

Res

S.

Θίασος

LECTORI SALUTEM.

Quòd liber hic, qui ante biennium Typographo oblatus fuit, absente Auctore typis exscriptus fuerit, hinc inde quædam errata irrepserunt: grandiora tamen eruditi Typographi diligentia præcavente. Eminentiora, quæ se nobis obtulerunt, ex hoc Syllabo restituantur.

PAg. 3. lin. 3. leg. *expendenda. ibid.* 33. *ipso quoque intellectu.* 4. 5. *interpretem.* 5. 32. ἀδιάφορα. 10. 34. gloriosa. 11. 5. *cadat. ibid.* 18. *considerata.* 17. 1. *opus. ibid.* 28. *vesci.* 18. 21. irregeniti. 19. 29. *vers.* 9. 20. 19. *sentire. ib.* 24. *Ecclesiasticas.* 21. 1. *mirificè.* 22. 6. *obstringere.* 23. 32. *Publicanus.* 24. 21. *cunque. ib.* 33. pro *Civilem* pone *Ecclesiasticam.* 25. 25. *obtruduntur. ib.* 35. *violatione.* 34. 11. *sæpe.* 37. 34. pro *seca* leg. *solido cibo.* 54. 15. *Quandoquidem.* 55. pen. *Norat.* 64. ult. *aliis.* 68. 26. *cophini. ib.* 30. *solum* 69. 12. praxin. *ib.* 27. *pædagogo.* 72. 1. *denominatio.* 74. 35. N. 76. 17. *turpis* pro *tristis.* 81. 22. *certas* pro *tertias.* 83. 23. pone 3. pro 18. 85. 27. dele *in.* 96. 23. *generationem. ib.* 32. *ut* pro *in.* 97. 27. *Ps.* 146. *vers.* 9. 102. 25. 20. pro 14. 106. 24. 20. pro 15. *ib. pen. Exod.* 109. 31. *sua.* 111. 14. γεωργὸς. 115. 29. 20. pro 14. 128. 17. *equidem* pro *etenim.* 141. 14. dele *qui.* 144. 31. Ascensionis. 190. 32. *triumvirorum.* 231. 13. *Miror.* 237. 6. Cessante. 241. 20. post verbum *Matthæi adde hæc verba; parum subsidii occurret:* 258. 19. *idonei.* 262. 10. *vendunt.* 265. 30 *approbatam.* 290. 21. *ineptire.* 291. 25. *derogare.* 294. 7. licitis. 297. 29. *copiosius.* 311. 5. *fluvii.* 318. 10. *cithara.* 324. 20. ἄλγος. 325. 21. ὀρχήσεως. 331. 9. *controversia. ib.* 21. *cæsaries.* 334. 11. *proponit. ib.* 19. *simpliciter.* 349. 27. κηλυπτήριον. *ib.* 35. διδάσκει. 352. 16. *Phocylidis.* 353. 21. ἄρξεως. 354. 12. *cincinnos.* 370. 5. *Equidem* pro *etenim. ibid.* 24. *non esse,* 405. 17. ἀφορμῆς. 407. 16. pro 2. *Sam.* 2. pone 2. *Sam.* 12. 416. 17. *sarcire. ib.* 30. *leges.* 420. 8. Silanian. 424. *pen. Israëlita.* 427. 24. *Musselmanos.* 428. 9. *quam quasi caremonialem.* 429. 28. *quæ.* 441. 18. fœnus. 446. 10. φυσικὴ. 447. 10. ἥττημα. 451. *assem.* 453. 19. *egregios.* 456. 14. *Sentent.* 460. 16. *Brabantia.* 468. 15. *alios.* 471. 13. *publicani.* 476. 29. 25. pro 22. 479. 33. *illi.* 485. *l.* 20. *anno* 1656 *ibid. l.* 21. *in fin.* dele *anno* 499. *i.* 16. *merito.* 520. *l.* 24. *præcepto.* 521. 13. *eum primitus* 527. 29. *cantari solitorum.* 529. 23. *posset.* 532. 23. omnia sunt perturbata, ita vero legendum: *delictorum confessionem harmonicam & suavem, per choros canentium in templis, edentes & exhibentes, dum plebs interim conticescit.* 536. 8 *Occidentales. ib. l. ult. prætexuerunt.* 540. 19. *indicare.* 543. 3. ἐνεργείᾳ. *ib. l.* 16. *sanguine* 548. 4. *Spiritus.* 552. *vel cum primis Reformatoribus componi.* 555. 21. *securum.* 560. 5. *acceptum.* 566. 23. Rhet. lib. 1. 577. 30. Sensus plane perversus: *Quòd præ fructibus arboreis fœterent carnes.* 579. 17. παλιγγενεσίᾳ. *ib. l.* 21. *tigribus.* 584. 15. Genes. 31. 54. *pag.* 595. *l. ult. sociarunt.* Erratum etiam multoties est circa literarum transpositionem: quomodo *V. C.* *a* pro *æ*, & vicissimi *æ* pro *a*: *c* pro *e* & vice versa *n*: pro *u*, atque iterum *u* pro *n*: item *n* pro *m*, at denique *t* pro *r.* vel etiam *r* pro *t*: occurrunt, quę omnia suo Marte & citra pulveris jactum Eruditus Lector corriget: modo litarit Humanitati, atque in oculis habuerit librorum Fatum.

F I N I S.